عزیز التفاسیر

د قرآن کریم پښتو ترجمه او تفسیر

ابو حذیفه

مولوی سلطان عزیز عزیز عفی عنه

ناشر

دار الکنوز العلمیة

﴿ وَإِنَّهُۥ لَكِتَـٰبٌ عَزِيزٌ ﴿٤١﴾ ﴾ [حم السجدة]

او بېشکه دا ذکر (قرآن) هرومرو کلک (قوي) کتاب دی

عزیز التفاسیر

د قرآن کریم پښتو ترجمه او تفسیر

د "آل عمران" [۱۸۱] ایت څخه د "المائدة" تر [۵۰] ایت پورې

دریم ټوک

مولوي سلطان عزیز (عزیز) أبو حذیفه عفی الله عنه

حسن خیل مومند. د نجم المدارس پخوانی استاذ

ناشر: دار الکنوز العلمیة

بسم الله الرحمن الرحیم

- د دې کتاب لیکنه د الله ﷻ په توفیق په دار الهجرة (پیښور - پاکستان) کې په ۱۴۱۱/۲/۳ هـ ق = ۱۳۶۹/۶/۲ هـ ش نیټه د جمعې د شپې په دوه بجو پیل، او په ۱۴۲۶/٤/۱۲ هـ ق = ۱۳۸٤/۱/۳۱ هـ ش نیټه پای ته ورسیده.
- په ۱٤۲۹/۱/۱ هـ ق= ۱۳۸٦/۱۰/۲۰ هـ ش نیټه یې بیا کتنه، تصحیح او ډیزاین ترسره شوه او د الله ﷻ په فضل چاپ ته چمتو شو.
- له شروع نه تر پایه ورباندې اوولس کاله. څلور میاشتې او اوولس ورځې تیرې شوې، البته په دې حساب کې هره میاشت د دیرشو ورځو په لحاظ نیولې شوې ده.
- کمپوز: مولوي نبیان الحق عزیز حقاني. تصحیح: قاضي اسامه عزیز، د (دکتور اظهار الحق عزیز، نبراس الحق عزیز او حذیفه عزیز) په همکارۍ. ډیزاین: نبراس الحق عزیز، د حذیفه عزیز په همکارۍ.

څلورم چاپ

۱٤۳۷ هـ ق / ۱۳۹۵ هـ ش

د اړیکو پتې:

۱) بریښنالیک azizultafasir@gmail.com

۲) ګرځنده تلفون (۰۰۹۲۳۰۰۵۸٤٦۳۵۱)، (۰۰۹۲۳۱٦۵۲۷۹۳۰۳)

د لاسته راوړلو پتې:

۱) رشیدیه کتب خانه، کابل، افغانستان

ګرځنده تلفون (۰۷۷۱۹٦۱۰۲۸)، (۰۷۹۰۹٦۲۸۰۷)

۲) رشیدیه کتب خانه، صدف پلازه، محله جنګي، د قصه خواني شاته، پیښور، پاکستان

تلفون: (۰۹۱۲۵٦۵۵۳۸)

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿ لَّقَدْ سَمِعَ ٱللَّهُ قَوْلَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَآءُ ۘ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا۟
وَقَتْلَهُمُ ٱلْأَنۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَنَقُولُ ذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلْحَرِيقِ ﴿١٨١﴾ ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ
وَأَنَّ ٱللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿١٨٢﴾ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَآ أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ
حَتَّىٰ يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ ٱلنَّارُ ۗ قُلْ قَدْ جَآءَكُمْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِى بِٱلْبَيِّنَٰتِ وَبِٱلَّذِى قُلْتُمْ
فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿١٨٣﴾ فَإِن كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ جَآءُو
بِٱلْبَيِّنَٰتِ وَٱلزُّبُرِ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُنِيرِ ﴿١٨٤﴾ ﴾

[۱۸۱] بې شکه الله ﷻ د هغو خلکو (یهودانو) خبره اوریدلې ده چې وایي: یقیناً الله ﷻ فقیر دی او مونږ غنیان یاستو. ژر دی چې مونږ به هغه خبرې ولیکو (جزا به یې ورکړو) چې دوی یې وایي او (هم به) په ناحقه سره د دوی د پیغمبرانو د وژنې (جزا هم ورکړو)، او (ورته) وبه وایو چې د سوزوونکي (اور) عذاب وڅکئ.

[۱۸۲] دا (عذاب) په دې سبب (تاسو ته درکول کیږي) چې ستاسو لاسونو (تاسو) مخکښې استولي وه. او (هم په دې سبب چې) بې شکه الله ﷻ په بندګانو هیڅ ظلم کوونکی نه دی.

[۱۸۳] (د ذکرې شوې خبرې ویونکي) هغه کسان دي چې وایي: یقیناً مونږ ته الله ﷻ (په تورات کښې) توصیه کړې ده چې مونږ تر هغې هیڅ پیغمبر ته عقیده ونه کړو (ایمان پرې رانه وړو) ترڅو چې مونږ ته داسې قرباني (معجزه) راوړي چې (اسماني) اور یې وخوري (وسوزوي).

(ای پیغمبره! په جواب کښې ورته) ووایه چې: یقیناً تاسو ته خو زما څخه وړاندې ډېرو پیغمبرانو په ډېرو معجزاتو سره او په هغې (فرمایشي معجزې) سره هم درتګ کړی وه چې تاسو اوس وویلې (او ومو غوښتله). نو هغوی (پیغمبران علیهم السلام) مو ولې ووژل؟ که تاسو ربښتیا ویونکي یاست (چې مونږ به فرمایشي معجزې باندې ایمان راوړو).

[۱۸۴] نو که دوی (بیا هم) ستا تکذیب وکړ نو (ډېر غمژن کیږه مه ځکه چې) په تحقیق سره ستا څخه وړاندې ډېرو داسې پیغمبرانو ته (د خپلو خپلو قومونو له خوا) د دروغو نسبت کړی شوی دی چې د معجزاتو او صحیفو او روښانه کتاب سره به ورغلي وه.

ارتباطونه

۱ ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې د یهودانو د بخل حالت بیان شوی وه او دلته یې خینې نور ناکاره اخلاق بیانیږي چې:

الف. دوی دومره سپین سترګي دي چې الله ﷻ د فقیر په نامه یادوي او خپلو ځانونو ته غنیان وایي.

ب. دوی دومره بې حیا دي چې د الله ﷻ په اجرونو او عوضونو باندې (چې خیرات کوونکو ته بې ورکوي) د سود نوم ږدي او وايي چې الله ﷻ سود حرام کړی دی حال دا چې خیرات کوونکو ته سود ورکوي.

ج. دوی د پیغمبر علیهم السلام په وژلو دریغ نه دی کړی چې د دوی خیر به بې غوښت.

د. دوی په الله ﷻ باندې دروغ تړي چې مونږ ته یې د پیغمبر په قبلولو کښې دا معجزه شرطه کړې ده چې په خیرات باندې غیبي اور راښکته شي او هغه وسوزي.

۲ـ بالآخره، نبي کریم ﷺ ته تسلي ورکړه شوې ده چې د دوی په ایمان نه راوړلو باندې مه غمژن کېږه په نورو پیغمبرانو علیهم السلام باندې هم دغسې حالت تېر شوی دی، انډیوالان دې ډېر دي.

شان نزول

ټول مفسرین کرام متفق دي چې ذکر شوي ایتونه د یهودانو په باره کښې نازل شوي دي. کله چې الله ﷻ دا ایت نازل کړ چې: ﴿ مَّن ذَا ٱلَّذِى يُقْرِضُ ٱللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَٰعِفَهُۥ لَهُۥٓ أَضْعَافًا كَثِيرَةً ﴾ [البقرة: ۲۴۵] هغه کس څوک دی چې الله ﷻ لره نېک قرض ورکړي نو ډېر چندونه به ورته ترې جوړ کړي زیښت ډېر چندونه. یعنې هر څوک چې د الله ﷻ په لار کښې په اخلاص سره خپل څه مال مصرف کړي نو الله ﷻ به په زیښتو ډېرو چندونو سره عوضونه ورکړي. نو یهودانو لاندې دوه خبرې وکړې چې:

الف. د دې ایت څخه لازمېږي چې مونږ غنیان یاستو او الله ﷻ فقیر دی، ځکه چې فقیران د غنیانو څخه قرض غواړي.

ب. مونږ سود خواره یاستو او الله ﷻ سود ورکوونکی دی، ځکه چې مونږ ته د لږ مال په عوض ډېر چندونه مال راکوي او په قرض باندې څه اضافه کول خو بل شی نه دی مګر سود دی. نو عجیبه ده چې الله ﷻ سود حرام کړی دی او پخپله سود ورکوي.

نو الله ﷻ ذکر شوي ایتونه نازل کړه او د یهودانو خبرې یې رد کړې.

هو! ځینو مفسرینو کرامو د خاصو یهودانو نومونه اخستي دي[1] چې هغوی ذکرې شوې خبرې کړې دي. لکه فنخاص الیهودي، حُیي بن اخطب، النباش بن عمرو.

علاوه په دې، په ځینو کښې یې لا یوه اوږده قیصه هم روایت شوې ده چې د ابو بکر الصدیق رضی الله عنه او د فنخاص الیهودي په منځکښې واقع شوې وه. چې مونږ د اوږدوالي د کبله رانقله نه کړه.

مګر مونږ ته داسې ښکاري چې په ذکر شوو خبرو کښې ټول یهودان شریک وه خو د ځینو د خولو څخه یې نقل راغلی او د ځینو څخه نه دی راغلی. نو ځکه الله ﷻ ذکرې شوې خبرې د دوی یوه ټولګي ته نسبت کړې.

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۳۹۶، تفسیر الطبري ج۳ ص۱۹۴، زاد المسیر ج۲ ص۴۵، في ظلال القرآن ج۱ ص۵۲۷

د مطلب خلاصه

۱_ یعنې ای پیغمبره! په یقین سره الله ﷻ د یهودانو هغه خبرې هم اورېدلې دي چې د زیات بخل د کبله الله ﷻ ته فقیر وايي او خپلو خانونو ته د غنیانو لقب ورکوي. نو ضرور به مونږ دوی ته د همدې مسخره آمېزو خبرو جزا ورکړو او د قیامت په ورځ به د دوزخ خازنانو ته د دوی په باره کښې تاکلی شوی عذاب ولیکو چې فلانی-فلانی ډول عذاب ورکړئ. دا وه د یهودانو د قبیحو اقوالو یوه نمونه.

۲_ او د قبیحو افعالو یو مثال یې دا دی چې د یهودانو اسلافو د الله ﷻ پیغمبران وژلي دي چې د دوی د خیر او ښېګڼې دپاره وراستول شوي وه. حال دا چې دغه وژنه دوی ته هم ناحقه ښکارېده، دوی دا کار قصدي او عنادي کړی دی، په سهوه او خطا سره یې نه دي مرتکب شوي. حتی د دوی وروستني او ژوندي یهودان هم په ذکر شوي قتل باندې خوشاله دي او د دې سره-سره چې ناحقه ورته ښکاري په خپلو اسلافو باندې ویاړي او بد پرې نه وايي چې دا کار یې ښه نه دی کړی. آن تردې چې که ستا په وژنه باندې یې لاس بر شي (ای پیغمبره!) هم صرفه به دربانديې ونه کړي.

نو د دوی اسلافو په باره کښې به خازنانو ته تاکل شوی عذاب ډېر ژر ولیکو او بیا به وړاندېنیو او وروستنیو ټولو ته د تحقیر په توګه امر وکړو چې د حریق (سوزېدلو) عذاب نوش جان کړئ چې په دنیا کښې مو د خپلو خانونو دپاره ګټلی وه. که دا خبره نه وی نو الله ﷻ خو په خپلو بندګانو باندې په هیڅ وجه د ظلم او تېري خاوند نه دی.

۳_ ای پیغمبره! کله چې د یهودانو سپین سترګي د الله ﷻ سره په هاغې اندازه کښې ده او د پیغمبرانو علیهم السلام کرنلاره یې په دغې اندازه کښې وه، نو د دوی د حالت سره هیڅ لرې نه ده چې په الله ﷻ باندې دروغ وتړي او ستا د نه منلو دپاره بهانه جوړه کړي چې مونږ ته الله ﷻ توصیه کړې ده چې هیڅ پیغمبر به د قربان (خیرات) د معجزې څخه په غیر نه منئ چې د اسمانه غیبي اور راښکته شي او د پیغمبر د تصدیق دپاره قربان وسوزي.

دوی تاته وايي چې که همدا ډول فرمایشي معجزه دې راوړه نو د الله ﷻ د حکم په مطابق به دربانديې ایمان راوړو که نه نو مونږ دې د پیغمبر په صفت نه پېژنو.

۴_ نو ای پیغمبره! د یهودانو ذکر شوې بهانه داسې جواب کړه چې:

الف: اول خو تاسو ذکره شوې خبره په الله ﷻ باندې دروغ تړلې ده، ایا ستاسو پیغمبرانو ته نورې معجزې نه وې ورکړې شوې؟.

ب: ټول معجزات د یوه پیغمبر په تصدیق کښې یو برابر دي نو ستاسو غلطي دا ده چې په یوې مشخصې معجزې پورې د ایمان راوړل موقوفوئ. رښتیا ووایئ چې تاسو په خپله زمانه کښې د ذکر شوې معجزې څخه په غیر نورې زرګونې معجزې نه ګورئ؟!

ځ الله ﷻ قادر دی چې همدغه فرمايشي معجزه هم درښکاره کړي خو تاسو به بيا هم ايمان رانه وړئ او دا ځکه چې تاسو هغه پيغمبران علیهم السلام برسيره په تکذيب وژلي هم دي چې هغوی درته خپلې پيغمبرۍ په ټولو معجزانو سره حتی په فرمايشي معجزې سره تثبيت کړې وې.

نو که رښتيا تاسو ايمان راوړل په ذکر شوې معجزې پورې تړلي وي او بس، نو د همدې معجزې خاوندان مو ولې د تکذيب څخه علاوه وژل هم؟ نو معلومه شوه چې تاسو په الله ﷻ باندې دروغ تړئ او دا خبره مو محض پلمه نيولې ده.

۵_ نو ای پيغمبره! د هر غمځن کېږه مه چې د دومره قوي دلايلو سره- سره ولې ايمان نه راوړي او د دروغو پلمې جوړوي او دا ځکه چې ستا څخه وړاندې هم په ډېرو پيغمبرانو علیهم السلام باندې همدا ستا غوندې د تکذيب حالت ورغلی دی، چې برېمانه معجزې، صحائف او بالآخره روښانه کتابونه به ورسره وه خو امتونو يې تکذيب کړی دی او بلکې لا وژلي يې هم دي. ستا همدا مسئوليت دی چې خپل رسالت دې ابلاغ کړ نور نو الله ﷻ پوهېږي او دوی.

توضيحات

۱_ که څوک وايي چې: تاسو د "سَمِعْ" دپاره د [البقرة:۹۳] ايت لاندې دوه معناوې ذکرې کړې دي. يوه معنی يې اورېدل ده چې په مقابل کښې يې کوڼوالی استعمالېږي او بله معنی يې قبلول ده چې په مقابل کښې يې عدم قبول او نه منل استعمال مومي. او په دې مقام کښې يوه معنی هم صحت نه لري. او دا ځکه چې د اولې معنی عدم صحت خو واضحه دی ځکه چې يهودان خو اهل کتاب وه او پوهېده چې الله ﷻ يې ټول اقوال اوري، نو دوی ته د اورېدلو خبر ورکولو څه فائده نه درلوده. او دوهمه معنی يې ځکه نه جوړېږي چې دا په سوال پورې اختصاص لري او دلته خو د يهودانو قول سوال نه وه بلکې پروپاګند او ټټيات وه؟.

مونږ وايو چې: په دې مقام کښې اوله معنی مراده ده _والله ﷻ اعلم_ چې حاصل يې داسې کېږي يهودان د الله ﷻ په باره کښې دومره سپين سترګي کوي ته به وايې چې دوی هيڅ عقيده نه لري چې الله ﷻ اورېدونکی دی. که دا عقيده يې درلودی نو دومره لويه بې ادبي به يې نه کولی.

خو الله ﷻ دوی پوه کړل چې زه ستاسو ټولې افتراګانې او ټټيات اورم. نو ضرور به يې بده نتيجه درښکاره کړم، د عذاب تاخير په نه اورېدلو باندې بناء نه دی بلکې دا د حکمت غوښتنه ده.

بلا تشبيه د دې مثال داسې دی لکه چې يو قاضي يو جنايتکار ته ووايي چې ما ستا اقرارونه اورېدلي دي، ماته ستا لوی جنايت د ہر بنه تثبيت دی، تاته به ضرور جزا تاکم.

الله ﷻ ته د فقير لقب ورکول کفر دی

۲_ په دې کښې خو شک نشته چې الله ﷻ ته _چې د هر شي خالق دی او هر ژوندي ته روزي ورکوي_ د فقير لقب ورکول کفر دی. خو پوښتنه دا ده چې د دې سره-سره اهل الکتابو خپل ځانونه څنګه په حقه باندې ګڼل چې مونږ مسلمانان ياستو حال دا چې ذکره شوې خبره يې هم کوله؟!

ځینو مفسرینو کړامو ویلي دي چې دا خبره دوی د عقیدې د مخې نه کوله بلکې د استهزاء او مسخرو په ډول یې وربانديې خولې ښوروله[١]، امکان لري چې دوی به په الله ﷻ باندې ملنډې وهل کفر نه ګڼل. او ځینې نور وایي چې دوی په همدې خبره باندې معتقد وه، د همدې کبله یې د "إِنَّ" په کلمه باندې تاکیده کړې ده چې: "إِنَّ اللهَ فَقِيرٌ"[٢] یقیناً الله ﷻ فقیر دی.

مونږ ته په ذکرو شوو دواړو وجوهو باندې برسېره دا هم بده نه ښکاري چې دوی به نوموړې خبره د نبي کریم ﷺ او د مسلمانانو د زړورلو دپاره کړې وي ترڅو ښه غمژن شي او په غُصه کښې وسوزي. ځکه چې د دوی د همدې خبرې څخه د قرآن کریم د تکذیب بوی هم پورته کېده.

په ګناه باندې راضي کېدل ګناه ده

٣ـ مونږ د [البقرة:٩١] ایت لاندې دا سوال جواب کړی دی چې د نبي کریم ﷺ د زمانې یهودانو خو پیغمبران نه وه وژلي، د دې سره‌سره د قتل نسبت دوی ته هم شوی دی.

مګر دلته پرې دا اضافه کوو چې په ګناه باندې راضي کېدل سړی په ګناه کښې شریکوي که څه هم عملاً یې پکښې ګډون نه وي کړی.

یوه ورځې د امام الشعبي رحمه الله په حضور کښې یوه سړي د عثمان رضي الله عنه وژنه وستایله چې دا ښه کار شوی دی، نو نوموړي امام ورته وویلې چې "شَرِكْتَ فِيْ دَمِهِ"[٣] یعنې: د عثمان رضي الله عنه په قتل کښې ته هم شریک شوې. یهودانو خو د خپلو پلرونو په پیغمبر وژنه باندې ویاړ او افتخار کاوه نو ځکه پکښې شریک وګڼل شوه.

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: د هر بنده ټول کړه وړه خو ګړی په ګړی لیکلی کېږي او په اعمالنامو کښې درج کېږي، نو په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ ﴿ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا ﴾ نازل کړ، یعنې ډېر ژر به د دوی خبره ولیکو. او "قد کتبنا ما قالوا" یې نازل نه کړ، چې مونږ یقیناً د دوی خبره لیکلې ده؟

مونږ وایو چې: په دې مقام کښې ـوالله اعلمـ د کرام الکاتبین لیکنه مراده نه ده ترڅو پرې ذکر شوی اعتراض وارد شي، بلکې دلته د عذاب ورنه مطلب ده. یعنې ډېر ژر به د دوزخ خازنانو ته د نوموړو سپین سترګو د عذاب ورنه وټاکو چې دوی ته فلاني- فلاني ډول عذاب ورکړئ.

مونږ ځکه دغه معنی واخستله چې:

الف: ﴿ سَنَكْتُبُ ﴾ د کتابة څخه اخستلی شوې ده او کتابة د تقدیر (اندازه کولو) په معنی هم استعمال شوی دی[۴].

---

(١) تفسیر تیسیر الرحمن ج١ ص١٣٥
(٢) البحر المحیط ج٣ ص۴۵۵
(٣) تفسیر القرطبي ج٣ ص٢٩۴
(۴) مفردات الراغب ص۴۴٠

په دې آيت ورستنۍ برخه کې هم په همدې مضمون باندې رڼا اچول شوې چې د يو پلوه ورباندې ﴿ وَقَتْلَهُمُ ٱلْأَنۢبِيَآءَ ﴾ معطوف شوی دی چې د دوی د هغو جنايتونو يوه نمونه ده چې د پيغمبرانو ... وژنه په هم د ... په ... کېږي، د ... اندې ... شي. او د بله پلوه ورباندې ﴿ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ ٱلْحَرِيقِ ﴾ معطوف دی. يعنې کله چې د قيامت په ورځ د دوی د جنايت د سزا ... شي، نو بيا به دوی ته ووايو چې: نو اوس نو، نوش جان کړئ چې په دنيا کې مو د همدې دپاره کار کاوه او همدا مو د ځانو دپاره ګټلي دي.

الله ﷻ ظلّام نه دی

۵. په دې مقام کې الله ﷻ د خپله ځانه د مبالغې په کلمه (ظلّام) باندې ظلم نفې کړی دی. نو د معنی حاصل به داسې کېږي چې الله ﷻ په خپلو بندګانو باندې ډېر ظلم کوونکی نه دی، په کار خو دا وه چې د خپله ځانه به مطلق ظلم نفې کړی وی چې په خپلو بندګانو باندې بالکل ظلم کوونکی نه دی.

نو د همدې مشکل د حل دپاره خپلو مفسرينو کرامو لاندې جوابونه کړي دي چې[1]:

الف: "ظلّام" کلمه دلته د مبالغې دپاره نه ده چې اعتراض وارد شي بلکې د ظالم په معنی سره ده. د همدې مطلب دپاره يې په يوه عربي شعر باندې استدلال کړی دی.

ب: د "ظلّام" کلمه د نسبت دپاره ده. لکه "عطّار، بزّاز" او داسې نور.

ج: کوم کثرت چې د "ظلّام" د کلمې څخه څرګندېږي هغه د "عبيد" په کثرت باندې وېشلی شوی دی چې د "عبد" جمعه ده. نو الله ﷻ د خپله ځانه د هر يوه بنده ظلم نفې کړی دی.

د: دلته نفي قيد او مقيد دواړو ته متوجه ده. يعنې الله ﷻ هيڅ ډول ظلم کوونکی نه دی، نه وړوکی ظلم کوي او نه لوی[2].

مګر موږ ته دا ښه ښکاري چې د "ظلّام" کلمه په خپله متبادره معنی باندې پرېښودله شي. او د اعتراض د جوابولو دپاره بل ايت شريف ولوستلی شي چې: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ﴾ [النساء: ۴۰] يعنې يقيناً الله ﷻ د يوې ذرې په اندازه هم ظلم نه کوي. نو لوی او وړوکی ظلم دواړه ايتونو په مجموعي توګه نفې کړی دی چې الله ﷻ د عدل خاوند دی، نه وړوکی ظلم کوي او نه لوی.

قُربان څه معنی؟

۶. کله چې هم "قُرْبان" لکه "غُفْران" اصلاً مصدر دی مګر هغه شي ته قُربان ويل کېږي چې الله ﷻ ته د ثواب په نيت وړاندې کېږي[3]. برابره خبره ده چې هغه بدني يا مالي عبادت او يا بل نېک عمل وي.

---

(۱) تفسير القاسمي ج۲ ص۲۰۹

(۲) مشکل الرهان من مشکلات القران ص۲۳۶

(۳) لسان العرب ج۱ ص۶۶۴

خو وروسته یوازې د هغې ذبیحې دپاره نوم گرخولی شوی دی چې بني اسرائیلو به په هغې سره خپل خانونه الله ﷻ ته ورنژدې کول او د ده ﷻ رضا به یې پرې حاصلوله چې جمعه یې "قرابین" اورېدله شوې ده.

د بني اسرائیلو قرابین

۷ـ بني اسرائیلو ته د قرابینو او غنیمتونو خوراک حلال نه وه[۱]، دا د محمدي (ﷺ) امت خاصه ده چې هم ورته د غنیمت خوراک حلال دی او هم هر ډول خیرات او صدقات. د هغوی قرابین په لاندې دوه ډولونو باندې وېشل شوي وه[۲]:

الف: چې د گناهونو د کفارې په توگه به ترې کار اخستل کېده، کله به یې چې پسه یا اوزه او یا بل څاروی د گناهونو د بښنې په غرض ذبحه کړ او په داسې خای کښې به یې واچاوه چې اسمان به ورته ښکارېده او سر پټی به نه وه. نو که د اسمانه به اور راښکته شو او مذبوحه به پرې وسوزېدله او ایرې به شوه نو د عاصي گناه به بښل شوې وه. او که نه نو د الله ﷻ په حضور کښې به ذکر شوی قربان مقبول نه وه.

ب: چې صرف د الله ﷻ د شکرانې په توگه به په ذکر شوي ډول باندې کوم پسه یا بل څاروی ذبحه کړی شو، نو که اور به یې واخست شکریه به مقبوله وه او که نه نو مقبوله به نه وه.

زمونږ نظر

۸ـ مونږ ته داسې ښکاري ـوالله ﷻ اعلمـ چې لاندې دوه ډوله قرابین د شکرانې په ډول کښې هم شامل دي:

الف: د غنیمت قرابین، چې د مجاهدینو په اخلاص باندې به یې دلالت کاوه البته په هغه صورت کښې چې اور به یې واخست.

ب: د پیغمبرانو قرابین چې د دوی په نبوت باندې یې د معجزې په توگه دلالت کاوه. یعنې لکه چې د غنیمت په صورت کښې به مجاهدینو خپل اخلاص د قرابینو په سبب معلومولی شو همدارنگه به عوامو خلکو د پیغمبرانو علیهم السلام پیغمبري هم د قرابینو په سبب پېژاندلې شوه. او په بني اسرائیلو کښې خینو پیغمبرانو ته همدا ډول معجزې ورکړی شوې هم وې.

مگر بني اسرائیلو دا خبره په الله ﷻ باندې افتراء او دروغ تړلې وه چې مونږ ته په تورات کښې دا توصیه شوې ده چې هیڅ پیغمبر د قرابینو د معجزې څخه په غیر قبول نه کړو[۳].

---

(۱) تفسیر المظهري ج۲ ص۱۸۸
(۲) تفسیر القاسمي ج۴ ص۲۱۱
(۳) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۱ ص۶۹۲: البحر المحیط ج۳ ص۴۵۷

د همدې کېله بوه ورځ د نبي کريم ﷺ حضور ته د يهودانو غټه جرګه ورغله چې په غټان- غټان يې پکښې شامل وه او د ذکر شوې قرابينې معجزې فرمايش يې ورکړ چې که دغه ډول معجزه دې راوړه نو مونږ به درباندې ايمان راوړو[١].

څه لرې نه ده چې د همدغې يهودې جرګې به دا مطلب هم وه چې په خپل شريعت کښې د نظر تجديد وکړه. زمونږ د شريعت په شان په فقيرانو باندې صدقات حرام وګرځوه او په اسماني اور باندې يې وسوزوه. نو که دا کار دې وکړ مونږ به تصديق وکړو چې بې شکه ته په حقه پيغمبر يې.

خو الله ﷻ نبي کريم ﷺ ته د ذکر شوې جرګې جواب ورزده کړ چې اې يهودې جرګې! اول خو مو دا خبره دروغ ده چې الله ﷻ تاسو ته توصيه کړې ده چې د قرابينو د معجزې څخه په غير هيڅ پيغمبر قبول نه کړئ. که داسې وې نو ستاسو پيغمبرانو علیهم السلام د همدې معجزې څخه په غير نورې معجزې نه درلودې حال دا چې يوازې موسى ﷺ ته بې شماره معجزې ورکړى شوې وې.

او بله دا خبره هم دورغ واياست چې د قرابينو په معجزه به ايمان راوړئ. ايا تاسو نه ګورئ چې ستاسو پلرونو د قرابينو په خاوندانو باندې هم ايمان رانه وړ؟ او بلکې لا وژلي يې هم دي، نو که بالفرض همدغه فرمايشي معجزه هم درکړى شي ايمان به رانه وړئ بلکې هڅه به وکړئ چې نبي کريم ﷺ شهيد کړئ، تاسو خو د خپلو پلرونو حلالي اولادونه او وفادار شاګردان ياست.

﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ ٱلْمَوْتِ ۗ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۖ فَمَن زُحْزِحَ عَنِ ٱلنَّارِ وَأُدْخِلَ ٱلْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ۗ وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَآ إِلَّا مَتَٰعُ ٱلْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾ لَتُبْلَوُنَّ فِىٓ أَمْوَٰلِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكُمْ وَمِنَ ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوٓا۟ أَذًى كَثِيرًا ۚ وَإِن تَصْبِرُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ فَإِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ ٱلْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾ وَإِذْ أَخَذَ ٱللَّهُ مِيثَٰقَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ لَتُبَيِّنُنَّهُۥ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُۥ فَنَبَذُوهُ وَرَآءَ ظُهُورِهِمْ وَٱشْتَرَوْا۟ بِهِۦ ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٧﴾﴾

[١٨٥] هر نفس د مرګ څکونکى دى. او خبره دا ده بله نه ده چې تاسو ټولو (مؤمنانو او کافرانو) ته به د قيامت په ورځ پوره بدله درکړى شي. نو څوک چې (په دغې ورځ کښې) د اور څخه خلاص کړى شي او جنت ته ورداخل کړى شي نو يقيناً همغه کامياب دى (او که نه نو همغه ناکام دى) او دا حقير ژوند بل شى نه دى (د کافرانو دپاره) مګر د غولېدلو متاع (سبب) دى (او بس).

---

(١) الدر المنثور ج٢ ص٣٩٨

[۱۸۶] قسم دی چې تاسو به ضرور په خپلو مالونو او په خپلو نفسونو کښې امتحان کړی شی: او هم به ضرور د هغو کسانو څخه چې ستاسو څخه وړاندې کتاب ورکړی شوی دی او هم به د هغو کسانو څخه چې هغوی (د الله ﷻ سره) شریک نیسي ډیرې بدې (سپکې سپورې) خبرې واورئ.
او که تاسو صبر وکړئ او پرهېزګاري وکړئ نو (کامیاب به شئ ځکه چې) یقیناً دا کارونه د مضبوطو کارونو څخه دي (چې ګټې او فائدې بې فیصله شوې دي).
[۱۸۷] او هغه وخت (یاد کړه ای پیغمبره!) چې الله ﷻ د هغو کسانو څخه کلک عهد واخست چې هغوی ته کتاب ورکړی شوی وه (داسې عهد چې) ستاسو دې قسم وي چې خامخا به دا (کتاب) خلکو ته په داسې حال کښې بیانوئ چې نه به یې پټوئ (د دوی څخه). نو دوی هغه (کتاب) شاته ګوزار کړ (او عهد یې مات کړ. نه یې وړاندې پخپله عمل وکړ او نه یې خلکو ته بیان کړ) او لږ پیسې یې وړاندې واخستې.
نو هغه شی ډیر بد دی چې دوی وړاندې پیسې اخستې (چې هغه عهد ماتول او د کتاب شاته ګوزارول دي).

ارتباطونه

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې نبي کریم ﷺ ته تسلي ورکړه شوې وه چې په ټولو پیغمبرانو علیهم السلام باندې ستا غوندې د تکذیب حالت تېر شوی دی نو په تاباندې به هم تېرېږي، حوصله ورته مه خرابوه. دلته هم ذکر شوی مضمون تائید شوی دی چې د دنیا هیڅ حادثه باید په تاسو باندې زیات تاثیر وانچوي، ځکه چې نن سبا د دنیا څخه هرڅوک تلونکی دی تاسو ته به د صبر او استقامت اجر درکړی شي او دښمنان به مو د کړاوونو سره مخامخ شي.
۲ـ هلته د مسلمانانو د زړورتیا دپاره په الله ﷻ باندې د فقیر نوم اېښودلی شوی وه، او دلته توصیه شوې ده چې د دښمنانو زوروتې اختتام نه پیدا کوي بلکې په راتلونکي کښې به د دوی څخه ډیرې سخې سپورې خبرې واورئ خو پام کوئ چې حوصله خرابه نه کړئ (خپل عزم او ثبات قائم وساتئ).

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: دنیا دوامداره کور نه دی هرڅوک ترې تلونکی دی خو د قیامت په ورځ به هرڅوک د خپلې کړنلارې د پس منظر سره مخامخ شي او د هر چا سره به دقیقه محاسبه وکړی شي. نو هرڅوک چې د همدې محاسبې څخه بریالی اووت همغه کامیاب دی.
که څه هم په ښو او بدو باندې په دنیا کښې الله ﷻ څه ښه یا بد اثر مرتبوي مګر پوره جزا یا سزا به په نوموړې ورځ کښې هر چا ته ورکړی شي، څوک چې د دوزخ څخه نجات وموني او جنت ته داخل شي نو د دوی دپاره دنیا متاع الغرور (د غولېدلو متاع) نه ده بلکې دوی ته متاع البلوغ (مطلب ته د رسېدلو وسیله) ده.

بالمقابل څوک چې د جنت څخه په ابدي توګه محروم شي او دوزخ ته داخل شي همغه سړی ناکام دی که څه هم په دنیا کښې ورته خانونه کامیاب ښکاریږي، دوی ته دنیا په حقیقي توګه متاع الغرور ده.

٢ـ څرنګه چې دنیا ابدي کور نه دی چې تاسو پکښې د تکالیفو او امتحاناتو څخه بچ پاتې شئ نو ضرور به تاسو د سر او مال تاوان سره هم مخامخ شئ او د اهل الکتابو او مشرکانو څخه به ډیرې ستغې سپورې خبرې هم واورئ ترڅو صبر وکړئ او تقوی مو لا قوي شي. نو که ریښتیا خپلې حوصلې خرابې نه کړئ دا به ډیر لوی کار وي. ځکه چې دا کار د ډیرو مضبوطو او محکمو کارونو څخه دی او ستاسو دښمنان غواړي چې د دغو با عزمه کارونو څخه تاسو واړوي او اراده مو کاواکه کړي.

٣ـ د اهل الکتابو د اذیتونو څخه یو دا دی چې خلکو ته ریښتیا نه وایي او حقائق ورڅخه پټوي حال دا چې الله ﷻ د دوی څخه کلک عهد اخستی وه چې ستاسو دې قسم وي چې دا کار به نه کوئ خو دوی همدغه عهد شا ته ګوزار کړ او پیسې یې ورباندې واخستې نو دوی ډیر ناکاره کار وکړ چې عهد ته یې شا کړه او د دنیا څخه یې د خانونو دپاره متاع الغرور جوړ کړ، په کار خو داسې وه چې په سر او سترګو سره یې عهد قبول کړی وی او د دنیا څخه یې د متاع البلاغ استفاده کړې وی.

۴ـ نو ای پیغمبره! اهل الکتابو ته فقط د کلک عهد د اخستلو وخت وریاد کړه چې نور ټول حالات هغوی ته په خپله وریادیږي چې په څه تاکیداتو سره ترې عهد اخستل شوی وه او دوی د عهد سره څه وکړه. نو تاسو ته به د دوی د اذیتونو ښه واضحه مثال په لاس درشي.

توضیحات

١ـ که څه هم د اجر کلمه په ثواب کښې استعمالیږي مګر په دې مقام کښې ترې مطقه جزا مطلب ده چې ثواب او عذاب دواړو ته شامله ده[١]، دا ځکه چې د ایت شریف وراندېنۍ ټکړه ﴿ كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ ٱلْمَوْتِ ﴾ عامه ده چې مؤمن او کافر دواړو ته شامله ده.

٢ـ الله ﷻ مؤمنان په تاکید سره خبر کړه چې په دنیا کښې به تاسو ضرور د مشکلاتو سره مخامخ کیږئ ترڅو دوی خپلو پوره اجرونو ته په دنیا کښې په تمه نه شي چې مونږ خو په حقه ایمان راوړی دی نو باید چې د هیڅ مشکل سره لاس او ګریوان نه شو.

او ترڅو دوی د مصیبتونو د زغم دپاره خانونه چمتو کړي او د مخامخ کیدلو په وخت کښې یې ورته پیښې ونه ښویږي او بالآخره ترڅو دوی پوه شي چې د جنت څخه مصیبتونه چاپیر دي او د دوزخ څخه خوندونه او لذتونه راتاو دي

---

(١) البحر المحیط ج٣ ص٤٦٠

د کافرانو د سپکو سپورو خبرو څو مثالونه

٣ـ الله ﷻ ربښتیا ویلي دي کافرانو د مؤمنانو په هکله د سپکو سپورو خبرو څخه په یوه زمانه کښې هم سکوت نه دی کړی او نه به یې وکړي. د نبي کریم ﷺ د زمانې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: مشرکانو به نبي کریم ﷺ همېشه د جادوګر او شاعر او په نورو نومونو باندې یاداوه.

ب: یوه ورځې نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «مَنْ لِكَعْبِ بْنِ الْأَشْرَفِ فَإِنَّهُ قَدْ آذَى اللهَ وَرَسُولَهُ»[١] یعني: څوک دی چې کعب بن الأشرف (یهودي) ووژني ځکه هغه الله ﷻ او د ده ﷻ پیغمبر ﷺ ته سپکې سپورې خبرې کوي؟. نوموړی کعب شاعر وه چې په نبي کریم ﷺ پسې به یې ناکاره اشعار جوړول او هم به یې په خپلو اشعارو کښې د مسلمانانو ښځو ښکلا او جمال یاداوه او داسې نور.

ج: همدارنګه نبي کریم ﷺ یوه ډله مجاهدین د ابو رافع الیهودي په وژنه وګمارل ځکه چې: «وَكَانَ أَبُو رَافِعٍ يُؤْذِي رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَيُعِينُ عَلَيْهِ»[٢] او ابو رافع نبي کریم ﷺ ته اذیت رساوه او نور کافران یې ورباندې راپارول.

د: همدارنګه رئیس المنافقین د مومنانو مور (عائشې رضی الله عنها) پورې بهتان وتاړه چې په نتیجه کښې د "النُّور" سورت اتلس (١٨) ایتونه د همدغې بي بي رضی الله عنها په پاکلمنۍ کښې نازل شوي دي.

زمونږ د زمانې څو مثالونه

هـ: مونږ د افغاني کمونستانو څخه اورېدلي دي چې ملایان (د دین داعیان) به یې د انګریزانو لاسپوڅي او ایجنټان بلل او په مسخرو سره به یې ویلې چې دوی د ږیرې لاندې لیکلی شوي دي چې: (Made in England) په انګلستان کښې جوړ شوی دی.

و: د جهاد په اولو کلنو کښې به دوی مجاهدینو ته د اشرارو لقب ورکاوه او مهاجرین به یې د سود خورو په نامه یادول.

ز: د هغه څخه وروسته چې د افغانستان څخه روسان ویستلی شوه، امریکایان (اهل الکتاب) مجاهدین د تروریستانو (ترهګرو) په نامه یادوي. او دا ځکه چې د دوی مطلب حاصل شو او د روسانو ککرۍ ماتې شوې نو اوس د دوی سره خطر پیدا شوی دی چې که جهاد دوام وکړي نو د مسلمانانو څخه به سوپر قوت جوړ او د دوی په وړاندې به خنډ واقع شي.

خو الله ﷻ ته امید دی چې اسلام به په ټولو ادیانو باندې غالب کړي که څه هم د امریکایانو دا کار ډېر بد ایسي. ﴿وَٱللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِۦ وَلَوْ كَرِهَ ٱلْكَٰفِرُونَ﴾ [الصف: ٨] یعني: او الله ﷻ خپلې (دیني) رڼا لره پوره کوونکي دي اګر که کافران یې نه خوښوي.

---

(١) صحيح البخاري ج٢ ص٥٧٦

(٢) صحيح البخاري ج٢ ص٥٧٧

عزم څه معنی؟

۴ـ په ﴿ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴾ کښې د "عَزْم" کلمه مصدر ده خو د "مَعْزُوم" (اسم مفعول) په معنی سره ده. نو د معنی حاصل بې داسې کېږي چې په مصیبتونو کښې صبر کول او خپل ثبات او استقامت ټینګ ساتل د هغو کارونو څخه دي چې باید هرڅوک ورباندې کلکوالی وکړي ځکه چې په دې کښې دېر عزت او شرف پټ دی، او یا د هغو کارونو څخه دي چې الله ﷻ په بندګانو باندې واجب ګرځولي دي[١]. او یا په بل عبارت دا هغه کارونه دي چې د هغو ګټورتوب فیصله شوې دی.

یادونه

۵ـ مونږ د "نَبْذُ الْكِتَاب" معنی د [البقرة:١٠١] ایت لاندې لیکلې ده، بیا لیکلو ته یې ضرورت نه ګورو. دلته فقط همدومره وراضافه کوو چې په محاوراتو کښې د نبذ الکتاب په مقابل کښې "الْوَضْعُ عَلَى الرَّأْسِ وَالْعَيْنِ" استعمالېږي. یعنې په سر او سترګو منل او عمل ورباندې کول.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۶ـ که څوک وایي چې په دې کښې څه حکمت دی چې د ﴿ لَتُبَيِّنُنَّهُ ﴾ د جملې څخه وروسته یې وفرمایل چې: ﴿ وَلَا تَكْتُمُونَهُ ﴾، حال دا چې د دواړو جملو مطلب یو دی، چې ستاسو دې قسم وي چې خلکو ته یې په داسې حال بیان کړئ چې دا به ترې نه پټوئ. او بیان خو د نه پټولو څخه په غیر بل شی نه دی؟.

مونږ وایو چې: د دې پوښتنې دپاره لاندې جوابونه ولولئ:

الف: د بیان معنی دا ده چې سکوت پرې مه کوئ او د عدم کتمان معنی دا ده چې فاسد تاویلونه مه ورکوئ[٢]. مګر مونږ ته دا جواب کمزوری ښکاري، ځکه چې د فاسدو تاویلونو کول خو د عدم بیان څخه په غیر بل شی نه دی، نو د اعتراض مخه ونه نیوله شوه.

ب: د اولې جملې معنی دا ده چې په ژبه یې بیان کړئ او د دوهمې جملې معنی دا ده چې عملا یې واضحه کړئ[٣]. مګر دا جواب هم متبادر نه دی.

ج: نو زمونږ په نظر د اولې جملې معنی دا ده چې حقائق د خپل عهد په اساس خلکو ته بیان کړئ، مه پرې سکوت کوئ او مه یې سرچپه کوئ. او د دوهمې جملې معنی دا ده چې په حقائقو باندې په هغه وخت کښې هم سترګې مه پټوئ چې ستاسو څخه یې غوښتنه وشي او بیانولو ته یې سخت ضرورت پېښ شي.

---

(١) روح المعاني ج۴ ص۱۴۸

(٢) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۱ ص۶۹۳

(٣) روح المعاني ج۴ ص۱۴۹

دا جواب د راتلونکي ایت څخه هم سرې ته ذهن ته ورځي چې د یهودو څخه نبي کریم ﷺ د کوم یو حقیقت پوښتنه وکړه خو دوی حقیقت سرچپه بیان کړ او لا د آفرین په تمه هم وه.

عجیبه قیصه

۵ـ د علم د کتمان (پټولو) په باره کښې د [البقرة:۱۵۹] ایت لاندې مفصل بحث تېر شوی دی هیله ده چې علاقمندان یو ځل هلته مراجعه وکړي. مګر په دې مقام کښې ورباندې فقط لاندې یوه عجیبه قیصه اضافه کوو[۱]:

یوه ورځې یو سړی په جومات کښې یوې ناستې جرګې ته ورغی چې عبد الله بن مسعود ﷺ هم پکښې شامل وه او ویې ویلې چې کعب ﷺ تاسو ته د سلام څخه وروسته زېری درکوي چې دغه ایت: ﴿ وَإِذْ أَخَذَ ٱللَّهُ ﴾ الآیة په تاسو کښې نه دی نازل شوی (بلکې د یهودو په باره کښې نازل شوی دی).

نو عبد الله بن مسعود ﷺ ورته وویل چې ته هم ورته د سلام څخه وروسته ووایه چې کله ذکر شوی ایت نازلېده نو دی یهودي وه. یعنې په هغه وخت کښې لا کعب ﷺ ایمان نه وه راوړی نو هغه ته معلومات نشته بلکې ماته معلومات دي چې ایت شریف عام دی، مونږ مسلمانانو ته هم شامل دی چې باید خلکو ته حقائق بیان کړو او خولې وربانديې پټې نه کړو.

﴿ لَا تَحْسَبَنَّ ٱلَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَآ أَتَوا۟ وَّيُحِبُّونَ أَن يُحْمَدُوا۟ بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا۟ فَلَا تَحْسَبَنَّهُم بِمَفَازَةٍ مِّنَ ٱلْعَذَابِ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨٨﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٨٩﴾ ﴾

[۱۸۸] (ای پیغمبره!) ته هیڅکله په هغو کسانو باندې چې د داسې کار په کولو خوشالېږي چې دوی کړی دی (چې حقائق یې سرچپه کړي دي او یا یې پټ کړي دي) او د داسې کار په ستایلو باندې خوښېږي چې هغه یې نه دی کړی (حقایق یې نه دي بیان کړي) هیڅکله ګومان مه کوه. نو (بیا وایم) هیڅکله ګومان مه کوه چې دوی د عذاب څخه په خلاصې کښې دي. او همدوی لره دردناک عذاب دی.

[۱۸۹] او خاص الله ﷻ لره د اسمانو او ځمکو پاچاهي ده او الله ﷻ په هر شي باندې د قدرت خاوند دی.

شان نزول او ارتباط

د ذکر شوو ایتونو په شان نزول کښې مفسرینو کرامو تقریباً نهه روایتونه لیکلي دي[۲]، که څوک یې د ټولو د لوستلو شوق لري نو هیله ده همغته مراجعه وکړي. خو مونږ دومره لیکو چې د نهو وارو روایتونو مرجع لاندې دوه حادثو ته کېږي:

(۱) تفسیر الطبري ج۳ ص۲۰۳

(۲) البحر المحیط ج۳ ص۴۶۵؛ تفسیر الطبري ج۳ ص۲۰۵؛ زاد المسیر ج۲ ص۶۹

الف. د نبي کریم ﷺ په زمانه کښې به منافقان د غزا څخه په قصدي توګه پاتې کېده، خو چې نبي کریم ﷺ به د غزا څخه راستون شو نو دوی به ورته د دروغو بهانې جوړولې چې د دې کبله او د دې کبله د غزا څخه پاتې شوي یاستو، او د دې سره-سره تمه به یې هم درلوده چې نبي کریم ﷺ ورباندې شاباس ووایي او ستاینه یې وکړي! نو ذکر شوي ایتونه نازل شوه[1].

ب. یوه ورځې یهودانو نبي کریم ﷺ ته غلط معلومات ورکړه او حقیقت یې پټ کړه خو د دې سره-سره د شاباس او ستاینې امید یې ترې درلود چې خلکو ته بنه جید علماء ورمعلوم شي. نو الله ﷻ د دوی دغه کړنلاره رد کړه او ذکر شوي ایتونه نازل شوه[2].

تبصره

مونږ ته داسې ښکاري چې ایت شریف خو د مفهوم په اعتبار سره عام دی چې ډېر صورتونه یې د نبي کریم ﷺ په زمانه کښې تېر شوي دي او ډېر به یې وروسته راشي.

خو د کلام د سوق په اعتبار سره د یهودانو سره بنه مناسب بریښي. او دا ځکه چې وړاندېنې ایتونه د همدوی په باره کښې نازل شوي وه چې خپل کتاب (تورات) یې شاته ګوزار کړی وه او په تحریف باندې یې د خلکو څخه ناچیزه پیسې اخستې.

په ذکر شوي ایت کښې همدغه مضمون تعقیب شوی دی چې دوی حق پټوي خو د دې سره-سره د شاباس او آفرین تمه هم لري. نو دا ایت د تېرو شوو ایتونو دپاره د یو شاهد او مثال حیثیت لري، چې خلاصه یې لاندې لوستلی شي:

د مطلب خلاصه

یعنې: ای پیغمبره! یهودان خو په حقائقو باندې سکوت کوي او خلکو ته یې نه څرګندوي، په دې باندې علاوه، په هغه وخت کښې هم پرې سترګې پټوي او سرچپه بیان درته کوي چې کله تاسو ترې څه معلومات وغواړئ. په کار خو دا وه چې د خپلو عهدونو په اساس یې درته حقائق بیان کړي وی او ستاسو د غوښتنې په وخت کښې خو ورته دا کار ډېر ضرور وه.

مګر دوی برسېره په دغه لوی جنایت چې حقائق پټوي، په دنیا کښې د ستاینې تمه هم لري چې دوی ډېر بنه کار کړی دی او په آخرت کښې د دوزخ څخه د نجات په تمه دي.

نو هیڅکله په دوی باندې دا ګومان قدرې هم ونه کړې چې د الله ﷻ د عذاب څخه به نجات ومومي، بیا وایم چې هیڅکله پرې دغه ګومان قدرې هم ونه کړې. بلکې دوی لره دردناک عذاب دی.

دوی ځکه نجات نه شي موندلی چې د اسمانونو او ځمکو پاچاهي د الله ﷻ ده، څه چې کوي اختیار لري. نو په دې بناء دوی به نه نجات ورکوونکی ومومي او نه به د تښتېدنې ځای مونده کړي. دوی به مرګ او خاورې کېدلو باندې هم د عذابه نه شي خلاصېدلی ځکه چې الله ﷻ په هر

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۶۵۶
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۳۱

شي باندې قادر دی نو بېرته به یې خاورې شوې بدنونه راغونډ کړي او د دوهم ځل دپاره به پکښې روح پو کړي او راژوندي به یې کړي.

توضيحات

۱ـ په دې مقام کښې سړي ته یوه پوښتنه ذهن ته ورځي چې په دې کښې به څه حکمت وي چې الله ﷻ اهل کتاب مخاطب نه کړه چې د نجات ګومان مه کوئ، بلکې نبي کریم ﷺ یې مخاطب کړ چې دا ګومان مه کوه او د تاکید دپاره یې بیا ورته وفرمایل چې دا ګومان مه کوه. سره د دې چې د کافرانو د نجات ګومان خو عوام مسلمانان هم نه کوي پاتې خو لا د الله ﷻ پیغمبر ﷺ؟.

مونږ وایو چې: دا ځکه ترڅو اهل الکتاب په غوږ ووهي چې تاسو نه په واقع کښې د عذاب څخه نجات موندلی شئ او نه نبي کریم ﷺ تېر ویستلی شئ، چې یا درباندې د نجات ګومان وکړي او یا مو ستاینه وکړي ځکه چې الله ﷻ ته حقائق څرګند دي او خپل پیغمبر ﷺ پرې موقع په موقع خبروي.

که بالفرض الله ﷻ نبي کریم ﷺ ته خطاب نه وی کړی نو د دوی تمه به نه وی شکېدلې او د ده زورولو ته به یې ادامه ورکړې وی.

دلته "اتیان" د کولو په معنی دی

۲ـ که څه هم په ﴿ بِمَآ أَتَواْ ﴾ کښې د "أتوا" کلمه د "إتْيَان" څخه اخستله شوې ده او "إتْيَان" د راتګ په معنی سره دی. مګر په دې مقام کښې "إتْيَان" د فعل (کولو) معنی ورکوي(۱).

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: په هغو خلکو باندې د عذاب څخه د نجات ګومان مه کوه چې دوی په هغه شي باندې خوشاله دي چې دوی کړي دي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۳ـ که څوک وایي چې: هغه څه شی وه چې یهودان یې په کولو باندې په عذاب سره تهدید شوه؟ یا په بل عبارت: دوی د څه کار په کولو خوشاله وه؟

مونږ وایو چې: د همدغه شي په تعین کښې مفسرینو کرامو تقریباً اته قوله کړي دي(۲)، خو په دقیق نظر سره د ټولو اقوالو مرجع یوه شي ته کېږي چې هغه د حقائقو سرچپه کول او د نبي کریم ﷺ غولول دي.

هېر مو نه شي!

۴ـ هېر مو نه شي که څه هم ذکر شوی ایت شریف د اهل الکتابو په باره کښې نازل شوی دی مګر د مفهوم د عاموالي په اعتبار سره ټولو هغو خلکو ته شاملېږي چې د یو پلوه غلطه خبره کوي او د بل پلوه په همدې غلطو معلوماتو باندې د ستاینې غوښتنه هم کوي. لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

(۱) روح المعاني ج۴ ص۱۵۰

(۲) زاد المسیر ج۲ ص۷۰

الف: چې يو ملا چا ته غلطه مسئله بيان کړي او د دې سره-سره يې زړه غواړي چې د لوی تکړه او جيد عالم په لقب ياد کړی شي.

ب: چې څوک چا ته په دروغو ووايي چې زه ستا په خوشالي خوشالېږم او په غم دې غمژن کېږم، ترڅو هغه ورته شاباس او آفرين ووايي. او داسې نور ډېر مثالونه لري.

ماثور تفسير

٥ـ همدا ايت شريف په لاندې حديث شريف کښې ډېر ښه تفسير شوی دی چې:

يوه ورځې نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «الْمُتَشَبِّعُ بِمَا لَمْ يُعْطَ كَلَابِسِ ثَوْبَيْ زُورٍ»[١] يعني: په هغه شي باندې چې چا ته نه وي ورکړی شوی خپل خان موړ معرفي کوونکی (چې وايي راکړی شوی دی) د دوه وو دروغينو جامو (کميس، پرتوګ) د اغوستوونکي په څېر دی. يعني دومره غټ دروغژن دی چې د سر څخه تر پښو پورې په دروغو کښې پټ دی. نو هيڅکله به د عذاب څخه نجات ونه مومي.

هو! دا بېله خبره ده که همدغه سړی کافر وي نو په عذاب کښې به همېشه وي او که مسلمان وي نو په موقته توګه به معذب او بيا به جنت ته لاړ شي. په هر تقدير، ايت شريف دواړو ډولو ته شامل دی.

﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٠﴾
الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَٰذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ مَن
تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ ۖ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿١٩٢﴾ رَبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا
يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا ۚ رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا
وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾ رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدتَّنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ إِنَّكَ
لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾ فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنكُم مِّن ذَكَرٍ أَوْ
أُنثَىٰ ۖ بَعْضُكُم مِّن بَعْضٍ ۖ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي
وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا
مِّنْ عِندِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عِندَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾﴾

---

(١) صحيح البخاري ج٢ ص٧٨٥

[۱۹۰] بې شکه د اسمانونو او ځمکو په پیدا کولو کښې او د شپې او ورځې په پرلپسې راتللو کښې د عقل د خاوندانو دپاره (د الله ﷻ) ډېرې نښې (علامې) دي.

[۱۹۱] هغه (د عقل خاوندان) چې په ولاړه او ناسته او هم په خپلو اړخونو باندې الله ﷻ يادوي. او هم د اسمانونو او ځمکو په پيدايښت کښې تفکر کوي (چې) اې زمونږ ربه! دا (دنيا) تا عبث نه ده پيدا کړې، تا لره پاکي ده، نو مونږ د اور (دوزخ) د عذابه وساتې.

[۱۹۲] او اې زمونږ ربه! بې شکه ته چې څوک اور ته داخل کړې نو يقينًا هغه دې رسوا کړ. او ظالمانو لره (د قيامت په ورځ) هيڅ کومک کوونکي نشته.

[۱۹۳] اې زمونږ ربه! مونږ (د) اواز کوونکي (اواز) واورېده چې د ايمان دپاره يې اواز (دعوت) کاوه چې په خپل رب باندې ايمان راوړئ نو (مونږ د هغه دعوت قبول کړ او) ايمان مو راووړ.
اې زمونږ ربه نو مونږ ته (لوی) ګناهونه وبښې او (وړې) ګناهونه مو ورژوې او د نېکانو سره مو وفات کړې (چې د مرګ څخه وروسته د هغوی په ډله کښې شامل شو).

[۱۹۴] اې زمونږ ربه! او مونږ ته هغه څه راکړې چې د خپلو پيغمبرانو په خولو باندې دې راسره وعده کړې ده. او د قيامت په ورځ مو شرمنده مه کړې. بې شکه چې ته په خپله وعده کښې خلف (بې لوظي نه کوې).

[۱۹۵] نو د دوی رب دوی لره استجابت وکړ (سوالونه يې ورته قبول کړه) چې بې شکه زه ستاسو څخه د يوه عمل کوونکي عمل هم نه ضائع کوم (که عمل کوونکی) د نارينه وو څخه عبارت وي او که د زنانه وو څخه. (او دا څکه چې) ستاسو ځينې د ځينو نورو څخه دي، (ټول د يوه پلار اولاد ياست).

نو هغه کسان چې هجرت يې کړی وي او د خپلو کورونو څخه ويستلي شوي وي او زما په لاره کښې ورته اذيتونه رسول شوي وي او وسلوال جهاد يې کړی وي او وژل شوي وي، نو خامخا به ضرور د هغوی څخه ګناهونه پټې کړم (ورژم) او خامخا به ضرور دوی داسې جنتونو ته ورداخل کړم چې د (ونو) لاندې يې (څلور) ويالې بهېږي.

(دوی ته اجر ورکول کېږي) داسې اجر چې د الله ﷻ د پلوه دی. او الله ﷻ چې دی د ده ﷻ په نزد (لا) ښائسته اجرونه (نور) هم شته.

شان نزول او ارتباط

۱_ که څه هم مفسرينو کرامو د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په روايت د ذکر شوو ايتونو شان نزول داسې بيان کړی دی چې د مکې معظمې قريش يوه ورځې نبي کريم ﷺ ته ورغله او غوښتنه يې ترې وکړه چې د معجزې په توګه مونږ ته صفا غونډۍ سره زر جوړه کړه. نو ذکر شوي ايتونه نازل شوه، چې په اسمانونو او ځمکو کښې لږ دلايل دي چې تاسو لا د نورو دلايلو فرمايش هم ورکوئ؟!

مکر مونږ ته داسې برېښي چې که ذکر شوی شان نزول د ایتونو یو مصداق وګڼو څه لرې نه ده خو په حقیقي معناوو کښې یې شان نزول څکه نه شي جوړېدلی چې دا سورت مدني دی. رښتیا ده چې قریشو به نوموړې فرمایشي معجزه غوښتې وې خو جواب به یې هم په مکي ایتونو کښې ورکړی شوی وي.

۲ـ په هر تقدیر، د ایتونو د ارتباط وجهې په لاندې ډول د نظره تېرې کړئ:

الف: وړاندېني ایتونه په دې تمام شوي وه چې الله ﷻ د ټولې دنیا واکدار دی او په هر شي باندې قدرت لرونکی دی. او په دې ایتونو کښې همدغه مطلب ښه روښانه شوی دی چې ټول موجودات وړباندې دلالت کوي.

ب: هلته یهودانو په الله ﷻ باندې د فقیر نوم ایښی وه او ځانونه یې غنیان ګڼلې وه او دلته دوی متوجه کړی شوي دي چې ایا هغه چا ته د فقیر نسبت کول صحت لري چې ټول موجودات د هغه په اراده باندې ځرځېږي؟ او ایا هغه څوک غني ګڼلی شي چې د هیڅ شي واک نه لري حتی د خپل ځان په باره کښې هم فیصله نه شي کولی؟.

ج: د سورت د اول څخه تردې ځایه پورې د اسلام دښمنه پرګنو په مقابل کښې مختلف قولي دلایل وړاندې کړی شوه خو په دې ایتونو کښې ټول وګړي متوجه کړی شوي دي چې د اسلام حقانیت تاسو په سترګو لیدلې شئ: او یا په بل عبارت: هلته سمعي دلایل بیان شوي دي او دلته بصري دلایل بیانېږي.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای خلکو! که تاسو صرف د خپلو سترګو او عقل څخه کار واخلئ نو نه به د الله ﷻ په وحدانیت او نه به د پیغمبر ﷺ په نبوت باندې څه فرمایشي معجزې وغواړئ او نه به مو څه سوال جواب او ناندریو ته حاجت پاتې شي. او دا څکه چې:

الف: د اسمانونو منظم نظام او عجیبه خلقت د ورایه نارې وهي چې الله ﷻ یو دی او شریک نه لري. که بالفرض المحال شریک یې درلودی نو نه به هغه عجیبه نظام د اوله موجود شوی وی او نه به یې دومره عمر درلودلی وی لکه چې اوس یې لري.

ب: همدارنګه د ځمکې موجودیت او عجیبه خلقت هم شاهدي وایي چې د الله ﷻ څخه په غیر بل په حقه معبود نشته، د ځمکې ټول عجائب او غرائب همغه چا پیدا کړي دي چې انسان یې پیدا کړی دی نو څکه یې پکښې د انسان ټول احتیاجات او ارتیاوې پوره کړې دي.

ج: د ورځې او شپې اوږدول او لنډول (د ورځې څه برخې شپې ته ورکول او د شپې ځینې تورې تیارې برخې د روښانه ورځې جزء ګرځول) هم د الله ﷻ څخه په غیر بل څوک نه شي کولی.

همدارنګه هیڅوک دعوه نه شي کولی چې زه لمر یا راختولی شم او یا یې پرېوستلی شم، که څوک خوښ وي او که ناخوښ وي شپه او ورځ وړباندې تېرېږي او راتېرېږي، نه څوک د لمر په

راخېژولو کښې تادي کولی شي او نه يې څوک په پرېوتلو کښې تال واقع کولی شي.

٢_ په دې باندې علاوه، په خپله عقل هم يوه معجزه ده چې هر هوښيار انسان ته الله ﷻ ورکړی دی او د موجوديت څخه يې هيڅوک انکار نه شي کولی خو د دې سره-سره څوک يې د انسان په بدن کښې موندلی هم نه شي اګر که د اپرېشن (جراحي عمليات) په مېز باندې يې هر غړی معاينه کړي.

٣_ همدارنګه په ټولو موجوداتو کښې نه څوک د الله ﷻ د موجوديت څخه انکار کولی شي او نه يې څوک په سترګو باندې ليدلی شي مګر هغه څوک به ترې منکر شي چې صرف عناد نيولي وي او په قصدي توګه د تکبر په غونډۍ باندې کښيني.

که الله ﷻ انسان ته عقل نه وی ورکړی نو د موجوداتو عجائبو او غرائبو ته به يې نه وی متوجه کړي او د اسماني کتابونو او د پيغمبرانو علیهم السلام د لېږلو سلسله به يې هم نه وی جاري کړې. د همدې کبله صرف هوښياران خلک د موجوداتو څخه د استدلال په توګه استفاده کوي او په ناسته ولاړه بلکې په هر حالت کښې الله ﷻ نه هېروي ځکه چې د الله ﷻ د وحدانيت دلايل دومره ډېر دي چې په هيڅ حالت کښې د سرې د سترګو څخه نه پنا کېږي او نه يې نشتوالی راځي.

هوښياران په اسمانونو او ځمکو کښې په لاندې ډول فکر کوي:

الف: هيڅوک او هيڅ شی خپل ځان ته وجود نه شي ورکولی. که نه نو د خپل موجوديت څخه وړاندې به موجود وی او دا محاله خبره ده.

ب: هغه څوک او هغه شی چې د خپل ځان په موجوديت کښې بل چا ته احتياج وي هغه هم څه شی نه شي موجودولی.

ج: نو ذکر شوو دواړو مقدمو څخه دا خبره راووتله چې د ټول عالم پيدا کوونکی ضرور د ټول عالم (ټولو ممکناتو) څخه بېرون دی، چې ازلي او ابدي موجود دی او هر شي ته يې وجود ورکړی او لا ورکوي يې.

د: په موجوداتو کښې د علم خاوندان شته، نو معلومه شوه چې پيدا کوونکی يې علم لري. د ارادې خاوندان پکښې شته نو اراده لري. که بالفرض پخپله بې علم او اراده نه درلودی په مخلوقاتو کښې به يې اثار نه وی ښکاره شوي.

هـ: کله چې د عالم خالق علم او اراده لري نو ضرور د عالم پيدا کول بې حکمته نه دي، يوه ورځ راشي چې د دنيا پروژه به تصفيه شي او د هيچا حساب به جر پر پرېنښودل شي.

و: کله چې د دنيا خالق د دنيا والو د مادي ژوند دپاره دومره نظم پيل کړی دی نو ضرور ده چې د دوی د معنوي ژوند دپاره به يې هم د پيغمبرانو علیهم السلام سلسله جاري کړې وي او داسې به يې نه وي کړي چې ما خو فقط پيدا کړئ نور نو چې څه کوئ هغه کوئ، نه درڅخه پوښتنه شته او نه حساب کتاب.

د تفکر نتیجه

۴ـ نو کله چې هوښیاران په ذکر شوي طرز سره په دنیا کښې فکر وکړي نو ټول حقائق به ورته تثبیت شي او بې اختیاره به چیغه کړي چې:

الف: ای زمونږ ربه! دا دنیا تا عبث نه ده پیدا کړې او څوک چې درباندې همدا ګومان کوي نو ته د هغوی د اقوالو څخه پاک او منزه یې. مونږ معتقد یاستو چې د مکافات او مجازات ورځ راتلونکې ده چې څوک به دوزخ ته ځي او څوک جنت ته. خو ای زمونږ ربه! مونږ د دوزخ څخه وساتې.

ب: ای زمونږ ربه! دوزخ ته داخلېدل برسېره په عذاب باندې، رسوایي هم ده نو مونږ لکه چې د عذاب څخه د نجات سوال کوو همدارنګه د رسوایي څخه هم په تاباندې پنا غواړو. دا دواړه خو د ظالمانو دپاره ټاکلي شوي دي. مونږ ته په دنیا کښې توفیق راکړې ترڅو د دوی په ډله کښې شامل نه شو. چې په دغې ورځ کښې دوی ته هیڅ کومک کوونکی نشته، یوازې همدا ته یې چې نجات ښونکی یې.

ج: ای زمونږ ربه! د قیامت په ورځ څوک دا عذر نه شي وړاندې کولی چې مونږ په دنیا کښې خبر نه وو چې داسې ورځ به هم راځي. او دا ځکه چې ستا د پلوه اوازکوونکو په لوړ اواز سره ټول خلک وربللي دي چې ایمان راوړئ، نو دا دی مونږ ستا د داعیانو خبره هم ومنله او برسېره په هغه ایمان چې مونږ د دلایلو د کبله راوړی وه د همدوی په دعوت باندې مو ادامه ورکړه ځکه دوی بل شي ته دعوت نه کاوه بلکې دوی صرف الله ته داعیان وه.

خو د دې سره‌سره مونږ د شاید او باید په مطابق عمل نه دی کړی او ځای په ځای راڅخه خطاوې واقع شوي دي. او تاته ښه معلوم یاستو چې په کامله توګه مونږ د بندګۍ دپاره نه شو وتلی.

د: نو ای زمونږ ربه! مونږ ته کبیره ګناوې وبښې او صغیره ګناوې مو ورژوې ترڅو په نېکانو کښې وشمېرل شو او د مرګ څخه وروسته د هغوی سره یو ځای شو، او بلکې ټول سیئات مو په حسناتو باندې بدل کړې.

هـ: ای زمونږ ربه! تا خو د خپلو پیغمبرانو علیهم السلام په ژبه د نېکانو دپاره ډېرې وعدې کړې دي نو مونږ د همدوی د ډلې څخه حساب کړه ترڅو مونږ ته هم خپلې وعدې راپوره کړې او د قیامت د ورځې د رسوائي څخه نجات راکړې.

و: ای زمونږ ربه! ته یقیناً په خپلو وعدو کښې صادق یې مګر مونږ شکمن یو چې مونږ به په هغې ډله کښې شامل شو او که نه کومه چې ستا د وعدو د پوره کېدلو مستحقه ده، نو ځکه الحاح کوو چې مونږ پکښې شامل کړه.

د سوالونو اجابت

۵ـ نو هوښیاران چې په ذکر شوي طرز د ذکر سره فکر ملګری کړي او د خپل رب په ښودلې شوې طریقې سره سوالونه وکړي نو د دوی رب به یې اجابت وکړي، چې یقیناً ستاسو ذکر شوي سوالونه

مې قبول کړه او برسېره په دې، دا زېرى هم درکوم چې زه د هيڅ عمل کوونکي عمل نه ضائع کوم چې بې عوضه يې پرېږدم. زما دا وعده هم درسره په ياد ولرئ چې د نر او ښځې دواړو دپاره مې په خپل خان باندې منلې ده، او دا خکه چې کله تاسو متقيان جوړ شئ نو زما په نزد په قدرداني کښې ستاسو يو جنس په بل جنس باندې څه تفاوت نه لري نو لکه څنګه چې سړيو ته د دلايلو څخه عبرت اخستل په کار دي همدارنګه بايد چې زنانه هم ترې خپل خانونه بې برخې پرېنږدي.

د اعمالو څو نمونې

۶ـ نو د هوښيارانو هر يو نيک عمل زما په نزد مقبول او منظور دى، که څه هم هغه عمل درونډ وي او يا خفيف (سپک). خو د سختو اعمالو لاندې څو مثالونه په ياد وساتئ چې د هوښيارانو څخه په غير يې بل څوک نه شي ترسره کولى:

الف: نو د هغو هوښيارانو عمل قبول دى چې د الله ﷻ د رضا دپاره د خپل وطن څخه هجرت وکړي ترڅو يې دين د خطر څخه بچ شي.

ب: د هغو عمل هم نه ضائع کېږي چې د الله ﷻ د رضا دپاره د کورونو څخه وويستلى شي.

ج: او د هغو عمل هم چې زما په لار کښې ورته اذيت ورسول شي او سپکې سپورې خبرې ورته واوروڵى شي.

د: او د هغو هم چې د دين دښمنانو سره وسلوال جهاد وکړي.

ه: بالآخره د هغو عمل هم نه ضائع کېږي چې هغوى په دين باندې ووژلى شي.

نو د دغو ټولو سره زما وعده ده چې ګناهونه به ترې ورژوم او داسې جنتونو ته به يې داخل کړم چې د ونو لاندې به يې ويالې بهېږي. دا اجر دوى ته د الله ﷻ د پلوه ټاکل شوى دى او د الله ﷻ سره لا برسېره په دې ډېر اجرونه نور هم شته.

توضيحات

١ـ مونږ د [البقرة:١۶۴] ايت لاندې د معجزاتو په باره کښې څه ناڅه ليکلي دي که لوستونکي يې دلته يو ځل بيا وګوري نو بده به نه وي.

"الباب" څه معنى؟

٢ـ "الباب" د "لُبّ" جمعه ده، "لُبّ" او "لُباب" د يو شي مغز ته ويل کېږي لکه چې غوز سپين کړى شي او صرف چغزى يې پاتې شي. اما "لُبّ الرَّجُل" د سړي د عقل څخه عبارت دى[1]، خکه چې عقل د انسان دپاره د مغز مثال لري، او هوښيار سړي ته "لَبِيْب" هم وايي.

---

(١) لسان العرب ج١ ص٧٢٩

سوال جواب

٣ـ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې په ایت شریف کښې هغه قوه چې سړی د یوهې دپاره چمتو کوي په خپل نامه (عقل) او یا په نورو نومونو باندې یاده نه کړی شوه لکه حجر، نُهی او داسې نور؟

مونږ وايو چې: همدغې قوې ته (چې د عقل په نامه یادېږي) په هغه وخت کښې "لُبّ" ویل کېږي چې د شبهاتو څخه بچ پاتې وي[١] نو د معنی حاصل بې داسې کېږي چې: په دنیا کښې د سوچه عقل خاوندانو ته واضحه دلایل شته اما هغه څوک چې عقل یې په شبهاتو او مادیاتو کښې راتاو کړی شوی وي نو د هغه عقل د دلایلو درک نه شي کولی. همدغې ډلې ته الله ﷻ اشاره کوي چې فرمايي: ﴿وَكَأَيِّن مِّنْ ءَايَةٍ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ﴾ [يوسف:١٠٥] يعنې: او څومره ډېرې معجزې په اسمانونو او ځمکو کښې دي چې دوی وربانديې تېرېږي حال دا چې دوی ترې اعراض کوونکي دي. نو کافران د عقل خاوندان دي چې ذکره شوې قوه لري چې د خاورو او لیونیانو څخه پرې جدا کېږي، مګر "لُبّ" نه لري. یعنې د دوی د عقل شبهاتو راچاپېر کړی دی او سمه سیده لاره پرې نه شي درک کولی. نو په کومو خایونو کښې چې د دوی څخه عقل سلب کړی شوی دی او د خارویو په څېر ګڼل شوي دي نو هلته د عقل څخه همدغه "لُبّ" مراد دی.

ذکر څه معنی؟

٤ـ د ﴿يَذْكُرُونَ﴾ کلمه د "ذِكر" څخه اخستله شوې ده او ذکر د هغو معلوماتو حاضرولو ته وايي چې د سړي په ذهن کښې ساتلي شوي وي چې د "حِفظ" په نامه یادېږي، او په مقابل کښې یې "نِسْیَان" راځي. نو که په نوموړو معلوماتو باندې تلفظ وکړی شي د لساني ذکر په نامه یادېږي او که نه نو بیا ورته قلبي ذکر ویل کېږي[٢].

په دې مقام کښې د ذکر په تفسیر کښې مفسرین کرام دوه ډلې شوي دي:

الف: اکثره مفسرینو کرامو ذکر په تهلیل، تحمید او تکبیر او نورو اذکارو باندې تفسیر کړی دی او درې حالات (ولاړه، ناسته، په اړخ) یې د ټولو حالاتو څخه کنایه اخستې دي. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې هوښیاران خلک په ټولو حالاتو کښې الله ﷻ یادوي[٣].

همدې تفسیر ته بي بي عائشې رضي الله عنها اشاره کړې ده چې: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَذْكُرُ اللهَ عَلَى كُلِّ أَحْيَانِهِ»[٤] یعنې: نبي کریم ﷺ وه چې په خپل هر وخت کښې به یې الله ﷻ یاداوه.

---

(١) مفردات الراغب ص ٤٦٦
(٢) مفردات الراغب ص ١٨١
(٣) البحر المحيط ج٣ ص ٤٦٨
(٤) صحيح البخاري ج١ ص ٨٨

دا د یو پلوه، او د بله پلوه په دې تفسیر باندې په کار دي چې ذکر عام واخستل شي ترڅو لساني ذکر او قلبي ذکر دواړه پکښې شمولیت ولري.

نو د بیت الخلاء، په حالت او بیت الخلاء ته په ورته حالاتو کښې په کار دي چې په قلبي ذکر باندې اکتفاء وکړه شي او دا ځکه چې قلبي ذکر په اتفاق سره په ټولو حالاتو کښې جائز دي او په ځینو حالاتو کښې څوک د بې ادبۍ لقب نه شي ورکولی.

ب: ځینې مفسرین کرام وایي چې دلته ترې لمونځ مراد دی[1]، لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ لِذِكۡرِيٓ ﴾ [طه: ١۴] یعني: او لمونځ زما د ذکر دپاره ودروه.

نو ذکر شوي درې حالات د لمونځ کوونکي په حالاتو باندې حملوي چې باید سړی لمونځ په ولاړه اداء کړي او که نه نو په ناسته، او که ډېر مریض وه نو په اړخ باندې دې وکړي.

مګر مونږ ته دا ښه ښکاري چې ایت شریف مطلق دی، ټولو اذکارو ته شامل دی او لمونځ هم د اذکارو یوه مجموعه ده. نو په کار نه ده چې یایې د ژبې په ذکرونو پورې خاص کړو او یا د لمانځه پورې. اما د مریض لمونځ د فقهې په کتابونو کښې شرحه شوی دی، هملته دې وکتل شي.

فکر څه معنی؟

۵ـ د ﴿ وَيَتَفَكَّرُونَ ﴾ کلمه د تفکر څخه اشتقاق شوې ده چې اصل یې "فکر" دی، فکر هغې قوې ته وایي چې د هغې په ذریعه سړی د خپلو معلوماتو څخه څه مجهولات لاس ته راوړلی شي[2].
او یا د منطقیانو په اصطلاح، د معلوماتو څخه چې صغری او کبری جوړه کړی شي نو بیا د فکر په نامه یادېږي.

اما کله چې ذکر شوې قوه په معلوماتو کښې ژوره لاړه شي او د صغری او کبری د ترتیبولو دپاره تاند ووهي نو دې ته بیا تفکر وایي. نو د معنی حاصل بې داسې کېږي چې: هوښیاران خلک د اسمانونو او ځمکو په معلوماتو کښې تعمق کوي چې الله ﷻ دنیا عبث نه ده پیدا کړې، پیغمبران علیهم السلام یې په حقه را استولي دي او د قیامت ورځ حقه ده.

د دې ایت ارشاد

۶ـ الله ﷻ د ذکر په ځای کښې یوازې خپل مبارک نوم یاد کړ چې: ﴿ يَذۡكُرُونَ ٱللَّهَ ﴾، او د تفکر په ځای کښې یې یوازې مخلوقات وښودل چې: ﴿ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلۡقِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ ﴾. نو د دغو دواړو هدایتونو څخه سړی په اسانۍ سره پوهېږي چې د زړه د اطمنان دپاره باید یوازې د الله ﷻ نوم یاد کړی شي او بس. او د تفکراتو په هکله یوازې په مخلوقاتو کښې تاند ووهل شي او بس.

(١) تفسیر ابن کثیر ج١ ص٤٣٨
(٢) مفردات الراغب ص٣٩٨

همدا مضمون په لاندې حديث شريف کښې ښه واضحه شوی دی چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي: «تَفَكَّرُوا فِيْ آلاءِ اللهِ وَلَا تَفَكَّرُوا فِي اللهِ»[١] يعني: تاسو د الله ﷻ په نعمتونو کښې تفکر وکړئ او د الله ﷻ په اقدس ذات کښې تفکر مه کوئ.

يادونه

۷ـ ځينو تفاسيرو د سلفو صالحينو د اذکارو او تفکراتو ډېر مثالونه بيان کړي دي او هم يې د اذکارو په فضائلو کښې زيات احاديث راغونډ کړي دي[٢]، خو مونږ د اوږدوالي د کبله رانقل نه کړه. که څوک يې شوق لري هملته دې مراجعه وکړي.

د قيامت په ورځ څوک شرمنده دی؟

۸ـ د ﴿ أَخْزَيْتَهُ ﴾ کلمه د "إِخْزَاء" څخه اشتقاق شوې ده چې اصل (مجرد) يې "خِزْيٌ" يا "خِزَايَةٌ" دی. "خزي" هغې رسوائي او شرمندګۍ ته وايي چې د بل چا د پلوه سړي ته متوجه شي او "خزاية" د هغې څخه عبارت دی چې څوک پخپله داسې کار يا وينا وکړي چې د هغې په سبب شرمنده او خجالت شي[٣].

ظاهره دا ده چې په دې مقام کښې به د ﴿ أَخْزَيْتَهُ ﴾ کلمه د "خِزْيٌ" څخه اخستل شوې وي ځکه چې دوزخ ته ورداخلول د الله ﷻ د پلوه دي. او دا هم لرې نه ده چې د "خِزَايَةٌ" څخه واخستله شي ځکه چې دوزخيانو په دنيا کښې داسې کړنلارې غوره کړې وه چې د دوی د شرمندګۍ سبب جوړه شوه، نو به وايې چې خانونه يې پخپله شرمنده او خجالت کړي دي.

نو ځينې مفسرين کرام وايي[٤] چې په دې مقام کښې يوازې هغه دوزخيان مراد دي کوم چې په دوزخ کښې به ابدي توګه اچول کېږي. او عاصيان مؤمنان په عارضي ډول باندې د څه وخته پورې ورداخلېږي نو هغوی ته ايت شريف شامل نه دی. او دا ځکه چې:

الف: همدا ايت شريف په ﴿ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴾ باندې ختم شوی دی او ښکاره ده چې د ظالمانو څخه خو دلته کافران مطلب دي نو شرمندګي هم يوازې همدوی پورې خاصه شوه.

ب: د مؤمنانو په باره کښې الله ﷻ فرمايي چې ﴿ يَوْمَ لَا يُخْزِى ٱللَّهُ ٱلنَّبِىَّ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ ﴾ [التحريم ۸] يعني په دې ورځ کښې به الله ﷻ پيغمبر ﷺ او هغه کسان چې د ده سره يې ايمان راوړی دی شرمنده نه کړي.

مګر مونږ ته داسې ښکاري چې دوزخيان ټول شرمنده او خجالت دي البته چې د کافرانو رسوائي دائمي ده او د عاصيانو مؤمنانو ـکه دوزخ ته داخل شيـ رسوائي موقته او لنډ مهاله ده.

---

(١) شعب الايمان للبيهقي ج١ ص١٣٦، المعجم الاوسط للطبراني ج٦ ص٢٥٠

(٢) تفسير ابن كثير ج١ ص٤٣٨، تفسير القرطبي ج٤ ص٣١١

(٣) مفردات الراغب ص١٤٧

(٤) تفسير الطبري ج٤ ص٢١١، تفسير البغوي ج١ ص٣٨٦

مونږ خکه دا معنی واخستله چې:

اول: په همدې ایتونو کښې الله ﷻ د مؤمنانو د خولو څخه حکایت کوي چې ﴿ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَـٰمَةِ ﴾ او مونږ د قیامت په ورځ مه شرمنده کوه (ای زمونږ ربه!). که بالفرض د قیامت شرمندګي کافرانو پورې مختصه وي نو الله ﷻ به مؤمنانو ته ذکر شوی سوال نه وی تلقین کړی.

دوهم: ګناهونه هم په ظلم کښې شامل دي، لکه چې صحابه وو کرامو ﷺ ویلي دي: «أَيُّنَا لَمْ يَظْلِمْ»[1] زمونږ کوم یوه ظلم نه دی کړی. مګر کفر لوی ظلم دی چې: ﴿ إِنَّ ٱلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴾ [لقمان:١٣] یعني: بې شکه شرک خامخا لوی ظلم دی.

هو! د قیامت په ورځ هیڅ ظالم کومکیان (انصار) نه لري، مګر دا بېله خبره ده چې الله ﷻ د یو مؤمن ګناهګار په باره کښې د چا شفاعت قبول کړي او یا یې بې له شفاعته د خپل بې نهایته فضل څخه مستفید وګرځوي.

دریم: همدارنګه الله ﷻ د قیامت په ورځ مؤمنان نه شرمنده کوي مګر دا بېله خبره ده چې کوم یو ګناهګار په عارضي توګه د شرمندګۍ سره مخامخ شي. د دې نظیر داسې دی چې الله ﷻ خو دوزخ د کافرانو دپاره تیار کړی دی ﴿ أُعِدَّتْ لِلْكَـٰفِرِينَ ﴾ [البقرة: ٢٤]. مګر په عارضي توګه عاصي مؤمن هم ورداخلېدلی شي. او یا داسې دی چې الله ﷻ مؤمنانو سړیو او مؤمنانو ښځو ته د جنتونو وعده ورکړې ده چې: ﴿ وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَـٰتِ جَنَّـٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَـٰرُ ﴾ [التوبة: ٧٢] یعني: الله ﷻ دوارو ډلو ته د بهېدونکو ویالو درلودونکو جنتونو وعده ورکړې ده. مګر کله چې د دوی د ایمان په کیفیت کښې څه نقصان واقع شوی وي په عارضي توګه دوزخ ته ورداخلول هم ورسره څه منافات نه لري.

ایمان ته رابلونکی څوک دی؟

٩ـ ځینې مفسرین کرام وایي[2] چې په ایت شریف کښې د الْمُنَادی (اواز کوونکي) څخه قرآن کریم مطلب دي چې د قیامت د ورځې پورې ټول خلک ایمان ته رابلي، او نبي کریم ﷺ ترې نه شي مطلب کېدلی چې ډېرو لږو خلکو یې دعوت اورېدلی دی.

اکثره مفسرین وایي[3] چې که څه هم په اصل مطلب کښې څه تفاوت نه واقع کېږي مګر بهتره دا ده چې نبي کریم ﷺ مراد شي، خکه چې ټولو خلکو یې ایمان ته دعوت مستقیماً او یا بالواسطه اورېدلی دی او د قیامت د ورځې پورې یې لا اوري. د همدې کبله الله ﷻ د داعي (بلونکي) په نامه باندې یاد کړی دی چې فرمایي: ﴿ وَدَاعِيًا إِلَى ٱللَّهِ ﴾ [الأحزاب: ٤٦] یعني: ای پیغمبره! مونږ ته د داعي (بلونکي) په صفت استولی یې.

---

(١) صحیح البخاري ج٢ ص٦٦٦
(٢) تفسیر الطبري ج٣ ص٢١٢
(٣) تفسیر البغوي ج١ ص٣٨٦

د غفران او تکفير تر منځ فرق

۱۰ـ د ﴿ فَٱغۡفِرۡ لَنَا ﴾ کلمه د "غفر" څخه اخستله شوې ده او غفر پټولو ته وايي. د همدې کبله د اوسپنې خولۍ (خول) چې د مجاهد سر د ضرباتو او ګوزارونو څخه ساتي، د "مِغْفَر" په نوم يادېږي. او "غفران" او "مغفرة" دې ته وايي چې الله ﷻ خپل بنده د عذاب څخه وساتي[۱].

همدانګه د "کَفر" کلمه د تکفير څخه اشتقاق شوې ده چې مجرد يې "کَفر" دی. او کفر هم پټولو ته وايي. دهقان ته ځکه "کافر" وايي چې د تخم دانې په ځمکه کښې پټوي[۲].

نو اوس پوښتنه دا پيدا کېږي چې په دې مقام کښې د دواړو سوالونو مطلب يو دی او که نه هر يو سوال بېل‌بېل مطلب لري؟. نو مفسرينو کرامو پکښې لاندې تفسيرونه کړي دي:

الف: ځينې وايي چې دا د سوال مقام دی، د دې مقام سره دا مناسبه ده چې دواړه په يوه معنی باندې حمل کړی شي ترڅو په زياتې عاجزۍ او خوشامندو باندې دلالت وکړي[۳].

ب: او ځينې نور وايي چې غفران د هغې بښنې څخه عبارت دی چې الله ﷻ يې په خپل فضل باندې وکړي او د بنده د پلوه يې څه بدله نه وي ورکړه شوې. او تکفير هغې بښنې ته وايي چې بنده د خپلې ګناه څخه بدله اداء کړي[۴]، لکه د قتل کفاره، د قسم کفاره او داسې نور.

موږ ته همدغه دوهم تفسير په زړه پورې ښکاري چې د اصل‌وضعې سره زيات تناسب لري.

ايا د "ذنوب" او "سيئات" څه فرق شته؟

۱۱ـ "ذُنوب" د "ذَنْب" جمعه ده، ذنب په اصل کښې لکۍ ته وايي، ګناه ته ځکه دغه نوم اېښودل شوی دی چې ګناه د سړي دپاره د لکۍ مثال لري چې وروسته ورپورې نښتې ده او ترې نه جدا کېږي[۵].

"سَيِّئَات" د "سَيِّئَة" جمعه ده چې په اصل کښې د "سُوْء" څخه اخستله شوې ده، هر شی چې سړی په دنيا يا آخرت کښې خپه کوي هغه د سُوء په نامه يادېږي[۶]. د همدې کبله ګناه ته "سيئة" وايي چې ګناهګار بې غمه نه پرېږدي.

په ايت شريف کښې دواړه کلمې استعمالې شوې دي. نو مفسرين کرام يې لاندې تفسيرونه کوي:

الف: "ذنوب" د هغو ګناهونو څخه عبارت دی چې په حقوق الله کښې واقع شوې وي او "سيئات" هغو ګناهونو ته وايي چې په حقوق العباد کښې يې تحقق موندلی وي[۷].

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۷۴
(۲) مفردات الراغب ص۴۵۱
(۳) التفسير الکبير ج۹ ص۱۴۶
(۴) زاد المسير ج۲ ص۷۳
(۵) مفردات الراغب ص۱۸۴
(۶) مفردات الراغب ۲۵۲
(۷) تفسير المنار ج۴ ص۲۰۲

ب: "ذنوب" د کبائرو ځخه او "سيئات" د صغائرو ځخه عبارت دي.

همدغه دوهم تفسير د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما ځخه روايت دی[١]، نو د همدې کبله مونږ ته همدغه قول راجح ښکاري، اما خاص په همدې مقام کښې، چې دواړه کلمې استعمالې شوې دي. که نه نو هره يوه ټولو ګناهونو ته هم شاملېږي چې کله يوازې ذکره شي.

سوال جواب

١٢_ که څوک وايي چې: د الله ﷻ ځخه خو هيڅوک په خپله وعده باندې زيات ټينګ نه دی چې ضرور به خپلې وعدې پوره کوي نو بيا دا غوښتنه څه معنی چې ای زمونږ ربه! مونږ ته هغه څه راکړې چې د خپلو پيغمبرانو عليهم السلام په ذريعه دې راسره وعدې کړې دي؟!

مونږ وايو چې: د دې سوال دپاره لاندې جوابونه شوي:

الف: دا د سوال او زاريو مقام دی، په دې مقام کښې که څوک د خپل عجز د ښه ځرګندونې په غرض په وعدو باندې وفا کول وغواړي څه باک يې نشته. ځکه چې دلته مطلب دا کېږي چې که په مونږ کښې د وعدو د پوره کولو څه شرائط نه وي هم مونږ ته په خپلو وعدو باندې وفا وکړه او د نواقصو ځخه راتېر شه[٢].

ب: د ذکر شوي غوښتنې مطلب دا دی چې ای زمونږ ربه! مونږ ته توفيق راکړه چې د وعدو د پوره کولو جوګه شو. مونږ يقين لرو چې ته په خپله وعده باندې ډېر کلک يې مګر شک مو په دې کښې دی چې مونږ به په هغې ډله کښې شامل کړې چې ته ورسره خپلې وعدې عملا پوره کوې او که نه[٣]. په دې تقدير د غوښتنې خلاصه داسې راخېژي چې: مونږ درځخه خاص د خپلو ځانو په باره کښې د وعدو پوره کول غواړو.

ج: دلته په دښمنانو باندې د بري غوښتنه مراده ده چې ای زمونږ ربه! مونږ په دښمنانو باندې په عاجله توګه بريالي کړې. او دا ځکه چې د قرآن کريم د نزول په وخت کښې به صحابه وو کرامو ﷺ همدا ډول غوښتنې کولې[٤]، چې د دښمنانو ځخه ورته زيات خطرات متوجه وه او د دوی حوصلې يې راتنګې کړې وې.

مګر مونږ ته منځنی جواب په زړه پورې ښکاري چې د يو پلوه پکښې تاسيس دی نو د لومړي جواب ځخه بهتر دی چې هلته تاکيد وه. او د بله پلوه مطلق دی نو د درېم جواب ځخه بهتر دی ځکه هلته بې دلیله مقيد ګرځول شوی دی.

---

(١) روح المعاني ج٤ ص١٦٤

(٢) تفسير کشاف ج١ ص١٥٥

(٣) التفسير الکبير ج٩ ص١٤٨

(٤) تفسير القرطبي ج٤ ص٣١٨

"إجابة" او "استجابة" څه فرق لري؟

١٣ـ ځینې مفسرین وايي چې "إجابة" مطلق جواب ورکولو ته وايي، برابره خبره ده چې د منلو جواب وي او که د نه منلو جواب. اما "استجابة" چې ﴿ فَٱسۡتَجَابَ﴾ ترې اخستله شوې دہ، په هغه جواب کښې استعمالیږي چې د سوال په قبول باندې دلالت کوي[١].

یادونه

١۴ـ په دې مقام کښې مونږ ته داسې بریښي چې هرڅوک په ذکره شوې طریقه باندې د الله ﷻ څخه سوالونه وکړي نو هغه به قبول شي. او دا څکه چې:

الف: څرنګه چې د ذکرو پنځو سوالونو څخه وروسته الله ﷻ په ﴿ فَٱسۡتَجَابَ﴾ سره جواب ورکړ نو معلومه شوه چې ټول سوالونه قبول شوي دي.

ب: ذکر شوي پنځه سوالونه الله ﷻ مونږ ته تلقین کړه چې زما څخه داسې-داسې سوالونه وکړئ نو څرنګه چې د عریضې مضمون الله ﷻ پخپله راته توصیه کړ نو ظاهره داده چې همدغه توصیه شوې عریضه به مو بې قبوله پرېنږدي.

سوال جواب

١۵ـ که څوک وايي چې: د سوالونو د قبول مضمون خو په ﴿ فَٱسۡتَجَابَ لَهُمۡ رَبُّهُمۡ ﴾ سره پوره کېږي نو په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ همدغه مضمون د ایت د آخره پورې بیا اوږد بیان کړ؟

مونږ وایو: شاید چې لاندې نکاتو ته به اشاره وي، والله ﷻ اعلم:

الف: نېک عمل د سوالونو د قبول دپاره مؤید واقع کېږي نو ښه دا ده چې سړی یوازې په قول باندې اکتفاء ونه کړي او عمل هم ورسره ملګری کړي.

ب: د الله ﷻ په نزد اعزاز او اکرام د هیڅا ذاتي صفت نه دی چې یا سړیتوب پورې اړه ولري او یا ښځېتوب پورې، بالآخره یا د نسب پورې ارتباط پیدا کړي چې د فلاني خپلو سوالونه او نېک اعمال به د نورو څخه ښه قبلیږي. بلکې دلته فقط تقوی اعتبار لري او بس. په نسب کښې خو ټول انسانان یو برابر دي او د یوې مور (حواء رضي الله عنها) او د یوه پلار (آدم ﷺ) زوزات دي.

ج: هرڅوک کولی شي چې خپل سوالونه الله ﷻ ته نېغ په نېغه بدون د واسطې څخه وړاندې کړي، حتی زنانه هم په همدې باره کښې د نارینه وو څخه کمې نه دي.

د: په نېکو اعمالو کښې الله ﷻ یوازې د دغو پنځو (هجرت، د کور څخه ویستل، د الله ﷻ په لار کښې اذیت ګالل، وسلوال جهاد کول، بالآخره شهید کېدل) نومونه څکه واخستل چې ترڅو مونږ په غوږ باندې ووهي چې په نېکو اعمالو کښې جهادي اعمال ډېره بهتري لري او د سوالونو په قبول کښې بې اثره نه دي.

---

(١) روح المعاني ج۴ ص١٦٧

ه‍. د سوالونو قبول په هغه شي پورې حصر نه دی چې سوال کوونکي یې نوم اخستی وي. په ذکر شوو پنځو سوالونو کښې د جنت نوم نه وه اخستل شوی خو په اجابت کښې جنتونه او ویالې هم ذکرې شوې او اجمالا څه نورو نعمتونو ته هم اشاره وکړه شوه چې: ﴿وَٱللَّهُ عِندَهُۥ حُسۡنُ ٱلثَّوَابِ﴾ یعنې: د الله ﷻ په نزد نور ډېر ښه‌ښه نعمتونه شته دي چې خپلو مقبولو بندګانو ته یې ساتلي دي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۱۶_ که څوک وایي چې: ایا هجرت کول او د کور څخه اخراج یوه معنی نه ده؟

مونږ وایو چې: هجرت دې ته وایي چې سړی د خپلې اصلي وطن څخه لاړ شي او په بل فرعي وطن کښې ځای ونیسي. اما د کور څخه اخراج عام دی چې په بل فرعي وطن کښې یې ځای نیولی وي لکه چې عام صحابه کرام ﷺ په مدینه منوره کښې استوګن شوي وه، او یا نه وي استوګن شوي لکه ابو جُندل ﷺ چې د مکې معظمې څخه ویستل شوی وه خو بل چرته یې وطن نه وه نیولی او دربه در ګرځېده.

﴿ لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ فِي ٱلۡبِلَٰدِ ﴿١٩٦﴾ مَتَٰعٞ قَلِيلٞ ثُمَّ مَأۡوَىٰهُمۡ جَهَنَّمُۖ وَبِئۡسَ ٱلۡمِهَادُ ﴿١٩٧﴾ لَٰكِنِ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوۡاْ رَبَّهُمۡ لَهُمۡ جَنَّٰتٞ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا نُزُلٗا مِّنۡ عِندِ ٱللَّهِۗ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ خَيۡرٞ لِّلۡأَبۡرَارِ ﴿١٩٨﴾ ﴾

[۱۹۶] (ای پیغمبره!) تا دې په ښارونو کښې د هغو کسانو ګرځېدل راګرځېدل تېر نه باسي چې هغوی کافران شوي دي.

[۱۹۷] (حکه چې دا) ډېره لږه متاع ده (ژر تېرېدونکې ده) بیا (د مرګ څخه وروسته) د دوی استوګنځای دوزخ دی او (دا) ډېره ناکاره ارامګاه ده.

[۱۹۸] مګر هغه کسان چې دوی د خپل رب څخه ډارېږي خاص دوی لره داسې جنتونه دي چې د ونو لاندې یې (څلور) ویالې بهېږي. په داسې حال کښې چې دوی به پکښې همېشه اوسېدونکي وي (دا مېلمستیا ده) مېلمستیا دالله ﷻ په نزد.

او هغه څه چې د الله سره دي هغه د نېکانو دپاره بهتر دي (د دنیاوي قلیلې متاع څخه).

شان نزول او ارتباط

۱_ د هجرت په اولو وختونو کښې مسلمانان په تنګسه کښې وه او د مکې مشرکانو په خوشالۍ کښې ژوند تېراوه او بې غمه په دنیا کښې تلل راتلل او تجارتونه یې کول نو ځینو مسلمانانو وویلې چې د الله ﷻ دښمنان څومره خوشاله دي او مونږ د لوږې مره کېږو. نو ذکر شوي

ایتونه نازل شوه[١]، چې نبي کریم ﷺ یې مخاطب کړ او نور ټول مسلمانان یې په غوږ وو هل چې د کافرانو دا دبدبه څو ورځې ده، پام کوئ چې ورته وارخطا نه شئ.

٢ـ د ذکر شوي شان نزول څخه د ارتباط وجه هم د ورایه ښکاري چې په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ د مسلمانانو دپاره صرف د آخرت د نعمتونو بیان کړی وه او د نیا نعمتونه یې د بې ارزښتی د کبله هیڅ نه وه ذکر کړي.

او په دې ایتونو کښې د دنیاوي نعمتونو همدغه بې اهمیتي بیانه شوې ده، چې لنډ مطلب یې لاندې لوستلی شی:

د مطلب خلاصه

١ـ ای پیغمبره! پام کوئ چې د کافرانو په ډول او سنګار باندې ونه غولېږئ چې آباد ښارونه لري او په ډول-ډول وسائلو باندې د یو ښار نه بل ښار ته انتقالات کوي، بازارونه یې په تجارتي اموالو باندې ډک دي او په رنګارنګ مزو چړچو لګیا دي. دا ټول ساز او سامان د څو لنډو ورځو څخه زیات پایښت نه لري. ځکه چې:

الف: الله ﷻ اراده لري چې د اسلام دین ته په ټوله دنیا باندې فوقیت ورکړي، نو ډېر ژر به دغه ټول ساز او سامان ستاسو دپاره غنیمت جوړ کړي.

ب. د دنیا ټول عمر د آخرت په نسبت د ډېر ناچیز شي څخه په غیر بل شی نه دی.

ج: په اوسني عصر کښې د وګړو عمرونه هم ډېر کم دي چې په عمومي توګه د شپېتو او اویا کالو په شاوخوا کښې اختتام پیدا کوي.

په هر تقدیر چې د کافرانو دغه لنډه تنګه استفاده ختمه شي نو د دوی خوشالي به هم پای ته ورسېږي او د اوسېدانې ځای به یې دوزخ وګرځي چې ډېر بد او ناکاره ځای دی.

٢ـ نو تاسو ته په کار دي چې د دنیا څخه متاع الغرور جوړ نه کړئ لکه څنګه چې ترې کافرانو جوړ کړې دی. او دا ځکه چې دنیا ستاسو دپاره متاع البلاغ ده چې په دغو څو ورځو ژوندون باندې خپلو ځانونو ته دائمي ژوند ګټلی شئ، او دا هله چې د خپل رب څخه وډار شئ او احکامو ته یې په ښه صورت عملي بڼه ورکړئ.

نو په آخرت کښې به تاسو ته الله ﷻ داسې جنتونه درکړي چې د ونو لاندې به یې ویالې بهېږي. او علاوه په دې، تاسو به هلته د الله ﷻ په نزد د مېلمنو په حیث پالل کېږئ او پرښتې به درته ځي او راځي او سلامونه به درباندې اچوي.

٣ـ نو اوس پوه شوئ چې تاسو ابرار (نېکان) څومره بهتر یاست او کوم شی چې تاسو ته د الله ﷻ په نزد درکول کېږي هغه تاسو ته د دنیاوي ساز اوسامان څخه څومره افضل دی.

---

(١) اسباب النزول للواحدي ص٩٣

توضیحات

١ـ په اوسني عصر کښې خینې خلک د کافرانو په وسائلو باندې غولېږي چې الوتکې جوړوي، موټرې جوړولی شي، مخابراتي وسائل يې فعال دي، بالآخره ـ په اصطلاح ـ په ګېډه ماړه او په جامه پټ دي. بالمقابل مسلمانان نه ذکر شوي وسائل جوړولی شي او نه خپلواک سیاسي موجودیت لري چې د بل مملکت د اغېز لاندې نه وي.

د دوی دا خیال دی چې ـ العیاذ بالله ـ کفري دولتونه د کفر د کبله مخ په وړاندې تللي دي. خو خبره داسې نه ده، هغوی خپل عقلونه په دنیاوي کارونو کښې په کار اچولي دي او د مسلمانانو عقلونه معطل پاتې دي، نه ترې دنیاوي کار اخلي چې اختراعات وکړي او نه ترې اُخروي استفاده کوي چې اختلافات د منځه یوسي او متفق او متحد شي او بالآخره ټول اسلامي دولتونه یو مټر وټاکي او د یو بیرغ لاندې سره راټول شي.

سوال جواب

٢ـ که څوک وایي چې: د "لَكِنْ" کلمه په عربي ژبه کښې د دې دپاره استعمالېږي چې د تېر شوي کلام څخه مخاطب ته څه توهم وړاندې شوی وي چې د هغه مخه پرې ونیوله شي. نو په ﴿ لَٰكِنِ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوْا۟ ﴾ کښې هغه توهم کوم یو دی؟

مونږ وایو چې: په تېر کلام کښې دنیا د قلیلې متاع په نامه یاده شوې وه شاید چې چا توهم کړی وي چې د هر چا دپاره به دنیا قلیله متاع وي، نو الله ﷻ دغه توهم دفعه کړ چې د متقیانو دپاره ژر تېرېدونکې متاع نه ده بلکې دوی د همدې دنیا په ذریعه دائمي جنتونو ته داخلېږي. یا په بل عبارت، دنیا د کافرانو دپاره متاع الغرور ده مګر د مؤمنانو دپاره متاع البلاغ ده چې دائمي کور ته ورباندې رسېږي.

همدا مضمون لاندې دوه شاعرانو څومره په ښه نظم کښې ځای کړی دی:

الف: مَا أَحْسَنَ الدِّيْنُ وَالدُّنْيَا إِذَا اجْتَمَعَا :: وَأَقْبَحَ الْكُفْرُ وَالْإِفْلَاسُ بِالرَّجُلِ[١]

یعني: څومره ښه ښکاري چې یو سړي ته دین او دنیا دواړه ورکړی شي. او څومره بد ښکاري چې کفر او خواري په سړي باندې راچاپېر شي.

ب: ښـه ده ښـه ده دا دنیـا :: چې توښه ده د عُقبیٰ
په دنیا کښې بدي نشته :: چې بدي نه وي له تا
د دنیـا پـه بـازار کـې ږي :: د هغـه جهان سودا[٢]

(١) مختصر المعاني ص٣٤٧
(٢) د عبد الرحمن مومند دیوان

﴿ وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ لَمَن يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِمْ خَٰشِعِينَ لِلَّهِ
لَا يَشْتَرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۗ أُولَٰٓئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ
ٱلْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾ ﴾

[۱۹۹] او بې شکه د اهل الکتابو څخه ضرور هغه څوک هم دی چې په الله ﷻ باندې (په سمو معناوو کښې) ایمان راوړي او په هغه کتاب باندې هم چې تاسو ته نازل شوی دی او په هغه باندې هم چې دوی ته ورنازل شوی دی (لکه تورات، انجیل، زبور) په داسې حال کښې چې دوی خاص الله ﷻ لره عاجزي کوونکي دي.

دوی د الله ﷻ ایتونه په ناچیزه پیسو نه خرڅوي. همدغه اهل الکتاب چې دي همدوی لره د دوی د رب ﷻ په نزد د دوی اجر دی. یقیناً الله ﷻ توند حسابی دی.

شان نزول

که څه هم مفسرینو کرامو د ذکر شوي ایت شریف د شان نزول په باره کښې متعدد روایتونه لیکلي دي[۱]. خو مونږ یوازې په لاندې یوه روایت باندې اکتفاء کوو:

د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې کله د حبشې پاچا (النجاشي) وفات شو نو جبرائیل أمین ﷺ نبي کریم ﷺ ته په همغې ورځ کښې خبر ورکړ نو نبي کریم ﷺ خپلو صحابه وو کرامو ﷺ ته امر وکړ چې: «أَخْرُجُوا فَصَلُّوا عَلَى أَخٍ لَكُمْ مَاتَ بِغَيْرِ أَرْضِكُمُ النَّجَاشِيِّ» یعنې: بهرون لاړ شئ او په خپل مسلمان ورور باندې د جنازې لمونځ وکړئ چې ستاسو د ځمکې څخه په غیر په بله ځمکه کښې وفات شوی دی چې په نجاشي باندې شهرت لري.

نو نبي کریم ﷺ او صحابه کرام ﷺ د بقیع مقام ته ووتل او الله ﷻ ورته د نجاشي جنازه ښکاره کړه او څلور تکبیره لمونځ یې ورباندې وکړ. نو منافقانو پروپاګند شروع کړ چې ده (نبي کریم ﷺ) ته وګورئ چې په تور حبشي نصراني باندې د جنازې لمونځ اداء کوي چې هیڅکله یې نه لیدلی دی او نه د ده په دین باندې دی. نو ذکر شوی ایت شریف نازل شو[۲].

همدغه ذکر شوی مضمون د ابو هریره ﷺ په روایت کښې لږ څه مفصل روایت شوی دی[۳].

ارتباطونه

۱ـ په دې سورت کښې زیات بحث د اهل الکتابو په باره کښې تېر شو چې دوی د الله ﷻ په ایتونو باندې ناچیزه پیسې اخلې او د اسلام د پرمختګ په لاره کښې خنډ واقع کېږي او داسې نور.

(۱) زاد المسیر ج۲ ص۷۵
(۲) تفسیر البغوي ج۱ ص۳۸۸
(۳) صحیح البخاري ج۱ ص۱۷۸، صحیح مسلم ج۱ ص۳۰۹

نو د دې دپاره چې د یو پلوه په هغو اهل الکتابو باندې څوک طعن ونه وایي چې هغوی په ایمان باندې مشرف شوي وه، او د بله پلوه د همدغو مؤمنانو اهل الکتابو قدرداني وشي چې نور اهل الکتاب هم ایمان راوړلو ته ترغیب شي، نو الله ﷻ په قرآن کریم کښې د دوی تذکر وکړ چې د قیامت د ورځې پورې به یې مسلمانان په لمونځونو کښې لولي.

٢_ په وړاندې ایتونو کښې د مهاجرینو فضیلت بیان شوی وه او دلته د هغو انصارو فضیلت ته اشاره شوې ده چې هغوی ته په لومړي خل مسلمانان ورمهاجر شوي وه چې د حبشې پاچا نجاشي وه.

٣_ هلته مؤمنانو ته لوی اجرونه ښودل شوي وه او دلته واضحه شوې ده چې دغه اجرونه یوازې دوی پورې مختص نه دي بلکې هرڅوک چې د دوی کړنلاره تعقیبوي هغوی ټول ورسره پکښې شریک دي.

د مطلب خلاصه

یعنې: یقیناً ټول اهل الکتاب یو برابر نه دي، په دوی کښې داسې خلک هم شته چې په الله ﷻ او په ټولو اسماني کتابو باندې په واقعي توګه ایمان راوړي، دوی الله ﷻ ته عاجزي کوي، هر کتاب چې ورواستوي هغه مني او نه پکښې تحریف کوي او نه پرې پیسې اخلي.

دوی د منافقانو په شان نه دي چې محض په خوله یې ایمان راوړی دی خو په زړونو کښې یې عقیده نشته چې یا په نبي کریم ﷺ پسې پروپاګند کوي او یا د مسلمانانو پورې پوچ او پاش وایي.

نو څرنګه چې د اهل الکتابو ذکر شوې ډله واقعاً مؤمنان دي نو ضرور دوی لره هم د خپل رب په نزد لوی اجرونه ساتل شوي دي چې ډېر ژر به ورکړی شي ځکه چې حساب کتاب په چالاکۍ سره راروان دی.

توضیحات

١_ د حبشې پاچا چې هر یو نوم ولري هغه د نجاشي په نامه یادېږي، لکه د مصر پاچا ته چې فرعون وایي. د هغه پاچا (چې ذکر شوی ایت یې په حق کښې نازل شوی دی) "اصحمه" نوم وه چې په حبشي ژبه کښې د عطیه (ورکړی شوي) معنی ورکوي[١].

یادونه

٢_ د بي بي عائشې رضي الله عنها څخه روایت دی چې کله نجاشي مړ شو نو مونږ (صحابه کرامو رضي الله عنهم) به دا خبره سره کوله چې د نوموړي په قبر باندې نور (رڼا) لیده کېږي[٢]. لکه چې نن ورځ مونږ (د دې زمانې مسلمانان) دا خبره کوو چې د شهیدانو په قبرونو باندې انوار (رڼا ګانې) لیدلې کېږي.

---

(١) روح المعاني ج۴ ص١٧٣

(٢) تفسیر ابن کثیر ج١ ص۴۴٣

سریع الحساب څه معنی؟

٣ـ الله ﷻ تونده حسابي دی چې د قیامت ورځ ډېر ژر راتلونکې ده، او دا خکه هر شی چې راروان وي هغه نژدې وي چې سات په سات نژدې کېږي او هر شی چې تېر شي هغه ګرې په ګرې لرې کېږي.

او یا دا معنی چې د الله ﷻ علم کامل دی، معلومات یې ټول غونډ کړي دي، حاجت نشته چې د دوستی د تکمیل دپاره وخت ته ارتیا پاتې شي. او هم یې قدرت پوره دی، د سترګو په رپ کښې د هر چا د حساب کتاب تصفیه کولی شي او هیڅ شی ترې بې حسابه نه شي پاتې کېدلی.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱصۡبِرُواْ وَصَابِرُواْ وَرَابِطُواْ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾ ﴾

[٢٠٠] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! تاسو صبر وکړئ او مصابره وکړئ (چې ستاسو صبر په دښمنانو باندې د پاسه شي) او مرابطه وکړئ (چې ستاسو د سرحد ساتنه د دښمنانو په سرحد ساتنه باندې د پاسه شي). او د الله ﷻ څخه وډار شئ شاید چې تاسو فلاح (کامیابي) ترلاسه کړئ.

ارتباط

په دې سورت کښې الله ﷻ ډېر احکام او ډېر هدایات بیان کړي دي چې ټولو ته عملي جامه وراغوستل د دې پورې متوقف دي چې همدغه ذکر شوي ایت شریف د هر څه څخه مخکښې عملي کړی شي. او دا خکه چې دلته په څلورو مهمو شیانو باندې توصیه شوې ده چې تقریباً د ټول شریعت عملي کول وربورې ترلي دي. هغه څلور شیان دا دي. صبر، مصابره، مرابطه او تقوی. چې حاصل یې داسې راځي:

د مطلب خلاصه

ای مؤمنانو! د دې دپاره چې تاسو د الله ﷻ د احکامو منونکي جوړ شئ نو د هر څه څخه وړاندې ثابت قدمه اوسئ، تکالیف وګالئ او د ګناهونو څخه خپل ځانونه اداره کړئ. ستاسو دښمنان د خپلو باطلو ادیانو دپاره زښت ډېر مشقتونه ګالي او هم په زیات قوت سره ستاسو په مقابل کښې تیاری نیسي، نو باید چې تاسو د هغوی څخه ډېر تکلیفونه تېر کړئ او هم ترې ډېر وسائل برابر کړئ ترڅو په هغوی باندې د پاسه شئ.

په دې ټولو باندې د پاسه د الله ﷻ څخه وډار شئ شاید چې تاسو فلاح حاصله کړئ او په الهي امتحاناتو کښې کامیاب شئ.

توضیحات

۱ـ مونږ د [البقرة:۴۵] ایت لاندې د صبر دپاره درې معناوې ذکرې کړې دي، خو دلته وړباندې د شرعي حکم په اعتبار سره د صبر ډولونه وراضافه کوو چې په لاندې پنځو ډولونو ویشل کېږي[۱].

الف: واجب صبر دا دی چې په واجبي احکامو باندې سړی خپل ځان کلک کړي او د قطعي حرامو څخه خپل ځان اداره کړي او بالآخره چې په هغو مصیبتونو باندې یې پښې ونه ښویږي کوم چې د الله ﷻ د پلوه پرې نازلېږي.

ب: مستحب صبر دې ته وايي چې د مکروهاتو څخه خپل ځان وساتي.

ج: حرام صبر دا دی چې خپل ځان یا د لوږې مړ کړي او یا د تندې، لکه چې په نني عصر کښې ورته "بوک هرتال" وايي. یا د مخمصې په حالت کښې قطعي حرام (د خنزیر غوښه، وینه، مرداره) ونه خوري ترڅو مړ شي، یا د هلاکت په موقع کښې خپل ځان تم کړي چې یا وسوزي، یا یې مار او لړم وچیچي او داسې نور.

د: مکروه صبر دې ته وايي چې خوراک او څښاک پرېږدي ترڅو چې بدن ته ضرور ورسي.

هـ: مباح صبر دا دی چې د داسې فعل څخه خپل ځان وساتي چې د هغه کول او نه کول دواړه یو برابر وي.

مصابره څه معنی؟

۲ـ د ﴿وَصَابِرُوا﴾ کلمه د "مُصَابَرَةٌ" څخه اخستله شوې ده، مصابره دې ته وايي چې سړی په صبر کښې په مقابل لوري باندې غالب شي.

نو په دې ځای کښې یې معنی داسې کېږي چې: تاسو د اسلام په لاره کښې دومره قوي اوسئ چې د کافرانو صبر مات کړئ او په هغوی باندې ستاسو صبر دپاسه شي چې د هغوی څخه زیات تکالیف وګالئ او د هغوی څخه زیاتې لوږې تندې تېرې کړئ.

د مُرابطې معنی

۳ـ د ﴿وَرَابِطُوا﴾ کلمه د "رِبَاط" ـ لکه "ظِهَار" ـ څخه اخستله شوې ده چې اصل مصدر (مجرد) یې "رَبْط" دی. "رِبطُ الفَرَسِ" په یو ځای کښې د اس تړلو ته وايي چې د هغه ځای حفاظت او ساتنه پکښې مطلب وي[۲].

دلته تړې یوازې د آس تړل مراد نه دي بلکې د هغو ټولو وسائلو برابرولو ته شاملېږي چې په وسلوال جهاد کښې ورته ضرورت پېښېږي[۳].

(۱) نشر المرجان من مشکلات القرآن ص۲۳۷
(۲) مفردات الراغب ص۱۹۰
(۳) تفسیر الطبري ج۳ ص۲۲۲

نو د معنی حاصل بي داسي کېږي چې: ای مؤمنانوا تاسو د جهادي وسائلو په برابرولو کښې په دښمن غلبه پیدا کړئ، نو د دښمن د اسونو، توپونو، الوتکو او نورو وسائلو په پرتله باید تاسو اسونه، توپونه، الوتکې او نور وسائل زيات ولرئ. هغوی چې د خپل مملکت د پولو په ساتنه کښې څومره زيار وباسي تاسو مکلف یاست چې تاسو پکښې لا زياتې هلې ځلې وکړئ او ډېرې بې خوبۍ پکښې تېرې کړئ. هغوی چې د خپل باطل مسلک حفاظت کوي ایا تاسو ته په کار نه دي چې د خپل حق مسلک زيات حفاظت وکړئ؟.

په ياد ولرئ!

۴ـ په ياد ولرئ څومره تخنیکي او سایينسي علوم چې د جهادي وسائطو جوړول ورپورې توقف لري، ټول په مسلمانانو باندې فرض کفائي دي. که دوی دغسې انجینران ونه لري نو د ټولو غاړې بندې دي ځکه چې الله ﷻ د جهادي وسائطو په تیارولو باندې امر کوي چې: ﴿ وَأَعِدُّوا۟ لَهُم مَّا ٱسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ وَمِن رِّبَاطِ ٱلْخَيْلِ ﴾ [الأنفال: ۶۰] يعني: او تاسو د کافرانو د مقابلې دپاره هغه څه تیار کړئ چې وسه مو کېږي، چې هغه د هر ډول قوت او په پولو کښې د اسونو د تړلو څخه عبارت دي.

خو افسوس چې په نني عصر کښې اسلامي دولتونو ذکره شوې دنده تر پښو لاندې کړې ده او بخپله جهادي وسائط نه شي جوړولی او کفري دولتونو ته احتیاج دي. که بالفرض نبي کريم ﷺ ژوندي وی او یا راشده خلیفه ګان ژوندي وی نو نن به مسلمانان د اتوم بم خاوندان وی او ټول اسلامي دولتونه به یو اسلامستان وی.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وايي چې: په یوه حدیث کښې د لمانځه وروسته بل لمانځه ته انتظار کول د رباط په نامه باندې ياد شوی دی چې: «فَذَلِكُمُ الرِّبَاطُ، فَذَلِكُمُ الرِّبَاطُ، فَذَلِكُمُ الرِّبَاطُ»(۱) نو دغه رباط دی، نو دغه رباط دی، نو دغه رباط دی. يعني هغه رباط دی چې په ﴿ وَرَابِطُوا۟ ﴾ کښې ورته اشاره شوې ده. حال دا چې تاسو ﴿ وَرَابِطُوا۟ ﴾ په جهادي انتظار او د وسائلو برابرولو سره تفسير کړ، ایا د ماثور تفسير پرېښودل جواز لري؟

مونږ وايو چې: په حدیث شریف کښې بلیغه تشبیه ده چې د تشبیه حرف ترې حذف شوی دی نو تقدير بې داسې کېږي چې: "فَذَلِكُمْ كَالرِّبَاطِ"(۲) يعني: د یوه لمانځه څخه وروسته بل لمانځه ته انتظار ویستل داسې دي لکه چې یو مجاهد په مورچه کښې ناست وي او د دښمن د مقابلې انتظار وباسي. نو بنا په دې ذکر شوی تفسير، د حدیث شریف سره څه منافات نه لري.

(۱) جامع الترمذي ج۱ ص۱۸

(۲) روح المعاني ج۴ ص۱۷۶

برسېره په دې، ځينو مفسرينو کرامو[1] هغه ټول احاديث راغونډ کړي دي چې رباط يې په جهادي انتظار باندې تفسير کړی دی او د همدې رباط فضائل پکښې بيان شوي دي، زموږ په ګومان چې د ځلوېښتو احاديثو څخه به زيات وي. موږ د دې کبله رانقل نه کړه چې دا کتاب د ډېرو اوږدو بحثونو حوصله نه لري. فقط په لاندې يوه حديث باندې اکتفاء کوو:

امام البخاري علیه الرحمة د رباط في سبيل الله دپاره يو باب ايښی دی او اوږد حديث يې پکښې روايت کړی دی چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي: «رِبَاطُ يَوْمٍ فِي سَبِيلِ اللهِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا عَلَيْهَا»[2] يعنې: يوه ورځ د الله ﷻ په لار کښې انتظار ويستل د دنيا څخه او د هغه څه څخه بهتر دي چې په دنيا کښې دي (يعنې که خيرات کړی شي).

په همدې ځای باندې د الله ﷻ په توفيق د "آل عمران" سورت پښتو ترجمه او تفسير پای ته ورسېد

وَالحَمدُ للهِ ﷻ والنِعْمةِ والشُكر

اللّهُمّ اجْعَلْنَا مِنَ الْمُرَابِطِينَ فِيْ سَبِيْلِكَ وَمِنَ الدَّاعِيْنَ إِلَى سَبِيْلِكَ. آمِيْنَ.

تقريباً ١٣٧٢/٧/١٩ هـ ش.

---

(١) تفسير ابن كثير ج١ ص٤٤٤؛ الدر المنثور ج٢ ص٤١٨؛ تفسير القرطبي ج٤ ص٣٢٣

(٢) صحيح البخاري ج١ ص٤٠٥

النساء(٤)

سریزه

١ـ ددې سورت اعداد په لاندې ډول دي[١]:

الف دا سورت یو سلو شپږ اویا (١٧٦) ایتونه لري.

ب. د کلماتو شمېر یې درې زره او پنځه څلویښت (٣٠۴٥) دي.

ج. د حرفونو شمېر یې شپاړس زره او دیرش (١٦٠٣٠) دي.

٢ـ دا سورت مدني دې چې د هجرت څخه وروسته نازل شوی. او څکه وړباندې دا نوم (النساء) ایښودل شوی دی چې:

الف: ترڅو د ښځو هغه بې عزتي د منځه لاړه شي چې د جاهلیت په زمانه کښې به خلکو کوله؛ چې په میراث کښې به یې لورګانو ته برخه نه ورکوله او هره مېرمن به د مېړه د مرګ څخه وروسته د ترکې (پاتې شوي مال) څخه شمېرل کېده، نو د مېړه وارثانو به اختیار درلود چې پخپله یې په نکاح واخلي او یا یې بل چا ته په نکاح ورکړي او مهر یې پخپله واخلي.

او دا څکه چې په قرآن کریم کښې د سورة الرجال (د سړیو سورت) په نامه سورت نشته او د سورة النساء (د ښځو سورت) په نوم یو دغه سورت دی ـچې اوس د بحث لاندې دیـ او بل د قرآن کریم پنځه شپېتم (٦٥) سورت دی[٢] چې "سورة الطّلاق" هم ورته وایي.

ب: په دغه سورت کښې زیات بحثونه زنانه وو پورې مربوط دي[٣]، لکه نکاح، طلاق، میراث او داسې نور. هو! دا یکښې مطلب نه دی چې ټول بحثونه یې همدغه دي.

د دې سورت محتویات

٣ـ د قرآن کریم د سورتونو عناوین د بشري کتابونو په څېر نه دي چې د هر عنوان لاندې د همغه مربوط بحثونه ذکر کېږي او بس، بلکې په قرآن کریم کښې د هر عنوان لاندې مختلف موضوعات شرحه کېږي خو د دې سره-سره د موضوعاتو په منځو کښې یې هیڅ اختلاف او ضدیت نه لیده کېږي، ته به وایې چې مختلفې ملغلرې دي او په یوه مزي کښې پیلې شوې او یو لاړ ترې جوړ شوی دی. دا کار هم د قرآن کریم د معجزاتو څخه شمېرل کېږي او سړی پوهېږي چې دا کار د بشر د قدرت څخه وتلی دی. نو د همدې کبله مونږ د ذکر شوي سورت ټول محتویات د انحصار په توګه نه شو لیکلی فقط د مثال په توګه د لاندې محتویاتو نومونه اخلو:

الف: دا سورت په عمده توګه په دوه برخو وېشل شوی دی، په لومړۍ برخه کښې یې د رعیت احکام بیان شوی دی، لکه میراث او نور. او په دوهمه برخه کښې یې د آمر پورې اړوند مسائل توضیح شوي دي، چې د آمر اطاعت کوئ او داسې نور.

---

(١) تفسیر الخازن ج٢ ص٢

(٢) صحیح البخاري ج٢ ص٧٢٩

(٣) تفسیر تیسیر الرحمن ج١ ص١٣٨

ب: په دې سورت کښې نه مهم مقصدونه بيان شوي دي[1]، لکه صله رحمي، د ميراث وېشل، د جهاد مربوط احکام او داسې نور.
ج: د اهل الکتابو او منافقانو پورې مربوط مسائل.
د: د قرابت او مصاهرت احکام او داسې نور.
مګر دغو ټولو مهمو مطالبو ته د دې سورت لومړنی ايت اشاره کوي، ته به وايې چې دغه يو ايت د دې ټول سورت دپاره يو عنوان دی او ذکر شوي محتويات يې بابونه او فصلونه دي.

د "النساء" او "آل عمران" د سورتونو ارتباط

۴ـ ذکر شوي دواړه سورتونه د لاندې وجوهو د کبله سره يو ترېله ارتباط لري:
الف: په دواړو سورتونو کښې د اهل الکتابو (يهودو او نصاراوو) بحث شوی دی.
ب: په دواړو کښې د منافقانو په هکله څېړنه روانه ده.
ج: په دواړو کښې د جهاد احکام بيان شوي دي.
د: په دواړو کښې د اسلام د مخالفينو سره مباحثې ذکرې شوې دي او داسې نور.
هـ: هلته د احد د غزا بيان وه چې ډېرې ښځې پکښې کونډې او ډېر ماشومان پکښې يتيمان شوه. او دلته د همدغو کونډو او يتيمانو په هکله هدايات نازل شوي دي چې د دوی سره داسې کوئ او داسې مه کوئ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُوا۟ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَآءً ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ٱلَّذِى تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿١﴾ ﴾

د بې اندازې مهربان (او) بې اندازې رحم والا الله ﷻ په نامه.
[۱] ای خلکو! د خپل هغه رب څخه ودار شئ (عصيان ترې مه کوئ) چې تاسو يې د يو نفس (آدم ﷺ) څخه پيدا کړي ياست او د همدغه نفس (آدم ﷺ) څخه يې د ده جوړه (بي بي حواء رضی الله عنها) هم پيدا کړې ده. او د دوی دواړو څخه يې ډېر نارينه او (ډېرې) ښځينه خواره واره کړي دي.
او د هغه الله ﷻ څخه ودار شئ چې تاسو يې په نامه باندې په خپلو منځو کښې يو ترېله سوالونه کوئ، او هم د خپلويو څخه ودار شئ (چې پرې يې نه کړئ) بې شکه الله ﷻ په تاسو باندې څارونکی دی (ستاسو ټول کړه وړه څاري).

(۱) الجواهر ج۲ ص۲

ارتباط

په دې مقام کښې مونږ ته د تېر شوي سورت د آخرنيو ايتونو او د دې سورت د لومړنيو ايتونو اړوند د لاندې وجوهو د کبله په نظر راځي:

۱ـ د هغه سورت په آخرنيو ايتونو کښې اشاره شوې وه چې الله ﷻ د نارينه وو او د زنانه وو په منځکښې د اجر په ورکولو کښې په څه امتياز باندې قائل نه دي، او د دې سورت په لومړني ايت کښې د همدې مطلب تاکيد شوی دی چې ولې به په امتياز باندې قائل کېږي چې دوی ټول د يو نفس څخه خلق کړی شوي دي.

۲ـ هغه سورت په تقوی باندې پای ته رسېدلی وه او دا سورت په تقوی باندې پيل کېږي. ته به وايې چې دا سورت د هغه دپاره تکميلوونکی دی

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې ای خلکو! د خپل رب څخه وډار شئ، هغه رب چې تاسو يې د نشت څخه پيدا کړي ياست، حق يې وپېژنئ او په ربوبيت سره يې ومنئ، نافرمانۍ ترې مه کوئ، خصوصاً په هغو احکامو کښې چې د حقوق العباد (د بندګانو د حقوقو) په باره کښې يې درنازل کړي دي. او دا خکه چې تاسو ټول د يو اصل څخه ياست او ټول د آدم اولاد (زوزات) ياست، حتی ستاسو مور (حوا، رضي الله عنها) يې هم د همدغه يو اصل څخه جوړه کړې ده، ترڅو تاسو په يو بل باندې زړه سوی او ترحم ولرئ او په ښه مينه او محبت سره ژوند وکړئ. نو په حقيقت کښې نارينه د ښځو څخه بېل نه دي او ښځې د نارينه وو څخه، که څه هم هره يوه ډله په خپل ذات کښې پرېمانه افراد لري ته به وايې چې هره يوه ډله د بلې څخه بېله ده خو واقعيت داسې نه دی.

۲ـ نو ای خلکو! د الله ﷻ د احکامو منته په هر وخت کښې وکړئ که څه هم تاسو ته د تاوان په بڼه څرګندېږي هسې نه چې کله مو خپل مطلب وي نو د الله ﷻ زيات تعظيم کوئ او حتی يو تربله سره د همده ﷻ په نامه باندې سوالونه کوئ چې ستا دې په الله ﷻ قسم وي چې زما د مال پوره غرض مه کوه او د الله ﷻ په خاطر فلانی څيز راکړه، خو کله چې درته همدغه الله ﷻ هدايت وکړي چې حقدارانو ته حقوق ورکړئ نو بيا پرې ستر ګې پټوئ او خپلې غاړې نه خلاصوئ.

۳ـ ای خلکو! همدارنګه د خپلوليو څخه هم وډار شئ او صله رحمي مه پرېکوئ او په يتيمانو باندې ظلم او تېری مه کوئ، ځکه چې يقيناً الله ﷻ په تاسو باندې څارونکی دی چې ستاسو هيڅ کړه وړه ترې پټ نه دي او د قيامت په ورځ به درسره محاسبه وکړي.

توضيحات

۱ـ دا د الله ﷻ ډېر لوی نعمت دی چې ټول انسانان يې د يوه پلار او يوې مور څخه زېږولي دي چې په اول وخت کښې يوه کورنۍ وه او د وختونو په تېرېدلو سره ترې په مليياردونو کورنۍ

جوړې شوې او لا لګیا دي ترې جوړېږي، که دغسې نه وي نو دغه مینه او محبت، ترحم او زړه سوی چې په انسانانو کښې شته دا به نه وي، او یو به په بل باندې دومره نه دردېدلی خومره چې اوس پرې دردېږي. ذکر شوی ایت شریف مونږ همدغه لوی نعمت ته متوجه کوي چې د دې نعمت شکریه وکړئ، په یو بل باندې ظلم او تېری مه کوئ، حقوق یې د پښو مه لاندې کوئ او په احترام ورته قائل شئ.

یادونه

۲ـ د [البقرة:۳۵] ایت لاندې مونږ د بي بي حواء رضي الله عنها د پیدایښت په باره کښې څه لیکلي دي، هیله ده هغه دلته یو ځل بیا وکتل شي، بیا لیکلو ته یې ضرورت نه ګورو.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې په دې مقام کښې خو د "رِجَال" څخه "ذُكُور" (نارینه) او او د "نِسَاء" څخه "إِنَاث" (ښځینه) مراد دي[1]، چې صغار او کبار (واړه او لویان) ټول پکښې شاملېږي. نو په دې کښې څه حکمت دی چې "ذُكُورًا كَثِيرًا وَإِنَاثًا" نازل نه کړی شو ترڅو په مراد باندې صراحت کړی شوی وی؟

مونږ وایو چې: د آدم عليه السلام او د بي بي حواء رضي الله عنها د اولادې سلسله په ماشومانو باندې نه ساتله کېږي بلکې د سړیو او ښځو په ذریعه باندې ترقیامته پورې دوام پیدا کوي، نو د اولاد څخه ... په داسې کلماتو باندې تعبیر ونه کړی شو چې ماشومانو ته هم شامل شي، دا خکه چې د ﴿ وَبَثَّ مِنْهُمَا ﴾ سره ښه مناسبت نه لري.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک وایي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د سړیو تولنه یې په ﴿ كَثِيرًا ﴾ سره تاکید کړه او د زنانه وو د ټولنې سره یې د کثرت او زیاتوالي صفت ذکر نه کړ؟

مونږ وایو چې: د زنانه وو د ټولنې سره هم د کثرت صفت مراد دی خو ذکر ته یې خکه حاجت نه وه چې:

الف: د سړیو کثرت او ډېروالی بالکل څرګند او واضحه دی چې بازارونه ورباندې ډک دي، او د ښځو کثرت پټ دی نه به وایې چې دوی ډېرې نه دي، لږې دي[2].

مګر دا جواب کمزوری دی خکه چې په دې مقام کښې خبره په لیدلو باندې بنا نه ده بلکې په واقعیت باندې بنا ده او په واقع کښې خو زنانه هم ډېرې دي.

ب: ښه جواب دا دی چې د مېرمنو ډېروالی د سړیو د ډېروالي څخه په واضحه توګه معلومېده. او دا خکه چې په هره یوه کورنۍ کښې د یوه سړي څخه اضافه تحقق نه شي موندلی او مېرمنې خو

---

(۱) روح المعاني ج۴ ص۱۸۲

(۲) التفسیر الکبیر ج۹ ص۱۶۲

پکښې آن د څلورو پورې تحقق موندلی شي، لکه چې لږ وروسته یې بیان راځي. نو کله چې سرې ډېر شوه نو مېرمنې خو بښې ډېرې شوې.

أرحام څه معنی؟

۴ـ "أرْحَام" د "رَحِم" ـ لکه "فَخِذ" ـ جمعه ده او "رَحِم" د زنانه ورو د ګېډې هغې برخې ته ویلی شي په کوم کښې چې جنین (ماشوم) تغذیه کېږي[1].

دا نوم ورته ځکه ایښودل شوی دی چې د خپلوۍ سلسله په همدغه ځای کښې د اشتراک څخه پیل کېږي، او خپلوي خو د درجو په تفاوت سره د رحمت باعث جوړېږي. د همدې کبله الله ﷻ د انسانانو په خلقت کښې همدغه طریقه غوره کړه ترڅو دوی یو تربله خوږې اړیکې ولري او خوږ ژوند وکړي که نه نو الله ﷻ خو کولی شو چې هر څوک یې مستقل- مستقل پیدا کړی وی، خو بیا به یې اوسنۍ مینه او محبت نه درلودی.

خپلوي ټینګول واجب دي

۵ـ د ایت شریف څخه د ورایه ځرګندېږي چې د خپلوانو سره خپلوي ټینګول واجب دي. همدغه مضمون په ډېرو احادیثو کښې هم روایت شوی دی، نو ځرنګه چې د ټولو رانقلول دروند کار دی، مونږ دلته په لاندې یوه حدیث شریف باندې اکتفاء کوو چې:

نبي کریم ﷺ فرمایي چې: «لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَاطِعٌ»[2] جنت ته به د خپلوۍ پرې کوونکی داخل نه شي. یعنې تر هغه چې د دغه بد عمل جزا ونه ګوري.

﴿ وَءَاتُوا۟ ٱلْيَتَٰمَىٰٓ أَمْوَٰلَهُمْ ۖ وَلَا تَتَبَدَّلُوا۟ ٱلْخَبِيثَ بِٱلطَّيِّبِ ۖ وَلَا تَأْكُلُوٓا۟ أَمْوَٰلَهُمْ إِلَىٰٓ أَمْوَٰلِكُمْ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا ﴿٢﴾ وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا۟ فِى ٱلْيَتَٰمَىٰ فَٱنكِحُوا۟ مَا طَابَ لَكُم مِّنَ ٱلنِّسَآءِ مَثْنَىٰ وَثُلَٰثَ وَرُبَٰعَ ۖ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا۟ فَوَٰحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُكُمْ ۚ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰٓ أَلَّا تَعُولُوا۟ ﴿٣﴾ ﴾

[۲] او یتیمانو ته خپل مالونه ورکړئ، او پلیت (حرام) مال په پاکیزه (حلال) مال سره مه بدلوئ (چې پلیت مال د پاکیزه مال په بدل کښې وخورئ). او د دوی (یتیمانو) مالونه د خپلو مالونو سره (ضمیمه کړی شوی) مه خورئ. بې شکه دا کار کبیره ګناه ده.

---

(۱) مفردات الراغب ص ۱۹۶

(۲) صحیح البخاري ج۲ ص ۸۸۵

[٣١] او كه تاسو دارېدلئ چې په يتيمانو كښې به انصاف ونه كړئ (او تقوى به مو خرابه شي نو د خپلې تقوى خيال په خپلو مېرمنو كښې هم وساتئ) نو هغه په نكاح واخلئ چې تاسو ته د ښځو څخه سېبخلې ښكاري، دوه-دوه، درې-درې، څلور- څلور.

نو كه تاسو (د متعددو مېرمنو په باره كښې هم) دارېدلئ چې عدالت به ونه كړئ نو يوه ښځه (په نكاح واخلئ او د تعدد څخه صرف نظر شئ)، او يا هغه وينځې (غوره كړئ) چې ستاسو ښي لاسونه يې مالكان شوي وي (په همدوى اكتفاء وكړئ).

دا (ذكر شوي كړنلاره دې ته) نږدې ده چې تاسو ظلم ونه كړئ (او د بې عدالتۍ څخه بچ پاتې شئ).

ارتباط

په وړاندې ايت شريف كښې الله ﷻ دوه حكمونه نازل كړي وه چې يوه تقوى وه او بل د خپلوانو سره اړيكې ټينګول. په دې ايتونو كښې د همدغو دواړو حكمونو تفصيل پيل كېږي چې د ټولو په اول سر كښې د يتيمانو او زنانه وو حقوق د بحث لاندې نيولي شوي دي، او دا ځكه چې همدغه دواړه ډلې د خپلو حقوقو څخه دفاع نه شي كولى، هرڅوک يې په ډېرې اسانۍ سره په حقوقو باندې پښې ايښودلى شي، د همدې كبله د جاهليت په زمانه كښې دغه دواړه ډلې د خپلو حقوقو څخه بې برخې وې او يوازې اسلام وه چې د دوى حقوق يې راژوندي كړه. نو ځكه الله ﷻ په دې مقام كښې د دواړو ډلو حقوق په متعددو ايتونو كښې خلط ملط بيان كړه لكه څنګه چې دواړه ډلې په مظلوميت كښې خلطې ملطې وې.

د مطلب خلاصه

يعني: اى مسلمانانو! څرنګه چې د احد غزا تازه تېره شوې ده او د اويا تنو شهيدانو څخه ډېر يتيمان ماشومان او ماشومانې پاتې دي نو تاسو د هر څه څخه وړاندې د همدوى په هكله د الله ﷻ څخه ودار شئ او د دوى په باره كښې لاندې احكام عملي كړئ:

١ـ ذكرو شوو ماشومانو ته خپل مالونه پوره په اخلاص سره وركړئ، بهانې آنې پكښې مه كوئ او په همدې اړه هيڅ ډول ځنډ مه پېښوئ.

هو! دا بېله خبره ده چې هغوى د وركړې د قبول صلاحيت نه لري، او د مالونو د ضائع كېدلو د كبله يې خو موده د خانه سره وساتئ ترڅو هغوى خپل رشيد عمر ته ورسېږي.

٢ـ پليت مال (د يتيمانو مال) په پاكيزه مال (په خپل حلال مال) باندې مه بدلوئ، داسې چې:

الف: خپل ردي (كم ارزښته) مال د يتيمانو په مال كښې ورواچوئ او په بدل كښې يې د هغوى د مالونو څخه غوره او ښه مال ترلاسه كړئ. مثلا د خپل ردي اوښ په عوض د هغوى څخه ښه او غوره اوښ واخلئ.

ب. چې کله مو د مال مصرفولو ته اړتیا پېښه شي نو د یتیمانو په مالونو باندې (چې تاسو ته حرام دي) خپلې اړتیاوې پوره کړئ، نو په دې تقدیر به د یو پلوه په حرامو کښې واقع شئ او د بله پلوه به د خپلو حلالو مالونو ـ چې د الله ﷻ لوی نعمت دی ـ شکریه اداء نه کړئ او د ناشکرانو څخه به شمېر شئ. ستاسو دغه کړنلاره داسې ده لکه چې الله ﷻ درته حلال مالونه نه وي درکړي.

ج. چې د یتیمانو سره د وېش په وخت په قرعه (پچه) اچولو کښې چل وکړئ او خپلو خانونو ته غوره برخه ترلاسه کړئ او د یتیمانو قرعه په ناغوره باندې ورواچوئ.

۳ـ همدارنګه د یتیمانو مالونه په چل سره هم مه خورئ، داسې چې:

الف. د خپلو مالونو سره یې د خوړلو په نیت ګډ کړئ؛ که بالفرض تاسو یتیمان وغولوئ او عام خلک خطا کړئ نو الله ﷻ خو په ټولو پټو او ښکاره وو باندې عالم دی او مصلح او مفسد پېژني. نو غټو- غټو ګناهګارانو ته به مطابقه سزا ورکړي.

ب. چې یتیمانې انجنکیانې پرېښږدئ چې په خپله خوښه مېړونه وکړي او صرف د مال د کبله یې پخپله په نکاح واخلئ او یا یې خپلو زامنو ته په نکاح ورکړئ، ترڅو د یو پلوه د هغوی ملکیت د خپل ملکیت سره خلط ملط او خوړلو ته یې چل جوړ کړئ او د بله پلوه د هغوی په مهرونو کښې کمبود راولئ او مهر المثل ورنه کړئ او د زوجیت د حقوقو څخه یې محرومې کړئ.

۴ـ نو ای مؤمنانو! کله چې تاسو ته یتیمانې انجنکیانې سپېڅلې نه ښکاري او د ذکر شوې بې عدالتۍ په نیت یې په نکاح اخلئ او یا یې د بې عدالتۍ څخه ډارېږئ، په دواړو صورتونو کښې د هغوی د نکاح څخه صرف نظر شئ او داسې ښځې په نکاح واخلئ چې تاسو ته سپېڅلې ښکاري خو بې عدالتي مه کوئ.

په دې باره کښې الله ﷻ په تاسو باندې پوره پراخي راوستلې ده چې په شرعي چوکاټ کښې یې درته د خپلې خوښې دوه-دوه، درې-درې او حتی څلور- څلور ښځې جائزې ګرځولې دي چې په نکاح یې واخلئ نو د شرعي قانون څخه بده استفاده مه کوئ او د یتیمانو انجنکیانو د مالونو دپاره حیله او بهانه مه جوړوئ.

۵ـ هو! که د مېړمنو د تعدد په صورت کښې هم د بې عدالتۍ څخه ډارېدلئ چې د یوې طرف ته به ړندې ووهئ او د بلې حقوق به د پښو لاندې کړئ، نو دلته هم د دې خطر مخه په لاندې دوه طریقو سره ونیسئ چې:

اول. د خپلې خوښې صرف یوه ښځه په نکاح واخلئ او د بې عدالتۍ د ګناه څخه خانونه بچ کړئ.

دوهم: متعددې وینځې خانو ته غوره کړئ، چې د دوی په باره کښې په تاسو باندې نوبت او مساوات واجب نه دی. نو که د یوې طرف ته ړندې ووهئ هم د بې عدالتۍ په ګناه به اخته نه شئ.

الله ﷻ پوهېږي چې تاسو خپل خانونه پوره نه شئ کنترولولی نو د بې عدالتۍ د مواقعو څخه خانونه په خنک وساتئ. لکه چې وړاندې درته واضحه کړی شو

که څه هم ذکره شوې طریقه نژدې ده چې تاسو د بې عدالتۍ د ګناه څخه په امن کښې وساتې او په انصاف باندې ولاړ پاتې شئ مګر په عین صورت کښې هم درته د یو بل دول بې عدالتۍ خطر شته چې هغې یوې مېرمنې ته خپل حقوق ورنه کړئ او یا په وینځو باندې په خوراک او څښاک کښې تنګي راولې. نو دغه خطر ته هم متوجه اوسئ ترڅو په بشپړه توګه په عدل او انصاف باندې موصوف پاتې شئ.

توضیحات

۱ـ د جاهلیت په زمانه کښې به زنانه وو ته بالکل مېراث نه ورکول کېده او همدارنګه نابالغه هلکان هم د مېراث څخه محروم وو[۱]، دوی به ویل چې میراث هغه څوک اخستلی شي کوم چې توره وهلی او جنګ کولی شي.

کله چې الله ﷻ ټوله دنیا په اسلام باندې رڼا کړه نو په ډېرو تاکیداتو سره یې د ذکر شوې دود (دستور) مخه ونیوله، لکه چې ذکر شوي ایتونه ورته اشاره کوي.

یتیم څوک دی؟

۲ـ د "یَتِیْم" کلمه د "یُتْم" څخه اخستله شوې ده او یُتم د انقطاع په معنی سره دی. په څارویو کښې هغه څاروي ته "یَتِیْم" ویل کېږي چې مور یې مړه شوې وي او په انسانانو کښې چې څوک د پلار څخه منقطع شي (پلار یې مړ شي) د یتیم په نامه یادېږي[۲]، برابره خبره ده چې بلوغ ته رسېدلې وي او که نه. مګر کله چې بالغ شي شرعاً ورته یتیم نه ویل کېږي، لکه چې نبي کریم ﷺ فرمایي: «لَا يُتْمَ بَعْدَ احْتِلَامٍ»[۳] یعنې د بلوغ څخه وروسته یتیموالی نشته.

هو! "یَتَامَی" د "یَتِیْم" او "یَتِیْمَة" (مذکر او مونث) دواړو جمعه ده. او "أَیْتَام" یوازې د یَتِیْم (مذکر) جمعه کېدلی شي او بس[۴].

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۳ـ که څوک وایي چې: په ذکر شوي ایت شریف کښې الله ﷻ امر کوي چې یتیمانو ته په هر حال کښې د هغوی مالونه ورکړئ، او په راتلونکي شپږم ایت کښې یې د ورکړې دپاره هوښیاري شرطه کړې ده، ایا دا تطبیق ته اړتیا نه لري؟

مونږ وایو چې:

(۱) تفسیر الطبري ج۳ ص۲۲۹
(۲) مفردات الراغب ص۵۷۵
(۳) سنن ابي داؤد ج۲ ص۴۱
(۴) التفسیرات الاحمدیه ص۲۱۴

الف: دلته هم ورسره د رُشد (هوښیارۍ) قید مراد دی، نو د دواړو ایتونو مضامین یو د بل تاکید دي. او په لغت کښې خو بې پلاره بالغان هم حقیقتاً د یتیمانو د اطلاق لاندې راځي. اما شرعًا دوی د مجاز په توګه یتیمان ګڼل کېږي. یعنې مالونه دومره په چالاکۍ ورکړئ ته به وایې چې لا صغارت (ماشومتوب) څخه نه دی وتلي[1].

مګر دا جواب ښکه مزه ناک نه دی چې د یو پلوه په ذکر شوي قید باندې دلته څه دلیل نشته او د بله پلوه د تاکید څخه تاسیس بهتر دی.

ب: دلته د مالونو د ورکړې څخه هغه ورکړه مطلب ده چې خپله د یتیمانو د اړتیاوو د پوره کولو دپاره وي، لکه جامه، نفقه او داسې نور. لکه چې راتلونکی پنځم ایت ورباندې دلالت کوي[2].

مګر دا جواب هم په زړه پورې نه دی. او دا ښکه چې د ایت شریف سیاق دا دی چې حرام مه خورئ او یتیمانو ته د هغوی د ضروریاتو د پوره کولو دپاره مالونه نه ورکول خو حرام خوري نه دي، که څه هم ناجائز کار دی.

ج: مونږ ته دا ښه ښکاري چې دلته شرعي یتیمان مطلب دي چې لا بالغ شوي نه وي. او د مضمون خلاصه یې دا ده چې باید دوی ته د مالونو په ورکړه کښې ستاسو د پلوه مانع نه وي او تاسو باید په ورکړه کښې پوره اخلاص کوونکي یاست.

هو! دا بېله خبره ده چې د هغوی د پلوه د ورکړې څه موانع موجود وي چې د رُشد (هوښیارۍ) حالت ته نه وي رسېدلي، لکه چې شپږم ایت ورباندې لارښودانه کوي.

سوال جواب

۴ـ که څوک وایې چې: د ایت شریف د شان نزول څخه خو د لومړي جواب غوره والی معلومېږي، هغه دا چې د غطفان د قبیلې د یو سړي سره د یوه یتیم وراره ډېر مال وه خو کله چې یتیم هلک بالغ شو او د خپل مال غوښتنه یې وکړه نو تره یې ورته مال نه ورکاوه، نو دواړه نبي کریم ﷺ ته ورغله، چې په نتیجه کښې ذکر شوی ایت شریف نازل شو. کله چې ذکر شوی غطفاني سړي ایت واورېده نو وېې ویلې چې د الله ﷻ او د ده د پیغمبر ﷺ حکم مې منلی دی او د الحوب الکبیر (لویې ګناه) څخه په الله ﷻ باندې پناه غواړم. نو په خپل وراره باندې یې مال وسپاره.

کله چې ځوان مال قبض کړ نو ټول یې د الله ﷻ په لار کښې مصرف کړ. نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «ثَبَتَ الْأَجْرُ لِلْفَتَى وَبَقِيَ الْوِزْرُ» اجر ځوان ته ثابت شو او ګناه باقي پاتې شوه. صحابه وو کرامو ﷺ پوښتنه وکړه چې ای د الله ﷻ پیغمبره! مونږ په دې پوه شوو چې اجر ثابت شو، خو ګناه څنګه باقي پاتې شوه حال دا چې ځوان خو ټول مال د الله ﷻ په لار کښې ولګاوه؟! نبي کریم ﷺ وفرمایل

(۱) تفسیر الکشاف ج۱ ص۴۶۴
(۲) تفسیر القرطبي ج۳ ص۹

چې «ثَبَتَ الْأَجْرُ لِلْفَتٰى وَبَقِيَ الْوِزْرُ عَلٰى وَالِدِهِ»[١] يعني: اجر د دغه هلک (خوان) دپاره ثابت شو او ګناه يې د پلار په غاړه کښې پاتې شوه، چې مشرک وه[٢].

مونږ وايو چې: په نصوصو کښې مفاهيمو ته اعتبار دی او د مواردو خصوص ورباندې څه تاثير نه اچوي، نو په دې مورد کښې چې يتيم هلک خوان شوی وه څه باک يې نشته. د ايت شريف مفهوم ته تقيد نه شي ورکولی.

خوف څه معنی؟

۵ـ خوف (ډار) دې ته وايي چې سړي ته د ظني يا يقيني معلوماتو د کبله د يوه ناخوښه شي واقع کېدل په خيال کښې ورشي[٣]. لکه چې رجا (تمه) دې ته وايي چې سړي ته د ظني يا يقيني معلوماتو د امله د يوه خوښ شوي خيز پېښېدل متخيل شي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۶ـ که څوک وايي چې: ناخوښه (غير شرعي) شی خو په دې مقام کښې بې عدالتي ده، نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: ای مؤمنانو! که تاسو د يتيمانو په باره کښې د بې عدالتی څخه ډارېدلئ چې درڅخه به واقع شي نو هغه ښځې په نکاح واخلئ چې تاسو ته سپېځلې ښکاري. نو پوښتنه دا ده چې په دې مقام کښې د شرط ﴿فَإِنْ خِفْتُمْ﴾ او جزا ﴿فَانكِحُوا﴾ په منځ کښې په څه ډول سره ارتباط تحقق مونډلی شي؟

مونږ وايو چې: همدغې پوښتنې ته مفسرينو کرامو زښت ډېر جوابونه کړي دي[٤]، مګر مونږ په لاندې جوابونو اکتفاء کوو:

الف: د بي بي عائشې (رضي الله عنها) د روايت په مطابق[٥] د ايت شريف د نزول په وخت کښې خينو خلکو هغه پلار مړې انجنکيانې په نکاح کولې چې د دوی د خيلړانو څخه به وې؛ خو پوره مهر به يې نه ورکاوه او تېری به يې ورباندې کاوه. او خينې خلک داسې هم وه چې پلار مړې انجلۍ به يې صرف د دې پلاره پخپله په نکاح اخستله چې د هغې مال ترې پردی نه شي او يا به يې د همدې کبله خپل زوی ته په نکاح ورکوله، خو په دواړو صورتونو کښې به يې د هغې د زوجيت حقوق پوره نه ورکول. نو الله (جل جلاله) ذکر شوی ايت نازل کړ.

نو په دې تقدير يې د معنی حاصل داسې کېږي چې: که تاسو ډارېدلئ چې د نکاح په صورت کښې به يې پلاره انجنکيانو باندې تېری وکړئ چې يا به پوره مهر ورنه کړئ او يا به يې د زوجيت

(١) اسباب النزول للواحدي ص٩٢؛ تفسير الخازن ج٢ ص٥

(٢) الاصابه في تمييز الصحابه ج٣ ص٤٥٩

(٣) مفردات الراغب ص١٦١

(۴) زاد المسير ج٢ ص٨٠

(۵) صحيح البخاري ج٢ ص٦٥٨

حقوق د پښو لاندې کړي. نو د دوی د نکاح څخه صرف نظر شي، ښځې خو نورې هم ډېرې دي آن تر څلورو پورې خو الله ﷻ درته جائزې کړې دي کومې چې درته سپېڅلې ښکاري همغه په نکاح واخلئ او د بې عدالتۍ په خطر کښې خپل ځانونه مه اچوئ.

ب: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما د روایت په مطابق، کله چې د یتیمانو په باره کښې ډېر کلک وعیدات نازل شوه نو خلکو د دوی د مالونو په هکله د زیات احتیاط څخه کار اخست، تر دې چې د نبي کریم ﷺ څخه به یې پوښتنې کولې چې ایا مونږ د دوی سره خوراک او څښاک شریک کړو او که څنګه؟

دا د یو پلوه، او د بل پلوه په هغه وخت کښې د مېرمنو تعدد منحصر نه وه، داسې خلک هم وه چې متعددې ښځې به یې په نکاح کښې پرتې وې خو د هغوی د زوجیت حقوق به یې پوره نه ورکول او بې عدالتي به یې پکښې کوله. نو الله ﷻ ذکر شوی ایت شریف نازل کړ[1].

نو په دې تقدیر یې د سنتي حاصل یې داسې کېږي چې: تقوی او دینداري یوازې د یتیمانو په مالونو کښې مه خلاصه کوئ بلکې ټول اسلامي احکام په پښو باندې ودروئ حتی هغې بې عدالتۍ ته هم خاتمه ورکړئ چې تاسو یې د خپلو مېرمنو په منځکښې مرتکب کېږئ.

که د مېرمنو د ډېروالي د کبله یې حقوق نه شئ پوره کولی او د وسې مو نه کېږي چې هره یوه په خپل حق باندې ورسوئ، نو د خپل توان په اندازه یوه-یوه، دوه-دوه، درې-درې، څلور- څلور په نکاح واخلئ خو د څلورو څخه وړاندې تجاوز مه کوئ.

او که په یوه ښځه کښې هم د کوم یوه سره خطر پیدا شو چې حقوق به یې پوره ورنه کړي نو بیا د وینځو څخه استفاده وکړئ.

لنډه دا چې په هر صورت کښې مه اسلامي احکام د پښو لاندې کوئ او مه په داسې موقع کښې ځانونه اچوئ چې هلته د ظلم او تېري کولو خطر موجود وي.

تبصره

۷_ مونږ ته د رئیس المفسرین رحمه الله تفسیر غوره ښکاري ځکه چې عام دی، او د (أم المؤمنین) عائشې رضي الله عنها تفسیر ته هم شامل دی. مګر د دې سره- سره د أم المؤمنین رضي الله عنها د تفسیر څخه هم سترګې نه شو پټولی چې د کلام سوق یې غوښتنه کوي او د مخکښې څخه په یتیمانو کښې بحث راروان دی، نو د همدې کبله مو په خلاصه مطلب کښې همدغه تفسیر په نظر کښې نیولی دی.

د ایت شریف ارشاد

۸_ څرنګه چې الله ﷻ خلکو ته اجازه وکړه چې هغه ښځې په نکاح واخلئ کومې چې تاسو ته سپېڅلې ښکارې خو بې عدالتي او ظلم مه کوئ او دا هم څرګنده ده چې ځینې سپېڅلتوب د لیدلو

(۱) البحر المحیط ج۳ ص۵۰۳.

پورې اړه لري، نو معلومه شوه چې يوې ښځې ته د نکاح کولو په موخه کتل جائز دي. لکه چې په همدې مضمون باندې لاندې حديث شريف هم دلالت کوي.

جابر بن عبد الله ﷺ وايي چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِذَا خَطَبَ أَحَدُكُمُ الْمَرْأَةَ فَإِنِ اسْتَطَاعَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى مَا يَدْعُوهُ إِلَى نِكَاحِهَا فَلْيَفْعَلْ»[١] يعنې کله چې ستاسو څخه څوک غواړي چې يوه ښځه په نکاح کړي نو که وسه يې کېږي چې د ښځې هغه صفت ته کتل وکړي چې نوموړی د هغې نکاح کولو ته وربلي (لکه جمال، علم او داسې نور) نو دا کار دې وکړي.

ذکر شوی صحابي ﷺ وايي: ما غوښتل چې يوه انجلۍ په نکاح واخلم نو هغې ته پټ پټ کېدلم ترڅو چې هغه څه مې په سترګو وليدل کوم چې په ماباندې د هغې د نکاح کولو باعث جوړ شوي وو، نو په نکاح مې واخستله.

معجزانه عبارت

٩ـ الله ﷻ په دې مقام کښې د زوجاتو تعدد په ډېر عجيبه عبارت سره بيان کړی دی. او دا څکه چې دلته د اعدادو د ذکر څخه لاندې دوه حکمونه مطلب دي.

الف. يو حکم توزيع دی: چې څوک دوه ښځې په نکاح کړئ، څوک درې او څوک څلور. او جمعه پکښې مراده نه ده چې دوه، درې، څلور (چې ټولې نهه کېږي) په نکاح کړئ.

نو که بالفرض د ﴿ مَثْنَىٰ وَثُلَٰثَ وَرُبَٰعَ ﴾ په ځای -چې په معناګانو کښې تکرار پروت دی- "إِثْنَيْنِ وَثَلاثٍ وَأَرْبَعٍ" نازل شوی وی چې په تکرار باندې دلالت نه کوي، نو دغه مطلب به د لاسه وتلی وي.

ب. دوهم حکم اختيار ورکول دي: چې خوښه مو دوه-دوه ښځې په نکاح اخلئ او که درې-درې او که څلور-څلور.

نو که بالفرض د "و" په عوض "أوْ" نازل شوی وی نو دا مطلب به هم د منځه تللی وی، چې تاسو ته اجازه ده چې د ذکر شوو اعدادو څخه فقط يو عدد اختيار کړئ او بس. څکه چې د "أوْ" کلمه په انفصال (جدا والي) باندې دلالت کوي.

يوه سړي ته پنځمه نکاح جائزه نه ده

١٠ـ که څوک وايي چې: د احنافو مسلک په نزد په يو شي باندې صراحت کول د بل شي څخه د هغه حکم د نفي کولو معنی نه ورکوي[٢]. لکه چې الله ﷻ د ملائکو د وزرونو په باره کښې عين عبارت نازل کړی دی چې ﴿ أُولِيٓ أَجْنِحَةٍ مَّثْنَىٰ وَثُلَٰثَ وَرُبَٰعَ ﴾ [فاطر ١] يعنې الله ﷻ ملائک داسې رسولان جوړ کړي دي چې دوه-دوه او درې-درې او څلور - څلور وزرونه لري.

(١) سنن ابي داود ج١ ص٢٨٣
(٢) الحسامي في الاصول ص٢٣

مگر د عبد الله بن مسعود ﷺ څخه روایت دی چې نبي کریم ﷺ په یوه خاص مقام کښې جبرائیل امین ولید چې «وَلَهُ سِتُّ مِائَةِ جَنَاحٍ»[1] شپږ سوه وزرې یې درلودې.

نو پوښتنه دا ده چې ایا په دې مقام کښې یوه سړي ته د څلورو مېرمنو جواز دا معنی نه ورکوي چې پنځمه مېرمن به ورته جائزه وي؟ او په څه دلیل پنځمه مېرمن حرامه ګڼله کېږي؟

مونږ وایو چې د پنځمې مېرمنې د نکاح تحریم د یو پلوه په اجماع باندې په اثبات رسېدلی دی[2]، او د بله پلوه د همدغې پنځمې مېرمنې په تحریم کښې ډېر احادیث روایت شوی دی[3] چې د همدې جملې څخه یو حدیث دا دی چې کله قیس بن الحارث ﷺ مسلمان شو او اته مېرمنې یې درلودې، نو نبي کریم ﷺ ورته امر وکړ چې: «اخْتَرْ مِنْهُنَّ أَرْبَعًا»[4] د دوی څخه فقط څلور مېرمنې غوره کړه یعنې نورې درته جائزې نه دي

سوال جواب

۱۱ـ که څوک وایي چې دغه ټول احادیث آحاد دي او په آحادو احادیثو باندې خو د کتاب الله تخصیص تحقق نه شي موندلی، نو معلومه شوه چې د پنځمې مېرمنې تحریم په احادیثو نه شي ثابتېدلی؟

مونږ وایو چې دا اعتراض خو به په هغه وخت کښې په ځای وی چې د پنځمې مېرمنې جواز نه ایت شریف شامل وی خو خبره داسې نه ده، بلکې د څلورو مېرمنو څخه علاوه په نورو کښې ساکت دی او احادیث یې بیان واقع شوي دي.

یا په بل عبارت، احاد احادیث د کتاب الله نسخه کوونکي نه واقع کېږي خو بیان یې واقع کېدلی شي مونږ وربان‌دې په دې مقام کښې د بیان نوم ایښی دی، نسخه کوونکي ورته نه وایو.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

که څوک وایي چې اجماع خو هله تحقق مومي چې مخالف ونه لري او په دې مسئله کښې خو مخالفین شته دي، حتی چې یو سړي ته تر نهو پورې جائزې ګڼي[5]؟

مونږ وایو چې په همدې مسئله باندې د صحابه وو کرامو ﷺ په زمانه کښې اجماع شوې ده چې په هغه وخت کښې هیڅوک مخالف نه وه

هو! بدعتیانو د اجماع څخه په وروستنۍ زمانه کښې مخالفت کړی دی او په څلورو باندې یې زیادت جائز ګڼلی دی. او په اجماع کښې خو دا شرط نه ده چې د قیامت د ورځې پورې دې مخالف ونه لري بلکې دا پکښې شرط ده چې د انعقاد په وخت کښې باید تر هیڅوک مخالف نه وي.

---

(۱) جامع الترمذي ج ۲ ص ۱۶۳
(۲) روح المعاني ج ۴ ص ۱۹۳
(۳) تفسیر ابن کثیر ج ۱ ص ۴۵۰
(۴) سنن ابي داود ج ۱ ص ۳۰۴
(۵) تفسیر القاسمي ج ۵ ص ۲۵

برسېره په دې، مخالفت هم د هغه چا اعتبار لري چې هغه د مجتهدينو (اهل العلم) څخه شمېرل کېږي. او د بدعتيانو مخالفت (چې د صحابه وو کرامو اجماع د پښو لاندې کوي) څه اعتبار نه لري.

تبصره

۱۲ـ مونږ ته داسې ښکاري چې د ايت شريف څخه د مقام په اعتبار سره هم په څلورو کښې حصر معلومېږي، ځکه چې په هغه وخت کښې خو غير متناهي (بې نهايته) تعدد د هيچا څخه پټ نه وه او د ملانکو د وزرونو په خبر نامعلومه نه وه بلکې خلکو په عمل کښې پياده کړې وه چې ځينو لا آن تر لسو مېرمنو پورې درلودې[1]. نو که بالفرض د ايت شريف حصر مطلب نه وی نو په کار وه چې "فَانكِحُوا مَا شِئْتُمْ" نازل شوی وی او اعداد بالکل نه وی ذکر شوی ځکه چې ګټه او فائده به پکښې نه وی.

د جاهليت نکاح

۱۳ـ په دې مقام کښې لازمه ګڼو چې محترمو لوستونکو ته د جاهليت د زمانې نکاحګانې شرحه کړو ترڅو دوی ته ښه څرګنده شي چې اسلام په نکاحګانو کښې څومره ښه او په زړه پورې ترميم کړی دی، خو افسوس چې اسلام دښمنه ټولنې غواړي چې مسلمانان بېرته د جاهليت په امراضو باندې اخته کړي او په اسلامي انتخاب باندې اعتراض وکړي.

بي بي عائشه رضي الله عنها وايي چې[2] په جاهليت کښې نکاح په لاندې څلورو ډولونو سره وه:

الف: يوه نفر به خپلې مېرمنې ته اجازه ورکړه چې فلانې سړي ته لاړه شه او د هغه سره جنسي ارتباط ونيسه ترڅو زه او ته هم يو داسې اولاد ولرو چې د پلانې په څېر نجيب او باشرفه وي.

ښځه به د خپل مېړه په امر لاړه او دا کار به يې وکړ، خو مېړه به ورته تر هغې لاس نه وروړ ترڅو به چې څرګنده شوه چې د فلاني څخه يې حمل اخستی دی. دا کار به هغوی کښې څه عار نه وه، په دې کار باندې يې د "نِكَاحُ الِاسْتِبْضَاعِ" نوم ايښی وه يعنې هغه نکاح چې د بل چا څخه ورباندې څه توته راجدا کولی شي!.

ب: يوه ډله نارينه به (چې شمېر به يې لسو ته نه وه رسېدلی) د يوې ښځې سره په زنا باندې اخته وه خو چې کله به هغه اميدواره شوه او د ماشوم د پيدايښت څخه به څو شپې تېرې شوې نو ماشوم ته به يې قائف (قيافه پېژاندونکی) راوغوښت، نو په نوموړې ډله کښې به يې چې په هر چا پورې وتاړه هغه به ترې خان نه شو خلاصولی او د همده اولاد به ګڼل کېده.

ج: په هغه وخت کښې به ځينو فاحشو په کورونو باندې سره بيرغونه درولي وه ترڅو ټولو علاقمندانو ته څرګندې وي، خو چې کله به دوی حاملې شوې او ماشوم به يې وزېږاوه نو د همدغې

---

[1] تفسير الطبري ج۳ ص۲۳۴

[2] سنن ابي داود ج۱ ص۳۰۹

کچنی مور په خوښه پورې یې تعلق درلود، چې په هر یوه زناکار باندې به یې ګوته کېښوده ماشوم به د هغه اولاد ګڼل کېده.

د. څلورم ډول داسې نکاح مروجه وه چې یو چا به د بل چا څخه خور یا لور غوښته او د مهر په مقابل کښې به یې هغه په نکاح کوله، لکه څنګه چې نن ورځ رواج ده.

نو کله چې ټوله دنیا په اسلام باندې منوره شوه د نکاح مخکني درې ډولونه یې باطل اعلان کړه او د زنا ښاخونه یې وبلل، او یوازې څلورم ډول یې تائید کړ. او مناسب حدود یې ورته وټاکل چې د څلورو څخه وړاندې تجاوز ونه کړي او همدارنګه دې د محرماتو څخه نه وي، لکه چې وروسته تشریح کېږي.

د زوجاتو تعدد او اسلام دښمنه ټولنې

۴ـ اسلام دښمنه ټولنې تل هڅې کوي چې په اسلامي قوانینو کښې څه د ګوتې د ایښودلو ځای پیدا کړي، ترڅو پرې د یو پلوه د هغو خلکو د ایمان د راوړلو مخه ونیسي کوم چې په حقائقو پسې ګرځي او د بله پلوه پرې ځینو سادګانو مسلمانانو ته څه شک او اشتباه ورواچوي چې په نتیجه کښې یې د اسلام څخه واړوي او مرتد یې کړي، العیاذ بالله.

نو د هغو قوانینو څخه چې دوی ورته ګوته نیسي، د مېرمنو تعدد هم دی. دوی په دې مقام کښې په لاندې ډول باندې اشتباګانې راپورته کوي، مثلاً:

الف: اسلام د ښځو حقوق د پښو لاندې کړي دي چې څلور ښځې یې یوه سړي ته جائزې کړې دي خو یوې ښځې ته لږ تر لږه دوه مېړونه هم ناجائز بولي، ایا دواړه (نارینه او ښځینه) په التذاذ کښې یو برابر نه دي؟

ب: اسلام د یو پلوه حسد او کینه حرام کړي دي او د بله پلوه یې د عداوتونو بنسټ ته رسمي بڼه ورکړې ده او ترڅلورو زنانه وو پورې یې یوه سړي ته روا کړي دي چې په نکاح یې واخلي. او یا په بل عبارت، دا یې هم جائزه کړې ده چې څلور زنانه په جنګ واچوي، ایا دا کار تناقض نه دی؟

ج: همدارنګه د بنو اولادونه په دښمنۍ اخته کوي چې همېشه یو بل ته غاښ چیچي کوي ته به وایې چې دوی پلارني ورونه نه دي بلکې دښمنان دي. د پښتو متل دی: چې نه دې وي د موره، هغه ته مه وایه چې وروره.

یادونه

۱۵ـ زموږ د دغسې اعتراضاتو په جوابولو کښې دا مطلب نه دی چې معاندینو ته به قناعت ورکړو ځکه چې په عنادیانو باندې د حقائقو بیانول څه اثر نه شي اچولی. او دا مو هم مطلب نه دی چې مسلمانانو ته قناعت ورکړو ځکه چې دوی د الله ﷻ قوانینو ته په دائمي توګه غاړه ایښودونکي دي، دوی پوهېږي چا چې انسانان پیدا کړي دي او په نر او ښځې باندې یې وېشلي دي هغه ته د دوی ټول غرائز ښه معلوم دي او په ټولو زمانو او په ټولو احوالاتو کښې یې ورته ضروریات او ارتیاوې

نبي څرګندې دي نو د دوی دپاره يې چې څه قوانين را اسـتولي دي دغه ټول فطري شـان يې پکښې د نظره نه دي غورځولي. بلکې مطلب مو صرف دا دی چې مسلمانان مطمئن کړو لکه څنګه چې ابراهيم ﷺ د الله ﷻ څخه د مړو په ژوندي کولو کښې ځپل اطمنان غوښتی وه چې د [البقرة: ٢٦٠] ايت شريف لاندې يې بيان تېر شوی دی. نو په همدې منظور د لوستونکو پام لاندې نکاتو ته را اړوو.

د زوجاتو په تعدد کښې اسلام موٴسس نه دی

١٦_ د مېرمنو په تعدد کښې اسلام موٴسس نه دی بلکې تحديدونکی دی، لکه چې په اومه توضيح کښې تېر شوه چې د ايت د نزول په وخت کښې خلکو متعددې مېرمنې درلودې. نو معترضينو ته په کار دي چې په اسلام باندې شاباس ووايي چې غير متناهي تعدد يې څلورو ته راټيټ کړ، نه دا چې اعتراض ورباندې وکړي.

د زوجاتو تعدد اجتماعي ضرورت دی

١٧_ څرنګه چې د زوجاتو تعدد اجتماعي ضرورت دی نو اسلامي قوانينو فقط محدود کړ او بالکل يې د منځه يونه وړ. او دا ځکه چې په تولنه کښې د نارينه وو او زنانه وو نسبت تقريبًا يو برابر دی، البته د هغې سرشمېرنې له مخې چې په ١٩٨١م کال کښې يې صورت نيولی وه[١].

خو د دې سره‌سره کوم قتل قتول چې په نارينه وو کښې تحقق مومي هغه په زنانه وو کښې تحقق نه شي موندلی، خصوصًا په اوسنۍ زمانه کښې خو د نارينه وو وژنې دومره ډېرې شوي دي چې روزمره د هرې راډيو څخه اورېدل کېږي، او ترڅو چې وخت تېرېږي همدا عمليه په زياتېدو. او دا ځکه چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې ستاسې مخې ته داسې ورځې راتلونکې دي چې علم به پکښې کم او هَرج به پکښې ډېر شي. صحابه وو کرامو ﷺ وويل چې يا رسول الله! هَرج څه شی دی؟ نبي کريم ﷺ وفرمايل چې «اَلْقَتْلُ»[٢] يعني: هرج په معنی د وژلو دی.

په افغاني جهاد کښې تقريبًا يو نيم مليون خلک شهيدان شوه خو ګومان نه کوم چې په سلو کښې به پنځه زنانه وي.

نو د همدې کبله ويلی شو چې د حوادثو په اعتبار سره د زنانه وو شمېر د نارينه وو په نسبت زښت ډېر دی. په همدې بنا يې مېره ښځې عمومًا او کونډې ښځې (چې څوک يې عادتًا د لومړنی ښځې په صفت نه قبلوي) خصوصًا مجبورې دي چې د لاندې لارو څخه يوه لاره غوره کړي[٣]:

اوله: چې په ځپل ټول عمر کښې د نارينه وو څخه محرومې پاتې او غرائز يې د پښو لاندې شي او بالآخره د اجتماع دپاره د اوږو بار جوړ شي.

---

(١) د بي بي سي (BBC) راډيو. ١٣٦٨/١٠/١ هـ ش نېټه

(٢) جامع الترمذي ج٢ ص٤٤

(٣) في ظلال القرآن ج١ ص٥٧٩

دوهمه: چې همدغه بې مېره ښځې د خپلو غرائزو د اشباع دپاره په ناجائزه توګه د هغو نارینه وو سره چې فقط د یوې ښځې په لومه کښې نښتي ﴿ي، جنسي ارتباط ونیسي او په نور ضرروونو باندې علاوه، د ایډز (AIDS) ناروغۍ دپاره سرچینې جوړې شي.

دریمه: چې دوی هم د دوهمې، دریمې او بالآخره د څلورمې بي بي په توګه د نارینه وو په نکاح کښې شاملې شي.

نو اسلامي قانون خو د ذکرو شوو بې مېره ښځو دپاره دریمه لاره غوره کړې او د قانون په صفت یې مسلمانانو ته وربښودلې ده او د څلورو واړو زنانه وو خیال یې ساتلی دی چې د ټولو څخه یې بیبیانې جوړې کړې دي. خو اسلام دښمنه جنایان صرف د یوې ښځې خیال ساتي او د نورو درې واړو ښځو یا د غرائزو اختناق کوي، چې همېشه یې د بې کورۍ په اور کښې سوزوي او یا یې د نارینه وو دپاره ملعبه جوړوي چې په ټول عمر کښې د عزت یوه شپه هم ونه ګوري.

همدا حقیقت د دوهمې نړیوالې جګړې څخه وروسته اروپایانو زنانه وو درک کړ چې د زوجاتو په باره کښې یې د اسلامي قانون غوښتنه وکړه چې باید یو سړي ته تر څلورو مېرمنو پورې جواز ولري[1]، او نژدې وه چې غوښتنه یې عملي شوې وی خو د کلیسا پاپانو ونه منله او د فحاشۍ دروازه یې پرانستې پرېښودله، مګر ځینو مملکتونو وربانډې عمل وکړ او تعدد یې مباح کړ[2]، او دا ځکه چې په دغه وخت کښې د زنانه وو شمېر دومره زیات شو چې د یوه نارینه په مقابل کښې څلورو یا شپږو تنو زنانه وو ته پورته شو[3].

د زوجاتو تعدد فطري شی دی

۱۸ـ مونږ غواړو چې په ذکر شوي مطلب باندې د ښه پوهېدلو په غرض لاندې مقدمات محترمو لوستونکو ته وړاندې کړو:

الف: الله ﷻ دنیا پیدا کړې ده او اراده یې کړې ده چې د قیامت د ورځې پورې به ودانه وي نو کومو شیانو ته چې الله ﷻ اوږده عمرونه ورکړي دي، لکه غرونه او کاڼي، په هغو کښې یې د توالد سلسله نه ده جاري کړې. او کوم شیان چې ډېره موده نه شي پاتې کېدلی، لکه نباتات او حیوانات، نو هغو ته د بدلیت په طریقه د قیامت د ورځې پورې ادامه ورکوي، چې یوه طبقه تېره شي په عوض کښې یې بله طبقه په ځای ودرېږي، نباتات د تخمونو او نهالونو په سلسله او حیوانات د توالد او تناسل په ذریعه د زماني د اوږدوالي سره اوږدېږي.

د.همدې کبله نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «تَزَوَّجُوا الْوَلُودَ الْوَدُودَ فَإِنِّي مُكَاثِرٌ بِكُمْ»[4] یعنې:

---

(۱) تفسیر المنار ج۴ ص۳۵۹
(۲) الجواهر ج۲ ص۱۲
(۳) الفقه الاسلامي وادلته ج۷ ص۱۶۹
(۴) سنن النسائي ج۲ ص۷۰

محبت ناکې زېږوونکې ښځې په نکاح باندې واخلئ؛ ځکه چې یقیناً زه ستاسو (د ډېروالي) په سبب (په نورو پیغمبرانو سره ستاسو په شمېر باندې د قیامت په ورځ) مکاثر یم. یعنې زه غواړم چې زما امت د هغوی په امتونو باندې زیات شي او زه د هغوی څخه ډېر پیروان ولرم.

ب: طبعي میلان یا التذاذ (لذت) په دواړو جانبو کښې د دې امله اېښودلې شوي دي چې القاح صورت ونیسي، که نه نو د څاروېو نسل خو به بالکل د منځه تللی وی او په انسانانو کښې به بیې هم دغسې وده نه وی کړې لکه چې اوس یې کړې ده او لا نور هم مخ په وده روان دي.

ج: که بالفرض په جنسي ارتباط کښې التذاذ یا لذت ذاتي مطلب وی نو د بل هر حیوان څخه به په انسان کښې د ذکر شوي ارتباط قوت زیات وي ځکه په دنیا کښې انسان خلیفه دی او خوندور شیان خاص د همده په برخه دي او نور شیان د همده د ګټو دپاره خلق شوي دي [البقرة: ٢٩]، حال دا دی چې په نوموړي قوت کښې انسان یوه چرګ یا چرچڼ ته هم نه شي رسېدلی.

د: په نارینه وو کښې د القاح (تخم اچونې) استعداد د ډېره عمره پورې پاتې کېږي او د زنانه وو په شان ژر د منځه نه ځي[1].

هـ: برسېره په دې، په زنانه وو باندې د حیض او نفاس مرحلې هم تېرېږي راتیرېږي چې په دغو مرحلو کښې د جنسي ارتباط صلاحیت بالکل د لاسه ورکوي، او د حمل ارضاع (تې ورکولو) په حالاتو کښې یې هم د جنسي ارتباط طبعي میلان د پخوا په شان پوره نه پاتې کېږي او نواقص پکښې واقع کېږي. بالمقابل نارینه د دغو ټولو مرحلو او حالاتو څخه بې غمه دي، نه یې په طبعي میلان باندې موانع ورځي او نه پکښې نواقص پېښېږي.

نتیجه

١٩ـ د ذکر شوو پنځو مقدماتو څخه دا نتیجه لاس ته راځي چې د زوجاتو تعدد د فطرت غوښتنه او د دنیا د ابادۍ او ودانۍ بهتره طریقه ده چې په یوه کال کښې ممکنه ده چې د یو سړي په ذریعه څلور ماشومان تولد او دنیا وربانديې اباده شي او د دې سره‌سره د زنانه وو آبرو هم وساتله شي او ماشومان هم ضائع نه شي. او دا ځکه چې حرامیان ماشومان اکثره ضائع کېږي چې په لارو او کوڅو کښې پراته وي او یا حتی د خپلې مور د پلوه وژل کېږي ترڅو کچنیتوب ته اوزګاره شي.

برسېره په دې، زنانه د خپلو هغو ماشومانو سره چې حرامیان وي او پلار یې معلوم نه وي، دومره مینه نه لري لکه څومره چې د حلالیانو او بانسبه ماشومانو سره یې لري.

د همدې کبله اسلامي قوانینو تعدد جائز کړی او کچنیتوب یې حرام کړی دی. بالمقابل اسلام دښمنه ټولنې د فطرت مخه نیسي او د فحاشۍ دروازه خلاصوي.

همدا حقیقت ځینو انصاف غوښتوونکو خلکو هم درک کړی دی. لاندې یې مثالونه ولولئ:

(١) تفسیر المنار ج۴ ص٣٥٢

اول: د اروپا یو مشهور فیلسوف (گوستالوبون) د زوجاتو تعدد بهتر گنلی دی چې دا د اجتماع دپاره په گټه تمامیږي[۱].

دوهم: یوه جرمنۍ ښځه اقرار کوي چې یقیناً زه د خپل خان دپاره بهتره گنم چې د یوه عادل سړي دپاره لسمه میرمنه شم خو دا مې خوښه نه ده چې د غیر عادل سړي لومړۍ میرمنه جوړه شم او یا هیڅ ملگری ونه لرم[۲].

دریم: ماته دوه ښځې معلومې دي، اوس هم ژوندۍ دي، چې خپلو میړونو ته یې دوهمې ښځې په نکاح کړې او دا ځکه چې یوه بالکل شنډه وه او د بلې یو زوی وه خو د ځه ناروغۍ د کبله یې توالد قطعه شوی وه. دغو دواړو ښځو په خپلو میړونو باندې ترحم وکړ چې هغوی نه د ابتداء ځخه شنډ وه او نه یې د توالد قوت قطعه شوی وه.

د کور ریاست نارینه وو ته سپارل شوی دی

۲۰ـ که بالفرض یوه زنانه د متعددو نارینه وو دپاره میرمن جوړه شي نو طبعي ده چې د کور مشري به هم د همدغې زنانه په غاړه وي. یا په بل عبارت، د ماشومانو نسب به هم د زنانه ځخه ثابت شي. لکه چې په موجوده زمانه کښې هم په اروپا کښې داسې کورنۍ شته چې مشري یې د یوې زنانه په غاړه وي. او دا ځکه چې همدغه ډول زنانه مشخص میړه نه لري او په هره کچني خانه کښې چې حمل واخلي خپل کور ته یې راوړي.

د دې عملیې نتیجه دا کیږي چې د ماشومانو روزنه او تربیه ټوله د زنانه په غاړه پرېووځي او زناکاران نارینه د پشیانو حیثیت خپلوي، کله چې پشیان په یوه پیشو باندې خپلې خواوې سړې کړې نور نو بیا د پیشو او پیشوگیو په غم کښې نه وي، ټول غم یې د همدغې پیشو غاړې ته ورلویږي، په اصطلاح نران پشیان د پیشو سره هیڅ کومک نه کوي چې اقلا پیشوگی ورسره په خولو کښې ونیسي او کور په کور یې ورسره وگرځوي.

لنډه دا چې په دې تقدیر به ټول ماشومان اخیافي خویندې او وروڼه جوړ شي او د اعیاني او علاتي خپلوۍ (چې د قربت او ترحم لوی منابع دي) بېخ به بالکل ووځي او د منځه به لاړې شي.

د زوجاتو په تعدد کښې عدل واجب دی

۲۱ـ د ځلورو پورې د میرمنو تعدد اسلامي قوانینو مباح گرځولی دی ترڅو ترې د ضرورت په وخت کښې کار واخستل شي. خو د دوی په منځکښې یې په پوره عدل او انصاف سره چال چلند واجب کړی دی او ځوک چې بې عدلي کوي هغه ته یې درونډ وعید ټاکلی دی. لاندې احادیث ولولئ:

(۱) الجواهر ج۲ ص۱۲
(۲) روائع البيان في آيات الاحكام ج۱ ص۴۳۰

الف: نبي کريم ﷺ فرمايي چې: «إِذَا كَانَ عِنْدَ الرَّجُلِ امْرَأَتَانِ فَلَمْ يَعْدِلْ بَيْنَهُمَا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَشِقُّهُ سَاقِطٌ»[١] کله چې د يوه سړي په ورانديز (په نکاح کښې) دوه ښځې وي او د دوی دواړو په منځکښې عدل ونه کړي نو د قيامت په ورځ به په داسې حال کښې راشي چې يو اړخ به يې ساقط وي. يعنې د محشر په ميدان کښې به د ګوزڼ وهلي په څېر په يوه اړخ باندې کوږ وي.

ب: بي بي عائشه (د مومنانو مور) رضي الله عنها وايي چې: نبي کريم ﷺ د خپلو بيبيانو رضي الله عنهن په منځکښې په نوبت سره چال چلند کاوه او په انصاف به چلېده، خو د دې سره-سره به يې ويلې چې «اللَّهُمَّ هَذِهِ قِسْمَتِي فِيمَا أَمْلِكُ فَلَا تَلُمْنِي فِيمَا تَمْلِكُ وَلَا أَمْلِكُ»[٢] ای الله! دا زما وېش دی په هغه شي کښې چې زه يې مالک يم (چې زما په اختيار کښې دي)، نو ته ما مه ملامته کوې په هغه شي کښې چې ته يې مالک يې او زه يې مالک نه يم. يعنې د زړه په مينه باندې مې مه ملامته کوې چې د بي بي عائشې رضي الله عنها سره زياته ده، خو زړه زما په ولکه کښې نه دی.

ج: په اجماع سره ثابته ده چې نبي کريم ﷺ د خپلو بيبيانو رضي الله عنهن په باره کښې په انتهاء درجه عدل کاوه، تردې چې په مرض الموت کښې ترې هم نه دی فوت شوی[٣] ترڅو امت ورپسې اقتداء وکړي او بې عدلي ونه کړي.

د بې عدلۍ مفاسد

۲۲_ الله ﷻ د متعددو زوجاتو په هکله ځکه عدل واجب ګرځولی دی چې په بې عدالتۍ کښې لاندې مفاسد پراته دي:

الف: د زوجاتو (ښځو) په منځکښې کينه او عداوت زياتره د دې ځخه سرچينه اخلي چې خاوند يې بې عدلي وکړي او د يوې ښځې خوا ته يې ميلان زيات شي.

موږ په خپله زمانه کښې داسې متعددې مېرمنې ګورو چې مېړه يې د انصاف ځخه کار اخلي نو د ښځو په منځکښې يې هيڅ کينه وجود نه لري، ته به وايې چې دوی بنې نه بلکې خوياندې دي.

ب: د بې عدالتۍ ځخه د اولادونو عداوت او دښمني هم نښتت کوي، ځکه چې د هر ماشوم دپاره د خپلې مور غېږ اولنۍ مدرسه ده نو د چا سره يې چې مور دښمني لري په لاشعوري توګه يې اولادونه هم ورسره عداوت اخلي، او بالآخره د ناسکه ورونو او خويندو په منځکښې د دښمنۍ ونه شنه کېږي او د دواړو ښځو خپلوان هم په همدې مرض باندې اخته کېږي.

ج: همدارنګه د هرې يوې طرف ته چې شريک مېړه زيات ميلان وکړي د بلې ښځې د طرف ځخه ورته د عداوت دروازه خلاصېږي حتی چې په ځينو اوقاتو کښې لا د مېړه د وژنې او يا د ښځې د طلاقولو سبب جوړېږي.

---

(١) جامع الترمذي ج١ ص٢١٧
(٢) جامع الترمذي ج١ ص٢١٧
(٣) تفسير النار ج٤ ص٣٦٥

هېر مو نه شي!

۲۳ـ لاندې نکات په پام کښې ولرئ:

الف: څرنګه چې د زوجاتو تعدد ډېره پراخه موضوع ده نو زمونږ څخه پکښې بحث اوږد شو، اوس هم د دې موضوع په شاوخوا کښې څه نکات پاتې دي، که څوک د نور بحث شوق لري نو څېنو اوږدو کتابونو[1] ته دې مراجعه وکړي.

ب: د نبي کريم ﷺ د ازواجو مطهراتو رضي الله عنهن د تعدد مباحثه د احزاب سورت ته پرېښودله شوه، که الله ﷻ توفيق راکړ هملته به يې مطرحه کړو.

د عربيت يو بحث

۲۴ـ څېنې مفسرين کرام وايي چې د ﴿ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُكُمْ ﴾ سره "انكِحُوا" مقدر دی[2] لکه چې د عربيت قواعد يې غوښتنه کوي. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې که د تعدد په صورت کښې د بې عدالتۍ څخه ډارېدلئ نو بيا يوه ښځه په نکاح واخلئ او يا وينځه په نکاح کړئ.

او څېنې نور وايي چې "فَاخْتَارُوا" ورسره مقدر دی[3]. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې که د تعدد په صورت کښې د بې عدالتۍ څخه ډارېدلئ نو يوه ښځه په نکاح واخلئ، او يا بالکل د اصيلو څخه صرف نظر شئ او وينځې د خانو دپاره غوره کړئ چې ببخي د بې عدالتۍ د خطر څخه بچ شئ، د وينځو په منځکښې عدالت کول ضرور نه دی ځکه چې منکوحې نه دي.

مونږ ته همدغه دوهم تفسير په زړه پورې ښکاري چې د بحث د سياق سره موافق دی.

سوال جواب

۲۵ـ که څوک وايي چې: د "فَاخْتَارُوا" جمله خو مخکښې ذکر نه ده حتی چې دلته مقدره شي نو بايد چې دوهم تفسير په زړه پورې نه شي؟

مونږ وايو چې: د "فَاخْتَارُوا" جمله که څه هم په صراحت سره ذکره نه ده مګر د ﴿ فَانكِحُوا ﴾ د جملې په ضمن کښې ذکره ده. او دا ځکه چې نکاح تر هغه پورې تحقق نه شي موندلی ترڅو چې نکاح کوونکی هغه غوره نه کړي.

﴿ وَءَاتُوا۟ ٱلنِّسَآءَ صَدُقَٰتِهِنَّ نِحْلَةً ۚ فَإِن طِبْنَ لَكُمْ عَن شَىْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيٓـًٔا مَّرِيٓـًٔا ﴿٤﴾ ﴾

---

(۱) تفسير المنار ج۴ ص۳۴۴ـ ۳۷۵

(۲) تفسير احكام القرآن للجصاص ج۲ ص۵۵

(۳) روح المعاني ج۴ ص۱۹۵

[۴] او مېرمنو ته د هغوی مهرونه په داسې حال کښې ورکړئ چې (په تاسو باندې) فرض کړی شوي دي (او خپله دینداري وربانديې تازه کړئ) نو که چېرې دوی ستاسو دپاره د کوم شي څخه د زړه نه تېرې شوې (او په اخلاص او خوشالۍ سره يې درته سپېځلي وګڼه) چې هغه د مهرونو څخه عبارت دی. نو هغه شی په داسې حال کښې خورئ چې (هم) برکتناک دی (او هم) ښه تېرېدونکی (هضمېدونکی) دی.

ارتباط

په وړاندېنې ایت کښې توصیه شوې وه چې په تاسو باندې لازمه ده لکه څنګه چې د یتیمانو په باره کښې د بې عدالتۍ څخه ځانونه ساتئ؛ همدارنګه د زنانه وو په هکله هم د بې عدالتۍ څخه ځانونه بچ کړئ. په دې ایت کښې حکم کېږي لکه څنګه چې په تاسو باندې یتیمانو ته خپل مالونه ورکول لازم دي همدارنګه درباندې واجبه ده چې زنانه وو ته د دوی مالونه (مهرونه) هم ورکړئ او په یوه او بله بهانه سره یې ترې ونه خورئ.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای مؤمنانو! لکه څنګه چې تاسو ته د زنانه وو په باره کښې توصیه وشوه چې د هغوی معنوي حقوق مه ضائع کوئ همدارنګه درته توصیه کېږي چې هغوی ته مالي حقوق هم ورکړئ چې:

الف: باید مېړونه ترې په مهرونو باندې خېټه وانچوي چې یا یې بالکل ورته ونه ټاکي او یا یې په چل یا زور او غابن چیچې سره بېرته ورکړې ته مجبوره کړي حال دا چې خوښه یې نه وي.

ب: باید د زنانه وو خپلوان هم د خپلې خور او لور په مهر باندې سترګې خړې نه کړي، چې هغه یې د حیا د کبله ترې غوښتلی نه شي او دوی یې د مېړونو څخه واخلي او په خپلو شخصي مصارفو کښې یې ولګوي.

د جهالت په زمانه کښې عادت وه چې د ښځو خپلوانو به مهرونه دوی ته نه ورکول بلکې دوی ته د ثروت سرچینې ښکارېدې او د "نافجه" په نامه به یې بللې، نو د لور پلار ته به خلکو ویلې چې نافجه (مال ډېروونکې) دې تبریک شه چې په مهر باندې به یې خپل ثروت غټ کړي[۱].

ج: باید زنانه وو ته ضرور مهر وټاکلی شي، هسې نه چې خپلوان یې د مهر په بدل کښې د مېړه د زنانه وو خپلوانو څخه کومه یوه زنانه په نکاح واخلي او یوه د بلې مهر جوړه کړي (چې په عربي کښې ورته "شغار" وایي)[۲].

۲ـ هو! که پخپله زنانه وو خپل ټول مهر یا د مهر څه برخه تاسو ته، یعني مېړونو یا خپلوانو ته، د زړه د اخلاصه دروبښله او تاسو پوه شوئ چې دا کار یې په خوشالۍ سره کړی دی نو په دې

(۱) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۲ ص۹

(۲) تفسیر البغوي ج۱ ص۳۹۲

صورت کښې درته نه د الله ﷻ د پلوه عذاب شته او نه درته په دنيا کښې د ملامتۍ ګوته نيوه کېږي. نو نوش جان يې کړئ هيڅ باک يې نشته، هغه دې درته مبارک او ګټه رسوونکې جوړ شي.

توضيحات

۱_ مفسرين کرام اختلاف لري چې زنانه وو ته د مهر په ورکړه باندې په ﴿وَءَاتُوا﴾ کښې څوک مخاطب دی (مېړونه يا خپلوان)؟.

الف: ځينې وايي چې دا خطاب مېړونو ته متوجه دی، لکه څنګه چې په تېر شوي ايت کښې همدوی په عدالت باندې مخاطب کړی شوي وه[۱].

ب: ځينې نور وايي چې دلته د خبرو مخ د زنانه وو خپلوانو ته اوښتی دی چې دوی به کله-کله د مېړونو ورکړی شوی مهر په امانتدارۍ نه سپاره او کله-کله به يې د بلې ښځې په مهر کښې د هغې خپلوانو ته د شغار په توګه په نکاح ورکوله چې د دواړو ښځو مهرونه به د هغوی خپلوانو ته په جيب کښې پاتې کېده[۲].

مګر مونږ ته دا ښه ښکاري چې په ايت شريف کښې ټول مؤمنان مخاطب کړی شوي دي چې مېړونه، خپلوانو او بالآخره هغو ملکانو ته هم شامل شي چې په نکاحګانو کښې د مهرونو څخه د لونګۍ په نامه باندې څه ناڅه ترلاسه کوي، او يا د رهبرۍ په بهانه مهرونه کنډو کوي.

يادونه

۲_ د زنانه وو په نکاحګانو کښې أجرت اخستل جائز دي او رشوت پکښې حرام دی. لاندې مثالونه ولولئ:

الف: که يو سړی د خبر رسوونکي په حيث په منځګړی ګرځي راګرځي چې محض سوال جواب وړي راوړي ا په همدې کار باندې څه أجرت يا شيريني واخلي څه باک يې نشته، خو په دې شرط چې د زنانه د مهر څخه ونه شمېرل شي او په هغه کښې محاسبه نه شي.

ب: او که په عقد کښې اغېزمن او موثر وي او په هو، يا نه، کښې يې خبره اعتبار لري نو نوموړي ته پيسې مېسې اخستل حرام کار دی او رشوت ګڼل کېږي، لکه د ځينو ملکانو او ماماګانو لونګۍ ګانې او يا نور شيان اخستل.

ج: همدارنګه حکم په هغو دواړو نفرو کښې هم دی چې د عقد څخه وروسته د واده په ورکړه کښې ګرځي او راګرځي. نو که محض سوال جواب وړي راوړي او څه شی واخلي باک يې نشته خو چې خبره يې څه اثر ونه لري. بالمقابل، که خبرې يې اثر درلود او څه شی يې واخستل نو هغه رشوت دی.

---

(۱) تفسير القاسمي ج۵ ص۳۴

(۲) رد المختار المشهور بالشامي ج۲ ص۳۶۱

د: کومې پیسې میسې چې د زنانه وو خپلوان یې په واده یا کوژدن کښې اخلي، چې د ولور په نامه یادېږي او د مهر څخه په غیر دی، هغه هم رشوت دی (ناجائزې او حرامې دي)[١].

صَدُقات څه معنی؟

۳_ تول مفسرین کرام وایي چې "صَدُقات" د مهرونو څخه عبارت دی او دا نوم ورباندې څکه ایښودلی شوی دی چې په دې باندې د مېرونو صداقت څرګندېږي چې دوی رښتیا د مېرمنو سره مینه او محبت لري. د همدې کبله خیراتونو ته هم صدقات وایي چې د ایمان په رښتینولی باندې دلالت کوي.

"نِحْلَة" څه معنی؟

۴_ مفسرینو کرامو د ﴿ نِحْلَةً ﴾ کلمې دپاره ګڼ شمېر معناوې کړې دي چې تقریباً څلورو ته رسېږي[٢]، مګر رئیس المفسرین ﷺ په "فریضةً" باندې تفسیره کړې ده[٣]. چې د معنی حاصل یې داسې کېږي: ښځو ته په داسې حال کښې مهرونه ورکړئ چې په تاسو باندې فرض کړی شوي دي، چې نه ورکول یې ګناه ده او حلال ګڼل یې کفر دی.

سوال جواب

۵_ که څوک وایي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د ﴿ نِحْلَةً ﴾ په ځای "فریضةً" نازل نه کړی شو؟

مونږ وایو چې: د ﴿ نِحْلَةً ﴾ کلمه د هغو تورو څخه جوړه شوې ده د کومو څخه چې د شاتو د مچیو دپاره نوم (نَحْل) هم جوړ شوی دی، او شات هم حلال دي او هم خوارږه. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: ښځو ته د حلالو مالونو څخه مهرونه ورکړئ او په ورکولو کښې یې مه زورروئ. هسې نه چې دا متل دربانډې صادق شي چې: اوزې شوده خودې راکړه مګر د پچو ډک.

د عربیت یو بحث

۶_ مفسرینو کرامو د ﴿ فَإِن طِبْنَ لَكُمْ عَن شَيْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا ﴾ په عربیت کښې په زړه پوري بحثونه کړي دي[۴]، خو مونږ فقط همدومره لیکو چې ﴿ مِّنْهُ ﴾ د متعلق په اعتبار سره د "عَنْ شَيْءٍ" دپاره صفت واقع شوی دی او مفرد ضمیر یې (صدقات) جمعې ته د "مذکور" (مفرد) په تاویل سره راجع دی او ﴿ نَفْسًا ﴾ د ﴿ طِبْنَ ﴾ د نسبت دپاره تمیز دی.

---

(١) الفتاوی الخیریه لنفع البریه ج١ ص٤٨؛ الشامي ج٢ ص٢٩٧

(٢) زاد المسیر ج٣ ص٨٣

(٣) روح المعاني ج۴ ص١٩٨

(۴) البحر المحیط ج٣ ص٥١١

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: که چېرې د زنانه وو زړونه ستاسو دپاره کوم یو شی (چې د مهرونو څخه عبارت دی) سپېڅلی وګڼي او په اخلاص او خوشالی سره یې دروبخښي چې مجبوره شوې نه وي، نو هغه نوش جان کړئ، هیڅ باک یې نشته، هغه ستاسو دپاره "هنيء" او "مريء" دی.

"هَنيء" دې ته وايي چې سړي ته بې تکلیفه لاس ته ورشي او هیڅ مشقت پکښې ونه ګوري[1].

"مَرِيء" دې ته وايي چې د ستوني څخه ښه تېرېږي او په اسانی سره هضمېږي[2]. یعنې د بخښل شوي مهر په خوړلو کښې ستاسو دپاره نه په دنیا کښې ملامته راجع کېږي او نه په آخرت کښې.

د سختو ناروغیو تداوي

٧ـ یوه ورځې علي ﷺ ته یو سړې راغی او د ګېډې د درد څخه یې سر ټکاوه. نو هغه ورته یو علاج بیان کړ هغه دا چې د ښځې مېرمنې د مهر څخه د هغې په پوره اخلاص سره څه مال واخله چې ﴿ هَنِيٓـًٔا مَّرِيٓـًٔا ﴾ دی، او شات ورباندې خریداري کړه چې الله ﷻ په ﴿ فِيهِ شِفَآءٌ لِّلنَّاسِ ﴾ لقب باندې یاد کړي دي، او د باران اوبه ﴿ مَآءً مُّبَٰرَكًا ﴾ ورباندې وراضافه کړه، کله چې "هَنيئًا، مَرِيئًا، شِفَآءً، مُبَارَكًا" څلور واړه سره راټول شي نو ـ ان شاء الله ﷻ ـ ګېډه به دې روغه شي. نو نوموړي سړي دا کار وکړ او د ګېډې د درد څخه خلاص شو[3].

زمونږ امید دا دی چې په همدې دوایي باندې به د هغو ناروغیو چې معالجه یې ستونزمنه وي، تداوي وشي ـ ان شاء الله تعالی.

﴿ وَلَا تُؤْتُوا۟ ٱلسُّفَهَآءَ أَمْوَٰلَكُمُ ٱلَّتِى جَعَلَ ٱللَّهُ لَكُمْ قِيَٰمًا وَٱرْزُقُوهُمْ فِيهَا وَٱكْسُوهُمْ وَقُولُوا۟ لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ۝٥ وَٱبْتَلُوا۟ ٱلْيَتَٰمَىٰ حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغُوا۟ ٱلنِّكَاحَ فَإِنْ ءَانَسْتُم مِّنْهُمْ رُشْدًا فَٱدْفَعُوٓا۟ إِلَيْهِمْ أَمْوَٰلَهُمْ ۖ وَلَا تَأْكُلُوهَآ إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَن يَكْبَرُوا۟ ۚ وَمَن كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ۖ وَمَن كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِٱلْمَعْرُوفِ ۚ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَٰلَهُمْ فَأَشْهِدُوا۟ عَلَيْهِمْ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ حَسِيبًا ۝٦ ﴾

[٥] او تاسو سادګانو ته خپل (د هغوی) هغه مالونه مه ورکوئ چې هغه الله ﷻ ستاسو دپاره په پښو باندې د ودرېدلو اسباب ګرځولي دي (او ژوند مو ورپورې مربوط دی).

---

(١) لسان العرب ج١ ص١٨٤

(٢) مفردات الراغب ص٤٨٥

(٣) روح المعاني ج٤ ص٢٠٠

او دوی (سادګانو) ته په همدې (مال) کښې روزي ورکړئ او لباس هم ورته (پکښې) وکړئ. او دوی ته نېکه (معروفه) وینا هم وکړئ.

[۶] او یتیمان (وروزئ او) تر هغه پورې یې د ازموینې لاندې ونیسئ چې د نکاح (بلوغ) وخت ته ورسېږي، نو که د دوی څخه مو (بیا) څه هوښیارتیا ولیده نو دوی ته خپل مالونه ورکړئ.

او د دوی مالونه د شرعي څخه د تجاوز د امله مه خورئ او د ډېر عمرۍ څخه د چالاکۍ د امله ورباندې خېټې مه اچوئ (چې راڅخه به یې واخلي).

او هر څوک چې مالدار وي نو هغه دې ترې خان وساتي او څوک چې ناداره (فقیر) وي نو په معروفه طریقه باندې دې (ترې) څه وخوري، نو کله چې تاسو هغوی ته د هغوی مالونه وسپارۍ نو شاهدان ورباندې ونیسئ. او الله ﷻ د حساب د حیثه بس دی (محاسبه به درسره وکړي).

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې توصیه شوې وه چې یتیمانو ته خپل مالونه او زنانه وو ته خپل مهرونه ورکړئ. او په دې ایتونو کښې هدایت راکول کېږي که چېرې دوی د مالونو حفاظت نه شو کولی او د مالونو د ضائع کېدلو خطره وه نو بیا یې مه ورکوئ او تاسو یې ورته وساتئ. خو هسې نه چې خپل موتی ورباندې په دائمي توګه کلک کړئ، بلکې دوی (سادګان) د تربیې لاندې ونیسئ او د مال ساتنه ورزده کړئ بیا ورباندې خپل مالونه وسپارئ.

د مطلب خلاصه

یعنې: ای مؤمنانو! سادګانو ته د هغوی هغه مالونه مه ورکوئ کوم چې په تاسو باندې یې د خپلو مالونو په شان ساتنه لازمه ده، کوم چې ستاسو دپاره الله ﷻ په ژوند کښې د قیام (په پښو باندې د ودرېدلو) اسباب جوړ کړي دي چې بې ماله ژوند نه شئ کولی. نو لکه د خپل ژوند د قیام خیال چې ساتئ چې ضائع نه شي، همدارنګه د سادګانو د قیام خیال هم وساتئ. که تاسو پوهېږئ چې دوی د مالونو ساتنه نه شي کولی نو مه یې ورکوئ، خو د لاندې هدایتونو مراعات وکړئ:

۱ـ د سادګانو په مالونو کښې تجارت وکړئ ترڅو د دوی روزمره خوراک او څښاک او هم یې لباس او نورې اړتیاوې، لکه دارو درمل،د مفاداتو (ګټو) څخه صورت ونیسي. یا په بل عبارت، تاسو خو هوښیار یاست، په سادګانو باندې اصلي پانګه مه خورئ او سبا ورځ یې په نظر کښې ونیسئ بلکې تجارت پکښې وکړئ چې په تجارت کښې برکت دی. هو! دا بېله خبره ده چې پانګې خرڅ کولو ته مجبور شئ.

۲ـ دوی ته نېکې خبرې وکړئ، چې د یو پلوه د سادګۍ څخه د راویستلو په لار روان شي او د بله پلوه خپه نه شي او یا یې کوم شیطان خپه نه کړي چې تاته خو پلانی خپل مال نه درکوي او غواړي چې په دائمي توګه یې درڅخه وخوري.

٣_ همدارنګه سادګان تربیه کړئ چې سادګي یې دوام ونه کړي او ترڅو چې بلوغ ته رسېږي چې ښه هوښیار بنیادم ترې جوړ شوی وي، چې د مال د ورکړې جوګه شوی وي.

د قولي او عملي تربیه کولو ډېره ښه لاره دا ده چې د ژوند په ورو- ورو معاملاتو کښې ورته په ګډون قائل شئ ترڅو ارزان بیه شیان واخلي او خرڅ کړي. یا په بل عبارت، سادګان د معاشرې څخه په انزوا (یوازېتوب) کښې مه ساتئ.

۴_ نو کله چې تاسو د سادګانو څخه څه ناڅه هوښیاري ولیده او پوه شوئ چې مالونه نه ضائع کوي نو هغوی ته خپل مالونه ورکړئ خو د نګرانۍ لاندې یې ساتئ او پام ورباندې کوئ چې که څه غلطیا ترې واقع کېدله هغه وراصلاح کوئ.

۵_ د سادګانو د سادګۍ څخه بده استفاده مه کوئ چې په هوښیارۍ باندې یې خانونه راند، واچوئ چې مونږ خو لا د هغه په هوښیارۍ باندې پوه نه یو، او په همدې بهانه باندې د شرعي حد څخه تجاوز وکړئ او د هغوی مالونه د خانو سره تال کړئ.

۶_ همدارنګه د هغو سادګانو مالونه هم مه خورئ چې هغوی په بلوغ سره د مالونو د ورکړې مستحق نه ګرځي بلکې هغوی ته د مال ورکړه د ډېر عمرۍ (پنځه ویشت کلنۍ) پورې ځنډېدلې وي. هسې نه چې تاسو یې په خوراک باندې چالاکي وکړئ که ذکر شوي عمر ته ورسېږي او شرعاً د هوښیارانو په ډله کښې وشمېرل شي نو د هغوی مالونه به مو د لاسه ووځي او د خوراک بهانه به مو ورکه شي.

٧_ هو! د سادګانو د مالونو په باره کښې لاندې قانون په نظر کښې ونیسئ:

الف: هرڅوک چې الله ﷻ په خپلو مالونو باندې غني ګرځولی وي نو هغه دې ترې ځان وساتي.

ب: څوک چې فقیر وي نو هغه دې په معروفه توګه وخوري، څنګه خوراک او څښاک چې په اولس کښې رواج وي هغه ورته جواز لري چې د اجرت په حیث ترې استفاده وکړي.

٨_ کله چې سادګان حقیقتاً او شرعاً د رُشد (هوښیارۍ) حالت ته ورسېده او مالونه مو ورته وسپارل نو شاهدان ورباندې ونیسئ، ترڅو د یو پلوه هغوی مطمئن شي چې ستاسو سره یې نور څه پاتې نه دي او د بل پلوه تاسو بې غمه شئ چې هغوی د شیطانانو په لمسون د مالونو د تسلیمۍ څخه انکار ونه کړي او دوستي مو په دښمني بدله نه شي.

٩_ ذکر شوي هدایات د دې دپاره درکړی شوه چې د خپلو خانونو سره محاسبه وکړئ او د سادګانو د مالونو په سبب خانونه ګناهګار نه کړي. که نه نو الله ﷻ خو درسره د قیامت په ورځ محاسبه کوي چې هیڅ کره وړه به مو بې حسابه پاتې نه شي او هر څه به هلته حاضر وګورئ.

توضیحات

١_ د ﴿ٱلسُّفَهَآءَ﴾ کلمه د "سَفِیه" جمعه ده چې د "سَفَه" څخه اخستله شوې ده او د سفه لغوي معنی مونږ د [البقرة: ١٣٠] ایت لاندې واضحه کړې ده. اما په دې کښې اختلاف دی چې د سُفَهاء

(سادګانو) څخه دلته څوک مراد دي؟ چې تقریباً ټول اقوال پکښې پنځو ته رسېږي[١]، لاندې دوه مثالونه يې ولولئ:

الف: د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چې په دې مقام کښې د سادګانو څخه د سړي خپلې مېرمنې او خپل ماشومان اولادونه مطلب دي[٢].

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: خپل مالونه د دوی په ولکه کښې مه ورکوئ چې تاسو د هغوی لاس ته کښېنئ؛ بلکې د خپلو مالونو قبضه په خپلو لاسونو کښې وساتئ؛ او هغوی ته د ضرورت په اندازه نفقه ورکړئ لکه چې دربانديې فرض ده.

په همدې تفسیر باندې د ﴿ أَمْوَٰلَكُم ﴾ کلمه ظاهراً دلالت کوي، يعنې خپل مالونه.

ب: د سعید بن جبیر علیه الرحمة څخه روایت دی چې د سادګانو څخه دلته یتیمان مراد دي ځکه چې د سورت د سر څخه اصلا همدغه موضوع مطرحه ده او راتلونکي ایتونه هم همدا موضوع تعقیبوي[٣].

سوال جواب

٢_ که څوک وايي چې: په دې تقدیر خو د ﴿ أَمْوَٰلَكُم ﴾ په عوض "أَمْوَالَهُمْ" په کار وه چې نازل شوی وی؟ يعنې د یتیمانو مالونه.

مونږ وایو چې: د یتیمانو مالونه ځکه ولیانو ته نسبت کړی شوه ترڅو دوی وهڅوي چې د دوی مالونه په ساتنه کښې د خپلو مالونو څخه کم ونه ګڼي. لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَلَا تَقْتُلُوٓاْ أَنفُسَكُمْ ﴾ [النساء: ٢٩] تاسو خپل ځانونه مه وژنئ؛ یعنې نور مسلمانان مه وژنئ چې د هغوی وژنه داسې ده لکه چې تاسو خپل ځانونه ووژنئ.

تبصره

٣_ مونږ ته دوهم تفسیر ښه ښکاري ځکه چې بحث په پردیو مالونو کښې روان دی، نه په خپلو مالونو کښې. مګر ځرنګه چې پردي مالونه یوازې د یتیمانو پورې اختصاص نه لري نو باید چې د ﴿ ٱلسُّفَهَآءَ ﴾ څخه عام سادګان مراد کړی شي ترڅو سادګانې مېرمنې او سادګان اولادونه هم پکښې شامل شي. شاید چې سعید بن جبیر علیه الرحمة به د یتیمانو ذکر د مثال په توګه کړی وي، نه د حصر په توګه.

حلال مال ته قیام ویل شوی دی

۴_ الله ﷻ په دې مقام کښې د مسلمانانو مالونه د قیام په نامه یاد کړي دي. يعنې مال هغه شی دی چې سړی پرې په دنیا کښې په پښو باندې ودرېږي او هم وربانديې آخرت ګټل کېږي. خو د دې

(١) زاد المسیر ج٢ ص٨۴
(٢) احکام القرآن للجصاص ج٢ ص٦٠
(٣) تفسیر البغوي ج١ ص٣٩٢

تولو سره-سره د زیر بنا (اساس) په نامه یې نه دي یاد کړي لکه چې کمونستان (ملحدان) ورته هډا لقب ورکوي. د الله ﷻ په نزد باندې اساس روغه عقیده ده او بس.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وايي چې: ظاهره خو داسې ښکاري چې په ﴿ وَٱرۡزُقُوهُمۡ فِيهَا ﴾ کښې د "فیها" په ځای "منها" نازل شوی وی، نو په دې کښې څه حکمت دی چې دغسې نازل نه شو؟

مونږ وايو چې: په ﴿ فِيهَا ﴾ کښې لاندې نکاتو ته اشاره ده، والله ﷻ اعلم:

الف: چې سادګانو ته د هغوی د مالونو څخه تاسو پخپله خوراک او څښاک تهیه کړئ، هسې نه چې تاسو ورته د مالونو څخه د همدغه غرض د پوره کولو دپاره څه ورکړئ خو هغوی پرې خپل ضروریات پوره نه کړي او بې ځایه یې ولګوي.

ب: چې تاسو د دوی په مالونو کښې تجارت وکړئ چې اصل سرمایه یې په ځای پاتې شي او ضروریات یې د ګټو څخه پوره شي، لکه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: «أَلَا مَنْ وَلِيَ يَتِيمًا لَهُ مَالٌ فَلْيَتَّجِرْ فِيهِ»[1] یعنې: خبردار! څوک چې د داسې یتیم متولي شي چې هغه مال ولري نو په مال کښې دې ورته تجارت وکړي.

نو که بالفرض د ﴿ فِيهَا ﴾ په عوض "منها" نازل شوی وی نو ذکر شوي دواړه مطلبونه به بې اشارې پاتې شوي وی.

معروف قول څه معنی؟

۶ـ په دې مقام کښې الله ﷻ امر کوي چې یتیمانو ته معروفه وینا وکړئ خو نور تفصیل یې نه دی ورکړی. دا د دې دپاره چې هغو ټولو وینا وو ته شامل شي چې یتیمان ورباندې ډاډه کیږي او په متولي باندې د ظالم ګومان نه کوي.

څه لرې نه ده چې دغه ویناګانې د عرف او عادت او یا د حالاتو په بنا فرق وکړي چې چا ته به یو ډول وینا ګټوره وی او چا ته به بل ډول، خو د ښه وضاحت دپاره یې لاندې څو مثالونه ولولئ:

الف: زه شرعًا مکلف یم چې ستا د مال ساتنه وکړم، په تاباندې زما څه احسان نشته.

ب: زه ستا د مال دعوه ګیر نه یم، ستا مال په ماباندې حرام دی.

ج: ستا تجربه کمزورې ده، او په خلکو کښې چلیان ډېر دي، که تا ته یې دستي دروسپارم مال به درڅخه ضائع او خوار پکړ به درڅخه جوړ شي.

د: کله چې ستا تجربه زیاته شوه او ځوانۍ ته ورسېدې نو ډېر ژر به درته خپل مال تسلیم کړم.

هـ: د مال حفاظت او تنمیه (ډېرول) دې زما په غاړه دي، ته تکړه شه علوم زده کړه، تقوی او دینداري دې زیاته کړه، خوشې او بې ځایه وخت مه تېروه. او داسې نور.

---

(۱) جامع الترمذي ج۱ ص۱۳۹

د يتيمانو روزنه

٧_ الله ﷻ روزنه څکه ضرور کړه چې د دوی وليانو او وصيانو ته بهانه په لاس ورنه شي چې هغوی خو لا اوس (د بلوغ څخه وروسته) هم د مال د ورکړې جوګه نه دي، نو بايد چې د دوی په روزنه کښې لاندې مواد په پام کښې ونيولی شي:

الف: بايد روزنه په طفوليت (ماشومتوب) کښې صورت ونيسي ترڅو چې د بلوغ وخت ته ورسېږي چې څه ناڅه هوښياري ورته پيدا شوي وي. هسې نه چې د بلوغ څخه وروسته يې په روزنه پيل وکړي.

ب: روزنه بايد په دقت او زيات کوښښ سره وي، تردې چې د نورو تعليماتو په شان ازموينه هم ولري او خان ورباندې پوه کړي چې څه يې زده کړي دي، هسې نه چې فقط د روزنې لاندې يې ونيسي او نور يې غم نه کوي چې څه يې زده کړه او که نه.

ج: بايد د يتيمانو روزنې ته په هغې برخه کښې زياته پاملرنه وشي د کوم سره چې د دوی مالونه نبغ په نبغه ارتباط لري. که تجارتي مالونه وي بايد چې دوکانداري وزده کړي، که زراعتي ځمکې وي بايد چې دهقاني ورزده کړي او داسې نور.

همدارنګه د يتيمانو انجنکيانو روزنه هم بايد د هلکانو څخه فرق ولري، څه چې دوی ته ضرور وي په همغه کښې دې ورسره کوښښ وکړی شي.

د: روزنه بايد عملي بڼه هم ولري چې د تجارت په برخه کښې بايد لږ ناچيزه مال د هغوی په لاس کښې واچوي چې هغوی ورباندې پلورل او پيرودل وکړي او دوی يې نتيجه د څېړنې لاندې ونيسي[١].

هـ: په دې ټولو باندې د پاسه بايد د يتيمانو او سادګانو اخلاقي روزنه او اسلامي ښودانه په جدي توګه په نظر کښې ونيسي، خصوصاً په داسې وخت کښې چې د جهاد ځوارلس کلنه دوره تېره شوې ده او ډېر لږ کورونه د يتيمانو څخه خالي دي. هسې نه چې وليان خپل ماشومان د تعليم دپاره ليرو دولتونو ته واستوي او د شهيدانو د ماشومانو د تعليم څخه بالکل غافله شي.

د بلوغ علامات

٨_ الله ﷻ يتيمانو يا سادګانو ته د مالونو ورکړه په دوه شيانو پورې مربوطه کړې ده، چې يو بلوغ (د نکاح وخت) ته رسېدل دي او بل رُشد (هوښياري) ده. په هوښيارۍ کښې دا ضرور نه ده چې پوره هوښيار شي. د همدې کبله الله ﷻ د ﴿رُشْدًا﴾ کلمه نکره ذکره کړه چې هر ډول هوښيارۍ ته شامله شي.

او بلوغ په دوه ډوله دی: يو بلوغ په علاماتو سره دی او بل بلوغ په عمر سره.

په علامو سره بلوغ دې ته وايي چې د نهه کالو څخه وروسته په نارينه ماشوم کښې د نارينتوب

---

(١) تفسير المنار ج۴ ص۳۸۶

نښې څرګندې شي، لکه احتلام او داسې نور. او په زنانه ماشومه کښې د زنانه وو علامې ښکاره شي، لکه حیض، امیدواره کېدل او داسې نور[١].

او په عمر سره بلوغ دې ته ویل کېږي چې د بلوغ نښانې په یوه کښې هم ونه موندلې شي خو عمر یې پنځلس کالو ته ورسېږي، نو همدغه ماشوم او ماشومه دواړه شرعاً بالغ ګڼل کېږي البته د امام محمد او أبو یوسف رحمهما الله په نزد باندې چې یو-یو روایت د ابو حنیفه رحمه الله څخه هم راغلی دی او په همدې باندې فتوی ده[٢].

د ابو حنیفه رحمه الله څخه په یو روایت کښې د ماشوم د بلوغ دپاره اتلس (١٨) کاله او د ماشومې د بلوغ دپاره اولس (١٧) کاله هم ښودل شوي دي خو فتویورباندې نه ده ورکړه شوې.

سوال جواب

٩_ که څوک وایي چې: که په ماشوم یا ماشومه کښې د بلوغ نخښې څرګندې شي او یا په عمر سره بالغ وګڼل شي خو د دې سره-سره رشید نه وي جوړ شوی چې هوښیارې پکښې وموندله شي، نو په دې صورت کښې ایا مال ورکړی شي او که څنګه؟

مونږ وایو چې: د جمهور علماوو کرامو په نزد دوی تر هغه پورې د مالونو د ورکړې مستحق نه ګرځي ترڅو چې رُشد ته ونه رسېږي که څه هم سپین ږیری شي او بوډا ترې جوړ شي[٣]. همدا مضمون د ایت شریف د ظاهر څخه څرګندېږي.

اما ابو حنیفه رحمه الله وایي چې که د سادګۍ په حالت کښې پنځه ویشتو کلونو ته پورته شو نو باید چې خپل مالونه ورباندې وسپارل شي که څه هم رشید نه وي. او دا ځکه چې:

الف: سادګانو ته خو الله ﷻ د دې کبله د مال ورکړه ممنوعه ګرځولې ده چې دوی هوښیار شي، د دې کبله خو یې نه ده ممنوعه کړې چې بل څوک ورباندې قبضه وکړي او د دوی د لاسه یې په دائمي توګه وباسي. نو کله چې یو ساده د پنځه ویشتو کالو عمر ته ورسېږي او په بلوغ باندې یې لس کاله نور هم وراضافه شي، په اصطلاح نیکه ترې جوړ شي، مګر بیا هم د هوښیارۍ څخه محروم پاتې شي نو معلومه ده چې هغه نور نه هوښیارېږي، که بالفرض هغه ته د دې څخه وروسته هم خپل مال نه سپارل کېږي نو معنی یې دا ده چې په مال باندې د بل چا قبضه ولګېده او په دائمي توګه د هغه د قبضې څخه ووت او دا کار خلاف المراد دی.

ب: د اصول الفقه قانون دی چې د شرط د موجودیت سره د مشروط موجودیت لازم دی مګر د شرط د عدم موجودیت سره د مشروط عدم موجودیت څه ملازمه نه لري، ممکنه ده چې مشروط د بل علت د کبله موجود شي.

---

(١) تفسیر البغوي ج١ ص٣٩٤
(٢) الفقه علی المذاهب الاربعه ج٢ ص٢٥٠
(٣) روح المعاني ج٤ ص٢٠٦

په دې مقام کښې د عین ایت ﴿ وَبِدَارًا أَن يَكْبَرُوا ﴾ څخه څرګند ېږي چې دلته مشروط (د مال ورکړه) د بل علت د کبله موجوده شوې ده چې هغه د عمر اوږدوالی دی. لکه چې په خلاصه مطلب کښې وړباندې پوره رڼا اچولې شوې ده. او دا څکه چې که د عمر اوږدوالي بالکل موثر نه وي لکه چې جمهور علماء یې وایي، نو داسې "وَبِدَارًا أَنْ يَرْشُدُوا" به نازل شوی وی. یعنې د دوی د مالونو په خوراک باندې د دې کبله چالاکي مه کوئ چې دوی به هوښیار شي او مال به مو د لاسه ووځي.

یوه مسئله

.١ـ که د یتیمانو ولیان غنیان وي او خپلې ګوزارې یې رواني وي نو بهتره دا ده چې د هغوی د مالو وړیا خدمت وکړي او څه ترې وانخلي. او که نه نو د خپلې ګوزارې په اندازه چې د عرف او رواج سره مطابقه وي او په مال کښې ګنجائش هم وي، ترې اخستلی شي البته د اجرت په توګه.

هو! که د هغوی مالونه زیات وي او غنیان یې د خپلو مالونو په ضمن کښې خدمت ته رسیدګي نه شي کولی نو ترڅو چې د هغو په خدمت باندې مستقیماً مشغول نه شي نو دوی ته هم رواجي أجرت جائز دی[١]. په دې مسئله کښې مختلف اقوال نور هم شته[٢]، مګر د احنافو علیهم الرحمة په نزد غنیانو ته په هیڅ صورت کښې د أجرت اخستل جواز نه لري[٣].

یوه بله مسئله

٨ـ کوم ولیان چې یتیمانو ته د شریعت مطابقت مالونه وسپاري نو باید چې شاهدان پرې ونیسي ترڅو په راتلونکي کښې څه زړه بداوی پیدا نه شي او دوستي په دښمنۍ باندې بدله نه شي. اما دا اشهاد (شاهدان نیول) استحبابي دی، وجوبي نه دی. څکه چې دا د معاملاتو څخه یوه معامله ده او په مالي معاملاتو کښې خو شاهدان نیول واجب نه دي، لکه چې د [البقرة:٢٨٢] ایت لاندې یې بیان تېر شوی دی.

﴿ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿٧﴾ وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُوا الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُم مِّنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿٨﴾ ﴾

[٧] خاص نارینه وو لره (بالغان وي او که ماشومان) د هغه مال څخه برخه شته چې هغه مور او پلار او خپلوانو (په مرګ سره) پرېښي وي. او خاص زنانه وو لره (بالغې وې او که ماشومانې) د هغه

---

(١) تفسير القرطبي ج٣ ص٤٤؛ تفسير المراغي ج٤ ص١٨٩
(٢) البحر المحيط ج٣ ص٥٢١
(٣) احكام القرآن للجصاص ج٢ ص٦٥

مال څخه برخه شته چې هغه مور او پلار او خپلوانو (په مرګ سره) پرېښي وي (البته) د هغه څه څخه چې لږ وي او يا ډېر. (د الله ﷻ د پلوه) ټاکې شوې برخه.

[۸] او کله چې د وېشلو موقع ته د خپلوي خاوندان (چې د مېراث څخه بې برخې وي) او يتيمان او مسکينان حاضر شي نو څه ناڅه ترې دوی ته (د ثواب دپاره) ورپېرزو کړئ (که مانع ونه لري). او دوی ته وينا وکړئ معروفه وينا (ترڅو دوی دلسرده نه شي).

ارتباط

په وړاندېنيو ايتونو کښې الله ﷻ مؤمنانو ته توصيه کړې ده چې يتيمانو او سادګانو ته خپل مالونه ورکړئ او هم د زنانه وو څخه مهرونه مه ايساروئ. او په دې ايتونو کښې د همدوی حقوقو ته د يوه بل طرف څخه کتل شوي دي چې بايد د پښو لاندې نه کړی شي او د ميراث څخه محروم ونه ګرځول شي.

شان نزول

د دې ايتونو په شان نزول کښې متعدد واقعات روايت کړی شوي دي چې د ټولو روايتونو مرجع يوه شي ته کېږي، هغه دا چې د جاهليت په زمانه کښې زنانه وو او ماشومانو ته ميراث نه ورکول کېده، دوی به ويلې څوک چې جنګ نه شي کولی او مال نه شي ګټلی هغه په ميراث کښې برخه نه لري. نو نبي کريم ﷺ ته په همدې موضوع کښې شکايتونه وشوه چې په نتيجه کښې ذکر شوي ايتونه رانازل شوه[۱].

د مطلب خلاصه

يعنې: ای مؤمنانو! د مور او پلار يا نورو اقاربو څخه چې هرڅومره مال پاتې وي لږ وي او که ډېر وي په هغه کښې نارينه او زنانه دواړه ډلې برخه لري، داسې برخه چې د الله ﷻ د پلوه فرض کړی شوې ده. نو تاسو ته په کار دي چې د ورکړې التزام يې وکړئ. پاتې شوه دا خبره چې د هغوی برخې څومره-څومره دي، نو هغه به درته وروسته واضحه شي.

د برخو د وضاحت په وخت کښې به درڅرګنده شي چې ځينې خپلوان د ځينو نورو د ميراث اخستلو مخه نيسي. نو کله چې تاسو ميراث وېشه او همدغه خپلوان چې د ميراث څخه بې برخې ګرځول شوي دي او يا نور يتيمان او مسکينان هلته حاضر وه نو هغوی ته څه بخشش ورکړئ ترڅو هغوی د ميدان څخه خالي لاس لاړ نه شي او ترڅو تاسو ته دعاوې وکړي او وېش مو برکتي شي. برسېره په دې هغوی ته نېکې خبرې وکړئ چې په لږ شي باندې قناعت وکړي او زړونه يې مطمئن شي.

---

(۱) اسباب النزول للواحدي ص۹۵

توضیحات

۱_ په دې ایتونو کښې الله ﷻ د ماشومانو او زنانه وو میراثې برخه په اجمالي توګه لازمه کړه ترڅو ورته میراث خواره زړه ونیسي او پوه شي چې برخه نه ورکول د جاهلیت د رواجونو څخه یو رواج دی، ډېر زر به د نورو جاهلي رواجونو په شان د منځه لاړ شي. خو تفصیل يې د راتلونکې [النساء ۱۱] ایت څخه پیل کېږي. او په زړه کښې هغه تفصیل ښه کښېني چې د ابهام څخه وروسته واقع شي.

یادونه

۲_ که څه هم "رِجَال" نارینه وو ته وایي چې بالغان وي او همدارنګه "نِسَاء" زنانه وو ته ویل کېږي چې روژې وربانديې اوړي، مګر مونږ دلته داسې تفسیر وکړ چې ماشومان هلکان او ماشومانې او انجنکیانې هم پکښې شاملې شي. ځکه چې په راتلونکو ایتونو کښې يې تفصیل په همدې عام ډول باندې راروان دی، او دا قانون دی چې ابهام او تفصیل یوازې په عباراتو کښې تفاوت لري او بس.

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې ذکر شوی مضمون په لنډ عبارت باندې نازل نه کړی شو چې "لِلرِّجَالِ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ" تر آخره پورې؟

مونږ وایو دا ځکه چې:

الف: ترڅو واضحه کړی شي چې زنانه په اصل استحقاق کښې د نارینه وو څخه کمې نه دي، دوی داسې حقدارې دي لکه چې هغوی حقدار دي.

ب: ترڅو مسلمانان د اول وخت څخه په غوږ ووهل شي چې د نارینه او زنانه وو برخې سره یو برابرې نه دي، تفاوت لري.

لږ وي او که ډېر

۴_ که څه هم پوره واضحه ده چې هغه مال ته میراث ویل کېږي کوم چې د مړي څخه وروسته پاتې شي برابره خبره ده چې لږ وي او که ډېر، منقولي وي او که غیر منقولي او داسې نور. مګر الله ﷻ په دې مقام کښې وربانديې صراحت وکړ چې ﴿مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ﴾ لږ وي او که ډېر، ترڅو مسلمانان پوه کړي چې د ناجائزو رواجونو څخه خانونه بچ وساتي او یا ترې لاس واخلي. د مثال په توګه:

الف: ځینې خلک د مشرانې په نامه څه مال اخلي او نورو وارثانو ته پکښې برخه نه ورکوي.

ب: ځینې خلک په اوسنی زمانه کښې هم زنانه د میراث څخه محرومو ي او یا ورته په غیر منقولي مالونو کښې برخه نه ورکوي.

ج: ځینې خلک د متروکه مال څخه رواجي خیراتونه کوي او د ټولو وارثانو رضایت پکښې نه حاصلوي، او نه د یتیمانو خیال ساتي.

دلته معروف قول څه معنی؟

۵ـ په دې مقام کښې هم الله ﷻ هغو تولو خبرو ته په اجمالي توګه اشاره وکړه چې د میراث د وېشلو په وخت کښې بې برخې خپلوانو او یتیمانو ته باید ورکړی شي او د "قول معروف" په نامه باندې یې یادې کړې. او دا ځکه چې نیکې او د خوشالۍ خبرې د اشخاصو او اوقاتو په اعتبار سره فرق کوي نو باید چې مسلمانان عند الموقع ترې مناسبه استفاده وکړي. دا لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: میراث الله ﷻ پخپله وېشلی دی، زمونږ په لاس باندې د برخو تاکل نه دي، که نه نو ستاسو برخه به مو هم کړې وی.

ب: دغه لږ څه مال تاسو واخلئ او په همدې باندې اکتفاء وکړئ.

ج: ځینې وارثان غائب دي او یا ځینې یتیمان؛ [؟] مونږ ته روا نه ده چې د هغوی د اجازې څخه په غیر تاسو ته څه درکړو تاسو مه خپه کېږئ. او داسې نور.

یوه مسئله

۶ـ د احنافو علیهم الرحمة وو په نزد په ﴿ فَٱرۡزُقُوهُم ﴾ کښې امر د استحباب دپاره دی او د وجوب دپاره نه دی[۱]. د دې مثال مونږ ته داسې ښکاري لکه کله چې د غلو دانو درمند اخستل کېږي او یا د یوه باغ مېوه راغونډېږي نو چې مالک او دهقان یې په خپلو منځو کښې وېشي، باید چې ذکر شوی ارشاد د ثواب دپاره عملي کړي او شاوخوا راغونډ شوو خلکو ته څه ناڅه ورکړي.

﴿ وَلۡيَخۡشَ ٱلَّذِينَ لَوۡ تَرَكُواْ مِنۡ خَلۡفِهِمۡ ذُرِّيَّةٗ ضِعَٰفًا خَافُواْ عَلَيۡهِمۡ فَلۡيَتَّقُواْ ٱللَّهَ وَلۡيَقُولُواْ قَوۡلٗا سَدِيدًا ۝٩ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَأۡكُلُونَ أَمۡوَٰلَ ٱلۡيَتَٰمَىٰ ظُلۡمًا إِنَّمَا يَأۡكُلُونَ فِي بُطُونِهِمۡ نَارٗاۖ وَسَيَصۡلَوۡنَ سَعِيرٗا ۝١٠ ﴾

[۹] او هغه (مسلمانان) دې (د یتیمانو په هکله د الله ﷻ څخه) وډار شي چې که چېرې هغوی (فرض کړي چې) د خپل (مرګ څخه) وروسته کمزوري ماشومان پرېږدي نو په دوی باندې به وویرېږي (چې حقوق یې د پښو لاندې نه شي) نو هغوی دې د الله ﷻ (د عذاب) څخه خانونه وساتي او سمې ویناوې دې وکړي.

[۱۰] بې شکه هغه کسان چې په ظلم سره د یتیمانو مالونه خوري یقیناً دوی په خپلو ګېډو کښې اور خوري (ګېډې وریاندې د کوي) او ژر به سوزوونکي دوزخ ته ورداخل شي.

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۷۲

ارتباط

د سورت د سر څخه الله ﷻ په متعددو ایتونو کښې د یتیمانو په باره کښې احکام بیان کړه چې دا کوئ او دا مه کوئ. او په دې ایتونو کښې د ذکرو شوو احکامو د ښه تعمیل دپاره یې لاندې دوه نور هدایتونه هم نازل کړه، ترڅو هرڅوک د یتیمانو په باره کښې د یو پلوه د انساني عاطفې څخه کار واخلي او د بله پلوه د اُخروي عذاب څخه وډار شي او الهي احکامو ته عملي بڼه ورکړي.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: څوک چې سمدستي د یتیمانو متولیان دي او یتیمانو همدوی ته د اُمید سترګې نیولې دي چې ترحم ورباندې وکړي او حقوق یې د پښو لاندې نه کړي، دوی دې د الله ﷻ څخه وډار شي او په هغوی دې ظلم او تېری نه کوي. او دا خکه چې:

که بالفرض بله ورځ د همده اولادونه یتیمان جوړ شي او د بل چا په حضور کښې ولاړ وي او خپل حقوق ترې غواړي ایا د ده په خپلو اولادونو باندې پېرزو کېږي چې حقوق یې د پښو لاندې کړی شي؟

نو څرنګه چې په خپلو اولادونو باندې یې دا حالت نه لورېږي نو په کار دي چې د نورو خلکو (مړو یا شهیدانو) په اولادونو باندې یې هم پېرزو نه کړي. او د داسې نېکې طریقې اساس کېږدي چې د ده د مرګ څخه وروسته د ده د اولادونو سره هم ورباندې تګ وکړی شي. او څه لرې نه ده چې د همدغه نېک عمل په برکت به د ده یتیمان هم ښه وروزل شي او خلک به ورته درونډ نظر وکړي چې دوی د فلاني صالح سړي اولادونه دي.

۲ـ هو! که د چا زړه سخت وي او په یتیمانو باندې یې زړه نه سوزي او یا دومره هم نه شي کولی چې خپل خان مړ او خپل ماشومان یتیمان فرض کړي چې عاطفه یې راژوندۍ شي، نو د داسې سړي دپاره اور (دوزخ) مناسب دی.

نو یقیناً دغه ظالمان چې د یتیمانو مالونه خوري په حقیقت کښې خپلې ګېډې د دوزخ د اور څخه ډکوي، ډېر ژر دی چې ورداخل به شي او د ګېډو څخه به یې تنورونه جوړ شي.

توضیحات

۱ـ مفسرینو کرامو په ﴿ وَلْيَخْشَ الَّذِينَ ﴾ الآیة کښې متعدد تفسیرونه کړي دي[1]، خو موږ ته هغه تفسیر غوره ښکاري چې د رئیس المفسرین رضی الله عنه څخه یې یو روایت کړی شوی دی چې د وراندې ببرته ایتونو سره په ډېر ښه ډول سره سمون خوري. هغه دا چې د ﴿ الَّذِينَ ﴾ موصول د یتیمانو د اولیاء څخه عبارت دی[2]. موږ ته داسې ښکاري چې د یتیمانو اولیاء به د مثال په توګه ذکر شوي وي او موصول به ټولو مسلمانانو ته شامل وي.

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۵ ص۴۵

(۲) زاد المسیر ج۲ ص۸۹

دا د يو پلوه، او د بله پلوه په ﴿ لَوْ تَرَكُواْ ﴾ كښي د "لَوْ" كلمه د ماضي دپاره نه ده بلكې د "إنْ" په معنى سره ده چې په استقبال كښې استعمالېږي[1]، نو د معنى حاصل يې داسې كېږي چې:
څوک چې د خپل مرګ څخه وروسته د خپلو كمزورو يتيمانو دپاره ظلم او تېرى نه خوښوي، بلكې د خلكو څخه ورته د ښه سلوک تمه لري، نو هغه دې په خپل ژوند كښې د يتيمانو سره همدغه رويه (تګلاره) غوره كړي.

نو په ټولو مسلمانانو باندې لازمه ده چې د يتيمانو په كمزوري حالت باندې پاملرنه وكړي. كه په چا باندې يې حقوق وي هغوى ته دې حقوق وركړي او كه نه نو د سمو خبرو حق خو په هر چا باندې لري. يتيمان لكه چې د مالونو حفاظت ته احتياج دي همدارنګه د خير او نصيحت خبرو او د آدب ښودلو ته هم اړتيا لري.

د دې ايت ارشاد

۲ـ د ذكر شوي ايت شريف څخه لاندې اشارات هم د سړي ذهن ته ورځي:
الف: د مور او پلار ديندارې او تقوى د اولادونو دپاره هم ګټوره واقع كېږي، لكه چې الله ﷻ په يوه پخوانۍ قيصه كښې فرمايي: ﴿ وَأَمَّا ٱلْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَٰمَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِى ٱلْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُۥ كَنزٌ لَّهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَٰلِحًا ﴾ [الكهف: ۸۲] يعني: او هر چې ديوال وه نو د ديوال څخه لاندې د دواړو دپاره خزانه (دفن كړى شوې) وه، او د دواړو پلار صالح سړى وه.
ب: د والدينو د ظلم او تېري څخه دا خطره شته چې د دوى په اولادونو باندې همدارنګه ظلم او تېرى وكړى شي لكه چې دوى په خلكو باندې كړى وه.

سوال جواب

۳ـ كه څوک وايي چې: د مور او پلار په جنايت باندې خو اولادونه نه نيول كېږي نو د هغوى دواړو ظلم به د دوى دپاره څنګه سبب جوړ شي؟
مونږ وايو چې: د دنيا مشقتونه د اعمالو جزاګانې نه دي چې په جنايتكارانو پورې اختصاص لري بلكې دا زواجر دي چې بايد خلک ترې عبرت واخلي. د همدې كبله د ظالمانو د ظلم د وجې په دنيا كښې كله-كله لوى آفت نازلېږي او بې ګناه خلک هم پكښې سوزي لكه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ ظَهَرَ ٱلْفَسَادُ فِى ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِى ٱلنَّاسِ ﴾ [الروم: ۴۱] يعني: په وچه او په لمده كښې د هغوم جنايتونو د كبله چې د خلكو لاسونه يې مرتكب شوي دي فساد څرګندېږي.
نو هر چا ته په كار دي چې ظلم ونه كړي ترڅو د ده په اولادونو باندې ظلم او تېرى ونه كړى شي.

(۱) روح المعاني ج۴ ص۲۱۲

یادونه

۴ـ د اور د خوراک په هکله مونږ د [البقرة:۱۷۴] ایت لاندې څه معلومات لیکلي دي، بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو.

﴿ يُوصِيكُمُ ٱللَّهُ فِىٓ أَوْلَٰدِكُمْ ۖ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ ٱلْأُنثَيَيْنِ ۚ فَإِن كُنَّ نِسَآءً فَوْقَ ٱثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ۖ وَإِن كَانَتْ وَٰحِدَةً فَلَهَا ٱلنِّصْفُ ۚ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَٰحِدٍ مِّنْهُمَا ٱلسُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِن كَانَ لَهُۥ وَلَدٌ ۚ فَإِن لَّمْ يَكُن لَّهُۥ وَلَدٌ وَوَرِثَهُۥٓ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ ٱلثُّلُثُ ۚ فَإِن كَانَ لَهُۥٓ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ ٱلسُّدُسُ ۚ مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِى بِهَآ أَوْ دَيْنٍ ۗ ءَابَآؤُكُمْ وَأَبْنَآؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا ۚ فَرِيضَةً مِّنَ ٱللَّهِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا (١١) وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَٰجُكُمْ إِن لَّمْ يَكُن لَّهُنَّ وَلَدٌ ۚ فَإِن كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ ٱلرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ ۚ مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَآ أَوْ دَيْنٍ ۚ وَلَهُنَّ ٱلرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِن لَّمْ يَكُن لَّكُمْ وَلَدٌ ۚ فَإِن كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ ٱلثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُم ۚ مِّنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَآ أَوْ دَيْنٍ ۗ وَإِن كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَٰلَةً أَوِ ٱمْرَأَةٌ وَلَهُۥٓ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَٰحِدٍ مِّنْهُمَا ٱلسُّدُسُ ۚ فَإِن كَانُوٓا۟ أَكْثَرَ مِن ذَٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَآءُ فِى ٱلثُّلُثِ ۚ مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَآ أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَآرٍّ ۚ وَصِيَّةً مِّنَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ (١٢) ﴾

[۱۱] الله ﷻ تاسو ته ستاسو د اولادونو په باره کښې په کلکه حکم کوي چې یو نارینه لره د دوه زنانه وو د برخې په مثل برخه ده (د هلک برخه د انجلۍ په نسبت دوه چنده ده).

نو که اولادونه ټول یوازې زنانه وه، د دوه تنو څخه اضافه، نو دوی ټولو ته د هغه مال چې مړي پرېښی دی دوه درېمې برخې (۲/۳) دي. او که اولاد صرف یوه انجلۍ وه نو خاص دغې لره (د ذکر شوي مال) نیمایي برخه ده.

او د مړي د مور او پلار دپاره (بلکې) د دوی دواړو د هر یو دپاره د هغه مال څخه چې مړي پرېښی دی شپږمه برخه ده (خو په دې شرط) که مړی کوم یو (نارینه یا ښځینه) اولاد ولري. او که مړي لره هیڅ اولاد نه وه او وارثان یې یوازې د ده مور او پلار وه (چې نه یې مېرمن وه او یا نه یې مېړه وه) نو خاص مور لره یې درېمه برخه ده (او پاتې د پلار دي). نو که مړي لره وروڼه وه نو مور لره یې شپږمه ده (او پاتې د پلار دي).

(خو دا ټولې برخې) د داسې وصیت (د اداء کولو) څخه وروسته (صورت نیسي) چې مړي ورباندې وصیت کړی وي، او (هم) د دَین (د قرض د ورکړې څخه وروسته).

ستاسو پلرونه او ستاسو زامن، تاسو (د دوی په باره کښې) نه پوهېږئ چې کومه یوه ډله تاسو ته د ګټې رسولو د حیثه نژدې ده (نو ځکه تاسو ته د برخو وېش ونه سپارل شو).

(ذکر شوې برخې ټاکلې شوې دي) د الله ﷻ د پلوه ټاکل. یقیناً الله ﷻ پوه دی (او) د حکمت خاوند دی (تاسو نه علم لرئ او نه د حکمت خاوندان یاست).

[۱۲] او تاسو لره د هغه مال نیمایي برخه ده چې ستاسو مېرمنو پرېښې دی (خو په دې شرط) که هغوی هیڅ اولاد ونه لري. نو که دوی لره اولاد وه (لور یا زوی) نو تاسو لره د هغه مال څلورمه برخه ده چې دوی پرېښې دی. (خو) د داسې وصیت (د پوره کولو) څخه وروسته چې (ستاسو مېرمنو) ورباندې وصیت کړی وي، او (هم) د دَین (د ورکولو څخه وروسته).

او خاص دوی (مېرمنو) لره د هغه مال څلورمه برخه ده چې تاسو پرېښې دی (خو په دې شرط) که تاسو لره په هیڅ ډول باندې اولاد نه وي، نو که تاسو لره اولاد وه (نارینه وي که ښځینه، د همدې مېرمنې څخه وي که د بلې څخه) نو دوی لره د هغه مال اتمه برخه ده چې هغه تاسو پرېښې دی، (خو) د داسې وصیت د پوره کولو څخه وروسته چې تاسو ورباندې وصیت کړی وي او (هم) د دَین (د اداء کولو څخه وروسته عملي به ورکوله کېږي).

او که یو سړی یا یوه ښځه په داسې حال کښې میراثه شوه چې نه یې پلار درلود او نه زوی، حال دا چې هغه لره (مورنی) ورور یا خور وه، نو د دغو دوارو څخه هر یوه ته شپږمه برخه ده. نو که چېرې دوی (مورنې وروڼه یا خویندې) د ذکر شوې معیار (یوه) څخه زیات وه، نو دوی ټول دریمه برخه کښې سره (یو برابر) شریک دي (نارینه یې په زنانه وو باندې څه بهتري نه لري).

(خو) د داسې وصیت د پوره کولو څخه وروسته چې وصیت کړی شوی وي او (هم) د دَین (د خلاصولو څخه بعد باید ذکرې شوې برخې ووېشل شي).

(ذکر شوې وصیتونه او قرضونه باید په داسې حالت کښې ثابت شوی وي) چې (وصیت کوونکی او په دَین باندې اقرار کوونکی) ضرر رسوونکی نه وي.

(تاسو ته په ذکر شوې تفصیل سره په کلکه حکم کېږي) د الله ﷻ د پلوه حکم کېدل. او الله ﷻ پوه دی (حکم منونکی پېژني او هم) د حلم والا دی (په چالاکۍ سره چا ته جزا نه ورکوي نو د جزا ټالول د عفوې معنی نه ورکوي).

ارتباط

یو حکم چې د څومره انتظار څخه وروسته بیان شي په هماغې اندازه په ذهن کښې ښه کېني. د [النساء: ۷] ایت کښې الله ﷻ مسلمانان منتظر کړي وه چې نارینه او زنانه دواړه په میراث

کښې برخه لري خو د برخو بيان يې ټال کړی وه. په دې ايتونو کښې د ټالو شوو برخو تفصيل بيل شوی دی.

د مطلب خلاصه

١ـ يعني: الله ﷻ تاسو ته د ميراث څخه د اولادونو برخې داسې بيانوي:

الف: که مړي نارينه او ښځينه دواړه ډوله اولادونه ولري نو د هر يوه زوی برخه د لور په نسبت دوه چنده ده، برابره خبره ده چې زامن ډېر وي يا لورګانې او يا دواړه سره سم په سم وي.

ب: که مړي يوازې ښځينه اولادونه (لورګانې) درلودې نو د دوه وو او د دې څخه د وړبورته عدد، هرځومره چې وي، د ټولو ميراث دوه دريمې (٢/٣) برخې دي.

ج: او که يوازې يوه لور يې درلوده نو هغه د ټول ميراث نيمايي برخه (١/٢) اخلي او بس.

د مور او پلار برخې

٢ـ د مړي مور او پلار لاندې حالات درلودلی شي:

الف: که مړي يوازې نارينه اولاد درلود، برابره خبره ده چې يو تن وي او که اضافه وي نو مور او پلار هر يو د ټولې ترکې (ميراث) شپږمه برخه (١/٦) اخلي او نور نارينه اولاد ته پاتې کېږي.

ب: او که يوازې ښځينه اولاد يې درلود نو د مور او پلار په شپږمو برخو کښې څه تغير نه پرېوزي خو چې لورګانې خپلې برخې واخلي او څه پاتې شي هغه هم د پلار د شپږمې برخې سره يو ځای کېږي.

٣ـ که مړي هيڅ اولاد نه درلود نو د لاندې درې حالتونو څخه به خالي نه وي:

الف: چې فقط يوازې مور او پلار يې وارثان وي، نو په دې صورت مور ته د ټول مال يو ثلث دی او ټول متباقي (دوه ثلثه) د پلار برخه رسېږي.

ب: چې د مور او پلار سره يا د مړي مېرمن او يا د مړي خاوند هم په وارثانو کښې شامل وي، نو په دې صورت کښې قانون دا دی چې مېرمن يا خاوند به لومړی خپله برخه واخلي او په متباقي کښې د مور دريمه برخه رسېږي، نور چې څه پاتې دي هغه پلار ته تکيه کوي.

ج: چې د مور او پلار سره د مړي دوه تنه يا زياتې خويندې يا ورونه ژوندي وي، برابره خبره ده چې سکه وي، يا ناسکه او بالآخره يا مورنی وي، نو په دې صورت کښې د مور يوازې د مجموعه مال شپږمه برخه رسېږي او متباقي ټول مال د مړي پلار ته پاتې کېږي.

هوا که د خويندو او ورونو څخه يو تن ژوندی وه نو بيا د مور په برخه باندې څه اثر نه اچوي او د (الف) صورت عملي بڼه اختياروي.

خو د مړي ترکه (ميراث) په هغه وخت کښې د وېش لاندې راځي چې د هغه دَين (قرض) پرې خلاص شي او هم د هغه وصيت ـ چې دريمې برخې څخه اضافه نه وي ـ هم ترې پوره کړی شي. دا هله چې په هغه باندې يا قرض وي او يا يې وصيت کړی وي، که بالفرض د قرض او وصيت څخه څه باقي نه شوه نو بيا خو وېش ته حاجت نشته.

په یاد ولرئ!

۴_ په یاد ولرئ چې الله ﷻ په تاسو باندې لوی فضل وکړ چې ستاسو د وارثانو برخې يې پخپله درته بیانې کړې چې په هر شي باندې علم لري او ستاسو گټه او تاوان هم ورته پوره څرګند دی. که بالفرض ستاسو د وارثانو برخې يې پخپله نه وی رانازلې کړې او ستاسو اجتهاد ته يې پرېښې وی نو تاسو به هیڅکله په ذکر شوي ډول باندې نه وي معلومې کړې. او دا خکه چې تاسو څه پوهېږئ چې پلرونه به درته ژر په درد وخوري او که زامن به مو په عاجل ډول په ښه درشي. نو څرنګه چې ستاسو سره ذکر شوي معلومات نشته نو د ترکې (میراث) برخې تاکل هم ستاسو د لاسه پوره نه وه. الله ﷻ د خپل کامل علم او کامل حکمت په بناء برخې ټاکلې دي نو تعمیل يې په تاسو باندې فرض دی، هاغه او دغه پکښې مه کوي او بهانو انو څخه خانونه بچ وساتئ.

د مېرمن او خاوند برخې

۵_ د مېرمنې برخه د خاوند په میراث کښې، او د خاوند برخه د مېرمنې په میراث کښې په لاندې ډول ده:

الف: د مېرمنې په ترکه (میراث) کښې خاوند نیمایي (۱/۲) برخه اخلي خو په دې شرط چې مېرمن هیڅ ډول اولاد ونه لري. نه نارینه، نه ښځینه، نه د اوسني مېړه څخه او نه د بل څخه.

ب: که مېرمنې يو اولاد یا ډېر درلوده نو په دې صورت کښې يې خاوند د ترکې (میراث) څلورمه (۱/۴) برخه اخـستلی شي او بس.

خو دلته هم په یاد ولرئ چې د ترکې وېشلو څخه وړاندې باید د مړو شوو مېرمنو قرضونه او شرعي وصیتونه ورکړئ خکه چې دغه دواړه د میراث خورو د برخو څخه د اولیت حق لري.

ج: د خاوند په میراث کښې مېرمن د څلورمې (۱/۴) برخې مستحقه ده خو په دې شرط چې خاوند يې په هیڅ ډول اولاد ونه لري، نه د ژوندۍ مېرمنې څخه او نه د مړې یا مطلقې مېرمنې څخه، نه يو تن او نه ډېر، نه نارینه او نه ښځینه.

د: او که خاوند يې يو ډول اولاد درلوده نو مېرمن يې په ترکه کښې د اتمې (۱/۸) برخې مستحقه ده او بس.

خو دلته بیا هم ذکره شوې خبره په غوږ کښې ونیسئ چې د میراث وېشل د قرض او د شرعي وصیت د پوره کولو څخه وروسته صورت نیسي.

هېر مو نه شي!

۶_ هېر مو نه شي چې يوه مېرمن د خپل خاوند د میراث څخه صرف څلورمه یا اتمه برخه اخلي او که مېرمنې د يوې څخه اضافه وې نو هغوی ټولې په څلورمه یا اتمه برخه کښې شریکېږي او بس.

د اخیافي خویندو او ورونو برخې

۷ـ د مورنیو خویندو او ورونو په برخو کښې دا شرط ده چې مړی دې "کلاله" وي، چې نه پلار ولري او نه یې اولاد ژوندی وي، یعنې نه زوی ولري او نه لور. که نه نو دوی د میراث څخه بې برخې کېږي. په هر تقدیر د برخو تفصیل یې دا دی:

الف: یو تن اخیافي ورور یا خور د میراث شپږمه برخه (۱/۶) اخلي.

ب: دوه یا د دې څخه اضافه اخیافي خویندې او ورونه ټول د ترکې په درېمه (۱/۳) برخه کښې سره یو برابر شریک دي، نارینه په ښځینه باندې په برخه کښې څه غوره والی نه لري.

دلته هم دا ضرور ده چې باید د ترکې څخه د مړي قرض خلاص او شرعي وصیت پوره کړی شي او د دې څخه وروسته دوی خپلې برخې واخلي.

دا څلورم خل دی چې تاسو ته د قرض او وصیت په باره کښې لارښوونه کېږي نو په کار دي چې سستي پکښې ونه کړئ.

۸ـ برسېره په دې، باید تاسو د خپلو وارثانو خیال وساتئ، نه په قرض کښې په هغوی تېری وکړئ چې په دروغو باندې چا ته د قرض اقرار وکړئ او نه په وصیت کښې د هغوی حقوق د پښو لاندې کړئ چې د خپل مال د درېمې برخې څخه اضافه په وصیت کښې شامل کړئ.

په دغو دواړو صورتونو کښې ستاسو د وارثانو برخې وړې کېږي او مال یې د لاسه اوځي چې دا کار دوی ته ضرر دی.

توضیحات

۱ـ د تاریخ په اوږدو کښې د مړي متروکه مال وېشلې شوی دی خو د وراثت سببونو اختلاف درلود. نو د جاهلیت په زمانه کښې، چې دنیا په تیاره کښې پرته وه، د وراثت دپاره لاندې اسباب تاکلي شوي وه[۱]:

الف: هغه چا په میراث کښې برخه درلوده چې د مړي سره به یې نسبي اړیکه وه، مګر دا پکښې شرط وه چې زنانه او ماشوم به نه وي ځکه چې دوی نه توره وهلی شي چې غنیمت راټول کړي او نه څه ګټلی شي.

ب: هغه څوک هم مستحق وه چې مړي به په خپل ژوند کښې په زوی ولی سره نیولی وه، چې په دري ژبه کښې ورته "بچه خوانده" وایي، په عربي کښې دا کار په "التَّبَنِّي" سره یادېږي.

ج: هغه دواړه کسان هم یو د بل وارثان ګڼل کېدل چې یو به بل ته دا عهد ورکړ چې غم او ښادي مو سره شریکه ده، که ته مړ شوې زه به دې میراث وړم او که زه مړ شوم ته به مې وارث یې چې دې ته "عقد الموالاة" وایي.

---

(۱) تفسیر المراغي ج۴ ص۱۹۴

د میراث اسلامي اسباب

۲ــ کله چې نړۍ په اسلام باندې رڼا شوه نو په ذکرو شوو درې اسبابو باندې څه نور اسباب هم ورزيات شوه چې ټول دغو لاندې اسبابو ته ورسېده[۱]:

الف: "النَّسَب"، نسبي اړیکه.

ب: "التبني"، په زوی ولۍ سره نیول.

ج: "عقد الموالاة"، د دوستي تړون او معاهده.

د: "الزوجية"، نکاحي ارتباط.

هـ: "وَلاءُ العِتاقة"، يعنې چې ازاد کړی شوی سړی مړ شي او نسبي وارث ونه لري نو د میراث مستحق يې هغه څوک دی چا چې ازاد کړی وي.

و: "الهجرة"، يعنې کله چې مسلمانانو هجرت وکړ نو هغه چا يې میراث وړلی شو چې هغه به هم هجرت کړی وه او د مړي سره به يې دوستي درلوده او کوم خپلوان به يې چې د هجرت څخه محروم وه نو هغوی به د میراث څخه هم محروم وه.

ز: "المواخاةُ الإسلامية"، يعنې کله چې نبي کريم ﷺ په مدينه منوره کښې د یوه انصاري او یوه مهاجر ورورولي قائمه کړه نو همدغو دواړو به یو تربله سره میراث هم ووړ.

مګر کله چې اسلامي حکومت جوړ شو نو الله ﷻ د ذکر شوو اوه اسبابو څخه درې سببونه (التبني، الهجرة، المواخاة الإسلامية) لغوه کړه او پاتې (النسب، الزوجية، ولاء العتاقة، عقد الموالاة) څلور سببونه يې ثابت پرېښودل.

یوه مسئله

۳ــ که بالفرض یو مړی د ذکر شوو وارثانو څخه یو وارث هم ونه لري نو باید چې د هغه پاتې شوې دارايي بيت المال ته وسپارله شي ترڅو ضائع نه شي. او دا څکه که بالفرض ذکر شوي مړي هيڅ دارايي نه درلودی نو تکفين او تجهيز به يې ضرور د بيت المال څخه کېده نو اوس چې څه پاتې دي دا هم باید په بيت المال کښې شامل کړی شي.

همدارنګه د هغه مړي متروکه مال هم بيت المال ته اړول کېږي چې وارثان لري مګر دوی ته شريعت اجازه نه ورکوي چې په خپلو منځو کښې يې ووېشي، لکه د پيغمبرانو عليهم السلام ترکه، چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي: «لَا نُورَثُ» الحديث[۲] زمونږ (د پيغمبرانو د ټولګي) څخه میراث نه وړل کېږي. يعنې زمونږ ترکه ټولو مسلمانانو ته صدقه ده. په همدې باندې د اهل التشيع څخه په غير د نور ټول امت اجماع ده او پوره بيان يې څينو مفسرينو کرامو ليکلی دی[۳].

---

(۱) احكام القرآن للجصاص ج۲ ص۷۸

(۲) صحيح البخاري ج۲ ص۹۹۵

(۳) روح المعاني ج۴ ص۲۱۷؛ التفسير الكبير ج۹ ص۲۱۰

د ترکې څلور حقوق

۴_ کله چې څوک مړ شي د هغه د پاتې شوي مال (ترکې) پورې لاندې څلور حقوق په ترتیب سره تعلق نیسي[١]:

لومړی حق: د هر څه څخه وړاندې د مړي کفن ضرور دی، البته د هغسې کېږي څخه چې هم په کیف او هم په عدد کښې د افراط او تفریط څخه خالي وي چې فقهاؤ کرامو واضحه کړې دي. همدارنګه د مړي هغه ټول ضروریات د لومړي حق څخه ګڼل کېږي چې په دفنولو کښې ورته ضرورت وي، لکه د غسل ورکولو مزدوري، د قبره د څمکې قیمت، یا يې د کیندلو اجرت، یا د انتقال کرایه او داسې نور.

دوهم حق: که څه پاتې شي نو باید چې د مړي قرضونه ورباندې خلاص کړی شي.

دریم حق: که څه پاتې شوه نو باید د مړي وصیتونه پوره کړی شي. البته هغه وصیتونه چې مجموعه يې د پاتې شوي مال د دریمې برخې څخه اضافه نه شي.

څلورم: که د دې څخه وروسته هم څه ناڅه مال پاتې شو هغه باید د وارثانو په منځکښې ووېشل شي.

د وارثانو عمده ګروپونه

۵_ وارثان په عمده توګه په درې ګروپونو وېشل شوي دي: اصحاب الفرائض (د برخو خاوندان)، عصبه او ذوو الأرحام. چې څه تفصیل يې دا دی:

الف: "اصحاب الفرائض" د هغو وارثانو نوم دی چې په شریعت کښې ورته برخې ټاکلې شوې وي. برخې دا دي: نیمه، څلورمه، اتمه، یا شپږمه، دریمه او دوه، دریمې (۲/۳).

ب: "عصبه" د هغو وارثانو لقب دی چې دوی هغه څه اخلي کوم چې د "اصحاب الفرائض" د برخو څخه پاتې شي او که څه ترې پاتې نه شي نو بیا دوی ته صبر دی او بس. لکه تره، وراره او نور.

ج: "ذوو الأرحام" هغو وارثانو ته وایي چې د مړي سره نسبي اړیکه ولري خو په اصحاب الفرائض او عصبه وو کښې شامل نه وي. لکه خاله (مورنۍ تروړ) او خوریونه.

د میراث د علم اساسات

۶_ کوم علم چې د ترکې (پاتې شوي مال) او د وارثانو بحث پکښې کېږي هغه ته د میراث علم وایي، چې د فقهې په کتابونو کښې مشرح بیان شوی دی. نوموړی علم په لاندې اساساتو باندې ولاړ دی:

الف: ذکر شوي دواړه [۱۱، ۱۲] ایتونه.

---

(١) الرسالة السراجیه ص١

ب: د همدې سورت وروستنی [١٦٧] ایت.

ج: د [الأحزاب: ٦] ایت.

د: هغه ټول احادیث چې د ذکر شوو ایتونو دپاره تفسیر واقع شوي او فقهاء کرامو ترې استنباطات کړي دي.

دا کتاب دومره حوصله نه لري چې د فرائضو علم دلته هو بهو رانقل کړي، علاقمندان دې هلته مراجعه وکړي چې ځانونه وریاندې ښه پوه کړي ځکه چې دا ډېر مهم علم دی او نبي کریم ﷺ یې په زده کړه باندې زیات تاکید کړی دی، لکه چې فرمایي: «تَعَلَّمُوا الْفَرَائِضَ وَعَلِّمُوهَا فَإِنَّهُ نِصْفُ الْعِلْمِ وَهُوَ يُنْسَى وَهُوَ أَوَّلُ شَيْءٍ يُنْزَعُ مِنْ أُمَّتِي»[١] یعنې: د میراث علم زده کړئ او هم یې نورو ته ورزده کړئ، ځکه چې دا نیمایي علم دی او دا به هېر کړی شي او دا هغه اولنی شی دی چې زما د أمت څخه به واخستل شي. یعنې په دې اعتبار نیمایي علم دی چې د مرګ پورې اړه لري او نور ټول علوم په ژوند پورې مربوط دي، او ځکه به هېر کړی شي او څوک به وریاندې نه پوهېږي چې خلک به ورته اهمیت نه ورکوي چې نه به یې زده کوي او نه به وریاندې عمل کوي، دا هم د قیامت د علاماتو څخه یوه علامه ده.

یوه پوښتنه او د هغې جواب ●

٧_ که څوک وایي چې: په ایت شریف کښې د یوې لور او د دریوو یا زیاتو لورګانو برخې ښودلې شوې دي. نو پوښتنه دا ده چې[١] د دوه لورګانو برخه هم دوه ثُلثه (٢/٣) ده او که څنګه؟

مونږ وایو چې: که څه هم مفسرینو کرامو د ذکر شوي سوال دپاره ښښت ډېر جوابونه کړي دي[٢]، مګر مونږ ته دا ښه ښکاري چې په لاندې یو حدیث شریف باندې اکتفاء وکړو، چې دوه لورګانې یې د درېو لورګانو په څېر ګڼلې دي:

یوه ورځې نبي کریم ﷺ ته د "سعد بن الربیع" ښځه ورغله او ورته یې وویلې چې ای د الله ﷻ پیغمبره! دا دواړه د سعد لورګانې دي چې پلار یې ستا سره د أحد په غزا کښې شهید شو، د دوی دواړو کاکا سعد ټول مال واخست، دغو دواړو ته یې هیڅ شی پرېنښود، حال دا چې دوی دواړه خو بدون د مال څخه نه شي ودېدلی. نبي کریم ﷺ وفرمایل چې په دې کښې به الله ﷻ فیصله وکړي. نو ذکر شوي ایتونه نازل شوه.

نو نبي کریم ﷺ د انجنکیانو کاکا راوغوښت او هدایت یې ورته وکړ چې: «أَعْطِ ابْنَتَيْ سَعْدٍ الثُّلُثَيْنِ وَأَعْطِ أُمَّهُمَا الثُّمُنَ وَمَا بَقِيَ فَهُوَ لَكَ»[٣] یعنې: د سعد دواړو لورګانو ته دوه ثُلثه ورکړه او د دوی دواړو مور (کونډې) ته اتمه برخه ورکړه او څه چې پاتې شوه نو هغه ستا شوه.

---

(١) سنن ابن ماجه ص١٩٥
(٢) احکام القرآن للجصاص ج٢ ص٨٠؛ تفسیر القرطبي ج٥ ص٦٣؛ روح المعاني ج٤ ص٢٢٣
(٣) جامع الترمذي ج٢ ص٢٩

دا په اسلام کښې لومړنی ترکه وه چې نبي کريم ﷺ ووېشله[١].

لنډه دا چې په ذکر شوي حديث سره ايت شريف تفسير شوی دی، بل تفسير يا بله وجه بيانول چندان مزه نه کوي.

يادونې

۸ـ په دې مقام کښې بايد لاندې ټکي په ياد وساتل شي:

الف: الله ﷻ د اولادونو په برخو کښې داسې عبارت رانازل کړ چې د لورګانو برخې يې مشبه به واقع کړې او د زامنو برخې يې ورسره تشبيه کړې. يا په بل عبارت: د اولادونو د برخو په بيان کښې يې د لورګانو برخې معيار وټاکلې ترڅو مسلمانان په غوږ ووهي چې د لورګانو په برخو کښې سستي مه کوئ، دا سې وګڼئ لکه چې دوی اصلي وارثانې وي او زامن، چې تاسو ميراث هغوی پورې خانګړی کړی دی، په ميراث کښې عارضي (ٳ)ي. او دا ځکه چې په تشبيه کښې مشبه به اصل وي او مشبه فرعه.

ب: د ذکر شوي عبارت ﴿ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ ٱلْأُنثَيَيْنِ ﴾ څخه د اشارې په توګه معلومېږي چې که مړی يوازې زوی ولري نو هغه د ټول مال مستحق دی، ځکه چې د يوې لور دپاره نيمايي برخه ټاکلې شوې ده: ﴿ وَإِن كَانَتْ وَٰحِدَةً فَلَهَا ٱلنِّصْفُ ﴾، او نيمايي چې دوه چنده کړی شي واحد (يو) تشکيلوي.

په ميراث کښې دوه او درې يو حکم لري

۹ـ د ميراث په علم کښې دوه تنه او د دې څخه اضافه په حکم کښې تفاوت نه لري[٢]. د همدې کبله لکه څنګه چې درې تنه خويندې او ورونه د مړي مور د درېيمې برخې څخه شپږمې برخې ته راښکته کولی شي همدارنګه دوه تنه هم دا کار کولی شي، که څه هم د پلار په موجوديت کښې دوی پخپله بې برخې کېږي.

الله ﷻ عليم او حكيم دى

۱۰ـ الله ﷻ د خپلو جليله صفاتو د جملې څخه په دې مقام کښې عليم او حکيم رانازل کړ ترڅو چې د هغو ټولو سوالونو دپاره جواب شي چې د ميراث د وېشلو په هکله د چا په ذهن کښې ناوېږي راتاوېږي. د ټولو جوابونو حاصل دا دی چې هر يو وارث ته الله ﷻ د خپلې پوهې او د حکمت د غوښتنې په مطابق برخه ټاکلې ده، په ځينو برخو کښې چې ستاسو په ذهن کښې څه سوال ګرځي راګرځي د هغو ټولو سوالونو منشا صرف يوه ده چې ستاسو علم ناقص دی او هم د الله ﷻ په

---

[١] تفسير البغوي ج١ ص٤٠٢

[٢] روح المعاني ج٣ ص٢٢٦؛ تفسير المظهري ج٢ ص٢٥

بې شمېره حکمتونو باندې خبر نه یاست. نو ښه دا ده چې په خپل قصور اعتراف وکړئ او د بې ځایه سوالونو څخه ځانونه وژغورئ او هم د دښمنانو عنادي سوالونه رد کړئ.

د سوالونو څه مثالونه په لاندې کرښو کښې ولولئ:

الف: د مړي دپاره خو نارينه اولادونه او ښځينه اولادونه يو نسبت لري نو د دوارو په برخو کښې ولې نيم په نيمه فرق واقع شو؟

دا ځکه چې الله ﷻ ته د دوارو ډلو ارتياوې معلومې دي چې نارينه اولادونه د واده په وخت کښې خپلو مېرمنو ته مهر ورکوي خو ښځينه اولادونه مهرونه اخلي، په نارينه وو باندې د خپل ځان او د خپل کور کهول نفقه لازمه ده خو په ښځينه باندې نه د خپل ځان نفقه شته او نه د خپلو اولادونو، بلکې دغه ټول د هغې د پلار يا خاوند په غاړه دي، او داسې نور.

ب: د مړي دپاره پلار او زوی يو نسبت لري چې يو يې اصل دی او بل يې فرعه، په کار وه چې په برخو کښې يې تفاوت نه وی واقع شوی؟

دا ځکه چې الله ﷻ ته ښه ځرګنده ده چې د سړي دپاره به په دنيا کښې پلار ښه ګټور جوړ شي او که زوی. او يا به د مړي دپاره په آخرت کښې پلار په درد وخوري چې د ده په ذريعه لوړو درجو ته پورته شي او که د زوی په ذريعه به دا کار صورت ونيسي، او داسې نور.

ج: خويندې او ورونه چې د پلار په موجوديت سره څه برخه نه شي اخستلی نو مور ته ولې ضرر رسوي چې د دريمې څخه يې شپږمې ته راښکته کوي؟.

دا ځکه چې الله ﷻ ته معلومه ده چې د مړي د خويندو او ورونو نفقه د مړي د پلار په غاړه ده چې د ده اولادونه دي، او د مړي مور ترې بې غمه ده.

د: څه ضرورت وه چې سړي ته حق ورکړی شو چې د خپل مال په دريمه برخه کښې د خپل مرګ څخه وروسته هم د وصيت په ذريعه تصرف وکړي؟ په کار وه چې د وصيت کول بالکل باطل اعلان شوي وی؟.

دا ځکه چې الله ﷻ ته د مړي ارتيا ښه معلومه ده. مثلا که يو سړی څو زامن ولري او د ده په ژوند کښې يې يو زوی مړ شي او اولادونه يې پاتې شي نو کله چې نوموړی سړی پخپله وفات شي ټول مال يې ژونديو زامنو ته ميراثېږي او لمسيان يې پکښې برخه نه شي اخستلی.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه به ضرور د نوموړي زړه غواړي چې بېچاره لمسيان تش لاس پاتې نه شي، خصوصاً چې پلار يې په جهاد کښې شهيد شوي وي. لکه چې په افغاني ټولنه کښې يې بې شمېره مثالونه شته.

نو الله ﷻ لطف وکړ او هر چا ته يې حق ورکړ چې د خپل متروکه مال د دريمې حصې څخه ذکر شوي بې برخې لمسيان د برخې خاوندان جوړ کړي او غمونه يې د ځانه سره قبر ته يونه سي.

د دې کبله چې وصيت د مړي د هغو آرزوګانو د پوره کولو دپاره مشروع کړی شوی دی چې هغه د

میراث په وېشلو باندې نه پوره کېږي، چا ته اجازه نشته چې برخوال وارث ته وصيت وکړي او نه ورته اجازه شته چې د دربعې برخې څخه په وصيت کښې تجاوز وکړي چې په وارثانو باندې تېرى راشي.

يادونه

۱۱ـ څرنګه چې د مړي دَين (پور) خلاصول او د وصيت پوره کول په وارثانو باندې درانه تمامېږي چې تياره مړه يې د لاسه وځي، نو الله ﷻ ورباندې زيات تاکيد وکړ چې په دواړو ايتونو کښې يې څلور کرته ذکر کړ، ترڅو ورته وارثان زړه نازړه نه شي او په اخلاص سره پرې عمل وکړي.

که څه هم د ټولو فقهاء کرامو اتفاق دى چې د قرض خلاصول د وصيت په پوره کولو باندې وړاندې دي[1]، خو الله ﷻ د قرض څخه وصيت وړاندې ذکر کړ ترڅو مسلمانان په غوږ ووهل شي چې د وصيت پوره کول د قرض د خلاصون څخه په فرضيت کښې څه کم نه دى، ته به وايې چې د وصيت څخه لا د قرض ورکړه مخکښې فرضه شوې ده.

او څرنګه چې د دې خبرې خطر هم وه چې څوک د ذکر شوي قانون څخه په لاندې ډول بده استفاده وکړي:

الف: چې خان په دروغو سره پوروړى معرفي کړي او يا په درانه قرض باندې د دروغو اقرار وکړي.

ب: چې په چا باندې يې قرض وي او په دروغو اقرار وکړي چې ما ترې اخستى دى، څه ورسره پاتې نه دي.

ج: چې غير وارث ته د الله ﷻ د رضا دپاره وصيت نه کوي بلکې په خپلو وارثانو باندې د ميراث د څه برخې د کمبدو په موخه دا کار وکړي او يا داسې نور.

نو الله ﷻ د دَين (پور) او وصيت د څلورم خل سره د ﴿ غَيْرَ مُضَآرٍّ ﴾ کلمه زياته نازله کړه چې بايد نه څوک په دَين کښې په وارثانو باندې ظلم وکړي او نه په وصيت کښې.

سوال جواب

۱۲ـ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دى چې د ﴿ غَيْرَ مُضَآرٍّ ﴾ کلمه د وصيت او دَين په څلورم خل کښې نازله شوه او تېرو شوو درې خلو سره نازله نه شوه؟

مونږ وايو چې: په څلورم خل کښې ورباندې ښکه صراحت وکړى شو چې دلته د اخيافي خويندو او وروڼو برخې بيانې شوې دي، ځکه چې د ټولو فقهاء کرامو اجماع ده چې د ﴿ وَلَهُۥٓ أَخٌ أَوۡ أُخۡتٌ ﴾ څخه مورنى ورور او مورنۍ خور مطلب ده[2]، او ښکاره ده چې دوى د تېرو شوو ګروپونو (اولادونه، مور او پلار، مېرمنې او خاوند) څخه لږ څه خلکو ته لږ ښکارېږي، نو دلته دا خطره ډېره وه چې څوک

(۱) تفسير القرطبي ج۵ ص۷۳
(۲) تفسير المظهري ج۲ ص۳۴؛ تفسير القرطبي ج۵ ص۷۸

وربانديې په وصيت يا قرض کښې تېرى وکړي. نو څکه دلته په صراحت سره ذکر شو او هلته عين کلمه په ضمني توگه مراده ده.

"كَلَالَة" څخه معنى؟

۱۳ـ د ﴿ كَلَٰلَةً ﴾ کلمه په اصل کښې مصدر ده چې د "كلال" په معنى سره ده، كلال معنى کمزوری، ته وايي چې سړي ته د ستومانتيا د کبله وربېښه شوې وي. خو دلته ترې هغه خپلوي مراده ده چې د پلارولى او ولديت (زويتوب) څخه پرته يې تحقق موندلى وي. او دا څکه چې دا خپلوي څه اندازه کمزوري او ضعيفه ده"[۱].

د دې کبله چې ﴿ كَلَٰلَةً ﴾ مصدر دى نو هغه مړي ته کلاله ويل کېږي کوم چې پلار او زوى ونه لري، او پخپله همدغو وارثانو (پلار، زوى) ته هم د کلاله لقب ورکول شوى دى.

په دواړو معناګانو سره يې په حاصل کښې فرق نه پرېوزي. خو مونږ لومړنى اطلاق خوښ کړى دى چې حاصل يې داسې کېږي:

که چېرې د يو سړي يا يوې ښځې څخه په داسې حال کښې ميراث يووړل شي چې هغه کلاله وي چې نه يې پلار ژوندى وي او نه اولاد ولري، زوى وي او که لور ... (تر اخره پورې).

﴿ تِلْكَ حُدُودُ ٱللَّهِ ۚ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ يُدْخِلْهُ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿١٣﴾ وَمَن يَعْصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُۥ يُدْخِلْهُ نَارًا خَٰلِدًا فِيهَا وَلَهُۥ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٤﴾ ﴾

[۱۳] دغه (ټول احکام) د الله ﷻ (ټاکلی شوي) حدونه دي (د بل چا حدونه نه دي). او هغه څوک چې د الله ﷻ او د ده ﷺ د لېږلي شوي اطاعت وکړي نو داسې جنتونو ته به يې داخل کړي چې د ونو لاندې يې (خلور) ويالې بهېږي، په داسې حال کښې چې دوى به پکښې همېشه وي. او دا لويه کاميابي ده.

[۱۴] او هرڅوک چې د الله ﷻ او د ده د لېږلي شوي څخه عصيان وکړي او د ټاکلو شوو حدونو څخه يې تجاوز وکړي نو اور (دوزخ) ته به يې داخل کړي په داسې حال کښې چې په (اور) کښې به همېشه وي. او ده لره سپکوونکى عذاب شته دى.

د مطلب خلاصه

په دې دواړو ايتونو کښې مسلمانان ترغيب او ترهيب شوي دي چې په تېرو شوو ټولو احکامو باندې عمل وکړي او خصوصاً د ميراث حکمونه د پښو لاندې نه کړي لکه څنګه چې د جاهليت په

---

(۱) تفسير ابي السعود ج۲ ص۱۵۱

زمانه کښې د پښو لاندې وه. نو د مطلب خلاصه يې دا ده چې:
ذکر شوي ټول احکام د الله ﷻ حدود دي چې باید تاسو ترې تجاوز ونه کړئ او د بندګانو د حدودو په خبر نظر ورته مه کوئ. لکه څنګه چې په دنیا کښې عزت او ذلت د الله ﷻ په واک او اختیار کښې دی همدارنګه په آخرت کښې هم د ده ﷻ څخه په غیر يې بل څوک څه اختیار نه لري.
نو په آخرت کښې قانون دا دی چې په دنیا کښې څوک د الله ﷻ او د ده پیغمبر اطاعت کوي هغه به جنتونو ته داخل کړي چې دا لویه کامیابي ده، او څوک چې ترې عصیان کوي او برسېره په دې د مقررو شوو حدودو څخه يې داسې تجاوز کوي چې حتی عقیده هم ورباندې نه لري نو هغه به اور ته داخل کړي چې هلته به همېشه وي او د سپکوونکي عذاب سره به مخامخ شي.

توضيحات

۱ـ ﴿ حُدُود ﴾ د "حَدّ" جمعه ده، حد هغه فاصل (جدا کوونکي) ته وايي چې دوه شیان سره بېلوي[1]، لکه د یوه مملکت څنډې، چې د بل مملکت څخه يې جدا کوي.
الله ﷻ خپل احکام د حدودو په نامه باندې یاد کړه ځکه چې همدا احکام مطیع او عاصي یو د بل څخه جدا کوي، لکه چې په همدې ایتونو کښې ورباندې ښه رڼا اچوله شوې ده.

د حدودو څخه تېرى

۲ـ د شرعي حدودو څخه تجاوز او تېرېدنه لاندې ډولونه لري:
الف: چې بالکل ترې انکار وکړي او د حدودو په نظر ورته ونه کتل شي.
ب: چې عقیده ورباندې لري خو یا پکښې زیادت وکړي او یا پکښې نقصان. لکه د فرض لمانځه رکعتونه، چې هم پکښې زیادت ناجائز دي او هم پکښې کمبود.
ج: چې یوازې زیادت پکښې جواز نه لري. لکه د څلورو ښځو څخه اضافه بله ښځه په نکاح کول.
د: چې یوازې نقصان پکښې روا نه وي. لکه د زکات مقدارونه، که زیادت پکښې وکړی شي باک يې نشته، ثواب دی، خو چې د فرضیت عقیده ورباندې ونه لري.
په دې مقام کښې د ﴿ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ ﴾ څخه اول ډول تېرى مطلب دى. او دا ځکه چې:
اول: مونږ د [آل عمران: ۲۵] ایت لاندې تحقیقي حکم لیکلی دی چې مؤمن په دوزخ کښې په دائمي توګه نه پاتې کېږي او دلته د ﴿ خَلِدًا ﴾ کلمه رانازله شوې ده.
دوهم: د عاصي مؤمن دپاره دوزخ شته که د الله ﷻ رحم يې ملګری نه شي، مګر دوزخ ورته مطهر (پاکوونکی) دی چې د جنت د ننوتلو دپاره يې تیار کړي. او دلته د ﴿ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴾ د سپکوونکي عذاب جزا ښودله شوې ده چې دا د کافرانو دپاره ده.

[1] مفردات الراغب ص۱۰۸

﴿ وَٱلَّٰتِي يَأۡتِينَ ٱلۡفَٰحِشَةَ مِن نِّسَآئِكُمۡ فَٱسۡتَشۡهِدُواْ عَلَيۡهِنَّ أَرۡبَعَةٗ مِّنكُمۡۖ فَإِن
شَهِدُواْ فَأَمۡسِكُوهُنَّ فِي ٱلۡبُيُوتِ حَتَّىٰ يَتَوَفَّىٰهُنَّ ٱلۡمَوۡتُ أَوۡ يَجۡعَلَ ٱللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلٗا ﴿١٥﴾
وَٱلَّذَانِ يَأۡتِيَٰنِهَا مِنكُمۡ فَـَٔاذُوهُمَاۖ فَإِن تَابَا وَأَصۡلَحَا فَأَعۡرِضُواْ عَنۡهُمَآۗ إِنَّ ٱللَّهَ
كَانَ تَوَّابٗا رَّحِيمًا ﴿١٦﴾ إِنَّمَا ٱلتَّوۡبَةُ عَلَى ٱللَّهِ لِلَّذِينَ يَعۡمَلُونَ ٱلسُّوٓءَ بِجَهَٰلَةٖ ثُمَّ
يَتُوبُونَ مِن قَرِيبٖ فَأُوْلَٰٓئِكَ يَتُوبُ ٱللَّهُ عَلَيۡهِمۡۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمٗا ﴿١٧﴾
وَلَيۡسَتِ ٱلتَّوۡبَةُ لِلَّذِينَ يَعۡمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ حَتَّىٰٓ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ ٱلۡمَوۡتُ قَالَ إِنِّي
تُبۡتُ ٱلۡـَٰٔنَ وَلَا ٱلَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمۡ كُفَّارٌۚ أُوْلَٰٓئِكَ أَعۡتَدۡنَا لَهُمۡ عَذَابًا أَلِيمٗا ﴿١٨﴾ ﴾

[۱۵] او ستاسو هغه زنانه چې زنا ته ورتګ وکړي نو ستاسو (مسلمانانو) څخه ورباندې څلور نفره شاهدان ولټوئ. نو که دوی (څلورو نارینه وو) پرې شاهدي ورکړه (چې په رښتیا سره یې زنا کړې ده) نو دوی په کورونو کښې تر هغې بندیانې کړئ چې یا دوی لره مرګ پوره واخلي (مړې شي) او یا ورته الله ﷻ لار جوړه کړي (چې د دوی په باره کښې څه تازه احکام رانازل کړي).

[۱۶] او ستاسو هغه دواړه نارینه (یو متاهل او بل غیر متاهل) چې هغه کار (زنا) ته ورتګ وکړي (او شاهدان ورباندې تېر شي) نو هغوی ته اذیت ورسوئ (خپه یې کړئ).
نو که دوی دواړو توبه وویستله او دواړو خانونه اصلاح کړه (د زنا څخه یې لاس واخست) نو د دوی دواړو (د اذیت) څخه مخونه واړوئ. یقیناً الله ﷻ توبه قبلوونکی مهربان دی.

[۱۷] بې شکه هغو کسانو لره الله ﷻ د توبې قبول په خپل خان باندې (لازم) ګرځولي دي چې دوی په ناپوهۍ سره بد کار وکړي او بیا په نژدې وخت کښې توبه وباسي. نو دغه کسان چې دي الله ﷻ په دوی باندې په رحمت سره رجوع کوي. او الله ﷻ هم پوه دی، هم د حکمت خاوند دی.

[۱۸] او هغو کسانو لره توبه نشته (نه قبلېږي) چې تر هغه بد کارونه کوي ترڅو چې د دوی یو نفر ته مرګ ورحاضر شي (او یقین یې راشي چې ضرور مرم، نو په دغه وخت کښې) ووایي چې: یقیناً زه همدا اوس توبه وباسم.
او نه هغو کسانو لره (توبه شته) چې هغوی د کفر په حالت کښې مړه شي، دغه کسان (دواړه ډلې) دوی ته مو دردناک عذاب تیار کړی دی.

ارتباط

په تېرو شوو ایتونو کښې مسلمانانو ته هدایت شوی دی چې د زنانه وو سره بې عدالتي مه کوئ، مهرونه ورکړئ او بالآخره په میراثونو کښې یې هم بې برخې مه پرېږدئ. په دې ایتونو کښې

ورنه هدایت کېږي چې د حقوقو د ورکولو سره‌سره د بد اخلاقۍ مخه یې ونیسئ او ادب ورزده کړئ چې دا کار دوی ته په غیر مستقیمه توګه خیر رسول دي چې د دنیا د بې عزتۍ او د آخرت د عذاب څخه ورباندې نجات مومي.

یا په بل عبارت: هلته هم د جاهلیت د زمانې د ناپاکو رواجونو مخنیوی شوی وه او دلته هم همدغه مطلب تعقیبېږي چې فحاشي د جاهلیت د زمانې ډېر لوی کرغېړن عمل وه.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای مؤمنانو! څرنګه چې د جاهلیت دوره تاسو ته نژدې تېره شوې ده نو زیات کوښښ وکړئ چې د هغې زمانې د رسوباتو (خیرو) څخه خپله اسلامي جامعه پاکه جوړه کړئ. ستاسو هغه زنانه چې د زنا د شنیع عمل مرتکبې شي او تاسو ورباندې د ښه تثبیت د کبله څلور شاهدان هم تېر کړئ نو د دې دپاره چې د دغه بد عمل مخه ونیوله شي دوی سمدستي په کور کښې بندیانې کړئ، ترڅو د یو پلوه دا عمل نورو خلکو ته سرایت ونه کړي او د بله پلوه ټول خلک په غوړ ووهل شي چې دې عمل ته په اسلام کښې ډېر په کرکه کتل کېږي، ډېر ژر دی چې الله ﷻ په دې باره کښې دائمي فیصله نازله کړي. نو ذکرې شوې زنانه د هغه پورې په زندان کښې وساتئ چې یا مړې شي او یا الله ﷻ دائمي فیصله نازله کړي.

۲ـ او که همدغه شنیع عمل ستاسو د سړیو څخه دوه نارینه (چې واده لري یا یې نه لري) مرتکب شي نو دوی دواړو ته هم څه اذیت ورسوئ، سپورې ستغې خبرې ورته وکړئ، ناسته ولاړه ورسره کمه کړئ ترڅو دوی دواړه او نور خلک پوه شي چې دا کار د مسلمانانو سره هیڅ مناسب نه دی.

نو که په دوی دواړو باندې ستاسو وضعیت څه تاثیر وکړ او د تېر عمل څخه یې توبه وکړه او د راتلونکې دپاره یې خانونه اصلاح کړه نو تاسو هم خپلې رویې ته تغییر ورکړئ او وضعه ورسره ښه کړئ. خکه چې الله ﷻ توبه قبلوونکی او مهربان دی نو تاسو هم باید د دوی توبه ومنئ او مهرباني ورباندې وکړئ.

۳ـ الله ﷻ یوازې د همدوی دپاره توبه قبلوونکی نه دی بلکې په دې باره کښې د الله ﷻ قانون دا دی چې هر څوک چې په سادګۍ سره د یوه بد عمل مرتکب شي (هر ډول بد عمل چې وي) خو بیا دستي په لنډ وخت کښې ترې توبه تائب او په خپلو کړو باندې پښېمانه شي نو الله ﷻ د دوی د توبې قبلول د مهربانۍ د مخې په خپل خان باندې ضرور کړي دي.

الله ﷻ پوه دی، ستاسو کمزوري هم ورته معلومه ده او په دې هم پوهېږي چې څوک ګناه ته په ناپوهۍ سره اقدام کوي او څوک یې په عناد سره مرتکب جوړېږي. همدارنګه الله ﷻ د حکمت خاوند دی، که بالفرض تاسو یې په ګناه باندې کافر ګڼلی او د توبې د قبول چانس یې نه وی درکړی نو ډېر لږ خلک به مؤمنان پاتې شوي وی. د همدې کبله یې تاسو ته د توبې د قبول وخت اوږد کړی دی چې د مرګ د وخته پورې ستاسو توبه د قبول وړ ګرځي، اګر که غوره توبه هغه ده چې د ګناه د کولو سره متصله صورت ونیسي.

۴ـ هو! لاندې کسان د توبې د قبول چانس د لاسه ورکوي:

الف: چې د مرګ د وخته پورې يې ټال کړي او کله يې چې سا مرۍ ته ورسېږي او د دې دنيا سره يې علاقه پرې کړی شي نو په هغه وخت کښې وايي چې اوس توبه وباسم.

ب: چې د کفر په حالت کښې مړ شي او د دنيا څخه کافر انتقال شي، نو په هغې دنيا کښې نه د کوم کافر ايمان قبلېږي او نه توبه. دغو کسانو لره هلته د دردناک عذاب څخه په غير بل شی نشته.

توضيحات

۱ـ ټول صالحين سلف متفق دي چې د زنا کوونکو (ښځو او سړيو) دپاره ذکر شوي تعزيرات د اسلام په ابتداء کښې په موقته توګه نازل شوي وه ترڅو چې بالآخره د دوی دپاره دائمي حدود رانازل شوه[۱]. او تقريبًا ټول متقدمين مفسرين کرام په اجماع سره د ﴿ ٱلْفَٰحِشَةَ ﴾ څخه زنا مرادوي[۲]. مګر ﴿وَٱلَّذَانِ﴾ په تفسير کښې ګڼ شمېر اقوال روايت شوي دي چې ټول تقريبًا شپږو ته رسېږي[۳]. لاندې اقوال د مثال په توګه ولولئ:

الف: د ﴿ وَٱلَّذَانِ ﴾ څخه هغه دوه نارينه مراد دي چې په خپل منځکښې کرغېړن عمل ترسره کړي. دا قول د مفسرينو کرامو په نزد د اعتبار وړ نه دی[۴]، چې دلايل يې مونږ د اوږدوالي د کبله نه شو رانقلولی.

ب: د ﴿ وَٱلَّذَانِ ﴾ څخه يو نارينه او يوه زنانه مطلب ده چې يو هم متاهل (د اهل خاوند) نه وي، دواړه مجرد وي، خو د زنا په شنيع عمل باندې مبتلا شي[۵]، که څه هم نوموړې کلمه د دوه نارينه وو دپاره وضعه شوې ده مګر تغليبًا دلته زنانه هم د نارينه په شان ګڼله شوې ده، لکه څنګه چې په تېر شوي ايت ﴿ وَوَرِثَهُۥٓ أَبَوَاهُ ﴾ کښې د مور څخه هم په "اب" سره تعبير کړی شوی دی.

مګر په د ... تفسير لاندې نواقص شته:

اول: متاهل زناکار سړی بالکل د جزا څخه بچ پاتې کېږي ځکه چې د ﴿ وَٱلَّٰتِى يَأْتِينَ ٱلْفَٰحِشَةَ ﴾ جمله خو د زنانه وو څخه عبارت ده، برابره خبره ده چې متاهله وي او که مجرده[۶]. نو که د ﴿ وَٱلَّذَانِ يَأْتِيَٰنِهَا مِنكُمْ ﴾ د جملې څخه مجرد سړی او مجرده ښځه مراد شي نو متاهل نارينه ته يو ايت هم شامل نه شو.

دوهم: په دې مقام کښې تغليبي معنی مرادول غير متبادر دي چې نر او ښځې دواړو ته شامل شي

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۱۰۶
(۲) البحر المحيط ج۳ ص۵۵۵
(۳) التفسير الکبير ج۹ ص۲۳۵
(۴) روح المعاني ج۴ ص۲۳۶
(۵) تفسير الطبري ج۳ ص۲۹۵
(۶) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۱۰۶

ځکه چې د ﴿ مِنكُمْ ﴾ کلمه يې مانعه ښکاري. ځکه چې په دې کښې نارينه وو ته خطاب دی او بس. درېم: د ﴿ وَٱلَّذَانِ يَأۡتِيَـٰنِهَا مِنكُمۡ ﴾ سره د تجرد قيد اضافه کول بې دليله خبره ده.

ج. دا قول عين دوهم قول دی مګر د تجرد (غير متاهل) قيد ورسره نشته. نو په دې قول کښې د ذکر شوو نواقصو څخه صرف درېم نقصان نشته، البته چې د زنانه وو دپاره د لومړنې ايت په غوښتنه حبس (بند) لازم وه او د دوهم ايت په غوښتنه ورته ايذاء ضرور وه، نو د زنانه وو به دوه جزاګانې وی او د نارينه وو دپاره به صرف يوه جزا ټاکلې شوې وه.

تبصره

۲ـ مونږ ته دا ښه ښکاري ـوالله ﷻ اعلمـ چې د ﴿ وَٱلَّذَانِ يَأۡتِيَـٰنِهَا مِنكُمۡ ﴾ څخه صرف هغه دواړه نارينه مراد دي چې يو متاهل دي او بل غير متاهل. لکه څنګه چې د ﴿ وَٱلَّـٰتِي يَأۡتِينَ ٱلۡفَـٰحِشَةَ ﴾ څخه دواړه ډوله زنانه مطلب دي چې يوه متاهله ده او بله غير متاهله ده. نو په دې تقدير نه نواقص شته، نه څوک بې جزا پاتې کېږي او بالآخره نه په چا باندې دوه جزاګانې واقع کېږي.

ايذاء د څه شي څخه عبارت ده؟

۳ـ د السدي علیه الرحمة څخه روايت دی چې "ايذاء" د رټلو او پيغور ورکولو څخه عبارت ده." او رئيس المفسرين (عبد الله بن عباس) ﷺ وايي چې "ايذاء" د ستغو سپورو خبرو او په پڼو باندې د وهلو په معنی ده[۱]. مونږ ته داسې ښکاري چې "ايذاء" به هغو ټولو اقوالو او افعالو ته شامله وي چې هغوی به وربادنې په خفيفه توګه خپه کېدل.

دائمي حدود څه شی دي؟

۴ـ الله ﷻ د زناکارانو دپاره په لاندې ډول دوامداره حدود نازل کړه[۲]:

الف: د غير متاهل (مجرد) زناکار دپاره يې سل دُرې مقررې کړې، نارينه وي او که زنانه. لکه چې فرمايي: ﴿ ٱلزَّانِيَةُ وَٱلزَّانِي فَٱجۡلِدُواْ كُلَّ وَٰحِدٖ مِّنۡهُمَا مِاْئَةَ جَلۡدَةٖ ﴾ [النور: ۲] يعنې: زناکاره ښځه او زناکار سړی د دوی دواړو څخه هر يو سل دُرې ووهئ.

ب: او د متاهلو زنا کارانو دپاره يې رجم وټاکه، لکه چې فرمايي: «الشَّيْخُ وَالشَّيْخَةُ إِذَا زَنَيَا فَارْجُمُوهُمَا الْبَتَّةَ»[۳] يعنې: متاهل سړی او متاهله ښځه چې کله زنا وکړي نو دوی دواړه ضرور رجم کړئ. که څه هم دغه ايت شريف د تلاوت په لحاظ منسوخ دی مګر حکم يې نه دی منسوخ شوی، لکه چې مونږ د [البقرة: ۱۰۶] ايت لاندې ليکلي دي.

(۱) تفسير القرطبي ج۵ ص۸۶
(۲) اضواء البيان ج۱ ص۲۷۶
(۳) سنن ابن ماجه ص۱۸۳

برسېره په دې ذکر شوې دواړه حدود نبي کريم ﷺ په قولي او فعلي احاديثو باندې پوره تفسير کړي دي چې په ماعز ﷺ او د هغه په مزنيه باندې يې (چې دواړه متاهلان وه) د رجم حکم اجراء کړ.

يادونه

۵_ مونږ د توبې په باره کښې د [آل عمران:۸۹] ايت لاندې مفصل بيان ليکلی دی چې بيا ليکلو ته يې اړتيا نه وينو، خو د مقام په لحاظ سره دلته لاندې څو مطلبونه نور هم ذکر کوو:

ايا د توبې قبول شرطونه لري؟

۶_ په دې ايت شريف کښې الله ﷻ د توبې د قبول دپاره دوه شرطونو ته اشاره وکړه، يو دا چې ﴿ بِجَهَٰلَةٍ ﴾: په ناپوهي سره يې ګناه ته اقدام کړی وي. او بل دا چې ﴿ مِن قَرِيبٍ ﴾: په نژدې وخت کښې د ګناه څخه توبه تائب شي.

نو پوښتنه دا ده چې ايا د هغه چا توبه نه قبلېږي چې سره د پوهې ګناه وکړي او يا ژر توبه ونه باسي او ډېر وخت ورباندې ووځي؟

مونږ وايو چې: جهالت په دوه ډوله دی، د يوه په مقابل کښې علم استعمالېږي او د بل په مقابل کښې عقل (هوښياري) استعمال مومي.

په دې مقام کښې د "جَهَالَة" څخه دوهم ډول مراد دی چې مونږ ترې په (سادګي) سره تعبير کوو. لکه چې الله ﷻ د يوسف ﷺ د خولې څخه حکايت کوي چې: ﴿ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُن مِّنَ الْجَاهِلِينَ ﴾ [يوسف: ۳۳] يعني: او که ته زما څخه د دغو ښځو چلونه تاو نه کړې نو ضرور زه به دوی ته اصابت وکړم (په زنا کښې به واقع شم) او د جاهلانو څخه به وشمېرل شم (د سادګانو په لار به روان شم).

برسېره پر دې هغه څوک چې په خپل علم باندې عمل ونه کړي داسې ګڼل کېږي لکه چې بالکل جاهل وي، نو که څوک هغه چا ته چې لمونځ نه کوي ووايي چې: "الصَّلَاةُ فَرِيْضَةٌ" يعني: لمونځ فرض دی. نو ډېره په ځای خبره ده، ته به وايې چې نوموړی يې په فرضيت باندې علم نه لري[1].

"مِنْ قَرِيبٍ" څه معنی؟

۷_ مفسرين کرام وايي چې دلته د "قريب" څخه هغه ټوله زمانه مراده ده چې د ځنکدن څخه راپه دې خوا وي. او دا ځکه چې:

الف: د ايت شريف وروستنی ټکره ورباندې دلالت کوي چې هغو کسانو لره د توبې قبول نشته چې د مرګ د وخته پورې توبه ونه کړي. نو د دې څخه څرګندېږي چې د مرګ څخه وراندې ټول وختونه د توبې دپاره مساعد دي.

---

(۱) مختصر المعاني ص۴۵

ب د توبې د قبول په باره کښې بې شماره احادیث روایت کړی شوي دي(١)، چې د دې ټولو د جملې څخه لاندې يو حديث د مثال په توګه ولولئ:

د ابو هريره په روايت نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَنْ تَابَ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا قَبِلَ مِنْهُ»(٢) هرڅوک چې د هغه څخه وړاندې توبه وباسي چې لمر د مغرب څخه راوخېژي نو توبه به يې قبوله کړی شي.

تبصره

٨- مونږ ته داسې ښکاري چې د ﴿ مِن قَرِيبٍ ﴾ څخه هغه زمانه مراده ده -والله ﷻ اعلم- چې د ګناه سره متصله وي. لکه چې همدا مضمون الله ﷻ په بل ځای کښې فرمايلی دی چې: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوْاْ إِذَا مَسَّهُمْ طَٰٓئِفٌ مِّنَ ٱلشَّيْطَٰنِ تَذَكَّرُواْ فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ ﴾ [الأعراف: ٢٠١] يعني: يقيناً هغه کسان تقوی داري کوي چې کله هغوی ته د شيطان د پلوه څه وسوسه ورسېږي (ګناه وکړي) نو دوی (الله ﷻ) دستي رايادوي نو ناڅاپه دوی ليدونکي جوړ شي (او په خپلو کړو باندې پښېمانه شي).

خو په دې کښې دا مطلب نه دی چې د قريبې زمانې څخه وروسته يې توبه نه قبلېږي بلکې مطلب پکښې دا دی چې دغه صورت د توبې دپاره بهتر صورت دی چې د يادونې وړ دی، او د دې لياقت پکښې شته چې الله ﷻ يې د قبول دپاره التزام وکړي او په قرآن کريم کښې ورباندې صراحت وکړي.

لنډه دا چې الله ﷻ هغه چا ته چې د ګناه څخه متصله توبه وباسي د قبول وعده ورکوي که نه نو د مرګ د ګړۍ پورې ټول د توبې وخت دی او توبه پکښې قبلېږي.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَن تَرِثُواْ ٱلنِّسَآءَ كَرْهًا ۖ وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُواْ بِبَعْضِ مَآ ءَاتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّآ أَن يَأْتِينَ بِفَٰحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ ۚ وَعَاشِرُوهُنَّ بِٱلْمَعْرُوفِ ۚ فَإِن كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰٓ أَن تَكْرَهُواْ شَيْـًٔا وَيَجْعَلَ ٱللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ﴿١٩﴾ وَإِنْ أَرَدتُّمُ ٱسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَءَاتَيْتُمْ إِحْدَىٰهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُواْ مِنْهُ شَيْـًٔا ۚ أَتَأْخُذُونَهُۥ بُهْتَٰنًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿٢٠﴾ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُۥ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنكُم مِّيثَٰقًا غَلِيظًا ﴿٢١﴾ ﴾

(١) تفسير ابن كثير ج١ ص٤٦٣
(٢) مسند احمد بن حنبل ج١٤ ص١٢٩

[۱۹] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی تاسو ته حلاله نه ده چې زنانه (کونډې ښځې) په ناخوښۍ سره د میراث په توګه واخلئ: او نه درته دا جواز لري چې په خپلو ماندینو باندې د دې دپاره تنګسه ورولئ چې د هغه شي څه برخه (یا ټول) ترې یوسئ چې تاسو هغوی ته (د مهر په توګه) ورکړی وه.

مګر (د مهر بېرته اخستل درته په هغه وخت کښې جواز لري) چې دوی (زنانه) په ښکاره بد اخلاقۍ سره راتګ وکړي (چې تاسو ته ښه ثابته شي).

او (ای مؤمنانو!) د خپلو ماندینو سره په معروفه (شرعي طریقې) سره ګوزاره وکړئ (په وړو-وړو خبرو باندې ترې مه خپه کېږئ ځکه) چې که چېرې دوی نه خوښوئ نو شاید چې تاسو به یو شی نه خوښوئ او په همغه شي کښې به درته الله ﷻ ډېر خیر (او برکت) واچوي (نو د طلاق په صورت کښې به د لوی خیر څخه محروم شئ).

[۲۰] او که تاسو غواړئ چې یوه ماندینه د بلې ماندینې په ځای عوض کړئ (او هغه ناشزه هم نه وي) حال دا چې یوې د هغوی ته مو ډېر مال (په مهر کښې) ورکړی وي نو د هغه څخه هیڅ شی بېرته مه اخلئ: ایا تاسو هغه (مهر بېرته) اخلئ په بهتان تړلو او په ښکاره ګناه سره؟

[۲۱] او څنګه هغه (مهر بېرته) اخلئ حال دا چې څینو ستاسو څینو نورو ته (په بې پردې ځای کښې پیوستون موندلی دی او دوی (ماندینو) درڅخه کلک عهد هم اخستی دی.

ارتباط

د جاهلیت په زمانه کښې برسېره په دې چې زنانه وو ته په میراث کښې برخه نه ورکوله کېده پخپله کونډې زنانه به هم د ترکې جزء ګڼل کېدې تا به ویل چې دوی هم د مړو پاتې شوي مالونه دي.

په تېرو شوو ایتونو کښې د زنانه وو اولنی حق راژوندي کړی شواو په میراث کښې ورته برخه وټاکله شوه. بیا د څه ارتباط د کبله د زناکارانو او د توبې په متعلق څه هدایات نازل کړی شوه. په دې ایتونو کښې د زنانه وو دوهم حق راژوندی کېږي چې دوی په ترکه کښې مه شاملوئ او د یو انسان په نظر ورته وګورئ.

شان نزول

د ذکر شوو ایتونو د شان نزول په باره کښې متعدد واقعات روایت شوي دي[۱]. لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

۱ـ د جاهلیت په وخت کښې داسې کېده چې یوه سړي به خپله مېرمنه طلاقه کړه خو په هغې باندې به یې شرط کړ چې زما د اجازې څخه په غیر به بل څوک په نکاح نه اخلي. په همدې شرط

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۶۵۸، سنن ابي داؤد ج۱ ص۲۸۵

باندې به یې شاهدان ودرول او په اصطلاح سند به یې لیکه. نو که نوموړې طلاقې ته به څه ورکړی شوه د نکاح اجازه به یې ورته کوله او که نه نو ښځې به په تجرد کښې عمر تېراوه[1].

۲ـ د مدینې منورې په خلکو کښې د جاهلیت د زمانې څخه آن د اسلام د ابتداء پورې رواج وه چې کله به څوک مړ شو نو که د هغه مېرمنې (کونډې) به چالاکي وکړه او خپلو اقاربو ته به یې ځان ورساوه نو د خپل اختیار خاونده به شوه او که د مړي کوم وارث به ورباندې څادر ورواچاوه په اصطلاح په جال کښې به یې راګیره کړه نو د هغې غریبې څخه به خپل واک د لاسه وتلی وه او د مړي وارثانو به ورسره لاندې چال چلند کاوه[2]:

الف: یا به د مړي کوم یوه وارث په نکاح کړه خو د مهر څخه به محرومه وه.

ب: یا به د مړي وارثانو بل چا ته په نکاح ورکړه خو مهر به یې وارثانو اخست او کونډې ته به یې نه ورکاوه.

ج: یا به یې د تجرد په حال کښې ساتله او غیر انساني سلوک به یې ورسره کاوه ترڅو چې یا مجبوره شي او هغه مهر، چې مړه شوې مېړه ورته ورکړی وه، ترې بېرته واخلي او یا ترڅو چې مړه شي او دوی یې میراث واخلي.

۳ـ ځینو خلکو به کونډه د مړي یوه ماشوم وارث ته کېنوله ترڅو به چې هغه زلمی کېده نو کونډه به یا بوډۍ جوړه شوې وه او یا به مړه شوې وه او دوی به یې په متروکه مال باندې ښځې اچولې[3].

د ذکرو شوو بدو رواجونو او همدارنګه د نورو بدو عادتونو د رد دپاره الله ﷻ لوستلي شوې ایتونه نازل کړه.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای مؤمنانو! تاسو ته جائزه نه ده چې کونډې ښځې په جبر سره د مړي د متروکه مال څخه وشمېرئ او اختیار ورنه کړئ چې په خپله خوښه نکاح وکړي، هغوی خو انسانانې دي، په انساني کرامت باندې یې پښې مه ږدئ او خوښې او رضایت یې په نظر کښې ونیسئ.

او همدارنګه په خپلو مېرمنو باندې تنګي مه راولئ چې هغوی خلعې ته مجبورې کړئ چې ستاسو د بدې ګوزارې څخه د خلاصون په غرض مهر بېرته درکړي او په عوض کښې درڅخه طلاق ترلاسه کړي.

هو! که ستاسو مېرمنې بدګوزاره وې او ستاسو اطاعت یې نه کاوه او اخلاق یې د شریعت په چوکاټ باندې برابر نه وه او هرڅوک پوهېده چې تجاوز د هغوی د طرف دی، نو بیا د ذکر شوې صورت پیاده کول څه باک نه لري چې د مهر په بدل کښې طلاق ورکړئ او یا ورسره خلعه وکړئ.

---

(۱) تفسیر المنار ج۴ ص۴۵۴

(۲) تفسیر البغوي ج۱ ص۴۰۸

(۳) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۴۶۵

٢_ ای مؤمنانو! که ستاسو مېرمنې بدګوزاره وې هم تاسو د صبر او حوصلې څخه کار واخلئ او ښه ګوزاره ورسره وکړئ حتی الوسع مه ورسره بالمثل ګوزاره کوئ او مه یې د پیسو په بدل کښې خوشې کوئ، که څه هم د هغوی د بد اخلاقۍ په صورت کښې په تاسو باندې څه ګناه نشته.

مګر څه لرې نه ده چې الله ﷻ تاسو ته د صبر د هر اجرونه درکړي او د هر خیر درته پکښې واچوي چې د یو پلوه د هغوی بد اخلاقي ستاسو د ښې روېې د تاثیر لاندې راشي او بااخلاقه مېرمنې ترې جوړې شي او د بل پلوه الله ﷻ تاسو ته د همدغو بدګوزاره وو زنانه وو څخه صالح اولادونه درپه نصیب کړي چې د وخت په تېرېدو سره همدغه اولادونه ستاسو د روغې جوړې تکفل وکړي. او دا څکه چې تاسو په خپل خیر باندې نه پوهېږئ، ممکنه ده چې تاسو ته به یو شی شر ښکاري خو هغه به درته خیر وي. لنډه دا چې د خپلو مېرمنو خوشې کولو ته په عجله سره مه وردانګئ.

٣_ ای مؤمنانو! که بالفرض تاسو کلکه اراده کړې وه چې د خپلې مېرمنې په عوض که څه هم په هغې کښې څه ښکاره بد اخلاقي هم وجود ونه لري، بله جدیده نکاح وکړئ نو هغې ته مو چې هر څومره د هر مهر ورکړی وي هغه ټول ورخوشې کړئ او بېرته یې هیڅ شی مه ترلاسه کوئ. که تاسو ترې ورکړی شوی مهر بېرته واخلئ نو د یوې خوا به په خپلې مېرمنې پورې څه بهتان تړئ ترڅو د مهر د بېرته رانیولو دپاره بهانه جوړه کړئ چې څکه مې ورسره خلعه وکړه چې دا (مېرمن) ښکاره بد اخلاقه ده. او د بلې خوا تاسو د ښکاره ګناه متحمل شئ چې په پاک لمنې مېرمنې پورې مو تهمت وتاړه.

٤_ ای مؤمنانو! په دې صورت کښې چې په مېرمنه کښې مو څه بد اخلاقي هم وجود ونه لري، ایا د مهر بېرته اخستل ستاسو د ناریننتوب سره مناسبت لري؟ ایا هغه شی یې، چې ستاسو مېرمنې د هغه مسئولې وې، تاسو ته نه دی سپارلی؟.

نو ستاسو څنګه وجدان مني چې د پوره استفادې څخه وروسته هم تاسو مهر بېرته اخلئ؟ حال دا چې ستاسو څخه یې کلک عهد هم اخستی وه چې د نکاح په عقد کښې شاهدان موجود وه او تاسو په مېرمنتوب سره قبوله کړې وه او د هغې د حقوقو د ورکړې التزام مو کړی وه. ایا د حقوقو ورکړه همداسې وي؟ ایا دا بد عهدي نه ده؟.

توضیحات

١_ احتمال لري چې په ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ﴾ کښې وارثانو ته خطاب وي. نو د معنی حاصل به یې دا شي چې ای د مړو وارثانو! نه تاسو ته دا حلاله ده چې کونډې ښځې د ترکې جزء وګڼئ او نه دا چې دوی د خپلې خوښې د مېړه کولو څخه منعه کړئ.

مګر په دې تفسیر سره د ﴿ إِلَّآ أَن يَأْتِينَ بِفَٰحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ ﴾ ټکړه بې پیونده پاتې کېږي. دا څکه چې وارثانو ته خو شریعت هیڅکله اجازه نه ورکوي چې د بد اخلاقې کونډې څخه هغه څه بېرته واخلي چې د وارثانو یوه قریب (وفات شوي مېړه) د مهر په طریقه ورکړی وي.

او دا هم محتمله ده چې ذکر شوی خطاب د ښځو خاوندانو ته متوجه وي. او دا څکه چې په هغه

وخت کښې به چې د چا خپله مېرمن خوښه نه وه نو هغې ته به يې نه د زوجيت حقوق ورکول او نه به يې طلاقوله، ترڅو به چې يا مړه شوه او خاوند به يې ميراث واخست او يا به تنګه شوه او د طلاق په بدل کښې به يې مهر بېرته ورمسترد کړ. نو الله ﷻ دواړه شقونه ناجائز وګرځول.

مګر په دې تفسير سره په کونډو باندې د وارثانو ظلم په ايت شريف کښې مسکوت عنه پاتې کېږي. حال دا چې په هغه وخت کښې يې مخنيوي ته أشد ضرورت وه.

نو ښه دا ده چې ذکر شوی خطاب ټولو مؤمنانو ته متوجه دی. اما د ايت شريف د اولنی ټکړې ﴿ أَن تَرِثُواْ ٱلنِّسَآءَ كَرْهًا ﴾ په لحاظ سره وارثان مخاطب شوي دي، او د دوهمې ټکړې ﴿ وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ ﴾ په لحاظ سره د ښځو خاوندانو ته خطاب متوجه دی. يا په بل عبارت: هر يو مؤمن د هغه ناجائز عمل څخه منعه شوی دی چې پکښې اخته وه او هر يوه ته هدايت شوی دی چې د دغسې ناجائزو اعمالو څخه خانونه بچ وساتي.

"فَاحِشَة" څه معنی؟

۲ـ که څه هم د "فَاحِشَة" کلمه هغه شي ته ويل کېږي چې ډېر لوی قباحت ولري، برابره خبره ده چې وينا وي لکه پوچې خبرې، او يا فعل وي لکه زنا او داسې نور[۱].

په دې مقام کښې ځينو مفسرينو کرامو نوموړې کلمه د زنا څخه عبارت اخستې ده[۲]، خو ښه خبره دا ده چې عامه پرېښودله شي ترڅو هغو ټولو ويناګانو او کارونو ته شامله شي چې نارينه وړباندې د خپلې ماندينې څخه زړه بدی کېږي او شريعت پرې د ناشزې لقب ږدي. نو په دې صورت کښې که نارينه هم ورسره د ناکاره ګوزارې څخه کار واخلي ترڅو د مهر بېرته ورکولو ته مجبوره شي څه باک يې نشته څکه چې دا وضعه پخپله مېرمنې په خاوند باندې تحميله کړې ده او په حدود الله باندې يې پښې اېښې دي، لکه چې په [البقرة:۱۲۹] ايت کښې ورته اشاره شوې ده.

د دې ايت ارشاد

۳ـ د ايت شريف څخه معلومېږي چې نارينه بايد د خپلو ماندينو سره په وړو وړو شيانو باندې ګوتې ماتې نه کړي، په اصطلاح پيشوګان ورسره ونه تلي، ترڅو چې د "فَاحِشَة" اندازې ته نه وي رسېدلې، چې سړی يې د تحمل حوصله ونه لري.

همدا مضمون نبي کريم ﷺ د ډېرو قولي او فعلي احاديثو په ذريعه بيان کړی دی لکه چې فرمايي: «لَا يَفْرَكْ مُؤْمِنٌ مُؤْمِنَةً إِنْ كَرِهَ مِنْهَا خُلُقًا رَضِيَ مِنْهَا آخَرَ»[۳] مؤمن سړی د مؤمنې ماندينې سره بغض نه کوي (څکه چې) که د هغې يو خوی (خاصيت) يې خوښ نه شي بل به يې خوښ شي. يعنې

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۸۷
(۲) تفسير المنار ج۴ ص۴۵۵
(۳) صحيح مسلم ج۱ ص۴۷۵

باید چې په بدیو باندې یې د خپلې وسې په اندازه سترګې پټې کړي او نېکۍ یې په نظر کښې ونیسي، او کینه ورسره ونه کړي چې خبره طلاق ته ونه رسېږي.

سوال جواب

۴_ که څوک وایي چې: د غیر ناشزې ښځې څخه د طلاق په بدل کښې مهر بېرته اخستلو ته ددې څه دپاره د بهتان لقب ورکړی شوی دی؟

موږ وایو چې: ترڅو د هغو خلکو مخه ونیسي چې په خپله ماندینه باندې د بد اخلاقي تهمت تړي او د مهر بېرته اخستلو بهانه جوړوي، چې دا کار هم بهتان دی او هم لویه ګناه ده. د جاهلیت په زمانه کښې به په زنانه وو باندې همداسې تهمتونه لګول کېده[1].

افضاء څه معنی؟

۵_ د ﴿ أَفْضَىٰ ﴾ کلمه اصلاً د "فضا" څخه اشتقاق شوې ده، فضا هغه پراخه میدان ته وایي چې هیڅ حائل او پرده پکښې نه وي. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: ای مؤمنانوا څنګه ستاسو نفس مني چې د خپلې مېرمنې څخه ورکړې شوې مهر بېرته اخلئ؛ حال دا چې تاسو دواړو په داسې فضا کښې سره ملاقات کړی دی چې په منځکښې مو هیڅ پرده او حائل نه وه تردې چې یو د بل دپاره مو د لباس او جامو حیثیت درلود؟ ایا د دغسې کلکې اندیوالۍ څخه وروسته هم مهر بېرته په بهانو انو اخلئ؟ ایا دا ډېره ناخواني نه ده؟.

مسئله

۶_ ابو حنیفه رحمه‌الله‌علیه د ﴿ أَفْضَىٰ ﴾ لغوي معنی ته کتلي دي چې د صحیحه خلوة څخه وروسته هم مطلقې ته ټول مهر لازم ګڼي که څه هم د دواړو په منځکښې جنسي ارتباط صورت نه وي نیولی[2].

صحیحه خلوة دې ته وایي[3] چې ماندینه او خاوند دواړه په داسې ځای کښې سره ملاقات وکړي چې هلته نه شرعي مانع موجود وي لکه حیض، نفاس، فرضي روژه او داسې نور، او نه حسي مانع موجودیت ولري لکه سخته ناجوړي او داسې نور. بالآخره نه هلته طبعي مانع وجود ولري لکه د لوېې لارې سر او یا بیابان، چې څه پرده او حجاب نه وي.

﴿ وَلَا تَنكِحُواْ مَا نَكَحَ ءَابَآؤُكُم مِّنَ ٱلنِّسَآءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ فَٰحِشَةً وَمَقْتًا وَسَآءَ سَبِيلًا ﴿٢٢﴾ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَٰتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَٰتُكُمْ وَعَمَّٰتُكُمْ

---

(١) تفسير ابي السعود ج٢ ص١٥٩

(٢) احكام القرآن للجصاص ج٢ ص١١١

(٣) بدائع الصنائع ج٢ ص٢٩٢

وَخَٰلَٰتُكُمْ وَبَنَاتُ ٱلْأَخِ وَبَنَاتُ ٱلْأُخْتِ وَأُمَّهَٰتُكُمُ ٱلَّٰتِىٓ أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَٰتُكُم
مِّنَ ٱلرَّضَٰعَةِ وَأُمَّهَٰتُ نِسَآئِكُمْ وَرَبَٰٓئِبُكُمُ ٱلَّٰتِى فِى حُجُورِكُم مِّن نِّسَآئِكُمُ ٱلَّٰتِى
دَخَلْتُم بِهِنَّ فَإِن لَّمْ تَكُونُوا۟ دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَٰٓئِلُ أَبْنَآئِكُمُ
ٱلَّذِينَ مِنْ أَصْلَٰبِكُمْ وَأَن تَجْمَعُوا۟ بَيْنَ ٱلْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ
غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٢٣﴾

[۲۲] او د زنانه وو څخه هغه زنانه مه په نکاح کوئ چې ستاسو پلرونو په نکاح کړې وي (چې یا کونډې شي او یا یې طلاقې کړي) مګر هغه چې یقیناً پخوا تېرې شوې دي (په هغوی باندې نه نیول کېږئ).

بې شکه دا ډېر بد کار دی. او د بغض کار دی او د لارې د حیثه ډېر کرغېړن کار دی.

[۲۳] (ای مؤمنانو!) په تاسو باندې خپلې میندې حرامې کړی شوې دي او خپلې لورګانې (هم) او خپلې خویندې (هم) او د خپلو پلرونو خویندې (هم) او د خپلو میندو خویندې (هم) او د خپل ورور لورګانې (وریرې هم) او د خپلې خور لورګانې (خورزې هم) او ستاسو هغه میندې (هم) چې تاسو ته یې تی درکړی وي او ستاسو (هغه) خویندې (هم) چې د تي رودلو د کبله (ستاسو خورګانې جوړې شوې وي).

او ستاسو د ماندینو میندې (خواښې ګانې هم) او ستاسو هغه پرکتیانې (هم) چې ستاسو په غېږو کښې پاللې کېږي (خو چې) ستاسو د هغو ماندینو څخه (زېږېدلې وي) چې تاسو د هغوی سره جنسي ارتباط نیولی وي. نو که چرته نه یاست چې د هغوی سره مو جنسي ارتباط نیولی وي نو په تاسو باندې (د هغوی په نکاح کولو کښې) څه باک نشته.

او (په تاسو باندې) د خپلو هغو زامنو حلالې کړی شوې (ماندینې حرامې کړی شوې دي) چې هغوی ستاسو د شاګانو څخه دي (چې یا رضعي وي او یا نسبي، نه په زوی توب نیولې شوې).

او (دا خبره هم درباندې حرامه ګرځولې شوې ده) چې تاسو دوه خویندې جمع کړئ مګر هغه چې یقیناً پخوا تېرې شوې دي (په هغوی باندې نه نیولی کېږئ). بې شکه الله ﷻ بښونکی مهربان دی.

ارتباط

د ذکر شوو ایتونو ارتباط د نژدې ایتونو سره دا دی چې هلته د دې خبرې یادونه شوې وه چې څوک د خپلې مېرمنې په عوض وغواړي چې بله زنانه په نکاح واخلي خو د دې خبرې یادونه نه وه

شوې چې بله زنانه باید د کومو-کومو زنانه وو د جملې څخه وي؟. همدارنګه الله ﷻ په تېرو شوو ایتونو کښې اجازه وکړه چې یو سړی تر څلورو ماندینو پورې درلودلی شي خو دا نه وه واضحه شوې چې دغه څلور ماندینې باید د کومو-کومو زنانه څخه پوره کړی شي؟. په دغو ایتونو کښې همدا موضوع ښه شرحه شوې ده چې کومې زنانه حلالې دي او کومې حرامې.

شان نزول

یوه ورځې آبو قیس ﷛ وفات شو او د ده زوی (قیس) غوښتل چې د خپل پلار په ماندینه باندې نکاح وتړي (چې د ده میاره کېده). نو هغې ورته وویلې چې ما خو ته د زوی په شان ګڼلې او ته په قوم کښې صالح سړی یې خو زه به د نبي کریم ﷺ سره مشوره وکړم چې هغه راته څه امر کوي. نو نبي کریم ﷺ ورته وفرمایل چې: «ارْجِعِي إِلَى بَيْتِكِ»[1] ته خپل کور ته لاړه شه. یعنې ترڅو چې الله ﷻ ستا په باره کښې فیصله وکړي، نو همدغه ایت شریف نازل شو.

د مطلب خلاصه

یعنې ای مؤمنانو! تاسو د ښځو څخه هغه ښځې مه په نکاح کوئ چې هغوی ستاسو پلرونو په نکاح کړې وي، که څه هم واده کړې یې لا نه وي چې کونډې پاتې شي، او یا ستاسو پلرونو طلاقې کړې وي.

هو! د نن څخه پخوا مو چې د پلرونو ماندینې په نکاح کړې دي په هغوی باندې نه نیولی کېږئ خو په راتلونکي کښې پام کوئ چې دغه ناوړه او قبیح عمل ته ورنږدې نه شئ ځکه چې دا کار عقلا، عادتاً او بالآخره طبعًا هم قبیح دی او دا دی اوس شرعًا هم قبیح وګرځول شو.

ای مؤمنانو! د دې پاره چې تاسو ته د نکاح په هکله جائزې او ناجائزې ښځې څرګندې شي نو لاندې شرحې ته متوجه شئ:

١ـ لکه څنګه چې په تاسو باندې د میاني نکاح حرامه ده همدارنګه مورګانې هم درباندې حرامې دي.

٢ـ لورګانې درته جواز نه لري.

٣ـ خورګانې درته روا نه دي، سکه وي او یا ناسکه، لکه مورنی خور یا پلارنی خور.

٤ـ د پلرونو مختلفې خویندې هم درباندې حرامې دي.

٥ـ د مورګانو درې واړه ډوله خویندې هم درته جائزې نه دي.

٦ـ د سکه او ناسکه وروڼو لورګانې درباندې حرامې کړی شوې دي.

٧ـ د مختلفو خویندو لورګانې هم همداسې وګڼئ:

٨ـ هغه مورګانې هم په نکاح نه شئ اخستلی چې هغوی درته تی درکړی وي.

---

(١) اسباب النزول للواحدي ص٩٨

۹_ همدارنګه د رضاعي (د تي) مختلفې خويندې هم وګڼئ.

۱۰_ په تاسو باندې خپلې خوابنې حرامې دي.

۱۱_ د پرکتيو نکاح کول هم درته جواز نه لري. ايا ستاسو طبائع به دوی څنګه ومني حال دا چې هغوی ستاسو د خپلو اولادونو غونډې ستاسو د پالنې لاندې ژوند کوي؟.

هو! د پرکتيو سره د نکاح په تحريم کښې دا شرط ده چې د هغوی مور مو واده کړې وي که نه نو باک بې نشته يوازې نکاح تړل ورباندې څه موثريت نه لري.

۱۲_ تاسو ته خپل انګورګانې هم ناجائزې دي البته د هغو زامنو ښځې چې هغوی مو حقيقتاً زامن دي، برابره خبره ده چې نسبي زامن مو وي او که رضعي. مګر د هغو خلکو ښځې درباندې حرامې نه دي چې ستاسو حقيقتاً زامن نه وي خو په زوی ولی باندې مو نيولي وي.

۱۳_ دا خبره هم په تاسو باندې حرامه کړی شوې ده چې دوه خويندې (هر ډول خويندې چې وي) په نکاح کښې يو ځای کړئ چې دواړه په يوه زمانه کښې ستاسو منکوحې جوړې شي.

هو! که د نن څخه پخوا مو دغه کار کړی وي په هغه باندې مو الله ﷻ نه نيسي ځکه چې يقيناً الله ﷻ بښونکی مهربان دی چې د ښښې د کبله يې په تېرو شوو چارو باندې ونه نيولئ او د مهربانۍ د مخې يې درته په آينده کښې لاره صافه کړه او روا او ناروا ښځې يې درته شرحه کړې.

توضيحات

۱_ هره يوه ښځه چې د چا پلار په نکاح واخلي که څه هم جنسي ارتباط يې ورسره نه وي نيولی، په اصطلاح واده کړې يې نه وي، نو به زوی باندې هغه حرامه ده چې پلار يې يا وفات شي او يا ذکر شوې ښځې ته طلاق ورکړي. دا حکم اجماعي دی او څوک پکښې مخالف نشته[1]، الله ﷻ د ذکر شوي حکم د زيات تاکيد په بنا لاندې درې وجې هم نازلې کړې:

الف: دا کار فاحشه کار دی. يعنې هر هوښيار سړی ورباندې پوهېږي چې د پلار اهانت پکښې نغښتی دی.

ب: دا کار مَقت دی. يعنې په غضب باندې د ککړېدلو موجب دی، د همدې کبله به د جاهليت په زمانه کښې د دغې ډول نکاح کوونکي ته "مَقتی" (په غضب باندې ککړ) لقب ورکول کېده[2].

ج: دا ناکاره طريقه ده چې د سليم طبيعت خاوندان ورباندې د جاهليت په زمانه کښې هم نه تلل، چې مياره به ورته د مور غونډې ښکارېده.

په دې ټولو باندې د پاسه الله ﷻ ترې په ﴿ وَلَا تَنكِحُواْ ﴾ سره منعه کړې ده، نو اوس پکښې څلور قباحته (عقلي، عادي، طبعي، شرعي) تحقق مومي.

(۱) تفسير ابن کثير ج۱ ص۴۶۸

(۲) تفسير القاسمي ج۵ ص۸۴

د حرامو ښځو ډولونه او ګروپونه

٢ـ حرامې ښځې په دوه ډوله دي: ابدي حرامې او موقتې حرامې. ابدي حرامې ښځې د سببونو په اعتبار سره دري ګروپونه لري: نسبي حرامې، رضاعي حرامې، صهري (خپلوي) حرامې. چې په لاندې کرښو کښې شرحه شوي دي:

نسبي حرامې ښځې

٣ـ نسبي حرامې ښځې لاندې اوه ګروپونه لري:

الف: مورګانې حرامې دي. په دې ګروپ کښې ټولې نیاګانې هم شاملې دي، د پلار د طرفه وي او که د مور د طرفه، لرې وي او که نژدې.

ب: لورګانې حرامې دي. چې ټولو لمسیانو ته شاملې دي که د لور د طرفه وي او که د زوی.

ج: ټولې خورګانې حرامې دي. سکه وي او که ناسکه، لکه پلارنۍ خور یا مورنۍ خور دي.

د: د پلار هر ډول خویندې (سکه وي او که ناسکه) حرامې دي. همدارنګه د نیکه خویندې، د غور نیکه خویندې او پسې وروسته ټولې حرامې دي.

هـ: د مور هر ډول خویندې (سکه وي او که ناسکه) حرامې دي. همدارنګه د نیا، غورې نیا او پسې وروسته نیاګانو خویندې پکښې ټولې شاملې دي.

و: د هر ډول وروڼو (سکه وي او که ناسکه) لورګانې حرامې دي. همدارنګه د وروڼو لمسۍ او کړوسۍ او پسې وروسته ټولې حرامې دي.

ز: د هر ډول خویندو (سکه وي او که ناسکه) لورګانې حرامې دي، د دوی لمسۍ او کړوسۍ او پسې وروسته هم د خورزو څخه کمې نه دي.

رضاعي حرامې ښځې

۴ـ ذکر شوي اوه ګروپه زنانه لکه څنګه چې د نسب په اعتبار سره په سړي باندې حرامې ګرځولې شوې دي همدارنګه دوی ټولې د رضاع (تې رودلو) په ذریعه هم حرامې دي.

سوال جواب

۵ـ که څوک وایي چې: په ایت شریف کښې خو د رضاع (تې رودلو) د کبله صرف دوه ګروپونه حرام ښودلي شوي دي چې رضعي مورګانې او رضعي خویندې دي، نو په څه دلیل باندې تاسو ذکر شوي اوه واړه ګروپونه د رضاع په سبب باندې هم حرام وښودل؟

مونږ وایو چې:

الف: الله ﷻ تې ورکوونکې ښځې د "أُمَّهَاتُ" په نامه يادې کړې او د هغوی لورګانو ته يې د "أَخَوَاتُ" لقب ورکړی دی، لکه څنګه چې دغه دواړه لقبونه په رضاع سره اثبات ته ورسېدل نو

همدارنګه په رضاع سره د "عمات، خالات، بنات الأخ، بنات الأخت" القاب هم بالاشاره په ثبوت رسېږي. نو ذکر شوي دواړه لقبونه د مثال په توګه ذکر شوي دي، نه د حصر په توګه.

ب. همدغه مضمون نبي کريم ﷺ په ښه توګه تمثيل کړی دی چې فرمايي: «يَحْرُمُ مِنَ الرَّضَاعِ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ»[1] يعني: د رضاع د کبله ټولې هغه ښځې حرامېږي کومې چې د نسب د کبله حرامې ګرځي.

د رضاع په هکله څو مسائل

۶_ که څه هم د رضاع په باره کښې د فقهي کتابونو مکمل بحث کړی دی او مونږ يې دلته ليکلو ته اړتيا نه وينو مګر لاندې څو مسائل د مثال په توګه ترې رانقلوو[2]:

الف: د تي رودل په هغه وخت کښې د تحريم موجب ګرځي چې په خپله موده کښې تحقق ومومي. د تي ورکولو د شرعي مودې اندازه د [البقرة:۲۳۳] ايت لاندې شرحه شوې ده.

ب: د تي رودل په تحريم کښې لږ او ډېر فرق نه لري، يو څل کشول هم تحريم راولي.

ج: په تحريم کښې د زنانه وو شوده موثر دي، که يو ماشوم تی ونه روي او په کاشوغه يا پياله نوموړې شوده وخوري هم تحريم ورباندې راځي.

د: د پيغلې زنانه شوده هم تحريم واقع کوي.

ه: د زنانه وو د تيونو څخه چې بهرون شي په هغه باندې تحريم واقع کېږي، که څه هم زيړې اوبه وي او د شودو شکل ونه لري. نو په کار دي چې هره زړه بوډۍ پام وکړي او د خپلو زيړو اوبو په ذريعه سره خپل لمسيان ونه تړي، او که يې وتړي نو بايد چې په ياد يې ولري.

صهري (خېښۍ) حرامې ښځې

۷_ د هغو زنانه وو، چې د خيښۍ په سلسله په سړي باندې حرامې ګرځي، ډولونه دا دي:

الف: په هر چا باندې خپله خواښې (د ماندينې مور) په ابدي توګه حرامه ده، برابره خبره ده چې خپله ماندينه يې واده کړې وي او که نه (جنسي ارتباط يې ورسره نيولی وي او که نه). همدارنګه دا حکم د خپلې ماندينې د نيا، غوړې نيا او نورو نياګانو هم دی.

ب: په هر سړي باندې د خپلې ماندينې لور هم ابدي حرامه ګرځي خو په دې شرط چې خپله ماندينه يې واده کړې وي او ذکر شوی ارتباط يې ورسره قائم کړی وي. او که نه نو په محض نکاح کولو سره ورباندې نه حرامېږي. او دا حکم د خپلې ماندينې لمسيو او کړوسيو ته هم شامل دی.

ج: خپله انګور (د زوی ماندينه) هم په سړي باندې ابدي حرامه ده، نو د زوی په وفات يا طلاق

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۳۶۰

(۲) فتح القدير على الهدايه ج۳ ص۲۰۴؛ بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع ج۴ ص۱

سره ورته نه حلالېږي، برابره خبره ده چې نوموړي زوی نسبي وي او که رضعي. همدارنګه دا حکم د لمسيانو او کړوسيانو د مانديڼو هم دی.

د: د پلار منکوحه هم په سړي باندې په ابدي توګه حرامه ده، همدارنګه د نيکونو او غورو نيکونو منکوحې هم درواخلئ، دلته صرف نکاح حراموونکې جوړېږي، د جنسي ارتباط نيول پکښې شرط نه دي[1].

سوال جواب

۸_ که څوک وايي چې په ايت شريف کښې خو د مانديڼې د لور (پرکتۍ) نکاح په دوه شيانو مشروطه ګرځولې شوې ده، چې يو دخول (جنسي ارتباط نيول) دي، بل دا چې هغوی د پلندر په عائله کښې شاملې وي. حال دا چې تاسو صرف د جنسي ارتباط شرط ذکر کړ او بس؟

مونږ وايو چې: د ﴿ فِي حُجُورِكُم ﴾ ټکی د قيد په لحاظ نه دی ذکر شوی بلکې د عادت په لحاظ پکښې زيات شوی دی او مسلمانان په غوږ وهلی شوي دي چې تاسو ته په کار دي چې خپلې پرکتيانې د خپلو اولادونو څخه کمې ونه ګڼئ او په روزنه کښې يې زيات کوښښ وکړئ.

د همدې کبله د نکاح د جواز په صورت کښې يوازې عدم دخول ذکر شوی دی چې: ﴿ فَإِن لَّمْ تَكُونُوا۟ دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ ﴾، او داسې "فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ وَلَمْ تَكُنْ فِي حُجُورِكُمْ فَلا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ" نه دي نازل شوي.

يادونه

۹_ لکه څنګه چې په نکاح سره ذکر شوي څلور واړه ګروپونه د ابد په توګه حرام ګرځي همدارنګه د ابو حنيفه رحمه‌الله عليه په نزد په زنا سره هم نوموړی تحريم صورت نيسي. د زيات تفصيل دپاره دې د فقهي کتابونو ته مراجعه وکړی شي[2].

موقتي حرامې ښځې

۱۰_ موقتي حرامې ښځې صرف دوه ګروپه دي، لومړی ګروپ يې دا دی چې د يوه سړي په نکاح او يا د نکاح په عدت کښې يوه ښځه موجوديت ولري نو هغه ته جائزه نه ده چې د هغې خور په نکاح سره واخلي. يا په بل عبارت: د خپلې مانديڼې د ژوندۍ پورې سړي ته د خپلې ښينې نکاح کول روا نه دي او نه ورته د هغې په عدت کښې دا کار جواز لري.

همدارنګه چا ته جواز نه لري چې عمه د ورېرې سره يو ځای کړي او يا خاله د خورزې سره جمعه کړي. په دې باره کښې د صحابه وو کرامو ﷺ څخه يوه عمومي قاعده روايت شوې ده[3] هغه دا چې:

---

(۱) روح المعاني ج۴ ص۲۴۶
(۲) کتاب الفقه على المذاهب الاربعه ج۴ ص۶۳
(۳) تفسير القرطبي ج۵ ص۱۲۶

هغه دواړه ښځې یوه سرې ته په یو وخت کښې په نکاح کښې جمع کول جواز نه لري چې که د هغوی دواړو څخه هره یوه ښځه بالفرض نارینه وګڼله شي نو هغه بله ورباندې حرامه ګرځي. مثلاً که د دوه خویندو څخه یوه نارینه فرض کړی شي نو د هغې بلې به ورور جوړ شي چې ورور ته د خور نکاح کول جواز نه لري.

که ذکر شوی تحریم د یوې ښځې په نارینه فرضولو باندې متحقق کېده خو د بلې ښځې په فرضولو باندې نه متحقق کېده، نو په دې تقدیر جائزه ده چې دواړه د یوه سړي په نکاح کښې جمعه شي.

د همدې کبله یوه سړي ته روا ده چې میاره او بنزۍ دواړه په نکاح کښې جمع کړي. او دا ځکه چې که بنزۍ نارینه فرض کړی شي نو میاره ورته جائزه نه جوړېږي ځکه چې د پلار ماندینه یې ده. اما که میاره نارینه فرض کړه شي نو د بنزۍ نکاح کول ورته څه ممانعت نه لري[١]، په محرماتو کښې نه شاملېږي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

١١_ که څوک وایي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ د ذکر شوو ګروپونو څخه صرف د دوه ګروپونو د تحریم په بیان کښې د ﴿ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ﴾ جمله اضافه کړه او بس. چې یو ګروپ د پلار د منکوحې دي او بل ګروپ د دوه خویندو په نکاح کښې جمع کول دي؟

مونږ وایو چې: دغه دواړه ډولونه نکاح ګانې د ایت د نزول په وخت پورې په خلکو کښې رواج وې که څه هم خینو هوښیارو خلکو ورته په ښه نظر نه کتل.

سوال جواب

١٢_ که څوک وایي چې: قانون خو په تېرې شوې واقعه باندې موثر نه واقع کېږي نو د ذکرې شوې جملې په نازلولو کښې څه حکمت وه؟

مونږ وایو چې: که څه هم د همدې سوال دپاره مفسرینو کرامو تقریباً شپږ جوابونه لیکلي دي[٢]، مګر مونږ ته داسې ښکاري لکه څنګه به چې د کعبې د بدلون په وخت کښې منافقانو مؤمنانو ته شکونه وراچول چې ستاسو پخواني لمونځونه ضائع شوه نو الله ﷻ وفرمایل چې: ﴿ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَـٰنَكُمْ ﴾ [البقرة:١٤٣] یعنې: او الله ﷻ داسې نه دی چې ستاسو ایمان (لمونځونه) ضائع کړي چې بیت المقدس ته مو اداء کړي دي.

همدارنګه به منافقانو په دې مقام کښې هم ذکره شوې شبه راپورته کړې وي او یا به یې د راپورته

---

(١) شرح فتح القدير ج٣ ص١٢٦

(٢) تفسير زاد المسير ج٢ ص١٠٣؛ تفسير الكشاف ج١ ص٤٩٣

کولو خطر، و، نو الله ﷻ د دوارو سره وفرمایل چې: ﴿إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ﴾ یعنې: مګر هغه چې پخوا تېر شوي دي په هغو باندي نه نیول کېږئ.

ترڅو د یو پلوه د مسلمانانو تشویش د منځه یوسي او د منافقانو دسیسې شنډې کړي او د بل پلوه هغه اولادونه چې په ذکرو شوو ډولونو باندې تولد شوي وه او ژوندي وه، د حرامیانو په نامه یاد نه شي، او بالآخره د میراث څخه محروم ونه ګڼلی شي.

د موقتو حرامو ښځو دوهم ګروپ

۱۳ـ د موقتو حرامو ښځو دوهم ګروپ په [النساء: ۲۴] ایت ﴿وَٱلْمُحْصَنَٰتُ﴾ الآية کښې راروان دی چې بیا همغلته به ان شاء الله تعالی توضیح شي.

خلورمه سپاره د الله ﷻ په توفیق ختمه شوه
۱۳۷۲/۸/۱۹ هـ ش نېټه، د چهار شنبې ورځ، تقریباً ۸:۰۰ بجې

﴿وَٱلْمُحْصَنَٰتُ مِنَ ٱلنِّسَآءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُكُمْ ۖ كِتَٰبَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ ۚ وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَآءَ ذَٰلِكُمْ أَن تَبْتَغُوا۟ بِأَمْوَٰلِكُم مُّحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَٰفِحِينَ ۚ فَمَا ٱسْتَمْتَعْتُم بِهِۦ مِنْهُنَّ فَـَٔاتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً ۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَٰضَيْتُم بِهِۦ مِنۢ بَعْدِ ٱلْفَرِيضَةِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٢٤﴾﴾

[۲۴] او (په تاسو باندې) د ښځو څخه مېړه دارې ښځې (حرامې کړی شوي دي) مګر هغه ښځې (دریاندې حرامې نه دي) چې ستاسو ښي لاسونه یې مالکان شوي وي، په تاسو باندې (لازم کړی شوي دي) د الله ﷻ لازم کول.

او تاسو ته په غیر د دغو (ذکر شوو حرامو ښځو) څخه (نولې ښځې) حلالې کړی شوي دي. خو چې په خپلو مالونو باندې یې (د نکاح) مطالبه وکړئ (مهر وټاکئ او ایجاب او قبول د شاهدانو په وړاندې ترسره کړئ). په داسې حال کښې چې تاسو (په دوامداره توګه) د خپل عفت ساتونکي یاست، نه شهوت پرستي کوونکي.

نو د (نوموړو) ښځو د جملې څخه چې تاسو په هرې یوې باندې څه نفعه واخستله (چې یا مو ورسره جنسي ارتباط ونیوه او یا مو ورسره صحیحه خلوت وکړ) نو هغوی ته خپلې اجورې (مهرونه) ورکړئ (اګر که سمدستي طلاق ورکړئ او نوره استفاده ترې ونه کړئ. دا مهرونه په تاسو باندې فرض ګرځول شوي) فرض ګرځول.

او په تاسو باندې په دې کښې څه ګناه نشته چې د مهر د ټاکنې څخه وروسته دواړه جانبه ورباندې راضي شئ (چې یا یې کم کړئ او یا یې زیات).

بې شکه الله ﷻ پوه دی (او) د حکمت خاوند دی (د تحریم او تحلیل چوکاټ یې په پوهه او حکمت ولاړ دی).

شان نزول

د ابو سعید الخدري رضی الله عنه څخه روایت دی چې مونږ د اوطاس په غزا کښې څه زنانه د بندیانو په حیث ونیولې چې زمونږ وینځې وګرځېدلې، نو مونږ د دې څخه کرکه کوله چې جنسي ارتباط ورسره ونیسو، او دا خکه چې هغوی په کفرستان کښې مېړونه درلوده. د نبي کریم ﷺ څخه مو په دې باره کښې پوښتنه وکړه نو ذکر شوی ایت شریف نازل شو، چې جنسي ارتباط یې درته جائز دی خو «إِذَا انْقَضَتْ عِدَّتُهُنَّ»[۱] کله چې د دوی عدت تېر شي. د دوی عدت صرف یو حیض دی.

[۱] صحیح مسلم ج۱ ص ۴۷۰

د مطلب خلاصه

۱_ یعنې د موقتو حرامو ښځو دوهم ګروپ مړوښې زنانه دي چې یا د بل چا د نکاح لاندې وي او یا د بل چا په عدت کښې وي. نو ترڅو پورې چې د بل چا د نکاح او عدت څخه نه وي فارغې شوې تاسو ته د دوی نکاح جواز نه لري. مګر د وینځو په باره کښې دا قید نشته، البته هغه وینځې چې هغوی په دار الحرب کښې مېړونه لري او ستاسو د ملکیت لاندې راشي، نو دغه ډول وینځې خپل اصل مالک ته جائزې دي چې د یوه حیض څخه وروسته ورسره جنسي ارتباط ونیسي، همدارنګه دا هم روا ده چې بل کوم یو مسلمان یې په نکاح باندې واخلي.

د زنانه وو ذکر شوي حرام ګروپونه ټول د الله ﷻ د پلوه په تاسو حرام کړی شوي دي نو تاسو ته په کار دي چې په کلکه پرې عمل وکړئ.

۲_ د نوموړو حرامو ګروپونو څخه په غیر نورې ټولې زنانه تاسو ته جائزې دي چې ترځلورو پورې په نکاح واخلئ او مهرونه ورته ومنئ.

نو څرنګه چې ستاسو دپاره ستاسو مالونه د ژوند قیام ګڼلې کېږي او دنیا او آخرت وربانديې ګټلې شي. نو تاسو ته په کار دي چې په خپلو مالونو باندې خپل عفت او پاک لمنې حاصله کړئ، هسې نه چې مطلب مو پکښې یوازې او یوازې د خپلو شهوتونو سړول وي او بس.

نو د کومو ماندینو څخه چې تاسو حقیقتاً یا حکمًا استفاده وکړه چې یا ورسره جنسي ارتباط ونیسئ او یا ورسره په داسې موقع کښې خلوت وکړئ چې د جنسي ارتباط څه موانع موجود نه وي، نو هغوی ته منلي شوي ټول مهرونه ورکړئ.

۳_ هو! په دې کښې درباندې څه باک نشته چې د مهرونو د مقررولو څخه وروسته دواړه جانبه په څه شي باندې راضي شئ چې یا وربانديې څه نور هم وراضافه کړئ او یا ترې څه کم کړئ.

۴_ بې شکه الله ﷻ پوه دی، نو د زنانه وو د تحریم او تحلیل په باره کښې یې چې څه حدود نازل کړي دي په هغو کښې یې ستاسو ټول ضروریات او کړه وړه د نظره نه دي ویستلي. او هم د حکمت څښتن دی. که حدود یې نه وی ټاکلي نو هرو مرو به ستاسو ژوند تریخ شوی او ګډوډې به درمنځه شوې وی.

توضیحات

۱_ د "اَلْمُحْصَنَات" کلمه اصلا د "حِصْن" څخه اخستله شوې ده، "حِصْن" هغه مضبوط، قوي کلي ته وایي چې دښمن وربانديې د ورپورته کېدلو توان نه لري. او "اِحْصَان" همدغې مضبوط کلي ته د ورننوتلو یا ورننویستلو څخه عبارت دی.

په قرآن کریمٌ لاندې څلور شیان (نکاح، عفت، حُریت، اسلام) د مضبوطو کلاګانو سره تشبیه شوي دي چې تفصیل یې دا دی:

الف: میړوښو ښځو ته "مُحْصَنَات" وايي ځکه چې دوی خپلو میړونو د خلکو د نظره ساتلي دي او څوک نه شي کولی چې د نکاح کولو تمه ورته وکړي او نه دوی د بل چا د نکاح خیال کولی شي. ته په وایې چې په قوي کلا کښې بندیانې دي او د کلا کنجي يې د میړونو په لاس ده.

ب: هغه سړي ته هم "مُحْصِن" ویل کېږي چې هغه په نکاح کولو باندې خپل عفت او پاک لمنی ساتي او هم د خپل نسل حفاظت يې په نظر کښې وي. د همدې معنی په مقابل کښې "مُسَافِح" استعمال مومي. "مُسَافِح" هغه چا ته وايي چې هغه خپلې اوبه (مني) ضائع کوي، نه د خپل عفت خیال ساتي او نه د راتلونکي نسل غم کوي بلکې مطلب يې فقط شهوت پرستي وي او بس. په ﴿ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَٰفِحِينَ ﴾ کښې همدغې معنی ته اشاره ده.

ج: په حُریت باندې هم بنیادم د بل چا د غلامۍ څخه ازادېږي، ته به وایې چې کور يې په مضبوط کلي کښې دی چې هیڅوک يې د تسلط لاندې نه شي راوستلی. همدا معنی د راتلونکي ایت په ﴿ أَن يَنكِحَ ٱلْمُحْصَنَٰتِ ﴾ کښې مطلب ده.

د: د ټولو څخه لوړ او دنګ کلی اسلام دی چې سړی پرې د هر ډول غلامۍ څخه نجات پیدا کوي. همدا معنی د راتلونکي ایت په ﴿ فَإِذَآ أُحْصِنَّ ﴾ کښې راروانه ده چې لږ وروسته به ـ ان شاء الله تعالی ـ ښه واضحه شي.

په دې مقام کښې د "حِصْن" اولنی معنی مراده ده، د همدې کبله په ﴿ وَٱلْمُحْصَنَٰتُ مِنَ ٱلنِّسَآءِ ﴾ کښې د ﴿ مِنَ ٱلنِّسَآءِ ﴾ کلمات اضافه نازل شوي دي، ترڅو کافرو مړوښو ښځو ته هم شامل شي. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: په تاسو باندې د مړوښو ښځو نکاح کول حرام ګرځول شوي دي که څه هم هغوی (کتابیانې کافرې وي)، مګر د وینځو نکاح درته حلاله ده که څه هم د هغوی میړونه په دار الحرب کښې ژوندي وي.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایې چې: په ذکر شوي تقدیر سره خو د صحابه وو کرامو ﷺ اشتباه په ایت شریف باندې نه جوابېږي ځکه چې دوی ته د یمیني ملک په بنا په جنسي ارتباط کښې اشتباه پیښه شوې وه، نه په نکاحي ملک کښې، لکه چې ذکر شوی شان نزول ورباندې دلالت کوي؟

مونږ وایو چې: ایت شریف ذکره شوې اشتباه په دلالة النص سره جواب کړې ده. او دا ځکه کله چې د مړوښو وینځو څخه په نکاحي ملک سره استفاده روا وګرځوله شوه نو د وینځو مالکانو ته خو ترې په یمیني ملک سره په طریق اُولی استفاده جائزه ده. ځکه چې دوی خو نکاح ته ضرورت نه لري او د قوي ملک خاوندان دي.

د حرامو ښځو ګروپونه لږ دي

۳ـ څرنګه چې د هغو ښځو ګروپونه لږ دي چې د هغوی نکاح کول په سړي باندې حرام دي او د

حلالو ښځو ګروپونه ذبر دي، نو الله ﷻ حرام ګروپونه په مشخصه توګه بيان کړه او حلالو ګروپونو ته يې په ﴿وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَآءَ ذَٰلِكُمْ﴾ سره اشاره وکړه چې د بيان او ضبط ډېره موثره طريقه ده يعني: تاسو ته د ذکر شوو حرامو ګروپونو څخه په غير نور ټول ګروپونه حلال کړی شوي دي. خو بايد لاندې څو نکاتــ په نظر کښې ونيول شي:

الف: که څه هم په لوستلو شوو ايتونو کښې د حرامو ښځو لاندې څوارلس ګروپونه په عبارة النص سره ذکر شوي دي:

۱ـ مورګانې ۲ـ لورګانې ۳ـ خورګانې ۴ـ د پلار خورګانې ۵ـ د مور خورګانې ۶ـ وريرې ۷ـ خورزې ۸ـ رضعي مورګانې ۹ـ رضعي خورګانې ۱۰ـ خواښې ګانې ۱۱ـ پرکټې ګانې ۱۲ـ انګورګانې ۱۳ـ د دوه خويندو جمعه کول ۱۴ـ مروښې ښځې.

مګر په دلالة النص، احاديثو او بالآخره د امت په اجماع سره څه نورې زنانه هم په نوموړو حرامو ګروپونو کښې شاملې دي چې مونږ ورته د ايتونو په توضيحاتو کښې اشارې کړې دي او تفصيل يې د فقهي په کتابونو کښې ذکر دی. لکه نياګانې او غورې نياګانې، يا لکه لمسۍ، کروسۍ او داسې نورې.

ب: د ځينو نصوصو په بناء او د ځينو عوارضو د کبله د زنانه وو څخه نور ګروپونه هم شته چې په سرې باندې يې نکاح کول حرام دي، لکه:

اول: د مشرکو ښځو نکاح په [البقرة: ۲۲۱] ايت سره حرامه ده.

دوهم: کومې ښځې چې په درېوو طلاقونو باندې طلاقې شوې وي، ترڅو چې بل مېړه ونه کړي په اولنې مېړه باندې په [البقرة: ۲۳۰] ايت سره حرامې دي.

درېم: څوک چې د خپلې ښځې سره ملاعنه وکړي نو په هغه باندې همدغه ښځه په ابدي توګه حرامه ګرځي.

د عبد الله بن عمر ؓ څخه روايت دی چې د نبي کريم ﷺ په زمانه کښې يوه سړي خپله ښځه په زنا باندې متهمه کړه او د [النور: ۶] ايت په مطابق دواړو ملاعنه وکړه، نو نبي کريم ﷺ متهم ماشوم مور ته انتساب کړ «وَفَرَّقَ بَيْنَ الْمُتَلَاعِنَيْنِ»[1] يعني: او د دواړو لعنت کوونکو په منځکښې يې په جدايي باندې حکم وکړ.

څلورم: د څلورو ښځو څخه وربورته ښځې په نکاح کول هم د [النساء: ۳] ايت په ذريعه حرامې ګرځولې شوې دي.

پنځم: د هغو ښځو نکاح کول هم حرام دي چې هغوی د بل چا په عدت کښې وي چې د [البقرة: ۲۳۴، ۲۲۸] ايتونو لاندې يې بحث تېر شوی دی.

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۶۹۶

مهر شرعي حق دی

۴_ د ﴿ أَن تَبْتَغُوا ﴾ جمله د حرف جر په تقدیر په ﴿ وَأُحِلَّ لَكُم ﴾ پورې تعلق نیسي، نو د معنی حاصل بې داسې کېږي چې د حرامو ښځو څخه په غیر د نورو ښځو نکاح تاسو ته په دې سبب باندې حلاله کړی شوې ده چې تاسو بې د نکاح مطالبه د خپلو مالونو په ذریعه وکړئ.

د دې بیان څخه لاندې مطالب په لاس راځي:

الف. مهر شرعي حق دی، که څوک یوه ښځه په دې شرط نکاح کړي چې مهر به منځکښې نه وي هم نکاح صحت لري او مهر المثل ورباندې واجب دی. هو! دا بېله خبره ده چې د ثبوت څخه وروسته بیا د منکوحې حق دی، کولی شي چې مهره ته بې هبه کړي او یا پکښې بل څه تصرف وکړي.

ب: د مهر لوړه درجه منحصره نه ده اما کمه درجه بې د ابو حنیفه رحمة الله علیه په نزد باید د لسو روپو څخه لږ نه وي څکه چې دا مقدار په شریعت کښې اهمیت لري او د غله لاس ورباندې پرېکېدلی شي. او هم په عرف کښې ورته د مال لقب ورکول کېږي.

متعه د کومې نکاح نوم دی؟

۵_ د اهل التشیع په نزد متعه د هغه عقد څخه عبارت ده چې یوه ښځه په ایجاب او قبول سره په معین مهر باندې د ټاکلي وخت پورې د یوه نارینه د استفادې صالحه وګرځي، کله چې ټاکلی شوی وخت تېر شي نو ذکره شوې ښځه بدون د طلاق څخه د نارینه څخه جدا کېږي[۱].

احناف علیهم الرحمة وايي چې که نوموړی عقد د نکاح په لفظ سره اجراء شي هم د متعې حکم اخلي څو چې وخت پکښې ټاکلی شوی وي، څکه چې په عقودو کښې معنی ته اعتبار دی، او دغه دول نکاح د متعې په معنی سره ده[۲].

ایا متعه جائزه ده؟

۶_ اهل التشیع د ایت شریف د ﴿ فَمَا اسْتَمْتَعْتُم بِهِۦ مِنْهُنَّ فَـَٔاتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ ﴾ تکرې څخه داسې معنی اخلي چې: ای مسلمانانو! د کومو زنانه وو څخه چې تاسو د موقتې نکاح په ذریعه استفاده وکړئ نو هغوی ته ټاکلي شوي اجرتونه ورکړئ. دوی همدغې نکاح ته متعه وايي او دا د دوی په نزد باندې جائزه ده.

څرنګه چې زموږ (أهل السنة والجماعة) د احادیثو کتابونو[۳]، د فقهي کتابونو[۴] او بالآخره د

---

(۱) تفسیر المظهري ج۲ ص۷۴

(۲) الهدایه کتاب النکاح

(۳) صحیح مسلم ج۱ ص۴۵۰؛ شرح معاني الآثار ج۲ ص۱۵

(۴) کتاب الفقه علی المذاهب الاربعه ج۴ ص۹۰؛ احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۱۴۸

تفسیر کتابونو(۱) د موقتې نکاح د تحریم په هکله پوره څېړنې کړې دي چې د اوږدوالي د کبله دلته ټولې نه شو رانقلولی، نو صرف په لاندې څو نکاتو باندې اکتفاء کوو چې د دې مقام سره قوي ارتباط لري:

الف: د ایت شریف ذکره شوې ټکړه د اهل التشیع په متعې سره تفسیرول غلط کار دی ځکه چې:

اول: د سورت تقریباً د اول سر څخه د شرعي نکاح په هکله بحث راروان دی چې وروستنی بحث هم همدغه مضمون تعقیبوي، نو که په منځکښې د ایت شریف د یوې برخې تفسیر د وړاندې او ببرته څخه مخالف کړی شي نو داسې مثال به ولري لکه څوک چې د ملغلرو امیل وشکوي او ملغلرې دانه وانه شي. ښکاره ده چې دا ډول کار د فصیح کلام سره مناسب نه دی.

دوهم: په همدې سورت کښې د منکوحو شماره په څلورو پورې حصره شوې ده، که بالفرض دلته د اهل الشیع تفسیر مراد کړی شي نو د منکوحو شماره په څلورو کښې نه حصرېږي. او دا ځکه چې دوی د یو پلوه همدغه متعه د نکاح په نوم یادوي او د بله پلوه ورته په ټاکلې شوي عدد باندې قائل نه دي او د متعو عدد نه حصروي.

دریم: په همدې سورت کښې زیات تاکید شوی دی چې خپلو منکوحو ته په میراث کښې برخه ورکړئ، نو که دلته د هغوی متعه مراده کړی شي نو معنی به دا وي چې ځینو منکوحو ته په میراث کښې برخه مه ورکوئ. او دا ځکه چې اهل التشیع ورته په میراث قائل نه دي(۲).

څلورم: د نکاح په اهدافو کښې الله ﷻ عفت او پاک لمنې د دوام په توګه شامله کړې ده، د همدې کبله یې په ﴿ مُّحْصِنِينَ ﴾ د اسم فاعل صیغه نازله کړې ده، او د اهل التشیع په متعې باندې خو دوامداره پاک لمنې نه ساتله کېږي ځکه چې په هغې کښې وخت ټاکلی وي.

پنځم: د ﴿ فَمَا ٱسْتَمْتَعْتُم ﴾ جمله په ﴿ أَن تَبْتَغُواْ بِأَمْوَٰلِكُم ﴾ باندې تفریعه ده. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: په نکاح کښې د مال (مهر) ورکړه واجبه ده خو ترڅو پورې چې د منکوحې څخه استفاده نه وي شوې نو نیمایي مهر بې په خطر کښې دی، اما کله چې تاسو د هغوی څخه استفاده وکړئ نو بیا ضرور ټول مهر ورکړئ او چونګی ترې مه ستنوئ.

که د اهل التشیع متعه مراده کړی شي نو ذکره شوې تفریع معنی نه ورکوي ځکه چې وړاندې خو د دوی د متعې هیڅ بحث نه دی تېر شوی ترڅو دغه جمله ورباندې تفریع شي.

شپږم: په راتلونکې ایت شریف کښې الله ﷻ هغه خلکو ته چې د اصیلې ښځې نکاح ته یې وسه نه کېږي هدایت کړی دی چې دوی دې کم اصیلې په نکاح واخلي چې د یو طرفه یې عادتاً مهر خفیف وي او د بل طرفه یې د نفقې بوج په مالک باندې وي کله چې هغوی د خپل استخدام څخه فارغه نه کړي.

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۵ ص ۱۰۰۰ تفسیر القرطبي ج۵ ص ۱۳۰؛ تفسیر المظهري ج۲ ص۷۵

(۲) تفسیر نمونه ج۳ ص۳۴۴ (د اهل التشیع تصنیف)

نو که بالفرض د اهل التشیع متعه شرعي کار وی نو الله ﷻ به ضرور همدغو بې وسې خلکو ته د متعې تجویز نازل کړی وی، ځکه چې د خپلو خواوو د سرولو دپاره د کم اصلو د نکاح ځخه هم متعه کول ډېر اسان دي چې د دوی په اصطلاح نکاح ده او د نکاح لوازم نه لري (خوره او څښه او حساب مه منه).

اوم: اهل التشیع وایي چې متعه کول اجتماعي ضرورت دی، خصوصاً په دې زمانه کښې د تحصیل دوره اوږد وخت ته ارتیا لري که دوی په ربښتیانی نکاح باندې مصروف شي نو تحصیل به بې ناتمام پاتې شي[1]. نو مونږ د دوی ځخه د لاندې پوښتنو جوابونه غواړو:

- ایا محصلینو ته دا بهتره نه ده چې جنسي غرائز یې په متعه باندې راوېښ نه شي؟.
- ایا د تحصیل د پای پورې هر یوه ته په اصطلاح دوه سوه متعې په کار نه دي؟ ایا دا کار د دوي د وسې پوره دی؟
- ایا د دوی تشویشونه په متعو نه اضافه کېږي چې یو اولاد یې په امریکا کښې وي او بل په اروپا کښې؟ که بالفرض په متعه نسب ثابت شي[2].
- او که ثابت ونه ګڼلی شي نو ایا د نومړو اولادونو مور دوی ته نفقه ورکولی شي، په داسې حال کښې چې پخپله یې د نفقې دپاره د متعې لاره غوره کړې ده؟.
- ایا په متعې باندې استعمال شوې زنانه څوک په دائمي شرعي نکاح اخلي؟.
- ایا د دوی د ګذران دپاره کچني خانې جوړول ضرور نه دي، لکه چې د انقلاب ځخه وراندې د ایران په جمهوریت کښې د وخت پاچا (رضا شا پهلوي) دا کار کړی وه؟.

ب: د پورتني بیان ځخه ثابته شوه چې د اهل التشیع د متعې د ثبوت دپاره په قرآن کریم کښې کوم ایت نشته، حال دا چې د اسلام په ابتداء کښې یې په سفرونو کښې تحقق موندلی دی نو ثبوت به یې په احادیثو باندې شوی وي، اما بالمقابل د نومړې نکاح په نسخې کښې زښت ډېر احادیث روایت شوي دي چې تقریباً د معنوي تواتر درجې ته رسېږي[3]. لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

اول: د علي ﷺ ځخه روایت دی چې: «أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ مُتْعَةِ النِّسَاءِ يَوْمَ خَيْبَرَ وَعَنْ أَكْلِ لُحُومِ الْحُمُرِ الْإِنْسِيَّةِ»[4] یعني: نبي کریم ﷺ د ښځو د متعې ځخه د خیبر د غزا په ورځ منعه وکړه او هم یې د کورنیو خرو د غوښو ځخه منعه وکړه (دواړه یې په همدې ورځ باندې حرام وګرځول او نسخه یې کړه).

دوهم: سَبْرَة بن مَعْبَد وایي چې مونږ د نبي کریم ﷺ سره (د مکې د فتحې په ورځ) ملګري وو چې اعلان یې وکړ چې: ای خلکو! ما خو تاسو ته د ښځو ځخه په استمتاع کښې اجازه کړې وه (چې د

---

(۱) تفسیر نمونه ج۳ ص۳۴۱ (د اهل التشیع تصنیف)
(۲) تفسیر نمونه ج۳ ص۳۴۳ (د اهل التشیع تصنیف)
(۳) الدر المنثور ج۲ ص۴۸۵
(۴) صحیح البخاري ج۲ ص۶۰۶، ۸۳۰

متعې په عقد کښې يې شاملې کړئ) خو يقيناً الله ﷻ دغه استمتاع د قيامت ورځې پورې حرامه وګرځوله، نو هر څوک چې د نومړو ښځو څخه څه شی لري (په عقد کښې شاملوي) «فَلْيُخَلِّ سبيلها وَلَا تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا»[۱] نو هغه دې خوشې کړي او څه مو چې ورکړي دي د هغه څخه ترې هيڅ شی بېرته مه اخلئ.

دريم: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چې متعه د اسلام په ابتداء کښې رواج وه، چې سړی به کوم ښار ته ورغی او هلته به يې څه معرفت نه درلود نو يوه ښځه به يې د دومره وخت دپاره په نکاح واخستله چې هلته به يې د څومره وخت د اوسېدانې نيت درلود، هغې به ورته د سامان حفاظت کاوه او د شيانو (مالونو) اصلاح به يې ورته کوله تردې چې دا ايت شريف نازل شو چې: ﴿إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ﴾ [المؤمنون: ۶] يعني: مؤمنان هغه خلک دي چې خپل عورتونه د بل هر ډول زنانه وو څخه ساتي مګر د خپلو مانديڼو څخه او يا د هغو وينځو څخه چې دوی يې مالکان ګرځېدلي دي. نو نومړی صحابي رضي الله عنه وايي چې د دغو دواړو څخه په غير نورې ټولې ښځې حرامې دي[۲].

د اهل التشيع متعه خکه په ذکر شوي ايت باندې حرامه شوه چې په دغه کښې يوازې دوه ډوله ښځې سړي ته حلالې شوې دي چې يا د سړي وينځه وي او يا منکوحه وي. او ذکر شوې متعه نه وينځه ده او نه منکوحه، که منکوحه وي نو د منکوحې لوازم به يې درلودی. لکه ميراث، نفقه او داسې نور.

څلورم: امير المؤمنين عمر رضي الله عنه يوه ورځې د ډېرو صحابه وو کرامو رضي الله عنهم په وړاندې د ممبر د پاسه د متعې د تحريم اعلان وکړ، يوه صحابي رضي الله عنه هم د ده اعلان رد نه کړ او په سکوت سره يې ورباندې اجماع وکړه. که بالفرض دوی ته يې د اباحت نسخه څرګنده نه وي نو ضرور يوه نفر خو به پرې خپله خواشيني ښکاره کړې وی[۳] لکه چې د مهر د تقليل په باره کښې ورباندې يوې ښځې اعتراض وکړ او دستي د خپل نظر څخه صرف نظر شو او په جهر سره يې وويلې چې: «أَصَابَتِ امْرَأَةٌ وَأَخْطَأَ عُمَرُ»[۴] ښځه حق ته ورسېده او عمر خطا شو.

يادونه

۷ــ الله ﷻ د زنانه وو د تحريم او تحليل د قوانينو په آخر کښې د خپلو پاکو صفاتو د جملې څخه د "عَلِيمٌ" او "حَكِيمٌ" دوه صفات نازل کړه ترڅو هغو ټولو شبهاتو او اعتراضاتو ته د اشارې په

(۱) صحيح مسلم ج۱ ص۴۵۱
(۲) جامع الترمذي ج۱ ص۲۱۳
(۳) تفسير کبير ج۱۰ ص۵۱
(۴) تفسير القرطبي ج۵ ص۹۹

نوګه جواب ورکړي چې په همدې هکله د اسلام دښمنو ټولنو د پلوه د ساده لوحو مسلمانانو د غولونې دپاره مطرح کېږي، چې دوی پرې تېر باسي او د اسلام سره يې بد بين کړي.

د جواب حاصل دا دی چې: ذکر شوي قوانين هغه چا نازل کړي دي چې هم يې علم کامل دی، د انسان ټول کړه ورته څرګند دي. او هم د حکمت څښتن دی چې هر يو کار يې د بې اندازې ګټو او حکمتونو څخه ډک دی، هو! دا بېله خبره ده چې څوک وربانديې پوهېږي او څوک وربانديې نه پوهېږي.

که بالفرض ذکر شوي قوانين يې نه وی نازل کړي نو د هرې يوې زنانه دپاره به خپل کور دوزخ جوړ شوی وی بلکې خپل کورونه به ورته پردي کورونه ګرځېدلي وی او په هرې يوې پيغلې باندې به د هر چا څخه وراندې د خپلو ورونو په منځکښې بزکشي جوړه وی، نه به د خپلوی مينه محبت پاتې وی او نه به د اقاربو زړه سوی او ترحم وجود درلودی، بلکې دا ټول به د عشق سيلاب وړي وی.

موږ په دې باره کښې خبره نوره نه شو اوږدولی چې لوستونکي زړه تنګي نه شي خو خينو علماوو علیهم الرحمة پکښې اوږده بحثونه کړي دي[1]، د چا چې اوږد بحث ته زړه نه په تنګېږي نو هيله ده هلته مراجعه وکړي.

﴿ وَمَن لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنكُمْ طَوْلًا أَن يَنكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِن مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُم مِّن فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ۚ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُم ۚ بَعْضُكُم مِّن بَعْضٍ ۚ فَانكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ ۚ فَإِذَا أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنكُمْ ۚ وَأَن تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَّكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٥﴾ ﴾

[۲۵] او ستاسو څخه چې هرڅوک د مالدارۍ د حيثه نه توانېږي چې مومنې اصيلې ښځې په نکاح واخلي نو (دوی دې) د هغو څخه (په نکاح کړي) چې ستاسو ښې لاسونه يې مالکان شوي دي چې ستاسو د مومنو وينځو څخه عبارت دي.

او الله ﷻ ستاسو په ايمان باندې ښه پوهېږي (چې څوک ښه مسلمان دی) ستاسو (انسانانو) ځينې نفر د ځينو نورو څخه دي (په اصل کښې ټول متحد ياست که څه هم څوک وينځه وي) نو دوی (وينځې) د دوی د مالکانو په اجازه په نکاح واخلئ او مهرونه يې ورته په معروفه (شرعي طريقه)

[1] حجة الله البالغة ج۲ ص۱۳۱

ورکړئ، په داسې حال کښې چې (دوی) پاک لمنې وي، نه علنې زناکارانې وي او نه (په پټه سره) د یارانو نیوونکې وي

نو کله چې دوی (نکاح شوې وینځې) مسلمانې شوې (البته په هغه صورت کښې چې دوی د نکاح په وخت کښې کتابیې وې) نو که دوی په زناکارۍ سره راتګ وکړي نو په دوی باندې د هغه شي نیمایي لازم دی چې هغه په اصیلو (مجردو زناکوونکو) ښځو باندې لازم دی چې هغه د تعذیب (حد) څخه عبارت دی.

دغه (د وینځو د نکاح اباحت) ستاسو د جملې څخه د هغه چا دپاره دی چې په خپل ځان باندې د زناکارۍ څخه دارېږي (چې چرته پکښې واقع نه شي).

او چې تاسو صبر وکړئ (خپل عزم قوي کړئ او د تجرد په حالت کښې هم خپل عفت وساتئ نو دا کار) درته ډېر بهتر دی. او الله ﷻ ښښونکی مهربان دی (نا اُمیده کېږئ مه).

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای مؤمنانو! څرنګه چې نکاح د یو پلوه ستاسو د نسل د بقا دپاره ضرور ده او د بله پلوه د پاک لمنۍ او عفت ساتنې د کبله هم ورته اړ یاست، نو که د اصیلو مسلمانو د نکاح کولو وسه مو نه کېږي چې مالي توان مو لږ وي او د هغوی د مهر او نفقې دپاره نه شئ وتلی نو د مؤمنو وینځو څخه دغه ضرورت پوره کړئ مګر تاسو مکلف نه یاست چې په زړونو باندې یې ځانونه پوه کړئ، بلکې ظاهري اقرار د هغوی د مؤمنو ګڼلو دپاره کفایت کوي، ستاسو ټول ایمانونه الله ﷻ ته ښه معلوم دي، څه لرې نه ده چې په وینځو کښې داسې ایمان داره وینځې موجودې وې چې ستاسو د اصیلو څخه د هغوی ایمان قوي وي. نو د همدې کبله د وینځو د نکاح کولو څخه نفرت مه کوئ، تاسو ټول په انسانیت کښې یو شی یاست، ټول د آدم ﷺ اولاد یاست.

۲ـ نو وینځې د خپلو مالکانو په اجازه په نکاح واخلئ او په شرعي معروفه طریقه باندې ورته مهرونه مستقیماً او یا یې د مالکانو په سلسله ورکړئ.

۳ـ د وینځو په نکاح ګولو کښې لکه څنګه چې ستاسو عفت ساتل کېږي همدارنګه د وینځو دپاره هم ګټور دي چې د پټو او ښکاره فحاشیو څخه بچې پاتې کېږي. نو که بالفرض وینځو د ذکر شوي حالت سره- سره پټې یا ښکاره زنا ته لاس واچاوه چې هم مسلمانې وي او هم مېړه دارې وې نو په هغوی باندې د مجردو اصیلو ښځو نیمایي حد اجراء کېږي. یا په بل عبارت: د وینځو په حد باندې نکاح کول څه اثر نه غورزوي، په دواړو حالاتو کښې ورته پنځوس دُرې ټاکلې شوې دي.

۴ـ مګر دا په یاد ولرئ چې د وینځو نکاح د هغو بې وسې مسلمانانو دپاره تجویزه شوې ده چې هغوی په خپل ځان باندې دارېږي چې د تجرد په حالت کښې چرته په زنا باندې اخته نه شي چې د دنیا او آخرت مشقاتو سره به مخامخ شي.

۵_ په هر تقدیر، تاسو ته دا خبره غوره ده چې خپل خانونه د تجرد په حالت کښې هم اداره کړئ او خپل عفت وساتئ او د وینځو د نکاح څخه صرف نظر شئ چې نه مو اولادونه د بل چا غلامان جوړ شي او نه مو نوامیس (ماندینې) د نورو خدمتګاراني وګرځي. او د وینځو په نکاح کښې دغه دواړه عیبونه شته.

مګر الله ﷻ بښونکی دی، په دغو دواړو عیبونو باندې درته ګناه نشته، او هم مهربان دی چې ستاسو د عفت ساتنې دپاره یې درته پوره لارې چارې درنازلې کړې دي چې نه مو انساني غرائز زندي شي او نه مو د ژوند نظام ګډوډ شي.

توضیحات

۱_ د ﴿ طَوْلًا ﴾ کلمه په اصلي حرفونو (ط، و، ل) کښې د "طَوْل" (اوږدوالي) سره متحده ده چې په مقابل کښې یې قصر (لنډون) استعمالیږي، خو اکثرو علماوو علیهم الرحمة په دې مقام کښې "طَوْل" په غنی او د مال په پراخوالي باندې تفسیر کړی دی[1].

که څه هم د وینځو په نکاح کولو کښې هم د مهر ورکړه واجبه ده مګر د لاندې وجوهو د کبله د دوی مصارف د اصیلو ښځو څخه اسان دي:

الف: د کم اصلې ښځې مهر د اصیلې ښځې په نسبت خفیف دی.

ب: ترڅو چې کم اصله میرمن د خپل مالک خدمت کوي او د خپل میړه په اختیار کښې ورنه کړی شي، نفقه یې په میړه باندې نشته[2].

ج: د وینځې د اولادونو نفقه هم په پلار باندې نه واجبیږي ځکه چې دوی د وینځې د مالک دپاره غلامان جوړیږي[3] او د غلام نفقه خو په خپل مولی باندې واجبه وي.

څو مسائل

۲_ د ذکر شوي ایت شریف څخه د احکامو په استنباط کښې مجتهدین علیهم الرحمة په لاندې ډول اختلاف لري:

الف: امام الشافعي رحمة الله علیه وایي چې د وینځې په نکاح کولو کښې د اصیلې ښځې د نکاح کولو بې وسي شرط ده، نو توانا سړي ته د وینځو نکاح جواز نه لري. اما ابو حنیفه رحمة الله علیه وایي چې توانا ته هم جائزه ده خو بهتره نه ده. دا ځکه چې د ﴿ وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَآءَ ذَٰلِكُمْ ﴾ جمله عامه ده، اصیلو او کم اصلو ټولو ته شامله ده.

ب: امام الشافعي رحمة الله علیه وایي چې بې وسې سړي ته هم د کافرې (کتابیې) وینځې نکاح کول

(۱) تفسیر القرطبي ج۵ ص۱۳۶
(۲) کتاب الفقه علی المذاهب الاربعه ج۴ ص۵۱۷
(۳) کتاب الفقه علی المذاهب الاربعه ج۴ ص۵۸۵

روا نه دي ځکه چې الله ﷻ وينځې په مؤمناتو سره مقيدې کړې دي ﴿ فَتَيَٰتِكُمُ ٱلۡمُؤۡمِنَٰتِ ﴾ او د نيد په نښتوالي سره د مقيد نښتوالی راځي. اما ابو حنيفه رحمه الله وايي چې د کافرې کتابيې وينځې نکاح هم روا ده لکه څنګه چې د اصيلې کافرې کتابيې نکاح روا ده، او د قيد د نښتوالي د کبله د مقيد نښتوالی ضرور نه دی، لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ لَا تَأۡكُلُواْ ٱلرِّبَوٰٓاْ أَضۡعَٰفٗا مُّضَٰعَفَةٗ ﴾ [آل عمران: ١٣٠] يعني: تاسو په چندونو چندونو سره سود خوري مه کوئ. ښکاره ده چې غير مضاعف سود خوري هم جائزه نه ده.

د ذکرو شوو دوارو مسئلو زياته شرحه فقهي کتابونو ليکلې ده[١]، او د اختلاف مبنی يې د أصول الفقه په کتابونو کښې کتلی شی[٢].

ج: ابو حنيفه رحمه الله هم په اصيلې باندې د پاسه د کم اصيلې ښځې نکاح کول جائز نه ګڼي. لکه چې د علي ﷺ[٣]، عبد الله بن عباس رضي الله عنهما او د عبد الله بن عمر رضي الله عنهما څخه يې هم عدم جواز روايت شوی دی[٤].

د وينځو په نکاح باندې مه شرمېږئ؟

٣ـ په هغه وخت کښې د وينځو نکاح کولو خلکو ته شرم او عار ښکاره کېده، تردې چې د وينځې زوی ته به يې د "هَجِيْن" (عيبجن) لقب ورکاوه[٥]، نو الله ﷻ ذکرې شوې نکاح ته په لاندې وجوهو باندې ترغيب نازل کړ:

الف: ستاسو بهترې د الله ﷻ په نزد په انسابو او احسابو باندې نه ده بلکې په تقوی او قوي عقيدې سره ده، او عقيده خو صرف همده ﷻ ته ښه معلومه ده تاسو څه خبر ياست چې که د وينځو عقيده د اصيلو څخه قوي وي.

ب: تاسو ټول د يو اصل څخه ياست چې آدم ﷺ دی، نو په نسب کښې ځيني په ځينو نورو باندې مه خانونه درانه ګڼئ او مه وينځو او غلامانو ته په سپک نظر ګورئ.

ج: که تاسو وينځې په نکاح واخلئ نو د يو طرفه به خپل عفت وساتئ او د بله طرفه به وينځې هم د بې عفتۍ او کچنيتوب څخه بچې کړئ چې دا هم ستاسو دپاره اجر او ثواب دی.

د زنا ډولونه

٤ـ د جاهليت په زمانه کښې فحاشي په دوه ډوله رواج درلود[٦]:

---

(١) فتح القدير على الهدايه ج٣ ص٢٣٤
(٢) الحسامي (الوجوه الفاسدة)
(٣) بدائع الصنائع ج٢ ص٢۶۶
(٤) موطا الإمام مالک ص٥٠۴
(٥) البحر المحيط ج٣ ص٥٩٥
(۶) تفسير المنار ج٥ ص٢٢

الف: ځینو زناکارو ښځو به په کور باندې د فحاشۍ سور بیرغ ودراوه چې د یوه زناکار ځخه پې هم د اوسېدانې ځای پټ پاتې نه شي او هر چا ته به د ورننوتلو اجازه وه، مګر دا ډول فحاشي خلکو نه عار ښکارېده.

ب: ځینو ښځو به عامو خلکو ته د زناکارۍ اعلان نه کاوه بلکې د یو نفر سره به یې په پټه فحاشي کوله او یارانه به یې ورسره درلوده، چې دا ډول زناکاري خلکو ته بده نه ښکارېده او څوک پرې نه شرمېده.

الله ﷻ اول ډول زناکارۍ ته په ﴿ غَيْرَ مُسَـٰفِحَـٰتٍ ﴾ سره اشاره وکړه او دوهم ډول یې په ﴿ وَلَا مُتَّخِذَٰتِ أَخْدَانٍ ﴾ سره تعبیر کړ. دا ځکه چې "أَخْدَان" د "خَدِيْن" جمعه ده او خدین پټ آشنا او انډیوال ته وایي.

په وینځه باندې رجم نشته

۵ـ د ﴿ فَإِذَآ أُحْصِنَّ ﴾ کلمه د "إِحْصَان" څخه اشتقاقه شوې ده. او "إِحْصَان" په دې ځای کښې په معنی د اسلام سره دی[۱]، نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: وینځه ښځه اګر چې د چا دپاره منکوحه جوړه شي د زنا په حد کښې نه رجمه کېږي، بلکې د زنا کوونکې وینځې حد فقط پنځوس دُرې دي چې د مجردې اصیلې د حد (سلو دُرو) نیمایي کېږي. برابره خبره ده چې متزوجه وي او که مجرده، خو دا پکښې شرط ده چې مسلمانه دې وي ځکه چې کافره وینځه نه په حد کېږي[۲].

عَنَت څه معنی؟

۶ـ مفسرینو کرامو په دې مقام کښې د "عَنَت" د کلمې تقریبًا پنځه معناوې کړې دي[۳] مګر رئیس المفسرین ﷺ په زنا سره تفسیره کړې ده[۴].

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: د وینځو نکاح کول د هغو مؤمنانو دپاره تشریع شوې ده چې په خپل ځان باندې ډارېږي چې د عدم نکاح په صورت کښې به په زناکارۍ باندې مبتلا شي. نو که څوک خپل استقامت د لاسه ورنه کړي او د اصیلې د نکاح څخه د ناتوانۍ په صورت کښې هم خپل عفت په تجرد کښې وساتي او د وینځې د نکاح څخه صرف نظر شي نو دا ورته بهتره ده ځکه چې:

الف: په وینځه باندې د سړي کور چندان نه ابادېږي ځکه چې هغه د خپل مالک په واک او اختیار کښې وي که اجازه ورکړي نو کور ته به تشریف راوړي که نه نو کور ته نه شي راتلای.

---

(۱) تفسیر الطبري ج۴ ص۲۲

(۲) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۱۶۹

(۳) زاد المسیر ج۲ ص۱۱۱

(۴) البحر المحیط ج۳ ص۵۹۹

ب: په وینځې ماندینې باندې خپل خاوند څه اختیارات نه لري چې د بې خایه ګرځېدلو څخه یې منعه کړي، نو څه لرې نه ده چې په ځینو ځایونو کښې به ورباندې خاوند خپه کېږي خو منعه کولی به یې نه شي.

ج: د وینځې اولادونه که څه هم ثابت النسبه دي خو د مالک دپاره غلامان ګرځي چې د دوی د مملوکي حاصلات دي. او دا ډېره سخته خبره ده چې سړی خپل اولادونه د بل چا دپاره غلامان جوړ کړي.

﴿ يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾ وَٱللَّهُ يُرِيدُ أَن يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ ٱلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ ٱلشَّهَوَٰتِ أَن تَمِيلُوا۟ مَيْلًا عَظِيمًا ﴿٢٧﴾ يُرِيدُ ٱللَّهُ أَن يُخَفِّفَ عَنكُمْ ۚ وَخُلِقَ ٱلْإِنسَٰنُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾ ﴾

[۲۶] الله ﷻ غواړي چې تاسو ته (د ژوند لارې چارې) بیان کړي، او د هغو (صالحو خلکو) طریقې درته وښایي چې ستاسو څخه وړاندې تېر شوي دي. او په تاسو باندې په رحمت سره رجوع وکړي. او الله ﷻ پوه دی (او) د حکمت څښتن دی (ستاسو کمزورۍ ورته معلومه ده).

[۲۷] او الله ﷻ غواړي چې په تاسو باندې په رحمت سره رجوع وکړي او (بالمقابل) هغه کسان چې شهوت پرستۍ پسې ګرځي (دا) غواړي چې تاسو (د الهي حدودو څخه) کاږه شئ په لوی کوږوالي سره.

[۲۸] (د حدودو په نازلولو کښې) الله ﷻ (په تاسو باندې د اسانۍ) اراده لري چې (درانه احکام) درڅخه تخفیف کړي او انسان خو کمزوری خلق کړی شوی دی (که تخفیف پرې نه وي نو حتمي د ناکامۍ سره مخامخ کېده).

ارتباط

څرنګه چې الله په تېرو شوو ایتونو کښې د نکاح په باره کښې څه محدودیتونه نازل کړي دي بلکې د سورت د اول سر څخه د جاهلیت د بدو رواجونو زبښت ډېر ډولونه د منځه یوړل شوه، او ښکاره ده چې دا ټول احکام شهوت پرستان او اسلام دښمني ټولنې نه خوښوي او څومره توان یې چې رسېږي د پیاده کولو مخه یې نیسي. دا د یو پلوه، او د بله پلوه الله ﷻ د لطف او مهربانۍ د مخې تشریعي قوانین جبراً په خلکو باندې نه تحمیلوي بلکې اسرار او ګټې یې ورته بیانوي ترڅو د دوی سرونه ورباندې خلاص شي او د مینې او محبت د لارې څخه یې په تعمیل باندې پیل وکړي. نو ځکه الله ﷻ د ذکر شوو محدودیتونو ګټو ته یو ځل اشاره وکړه چې د علیم او حکیم په دوه صفاتو باندې [۲۴، ۲۶] ایتونه ختم کړه، لکه چې څه وضاحت یې وړاندې تېر شوی دی.

او دا دی دا خل یې په ذکر شوو ایتونو کښې د محدودیتونو په ګټو باندې صراحت وکړ ترڅو د دښمنانو د لاندې اعتراضاتو مخه ونیوله شي او څوک پرې تېر نه اوځي:

الف: په دې کښې څه ګټه ده چې الله ﷻ په مونږ باندې ځینې زنانه حرامې کړې؟.

ب: ایا دا محدودیتونه په پخوانیو امتونو باندې هم لګېدلي وه او که یوازې زمونږ برخه شوه؟.

ج: ایا دا کار په مونږ باندې حَرَج نه دی؟.

د: ایا دا کار د نعمتونو څخه محرومول نه دي؟.

هـ: ایا دا به ښه نه وه چې د اروپایانو په شان مو په ازادۍ سره شهوت راني کولی؟.

د مطلب خلاصه

یعني: ای مؤمنانو! الله ﷻ په ذکر شوو محدودیتونو کښې دا اراده لري چې تاسو ته خپل احکام بیان کړي ترڅو د شهوت پرستانو د رواجونو څخه بچ پاتې شئ او د صالحینو سلفو په قدم باندې لاړ شئ چې هغوی ته هم الله ﷻ خپل احکام ورنازل کړي وه او د جاهلیت د رواجونو څخه یې ساتلي وه، نو تاسو یې هم د هغوی په قطار کښې ودرولئ ترڅو د الله ﷻ احکام عملي کړئ چې الله ﷻ درباندې په رحمت سره رجوع وکړي.

۲_ په ذکر شوو محدودیتونو کښې الله ﷻ ستاسو د غرائزو پوره مراعات ساتلی دی، نو که سمدستي په خپل مراعات پوره نه پوهېږئ نو همدومره پوه شئ چې الله ﷻ هم علیم دی ستاسو کړه وړه او ضروریات ورته ټول معلوم دي او هم د حکمت څښتن دی چې هیڅ حکم یې بې حکمته نه دی، چې همدغو دواړو عقیدو باندې کلک ودرېږئ نو د دښمنانو د اعتراضاتو او تشویشونو څخه به خلاص شئ.

۳_ لنډه دا چې الله ﷻ خو د شرائعو په درنازلولو کښې اراده لري چې په تاسو باندې د رحمت باران وورو‌ي، چې د یوه پلوه خپلې غریزې اشباع کړئ او د بله پلوه د الله ﷻ د رحمت مستحق شئ: په اصطلاح "هم ثواب او هم خُرما".

مګر شهوت پرستان غواړي چې تاسو د رحمت څخه ډېر لرې کړي چې د سلفو صالحینو لاره پرېږدئ او د جاهلیت په دودونو باندې اخته شئ، هغوی ستاسو دوستان نه دي هغوی غواړي چې ستاسو څخه هم د خپلو ځانونو په شان څاروي او بهائم جوړ کړي.

۴_ د احکامو په تنزیل کښې الله ﷻ ستاسو کمزوري د نظره نه ده غورزولې، د همدې کبله یې د زنانه وو څو محدودو ګروپونو څخه په غیر نور ټول ګروپونه درته حلال ګرځولي دي او تخفیف یې درباندې پېرزو کړی دی. په دې باندې علاوه د وینځو نکاح یې هم درته جائزه کړې ده او ستاسو د عفت ساتنې مراعات یې کړی دی.

۵_ که بالفرض الله ﷻ ستاسو غرائز اختناق (زندی) کړي وی او داسې محدودیتونه یې درباندې ایښې وی چې ستاسو د وسې پوره نه وی نو بیا به د شهوت پرستانو اعتراضات په ځای وی. خو

خبره داسې نه ده، په تشریعي محدودیتونو کښې ستاسو د کمزورۍ پوره لحاظ ساتلی شوی دی، تاسو ته لا خپله کمزوري او بې صبري دومره معلومه نه ده لکه چې الله ﷻ ته معلومه ده ځکه چې تاسو خپل خانونه پخپله نه دي جوړ کړي بلکې ستاسو جوړښت د الله ﷻ د پلوه صورت نیولی دی.

توضیحات

١ـ ځینو مفسرینو کرامو د نکاح د محدودیتونو زښت ډېر حکمتونه بیان کړي دي[١] خو مونږ به د اوږدوالي د کبله دلته نه شو رانقلولی، هیله ده چې علاقمندان یې هلته لوستلو ته مراجعه وکړي.

یادونه

٢ـ الله ﷻ د مؤمنانو د اطمنان دپاره (چې ذکر شوو محدودیتونو ته وارخطا نه شي) دوه کرته د ﴿ يَتُوبَ عَلَيۡكُمۡ ﴾ جمله تکراره کړه ترڅو دوی پوه شي چې که مونږ خطا کوونکي یاستو نو الله ﷻ توبه قبلوونکی دی نو اُمید دی چې د محدودیتونو څخه به بریالي تېر شو. او بیا یې د دوی اطمنان د ﴿ أَن يُخَفِّفَ عَنكُمۡ ﴾ په جمله سره لا قوي کړ چې الله ﷻ په تاسو باندې داسې تکلیف نه ږدي چې د هغه د بار څخه تاسو نه شئ وتلی او یا ترې ډېر په زحمت سره اوځئ بلکې د هغو دباره وتل اسان دي.

د تخفیفونو څو مثالونه

٣ـ که څه هم محمدي (ﷺ) شریعت د پخوانیو اُمتونو د درنو احکامو څخه خالي دی خو اسلام دښمنه ټولنې یې درګرده ثقیله معرفي کوي او سادګان مؤمنان تېر باسي چې د اسلام احکام ډېر درانه دي، ترڅو دوی شهوت پرستۍ ته وهڅوي او د ازادۍ په نوم یې د اسلام څخه بې زاره کړي.

د نکاح په قوانینو کښې د تخفیف لاندې څو مثالونه ولولئ:

الف: د یوې ښځې نیولې ترڅلورو پورې ښځې په نکاح کول.

ب: د څوارلس ګروپونو څخه په غیر د زنانه وو د نورو ټولو ګروپونو تحلیل.

ج: د وینځو د نکاح تجویز.

د: د نکاح په نیت یوې ښځې ته د کتلو جواز.

هـ: د احکامو حکمتونه څرګندول.

و: د تقصیراتو څخه د توبې قبلول هم ډېر لوی تخفیف دی.

خو په دغو ټولو تخفیفونو باندې د هرې زمانې شهوت پرستان سترګې پټوي او تلاش کوي چې سادګان مؤمنان د خپلو خانو پېرو جوړ کړي. ایا په دې زمانه کښې شهوت پرستان پېژنئ؟ د دې زمانې شهوت پرستان غربیان دي چې اسلامي دولتونو ته یې لاس غځولی دی او په غربي لباس

---

(١) تفسیر المنار ج٥ ص٢٩

کښې يې د سياحانو او نورو په نوم نارينه او ښځينه ګروپونه خوشې کړې دي او ټول نشريات يې په کار اچولي دي ترڅو د اسلام د محدوديتونو سره د مؤمنانو علاقه وشکوي.

انسان کمزوری دی

۴_ انسان په ځمکه خليفه دی او په ټولو ځمکنيو شيانو باندې حکومت کوي چې غرونه سوري کوي او هم په هوا کښې الوزي را اولوزي، خو د شهوت په مقابله کښې ډېر کمزوری دی. د همدې کبله غربيان وايي چې يوه ښځه د اسلام د تخريب او د عيسويت د ترويج دپاره دومره کار کولی شي چې سل تنه نارينه هغومره کار نه شي کولی.

نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «لَا يَخْلُوَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ»[۱] هرومرو (نامحرم) سړی دې د (نامحرمې) ښځې سره يوازې نه شي. يعنې د همدې فرصت څخه شيطان استفاده کوي، د دواړو په منځکښې د شهوت راپارونې هڅه کوي ترڅو دواړه په ګناه مبتلا کړي، ځکه چې هغه ته د شهوت په مقابله کښې د دوی کمزورې معلومه ده.

سعيد بن المسيب رحمه‌الله وايي چې: زما عمر اتيا کالو ته رسېدلی دی او يوه سترګه مې ړنده ده خو په همدغه حالت کښې هم زه په خپل ځان باندې د بل شي څخه نه داريږم چې په ګناه کښې به مې اخته کړي لکه څومره چې د ښځو څخه داريږم[۲].

يحيى رحمه‌الله وايي چې: ما خو تاسو ګورئ چې په انتهاء درجه بوډا يم او انديوال (تناسلي آله) مې ړنده او کڼه ده، خو په همدغه حالت کښې هم داريږم چې که د غير محرمې زنانه سره يوازې شم نو شيطان به راشي او مړ انديوال به مې راژوندی کړي او په ګناه به مې ککړ کړي[۳].

﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَأْكُلُوٓا۟ أَمْوَٰلَكُم بَيْنَكُم بِٱلْبَـٰطِلِ إِلَّآ أَن تَكُونَ تِجَـٰرَةً عَن تَرَاضٍ مِّنكُمْ ۚ وَلَا تَقْتُلُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٢٩﴾ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ عُدْوَٰنًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾﴾

[۲۹] ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی! په خپلو منځو کښې خپل مالونه په ناحقه سره مه خورئ. مګر (هله يې خورئ) چې (ستاسو معامله) داسې تجارت وي چې ستاسو (د دواړو جانبو) د رضايت په بنياد يې صورت نيولی وي. او خپل ځانونه مه وژنئ: بې شکه الله ﷻ په تاسو باندې مهربان دی (دوزخ ته مو نه داخلوي خو چې نافرماني ونه کړي).

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۳ ص۲۸۶
(۲) تفسير الکشاف ج۱ ص۵۰۱
(۳) تفسير القرطبي ج۵ ص۱۴۹

[۳۰] او هرڅوک چې ذکر شوي کارونه په تجاوز او ظلم سره وکړي نو ډېر ژر به يې اور ته داخل کړو او دا (اور ته داخلول) په الله ﷻ باندې اسان دي.

ارتباط

په وړاندېنيو ايتونو کښې الله ﷻ توصيه کړې وه چې نکاحګانې د مالونو په ذريعه منعقدې کړئ، او دا يې هم فرمايلي وه چې انسان د شهوت په مقابله کښې کمزوری دی. نو دا خطره وه چې څوک په ناجائزه طريقه د مالونو تحصيل ته لاس واچوي ترڅو پرې د خپلې غريزې د اشباع دپاره د مهر پيسې ترلاسه کړي او په همدې کشمکش کښې خبره قتل او قتول ته ورسوي، نو ځکه الله ﷻ د مالونو د تحصيل طريقه راوښودله او د ورور وژنې څخه يې منعه کړه.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې: اى مؤمنانو! تاسو د شهوت په مقابله کښې ډېر کمزوري مخلوق ياست، که د الله ﷻ توفيق درسره ملګرى نه وي نو خپل ځانونه نه شئ اداره کولى، ستاسو عقلونه هم کله ناکله د شهوت د تاثير لاندې راځي او په ناجائزه طريقه د مالونو په تحصيل باندې اخته کېږي، نو تاسو ته دا توصيه کوم لکه څنګه چې د خپل مال په باره کښې دا نه خوښوئ چې بل څوک يې درڅخه په ناجائزه طريقه باندې ترلاسه کړي او تاسو خپه کړي همدارنګه تاسو نور مسلمانان هم مه خپه کوئ او په ناجائزه طريقه باندې يې مالونه مه خورئ، همېشه د مالونو په تحصيل کښې د مالونو د خاوندانو رضايت په نظر کښې ونيسئ او تجارتي مالونه سره تبادله کړئ. که نه نو د مالونو په تحصيل کښې به جاروجنجال جوړ او خبره به په ورور وژنه باندې ختمه شي چې يا به خپل ځانونه په نورو باندې ووژنئ او يا به مو نور ورونه د لاسه ووژل شي چې دا دواړه کارونه الله ﷻ ناراض کوي حال دا چې الله ﷻ په تاسو باندې ډېر مهربان دی، د همدې کبله يې تاسو ته د مالونو د تحصيل لارې چارې ښودلې دي چې د جنګ جګړې څخه په غير يې ترلاسه کړئ.

۲ـ نو اى مؤمنانو! که په ذکرو شوو وصاياوو باندې هرڅوک خپل ځان کوڼ واچوي نو هغه به ډېر ژر د دوزخ اور ته داخل کړو. تاسو دا خيال مه کوئ چې مونږ خو په الله ﷻ باندې عقيده لرو نو که هر څه جنايات وکړو هم دوزخ ته به مو داخل نه کړي، ځکه چې په الله ﷻ دا کار هم اسان دی چې د ايمان سره‌سره مو د څه وخته پورې دوزخيان جوړ کړي.

توضيحات

۱ـ د باطل په مقابل کښې حق استعمالېږي نو هر شی چې ثبات او استقرار ونه لري هغه د باطل په نامه يادېږي[۱]، په دې مقام کښې د باطل څخه ټولې هغه ناحقې طريقې مرادې دي چې مالونه

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۸

وربانديٍ تر لاسه کېدلی شي، لکه: غلا، غصب، قمار او داسې نور. او په مقابل کښې يې تولې هغه حقې لارې مطلبې دي چې شريعت د مالونو د رانيولو دپاره ټاکلی دی، لکه: هبه، ميراث، تجارت، مهر او داسې نور.

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې: د مالونو د رانيولو مشروعي لارې چارې ډېرې دي خو په دې مقام ﴿ إِلَّآ أَن تَكُونَ تِجَٰرَةً ﴾ کښې يوازې د تجارت پورې د مالونو مشروعيت اختصاص موندلی دی، په دې کښې څه وجه ده؟

مونږ وايو چې: دلته د تجارت نوم ځکه خاص ذکر شو ترڅو مسلمانان ترغيب کړي چې په مشروعو لارو کښې د مالونو د تحصيل دپاره تجارت ډېره ښه لاره ده، نه به وايې چې د تجارت په مقابل کښې د تحصيل نورې لارې د سره شته نه دي. نبي کريم ﷺ فرمايي: «التَّاجِرُ الْأَمِينُ الصَّدُوقُ الْمُسْلِمُ مَعَ الشُّهَدَاءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»[1] يعني: هر تاجر چې امانتګر، رښتيا ويونکی مسلمان وي هغه به د قيامت په ورځ د شهيدانو سره (انديوال) وي.

د ځان وژنه حرامه ده

۳_ مفسرينو کرامو مهربان په دې مقام کښې د ځان وژنې لاندې صورتونه ښودلي دي[2]

الف چې تاسو نور مسلمانان مه وژنئ او داسې يې وګڼئ لکه خپل ځانونه. د دې نظير داسې دی لکه چې الله ﷻ فرمايي ﴿ فَإِذَا دَخَلْتُم بُيُوتًا فَسَلِّمُواْ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمْ ﴾ [النور: ٦١] نو کله چې تاسو کورونو ته ورننوزئ نو په خپلو ځانونو باندې سلام واچوئ. يعني په نورو مسلمانانو باندې سلام واچوئ چې هلته استوګنه لري.

ب خپل ځانونه مه وژنئ چې د څه مشکلاتو د کبله انتحار وکړئ. نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې په پخوانيو قومونو کښې يو سړی وه چې په لاس باندې يې څه زخم درلود، کله چې زخم ډېر وارخطا کړ نو خپل لاس يې پرې کړ او وينه يې تر هغه ونه درېده ترڅو چې مړ شو، نو الله ﷻ وفرمايل چې: «بَادَرَنِي عَبْدِي بِنَفْسِهِ حَرَّمْتُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ»[3] يعني: ماته خپل بنده خپل ځان راچالاکه کړ خو ما وربانديٍ جنت حرام کړی دی.

ج خپل ځانونه مه وژنئ چې په تهلکه کښې يې واچوئ. عمرو بن العاص وايي چې د "ذات السلاسل" په غزا کښې زه د احتلام په سبب جنب شوم، خو ډېره يخه شپه وه ما فکر وکړ چې که

---

[1] سنن ابن ماجه ج۱ ص٥٥

[2] زاد المسير ج۲ ص۱۱۳

[3] صحيح البخاري ج۱ ص٤٩٢

غسل وکړم نو خان به ووژنم نو تیمم مې وواهه او خپلو ملګرو ته مې د سبا لمونځ ورکړ. کله چې نبي کریم ﷺ ته راغلو هغه راته د خپله خانه وویلې چې: ای عَمرو! ایا انډیوالانو ته دې په جنابت کښې لمونځ ورکړ؟ ما ورته وویل چې هو، ای پیغمبره! شپه ډېره یخه وه نو ما خیال وکړ که غسل وکړم نو خپل خان به ووژنم حال دا چې الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَلَا تَقْتُلُوٓاْ أَنفُسَكُمْ ﴾ تاسو خپل خانونه مه وژنئ، نو تیمم مې وواهه او لمونځ مې وکړ. «فَضَحِكَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ يَقُلْ شَيْئًا»[۱] نو نبي کریم ﷺ ایله وخندل (موسکی شو) او هیڅ یې ونه ویلې. یعنې زما کړنلاره یې رد نه کړه.

د: د مالونو په تحصیل کښې دومره زیار مه وباسئ چې د خپلې وسې څخه مو اوچت وي او خانونه ورباندې ووژنئ. نبي کریم ﷺ فرمایي چې: «وَإِنَّ لِنَفْسِكَ وَأَهْلِكَ عَلَيْكَ حَقًّا»[۲] یعنې: او بې شکه په تاباندې دې خپل نفس او اهل هم حق لري.

ه: خانونه مه وژنئ چې د مالونو په تحصیل کښې روا او ناروا ته ونه ګورئ او خپل خانونه پرې ګناهګار کړئ چې د دوزخ مستحق شئ، او دا څکه چې خپل خان په لوی لاس په دوزخ کښې غورزول څه د وژلو څخه کم نه دی. نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «الَّذِي تَفُوتُهُ صَلَاةُ الْعَصْرِ كَأَنَّمَا وُتِرَ أَهْلَهُ وَمَالَهُ»[۳] د هغه چا څخه چې د مازدیګر لمونځ فوت شي داسې دی لکه چې مال او اهل یې تول ضائع شوی وي یا یې ضائع کړی وي، یعنې هلاک کړی یې وي.

مونږ ته داسې ښکاري چې ذکر شوې ټولې معناوې د ایت شریف لاندې راتلای شي چې د قتل څخه ما یطلق علیه القتل واخستلی شي. یعنې داسې کار مه کوئ چې په هغه باندې د قتل اطلاق کېږي.

ظلم او عدوان څه فرق لري؟

۳_ هغه کلمات چې اصلي حرفونه یې "ع، د، و" وي په لاندې معناوو کښې استعمالېږي[۴]:

الف: "عَدَاوَة" او "مُعَادَاة" د دوه زړونو بېلتون (دښمنی) ته وایي.

ب: "عَدْو" په جلتۍ سره د یو خای پرېښودلو او منډې ته وایي.

ج: "عُدْوَان" په معاملاتو کښې بې انصافي ته وایي.

همدارنګه هغه کلمات چې د "ظ، ل، م" څخه جوړ شوي دي د هغو ټولو په مفاهیمو کښې "تیاره" پرته ده که څه هم یا ظاهري تیاره وي او یا معنوي تروږمی. د همدې جملې څخه د "ظُلْم" کلمه هم ده چې د اکثرو علماوو په نزد هر شی چې د خپل اختصاصي خای څخه په بل خای کښې کېښودل شي

(۱) سنن ابي داؤد ج۱ ص۴۸

(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۲۶۵

(۳) صحیح البخاري ج۱ ص۷۸

(۴) مفردات الراغب ص۳۳۸

د ظلم په نامه یادېږي. د همدې کبله په لاندې درېوو معناوو کښې یې استعمال موندلی دی[1]:
اول: چې څوک حقوق الله په خپل ځای کښې کښېنږدي او د پښو لاندې یې کړي.
دوهم: چې حقوق العباد د خپل شرعي چوکاټ څخه وباسي.
درېم: چې خپل ځان ته شرعي حقوق ورنه کړيّ او په ګناهو باندې یې اخته کړي.
د پورتني بیان څخه څرګندېږي لکه څنګه چې په هره ګناه باندې د "عُدوان" اطلاق صحت لري همدارنګه ورته د "ظُلم" لقب هم ورکولی شي.
نو څرنګه چې په دې مقام کښې دواړه کلمې نازلې شوې دي نو مونږ د "عُدوان" څخه متعدي ګناه اخلو او د "ظُلم" څخه لازمه ګناه مرادوو.
نو د معنی حاصل یې داسې کېږي: هر څوک چې په ذکر شوو احکامو کښې په بل چا باندې تجاوز وکړي چې یا یې مالونه تلف او یا یې قتل کړي، او یا په خپل ځان باندې تېری وکړي چې خپل مالونه په جنایتونو کښې مصرف او یا خپل ځان قتل کړي، بالآخره یا یې په معنوي توګه هلاک کړي چې د الله ﷻ د غضب مستحق یې جوړ کړي، نو د دغسې خلکو اور ته داخلېدل یقیني دي. هو دا بېله خبره ده چې حلال ګڼونکي به پکښې همېشه وي او محض ګناهګار به ترې عند الموقع راوویستلی شي.

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: پوره واضحه ده چې الله ﷻ ته هر څه اسان دي، حتی چې مشرکان هم ترې انکار نه شي کولی، نو په دې کښې څه حکمت دی چې د متجاوزینو اور ته داخلول یې تعقیب کړه چې دا کار په الله ﷻ باندې اسان دی؟
مونږ وایو چې:
الف: په عرف کښې مشهوره ده چې د غضب څخه کله-کله په همدې جملې (دا کار ماته اسان دی) سره د کنایې په توګه تعبیر کېږي، نو شاید چې قرآن کریم هم د همدې عُرف مراعات کړی وي.
نو معنی به یې داسې شي چې: په متجاوزینو باندې الله ﷻ په غضب دی.
ب: څه لرې نه ده چې ځینې تجاوزکاران مسلمانان خپلو ځانونو ته اطمنان ورکړي چې په الله ﷻ باندې خو مسلمانان ډېر ګران دي او په دوی باندې ډېر مهربان دی نو نظر خپلې مهربانۍ ته به مونږ اور ته داخل نه کړي چې دا کار به ورته درووند تمام شي. نو الله ﷻ د دوی دا خیال د منځه یوړ او بوره یې کړل چې الله ﷻ ته دا کار څه درووند نه دی، تاسو چې په چا باندې تجاوز کړی وي د هغوی انتقام به درڅخه ضرور اخلي.

[1] مفردات الراغب ص ۳۲۶

﴿ إِن تَجْتَنِبُوا۟ كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُم مُّدْخَلًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾ ﴾

[۳۱] (ای مؤمنانو!) که تاسو د هغو لویو ګناهونو څخه اجتناب وکړئ چې تاسو ترې منعه کړل کېږئ نو مونږ به ستاسو څخه وړې ګناهونه ورژوو او عزتمند ځای (جنت) ته به مو داخل کړو.

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ فرمایلي دي چې انسان کمزوری دی، په هر اړخیزه توګه د نافرمانیو څخه ځان بچ نه شي ساتلی، او بیا یې فرمایلي وه چې په همدغه کمزوري انسان باندې الله ﷻ مهربان دی. نو په دې ایتونو کښې یې د خپلې مهربانۍ یوه نمونه ذکره کړه چې خلاصه مطلب یې لاندې لوستل شي:

د مطلب خلاصه

یعنې: ای مؤمنانو! الله ﷻ ستاسو سره دومره سختي نه کوي چې په هره وړه وړه ګناه باندې مو دوزخ ته ورټیل وهي. که نه نو ستاسو کوم یو به د دوزخ څخه نجات ومومي؟ که تاسو د لویو ګناهونو څخه ځانونه بچ کړئ لکه حرام خوري، ورور وژنه او داسې نور، نو د وړو څخه به مونږ درتېر شو بلکې ګناهونه به مو په نیکیو باندې درته تبدیلې کړو او باعزته مقام (جنت) ته به مو داخل کړو او د دوزخ څخه به نجات درکړو.

د نجات لاره دا نه ده چې تاسو خپل ځانونه فقط په همدې باندې متسلي کړئ چې مونږ ایمان راوړی دی د دوزخ څخه به الله ﷻ نجات راکوي که څه هم د لویو ګناهونو مرتکب یاستو. بلکې لاره یې دا ده چې د لویو ګناهونو څخه ځانونه وساتئ او وړې ګناهونه به مونږ دروبښو، نو د ګناهونو څخه به پاک شئ او جنت ته به د داخلېدلو لائق جوړ شئ.

توضیحات

۱_ په دې مقام کښې الله ﷻ وعده کړې ده چې که تاسو د کبائرو ګناهونو څخه ځانونه وساتئ نو د سیئاتو څخه به درتېر شو او داسې به یې پټې کړو لکه چې هېڅ یې مرتکب شوي نه یاست. مفسرینو کرامو دلته د "سَيِّئَات" کلمه په صغائرو (وړو ګناهونو) سره تفسیره کړې ده[۱].

ګناهونه په دوه ډوله دي

۲_ د ایت شریف څخه څرګندېږي چې ګناهونه په دوه ډوله دي چې یو صغائر دي او بل کبائر، یعنې وړې ګناهونه او لوی ګناهونه، خو دا څرګنده نه ده چې د دواړو ډولونو په منځکښې

(۱) روح المعاني ج۵ ص۱۷

حد فاصل څه شی دی چې یو د بل څخه جدا کوي. همدارنګه په احادیثو کښې هم جداکوونکی نه دی ښودلی شوی، اما ځینې ګناهونه د کبائرو په نامه باندې نومول شوي دي، په ځینو احادیثو کښې درې ښودلې شوي، په ځینو کښې اوه او په ځینو کښې نور عددونه په ګوته شوي دي چې ځینو تفاسیرو ذکر شوي احادیث راغونډ کړي دي[۱].

نو د دې کبله چې نه په قرآن کریم او نه په احادیثو کښې کبیره ګناه مشخصه شوې ده، علماوو کرامو یې په پېژاندنه کښې زښت ډېر اختلاف کړی دی چې ټول اقوال پکښې تقریباً پنځلسو ته رسېږي[۲]. خو مونږ دلته فقط لاندې څو اقوال د مثال په توګه وړاندې کوو:

الف: ځینې علماء کرام وایي چې دلته توقف بهتر دی، ترڅو یوې ګناه ته هم څوک په سرسري نظر ونه ګوري چې دا صغیره ده. الله ﷻ کبیره ګناه په ګناهونو کښې د دې دپاره پټه کړې ده چې سړی د هرې یوې ګناه څخه ځان بچ کړي. لکه چې دا لاندې شیان یې د ترغیب دپاره پټ کړي دي:

اول: الله ﷻ "لیلة القدر" په شپو کښې پټه کړې ده ترڅو په هره یوه شپه کښې عبادت وکړی شي.

دوهم: "صلاة الوُسْطی" (غوره لمونځ) یې په لمونځونو کښې پټ کړی دی ترڅو د هر لمانځه حفاظت وکړی شي.

درېیم: "اسم اعظم" یې په خپلو نومونو کښې پټ کړی دی ترڅو د الله ﷻ هر یو نوم یاد کړی شي.

څلورم: "وقت الإجابة" (د سوال د قبول وخت) یې د جمعې د ورځې په وختونو کښې پټ دی ترڅو په هر وخت کښې د سوال لاسونه پورته کړی شي.

ب: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې: «لا كَبِيْرَةَ مَعَ الإِسْتِغْفَارِ وَلا صَغِيْرَةَ مَعَ إِصْرَارٍ»[۳] لویه ګناه د استغفار سره لویه نه پاتې کېږي او وړه ګناه په دوامداره توګه وړه نه پاتې کېږي. یعنې په ګناهونو کښې صغر او کبر نه بېلېدونکی صفت نه دی، بلکې په استغفار سره د لویې ګناه څخه لږلږ تراشل کېږي ترڅو چې صغیره تېرې جوړه او بالآخره بالکل د منځه لاړه شي، او وړه ګناه په دوام سره لږ-لږ غټېږي ترڅو چې ترې لویه ګناه جوړه شي.

ج: ځینې وایي چې په ګناهونو کښې صغر او کبر اضافي شی دی چې په لاندې شیانو باندې تفاوت درلودلی شي[۴]:

اول: څه لرې نه ده چې یوه ګناه د خپل ذات په اعتبار سره وړه وي خو نظر بلې ګناه ته لویه وي، همدارنګه څه لرې نه ده چې لویه وي خو نظر بلې ګناه ته وړه وي.

دوهم: د ګناهونو صغر او کبر د اوقاتو او اشخاصو په اعتبار سره هم بدلون رابدلون مومي، لکه چې وایي "حسنات الابرار سیئات المقربین" د نېکانو حسنات د مقربو خلکو دپاره ګناه ګڼل کېږي.

---

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۵۰۰؛ تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۴۸۱

(۲) زاد المسیر ج۲ ص۱۱۴؛ التفسیر الکبیر ج۱۰ ص۷۶؛ مرقاة المصابیح ج۱ ص۲۱۷

(۳) تفسیر القرطبي ج۵ ص۱۶۰

(۴) تفسیر ابي السعود ج۲ ص۱۷۱

درېیم: د وختونو په اعتبار سره هم گناهونه په صغر او کبر سره موصوفې کېدلی شي، لکه روژې میاشتې.

څلورم: همدارنگه مکانونه هم پکښې تفاوت واقع کوي، لکه جومات، حرم شریف او داسې نور

تبصره

۳_ څرنگه چې د کبیرې او صغیرې گناه د پېژاندلو دپاره جامع او مانع تعریف نه موندل کېږي او دغه ډول موضوعگانې په نقل پورې توقف لري، نو ښه دا ده چې هغې گناه ته د صغیرې گناه یا کبیره گناه لقب ورکړی شي کومې ته چې همدغه لقب د کوم روایت په سبب ورکړی شوی دی او بس. نو په متباقي گناهونو کښې -چې یو لقب هم ورباندې نه وي روایت شوی- توقف بهتر دی، چې نه د صغیره لقب ورکړی شي او نه د کبیره.

په لویو گناهونو کښې هم تفاوت شته

۴_ نبي کریم ﷺ شرک (کفر) د «اکبر الکبائر» په نامه یاد کړی دی چې په ټولو لویو گناهونو کښې لویه گناه ده او د مغفرت ورته هیڅ لاره نشته. اما د کفر څخه رالاندې نور گناهونه که څه هم تفاوت لري خو د مغفرت دروازه ورباندې بنده نه ده، ممکنه ده چې په یوه طریقه باندې د گناه کوونکي اوړو څخه وغورزوله شي.

د نبي کریم ﷺ د یوه اوږد حدیث مضمون دی[1] چې د گناهونو دفترونه په درې ډوله دي:

الف: یو د کفر دفتر دی چې الله ﷻ یې بالکل نه بښي.

ب: بل د هغو گناهونو دفتر دی چې حقوق العباد پورې ارتباط لري، دا دفتر هم الله ﷻ تر هغه نه بښي ترڅو چې بندگان د گناه څخه ورتېر شي او یا ترې عوض واخلي.

ج: درېیم د حقوق الله مربوط دفاتر دي چې صرف د الله ﷻ د ارادې پورې اړه لري او بس؛ که اراده یې وشي ښښنه به ورته وکړي او که نه نو سزا به ورباندې ورکړي.

غالبه دا ده چې په تلاوت شوي ایت شریف کښې به همدغه درېیم ډول گناهونه مراد وي چې: که د لویو گناهونو څخه څوک اجتناب وکړي نو وړې گناهونه به ورڅخه ورژوم او د گناه څخه به پاک شي. همدغه درېیم ډول دفتر لا کله-کله الله ﷻ د تکفیر (پټولو) په عوض په نېکیو باندې هم بدلوي لکه چې فرمایي: ﴿فَأُوْلَٰٓئِكَ يُبَدِّلُ ٱللَّهُ سَيِّـَٔاتِهِمْ حَسَنَٰتٍ﴾ [الفرقان: ۷۰] یعني: نو د دغو کسانو گناهونه به (چې د لویو گناهونو څخه اجتناب کوي) الله ﷻ په نېکیو باندې تبدیل کړي.

سوال جواب

۵_ که څوک وایي چې: د ایت شریف څخه څرگندېږي چې د وړو گناهونو د مغفرت دپاره د لویو

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج ۱۰ ص ۸۲

ګناهونو څخه خان ساتل شرط دي چې د دې څخه په غير نه بښل کېږي حال دا چې په احاديثو کښې ثابته ده چې فرضي لمونځونه او همدارنګه نور عبادتونه د ګناهونو څخه د مغفرت اسباب جوړېږي.

مونږ وايو چې: په ايت شريف کښې د کبائرو څخه د خان ساتنې دپاره دا امتياز ښودلی شوی دی چې صغائر ورباندې ښښل کېږي، خو دا نه دي ويل شوي چې د صغائرو د ښښنې بله لاره نشته. که دا ويل شوي وی نو اعتراض به وارد شوی وی. بلکې کله چې د الله ﷻ اراده وشي ټول ګناهونه بې قيد او شرطه هم ښښي لکه چې فرمايي: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴾ [الزمر: ۵۳] يعنې: بې شکه الله ﷻ ټول ګناهونه ښښي يقيناً چې همدی ﷻ ښښونکی (او) مهربان دی.

د مغفرت اسباب

۴_ الله ﷻ د بنده ګناهونه په لاندې وجوهو سره ښښي:

الف: چې بنده د ګناه څخه توبه تائب شي، حتی چې څوک د کفر څخه توبه وباسي او ايمان راوړي هم په تېر شوي کفر باندې نه نيولی کېږي.

ب: په نېکو اعمالو سره هم ګناهونه ښښي، لکه چې فرمايي: ﴿ إِنَّ ٱلْحَسَنَٰتِ يُذْهِبْنَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ﴾ [هود: ۱۱۴] يعنې: بې شکه نېکۍ چې دي ګناهونه د منځه وړي.

ج: چې چا ته شفاعتګر شفاعت وکړي، چې په ډېرو نصوصو کښې ثابت دی.

د: د کبيره ګناهونو څخه خپل خان ساتل، لکه همدا ايت چې د بحث لاندې دی ورباندې لاربښوونه کوي.

ه: چې په چا باندې صرف لطف او مهرباني د الله ﷻ د پلوه وشي، خو په دې ډول کښې دا شرط ده چې ګناه بايد د کفر څخه راپيدا وي لکه چې راتلونکی [النساء: ۴۸] ايت ورباندې دلالت کوي.

﴿ وَلَا تَتَمَنَّوْا۟ مَا فَضَّلَ ٱللَّهُ بِهِۦ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا ٱكْتَسَبُوا۟ ۖ وَلِلنِّسَآءِ نَصِيبٌ مِّمَّا ٱكْتَسَبْنَ ۚ وَسْـَٔلُوا۟ ٱللَّهَ مِن فَضْلِهِۦٓ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمًا ﴿٣٢﴾ وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَٰلِىَ مِمَّا تَرَكَ ٱلْوَٰلِدَانِ وَٱلْأَقْرَبُونَ ۚ وَٱلَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَٰنُكُمْ فَـَٔاتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدًا ﴿٣٣﴾ ﴾

[۳۲] او تاسو د هغه شي آرزو مه کوئ چې په هغه سره الله ﷻ ستاسو ځينو ته په ځينو نورو باندې فضيلت ورکړی دی، (ځکه چې) خاص نارينه وو لره هم د هغه شي څخه برخه شته چې دوی يې کسب کوي او خاص زنانه وو لره هم د هغه شي څخه برخه شته چې دوی يې کسب کوي (نو د دغسې بې ځايه آرزوګانو څخه تېر شئ) او د الله ﷻ څخه د هغه فضل وغواړئ. يقيناً الله ﷻ په هر څه باندې پوه دی.

[۳۳] او د هر یو (مال) دپاره مو وارثان ټاکلي دي چې (دا مال) د هغه شي څخه عبارت دی چې مور او پلار او خپلوانو (په مرګ سره) پرېښی دی (دا ټاکنه نه بدلېدونکې ده).
او هغه کسان چې ستاسو عهدونه ورسره غوټه شوي وي (د ورورۍ او دوستۍ لاس مو ورکړي وي) نو هغوی ته هم خپلې (ټاکلې شوې) برخې ورکړئ (خو چې ذکر شوي وارثان موجودیت ونه لري). بې شکه الله ﷻ په هر شي باندې حاضر دی (هر څه یې د څارنې لاندې دي).

ارتباطونه

۱_ په تېرو شوو ایتونو کښې توصیه شوې وه چې د حرام خورۍ او مسلمان وژنې څخه خانونه وساتئ چې دېر لوی لوی ګناهونه دي. په دې ایتونو کښې توصیه کېږي چې د ذکرو شوو ګناهونو د اسبابو څخه هم خانونه وساتئ او د چا په مال یا منصب باندې رخه (حسد) مه کوئ چې د قتل قتول سبب جوړ نه شي.
۲_ هلته د ناجائز عمل څخه منعه شوې وه او دلته د ناجائز نیت څخه منعه شوې ده.
۳_ بالآخره په دې ایتونو کښې د دښمنانو دپاره غابښ ماتوونکی جواب ښودل شوی دی چې یا نارینه او ښځینه په جنګ اچوي او یا د شتمنو او نادارو خلکو په منځو کښې شیطانت کوي ترڅو د مسلمانانو ژوند بې خونده کړي.

شان نزول

د ذکرو شوو ایتونو په شان نزول کښې لاندې متعددې پېښې روایت شوې دي چې:
۱_ یوه ورځې أم سلمه رضي الله عنها نبي کریم ﷺ ته عرض وکړ چې یا رسول الله! نارینه غزا کوي او مونږ غزا نه کوو (د غزا د اجر څخه محرومې یاستو) او مونږ لره په میراث کښې هم د نارینه وو نیمایي برخه ټاکلې شوې ده، نو که مونږ نارینه وی مونږ به هم غزا کولی او هم به مو د هغوی په شان په میراث کښې پوره برخه اخستی[۱].
۲_ کله چې د میراث ایتونه نازل شوه نو نارینه وو وویلې چې هیله ده مونږ په زنانه وو باندې په آخرت کښې هم دوه چنده اجر واخلو لکه په میراث کښې چې دوه چنده برخې اخلو. او ښځو وویلې چې هیله ده مونږ د نارینه وو په نسبت د ګناهونو په پېټي کښې هم په نیمایي ګناه باندې بار کړی شو لکه څنګه چې راته په میراث کښې نیمایي برخه راکول کېږي[۲].
۳_ د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې یوې ښځې نبي کریم ﷺ ته وویلې چې ای د الله رسوله! ایا زنانه د نېکو اعمالو په اجرونو کښې هم د نارینه وو په پرتله نیمایي دي لکه څنګه چې په میراث او شهادت کښې نیم په نیمه دي؟[۳].

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۳۱
(۲) اسباب النزول للواحدي ص۹۹
(۳) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۴۴۸

ب: یوه ښځه نبي کریم ﷺ ته ورغله او عرض یې ورته وکړ چې ای د الله رسوله! الله ﷻ نارینه وو ته په میراث کښې د زنانه وو په پرتله دوه برابره برخه ټاکلې ده حال دا چې مونږ کمزوري مخلوق یاستو او د هغوی په خبر د معاش په لاس ته راوړنه کښې پوره وسه نه لرو[1]. نو ذکر شوي ایتونه نازل شوه.

تبصره

څه لرې نه ده چې د ذکرو شوو حوادثو په شان به نورې حادثې هم الله ﷻ د دې دپاره پیښې کړې وې ترڅو ورته په قرآن کښې جواب نازل کړي، چې د قیامت د ورځې پورې د مسلمانانو په منځکښې په تواتر سره موجود وي او د وخت دښمنانو ته ترې جوابونه استنباط کړې او د اعتراضاتو مخې یې پرې ونیسي. که بالفرض ذکر شوې حادثې نه وی پیښې شوې نو الله ﷻ به ذکر شوي ایتونه نه وی نازل کړي او مسلمانان به د دښمنانو په اعتراضاتو باندې وارخطا شوي وی.

د مطلب خلاصه

۱_ یعني: ای مؤمنانو! ستاسو دښمنان غواړي چې تاسو په جنګ واچوي او ژوند درباندې تریخ کړي او یو بل ته په کینه او عداوت باندې مبتلا شئ.

دا کار که نن جني شیطانان کوي او تاسو ته په زړونو کښې اشتباهات پیدا کوي سبا به ورته انسي شیطانان ملاوې وتړي او اشتباهات به دراچوي، په هغه وخت کښې به اسماني وحې قطعه وي او پیغمبر ﷺ به وفات شوی وي چې مستقیماً تاسو تنبیه کړي او اشتباهات مو رفعه کړي، نو تاسو ته په کار دي چې د اوس څخه د دښمنانو دسیسو ته متوجه شئ او د الله ﷻ توصیه په غوږونو کښې کلکه وساتئ.

۲_ د دوی د اشتباهاتو مثالونه دا دي:

الف: د فلاني مال څومره ډېر دی او ته څومره غریب یې، څومره به ښه وی چې د هغه څخه اخستل شوی وی او تاته درکړی شوی وی، او که نه اقلا دومره خو شوي وی چې هغه هم ستا په شان غریب وی چې دواړه سره یو برابر وی.

ب: کاشکې زه هم نارینه وی چې جهاد مې کړی وی، یا به شهید شوی وی او یا به ډېر غنیمتونه لاس ته راغلي وی.

ج: مونږ (زنانه) کمزوري مخلوق یاستو خو افسوس چې په میراث کښې د نارینه وو په پرتله نیمایي برخه راته ټاکلې شوې ده، کاشکې زمونږ برخې دوه چنده وی.

د: کاشکې چې زمونږ (نارینه وو) برخې په ثواب کښې هم نسبت زنانه وو ته دوه چنده وی لکه څنګه چې په میراث کښې دوه چنده دي.

۳_ نو ای مؤمنانو! د ټولو کاشکې ګانو جواب دا دی چې: د الله ﷻ په وېش باندې راضي شئ

---

[1] التفسیر الکبیر ج۱۰ ص۸۲؛ الدر المنثور ج۲ ص۵۰۷

او هر یو شي چې درته الله ﷻ روزي کړی دی په هماغه کښې د الله ﷻ رضا ولټوئ. یو د بل هغو فضائلو ته سترګې مه نیسئ چې الله ﷻ کوم یوه یا کومې ډلې ته پېرزو کړي وي.

او دا خکه چې تاسو په حقیقت کښې د یو بدن مثال لرئ، ټول د یوه اسکلیټ برخې یاست چې هر یو د ژوند د پروژې څه مطالب په وړاندې بیایي. نو لکه څنګه په یوه بدن کښې پښې آرزو نه کوي چې کاشکې مونږ هم د سر په شان دنګې غاړې درلودی او نه سر ته دا حق شته چې په پښو باندې تکبر وکړي او خپل خان ته غره شي، خکه لکه چې بې پښو سرونه قدر او عزت نه لري نو بې سره پښې هم په کار نه راځي؛ نو همدارنګه تاسو ته هم په کار دي چې نه کاشکې-کاشکې وواياست او نه یو په بل تکبر او لويي وکړئ.

۴_ ای مؤمنانو! د روزۍ اسباب خو یوازې میراث نه دی چې زنانه پکښې د خینو حکمتونو په بناء نیمایي برخې اخلي، بلکې د روزۍ اسباب خو اصلا کسبونه ګرخولي شوي دي او په کسبونو کښې خو نارینه او زنانه یو په بل باندې هیڅ فوقیت نه لري. که بالفرض په تجارت کښې زنانه وو ته نیمه ګټه او نارینه وو ته پوره ګټه ټاکلې شوې وی نو بیا به د زنانه وو کاشکې ویل په خای وی خو خبره داسې نه ده، هرڅوک او هره ډله نارینه وي او که زنانه د خپل کسب څخه په دنیا کښې هم پوره برخه اخلي او په آخرت کښې هم پوره اجر او ثواب ورکول کېږي.

نو ښه دا ده چې په کاشکې ګانو باندې تیره کېږدئ او په هر شي او هر کسب کښې چې یاست په همغه کښې د الله ﷻ څخه فضل وغواړئ، د الله ﷻ ټول کارونه د پوهې د مخې صورت نیسي، تاسو په خپل خیر باندې نه پوهېږئ الله ﷻ درباندې ښه پوهېږي او بس.

۵_ نو د میراث په قانون کښې د تجدید النظر تمه مه کوئ، یو خل بیا واورئ چې د هر چا دپاره مو وارثان ټاکلي او د هرې ترکې (پاتې شوي مال) دپاره مو مستحقین تعین کړي دي چې د قیامت د ورځې پورې پکښې بدلون ممکن نه دی. هو که څوک وارث ونه لري او د عقد الموالاة کوم دوست لري نو هغه ته هم د عقد په مطابق برخه ورکړئ او بې برخې یې مه پرېږدئ. الله ﷻ ستاسو په ټولو کړو وړو حاضر دی او هیڅ شی ترې نه شي غائب کېدلی.

نو لکه څنګه چې ارثي قانون نه بدلېدونکی دی همدارنګه فطري قانون هم نه بدلېږي چې د ماشومانو تولید د نارینه وو په غاړه واچولی شي او زنانه وو ته امارت ورپه برخه شي، او دا خکه چې دغه ډول بدلون د دوارو د ساختمان سره سمون نه خوري.

توضیحات

۱_ د ﴿ وَلَا تَتَمَنَّوۡاْ ﴾ کلمه د "تَمَنّي" څخه اخستی شوې ده. "تمني" دې ته وایي چې سړی د داسې شي آرزو وکړي چې پوهېږي او یا یې ګومان وي چې هغه نه کېږي[1]. مونږ د مرګ په آرزو باندې د

(۱) التفسیر الکبیر ج۱۰ ص۸۰

[البقرة ۹۴] ایت لاندې پوره بحث کړی دی، په دې مقام کښې ورباندې همدومره اضافه کوو چې مطلقه آرزو کول لاندې دولونه لري(۱):

الف: چې څوک د بل چا څخه د یو نعمت د زوال آرزو وکړي ترڅو د هغه څخه واخستلی شي او ده ته ورکړی شي. دا ډول تمنی غیر مشروع ده ځکه چې دا د حسد او کینې دپاره اساس دی او حسد خو نامشروع کار دی.

ب: چې څوک د محال شي آرزو وکړي، لکه چې زنانه ووايي چې کاشکې زه سړی وی. دا ډول هم جواز نه لري ځکه چې د حسرت څخه په غیر بله نتیجه نه لري.

ج: چې څوک د خپل ځان دپاره د بل چا د نعمت د مثل آرزو وکړي چې کاشکې زه هم د فلانی په شان ښه مجاهد وی او یا ما هم د هغه په شان ښه اخلاق درلودی. دا ډول تمنی جائزه ده چې ځینې علماء ترې په "غبطه" باندې تعبیر کوي.

لکه چې د شان نزول د روایتونو څخه ځرګندېږي دلته د آرزو لومړني دواړه ډولونه مطلب دي چې: تاسو په بې نتیجې کارونو کښې وخت مه ضائع کوئ او د هغه شي څخه چې د کینې او عداوت دپاره اساس ګڼل کېږي هم خانونه وساتئ او په مقابل کښې په عمل باندې زور واچوئ.

همدا مضمون نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې ډېر ښه تمثیل کړی دی چې «اَلْكَيِّسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ وَالْعَاجِزُ مَنْ أَتْبَعَ نَفْسَهُ هَوَاهَا وَتَمَنّٰى عَلَى اللهِ»(۲) یعني: هوښیار هغه څوک دی چې د خپل ځان سره محاسبه وکړي او د مرګ څخه د وروسته وختونو دپاره عمل وکړي، او عاجز (ساده) سړی هغه دی چې خپل ځان یې د خپلو غوښتنو تابع ګرځولی وي او په الله ﷻ باندې آرزوګانې کوي (چې ګناهونه به راته وبښي او یا کاشکې چې فلانی شی یې راکړی وی).

مولی څه معنی؟

۲ـ د ﴿مَوَٰلِيَ﴾ کلمه د "مَوْلَى" جمعه ده چې د "وَلْي" څخه اخستله شوې ده او د قُرب (نژدېکت) معنی ورکوي. څرنګه چې نژدېکت په ډېرو ډولونو سره وېشل کېږي لکه د نسب نژدېکت، د نصرت نژدېکت او داسې نور، نو د "مَوْلَى" کلمه هم په ژبښتو ډېرو معناوو کښې استعمالېږي(۳). په دې مقام کښې هم یکښې مفسرینو کرامو متعددې معناوې کړې دي(۴)، خو په زړه پورې معنی یې دلته وارث په نظر راځي.

برسېره پر دې، د ﴿وَلِكُلٍّ﴾ په مضافه الیه کښې هم مفسرین کرام اختلاف لري(۵)، چې انسان

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۱۸۳
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۷۲؛ سنن ابن ماجه ص۳۱۴
(۳) مفردات الراغب ص۵۷۰
(۴) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۱۸۳
(۵) البحر المحیط ج۳ ص۶۱۹

دی او که ترکه (پاتې شوی مال) ده. نو په دواړو تقدیرونو باندې یې د معنی حاصل داسې کېږي چې: د هر چا او یا د هرې ترکې دپاره مو وارثان (مستحقین) ټاکلې دي او د میراث قانون مو فیصله کړې دی، نو د تجدید النظر تمه یې مه کوئ او دښمنانو ته غوږ جواب ورکړئ او تشویشونو ته یې غوږ مه ږدئ.

عقد الموالات د میراث یو سبب دی

۳ـ مفسرینو کرامو د ﴿ وَٱلَّذِينَ عَقَدَتۡ أَيۡمَٰنُكُمۡ ﴾ متعددې معناوې کړې دي چې تقریباً نهو معناوو ته رسېږي[1]، لاندې څو معناوې یې د مثال په توګه ولولئ:

الف: دلته هغه عقد مراد دی چې یو سړي به بل ته د دوستۍ لاس ورکړ چې زما او ستا به او بده به شریکه وي او یو به د بل څخه میراث وړو. نو کله به چې کوم یو مړ شو نو بل به یې وارث ګڼل کېده.

ب: په هغه وخت کښې دا هم عادت وه چې یو سړی به کوم یو انسان په زوی ولۍ سره ونیوه نو هغه به د سړي د مرګ څخه وروسته په میراث کښې حقدار ګڼل کېده.

ج: د اسلام په ابتداء کښې نبي کریم ﷺ یو انصاري او یو مهاجر هم سره وروڼه جوړ کړي وه چې دواړو څخه به کوم یو مړ شو نو بل یې د مال وارث ګڼل کېده.

په هر تقدیر، ذکر شوي درېواړه عقدونه د اسلام په ابتداء کښې د اعتبار وړ وه خو څه وخت وروسته دغه حکم نسخه شو لکه چې فرمایي: ﴿ وَأُوْلُواْ ٱلۡأَرۡحَامِ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلَىٰ بِبَعۡضٖ ﴾ [الأنفال: ۷۵]

یعني: او د خپلولیو خاوندان څینې د څینو نورو دپاره بهتر دي (چې میراث ترې واخلي).

تبصره

۴ـ مونږ ته داسې ښکاري چې ذکر شوي درېواړه عقدونه د اسلام په ابتداء کښې د میراث د اسبابو څخه ګڼل کېده خو ثبوت یې په تقریري یا قولي احادیثو سره شوی وه، نو قرآن کریم په [الأنفال:۷۵] ایت کښې په وروستنیو دواړو باندې د بطلان خط راکش کړ او منسوخ یې اعلان کړه، او یوازې اولنی عقد (عقد الموالاة) یې په ذکر شوي ایت سره په یوه ترمیم سره تائید کړ، چې دوی په هغه وخت کښې وارثان ګڼل کېږي چې نور وارثان (ذو الفروض، عصبه، ذو الارحام) موجودیت ونه لري. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: مونږ د هر چا دپاره وارثان ټاکلي دي چې د تغیر وړ نه دي، مګر که دوی موجودیت نه درلود نو د عقد الموالاة خاوندانو ته هم خپلې برخې ورکړئ څکه چې دوی بالکل د وارثانو د قطاره نه دي غورځولي شوي لکه څنګه چې د

---

(۱) البحر المحیط ج۳ ص۶۲۱؛ تفسیر کبیر ج۱۰ ص۸۵

"عقد النبي" او "عقد المواخاة الإسلامي" خاوندان بالکل د وارثانو د قطاره غورځولي شوي دي. همدا د ابو حنيفه رحمه‌الله‌علیه مذهب دی[۱].

﴿ٱلرِّجَالُ قَوَّٰمُونَ عَلَى ٱلنِّسَآءِ بِمَا فَضَّلَ ٱللَّهُ بَعۡضَهُمۡ عَلَىٰ بَعۡضٖ وَبِمَآ أَنفَقُواْ مِنۡ أَمۡوَٰلِهِمۡۚ فَٱلصَّٰلِحَٰتُ قَٰنِتَٰتٌ حَٰفِظَٰتٞ لِّلۡغَيۡبِ بِمَا حَفِظَ ٱللَّهُۚ وَٱلَّٰتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَٱهۡجُرُوهُنَّ فِي ٱلۡمَضَاجِعِ وَٱضۡرِبُوهُنَّۖ فَإِنۡ أَطَعۡنَكُمۡ فَلَا تَبۡغُواْ عَلَيۡهِنَّ سَبِيلًاۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيّٗا كَبِيرٗا ﴿٣٤﴾ وَإِنۡ خِفۡتُمۡ شِقَاقَ بَيۡنِهِمَا فَٱبۡعَثُواْ حَكَمٗا مِّنۡ أَهۡلِهِۦ وَحَكَمٗا مِّنۡ أَهۡلِهَآ إِن يُرِيدَآ إِصۡلَٰحٗا يُوَفِّقِ ٱللَّهُ بَيۡنَهُمَآۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرٗا ﴿٣٥﴾﴾

[۳۴] جنس نارينه (د) زنانه وو (په تدبير) باندې پوره ولاړ دي (امارت د دوی دی) د هغه شي په سبب سره چې (په هغه شي باندې) الله ﷻ ځيني د دوي (نارينه وو) ته په ځينو نورو (زنانه وو) باندې نضيلت ورکړی دی (او جوړښت يې امارت ته مناسب دی).

او (بل) د هغه شي په سبب سره چې دوی (نارينه) څه مالونه (په زنانه وو باندې) نفقه کوي.

نو صالحې زنانه (په اخلاص سره د مېړونو اوامرو ته) غاړه اېښودونکې دي (او د مېړه) په غياب کښې (د کور کهول او خپل عفت) ساتونکې دي، د الله ﷻ د ساتنې په سبب سره (چې د هر چا حقوق يې ساتلي دي).

او هغه ښځې چې د هغوی د نشوز (او نافرمانۍ) څخه تاسو ډارېږئ نو هغوی ته نصيحت وکړئ او هغوی د ويده کېدلو په ځايونو کښې جدا کړئ او هغوی (د تاديب دپاره) ووهئ، نو که هغوی ستاسو اطاعت وکړ نو په هغوی باندې لار مه لټوئ (او د هجران او وهلو څخه يې صرف نظر شئ). بې شکه الله ﷻ اوچت (او) لوی (په هر چا باندې زورور) دی.

[۳۵] او (ای مومنانو!) که تاسو د دوی دواړو د مخالفت څخه ډارېدلئ (چې نور به هم دوام وکړي) نو يو سوله ګر د نارينه د خپلوانو څخه او يو سوله ګر د زنانه د خپلوانو څخه وټاکئ (ترڅو روغه جوړه وکړي)، که دوی دواړه (سوله ګران په رښتيا) سوله غواړي نو الله ﷻ به د هغوی دواړو (مېړه او ارتينې) په منځکښې توافق واچوي. يقيناً الله ﷻ پوه دی (او هم) خبردار دی.

ارتباطونه

۱- هلته د نارينه وو او زنانه وو د شخړو اساس د منځه وړل شوی وه چې يو تربله سره په فضائلو

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۱۸۳: المدارک ج۱ ص۳۰۹

باندې قناعت وکړئ او دلته یې نتیجه ښودل شوې ده چې که قناعت ونه کړئ نو د خاوند او آرتینې ګوزاره به خرابه شي او حکمیت ته به اړ شئ؛

۲ـ هلته واضحه شوې وه چې تاسو یو تربله څه فضائل لرئ او دلته د فضائلو نمونې ښودلې شوې دي چې ځینې خلقي دي او ځینې کسبي، ترڅو د ذي دخلو خواوو د قناعت سبب شي.

شان نزول

یوه ورځې سعد بن الربیع ﷺ خپله ماندینه ـچې حبیبه رضي الله عنها نومېده ـ د څه نافرمانۍ د کبله په څپېړه ووهله، نو ذکره شوې بي بي نبي کریم ﷺ ته ورغله (چې خپل پلار یې هم د خانه سره ملګری کړی وه) او عرض یې وکړ چې یا رسول الله! زه خپل خاوند په څپېړه ووهلم. نو نبي کریم ﷺ امر وکړ چې د هغه څخه دې بالمثل انتقام واخستل شي؛

پلار او لور روان شوه چې انتقام واخلي خو نبي کریم ﷺ بېرته راوګرځول او ورته یې وویلې چې هغه دی جبرائیل امین علیه السلام راغی څه فیصله به یې راوړې وي. بیا معلومه شوه چې ذکر شوې ایتونه یې راوړي وه، نو نبي کریم ﷺ وفرمایل: «أَرَدْنَا أَمْرًا وَأَرَادَ اللهُ أَمْرًا وَالَّذِي أَرَادَ اللهُ خَيْرٌ»(۱) مونږ د یو څه اراده لرله او الله ﷻ د بل څه، خو هغه څه چې د الله ﷻ اراده ده همغه بهتره ده. یعنې د انتقام څخه صرف نظر شي؛

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای مؤمنانو! زنانه وو لره په نارینه وو باندې هم داسې حقوق شته لکه څنګه چې نارینه وو لره په زنانه وو باندې لازم دي، نو باید چې دواړه جانبه د حقوقو ساتنه وکړي، مګر نارینه په زنانه وو باندې یو اضافه حق لري چې د لاندې دوه وجوهو د کبله دوی د کورونو امیران دي:

الف: ټول بنیادمان الله ﷻ په فضائلو کښې په یو برابر نه دي پیدا کړي، بلکې ځینو لره یې په ځینو نورو باندې بهتري ورکړې ده ترڅو د دنیا پروژه د قیامت د ورځې پورې پایښت وکړي، که بالفرض ټول سمسکي وی نو د ژوند نظام به ګډوډ شوی وی. او نارینه په زنانه وو باندې فطري فضیلت لري او د امارت دپاره مستعد دي.

ب: د کور خرڅ او خراجات ټول د نارینه وو په غاړه اچولي شوي دي چې باید د زنانه وو روزمره اړتیاوې (علاوه په مهرونو باندې) هم وربوره کړي او هم د ماشومانو احتیاجات په غاړه واخلي، نو په کار دي چې د کور امارت د هغه چا په غاړه وي چې د هغه د کور مصارف په غاړه پراته وي ترڅو د خپلو عائداتو په مطابق اخراجات وکړي او د کور اداره په خپل لاس کښې ونیسي. که بالفرض مصارف د نارینه وو په غاړه وی او اخراجات (د کور مشري) زنانه وو ته ورسپارلی شوې وی نو ګډوډي به حتمي وی او په هر کور کښې به شور ماشور روزمره پېښېدلی.

(۱) تفسیر البغوي ج۱ ص۴۲۲؛ اسباب النزول للواحدي ص۱۰۰

۲ـ نو څرنګه چې د کور ریاست الله ﷻ د حکمت په غوښتنه نارینه وو ته ورکړی دی او نارینه وو په زور نه دی نیولی او نه یې غوښتنه کړې ده چې امارت دې مونږ ته راکړی شي، نو زنانه وو ته په کار دي چې د الله ﷻ په وېش باندې راضي شي او د نارینه وو امارت ته غاړې کېږدي، ترڅو دوی په صالحو زنانه وو کښې وشمېرل شي او الله ﷻ د صالحو بنیادمانو دپاره ـزنانه وي او که نارینهـ د جنت وعده کړې ده.

۳ـ نو صالحې زنانه هغه دي چې د خپلو خاوندانو امارت مني او په اخلاص سره یې اوامرو ته غاړې کېږدي، او لکه څنګه چې الله ﷻ د دوی حقوق ساتلي دي او په نارینه وو باندې یې ورته مهر او نفقه لازمه کړې ده او په میراث کښې یې ورته برخې ټاکلې دي نو په کار دي چې همدارنګه دوی هم د خاوندانو په غیاب کښې د هغوی د حقوقو ساتنه وکړي، پرده یې وساتي، په کور کهول باندې پاملرنه وکړي او اسرار یې پاش نه کړي.

۴ـ ای مؤمنانو! کومې ښځې چې تاسو لره د هغوی په باره کښې خطره وي چې دوی به خانونه د صالحو ښځو څخه شمېر نه کړي او د څه نافرمانۍ نښې پکښې ښکاره شي، نو کوښښ وکړئ چې هغوی په خپل کور کښې اصلاح کړئ ترڅو مو خبره په پرده کښې فیصله شي او نور څوک ورباندې خبر نه شي. نو لاندې لارښوونې د اجراء لاندې ونیسئ:

الف: د هر څه څخه وړاندې هغوی ته نصیحت وکړئ، د صالحو ښځو تعریف ورته وکړئ او بالآخره همدغه ایت شریف ورته ولولئ او که نه پوهېدې ورباندې پوهې یې کړئ.

ب: که وعظ مو موثر واقع نه شو نو دوی د ویده کېدلو په خایونو کښې د خپلو خانونو څخه جدا کړئ ترڅو دوی پوه شي چې تاسو ترې زیات ناراض یاست تردې چې د جنسي ارتباط څخه یې صرف نظر شوئ.

ج: که عملي موعظې مو هم ورته ګټه ونه شوه رسولی نو ویې وهئ خو داسې وهل نه چې کوم اندام یې مات کړئ او یا یې په مخ باندې پرهرونه جوړ کړئ. باید ستاسو وهل د تادیب په غرض وي نه د اهانت او سپک نظرۍ په غرض. که د خلکو څخه په پټه کښې دا عملیه اجراء کړئ نو دا به ډېره بهتره وي ترڅو مو ماندینې نورو زنانه وو ته خجالتې نه شي.

هو! که په ذکرو شوو درېواړو طریقو کښې کومه یوه موثره واقع شوه نو خپلې اړیکې ورسره عادي کړئ او د "تېر په هېر" د قانون څخه ورسره کار واخلئ، او د الله ﷻ شکریه وکړئ چې لانجه مو په پرده کښې ختمه شوه او رسوائۍ ته ونه وتله.

۵ـ که بالفرض د زنانه وو د اطاعت څخه وروسته هم تاسو په هغوی باندې د ذکرو شوو درې واړو اصلاحي پروګرامونو اجراء کولو یوه لاره جوړه کړئ او بې ضرورته ترې کار اخلئ نو الله ﷻ به یې جزا درکړي، ځکه چې الله ﷻ په هر چا باندې هم د پاسه دی او هم یې هرڅوک د قدرت لاندې دی.

۶ـ که د کور شخړه په پرده کښې حل نه شوه او د کور څخه بېرون راووتله نو ای مؤمنانو! تاسو

ته په کار نه دي چې محض تماشې یې وکړئ او بس، بلکې تاسو ته په کار دي چې په لاندې ډول عملیه ترسره کړئ ترڅو مشکل حل او لانجه هواره شي:

یو سړی د خاوند د خپلوانو څخه او یو سړی د ارتینې د خپلوانو څخه د همدوی دواړو په اصلاح باندې وګماری، چې هغوی دواړه د یو پلوه د خاوند او آرتینې په حالاتو او عاداتو باندې بلد وي چې دواړه وربانديې اعتماد هم لري، او د بله پلوه یې په دواړو باندې زړونه هم دردېږي او بالآخره رسوایي یې ورته خپله رسوا ګڼکاربږي.

نو که چېرې د دواړو اصلاح ګرو د خیر نیت وي او غواړي چې لانجه په خیر هواره شي نو د همدوی په ذریعه به الله ﷻ د دواړو په منځکښې توافق واچوي او کینه او عداوت به د منځه لاړ شي. خو باید چې سوله ګر واقعاً په اخلاص سره په سوله کښې قدم واخلي هسې نه چې د سولې په عوض د دواړو په منځو کښې شیطانت وکړي او د دښمنۍ اور لا پسې تازه کړي، یا د یو جانب په ناحقه پلوي وکړي او یا هر یو په خپل قریب باندې ودرېږي او لانجه قوي شي چې مخکښې د دوه کسانو جنګ وي او دا ځل د څلور کسانو جنګ جوړ شي. نو الله ﷻ خو پوه دی چې دوی په څه غرض منځ ته وروړاندې شوي دي او هم خبردار دی چې د هر چا کړه وړه ورته څرګند دي.

توضیحات

۱_ د ﴿قَوَّٰمُونَ﴾ کلمه د "قَوَّام" جمعه ده. که څه هم "قوام" او "قیّم" د "قائم" دپاره د مبالغې صیغې دي مګر په "قوّام" کښې مبالغه زیاته ده[۱]، نو قوام هغه سړي ته وایي چې د هغه پورې د یوه شي مصالح او تدبیر او تادیب تړلی شوی وي. د همدې مادې (ق، و، م) څخه "قَوْم" هم جوړ شوی دی چې استعمال یې په اکثره وختونو کښې صرف په نارینه وو کښې واقع کېږي او په زنانه وو کښې نه استعمالېږي[۲].

د نارینه وو او زنانه وو جوړښت فرق لري

۲_ په دې کښې خو هیڅوک (حتی اسلام دښمنې ټولنې هم) شک نه شي کولی چې د ژوند د نظام خینې مهم کارونه په زنانه وو پورې اختصاص لري، نارینه وو ته د هغو کارونو سرته رسول ممکن نه دي. لکه په ګېډه کښې د جنین تغذیه کول، د خپل خان څه برخې (شوده) د ماشوم اذوقه جوړول او داسې نور.

نو الله ﷻ د زنانه وو ساختمان داسې جوړ کړی دی چې رطوبت پکښې زیات دی د همدې کبله یې ډېر ژر ژر د سترګو څخه اوښکې توېږي، او هغه زنانه چې خپل رطوبات په جنین روزنه باندې مصرف نه کړي (امیداورې نه وي) هغوی ماهوار ذکر شوي رطوبات خارجوي.

---

(۱) تفسیر البغوي ج۱ ص۴۲۲

(۲) مفردات الراغب ص۴۳۴

ذکر شوي اختصاصي کارونه هم ډېر زيات مهم دي چې دنيا وربانديې اباده ده. يا په بل عبارت: د نړۍ ټول نامتو مشران او مشاهير د زنانه وو په ګېډو او بيا په غېږو کښې تغذيه شوي او روزلي شوي دي، که زنانه نه وی نه به د دنيا مشاهير وی او نه به يې چا نوم په خوله اخستی وی. په هر يوه مجاهد باندې داسې وختونه تېر شوي دي چې هغه به يا جنين وه او يا به د مور د غېږې په مدرسه کښې زده کوونکی وه، که د زنانه وو همت نه وی نو د شهيدانو ځای به خالي پاتې شوی وی او بالآخره به جهاد سقوط کړی وی او د دنيا ابادي دوام نه شي کولی.

نو د زنانه وو ساختمان زيات رطوبت ته اړتيا لري او د زيات رطوبت لازمه نتيجه دا ده چې نرمښت پکښې زيات وي او د درنو کارونو توان ختموي او يا وربانديې درانه تمامېږي. د همدې کبله نن ورځ په کفري دولتونو کښې داسې ښځې شته چې وايي کاشکې مونږ په کور کښې ناستې وی او خپلې خانګړې دندې مو ترسره کولی او د نارينه وو پېښې مو نه کولی.

بالمقابل الله ﷻ د نارينه وو ساختمان د زنانه وو په پرتله يابس (وچ) پيدا کړی دی چې د درنو کارونو د سر ته رسولو توان پکښې شته او په اسانۍ سره يې د باره وتلی شي.

لنډه دا چې نارينه وو ته خپل کارونه درانه نه ښکاري او زنانه وو ته هم خپل کارونه اسان په نظر ورځي، نو څرنګه چې هيڅوک نه شي ويلی چې د زنانه وو اختصاصي کارونه دې نارينه په غاړه واخلي نو همدارنګه بايد ونه وايي چې د نارينه وو په اختصاصي کارونو کښې دې زنانه برخوالې شي دا ځکه چې دا غوښتنه په زنانه وو باندې د توان څخه اضافه بار اېښودل دي او په اختصاصي کارونو باندې يې سر باري ده.

نو که زنانه د نارينه وو په اختصاصي کارونو کښې برخه نه اخلي، دا د دوی دپاره اهانت نه دی او نه د دوی بې عزتي ده، نارينه هم د همدوی بچيان دي بل څوک نه دي، خلک وايي چې "يا مې خپل وی او يا مې د خپلو وی". نارينه او زنانه الله ﷻ خلق کړي دي او د وظائفو وېشنه يې هم د همده ﷻ د پلوه شوې ده، اسلام دښمنې ټولنې هم په همدې حقيقت باندې پوهېږي خو هغوی د نورو اغراضو دپاره زنانه د نارينه وو څخه جدا کوي او د دواړو ډلو په منځکښې تفريق اچوي او عداوت نه يې لمن وي.

د نارينه وو خانګړې وظائف

۳ـ لاندې وظائف په نارينه وو پورې خانګړي دي:

نبوت، کُبری امامت، اذان، خُطبه، په حدودو کښې شهادت، طلاق، رجعت، د زوجاتو تعدد، د کور قيموميت، دوه چنده ميراث اخستل، د جُمعې لمونځ او داسې نور چې مفسرينو کرامو ليکلي دي[۱].

---

(۱) البحر المحيط ج۳ ص۶۲۳؛ تفسير کبير ج۱۰ ص۸۸

صالحه ښځه کومې ته وایي؟

۴ـ د نبي کریم ﷺ څخه ابو هریره ؓ د صالحې ښځې په باره کښې داسې روایت کوي چې: «مَا اسْتَفَادَ الْمُؤْمِنُ بَعْدَ تَقْوَى اللهِ خَيْرًا لَهُ مِنْ زَوْجَةٍ صَالِحَةٍ إِنْ أَمَرَهَا أَطَاعَتْهُ وَإِنْ نَظَرَ إِلَيْهَا سَرَّتْهُ وَإِنْ أَقْسَمَ عَلَيْهَا أَبَرَّتْهُ وَإِنْ غَابَ عَنْهَا نَصَحَتْهُ فِي نَفْسِهَا وَمَالِهِ»[۱] یعني: یو مؤمن د الله ﷻ د تقوی څخه په غیر په دنیا کښې هیڅ استفاده نه شي کولی چې هغه به ورته د صالحې ماندینې څخه بهتره وي. که امر ورباندې وکړي اطاعت یې کوي او چې ورته وګوري خوشالوي یې (ښه ورته نه ترېووي) او که قسم ورباندې وکړي (چې زما دې قسم وي چې فلانی کار لکه د مبلمه پالل دُرباندې وکړم) په قسم کښې یې نه حانثوي (همغه کار کوي) او که ترې غائب شي د هغه په مال کښې او په خپل خان کښې یې د خیر غوښتنه کوي (خیانت او بې عفتي نه کوي).

د همدې صالحې ښځې دپاره الله ﷻ د جنت وعده ورکوي. نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «إِذَا صَلَّتِ الْمَرْأَةُ خَمْسَهَا وَصَامَتْ شَهْرَهَا وَحَفِظَتْ فَرْجَهَا وَأَطَاعَتْ زَوْجَهَا قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الْجَنَّةَ مِنْ أَيِّ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ شِئْتِ»[۲] یعني: کله چې یوه ښځه خپل پنځه وخته لمونځ وکړي او خپله د روژې میاشت روژه ونیسي او عفت وساتي او د خپل مېړه اطاعت وکړي، نو ورته به (د قیامت په ورځ) وویلې شي چې جنت ته داخله شه (د اتو دروازو څخه) په هره یوه دروازه چې دې خوښه وي.

جنت ته په داخلېدلو کښې څکه د مېړه اطاعت شرط شو چې مېړه ډېر زیات حق لري. په دې هکله زښت ډېر احادیث پکښې روایت شوي دي[۳] دغه یو حدیث د بېلګې په توګه ولولئ:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: «لَوْ كُنْتُ آمِرًا أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِأَحَدٍ لَأَمَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا»[۴] یعني: که بالفرض ما چا ته امر کولی چې (د الله ﷻ څخه په غیر) بل چا ته سجده وکړي نو آرتینې ته به مې امر کړی وی چې خپل مېړه ته سجده وکړي (څکه چې حق یې ورباندې زښت ډېر دی).

د قُنوت د کلمې معنی

۵ـ د ﴿قَـٰنِتَـٰتٌ﴾ کلمه د "قُنُوت" څخه اخستله شوې ده، "قنوت" د دوامداره اطاعت څخه عبارت دی خو چې نرمي هم ورسره وي[۵]. شاید چې د همدې مطلب دپاره به الله ﷻ د ﴿قَـٰنِتَـٰتٌ﴾ په عوض د "طَائِعَاتٌ" عبارت نه وي نازل کړی ترڅو دې ته اشاره شي چې باید صالحې ماندینې د خپلو مېړونو په نرمۍ سره دوامداره اطاعت وکړي، ترڅو ورباندې دا متل صادق نه شي چې "اوزې شوده دې راکړه خو د پچو ډک".

---

(۱) سنن ابن ماجه ج۲ ص۱۳۳
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۳ ص۱۶۶۱
(۳) الدر المنثور ج۲ ص۵۱۹
(۴) سنن ابن ماجه ج۲ ص۱۳۳
(۵) مفردات الراغب ص۴۲۸

نُشوز څه معنی؟

۶_ د "نُشوز" کلمه د هغو پورته کېدلو څخه عبارت ده چې د پرېوتلو څخه وروسته واقع شي، د همدې کبله د قبرونو څخه د مړو راپورته کېدل په "نشز" یا "اِنشاز" باندې تعبیرېږي. نو بنا پر دې ناشزه ښځه د هغې ښځې نوم دی چې د مېړه اطاعت نه کوي، خپل ځان ورباندې پورته ګڼي او حقوق يې د پښو لاندې کوي. بالمقابل د هغه مېړه کړنلارې ته هم نُشوز ویل کېږي چې خپلې ماندینې ته حقوق نه ورکوي، لکه چې بحث يې په [النسـاء:۱۲۸] ایت کښې راروان دی.

تادیب په هجران سره

۷_ د ﴿ وَٱهْجُرُوهُنَّ فِى ٱلْمَضَاجِعِ ﴾ جمله مفسرینو کرامو په متعددو معناوو سره تفسیره کړې ده لکه خبرې نه کول، جنسي ارتباط نه نیول، د اطاق په داخل کښې بستره جدا کول او داسې نور[۱].

مګر مونږ ته داسې ښکاري چې ذکر شوې ټولې معناوې د بدلیت په لحاظ مرادې کړی شي هم څه لرې نه ده، ممکنه ده چې په ځینو ښځو باندې يو ډول جدايي اغېزمنه تمامه شي او په ځینو نورو باندې بل ډول، او د نُشوز څخه لاس واخلي.

په هر صورت باید چې ناشزه ښځه د اطاق څخه ونه ویستله شي چې کینه او عداوت يې لا زیات شي او هم پرې کور کلی د وخت څخه وړاندې خبر شي. د همدې کبله الله ﷻ د ﴿ فِى ٱلْمَضَاجِعِ ﴾ کلمه نازله کړه، او "عَنِ الْمَضَاجِعِ" کلمه يې نازله نه کړه چې د اطاق جدايي ترې سړي ته په تبادر سره ذهن ته ورځي.

همدا مضمون نبي کریم ﷺ ډېر ښه تمثیل کړی دی (کله چې ترې يوه سړي پوښتنه وکړه چې په مېړه باندې د ماندینې څه حق دی) چې: «أَنْ يُطْعِمَهَا إِذَا طَعِمَ وَأَنْ يَكْسُوَهَا إِذَا اكْتَسَى وَلَا يَضْرِبْ الْوَجْهَ وَلَا يُقَبِّحْ وَلَا يَهْجُرْ إِلَّا فِي الْبَيْتِ»[۲] یعني: د ماندینې حق په مېړه باندې دا دی چې کله پخپله څه خوري چې په ماندینې باندې يې هم وخوروي او کله چې څه اغوندي چې په هغې باندې يې هم واغوندي (جامې ورته وکړي) او بل دا چې په مخ باندې يې ونه وهي (چې پرهر ورباندې جوړ شي او د خلکو څخه يې پټ نه شي کړی) او چې قبیحې (پوچې) خبرې ورته ونه کړي او چې په هیڅ ډول هجران (جدائي) ورسره ونه کړي مګر په کوټه کښې.

سوال جواب

۸_ که څه هم ځینو مفسرینو کرامو لیکلي دي چې د خپلې ماندینې سره تر يوې میاشتې پورې د ذکر شوو ډولونو څخه په یو ډول باندې هجران کول جواز لري[۳]، مګر پوښتنه دا ده چې

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۱۸۹؛ زاد المسیر ج۲ ص۱۲۱؛ الدر المنثور ج۲ ص۵۲۲

(۲) سنن ابن ماجه ص۲ ص۱۳۳

(۳) تفسیر القرطبي ج۵ ص۱۷۲

نبي كريم ﷺ خو د درې ورځو څخه اضافه هجران حرام ګڼلی دی لکه چې فرمايي: «لَا يَحِلُّ لِرَجُلٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ يَلْتَقِيَانِ فَيُعْرِضُ هَذَا وَيُعْرِضُ هَذَا وَخَيْرُهُمَا الَّذِي يَبْدَأُ بِالسَّلَامِ»[1] يعني: هيڅ سړي ته حلاله نه ده چې د دريو شپو څخه اضافه د خپل مسلمان ورور سره هجران (جدايي وکړي) چې دواړه سره ملاقي شي، دا هم ترې مخه اړه وي او دا هم ترې مخ اړه وي او په دوی دواړو کښې هغه کس بهتر دی چې لومړی سلام واچوي.

مونږ وايو چې: د ناشزې ښځې سره هجران کول څکه د ذکر شوي حديث شريف مصداق نه شي جوړېدلی چې الله ﷻ وربانديې د هغې د نشوز د کبله تادیبًا امر کړی دی. نو دا په حقيقت کښې د نشوز جزا ګاکله شوې ده او شرعي حکم دی.

د همدې حکم نظائر

۹ـ د دې دپاره چې ذکر شوی جواب ښه واضحه شي لاندې نظائر يې ولولئ:

الف: يوه ورځې عبد الله بن مغفل ﷺ کوم يو سړی منعه کړ چې په ګوتو باندې په ګټکيو ګوزارونه مه کوه، څکه چې نبي کريم ﷺ ترې منعه کړې ده او فرمايلي يې دي چې دا ګوزار نه ښکار کولی شي او نه دښمن زخمي کولی شي مګر غاښ ماتوي او سترګه ړندوي. بله ورځ ذکر شوي سړي بيا ګټکې ويشتلې نو ورته يې وويلې: زه درته وايم چې نبي کريم ﷺ ترې منعه کړې ده او ته لا بيا هم د دغه کار څخه لاس نه اخلې «لَا أُكَلِّمُكَ أَبَدًا»[2] هيڅکله به درسره خبرې ونه کړم.

ب: نبي کريم ﷺ د اولادونو په باره کښې بالمثل هدايت کړی دی چې: «وَأَنْفِقْ عَلَى عِيَالِكَ مِنْ طَوْلِكَ وَلَا تَرْفَعْ عَنْهُمْ عَصَاكَ أَدَبًا وَأَخِفْهُمْ فِي اللهِ»[3] يعني: او په خپل عيال (نفقه خورو) باندې د خپلې وسې په اندازه نفقه وکړه خو د دوی د سرونو څخه د ادب ورکولو همسا مه پورته کوه او دوی د الله ﷻ د دين په باره کښې وډار کړه.

لکه چې پښتنو د همدې حديث شريف مضمون تمثيل کړی دی چې د اولادونو په باره کښې يې ويلي دي چې: "پټ يې ساته او موړ يې ساته خو په ادب يې ساته".

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۱۰ـ که څوک وايي چې: په هجران باندې خو زړه بداوی لا زياتېږي نو څنګه به د تاديب سبب جوړ شي. يا په بل عبارت: د هجران په صورت کښې خو ناشزه ښځه مطلب ته رسېږي او دا څکه که د هغې هجران مطلب نه وی نو نُشوز به يې ولې اختيارولی؟ همدارنګه وهل هم نشوز ته قوت ورکوي او مخه يې نه نيسي؟

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۸۹۷

(۲) صحيح مسلم ج۲ ص۱۵۳

(۳) مسند احمد بن حنبل ج۸ ص۲۵۰

مونږ وايو چي: د زنانه وو نشوز کله-کله په ناز او نخرو باندي بنا وي او بنسټ نه لري، نو په دې صورت کښي په هجران او تاديبي وهلو سره اصلاح کېږي.

يا په بل عبارت: اول خو به اصلاح شي او که نه نو معلومه خو به شي چي نشوز يې پوخ بنسټ لري او څلورم پروګرام (حکميت) ته اړتيا ده چي په کار واچولی شي. که نه نو يا به مېړه د نامعلومي مودي پوري تريخ ژوند ته ادامه ورکولی او يا به يې څلورم پروګرام (حکميت) د اجراء لاندي نيوی او په اصطلاح د لاس غوټه به يې په خوله خلاصولی چي دغه دواړه صورتونه مزناک نه دي.

چي جګړه رسوا شي

۱۱ـ کله چي د مېړه او آرتيني زړه بداوی په پټه کښي حل نه شو او د کوره بهر خلک هم ورباندي خبر شوه نو مؤمنانو او حاکمانو ته په کار نه دي چي فقط تماشه يې وکړي او هيڅ د اصلاح فکر ورسره نه وي، دوی ته په کار دي چي د دواړو جانبو د خپلوانو څخه يو ګډ هيئت جوړ کړي او د مسئلې د هوارولو دپاره مخلصانه قدم واخلي شايد چي موضوع حل شي او خبره طلاق ته ونه رسېږي.

که بالفرض د دوی حکميت هم موثر واقع نه شو نو د ابو حنيفه رحمه الله اجتهاد دا دی چي هيئت د تفريق او بېلتون حق نه لري، د دوی کار صرف تنسيق او پيوستون دی او بس[۱]. د همدي کبله الله ﷻ د هيئت د کار په نتيجه کښي فقط فرمايلي دي چي: ﴿ إِن يُرِيدَآ إِصۡلَٰحٗا يُوَفِّقِ ٱللَّهُ بَيۡنَهُمَآ ﴾ که دوی د اصلاح نيت لري نو الله ﷻ به د دواړو په منځکښي توافق واچوي. او دا يې نه دي ويلي چي که توافق رانغی نو بيا به څه کوي. دا ځکه چي بيا د دوی خپل کار دی، د هيئت دنده بشپړه شوه او د مؤمنانو غاړي خلاصي شوي.

څو نکات

۱۲ـ په دې مقام کښي بايد چي لاندي نکات هېر نه کړی شي:

الف په ايت شريف کښي دوه کسيز هيئت ښودل شوی دی خو شايد چي دا به د اصلاحي هيئت اقل عدد وي او حصر به مطلب نه وي، نو په کومو خايونو کښي چي څلور کسيز او يا ورپورته عدد ته ضرورت وليده شو نو په کار دي چي د سولي هيئت د همغه عدد څخه جوړ شي ترڅو نتيجه ورکړي.

ب: همدارنګه په ايت شريف کښي دا خبره عامه پرېښودله شوې ده چي د اصلاحي هيئت غړي نارينه وي او که زنانه. نو څه لري نه ده چي په همدغې هيئت کښي زنانه هم عضويت ولري او يا سوچه د زنانه وو څخه جوړ شي. نو بايد چي د حالاتو غوښتنه د پامه ونه شي غورځولی.

---

(۱) التفسيرات الأحمدية ص۲۷۴

ج: كه مېړه او آرتينه خپلوان ونه لري، يا يې په خپلوانو كښې د حكميت اهليت نه وي او بالآخره يا هغوی د اشتباه لاندې وي چې اور ته لمن وهي، نو په كار دي چې نوموړې هيئت د اجنبي مؤمنانو څخه تشكيل كړی شي.

لنډه دا چې مؤمنان دې د خانو څخه تماشه چيان نه جوړوي او شخړه دې فيصله كړي ترڅو د دوه وو كسانو جګړه په غټه جګړه بدله نه شي.

د ايت شريف ارشاد

۱۳_ كه څه هم الله ﷻ مونږ ته د مېړه او مانديني د شخړو د هوارولو دپاره د حكمينو طريقه راوښودله مګر په ضمن كښې مونږ ته دا ارشاد هم كوي چې د همدغې طريقې څخه بايد په ټولو شخړو او جګړو كښې كار واخلو، په منځګړيتوب سره جګړماران اصلاح كړو او د تماشه چيانو په شان يې يوازې ننداره ونه كړو چې د جګړې پايلې ته يې منتظر اوسو او بس.

﴿ وَٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ وَلَا تُشۡرِكُواْ بِهِۦ شَيۡـًٔاۖ وَبِٱلۡوَٰلِدَيۡنِ إِحۡسَٰنًا وَبِذِي ٱلۡقُرۡبَىٰ وَٱلۡيَتَٰمَىٰ وَٱلۡمَسَٰكِينِ وَٱلۡجَارِ ذِي ٱلۡقُرۡبَىٰ وَٱلۡجَارِ ٱلۡجُنُبِ وَٱلصَّاحِبِ بِٱلۡجَنۢبِ وَٱبۡنِ ٱلسَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتۡ أَيۡمَٰنُكُمۡۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ مُخۡتَالٗا فَخُورًا ﴿٣٦﴾ ٱلَّذِينَ يَبۡخَلُونَ وَيَأۡمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلۡبُخۡلِ وَيَكۡتُمُونَ مَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضۡلِهِۦۗ وَأَعۡتَدۡنَا لِلۡكَٰفِرِينَ عَذَابٗا مُّهِينٗا ﴿٣٧﴾ وَٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمۡوَٰلَهُمۡ رِئَآءَ ٱلنَّاسِ وَلَا يُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَلَا بِٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۗ وَمَن يَكُنِ ٱلشَّيۡطَٰنُ لَهُۥ قَرِينٗا فَسَآءَ قَرِينٗا ﴿٣٨﴾ وَمَاذَا عَلَيۡهِمۡ لَوۡ ءَامَنُواْ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ وَأَنفَقُواْ مِمَّا رَزَقَهُمُ ٱللَّهُۚ وَكَانَ ٱللَّهُ بِهِمۡ عَلِيمًا ﴿٣٩﴾ ﴾

[۳۶] او د الله ﷻ بندګي وكړئ او هيڅ شی ورسره مه شريكوئ، او د مور او پلار سره (نيكي وكړئ) نيكي كول، او هم د خپلوی د خاوند سره (نيكي وكړئ) او هم د يتيمانو سره او هم د مسكينانو سره او هم د ګاونډي سره چې د خپلوی خاوند هم وي او هم د اجنبي ګاونډي سره او هم د داسې انديوال سره چې په څنګ كښې مو قرار لري او هم د لارې د بچي (مسافر) سره او هم د هغه چا سره چې ستاسو ښي لاسونه يې مالكان شوي وي (چې غلامان او وينځې دي).

بې شكه الله ﷻ هغه څوک نه خوښوي چې هغه لويي كوونكی (او) فخر كوونكی وي.

[۳۷] (لويي كوونكي او فخر كوونكي) هغه كسان دي چې پخپله هم بخل (شومتيا) كوي او خلكو ته هم په بخل باندې امر كوي او هغه شی پټوي چې الله ﷻ دوی ته د خپل فضل څخه

ورکړي وي (لکه علم او مال)، او مونږ کافرانو ته سپکوونکی عذاب تیار کړی دی (نو مؤمنانو ته مناسب دي چې خانونه ترې بچ کړي).

[٣٨] او (همدارنګه لويي کوونکي او فخر کوونکي) هغه کسان دي چې دوی خپل مالونه خلکو ته د ښودانې په غرض نفقه کوي، او نه په الله ﷻ باندې ایمان راوړي او نه په وروستنۍ ورځې، (دوی د شیطان یاري کوي) او هغه څوک چې ده لره شیطان اندیوال وي نو دا ډېر ناکاره اندیوال دی (نو همېشه به په کندو سر وي).

[٣٩] او هغه کومه (يوه بدي) ده (چې) په دوی باندې (به واقع شي) چې که دوی په الله ﷻ او د قیامت په ورځ باندې ایمان راوړي او د هغه مال څخه چې الله ﷻ ورته روزي کړی دی (صرف لله في الله) انفاق وکړي؟ (او د رياکارۍ څخه لاس واخلي؛ په دې صورت کښې هيڅ بدي نشته). او الله ﷻ په دوی باندې پوه دی (د زړونو حالات ورته هم ښه معلوم دي).

ارتباطونه

۱ـ په وړاندې ايتونو کښې په زنانه وو باندې د نارينه وو فوقيت بيان شوی دی او په دې ايتونو کښې ارشاد دی چې د الله ﷻ په نزد فوقيت په تقوی سره حاصلېږي، لکه د لاندې لسو حقوقو عملي کول.

۲ـ هلته يوازې د مهرې او ارتيني حقوقو ته اشاره وه او دلته عام حقوق ښودلي شوي دي چې په يو ګل نه پسرلی کېږي، بايد مؤمنان د ټولو مراعات وکړي.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې: ای مؤمنانو! تاسو ته توصيه کېږي چې ټول شريعت عملي کړئ او هر چا ته خپل حق ورکړئ، لکه دا لاندې لس حقونه:

الف: خاص د الله ﷻ بندګي وکړئ، واحد او لا شريک يې وګڼئ؛ ترڅو توفيق درکړي چې د اسلام ټول احکام په عمل کښې پياده کړئ.

ب: د مور او پلار سره د زړه د کومې ښېګڼې کوئ څکه چې ستاسو په روزنه کښې دوی دواړو زښت ډېر روحي او بدني زيارونه ويستلي دي او ستاسو نېکيو ته سترګې په لار دي، نو د دوی اُميدونه د خاورو سره مه برابروئ.

ج: د ټولو خپلوانو حقوق په خپله-خپله درجه کښې وساتئ؛ او سترګې پرې مه پټوئ چې د ژوند څخه خوند واخلئ.

د: د يتيمانو سره هم احسانات وکړئ چې دوی بې وسې دي او پلرونه يې وفات شوي يا شهيدان شوي دي، غم خور نه لري او د چا څخه خپل حق د مټ په زور نه شي اخستلی.

هـ: د مسکينانو سره احسانات هم د نظره مه غورځوئ او ورته متوجه شئ.

و: په تاسو باندې د ګوانډیانو سره نیکي کول هم واجبي حقونه دي، خصوصاً هغه ګوانډیان چې هغوی اقارب او خپلوان هم وي.

ز: همدارنګه د پردیو ګوانډیانو حقوق هم ورکړئ.

ح: بلکې ټول هغه خلک دریاندې حقوق لري چې په عارضي توګه او د لږ وخت دپاره ستاسو ترڅنګ ناسته ولاړه کوي (لکه چې ستاسو سره څوک په یوه کرایي موټر کښې ترڅنګ کښېني او یا په کوم یو روغتون کښې درسره ملاقي شي).

ط: باید د نا اشنا (مسافر بنیادم) حقوق هم ورکړئ، که هغه نه پېژنئ الله ﷻ خو پېژنئ چې په تاسو باندې یې د هغه مراعات واجب کړي دی.

ي: بالآخره غلامانو ته هم په سپک نظر مه ګورئ هغوی هم انسانان دي شرعي حقونه لري.

۲ـ ای مؤمنانو! د حقوقو د نه ورکولو لوی عامل دا دی چې څوک کبرژن وي حق ته غاړه نه ږدي او چې فخر کوونکی وي، په نورو مسخرې کوي. او دغسې خلک خو الله ﷻ نه خوښوي، چې برسبره پر تکبر او تفاخر باندې هم پخپله بخیل وي او هم نورو ته په بخل باندې امر کوي چې په بخل کښې ملګري پیدا کړي، ترڅو د الله ﷻ په ورکړې شوي نعمت باندې سترګې پټې کړي ته به وایي چې هیڅ نعمت یې نه دی ورکړی. هو د نعمتونو په پټولو کښې کافران غټه برخه لري حتی د الله ﷻ د بندګۍ څخه غاړې غړوي، نو ځکه مو دوی ته سپک کوونکی عذاب تاکلی دی.

همدارنګه الله ﷻ هغه خلک هم نه خوښوي چې بخل نه کوي (په حقدارانو باندې څه مالونه مصرفوي) خو نیت یې لله في الله نه وي او د ریاکارۍ دپاره انفاق کوي، ترڅو وریاندې خلک شاباس ووایي او شهرت پیدا کړي.

دغه ډول خلک یا حقیقتاً په الله ﷻ باندې ایمان نه لري او د آخرت غم ورسره نشته او یا یې د عمل دا غوښتنه ده، ته به وایې چې دوی به ایمان نه لري. اصلي خبره دا ده چې د دوی د شیطان سره انډیوالي ده او غواړي چې په انفاق سره شیطان خوشاله کړي، چې دا ډېر ناکاره انډیوال دی ترڅو چې د ده په قدم روان وي هیڅکله به ښه ورځ ونه ګوري.

۳ـ ای مؤمنانو! څوک چې خپل مالونه د ریاکارۍ په غرض نفقه کوي دوی د ډېر سادګان دي ځکه چې بندګان خو دوی ته اجرونه یا عوضونه نه شي ورکولی او مالونه یې ضائع کېږي مګر په دې باندې علاوه د ریاکارۍ په انفاق باندې دوی ګناهګارېږي هم او د خپل مال څخه ورته غضب جوړېږي.

بالمقابل که دوی په الله ﷻ او د قیامت په ورځ باندې په واقعي معناوو کښې ایمان راوړي او د الله ﷻ د ورکړې شوي مال څخه لله في الله نفقه وکړئ، نو ـدا خو لا پرېږدئ چې په دنیا او آخرت کښې به چندونه- چندونه عوضونه ورکړي- دوی ته په انفاق کښې څه ضرر دی؟ او کوم بار په دوی باندې اینښودل کېږي؟ د کومې ملامتې لاندې واقع کېږي؟.

یا په بل عبارت: د اخلاص په انفاق کښې که بالفرض اجر نه وي نو ضرر خو هم پکښې نشته او د ریاکارۍ انفاق خو سراسري ضرر او تاوان دی. نو په کار دي چې په هر انفاق کښې اخلاص د

نظره ونه غورخولی شي ځکه چې الله ﷻ په تولو ریاکارانو باندې پوه دی او هیڅ ډول نیت ترې نه شي پټېدلی.

توضیحات

۱_ د ﴿وَٱعۡبُدُواْ﴾ کلمه د "عِبَادَةٌ" څخه اشتقاقه شوې ده. "عبادة" په انتهاء درجه عاجزی ته وایي چې مینه او محبت هم ورسره ملګری وي. عبادت د الله ﷻ په خپلو بندګانو باندې حق دی، لکه چې نبي کریم ﷺ یوه ورځې معاذ بن جبل ﷺ مخاطب کړ چې: «فَإِنَّ حَقَّ اللهِ عَلَى الْعِبَادِ أَنْ يَعْبُدُوهُ وَلَا يُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَحَقَّ الْعِبَادِ عَلَى اللهِ أَنْ لَا يُعَذِّبَ مَنْ لَا يُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا»[۱] یعني: نو یقیناً د الله ﷻ حق په بندګانو باندې دا دی چې عبادت یې وکړئ او هیڅ شی ورسره شریک نه کړئ، او د بندګانو حق په الله ﷻ باندې دا دی چې هغه څوک معذب نه کړي چې د ده ﷻ سره هیڅ شریک نه ګرځوي.

د مور او پلار حق

۲_ الله ﷻ د خپل حق څخه وروسته د مور او پلار حق متصل ذکر کړ ترڅو څرګنده شي چې د بندګانو په حقوقو کښې د دوی حق ډېر درووند دی، په دې باره کښې د قرآن کریم زښت زیات ایتونه نازل شوي او زښت زیات احادیث پکښې روایت شوي دي. لاندې یو حدیث د مثال په توګه ولولئ:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «رِضَى الرَّبِّ فِي رِضَى الْوَالِدِ وَسَخَطُ الرَّبِّ فِي سَخَطِ الْوَالِدِ»[۲] یعني: د الله ﷻ د رضا د والد (مور او پلار) په رضا کښې ده او د الله ﷻ غضب د والد (مور او پلار) په غضب کښې دی.

د ګاونډي حق

۳_ د ګاونډي په حقوقو کښې هم زښت ډېر احادیث روایت شوي دي[۳]، مګر دا یو حدیث د مثال په توګه ولولئ:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَا زَالَ جِبْرِيلُ يُوصِينِي بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُوَرِّثُهُ»[۴] یعني: جبرائیل ﷺ راته د ګاونډي په باره کښې توصیه دومره دوامداره کړه (تاکید یې ورباندې کاوه) تردې چې ما ګومان وکړ چې ډېر ژر به یې وارث وګرځوي (چې یو ګاونډی دې د بل ګاونډي وارث وي).

د ګاونډ حقوق تفاوت لري

۴_ یوه ورځې عائشې رضي الله عنها (أم المؤمنین) د نبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې دوه ګاونډیان

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۴۰۰؛ صحیح مسلم ج۱ ص۴۴

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۲

(۳) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۴۹۴؛ الدر المنثور ج۲ ص۵۲۹

(۴) جامع الترمذي ج۲ ص۱۶

لرم، نو کوم یوه ته هدیه ورکړم (کوم یو ډېر حق لري)؟. نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «إِلَى أَقْرَبِهِمَا مِنْكِ بَابًا»[۱] هغه ته چې دروازه یې درته نژدې وي.

همدارنګه نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي[۲] چې ګاونډیان په درې ډوله دي.

الف: هغه ګاونډی چې یو حق لري. دا په ګاونډیانو کښې د ادنی حق خاوند دی.

ب: هغه چې دوه حقونه لري (په دوه وو وجو مستحق وي).

ج: هغه چې درې حقونه لري. دا په ګاونډیانو کښې د بهتر حق خاوند دی.

اول کافر ګاونډی دی چې د سړي د اقاربو څخه نه وي، دا یوازې د ګاونډ حق لري. دوهم مسلمان ګاونډی دی چې د خپلوانو څخه نه وي، دا د ګاونډ حق او هم د اسلام حق لري. دریم مسلمان خپلوان ګاونډي دی چې د اسلام حق، د خپلولۍ حق او هم د ګاونډ حق لري.

سوال جواب

۵_ که څوک وایي چې: څومره نژدې ګاونډي ګڼل کېږي؟

مونږ وایو چې: که څه هم ځینو مفسرینو کرامو د شاوخوا څلویښت کورونه ګاونډیان ګڼلي دي او ځینو عُرف ته حواله کړي دي[۳]، مګر مونږ ته هغه ټول کورونه ګاونډیان ښکاري چې په عامه منافعو کښې سره شریک وي. لکه: لار، اوبه، جومات او داسې نور.

د بخل ډولونه

۶_ بخل دې ته وایي چې سړی د چا څخه هغه څیز منعه کړي چې هغه یې مستحق وي. نو لاندې کسان ټول په بخیلانو کښې شمېرل کېږي:

الف: څوک چې فقیرانو او نورو مستحقینو ته فرضي زکات ورنه کړي.

ب: څوک چې علم پټ کړي. لکه چې یهودانو به د نبي کریم ﷺ صفات پټول.

ج: څوک چې په چا باندې سلام نه اچوي، او داسې نور.

په هر تقدیر، د بُخل په مقابل کښې کله د "جُوْد" کلمه استعمالېږي او کله یې په مقابل کښې د "سخاوة" کلمه استعمال مومي. که څوک غواړي چې د جُود په محاسنو او د بخل په ذمائمو کښې احادیث ولولي نو د احادیثو کتابونو ته دې مراجعه وکړي، مونږ دلته په لاندې یو حدیث باندې اکتفاء کوو:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: «خَصْلَتَانِ لَا تَجْتَمِعَانِ فِي مُؤْمِنٍ الْبُخْلُ وَسُوءُ الْخُلُقِ»[۴] دوه خویونه دي چې په مؤمن کښې نه یو ځای کېږي چې یو بخل دی او بل بد اخلاقي ده، یعنې دا دواړه د مؤمن خاصیتونه نه دي.

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۸۹۰

(۲) مسند الشامیین للطبراني ج۲ ص۲۵۶

(۳) روح المعاني ج۵ ص۲۹

(۴) جامع الترمذي ج۲ ص۱۷

﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِن تَكُ حَسَنَةً يُضَٰعِفْهَا وَيُؤْتِ مِن لَّدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾ يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَعَصَوُا۟ ٱلرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ ٱلْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ ٱللَّهَ حَدِيثًا ﴿٤٢﴾﴾

[٤٠] بې شکه الله ﷻ د یوې ذرې په وزن (اندازه) هم ظلم نه کوي. او که (دغه یوه ذره) نېکي وي نو چندونه يې جوړوي (ډېره يې زياتوي) او د خپله نزده (پرې) لوی اجر ورکوي.

[٤١] نو څه حال به وي (په هغې ورځ) چې کله مونږ د هر اُمت څخه (په دوی باندې) شاهدي ورکوونکی (پیغمبر) راولو او تا هم (ای محمده!) په دوی (خپل اُمت) باندې شاهدي ورکوونکی راولو (او حساب کتاب پیل شي)؟.

[٤٢] په دغې ورځ کښې به هغه کسان چې کفر يې اختيار کړی دی (په دنيا کښې) او د خپل پیغمبر څخه يې نافرماني کړې ده آرزو کوي چې کاشکي په دوی باندې ځمکه هواره کړی شوې وی (چې یا ترې نه وی راپورته شوي او یا بېرته خاورې شوي وی).

او دوی به (په دغې ورځ کښې) د الله ﷻ څخه هیڅ نه پټوي (او یا به يې نه شي پټولی).

ارتباط

په وړاندېنې ايت کښې الله ﷻ فرمايلي وه چې رياکارانو ته په دې کښې څه نقصان دی چې په اخلاص سره انفاق وکړي؟.

په دې ايتونو کښې د هغه انفاق ګټه بيانه شوې ده چې د رياکارۍ څخه خالي وي تر دې چې د قيامت په ورځ به د لوی افسوس څخه بچ شي چې کاشکې مونږ خاورې شوي وی او د دې خجالت سره نه وی مخامخ شوي او عملونه مو په اخلاص سره کړي وی.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: رياکاران به د اخلاص په صورت کښې څنګه تاوانیان شي حال دا چې الله ﷻ د یوې ذرې په اندازه هم په چا ظلم او تېری نه کوي پاتې خو لا دا چې د دوی ټول صدقات ضائع کړي، بلکې الله ﷻ د یوې ذرې د نیکۍ څخه دومره زیاتې نېکۍ جوړوي چې چندونه يې صرف الله ﷻ ته معلوم دي. د همدې کبله کله-کله همدغه یوه ذره نیکي د سړي دپاره د جنت د داخليدلو سبب جوړوي، او برسېره پر دې، لوی اجر ورباندې ورکوي چې په لویوالي باندې يې د الله ﷻ څخه په غیر نور څوک نه شي پوهېدلی ترڅو چې سړی يې په غوږلو سترګو باندې وګوري.

۲ـ د قيامت ورځ څه معمولي ورځ نه ده چې هلته به څوک خپل جنايات پټ کړی شي او د خجالت څخه به خپل ځان بچ وساتي بلکې په دغې ورځ کښې به ټول پیغمبران علیهم السلام هر یو په

النساء ۴۲

خپلو-خپلو امتونو باندې شاهدي وايي چې په هغوى باندې يې ايمان نه دى راوړى. حتى چې ته به هم راى محمده! ﷺ د خپل امت په کافرانو باندې همدغسې شاهدي ورکړې چې. فلانى راباندې ايمان نه دى راوړى او عصيان يې راڅخه کړى دى. او په همدې خبره باندې به اندامونه هم شاهدي ورکړي او د پيغمبرانو سره به خبره په ثابته کړي او کافرانو ته به د خپلو کړنو د پټولو د پاره هيڅ چاره په لاس ورنه شي. نو په دغه وخت کښې به ارمان کوي چې: اى کاش! چې مونږ د نورو حيواناتو په شان خاورې شوي وى او يا راباندې ځمکه هواره پاس شوې وى چې د قبرونو څخه به وى راپورته کړى شوي. خو په دغې ورځ کښې. کاشکي، کاشکي، څه فائده نه کوي.

توضيحات

۱ـ په عربۍ ژبه کښې عادت دى چې د هر لږ شي څخه په ذرې سره تعبير کوي. "ذرة" په لاندې معناوو باندې تفسيره شوې ده[۱]:

الف: د سره مېږي سر د ذرې څخه عبارت دى. او يا پخپله سره مېږي ته ذره ويل کېږي.

ب: د خاورو هر ميده ګرد ته ذره وايي.

ج: د اورې دانه د ذرې په نامه يادېږي.

د: د کوټې په کړکۍ کښې چې د لمر رڼا ورننوتې شي او څه واړه-واړه شيان په سترګو باندې ليدل کېږي خو په لاس باندې نه راټول کېږي همغو ته هم ذرې وايي.

په هر تقدير، په عربۍ ژبه کښې د "ذرة" کلمه د لږوالي په باره کښې ضرب المثل ده. نو د معنى حاصل يې داسې کېږي چې الله ﷻ په هيڅ باندې د ذرې په اندازه هم ظلم نه کوي چې په عذاب کښې د يوې ذرې په اندازه د استحقاق څخه څه اضافه عذاب ورکړي او يا چا ته د ثواب يوه ذره کمه کړي. هو! دا بېله خبره ده چې يوازې په اجرونو کښې د خپل فضل د کبله چندونه-چندونه وراضافه کوي.

سوال جواب

۲ـ که څوک وايي چې د ﴿يُضَـٰعِفْهَا﴾ کلمې څخه څرګندېږي چې الله ﷻ يوه ذره نېکي دو چنده کوي، نو په چندونو-چندونو باندې خو دلالت نه کوي لکه چې تاسو ترې تعبير وکړ؟

مونږ وايو چې د ايت شريف وروستنى ټکړه دغه مطلب په ډاګه کوي ﴿وَيُؤْتِ مِن لَّدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ يعنې کله چې الله ﷻ د ذرې په اندازه نېکي چندونه-چندونه عوضونه جوړه کړي نو په همدغې ورې نېکۍ باندې د خپلو غيبي خزانو څخه لوى اجر ورکوي. هغه لوى اجر چې الله ﷻ ورته عظيم او لوى وايي.

قتاده رحمه الله وايي چې که يوه ذره نېکي مې اضافه شي نو دا راته د ټولې دنيا څخه محبوبه ده[۲].

---

(۱) زاد المسير ج۲ ص۱۲۵

(۲) تفسير الطبري ج۴ ص۸۸

الله ﷻ همدغه یوه ذره نیکي غځوي او جنت ته د داخلېدلو سبب یې جوړوي.
ذکه چې د نېکیو اجرونه یو په لسه او یو په اوه سوه چنده په صراحت سره ذکر شوي
په قرآن کریم کښې د یوې نېکۍ اجر یو په شل لکه (۱/۲۰۰۰۰۰۰) چنده هم روایت شوی
دي، او په احادیثو کښې د یوې نېکۍ اجر یو په شل لکه [البقرة:۱۴۵] ایت شریف لاندې یې پوره تفصیل تېر شوی دی، او ځینو مفسرینو کرامو
دي چې د [البقرة:۱۴۵] ایت شریف لاندې یې پوره تفصیل تېر شوی دی، او ځینو مفسرینو کرامو
پکښې نور احادیث هم روایت کړي دي[1].

محمدي امت به هم شاهدي وايي

۳_ که څه هم د [البقرة:۱۴۳] ایت شریف خبر راکوي چې محمدي (ﷺ) امت به په نورو امتونو باندې شاهدي وايي چې دوی ته خپلوخپلو پیغمبرانو علیهم‌السلام د الله ﷻ احکام رسولي دي او نبي کریم ﷺ به د خپلو امتیانو تزکیه کوي چې دوی رښتیا وايي او شهادت یې په حقه دی او دوی په ما باندې به حقه ایمان راوړی دی او صالح عملونه یې کړي دي، خو په دې مقام کښې واضحه څرګندېږي چې نبي کریم ﷺ به هم د نورو پیغمبرانو په څېر په خپل امت باندې شاهدي ووايي.
نو که سړی دواړه ایتونه یوځای ولولي نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې نبي کریم ﷺ به د خپل اُمت د مؤمنانو دپاره شاهدي اداء کړي -چې د تزکیې معنی ورکوي- او د خپل امت په کافرانو باندې به شاهدي ووايي چې: ای الله! ما ورته ستا احکام رسولي وه خو دوی ونه منل او په کفر باندې کلک شول.

دا ډېر هولناک وخت دی

۴_ د قیامت د ورځې ټول مواقف هولناک دي خو هغه موقف هم ډېر هولناک دی چې د هر چا دوسیه د فیصلې دپاره وړاندې کېږي او شاهدان وړاندې شاهدي وايي. د همدې کبله کله چې په نبي کریم ﷺ ذکر شوی ایت ولوستل شو نو مبارکې سترګې یې د اوښکو ډکې شوې.
عبد الله بن مسعود رضی الله عنه وايي چې: یوه ورځې ماته نبي کریم ﷺ امر وکړ چې څه قرآن کریم راباندې ولوله، ما ورته عرض وکړ چې ای د الله رسوله! ایا زه یې درباندې ولولم حال دا چې په تاباندې نازل شوی دی؟ نو هغه راته وویل چې هو. کله چې ما د سورت "النساء" په لوستلو باندې پیل وکړ او ذکر شوي ایت ﴿ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ شَهِيدًا ﴾ ته راورسېدم نو نبي کریم ﷺ راته وویل چې: «حَسْبُكَ الْآنَ» یعنې اوس بس دی.
نوموړی صحابي وايي: «فَالْتَفَتُّ إِلَيْهِ فَإِذَا عَيْنَاهُ تَذْرِفَانِ»[2] یعنې: نو چې ما ورته وکتل نو دواړه مبارکې سترګې یې په اوښکو جارې وې (اوښکې ترې بهېدلې).

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۴۹۷؛ الدر المنثور ج۲ ص۵۴۱
(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۷۵۵

یادونه

۵_ د ﴿ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ ٱلْأَرْضُ ﴾ تفسیر الله ﷻ پخپله کړی دی چې د کافر د خولې څخه د قیامت د ورځې حکایت کوي: ﴿ وَيَقُولُ ٱلْكَافِرُ يَٰلَيْتَنِي كُنتُ تُرَٰبًا ﴾ [النبأ: ۴۰] یعني: او هر یو کافر به (په دغې ورځ کښې) ووایي چې ای کاش چې زه خاورې وی (یا خاورې شوی وی، لکه چې نور حیوانان خاورې شوه چې نه ورته جنت شته او نه ورته دوزخ).

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۶_ که څوک وایي چې: کافران خو د قیامت په ورځ خپل شرک پټوي لکه چې الله ﷻ د دوی څخه حکایت کوي چې: ﴿ وَٱللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴾ [الأنعام: ۲۳] زمونږ دې په الله ﷻ خپل رب باندې قسم وي چې مونږ (په دنیا کښې) مشرکان نه وو. حال دا چې ذکر شوی ایت شریف صراحت کوي چې دوی به یوه خبره هم نه پټوي؟

مونږ وایو چې:

الف: د قیامت په ورځ مختلف مواقف دي، په ځینو مواقفو کښې به کافران اعتراف کوي او په ځینو کښې به انکار کوي[۱]، یا په بل عبارت: دوی به د ډېرې وارخطائی د کبله د خپلو خبرو تناقض ته نه ګوري. په اصطلاح اوبو وړی هر یو بوټي ته لاس اچوي.

ب: د ﴿ وَلَا يَكْتُمُونَ ٱللَّهَ حَدِيثًا ﴾ معنی دا ده چې دوی به یوه خبره هم پټه نه شي کړی ځکه چې د دوی د انکار څخه وروسته به وربانده خپل اندامونه شاهدي ووایي او انکار به یې تکذیب کړي[۲].

ج: د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چې کله کافران انکار وکړي او جوارح (اندامونه) یې انکار تکذیب کړي نو دوی به دومره خجالت شي چې وایي به ای کاش چې خاورې شوي وی خو چې د خپلو کفریاتو څخه مو انکار نه وی کړی[۳]، یعني د دې څخه خو راته د غم د پاسه بل غم جوړ شو. نو په دې تقدیر "یَکْتُمُونَ" (مضارع) د ماضي په معنی (کَتَمُوا) استعمال کېږي.

دا جواب د هغو څلورو جوابونو څخه یو جواب دی چې نوموړي صحابي (عبد الله بن عباس ﷺ) ته یو سړی راغی او ورته یې وویل چې زه د قرآن کریم په څلورو ځایونو کښې په اصلي مطلب باندې نه پوهېږم، نو همده (رئیس المفسرین ﷺ) ورته شرحه کړه[۴]، خو د اوږدوالي د کبله مونږ دلته څلور واړه رانقل نه کړه.

---

(۱) التفسیر الکبیر ج۱۰ ص۱۰۷

(۲) تفسیر الکشاف ج۱ ص۵۱۲

(۳) الدر المنثور ج۲ ص۵۴۴

(۴) تفسیر البغوي ج۱ ص۴۳۰

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَقۡرَبُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمۡ سُكَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَعۡلَمُواْ مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغۡتَسِلُواْۚ وَإِن كُنتُم مَّرۡضَىٰٓ أَوۡ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوۡ جَآءَ أَحَدٞ مِّنكُم مِّنَ ٱلۡغَآئِطِ أَوۡ لَٰمَسۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمۡ تَجِدُواْ مَآءٗ فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدٗا طَيِّبٗا فَٱمۡسَحُواْ بِوُجُوهِكُمۡ وَأَيۡدِيكُمۡۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾﴾

[۴۳] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! په داسې حال کښې لمانځه ته مه نژدې کېږئ چې تاسو (په شرابو باندې) بې سده یاست (لمانځه ته په نژدې وختونو کښې شراب مه خورئ)، ترڅو چې تاسو په هغه شي باندې پوه شئ چې تاسو یې وایاست. او مه د جنابت په حال کښې (ورنژدې کېږئ) مګر کله چې په لار باندې تېرېدونکي یاست تر هغه چې غسل وکړئ.

او که تاسو مریضان یاست او یا په سفر باندې (بوخت) یاست او یا ستاسو کوم یو کس د ژور ځای څخه راشي (اودس مات کړي) او یا خپلې زنانه مسه کړئ (جنسي ارتباط ورسره ونیسي) بیا نو اوبه ونه مومئ (چې ځانونه پرې پاک کړئ) نو د ځمکې پاکیزه مخ ته قصد وکړئ (او په لاسونو باندې یې ووهئ) نو (په یو ځل دواړه لاسونه) په خپلو مخونو باندې مسحه کړئ (پرې راکش یې کړئ) او (بل ځل یې) په خپلو دواړو لاسونو باندې (مسحه کړئ. نو دا ستاسو طهارت شو) بې شکه الله ﷻ عفوه کوونکی (او) بښونکی دی.

شان نزول

مونږ د [البقرة:۱۲۹] ایت لاندې لیکلي دي چې الله ﷻ په څلورو مرحلو کښې شراب خوري په قطعي توګه حرامه کړه. او ذکر شوی ایت شریف د دریمې مرحلې په هکله نازل شوی دی، چې یو صحابي ﷺ په لمانځه کښې د بې هوشۍ په حالت کښې قران کریم غلط قرائت کړی وه او ذکر شوی ایت شریف نازل شو. خو په دې مقام کښې ورباندې وراضافه کوو چې که څه هم د ذکر شوي ایت د شان نزول په هکله څه نور روایتونه هم شته دي د مثال په توګه:

الف: په یوه سفر کښې د بي بي عائشې (أم المؤمنين) رضی الله عنها د غاړې هار ورک شوی وه چې ټول کاروان ورته په داسې ځای کښې ټال شو چې هلته اوبه نه وې، نو الله ﷻ ذکر شوی ایت نازل کړ[1].

ب: أسلع بن شریک ﷺ وایي: په یوه سفر کښې د نبي کریم ﷺ د اوښې بارول ما په غاړه اخستي وه، خو یوه شپه جنب شوم او ډېره سړوبنه وه نو د نبي کریم ﷺ د اوښ بارول مې بل چا ته وسپارل او ما ځان ته اوبه ګرمې کړې او غسل مې وکړ، د غسل څخه وروسته نبي کریم ﷺ ته ورغلم او ذکره شوې قیصه مې ورته تېره کړه نو الله ﷻ ذکر شوی ایت نازل کړ[2].

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۶۶۳
(۲) سنن الکبری للبیهقي ج۱ ص۹

مگر څرنگه چې صحابه وو کرامو ﷺ به د ایتونو په مصداقاتو باندې هم کله-کله د شان نزول اطلاق کاوه[۱] نو په همدې اطلاق باندې ټول شان نزولونه سره تطبیق مومي او څه منافات یې سره نه واقع کېږي.

ارتباطونه

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ متعدد اوامر او نواهي بیان کړه ترڅو مونږ پرې د قیامت هولناکې ورځې دپاره تیاری ونیسو او د نهایي خجالت څخه خانونه بچ کړو. په دې ایتونو کښې د لمانځه طریقه ښودلې شوې ده چې د اوامرو او نواهیوو په تعمیل کښې پرې د الله ﷻ توفیق ترلاسه کړو. الله ﷻ فرمایي:

الف: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱسْتَعِينُواْ بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ ﴾ [البقرة: ۱۵۳] ای مؤمنانو! په صبر او لمانځه سره (د الله ﷻ څخه) کومک وغواړئ.

ب: ﴿ إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ تَنْهَىٰ عَنِ ٱلْفَحْشَآءِ وَٱلْمُنكَرِ ﴾ [العنکبوت:۴۵] یقینًا لمونځ د بې شرمه او (په شریعت کښې) د نا اشنا کارونو څخه (لمونځ کوونکی) منعه کوي.

۲ـ هلته اخلاقي طهارت بیان شوی وه چې هر چا ته خپل حق ورکړئ او د قیامت ورځ په سترګو کښې ونیسئ؛ او دلته بدني طهارت بیان شوی دی چې که اوبه مو ونه موندلې نو تیمم ووهئ؛

۳ـ هلته توصیه شوې وه چې په قصدي توګه د الله ﷻ سره شریک مه جوړوئ او دلته توصیه کېږي چې په غیر قصدي توګه هم د شرک څخه خانونه وساتئ؛ چې د بې هوشۍ په حالت کښې قرائت غلط ولولئ، لکه چې شان نزول ورباندې دلالت کوي.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای مؤمنانو! د دې دپاره چې الله ﷻ د نیکو کارونو توفیق درکړي او د منکراتو څخه مو بچ کړي بالا ره د دې دپاره چې ظاهر مو په اوبو سره داسې پاک شي لکه څنګه مو چې باطن په نیکو اخلاقو باندې پاک دی، نو لمونځونه په دوامداره توګه په داسې حال کښې چې هم د وړې ناپاکۍ او هم د لویې ناپاکۍ (جنابت) څخه پاک یاست په پښو باندې ودروئ. خو لاندې دوه شرطونه مراعات کړئ:

الف: باید لمانځه ته د بې سدۍ په حالت کښې ورنژدې قدرې هم نه شئ؛ نو نن ورځ (چې شراب خوري په قطعي توګه نه ده حرامه شوې) په داسې وخت کښې شراب خوري مه کوئ چې د لمانځه وخت درباندې درشي او تاسو بې سده یاست، په دې نه پوهېږئ چې څه کوئ او څه وایاست، د چا په امر سجده کوئ او کوم طرف ته ولاړ یاست.

ب: لکه څنګه چې لمانځه ته د بې اودسۍ په حالت کښې نه ورنژدې کېږئ همدارنګه د جنابت په حالت کښې هم ورنژدې نه شئ؛ ترڅو چې غسل وکړئ.

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسیر المنار ج۹ ص۶۴۲

۲_ که تاسو مسافر یاست نو کولی شئ چې د تیمم وهلو په شرط سره یې د غسل څخه هم لمانځه ته ورنږدې شئ. د تیمم د تجویز لاندې څو موارد د مثال په توګه ولولئ:

الف: چې تاسو مریضان یاست او اوبه درته ضرر کوي او یا د اوبو په استعمال کښې درته د ناجوړتیا خطره وي.

ب: چې مسافر یاست یا اوبه نه لرئ او یا یې قیمت نه لرئ او داسې نور.

ج: چې اودس لرئ خو د انساني ضرورت د رفعه کولو د کبله اودس مات کړئ.

د: چې د خپلو ماندینو سره جنسي ارتباط ونیسئ او لوی اودس درباندې واوړي.

که څه هم مسافر کېدل، اودس ماتول، بالآخره په خان باندې لوی اودس اړول ستاسو اختیاري کارونه دي خو الله ﷻ درباندې تاسو نه ملامته کوي او په ټولو صورتونو کښې یې درته تیمم جائز ګرځولی دی لکه څنګه یې چې درته د احتلام او مرض په صورتونو کښې (چې ستاسو په اختیار کښې نه دي) د تیمم اجازه کړې ده.

۳_ د تیمم وهلو طریقه دا ده چې د اوبو د نه موجودیت په صورت کښې فقط د خمکې پاکیزه مخ ته قصد وکړئ او په لاسونو باندې یې ووهئ. نو په یو خل وهلو سره خپل مخونه مسحه کړئ او په بل خل وهلو سره تر څنګلو پورې خپل لاسونه مسحه کړئ. او د ذکر شوو دواړو ډولو یې اودسیو څخه پرې خانونه خلاص کړئ او د خپل لمونځونه په ښو باندې ودروئ.

بې شکه الله ﷻ عفوه کوونکی دی، د همدې کبله د یوه پلوه د اوداسه څخه درتېر شو او تیمم یې درته تجویز کړ او ستاسو مشکلات یې د احکامو په تشریع کښې د نظره ونه غورزول. او هم بښونکی دی، که بالفرض تاسو د تیمم د اسبابو په تشخیص کښې خطا شئ چې مثلا د اوبو د استعمال په ضرر باندې خیال وکړئ حال دا چې په واقع کښې درته په ضرر باندې نه تمامېږي، نو امید وکړئ چې دغسې اجتهادي خطاوې به دروبښي.

توضیحات

۱_ که څوک وایي چې: بې سده خلک خو د لیونیانو په شان وي او لیونیان خو مکلف نه دي، نو په دې مقام کښې ورته څنګه خطاب صحت مومي چې: ای مؤمنانو! د بې سدۍ په حالت کښې لمانځه ته مه نږدې کېږئ؟

مونږ وایو چې:

الف: په شرابو باندې دومره بې سدي تحقق نه مومي چې بالکل یې عقل زائل او د مجانینو غونډې د خطاب صلاحیت یې د منځه لاړ شي، بلکې شراب فقط د عقل اختلال پېښوي او بس[1].

ب: په دې مقام کښې مؤمنان د سکر (بې سدۍ) په حالت کښې نه دي مخاطب کړی شوي چې لمانځه ته مه نږدې کېږئ. بلکې مطلب دا دی چې: ای مؤمنانو! په شرابخورۍ کښې افراط مه کوئ

(۱) تفسیر الطبري ج۴ ص۹۶

حتی چې د لمانځه وخت دربانديې درشي او ستاسو د مغزو څخه د شرابو نشه نه وي وتلې. نو ترڅو چې شراب په قطعي ډول سره حرامېږي لږ څه تقليل پکښې راولئ. چې د لمانځه وخت دربانديې درخي چې تاسو ورته تياري ولرئ او هوش مو سرو ته درغلی وي[1].

د دې نظير داسې دی لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴾ [البقرة: ۱۳۲] نو تاسو مه مره کېږئ مگر په داسې حال کښې چې الله ﷻ ته غاړه ايښودونکي ياست. يعنې مرگ ته په دوامداره توگه تياري ونيسئ.

مونږ ته د لاندې دوه وجو د کبله وروستنی جواب ښه ښکاري:

الف: په همدې جواب باندې د ﴿ لَا تَقْرَبُوا ﴾ کلمه دلالت کوي. ته به وايې چې ايت شريف توصيه کوي چې خپل سکر (بې سدي) لمانځه ته مه ورنژدې کوئ، نو که نيشې ته مو زړه کېږي نو يا د سبا د لمانځه څخه وروسته او يا د ماسخوتن د لمانځه څخه وروسته شراب نوش جان کړئ. چې د لمانځه وخت دربانديې درخي چې عقل مو سر ته درغلی وي او په سد شوي ياست.

دوهم: الله ﷻ د بې سدۍ حال جمله اسميه نازل کړی ﴿ وَأَنتُمْ سُكَارَىٰ ﴾ چې په دوام باندې دلالت کوي. يعنې: د هغه سکر څخه خانونه وساتئ چې د لمانځه د وخته پورې دوام کوي[2].

د همدې کبله دوهم حال ﴿ وَلَا جُنُبًا ﴾ اسميه جمله نازل نه کړی شو او "وَلَا أَنتُمْ جُنُبٌ" ونه ويل شو خکه چې په جنابت باندې خو دومره بنديز نه وه چې لمانځه ته به نژدې هم خپل خانونه په جنابت کښې نه واقع کوئ.

دلته صلاة په حقيقي معنی سره دی

۲_ په دې مقام کښې د "صلاة" په کلمه کښې د علماء کرامو په لاندې ډول اختلاف دی:

الف: الشافعي رحمه‌الله وايي چې دلته د "صلاة" څخه "موضع الصلاة" د لمانځه خای يعنې جومات مطلب دی. خکه چې:

اول: په همدې مطلب باندې د ﴿ لَا تَقْرَبُوا ﴾ کلمه دلالت کوي، لمونځ خو معنوي شی دی عدم قربت ورسره چندان تناسب نه لري.

دوهم: او هم پرې د ﴿ إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ ﴾ کلمه دلالت کوي چې مرور او عبور خو په امکنه ود کښې استعمالېږي، نو مطلب يې داسې راوخي چې: د لمانځه خای (جومات) ته مه د بې سدۍ په حالت کښې ورنژدې کېږئ او مه د جنابت په حال کښې، مگر د جنابت په حال کښې درته په جومات کښې محض د مرور او عبور جواز شته خو چې پکښې تال نه شي.

---

(۱) حاشيه الشيخ زاده علی تفسير البيضاوي ج۲ ص۳۷

(۲) تفسير المراغي ج۵ ص۴۷

ب: ابو حنيفه عليه الرحمة وايي چې د "صلاة" كلمه په خپله حقيقي شرعي معنى سره ده، څه مجبوريت نشته چې حقيقي معنى پرېږدو او مجاز ته منده ورواخلو. او دا څکه چې:

اول: د ﴿ حَتَّىٰ تَعْلَمُواْ مَا تَقُولُونَ ﴾ جمله د همدې مطلب سره مناسبه ده چې لمونځ د اقوالو او افعالو مجموعه ده. او جوماتونو ته په داخلېدلو سره خو په چا باندې څه قرائت واجب نه دی ترڅو چې پکښې په لمانځه باندې پيل نه وي کړی.

دوهم: په عربي محاوره کښې قُرب او بُعد لکه څنګه چې په محسوساتو کښې استعمالېږي همدارنګه په اقوالو او افعالو کښې هم استعمال مومي، الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَلَا تَقْرَبُواْ ٱلزِّنَىٰٓ ﴾ [الإسراء: ۳۲] او زنا ته مه نژدې کېږئ.

درېيم: د ﴿ عَابِرِى سَبِيلٍ ﴾ څخه په جوماتو باندې تېرېدل مطلب نه دي بلکې مطلب ترې مسافر دی. نو د معنى حاصل يې داسې کېږي چې لمانځه ته د جنابت په حالت کښې مه ورنژدې کېږئ مګر هله چې تاسو مسافران ياست. او دا څکه چې د "سبيل" کلمه نکره ذکره ده چې هرې لارې ته شاملېږي، که بالفرض يوازې د جومات لاره مطلب وی نو "السبيل" په تعريف سره به نازله شوې وی.

څلورم: لکه چې د شان نزولونو څخه څرګندېږي د آيت شريف د نزول په وخت کښې د جومات خبره هيڅ مطرحه نه وه بلکې د لمانځه خبره مطرحه وه، نو په کار دي چې د "صلاة" کلمه په خپله معنى سره پرېښودله شي.

څو سوالونه او جوابونه

۳ـ د ابو حنيفه رحمه الله عليه په تګلاره باندې اکثره علماء کرام تللي دي خو په دې تفسير باندې لاندې سوالونه سړي ته ذهن ته ورځي:

الف: ايا په دې مذهب باندې جنب سړي ته روا ده چې جومات ته داخل شي؟

مونږ وايو چې: د ابو حنيفه رحمه الله عليه مطلب دا دی چې دا حکم د ايت شريف تفسير نه دی. که څه هم نورو شرعي دلايلو ته په کتلو سره بايد چې جنب سړی جومات ته داخل نه شي، نه د تېرېدلو په توګه او نه د مکث او پاتې کيدلو په توګه.

هو! که ضرورت پېښ شو چې اوبه په جومات کښې وې او بله لاره نه وه نو بيا يې باک نشته[۱] لکه چې وايي: "الضُّرُوْرَاتُ تُبِيحُ الْمَحْظُوْرَاتِ"[۲] ضرورتونه ممنوعه کارونو ته اباحت ورکوي.

ج: که څوک وايي چې: که د ﴿ عَابِرِى سَبِيلٍ ﴾ څخه مسافران مطلب شي نو تکرار به لازم شي چې وروسته د ﴿ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ ﴾ کلمه همدغه معنى ورکوي؟

(۱) تفسير ابي السعود ج۲ ص۱۸۰
(۲) شرح المجلة ج۱ ص۵۵ (ماده: ۲۱)

مونږ وایو چې: د ﴿ عَابِرِى سَبِيلٍ ﴾ څخه مسافرین د مشتهره وصف (اوبو ته د احتیاج) په اعتبار سره اخلو حتی چې په لار باندې روان وي او لا د اقامت نیت یې هم نه وي کړی. نو تکرار نه لازمېږي.
د: که څوک وایي چې: څه ضرورت دی چې د مشتهره وصف په اعتبار سره یې اخلی؟
مونږ وایو چې: لکه چې وړاندې څرګنده شوې ده چې د ذکر شوي ایت په شان نزولونو کښې یو دا هم وه چې په لارې باندې روان مسافر ته جنابت رسېدلی وه، نو الله ﷻ همدغې حادثې ته د مشتهره وصف په اعتبار سره جواب ورکړ ترڅو د راتلونکي تفصیل دپاره زمینه برابره شي چې: ﴿ وَإِن كُنتُم مَّرْضَىٰٓ ﴾ تر آخره پورې[١]، یعنې: ای انسانانو! ستاسو ضرورتونه یوازې جنابت نه دي بلکې مرض، مسافرت، انساني حاجت، جنسي ارتباط نیول او داسې نور ضرورتونه تاسو ته پېښېږي نو په دغسې ټولو حالاتو کښې درته تیمم تجویز کړی شو چې د مشکلاتو څخه خلاص شئ او همېشه د الله ﷻ عبادت وکړی شئ.

ملامسه څه معنی؟

۴_ د ﴿ أَوْ لَـٰمَسْتُمُ ﴾ کلمه د "مُلَامِسَة" څخه اخستله شوې ده چې "ملامسة" په لاندې دوه معناګانو باندې استعمال شوی دی:
الف: په لاس باندې مسه کول.
ب: جنسي ارتباط نیول.
په دې مقام کښې الشافعي رحمه الله اوله معنی اخستې ده چې حاصل یې داسې کېږي: که تاسو خپلې زنانه په لاس باندې مسه کړئ هم اودس مو ماتېږي، په کار دي چې د اوبو د نشتوالي په صورت کښې تیمم ووهئ؛
او ابو حنیفه رحمه الله دوهم تفسیر غوره کړی دی چې حاصل یې داسې کېږي: که تاسو د خپلو زنانه وو سره جنسي ارتباط ونیوه هم د اوبو د نشتوالي په صورت کښې تیمم ووهئ؛ ترڅو درته لمونځ جائز شي او د جنابت مانع د منځه لاړ شي.
که څه هم ځینو مفسرینو کرامو د الشافعي رحمه الله دپاره څه دلایل لیکلي دي[٢]، خو نظر لاندې دلایلو ته د أبو حنیفه رحمه الله تفسیر غوره ښکاري:
اول: که څه هم لمس په حقیقي معنی کښې په لاس باندې د یو شي مسه کولو ته وایي خو قرآن کریم یې د زنانه وو په بحث کښې د جماع څخه د کنایې په توګه استعمالوي. الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَإِن طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِن قَبْلِ أَن تَمَسُّوهُنَّ ﴾ [البقرة: ٢٣٧] یعنې: او که چېرې تاسو خپلې ښځې د مسه کولو څخه وړاندې طلاقې کړې چې جنسي ارتباط مو ورسره نه وي نیولی. همدارنګه په [الأحزاب: ۴۹] ایت کښې هم په عین مضمون سره د لاس وروړلو څخه کنایةً جماع مراده ده.

(١) روح المعاني ج۵ ص۴٠
(٢) التفسیر الکبیر ج١٠ ص١١٢

دوهم: عبد الله بن عباس رضي الله عنهما هم په دې مقام کښې "ملامسة" په جماع سره تفسیر کړی دی[1].

درېیم: د عائشې ابي رضي الله عنها څخه روایت دی چې: «أنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُقَبِّلُ بَعْضَ أَزْوَاجِهِ ثُمَّ يُصَلِّي وَلَا يَتَوَضَّأُ»[2] یعني: یقینًا نبي کریم ﷺ به د ښځو بیبیانو تقبل کاوه بیا به یې لمونځ ادا، کاوه او اودس به یې نه تجدیداوه.

په همدې مضمون باندې نور زښت ډېر احادیث روایت شوي دي چې زنانه وو ته په لاس وروړلو باندې اودس نه ماتېږي چې د فقهې کتابونو پکښې ښه مفصل بحث کړی دی.

یادونه

۵ـ لکه څنګه چې الله ﷻ د جنسي ارتباط څخه د کنایې په توګه په ملامسة سره تعبیر وکړ همدارنګه یې اودس ماتول د کنایې په توګه په ﴿ أَوْ جَآءَ أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ ٱلْغَآئِطِ ﴾ سره ذکر کړ. او دا ځکه چې "غائط" ژور ځای ته وایي[3] او عادت دا دی چې خلک د اوس د ماتولو دپاره په ژور ځای کښې کښېني ترڅو خپل عورت ښه پټ وساتي او د چا وړاندې نظر ونه لګېږي. د همدې کبله یې د ﴿ أَحَدٌ ﴾ کلمه ذکره کړه ځکه چې ذکر شوي موقع ته خلک یوازې-یوازې ورښکته کېږي او څوک په اجتماعي توګه اودسونه نه ماتوي.

د تیمم سببونه

۶ـ د تیمم اسباب په لاندې دوه ګروپونو وېشل کېږي:

الف: بعید سببونه، لکه: مرض، سفر، د دښمن خوف، د ځا څخه د اوبو د راپورته کولو د سامان نشتوالي او داسې نور.

ب: قریب سببونه، چې د سړي اودس مات شي او یا اودس مات کړي همدارنګه چې یا پرې جنابت واوړي او یا ځان جنب کړي.

نو الله ﷻ د هر یو ګروپ دپاره دوه-دوه مثالونه ذکر کړه، یو-یو د اختیاري (قریب او بعید) اسبابو لکه سفر او جنسي ارتباط نیول. او یو-یو د غیر اختیاري (قریب او بعید) اسبابو لکه مرض او انساني ضرورت پوره کول. که بالفرض دا تفصیل یې نه وی ورکړی نو امکان یې درلود چې د چا ذهن ته ورغلي وی چې کله څوک په قصدي توګه داسې ځای ته سفر وکړي چې هلته اوبه نه وي او یا په لوی لاس باندې خپل ځان جنب کړي نو دغسې سړي ته به د تیمم جواز نه وي. مګر الله ﷻ لطف وکړ او ذکر شوي اشتباه ته یې موقع ورنه کړه او وې فرمایل چې الله ﷻ هم عفوه کوونکی دی او هم بښونکی، د همدې کبله یې درته په اختیاري اسبابو کښې هم تیمم جائز وګرځاوه.

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۱۰ ص۵۰۰
(۲) سنن النسائي ج۲ ص۳۹
(۳) روح المعاني ج۵ ص۴۱

سوال جواب

۷_ که څوک وايي چې: ذکر شوي څلور واړه اسباب خو یو په بل باندې د "أو" په کلمې سره عطف شوي دي او د "أو" په کلمه کښې د عربیت قانون دا دی چې یو د بل سره منافات لري لکه چې منطقیان وايي: "العَدَدُ زَوجٌ أو فَردٌ" عدد جوفت دی یا طاق. حال دا چې ذکر شوي اسباب خو سره څه منافات نه لري، څه لرې نه ده چې سړی هم مریض وي هم مسافر ، هم یې اودس مات کړي او بالآخره هم یې خپل خان په لوی لاس په جنابت کښې واقع کړی وي؟

که څه هم ځینو مفسرینو کرامو په ﴿أَوْ جَآءَ﴾ کښې د "أو" کلمه د "و" په معنی اخستې ده[۱] مګر مونږ وایو چې: د "أو" کلمه په عربیت کښې کله د دې دپاره هم استعمالیږي چې معطوف او معطوف علیه سره څه منافات ونه لري، دواړه سره جمعه کیدلی شي خو د دواړو څخه خالي کیدلی نه شي، لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ ءَاثِمًا أَوْ كَفُورًا﴾ [الدهر: ۲۴] او د دوی (کافرو) څخه د ګناهګار اطاعت مه کوه او یا د ناشکره. یعني د دواړو خبره مه منه. هو که دوی د ګناه او ناشکرۍ څخه لاس واخسته او مسلمانان شوه نو بیا درته دغه خطاب متوجه نه دی.

نو په دې مقام کښې د "أو، أو، أو" دریواړه کلمې د همدغه قانون لاندې استعمالې شوې دي.

صعید څه معنی؟

۸_ که څه هم د "صَعِید" کلمه اصلا پورته والي ته وايي خو په دې مقام کښې ترې د ځمکې ټول مخ مراد دی[۲].

په همدې مضمون باندې یو اوږد حدیث هم دلالت کوي چې یوه ټوټه یې دا ده «وَجُعِلَتْ لِيَ الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا»[۳] او ماته ټوله ځمکه جومات او پاکوونکې ګرځوله شوې ده. یعني په هر ځای کښې لمونځ روا دی او په هر ځای کښې تیمم جواز لري. نو د معنی حاصل یې داسې کیږي چې د اوبو د نشتوالي په صورت کښې د ځمکې مخ ته قصد وکړئ چې پاکیزه وي او نجس نه وي.

د ابو حنیفه رحمة الله علیه په نزد هغه شی د ځمکې د جنس څخه ګڼل کیږي چې په اور باندې نه سوزي، ایره ترې نه جوړیږي. لکه خاوره، تیږه، چونه، رانجه او داسې نور. او که په اور باندې یا ایره کیږي لکه لرګی، او یا ویلې (ذوب) کیږي لکه اوسپنه، واوره، منجمدې اوبه نو دا ټول د ځمکې د جنس څخه نه دي او تیمم وربانډې جواز نه لري[۴]. هو! که په دغو شیانو باندې څه ګرد پروت وي نو بیا پرې تیمم جائز دی.

(۱) نشر المرجان من مشکلات القرآن ص۲۵۰
(۲) روح المعاني ج۵ ص۴۳
(۳) صحیح البخاري ج۱ ص۴۸
(۴) فتح القدیر علی الهدایه او العنایه علی الهدایه ج۱ ص۱۱۲

د تیمم کیفیت

۹ـ په دې کښې ټول علماء کرام متفق دي چې د وروکې بې اودسۍ څخه او د جنابت څخه تیمم په یوه ډول وهل کېږي خو په اصلي کیفیت کښې یې په لاندې ډول اختلاف دی:

الف: ځینې علماء کرام وایي چې دواړه لاسونه باید په یو خل باندې په خمکه ووهل شي او د ځنځلو څخه وروسته یو خل په مخ راکش کړی شي او ټول مخ ورباندې مسه کړی شي او بیا پرې دواړه لاسونه (یو په بل) مسه کړی شي.

ب. او ځینې نور وایي چې بآید دوه خله په خمکه باندې ذکر شوې عملیه ترسره شي، یو خل د مخ دپاره او بل خل د لاسونو دپاره.

که څه هم په ذکر شوو دواړو صورتونو کښې احادیث شته خو څرنګه چې تیمم د اوداسه خلف دی او په اوداسه کښې جائزه نه ده چې په یوه لپه اوبو باندې هم مخ ووینځلی شي او هم دواړه لاسونه، نو به کار دي چې په خلف کښې یې هم د مخ او د لاسونو دپاره جدا- جدا وهل وټاکل شي او سره ګډ نه کړی شي[1]. د همدې کبله آبو حنیفه رحمه الله علیه همدغه دوهم شق غوره کړ، کله چې ترې ابو یوسف رحمه الله علیه په همدې باره کښې پوښتنه وکړه نو په ذکر شوي ډول یې تشریح کړ[2].

د تیمم حکمتونه

۱۰ـ د تیمم حکمتونه مونږ محض د اطمنان په خاطر ذکر کوو ترڅو د اسلام دښمنو ټولنو د اعتراضاتو مخه پرې ونیسو، که نه نو د هغه څخه وروسته چې جواز یې الله ﷻ نازل کړ د حکمتونو په ذکر کښې یې څه خاصه ګټه نشته. په هر تقدیر لاندې څو حکمتونه د بېلګې په توګه ولولئ:

الف: د تیمم دپاره الله ﷻ ځکه د ځمکې مخ مختص وګرځاوه چې ځمکه د اوبو د موجودیت په صورت کښې هم د ځینو شیانو پاکوونکې ده، لکه چې توره په ځمکه پاکېږي کله چې په وینه باندې ککړه وي، همدارنګه که په موزو پورې څه ناپاکي نښتې وي او په ځمکه باندې ومږلې شي لمونځ ورسره کېږي. علاوه په دې د ځمکې مخ د اوبو په شان کم یافته نه دی، د تخفیف دپاره ښه مناسب دی[3].

په دې باندې علاوه نبي کریم ﷺ (د استحباب په توګه) د هغه شي په وینځلو کښې کوم چې سپي څټلی وي د خاورې په موږلو باندې هم امر کړی دی چې: «طَهُورُ إِنَاءِ أَحَدِكُمْ إِذَا وَلَغَ فِيهِ الْكَلْبُ أَنْ يَغْسِلَ سَبْعَ مَرَّاتٍ أُولَاهُنَّ بِالتُّرَابِ»[4] یعني: ستاسو د کوم یوه په لوښي کښې چې سپي څټل وکړي پاکوالی یې دا دی چې اووه کرته یې ووینځي چې اول ځل یې په خاورو باندې وي (په خاوره یې ککړ کړي).

---

(۱) تفسير القرطبي ج٥ ص٢٤١

(۲) بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع ج١ ص٤٦

(۳) حجة الله البالغة ج١ ص١٨٠

(۴) سنن ابي داوٗد ج١ ص١٠

ب: په اوداسه کښې دوه نکتې ډېرې مهمې دي چې يو د الله ﷻ اطاعت دی او بل د خيرو او ناپاکيو څخه ځان پاکول دي، نو د اعذارو د کبله الله ﷻ دوهمه نکته عفوه کړه او اوله نکته يې د تيمم په صورت کښې تجويز کړه ترڅو د اوداسه حقيقت بالکل د منځه لاړ نه شي.

ج: ترڅو د طهارت روحيه په انسانانو کښې ژوندۍ پاتې شي، کله چې په اوبو باندې قدرت پيدا کړي چې اودس ورباندې درونډ تمام نه شي. يا په بل عبارت: تيمم ځکه الله ﷻ د اوبو د نه موجوديت په صورت کښې تجويز کړ ترڅو د سړي علاقه د طهارت سره کمه نه شي او بالآخره بالکل ترې هېر نه شي.

د دې نظير د نبي کريم ﷺ يو اوږد حديث دی چې فرمايي: تاسو د لوښو سرونه پټوئ «فَإِنْ لَمْ يَجِدْ أَحَدُكُمْ إِلَّا أَنْ يَعْرُضَ عَلَى إِنَائِهِ عُودًا وَيَذْكُرَ اسْمَ اللهِ فَلْيَفْعَلْ»[۱] که چرته ستاسو کوم يوه (سرپوښ) ونه مونده مګر همدا چې په خپل لوښي باندې يو اوچوکی کېږدي او د الله ﷻ نوم ورباندې ياد کړي نو همدا کار دې وکړي. يعني که څه هم اوچوکی په لوښي کښې د کوم شي د لوېدلو مخه نه شي نيولی مګر د الله ﷻ دغه هدايت خو به ژوندی پاتې شي، کله چې سرپوښ لاس ته ورشي بيا خو به د لوښي سر ورباندې پټ کړي او که نه نو په کراره-کراره به د سرپوښ د نه ايښودلو سره عادت شي.

يادونه

۱۱_ د تيمم په باره کښې اوس هم ډېر بحثونه پاتې دي، لکه د تيمم ارکان، شرائط، نواقض او داسې نور چې دا کتاب يې د بيانولو حوصلة نه لري، هيله ده چې علاقمندان د فقهي کتابونو[۲] ته مراجعه وکړي چې هلته ډېر ښه شرحه شوي دي.

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ نَصِيبًا مِّنَ ٱلْكِتَـٰبِ يَشْتَرُونَ ٱلضَّلَـٰلَةَ وَيُرِيدُونَ أَن تَضِلُّوا۟
ٱلسَّبِيلَ ﴿٤٤﴾ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَآئِكُمْ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ نَصِيرًا ﴿٤٥﴾ مِّنَ ٱلَّذِينَ
هَادُوا۟ يُحَرِّفُونَ ٱلْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِۦ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَٱسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَٰعِنَا
لَيًّۢا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِى ٱلدِّينِ ۚ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا۟ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَٱسْمَعْ وَٱنظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا
لَّهُمْ وَأَقْوَمَ وَلَـٰكِن لَّعَنَهُمُ ٱللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٤٦﴾﴾

[۴۴] ايا ته هغو کسانو ته نه ګورې چې هغوی ته د کتاب څخه څه برخه ورکړه شوې ده چې دوی ګمراهي (په بيه) اخلي او دې ته يې هم نيت دی چې تاسو سمه لاره ورکه کړئ (او بې لارې شئ)؟

(۱) سنن ابن ماجه ج۲ ص۲۴۴
(۲) بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع ج۱ ص۴۴_۶۰

[۴۵] او الله ﷻ (ستاسو څخه) ستاسو په دښمنانو باندې ښه پوه دی. او الله ﷻ د دوست په صفت باندې هم بس دی او د کومک کوونکي په صفت باندې هم بس دی (نه د بل چا دوستی ته تاسو اړ یاست او نه د بل چا کومک ته).

[۴۶] د هغو کسانو څخه چې په یهودیت کښې داخل شوي دي (هغه خلک هم دي چې) جنس کلمې د خپلو ځایونو څخه یوه خوا کوي. او هم دوی (ناته) وایي چې "وامو وربهده (خو) ومو نه منله".

او (هم وایي چې) "په داسې حال کښې واوره چې اورېدونکی نه یې". او (هم وایي چې) "رَاعِنَا". په داسې حال کښې (په دې کلمه باندې تلفظ کوي) چې خپلو ژبو لره (پرې) تاوونکي وي او هم په (اسلامي) دین کښې طعنه کوونکي (بد ویونکي) وي.

او که (بالفرض) دوی (د سمعنا وعصینا په عوض) "سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا" او (د اسمع غیر مسمع په عوض بوازې) "اسمع" او (د راعنا په عوض) "انظُرنا" ویلی، نو دا به ورته ضرور ډېر بهتر او ډېره منصفانه خبره وی.

مگر الله ﷻ دوی د کفر په سبب باندې د خپل رحمت څخه لرې کړي دي (نو سمه خبره نه کوي). نو دوی به ایمان رانه وړي مگر لږ خلک (یا دوی د عقیدوي شیانو څخه په ډېرو لږو باندې ایمان راوړي چې د دوی د طبیعت او مزاج سره برابر وي).

ارتباط

په وړاندې ایت کښې الله ﷻ د تیمم په باره ارشاد فرمایلی دی او څه لرې نه ده چې اسلام دښمنه ټولنې په همدې استناد باندې مسلمانانو ته څه اشتباهات ورواچوي ترڅو د حقې لارې څخه منحرف شي. په دې ایتونو کښې الله ﷻ مسلمانان پوه کړه چې هغوی ستاسو دښمنان دي هغوی غواړي چې تاسو هم د خپلو ځانونو په شان د حقې لارې څخه منحرف کړي. نو د هغوي په اشتباهاتو باندې څه چرت مه خرابوئ او التفات ورته مه کوئ، که هغوی په حقه لاره پسې گرځېدلی نو د خپل کتاب تحریف به یې نه کولی.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای پیغمبره! ته او ستا امت هغه خلکو ته نه گورئ چې الله ﷻ ورته ټول اسماني کتاب ورکړی وه خو دوی په ځینې کتاب باندې ایمان راوړ او په ځینې باندې کافر شوه. برسېره پر دې ځینې کتاب یې په خپل حال پرېښود او په ځینې کښې یې تحریفات وکړه. نو فعلاً د دوی سره د اسماني کتاب څه برخه پاتې ده، ته به وایې چې دوی ته د کتاب همدغه څه برخه ورکړه شوې ده او بس.

۲ـ نه گورئ چې دوی اوس خپله تکلاره نه ده بدله کړې او درگرده گمراهي په بیه اخلي (ډېر ورته لیوال دي) او درگرده په همدې فکر کښې دي چې تاسو به په کومه ذریعه بې لارې شئ او د حقې لارې څخه به واوړئ. کله درته د تیمم په باره کښې اشتباهات دراچوي او کله په بل شرعي حکم کښې. کله درته ځانونه دوستان معرفي کوي او کله کومک کوونکي. مگر د دوی ټولې

هلې ځلې ستاسو په غولونه کښې دي، دوی ستاسو د دنيا او آخرت دښمنان دي الله ﷻ يې ډېر ښه پېژني، الله ﷻ ستاسو دوست دی چې قرآن کريم يې درباندې نازل کړی دی او همدی ﷻ مو کومکی کوونکی دی چې د دوی د پټو اسرارو څخه يې تاسو خبر کړئ. که تاسو په خپل دين باندې منګولې ښخې کړئ د دوی ټول کوښښونه به د خاورو سره برابر شي.

۳ـ نوموړي خلک چې د اسماني کتاب د څه برخې خاوندان دي فعلا هم په تخريب کښې بوخت دي او کلمو ته تحريف ورکوي او د خپلو اصلي مواضعو څخه يې بې ځايه کوي، مثلا:

الف: کله چې دوی ته الهي حکم بيان شي نو د "سَمِعنا" سره متصل په زړه کښې او يا په ورو ورو "عَصَيْنا" هم وايي، يعنې وامو ورېده خو منو يې نه.

ب: کله چې دوی د الله ﷻ د پيغمبر ﷺ سره خبرې کوي نو د "اسمَع" سره "غيرَ مُسمَعٍ" کلمه يو ځای کوي. يعنې: واوره غوږونه دې کاڼه شه چې هيڅ شی وانه وري.

ج: کله چې نبي کريم ﷺ دوی ته خطاب کوي نو د "راعِنا" په کلمه باندې ژبې تاووي او ژاولې ژاولې ورباندې کېږي ترڅو اورېدونکي ګومان وکړي چې دوی مراعات غواړي، حال دا دی چې د دوی رعونت (بې عقلي) او راعيتوب (شپني) مراد وي. يعنې: ای بې عقله! او يا ای زمونږ شپونکيه! چې په سادګۍ کښې زمونږ د شپنو عقل ته هم نه شي رسېدلی.

د دوی دغه ټول کړه وړه د دې کبله دي چې د اسلام دين ورته باطل ښکاري او طعن او لعنورباندې اچوي او غواړي چې په ورو ورو تاسو هم د دين سره بدبينه کړي.

۴ـ نو څرنګه چې د دوی ټول اسرار الله ﷻ ته څرګند دي چې په خپل وخت سره يې افشاء کوي نو دوی ته دا بهتره وه چې د "سمعنا" سره يې د "عصينا" په عوض "أطَعنا" يو ځای کړی وی چې "وامو ورېده او منو يې"، او هم د "اسمَع" سره يې د "غيرَ مُسمَعٍ" کلمه نه يو ځای کولی او بالآخره د "راعِنا" په عوض يې "انظُرنا" ويلی، يعنې مونږ ته ګوره (چې په ناجائزې معنی باندې پرده نه اچوئ). نو که دا کار يې کړی وی دا به ورته بهتر وه، چې کفر به يې روزمره نه قوي کېده، د رسوايي سره به نه مخامخ کېده، د دروغو قسمونو ته به نه اړ کېده چې قسم دی چې زمونږ طعن او لعن مطلب نه وه او بالآخره څه لرې نه وه چې توفيق بې په نصيب شوی وی او په اسلام باندې مشرف شوي وی.

برسېره پر دې که په نبي کريم ﷺ باندې بالکل ايمان هم نه راوړي دا ډول رويه ورسره مناسبه نه ده، که د يو پيغمبر ﷺ په نظر ورته نه ګوري نو اقلا د يو مشر سړي په نظر خو دې ورته وګوري. ايا دا انصاف دی چې څوک د يوه مشر سړي سره دا ډول رويه وکړي. که بالفرض د دوی د کوم يوه سره دا ډول رويه شوې وی نو دوی به څومره پرې متاثر شوي وی.

۵ـ مګر د دې ټولو نصائحو سره-سره دوی خپله ټګلاره نه بدلوي څکه چې الله ﷻ د کفر په سبب باندې د خپل رحمت څخه لرې کړي دي او لا لرې کوي يې. نو نتيجه به يې دا شي چې دوی به په ټول اسماني کتاب باندې ايمان رانه وړي چې د نبي کريم ﷺ نبوت هم د همدې جملې څخه دی او نه به ټول په ايمان باندې مشرف شي، بلکې د دوی ايمان به هم د کتاب په همغې لږ برخه باندې

دي، او هم به د دوی څخه د هر لړ خلک په ایمان مشرف شي البته چې دغه لړکي به هماغه خلک وي چې الله ﷻ ملعون نه دي ګرځولي.

توضیحات

۱_ په ځینو ځایونو کښې قرآن کریم وایي چې اهل الکتابو ته ټول کتاب ورکړی شوی دی او په دې مقام کښې وايي چې د کتاب څه برخه ورکړه شوې ده. د دغو دواړو ایتونو تطبیق دا دی چرته چې ﴿ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَـٰبَ ﴾ نازل شوی دی هلته مطلب دا دی چې د اسمانه دوی ته ټول کتاب نازل شوی وه. او چرته چې ﴿ أُوتُوا۟ نَصِيبًا مِّنَ ٱلْكِتَـٰبِ ﴾ ذکر دی هلته مطلب دا دی چې دوی یې څه برخې قبولې کړې دي او نورې پرېښې دي.

یهودانو تحریف کاوه

۲_ که څه هم مونږ د [البقرة:۷۵] ایت لاندې د یهودانو د تحریف ډولونه لیکلي دي چې بیا لیکلو ته یې حاجت نه ګورو مګر په دې مقام کښې ورباندې لاندې مطالب وراضافه کوو:

الف: د ﴿ يُحَرِّفُونَ ﴾ کلمه اصلا د "حَرْف" څخه اخستله شوې ده او "حرف" طرف ته وايي[1]. نو د یو شي د تحریف معنی دا ده چې یا اصلا د خپله ځایه بې ځایه کړی شي او یا د خپل اصلي محور څخه یوې څنډې ته ورتاو کړی شي.

ب: د ﴿ ٱلْكَلِمَ ﴾ توری اسم جنس دی چې مفرد یې "كَلِمَة" ده[2]. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: اهل الکتاب د مطلق کلمو په تحریف باندې ایله نه کوي که څه هم د اسماني کتاب کلمې وي، کله یې د خپله ځایه بالکل بې ځایه کوي لکه چې د تورات څخه یې د رجم ایت ویستلی وه خو پټ یې نه کړی شو او کله ورته غلط تاویل ورکوي، بالآخره کله یې په تلفظ کښې د ژبې په یوه څنډه اداء کوي ترڅو ورباندې د بلې کلمې ګومان وکړی شي.

یادونه

۳_ دغه دواړه کلمې ﴿ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا ﴾ د [البقرة: ۹۲] ایت لاندې او هم د ﴿ رَٰعِنَا ﴾ کلمه د [البقرة:۱۰۴] ایت لاندې ښې شرحه شوې دي، هیله ده هلته وکتلی شي.

"غیرَ مُسمَع" څه معنی؟

۴_ د ﴿ غَيْرَ مُسْمَعٍ ﴾ کلمه د هغه ضمیر څخه حال واقع شوې ده چې په ﴿ وَٱسْمَعْ ﴾ کښې مستتر دی او نبي کریم ﷺ ورباندې مخاطب دی. مګر د معنی حاصل یې په لاندې دوه ډولونو باندې اخستل کېدلی شي:

---

[1] مفردات الراغب ص۱۱۲

[2] روح المعاني ج۵ ص۴۶

الف: په داسې حال کښې زمونږ خبره واوره چې بدو خبرو لره نه یې اورېدونکی. یعنې د خوشالۍ په حال کښې زمونږ خبره واوره.

ب: په داسې حال کښې زمونږ خبره واوره چې ښو خبرو لره اورېدونکی نه یې. یعنې: داسې خبرې وانه ورې چې ته وربandې خوشالېږې او چې ستا وربandې زړه ښه شي او یا بالکل خبرې وانه ورې چې سامعه قوه دې د منځه لاړه شي او کوڼ شې. همدغه معنی د یهودانو مطلبه وه.

طَعن څه معنی؟

۵ـ که څه هم د "طَعْن" کلمه اصلاً په غشو باندې ویشتلو ته وایي[۱]، مګر کنایةً د دې څخه عبارت ده چې د عیب په توګه د یو شي په یادولو کښې څوک پرېوزي. دلته یې مطلب دا دی چې دوی څکه د کلماتو تحریف کوي ترڅو د اسلام په دین باندې عیب ولګوي چې دا حق دین نه دی، که بالفرض حق دین وی نو مونږ به یې سپکاوی نه وی کړی، او که نبي کریم ﷺ په حقه پیغمبر وی نو زمونږ په کږ رویو باندې به ورته وحې کړی شوې وی.

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَـٰبَ ءَامِنُوا۟ بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُم مِّن قَبْلِ أَن نَّطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰٓ أَدْبَارِهَآ أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّآ أَصْحَـٰبَ ٱلسَّبْتِ ۚ وَكَانَ أَمْرُ ٱللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٤٧﴾ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ ۚ وَمَن يُشْرِكْ بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱفْتَرَىٰٓ إِثْمًا عَظِيمًا ﴿٤٨﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنفُسَهُم ۚ بَلِ ٱللَّهُ يُزَكِّى مَن يَشَآءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾ ٱنظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ ۖ وَكَفَىٰ بِهِۦٓ إِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٠﴾ ﴾

[۴۷] ای هغو کسانو چې دوی ته (اسماني) کتاب ورکړی شوی دی! په هغه کتاب باندې ایمان راوړئ (عقیده پرې وکړئ) چې مونږ (په اوسنۍ زمانه کښې) نازل کړی دی. په داسې حال کښې چې (همدغه اوسنی کتاب) د هغه دپاره تصدیق کوونکی دی چې هغه ستاسو سره دی (ستاسو کتاب ربښتینی ګڼي).

د هغه څخه وړاندې (پرې عقیده وکړئ) چې مونږ مخونه محوه کړو نو په خپلو شاګانو باندې یې سرچپه کړو او یا (د هغه څخه وړاندې چې) په مخونو باندې داسې لعنت وکړو لکه په أصحاب السبت باندې مو چې کړی وه (چې د دوی څخه هم بېزوګان جوړ کړو). او د الله ﷻ کار کړی شوی دی (که اراده وکړي څوک یې مخه نه شي نیولی).

[۴۸] یقیناً الله ﷻ دا نه بښي چې د ده ﷻ سره شریک ونیول شي (څوک پرې کافر شي) او د دې (کفر) څخه په غیر (نور ګناهونه) هغه چا ته بښي چې اراده یې ورته وشي. او هر څوک چې د الله ﷻ

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۱۴

سره شریک ونیسي (پرې کافر شي) نو بې شکه هغه لویه ګناه وکړه (او په الله ﷻ باندې یې ډېره غټه افتراء وکړه چې د بښلو وړ نه ده).

[۴۹] ایا ته (ای پیغمبره!) هغو کسانو ته نه ګورې چې خپل خانونه تزکیه کوي (او دعوه کوي چې مونږ ته الله ﷻ ټول ګناهونه بښلي دي او تزکیه کړی یې یو. خو داسې نه ده) بلکې الله ﷻ هغه څوک تزکیه کوي چې اراده یې وشي، او د نري تار په اندازه به هم ورباندې (د الله ﷻ د پلوه) ظلم ونه کړی شي (مګر دوی په من یشاء کښې شامل نه دي ځکه چې په الله ﷻ باندې کافر شوي دي).

[۵۰] ته ګوره چې دوی په الله ﷻ باندې څنګه دروغ تړي (او ځومره جرئت کوي) او (یوازې همدغه دروغ د ښکاره ګناه په حیث بس دی (چې الله ﷻ پرې لعنت نازل کړی).

ارتباطونه

۱_ هلته الله ﷻ فرمایلي وه چې په تحریف کوونکو باندې لعنت ورېږي چې د ایمان راوړلو توفیق د ډېرو لږو خلکو په لاس ورځي او دلته فرمایي چې د الله ﷻ لعنت خو د توفیق په نه موندلو باندې پای ته نه رسېږي، باید اهل الکتاب د خپلې کږنلارې څخه لاس واخلي او وډار شي چې ژر به یې مسخه کړو او یا به ورباندې د اصحاب السبت په شان عذاب ورنازل کړو.

۲_ هلته یې فرمایلي وه چې اهل الکتاب په اسلام او په مسلمانانو باندې بد وایي او دلته فرمایي چې دوی په همدې اکتفاء نه کوي بلکې خپل خانونه تزکیه کوي هم، چې په ډېره سمه لاره باندې روان دي او د الله ﷻ سره یې شریک نه دی ګرځولی حال دا چې خبره بالکل معکوسه او سرچپه ده.

د مطلب خلاصه

۱_ یعني: ای اهل الکتابو! د عناد څخه لاس واخلئ، کوم کتاب چې مونږ په دې زمانه کښې نازل کړی دی او ستاسو د کتاب تصدیق کوونکی هم دی چې اصلي مطالب یې سره متحد دي او هم ستاسو د کتاب تصدیق کوي چې په حقه د الله ﷻ کتاب دی. برسېره پر دې ستاسو کتاب چې د آخر الزمان پیغمبر په باره کښې څه وړاندوینه کړې وه هغه دې کتاب رښتیا کړه، چې ستاسو د کتاب قدر یې لا پسې زیات کړ.

لنډه دا چې تاسو ته د ایمان راوړلو ښه زمینه برابره ده او د انکار دپاره هیڅ معقول دلیل په لاس کښې نه لرئ نو راشئ په دې کتاب (قرآن کریم) باندې ایمان راوړئ او د الله ﷻ د لعنت څخه خانونه خلاص کړئ، که نه نو د الهي لعنت لړۍ خو انتهاء ته نه ده رسېدلې او نه د لعنت ډولونه ختم شوي دي. که الله ﷻ درباندې د خپلو لعنتونو څخه یو بل ډول لعنت درنازل کړي، چې مخونه مو سرچپه کړي لکه چې اوس د الله ﷻ هدایات نه قبلوي او سرچپه روان یاست، او ظاهري حواس هم درڅخه واخلي چې نه خوله ولرئ، نه غوږونه او نه سترګې. یا په بل عبارت، د مخونو څخه مو څټونه جوړ کړي چې هیڅ ډول ظاهري حواس پکښې وجود ونه لري او ټول د منځه یوسي. او بالآخره یا مو د

اصحاب السبت په شان د بیزوګانو په څېرو باندې مسخه کړې. نو په دغو تېولو صورتونو کښې به مو د ایمان راوړلو چانس د لاسو څخه ووځي نو راشئ د دغه ډول لعنت څخه وړاندې ایمان راوړئ، د الله ﷻ د ارادې مخه هیڅوک نشي نیوی، د الله ﷻ کارونه داسې وګڼئ لکه چې عملي شوي وي او باور پرې وکړئ.

۲ـ که ستاسو دا خیال وي چې د کفریاتو سره-سره به الله ﷻ تاسو وبښي او د دنیاوي او اُخروي لعنتونو څخه به مو خلاص کړي او بلکې انعام به هم درکړي نو دا خیال د مغزو څخه وباسئ، الله ﷻ هیڅکله دا عظیمه ګناه (شرک او کفر) نه بښي.

هو! چې چا ته یې اراده وشي نو د کفر څخه پرته نور ګناهونه بښي او ترې تېرېږي. څکه هر څوک چې د الله ﷻ سره شریک جوړ کړي نو هغه ډېره لویه افتراء وکړه چې د بښلو وړ نه ده.

۳ـ نو ای اهل الکتابو! که تاسو د همدغې لویې افتراء څخه ډډه وکړئ نو ممکنه ده چې الله ﷻ درته نور ګناهونه وبښي او تزکیه مو کړي چې د ګناهونو څخه پاک شئ. که نه نو تاسو په دې باندې نه تزکیه کېږئ چې بدون د سند څخه خانونه تزکیه کړئ او دا خیال وکړئ چې مونږ ته دوزخ نشته مونږ به ضرور جنت ته ځو، دوزخ د نورو خلکو دپاره جوړ دی که بالفرض زمونږ څخه کوم یو دوزخ ته لاړ هم شي نو د څو ورځو څخه اضافه به هلته پاتې نه شي. او په دې منظور چې عوام خلک وغولوئ د کلماتو تحریف کوئ او د خپل اصلي مسیر څخه یې اړوئ.

خو خبره داسې نه ده، بلکې داسې ده چې تزکیه کوونکی (ګناه څخه پاکوونکی) الله ﷻ دی چې په هیچا باندې د یوه تار په اندازه هم ظلم او تېری نه کوي. نو که تاسو په سمه لاره باندې روان شئ کېدی شي چې تاسو هم تزکیه کړي.

۴ـ ای پیغمبره! ته ګوره چې اهل الکتاب په الله ﷻ باندې څومره لوی دروغ تړي چې د یو پلوه ورسره شریک جوړوي او د بله پلوه لا دوزخ په نورو خلکو پورې خانګړی ګڼي او خانونه ورته جنتیان ښکاري. که نوره هیڅ ګناه نه وي همدغه ښکاره ګناه یې هم بس ده چې دوزخ ته پرې په دائمي توګه داخل شي.

توضیحات

۱ـ د ﴿نَّطۡمِسَ﴾ کلمه د "طَمۡس" څخه اخستله شوې ده او "طمس" د یو شي د آثارو محوه کولو ته وایي[۱]، مګر په دې مقام کښې یې مفسرین کرام لاندې تفسیرونه کوي:

الف: دلته د قیامت د ورځې "طَمۡس" مراد دی. څکه چې په هغې ورځ کښې به الله ﷻ د کافرانو مخونه د څټ طرف ته واړوي، د همدې کبله دوی ته د شا د پلوه اعمالنامې ورکولی کېږي لکه چې فرمایي: ﴿وَأَمَّا مَنۡ أُوتِيَ كِتَٰبَهُۥ وَرَآءَ ظَهۡرِهِۦ﴾ [الإنشقاق: ۱۰] یعني: او هر هغه څوک چې هغه ته د شا د خوا خپل کتاب (اعمالنامه) ورکړه شي[۲].

(۱) مفردات الراغب ص۳۱۶
(۲) التفسیر الکبیر ج۱۰ ص۱۲۱

نو په دې تقدير يې د معنى حاصل يې داسې كېږي چې: اى اهل الكتابو! د قيامت د ورځې څخه وړاندې ايمان راوړئ چې په هغې ورځ كښې د ايمان راوړل څه فائده نه كوي.

مګر دا تفسير د لاندې وجوهو د كبله كمزورى معلومېږي:

اول: څرنګه چې په "نطمس" باندې ﴿ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّآ أَصْحَٰبَ ٱلسَّبْتِ ﴾ جمله عطفه ده او دا جمله په دنيا كښې واقع شوې ده نو په كار دي چې د ﴿ نَّطْمِسَ ﴾ جملې څخه هم دنياوي طَمس مراد كړى شي.

دوهم: پخپله اهل الكتابو ترې دنياوي "طَمس" مراد كړى دى، او د نبي كريم ﷺ د خوا څخه په تقريري حديث سره تائيد شوى دى، هغه دا چې كله عبد الله بن سلام ﷺ لوستلى شوى ايت واورېده نو مخامخ نبي كريم ﷺ ته ورغى او كور ته ستون نه شو او ورته يې وويلې چې: يا رسول الله! زما دا ګومان نه وه چې زه به تاته ورسېږم حال دا چې مخ به مې څټ ته نه وي اوښتى[1] (خو د الله ﷻ فضل وه چې په عادي څېره كښې درته راورسېدم نو دا دى ايمان مې دربانديې راووړ). او بلكې د همدې پار څخه كعب بن الأحبار ﷺ هم په ايمان باندې مشرف شوى وه[2].

ب: دلته "طَمس" په خپله معنى سره دى خو د ﴿ وُجُوهًا ﴾ څخه د اغراضو وجوه (مخونه) مراد دي[3]، نو د معنى حاصل يې داسې كېږي چې: اى اهل الكتابو! د هغه څخه مخكښې ايمان راوړئ چې د اغراضو مخونه مو شا طرف ته واړوو چې تاند به وهئ او مطلب ته به نه رسېږئ او بلكې څه مو چې په زړو كښې پټ ساتلي وي هغه به رسوا كړو او مسلمانان به پرې خبر كړو.

دا هم چندان د تفسير په توګه متبادر نه دى كه څه هم واقعيت لري.

ج: خينو لا د دې څخه هم بعيده معنى اخستې ده چې: د هغه څخه وړاندې ايمان راوړئ چې بېرته د شام "أذرعات" ته ورو شړل شئ لكه چې تاسو د همغه خاى څخه حجاز ته راغلي وئ[4].

د: مګر ډېره ښه معنى يې هغه ده چې د رئيس المفسرين ﷺ څخه روايت شوې ده، هغه دا چې: د هغه څخه وړاندې په ايمان باندې خانونه مشرف كړئ چې: "نجعلها كخف البعير"[5] مخونه مو داسې وګرځوو لكه د اوښ تله، چې نه پكښې ستركې شته، نه غوږونه او نه خوله.

سوال جواب

۲_ كه څوک وايي چې: كه دغه څلورمه معنى ډېره ښه معنى وى نو په يهودو كښې به واقع شوې وى او د خينو د مخونو څخه به د اوښانو تلې جوړې شوې وى، نو معلومه شوه چې دا غوره تفسير نه دى؟

مونږ وايو چې: مفسرينو كرامو خو دغه سوال ته متعدد جوابونه كړي دي[6] خو په زړه پورى

(۱) تفسير البغوي ج۱ ص۴۳۹
(۲) تفسير ابن كثير ج۱ ص۵۰۸
(۳) تفسير المنار ج۵ ص۱۴۵
(۴) تفسير الكشاف ج۱ ص۵۱۹
(۵) تفسير البغوي ج۱ ص۴۳۸
(۶) تفسير ابي السعود ج۲ ص۱۶۸

جواب يې دا دی چې الله ﷻ اهل الکتاب د تهديد په توګه مخاطب کړه چې که زمونږ اراده وشي نو ظاهري حواس به هم درڅخه واخلو لکه څنګه چې تاسو د حق د ادراک څخه معطل کړي دي. ته به وايې چې بالکل حواس نه لرئ. او داسې خو يې نه دي مخاطب کړي چې مونږ به ضرور دغه عذاب درباندې درنازلوو او مخونه به مو سرچپه کوو[1].

يادونه

٣_ د ﴿ أَصْحَٰبَ ٱلسَّبْتِ ﴾ قيصه (چې الله ﷻ د يهودو د يوې ډلې څخه بېزوګان جوړ کړه) په [الأعراف: ١٦٣] ايت کښې راروانه ده او په [البقرة: ٦٥] ايت کښې ورته اشاره شوې ده.

د شرک تعريف او ډولونه

٤_ که څه هم د شرک لغوي معنی واضحه ده چې ګډون او په يوه شي کښې برخوال ګرځول دي. د همدې مادې (ش، ر، ک) څخه شرکت، اشتراک، مشترک او داسې نورې کلمې هم اخستلې شوي دي چې په دنياوي شيانو کښې يې تول خلک پېژني، اما په اُخروي او ديني شيانو کښې د شرک کلمه په لاندې معناوو باندې استعماله شوې ده[2]:

الف: "شرك الإستقلال"، چې _العياذ بالله_ څوک په دوه مستقلو معبودانو باندې قائل وي. لکه مجوس چې د خير يو خالق ګڼي او د شر بل خالق.

ب: "شرك التّبعيض"، چې څوک يوې مجموعې ته په الوهيت باندې قائل وي چې په همدغې مجموعې کښې الله ﷻ هم شامل وي. لکه نصارا چې په دريو اقانيمو باندې قائل دي چې د [النساء: ١٧١] ايت لاندې يې څه شرحه راروانه ده.

ج: "شرك التّقريب"، لکه د جاهليت د قديمي زمانې مشرکان چې پرې قائل وه. د دوی د خولې څخه الله ﷻ حکايت کوي چې: ﴿ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَآ إِلَى ٱللَّهِ زُلْفَىٰٓ ﴾ [الزمر: ٣] يعني: مونږ د دوی عبادت د بل شي دپاره نه کوو مګر د دې دپاره چې دوی مونږ الله ﷻ ته ورنژدې کړي نژدې کول.

د: "شرك التّقليد"، لکه چې د جاهليت د وروستيو زمانو مشرکانو به ويلې چې مونږ په همدې کار (بُت پرستی) باندې خپل پلرونه موندلي دي څکه يې عبادت کوو.

ذکر شوي څلور واړه ډولونه بالاتفاق د اسلامي ملت څخه وتل دي او سوچه کفر دی.

ه: "شرك الأسباب"، چې د أشياؤ په ايجاد کښې سببونو ته په تاثير باندې قائل وي، لکه فلاسفه او طبعيين. په دې ډول شرک کښې بايد وکتل شي چې که بالفرض دوی اسبابو لره په داسې تاثير باندې قائل وي چې بالطبع تاثير کوي او أشياء پيدا کوي حتی چې الله ﷻ پکښې هيڅ اثر نه لري، نو دا ډله هم بالاجماع کافره ډله ده. او که په داسې تاثير ورته قائل وه چې تاثير يې بالطبع نه دی

---

(١) تفسير القاسمي ج٥ ص١٩٧
(٢) تفسير القاسمي ج٥ ص٢٠٠

بلکې الله ﷻ پکښې تاثير اچولى دى، نو دا ډله که څه هم کافره ډله نه ده مګر فاسقه ده. ځکه چې د اهل السنة والجماعة مسلک دا دى چې اسباب محض عادي طريقې دي چې اشياء پرې موجودېږي، او ايجاد (وجود ورکول) د الله ﷻ خاصه ده چې هيڅوک ورسره پکښې په هيڅ وجه اشتراک نه لري.

د: شرک الأغراض°، چې څوک په يوه عبادت کښې دا غرض هم ولري چې خلک راباندې شاباس ووايي او خلکو ته ښه ښکاره شم.

دا ډول عبادت (چې په رياکارۍ سره شهرت لري) په اجماع سره کفر نه دى او سړىورباندې د اسلامي ملت څخه نه خارجېږي که څه هم اجر او ثواب نه لري او ضائع کېږي.

يادونه

۵_ لکه څنګه چې کله-کله په نېکو اعمالو باندې د ايمان اطلاق کېږي، لکه چې فرمايي: ﴿ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَـٰنَكُمْ ﴾ [البقرة:۱۴۳] يعنې: او الله ﷻ داسې نه دى چې ستاسو ايمان (لمونځونه) ضائع کړي (چې بيت المقدس ته مو کړي دي). همدارنګه کله-کله په ګناهونو باندې هم د کفر اطلاق کېږي لکه چې رياکارۍ ته د شرک لقب ورکول شوى دى.

که څوک د دې څخه اضافه شرحه غواړي، هيله ده چې د همدې شرحې مرجع ته مراجعه وکړي چې د شرک په باره کښې يې ډېر په زړه پورې تشريحات کړي او هم يې د شرک مربوط زښت ډېر احاديث راغونډ کړي دي، الله ﷻ دې اجر ورکړي.

په دې مقام کښې شرک په کومه معنى سره دى؟

۶_ د: ذکر شوې تشريح څخه څرګندېږي چې د شرک د اقسامو څخه لومړني څلور واړه قسمونه او د پنځم قسم يو احتمال په اجماع سره نور څه نه دي مګر کفر دى. نو د همدې کبله په دې مقام کښې مفسرينو کرامو شرک په کفر سره تعبير کړى دى، لکه چې همدا تفسير د رئيس المفسرين ﷺ څخه روايت شوى[1]. نو د معنى حاصل يې داسې کېږي چې: الله ﷻ دا خبره هيڅ ته نه بښي چې د کفر د انواعو څخه په يوه نوعه باندې کافر شي ترڅو چې په خپل ژوند کښې ورڅخه توبه تائب نه شي او په الله ﷻ باندې په رښتيانۍ توګه ايمان رانه وړي.

سوال جواب

۷_ که څوک وايي: نو په دې کښې څه حکمت دى چې "إِنَّ اللهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُكْفَرَ بِهِ" نازل نه شو ترڅو ايت شريف په صراحت سره د کفر ټولو ډولونو ته شامل شوى وى؟

مونږ وايو چې: څرنګه چې بحث په اهل الكتابو کښې روان دى او دوى خپل ځانونه په دې باندې هم تزکيه کول چې مونږ موحدين ياستو مونږ ته به ضرور ټول ګناهونه ببښلى کېږي، نو الله ﷻ د دوى

(۱) روح المعاني ج۵ ص۵۱

دغه خیال رد کړ او وېې فرمایل چې تاسو خو موحدین نه یاست، تاسو هم د الله ﷻ سره شریکان جوړ کړي دي، ایا دا شرک نه دی چې یا عیسی ﷺ او یا عُزیر ﷺ ته د الله ﷻ دپاره په زوی ولی باندې قائل یاست؟ ﴿ وَقَالَتِ ٱلْيَهُودُ عُزَيْرٌ ٱبْنُ ٱللَّهِ وَقَالَتِ ٱلنَّصَٰرَى ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ ٱللَّهِ ذَٰلِكَ قَوْلُهُم بِأَفْوَٰهِهِمْ يُضَٰهِـُٔونَ قَوْلَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن قَبْلُ ﴾ [التوبة: ۳۰] یعني: او یهود وایي چې عُزیر ﷺ د الله ﷻ زوی دی او نصارا وایي چې عیسی ﷺ د الله ﷻ زوی دی، دا د دوی په خولو باندې خبره ده (څه دلیل ورباندې نه لري) دوی د هغو کسانو سره (په شرک کښې) مشابهت کوي چې د دوی څخه لا پخوا کافر شوي وه.

لنډه دا چې اهل الکتابو هم دا منله چې الله ﷻ شرک نه بښي خو خپل ځانونه یې موحدین ګڼل نو دوی په غوږ ووهل شوه چې تاسو هم د شرک مرتکبین یاست، که بالفرض په شرک باندې په اېت شریف کښې صراحت نه وی شوی نو ذکره شوې نکته به پته پاتې وی.

یادونه

۸_ ځینو مفسرینو کرامو د ذکر شوو ایتونو په اړوند زښت ډېر احادیث راغونډ کړي دي[1]، که څوک غواړي چې د احادیثو په رڼا کښې یې په تفسیر باندې پوه شي نو هلته دې مراجعه وکړي.

اهل الکتاب خپل ځانونه تزکیه کوي

۹_ د خپل ځان تزکیه کول په لاندې دوه ډولونو سره صورت نیسي:

الف: چې سړی نېک اعمال کوي او د مناهیوو څخه ځان ساتي. یا په بل عبارت: خپل ځان په عمل سره تزکیه کوي. مونږ مکلف یاستو چې خپل ځانونه په همدې ډول سره تزکیه او بری حاصل کړو، لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّىٰهَا ﴾ [الشمس: ۹] یعني: یقیناً هغه څوک د نجات خاوند شو چې خپل نفس یې تزکیه کړ.

ب: چې سړی صرف په قول او وینا سره بې دلیله ځان تزکیه کوي. د اهل الکتابو تزکیه د همدې قبیلې څخه ده لکه چې په [البقرة: ۸۰] او [المائدة:۱۸] ایتونو کښې پوره شرحه شوې ده او لاندې حدیث یې هم واضحه کوي[2] چې یوه ورځې د یهودانو یوه ډله نبي کریم ﷺ ته ورغله او خپل ماشومان یې د ځانونو سره هم وروستلي وه او ورته یې وویلې: ای محمده! ایا زمونږ په دغو اولادونو باندې کومه ګناه شته؟ نبي کریم ﷺ ورته وویلې چې «لا» نشته. نو دوی وویلې چې زمونږ دې قسم وي چې مونږ د همدغو ماشومانو غوندې د ګناهونو څخه پاک یاستو، که د ورځې ګناه وکړو هغه راڅخه د شپې رژوله کېږي او که د شپې یې وکړو نو هغه راڅخه د ورځې محوه کېږي.

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۵۰۸: تفسیر القاسمي ج۵ ص۲۰۲

(۲) اسباب النزول للواحدي ص۱۰۳

اما دوی په همدغه مطلب باندې هیڅ دلیل نه درلود چې په دې دلیل باندې مونږ د ماشومانو غوندې پاستو.

د دې ایت ارشاد

١٠_ لکه څنګه چې په ایت شریف کښې د اهل الکتابو کړنلاره رد شوه چې خپل ځانونه به یې تزکیه کول، همدارنګه مونږ ته همدغه ایت شریف ارشاد کوي چې خپل ځانونه بې ضرورته تزکیه نه کړو. د ضرورت مثال یې دای دی:

الف: چې په چا باندې تهمت ولګول شي او د خان څخه دفاع وکړي.

ب: چې د اصلاح دپاره خپل ځان معرفي کړي ترڅو یې جګړه ماران په خوله باندې اعتبار وکړي او د اصلاح او حکمیت موقع ورکړي. یا داسې نور صورتونه چې که سړی خپل ځان معرفي نه کړي فساد جوړېږي او یا لوی خیر د لاسه وځي، مګر په هر تقدیر ضرور ده چې دروغ پکښې ونه وایي.

سوال جواب

١١_ که څوک وایي چې: ایا دا جائزه ده چې سړی د بل چا تزکیه وکړي چې فلانی سړی ډېر ښه سړی دی؟

مونږ وایو چې: په دې باره کښې لاندې دوه ډوله احادیث روایت شوي دي:

اول: یوه ورځې د نبي کریم ﷺ په حضور کښې یوه سړي د بل سړي زیاته مدحه (تزکیه) وکړه نو نبي کریم ﷺ ورته وویلې چې: «لَقَدْ اهلكتُمْ أَوْ قَطَعْتُمْ ظَهْرَ الرَّجُلِ»[١] یقیناً سړی مو هلاک کړ او یا مو د ده ملا ورماته کړه. یعنې دا کار یې ښه ونه ګاڼه.

همدارنګه نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «إِيَّاكُمْ وَالتَّمَادُحَ فَإِنَّهُ الذَّبْحُ»[٢] یعنې: یو د بل د مدحې کولو څخه ځانونه وساتئ چې یقیناً دا کار د سړي ذبحه کول دي.

دوهم: یوه ورځې ابو بکر الصدیق رضی الله عنه نبي کریم ﷺ ته عرض وکړ چې: ای د الله رسوله! زما لنګ د یوې خوا څخه ښوییږي (نو ښنګری مې پکښې پټېږي چې په متکبرینو کښې حساب نه شم)؟ نو نبي کریم ﷺ ورته وویلې چې: «إِنَّكَ لَسْتَ مِنْهُمْ»[٣] یعنې: یقیناً ته د هغوی (متکبرینو) څخه نه یې.

تطبیق

١٢_علماوو کرامو د ذکر شوو دواړو ډولو روایتونو تطبیق په لاندې ډول باندې کړی دی[٤]:

الف: باید څوک د چا مدحه په تیقن سره ونه کړي بلکې باید ووایي چې زما ګومان دی اما حقیقت الله ﷻ ته ښه معلوم دی چې داسې به وي او که نه. او هم باید په تزکیه کښې افراط ونه کړي.

---

(١) صحیح مسلم ج٢ ص٤١٤

(٢) سنن ابن ماجه ج٢ ص٢٦٥

(٣) صحیح البخاري ج٢ ص٨٩٥

(٤) شرح النووي علی صحیح مسلم (باب النهي عن المدح)

ب: د هغه چا مدحه ممنوعه ده چې سړی پوهېږي چې هغه ورباندې اغواء کېږي او د تکبر د پیدا کېدلو خطر موجود وی او یا پکښې د بل ضرر احتمال وي، که نه نو کله-کله په مدحه کولو کښې مصلحت هم وي.

ج: د نهي روایت هغو خلکو ته متوجه دی چې مدحه او تزکیه د غیر مشروعو اغراضو دپاره کوي لکه چې ځینې سوالګر د همدې حیلې څخه کار اخلي.

فتیل څه معنی؟

١٣ـ په عربي ژبه کښې دا دستور دی چې د یو شي د حقارت او قلت دپاره کله فتیل، کله نقیر، اوکله قطمیر ذکر کوي. د درېواړو کلماتو معناوې لاندې لوستلی شئ[١]:

الف: "فتیل" هغه نري تار ته وایي چې د کجورې د زړي په ژوره برخه کښې قرار لري. او ځینې وایي چې د ګوتو خیري ته فتیل وایي.

ب: "نقیر" د کجورې د زړي د ژورې برخې څخه عبارت دی.

ج: "قطمیر" هغه نری سپینه پرده ده چې د کجورې په زړي باندې راتاوه شوې وي.

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ نَصِيبًا مِّنَ ٱلْكِتَـٰبِ يُؤْمِنُونَ بِٱلْجِبْتِ وَٱلطَّـٰغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا۟ هَـٰٓؤُلَآءِ أَهْدَىٰ مِنَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ سَبِيلًا ﴿٥١﴾ أُو۟لَـٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَعَنَهُمُ ٱللَّهُ ۖ وَمَن يَلْعَنِ ٱللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُۥ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾﴾

[٥١] ایا ته هغو خلکو ته نه ګورې چې هغوی ته د کتاب (تورات) څخه څه برخه ورکړه شوې ده (چې څومره عجیبه خلک دي؟)، دوی په بوتانو او سرکشانو باندې ایمانونه راوړي او هم هغو کسانو ته وایي چې هغوی کفر(شرک) اختیار کړی دی چې همدوی (مشرکان) د هغو کسانو څخه چې (په قرآن باندې) ایمانونه یې راوړي دي د لارې (مسلک) د حیثه ډېر ښه لاره موندونکي دي (د دوی بوت پرستي بهتره ګڼي).

[٥٢] همدغه (ډله) هغه خلک دي چې الله ﷻ د خپل رحمت څخه لرې کړي دي (لعنت یې پرې نازل کړی دی) او په هر چا باندې چې الله ﷻ خپل لعنت نازل کړي نو هیڅکله به ته هغه لره کومک کوونکی ونه مومې (چې د الله ﷻ د لعنت مخه ونیسي او یا نجات ورکړي).

ارتباطونه

١ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ اشارتاً فرمایلي وه چې اهل الکتاب د توحید په عقیده باندې پاتې نه دي او د مشرکانو سره په عقیده کښې ګډ شوي دي. په دې ایتونو کښې په همدې

(١) روح المعاني ج٥ ص٥٤

مطلب باندې دوه دلیلونه ذکر کېږي چې د بو پلوه بوتانو ته دوی سجدې کوي او د بله پلوه د مشرکانو عقیده د مسلمانانو څخه بهتره ګڼي.

۲ ـ دلته د اهل الکتابو د خپلو ځانونو تزکیه بیانه شوې ده او دلته د تزکیې رد بیانېږي چې دوی د شرک مرتکبین دي ایا شرکي عقیده تزکیه کېدلی شي؟

۳ ـ دلته دوی پوهولی شوي دي چې ایمان راوړئ که نه نو د لعنت لړۍ خو لا ختمه نه ده نور لعنت به هم دوباندې د الله ﷻ د پلوه درنازل شي او دلته د نور لعنت یوه نمونه ښودلې شوې ده چې دوی خپل اصلي دین (توحید) په شرک باندې بدل کړ او توفیق یې په نصیب نه شو

شان نزول

د أحد د غزا څخه وروسته د مدینې منورې د اهل الکتابو (یهودانو) څخه اویا کسیزه ډله د کعب بن الاشرف په مشرۍ مکې معظمې ته لاړه ترڅو د مسلمانانو په ضد عربي تولنې (قومونه) راوپاروي چې په مسلمانانو باندې یوه ګډه حمله وکړي (همدغه جرګه د أحزابو د غزا اصلي سبب وه).

عربي قومونه (قریش) د ذکر شوې جرګې ملاتړ ته زړه نا زړه وه چې تاسو خو اهل الکتاب یاست او مسلمانان هم اهل الکتاب دي، مونږ داړېږو چې زمونږ پوهنا کولو ته به مو چل جوړ کړی وي او په همدې طریقه به زمونږ بېخ وباسئ، د هغوی سره به لاس یو کړئ، نو که ستاسو چل مطلب نه وي نو دغو دوارو بوتانو ته سجدې وکړئ ترڅو مونږ ته زاړه دي شي، او مونږ مطمئن شو. نو ذکره شوې اویا کسیزه جرګه ټول بوتانو ته په سجده باندې پرېوانه او د بېړني شرک مرتکب شوه.

په دې منځکښې ابو سفیان (چې په هغه وخت کښې لا د "رضي الله عنه" مستحق شوی نه وه) د جرګې مشر (کعب بن الاشرف) ته مخ وروګرځاوه چې ته خو یوه سړی یې، رښتیا ووایه چې مونږ په سمه لاره باندې روان یاستو او که مسلمانان؟ او د دوارو مسلکونو ته یې څه شرحه ورکړه.

کعب (د جرګې مشر) ورېلي چې: "اَللّٰهُ وَاللهِ اَهْدٰی سَبِیْلًا مِمَّا عَلَیْهِ مُحَمَّدٌ وَاَصْحَابُهٗ"[1] یعنې: قسم دی چې ستاسو مسلک د هغوی څخه بهتر دی او تاسو د هغوی څخه په بهتره لاره باندې روان یاست.

د مطلب خلاصه

۱ ـ یعني: ای پیغمبره! ته هغو خلکو ته نه ګورې چې دوی ته اسماني کتاب ورکړی شوی وه خو د دوی سره د ټول کتاب څخه اوس څه برخه پاتې ده او نور یې تحریف کړی دی. دوی عجیبه خلک دي، د یو پلوه خپل ځانونه موحدین ګڼي خو د بله پلوه په مزخرفاتو معتقد دي او هم بوتانو ته سجده کوي، حال دا چې دغه دواړه کارونه د توحید د عقیدې سره منافي دي.

(۱) تفسیر البغوي ج۱ ص۴۴۱، البحر المحیط ج۳ ص۶۷۵، اسباب النزول للواحدي ص۱۰۴

برسېره پر دې دوی بوت پرستان (کافران) د مؤمنانو څخه بهتر ګڼي چې د هغوی مسلک د دوی څخه سم او سبده دی، حال دا چې بوت پرستي د مزخرفاتو څخه په غیر بل شی نه دی.

۲_ اهل الکتابو خکه د ذکرو شوو کارونو او عقاندو طریقه غوره کړې ده چې الله ﷻ دوی د خپل رحمت څخه لرې کړي دي او کومک بې ورسره نشته، او څوک چې د الله ﷻ رحمت څخه لرې دي او کومک بې ورسره نه وي نو د هغه به همدغه حال وي چې په شرک به ورګډېږي او لا خپل خانونه به تزکیه کوي او خان ته به موحدین وايي. دوی به هيڅ کومک کوونکی ونه مومي چې د الله ﷻ د لعنت څخه يې خلاص کړي.

توضيحات

۱_ که څه هم مونږ د "طَاغُوت" د اشتقاق او معناوو په باره کښې د [البقرة:۲۵۶] ايت لاندې څومره بيان چې ضرور وه ليکلی دی، هلته دې وکتل شي، خو دلته دومره اضافه کوو چې ځينو مفسرينو کرامو ترې په دې مقام کښې کعب بن الاشرف اليهودي هم مراد کړی دی لکه چې په شان نزول کښې تېر شوه[۱]، مګر مونږ ته دا بهتره ښکاري چې په خپل عموم سره پرېښودل شي ترڅو هغو ټولو معناوو ته شامل شي چې د ذکر شوي ايت لاندې بيان شوې دي، او دا ځکه چې په يهودانو باندې همدا عموم ښه تطبيق دی چې د يوې بدې څخه يې هم سرونه نه غړول او نه يې غړوي.

جبت څه معنی؟

۲_ د "جِبْت" کلمه په اصل کښې "جِبْس" په سين سره وه، بيا سين په "ت" سره بدلون موندلی دی. "جِبْس" هغه خيري ته وايي چې په هغه کښې هيڅ ښېګڼه نه وي[۲]. په دې مقام کښې مفسرينو کرامو متعدد تفسيرونه کړي دي. يا په بل عبارت، په هغو ټولو معناوو باندې يې د "جِبْت" کلمه هم تفسيره کړه په کومو سره يې د چې "طَاغُوت" کلمه تفسيره کړې ده. لکه ساحر، شيطان، بوت، کاهن او داسې نور[۳].

د همدې کبله ځينو علماوو کرامو "جِبْت" او "طَاغُوت" مترادفان ګڼلي دي[۴]، او ځينو دواړه کلمې د دوه وو بوتانو په نومونو باندې تفسيرې کړې دي[۵].

نبي کريم ﷺ هم د "جِبْت" تفسير د تشخيص په توګه باندې نه دی کړی بلکې فرمايلي دي چې: «الْعِيَافَةُ وَالطِّيَرَةُ وَالطَّرْقُ مِنَ الْجِبْتِ»[۶] يعني: دغه درېواړه کارونه هم د جبت څخه دي:

---

(۱) زاد المسير ج۲ ص۱۳۹
(۲) مفردات الراغب ص۸۳
(۳) زاد المسير ج۲ ص۱۳۹؛ التفسير الكبير ج۱۰ ص۱۲۹
(۴) البحر المحيط ج۳ ص۶۷۶
(۵) تفسير الطبري ج۴ ص۱۳۳
(۶) سنن ابي داؤد ج۲ ص۷۱۹

الف. "عِيَافَة" دې ته وايي چې څوک د مرغانو په نومونو باندې فالونه نيسي.

ب. "طِيَرَة" دې ته وايي چې څوک د مرغانو په الوزولو باندې فالونه نيسي. مثلا که ښي طرف ته والوت نو الوزونکي چې کوم کار ته نيت کړی دی هغه ښه دی (د دوی په ګومان)، او که چپ طرف ته والوت نو هغه ښه نه دی.

ج. "طَرْق" هغه فال نيولو ته وايي چې په خطونو او جدولونو سره يې رواج موندلی دی.

نو ځکه مونږ ته دا ښه ښکاري چې په دې مقام کښې د "طَاغُوت" څخه ټول هغه ګمراه کوونکي واخستلی شي چې په سترګو باندې ليدل کېږي، لکه بوت او داسې نور. او د "جِبْت" کلمه په هغو ګمراه کوونکو حمله کړی شي کوم چې په سترګو نه ليده کېږي، لکه سحر او شيطان. نو د معنی حاصل به يې داسې شي چې يهودان د ګمراهی په يوه سبب باندې هم صرفه نه کوي، که څه هم هغه په سترګو ليده کېږي او يا نه ليده کېږي، په ټولو باندې معتقد دی او بيا لا خائونه موحدين ګڼي!.

يادونه

٣ـ مونږ د [البقرة:١٥٩] ايت لاندې د لعنت په باره کښې پوره معلومات ليکلي دي ـ والحمد لله ﷻ ـ هيله ده علاقمندان يو ځل هلته مراجعه وکړي.

﴿أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ ٱلْمُلْكِ فَإِذًا لَّا يُؤْتُونَ ٱلنَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾ أَمْ يَحْسُدُونَ ٱلنَّاسَ عَلَىٰ مَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ ۖ فَقَدْ ءَاتَيْنَآ ءَالَ إِبْرَٰهِيمَ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَءَاتَيْنَٰهُم مُّلْكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾ فَمِنْهُم مَّنْ ءَامَنَ بِهِۦ وَمِنْهُم مَّن صَدَّ عَنْهُ ۚ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا ﴿٥٥﴾﴾

[٥٣] ايا دوی (اهل الکتابو) ته د ملک (اختيار) څخه څه برخه شته؟ (که بالفرض دوی لږ څه برخه درلودی) نو په دغه وخت کښې به يې خلکو ته (عمومًا او مسلمانانو ته خصوصًا) د کجورې د زړي د چاود په اندازه هم (څه خير) نه وی ورکړی (پاتې خو لا نبوت او سرلوړي).

[٥٤] ايا دوی د خلکو سره (عمومًا او د مسلمانانو سره خصوصًا) په هغه څه باندې حسد کوي چې هغوی ته الله ﷻ د خپل فضل څخه څه شی ورکړی دی؟، نو يقينًا مونږ خو د ابراهيم عليه السلام ټبر ته کتاب او با عمله علم ورکړی وه، او هم مو دوی ته لويه پادشاهي (د دنيا او آخرت سيالات) ورکړی وه.

[٥٥] نو د دوی ځينې هغه کسان وه چې ايمان يې پرې راووړ او د دوی ځينې هغه کسان وه چې بېرته ترې تاو شوه (او عقيده يې ورباندې ونه کړه). او دوزخ د سوزوونکي په حيث بس دی (د عنادبانو سره لياقت لري).

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: یهودان چې د مشرکانو دین د مسلمانانو د دین څخه بهتر ګڼي د دې غیر منصفانه قضاوت وجه به یا دا وي چې د الله ﷻ د رحمت او فضل وېشنه به د دوی په لاس وي، هغه شی به ښه وي چې دوی ورته ښه ووایي او هغه شی به بد وي چې دوی ورباندې د بد نوم کېږدي. نو آیا دوی د الله ﷻ د رحمت په وېشلو کښې لږ څه برخه لري؟ دوی پکښې هیڅ برخه نه لري او دلیل یې دا دی چې دوی په انتهاء درجه بخیلان دي، که بالفرض د دوی د لاسه څه پوره وی او ناکاره شی د دوی په خولو باندې ښه جوړېدی او یا بالعکس ښه شی د دوی په خولو باندې ناکاره ګرځېدی نو دوی به ټولو خلکو ته د یوه نقیر (د کجورې د زړي د چاود) په اندازه هم په څه ښېګڼه نه وی قائل شوي او ټولې ښېګڼې به یې په خانونو پورې حصرې کړې وی، چې ټولې ښېګڼې به د دوی وې او ټولې بدی به د نورو خلکو.

او یا به د همدې غیر منصفانه قضاوت وجه دا وي چې دوی د الله ﷻ په فضل باندې چې د دوی څخه په غیر یې هر چا ته ورکړی دی رخه او حسد کوي او د حسد د کبله د لمر سترګه په ګوته پټوي.

۲ـ نو کله چې اوله وجه نه ده، ځکه چې مونږ په "یو لکو ځلږښتو زړو" زیات یا کمو پیغمبرانو علیهم السلام باندې د نبوت پېرزوینه کړې ده او خصوصاً د ابراهیم ﷺ اولادې ته مو هم کتاب او هم باعمله علم ورکړی دی او د لوی ملکیت خاوندان مو ګرځولي دي چې د نن ورځې پورې ابراهیم ﷺ د "رئیس الموحدین" په نوم یادېږي، او هم د موسی ﷺ او د هارون ﷺ پاچاهي د هیچا څخه پټه نه ده چې د فرعون متکبر او حاسد پاچاهي یې د خاورو سره برابره کړه، همدارنګه د داوُد ﷺ او د سلیمان ﷺ پاچاهي هر چا ته څرګندې دي چې د جالوت کُبرې یې هواره کړه او د بلقیس تخت یې د سترګو په رپ کښې ځان ته حاضر کړ. نو که بالفرض الله ﷻ د خپل فضل په ورکړه کښې د یهودانو څه مداخله منلې وی او د دوی خبرې څه اثر درلودی نو ذکر شوي فضلونه به د دوی څخه په غیر هیچا ته نه وی ورکړی شوي.

نو معلومه شوه چې د غیر منصفانه قضاوت وجه د دوی حسد او کینه ده او بس. مګر دوی ته په کار دي چې د حسد څخه لاس واخلي، ځکه چې د یو پلوه حسد د الله ﷻ د فضل مخه نه شي نیولی او د بله پلوه د ابراهیم ﷺ د تبر څخه محمد ﷺ هم دی چې د اسماعیل ﷺ د زوزات څخه دی، آیا دا معقوله ده چې یهودان د همدې تبر څخه یوازې د اسحاق ﷺ او یعقوب ﷺ په زوزات پورې ټول فضائل منحصر ګڼي؟

مونږ د خپلو فضائلو مخ لومړی د یعقوب ﷺ زوزات ته ورتاو کړی وه او تر ډېره وخته پورې په همدوی کښې د نبوت سلسله جاري وه خو دوی همدغه فضائل (نبوات) هم په رښتیاوو معناوو کښې ونه منل او عقیده یې ورباندې ونه کړه، بلکې وخت په وخت ترې بېرته تاو شوه او د الله ﷻ

فضائل بې په لغنه ووهل او د نبوت سلسله ورڅخه قطعه شوه. یا په بل عبارت: تول په اتفاقي توګه بړې معتقد نه شوه چا پرې ایمان راوړ او چا ورته شا کړه.

او دا دی نن هم ځینې منصفانه قضاوت کوي او په محمد ﷺ باندې ایمان راوړي لکه عبد الله بن سلام رضی الله عنه او د ده امثال، او ځینې په خپل کفر باندې کلک دي او د اسلام څخه ورته شرکي مسلک بهتر ښکاري.

۲ـ نو ای پیغمبره! ته مه خپه کېږه چې په دوی باندې دلایل تاثیر نه کوي، ځکه چې ستا په دعوت کښې نقصان نشته بلکې د دغسې عنادیانو حاسدانو دپاره د دلایلو وړاندې کول څه ګټه نه شي رسولی او څه تاثیر وربانده نه کوي، ترڅو چې په سوزونکي اور (دوزخ) کښې واچولی شي نو ابله په ایله عقل به یې سر ته ورشي.

توضیحات

۱ـ د همدې ذکر شوي ایت شریف لاندې دوه نظائر ولولئ:

الف. ﴿وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَٰذَا الْقُرْآنُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ ﴿٣١﴾ أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ﴾ [الزخرف:۳۱ـ۳۲] یعني: او دوی وایي چې دا قرآن کریم د دوه وو کلو (مکې او طائف) څخه ولې په یوه لوی سړي باندې نازل نه کړی شو. ایا ستا د رب ﷻ د رحمت وېشنه دوی کوي؟ (ایا دوی څه واک لري چې په فلاني دې نازل کړی شي او په فلاني دې نازل نه کړی شي؟).

ب. ﴿قُل لَّوْ أَنتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذًا لَّأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنفَاقِ ۚ وَكَانَ الْإِنسَانُ قَتُورًا﴾ [الإسراء: ۱۰۰] یعني: ورته ووایه که (بالفرض) تاسو زما د رب د خزانو ملکیت (واک) درلودی نو په دغه کښې به مو هم د انفاق (ختمېدلو) د ډاره شومتیا غوره کړې وې او انسان شومتیا کوونکی دی.

نو په دې مقام کښې یې لنډ مطلب دا کېږي چې: ای یهودانو! که تاسو هر څومره هلې ځلې وکړئ چې د نبي کریم ﷺ د نبوت د وړاندې تګ مخه به ونیسئ، ستاسو د لاسه هیڅ نه کېږي. لکه ځکه مو چې د نبي کریم ﷺ د پیغمبر ګرځېدلو کښې څه د لاسه پوره نه وه همدارنګه مو د ده په وړاندې تللو کښې هم رخه او حسد څه تاثیر نه لري، تاسو نور څه نه کوئ فقط د الله ﷻ غضب لا نور هم خانونو ته اضافه کوئ.

عظیم ملک څه شی وه؟

۲ـ که څه هم مفسرینو کرامو د هغه عظیم ملک ډېر تفسیرونه کړي دي چې د ابراهیم علیه السلام تېر نه ورکړی شوی وه[۱]، خو مونږ ته د الماوردي رحمه الله تفسیره غوره ښکاره شو چې الله ﷻ دوی ته هم دنیاوي سیاجت ورکړی وه او هم یې د نبوت خاوندان ګرځولي وه چې ډېر ځرګند مثالونه یې داود علیه السلام او سلیمان علیه السلام دي.

(۱) زاد المسیر ج۲ ص۱۴۱

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِـَٔايَـٰتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُم بَدَّلْنَـٰهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُواْ ٱلْعَذَابَ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٥٦﴾ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّـٰلِحَـٰتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّـٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَـٰرُ خَـٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۖ لَّهُمْ فِيهَآ أَزْوَٰجٌ مُّطَهَّرَةٌ ۖ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا ﴿٥٧﴾ ﴾

[٥٦] یقیناً هغه کسان چې زمونږ په ایتونو باندې کافر شوي دي ډېر ژر به یې اور (دوزخ) ته ورداخل کړو. هر کله چې د دوی پوستکي (څرمنې) پخې شي (وسوزوي) دوی لره به نور پوستکي (څرمنې) ورتبدیلوو، د دې دپاره چې دوی (په دوامداره توګه) عذاب وڅکي. بې شکه الله ﷻ د کلکې ارادې خاوند دی (او هم) د حکمت څښتن دی.

[٥٧] او هغه کسان چې دوی ایمان راوړی دی او نېک عملونه یې کړي دي، ژر به دوی داسې باغونو ته ورداخل کړو چې لاندې ترې (څلور ډوله) ویالې بهېږي، په داسې حال کښې چې دوی به پکښې همېشه وي همېشه. دوی (جنتیانو) لره هلته پاکیزه جوړې (ښځې) شته او هم به دوی ډېر ګڼ (ښه) سیوري ته ورداخل کړو.

د مطلب خلاصه

څرنګه چې په وړاندېنې ایت کښې خلک په دوه وو ګروپونو وېشلي شوي وه چې ځینې ایمان راوړې او ځینې مخ بېرته ستنېږې او کفر اختیاروي، نو په دې ایتونو کښې الله ﷻ د دواړو ډولو أخروي حالت تمثیل کړ. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې:

١ـ څوک چې زمونږ په ایتونو باندې کفر اختیاروي او په همدې حالت باندې مړه کېږي نو په یقین سره به دوی داسې ګرم سوزوونکي اور ته ورداخل کړو چې سات په سات به یې پوستکي پخوي او تورې ایرې به ترې جوړېږي، خو سمدستي به ایرې شوي پوستکي رومبني حالت ته اړوو ته به وایې چې دا نور پوستکي دي. او دا کار به د دوام په توګه جاري وي ترڅو د دوی په تعذیب کښې څه سستي واقع نه شي او ترڅو په ابدي توګه د عذابونو مزې وڅکي.

بې شکه الله ﷻ غالب دی، د ارادې مخه یې څوک نه شي نیولی چې کافران د عذابه خلاص کړي او د حکمت څښتن دی، همدا ډول تعذیب د حکمت غوښتنه ده.

٢ـ بالمقابل چا چې ایمان راوړی وي او نېک عملونه یې کړي وي نو دوی به ډېر ژر داسې باغونو ته ورداخل کړو چې د ونو لاندې به یې څلور ډوله ویالې (شوده، شراب، شات او صفا اوبه) بهېږي. دوی به په دې نعمتونو کښې همېشه اوسېږي او دا بد الآباد پورې یې همدا ځای دی.

برسېره پر دې، دوی (جنتیانو) لره به همدلته پاکیزه ماندینې هم وي چې نه به ظاهري نجاست

لري لکه حیض، مولي او داسې نور، او نه به باطني پلیتي لري لکه بدخوي، دروغ، ماندري او داسې نور او جنتیان به د هر ډول او سوړ سوري نه ورداخل کړو چې په هیڅ ډول د تکلیف به نه حس کوي.

توضیحات

١- نبي کریم ﷺ د یوه کافر پوستکي په دوزخ کښې داسې شرحه کړې ده چې: «إنَّ غِلَظَ جِلْدِ الْكَافِرِ اثْنَانِ وَأَرْبَعُونَ ذِرَاعًا وَإِنَّ ضِرْسَهُ مِثْلُ أُحُدٍ وَإِنَّ مَجْلِسَهُ مِنْ جَهَنَّمَ مَا بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةِ»[١] یعنې: بې شکه د کافر د پوستکي پېړوالی (په دوزخ کښې) دوه څلوېښت ګزه دی او د ژامې یو غاښ بې د احد د غره په مثل دی او د کښېناستلو ځای له دوزخ څخه دومره پراخه دی لکه ما بین د مکې معظمې او مدینې منورې.

نو د همدومره پېړوالي سره سره به ساعت په ساعت پخېږي (سوزي) او بېرته به اولني حالت ته اوړي او بیا به سوزي او پخېږي او همداسې تر ابد الاباد پورې.

یو ورځې د عمر الفاروق ﷺ په حضور کښې معاذ ﷺ ذکر شوی ایت شریف تفسیر کړ چې: «تُبَدَّلُ فِي كُلِّ سَاعَةٍ مِائَةَ مَرَّةٍ» په هر ساعت کښې په سل کرته تبدیلېږي. نو عمر ﷺ وویلې چې: «هَكَذَا سَمِعْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»[٢] همدارنګه ما هم د نبي کریم ﷺ څخه اورېدلي دي.

سوال جواب

٢- که څوک وایي چې: کوم پوستکي چې د کافرانو سره په دنیا کښې موجود نه وه او په معاصیو کښې بې ورسره اشتراک نه دی کړی نو په څه منظور ورسره په تعذیب کښې شرکت لري؟

عین یوشان د هغو پوستکو په باره کښې هم سړي ته ذهن ته ورځي چې په دوزخ کښې نوي-نوي تبدیلېږي.

مونږ وایو چې:

الف: پوستکی که څه هم تغیر مومي مګر تغیر بې ذاتي تغیر نه دی بلکې صفتي تغیر دی، لکه څوک چې یوه زرګر ته د زرو ګوټه ورکړي چې د همدې ګوټې څخه بله ګوټه جوړه کړه[٣].

ب: په دوزخ کښې اصلي معذب خو د کافر روح دی چې د جسد په ذریعه باندې سوزول کېږي او پوستکی بې د دې دپاره تجدیدېږي چې تعذیب بې کم نه شي ځکه چې د سوزول شوی پوستکی بیا سوزول لږ څه تخفیف پیدا کوي او د کافرانو عذاب خو د تخفیف وړ نه دی، الله ﷻ فرمایي: ﴿لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ﴾ [البقرة: ١٦٢] یعنې: د دوی څخه به نه عذاب تخفیف کړی شي او نه به دوی ته ځنډ کړی شي.

---

(١) جامع الترمذي ج٢ ص٨٥

(٢) تفسیر البغوي ج١ ص٣٤٣

(٣) تفسیر الطبري ج٤ ص١٤٣

همدغه دوهم جواب علامه الالوسي رحمه الله غوره کړی دی او څه نور تحقیق یې هم پکښې کړی دی[1] چې مونږ یې د اوږدوالي د کبله دلته نه شو رانقلولی، مګر مونږ ته اول جواب غوره ښکاري او دا ځکه چې د قیامت په ورځ به د ټولو خلکو بدنونه د اصلي موادو څخه جوړوي او فقط صفتې بدلون به ولري.

ایا په جنت کښې سیوري شته؟

۳_ د جنت په صفاتو کښې دا هم شته چې هلته به ډېر ګڼ سیوري وي لکه چې د ﴿ ظِلًّا ظَلِيلًا ﴾ کلمه وربانديې دلالت کوي. ځکه د هر شي دپاره چې د همغه شي د لفظ څخه صفت جوړ شي نو په زیات قوت باندي یې دلالت کوي. لکه "لَيْلٌ لَّيْلٌ" ښه پخه شپه.

برسېره پر دې نبي کریم ﷺ فرمایلي چې: «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ لَشَجَرَةً يَسِيرُ الرَّاكِبُ فِي ظِلِّهَا مِائَةَ سَنَةٍ وَاقْرَءُوا إِنْ شِئْتُمْ: وَظِلٍّ مَمْدُودٍ»[2] یعني: داسې ونې هم شته چې یو راکب (په اس باندې سور) به یې د سوري لاندې سل کاله مزل کوي (خو تمامولی به یې نه شي) که مو خوښه وي دا ایت ولولئ: ﴿ وَظِلٍّ مَّمْدُودٍ ﴾ [الواقعة: ۳۰] یعني: جنتیان به په اوږد کړی شوي سوري کښې وي.

سوال جواب

۴_ که څوک وايي چې: سیوری خو په هغو ځایونو کښې تحقق مومي چې هلته د لمر سترګه طلوع او غروب کوي، نو څرنګه چې په جنت کښې نه لمر راخېژي او نه پرېوزي نو سیوری به پکښې د کومه شي؟

مونږ وایو چې:

الف: د "ظِلّ" کلمه په هغه ځای کښې استعمالیږي چې هلته لمر نه وي، برابره خبره ده چې د لمر مخه ونې یا بل شي نیولې وي لکه د دنیا عام سیوری، او یا بالکل هلته لمر موجودیت ونه لري[3] لکه په دنیا کښې د صبح صادق څخه نیولې آن تر لمر راختلو پورې، او یا د لمر د لوېدلو څخه نیولې آن تر تروږمۍ پورې، په دغو دوارو وختونو کښې ښه یخ سوری وي خو لمر په أفق کښې موجودیت نه لري.

د جنت سیوری د همدې قبیلې څخه دی چې هلته ښه معتدله هوا ده (نه ډېره ګرمه ده او نه ډېره یخه). برسېره پر دې تروږمۍ هم نه ده، د همېشه دپاره ښه پوره رڼا ده. الله ﷻ دنیا د لمر په سترګه رڼا کوي خو جنت یې د لمر څخه په غیر روښانه کړی دی.

هو! د "فَيْء" کلمه د "ظِلّ" د کلمې څخه لږ څه خاصه ده چې په هغه سیوري باندې یې اطلاق کېږي چې لمر موجود وي خو د رڼا مخه یې په څه شي باندې بنده شوې وي.

---

(۱) روح المعاني ج۵ ص۵۸

(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۴۶۱

(۳) مفردات الراغب ص۳۲۴

ب: ځيني مفسرين کرام وايي چې د جنت وني او باغونه په داسې ډول باندې کېښنولې شوي او تعميرات يې په داسې توګه اباد کړی شوي دي که بالفرض هلته لمر وی نو هلته به ضرور ګڼ او ياخه سيوري موجود وی[1].

ج: دا هم څه لرې نه ده چې الله ﷻ د جنتونو د خوشاليو او استراحتونو څخه په ظل سره تعبير کړی وي لکه چې عادل پاچا ته د "ظِلّ الله" (د الله ﷻ رحمت) لقب ورکول کېږي، د همدې کبله الله ﷻ فرمايي چې: ﴿إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِى ظِلَٰلٍ وَعُيُونٍ﴾ [المرسلات: ۴۱] يعني: يقيناً متقيان په سيورو (راحتونو) او چينو کښې دي.

يا په بل عبارت: د "ظِلّ" د کلمې استعمال په استراحت او خوشاليو کښې مشهور دی او خلک ورسره عادت دي نو ځکه الله ﷻ د جنتي خوشاليو څخه هم په ﴿ظِلاًّ ظَلِيلاً﴾ سره تعبير وکړ.

د دې نظير دا دی چې خلک عادتاً د اکثرو نعمتونو څخه سبا او بېګاه استفاده کوي نو الله ﷻ د همدې عادت مراعات وکړ او د جنت په نعمتونو کښې يې هم سبا او بېګاه استعمال کړ، الله ﷻ فرمايي چې: ﴿وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا﴾ [مريم: ۶۲] يعني: او جنتيانو لره په جنت کښې سبا او بېګاه د دوی روزي (نعمتونه) شته دي (په دوامداره توګه).

که بالفرض د همدې عادت مراعات نه وي ساتلی شوی نو هلته خو نه سبا شته او نه بېګاه!.

﴿إِنَّ ٱللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤَدُّوا۟ ٱلْأَمَـٰنَـٰتِ إِلَىٰٓ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ ٱلنَّاسِ أَن تَحْكُمُوا۟ بِٱلْعَدْلِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُم بِهِۦٓ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ سَمِيعًۢا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُوا۟ ٱلرَّسُولَ وَأُو۟لِى ٱلْأَمْرِ مِنكُمْ ۖ فَإِن تَنَـٰزَعْتُمْ فِى شَىْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٥٩﴾﴾

[۵۸] بې شکه الله ﷻ تاسو ته امر کوي چې امانتونه (هر ډول چې وي) خپل اهل ته وسپارئ (که څه هم د امانت اهل کافر وي) او (دا امر هم درته کوي) چې کله تاسو د خلکو په منځکښې حکم کوئ چې په انصاف سره حکم وکړئ (که څه هم خلک کافر وي).

يقيناً هغه شی ډېر ښه دی چې الله ﷻ پرې تاسو ته نصيحت کوي (يعنې امانتداري او عدالت)، يقيناً الله ﷻ اورېدونکی (او) لېدونکی دی.

[۵۹] ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی! د الله ﷻ اطاعت وکړئ او هم د پيغمبر ﷺ اطاعت وکړئ، او هم د اولو الأمرو (اطاعت وکړئ) چې ستاسو (مسلمانانو) څخه وي.

---

(۱) زاد المسير ج۲ ص۱۴۲

نو که په کوم شي کښې مو سره منازعه (اختلاف) واقع شوه نو هغه الله ﷻ او د ده پیغمبر ﷺ ته ورتاو کړئ (که څه هم ډېر ورو کی شی وي). که چرته تاسو یاست چې په الله ﷻ او په وروستنۍ ورځې مو ایمان راوړی وي. دا کار (ورتاوول) ډېر ښه دی او د عاقبت د حیثه ډېر ښائسته دی.

شان نزول

مفسرینو کرامو لیکلي دي چې اولنی ایت شریف د عثمان ابن ابي طلحه رضي الله عنه په هکله نازل شوی دی، کله چې مکه معظمه فتحه شوه او نبي کریم ﷺ وغوښتل چې کعبې شریفې ته ورداخل شي خو کُنجي یې د نوموړي عثمان رضي الله عنه سره وه او نبي کریم ﷺ ته یې ورکړه او ورته ویلې: «هَاكَ بِأَمَانَةِ اللهِ تَعَالَى»[۱] واخله د الله ﷻ په امانت سره. نو نبي کریم ﷺ ترې کونجي واخستله او کعبې ته ورداخل شو. د څه وخت وروسته چې د کعبې شریفې څخه رابهرون شو نو نوموړی ایت شریف یې لوسته. تا په ویل چې دغه ایت شریف د کعبې په داخل کښې نازل شوی، لکه چې ځینې علماء کرام وایي چې دغه ایت د کعبې شریفې په داخل کښې نازل شوی دی[۲].

نو کله چې نبي کریم ﷺ د کعبې شریفې څخه رابهر شو کنجې یې بېرته ذکر شوي عثمان رضي الله عنه ته ورکړه او ورته یې وفرمایل: «هَاكَ مِفْتَاحَكَ يَا عُثْمَانُ»[۳] یعني: ای عثمانه! خپله کُنجي بېرته واخله چې نن ورځ د نېکۍ او د وفادارۍ ورځ ده، چې دا دې د همېشه دپاره ستا په اولاده کښې وي[۴].

او هم دوی لیکلي دي چې دوهم ایت شریف د خالد بن ولید رضي الله عنه په باره کښې نازل شوی دی، کله چې نوموړی صحابي رضي الله عنه نبي کریم ﷺ په یوه سریه کښې آمر ټاکلی وه او هلته یې د یوه مجاهد (عمار بن یاسر رضي الله عنه) سره څه لانجه واقع شوې وه، آن تردې چې سریه بېرته راستنه شوه نو لانجه یې د نبي کریم ﷺ په وړاندې د نهایي فیصلې دپاره مطرحه کړه. نو الله ﷻ ذکر شوی ایت شریف نازل کړ او د آمر اطاعت یې لازم کړ[۵].

او په ځینو روایتونو کښې شته چې دوهم ایت د عبد الله بن حذافه رضي الله عنه په متعلق نازل شوی دی، چې نوموړی صحابي رضي الله عنه په یوه سریه کښې د آمر په حیث ټاکلی شوی وه خو هلته په څه شي باندې په غُصه شوی وه او مجاهدینو ته یې امر کړی وه چې اور بل کړئ او خانونه پکښې وسوزئ!، نو یوه مجاهد رضي الله عنه ورته وویلې چې مونږ خو د دې دپاره ایمان راوړی دی چې د اور څخه نجات ومومو نو ترهغه دې دا امر نه منو ترڅو چې نبي کریم ﷺ ته ورشو. نو کله یې چې نبي کریم ﷺ ته قیصه بیانه کړه نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «لَوْ دَخَلُوهَا مَا خَرَجُوا مِنْهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ الطَّاعَةُ فِي الْمَعْرُوفِ»[۶]

---

(۱) روح المعاني ج۵ ص۶۳

(۲) تفسیر القاسمي ج۵ ص۲۴۴

(۳) سیرت ابن هشام ج۴ ص۳۲

(۴) الدر المنثور ج۲ ص۵۷۱

(۵) اسباب النزول للواحدي ص۱۰۶

(۶) صحیح البخاري ج۲ ص۶۲۲

ورځ که اور ته یې ځانونه ور داخل کړي وي نو د قیامت د ورځې به په اور کې به وي او ...
به هم ... وي یقیناً د امر اطاعت خو په شرعي معروف چوکاټ کښې واجب دی او حکم ...
واو کښې اجوانه خو په شرعي چوکاټ کښې شامله نه ده

ارتباطونه

۱ـ په وړاندې ایتونو کښې الله ﷻ د دوزخیانو او جنتیانو عاقبت بیان کړی وه چې دوزخیان به په سختو عذابونو باندې مبتلا وي او دوی به په بې اندازې نعمتونو د ښې ژوندانه ... دي. په دې ایتونو کښې د ذکر شوي عاقبت اسباب بیانوي چې دوزخیان به امانت کښې خیانت کوي او جنتیان د خیانت څخه ځانونه ساتي او د شرعي چوکاټ په مطابق حکم او داد عیاریږي.

۲ـ له څه وړاندې په اهل الکتابو باندې د لعنت بیان شوی دی نو دلته مسلمانان په قومي باندې وهل کیږي چې د اهل الکتابو د لعنتي جوړېدلو لویه وجه دا وه چې دوی به هیڅ ډول امانت کښې په خیانت باندې مصرفه ونه کړه آن تردې چې اسماني امانت تورات، انجیل یې هم تحریف کړ، نو پام کوئ چې تاسو د هغوی په قدم باندې لاړ نه شئ ترڅو د قیامت د ورځې چې په امانتونو کښې خیانت واقع نه کړئ.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې ای مؤمنانو! که څه هم ممکنه ده چې تاسو به په نورو باندې امران جوړ شئ مگر په یاد ولرئ چې مطلق العنان امران نه یاست بلکې الله ﷻ په تاسو باندې امر کوي چې

الف. هر ډول امانتونه مستحقینو ته ورسپارئ که څه هم د الله ﷻ امانتونه وي او یا د بندګانو پرسپرده شوي دي، په خپلو مأمورینو باندې د استحقاق څخه په غیر امر مه کوئ چې په گناه کولو باندې یې مکلف کړئ او یا ورته ووایئ چې خائنونه مه کړئ.

ب. کله چې تاسو د خلکو په منځو کښې حکم کوئ که څه هم حقوق مسلمانان نه وي هم په انصاف او عدالت سره حکم وکړئ یوه طرف ته هم ډنډې مه وهئ.

کېدلی شي چې تاسو په امانتونو کښې د خیانت او په حکمیت کښې د بې انصافۍ په اضرارو باندې سمدستي پوه نه شئ خو وروسته به پوه شئ چې الله ﷻ تاسو ته څومره گټور نصیحتونه کوي او په څومره مفیده لاره باندې مو سوق کوي.

هو! دا په یاد ولرئ چې الله ﷻ ستاسو د ټولو اقوالو اورېدونکی او هم مو د ټولو کړو وړو لیدونکی دی. که بالفرض تاسو د بندګانو څخه کوم یو قول یا فعل پټ کړئ نو د الله ﷻ څخه یې نه شئ پټولی.

۲ـ ای مؤمنانو! کله چې تاسو مأمورین یاست نو تاسو ته لاندې هدایات درکول کیږي:

الف. د الله ﷻ اطاعت کوئ او قرآني ایتونه د نظره مه غورځوئ نو که تاسو ته خپل آمران د قرآن کریم څخه مخالف امر وکړي د هغه اطاعت مه کوئ.

ب: همدارنګه د نبي کریم اطاعت کوئ او ستاسو د آمرینو کوم یو امر چې د احادیثو څخه مخالف وي د هغه اطاعت مه کوئ.

ج: د خپلو هغو اولو الأمر (آمرانو) امر منئ چې هغوی ستاسو د جملې څخه وي او مسلمانان وي، نو لکه څنګه چې په تاسو باندې د الله ﷻ څخه په عصیان کښې د آمر اطاعت نشته همدارنګه درباندې د کافر اطاعت هم نشته، کافر ستاسو آمر نه شي جوړېدلی.

د: د اولو الامر اطاعت په تاسو باندې په هغه حکم کښې واجب دی چې اتفاقي وي او یو تر بله پکښې اختلاف نه لرئ. یا په بل عبارت، چې په هغه حکم باندې تاسو ټولو اجماع کړی وي او ټولو ته شرعي حکم ښکاري او هیڅوک پکښې مخالف نه وي.

او که بالفرض اتفاقي حکم نه وه او په ایت یا حدیث کښې هم په صراحت سره ذکر نه وه چې اختلاف د منځه ورک کړئ نو په دغه وخت کښې خپله منازعه په قیاس باندې د منځه یوسئ چې نصوصو ته مراجعه وکړئ نو هر طرف چې په قیاس باندې تائید شو همغه شرعي حکم دی او عملي کول یې درباندې واجب دي. او دا خکه چې قیاس د کتاب الله په بنیاد حجت ګرځېدلی دی.

٣ـ ای مؤمنانو! که تاسو په الله ﷻ او د قیامت په ورځ رښتیانی ایمان راوړی وي او غواړئ چې د خپل ایمان مظاهره په اعمالو کښې هم وکړئ نو په ذکرو شوو هدایتونو باندې عمل وکړئ چې دا ستاسو د ایمان ډېره ښه مظاهره ده او ستاسو دپاره د یو پلوه د روزمره ګذارې د حیثه بهتر دی او د بله پلوه یې عاقبت هم ډېر ګټور او ښائسته دی چې الله ﷻ به هم په دنیا کښې او هم په آخرت کښې درباندې خپل فضلونه ووروي او عاقبت به مو خراب نه شي لکه څنګه چې د اهل الکتابو عاقبت خراب شو او د الله ﷻ په غضب باندې ککړ شوه.

توضیحات

١ـ ذکر شوې دواړه ایتونه که څه هم په خاصو-خاصو مواردو کښې نازل شوی دی مګر د معانیو د عمومیت په اعتبار سره په دومره لویو حقائقو باندې مشتمل دی چې که بالفرض نور قرآن کریم نه وی نازل شوی صرف همدغو دواړو ایتونو هم د انسانانو د هدایت دپاره کفایت کاوه[١].

د امانت تعریف او ډولونه

٢ـ د ﴿ ٱلۡأَمَٰنَٰتِ ﴾ کلمه د "الأمَانَة" جمعه ده چې د "أمْن" سره په اصلي حرفونو کښې متحده ده او د مصدر صیغه ده. "أمْن" اطمنان او ډاډ ته وایي چې په مقابل کښې یې خوف (ډار) استعمالېږي. مګر په دې مقام هغه کار یا شی ته امانت ویل کېږي چې په پوره کولو کښې یې اطمنان وي او په نه پوره کولو کښې یې اضطراب او وارخطایي موجودېږي. نو په دې معنی سره یې په مقابل کښې خیانت استعمالېږي او د مصدري معنی څخه اوځي، د همدې کبله یې په ایت شریف کښې د جمعې

(١) تفسیر المنار ج٥ ص١٦٨

په صیغې سره لولو که نه نو مصدر خو چې په خپله معنی سره وي، د همېشه دپاره مفرد وي نه جمعه کېږي او نه تثنیه کېږي.

لنډه دا چې د مکلف په ذمه پورې مربوط هر یو حق د امانت په نامه یادېږي، برابره خبره ده چې هغه د حقوق الله یا حقوق العباد څخه وي او هم برابره ده چې هغه فعلي یا قولي او بالآخره یا اعتقادي وي ټولو ته امانات وايي[1]. د ښه وضاحت دپاره لاندې څو مثالونه د نظره تېر کړئ:

الف: انسان ته الله ﷻ داسې استعداد ورکړی دی چې د همدې استعداد په برکت سره په ځمکه کښې خلیفه ودرول شوی دی د قیامت په ورځ به ترې د همدې امانت پوښتنه کېږي. همدغه استعداد ته په [الأحزاب:۷۲] ایت کښې اشاره شوې ده.

ب: مشرتوب یا آمریت هم یو امانت دی که څه هم ډېره وړوکې مشري او آمریت وي. لاندې څو حدیثونه ولولئ:

اول: ابو ذر ؓ وايي چې ما یوه ورځې د نبي کریم ﷺ څخه د څه آمریت غوښتنه وکړه نو نبي کریم ﷺ زما په اوږه باندې لاس کېښود او بیا یې راته وویلې چې: «يَا أَبَا ذَرٍّ إِنَّكَ ضَعِيفٌ وَإِنَّهَا أَمَانَةُ وَإِنَّهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ خِزْيٌ وَنَدَامَةٌ إِلَّا مَنْ أَخَذَهَا بِحَقِّهَا وَأَدَّى الَّذِي عَلَيْهِ فِيهَا»[2] یعني: ای ابو ذره! ته کمزوری یې او یقینًا دا (آمریت) یو امانت دی او یقینًا دا د قیامت په ورځ رسوایي او پښېماني ده. مګر د هغه چا په باره کښې نه چې هغه یې په حق سره واخلي (سوال یې ونه کړي چې ما آمر مقرر کړه) او هغه څه پوره کړي چې په همدې آمریت کښې ورباندې واجبېږي.

دوهم: نبي کریم ﷺ په یوه اوږد حدیث کښې فرمایلي دي چې: «كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ»[3] یعني: هر یو ستاسو شپونکی (آمر) دی او مسئول دی د خپل رعیت څخه، نو امام شپونکی دی او دخپلې رمې په باره کښې مسئول دی، نارینه شپونکی دی او د کور کهول په باره کښې مسئول دی، زنانه د خپل مېړه په کور باندې شپونکې ده او په همدې متعلق مسئوله ده او غلام (یا مزدور) د خپل مولی (یا بادار) په مال باندې شپونکی دی او د همدې پوښتنه ورڅخه کېږي، خبردار! هر یو ستاسو راعي دی او هر یو ستاسو د خپل رعیت مسئول دی.

درېم: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَنْ وَلِيَ مِنْ أَمْرِ الْمُسْلِمِينَ شَيْئًا فَوَلَّى رَجُلًا وَهُوَ يَجِدُ مَنْ هُوَ أَصْلَحُ لِلْمُسْلِمِينَ مِنْهُ فَقَدْ خَانَ اللهَ وَرَسُولَهُ وَالْمُؤْمِنِينَ»[4] یعني: هرڅوک چې د مسلمانانو د کارونو څخه د یوه وړوکي کار متولي (امیر) شي نو (په یوه چوکۍ باندې) یو داسې سړی وټاکي چې د هغه څخه ښه صالح سړی (د هغې چوکۍ دپاره) هلته موندلی شي نو بې شکه (نوموړي آمر) د الله ﷻ او د ده لېږلي شوي ﷺ او د ټولو مؤمنانو سره خیانت وکړ.

---

(۱) تفسیر ابي السعود ج۲ ص۱۹۲
(۲) صحیح مسلم ج۲ ص۱۲۱
(۳) صحیح البخاري ج۱ ص۳۲۴
(۴) تفسیر القاسمي ج۵ ص۲۴۶ بحوالة الحاکم

نو هغه مشر چې د مامورینو په ټاکنې کښې لیاقت او اهلیت ته نه ګوري بلکې د قرابت یا دوستۍ او یا د بلې کومې وجې په مراعات سره ټاکنه کوي چې د ده د ګوند غړی وي او یا ورته چاپلوسي کوي او یا یې خور او لور ته په تمه وي، یقیناً چې هغه مشر خائن دی او د امانت ساتنه یې نه ده کړې.

ج: کومې خبرې چې خبرې کوونکی یې په افشاء کولو باندې خوښ نه وي هغه ټولې امانتې دي که څه هم خبرې کوونکي په اورېدونکي باندې نه وي سپارلې چې دا پټې وساته. نبي کریم ﷺ فرمایي چې: «إِذَا حَدَّثَ الرَّجُلُ الْحَدِيثَ ثُمَّ الْتَفَتَ فَهِيَ أَمَانَةٌ»[۱] یعني: کله چې یو سړی یوه خبره وکړي او بیا (شاوخوا) وګوري (چې بل چا خو به نه وي اورېدلې) نو هغه خبره امانته ده.

چې امانت اهل ته ونه سپارل شي

۳ـ کله چې امانت خپل اهل ته ونه سپارل شي په هغې خاې کښې به ضرور ګډوډي پېښېږي او نظام به خرابېږي. د ښه وضاحت دپاره لاندې احادیث ولولئ:

الف: نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «إِذَا وُسِّدَ الْأَمْرُ إِلَى غَيْرِ اهلهِ فَانْتَظِرْ السَّاعَةَ»[۲] یعني: کله چې کار غیر اهل (غیر مستحق) ته وسپارل شي نو د قیامت انتظار وباسه (دا عمل د قیامت د علاماتو څخه دی).

ب: په بل اوږد حدیث کښې نبي کریم ﷺ د قیامت د علاماتو څخه دا هم ښودلې ده چې: «وَكَانَ زَعِيمُ الْقَوْمِ أَرْذَلَهُمْ وَأُكْرِمَ الرَّجُلُ مَخَافَةَ شَرِّهِ»[۳] یعني: د قوم مشر به هغه څوک وي چې زیات فاسق او فاجر وي او د سړي اکرام به د هغه د شر د ډاره کېږي نه د استحقاق د کبله.

ج: کله چې نبي کریم ﷺ ته خبر ورسېده چې د فارس خلکو په خپلو خانو باندې د کسرى لور ملکه وګرځوله نو ویې وفرمایل چې: «لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَّوْا أَمْرَهُمْ امْرَأَةً»[۴] هیڅکله به داسې قوم فلاح ونه مومي چې خپل کار ښځې ته وسپاري (او په خانو باندې یې مشره جوړه کړي).

عدل څه معنی؟

۴ـ د "عَدْل" کلمه خو اصلاً د برابرۍ په معنی سره ده خو د هغو دوه شیانو په منځکښې په زبر سره "عِدْل" استعمالېږي چې هغه په سترګو باندې لیده کېږي، لکه چې د اوښ د بار دوه وو اندیو ته "عِدْلان" وایي. او کوم شیان چې په سترګو باندې نه لیده کېږي هلته "عَدْل" او "عَدَالَة" استعمالېږي لکه شرعي احکام او شرعي فیصلې[۵].

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۷
(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۱۴
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۴۴
(۴) صحیح البخاري ج۲ ص۶۳۷
(۵) مفردات الراغب ص۳۳۶

نو څرنګه چې په ایت شریف کښې د ﴿ أَن تَحْكُمُواْ بِٱلْعَدْلِ ﴾ کلمې نازلې شوې دي نو د معنی حاصل به داسې کېږي چې:

الف: چې تاسو د عدالت مراعات وکړئ که څه هم دواړه جانبه مسلمانان یا دواړه کافران وي او یا یو جانب کافر او بل جانب مسلمان وي.

ب: د عدل ساتل ضرور دي که څه هم دواړه جانبه پېژنئ یا یې نه پېژنئ او یا یوه خوا پېژنئ او بله خوا نه پېژنئ.

ج: که څه هم دواړه جانبه ستاسو د ګوند غړي او یا د بېلو- بېلو ګوندونو غړي وي یا مو دواړه خپلوان وي یا دواړه پردي او یا مختلف وي.

برسېره پر دې، څرنګه چې په ایت شریف کښې په مطلق حکمیت کښې د عدالت په ساتلو باندې امر شوی دی نو په ټولو قضایاوو کښې یې که څه هم د ډېرې ورې ورې قضایا وي او یا رسمي یا غیر رسمي وي په ټولو کښې عدل کول واجب دي.

یوه عجیبه قیصه

۵ـ یوه ورځې دوه هلکانو خطونه لیکلي وه او حسن ﷺ ته یې وړاندې کړه چې د کوم یوه ښه خط دی. په عین وخت کښې بیرې د علي ﷺ سترګې ولګېدې نو ورته یې وویلې چې: ای زویه! ګوره چې څنګه حکم کوې؟ (ښه فکر وکړه چې بې عدالتي ونه کړې) «فَإِنَّ هَذَا حُكْمٌ وَاللّٰهُ سَائِلُكَ عَنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»[١] یعنې: څکه چې دا هم یو حکمیت دی چې الله ﷻ د همدغه حکمیت هم د قیامت په ورځ ستا څخه سوال کوونکی دی (چې عدل دې کړی دی او که نه؟!).

یادونه

۶ـ ځینو مفسرینو کرامو د دوهم ایت څخه د فقهي څلورو دلایلو څخه د اجماع او قیاس د دوه دلیلونو حجیت هم استنباط کړی دی[٢] لکه چې په خلاصه مطلب کښې ورته اشاره شوې ده.

اولو الأمر څوک دي؟

۷ـ د اولو الأمر په باره کښې علماء کرام لاندې مختلف نظریات لري:

الف: الشافعي رحمه الله وايي چې د اولو الأمر څخه آمران مطلب دي، د همدې کبله نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «وَمَنْ أَطَاعَ أَمِيرِي فَقَدْ أَطَاعَنِي وَمَنْ عَصَى أَمِيرِي فَقَدْ عَصَانِي»[٣] یعنې: او څوک چې زما د امیر اطاعت کوي نو یقیناً هغه زما اطاعت کوي او څوک زما د امیر نافرماني کوي نو یقیناً هغه زما نافرماني کوي.

[١] روح المعاني ج۵ ص۶۴
[٢] تفسير ابي السعود ج۲ ص۱۹۴
[٣] صحيح البخاري ج۲ ص۱۰۵۷

په همدې مطلب باندې اولنی ایت هم دلالت کوي څکه چې هلته خو آمران مکلف شوي دي چې عدل او انصاف وکړي او دلته مامورین مکلف شوي دي چې اطاعت وکړي.

ب: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه یو روایت دا هم دی چې اولو الامر د علماوو څخه عبارت دي[١]، لکه چې په همدې تفسیر باندې د ﴿ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ ﴾ تکره دلالت کوي. څکه چې یوازې د علماء، او فقهاء، کولی شي چې متنازع فیها حوادثو ته د نصوصو په استدلال سره ترجیح ورکړي. نو د دې نظر خاوندان د ﴿ فَإِن تَنَٰزَعۡتُمۡ ﴾ خطاب یوازې اُولو الامر ته متوجه کوي. نو د معنی حاصل بې داسې کېږي چې: ای فقهاوو! که ستاسو په منځو کښې منازعه پېښه شوه نو هغه په کتاب الله او سنة الرسول ﷺ باندې حل کړئ.

ج: څینې علماء، وایي چې د اولو الامر څخه اهل الشوری مراد دي[٢] چې الله ﷻ د دوی په باره کښې فرمایي چې: ﴿ وَأَمۡرُهُمۡ شُورَىٰ بَيۡنَهُمۡ ﴾ [الشوری:٣٨] یعنې: د مؤمنان کارو بار په خپلو منځو کښې په شوری سره فیصله کېږي.

اهل الشوری هغه کسان دي چې د فقهي کتابونه ورته "اهل الحل والعقد" وایي. یعني هغه خلک چې علم، عقل، او تقوی ولري او عام خلک یې خولې ته اعتبار ورکوي، هو ته یې هو وایي او په نه باندې نه وایي. چې د [البقرة:٢٤٧] ایت لاندې یې تفصیل تېر شوی دی او د [النساء:٨٣] ایت لاندې یې څه وضاحت راروان دی.

تبصره

٨ـ څرنګه چې د "اُولو" کلمه جمعه ده خو د خپل لفظ څخه مفرد نه لري بلکې مفرد یې "ذو" دی چې په معنی د خاوند سره دی. او د "امر" کلمه (چې جمعه یې "اُمور" راځي) د حادثې او کار په معنی سره ده[٣]. کار یا حادثه یوه عامه معنی لري چې ټولو شیانو ته (اقوال وي او که افعال) ورشاملېږي او دا عمومیت یې یوازې عربي ژبې پورې ځانګړی نه دی بلکې په هره ژبه کښې په همدې عمومیت سره استعمالېږي. مثلا په پښتو ژبه کښې خلک وایي چې: هلته مې کار و، فلانی د کار سړی دی، کار پسې تللی وم، د فلانې کار روان دی، ښه کار دې وکړ، دا ډېر لوی کار دی، دا کار مه کوه. او داسې نور.

نو دلته د معنی حاصل داسې کېږي چې: ای مسلمانانو تاسو د اهل کار اطاعت وکړئ. یعنې:

الف: په سیاست کښې د خپلو سیاست مدارانو اطاعت وکړئ او ترڅو مو چې د هغوی څخه څه سیاسي نظر نه وي اورېدلی نو تر هغه د امن خبر او یا د ډار خبر مه خوروئ. څه لري نه ده چې په افشا، کولو کښې یې ضرر وي.

---

(١) احکام القرآن للجصاص ج٢ ص٢١٠

(٢) الجواهر للطنطاوي ج٢ ص٥٨

(٣) لسان العرب ج٤ ص٢٧

ب: په فقهي او علمي مسائلو کښې هم د خپلې ګډې څخه حکمونه مه کوئ، اهل الذکر (علماوو کرامو) ته مراجعه وکړئ او بیا یې اطاعت وکړئ.

ج: د امیرانو په عزل او نصب کښې د "اهل الحل والعقد" کسانو نظر ومنئ.

د: همدارنګه په طبابت کښې د ډاکټرانو او حکیمانو اوامرو ته غوږ شئ.

لنډه دا چې: لکه چې په اولنۍ ایت کښې الله ﷻ امر کړی وه چې امانت خپل اهل ته وسپارئ او کار اهل کار ته ورکړئ همدارنګه دلته توصیه کوي چې د همدغو اهل کارو اطاعت هم وکړئ، هسې نه چې کار وروسپارئ خو خبرې ته یې اهمیت ورنه کړئ.

د ښه وضاحت دپاره لاندې شرحې ته متوجه شئ:

اول: د مدینې منورې د باغوانانو عادت وه چې د خرماګانو په ونو کښې به یې تأبیر کاوه. یعنې د ځینو ونو ګرده به یې په نورو ونو باندې شیندله نو ډېر ښه حاصل به یې ورکاوه. کله چې نبي کریم ﷺ هلته هجرت وکړ، نو هغه ﷺ ذکر شوی عمل (تابیر) چندان ښه ونه ګاڼه، نو په هغه کال باندې باغوانانو تابیر ونه کړ خو باغونو ښه حاصل ورنه کړ. دوی همدا خبره نبي کریم ﷺ ته یاده کړه چې سږ کال مونږ تابیر ونه کړ نو ښه حاصل مو وانخست. نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «إِنْ كَانَ شَيْئًا مِنْ أَمْرِ دُنْيَاكُمْ فَشَأْنُكُمْ بِهِ وَإِنْ كَانَ مِنْ أُمُورِ دِينِكُمْ فَإِلَيَّ»[1] که چرته یو شی ستاسو د دنیا د کارونو څخه وي نو تاسو پوهېږئ او هغه شی، (ماته مراجعه مه کوئ) او که ستاسو د دیني امورو څخه وي نو ماته مراجعه وکړئ. یعنې: په زراعت او باغوانۍ کښې د کرونده ګرو څخه قوانین واورئ او اطاعت یې وکړئ.

دوهم: که څه هم په حرامو شیانو باندې د کوم مرض تداوي کول حرام دي خو نبي کریم ﷺ د ځینو اطرافیانو خلکو معالجه د اوښانو په متیازو او شودو سره وکړه کله چې په هغوی باندې د مدینې منورې آب و هوا ښه ونه لګېده او پکښې ناروغان شوه[2]، او دا ځکه چې نبي کریم ﷺ ته د وحې په ذریعه څرګنده شوې وه چې د همدغو ناروغانو همدا علاج دی نو په دې تقدیر هغوی ته متیازې څښکل حرام نه وه[3]. لکه څنګه چې د اضطرار په حالت کښې (چې سړی د لوږې څخه هلاکېږي) د مرداري خوراک حرام نه دی.

لنډه دا چې د حاذق طبیب (چې عقل، په خپل فن کښې مهارت او تقوی ولري) په خوله باندې یو مریض ته جائزه ده چې یا روژه وخوري او یا په حرامو باندې تداوي وکړي. ځکه چې دوی په خپل فن کښې أُولو الامر ګڼل کېږي.

اما اولو الامر چې په هر فن کښې وي د خبرو د منلو دپاره یې یو شرط لازم دی چې باید د هغوی خبره د الله ﷻ د شریعت څخه مخالفه نه وي، ځکه چې نبي کریم ﷺ فرمایي: «لَا طَاعَةَ فِي مَعْصِيَةِ اللهِ

---

(١) سنن ابن ماجه ج٢ ص١٧٨
(٢) صحيح البخاري ج١ ص٣٧
(٣) عمدة القاري للعيني ج٣ ص١٥٥

إِنَّمَا الطَّاعَةُ فِي الْمَعْرُوفِ»[١] يعني: د الله ﷻ څخه په عصيان کښې (هيڅ لره) اطاعت نشته يقيناً اطاعت په معروف (شرعي حکم) کښې لازم دی.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۹ـ که څوک وايي چې: ايا دا خبره د شريعت څخه مخالفه نه ده چې يو حاذق (پوه) طبيب يوه مريض ته اجازه ورکړي چې د خپل مرض تداوي په حرامو درملو باندې وکړي؟

مونږ وايو چې ذکره شوې اجازه په دوه وو قيدونو سره د شريعت د مخالفت څخه بچ کېږي او د اضطرار حکم اخلي: يو دا چې د حرامو څخه په غير نور جائز دارو درمل په يقيني توګه هلته تحقق ونه لري ترڅو پکښې د مخمصې مفهوم په واقعي ډول منعکس شي، بل دا چې د حرامو په معالجه باندې د هلاکت څخه بچ کېدل يقيني وي، لکه چې د مخمصې په حال کښې د مردارې په خوراک باندې د هلاکت څخه بچ کېدل يقيني دي او د نه خوراک په صورت کښې يې هلاکت يقيني دی.

سوال جواب

۱۰ـ که څوک وايي چې: وړاندې تېر شوه چې د ذکر شوي ايت شريف څخه ځينو علماوو کرامو د فقهي څلور دلايل (قرآن، حديث، اجماع، قياس) استنباط کړي دي حال دا چې د يو فن په ماهرانو کښې خو د قياس شروط نه موجودېږي، او څکه چې قياس خو بل شی نه دی مګر اجتهاد دی او د اجتهاد دپاره خو ښه قوي علم ضرور دی لکه چې د أصول الفقه په کتابونو کښې ذکر دی؟

مونږ وايو چې: اجتهاد په دوه ډوله دی، يو مطلق اجتهاد دی لکه د اصول الفقه کتابونو چې ليکلي دي، او بل اجتهاد في المسئله دی او ښکاره ده چې دغه ډول خو د يو فن په ماهر باندې صادقېږي او ايت شريف خو دواړو ډولونو ته شامل دی.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۱۱ـ که څوک وايي چې: ايا د نبي کريم ﷺ په زمانه کښې اجتهاد جائز وه چې ترڅو په هغه وخت کښې د أولو الأمر مصداق وګرځي؟

مونږ وايو چې: هو! په هغه وخت کښې په لاندې دوه حالاتو کښې اجتهاد جائز وه:

الف: چې صحابه کرام ﷺ د نبي کريم ﷺ څخه غائب وه لکه چې همدا موضوع د معاذ ﷺ په حديث کښې ښه شرحه شوې ده، کله چې د قضاء دپاره يمن ته روان وه او د نبي کريم ﷺ سره يې سوال جواب وکړ.

ب: کله‌-کله به نبي کريم ﷺ په صحابه وو کرامو ﷺ باندې په خپل حضور کښې د اجتهاد مشق کاوه ترڅو دوی ورسره بلد شي او د راتلونکي دپاره د اجتهاد ډېره کېښودله شي.

---

(١) صحيح مسلم ج۲ ص۱۳۵

یوه ورځې نبي کریم ﷺ ته دوه کسان راغله چې په خپل منځکښې یې لانجه درلوده، نو نبي کریم ﷺ عقبه بن عامر ﷺ ته امر وکړ چې دا فیصله وکړه. هغه وویلې چې: یا رسول الله! ایا ستا په حضور کښې فیصله وکړم؟. نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «إِنْ اَصَبْتَ فَلَكَ عَشْرَ حَسَنَاتٍ وَإِنْ اَخْطَأْتَ فَلَكَ حَسَنَةٌ وَاحِدَةٌ»[١] یعنې: که حق ته ورسېدې نو لس نېکۍ ستا دي او که خطا شوې نو یوه نېکي خو دې شوه.

دا وه زمونږ نظر. الله ﷻ دې وکړي چې پکښې خطا شوې نه یو. نو په دې بنا د أولو الامر مختلف تعریفونه سره څه منافات نه لري هر چا یې یو-یو مصداق ښودلی دی او حصر یې مطلب نه دی.

اهل التشیع څه وایي؟

۱۲_ اهل التشیع وایي چې الله ﷻ خو امر کړی دی چې د أولو الامرو خبره مطلقاً ومنئ او ذکر شوی شرط ورسره (چې خبره یې باید د شریعت د چوکاټ څخه وتلې نه وي) ایښودل مناسب کار نه دی، نو معلومه شوه چې د أولو الامر څخه هغه څوک مطلب دی چې هغوی د گناه څخه معصوم وي او هیڅکله د شرعي چوکاټ څخه نه وځي. هغوی څوک دي؟ هغوی معصوم امامان دي (که رهبري مادي ومعنوي جامعه اسلامي در تمام شئون زندگي از طرف خداوند ﷻ وپیامبر ﷺ به آنها سپرده شده است وغیر آنها را شامل نمي شوند)[٢].

نو د دې دپاره چې محترم لوستونکي د انصاف او عدالت څخه تېر نه شي او په خیر سره موضوع وڅېړي [illegible] لازمه گڼو چې لاندې څو مطالب وروړاندې کړو:

الف: اهل التشیع نه ده واضحه کړې چې د دوی په نزد معصوم امامان په کوم ایت یا کوم مشهور حدیث سره تزکیه شوي دي حال دا چې د یو پلوه وحې قطعه شوې ده او د بله پلوه الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ فَلَا تُزَكُّوٓا۟ أَنفُسَكُمْ ۖ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ ٱتَّقَىٰٓ ﴾ [النجم: ٣٢] یعنې: نو خپلو ځانونو تزکیه مه کوئ (او مه یو د بل تزکیه کوئ) همدی ﷻ په هغه چا باندې ښه پوه دی چې تقوی دار وي.

ب: همدارنگه دوی نه ده څرگنده کړې چې په کوم قطعي دلیل سره معصومو امامانو ته الله ﷻ او پیغمبر ﷺ د خلکو مادي او معنوي رهبري د اختصاص په توگه ورسپارلې ده.

ج: د أولو الامر د اطاعت سره خو مونږ (اهل التسنن) دا قید نه دی اضافه کړی چې باید په شرعي چوکاټ کښې وي بلکې الله ﷻ ذکر شوی اطاعت پخپله مقید کړی دی لکه چې فرمایي: ﴿ قُلْ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِٱلْفَحْشَآءِ ۖ أَتَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴾ [الأعراف: ٢٨] یعنې: ورته ووایه چې یقیناً الله ﷻ په فحشاء (بدو کارونو) باندې امر نه کوي، ایا تاسو په الله ﷻ باندې هغه څه وایاست چې علم ورباندې نه لرئ؟. او هم فرمایي چې: ﴿ قُلْ أَمَرَ رَبِّى بِٱلْقِسْطِ ﴾ [الأعراف: ٢٩]

---

(١) احکام القرآن للجصاص ج٢ ص٢١٣

(٢) تفسیر نمونه ج٣ ص٤٣٦

یعني: ورته ووایه چې زما رب په انصاف سره امر کړی دی (او د ګناه څخه غټه بې انصافي به بله کومه وي)، لکه چې په همدې مضمون باندې کڼ شمېر احادیث دلالت کوي.

د: دوی وايي چې د معصومو امامانو څخه په غیر (چې د اشتباه څخه خلاص دي) د نورو تولو علماوو خبره قطعیت نه لري. حال دا چې الله ﷻ قطعي حکم کړی دی چې د أولو الامر، اطاعت کوئ. د دې حکم غوښتنه دا ده چې باید أولو الامر هغه کسان وي چې د اشتباه څخه خلاص دي او خبره یې قطعیت ولري.

مونږ (اهل التسنن) وایو چې د حکم د وجوب دپاره خو دا ضرور نه ده چې حکم دې قطعي وي، که بالفرض داسې وي نو احاد احادیث خو به بالکل متروک العمل ګرځولی شوي وي او د دې کار سره خو هیڅوک موافق نه دي، حتی اهل التشیع هم دا خبره نه مني.

علاوه په دې، اجتهادي مسائل خو تول ظني دي خو د دې سره- سره واجب العمل دي، حتی چې د اهل التشیع د امامانو خبرې هم چې په ایت، حدیث، اجماع باندې ثابتې نه وي هم ظني دي خو دوی یې اطاعت واجب ګڼي.

سوال جواب

۱۳_ که څوک وايي: اهل التشیع وایي چې په هره زمانه کښې د یو معصوم امام څخه اضافه موجودیت نه لري، نو پوښتنه دا ده چې دلته خو د "أولو" کلمه نازله شوې ده او دا خو په یوه جمعیت باندې دلالت کوي؟

دوی په جواب کښې وایي چې جمعیت یې د زمانو په اعتبار سره دی. نو د معنی حاصل یې داسې اخلي چې د هرې زمانې خلک دې د خپلې زمانې د معصوم امام اطاعت وکړي. دوی وایي چې د نبي کریم ﷺ په زمانه کښې د همده ﷺ څخه پرته بل څوک أولو الامر نه وه. یوازې نبي کریم ﷺ ته په ﴿وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ﴾ کښې د رسالت په صفت اشاره شوې ده. او په ﴿وَأُوْلِي ٱلْأَمْرِ﴾ کښې د رهبر په عنوان ذکر شوی دی[1]. د همدې کبله د "أُولِي الأَمْرِ" سره د "أَطِيعُوا" کلمه نه ده رانازله شوې ترڅو خلک پوه شي چې د أولو الامر څخه هم په هغې زمانې کښې نبي کریم ﷺ مراد دی.

مونږ (اهل التسنن) وایو چې: که په هغې زمانې کښې أولو الامر د نبي کریم ﷺ څخه په غیر بل مصداق نه درلودی نو د خالد بن ولید رضی الله عنه او د عمار بن یاسر رضی الله عنه لانجه به پرې څنګه حل شوی وی. لکه چې د همدې ایت په شان نزول کښې وراندې بیانه شوې ده. او د "أَطِيعُوا" د کلمې عدم تکرار د دې کبله نه دی چې بل مصداق یې نه درلود، بلکې د دې کبله دی چې ترڅو أولو الامر په خپلو اوامرو کښې د شریعت خیال وساتي او خانونه مستقل ونه ګڼي.

---

(۱) تفسیر نمونه ج۳ ص۴۳۰

یو تناقض

۱۴_ لکه چې وړاندې تېر شوه اهل التشیع وايي چې د نبي کريم ﷺ په مبارکه زمانه کښې د همده ﷺ څخه په غير بل څوک د أولو الأمر په زُمره کښې شامل نه وه. دا د یو پلوه، او د بله پلوه دوی وايي چې په همغې زمانه کښې علي ﷺ أولو الامر وه او بس[۱]. دا تناقض د دې خبرې ښکارندوی دی چې دوی هم چندان په خپل نظر باندې ثبوت نه شي موندلی. والله ﷻ أعلم.

ایا د اختلاف د ورک کولو همدا یوه لاره ده؟

۱۵_ که څوک وايي چې د اهل التسنن د نظر په مطابق هم یو ډېر مهم سوال سړي ته ذهن ته ورځي، هغه دا چې که بالفرض په مختلف فيها مسائلو کښې قیاس یا اجتهاد ته رجوع وکړي او د مسئلې یو طرف په یو ډول اجتهاد باندې استدلال ونیسي او بل طرف يې بل ډول اجتهاد وکړي، لکه څنګه چې د مذاهبو خاوندان یو تربله په همدې ډول اختلاف لري او تر اوسه پورې نه دی حل شوی، نو پوښتنه دا ده چې بیا خپلمنځي اختلاف په څه شي باندې پورته کېږي؟

مونږ وايو چې: دا خو په هغه صورت کښې د تحقق احتمال لري چې په ﴿ فَإِن تَنَٰزَعۡتُمۡ ﴾ کښې یوازې أولو الامر مخاطب کړی شي. نو معنی به يې داسې شي چې: ای أولو الامرو! که بالفرض تاسو په خپل منځکښې مختلف شوئ نو ايت یا حدیث ته مراجعه وکړئ.

نو د ذکر شوي سوال احتمال شته خو خبره داسې نه ده، خبره دا سې ده چې په ذکره شوې جمله کښې عام مؤمنان مخاطب کړی شوي دي او د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: ای مؤمنانو! که بالفرض تاسو او ستاسو أولو الامر (آمران) یو تربله سره مختلف شوئ نو ايت یا حدیث ته ورتاو شئ، او که هلته مو صراحت مونده نه کړ او اختلاف مو په منازعه بدل شو نو خپله منازعه په قیاس فیصله کړئ. لکه چې په همدې مضمون باندې په شان نزول کښې د خالد ﷺ او د عمار ﷺ قیصه ښه دلالت کوي.

همدارنګه د منازعې صورت په هغه وخت کښې (چې د أولو الامر څخه علماء مطلب شي) تحقق نه شي موندلی ځکه چې عوامو ته خو په کار نه ده چې په دیني مسائلو کښې د علماوو سره منازعه وکړي او نه دا حق لري[۲].

یادونه

۱۶_ د أولو الامر د پېژاندلو په باره کښې ځینو مفسرینو کرامو ډېر اوږد او خوندور بحث کړی دی[۳]، هیله ده چې د عربي ژبې سره بلد کسان هلته مراجعه وکړي.

---

(۱) تفسیر نمونه ج۳ ص۴۴۳

(۲) روح المعاني ج۵ ص۶۶

(۳) تفسیر المنار ج۵ ص۱۸۰. ۲۲۲

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ ءَامَنُوا۟ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ
أَن يَتَحَاكَمُوٓا۟ إِلَى ٱلطَّٰغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوٓا۟ أَن يَكْفُرُوا۟ بِهِۦ وَيُرِيدُ ٱلشَّيْطَٰنُ أَن يُضِلَّهُمْ
ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا۟ إِلَىٰ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ وَإِلَى ٱلرَّسُولِ رَأَيْتَ ٱلْمُنَٰفِقِينَ
يَصُدُّونَ عَنكَ صُدُودًا ﴿٦١﴾ فَكَيْفَ إِذَآ أَصَٰبَتْهُم مُّصِيبَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ
جَآءُوكَ يَحْلِفُونَ بِٱللَّهِ إِنْ أَرَدْنَآ إِلَّآ إِحْسَٰنًا وَتَوْفِيقًا ﴿٦٢﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ يَعْلَمُ ٱللَّهُ مَا فِى
قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُل لَّهُمْ فِىٓ أَنفُسِهِمْ قَوْلًۢا بَلِيغًا ﴿٦٣﴾﴾

[۶۰] ایا ته (ای پیغمبره!) هغو کسانو ته نه گوري کوم چې (هغوی) خیال کوي چې یقیناً دوی هغه شی (قرآن کریم) باندې ایمان راوړی دی چې تاته درنازل شوی دی او په هغه شي باندې هم چې ستا څخه وړاندې نازل کړی شوی وه.

دوی اراده لري چې (په خپلو قضاباوو کښې د فیصلو) حکمیت سرکشه ته یوسي، حال دا چې دوی ته امر کړی شوی دی چې په هغه باندې به کافر کېږي (عقیده به پرې نه کوي) او شیطان اراده لري چې دوی بې لارې کړي، لرې بې لارې کېدل.

[۶۱] او کله چې دوی ته وویلی شي چې هغه شي ته چې الله ﷻ نازل کړی دی (چې قرآن کریم دی) او پیغمبر ﷺ ته (د فیصلې دپاره) راشئ نو ته منافقان گورې چې ستا څخه بېرته درېږي بېرته درېدل.

[۶۲] نو څه حال به وي (د دوی) کله چې دوی ته د هغه شي (عمل) په سبب باندې څه مصیبت ورسېږي چې د دوی لاسونو وړاندې استولی دی (چې په څه غضب اخته شي). بیا به (د دوی حالت داسې وي چې) تاته به په داسې حال کښې درځي چې په الله ﷻ باندې به قسمونه کوي (چې والله) مونږ د بل شي اراده نه درلوده مگر د احسان کولو او د توافق راوستلو.

[۶۳] دوی هغه کسان دي چې الله ﷻ یې په هغه شي باندې پوهېږي چې هغه د دوی په زړونو کښې دي. نو د دوی څخه مخ واړوه او دوی ته (د تخویف څخه ډک) نصحیت وکړه. او دوی لره د دوی د نفسونو په باره کښې (ښه مؤثره) بلیغه وینا وکړه (شاید چې د منافقت څخه لاس واخلي او په سمه لاره باندې روان شي).

شان نزول

مفسرینو کرامو د ذکرو شوو ایتونو دپاره متعدد شان نزولونه روایت کړي دي چې ټول تقریباً څلور یا پنځو ته رسېږي[۱]، خو مونږ لاندې یو روایت د مثال په توگه لیکو چې:

(۱) زاد المسیر ج۲ ص۱۴۵؛ التفسیر الکبیر ج۱۰ ص۱۵۳؛ اسباب النزول للواحدي ص۱۰۶

د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې یوه ورځې د یوه منافق او د یوه یهودي په کوم شي باندې جګړه پېښه شوه، نو یهودي وویلې چې د فیصلې دپاره به نبي کریم ﷺ ته لاړ شو، او منافق په دې کلک وه چې د فیصلې دپاره به کعب بن الاشرف الیهودي ته ورځو (ترڅو هغه ته رشوت ورکړي او د خپل خان په ګټه فیصله واخلي) خو یهودي ورسره ونه منله ترڅو چې بالآخره نبي کریم ﷺ ته د فیصلې دپاره ورغله.

خو کله چې نبي کریم ﷺ فیصله وکړه نو هغه د یهودي په ګټه وه چې منافق وریاندې راضي نه وه د همدې کبله د خپل مقابل (یهودي) سره کلک شو چې باید یو خل عمر بن الخطاب رضي الله عنه ته هم ورشو چې هغه په دې قضیه کښې څه حکم کوي؟ (د منافق تمه وه چې ګوندې زما په ګټه فیصله وکړي).

حضرت عمر رضي الله عنه ته چې دواړو ذکره شوې د نبي کریم ﷺ فیصله واوروله او بیا ترې منافق وغوښتل چې ته زمونږ په منځکښې فیصله وکړه نو عمر رضي الله عنه دوی ته امر وکړ چې تاسو دلته ودرېږئ او پخپله کور ته ننووت، د کور څخه توره په لاس رابهر شو او د منافق سر یې د تنې څخه پرې کړ او وویلې چې: «هَكَذَا أَقْضِيْ بَيْنَ مَنْ لَمْ يَرْضَ بِقَضَاءِ اللهِ وَقَضَاءِ رَسُولِهِ»[1] یعنې: زه دغسې فیصله کوم د هغه چا په منځکښې چې هغه د الله ﷻ او د ده د پیغمبر ﷺ فیصله نه مني. نو ذکر شوي ایتونه نازل شوه. او په خینو روایتونو کښې شته چې جبرائیل علیه السلام وفرمایل چې: «إِنْ عُمَرَ فَرَّقَ بَيْنَ الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ»[2] یقیناً عمر رضي الله عنه د حق او باطل په منځکښې بېلتون راووست نو د همدې کبله نوموړي ته نبي کریم ﷺ د الفاروق لقب ورکړ[3].

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ مؤمنانو ته د خپلمنځي اختلافاتو د منځه وړلو طریقه ښودلې ده چې په ایت او یا حدیث باندې یې د منځه یوسئ. او په دې ایتونو کښې لطف کوي څوک چې په دغې طریقه باندې خپل منازعات نه حل کوي نو هغه به یا بالکل ایمان نه لري او یا به منافق وي په ایمان کښې به یې عقیدوي او یا عملي نفاق موجود وي، نو مؤمنانو ته په کار دي چې د منافقت څخه خانونه وساتي.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای پیغمبره! ته هغو خلکو ته نه ګورې چې دوی خیال کوي چې په مَا أَنزَلَ الله باندې یې ایمان راوړی دی حال دا چې دوی خپل قضایا د فیصلې دپاره ما أنزل الله ته نه راجع کوي بلکې طاغوتانو ته یې نیت وي چې هغوی ته په همدې باره کښې مراجعه وکړي. که بالفرض دوی په ایمان کښې صادق وی نو په خپلو ټولو شئوناتو کښې به یې طاغوتانو ته د مراجعې کولو نیت قدرې هم نه وی کړی پاتې خو لا مراجعه، بلکې په خپلو خانونو باندې به یې ما أنزل الله حاکم ګرځولی وي.

---

(۱) تفسیر البغوي ج۱ ص۴۴۶
(۲) روح المعاني ج۵ ص۶۷
(۳) روح المعاني ج۵ ص۶۷

د رښتيني ايمان غوښتنه دا ده چې په طاغوتانو باندې اعتقاد ونه کړي او پرې کافر شي، ايا هغه څوک رښتيني مومن ګڼل کېږي چې په هر اړخيز ډول ما أنزل الله ته نه وي تسليم؟

د دوی په دغسې ظاهري ايمان باندې څه نېک اثر نه شي مرتب کېدلی خو فقط همدا خبره پرې مرتبه ده چې شيطان يې لا پسې بې لارې کړي او د رحمت څخه يې سات په سات لرې باسي.

۲_ ای پيغمبره! د منافقانو بله نښه دا ده چې پخپله ما أنزل الله ته د پرېکړې دپاره نه ورځي خو نه بل څوک يې وردعوت هم کړي چې راشئ خپلې پرېکړې قرآن کريم ته راجع کړئ او نبي کريم ﷺ په خپلو منځو کښې د حکم په حيث ومنئ، نو په دې حال کښې هم ته منافقان ګورې چې خای په خای ودرېږي او يا بېرته تاوېږي خو ذکر شوی دعوت نه مني.

دا وه د منافقانو د خوشالۍ حالت، اوس نو د دوی د مصيبت حالت وګوره چې په هغه وخت کښې څومره دروغ وايي.

۳_ کله چې دوی ته د خپلو اعمالو په نتيجه کښې څه مصيبت ورسېږي چې يا ترې کوم يو ووژل شي يا رسوا شي او يا ورسره د مصيبت د واقع کېدلو خطره پېښه شي نو بيا ستا څخه نه بېرته تاوېږي او نه خای په خای ودرېږي بلکې په دغه وخت کښې د بلونکي بللو ته هم نه تالېږي او په ډېرې جلتۍ سره ستاسو په حضور کښې ودرېږي او قسمونه کوي چې زمونږ په هغو اعمالو کښې (چې د مصيبت سبب جوړ شو) د خير نيت وه او بده اراده مو نه درلوده، غوښتل مو چې څه توافق حاصل کړو، ته به وايي چې دوی هغه خلک نه دي چې ستا څخه به بېرته تاوېدل او دعوت به يې هم نه مانه.

۴_ ای پيغمبره! الله ﷻ همدغه منافقان ښه پېژني، په زړونو باندې يې عالم دی، دوی دروغ وايي د خير نيت يې نه وه او په بد نيت او بدې ارادې سره ذکر شوو اعمالو ته وروړاندې شوي وه.

۵_ نو ای پيغمبره! د دوی څخه مخ واړه وه او ناندرۍ ورسره مه وهه او قسمونو ته يې غوږ مه ږده خو د ډارولو څخه ډک نصيحت ورته وکړه چې که د همدې کړنلارې څخه لاس وانخلئ نورې بدې نتيجې به هم وګورئ، او پوه يې کړه چې ستاسو په زړونو باندې الله ﷻ عالم دی تاسو ترې هيڅ شی نه شئ پټولی او نه ترې چېرې تېښتېدلی شئ، نو ښه دا ده چې په اخلاص سره ايمان راوړئ او په خپلو ټولو اعمالو او اقوالو کښې د ايمان آثار او نښې ښکاره کړئ. دغه ظاهري ايمان ستاسو هيڅ په درد نه خوري بلکې لا ضرر درته کوي چې: ﴿ إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِى ٱلدَّرْكِ ٱلْأَسْفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ ﴾ [النساء: ۱۴۵] يعني: يقيناً منافقان د دوزخ په ډېره ښکته طبقه کښې دي.

توضيحات

۱_ د ﴿ يَزْعُمُونَ ﴾ کلمه د "زعم" څخه اخستلې شوې ده، "زعم" په حق، باطل، کذب (دروغو) درېوارو کښې استعمال مومي خو اکثره استعمال يې په شکي خبرو کښې واقع کېږي. اما په دې مقام کښې ترې بې دليله وينا مراده ده[1] چې د ايمان دعوه کوي خو کړه وړه يې د ايمان په ضد وي.

---

(۱) روح المعاني ج۵ ص۶۷

د دې ایتونو ارشاد

۲_ ذکر شوي ایتونه مونږ ته ارشاد کوي چې هرڅوک د الله ﷻ او د نبي کریم ﷺ د أوامرو څخه کوم یو امر رد کړي او غاړه ورته کښېنږدي نو هغه د اسلام څخه وتلی دی، برابره خبره ده چې د شک د کبله یې رد کړی وي او یا د تمرد او سرکشۍ د امله، د همدې کبله صحابه وو کرامو ﷡ د ابو بکر الصدیق ﷜ په خلافت کښې د زکات په مانعینو باندې د ارتداد حکم وکړ او جهاد یې ورسره اعلان کړ[1].

که څه هم هغوی څلور ډلې وې او یوه ډله پکښې هغه وه چې د زکات د فرضیت څخه منکر نه وه خو د بخل د کبله یې د زکات د ورکړې څخه غاړې وغړولې او د مسلمانانو سره یې د جنګ بندوبس وکړ، چې ځینو علماوو کرامو یې ښه پوره څېړنه کړې ده[2].

د دې دپاره چې دا موضوع ښه واضحه شي نو لاندې دوه ایتونه ولولئ چې یو د کافرانو قول رانقلوي او بل د مؤمنانو وینا تمثیلوي:

الف: ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ٱتَّبِعُواْ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ قَالُواْ بَلْ نَتَّبِعُ مَآ أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ ءَابَآءَنَآ﴾ [البقرة: ۱۷۰] یعني: او کله چې دوی ته وویل شي چې د هغه شي اتباع وکړئ چې الله ﷻ نازل کړی دی نو دوی وایي چې بلکې مونږ د هغه شي متابعت کوو چې مونږ پرې خپل پلرونه موندلي دي.

ب: ﴿إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَن يَقُولُواْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا﴾ [النور: ۵۱] یعني: یقینًا د مؤمنانو خبره دا وي چې دوی وایي چې وامو وریده او ومو منله، البته کله چې دوی الله ﷻ او د ده پیغمبر ﷺ ته د فیصلې دپاره وروبلل شي.

زمونږ نظر دا دی چې که ذکر شوی صورت د مسلمانانو د طرفه واقع شي او د اسلامي حکومت په مقابل کښې صف ګیري هم وکړي نو ظاهري شریعت ته ورسره په دنیا کښې د مرتدانو معامله اجراء کېدلی شي، ځکه چې په زړونو باندې خو څوک علم نه لري او وحې قطعه شوې ده. اما د آخرت حالت یې د الله ﷻ سره دی څنګه چې ورسره مناسب وي همغسې معامله به ورسره وکړي چې د شرعي حکم یې یوازې عملا رد کړی دی او که عقیده یې هم وربانډې خرابه وه.

د همدې کبله د أبو بکر الصدیق ﷜ په خلافت کښې د هغې ډلې سره هم د مرتدانو په شان معامله اجراء شوه چې هغوی د زکات د فرضیت څخه منکر نه وه خو د بخل د کبله یې نه ورکاوه او د اسلامي خلافت په مقابله کښې یې د مرتدینو صف قوي کړ.

نو که بالفرض هغوی د خلافت په مقابل کښې صف ګیري نه وی کړې نو زکات به ترې په زور اخستلی شوی وی خو د جهاد اعلان به ورسره نه وی شوی.

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۲۱۴

(۲) اعلاء السنن ج۱۲ ص۵۹۳

د منافقینو مصیبت

٣_ مفسرینو کرامو په دې مقام کښې د مصیبت څخه هغه حادثه اخستې ده چې په شان نزول کښې ذکره شوې ده. هغه دا چې عمر ﷺ د منافق سر پرې کړ او وارثان یې نبي کریم ﷺ ته ورغله او ورته یې وویلي چې زمونږ د ملګري (مقتول) خو دا نیت نه وه چې د نبي کریم ﷺ فیصله یې نه منله بلکې مونږ قسم کوو چې د هغه احسان مطلب وه چې عمر ﷺ د دواړو خصمینو په منځکښې د زړه بدوالی لرې کړي ترڅو یو بل ته په راتلونکې کښې دښمن جوړ نه شي، او بل یې توفیق مراد وه چې دوی دواړه سره اصلاح کړي او یهودي په خپله خوښه د یوه څه مال څخه ورتېر شي[1].

خو مونږ ته داسې ښکاري چې منافقانو یوازې په ذکر شوي مصیبت کښې په قسمونو سره خپل خانونه نه دي تزکیه کړي بلکې په هر ځل به چې دوی ته د خپلو قبیحو اعمالو د کبله څه مصیبت ورسېده دوی به همدغسې بهانې آنې کولې او قسمونه به یې خوړل. لاندې څو مثالونه یې دریه زړه کړي:

الف: دوی د فساد دپاره جومات (مسجد الضرار) جوړ کړی وه، چې نبي کریم ﷺ تخریب کړ او د دوی دپاره ترې مصیبت جوړ شو چې په [التوبة:١٠٧_ ١١٠] ایتونو کښې ورته اشاره شوې ده.

ب: د تبوک غزا ته دوی لاړ نه شوه او د همدې نه تللو څخه ورته غټه رسوایي جوړه شوه، چې په [التوبة:٩٥] ایت او نورو ایتونو کښې یې تفصیل راروان دی.

ج: د کفر خبرې یې کولې خو الله ﷻ په [التوبة:٧۴] ایت په نزول سره رسوا کړي دي.

د: همدارنګه دوی نیت کړی وه چې مسلمانان به د مدینې منورې څخه وباسي چې الله ﷻ یې ټول دسانس په [المنافقون:٨] ایت کښې افشاء کړه او داسې نور.

د منافقینو په باره کښې لارښوونه

۴_ الله ﷻ نبي کریم ﷺ ته د منافقینو په باره کښې په لاندې درې ډولونو باندې لارښوونه وکړه:

الف. ﴿ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ ﴾ د منافقانو څخه اعراض وکړه په پراخه او بشاشه تندی ورته مه ګوره، ترڅو دوی پوه شي چې نبي کریم ﷺ راڅخه خپه دی د دې خطر شته چې زمونږ په مقابل کښې چرته جهاد اعلان کړي.

ب. ﴿ وَعِظْهُمْ ﴾ دوی ته د تخویفه ډک نصیحت وکړه ترڅو هغه څه په ژبه باندې څرګند کړي چې هغه دې د تندې څخه څرګندېږي. او کېدلی شي چې نصیحت ورباندې څه ناڅه تاثیر وکړي.

ج. ﴿ وَقُل لَّهُمْ فِىٓ أَنفُسِهِمْ قَوْلًۢا بَلِيغًا ﴾ دغه جمله لاندې متعددې معناوې درلودلی شي:

اول. دوی ته د بلاغت څخه ډکې خبرې وکړه، چې نور څوک نه وي او دوی یوازې وي.

دوهم. دوی ته موثرې خبرې د دوی د زړونو او نفسونو په باره کښې وکړه. په دې معنی چې ستاسو

---

(١) روح المعاني ج٥ ص٦٩

په زړونو باندې الله ﷻ عالم دی، د نفاق څخه لاس واخلئ هسې نه چې ستاسو په باره کښې هم د بېکاره کافرانو په شان د جهاد امر وکړي.

دریم: په خپلو خانونو باندې رحم وکړئ او په لوی لاس خپل ځانونه د دنیا او آخرت په مصائبو باندې مه اخته کوئ.

﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذۡنِ ٱللَّهِۚ وَلَوۡ أَنَّهُمۡ إِذ ظَّلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ جَآءُوكَ فَٱسۡتَغۡفَرُواْ ٱللَّهَ وَٱسۡتَغۡفَرَ لَهُمُ ٱلرَّسُولُ لَوَجَدُواْ ٱللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا ﴿٦٤﴾﴾

[۶۴] او مونږ هيڅ يو پيغمبر (د بل هيڅ شي دپاره) نه دی لېږلی مګر د دې دپاره چې د هغه ﷺ اطاعت د الله ﷻ په إذن وکړی شي (همدا مضمون مو اعلان کړی دی).

او که چېرې يقيناً دوی (منافقان) په هغه وخت کښې تاته درغلي وی چې دوی په خپلو ځانونو باندې ظلم وکړ (ستا د حکميت څخه يې تمرد وکړ او په خپل تمرد باندې پښېمانه شوي وی) نو د الله ﷻ څخه يې ښښنه غوښتې وی او پيغمبر ﷺ هم دوی ته مغفرت غوښتی وی نو خامخا به يې الله ﷻ ښه توبه قبلوونکی (او) مهربان موندلی وی (دوی به پوه شوي وی چې بې شکه الله ﷻ هم توبه قبلوي او هم مهربان دی خو دا کار يې ونه کړ).

د مطلب خلاصه

دا ايت شريف د وړاندېنيو ايتونو دپاره د استدلال په منزله دی چې:

۱ـ يعنې: څوک چې خپل ځان مؤمن ګڼي خو د پيغمبر ﷺ حکميت ته غاړه نه ږدي هغه به ولې د الله ﷻ د غضب وړ نه ګرځي ځکه چې مونږ خو هيڅ پيغمبر د دې دپاره نه دی استولی چې خلک يې ظاهري ايمان راوړي خو په ټولو احکامو کښې يې اطاعت ونه کړي، او نه کوم پيغمبر ﷺ خلکو ته د دې دپاره دعوت ورکړی دی چې د الله ﷻ څخه په غير د ده اطاعت وکړي، بلکې د هر پيغمبر دعوت د الله ﷻ په إذن سره دی. د همدې کبله د پيغمبرانو عليهم السلام اطاعت د الله ﷻ اطاعت دی او د دوی څخه عصيان کول د الله ﷻ څخه عصيان دی.

۲ـ نو کوم خلک چې د ايمان دعوه هم کوي او ستا د حکميت څخه غاړې غړوي هغوی ته په کار وه چې د عصيان څخه وروسته تر هغه وخته پورې نه وی ټال شوي چې الله ﷻ ورباندې مصيبت نازل کړ، او بيا د اعتذار دپاره درغله. دوی ته په کار وه چې د عصيان او ظلم څخه وروسته سمدستي په خپلو کړو باندې پښېمانه شوي وی او ستا حضور ته درغلي وی چې مونږ د خپلې ګناه څخه توبه تائب شوو او د الله ﷻ څخه ښښنه غواړو.

ای پيغمبره! ته هم زمونږ دپاره د الله ﷻ څخه ښښنه وغواړه ځکه چې ستا سوال الله ﷻ ښه قبلوي. نو که دوی په ذکره شوې طريقې باندې عمل کړی وی نو الله ﷻ به يې هم توبې قبولې کړې وی او د مصيبت څخه به يې په امن کښې ساتلي وی او هم به يې ورباندې نوره مهرباني هم کړې وی او د

نیکو کارونو توفیق به یې وربښلی وی. نو په دې تقدیر به یې نه قسمونو ته حاجت وه او نه به ترې تا اعراض کړی وی خو دوی ته حسرت دی چې دغسې کار یې ونه کړ.

توضیحات

۱ ـ که څه هم مونږ د "إِذْنِ الله" په هکله د [البقرة: ۱۰۲] ایت لاندې څه معلومات لیکلي دي خو په دې مقام کښې ورباندې همدومره اضافه کوو چې په یو شي باندې د الله ﷻ "إِذْن" د دې څخه عبارت دی چې الله ﷻ همغه شی اعلان کړی دی او د ټولو خلکو غوږو ته یې رسولی دی[1].
نو دلته یې د معنی حاصل داسې کېږي چې: مونږ خو د هر یوه پیغمبر ﷺ په باره کښې اعلان کړی دی چې د ده اطاعت دې وکړی شي چې د خپل وخت ټول خلک مو ورباندې خبر کړي دي، نو زمونږ د عمومي اعلان څخه وروسته هم چې څوک تمرد کوي نو د هغه څخه به بل طغیانگر څوک وي؟.
۲ ـ که څه هم په ذکر شوي ایت شریف کښې د نبي کریم ﷺ د حیات یوه واقعه بیانه شوې ده خو د مفهوم په اعتبار سره د قیامت د ورځې پورې هغو ټولو واقعاتو ته ورشاملېږي چې د نوموړې واقعې سره مشابهت لري[2]، نو هرڅوک چې د شریعت محمدي (ﷺ) څخه په کومه حادثه کښې غاړه وغړوي نو هغه ته په کار دي چې سمدستي توبه تائب شي او اسلامي احکامو ته غاړه کېږدي، اُمید دی چې الله ﷻ به یې توبه قبوله کړي او گناهونه به ورته وبښي او توفیق به ورکړي.

سوال جواب

۳ ـ که څوک وایي چې: د نبي کریم ﷺ د وفات څخه وروسته خو د ذکر شوي توبې یو شرط فوتېږي چې: ﴿ جَآءُوكَ ﴾ یعنې: چې تاته درغلي وي. نو د قیامت د ورځې پورې به مشابه واقعاتو ته څنگه شامل شي؟
مونږ وایو چې: د یوې گناه څخه توبه کول په هغه وخت کښې د اعتماد وړ جوړېږي چې پښېماني ورباندې ښکاره شي، نو څرنگه چې په ذکره شوې واقعه کښې منافق سړی نبي کریم ﷺ ته د حکمیت دپاره د ورتللو څخه منعه راوړې وه نو د هغه د توبې او پښېمانۍ دا خبره یوه برخه وګرځېدله چې نبي کریم ﷺ ته ورشي او په حکمیت باندې یې ومني چې مخکښې چې هر څه وشوه هغه وشوه خو زه ستا په حکمیت باندې راضي یم.
دا د یو پلوه، او د بله پلوه نوموړي منافق د نبي کریم ﷺ د حکمیت نه منلو څخه د اهانت بویې پورته کېده، نو ځکه د هغه په توبه کښې دا ټکی وراضافه شو چې ﴿ وَٱسْتَغْفَرَ لَهُمُ ٱلرَّسُولُ ﴾ او پیغمبر ﷺ هم ورته د الله ﷻ څخه مغفرت وغواړي. نو چې د الله ﷻ څخه ورته مغفرت غواړي نو په خپله خو به یې ورته ضرور بښنه کړې وي.

---

(۱) مفردات الراغب ص۱۰
(۲) روح المعاني ج۵ ص۷۱

لذه دا چې د نبي کریم ﷺ د وفات څخه وروسته اسلامي شریعت د حکمیت حق لري چې د وخت قاضیان او حاکمان یې د قضایا وو د فیصلو دپاره کړنلاره وګرځوي. او مسلمانان مکلف دي چې اطاعت یې وکړي. نو ذکر شوی شرط ﴿ جَآءُوكَ ﴾ د همغه وخت پورې اختصاص لري او بس.

یوه قیصه

۴_ که څه هم خینو مفسرینو کرامو په دې مقام کښې د العتبی علیه الرحمة د خولې څخه یوه قیصه لیکلې ده چې یو اعرابي د نبي کریم ﷺ قبر ته راغی او ذکر شوی ایت شریف یې ولوست او نبي کریم ﷺ یې مخاطب کړ چې: ای پیغمبره! زه درته راغلی یم او خپل رب ته دې شفیع ګرځوم چې ماته ګناه وبښي. او بیا د څه اشعارو د لوستلو څخه وروسته په مخه لاړ، روان شو. په دغه وخت کښې په ماباندې خوب راغی، په خوب کښې نبي کریم ﷺ ګورم چې امر یې راته وکړ چې: ای عُتبی! ته اعرابي پسې ورشه او زېری ورکړه چې: "اِنَّ اللهَ قَدْ غَفَرَ لَهُ"[1] یقینًا الله ﷻ ورته مغفرت وکړ.

مګر موږ ته دا قیصه دومره اعتباري نه ښکاري چې د شرعي احکامو مصدره جوړه شي. او دا څکه چې یوازې د پیغمبرانو علیهم السلام خوبونه وحې ګڼل کېږي او بس.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵_ که څوک وایي چې: د وراندې تېر کړې ﴿ جَآءُوكَ ﴾ سره د مطابقت دپاره خو "وَاسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ" په کار وه چې نازل شوی وی نو په دې کښې څه حکمت دی چې د ضمیر (ت) په عوض اسم ظاهر ﴿ ٱلرَّسُولُ ﴾ نازل شو؟

موږ وایو چې: ضمیر خو په محض ذات باندې دلالت کوي او د هیڅ وصف لحاظ پکښې نه وي، حال دا چې ذکر شوی اهانت خو نبي کریم ﷺ ته د رسالت د کبله راجع شوی وه چې حکمیت د ده حق وه او هغوی تمرد وکړ او د پښو لاندې یې کړ. نو په کار وه چې په استغفار کښې هم د رسالت لحاظ وساتل شي، که بالفرض د نبي کریم ﷺ شخصي حق (د پولې پټې حق) هغوی د پښو لاندې کړی وی نو بیا به "وَاسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ" نازل شوی وی.

﴿ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ
حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾ وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنِ اقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ أَوِ اخْرُجُوا
مِن دِيَارِكُم مَّا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِّنْهُمْ وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَشَدَّ
تَثْبِيتًا ﴿٦٦﴾ وَإِذًا لَّآتَيْنَاهُم مِّن لَّدُنَّا أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٦٧﴾ وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿٦٨﴾ ﴾

[1] تفسیر ابن کثیر ج۱ ص ۵۲۰

[۶۵] نو (کامل مؤمنان به) نه شي، ستا په رب مې دې قسم وي چې (کامل) مؤمنان به نه شي ترڅو چې تا په هغو (قضایاوو) کښې د حکم په حیث ومني چې د دوی په منځو کښې واقع کېږي بیا (ستا د فیصلې څخه وروسته) په زړونو کښې د هغه شي څخه چې تا فیصله کړ څه تنګوالی (هم) مونده نه کړي او غاړې ورته کېږدي غاړه ایښودل.

[۶۶] او که (بالفرض) مونږ په دوی باندې فرض کړي وی چې خپل خانونه ووژنئ او یا د خپلو کورونو څخه ووځئ، نو دا (کار) به نه وی کړی مګر د دوی څخه کمو (خلکو).

او که یقیناً دوی هغه حکم وکړي (عملي کړي) چې دوی ته پرې نصیحت ورکولی کېږي (چې اسان حکم دی) نو دا به ورته ضرور ډېر بهتر وی او (د ایمان) د تحکیم د حیثه به (ورته) ډېر سخت (او قوي) وي.

[۶۷] او په دې وخت کښې (چې اسان احکام یې عملي کړي وی) دوی ته به مونږ ضرور د خپل جانبه لوی اجر (خپله رضا او جنتونه) ورکړي وی.

[۶۸] او ضرور به مو دوی ته (په دنیا کښې) سمه سیده لاره ورښودلې وی (او توفیق به مو ورکړی وی).

شان نزول

مفسرینو کرامو د دې ایتونو په شان نزول کښې دوه روایتونه ذکر کړي دي:

۱ـ یو روایت دا دی چې یوه ورځې د زبیر بن العوام ﷺ د بل کوم صحابي ﷺ سره د یوې ویالې په باره کښې لانجه وه چې د دواړو د خرما باغونو ته به په هغې کښې سیلابي اوبه وربهېدلې، بل صحابي ﷺ وویلې چې: زما باغ ته اوبه راخوشې کړه که څه هم ستا باغ زما څخه مخکښې دی، خو زبیر ﷺ دا خبره نه منله تر دې چې جګړه د نبي کریم ﷺ حضور ته وېړله شوه. نو نبي کریم ﷺ امر وکړ چې: «اسْقِ يَا زُبَيْرُ ثُمَّ أَرْسِلِ الْمَاءَ إِلَى جَارِكَ» ای زبیره! خپل باغ ته دې اوبه ورکړه او بیا دې د ګاونډي باغ ته اوبه ورخوشې کړه. نو بل صحابي ﷺ په غُصه شو او ویې ویلې چې: ای د الله رسوله! هغه دې د عمې (ترور) زوی وه خکه دې د هغه په ګټه فیصله وکړه. نو نبي کریم ﷺ وویلې چې: ای زبیره! خپل باغ ته دې اوبه ورکړه او پکښې ډې یې کړه ترڅو چې لوړو پولو ته ورسېږي. یعنې خپل حق دې پوره واخله په اولني حکم کښې خو مې تاته هدایت کړی وه چې د خپل ګاونډي دپاره د لږ څه حق څخه ورتېر شه، خو چې هغه په دې مراعات باندې هم قانع نه شو نو خپل حق پوره واخله.

زبیر ﷺ وایي چې زما ګومان دی چې ذکر شوی ایت به په همدغې واقعه کښې نازل شوی وي[۱].

۲ـ بل روایت دا دی چې: د دې ایتونو شان نزول همغه قیصه ده چې د [النساء: ۶۰] ایت لاندې ذکره شوه. نو د دې روایت حاصل داسې کېږي چې: د همغه ایت څخه آن تردې ایتونو پورې

(۱) سنن النسائي ج۲ ص۲۰۷

ټول اېتونه د همغې قيصې په ارتباط نازل شوي دي[١].

مونږ ته داسې ښکاري چې د زبير ﷺ قيصه كه څه هم د ذكر شوي اېتونو د مصداقاتو څخه شمېرله کېږي او څه لرې نه ده چې د اېتونو د نزول په وخت كښې به ذكره شوې قيصه هم واقع شوې وي مگر اصلي شان نزول يې همدغه دوهم روايت دی ځکه چې:

الف: پخپله زبير ﷺ ويلي دي چې: «فَمَا أَحْسِبُ هَذِهِ الْآيَاتِ إِلَّا نَزَلَتْ فِي ذَلِكَ»[٢] زه گومان نه كوم چې دا اېتونه همدا زمونږ د قيصې څخه په غير په بل شي كښې نازل شوي وي. يعنې دا د ده خپل اټکل دی او بس.

ب: په اېتونو كښې داسې كلمې نازلې شوې دي چې د منافق سره ښې مناسبې دي لكه ﴿ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾ الآية چې وروسته به واضحه شي.

ج: د اېتونو سياق او سباق همدا دوهم روايت تائيدوي. داسې ښكاري چې همغه ذكر شوی مضمون به پكښې تعقيب شوی وي.

د مطلب خلاصه

١ـ يعنې: اى پيغمبره! دغسې نه ده لكه چې د ايمان مدعيان خيال كوي چې د مومنانو څخه به وشمېرل شي حال دا چې ستا حكميت ته به يې غاړې نه وي ايښې.

اى پيغمبره! ستا په رب مې دې قسم وي چې دوی به تر هغه د مؤمنانو په ټولگي كښې د الله په نزد ونه شمېرل شي ترڅو چې دوی د خپلو قضاياوو د فيصلو دپاره تا د حَكم په صفت ومني او بيا ستا د فيصلې څخه وروسته همدغې فيصلې ته ظاهرا او باطنًا تسليم شي، چې نه په زړونو كښې څه تنگي او خپگان احساس كړي او نه په جوارحو باندې كومه غير مناسبه رويه وكړي. يعنې په زړونو كښې يې داسې تنگي واقع نه شي چې د دوی د اختيار لاندې راځي ځكه چې په غير اختياري شيانو باندې خو الله ﷻ څوک نه نيسي: ﴿ لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ﴾ [البقرة: ٢٨٦] يعنې: الله ﷻ هيڅوک نه مكلف كوي مگر په هغه شي باندې چې د هغه د وسې (توان) لاندې وي.

٢ـ اى پيغمبره! دوی به څنگه د مؤمنانو په ټولگي كښې د الله په نزد وشمېرل شي حال دا چې دوی ستا په حكميت باندې په يوه جزيي شي كښې هم قناعت نه شي كولی او ورته تسليم نه دي. د مؤمنانو ټولگی خو هغه دي چې په ډېرو مهمو او مشكلو مسائلو كښې هم شرعي احكام عملي كوي كه څه هم هغوی ته د ځان په وژلو او يا د خپل وطن څخه په وتلو تمام شي.

نو كه بالفرض مونږ تاته وحې كړې وی او په خلكو باندې مو فرض كړې وی چې يا خپل ځانونه ووژنئ او يا يو بل ووژنئ او يا د خپلو كورونو څخه بهر شئ، نو د ايمان ذكر شوي مدعيانو خو به

(١) تفسير الطبري ج٤ ص١٥٩

(٢) صحيح البخاري ج٢ ص٦٦٠.

دغه یو حکم هم نه وی عملي کړی مګر لږو خلکو، چې یا یې څه غرض درلودی او یا د څه مصیبت د خطر لاندې راغلي وی، لکه چې د همدوی څخه ځینې کسان تاته د مصیبت د ورسېدلو څخه وروسته درغله او د دروغو په قسمونو باندې یې پیل وکړ.

۳_ ای پیغمبره! د ایمان د ذکر شوو مدعیانو په دغې وضعه کښې څه خیر نشته که څه هم دوی یې د خانونو دپاره خیر ګڼي، ځکه چې آخر رسوا کېږي او باطني خباثت یې دربښکاره کېږي. خیر بې په دې کښې دی چې ستا نصیحت یې منلی وی او قلبًا وربانديې قانع شوي وی نو مونږ به د دوی د زړونو اضطراب (منافقت) لرې کړی وی او لوی اجر به مو ورکړی وی.

برسېره په دې، دوی ته به مو سمه لاره ښودلې وی او د نېکیو توفیق به مو ورکړی وی. او کومه وضعه چې دوی غوره کړې ده په دې کښې یې نه د دنیا خیر شته او نه د آخرت، نه به یې منافقت د منځه لاړ شي او نه به یې توفیق په نصیب شي او همېشه به رسوا او شرمنده وي.

توضیحات

۱_ د عربیت په لحاظ سره مفسرین کرام په ﴿ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾ کښې لاندې نظریات لري:

الف: ځینې وایي چې: د ﴿ فَلا ﴾ مدخول مقدر دی او تقدیر یې داسې کېږي چې: "فَلَيْسَ الْأَمْرُ كَمَا يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا"[۱] یعنې نو خبره داسې نه ده لکه چې دوی خیال کوي چې یقینًا دوی ایمان راوړی دی.

ب: ځینې وایي چې د "لا" توری زائد دی نو په معنی کښې څه دخل نه لري او صورت یې داسې کېږي چې: "فَوَ رَبِّكَ"[۲] لکه چې همدارنګه عبارت په بل ایت کښې هم شته: ﴿ فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴾ [الحجر: ۹۲] یعنې: ستا په رب مې دې قسم وي چې د دوی ټولو څخه به پوښتنه وکړو.

تبصره

که څه هم په ذکر شوو دواړو صورتونو کښې د معنی په لحاظ چندان فرق نه واقع کېږي خو په دوهم صورت باندې دا اعتراض شته چې د اشد ضرورت څخه په غیر باید د قرآن کریم په یوه وړوکې کلمه باندې هم د زائد حکم ونه کړی شي او دلته خو ورته اشد ضرورت نشته، لکه چې په اول صورت سره ضرورت پوره شوی دی.

هو! په اولني صورت کښې اعتراض دا دی چې د تقدیر په ظهور سره یې د "لا" توری د خپل اصلیت څخه ویستلی دی او د "لَيْسَ" معنی ته یې اړولی دی او د مقدر قرینه یې مقام ګڼلی دی، مګر زمونږ په نظر باید چې تقدیر یې "فَلَا يُؤْمِنُونَ وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ" ظاهر کړی شي. او دا ځکه چې:

(۱) البحر المحیط ج۳ ص۵۹۴
(۲) تفسیر الکشاف ج۱ ص۵۲۸

الف: همدارنګه تقدیر د قرآن کریم په بل ایت کښې شته چې: ﴿ وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ٱسْتَجَارَكَ ﴾ [التوبة: ٦] یعني: نو که د مشرکانو څخه کوم یو درڅخه امان وغواړي. ځکه چې د تقدیر ظهور بې داسې دی چې: "وَإِنْ اسْتَجَارَكَ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ".

ب: په دې صورت کښې د مقدر قرینه لفظي ګرځي او دومره قوي ده چې حتی د نحویانو په مذهب باندې دا حذف واجب دی.

ج: په دې صورت کښې د ﴿ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾ جمله د مقدر "لَا يُؤْمِنُونَ" دپاره تفسیر واقع کېږي، او ښکاره ده چې کوم یو محذوف چې د هغه تفسیر ذکر وي داسې ګڼل کېږي لکه چې بالکل محذوف نه وي.

د پوخ ایمان شرطونه

٢ـ الله ﷻ په دې مقام کښې د پاخه (قوي) ایمان لاندې شرطونه ټاکلي دي او په قسم سره یې تائید کړي دي:

الف: چې د پیغمبر ﷺ په حکمیت باندې سړی راضي شي او خپل قضایا د فیصلې دپاره په همدې طرف باندې راجع کړي.

ب: چې د فیصلې څخه وروسته قلبًا مطمئن شي چې همدا فیصله حقه ده، او په زړه کښې یې څه شک او شبه نه وي چې عدالت پکښې نشته او بې انصافه حکم دی.

ج: چې ظاهراً هم همغه فیصله عملي کړي او غاړه ورته کېږدي.

د ذکر شوي ایت شریف د مضمون یو نظیر په لاندې حدیث شریف کښې ولولئ:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «وَاللهِ لَا يُؤْمِنُ وَاللهِ لَا يُؤْمِنُ وَاللهِ لَا يُؤْمِنُ» یعني: په الله ﷻ مې دې قسم وي چې مؤمن به نه شي، په الله ﷻ مې دې قسم وي چې مؤمن به نه شي، په الله ﷻ مې دې قسم وي چې مؤمن به نه شي. چا ورته وویلې: «وَمَنْ يَا رَسُولَ اللهِ» او څوک ای د الله رسوله!. نو ده ﷺ وفرمایل: «الَّذِي لَا يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ»[1] یعني: هغه څوک چې د ده ګاونډی د ده د شرونو څخه په امن کښې نه وي.

سوال جواب

٣ـ که څوک وایي چې: که د ذکر شوو ایتونو څخه منافقان مطلب وي لکه چې د شان نزول یو روایت ورباندې دلالت کوي خو څه خبره نشته، او که د شان نزول لمړني روایت ته وکتل شي نو بوښتنه دا ده چې: ایا یو مؤمن کافر کېږي او د اسلام څخه اوځي که بالفرض د شریعت حکمیت ته غاړه کېنږدي او یا یې ګاونډیان د شرونو څخه په امن کښې نه وي؟

[1] صحیح البخاري ج٢ ص٨٨٩

مونږ وایو چې: د ایمان په تعریف کښې لاندې دوه ډوله ایتونه نازل شوي دي او هم پکښې لاندې دوه ډوله احادیث روایت شوي دي.

الف: یو ډول هغه ایتونه او احادیث دي چې ایمان صرف د عقیدې او قلبي تصدیق څخه عبارت ګڼي، او د اعمالو پکښې هیڅ ذکر نه وي.

ب: بل ډول هغه دی چې د قلبي تصدیق سره، سره صالح اعمال یې هم پکښې شامل کړي دي.

نو ایمان په اوله معنی باندې سړي ته د دوزخ د خلود څخه نجات ورکوي چې په یو وخت کښې خو به تري راووزي، او په دوهمه معنی باندې سړي ته بالکل نجات ورکوي چې د سره به دوزخ ته ورداخل نه شي، نو په دې معنی باندې یې د کامل ایمان په نامه یادولی شو.

یا په بل عبارت: لکه چې کله-کله د کفر اطلاق په ګناهونو کبېرې همدارنګه د ایمان اطلاق هم په نېکو اعمالو باندې هم کېږي، نبي کریم ﷺ فرمايي: «اَلْإِيمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ بَابًا فَأَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ وَأَرْفَعُهَا قَوْلُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ»[1] یعني: ایمان څه د پاسه اویا څانګې لري نو ډېره وړه څانګه یې د لارې څخه ضررناک شی لرې کول دي او لوړه څانګه یې دا قول دی چې «لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ» د عبادت لایق بل څوک نشته مګر یکې یو الله ﷻ دی.

نو که ذکر شوي ایتونه د لمړني شان نزول په اعتبار سره تفسیر کړی شي هم څه منافي خبره نه ده. نو معنی به یې داسې شي چې: ﴿ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾ کامل مؤمنان به نه شي.

که څوک په دې موضوع کښې به تفصیلوار بحث غواړي نو خینو اوږدو کتابونو[2] ته دې مراجعه وکړي.

سوال جواب

۴ـ که څوک وايي چې: په ﴿ وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ ﴾ کښې د "عَلَيْهِمْ" ضمیر خو به یا منافقانو ته او یا کاملو مسلمانانو ته راجع وي مګر هرې یوې ډلې ته چې راجع شي نو د ﴿ إِلَّا قَلِيلٌ مِّنْهُمْ ﴾ استثناء ورسره سمون نه خوري خکه چې په منافقانو کښې نه څوک خان وژني ته حاضرېږي او نه جلا وطنی ته. او کامل مسلمانان خو ورته ټول حاضر دي هسې نه چې خینې به یې وکړي او خینې به ورته شا کړي؟.

مونږ وایو چې : د دې سوال دپاره لاندې جوابونه ولولئ:

الف: په ﴿ عَلَيْهِمْ ﴾ منافقانو ته ضمیر راجع دی او څه لرې نه ده چې د ریاکارۍ دپاره خینې منافقان هم خان وژني ته حاضر شي او هم جلا وطنی ته[3].

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۸۹

(۲) عمدة القاري للعيني ج۱ ص۱۰۲ـ۱۱۱

(۳) تفسیر المظهري ج۲ ص۱۵۸

مگر دا جواب ډېر کمزوری دی ځکه چې ممکنه ده چې منافقان د منافقت د پټولو دپاره هر شی وکړي خو دا راته ممکنه نه ښکاري چې یا ځان مړ کړي او یا وطن پرېږدي، د همدې کبله د تبوک په غزا کښې د منافقت پرده څيرې او په ډاګه شوه.

ب: نوموړی ضمیر ټولو خلکو ته راجع دی[١]، مگر په مرجع کښې دا ضرور ده چې وړاندې باید ذکر وي او ټول خلک (النَّاس) خو وړاندې مذکور نه دي. علاوه په دې، په ټولو خلکو کښې هیڅ بحث نشته بلکې بحث په هغو خلکو کښې راروان دی چې هغوی د ایمان دعوه کوي.

ج: نو ښه دا ده چې نوموړی ضمیر د ایمان مدعیانو ته راجع کړی شي برابره خبره ده چې په دروغو یې دعوه کوي لکه منافقان، او که په رښتیا وو لکه مؤمنان، او هم برابره خبره ده چې په ایمان کښې کامل وي او که کمال ته نه وي رسېدلي. نو د معنی حاصل به یې داسې شي: که بالفرض مونږ د ذکر شوي ثقیل حکم فرضیت نازل کړی وی نو صرف کاملو مؤمنانو به خپلې غاړې خلاصې کړې وی، د منافقانو به منافقت ښکاره شوی وی او غیر کامل مؤمنان به ناکام شوي وی. خو الله ﷻ لطف وکړ او ذکر شوی ثقیل حکم یې نازل نه کړ.

نو باید منافقان وډار شي چې ترڅو به په خپل منافقت باندې پردې اچوي، آخر به یې په یوه ثقیل حکم سره منافقت ښکاره شي لکه جهاد. او غیر کاملو مؤمنانو ته هم په کار دي چې په دغو اسانو احکامو کښې سستي ونه کړي او ځانونه کمال ته ورسوي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وايي چې: ایا په صحابه وو کرامو ؓ کښې غیر کامل مؤمنان موجود وه؟.

مونږ وایو: لکه چې وړاندې تیره شوه چې د ایمان کمال خو په نیکو اعمالو باندې زیاتیږي، او ښکاره ده چې صحابه کرام ؓ خو د ګناه څخه معصوم نوو عصمت خو د پیغمبرانو علیهم السلام خاصه ده، نو لکه څنګه چې الله ﷻ خپل پیغمبران علیهم السلام په درجاتو کښې متفاضل پیدا کړي دي همدارنګه په مؤمنانو کښې هم یو تربله تفاضل شته چې ځینې کامل دي او ځینې لا کمال ته نه دي رسېدلي[٢].

د همدې کبله مونږ (أهل السنة والجماعة) په بهترۍ کښې څلورو خلیفه ګانو ؓ ته داسې ترتیب ورکوو چې: ١ـ ابو بکر (الصدیق ؓ). ٢ـ عمر الفاروق ؓ. ٣ـ عثمان جامع القرآن ؓ. ۴ـ علي سیف الله ؓ. که ټول یو برابر وی نو مونږ به ذکر شوی ترتیب نه وی ورکړی.

برسېره په دې کله چې ذکر شوی ایت شریف نازل شو نو نبي کریم ﷺ ځنو خاصو صحابه کرامو ؓ ته اشاره وکړه چې دوی د همدغې جملې څخه دي او ټول یې یاد نه کړه، همدارنګه په صحابه کرامو ؓ کښې هم ځنو ځنو وویلي که دغه حکم الله ﷻ فرض کړی وی نو مونږ به پرې ضرور عمل کړی وی، لاندې تفصیل ولولئ:

---

(١) التفسیر الکبیر ج۱۰ ص۱۶۷

(٢) تفسیر القرطبي ج۵ ص۲۸۱

الف: کله چې نبي کريم ﷺ ذکر شوی ایت شریف ولوست نو په خپل مبارک لاس سره يې عبد الله بن رواحه رضی الله عنه ته اشاره وکړه چې: «لَوْ أَنَّ اللهَ كَتَبَ ذٰلِكَ لَكَانَ هٰذَا مِنْ أُولٰئِكَ الْقَلِيْلِ»[1] یعني که بالفرض الله ﷻ ذکر شوی ثقیل حکم نازل کړی وی نو دا به د همدغو قلیلو څخه وی او عملي کړی به يې وی.

ب: همدارنګه نبي کريم ﷺ وفرمایل چې: «لَوْ نَزَلَتْ لَكَانَ ابْنُ أُمِّ عَبْدٍ مِنْهُمْ»[2] یعني: که بالفرض ثقیل حکم نازل شوی وی نو ابن أم عبد (عبد الله بن مسعود رضی الله عنه) به ضرور د همدوی څخه وي.

ج: کله چې ذکر شوی ایت شریف نازل شو نو څه کمو صحابه کرامو رضی الله عنهم ـ لکه عمر الفاروق رضی الله عنه، عمار بن یاسر رضی الله عنه، عبد الله بن مسعود رضی الله عنه او څو نورو ـ وویلي چې: په الله ﷻ قسم دی که مونږ پرې مامور کړی شوي وی نو مونږ به عملي کړی وی، خو الله ﷻ ته حمد وايو چې مونږ ته يې ترې عافیت راکړ او مامور يې نه کړو. نو د دغو صحابه کرامو رضی الله عنهم وېناوې نبي کريم ﷺ ته ورسېدې نو هغه ﷺ وفرمایل چې: «إِنَّ مِنْ أُمَّتِي لَرِجَالًا الْإِيْمَانُ فِي قُلُوبِهِمْ أَثْبَتُ مِنَ الْجِبَالِ الرَّوَاسِي»[3] یعني: یقیناً زما د أمت څخه داسې سړي هم شته چې خامخا د دوی په زړونو کښې د ثابتو غرونو څخه ایمان ډېر کلک او قوي دی.

﴿ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ فَأُوْلَٰٓئِكَ مَعَ ٱلَّذِينَ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِم مِّنَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ وَٱلصِّدِّيقِينَ وَٱلشُّهَدَآءِ وَٱلصَّٰلِحِينَ ۚ وَحَسُنَ أُوْلَٰٓئِكَ رَفِيقًا ﴿٦٩﴾ ذَٰلِكَ ٱلْفَضْلُ مِنَ ٱللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ عَلِيمًا ﴿٧٠﴾ ﴾

[۶۹] او هر څوک چې د الله ﷻ او د پیغمبر ﷺ اطاعت کوي نو همدوی به د هغو کسانو سره (اندیوالان) وي چې په هغوی باندې الله ﷻ انعام کړی دی (چې عبارت دي) له پیغمبرانو او صدیقینو او شهیدانو او صالحینو څخه. او دغه کسان د اندیوالۍ له حیثه ډېر ښه اندیوالان دي.

[۷۰] دغه فضل (د ذکرو شوو څلور ډلو سره اندیوالي) د الله ﷻ د پلوه دی او الله ﷻ د پوره (په صفت) بس دی (چې څوک يې د اندیوالۍ لیاقت لري او څوک يې نه لري).

شان نزول

د ذکر شوو دواړو ایتونو د شان نزول په باره کښې زښت ډېر واقعات روایت شوي دي[4]، لاندې یوه واقعه د مثال په توګه ولولئ:

---

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۵۸۷؛ تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۵۲۲

(۲) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۵۲۲

(۳) تفسیر البغوي ج۱ ص۴۴۹

(۴) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۵۲۲؛ الدر المنثور ج۲ ص۵۸۸

بوه ورځې نبي کريم ﷺ ثوبان رضي الله عنه وليد چې رنګ يې زيړ تبتبدلی وه او ډېر وارخطا وه نو نبي کریم ﷺ تري پوښتنه وکړه چې: دا ولې زېړ بېړ يې، مريض يې که څنګه؟ هغه وويلې چې: يا رسول الله! زه هيڅ مريض نه يم خو فقط همدومره ده چې تا ونه ګورم ډېر پرېشانه يم خصوصاً چې کله آخرت راياد شي چې که زه جنت ته لاړ شم هم نو ستا مقام ته خو نه شم دررسېدلی نو هلته به دې ونه شم کتلی، دغې خبرې ډېر غمژن کړی يم. نو الله ﷻ ذکر شوي ايتونه نازل کړه[١].

ارتباطونه

١ـ وړاندې منافقانو ته توصيه شوې وه چې د منافقت څخه لاس واخلي او نصيحت قبول کړي دا ورته بهتر کار دی، او په دې ايتونو کښې د بهترۍ تفصيل بيان شوی دی چې د نيکانو سره به يې ابدي انډيوالي جوړه شي او که نه نو د ابد دپاره به د فرعونيانو او شيطانانو سره به دوزخ کښې پراته وي.

٢ـ هلته واضحه شوې وه چې په اطاعت سره به هغوی ته عظيم اجر ورکړي او هدايت (توفيق) به يې په برخه شي، او دلته د عظيم اجر يو مثال ښودلی شوی دی چې الله ﷻ به دومره توفيق ورکړي حتی چې د نيکانو انډيوالي به ترلاسه کړي خکه چې الله ﷻ هم توبه قبلوونکی دی او هم مهربان دی.

د مطلب خلاصه

يعنې: هر څوک چې د الله ﷻ د پيغمبر ﷺ اطاعت وکړي که څه هم پخوا يې ډېر معصيتونه کړي وي خو په هغو باندې توبه تائب شي او د پاخه ايمان درې شرطونه يې ـچې وړاندې بيان شوي دي- په زړه کښې ځای ونيسي، نو الله ﷻ به يې په تېرو شوو ګناهونو باندې ونه نيسي. او د هغو کسانو انډيوالي به يې په نصيب شي چې په هغوی باندې الله ﷻ انعام کړی دی او د الله ﷻ مقبول بندګان دي، چې هغوی عبارت دي:

١ـ د پيغمبرانو عليهم السلام څخه، چې الله ﷻ د ګناهونو څخه معصوم پيدا کړي دي.

٢ـ د صديقينو څخه، چې په کامله توګه د هغوی په زړونو کښې ايمان ځای نيولی دی، حتی که په هغوی باندې فرض شوي وي او يا پرې فرض شي چې خانونه ووژني نو هغوی به خانونه وژلي وي او يا به يې ووژني.

٣ـ د شهيدانو څخه، چې هغوی په يقين سره د جهاد د فرضيت په وخت کښې خپل خانونه د في سبيل الله جهاد دپاره وقف کړي وه او يا يې وقف کوي ترڅو چې پکښې يا شهيدان شوي دي او يا شهيدان شي.

۴ـ د عامو صالحو بندګانو څخه چې هغوی په ټول اسلام کښې ورننوتلي دي او د نبي کريم ﷺ محبت يې په زړونو کښې دومره ځای نيولی وي چې په مخونو باندې يې اثار او ښې د ورايه ښکاري.

---

(١) اسباب النزول للواحدي ص ١١٠

الله ﷻ پوهېږي چې د خپلو په اعمالو کښې به قصور وي او د ذکر شوو څلورو وارو
رفاقت ته به نه شي رسېدلی خو دا د الله ﷻ فضل دی چې د قصور سره-سره یې د هغوی په
کښې شاملوي او هغوی ته یې وررسوي او پخواني ګناهونه او مخالفتونه یې د منځه ورل کېږي.

توضيحات

۱ـ مونږ ته الله ﷻ د سوال طریقه راښودلې ده چې: ﴿ٱهۡدِنَا ٱلصِّرَٰطَ ٱلۡمُسۡتَقِيمَ ۝ صِرَٰطَ ٱلَّذِينَ أَنۡعَمۡتَ عَلَيۡهِمۡ﴾ [الفاتحة: ۶ـ ۷] یعنې: ای الله! مونږ ته برابره لاره راوښایې، د هغو کسانو لاره چې په هغوی باندې تا انعام کړی دی، چې ذکر شوې څلور ډلې دي. نو ذکر شوي ایتونه د "الفاتحة" د سورت تفسیر واقع کېږي.

صدیق چا ته وایي؟

۲ـ د "الصِّدِّيقِينَ" کلمه د "صِدِّيق" جمعه ده چې د صدق څخه اخستله شوې ده او د صادق یعنې رښتیني مبالغه ده. نو معنی یې داسې را اوخي چې صدیق هغه څوک دی چې ډېر رښتیني وي او مفسرینو کرامو یې ډېرې معناوې کړې دي، مثلاً:

الف: "صِدِّيق" هغه څوک دی چې هیڅکله یې په خوله باندې دروغ نه راځي او ټول کړه وړه یې په رښتیاوو وي[۱].

ب: هغه څوک دی چې په ایمان راوړلو کښې هیڅ دلیل او برهان ته نه وي ټال شوی. او برسېره په دې، د نورو مؤمنانو دپاره په ایمان راوړلو کښې مخکښې هم جوړ شوی وي[۲].

ج: "صِدِّيق" هغه څوک دی[۳] چې الله ﷻ فرمایي: ﴿وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦٓ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلصِّدِّيقُونَ﴾ [الحدید: ۱۹] او هغه کسان چې په الله ﷻ او د ده ﷻ په ټولو پیغمبرانو باندې یې ایمان راوړی دی دغه کسان همدوی ډېر رښتیني دي.

صدیقیت په مقبولیت کښې یوه ډېره اوچته درجه ده حتی د همدې درجې څخه وروسته د نبوت درجه ده، او د نبوت څخه راښکته د صدیقیت درجه ده.

صدیقان په پخوانیو امتونو کښې هم ډېر تېر شوي دي، لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿وَأُمُّهُۥ صِدِّيقَةٞ﴾ [المائدة: ۷۵] یعنې: او د عیسی ؑ مور (بي بي مریمې رضی الله عنها) ډېره رښتیني وه. او الحمد لله ﷻ په دې امت کښې هم ډېر دي خو په ټولو کښې زیات رښتیني ابو بکر الصدیق ؓ دی چې (د څو معدودو کسانو څخه په غیر) نور ټول اُمت د نوموړي په صدیقیت باندې متفق دي او تبریک ورته وایي.

---

(۱) مفردات الراغب ص۲۸۵
(۲) التفسیر الکبیر ج۱۰ ص۱۷۲
(۳) البحر المحیط ج۳ ص۷۰۰

بو، ورځي أبو بكر الصديق ﷺ نبي كريم ﷺ ته وويلې چې: «لَوْ أَمَرْتَنِي أَنْ أَقْتُلَ نَفْسِي لَفَعَلْتُ قَالَ صَدَقْتَ يَا أَبَابَكْرٍ»[١] يعنې: كه ماته امر وكړې چې خپل خان ووژنم نو دا كار به وكړم نبي كريم ﷺ ورته وويلې چې: اى أبو بكره! ته بالكل رښتيا وايې. يعنې په تا كښې مو كله هم دروغ نه دي موندلي

شهيدان څوک دي؟

٣_ د شهيدانو په باره كښې مونږ د [البقرة: ۱۵۴] ايت لاندې پوره څېړنه كړې ده، خو دلته فقط همدومره خبره اضافه كوو چې: ځينې مفسرين كرام وايي چې په دې ايت شريف كښې في سبيل الله شهيدان مراد نه دي بلكې شهادت وركوونكي مراد دي[٢]، الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَٰكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِّتَكُونُوا۟ شُهَدَآءَ عَلَى ٱلنَّاسِ ﴾ [البقرة:١٤٣] يعنې: او همدارنګه مو تاسو غوره امت ګرځولي ياست چې ترڅو په خلكو باندې (د قيامت په ورځ) شاهدي ووایاست.

مګر مونږ ته دا ښه ښكاري چې په دې ايت كښې في سبيل الله شهيدان مراد دي ـ والله ﷻ أعلم. او دا ځكه چې:

الف. ايتونه او احاديث د في سبيل الله شهيدانو په باره كښې زښت ډېر دي چې د دوى بهترې او فضائل پكښې د ورايه ښكاري، مثلا نبي كريم ﷺ فرمايلي دي: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوَدِدْتُ أَنِّي أُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللهِ ثُمَّ أَحْيَا ثُمَّ أُقْتَلُ ثُمَّ أَحْيَا ثُمَّ أُقْتَلُ ثُمَّ أَحْيَا ثُمَّ أُقْتَلُ»[٣] يعنې: په هغه الله ﷻ مې دې قسم وي چې زما نفس د هغه ﷻ په واک كښې دى چې خامخا يقينًا دا ښه ګڼم چې د الله ﷻ په لار كښې ووژل شم بيا ژوندى شم، بيا ووژلى شم بيا ژوندى كړى شم، بيا ووژلى شم بيا ژوندى كړى شم بيا ووژلى شم.

زمونږ معلوماتو ته په كتلو سره ګومان نه كوو چې د بل نېک كار په باره كښې نبي كريم ﷺ داسې آرزو كړې وي لكه په ذكر شوي حديث شريف كښې يې چې د شهيد كېدلو په هكله كړې ده.

همدا مضمون يوه پښتون شاعر په خپل يوه شعر كښې داسې ځاى په ځاى كړى دى چې[٤]:

د قيامت په ورځ به يې بيا له تا قربان كړم :: چې صورت مې خداى معاد كړي په محشر بيا

الف. د قرآن كريم سياق او سباق هم ناري وهي چې دلته د ﴿ وَٱلشُّهَدَآءِ ﴾ څخه في سبيل الله شهيدان مراد دي.

يو خل تېر شوى ايت ﴿ وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنِ ٱقْتُلُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ ﴾ تر آخره پورې بيا ولولئ او متصل راتلونكي ايتونو ته خير شئ نو په ذكر شوي تفسير باندې به مو ښه قناعت حاصل شي.

---

(١) الدر المنثور ج٢ ص٥٨٧
(٢) تفسير كبير ج١٠ ص١٧٤
(٣) صحيح البخاري ج١ ص٣٩٢
(٤) د عبد الرحمن مومند ديوان ص٣٠

صالحان څوک دي؟

۴_ د "الصّالِحِينَ" کلمه د "صَالِح" جمعه ده چې په مقابل کښې یې په اکثره وختونو کښې "فَاسِد" استعمالېږي او کله-کله یې په مقابل کښې "سَيِّئَة" راځي لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَءَاخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَءَاخَرَ سَيِّئًا ﴾ [التوبة: ۱۰۲] یعنې: او څه نورو مسلمانانو په خپلو ګناهونو باندې اعتراف وکړ چې صالح عمل یې د بل سيئ (بد عمل) سره خلط کړی دی.

البته صالح ډېرې درجې لري چې حتی پیغمبرانو علیهم السلام یې هم غوښتنه کړې ده لکه چې الله ﷻ د یوسف ﷺ د خولې څخه فرمایي چې: ﴿ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴾ [یوسف: ۱۰۱] یعنې: ای ربه! مسلمان مې وفات کړې او صالحانو پورې مې پیوسته کړې (د همدوی د ډلې څخه مې شمېر کړې).

مګر په دې مقام کښې ترې عام مسلمانان مراد دي لکه چې په نورو ځایونو کښې ترې الله ﷻ په ﴿ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ ﴾ سره تعبیر کړی دی چې ایمان یې راوړی وي او نېک عملونه یې کړي وي.

سوال جواب

۵_ که څوک وایي چې: ایا د پیغمبرانو علیهم السلام سره څوک په جنت کښې معیت (انډیوالي) ترلاسه کولی شي؟ یا په بل عبارت: د پیغمبرانو علیهم السلام درجاتو ته څوک پورته کېدلی شي؟

مونږ وایو چې: د معیت څخه دا مراد دی چې یو به بل لیدی شي او یو ترېله به سره ملاقات کولی شي، نه دا معنی چې ټول به په یوه درجې کښې وي او هیڅ تفاوت به ونه لري.

مګر مونږ ته داسې ښکاري چې د ذکر شوي سوال جواب د ﴿ رَفِيقًا ﴾ د کلمې څخه ښه څرګندېږي دا څکه چې د "رَفِيق" کلمه د "رِفق" څخه اخستلې شوې ده او "رِفق" نرمۍ او زړه سوي ته وایي[۱].

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: مُطیع سړي به د ذکرو شوو څلورو ډلو سره یو ترېله نرمي او زړه سوی لري او یو پر بل به مهربان وي، نه دا چې ټول به په یوه درجه کې وي.

په دنیا کښې خلک د پاچاهانو سره هم انډیوالي لري خو کور یې د شاهي ارګ په داخل کښې نه وي بلکې کله چې وغواړي لیدل ورسره کولی شي او ساتونکې یې د ورتللو ممانعت نه کوي.

یادونه

۶_ د ﴿ رَفِيقًا ﴾ کلمه که څه هم مفرده ده مګر په جمعه باندې یې اطلاق کېږي، یعنې مفرد او جمعه پکښې مساوي دي[۲].

(۱) لسان العرب ج ۱۰ ص ۱۱۸

(۲) البحر المحیط ج ۳ ص ۷۰۱

د نېکانو انډيوالي هم نعمت دی

۷_ د نیکانو انډیوالي هم په دنیا کښې او هم په آخرت کښې د الله ﷻ لوی فضل او نعمت دی. د ښه وضاحت دپاره لاندې څو احادیث ولولئ:

الف: ربیعة بن کعب الأسلمي ؓ وایي چې: زما به د نبي کریم ﷺ سره کله-کله شپه راتله نو د اوداسه اوبه به مې ورته برابرولې او د ده څه خدمت به مې کاوه، نو یو خل یې راته وفرمایل چې: غواړه چې څه غواړې (چې زه ستا دپاره الله ﷻ ته سوال وکړم). نو ما وویلې چې: زه (په جنت کښې) ستا انډیوالي غواړم. هغه راته وویلې چې: یا بل څه؟ یعنې نور څه وغواړه. ما ورته وویلې چې: سوال مې فقط همدا دی (بل څه نه غواړم). نو هغه ﷺ راته وویلې چې: «فَأَعِنِّي عَلَى نَفْسِكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ»[1] نو په خپل خان باندې راسره د سجدو په ډېروالي سره کومک وکړه. یعنې الله ﷻ ته ډېرې سجدې او لمونځونه کوه چې الله ﷻ دې زما سره انډیوال کړي (او ستا په باره کښې زما سوال قبول کړي).

ب: عبد الله بن مسعود ؓ وایي چې: یوه ورځې نبي کریم ﷺ ته یو سړی راغی او عرض یې وکړ چې: ای د الله رسوله! په هغه چا کښې څه وایې چې یوه ډله خلک یې خوښ وي خو په عمل او فضیلت کښې هغوی ته نه شي رسېدلی؟ (چې د قیامت په ورځ به هغوی ته ورسېږي او که جدا به ترې پاتې شي). نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې: «الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ»[2] یعنې: هر سړی به (هلته) د هغه چا سره وي چې په دنیا کښې ورسره محبت لري (نو هرڅوک دې فکر وکړي چې د چا سره یې دوستي او انډیوالي ده نو د هغه سره به حشر کړی شي).

انس ؓ وایي چې: «فَمَا رَأَيْتُ فَرِحَ الْمُسْلِمُونَ بَعْدَ الْإِسْلَامِ فَرَحَهُمْ بِهَا»[3] یعنې: ماته نه ښکاري چې مسلمانان د مسلمانېدلو څخه وروسته په بل شي دومره خوشاله شوي وي لکه چې په ذکر شوي حدیث شریف باندې خوشاله شوه. او دا څکه چې دوی پوهېده چې که "الرَّفِيقَ الْأَعْلَى" ته په عمل کښې نه شو رسېدلی نو محبت خو مو ورسره ښه پرېمانه دی.

ج: د نبي کریم ﷺ وروستنی خبره (چې بله خبره یې ونه کړه او وفات شو) دا جمله وه چې: «اللَّهُمَّ الرَّفِيقَ الْأَعْلَى»[4] یعنې: ای الله! د لوړو انډیوالانو (پیغمبرانو علیهم السلام، صدیقیو، شهداوو او صالحینو) انډیوالي (مې غوره کړه).

د: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: «إِنَّمَا مَثَلُ جَلِيسِ الصَّالِحِ وَجَلِيسِ السُّوْءِ كَحَامِلِ الْمِسْكِ وَنَافِخِ الْكِيرِ فَحَامِلُ الْمِسْكِ إِمَّا أَنْ يُحْذِيَكَ وَإِمَّا أَنْ تَبْتَاعَ مِنْهُ وَإِمَّا أَنْ تَجِدَ مِنْهُ رِيحًا طَيِّبًا وَنَافِخُ الْكِيرِ إِمَّا أَنْ يُحْرِقَ ثِيَابَكَ

---

(۱) صحیح مسلم ج۱ ص۹۳
(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۹۱۱
(۳) جامع الترمذي ج۲۱ ص۶۴
(۴) صحیح البخاري ج۲ ص۹۳۹

وإمّا أنْ تَجِدَ رِيحًا خَبِيثَةً»[۱] يعني: يقيناً د صالح انديوال او بد (فاسد) انديوال مثالونه داسې دي لکه د مشکو خاوند او د اوسپنې د نغرۍ پوکوونکی (پخ). د مشکو د خاوند څخه به يا مشک په بيه واخلې يا به يې ورته (بخشش) ورکړي او يا خو به ترې به (اقلا) خوشبويي مونده کړې. او د پخ نغرۍ به دې يا جامې وسوزوي او يا به ترې بدبويي مونده کړې.

هـ: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي: کله چې خلک د قيامت په ورځ باندې صفونه-صفونه ودريږي نو لاندې حادثې به هم پېښېږي[۲]:

اول: يو سړی به په يوه دوزخي سړي باندې تېرېږي نو هغه به ورته ووايي چې: ای فلانيه! دا خبره دې نه په زړه کېږي چې د څښلو دپاره مې (په دنيا کښې) څه اوبه درکړې وې (هغه انديوالي درياده کړه او زما شفاعت وکړه) نو شفاعت به يې وکړي.

دوهم: يو سړی به په (يوه دوزخي) باندې تېرېږي، هغه (دوزخي) سړي به ورته ووايي چې هغه درپه زړه کړه چې د اوداسه دپاره مې اوبه درکړې وې نو (جنتي به يې په زړه کړي او) شفاعت به يې وکړي.

دريم: او (دوزخي به جنتي ته) وايي چې هغه خو درپه زړه کړه چې د خپل فلاني-فلاني خدمت دپاره دې استولی وم او ستا دپاره تللی وم (او خدمت مې درته وکړ) نو جنتي به ورته شفاعت وکړي.

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ خُذُوا۟ حِذْرَكُمْ فَٱنفِرُوا۟ ثُبَاتٍ أَوِ ٱنفِرُوا۟ جَمِيعًا ﴿٧١﴾ وَإِنَّ مِنكُمْ
لَمَن لَّيُبَطِّئَنَّ فَإِنْ أَصَـٰبَتْكُم مُّصِيبَةٌ قَالَ قَدْ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَىَّ إِذْ لَمْ أَكُن مَّعَهُمْ شَهِيدًا ﴿٧٢﴾
وَلَئِنْ أَصَـٰبَكُمْ فَضْلٌ مِّنَ ٱللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تَكُنۢ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُۥ مَوَدَّةٌ يَـٰلَيْتَنِى كُنتُ
مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧٣﴾ ﴾

[۷۱] ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی! خپل جهادي وسائل واخلئ (خانونه مسلح کړئ) نو (جهاد ته) ډلې-ډلې بهر اوځئ او يا ټول بهر شئ.

[۷۲] او يقيناً ستاسو څخه (چې د ايمان مدعيان یاست) خامخا هغه څوک هم دی چې دوی ضرور (د جهاد څخه) ټال کوي (نه اوځي او يا نور خلک ټالوي نه يې پرېږدي چې لاړ شي)، نو که تاسو ته مصيبت ورسېږي، وايي چې بې شکه الله ﷻ په ماباندې انعام کړی دی چې په دغه وخت کښې ورسره زه هلته حاضر نه وم.

[۷۳] او که تاسو ته د الله ﷻ د پلوه فضل (غنيمت) ورسېږي نو خامخا ضرور وايي لکه چې ستاسو او د ده په منځکښې هيڅ دوستي نه وي چې: کاشکې زه د دوی سره وی نو زه به (هم) په لويه کاميابۍ سره کامياب شوی وی (لکه څنګه چې دوی کامياب شوي دي).

(۱) صحيح مسلم ج۲ ص-۳۳
(۲) سنن ابن ماجه ص ج۲ ص ۲۶۲

ارتباط

۱- په وړاندېنيو ايتونو کښې واضحه شوه چې د ښو اندېوالانو اندېوالي د الله ﷻ فضل دی چې د چا په نصيب شي او په دې ايتونو کښې د هغوی تګلاره بيانېږي چې هغوی مجاهدين وه نو تاسو هم د هغوی په شان مجاهدين جوړ شئ.

۲- هلته د منافقانو حالات بيان شوي وه چې دوی د نبي کريم ﷺ حکميت ته غاړې نه ږدي، دلته بې څه نور حالات بيانېږي چې دوی صرف د دنيا سره محبت لري او هم غواړي چې تاسو د خپلو خانونو په شان بې لاړې کړي او د جهاد څخه مو کينوي او بالآخره د جهاد د وسائلو څخه مو غافل کړي.

د مطلب خلاصه

۱- يعنې: ای مؤمنانو! تاسو ته صرف د منافقانو جهاد تر غاړې نه دی بلکې تاسو بايد د سلفو صالحينو په شان وسله وال جهاد.ته هم ځانونه چمتو کړئ، وسائل ورته برابر کړئ، تمرينونه ورته وکړئ او بالآخره حوصلې ورته غتې کړئ او د راتلونکي نسل دپاره ښکه طريقه جوړه کړئ.

۲- که څه هم بايد تاسو ټول په مجموعه توګه وسله وال جهاد ته سترګې په لار اوسئ مګر بالفعل بې د ضرورت په اندازه وکړئ. نو که وړوکی ټولګی مجاهدينو ته اړتيا وه هلته وړوکی ټولګی وروړاندې شئ، ممکنه ده چې څه واړه-واړه ګروپونه جوړ کړئ او وار په وار د جنګ ميدان ته لاړ شئ او راشئ او دا هم څه لرې نه ده چې ځينې کسان په دغو ګروپونو کښې هيڅ شامل نه کړئ، لکه زنانه، سپين ږيري (بوډاګان) او معيوبين چې بايد په وړاندېنۍ جګړه کښې معيوب شوي وي او يا بې خلقت په همدې توګه وي.

۳- هو! کله چې ضرورت شو نو ټول د يوې مخې د جنګ ميدان ته ورودانګې، او که جهاد درباندې فرض عين وګرځېده نو په هغه وخت کښې ټول لاړ شئ آن د زنانه وو په شمول. خو که کوم يو معيوب بالکل د تللو توان نه لري نو هغه ښيله خبره ده، هغه مکلف نه دی.

۴- ای مؤمنانو! يقينًا په همدا تاسو کښې (چې طيبه کلمه واياست او د ايمان مدعيان ياست) داسې خلک هم شته چې پخپله هم جهاد ته نه ځي او نورو مجاهدينو ته هم ښنو ته تيرې وراچوي چې جهاد ته لاړ نه شئ، ترڅو د خپلوځانونو دپاره د قاعدينو غټه ډله برابره کړي او خپل ځانونه پکښې پټ کړي. نو تاسو د دوی پلمو او دسيسو ته ښه متوجه اوسئ چې تېر مو نه باسي، امکان لري چې دوی د ډېر دقيق تکتيک څخه کار واخلي او تاسو ته ځانونه دوستان معرفي کړي چې جهاد ته مه ځئ هلته به ووژلی شئ، مونږ ستاسو دوستان ياستو او ستاسو خير غواړو. مګر حقيقت به هغسې نه وي لکه چې دوی بې تاسو ته دربنکاره کوي، قلبًا ستاسو لوی دښمنان دي او د غُصې څخه درته ګوتې چيچي خو په خولو درته حقيقت نه وايي.

۵- د دوی منافقت په هغه وخت کښې ډېر ښه په ډاګه کېږي کله چې تاسو د جهاد څخه بېرته راستانه شئ او دا خکه چې:

الف: که تاسو ته هلته څه مصیبت درسېدلی وی یا مو څه مجاهدین شهیدان شوي وی نو د دوی به وایي: الحمد لله چې مونږ ورسره د جنګ په میدان کښې حاضر نه وو، او جهاد ته نه وو تللي، که نه نو مونږ ته به هم مصیبت رسېدلی وي. بالمقابل که کوم یو حقیقي مؤمن د جهاد څخه پاتې شوي وي نو هغه به په همدې حالت کښې وایي چې: کاشکې چې زه هم هلته حاضر وی چې الله ﷻ مې یا شهادت په نصیب کړی وی او یا مې د شهیدانو او زخمیانو په انتقال او تداوی کښې څه خدمت کړی وی.

ب: او که تاسو ته هلته د الله ﷻ فضل درپه برخه شوی وي او څه مالي غنیمت لاس ته درغلی وي او یا مو څه غلامان او وینځې غنیمت کړې وي نو بیا داسې خبرې کوي لکه چې تاسو او دوی یو تربله سره نه پېژنئ او نه مو چرته سره لیدلي وی، بالآخره او نه مو یو بل ته خپل خان دوست او خیرخوا معرفي کړی وی. یعنې په دې وخت کښې د دوستۍ کومې خبرې چې د جهاد څخه د بېرته ستنولو دپاره یې تاسو ته کولې هغه ټولې هېروي، ته به وایي چې دا هماغه سړی نه دی بلکې بل څوک دی، په دغه وخت کښې به وایي چې کاشکې زه هم درسره د جنګ میدان ته تللی وی چې ما هم دغه لوی مطلب د لاسه کړی وی چې د غنیمت مالونه دي. دوی ته غنیمت ترلاسه کول لویه کامیابي ښکاري.

د دوی سره په دغه وخت کښې صرف د خپلو خانونو غم وي او کاشکې، کاشکې وایي چې غنیمت مو لا سته راغلی وی. کومو کسانو ته چې دوی خانونه دوستان معرفي کول چې جهاد ته مه ځئ؛ هغوی په دغه وخت کښې بالکل هېروي او داسې نه وایي چې کاشکې چې فلانی مو د جهاد څخه نه وی راستون کړی چې هغه ته هم اوس غنیمت لاس ته ورغلی وی.

بالمقابل څوک چې حقیقي مؤمن وي هغه په همدغه حالت کښې څه بل رنګه خبره کوي چې الحمد لله مجاهدین په خیر سره سالمین او غانمین بېرته راغله او دښمن ته یې ماتې ورکړه، دنیاوي مال چندان مهم نه دی، مهمه دا ده چې دښمن په ګونډو شو. دوی دې الله ﷻ ژوندي لري دا خل چې جهاد ته ځي زه به هم ورسره لاړ شم، خومره به ښه وي چې شهادت مې په نصیب شي.

توضیحات

۱ـ د "حِذر" کلمه خو اصلاً د یوه خطرناک شي څخه د خان په ځنګولو څخه عبارت ده خو په دې مقام کښې ترې هغه ټول وسائل مراد دي چې په هغو باندې سړی خان په ځنګولی شي[۱]. دلته څکه دغه معنی اخستله کېږي چې د "حِذر" کلمه د ﴿ خُذُوا ﴾ دپاره مفعول واقع شوې ده او نیول او رانیول خو په وسائلو کښې تحقق موندلی شي، نه په مصدري معنی کښې.

همدغه مضمون په بل ځای کښې په وسائلو سره تفسیر شوی دی. الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَأَعِدُّوا لَهُم مَّا ٱسْتَطَعْتُم ﴾ [الأنفال: ۶۰] یعنې: او د دوی (کافرو د مقابلې) دپاره هغه (جنګي وسائل) تیار کړئ چې ستاسو وسه کېږي.

---

(۱) مفردات الراغب ۱۰۹

د جنګي وسائلو زده کړه هم ضرور ده

۲ـ د پورتني ایت شریف څخه څرګندېږي چې مسلمانان د هغو تولو وسائلو په جوړولو باندې د فرض کفایي په توګه مکلف دي چې د زمانې په جنګونو کښې استعمالېږي، او هم يې په استعمال باندې مکلفیت لري. لکه:

الف: د الوتکو، ټانګونو، توپونو، بمونو او نورو سپکو او درنو وسلو او مهماتو صنعت، ترمیم او بالآخره استعمالول.

ب: مخابراتي سیستمونه جوړول او په کار اچول، چې د جنګ دپاره د اعصابو مثال لري.

ج: هندسي علوم، چې د اهدافو ټاکل او د پرزجاتو صنعت پورې کلک ارتباط لري.

د: علوم ارضي (جغرافیه) زده کول، چې نابلده مجاهد (چې د دښمن په ځمکه او موقعیتونو کښې معرفت نه لري) ښه موثر نه واقع کېږي.

لنډه دا چې باید مجاهدین د دښمن سره په حربي وسائلو کښې سیالي وکړي شي، لکه چې آبو بکر الصدیق ﷺ د الیمامه په جنګ کښې خالد بن ولید ﷺ ته ویلي وه چې: «حَارِبْهُمْ بِمِثْلِ مَا يُحَارِبُونَكَ بِهِ، السَّيْفَ بِالسَّيْفِ وَالرُّمْحَ بِالرُّمْحِ»[۱] د هغوی (کافرانو) سره په بالمثل وسائلو سره جنګ وکړه، توره په تورې سره او نېزه په نېزې سره.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې: ایا جنګي وسائل د توکل علی الله سره منافات نه لري؟

مونږ وایو چې: د جنګي وسائلو په تهیه کولو باندې مونږ مکلفیت لرو، اما د نتیجې په اعتبار سره راباندې واجبه ده چې یوازې په الله ﷻ باندې اعتماد وکړو او أسباب موثر ونه ګڼو. همدا مضمون په لاندې حدیث کښې ښه پوره واضحه شوی دی:

یوه ورځې نبي کریم ﷺ ته یوه سړي عرض وکړ چې: ای د الله رسوله! ایا زه خپله اوښه وتړم او په الله ﷻ باندې توکل وکړم، او که اوښه پرانیزم او په الله ﷻ باندې توکل وکړم؟ نو نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې: «اعْقِلْهَا وَتَوَكَّلْ»[۲] ویې تړه او (بیا په الله ﷻ باندې) توکل وکړه. یعنې: د حفاظت اسباب تهیه کړه او بیا نتیجه الله ﷻ ته وسپاره.

د ثبات د کلمې تحلیل

۴ـ د ﴿ثُبَاتٍ﴾ د کلمې تحلیل په لاندې دربوو طریقو سره کېدلی شي:

الف: "ثبات" د "ثبت، یثبت" مصدر دی او په مقابل کښې يې زوال استعمالېږي.

ب: "ثبات" د "ثُبَة" جمعه ده چې په اصل کښې "ثُوَبٌ" وه، "واو" حذف شو او په عوض کښې يې په آخر کښې ګرده "ة" زیاته شوه، "ثُبَة" ترې جوړ شو. "ثُبَة" په دې تقدیر سره د حوض بېخ ته ویل کېږي،

---

(۱) تفسیر المراغي ج۵ ص۸۷

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۷۸

ځکه چې هلته اوبه ورتوېږي او جمعه کېږي، نو اسم تصغیر یې "ثُوَيْبَة" راځي[۱].

ج: "ثبات" د "ثُبَة" جمعه ده چې په اصل کښې "ثُبوَة" وه. ـلکه "خُطْفَة"ـ. نو واو حذف شو لکه په "سَنَة" کښې چې حذف شوی دی. "ثُبَة" په دې تقدیر د ټولګي په معنی سره دی چې د لسو تنو په شاوخوا کښې وي. او جمعه یې "ثُبَات" او "ثُبِيْن" راځي[۲].

په دې مقام کښې د "ثبات" کلمه په همدغه دریم تحلیل سره استعماله شوې ده چې د ټولګیو معنی ورکوي.

یادونه

۵ـ په ﴿ وَإِنَّ مِنكُمْ ﴾ کښې د "مِنْكُمْ" خطاب هغو کسانو ته دی چې لږ وړاندې ورته په ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ﴾ سره خطاب شوی دی او د [النساء: ۶۶] ایت کښې ورته د ﴿ عَلَيْهِمْ ﴾ ضمیر راجع کړی شوی دی. یعنې: هغه چا ته خطاب دی چې هغه د ایمان مدعي وي. برابره خبره ده چې په رښتیاوو یې دعوه کوي لکه حقیقي مؤمنان، او یا یې په دروغو دعوه ګیر وي، لکه منافقان، او هم برابره خبره ده چې ایمان یې کمزوری وي چې ځینې خبرې یې د خولې ځخه اوځي او یا د بې زړه توب د کبله په ځینو خبرو باندې خوله بنوروي. نوره ځېرنه یې هلمته تېره شوې ده خو دلته وړباندې فقط همدومره اضافه کوو چې د الله ﷻ په نومونو کښې یو نوم "سَتَّار" دی یعنې پرده پوښ. نو ځکه یې د منافقانو په منافقت باندې ترځه وخته پورې پرده وراچوله چې د ایمان د راوړلو چانس یې د لاسه ونه اوځي، او په اصطلاح ایمان راوړلو ته مجبور نه کړی شي او د منافق نوم ورپورې ونه نښلي.

په دې مقام کښې د ښه پوهېدلو دپاره یو ځل د [البقرة: ۱۹ـ ۲۰] ایتونو تفاسیرو ته وړتاو شئ.

"بطؤ" څه معنی؟

۶ـ د ﴿ لَّيُبَطِّئَنَّ ﴾ کلمه اصلاً د "بَطْؤ" ځخه اخستلې شوې ده. "بَطْؤ" په لاندې دوه معناوو باندې استعمالېږي[۳]:

الف: پخپله باندې د تللو ځخه ټالېدل او سستي کول.

ب: بل څوک د تللو ځخه ټالول او سستول.

په دې مقام کښې دواړه معناوې صحت لري ځکه چې منافقان پخپله هم جهاد ته نه تلل او ټالېدل، او نورو ته یې هم پټو ته تېرې وراچولې چې جهاد ته مه ځئ: نو که "ما يُطلق عليه البطؤ" واخستلی شي او دواړو معناوو ته شامل شي هم بده نه ده.

په هر تقدیر، ځینې مفسرین کرام وایي چې په ﴿ لَّيُبَطِّئَنَّ ﴾ کښې د "ل" توری په قسم دلالت کوي[۴]

(۱) لسان العرب ج۱۴ ص۱۰۸
(۲) روح المعاني ج۵ ص۷۹
(۳) زاد المسیر ج۲ ص۱۵۲
(۴) تفسیر البغوي ج۱ ص۵۱

او تضعيف پكښې د تكرير دپاره دى. نو د معنى حاصل به داسې كېږي چې: اى هغو كسانو چې دايمان مدعيان ياست! قسم دى چې په تاسو كښې خينې خلك شته چې پخپله هم جهاد ته نه خي او نور هم نه پرېږدي چې جهاد ته لاړ شي. نو په كار دي چې هر څوك دغه خاصيت ولري هغه ترې لاس واخلي او سم مسلمان شي.

﴿فَلْيُقَٰتِلْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ٱلَّذِينَ يَشْرُونَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا بِٱلْءَاخِرَةِ ۚ وَمَن يُقَٰتِلْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٤﴾ وَمَا لَكُمْ لَا تُقَٰتِلُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱلْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ ٱلرِّجَالِ وَٱلنِّسَآءِ وَٱلْوِلْدَٰنِ ٱلَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَآ أَخْرِجْنَا مِنْ هَٰذِهِ ٱلْقَرْيَةِ ٱلظَّالِمِ أَهْلُهَا وَٱجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا وَٱجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ نَصِيرًا ﴿٧٥﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ يُقَٰتِلُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۖ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يُقَٰتِلُونَ فِى سَبِيلِ ٱلطَّٰغُوتِ فَقَٰتِلُوٓا۟ أَوْلِيَآءَ ٱلشَّيْطَٰنِ ۖ إِنَّ كَيْدَ ٱلشَّيْطَٰنِ كَانَ ضَعِيفًا ﴿٧٦﴾﴾

[۷۴] نو د الله ﷻ په لار كښې دې هغه كسان (د كافرانو سره) جنگ وكړي چې دوى نژدې ژوند په آخرت باندې خرخوي. او هغه څوك چې د الله ﷻ په لار كښې جنگ وكړي نو يا ووژلى شي او يا غالب شي نو ژر به هغه ته لوى اجر وركړو.

[۷۵] او څه دي تاسو لره چې د الله ﷻ په لار كښې (د كافرانو سره) جنگ نه كوئ؟ او د كمزورو (د نجات) په باره كښې چې د نارينه او زنانه وو (بالآخره) او د ماشومانو څخه عبارت دي. هغه كمزوري چې (د بې وزلۍ په حالت كښې) وايي: اى زمونږ ربه! مونږ د دغې قريې څخه وباسې چې اهل يې ظالم دي، او مونږ ته د خپله پلوه دوست وگرځوې (راپيدا كړې) او مونږ ته د خپله پلوه كومك كوونكى وگرځوې (راپيدا كړې).

[۷۶] هغه كسان چې ايمان يې راوړى دى د الله ﷻ په لار كښې (د كافرانو سره) جنگ كوي. او هغه كسان چې كفر يې اختيار كړى دى د طاغوت په لاره كښې جنگ كوي.

نو (اى مؤمنانو!) د شيطان د دوستانو سره مقاتله وكړئ. يقينًا د شيطان چلونه (او حيلې) كمزوري دي (كافرانو ته نجات نه شي وركولى).

د مطلب خلاصه

۱- يعني: څرنگه چې كافرانو خپل آخرت په دنيا باندې بدل كړى دى او دنياوي مالونه ورته لويه كاميابي ښكارېږي نو اى هغو كسانو (چې د دوى په مقابل قطب كښې واقع دي او بالمقابل دنيا يې په آخرت باندې تبديله كړې ده) مناسب دى چې تاسو ددوى سره وسلوال جهاد وكړئ.

ترڅو منافقان ونه شي کړی چې د خلکو په سترګو باندې پردې خورې کړي او د خپلو خانونو په شان يې دغه نژدې ژوند ته ترغيب او تشويق کړي. څکه چې:

۲_ هرڅوک چې د في سبيل الله جهاد دپاره د کوره ووځي نو هغه په لاندې ټولو حالاتو کښې کامياب دی:

الف: که ووژل شي کامياب دی چې شهيد شو او خپل خان يې په الله ﷻ باندې خرڅ کړ. او يا په بل عبارت: حقير او عارضي ژوند يې په باعزته او دائمي ژوند باندې بدل کړ.

ب: که غنيمت لاس ته ورنه شي هم کامياب دی څکه چې لويه کاميابي خو د الله ﷻ رضا ده او هغه يې حاصله کړه. دا بېله خبره ده چې منافقان د غنيمت مالونو ته لويه کاميابي وايي.

ج: که کافرانو ته ماتې ورکړي هم کامياب دی څکه چې د الله ﷻ د بندګانو د مسلمانېدلو مخه يې خلاصه کړه، هرڅوک کولی شي چې د اسلام په حقانيت کښې فکر وکړي او ايمان راوړي.

۳_ ای مؤمنانو! برسېره په دې، تاسو په في سبيل الله جهاد باندې مکلف ياست، تاسو به خپل مکلفيت ولې نه پوره کوئ؟

ايا ستاسو دا غيرت مني چې ځينې کمزوري مسلمانان (لکه بوډاګان نارينه او ناتوانه زنانه او ماشومان) په کفرستان کښې ايسار دي، چې نه د هجرت وسه لري او نه ورته د تېښتې لارې معلومې دي او بالآخره نه د کافرانو سره مقاومت کولی شي؟.

ايا د هغوی د خلاصون دپاره د جهاد څخه په غير بله لاره شته؟.

ايا تاسو د هغوی د خلاصون مکلفيت نه لرئ؟.

ايا تاسو په هغوی باندې زړه نه سوزئ چې هغوی شپه او ورځ الله ﷻ ته سوالونه او زارۍ کوي چې: ای ربه! مونږ دغه ښار يا کلي څخه اوباسي چې اهل يې ظالم دي او واکداري يې د ظالمانو په لاس کې ده، مونږ ستا عبادت ته نه پرېږدي او غواړي چې د خپلو خانونو په شان مو په سرچپه لاره باندې روان کړي.

ای زمونږ ربه! دغه ښار يا کلي چې مونږ پکښې اوسېږو د نېکانو لاس ته ورولې او واکداري يې د همدوی په نصيب کړې، چې مونږ د دينداری لارې ته سوق کړي او د بې دينی دروازې وتړي او هم د ظالمانو په مقابل کښې زمونږ سره نصرت وکړي.

۴_ ای مؤمنانو! څرنګه چې ستاسو دښمنان د شيطان په لارې کښې جنګونه کوي او تلفات قبلوي او د طاغوتانو نصرت کوي نو ايا ستاسو غيرت مني چې تاسو د الله ﷻ په لاره کښې جنګ ته حاضر نه شئ او په همدې لاره کښې تکاليف ونه ګالئ؟ نو څرنګه چې تاسو د الله ﷻ دوستان ياست او هغوی د شيطان دوستان دي او هرڅوک د خپل دوست په لاره کښې کړاونه ګالي نو نه به نره د شيطان د دوستانو سره مقاومت او جنګ وکړئ او دارېږئ مه، څکه چې د شيطان چلونه او تدبيرونه ډېر کمزوري دي، ته به وايي چې د غنو جال دې سات کړی ته به پوپنا شي او هيڅ شی به پاتې نه شي.

توضیحات

۱ـ د ﴿ یَشْرُونَ ﴾ جمله د "شِرِیٰ" څخه اشتقاق شوې ده او "شِرِیٰ" د اضدادو څخه ده[۱] چې په دوه متضادو معناوو کښې استعمالېږي، کله په معنی د خرڅولوسره او کله په معنی د اخستلو (رانیولو) سره. د همدې کبله مفسرین کرام د ذکر شوي ایت شریف تفسیر په لاندې دوه ډوله کوي[۲]:

الف: که "شِرِیٰ" د اخستلو او رانیولو په معنی سره شي. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: هغه کسان دې د الله ﷻ په لار کښې جهاد وکړي کوم چې نړدې حقیر ژوند په آخرت باندې اخلي او نه پخپله جهاد کوي او نه ورته نور څوک پرېږدي چې جهاد ته لاړ شي ترڅو د منافقت څخه خلاص او د نورو مسلمانانو په شان په سمه لاره باندې روان شي.

ب: که "شِرِیٰ" په معنی د خرڅولو شي نو معنی یې داسې کېږي چې: هغه خلک دې في سبیل الله جهاد وکړي چې هغوي خپل حقیر ژوند د آخرت په ژوند باندې خرڅوي او ټول کارو بار یې د آخرت دپاره دی.

نو په اول تفسیر سره د جهاد مکلفیت منافقانو ته راجع کېږي او په دوهم تفسیر سره مؤمنانو ته متوجه دی، مګر مونږ ته دوهم تفسیر غوره ښکاري ځکه چې:

اول: په وړاندې او بیرته ایتونو کښې په جهاد باندې مؤمنان مکلف کړی شوي دي نو په کار دي چې دلته هم همدوی ته مکلفیت راجع شي.

دوهم: څرنګه چې منافقان نور خلک د جهاد څخه را ایساروي نو د دوی څخه د جهاد غوښتنه سرې ته هغه مثل وریه زړه کوي چې "مونږ دې په ایمان ډارېږو او ته مرېدان نیسې".

نو د دوی د حال سره دا مناسبه ده چې لمړی دوی مکلف کړی شي چې د جهاد څخه مجاهدین مه را ایساروئ نو که په دې حکم باندې یې عمل وکړ نو بیا به مکلف شي چې اوس پخپله جهاد وکړئ. حال دا چې دوی خو اولنی مکلفیت د پښو لاندې کړی دی.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې: د ﴿ یَغْلِبْ ﴾ سره خو "یُغْلَبْ" مناسب وه، نو په دې کښې څه حکمت دی چې د ﴿ فَیُقْتَلْ ﴾ په عوض "فَیُغْلَبْ" نازل نه کړی شو؟

مونږ وایو چې: د "یُغْلَبْ" څخه لږ څه د مغلوبیت او ناکامی وګمه پورته کېده حال دا دی چې مؤمن وژل کېږي خو ناکامېږي نه. او دا ځکه چې ناکامي اصلا دې ته وایي چې سړی خپل مطلب ته ونه رسېږي او په نیمایي لار کښې پاتې شي، او د مؤمن خو شهادت هم یوه آرزو ده. د همدې کبله

(۱) مفردات الراغب ص۲۶۷

(۲) روح المعاني ج۵ ص۸۱

کله چې د بئر معونة په غزا کښې حرام بن ملحان ﷺ په غشي باندې ولګېده نو وېې ویل چې: «فُزْتُ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ»[۱] کامیاب شوم د کعبې په رب مې دې قسم وي. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: که مجاهد شهید شي او که دښمن ته ماتې ورکړي او روغ رمټ خپل کور ته ستون شي، په دواړو صورتونو کښې به ورته ډېر ژر لوی اجر ورکړو.

د لوی اجر په هکله زښت ډېر احادیث روایت شوي دي، لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې علي ﷺ مخاطب کړ او ورته یې وویلې چې: «لَأَنْ يَهْدِيَ بِكَ رَجُلٌ وَاحِدٌ خَيْرٌ لَكَ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ»[۲] یعنې: یقیناً چې ستا په سبب یوه سړي ته هدایت وکړی شي (او ایمان راوړي) ستا دپاره د سرو اوښانو څخه بهتر او غوره دی.

ب: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «تَكَفَّلَ اللهُ لِمَنْ جَاهَدَ فِي سَبِيلِهِ لَا يُخْرِجُهُ مِنْ بَيْتِهِ إِلَّا جِهَادٌ فِي سَبِيلِهِ وَتَصْدِيقُ كَلِمَتِهِ بِأَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ أَوْ يَرْجِعَهُ إِلَى مَسْكَنِهِ الَّذِي خَرَجَ مِنْهُ مَعَ مَا نَالَ مِنْ أَجْرٍ أَوْ غَنِيمَةٍ»[۳] یعنې: الله ﷻ هغه چا ته ضمانت کوي چې د ده په لاره کښې جهاد کوي. (داسې جهاد) چې د کوره بل شی نه وي ویستلی مګر د ده ﷻ په لار کښې جهاد او د ده ﷻ د کلمې تصدیق. (د دې خبرې ضمانت) چې جنت ته به یې داخل کړي (که شهید شو). او یا به یې خپل هغه استوګنځای ته بېرته ورستون کړي چې ترې وتلی وه، سره د هغه چې ده ته لاس ته ورغلی دی چې د اجر او غنیمت څخه عبارت دی.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې: په ذکر شوي حدیث کښې د «مِنْ أَجْرٍ أَوْ غَنِيمَةٍ» کلمات روایت شوي دي، چې د معنی حاصل یې داسې کېږي: که کوم مجاهد ته غنیمت لاس ته ورشي نو هغه ته به اجر نه ورکول کېږي، ځکه چې د "أَوْ" کلمه د تنویع دپاره ده؟

مونږ وایو چې: دلته د "أَوْ" کلمه د "وَ" په معنی سره ده، لکه چې په یو روایت کښې د "أَوْ" په عوض "وَ" روایت شوی دی[۴]، نو کله چې د مجاهد نیت صاف وي د غنیمت راتیول هغه ته د اجر په کمبود باندې څه اثر نه غورزوي.

یادونه

۴ـ د شیطان د تدابیرو د کمزورۍ په باره کښې مونږ د [البقرة:۲۱۳] ایت لاندې پوره شرحه لیکلې ده ـ والحمد لله ﷻ ـ بیا لیکلو ته یې ضرورت نه وینو.

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۳۹۳
(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۴۱۳
(۳) صحیح مسلم ج۲ ص۱۳۳
(۴) تفسیر القرطبي ج۵ ص۲۷۸

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوٓاْ أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ ٱلْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَخْشَوْنَ ٱلنَّاسَ كَخَشْيَةِ ٱللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً ۚ وَقَالُواْ رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا ٱلْقِتَالَ لَوْلَآ أَخَّرْتَنَآ إِلَىٰٓ أَجَلٍ قَرِيبٍ ۗ قُلْ مَتَٰعُ ٱلدُّنْيَا قَلِيلٌ وَٱلْءَاخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ ٱتَّقَىٰ وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧٧﴾ أَيْنَمَا تَكُونُواْ يُدْرِككُّمُ ٱلْمَوْتُ وَلَوْ كُنتُمْ فِى بُرُوجٍ مُّشَيَّدَةٍ ۗ وَإِن تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُواْ هَٰذِهِۦ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُواْ هَٰذِهِۦ مِنْ عِندِكَ ۚ قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ ۖ فَمَالِ هَٰٓؤُلَآءِ ٱلْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا ﴿٧٨﴾ مَّآ أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ ٱللَّهِ ۖ وَمَآ أَصَابَكَ مِن سَيِّئَةٍ فَمِن نَّفْسِكَ ۚ وَأَرْسَلْنَٰكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴿٧٩﴾﴾

[۷۷] (ای پیغمبره!) آیا ته هغو کسانو ته نه ګورې چې دوی ته ویل شوي وه چې (د جهاد څخه) خپل لاسونه بېرته ولرئ (جنګ مه کوئ) او لمونځونه ودروئ او زکاتونه ورکړئ. نو کله چې په دوی باندې (في سبیل الله) جنګ فرض کړی شو ناڅاپه د دوی څخه یوه ډله د خلکو (کافرانو څخه داسې) ډاریږي لکه د الله ﷻ (څخه) ډار، یا د ډارېدلو د حیثه (د دې) څخه لا زیات (ډار).

او دوی وایي چې: ای زمونږ ربه! په مونږ باندې دې ولې جنګ فرض وګرځاوه؟ ولې دې د نژدې نېټې پورې وروسته نه کړو؟ (چې ښه قوت مو موندلی وی).

(ای پیغمبره! ورته) ووایه چې: د دنیا څخه استفاده ډېره لږه ده او آخرت د هغه چا دپاره (ډېر) غوره دی چې پرهېزګاري کوي (او اطاعت کوي) او په تاسو باندې به د فتیل (د کجورې د زړي د نرې تار) په اندازه هم تېری ونه کړی شي.

[۷۸] په هر ځای کښې چې تاسو یاست مرګ به مو ومومي (او ترې خلاص به نه شئ) اګر که تاسو په محکمو ماڼیو (قلاګانو) کښې یاست.

او که چرته دوی ته نعمت ورسېږي (نو) دوی وایي چې دا د الله ﷻ د پلوه دی. او که چرته دوی ته زحمت ورسېږي (نو) دوی وایي چې دا ستا د پلوه دی.

(ای پیغمبره!) ورته (په جواب کښې) ووایه چې هر یو (د نعمت او زحمت) د الله ﷻ د پلوه دی، نو دغه قوم لره څه دي چې دې ته نژدې هم نه دي چې په خبره باندې پوه شي (او سرونه یې ترې خلاص شي).

[۷۹] (ای مخاطبه!) هغه شی چې تاته رسېږي د یوه نعمت څخه، نو (هغه) د الله ﷻ د پلوه دی.

او هغه شی چې تاته رسېږي د یوه زحمت څخه، (هغه) ستا د خپل ځان د پلوه دی. او (ای پیغمبره! ته خو سراسري نعمت یې څکه چې) ته مو د خلکو دپاره د پیغمبر په صفت استولی یې، او بس دی الله ﷻ شاهدي ورکوونکی (چې بې شماره معجزات یې درکړي دي).

ارتباط

په وړاندې ایتونو کښې مسلمانان جهاد ته په دې خبره باندې ترغیب شوي وه چې د کمزورو او ضعیفو مسلمانانو حال: درپه زړه کړئ چې ستاسو جهاد ته سترګې په لار دي، په دې ایتونو کښې په دې خبره باندې ترغیب کېږي چې جهاد خو همدا ستاسو غوښتنه وه نو په کار دي چې خپله پخوانی غوښتنه درپه زړه کړئ او په جهاد کښې سستي ونه کړئ، او د منافقانو چلونو ته اعتناء ونه کړئ.

شان نزول

څرنګه چې په دې ایتونو کښې الله ﷻ د هغو خلکو د خولو څخه چې دا ایتونه پکښې نازل شوي دي داسې خبرې هم حکایت کړې دي چې د سوچه مؤمنانو سره مناسبې نه دي او د منافقانو خبرو ته رته دي، لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: هغوی د خلکو څخه دومره ډارېږي لکه د الله ﷻ څخه چې ډارېږي د همدې کبله جهاد ته پلمې او بهانې جوړوي، او لا د دې څخه هم زیات ډارېږي ﴿يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً﴾.

ب: کله چې دوی ته څه مصیبت ورسېږي نو پیغمبر ﷺ ته وایي چې دا ستا د پلوه دی ﴿وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَٰذِهِ مِنْ عِندِكَ﴾.

ج: د پیغمبر ﷺ په حضور کښې وایي چې مونږ ستا اطاعت کوو، خو د شپې د بې اطاعتی فیصلې کوي. راتلونکی [۸۱] ایت.

د: کله چې د امن یا خوف خبره واوري هغه افشاء کوي او د الله د پیغمبر ﷺ او د اُولو الامر د لاربښونې پورې یې نه تړلوي. راتلونکی [۸۳] ایت.

نو د همدې کبله یې مفسرینو کرامو په شان نزول کښې په لاندې ډول سره اختلاف کړی دی:

۱ـ د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه او څه نور صحابه کرام رضي الله عنهم نبي کریم ﷺ ته په مکه معظمه کښې ورغله چې مونږ د کافرو د لاسه ډېر په ذلت کښې یاستو، ترڅو به د دوی د پلوه د ذلت برداشت کوو، نو امر راکړه چې جهاد ورسره پیل کړو. مګر نبي کریم ﷺ به ورته ویلې چې زه په وسلوال جهاد باندې تر اوسه نه یم مامور شوی[۱].

په دې صورت کښې سړي ته ذهن ته ورځي چې ایا د عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه غوندې جلیل القدر صحابي ته مناسبه وه چې د خلکو څخه ډارېدل د الله ﷻ د ډارېدلو سره برابر وګڼي، او یا د مصیبت د پېښېدلو نسبت نبي کریم ﷺ ته وکړي؟

(۱) سنن النسائي ج۲ ص۵۱

۲_ د همدې کبله ځينې مفسرين کرام وايي چې دا ايت شريف مونږ ته د پخوانيو قومونو څخه د کوم يوه حال بيانوي چې په هغه وخت کښې داسې خلک تېر شوي دي چې د جهاد غوښتنه به يې کوله خو کله به چې پرې فرض کړی شو نو بيا به يې ورته ملاوې ماتې وې ته به وايې چه د جالوت او طالوت قيصې ته اشاره کوي(۱).

مګر دا ډول شان نزول د تبادر څخه مخالف دی او وړاندې بېرته ايتونه ورسره سمون نه خوري.

۳_ ځينې مفسرينو ډېر زيات زور لګولی دی چې دا ايتونه د منافقانو څخه حکايت کوي، او په همدې خبره باندې يې زښت ډېر دلائل وړاندې کړي دي(۲).

مګر په دې صورت کښې سړي ته ذهن ته ورځي چې په مکه معظمه کښې خو د کوم يوه منافق څخه په غير منافقانو موجوديت نه درلود، د دوی ډلې خو په مدينه منوره کښې نشأت کړی دی، لکه چې د [البقرة:۹] ايت لاندې يې څه شرحه تېره شوې ده.

۴_ ځينې مفسرين کرام وايي چې دلته د صحابه وو کرامو ﷺ هغه حالت وړيه زړه کول مطلب دي چې کله نبي کريم ﷺ مدينې منورې ته هجرت وکړ او د انصارو دوه قبيلې أوس او خَزرج سره په جګړه بوختې وې او نبي کريم ﷺ به ورته ارشاد کاوه چې د جنګ څخه لاس واخلئ او خپل لمونځونه کوئ او زکاتونه ورکوئ. نو په دې مقام کښې د ذکر شوي ارشاد په تذکر کښې مطلب دا دی چې تاسو د جاهليت په جنګ کښې څومره کلک وئ او اوس په في سبيل الله جهاد کښې سستي کوئ؟(۳).

مګر په دې صورت کښې سړي ته ذهن ته ورځي چې د نبي کريم ﷺ په هجرت سره خو د ذکرو شوو قبيلو د جنګ اور مړ شو او دې ته خو حاجت پاتې نه وه چې هغوی جاهلي جنګ پسې تاند وهي او نبي کريم ﷺ يې ترې را ايساروي.

۵_ ځينې مفسرين کرام ذکرو شوو وجوهو ته کتلي دي او عقيده يې ښکاره کړې ده چې په دې مقام کښې مونږ توقف کوو او جزم نه شو کولی چې دا ايتونه به د چا په باره کښې نازل شوي وي(۴).

تبصره

مونږ ته په ذکر شوو ټولو روايتو کښې اولنی روايت په زړه پوری ښکاري، ځکه چې په دغه روايت کښې دا مطلب نه دی چې کوم صحابي چې په مکه معظمه کښې د جهاد د فرضيت غوښتنه کړې وه بعينه همغه صحابي دا جمله هم اداء کړې ده چې: ﴿ رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا ٱلْقِتَالَ ﴾ ای ربه! په مونږ دې ولې مسلح جهاد فرض کړ؟ او يا داسې نورې جملې هم د همدغه صحابي د خولې څخه وتلې وې.

(۱) البحر المحيط ج۳ ص۷۱۲
(۲) تفسير القاسمي ج۵ ص۳۱۲
(۳) تفسير المراغي ج۵ ص۹۴
(۴) في ظلال القرآن ج۱ ص۷۱۱

بلکې مطلب يې دا دی چې د مؤمنانو په ډله کښې هغه وخت داسې خلک موجود وه چې د نورو په نمايندګی به يې د جهاد د فرضيت غوښتنه کوله، او نن ورځ پکښې داسې خلک هم شته چې د جهاد د فرضيت څخه خپلې اوږې خالي کوي.

په دې کښې شک نشته چې ذکرې شوې د بې همتی خبرې به منافقانو کړې وې خو الله ﷻ يې ټولو مؤمنانو ته نسبت وکړ، برابره خبره ده چې رښتياني مؤمنان دي او که په دروغو د ايمان دعوه کوونکي دي. ځکه چې:

اول: د [البقرة:۷۲] ايت لاندې څه بيان تېر شوی دی چې کله-کله د څينو خلکو خبره ټولو خلکو ته انتساب کېدلی شي.

دوهم: شايد په دې مقام کښې به ذکر شوی تعبير ځکه غوره کړی شوی وي ـوالله ﷻ أعلم ـ چې ترڅو الله ﷻ په منافقانو باندې د يو وخته پورې پرده واچوي چې د يو پلوه د مسلمانانو په مقابل کښې صف ګيري ونه کړي او د بله پلوه دوی ته فرصت ورکړی شي چې په رښتياني ايمان باندې مشرف شي. که بالفرض رد برد نازل شوی وی چې فلانی منافق داسې داسې خبرې کوي نو امکان لري چې د دوی کينه لا پسې اضافه شوې وی او په خپل منافقت باندې لا زيات کلک شوي وی ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ بِٱلنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴾ [البقرة:۱۴۳] يقيناً الله ﷻ په خلکو باندې نرمي کوونکی مهربان دی.

د مطلب خلاصه

۱ ـ يعنې: ای پيغمبره! اوس چې په مؤمنانو باندې د کافرانو سره جهاد فرض کړی شوی دی، ته نه ګورې چې في الحال په دوی کښې داسې خلک هم شته چې د جهاد د فرضيت په باره کښې څه غير مناسبې خبرې کوي. حال دا چې په دوی باندې داسې وخت هم تېر شوی دی چې دوی به پخپله د جهاد د فرضيت غوښتنه کوله چې ترڅو به د کافرانو د لاسه د ذلت شپې ورځې تېروو. مونږ ته په جهاد باندې امر وکړه چې په جنګ باندې ورسره پيل وکړو.

دوی ته به ويل کېده چې سمدستي مونږ ته د جهاد امر نه دی شوی، سمدستي په همدې باندې مکلف ياستو چې د لمونځونو او د زکاتونو په اداء کولو باندې خپل ځانونه تربيه او همدا احکام عملي کړو. الله ﷻ د خپلو احکامو په رانازلولو باندې ښه پوهېږي او وختونه يې ډېر ښه پېژني.

۲ ـ لنډه دا چې په هغه وخت کښې يې نه بشري توان درلود او نه په جهادي وسائلو باندې مجهز وه، خو د دې سره-سره جهاد ته زښت ډېر لېوال وه. مګر کله چې د همغه شي امر ورباندې وکړی شو چې دوی ورته لېوال وه او د دوی غوښتنه وه، نو نن ورته زړه نازړه دي. او داسې ډله هم پکښې شته دي چې د الله ﷻ د مخلوق څخه داسې ډارېږي لکه چې څوک د الله ﷻ څخه ډارېږي او بلکې لا د دې څخه هم زيات په ډار کښې دي، او د ډېرې وارخطايي څخه يې غيرې مناسبې خبرې د خولې څخه اوځي او غير مناسب کارونه کوي.

د دوی غیر مناسبه وینا دا ده چې: ای زمونږ ربه! ولې دې په مونږ باندې جنګ فرض کړ؟ کاشکې چې لږ څه وخت دې نور هم وروسته کړی وی چې مونږ ورته د هر حیثه تیار شوي وی. او قوت مو اضافه شوی وی. علاوه په دې د دنیا د ژوند څخه مو لږ څه استفاده کړې وی او په بې غمۍ سره مو څو شپې او ورځې تېرې کړې وی بیا به مو په جهاد باندې پیل کړی وی.

۳ـ ای پیغمبره! دوی ته ووایه چې:

الف: ایا هغه تاسو نه یاست چې د جهاد د فرضیت غوښتنه مو کوله؟

ب: په هغه وخت کښې خو تاسو نه جهادي وسائل درلوده او نه مو جهادي قوت درلود چې: ایا ربښیا جهاد دغو شیانو ته اړتیا لري؟

ج: ایا تاسو د هغه وخت څخه نن ورځ د هر حیثه با قدرته نه یاست؟

د: ایا ستاسو توکل او ډاډینه په الله ﷻ باندې کمه شوې ده؟

هـ: ایا د مرګ ټاکلې نېټه بدلون قبلوي؟

و: ایا د دنیا ټول عمر ډېر لږ شی نه دی؟

ز: ایا د دنیا څخه آخرت د هر حیثه غوره او بهتر نه دی؟

لنډه دا چې: ای پیغمبره! دوی ته ووایه چې د آخرت ښېګنې په نظر کښې ونیسئ او د آخرت دپاره کار وکړئ. خو په یاد ولرئ چې آخرت د متقیانو دپاره ګټور دی، او تقوی په اطاعت حاصلېږي، نه په عصیان او تنبلۍ.

په آخرت کښې د یوه تار په اندازه نیکي هم نه ضائع کېږي. دنیا د آخرت دپاره تجارتخای دی، دائمي استوګنځای نه دی، نن دی که سبا د مرګ سره به مخامخ شئ که څه هم په قوي قلاګانو او کلکو سنګرو کښې دېره یاست.

۴ـ ای پیغمبره! نن ورځ د ایمان په دعوه دارانو کښې داسې ډله هم شته چې ښېګنې او خوشالۍ د الله ﷻ د پلوه ګڼي او چې کله ورته څه مشقت ورسېږي نو تاسو ته مخ دراړوي چې دا ستا د لاسه راورسېده.

دوی ستا په هجرت باندې بدفالي نیسي، چې ستا په راتګ سره دلته وچکالي راغله او د قحطۍ سره مخامخ شوو. او علاوه په دې، که تا دلته هجرت نه وی کړی نو نه به جهاد فرض کېده او نه به د جنګونو سره مخامخ کېدلو.

ای پیغمبره! ته ورته ووایه چې خیر او شر ټول د الله ﷻ د پلوه دي. زه محض مبلغ او داعي یم، زما په لاس کښې د تکویناتو څخه هیڅ شی نشته.

۵ـ ای پیغمبره! دوی خو عجیبه خلک دي چې د الله ﷻ کارونه یوه بنده ته نسبتوي، په وار-وار دې ورته خپل خان معرفي کړی دی چې زه په تکویناتو کښې مداخله نه کولی شم او نه یې صلاحیت لرم، خو دوی نه خپله باطله مفکوره باندې کلک دي.

۶ـ ای پیغمبره! هغه خلک چې په تاباندې بدفالي نیسي یو خل بیا هر یو جدا جدا مخاطب کړه

او ورته ووایه چې هر یو نعمت چې تا ته رسېږي هغه د الله ﷻ د پلوه په تا باندې یو فضل او لطف دی، او هر یو تکلیف چې تاته رسېږي د هغه دپاره ستا خپل ځان سبب ګرځېدلی دی او ستا د خپله لاسه دي.

۷_ ای پیغمبره! دغــې نه ده لکه چې دوی خیال کوي ته خو مونږ خلکو ته د پیغمبر په صفت استولی یې. او ستا موجودیت خو سراسري رحمت او ښېګڼې دي هسې نه لکه چې دوی عقیده لري او په تاباندې بدفالي نیــې. که دوی په تاباندې سمه عقیده وکړي د دنیا او آخرت د مشکلاتو څخه به بې غمه شي او که نه نو الله ﷻ خو ستا په رسالت باندې شاهدي وایي او بې شماره معجزې یې درکړې دي، که دوی درباندې عقیده کوي او که نه.

توضیحات

۱_ مفــرینو کرامو په مکه معظمه کښې د جهاد د فرضیت د ټالولو دېرې وجې لیکلې دي[۱]، خو مونږ ته لاندې وجې په نظر راځي:

الف: الله ﷻ قادر وه چې د کمزورۍ په حالت کښې یې هم مسلمانانو ته په کافرانو باندې بری ورکړی وی، خو دا به خارق العاده بری وی او د قیامت د ورځې پورې به تولو مسلمانانو ته د عادي بري تیره نه وی اینبودله شوې او په هره زمانه کښې به مسلمانان د خارق العاده بري په هیله ناست وی، نه به یې د مستقل حکومت هڅه کولی او نه به د جهادي وسائلو په برابرولو کښې بوخت شوي وی.

ب: که هلته جهاد فرض شوی وی نو مسلمانان به د هجرت د اجر څخه محروم شوي وی او د اسلام په لاره کښې به یې د جلاوطنۍ مشقتونه نه وی ګاللي.

ج: که هلته جهاد فرض شوی وی نو د یو پلوه به د کافرانو ظلم په لویه پیمانه باندې نه وی ځرګند شوی چې مسلمانان یې د خپل اصلي ټاټوبي څخه وشړل، او د بله پلوه به په جهاد باندې خلکو د وطني جنګ ګومان کړی وی، لکه چې د یوه وطن خلک کله-کله یو قوم د بل قوم سره په جنګ شي او د جنګ اصلي موجبات دنیاوالو ته چندان ځرګند نه وي چې دوی په څه وجه یو د بل په مقابل کښې راپورته شوي دي.

د: علاوه پر دې، وطني جنګونه په اکثرو وختونو کښې د اقتدار او مشرۍ د لاس ته راوړلو د کبله صورت نیــې، نو که هلته فرض شوی وی خلکو به په جهاد باندې هم همدغه رنګه ګومان کړی وی.

هـ: بالآخره جهاد په هغه صورت کښې ښه موثر واقع کېږي چې د مقابل طرف څخه د مجاهدینو صف جدا وي، د همدې کبله نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «لَا تَرَايَا نَارَاهُمَا»[۲] د دواړو پلو (مسلمانانو او کافرانو) اورونه دې سره یو تربله ونه ګوري. یعني باید د دواړو صفونه سره جدا او بېل وي. او دغه کار په مکه معظمه کښې تحقق نه شو موندلی.

---

(۱) في ظلال القرآن ج۱ ص۷۱۴
(۲) سنن ابي داود ج۱ ص۳۵۶

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې: په عربي ژبه کښې خو د "أوْ" کلمه د شک دپاره استعمالېږي او د شک معنی خو په ﴿ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً ﴾ کښې صحت نه لري، ځکه چې الله ﷻ ته خو هر څه معلوم او ښکاره دي؟

مونږ وایو چې:

الف: د "أوْ" کله-کله د تخییر دپاره استعمال مومي او دلته همدا معنی مراده ده. نو د معنی حاصل بې داسې کېږي چې: دوی د خلکو څخه په زیات ډار کښې دي نو خوښه دې چې د دوی دغه ډار د الله ﷻ د ډار سره تشبیه کوي او که لا د دې څخه زیات یې ګڼي دواړه صحت لري[۱].

ب: دلته د "أوْ" کلمه د "بَلْ" په معنی سره ده[۲]، نو د معنی حاصل بې داسې کېږي چې: دوی د خلکو څخه دومره ډارېږي لکه چې د الله ﷻ څخه ډارېږي بلکې د دې څخه لا زیات ډارېږي، د دې "أوْ" نظیر دا دی چې: ﴿ وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ ﴾ [الصافات:۱۴۷] یعني: او مونږ یونس ﷺ سل زره خلکو ته واستاوه بلکې د دې څخه اضافه وو ته.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۳_ که څوک وايي چې: په دې تقدیر خو هغوی سوچه کافر شوه چې د الله ﷻ څخه ډارېدل او د بندګانو څخه ډارېدل یې سره یو برابر کړه او یا یې ترې زیات کړه؟

مونږ وایو چې:

الف: د خلکو ډار د وژلو څخه کنایي دی او د الله ﷻ ډار د مرګ څخه کنایي ګڼل کېږي، نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې: دوی د وژلو څخه دومره ډارېږي لکه څومره چې د مرګ څخه ډارېږي او لا د دې څخه اضافه په ډار کښې دي[۳].

ب: دلته طبعي ډار مراد دی، او د طبعي ډار په زیادت باندې سړی نه کافر کېږي لکه چې الله ﷻ ترې د [البقرة:۲۱۶] ایت کښې په ﴿ كُرْهٌ ﴾ سره تعبیر کړی دی[۴].

مګر مونږ ته داسې ښکاري چې ذکر شوی ډار خو الله ﷻ د منافقانو د زړونو څخه مونږ ته حکایت کوي، د هغوی څخه دغه ډول ډارېدل څه لرې نه دي، خو فقط دومره ده چې الله ﷻ ورباندې پرده واچوله او په صراحت سره یې ونه ویل چې منافقان په دې اندازه په ډار کښې دي.

---

(۱) تفسیر المظهري ج۲ ص۱۶۶

(۲) تفسیر القاسمي ج۵ ص۳۱۱

(۳) تفسیر القرطبي ج۵ ص۲۸۱

(۴) زاد المسیر ج۲ ص۱۵۴

دنیا ناچیزه متاع ده

۴ـ نبي کريم ﷺ د دنياوي متاع قلت دې ښه تفسير کړی دی چې: «مَا مَثَلُ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا مَثَلُ مَا يَجْعَلُ أَحَدُكُمْ إِصْبَعَهُ فِي الْيَمِّ فَلْيَنْظُرْ بِمَ يَرْجِعُ»[۱] يعني: ټوله دنيا د آخرت په نسبت باندې نه ده مګر داسې ده چې ستاسو یو کس یوه ګوته په دریاب کښې ښکته کړي نو ودې ګوري چې څومره (لوندوالی) به د ګوتې سره راپورته کړي. نو د ګوتې د لوندوالي او د ټول درياب چې څه نسبت دی همدغه نسبت د دنيا او د آخرت هم دی.

"حَسَنَة" او "سَيِّئَة" څه معنی؟

۵ـ مفسرين کرام متفق دي چې په دې مقام کښې د ﴿ حَسَنَة ﴾ څخه نعمتونه او فراخي مرادې دي، نه ثوابونه او اجرونه. همدارنګه د ﴿ سَيِّئَة ﴾ څخه دلته مشقتونه او قحطي مطلب دي، نه ګناهونه[۲]. چې په لاندې صورتونو کښې يې تحقيق موندلی دی:

الف: کله چې نبي کريم ﷺ مدينې منورې ته هجرت وکړ نو هلته به منافقانو د يهودانو په ګډون او يا د دوی په اشاره په نبي کريم ﷺ باندې بدفالي نيوه، البته کله به چې څه غلې دانې کمې وشوې او يا به بارانونه ونه شوه[۳].

ب: په ځينو وختونو کښې به يې ځکه د جهاد څخه ځپلې اوږې خالي کولې چې ويلې به يې چې د نبي کريم ﷺ قيادي تدبير کمزوری دی. د همدې کبله عبد الله بن أبي (رئيس المنافقين) د درې سوو کسانو سره د أحد په غزا کښې د نيمايي لارې څخه بېرته ستون شو او بهانه يې دا ونيوه چې د قريشو د مقابلې دپاره د مدينې منورې د ښار څخه ووتل ښه تدبير نه دی.

يادونه

۶ـ ځينو مفسرينو کرامو د ﴿ مَآ أَصَابَكَ ﴾ په جمله کښې نبي کريم ﷺ ته خطاب ګڼلی دی خو کنايةً يې ټول أمت مراد کړی دی[۴]، او ځينو پکښې غير معين شخص مطلب کړی دی چې د بدليت په اعتبار سره د أمت هر فرد ته شامليږي[۵].

مګر موږ ته دا ښه ښکاري چې د هغې فرقې هر فرد مخاطب کړی شي چې په نبي کريم ﷺ باندې به يې بدفالي نيوه، چې د ايتونو د سياق سره همدغه معنی ښه مناسبه برېښي. لکه چې د مطلب په خلاصه کښې يې حاصل ذکر دی.

---

(۱) سنن ابن ماجه ص۳۰۲

(۲) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۲ ص۵۲

(۳) روح المعاني ج۵ ص۸۸

(۴) تفسير المراغي ج۵ ص۹۷

(۵) تفسير القاسمي ج۵ ص۳۱۸

سوال جواب

۷_ که څوک وايي چې: په وړاندې ایت شریف کښې الله ﷻ د خوشالیو او غمونو (ټولو) نسبت خپل خان ته کړی دی چې: ﴿ قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِندِ اللَّهِ ﴾ ورته ووايه چې هر یو (خوشالي او غم) د الله ﷻ د پلوه دی. او په دې ایت کښې د غمونو نسبت د هر چا خپل نفس ته وکړی شو چې ﴿ فَمِن نَّفْسِكَ ﴾ دا دې د خپل خان څخه دی. نو پوښتنه دا ده چې: ایا دغه دواړه ایتونه سره مناقض نه دي؟

مونږ وایو چې: خوشالي او غمونه د ایجاد په اعتبار سره دواړه الله ﷻ ته نسبت کېږي چې دواړه د الله ﷻ له پلوه موجودېږي او دواړه د الله ﷻ په ارادې پورې اړه لري. همدې مضمون ته په وړاندې ایت کښې اشاره شوې ده.

او د سببیت په اعتبار سره د خوشالیو سبب صرف د الله ﷻ فضل دی او د غمونو سبب د انسان خپل ګناهونه او خطاوې دي، چې همدې مضمون ته په همدې ایت کښې اشاره کېږي چې اوس د بحث لاندې دی.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۸_ که څوک وايي چې: لکه څنګه چې ګناهونه د غمونو سبب جوړېږي همدارنګه حسنات هم د خوشالیو اسباب دي. لکه چې الله ﷻ د نوح ﷺ د خولې څخه حکایت کوي چې: ﴿ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُم مِّدْرَارًا ﴾ [نوح: ۱۱] یعنې: ای زما قومه! ایمان راوړئ چې الله ﷻ دریاندې په شیبو-شیبو بارانونه وکړي او مالونه او زوزات مو زیات کړي او داسې نور.

نو پوښتنه دا ده چې باید په دواړو ځایونو کښې د "مِنْ نَفْسِكَ" کلمه استعماله شوې وی چې غم او ښادي دواړه ستا د خپل لاس حاصل دي؟

مونږ وایو چې: سبب خو اصلاً هغه ته وايي چې د هغه په ذریعه باندې سړی د ځا د بیخ څخه اوبه پورته کوي او یا پرې سړی د خرما د ونې سر ته ختېږي[۱]، مګر په عام عُرف کښې هر شی چې د بل شي دپاره ذریعه جوړېږي هغه د سبب په نامه یادېږي. نو د همدې معنی په لحاظ سره لاندې دوه ډولونه لري.

الف: چې یو شی د بل دپاره صرف ذریعه وي او د عوضیت څخه بالکل خالي وي، لکه چې سړی روايي "كَتَبْتُ بِالْقَلَمِ" د قلم په ذریعه مې لیکنه وکړه.

ب: چې برسېره په ذریعه توب باندې عوضیت هم پکښې وي، لکه چې په بیعه کښې ثمن د مبیعې ذریعه ده او مبیعه د ثمن ذریعه ده خو یو د بل عوض هم دی.

نو د خوشالیو دپاره په اوله معنی باندې حسنات اسباب ګڼل کېږي چې صرف اسباب دي او د عوضیت څخه بالکل خالي دي.

---

(۱) مفردات الراغب ص ۲۲۵

دا ځکه چې که یو انسان هرڅومره زیات عبادتونه او طاعتونه وکړي او هرڅومره اوږد عمر ولري هم یوازې د دې نعمت بدله هم نه شي پوره کولی چې الله ﷻ د نښت ځخه موجود کړ او په ایمان باندې يې مشرف کړ. پاتې خو لا نور نعمتونه.

نو ځکه د طاعت په بدل کښې نه دي راکړی شوي بلکې نو ځرګند، شوه چې خوشالي او نعمتونه یو هم د طاعت په بدل کښې نه دي راکړی شوي بلکې صرف او صرف د الله ﷻ فضل او کرم دی. د همدې کبله نبي کريم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمايي چې «لن يُدخل احدًا عمله الجنة» يعني هيڅوک د ده عمل جنت ته نه شي داخلولی صحابه کرامو ؓ وويلي چې «ولا انت يا رسول الله» او نه هم، ای د الله رسوله؟ نبي کريم ﷺ وفرمايل چې «ولا انا إلا ان يتغمدني الله بفضل ورحمة»[1] او زه هم جنت ته په عمل باندې نه شم داخليدلی مګر هله چې الله ﷻ مې په فضل او رحمت سره پټ کړي.

هېر مو نه شي!

۹ـ هېر مو نه شي چې په دې مقام کښې الله ﷻ د ايمان د مدعيانو ـ برابره خبره ده چې دعوه يې رښتيا وي او که دروغ وي ـ څلور غلطياوې رد کړې دي. هغه دا چې

الف. هغوی د جهاد د پيل غوښتنه کوله خو کله چې ورباندې فرض کړی شو نو بيا يې ورته چندان رغبت او مينه نه وه.

ب. هغوی زحمتونه او غمونه نبي کريم ﷺ ته نسبتول او بدفالي يې ورباندې نيوه.

دغه دواړه غلطياوې په ذکر شوو ايتونو کښې رد کړی شوي دي.

ج. هغوی به خوله د اطاعت چغې وهې او پټ د بې اطاعتي پلانونه جوړوي. د همدغې غلطۍ رد ته په راتلونکي متصلو درې ايتونو کښې اشاره کېږي.

د. بالآخره هغوی د امن يا د خوف خبر سمدستي خوروي او اشاعت ورکوي.

د دغې غلطۍ رد به راتلونکي [النساء ۸۳] ايت کښې شوی دی.

﴿ مَّن يُطِعِ ٱلرَّسُولَ فَقَدۡ أَطَاعَ ٱللَّهَ ۖ وَمَن تَوَلَّىٰ فَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ عَلَيۡهِمۡ حَفِيظٗا ﴿٨٠﴾
وَيَقُولُونَ طَاعَةٞ فَإِذَا بَرَزُواْ مِنۡ عِندِكَ بَيَّتَ طَآئِفَةٞ مِّنۡهُمۡ غَيۡرَ ٱلَّذِي تَقُولُ ۖ وَٱللَّهُ
يَكۡتُبُ مَا يُبَيِّتُونَ ۖ فَأَعۡرِضۡ عَنۡهُمۡ وَتَوَكَّلۡ عَلَى ٱللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿٨١﴾ أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ
ٱلۡقُرۡءَانَ ۚ وَلَوۡ كَانَ مِنۡ عِندِ غَيۡرِ ٱللَّهِ لَوَجَدُواْ فِيهِ ٱخۡتِلَٰفٗا كَثِيرٗا ﴿٨٢﴾ ﴾

[۸۰] هر څوک چې د پيغمبر ﷺ اطاعت وکړي نو يقيناً هغه د الله ﷻ اطاعت وکړ. او هر څوک چې (ترې) مخ واړوي نو (هغه د الله ﷻ د اطاعت ځخه مخ واړاوه او په تا باندې يې مسئوليت نشته

---

[1] صحيح البخاري ج۲ ص۸۴۷

څکه چې) مونږ خو په دوی باندې ته د ساتونکې په صفت نه یې استولی.

[۸۱] او دوی وایي چې: (زمونږ ټول کاروبار تاته) اطاعت دی. نو کله چې ستا د خوا څخه بهر شي، د دوی یوه ډله د هغې خبرې څخه په غیر (او د هغې په خلاف) چې ته یې (ورته) وایې پټې مشورې کوي (او پلانونه جوړوي). او الله ﷻ هغه څه (پلانونه) لیکي چې دوی یې پټ جوړوي. نو د دوی څخه مخ واړوه او په الله ﷻ باندې توکل وکړه، او بس دی الله ﷻ کارساز.

[۸۲] ایا نو دوی په قرآن کښې غور نه کوي (چې حقانیت یې ورته څرګند شي)، او (دا څکه چې) که (دا قرآن کریم) د الله ﷻ څخه په غیر (د بل چا کلام) وی نو خامخا دوی به پکښې زښت ډېر اختلاف موندلی وی (نو چې لږ اختلاف هم پکښې نه شي موندلی همدا یې د حقانیت د ښکاره کولو دپاره کفایت کوي).

ارتباطونه

۱ـ په وړاندې ایتونو کښې ارشاد وه چې د نبي کریم ﷺ په رسالت باندې الله ﷻ شاهد دی، او په دې ایتونو کښې د شهادت لاندې نمونې ذکرې شوې دي:

الف: د نبي کریم ﷺ اطاعت یې خپل اطاعت وګانه چې دا د ربنتیاني پیغمبر خاصه ده.

ب: داسې دائمي معجزه (قرآن کریم) یې ورباندې نازل کړی دی چې د نبي کریم ﷺ په رسالت باندې د قیامت د ورځې پورې دلالت کوي.

۲ـ هلته د ایمان د مدعیانو دوه غلطۍ رد شوې وې او دلته یې دریمه غلطي ردېږي. نو حاصل یې داسې راځېږي:

د مطلب خلاصه

۱ـ ای پیغمبره! څرنګه چې ته په حقه پیغمبر یې نو ستا اطاعت زما اطاعت دی او ستا بې اطاعتي زما بې اطاعتي ده، ته خو څوک خپل عبادت ته نه دربلې، ته خو د الله ﷻ یو سپېڅلی بنده یې او خپله وظیفه ډېره ښه پېژنې چې ستا په غاړه صرف رسالت دی او بس.

نو څوک چې ستا اطاعت کوي نو هغه په حقیقت کښې د الله ﷻ اطاعت کوي، او څوک چې د دې څخه مخ واړوي نو ته خو مونږ په هغه باندې څارونکی نه یې استولی چې د قیامت په ورځ یې درڅخه پوښتنه وشي چې په فلاني باندې دې ولې اطاعت نه تحمیلاوه او هغه دې ولې په سمه لار باندې روان نه کړ. ستا وظیفه صرف د الهي ارشاداتو رسونه ده او بس.

۲ـ مګر ای پیغمبره! الله ﷻ حقیقي اطاعت غواړي چې ظاهراً او باطنًا ستا رسالت ته وشي، هسې نه لکه د ایمان ځینې مدعیان چې ستا په حضور کښې وایي چې مونږ ستا اطاعت کوو خو په پټه او ستا په غیاب کښې د هغې خبرې څخه په غیر بله خبره غوټه کوي کومه چې ته ورته وایې. که دوی دا بې اطاعتي خبره ستا څخه پټه کړي نو د الله ﷻ څخه خو یې نه شي پټولی، او کرام الکاتبین لګیا دي دوی چې څه وایي هغه ټول لیکي.

۳_ نو ای پیغمبره! سمدستي د دوی څخه اعراض وکړه نانديږه ورسره مه وهه او وخت پرې مه ضائع کوه او بلکې د یو وخت پورې ورسره خبره مه سپینوه، عند الموقع به درته الله ﷻ هدایت درکړي

دوی که ستا په ضد هر څومره هلې ځلې وکړي نو د الله ﷻ د ارادې مخه نه شي نیولی. ته فقط په الله ﷻ باندې توکل وکړه چې د ټولو کارونو سازوونکی دی او همدا بس ده چې الله ﷻ دې کارساز دی.

۴_ ای پیغمبره! که څوک درڅخه معجزه غواړي نو همدا معجزه بس ده چې په تا باندې مو قرآن کریم نازل کړی دی، که دوی پکښې فکر وکړي نو ډېر زر به پوه شي چې بې شکه ته په حقه پیغمبر یې

او دا ځکه چې که قرآن کریم د الله ﷻ منزل کتاب نه وی نو دوی به پکښې زښت ډېر اختلافات موندلي وی. مثلاً په مضامینو کښې به یې تناقض وی، فصاحت او بلاغت کښې به یې تشابه نه وی، په غیب ویلو کښې به یې عدم مطابقت لیدل شوی وی، د تېرو شوو زمانو په اخبارو کښې به یې دروغ څرګند شوي وی او داسې نور

ذکر شوي اختلافات به ځکه ضرور واقع شوي وی چې قرآن کریم په درویشتو کلونو کښې نازل شوی دی او د زمانو تېرېدنه ضرور د انسان په کلام باندې تاثیر کوي او بې تفاوته نه پاتې کېږي. علاوه په دې څرنګه چې د الله ﷻ څخه په غیر نور د هر چا علم ناقص دی نو غیبي اخبارات به یې یا ټول دروغ وي او یا به پکښې کوم یو اخبار رښتیا وي او دا هیڅکله ممکنه نه ده چې ټول اخبارات به یې رښتیا وي. حال دا چې د قرآن کریم ټول اخبارات رښتیا دي نو معلومه شوه چې دا د الله ﷻ کلام دی او په چا یې چې نازل کړی دی هغه په حقه پیغمبر دی او هیڅ شک او شبه پکښې نشته

توضیحات

۱_ د «بَیَّتَ» په کلمه اصلاً د "بَیت" څخه اخستله شوې ده او "بَیت" کور ته وایي. نو څرنګه چې عادةً د شپې د مخې خلک په کورونو کښې اوسېږي نو هغه خبره چې په شپه کښې جدا په یوه ګوښه کښې جوړه کړی شي او یا هغه کار چې په داسې موقع کښې په ډېر فکر سره ترتیب کړی شي نو د هغو دواړو څخه په "بَیَّتَ" سره تعبیر کېږي[1]

یا په بل عبارت د دقیق پلان څخه په ذکر شوي لفظ باندې تعبیر کېږي که څه هم هغه د ورځې جوړ کړی شوی وي د همدې کبله منظوم کلام د ابیاتو په نامه یادېږي چې ترتیبول یې لویه څه دقت غواړي

(۱) تفسیر القاسمي ج۵ ص ۳۲

سوال جواب

۱ـ که څوک وايي چې: په ﴿غَيْرَ ٱلَّذِى تَقُولُ﴾ کښې د ﴿تَقُولُ﴾ کلمه چا ته منسوبه ده؟
مونږ وايو: د دغې کلمې په انتساب کښې ځينو مفسرينو کرامو لاندې دوه احتماله ليکلي دي[۱]:
الف ذکره شوې کلمه غائبه مونثه ده او ﴿طَآئِفَةٌ﴾ ته پکښې ضمير راجع دی يعنې: د شپې د
مخې همدغه ډله د هغې خبرې په خلاف پلان جوړوي کومه چې پخپله وايي چې مونږ اطاعت
کوونکي یاستو.
ب دغه کلمه مخاطبه صيغه ده او نبي کريم ﷺ پکښې مخاطب ګرځولی شوی دی. يعنې: د
دغې ډلې پلان د هغې خبرې په خلاف دی کومه چې ته ورته وايې.
که څه هم ذکر شوي دواړه احتمالونه په اصلي مطلب باندې کوم اثر نه غورزوي مګر مونږ ته
دوهم احتمال غوره برېښي چې دوی ظاهراً د اطاعت خبرې کوي خو په پټه کښې د بې اطاعتۍ
پلانونه جوړوي، چې په څه ترتيب سره ستا اوامر د پښو لاندې کړي.

تدبُّر څه معنی؟

۲ـ ﴿يَتَدَبَّرُونَ﴾ کلمه د "تَدَبُّر" څخه اشتقاقه شوې ده، "تَدَبُّر" اصلا دې ته وايي چې د يو شي په
عواقبو کښې فکر وکړی شي، مګر په يو شي کښې فکر کول د "تَدَبُّر" په نامه يادېږي که څه هم د
نوافيوڅخه په غير په نورو مربوطاتو کښې يې صورت ونيسي[۲].
نو دلته يې د معنی حاصل داسې کېږي چې که دوی د نبي کريم ﷺ په رسالت باندې باور نه لري
نو په قرآن کريم کښې دې دقيق فکر وکړي، نو يقين به يې راشي چې په حقه پيغمبر دی او اطاعت
يې واجب دی.

د اعجاز يو بل برهان

۳ـ الله ﷻ د قرآن کريم د حقيت دپاره يو ځل د يو سورت په جوړولو باندې ټول عالم ته چلنج
ورکړی دی لکه چې د [البقرة ۲۳] ايت لاندې بيان تېر شوی دی، دا ځل بيا ټول عالم ته اعلان کوي
چې که قران کريم چا ته د الله ﷻ کتاب نه برېښي او د مثل د تاليف څخه يې هم عاجز وي نو
مهرباني دې وکړي په قرآن کريم کښې دې څه اختلاف او تناقض مونده کړي، حال دا چې د بنده
کلام چې کله د قرآن په شان په اوږده زمانه کښې صورت نيولی وي او په مختلفو علومو او قوانينو
باندې مشتمل وي د اختلافاتو او تناقضاتو څخه نه خالي کېږي، او بلکې څومره چې پرې وخت
اوږدېږي په همغې اندازه پکښې اختلافات زياتېږي. لاندې شرحې ته لږ څه متوجه شئ:

---

۱. روح المعاني ج۵ ص۹۲، المحرر الوجيز ج۴ ص۶۸
۲. روح المعاني ج۵ ص۹۲

الف: بندګان نه په زړونو علم لري او نه په غیبو باندې پوهېږي، حال دا چې قرآن کریم په ذکر شوي ایت کښې د منافقانو پټې خبرې هو بهو افشاء کړې چې دوی د بې اطاعتۍ پلانونه جوړوي، که دوی د قرآن کریم یوازې په همدغه خبره کښې تدبر کړی وی (چې د واقع سره مطابقه ده) هم د نبي کریم ﷺ رسالت به یې تصدیق کړی وی.
که بالفرض ذکر شوی اخبار واقعیت نه درلودی نو ګومان نه کوو چې منافقانو به اعتراض نه وی کړی او غلي به ناست شوي وی.
ب: د بندګانو کلام د عمرونو په لحاظ، د حوادثو په لحاظ، د نفسي کوائفو په لحاظ، بالآخره د فصاحت او بلاغت په لحاظ ضرور تفاوت پیدا کوي، حتی چې د سړي یوه مقاله په لومړي سر او په آخر اختتام کښې په یوه کیفیت نه پاتې کېږي د همدې امله تقریبًا درې کاله کېږي چې مونږ د دې کتاب لومړی سپاره لیکلې ده خو چې اوس یې کله-کله ولولو د ادبیت په لحاظ پکښې راته بې شمېره غلطۍ ځرګندېږي چې باید داسې-داسې نه وی لیکل شوی.
بلکې مونږ چې د دې کتاب یو مضمون څو ځله تکرار کړو په هر ځل راته پکښې نوې-نوې خطاوې رابښکاره کېږي نو د دې څخه معلومېږي چې اختلاف د بشري کلام خاصیت دی او عدم اختلاف د قرآن کریم اعجاز دی، او دا ځکه چې قرآن کریم په درویشتو کلونو کښې نازل شوی دی خو هیڅ تفاوت پکښې نه لیده کېږي نو معلومه شوه چې دا د بنده کلام نه دی.
ج: هیڅ بنده ته خپلې وړاندېنۍ تولې خبرې په یاد نه پاتې کېږي او نه د کلماتو د تلفظ شکل په ذهن کښې ساتلی شي، حتی چې نبي کریم ﷺ هم د نبوت څخه مخکښې د همدې بشري کیفیت څخه محفوظ پاتې نه وه. حال دا چې د نبوت څخه وروسته د قرآن کریم په باره کښې د ذکر شوي کیفیت څخه بالکل محفوظ وه، نه یې متشابه ایتونه د یادو څخه وتل، او نه یې ترې څاپونه هېربدل، بالآخره نه یې د کلماتو اصلي شکل خطا کاوه. نو که بالفرض قرآن کریم بشري کلام وی نو نبي کریم ﷺ ته به یې نه ټول څاپونه په یاد پاتې شوي وی او نه به یې په عین شکل سره په قرائت باندې قدرت درلودی. د قاریانو څخه مو اورېدلي دي چې په قرآن کریم کښې د قرائت په لحاظ سره څو زره کلمات متشابه دي. الله ﷻ ربښتیا وایي چې: ﴿ سَنُقۡرِئُكَ فَلَا تَنسَىٰٓ ﴾ [الأعلى:۶] یعني: ای پیغمبره! (د قران کریم په قرائت باندې جلتي مه کوه چې درڅخه به هېر شي) ژر دی چې مونږ به یې درباندې ولولوو نو ته به یې نه هېروې مګر هغه چې د الله ﷻ اراده وشي.

یادونه

۵ـ د قرآن کریم په خینو ایتونو کښې که څه هم ظاهري اختلاف چا ته ښکاره شي نو هغه په تدبر او سوچ سره د منځه لرې کېږي د همدې کبله الله ﷻ محکماتو ایتونو ته د ﴿ أُمُّ ٱلۡكِتَٰبِ ﴾ لقب ورکړی دی چې باید متشابه ایتونه د همدغو په رڼا کښې حل کړی شي، نو ځکه په دې مقام کښې په تدبر باندې ارشاد شوی دی چې پوره بیان یې د [آل عمران:۷] ایت لاندې تېر شوی دی.

علاوه پر دې، يو مثال يې د [النساء:۷۹] ايت لاندې دستي تېر شو او څو مثالونو ته يې د [النساء:۴۲] ايت لاندې اشارې شوې دي هيله ده چې هلته يو ځل بيا مراجعه وکړی شي.

﴿وَإِذَا جَآءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ ٱلْأَمْنِ أَوِ ٱلْخَوْفِ أَذَاعُوا۟ بِهِۦ ۖ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى ٱلرَّسُولِ وَإِلَىٰٓ أُو۟لِى ٱلْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ ٱلَّذِينَ يَسْتَنۢبِطُونَهُۥ مِنْهُمْ ۗ وَلَوْلَا فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُۥ لَٱتَّبَعْتُمُ ٱلشَّيْطَٰنَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٣﴾﴾

[۸۳] او په هر وخت کښې چې دوی ته د امن يا ډار (سلامتی يا هزيمت) خبر ورسېږي نو دوی يې (بې درنګه) خوروي. او که هغه (خبر) دوی د الله پيغمبر او د مسلمانانو څخه د نظر خاوندانو ته رسولی وی نو ضرور به پرې (د مسلمانانو د جملې څخه) هغه کسان پوه شوي وی چې په خبر کښې تعمق کولی شي (چې افشاء کول يې ګټور دي او که نه، او بيا به يې دوی ته لارښوونه کړې وی).
او که د الله ﷻ فضل او د ده ﷻ رحمت په تاسو باندې نه وی نو ضرور به تاسو د شيطان پيروي کړې وی مګر لږ خلک (به بچ پاتې شوي وی، نو د دې شکريه وکړئ چې موقع په موقع درته لارښونه کوي).

ارتباط او شان نزول

۱ـ په دې ايت کښې د ايمان د مدعيانو څلورمه غلطي رد شوې ده.
۲ـ د ذکر شوي ايت شريف په شان نزول کښې لاندې دوه واقعې روايت شوې دي:
الف: کله به چې نبي کريم ﷺ کومه يوه ډله مجاهدين د غزا دپاره ولېږل او د هغوی په باره کښې به څه افواهي خبر مدينې منورې ته ورسېده چې يا يې لويه فتحه کړې ده او يا نور څه شوي دي، نو ځينو خلکو به د دې څخه وړاندې چې پکښې څېړنه وکړي او يا يې څرنګوالی تخصيص کړي نوموړی خبر خوراوه، نو ذکر شوی ايت نازل شو[۱].
ب: يوه ورځې د نبي کريم ﷺ څخه خپلو بيبيانو (د مؤمنانو مورګانو) څه شيان وغوښتل چې په هغه وخت کښې دود او دستور وه، نو نبي کريم ﷺ متاثر شو او د يوې مياشتې دپاره يې په يوه کوټه کښې د ټولو بيبيانو څخه جدايي غوره کړه.
خو ځينو خلکو همدا کار په طلاق سره تعبير کړ چې نبي کريم ﷺ ټولو بيبيانو ته طلاق ورکړی دی، مګر کله چې عمر الفاروق ﷺ خبر شو نو نبي کريم ﷺ ته ورغی او تحقيق يې وکړ چې خبره دغسې نه وه او طلاق يې نه وه ورکړی، نو ذکر شوی ايت شريف نازل شو[۲].
په هر تقدير، د ايتونو په عموم باندې د واقعاتو خصوص څه تاثير نه اچوي، نو د ايت شريف

(۱) زاد المسير ج۲ ص۱۶۱
(۲) صحيح مسلم ج۱ ص۴۸۱

په عموم کښې د قیامت د ورځې پورې هغه ټول واقعات شامل ګڼل کېږي چې د وخته وړاندې افشاء کړی شي.

د مطلب خلاصه

١_ یعنې: د ځینو خلکو ځلورمه غلطي دا ده چې کله دوی ته د خوشالۍ یا د غم کوم یو خبر ورسېږي نو دوی یې بې درنګه خوروي او دومره ټال نه ورکوي چې تحقیق پکښې وکړي چې خبر دروغ دی او یا رښتیا، او په خورولو کښې یې ګټه ده که پټ ساتل یې مفید دي، د دوی ذکره شوې کړنلاره غلطه ده.

که دوی په سمه کړنلاره باندې تللی نو ذکر شوی خبر به یې د افشاء کولو څخه وړاندې نبي کریم ﷺ ته رسولی وی او یا به یې پرې د مسلمانانو د جملې څخه د نظر خاوندانو او بافکره خلکو ته اطلاع ورکړې وی ترڅو هغوی پکښې تحقیق کړی وی او د تحقیق څخه وروسته یې دوی ته یا اجازه ورکړې وی چې خور یې کړي که خورول یې ګټور وي، او یا به یې ورباندې سانسور لګولی وی چې پټې یې وساتي؛

٢_ نو د ذکرې شوې لارې پرېښودل د شیطان لمسون دی او شیطان غواړي چې تاسو د خپل خان تابعداران جوړ کړي، مګر الله ﷻ تاسو ته موقع په موقع ارشاد او هدایت کوي ترڅو مو شیطان بې لارې او ګمراه نه کړي.

٣_ که بالفرض د الله ﷻ فضل او رحمت په تاسو باندې نه وی نو د شیطان د متابعت څخه به ډېر لږ خلک بچ پاتې شوي وی، لکه څنګه چې عمر الفاروق بچ پاتې شو کله چې په خلکو کښې خوره شوه چې نبي کریم ﷺ خپل ټولې ببیانې طلاقې کړې دي. او واقعیت هغسې نه وه.

توضیحات

١_ د وخت څخه وړاندې د اسرارو افشاء کول (برابره خبره ده چې د خوشالۍ خبره وي او که د خپګان) د مسلمانانو په تاوان تمامېږي، خصوصاً په جهادي موضوعاتو کښې ډېر زیات ضررناک واقع کېږي. او د افغانستان په جهاد کښې یې مونږ ډېرې خطرناکې نتیجې لېدلې دي، کله به چې د مجاهدینو جنګي پلان رسوا شو نو په هغې حمله کښې به مجاهدین یا د خپل مطلب څخه بېرته پاتې کېدل او یا به د تاوان سره هم مخامخ کېده. د ښه وضاحت دپاره لاندې شرحه ولولئ:

الف: نبي کریم ﷺ ته په خپله زمانه کښې منافقین معلوم وه حتی چې حُذیفه ﷺ ته یې د اسرارو په توګه د هغوی نومونه ښودلي وه ترڅو پټ وساتل شي[١]، خو په بل وخت کښې نبي کریم ﷺ شپږ دېرش (٣٦) کسان د مجلس څخه ولاړ کړه چې تاسو منافقان یاست[٢]، چې د [البقرة: ٨] ایت لاندې ورته اشاره شوې ده.

---

(١) صحیح البخاري ج١ ص٥٣٠

(٢) مسند احمد بن حنبل ج٨ ص٣١٧

ب: يو ځل نبي كريم ﷺ په اوږده حديث كښې وفرمايل چې: هرڅوک چې د الله ﷻ په وحدانيت او د محمد ﷺ په رسالت باندې شاهدي وايي هغه به الله ﷻ په دوزخ باندې حرام كړي. نو معاذ ؓ عرض وكړ چې: اى د الله رسوله! ايا دا بشارت خلكو ته نه وايم چې خوشاله شي؟. نبي كريم ﷺ وفرمايل چې: «إِذَنْ يَتَّكِلُوا»[1] يعني: په دغه وخت كښې به دوى په همدې بشارت باندې اتكاء وكړي او په نېک عملې كښې به سست شي (نو بشارت مه وركوه).

معاذ ؓ همدا بشارت تر هغه پټ ساتلې وه ترڅو چې ذكر شوى حديث يې د ځنكدن په حالت كښې بيان كړ ترڅو د علم پټوونكو په قطار كښې ونه شمېرل شي.

ج: نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې: «الْحَرْبُ خَدْعَةٌ»[2] جنګ چل دى. يعني په جنګ كښې د اسرارو ساتل دومره زيات اهميت لري، ته به وايې چې ټول جنګ د اسرارو د ساتلو څخه عبارت دى او بس.

د: حتى په جنګ كښې دروغ جائز دي ترڅو د اسرارو څخه پرده پورته نه كړى شي.

د ښه وضاحت دپاره د يوه حديث لنډ مضمون ولولئ هغه دا چې[3]:

يو ځل نبي كريم ﷺ وغوښتل چې كعب بن الاشرف يهودي قتل كړى شي چې د شره يې خلاص شو. نو محمد بن مسلمه ؓ ورسره لاندې سوال جواب وكړ:

محمد بن مسلمه ؓ: ايا ته غواړې چې زه يې ووژنم؟ اى د الله رسوله!

نبي كريم ﷺ: هو، خوښه مې ده.

محمد بن مسلمه ؓ : نو اجازه راكړه چې څه ووايم. يعني: چې څه دروغ ووايم او يا تا پورې څه داسې خبره وكړم چې ګنې مونږ په تاباندې خپه ياستو.

نبي كريم ﷺ: دا كار مې وكړ. يعني تاته اجازه ده هرڅه چې وايې خوښه دې.

چې په نتيجه كښې نوموړي جليل القدر صحابي ؓ ذكره شوې نقشه عملي كړه او ذكر شوى يهودي يې په قتل باندې ورساوه.

بيا هم اولو الامر څوک دي؟

۲ـ څرنګه چې د عربيت قانون دى چې هر شى د دوهم ځل لپاره په يوه كلام كښې ذكر كېږي نو په ضمير سره ذكر كېږي مګر په دې مقام كښې الله ﷻ أُولُو الْأَمْرِ په دوهم ځل په ضمير سره ذكره نه كړه او داسې نازل نه شو چې "لَعَلِمُوهُ مِنْهُمْ" بلكې په موصول (اسم ظاهر) سره ذكر شو او داسې نازل شو چې: ﴿لَعَلِمَهُ ٱلَّذِينَ يَسْتَنۢبِطُونَهُۥ مِنْهُمْ﴾ ترڅو مونږ د اولو الامر په معنى باندې ښه پوه كړي چې دوى څوک دي. دا ځكه چې د ﴿يَسْتَنۢبِطُونَهُۥ﴾ جمله اصلا د "نَبط" ـلكه "بَشَر"ـ څخه جوړه شوې ده،

---

(۱) صحيح مسلم ج۱ ص۴۶
(۲) صحيح البخاري ج۱ ص۴۲۵
(۳) صحيح البخاري ج۱ ص۴۲۵

ایلا: هغو اوږو ته داسې چې د ښار د کنټرولو په وخت کښې په لمړي ځل د ښار څخه راپورته کېږي نو د مجاهدینو مسئولین ته داسې کېږي چې: که د ایمان دعوه دارانو د الله پیغمبر ﷺ او أولو الامر و ته ذکر شوی خبر ورحواله کړی وی او په هغه باندې تعلیمات ورکړی وی نو هغوی به ذکر شوی خبر تحلیل کړی وی چې په افشاء کولو کښې یې گټه ده او که په پټ ساتلو یې گټور دی نو هغوی چې ورته په هر ډول هدایت کړی وی نو دوی به په همغه پروگرام باندې تللي وی. او په هغوی باندې به یې د خبر په باره کښې پروگرام نه وی خراب کړی.

مگر دوی داسې کار نه کوي او په خپل سر او بې ځایه شوی خبر افشاء کوي. البته چې ځینې خلک په په لا شعوري ډول د کوره شوي رویه اختیاروي، خو ځینې خلک دا کار په قصدي توګه انجاموي.

یادونه

۳ ـ په ﴿ٱلَّذِينَ يَسۡتَنۢبِطُونَهُۥ مِنۡهُمۡ﴾ کښې نبي کریم ﷺ هم شامل دی[1]، ځکه لکه څنګه چې نبي کریم ﷺ د الله پیغمبر وه او اسماني وحي ورته رالیږله کېده همدارنګه د نظر خاوند هم وه، که دوی نبي کریم ﷺ ته او بېځایه شوی خبر د افشاء کولو څخه وړاندې رسولی وی نو د وحي څخه په غیر یې هم کولای شو چې په خپل امتیازي ذکاوت سره یې تحلیل کړی وی.

د دې ایت ارشاد

۴ ـ ذکر شوی ایت شریف مونږ ته د لاندې هدایتونو ارشاد کوي:

الف: کله چې سړي کوم خبر واوري نو باید چې تحقیق پکښې وکړي، څه لرې نه ده چې د بې تحقیقه خبرو په خورولو باندې سړی د دروغو مرتکب شي

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يُحَدِّثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ»[2] یعني: د سړي همدا ګناه بس ده چې هره یوه خبره چې واوري هغه بیانوي.

ب: که څوک څه سیاسي خبر واوري باید چې د مسلمانانو سیاست پوهانو ته یې حواله کړي چې ترڅو یې هغوی وڅېړي.

ج: که دیني خبره واوري او په خپله پرې علم نه لري نو باید چې علماوو کرامو ته یې حواله کړي چې هغوی د مسئلې په عمق باندې پوهېږي. الله ﷻ فرمایي: ﴿فَسۡـَٔلُوٓاْ أَهۡلَ ٱلذِّكۡرِ إِن كُنتُمۡ لَا تَعۡلَمُونَ﴾ [النحل ۴۳] یعني: نو د علم د خاوندانو څخه پوښتنه وکړئ که پخپله باندې نه پوهېدلئ.

د: که طبي خبره واورئ چې فلاني مرض ته فلانی دوا مفیده ده نو باید چې د مسلمانانو ډاکټرانو او طبیبانو نظر پکښې واخلئ، او داسې نور.

---

(۱) تفسير المظهري ج ۲ ص ۱۷۰

(۲) سنن ابي داؤد ج ۲ ص ۳۲۵

یادوني

۵ـ په دې مقام کښې لازمه ګڼو چې د محترمو لوستونکو توجه لاندې ټکو ته ورتاو کړو:

الف: مونږ د ﴿ لَعَلِمَهُ ٱلَّذِينَ يَسۡتَنۢبِطُونَهُۥ مِنۡهُمۡ ﴾ جمله د نبي کريم ﷺ او د أولو الأمرو څخه عبارت واخستله چې د سياق سره راته مناسبه ورښښېده، مګر ځينو مفسرينو کرامو يې نور دولونه تفسيرونه هم کړي دي[۱]، که څوک يې د لوستلو شوق لري نو هغو ته دې مراجعه وکړي.

ب: همدارنګه مونږ د ﴿ إِلَّا قَلِيلًا ﴾ استثناء د قريبې جملې ﴿ لَٱتَّبَعۡتُمُ ٱلشَّيۡطَٰنَ ﴾ څخه ګڼلې ده چې ذهن ته په تبادر سره راغله، مګر ځينو مفسرينو کرامو يې په نورو دولونو سره تفسيرونه کړي دي[۲]، هيله ده چې لوستونکي يې هملته وګوري مونږ يې دلته رانقل کول مناسب ونه ګڼل.

﴿ فَقَٰتِلۡ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفۡسَكَۚ وَحَرِّضِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَۖ عَسَى ٱللَّهُ أَن يَكُفَّ بَأۡسَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْۚ وَٱللَّهُ أَشَدُّ بَأۡسٗا وَأَشَدُّ تَنكِيلٗا ﴿٨٤﴾ مَّن يَشۡفَعۡ شَفَٰعَةً حَسَنَةٗ يَكُن لَّهُۥ نَصِيبٞ مِّنۡهَاۖ وَمَن يَشۡفَعۡ شَفَٰعَةٗ سَيِّئَةٗ يَكُن لَّهُۥ كِفۡلٞ مِّنۡهَاۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ مُّقِيتٗا ﴿٨٥﴾ ﴾

[۸۴] نو د الله ﷻ په لاره کښې جنګ وکړه، ته نه مکلف کېږې (نه نيول کېږې) مګر په خپل ځان، او (د جهاد دپاره) مؤمنان تېز کړه (ترغيب ورکړه او ويې هڅوه). امید دی (امید کوي) چې الله ﷻ د هغو کسانو جنګ (ستاسو څخه) بند کړي (مخه يې ونيسي) چې هغوی کفر اختيار کړی دی. او الله ﷻ د جنګ د حيثه هم ډېر کلک او د عذاب ورکولو د حيثه هم ډېر کلک (او قوي) دی.

[۸۵] هر څوک چې نېک شفاعت وکړي (نو) هغه ته د همدې (شفاعت) څخه د ثواب برخه شته، او هر څوک چې بد شفاعت وکړي (نو) هغه ته هم د همدې (شفاعت) څخه د ګناه برخه شته.

او الله ﷻ په هر شي باندې د قدرت والا دی (روزي ورکوي، اړتياوې يې پوره کوي او داسې نور).

ارتباطونه

۱ـ د [۷۷] ايت څخه را په دې خوا الله ﷻ د هغو خلکو د خولو څخه ځلور غلطياوې شرحه کړې چې د ايمان دعوه به يې کوله، او د ټولو غلطياوو اصلي غرض يې دا وه چې په شعوري يا لا شعوري توګه د اسلام د پرمختګ مخه ونيوله شي او د جهاد په ګرموالي کښې سوړوالی واقع شي.

په دې ايتونو کښې الله ﷻ مهرباني کوي چې که څوک په ذکرو شوو ارشاداتو باندې ځانونه ګول واچوي او خپلو غلطو کړنلارو ته ادامه ورکړي او په مجاهدينو کښې د جهاد ولوله سړه کړي نو هغوی پوهېږي او کار يې، ته يوازې او يوازې د خپل ځان مسئول يې اوبس.

---

(۱) روح المعاني ج۵ ص۹۴

(۲) البحر المحيط ج۳ ص۷۲۹

۲_ هلته څلور غلطیاوې بیانې شوې دي، او دلته د غلط کارانو د شفاعتګرو حال بیانېږي چې د دوی به څه حال وي.

د مطلب خلاصه

۱_ یعنې: ای پیغمبره! ته د دې خبرې مسئول نه یې چې خلکو د غلط کارانو او مخربینو خبره ومنله او جهاد ته لاړ نه شوه. که بالفرض هیڅوک هم د في سبیل الله جهاد په باره کښې ستا ترخنګ ونه درېږي ته یوازې مکلف یې چې في سبیل الله جهاد وکړې او په تا باندې یوازې د خپل ځان مواخذه او مسئولیت دی او بس.

هو! ستا په وظیفه کښې دا خبره شامله ده چې مسلمانان جهاد ته دعوت کړې، د جهاد فضائل او اجرونه ورته بیان کړې، بالآخره د جهاد څخه د کښیناستلو عذابونه ورته واضحه کړې. نور نو هغوی پوهېږي او کار یې.

۲_ هو د دې اُمید وساتې؛ چې الله ﷻ به د کافرانو جنګ په خپل فضل سره ستاسو څخه په څنګ کړي او که درسره مخامخ یې کړي نو تاسو ته به په هغوی باندې بریالیتوب درکړي، ځکه چې د مسلمانانو سره جنګ کول د الله ﷻ سره جنګ دی. ایا داسې څوک شته چې په جنګ کښې د الله ﷻ مقابله وکړی شي؟.

همدارنګه الله ﷻ کافرانو ته د کفر جزا ورکوي. ایا څوک شته چې د الله ﷻ څخه په جزا ورکولو کښې کلک وي؟ او یا یې د جزا ورکولو مخه څوک ونیولی شي؟.

۳_ ای پیغمبره! لکه څنګه چې الله ﷻ تاته د جهاد اجرونه درکوي همدارنګه د دعوت د کبله هم د لوی اجر وړونکی یې، چې نور مسلمانان جهاد ته وربلې او په دې باره کښې ورته ترغیب او ترهیب وراندې کوې.

او دا ځکه چې د الله ﷻ په نزد باندې عمومي قانون دی چې په نېک شفاعت کښې د نېکیو برخه ورکوي، لکه چې ته جهاد ته مسلمانان دعوت کوې او د الله ﷻ څخه ورته اجرونه غواړې، او په ناکاره شفاعت کښې د بدیو برخه کوي، لکه چې منافقان د مسلمانانو پښو ته تیرې وراچوي چې جهاد ته لاړ نه شي او کله کله لا تا ته د نورو په باره کښې سپارښتنه هم کوي چې فلانی د جهاد څخه معاف کړه او د کور د کېناستلو اجازه ورته ورکړه. او دا ځکه چې الله ﷻ په هر شي باندې واک او قدرت لري، څوک ورته نه شي ویلی چې دا کار دې ولې وکړ (شفاعتګر ته دې ولې نېکه او یا بده برخه ورکړه؟).

توضیحات

۱_ نبي کریم ﷺ د خپل ځان په باره کښې په جهاد کولو باندې مکلف وه او د نورو مسلمانانو په باره کښې په دعوت باندې مسئول وه چې نېکو کارونو او جهاد ته به یې وربلې، همدارنګه

مکلفیت هر مسلمانان لري چې پخپله دې نېک کارونه او جهاد کوي او نور به ورته دعوتوي ترڅو په دوه طریقو سره د اجر مونډونکي شي. یو په بل عمل سره او بل په دعوت سره.

تحریض څه معنی؟

۲ـ د "حَرَض" کلمه اصلا د "حَرَض" ـلکه "شَرَف"ـ څخه اخستله شوې ده، "حَرَض" هغه شي ته وايي چې په هغه کښې خیر نه وي او څه اهمیت نه لري، خو کله چې ترې "تحریض" جوړ شي نو بیا ترې د یو شي څخه بې خیرې او بې اهمیتي لرې کول مرادېږي[۱].

نو د ﴿وَحَرِّضِ﴾ معنی داسې کېږي چې: ای پیغمبره! مسلمانانو ته جهاد پوره شرحه کړه، خیر او اهمیت یې ورته بیان کړه ترڅو د دوی د اذهانو څخه هغه ټول تشویشونه ووځي چې منافقان یې ورته وراندې کوي چې په جهاد کښې خیر نشته او محض خپل خان هلاکول دي او بې اهمیته شی دی.

نو نبي کریم ﷺ خپل ذکر شوی مسئولیت په ډېره ښه وجه پوره کړ او موقع په موقع یې مسلمانانو ته د جهاد فضائل واضحه کړه او په جهاد کښې د سستۍ عذابونه یې څرګند کړه، بالآخره خپل قولي تحریضات یې په عمل سره تائید کړه او په غزواتو کښې یې په خپله هم شجاعانه ګډون وکړ، چې د سیرت کتابونو پوره شرحه کړې ده.

شفاعة څه معنی؟

۳ـ که څه هم د ﴿شَفَٰعَةً﴾ کلمه اصلاً انضمام او پیوستون ته وايي چې یو د بل سره د کومک دپاره پیوسته شي، او یا یو سړی د بل دپاره سوال وکړي چې د عذاب مخه ترې ونیسي او یا ورته کومه ګټه جلبه کړي، مګر په هغه ځای کښې د "شفاعة" کلمه ډېره استعمالېږي چې د شفاعتګر مرتبه د شفاعت کړی شوي څخه اوچته وي[۲].

په هر تقدیر په دې مقام کښې شفاعت په لاندې دوه ډولونو وېشلی شوی دی:

الف: "شَفَاعَة حَسَنَة" دې ته وايي چې په مشروع کار کښې یو سړی د بل سره کومک شي، لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

اول: چې جهاد ته یې وهڅوي، ترغیبي او ترهیبي خبرې ورته وکړي.

دوهم: چې جهادي وسائل ورته برابر کړي.

دریم: چې د الله ﷻ څخه ورته نصرت او کومک وغواړي او هم ورته د ګناهونو عفوه او بښنه طلب کړي.

ب: "شَفَاعَة سَیِّئَة" دې ته وايي چې په غیر مشروع (ناجائز) کار کښې یو سړی د بل کومکي شي. لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

---

(۱) مفردات الراغب ص ۱۱۲

(۲) مفردات الراغب ص ۲۷۰

اول: چې جهاد ته په نه تللو کښې ورسره کومک وکړي، چې د وخت د قومندان څخه ورته د نه د تللو اجازه وغواړي[۱].

دوهم: چې د وخت په حاکم باندې ورته د خپل مخ او خاطر سره ناجائز کار اجراء کړي.

دریم: لنډه دا چې د ظلم په وړاندې بېولو کښې هر ډول کومک د "سَيِّئَة" شفاعت په نامه يادېږي.

نېک شفاعت کول اجر لري

۴ـ لکه څنګه چې نېک شفاعت اجر او ثواب لري که څه هم قبول نه شي، همدارنګه بد شفاعت هم ګناه لري که څه هم قبول نه شي. د ښه وضاحت دپاره لاندې احاديث ولولئ:

الف: کله به چې نبي کريم ﷺ ته سوال کوونکی ورغی او يا به ترې چا څه حاجت وغوښت نو ده ﷺ به صحابه کرام ؓ مخاطب کړه چې: «اشْفَعُوا تُؤْجَرُوا وَيَقْضِي اللهُ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ مَا شَاءَ»[۲] يعني: تاسو شفاعت وکړئ چې اجر درکړی شي او الله ﷻ به د خپل پيغمبر ﷺ په ژبه هغه خبره اداء کوي چې خوښه يې شي.

ب: که د شفاعت کوونکي شفاعت قبول نه شي بايد خپه نه شي، چې: بَرِيرة رضي الله عنها يوه وينځه وه او مېړه يې غلام وه چې "مُغِيث" نومېده. أُمُّ المؤمنين (عائشة رضي الله عنها) نوموړې بي بي په بيه واخستله او بيا يې ازاده کړه، نو نبي کريم ﷺ ورته خيار ورکړ چې خوښه دې چې د خپل مېړه (مغيث) په نکاح کښې خپل ځان باقي پرېږدې او که ترې جدا کېږې. نو بريرې رضي الله عنها افتراق خوښ کړ، مګر "مُغِيث ؓ" وريسې ډېر خپه شو او په جدا کېدلو باندې يې په ژړا شو.

نو نبي کريم ﷺ د بريرې رضي الله عنها سره لاندې سوال جواب وکړ:

نبي کريم ﷺ: «لَوْ رَاجَعْتِهِ» که بېرته خپل مېړه ته مراجعه وکړې او ځان ترې جدا نه کړې (نو ښه به وي).

بريره رضي الله عنها: «يَا رَسُولَ اللهِ تَأْمُرُنِي» ای پيغمبره! ماته امر کوې؟

نبي کريم ﷺ: «إِنَّمَا أَشْفَعُ» يقيناً زه شفاعت کوم (امر نه کوم).

بريره رضي الله عنها: «فَلَا حَاجَةَ لِي فِيهِ»[۳] زما ورته څه حاجت نشته (د مېړه په صفت يې نه قبلوم).

نو ذکرې شوې بي بي رضي الله عنها د نبي کريم ﷺ شفاعت قبول نه کړ او د مېړه څخه يې ځان جدا کړ.

ج: د يوه اوږده حديث مضمون دی چې د نبي کريم ﷺ په زمانه کښې يوې ښځې غلا کړې وه او په دې باندې د لاس قطعه کولو فيصله صادره شوه، مګر خپلوانو او اقاربو يې نبي کريم ﷺ د شفاعت دپاره أسامه ؓ ورواستاوه چې ترځو يې لاس پرې نه کړي. نبي کريم ﷺ په ډېره قهرجنه لهجه

---

(۱) التفسير الكبير ج۱۰ ص۲۰۶

(۲) صحيح البخاري ج۱ ص۱۹۲

(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۷۹۵

ویلي چې: «أَتَشْفَعُ فِي حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللهِ» ایا د الله ﷻ د حدودو څخه په یوه حد کښې شفاعت کوې؟ قسم دی که فاطمه د محمد ﷺ لور غلا وکړي «لَقَطَعْتُ يَدَهَا»[۱] نو لاس به یې پرې کړم!

نصیب او کفل څه فرق لري؟

۵ـ ځینې مفسرین کرام وایي چې د نصیب او د کفل په معنی کښې فرق نشته[۲]، بلکې هر یو په مساوي برخه باندې ترجمه کېږي، نو په ایت شریف کښې په ښک شفاعت کښې د نصیب کلمه او په بد شفاعت کښې د کفل کلمه نازلېدل محض تفنن في العبارة دی او بس.

مګر ځینې نور مفسرین کرام یې لاندې توپونه کوي[۳]:

الف: نصیب مطلقې برخې ته وایي، برابره خبره ده چې د بلې برخې سره مساوي وي او که ترې اضافه، او کفل فقط په مساوي برخه کښې استعمالېږي نو ځرنګه چې په ښکو کارونو کښې الله ﷻ اجرونه زیاتوي نو ځکه ترې په نصیب سره تعبیر وکړی شو او په بدیو کښې مساوې جزا ورکوي نو ځکه پکښې کفل استعمال شو.

ب: نصیب په ښکه برخه کښې استعمالېږي او د کفل کلمه که څه هم د "قلت" په توګه په ښکه برخه کښې استعماله شوې ده مګر اغلب استعمال یې په بده برخه کښې دی.

مقیت څه معنی؟

۶ـ د الله ﷻ د مبارکو نومونو څخه یو نوم "مُقِيت" دی چې اصلا د "قُوت" (روزي) څخه اشتقاق شوی دی[۴] مګر په معنی کښې یې متعدد تفسیرونه شوي دي چې ټول تقریبًا او ته رسېږي، کوم تفسیر چې شیخ المفسرین العلامه الطبري رحمه الله غوره کړی دی او د رئیس المفسرین (عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) څخه هم روایت شوی دی هغه دا دی چې "مُقِيت" په معنی د "مُقْتَدِر" سره دی[۵]، نو په دې مقام کښې یې معنی داسې کېږي چې: الله ﷻ هر چا ته او هر شي ته روزي ورکوي چې ژوند یې ورباندې وساتل شي او په هر څه باندې قدرت لري نو هیڅوک دې د دنیاوي حقیر ژوند دپاره سیئه شفاعت (بد شفاعت) نه کوي او الله ﷻ ته دې رجوع وکړي او د همده ﷻ څخه دې ویره دار شي.

﴿وَإِذَا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ ۗ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا ﴿٨٧﴾﴾

(۱) صحیح مسلم ج۲ ص۶۴
(۲) تفسیر کبیر ج۱۰ ص۲۰۷
(۳) روح المعاني ج۵ ص۹۸
(۴) تفسیر المنار ج۵ ص۳۱۰
(۵) تفسیر الطبري ج۴ ص۱۸۸ ؛ زاد المسیر ج۱ ص۱۶۴

[۸۶] او په هغه وخت کښې چې په سلام اچولو سره ستاسو احترام وکړی شي نو تاسو به د هغه څخه بهتر تعظیم وکړئ او یا هغه بېرته ورتاو کړئ (بالمثل جواب ورکړئ)، بې شکه الله ﷻ په هر شي باندې محاسبه کوونکی دی (څه عمل نه ضائع کوي).

[۸۷] الله ﷻ چې دی، د عبادت لائق بل هیڅوک نشته مګر همدی ﷻ دی، خامخا ضرور به تاسو د قیامت ورځې ته ورغونډ کړي (چې) په هغې کښې شک نشته.

او (هغه) څوک دی چې د الله ﷻ څخه د خبرې د حیثه ډېر رښتینی وي؟ (هیڅوک نشته).

ارتباط

دا ایتونه د مخکښیو ایتونو د مضامینو دپاره د تکمیل مثال لري، چې د یو پلوه پکښې د مسنونه سلام حکم بیان شوی دی چې د نېک شفاعت یوه مهمه نوعه ده او د بل پلوه پکښې زمونږ توجه د قیامت ورځې ته اړوله شوې ده چې ترڅو به په نظر کښې ونیسو، او د شرعي احکامو په باره کښې عموماً او د جهادي احکامو په باره کښې خصوصاً سستي ونه کړو (په هر حالت کښې به مراعات وکړو).

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای مومنانو! کله چې په تاسو باندې خپنې مسلمانان ورونه د نېک شفاعت یوه خاصه نوعه دریېرزو کړي او د "السَّلَامُ عَلَيْكُمْ" تحفه درته وړاندې کړي نو تاسو به په مقابل کښې به تفاوته نه پاتې کېږئ، بلکې یا بالمثل تحفه تاسو هم هغوی ته وړاندې کړئ او "وَعَلَيْكُمُ السَّلَامُ" ورته روایي او یا د هغوی د تحفې څخه بهتره او ښائسته تحفه (سوغات) ورکړئ چې "وَرَحْمَةُ اللهِ" ورسره اضافه کړئ، او که لا "وَبَرَكَاتُهُ" ورسره ضمیمه کړئ نو دا خو ډېره ښه ده. ځکه چې ستاسو یوه ذره نېکي هم نه ضائع کېږي او یقیناً الله ﷻ د هر شي حساب کوونکی دی که څه هم ډېر لوی او وړوکی وي.

۲ـ الله ﷻ به ولې دقیق حساب کوونکی نه وي چې د ده ﷻ څخه په غیر بل څوک د عبادت لیاقت نه لري، او څوک چې یوازې او یوازې د هر ډول عبادت لیاقت ولري نو هغه هر ډول عبادت د محاسبې لاندې نیسي ـالعیاذ باللهـ که بالفرض د عبادت لیاقت بل چا هم درلودی نو هر یو معبود به د خپلو خپلو عبادتونو محاسبه کولی.

۳ـ هو! د محاسبې دپاره الله ﷻ خاصه ورځ ټاکلې ده چې تاسو ټول به هلته ورټولېږئ او ټول مدعیان به هلته حاضر یاست او فیصلې به کېږي، که بالفرض د قیامت د ورځې څخه وړاندې محاسبه وکړی شي نو ټول مدعیان به حاضر نه وي خپنې به ژوندي وي او بلکې لا د خپنو خلکو به د قضیاوو دوسیې نه وي تکمیل شوې، مثلاً د آدم ﷺ د قاتل زوی دوسیه به په هغه وخت کښې تکمیله شي چې په دنیا کښې وروستنی قاتل هم مړ شي او بل قاتل په دنیا کښې تحقق ونه شي موندلی.

۴ـ په هر تقدیر، د نوموړې ورځې په راتګ کښې څه شک شبه نشته چې د عدل او انصاف همدا غوښتنه ده. او په دې باندې علاوه د همدې ورځې د راتګ خبر الله ﷻ درکوي. ایا داسې څوک شته چې د الله ﷻ څخه په اخباراتو کښې رښتنی وي؟

توضیحات

۱ـ د ﴿وَإِذَا حُيِّيتُم﴾ کلمه اصلا د "حَيَاة" څخه اشتقاقه شوې ده نو د تفعیل د باب به نظر کښې نېولو سره یې لغوي معنی داسې کېږي چې کله تاسو ته "حَيَّاكُمُ اللهُ" وویل شي. یعنې ژوندي اوسې[۱].

اما شرعي معنی یې دا ده چې کله تاسو ته "السَّلَامُ عَلَيْكُمْ" وویل شي[۲]. او دا ځکه چې:

الف. الله ﷻ فرمایي چې: ﴿فَإِذَا دَخَلْتُم بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِّنْ عِندِ اللَّهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً﴾ [النور: ۶۱] یعنې: نو کله چې تاسو (د خپلوانو او دوستانو) کورونو ته داخل شوئ نو په خپلو خانونو (نورو ورونو) باندې سلام واچوئ، "السَّلَامُ عَلَيْكُمْ" ورته ووایئ: (دا سلام اچول) د الله ﷻ پلوه برکتناکه پاکیزه تحیه ده (چې د "حَيَّاكُمُ اللهُ" څخه غوره او بهتره ده).

ب. نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي او څه لنډ مضمون یې دا دی: چې کله الله ﷻ آدم ﷺ پیدا کړ نو امر یې ورته وکړ چې لاړ شه په هغې ډلې ملائکو باندې سلام واچوه نو بیا غوږ کېږده چې په هرې کلمې باندې یې ستا تحیه وکړه نو همغه کلمه ستا د اولادې دپاره تحیه ټاکل شوې ده[۳]. یعنې همغه ستا د اولادې "حَيَّاكُمُ اللهُ" ده.

نو آدم ﷺ وویلې چې: «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ». ملائکو جواب ورکړ چې: «السَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللهِ» چې د "وَرَحْمَةُ اللهِ" ټکی یې ورسره اضافه کړ.

نو پاسنیو دواړو دلایلو څخه څرګندېږي چې: شرعًا "تَحِيَّةٌ" په معنی د "السَّلَامُ عَلَيْكُمْ" سره ده، نه په معنی د "حَيَّاكُمُ اللهُ" سره.

دا ډېر غوره سوغات دی

۲ـ شرعي سوغات د "حیاکم الله" څخه ډېر غوره دی، چې هلته محض د ژوند د اوږدوالي دعا ده که څه هم د غمونو څخه ډک وي، او دلته د ټولو آفتونو او غمونو څخه د سلامتی دعاء ده. او ښکاره ده چې مرګ هم یو آفت او مصیبت دی؛ نو چا ته چې په سلامتی سره دعاء وکړه شي هغه ته، د ژوند په اوږدوالي باندې هم دعاء کړه شوې ده. او د ژوند د اوږدوالي د سوال سره د آفتونو څخه سلامتي ضرور نه ده کېدی شي چې د غمونو څخه ډک ژوند ورته منظور کړی شي.

---

(۱) مفردات الراغب ص ۱۴۰
(۲) التفسیرات الأحمدیة ص ۲۸۲
(۳) صحیح البخاري ج ۲ ص ۹۱۹

په یاد ولرئ!

۳ـ په یاد ولرئ چې په ټوله دنیا کښې رواج دی او رواج وه چې کله یو دوست د بل دوست سره ملاقې شي او یا ترې رخصتېږي څه د احترام ویناوې او اشارات اجراء کوي چې یو د بل څخه خوشاله شي، خو په ټولو کښې د مسلمانانو د خوشالی کلمات پاکیزه او برکتناک دی. لاندې شرحه د مقائسې په توګه ولولئ[1]:

الف: نصارا یو بل ته د احترام په وخت کښې په خپله خوله باندې لاس ږدي. ته به وایې چې اشارةً ورته وایي چې دا خوله ستا په باره کښې څه بده خبره نه کوي.

ب: یهودان ګوتې پورته کوي او کله یې په تندي باندې ږدي. ته به وایې چې خپل دوست ته اشاره کوي چې په تا باندې به د عیب نیولو ګوته نه ږدم.

ج: مجوسیان یو بل ته د انحناء (کوږوالي) احترام کوي، چې ستا په وړاندې زما ملا ماته ده او سر مې درته ټیټ دی.

د: په عربو کښې د قومیت په اعتبار سره د "حَيَّاكُمُ الله" کلمه ویل رواج دي.

هـ: مګر ټولو مسلمانانو ته، عرب دي او که عجم، الله ﷻ د "السَّلَامُ عَلَيْكُمْ" د کلماتو استعمال توصیه کړې دی چې د نورو ټولو تحیاتو څخه غوره او بهتر دی.

سلام اچول سنت دي او جواب یې فرض دی

۴ـ سلام اچول مسنونه طریقه ده اما د سلام ردول یعنې: "وَعَلَيْكُمُ السَّلَامُ" په جواب کښې ویل فرض کفایي دي، د یوې ډلې څخه چې یو کس جواب ورکړي نو د ټولو غاړې خلاصېږي، اما که په یوه سړي باندې سلام واچولی شي نو په هغه باندې "وَعَلَيْكُمُ السَّلَامُ" ویل فرض عین ګرځي[2]، او دا ځکه چې الله ﷻ د جواب په باره کښې د آمر کلمه نازله کړې ده چې ﴿ فَحَيُّوا ﴾ نو تاسو هم ورته په "وَعَلَيْكُمُ السَّلَامُ" سره جواب ورکړئ.

همدارنګه د سلام اچول سنت کفایي دی، د یوې ډلې څخه د یوه کس په سلام باندې د ټولو سنت اداء کېږي. لاندې حدیث د استشهاد په توګه ولولئ:

یو خل نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «يُجْزِئُ عَنِ الْجَمَاعَةِ إِذَا مَرُّوا أَنْ يُسَلِّمَ أَحَدُهُمْ وَيُجْزِئُ عَنِ الْجُلُوسِ أَنْ يَرُدَّ أَحَدُهُمْ»[3] یعنې: یو ټولګې چې کله تېرېږي کفایت کوي چې یو کس یې سلام واچوي او همدارنګه د ناستو خلکو څخه هم د یوه کس "وَعَلَيْكُمُ السَّلَامُ" کافي دی.

---

(۱) تفسیر کبیر ج ۱۰ ص ۲۱۱

(۲) التفسیرات الأحمدیة ص ۲۹۲

(۳) سنن أبي داود ج ۲ ص ۳۵۲

د سلام کلمات

۵_ د سلام اچولو یا د جواب ورکولو دپاره د سلام کلمه ضرورت ده، اما د کیفیت په اعتبار سره په هر کیفیت باندې مشروعه ده. لاندې څو مثالونه ولولئ:

الف. الله ﷻ د ابراهیم د خولې څخه حکایت کوي چې: ﴿ سَلَـٰمٌ عَلَيْكَ ﴾ [مریم: ۴۷].

ب. د ملائکو او ابراهیم ﷺ د سلام اچول او جواب ورکول داسې بیانوي چې: ﴿ قَالُواْ سَلَـٰمًا قَالَ سَلَـٰمٌ ﴾ [هود: ۶۹].

ج. د عیسی ﷺ د خولې سلام یې مونږ ته راحکایت کړی دی چې: ﴿ وَٱلسَّلَـٰمُ عَلَىَّ ﴾ [مریم:۳۳].

د سلام جواب په درې ډوله دی

۶_ د سلام جواب په لاندې درېوو ډولونو سره ورکول کېدلی شي:

الف. یو بالمثل جواب دی، لکه د "السَّلَامُ عَلَيْكُمْ" په جواب کښې "وَعَلَيْكُمْ" یا "وَعَلَيْكُمُ السَّلَامُ" ووېلی شي

ب. بل ښه جواب دی چې د "وَرَحْمَةُ اللهِ" تکی ورسره په جواب کښې زیات شي او په ذکر شوي صورت کښې "وَعَلَيْكُمُ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللهِ" ووېل شي.

ج. بل ډېر ښه جواب دی، چې د "وَبَرَكَاتُهُ" کلمه هم ورباندې اضافه کړی شي چې "وَعَلَيْكُمُ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ" ووېلی شي.

سوال جواب

۷_ که څوک وایي چې: که یو سړی د سلام اچولو سره ذکر شوې کلمې زیاتې کړي چې "السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ" نو په جواب کښې نورې کلمې اضافه کول څه حکم لري؟

مونږ وایو چې

الف. د ځینو علماوو کرامو نظر دا دی چې په دې صورت کښې باید په ﴿ أَوْ رُدُّوهَآ ﴾ باندې اکتفاء وکړه شي. یعنې په دې صورت کښې د مثلیت جواب متعین دی. ځکه چې یوه سړي په نبي کریم ﷺ باندې سلام واچاوه چې: «السَّلَامُ عَلَيْكَ» نو نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې: «وَعَلَيْكَ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ» بیا بل سړي پرې سلام واچاوه چې «السَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ» نو نبي کریم ﷺ فقط همدومره جواب ورکړ چې «وَعَلَيْكَ السَّلَامُ». نو سړي ووېلې چې ای د الله رسوله! ماته جواب دې راکړ او ذکر شوی ایت شریف یې ولوست. نو نبي کریم ﷺ ورته ووېلې چې: «إِنَّكَ لَمْ تَدَعْ لِي شَيْئًا»[1] تا خو ماته د جواب څه زیات شی پرېښنود نو ځکه مې بالمثل جواب درکړ.

---
[1] المعجم الكبير للطبراني ج۶ ص۲۴۶

یعني په "وَعَلَيْكَ السَّلَامُ" کښې د "وَ" توری د عطف دپاره دی او څه چې په معطوف علیه کښې ذکر وي نو هغه په معطوف کښې مراد وي، نو زما په جواب کښې ستا د سلام ټول کیفیت د نظر لاندې نیولی شوی دی.

همدارنګه په عبد الله بن عباس رضي الله عنهما باندې یوه سړي سلام واچاوه چې: «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ» بیا یې څه کلمات نور هم زیات کړه. نو ذکر شوي صحابي ﷺ ورته وویلې چې «إِنَّ السَّلَامَ انْتَهَى إِلَى الْبَرَكَةِ»[۱] یعني: بې شکه د سلام اچولو کلمات په برکت (وَبَرَكَاتُهُ) باندې پای ته رسیږي.

ب: ځینې نور علماء کرام وایي چې په ذکر شوي صورت کښې که څوک غواړي چې احسن جواب ورکړي نو "وَمَغْفِرَتُهُ" دې ورسره زیات کړي، لکه چې په نبي کریم ﷺ باندې یوه سړي په سلام اچولو کښې نوموړې کلمه اضافه کړې وه چې: «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ وَمَغْفِرَتُهُ»[۲]. نو څه لرې نه ده چې نوموړې کلمه په جواب کښې هم اضافه کړی شي.

تبصره

۸ـ مونږ ته داسې ښکاري ـوالله ﷻ أعلمـ چې د سلام اچولو مسنونه کلمات په "وَبَرَكَاتُهُ" باندې ختمیږي، اما نورې کلمې اضافه کول څه ممنوعیت نه لري د خیر کلمې چې هرڅومره زیاتې شي ثوابونه به یې ډېر وي. او دا هم راته ښه بریښي چې په همدې صورت کښې دې د جواب په ورکولو کښې په لهجه او اواز کښې احسنیت څرګند کړي که څه هم په کلماتو کښې تفاوت ونه لري، چې په ورین تندي او خوږه لهجه جواب ورکړي او یا په ځېله وضعه کښې احسنیت ښکاره کړي چې لیدونکی یې تشخیص کولی شي او اورېدونکی یې نه شي جدا کولی. د دې نظیر د صرفیانو اشمام دی چې لیدونکی پرې پوهیږي او اورېدونکی پرې نه پوهیږي. او دا ځکه چې محض د شوندو د کیفیت پورې ارتباط لري نه د صوت پورې.

ایا د لاس پورته کول سلام دی؟

۹ـ د محمدي (ﷺ) اُمت سلام اچول په ژبه سره دي او بس، د همدې کبله نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «لَيْسَ مِنَّا مَنْ تَشَبَّهَ بِغَيْرِنَا لَا تَشَبَّهُوا بِالْيَهُودِ وَلَا بِالنَّصَارَى فَإِنَّ تَسْلِيمَ الْيَهُودِ الْإِشَارَةُ بِالْأَصَابِعِ وَتَسْلِيمَ النَّصَارَى الْإِشَارَةُ بِالْأَكُفِّ»[۳] یعني: هغه څوک زمونږ څخه نه دی چې زمونږ څخه په غیر په بل چا سره ځېل ځان تشبیه کړي، نو مه د یهودو سره ځانونه تشبیه کوئ او مه د نصاراوو سره، ځکه چې د یهودو سلام اچول په ګوتو باندې اشاره ده، او د نصاراوو سلام اچول په ورغوو باندې اشاره ده.

---

(۱) موطا الإمام مالک ص۵۹۵

(۲) سنن ابي داوُد ج۲ ص۳۵۰

(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۹۹

هو، که څوک په ژبه باندې د سلام مسنونه کلمات استعمال کړي او د لرهوالي د مسافې او یا د مخاطب د کونوالي د کبله ورسره لاس پورته کړي - ان شاء الله ﷻ. چې د ذکر شوي حدیث لاندې به راته شي

هغه وختونه چې سلام اچول پکښې نشته

۱۰ـ که څوک په هغه وختونو کښې سلام واچوي په کومو کې چې سلام نشته نو جواب یې هم واجب نه دی. هغه وختونه دا دي[۱] د مثال په توګه

الف چې امام د جمعې په ورځ په ممبر باندې خطبه لولي

ب چې څوک حمام ته ورداخل شي.

ج چې څوک د قرآن کریم په تلاوت مشغول وي، او د شرعي علومو د درس حلقه وي

د. چې څوک په آذان یا اقامت لګیا وي.

هـ چې څوک په عبثیاتو باندې مبتلا وي، لکه کوترې الوزول او نور

و چې څوک انساني حاجت پوره کوي او یا استنجا کوي او داسې نور.

چې د سلام سره مصافحه ملګرې شي

۱۱ـ که د سلام اچولو سره مصافحه (یو تربله لاسونه ورکول) ملګرې شي نو اجر او ثواب یې زیاتېږي. نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې «إِذَا الْتَقَى الْمُسْلِمَانِ فَتَصَافَحَا وَحَمِدَا اللهَ وَاسْتَغْفَرَاهُ غُفِرَ لَهُمَا»[۲] یعني کله چې دوه مسلمانان سره ملاقې شي او لاسونه سره یو تربله ورکړي او دواړه د الله ﷻ حمد ووایي او بښنه ترې وغواړي نو دواړو ته به بښنه وکړی شي

برسېره په دې، که موانع ونه لري او معانقه (بغل کشي) هم ورسره ضمیمه کړی شي نو دا ډېره ښه ده. أبو ذر الغفاري ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې وایي چې: زه نبي کریم ﷺ ته ورغلم «فالتزمني»[۳] نو خپل ځان ته یې نږدې کړم. یعني معانقه یې راسره وکړه

یادونه

۱۲ـ د سلام په باره کښې ځینو مفسرینو کرامو څه نور مسائل هم ذکر کړي دي[۴]، خو مونږ د اوږدوالي د غمه پرېښوده هیله ده چې لوستونکي د ضرورت په وخت کښې هلته مراجعه وکړي.

همدارنګه ځینو مفسرینو کرامو د سلام په اړوند احادیث راغونډ کړي دي چې لوستل یې ګټور دي[۵].

---

[۱] التفسیر الکبیر ج ۱۰ ص ۲۱۴، التفسیرات الأحمدیة ص ۲۹۳

[۲] سنن أبي داوُد ج ۲ ص ۳۵۲

[۳] سنن أبي داوُد ج ۲ ص ۳۵۲

[۴] تفسیر القرطبي ج ۵ ص ۳۰۰ ـ ۳۰۴، تفسیر المظهري ج ۲ ص ۱۷۴

[۵] تفسیر القاسمي ج ۵ ص ۳۲۰، ۳۲۵

﴿ فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ وَاللَّهُ أَرْكَسَهُم بِمَا كَسَبُوا أَتُرِيدُونَ أَن تَهْدُوا مَنْ أَضَلَّ
اللَّهُ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿٨٨﴾ وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ
سَوَاءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِن تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ
وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٨٩﴾ إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ
إِلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَاقٌ أَوْ جَاءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَن يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا
قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ فَإِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَأَلْقَوْا
إِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴿٩٠﴾ ﴾

[۸۸] نو (ای مؤمنانو!) تاسو لره څه دي چې د منافقانو (د اسلام او کفر په باره کښې دوه ډلي جوړ شوئ (او د دوی په کفر باندې مو اتفاق ونه کړ)؟. حال دا چې الله ﷻ دوی لره د هغو جنایتونو په سبب باندې چې دوی کړي دي (په ضلالت کښې) سر په څټ وړغورزولي دي. ایا تاسو اراده لرئ چې (د مسلمان په لقب ورکولو سره به) هغه چا ته هدایت و کړئ چې الله ﷻ هغه گمراه کړي وي؟، او هر چا لره چې الله ﷻ گمراه کړي نو هیڅکله به ته د هغه دپاره څه لاره مونده نه کړې.

[۸۹] دوی (منافقان) خوښوي چې تاسو هم داسې کفر غوره کړئ لکه څنگه چې دوی کفر غوره کړی دی، نو (د کافرانو په شمول) تاسو ټول به یو برابر (کافران) جوړ شئ:

نو (ای مؤمنانو!) د دوی (منافقانو) څخه ترهغه دوستان مه نیسئ: ترڅو چې دوی د الله ﷻ په لاره کښې هجرت وکړي (او ستاسو په څنگ کښې ودرېږي)

نو که دوی (د في سبیل الله هجرت څخه) مخونه تاو کړه، نو دوی ونیسئ: (بندیان یې کړئ) او چرته مو چې مونده کړه ویې وژنئ، او د دوی څخه مه کوم یو دوست نیسئ او نه کومک کوونکی.

[۹۰] مگر هغه کسان (مه وژنئ او مه یې بندیانوئ) چې د داسې خلکو سره پیوسته شي چې ستاسو او د هغوی په منځکښې عهد وي، او یا تاسو ته په داسې حال کښې درشي چې سینې (زړونه) یې د دې څخه په تنگ وي چې (د خپل قوم په گټه) ستاسو سره وجنگېږي او یا (ستاسو په گټه) د خپل قوم سره په جنگ اخته شي (یعنې بې طرفي غوره کړي).

او که د الله ﷻ اراده شوې وی (همدغو بې جرئتانو ته به یې جرئت ورکړی وی) نو ضرور به یې دوی په تاسو باندې (په جنگ کښې) مسلط کړي وی. نو ستاسو سره به جنگېدلي وی (خو دا کار الله ﷻ تفضلا ونه کړ).

نو رالنيه دا چي) كه دوى ستاسو څخه يوې ډډې ته شوه، نو جنګ يې درسره نه کاوه او تاسو ته يې سوله دراچوله (پيغام يې دروليږه) نو (دوى په خپل حال پرېږدئ خکه چي) الله ﷻ تاسو لره په دوى باندې څه لاره نه ده ګرځولې (او د جنګ اجازه نه درکوي).

ارتباط

د [٧٧] ايت څخه را په دې خوا د منافقانو په باره کښې بحث راروان دى، او د دوى غلطياوو ته اشارې شوې دي، خو څرنګه چې دوى د مسلمانانو سره خلط ملط وه نو الله ﷻ مسلمانان متوجه کړه چې دوى د لستوني ماران دي اعتماد وربانديې هم مه کوئ او په مقابل کښې يې توري ته هم مه لاس کوئ.

په دې ايتونو کښې د هغو منافقانو سره چال چلند بيانيږي چې د مسلمانانو د صف څخه بهر شي، او يا په بل عبارت چې په زړونو کښې پټ ساتلى کفر په ډاګه کړي او د مجاهرو (ښکاره) کافرانو په صف کښې ودريږي.

په دې باندې علاوه په وړاندېنيو ايتونو کښې اشاره شوې وه چې تاسو سيئه شفاعت مه کوئ، او دلته د سيئه شفاعت يو مثال واضحه شوى دى چې په منافق باندې د جنګ د مخه نيولو دپاره د کافر حکم نه کول هم يو ډول سيئه شفاعت دى.

شان نزول

كه څه هم د ذكرو شوو ايتونو د شان نزول په باره كښې زښت ډېر واقعات روايت كړى شوي دي چې تقريبًا لس، دولسو ته رسيږي[١]، مګر مونږ دلته په لاندې روايتونو باندې اکتفاء کوو.

١ـ کله چې نبي کريم ﷺ د أحد غزا ته روان شو نو په نيمايي لاره کښې ترې عبد الله بن أبي (رئيس المنافقين) د درې سوه کسانو سره بېرته ستون شو. صحابه کرام ﷺ د همدوى په باره کښې په دوه ډلو باندې ووېشل شوه، يوې ډلې وويلې چې بايد د همدوى سره هم مقاتله وکړو، او بلې ډلې وويلې چې دوى خو کلمه وايي بايد مقاتله ورسره ونه کړو. نو ذکر شوي ايتونه نازل شوه[٢].

٢ـ په مکه معظمه کښې ځينو خلکو ظاهرًا خانونه مسلمانان معرفي کړي وه حال دا چې دوى کافر وه، او د مشرکانو په منځکښې اوسېدل، د دوى د دې منافقت څخه مطلب دا وه چې که مونږ چرته په سفر لاړ شو د مسلمانانو د حملو څخه به په أمن کښې اوسو. نو کله چې د دوى په سفر باندې صحابه کرام ﷺ خبر شوه، نو ځينو وويلې چې بايد دوى ووژنو، او ځينو وويلې چې نه يې وژنو خکه چې زمونږ په شان طيبه کلمه وايي. اما نبي کريم ﷺ ساکت وه ترڅو چې ذکر شوي ايتونه نازل شوه[٣].

(١) اسباب النزول للواحدي ص١١٢؛ الدر المنثور ج٢ ص٦٠٩؛ زاد المسير ج٢ ص١٩٥
(٢) صحيح البخاري ج٢ ص٦٦٠
(٣) تفسير الطبري ج٣ ص١٩٣

۳_ ځینې خلک مدینې منورې ته ورغلي وه او د نبي کریم ﷺ په حضور کښې یې په خپل ایمان باندې اقرار کړی وه چې موږ مهاجر یاستو اما په دې بهانه باندې چې زموږ سره د مدینې منورې آب هوا موافقه ونه کړه او یا په بله څه بهانه باندې د مدینې منورې څخه بېرته وتلي وه، نو د دوی په باره کښې صحابه کرام په دوه نظرونو باندې وېشلي شوي وه ترڅو چې الله ﷻ د دوی په هکله فیصله وکړه او ذکر شوي ایتونه نازل شوه"[۱].

تبصره

۱_ د ذکر شوو ایتونو د مفاهیمو څخه څرګندیږي چې د دې ایتونو د نزول سبب په هغه کسان وه چې لاندې صفات یې درلوده.

الف دوی منافقان وه چې په خوله باندې یې ایمان ښکاره کاوه خو په زړونو کښې کافر وه ﴿ فَمَا لَكُمْ فِى ٱلْمُنَـٰفِقِينَ ﴾

ب: دوی بېرته جهري کفر ته وراوښتي وه او د منافقت څخه صرف نظر شوي وه ﴿ وَٱللَّهُ أَرْكَسَهُم بِمَا كَسَبُوٓا۟ ﴾.

ج: دوی د مدینې منورې څخه دباندې په بل کوم وطن کښې مېشت شوي وه ﴿ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا۟ ﴾.

نو نظر پاسنیو مفاهیمو ته داسې برېښي چې اوله واقعه د دې ایتونو شان نزول نه شي جوړېدلی ځکه چې عبد الله بن أبي (رئیس المنافقین) نه خپل کفر علني کړی وه او نه د مدینې منورې څخه دباندې په بل کوم وطن کښې ځای په ځای شوی وه حتی چې د منافقت په حال همدلته مړ او دفن شوی دی.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې هجرت په لاندې دریوو معناوو باندې استعمال شوی دی

اول چې خپل اصلي ټاټوبی د الله ﷻ د رضا دپاره پرېږدي، لکه چې صحابه وو کرامو ﷺ مدینې منورې ته د نبي کریم ﷺ سره د نصرت دپاره هجرت وکړ

دوهم چې سړی د منهیاتو څخه جدایي اختیار کړي. نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې «وَالْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَا نَهَى اللهُ عَنْهُ»[۲] یعنې او مهاجر هغه څوک دی چې د هغو شیانو څخه خپل ځان جدا وساتي چې الله ﷻ ترې منعه کړې ده

دریم چې سړی خپل کور او کهول پرېږدي او جهاد ته لاړ شي

نو څه لرې نه ده چې په ﴿ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا۟ ﴾ کښې وروستنۍ دواړه معناوې مرادې شي. نو د معنی

(۱) تفسیر البغوي ج۱ ص۴۵۹

(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۹۶

حاصل به بې داسې شي چې: ای مؤمنانو! تر هغې منافقان په دوستۍ سره مه نیسئ ترڅو چې د منهیاتو څخه لاس واخلي او سم مسلمانان شي، او یا ترڅو چې ستاسو سره جهاد ته لاړ شي.

نو بیا خو ذکره شوې واقعه د ایتونو شان نزول جوړېدلی شي؟!

مونږ وایو چې: په دې مقام کښې د هجرت څخه اوله معنی متبادره ده نو په کار دي چې غیرې متبادرې معناوې ترې بې ضرورته وانخستلی شي، او که بالفرض په غیرو متبادرو معناوو باندې بې حمل کړو هم ذکر شوی دوهم مفهوم خو پکښې تحقق نه شي موندلی ځکه چې نوموړي منافق او ملګري بې هیڅکله جهري کفر ته نه وه اوښتي.

همدارنګه دوهمه واقعه هم شان نزول نه شي ګرځېدلی ځکه چې د یو طرفه په همدې واقعه کښې اول مفهوم تحقق نه شي موندلی، چې مونږ د [البقرة ۹] ایت لاندې ذکر کړی دی چې منافقت په مدینه منوره کښې وده کړې ده او په مکه معظمه کښې خو منافقت ته حاجت نه وه.

او د بلې خوا پکښې دوهم مفهوم هم نه متحقق کېږي چې دوی خو په جهري کفر کښې شامل وه او داسې خو نه وه چې یو ځل ترې وتلي او بیا بېرته ورتاو شوي وه، نو د پاسني بیان څخه واضحه شوه چې صرف دریمه واقعه د دې ایتونو د شان نزول سره ښه سمون خوري.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وايي چې: دریمه واقعه هم په دې مقام کښې شان نزول نه شي جوړېدلی. ځکه چې: د ایتونو په مضامینو کښې دا خبره هم شامله ده چې که دوی تاسو ته د سولې لاس دروغجاوه نو سوله ورسره وکړئ. حال دا چې یو ځل څوک طیبه کلمه ووايي _اګر که د منافقت په توګه بې ویلې وي_ او بیا کفر ته واوړي نو هغه مرتد ګڼل کېږي، او د مرتد حکم خو دا دی چې باید تر درې ورځو پورې مهلت ورکړی شي ترڅو بېرته مسلمان شي او که نه نو باید قتل شي. او سوله (معاهده) خو د ژوندي پرېښودلو څخه په غیر بل شی نه دی؟!

مونږ وایو چې: ذکرو شوو کافرانو ته ځکه د مرتدانو حکم ورنه کړی شو چې الله ﷻ د هغوی د ایمان څخه پرده پورته کړه چې په اخلاص سره په ایمان باندې نه وه مشرف شوی او په خپل پخواني کفر باندې پاتې وه. نو د دوی ظاهري اقرار د شرعي اعتبار څخه ولوېد.

که بالفرض د هغوی د منافقت څخه الله ﷻ پرده نه وی پورته کړې نو بیا به هغوی د مرتدانو په حکم کښې شامل شوي وی.

سوال جواب

۵_ که څوک وايي چې: څینو مفسرینو کرامو همدغه دوهمه واقعه شان نزول ګڼلې ده او منافقت بې په دوه ډوله کړی دی[۱]، یو عقیدوي منافقت، چې په مدینه منوره کښې بې وده کړې وه، او بل موالاتي منافقت، چې مونږ ستاسو دوستان یاستو که څه هم ستاسو غوندې ایمان مو نه دی راوړی.

---

(۱) تفسیر المنار ج۵ ص۳۲۱

نو پوښتنه دا ده چې: تاسو په څه منظور په ﴿ فَمَا لَكُمْ فِي ٱلْمُنَٰفِقِينَ ﴾ کښې منافقت په موالاتي منافقت باندې تفسیر نه کړ ترڅو ذکره شوې واقعه هم شان نزول وګڼله شي؟

مونږ وایو چې: د ډېر وړاندې ځای څخه په عقیدوي منافقت کښې بحث راروان دی نو ناڅاپه دلته موالاتي منافقت مرادول نور څه نه دي فقط د ملغلرو امیل شکول دي.

په هر تقدیر، د احکامو په اعتبار سره د مفهوم عموم معتبر دی نه د شان نزول خصوص.

د مطلب خلاصه

١ـ یعني: ای مؤمنانو! په تاسو باندې څه باعث دی چې په خپلو منځو کښې بې اتفاقي کوئ؟ تاسو خو ټول وروڼه یاست، تاسو ته اتفاق او اتحاد په کار دی ترڅو درباندې دښمن جرئت پیدا نه کړي.

تاسو باید په هیڅ یوه موضوع کښې دوه پرقه نه شئ خصوصاً د منافقانو په باره کښې، چې یوه ډله ورته د مؤمنانو لقب ورکوئ او بله ورته کافر وایاست، تاسو ته په کار وه چې ټولو ورته په یوه خوله کافران ویلي وی او دواړو ډلو بې په کفر باندې اتفاق کړی وی.

هغوی ستاسو په خولو باندې عند الله مؤمنان نه شي جوړېدلی، الله ﷻ خو هغوی د جنایتونو په سبب باندې په کفر کښې سر په څړه بېرته ورګوزار کړي دي او د څو ورځو د ظاهري ایمان څخه وروسته اوس په کفر کښې ډوب پراته وي.

بیا نو دا وایاست چې: ایا تاسو هغه چا ته د هدایت اراده لرئ چې هغه الله ﷻ بې لارې کړی وي؟ نو لکه څنګه چې تاسو دغو ګمراهانو ته هدایت نه شئ کولی نو باید چې د هدایت ارادې بې هم ونه کړئ.

٢ـ ای پیغمبره! ته خو ګمراه ته لا هدایت نه شې کولی (لار ورته نه شې موندلی) نو ستا اُمت (صحابه کرام ﷺ) به ورته څنګه د هدایت لاره مونده کړي.

ای مؤمنانو! هغو کسانو ته به تاسو څنګه هدایت وکړئ چې هغوی تاسو ته په تمه دي چې د خپلو ځانونو په شان مو بېرته کافران جوړ کړي، ترڅو ټول سره یو برابر شئ او د دې ملامتۍ څخه ځانونه خلاص کړي چې دوی ولې هجرت نه کوي؟ او ولې په حقیقي معناوو کښې ایمان نه راوړي؟

ایا تاسو هغه څوک مسلمانولی شئ چې هغه ستاسو د کافر کولو په هڅه کښې وي؟

هغوی روزمره په پیغمبر ﷺ او په مسلمانانو پورې ملنډې وهي او زیار وباسي چې کفري ټولنې تقویه کړي او د اسلام د پرمختګ په لاره کښې ترې خنډ جوړ کړي.

ایا هغه څوک چې په دغه ډول جنایتونو کښې اخته وي هغه ته د هدایت تمه صحیح ده؟

د کافرانو سره چال چلند

٣ـ نو ای مؤمنانو! تاسو باید د ټولو کافرانو سره (د ذکرو شوو کافرانو په شمول) داسې چال چلند غوره کړئ چې:

الف: د دوی په غوړماله خبرو باندې مه تېروځئ، په دوستئ سره يې مه نيسئ او د زړه راز ورته مه وايئ چې ستاسو ايمان ته خطر دی. ترڅو چې دوی په ربښتيانيو معناوو کښې په ايمان باندې مشرف شي او د کفرستان څخه دار الهجرت ته هجرت وکړي او ستاسو په څنگ کښې د مسلمانانو په حيث ودرېږي.

ب: نو که دا کار يې ونه کړ نو پوه شئ چې هغوی طيبه کلمه په دروغو وايي او اصلا ستاسو د دښمنانو (مجاهرو کافرانو) انډيوالان دي. نو په هر خای کښې مو چې ورباندې لاس بر شي دربغ پرې مه کوئ که څه هم په حرم شريف او يا په حرامو مياشتو کښې لاس ته درشي، ځکه چې حُرمات خو دوی د پښو لاندې کړي دي او لمړی جنگ همدوی پيل کړی دی، مه پرې د بنديتوب ايله کوئ او مه د وژنې، مه يې په دوستئ سره نيسئ او مه ترې د دښمنانو په مقابل کښې د نصرت تمه کوئ. مگر لاندې استثناگانې په نظر کښې ونيسئ:

دوه استثناگانې

۴ـ ای مؤمنانو! فقط په لاندې دوه حالتونو کښې د ذکرو شوو منافقانو سره غرض مه کوئ:

الف: چې هغوی د داسې قوم سره معاهده وکړي چې د هغه قوم سره ستاسو معاهده برقراره وي، نو په دې صورت کښې د خپلې معاهدې د برقراره ساتلو د کبله په هغوی باندې تعرض مه کوئ، ځکه چې د تعرض په صورت کښې تاسو مجبور ياست چې بالواسطه د خپلو معاهدينو سره په جنگ شئ او خپله معاهده د پښو لاندې کړئ، حال دا چې دا ډول چال چلند تاسو ته په کار نه دی او نه تاسو سره مناسب دی.

ب: چې هغوی تاسو ته راشي او داسې معاهده درسره وکړي چې نه به ستاسو په گټه جنگ کوو او نه به ستاسو په ضد د چا سره جنگېږو او خپله بې طرفي اعلان کړي. دا صورت په هغه وخت کښې تحقق مونډلی شي چې هغوی د جنگ څخه ستومانه شوي وي او د مطلق جنگ څخه (د هر چا سره چې وي) کرکه کوي.

نو په دې صورت کښې بايد تاسو هم ورسره د بې طرفئ وضعه غوره کړئ او د دوی پخوانيو کړو وړو ته هيڅ نظر مه کوئ چې ستاسو کينه تازه کړي او په دغو باندې د بې طرفئ په حال کښې هم تعرض وکړئ.

بلکې په دې صورت کښې تاسو ته په کار دي چې د الله ﷻ شکريه وکړئ چې ستاسو يو جگړه مار دښمن يې د جنگيانو د صفونو څخه بهر کړ او هم يې ستاسو د ساړه جنگ څخه لاس په سر کړه، که نه نو الله ﷻ کولی شوه چې همدوی ته يې جرئت ورکړی وی او ستاسو په جنگ باندې يې مسلط کړي وی، نو بيا به دوی دغــې غلي ناست نه وی لکه چې اوس غلي ناست دي.

لنډه دا چې که دوی ستاسو د جنگ څخه گوښه شوه او ستاسو د جنگ څه خيال يې نه درلود او

سوله او معاهده یې دروراندې کړه نو الله ﷻ تاسو ته د جنګ اجازه نه درکوي چې بې موجبه د دوی په سرونو باندې پېښې کېږدئ او لارې وربانديې جوړې کړئ.

توضیحات

۱ـ په ﴿ فَمَا لَكُمْ فِي ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِئَتَيْنِ ﴾ کښې که څه هم خطاب ټولو مؤمنانو ته دی مګر مطلب پکښې هغه صحابه کرام ﷺ وه چې هغوی ته عتاب متوجه وه چې په منافقانو باندې یې د مسلمانانو ګومان کړی وه.

په یاد ولرئ!

۲ـ په یاد ولرئ چې په دې مقام کښې د منافقانو څخه هغه منافقان مطلب نه دي چې هغوی په مدینه منوره کښې د مسلمانانو سره ګډ اوسېدل، ځکه چې د دوی په باره کښې تر اخره پورې الله ﷻ د مسلح جهاد امر ورنه کړ، بلکې دلته هغه منافقان مطلب دي چې په منافقت سره یې ایمان راوړی وه او بیا په مجاهرو کافرانو کښې شامل شوي وه خو د سابق په اعتبار سره د منافقانو په نامه باندې یاد شو، او په حکم کښې د هغوی په قطار کښې ودرول شوه.

"رکس"

۳ـ د ﴿ أَرْكَسَهُم ﴾ کلمه اصلاً د "رکس" ـ لکه "قتل" ـ څخه اخستله شوې ده، "رکس" دې ته وایي چې یو شی سر په څړه باندې وغورزولی شي چې سر یې ښکته شي او پښې یې پورته شي[1] په عربي ژبه کښې دغه لفظ د ډېر خسیس او حقیر حالت څخه د کنایې په توګه استعمالېږي.

په دې مقام کښې د دوی حالت څخه ځکه په "رکس" سره تعبیر وکړی شو ترڅو د مسلمانانو هغه ډله خپلې سهوې ته ښه متوجه کړي چې دوی ته یې د مسلمانۍ لقب ورکړی وه.

ایا د کافرانو سره سوله جائزه ده؟

۴ـ په کوم وخت کښې چې مسلمانان کمزوري وه نو نبي کریم ﷺ هم د مشرکانو سره او هم د اهل الکتابو سره معاهدې کولې، لکه چې یو ښه څرګند دلیل یې د همدې ایتونو مضمون دی چې سمدستي د بحث لاندې دی، خو کله چې الله ﷻ د مسلمانانو حکومت قوي کړ او د ځېل وخت په ټولو کافرانو باندې برلاسي شوه نو د کافرانو سره د نبي کریم ﷺ چال چلند په لاندې ډول سره مستقر شو او تر قیامته به باقي وي:

الف: د مشرکانو دپاره دوه لارې وټاکلې شوې چې یا وژل او یا مسلمانېدل دي. الله ﷻ فرمایي: ﴿ فَاقْتُلُوا۟ ٱلْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ ﴾ [التوبة: ۵] یعني: نو مشرکان ووژنئ هر چرته مو چې مونده کړه.

---

(۱) مفردات الراغب ص۲۰۸

ب. د اهل الکتابو دپاره درې لارې وټاکلې شوې چې یا مسلمانېدل یا وژل او بالآخره یا جزیه ورکول دي. الله ﷻ فرمايي: ﴿ حَتَّىٰ يُعْطُوا ٱلْجِزْيَةَ عَن يَدٍ وَهُمْ صَٰغِرُونَ ﴾ [التوبة: ٢٩] یعني: د اهل الکتابو سره تر هغه وجنګېږئ چې ترڅو د ذلت په حالت کښې د خپله لاسه جزیه ورکړي. او د مسلمانانو برلاسي تسلیم کړي. نو اسلامي حکومت به يې د جزيي په مقابل کښې د سر او مال حفاظت کوي.

يادونه

٥ـ که بالفرض ـ الله ﷻ دې نه کړي ـ په مسلمانانو باندې د کمزورۍ حالت ورغی او د کافرو د پلوه په خپلو ناموسو باندې ودار شوه نو دوی ته روا ده چې سوله ورسره وکړي او خپل ناموس خوندي وساتي[١].

د دې حکم نظیر دا دی چې کله الله ﷻ د میراث ایتونه نازل کړه نو عقد الموالاة منسوخ وګرځېده او د میراث د اسبابو څخه ساقط شو، خو که داسې یو څوک مړ شو چې هیڅ ډول وارث يې نه درلود او یوازې د عقد المولاة خاوند ترې پاتې شو نو بیا میراث ورلی شي. ځکه چې نوموړی خو وارثانو د میراث څخه محروم کړی وه او همدوی يې مخه بنده کړې وه. نو د دوی په عدم موجودیت کښې يې د وارث ګرځېدلو دپاره څه مانع نشته، لکه چې د [النساء:٣٣] ایت لاندې يې شرحه تېره شوې ده.

﴿ سَتَجِدُونَ ءَاخَرِينَ يُرِيدُونَ أَن يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ كُلَّ مَا رُدُّوٓا إِلَى ٱلْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا فِيهَا ۚ فَإِن لَّمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوٓا إِلَيْكُمُ ٱلسَّلَمَ وَيَكُفُّوٓا أَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَٱقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ ۚ وَأُولَٰٓئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَٰنًا مُّبِينًا ﴿٩١﴾ ﴾

[٩١] ژر دی چې تاسو به څه نور (منافقان) مونده کړئ (چې) دوی به اراده لري چې ستاسو څخه هم په امن کښې پاتې شي او د خپل قوم څخه هم د امن خاوندان جوړ شي (د دواړو طرفونو خیال به ساتي، مګر په حقیقت کښې به د خپلو کافرو قومیانو سره وي، ځکه چې) هر کله دوی فتنې (کفر) ته وروبلل شي نو سر په ځرې به پکښې ورغورزولی کېږي.

نو که دوی ستاسو (پسې د پروپاګند) څخه ډډه ونه کړه او تاسو ته يې سوله (او معاهده) دروانه چوله (ونه کړه) او ستاسو (د جنګ) څخه يې خپل لاسونه بېرته نه کړه، نو ویې نیسئ (بندیان يې کړئ) او ویې وژنئ په هر ځای کښې مو چې (په دقت سره) مونده کړه، او همدغه کسان چې دي موږ تاسو لره په دوی باندې ښکاره حجت ګرځولی دی (درکړی دی).

---

[١] احکام القرآن للجصاص ج٢ ص٢٢٠

ارتباط

په وړاندې ایتونو کښې د هغو منافقانو بحث وه چې هغوی د منافقت څخه لاس واخست او علني کافران جوړ شوه.
په دې ایتونو کښې د هغو منافقانو بحث دی چې په خپل منافقت باندې پاتې وه او بلکې په منافقت کښې مخ په وړاندې لاړه.

شان نزول

ځینې خلک به نبي کریم ﷺ ته راتله او په ظاهره به یې پرې ایمان راووړ مګر په باطن کښې به په خپله باطله عقیده باندې کلک وه ترڅو هم د مسلمانانو او هم د خپلو کفري قومیانو د حملو څخه بچ پاتې شي، نو ذکر شوی ایت شریف نازل شو(۱).

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای مؤمنانو! د منافقانو په هکله اختلاف مه کوئ او ټول یې په کفر باندې اتفاق وکړئ او دا ځکه چې په دوی کښې یوه ډله شته چې په خپل منافقت باندې کلکه ولاړه ده که تاسو ورته متوجه شئ نو ژر به یې تشخیص کړئ او وبه یې پیژنئ، هغوی په منافقت سره غواړي چې تاسو په لساني ایمان باندې قانع کړي چې مونږ تاسو سره یاستو او مسلمانان یاستو ترڅو په بې غمۍ سره سفرونه وکړي او یو ځای بل ځای وګرځي راوګرځي.
او چې کله خپلو وطنونو ته ستانه شي هلته خپلو قومیانو ته خپله اصلي څېره ښکاره کوي او خپل پخواني کفر ته ادامه ورکوي ترڅو هغوی ته هم قناعت ورکړي چې په ظاهري اسلام راوړلو باندې یې ملامته نه کړي. دوی د خپلو قومیانو د راضي ساتلو دپاره د هر ډول نېرنګ څخه کار اخلي او هر کفري کار ته وردانګي، بلکې هر کله چې کفري کار ته وروبلل شي نو سر په ځړه پکښې ورغورزولی کېږي او اجراء کوي یې.
۲ـ نو د دوی په باره کښې تاسو ته هدایت درکولی کېږي چې که نوموړي منافقان خپلې کړنلارې ته تغیر ورنه کړي او په اسلام او مسلمانانو پسې د پروپاګندونو څخه ډډه ونه کړي او تاسو ته د سولې لاس درونه غځوي، بالآخره ستاسو سره د ساړه جنګ او ګرم جنګ څخه لاسونه وانخلي نو دوی ونیسئ (بندیان یې کړئ) او په هر ځای کښې چې لاس ته درشي ویې وژنئ، او په موندلو پسې یې په دقت سره تاند ووهئ: ځکه چې مونږ په همدغو کسانو باندې ستاسو دپاره ښکاره حجت ګرځولی دی چې نه مو څوک وربانډې په دنیا کښې ملامته کولی شي او نه درته په آخرت کښې کومه پته متوجه ده.

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۶۱۴

توضیحات

۱ـ په دې ایت کښې چې د کومې طائفې حال بیان شوی دی بالکل د هغې طائفې د حال سره مقابل دی چې په وړاندېنې [۹۰] ایت کښې یې بحث تېر شو[1]. نو څرنګه چې د دواړو طائفو حالات سره مقابل دي نو په نتیجه کښې هم سره مقابل واقع شوي دي لاندې شرحه د نظره تېره کړئ:

الف: هغوی د مسلمانانو د پروپاګند څخه ډډه کړې وه او دوی ترې ډډه نه وه کړې.

ب: هغوی د مسلمانانو د جنګ دپاره ځانونه نه چمتو کول او دوی چمتو کول.

ج: هغوی مسلمانانو ته د سولې او معاهدې لاس ورغځولی وه او دوی نه وه ورغځولی.

د: هلته نتیجه دا وه چې جنګ کول ورسره حرام وه او دلته دا ده چې جنګ کول ورسره واجب دي.

کفر ته وربلل

۲ـ کله به چې منافقان خپلو قومیانو ته ورستانه شوه نو هر کفري کار ته به یې لاس اچاوه او خپل ځانونه به یې د پخواني حال څخه په کفر کښې زيات شديد ښودل، ترڅو هغوی مطمئن کړي چې مونږ په ربښتیا ایمان نه دی راوړی، مثلاً چې د کوم یوه څخه به پوښتنه وشوه: ایا ته مسلمان شوی یې؟ نو ده به جواب ورکړ چې: "آمَنْتُ بِالْقِرْدِ وَالْعَقْرَبِ"[2] هو! په بېزو او لړم باندې مې ایمان راوړی دی. نبي کریم ﷺ به یې په ډېرو بدو نومونو باندې یاداوه ـ العیاذ بالله ـ ترڅو پرې هغوی د مسلمان ګومان ونه کړي. د دوی حالت د [البقرة:۱۴] ایت کښې ډېر ښه شرحه شوی دی.

د عربیت یو قانون

۳ـ څرنګه چې د معطوف علیه عامل په معطوف کښې مقدر وي او په ذکر شوي ایت شریف کښې د "يُلْقُوا، يَكُفُّوا" دواړه جملې په ﴿ يَعْتَزِلُوكُمْ ﴾ باندې عطفي دي، نو د "لَمْ" توري چې په ﴿ يَعْتَزِلُوكُمْ ﴾ کښې عامل دی په دواړو کښې مقدر ګڼل کېږي نو د دواړو تقدير داسې کېږي "لَمْ يُلْقُوا، لَمْ يَكُفُّوا".

"ثَقِفَ" څه معنی؟

۴ـ د ﴿ ثَقِفْتُمُوهُمْ ﴾ جمله د "ثقف" څخه اشتقاق شوې ده. "ثقف" د يو شي موندلو ته وايي خو چې موندل يې لږ دقت او هوښياري ته ضرورت ولري[3].

نو څرنګه چې د منافقانو چلونه ډېر زده وي او د لاس برېدل وربانديې څه دقت او هوښياري غواړي، ځکه الله ﷻ دلته ﴿ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ ﴾ نازل کړ، او په وړاندې ایت کښې یې (چې د مجاهرو کافرانو حال پکښې بيان شوی دی) ﴿ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ ﴾ نازل کړ.

---

(۱) روح المعاني ج۵ ص۱۱۱
(۲) تفسیر البغوي ج۱ ص۴٦۱
(۳) مفردات الراغب ص۷٦

﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَن يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَـًٔا ۚ وَمَن قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَـًٔا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦٓ إِلَّآ أَن يَصَّدَّقُوا۟ ۚ فَإِن كَانَ مِن قَوْمٍ عَدُوٍّ لَّكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۖ وَإِن كَانَ مِن قَوْمٍۭ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَـٰقٌ فَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۖ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِّنَ ٱللَّهِ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٩٢﴾﴾

[۹۲] او مؤمن ته نه ښايي چې بل مؤمن ووژني مګر په خطا سره.

او هر څوک چې مؤمن په خطا سره ووژني، نو (په ده باندې) د يوې مؤمنې غاړې (وينځې يا غلام) ازادول (واجب دي) او د مقتول خپلوانو ته سپارلی شوی ديت (هم پرې واجب دی)، مګر هله چې هغوی تصدق وکړي (او د ديت څخه تېر شي).

نو که مقتول تاسو ته د دښمن قوم څخه وي (چې کافر وي او عهد ورسره نه لرئ) حال دا چې مقتول مؤمن وي، نو (په قاتل باندې) د مؤمنې غاړې ازادول (واجب دي او ديت ورباندې نشته).

او که مقتول د داسې قوم څخه وه چې ستاسو او د هغوی په منځکښې معاهده وه (برابره خبره ده چې مقتول مؤمن وي او که کافر)، نو د هغه خپلوانو ته سپارل شوی ديت (واجب دی) او (په قاتل باندې) د مؤمنې غاړې ازادول (هم واجب) دي.

نو څوک چې (مؤمنه غاړه) مونده نه کړي نو (په ده باندې) پرله پسې دوه مياشتې روژې نيول (لازم) دي. (دا کفاره) د الله ﷻ د پلوه د توبې د قبول دپاره (ټاکلې شوې ده)، او الله ﷻ پوه دی (او هم) د حکمت څښتن دی.

ارتباط

په تېرو شوو ايتونو کښې الله ﷻ د محاربو کافرانو او منافقانو د وژلو امر کړی وه، نو د دې دپاره چې څوک د همدې امر څخه بده استفاده ونه کړي او کوم ايماندار سړی په نامه د کافر يا منافق باندې ونه ژوني. او هم د دې دپاره چې د کافرانو او منافقانو په تشخيص کښې به احتياط وکړي چې چرته ترې ذکر شوی شنيع عمل په خطا او سهوه صادر نه شي، نو په راتلونکو ايتونو کښې يې، په همدې اړوند هدايات نازل کړي دي چې بايد مسلمانان يې عموماً او مجاهدين يې خصوصاً په دقت سره د نظر لاندې وساتي.

شان نزول

د نبي کريم ﷺ په زمانه کښې د ذکر شوي ايت د نزول څخه وراندې څو متعددې حادثې پېښې شوې وې چې په خطا سره پکښې ځينې مؤمنان وژل شوي وه. لاندې څو مثالونه يې ولولئ.

۱_ د أحد په غزا کښې اليمان ﷺ د جنګ په میدان کښې د مسلمانانو د لاسه شهید شو البته کله چې جنګ ډېر شدت وموند او مسلمانان او کافران سره ګډوډ شو، د نوموړي شهید زوی (حذیفه ﷺ) ډېرې نارې وکړې چې دا زما پلار دی خو څوک ورته متوجه نه شو[۱].

۲_ همدارنګه په یوه اوږده قیصه کښې عیاش ﷺ هم الحارث بن زید ﷺ د کافر په ګومان ووژه چې ایمان یې راوړی وه خو عیاش ﷺ وربانديې خبر نه وه[۲].

نو د دغسې تولو حادثاتو دپاره الله ﷻ ذکر شوی ایت شریف نازل کړ[۳] چې حاصل یې لاندې لوستلی شی:

د مطلب خلاصه

۱_ د مؤمن د شان سره دا خبره هیڅ مناسبه نه ده چې بل مؤمن شهید کړي. هو! دا کېدلی شي چې په خطا سره ترې ذکر شوی قتل واقع شي، نو په دې صورت کښې هم باید چې بې اهمیته ورته ونه کتل شي او لاندیني تفصیل په نظر کښې ونیولی شي:

اول حالت:

۲_ که وژل شوي مؤمن مسلمانان وارثان هم درلوده نو په قاتل باندې لازمه ده چې د ذکر شوي قتل د کبله یو مؤمن غلام ازاد کړي او کفاره ورکړي، او هم د ده په عاقله باندې واجبه ده چې د مقتول وارثانو ته دیت وروسپاري. مګر دا بېله خبره ده چې هغوی ورته دیت وبښي او عفوه ورته وکړي.

دوهم حالت:

۳_ که مقتول مؤمن وه خو خپلوان یې ستاسو دښمنان وه، یعنې محارب کافران وه چې څه معاهده او سوله مو ورسره نه درلوده، نو په دې صورت کښې یوازې په قاتل باندې د مؤمن غلام یا یوې مؤمنې وینځې ازادول د کفارې په توګه لازم دی، او دیت په هیڅا باندې واجب نه دی. او دا ځکه چې حربیان کافران د دیت د ورکولو وړنه دي.

دریم حالت:

۴_ او که مؤمن د داسې قوم څخه وه چې د هغوی سره تاسو معاهده درلوده او یو تربله مو سره سوله کړې وه نو په دې صورت کښې د اولنې صورت په شان هم په قاتل باندې کفاره (د یوه مؤمن غلام یا یوې مؤمنې وینځې ازادول) واجب دي، او هم یې په عاقله (تربرونو) باندې دیت لازم دی چې د مقتول خپلوانو ته یې ورکړي.

---

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۵۳۹

(۲) التفسير الكبير ج۱۰ ص۲۲۷؛ الدر المنثور ج۲ ص۶۱۶

(۳) اسباب النزول للواحدي ص۱۱۳

که غلام يا وينځه نه وي

٥ـ هو، که په ذکرو شوو دريوارو حالاتو کښې قاتل مومن غلام يا مومنه وينځه موندو نه کړي شوه نو په ده باندې پرله پسې دوه مياشتې روژې نيول واجب دي د دې دپاره چې د الله ﷻ د پلوه يې توبه قبوله شي. او الله ﷻ هم پوه دی چې ذکر شوی قتل به ستاسو څخه ضرور پيښيږي او هم د حکمت خاوند دی هيڅ کار بې بې ګټو نه دی، نو د غلام يا وينځې د ازادولو په عوض د دوه مياشتو روژو نيول د حکمت غوښتنه ده.

توضيحات

١ـ که څه هم د قتل د اقسامو نومونه او بحثونه د فقهې په کتابونو کښې[1] ليکلي شوي دي، که بالفرض مونږ د قتل په اړوند ټول بحثونه دلته رانقل کړو نو د وخت د ضياع څخه په غير به بله نتيجه ونه لري، هيله ده چې لوستونکي هملته مراجعه وکړي چې د قتل په ټولو مسائلو باندې به تفصيل سره پوه شي چې کومه يوه مسئله اتفاقي ده، کومه يوه اختلافي، او د مذاهبو د اختلاف وجې کومې-کومې دي.

مونږ په دې کتاب (عزيز التفاسير) کښې التزام کړی دی چې بايد هاغومره فقهي احکام ذکر کړو چې د ايت د تفسير پورې مستقيماً ارتباط لري، او بس.

د قتل ډولونه او حکمونه

٢ـ که څه هم مونږ د [البقرة: ١٧٨] ايت لاندې د قتل د ډولونو څه تعريفونه د الله ﷻ په توفيق ليکلي دي خو په دې مقام کښې بې يو خل بيا د حکمونو سره وړاندې کوو چې د مومن وژنه په لاندې شپږ ډوله ده:

١ـ قتل عَمَد ٢ـ قتل شبه عمد ٣ـ قتل خطا في الاراده ۴ـ قتل خطا في الفعل ۵ـ قتل شبه خطا ۶ـ قتل بالتسبيب.

قتل عمد

٣ـ قتل عمد د هغه قتل نوم دی چې په وژونکې آله باندې په قصدي توګه صورت ونيسي. د دې قتل أخروي حکم په راتلونکي ايت شريف کښې راروان دی او دنياوي حکم يې دا دی:

الف: بايد قاتل د قصاص په توګه ووژل شي، که د مقتول وارثان يې وژل غوره کړي.

ب: بايد قاتل د خپل مال څخه د مقتول وارثانو ته ديت ورکړي، که د ديت په اشتراط سره د قصاص څخه تېر شوه.

ج: نه ورباندې قصاص شته او نه ديت، که د مقتول وارثانو بې قيد او شرطه ورته عفوه وکړه.

د: په قتل عمد سره قاتل د خپل مقتول د ميراث او وصيت څخه محروم ګرځي.

---

(١) الفقه الإسلامي وادلته ج۶ ص٢١٧ـ ٣٣٠؛ بدائع الصنائع ج٧ ص٢٣٣ـ ٢٩۶

قتل شبه عمد

۴ـ قتل شبه عمد هغه قتل دی چې وژل یې قصدي وي خو وژونکې آله پکښې استعماله نه کړی شي، لکه چې څوک په سوک سپېره باندې ووژل شي. د أبو حنیفه رحمه الله په نزد غټه ډبره لکه د مېچنې پل هم وژونکې آله نه ده، اما د یارانو رحمهم الله په نزد غټه تېره قاتله آله ګڼله کېږي.

د دې قتل أخروي حکم هم په راتلونکي ایت شریف کښې راروان دی چې د قتل عمد سره څه فرق نه لري او کم او کیف یې الله ﷻ ته ښه معلوم دی، اما دنیاوي جزاګانې یې دا دي:

الف: په قاتل باندې کفاره لازمه ده، چې بیان یې وروسته راځي ان شاء الله تعالی.

ب: د قاتل په عاقله (تربرونو) باندې دیت واجب دی چې د مقتول وارثانو ته یې ورکړي.

ج: په قاتل باندې دا هم واجبه ده چې په دیت کښې هم د یو فرد په حیث برخه واخلي.

د: د میراث او د وصیت څخه قاتل محروم ګرځي.

هـ: په قاتل باندې د کفارې په وجوب کښې اختلاف دی، څوک چې شبه عمد قتل ته د عمدي قتل پورې ارتباط ورکوي نو کفاره پرې واجبه نه بولي، او څوک یې چې په قتل خطا پورې مربوطوي نو کفاره پرې لازمه ګڼي[1].

قتل خطا في الاراده

۵ـ قتل خطا في الاراده هغه قتل دی چې قاتل په اراده کښې غلط شي، مثلاً په انسان باندې د ښکار ګومان وکړي او قتل یې کړي، او یا د کافر په ګومان مسلمان ووژني. د دې قتل دنیاوي نیونه دا ده.

الف: د قاتل په عاقله باندې د مقتول وارثانو ته دیت ورکول واجب دی چې پخپله قاتل به هم پکښې د یو فرد په حیث برخه اخلي. خو په دې شرط چې د مقتول خپلوان محارب کافران نه وي، چې یا مسلمانان وي او یا معاهد کافران، لکه چې د "د مطلب خلاصه" عنوان لاندې یې بیان تېر شوی دی.

ب: په قاتل باندې کفاره واجبه ده.

ج: قاتل هم د مقتول د میراث څخه او هم یې د وصیت څخه محروم ګرځي.

قتل خطا في الفعل

۶ـ قتل خطا في الفعل هغه قتل دی چې په ذکر شوي صورت کښې قاتل انسان او ښکار پېژني، مسلمان او کافر ورته معلوم وي، او په قصدي توګه په ښکار یا کافر باندې فیر وکړي خو مرمۍ په انسان یا مسلمان باندې اصابت وکړي او شهید یې کړي.

د دې قتل دنیاوي حکم د قتل خطا في الاراده غوندې دی.

---

(۱) بدائع الصنائع ج۷ ص۲۵۱

قتل شبه خطا

۷_ قتل شبه خطا هغه قتل دی چې په قتل کښې د قاتل اراده دخیله نه وي، مثلاً د خوب په حالت کښې مور خپل ماشوم د اړخ لاندې کړي او قتل يې کړي، او يا داسې نور.

د دې قتل دنیاوي حکم هم د قتل خطا في الاراده غوندې دی. خو په دغو دربوارو قتلونو کښې اُخروي مواخذه (نیونه) نشته.

سوال جواب

۸_ که څوک وايي چې: که په قتل خطا کښې اُخروي نیونه نه وی نو کفاره به هم ورباندې نه لازمېدلی. یا په بل عبارت: د کفارې لزوم د ګناه څخه نمایندګي کوي نو معلومه شوه چې اُخروي نیونه ورباندې شته او په کفاره باندې تري الله ﷻ قاتل بچ کوي؟!

مونږ وايو چې: په قتل خطا کښې پخپله په قتل باندې نیونه نشته، ځکه چې نبي کریم ﷺ فرمايلي دي: «إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ»[۱] یعني: یقیناً الله ﷻ زما اُمت ته د خطا او نسیان او د هغه شي (د نیونې څخه) تېر شوی دی چې دوی ورباندې مجبور کړی شي (او په زور پرې اجراء شي).

اما د قتل خطا قاتل په بې احتیاطۍ باندې نیول کېږي، که بالفرض څه دقت يې کړی وی نو قتل به تري نه وی واقع شوی، مثلاً که مور خپل ماشوم خپل ځان ته نژدې نه وی ویده کړی نو د اړخ څخه به يې نه وی لاندې کړی[۲].

قتل بالتسبیب

۹_ دا د هغه قتل نوم دی چې قاتل د قتل سره څه مباشرت ونه لري خو د قتل سبب يې جوړ شي لکه چې څوک په غیر مملوکه ځمکه کښې کوهی وکني او بل څوک پکښې ولوېږي او مړ شي. نو د دې قتل حکم په څه تفصیل سره صرف په عاقله باندې دیت ورکول دي او بس[۳].

دیت څه معنی؟

۱۰_ د "دِيَة" کلمه د "وَدى، يَدِي" مصدر دی چې اصلي معنی يې د مقتول خپلوانو ته د مقتول مالي بدله ورکول دي، خو په استعمال کښې پخپله هغه مال ته "دِيَة" وايي چې د مقتول وارثانو ته ورکول کېږي[۴].

---

(۱) سنن ابن ماجه ص۱۴۷

(۲) هدایه کتاب الجنایات ج۲ ص۵۵۸

(۳) بدائع الصنائع ج۷ ص۲۷۴

(۴) حواشي هدایه کتاب الدیات ج۲ ص۵۸۰

د دیت اندازه څومره ده؟

۱۱ـ عطاء بن ابي رباح ﷺ وايي چې: «أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى فِي الدِّيَةِ عَلَى أَهْلِ الْإِبِلِ مِائَةً مِنَ الْإِبِلِ وَعَلَى أَهْلِ الْبَقَرِ مِائَتَيْ بَقَرَةٍ وَعَلَى أَهْلِ الشَّاةِ أَلْفَيْ شَاةٍ وَعَلَى أَهْلِ الْحُلَلِ مِائَتَيْ حُلَّةٍ وَعَلَى أَهْلِ الْقَمْحِ شَيْئًا لَمْ يَحْفَظْهُ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ»[1] يعني: يقيناً رسول الله ﷺ په ديت کښې په اوښ والاوو باندې په سلو اوښانو حکم کړی، او په غوا والاوو باندې يې په دوه سوه غواګانو، او په ميږو والاوو باندې يې په دوه زره ميږو باندې، او په لباس والاوو باندې يې په دوه سوه لباسه باندې او (بالآخره) په غنم والاوو باندې يې په څه اندازه باندې حکم کړی دی، خو د محمد بن اسحاق ـ د حديث راوي ـ په ياد کښې نه دی پاتې شوی (چې څومره غنم به يې ښردلي وي).

مونږ ته داسې ښکاري چې د ذکرو شوو اجناسو قيمتونه به په هغه وخت کښې سره متماثل وه نو ځکه متعدد صورتونه ښودلي شوي دي، که نه نو حصر به پکښې مطلب نه وی. د همدې کبله امير المؤمنين "عمر الفاروق" ﷺ د خپل خلافت په دوران کښې د سرو زرو څخه يو زر ديناره او د سپينو زرو څخه دولس زره درهمه د ديت دپاره وټاکل[2] چې د ده په خلافت کښې به مثلاً د يو سلو اوښانو قيمت همدغه مقدار نقدو پيسو ته رسېده.

د دې بحث نور تفصيل بايد د فقهې په کتابونو کښې وکتل شي[3]، خو مونږ فقط دومره اضافه کوو چې بايد د هر مملکت خلک په خپل وطن کښې د سلو اوښانو قيمت د ديت دپاره وټاکي. ځکه چې د ديت دپاره د سلو اوښانو په باره کښې احاديث مشهور او ډېر دي[4] نو داسې ګڼل کېږي لکه چې اوښان په ديت کښې اصل وي.

عاقله څوک دي؟

۱۲ـ د "عَاقِلَة" کلمه خو د "عَقل" څخه اخستله شوې ده او "عَقل" تړلو أو بندولو ته وايي، د همدې کبله د انسان هوښياري د "عقل" په نامه يادېږي چې د غير مناسبو کارونو څخه سړی بندوي. او د لاندې وجوهو د کبله ديت د عقل په نوم بلل کېږي[5]:

الف: په عربو کښې عادت وه چې د مقتول وارثانو ته به يې د هغوی د راضي کولو دپاره څه اوښان وروستل نو هلته به يې ورته وتړل چې دا اوښان د دې ځای څخه حرکت نه شي کولی.

ب: څرنګه چې د ديت په ورکولو او قبلولو سره د وينو د توېېدلو مخه نيوه کېږي نو ديت د عقل په نامه ونومول شو.

---

(۱) سنن ابي داوُد ج۲ ص۲۶۹

(۲) موطا الإمام مالک ص۶۶۸

(۳) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۲۳۷

(۴) هدايه کتاب الديات ج۲ ص۵۸۱

(۵) مفردات الراغب ص۳۵۴

نو کوم خلک چې دیت یې په غاړو باندې لازمېږي هغوی ته عاقله وايي. يعني هغه تولګی چې د عقل (دیت) خاوندان دي. لکه چې د شودو (لبن) خاوند ته "لابن" او د کجورو (تمر) خاوند ته "تامر" وايي.

په هر تقدير، د هر چا عاقله د قاتل د کیفیت پورې په لاندې ډول تفاوت پیدا کوي[1]:

اول: که قاتل دفتري سړی وي چې یا په کومه فرقه کښې عسکري وظیفه اجراء کوي او یا په کوم وزارت کښې مامور وي. نو په دې تقدير د نوموړي قاتل د مربوط دفتر کارکوونکي عاقله ګڼله کېږي چې باید د همدوی د میاشتني معاشاتو څخه په دریوو کلونو کښې پوره کړی شي.

دوهم: که قاتل دفتري سړی نه وه نو د نوموړي قبیله او خپلوان د ده عاقله ګڼله کېږي، چې پلرونه او اولاده یې پکښې شامل نه دي او نه پکښې زنانه، ماشومان او نه لیونیان شاملېدلی شي.

او که کوم یو قاتل نه اقارب لري او نه دفتري سړی وي نو باید چې دیت یې بیت المال په غاړه واخلي، لکه څنګه چې کوم یو مقتول اقارب نه لري نو باید چې دیت یې بیت المال ته وسپارلی شي.

سوال جواب

۱۳_ که څوک وايي چې: اسلامي قانون دا دی چې هر څوک د خپل ځان مسئول دی، الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ﴾ [فاطر:۱۸] يعني: هیڅ باروونکی نفس د بل نفس پېټی نه په شا کوي. نو په څه منظور په قتل خطا کښې دیت په عاقله باندې بار کړی شو؟

مونږ وایو چې: ځینو علماوو کرامو یې لاندې څلور وجې لیکلې دي[2]:

الف: په عاقله باندې د دیت خلاصول د دې کبله نه دي چې دوی د قاتل په قتل باندې نیولی شوي دي، بلکې د دې دپاره وړباندې لازم شوی دی چې دوی د مقتول سره خواخوږي وکړي لکه څنګه چې د غنیانو په مالونو کښې د فقیرانو د خواخوږۍ دپاره څه برخې ټاکلې شوې دي.

ب: څرنګه چې په عاقله کښې یو تر بله کومک کول دائمي عادت دی او د دیت په ورکولو کښې قاتل مرستې ته زښت ډېر اړ دی، نو چې خپله عاقله یې په همدې ورځ باندې په کار ورنه شي نو په کومه ورځ به یې په کار ورځي.

ج: کله چې عاقله د دیت په ورکړې کښې تول اشتراک وکړي نو د دوی په منځو کښې چې څه زړه بداوی موجود وي هغه هم پرې لرې کېږي.

د: کله چې دیت د عاقلې په غاړه شي نو د عاقلې هر فرد داسې ګڼل کېږي لکه چې د خپل ځان دپاره د دیت څه ونډه په اوږو اخلي. او دا ځکه لکه چې نن په بل باندې ذکر شوی احتیاج واقع شو څه لرې نه ده چې سبا پخپله همدی په لومه کښې ونښلي.

---

(۱) الفقه الإسلامي وادلته ج۶ ص۳۲۲؛ کتاب الفقه علی المذاهب الأربعة ج۵ ص۳۷۸

(۲) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۲۲۴

ه بالآخره، مونږ ته دېره عمده وجه دا ښکاري چې الله ﷻ شرعي احکام د فرضيې په شکل نه دي نازل کړي، چې ذهني وجود لري خو عملي صورت يې تحقق نه شي موندلی.

نو که بالفرض ديت د قاتل په اوږو باندې پرېښودل شوی وی نو دا قانون به محض يوه فرضيه وی. او دا څکه چې داسې قاتل به په زرو تنو کښې يو هم نه وی موندل شوی چې سل اوښان او يا يې قيمت د مقتول وارثانو ته ورکولی شي. حال دا چې قصاص او وژل يې ورته جائز نه وه، نو د ديت حکم به صرف د کاغذ په مخ پاتې وی او بس.

د همدې کبله په قتل عمد کښې که د مقتول وارثان د قصاص څخه ديت ته تنازل وکړي نو ديت په عاقله باندې واجب نه دی بلکې په اجماع سره د قاتل د مال څخه ورکول کېږي[1]، او دا څکه چې په دې صورت کښې ديت محض فرضيه نه جوړېږي څکه که د مقتول وارثان پوهېږي چې د ديت ورکړه د قاتل د لاسه پوره نه ده نو بيا به ورته تنازل نه کوي او د قصاص په اجراء کولو باندې به خپلې خواوې سړې کړي.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه د چاپېريال د تاثير لاندې هيڅوک څان نه شي بچ کولی که ډېر مستبد سړی وي هم. دفتري سړی د خپلو ټولو دفتريانو ملامته په څان نه شي څغملی. او غير دفتري سړی د خپلو اقاربو او تربرونو ملامته کول نه شي تحمل کولی.

نو کله چې ذکر شوی قانون څوک په ذهن کښې راولي چې ديت په عاقله باندې واجبېږي نو هغه به ضرور احتياط کوي چې په قتل خطا کښې واقع نه شي او د چاپېريال ملامته ورته متوجه نه شي.

برسېره پر دې، په دې تقدير هر چاپېريال په خپلو افرادو باندې زور اچوي او د احتياط توصيه ورته کوي ترڅو د ديت د پېټي سره مخامخ نه شي.

د معاهد کافر هم ديت شته

۱۴ـ هغه کافر چې د مسلمانانو سره په معاهده کښې وي او يا يې اسلامي حکومت ته جزيه منلې وي نو د قتل خطا په صورت کښې يې د مسلمان سره په ديت کښې څه فرق نشته[2]، د همدې کبله الله ﷻ د ﴿ وَإِن كَانَ مِن قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَٰقٌ ﴾ په جمله کښې د "وَهُوَ مُؤْمِنٌ" ټکی اضافه نه کړ ترڅو معاهد کافر ته هم شامل شي. او د حربي کافرانو په بيان کښې يې د ﴿ وَهُوَ مُؤْمِنٌ ﴾ ټکی زيات نازل کړ ترڅو مونږ ته راڅرګنده کړي چې د حربي کافر ديت ورباندې واجب نه دی.

﴿ وَمَن يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهُۥ جَهَنَّمُ خَٰلِدًا فِيهَا وَغَضِبَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُۥ وَأَعَدَّ لَهُۥ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿٩٣﴾ ﴾

---

(١) تفسير القرطبي ج٥ ص٣٣١

(٢) احكام القرآن للجصاص ج٢ ص٢٣٩

[۹۳] او هر څوک چې یو مؤمن په قصد سره ووژني نو د هغه جزا دوزخ دی، چې په دې دوزخ کې به همېشه وي او (هم) په ده باندې الله ﷻ په غضب دی او د خپل رحمت څخه یې لرې کړی دی او ډېر لوی عذاب یې ورته تیار کړی دی.

د مطلب خلاصه

یعنې څوک چې یو مسلمان په خطا سره قتل کړي په هغه باندې الله ﷻ په رحمت سره رجوع کوي، او د رحمت د موندلو طریقه یې ورته ښکاره کړې ده چې کفاره ده. مګر هغه څوک چې دا کار په قصدي توګه وکړي د هغه دپاره یې د رحمت د موندلو طریقه نه ده ښودلې، د هغه ګناه دومره لویه ده چې په کفاره باندې نه عفوه کېږي. یا په بل عبارت داسې کفاره نشته چې د دغې شان ګناه سره انډول وي. ځکه چې په نوموړي باندې الله ﷻ په غضب دی او د خپل رحمت څخه یې لرې کړی دی او لوی عذاب یې ورته تیار کړی دی.

شان نزول

د مقیس بن ضبابه ورور، چې هشام بن ضبابه نومېده، د بني النجارو په قبیله کښې وژلی شوی وموندل شو. نو نبي کریم ﷺ د بني النجارو قبیلې ته ذکر شوی مقیس ورواستاوه او یو صحابي ﷺ یې (چې د فهر د قبیلې څخه وه) هم ورسره ولېږه چې بني النجارو ته ووایه چې: یا مقیس ته د ورور قاتل ورکړئ او که قاتل یې درته معلوم نه وي نو د مقتول دیت ورکړئ.

بني النجارو ووېلې چې: موږ قاتل نه پېژنو خو دیت ورکولو ته چمتو یاستو.

ذکر شوي مقیس چې د خپل ورور دیت (سل اوښان) ترلاسه کړ او د خپل ملګري سره یو ځای (چې نبي کریم ﷺ ورسره استولی وه) بېرته راستون شو. نو نوموړي په لاره کښې ذکر شوی صحابي ﷺ (ورسره استولی شوی ملګری) شهید کړ او په خپله مکې معظمې ته د سلو اوښانو سره د ارتداد په حالت کښې بېرته وتښتېد او د مشرکانو سره یو ځای شو. نوموړی مقیس اولنی سړی وه چې د اسلام څخه مرتد شو، د ده څخه مخکې هیڅوک د اسلام څخه نه وه مرتد شوی.

لنډه دا چې الله ﷻ ذکر شوی ایت شریف نازل کړ[1].

توضیحات

۱_ الله ﷻ د هغه چا دپاره چې یو مؤمن په قصدي توګه شهید کړي لاندې جزاوې ټاکلې:

الف: دوزخ، چې هلته به همېشه وي.

ب: د الله ﷻ غضب، چې په معنی د انتقام سره دی[2].

ج: لعنت، چې د رحمت د لرېوالي او رټلو معنی ورکوي.

---

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۲۲۴، اسباب النزول للواحدي ص۱۱۴

(۲) مفردات الراغب ص۳٦٤

د لوی عذاب، چې د الله ﷻ څخه په غیر ورباندې نور څوک نه پوهېږي چې څومره به وي ذکر شوې جزا سوموري ته په آخرت کښې ورکوله کېږي، اما دنیاوي جزا يې قصاص دی چې د [البقرة ۱۷۸] ايت کښې واضحه شوی دی.

د قتل عمد په باره کښې احادیث

۲ـ د قتل عمد په باره زښت ډېر احادیث روایت کړی شوي دي چې څینو مفسرینو کرامو راغونډ کړي دي. که څوک یې د نظره تېر کړي نو ډېره ښه خبره ده[۱]، مګر مونږ په لاندې یو حدیث باندې اکتفاء کوو چې:

«لا يَزَالُ الْمُؤْمِنُ مُعْنِقًا صَالِحًا مَا لَمْ يُصِبْ دَمًا حَرَامًا فَإِذَا أَصَابَ دَمًا حَرَامًا بَلَّحَ»[۲] یعني: همېشه وي یو مومن (چې په ښکه لاره باندې) جلتي کوونکی ښکې کوونکي روان وي ترڅو يې چې حرامې وینې ته اصابت نه وي کړی (مومن يې نه وي وژلی) نو کله چې حرامې وینې ته اصابت وکړي (مومن ووژني) نو ستومانه شي (د خیر په کار کښې وراندې نه شي تللی او توفیق نه شي موندلی).

ایا په قتل عمد سره سړی کافر کېږي؟

۳ـ د څلور واړو مذهبونو اتفاقي خبره دا ده چې په قصدي قتل باندې سړی نه کافر کېږي، دوزخ کښې به همېشه پاتې نه شي. علاوه په دې توبه يې هم قبلېږي[۳].

مونږ د [آل عمران ۲۵] ایت لاندې تحقیق کړی دی چې په عمل باندې څوک نه کافر کېږي ترڅو پورې چې د داسې عمل مرتکب نه شي چې هغه د عقیدې څخه نمایندګي کوي، لکه بوت ته سجده کول او یا کفري زنار په غاړه کښې اچول[۴]، مګر په دې مقام کښې په همدې مطلب باندې لاندې څو دلایل هم وراضافه کوو:

الف: الله ﷻ فرمایي: ﴿ قُلْ يَٰعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ أَسْرَفُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا۟ مِن رَّحْمَةِ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴾ [الزمر: ۵۳] یعني: زما هغو بندګانو ته چې په خپلو ځانونو باندې يې تجاوز کړی دی (ګناهونه يې کړي دي) ووایه چې د الله ﷻ د رحمت څخه مه نااُمیده کېږئ. بې شکه الله ﷻ ټول ګناهونه بښي، بې شکه همدی ﷻ بښونکی مهربان دی.

ب: نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې د پخوانیو زمانو د یوه قاتل قیصه بیانه کړې ده[۵]، چې یوه سړي یو کم سل نفره وژلي وه، یوه راهب ورته وویلې چې: ستا توبه نه قبلېږي. نو دغه راهب يې هم شهید کړ او د وژلو شوو شمېر يې پوره سل جوړ کړ. بیا بل چا ورته وویلې چې: هوا ستا او د توبې د

(۱) تفسیر القاسمي ج۵ ص۳۶۴؛ تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۵۳۶
(۲) سنن أبي داوُد ج۲ ص۲۳۱
(۳) اعلاء السنن ج۱۸ ص۷۲
(۴) شرح العقائد للنسفي ص۹۰
(۵) صحیح مسلم ج۲ ص۳۵۹

قبول په منځکښې حائل نشته، مگر د خپلې قريې (کلي) څخه لاړ شه چې دا د فاسقانو کلی دی، هغه بل کلي ته لاړشه چې هغه د نېکانو او عابدانو کلی دی، هملته د هغوی سره په عبادت باندې مشغول اوسه او بېرته خپل کلي ته مه راستنېږه.

کله چې نوموړی قاتل د عابدانو کلي ته په داسې حال کښې روان شو چې د قتلونو څخه توبه تائب شوی وه، په لاره کښې وفات شو. نو د رحمت ملائکو غوښتل چې روح يې قبض کړي چې توبه تائب دی او د عابدانو کلي ته ورروان وه، او د غضب ملائکو غوښتل چې دوی يې روح قبض کړي چې فاسق سړی دی او سل نفره يې وژلي دي.

دواړو ډلو ته يوه بله ملکه د بنيادم په څېره ورغله چې دواړو ډلو ملائکو هغې ته د لانجې د حل کولو حکميت ورکړ. منصفې ملکې فيصله وکړه چې د همدې ځايه دې د دواړو کلو فاصله تاب کړی شي، که د عابدانو کلي نژدې وي نو د رحمت ملائک دې د ده روح قبض کړي او که د فاسقانو کلي نژدې وي نو هغوی ته دې د ده روح وسپارل شي. د تناب په نتيجه کښې د عابدانو کلي نژدې ثابت شو نو د نوموړي قاتل روح د رحمت ملائکو قبض کړ.

او ښکاره ده چې نبي کريم ﷺ د پخوانيو قومونو کومه قيصه بيانه کړي او رد يې نه کړي نو د هغې قيصې مضمون زمونږ دپاره شريعت جوړېږي.

په دې مقام کښې ځينو مفسرينو کرامو د ايتونو او احاديثو څه نور دلايل هم راغونډ کړي دي[۱]، که څوک يې د لوستلو شوق لري هملته دې مراجعه وکړي خو مونږ غواړو چې لاندې دوه مشکله د الله ﷻ په فضل باندې حل کړو:

اول: په همدې ايت کښې -چې اوس د بحث لاندې دي- الله ﷻ د عَمدي (قصدي) قاتل دپاره د ﴿خَـٰلِدًا فِيهَا﴾ کلمه نازله کړې ده چې په دوزخ کښې به هميشه وي او په بل عبارت: توبه يې نه قبلېږي.

دوهم: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما (رئيس المفسرين) څخه هم د ذکر شوي ايت شريف همداسې تفسير روايت شوی دی، چې څه نور سلف صالحين هم ورسره همنظري دي[۲].

د اول مشکل حل لاره

۴- علماوو کرامو د اول مشکل د حل کولو په باره کښې لاندې لارې غوره کړي دي:

الف: په ذکر شوي ايت کښې د قاتل څخه هغه قاتل مراد دی چې مرتد هم وي، لکه چې شان نزول ورباندې دلالت کوي[۳].

مگر دا حل لاره څکه د منلو وړ نه ده چې په احکامو کښې د مفهوم عموم ته اعتبار وي او د مورد خصوص اعتبار نه لري.

---

(۱) تفسير القاسمي ج۵ ص۳۷۲_ ۳۷۴

(۲) تفسير البغوي ج۱ ص۴۶۵؛ کتاب الفقه على المذاهب الأربعة ج۵ ص۲۵۳

(۳) تفسير القاسمي ج۵ ص۳۷۰

ب: دلته هغه څوک مراد دی چې د مؤمن قتل حلال وګڼي. يعنې چې د دې کبله يې د مؤمن قتل ته اقدام کړی وي چې دی مؤمن دی او همدا ايمان يې د قتل باعث ګرځېدلی دی[١].

مګر دا لاره هم مشکل نه شي حل کولی[٢]، ځکه چې د يو پلوه د مؤمن کلمه په استعمالاتو کښې د جامدو په ډول ګڼله کېږي او د اشتقاقي وصف مراعات پکښې نه کېږي، که نه نو د مؤمن په وهلو باندې هم بايد سړی مستحل وګرځي او کافر شي، او د بله پلوه داسې معنی د سياق څخه مخالفه ده ځکه چې خبره په هغه قاتل کښې راروانه ده چې مؤمن وي، نه د هغه په باره کښې چې کافر وي چې: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَن يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَئًا﴾.

ج: دا ايت منسوخ دی[٣]، ځکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿إِلَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَٰلِحًا فَأُوْلَٰٓئِكَ يُبَدِّلُ ٱللَّهُ سَيِّـَٔاتِهِمْ حَسَنَٰتٍ﴾ [الفرقان: ٧٠] يعنې: چا چې د الله ﷻ سره شريک جوړ کړی وي او قتل او زنا يې کړې وي نو هغوی به په دوزخ کښې همېشه وي، مګر هغه څوک چې توبه وباسي او ايمان راوړي او صالح عمل وکړي نو د دغو ګناهونه به الله ﷻ په نېکيو تبديل کړي.

مګر دا هم چندان حل لاره نه ده ځکه چې ذکر شوی ايت د [الفرقان: ٧٠] ايت څخه وروسته نازل شوی دی[٤]، او وړاندېنی ايت خو وروستني نه شي نَسخه کولی.

علاوه په دې، د "الفرقان" ايت شريف په مشرکانو کښې نازل شوی دی نه په مؤمنانو کښې[٥].

د: خلود د هغه قاتل په باره کښې دی چې توبه تائب شوی نه وي او يا ورته الله ﷻ عفوه نه وي کړې[٦]، مګر مونږ وايو چې: په دې باندې ځکه موضوع نه حل کېږي چې پوښتنه دا ده چې الله ﷻ ورته عفوه کوي او که نه، توبه يې قبلوي او که نه، که بالفرض يا يې توبه قبوله نه کړي او يا ورته عفوه ونه کړي نو ايا بيا به په دوزخ کښې همېشه وي؟

هـ: دا ايت مخصوص البعض دی، ځکه چې هغه قاتل ترې د [الفرقان: ٧٠] ايت سره وتلی دی چې د کفر په حالت کښې يې مؤمن وژلی وي[٧]، نو حکم يې ظني شو او د هغو ايتونو سره معارض نه شي واقع کېدلی چې د هغو حکم قطعي دی، لکه د [الزمر: ٥٣] ايت چې وړاندې ذکر شو.

مونږ وايو چې: په دې ايت کښې کافر قاتل هېڅ داخل نه دی بلکې ټوله خبره په مؤمن قاتل کښې راروانه ده، نو ايت شريف عام مخصوص البعض نه دی.

و: په دې ايت کښې د خلود څخه مکث طويل (اوږده تاليدل) مراد دی. يعنې په مؤمنانو ګناهګارانو

---

(١) التفسيرات الاحمدية ص ٣٠٠
(٢) تفسير روح المعاني ج٥ ص١١٧
(٣) تفسير القاسمي ج٥ ص٣٧٢
(٤) تفسير المنار ج٥ ص٣٤٢
(٥) صحيح البخاري ج٢ ص٧٠٢
(٦) التفسير الكبير ج١٠ ص٣٤٠
(٧) زاد المسير ج٢ ص١٧٤؛ البحر المحيط ج٣ ص٢٨

کښې که دوزخ ته ورداخل شي نو د ټولو څخه به پکښې هغه څوک ډېر پاتې شي چې مؤمن یې وژلی وي(۱). د همدې کبله د ﴿ خَٰلِدًا فِيهَا ﴾ سره د "أبدًا" ټکی نه دی ضمیمه شوی.

دا حل لاره لږ څه ښه ده خو د دې خبرې خطره شته چې ځینې معاندین د کافرانو خلود هم په مکث طویل سره تاویل کړي او د ﴿ أَبَدًا ﴾ د ټکي څخه -چې د کافرانو سره پیوسته شوی دی- به ډېر مکث مراد وګڼي. یا په بل عبارت: چې د ﴿ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ﴾ [النساء: ۵۷] څخه مکث اطول واخلي. یعني: ښه ډېر طولاني مکث.

ز: ځینو علماوو کرامو د نصوصو په دلالت سره د موضوع حل اراده کړې دی، چې د کافر قاتل او کافر جنایتکار توبه خو د [الفرقان: ۷۰] ایت سره قبلېږي نو د مؤمن قاتل خو باید په طریق اولی سره قبوله شي(۲).

مونږ وایو چې: دلالة النص اعتبار لري خو چې د عبارة النص سره ضدیت ونه لري. او په دې مقام کښې په عبارة النص کښې ﴿ خَٰلِدًا فِيهَا ﴾ نازل شوی دی، نو دلته دلالة النص د اعتبار وړ نه دی.

ح: ځینو علماوو کرامو په دې موضوع کښې توقف کړی دی(۳)، او ښکاره ده چې په توقف باندې موضوع نه حل کېږي.

د ټولو څخه مونږ ته هغه حل لاره ښه ښکاري کومه چې خپله د ایت شریف څخه فهمېږي. هغه دا چې الله ﷻ نه دي فرمایلي چې: "نُدْخِلُهُ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا" دوزخ ته به یې ورداخل کړو او هلته به همېشه وي، بلکې داسې یې فرمایلي دي چې ﴿ فَجَزَآؤُهُۥ جَهَنَّمُ خَٰلِدًا فِيهَا ﴾ څوک چې په قصد سره مؤمن شهید کړي نو دغه یې مناسبه جزا ده.

پاتې شوه دا خبره چې الله ﷻ به دا جزا ورکوي او که نه؟ نو د دې جواب په نورو نصوصو کښې په صراحت سره ذکر دی چې الله ﷻ د خلود څخه ورتېر شوی دی، لکه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَنْ مَاتَ مِنْ أُمَّتِي لَا يُشْرِكُ بِاللهِ شَيْئًا دَخَلَ الْجَنَّةَ»(۴) یعني: هرڅوک چې زما د اُمت څخه مړ شي او د الله ﷻ سره یې شریک نه وي درولی نو هغه به جنت ته داخل شي.

که څه هم د ذکر شوي حدیث په الفاظو کښې فرق شته خو مضمون یې د احادیثو په ډېرو کتابونو کښې روایت کړی شوی دی لکه صحیح مسلم، جامع الترمذي، سنن ابن ماجه او داسې نور.

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: د مؤمن د قتل سره دغه جزا مناسبه ده خو الله ﷻ په تاسو باندې فضل وکړ او د خلود څخه درتېر شو، نور نو د الله ﷻ په اراده پورې اړه لري چې عفوه ورته کوي او که په دوزخ کښې یې ورباندې معذبوي.

(۱) تفسیر المنار ج۵ ص۳۴۲
(۲) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۲ ص۶۰
(۳) تفسیر القاسمي ج۵ ص۳۷۲
(۴) صحیح البخاري ج۱ ص۱۶۵؛ صحیح مسلم ج۱ ص۴۳؛ جامع الترمذي ج۲ ص۹۲؛ سنن ابن ماجه ج۲ ص۳۱۸

سوال جواب

۵ـ که څوک وایي چې ذکره شوې حل لاره خو کافرانو ته هم تمه ورکوي چې: د شرک جزا ابدي دوزخ دی خو که د ابدیت څخه یې راتېر شي، لکه چې مؤمن قاتل ته ورتېر شوی دی، نو دا به څومره ښه خبره وي؟

مونږ وایو چې: کافران ذکره شوې تمه نه شي کولی څکه چې الله ﷻ د دوی تمه په قاطع ډول باندې پرې کړې ده چې: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ ﴾ [النساء: ۴۸] یعني: یقینًا الله ﷻ دا ګناه نه بښي چې څوک ورسره شریک جوړ کړي (چې کافر شي) او د دې څخه لاندې ګناهونه بښي خو چې چا ته یې اراده وشي.

یوه قیصه

۶ـ د ښه وضاحت دپاره لاندې قیصه ولولئ:

یوه ورځې عمرو بن عبید رحمه الله وویلې: چې کله زه د الله ﷻ په حضور کښې د قیامت په ورځ ودرول شم او ماته ووایي چې تا ولې فتوی ورکوله چې قاتل به په اور کښې همېشه وي؟ نو زه به ورته ووایم چې: ای الله! څکه ما فتوی ورکوله چې تا ویلي وه: ﴿ وَمَن يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا ﴾ الآیة.

قریش بن أنس رحمه الله وایي چې: ما ورته وویلې که الله ﷻ درته ووایي چې: ما خو داسې هم ویلي وه چې: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ ﴾ الآیة نو ته څه پوه شوې چې قاتل ته زما د مغفرت اراده نشته؟ نو عمرو بن عبید رحمه الله سکوت وکړ، هیڅ جواب یې رانه کړ[۱].

د دوهم مشکل حل لاره

۷ـ د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما او د نورو پوهانو څخه یوازې د قاتل خلود نه دی روایت شوی بلکې د حالاتو په غوښتنه دوه ډوله روایتونه ترې نقل شوي دي. نو د دې څخه معلومېږي چې هغوی هم په خلود باندې معتقد نه وه خو د دې دپاره یې پرې صراحت نه کاوه چې خلک جرئت پیدا نه کړي. شاید د همدې کبله به الله ﷻ په دې مقام کښې د خلود کلمه نازله کړې وي چې په نورو ایتونو کښې یې واضحه کړي، که نه نو الله ﷻ خو کولی شو چې بالکل یې د خلود ذکر نه وی کړی. نو د ښه وضاحت دپاره د لاندې علماوو کرامو څخه مختلف روایتونه ولولئ:

الف: یو ځل د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه یوه سړي پوښتنه وکړه چې: ایا د هغه چا دپاره توبه شته چې په قصدي توګه مؤمن شهید کړي؟ نو ده رضي الله عنه ورته جواب ورکړ چې: نه، د قاتل دپاره فقط اور دی.

کله چې پوښتنه کوونکی لاړ، نو ده رضي الله عنه ته ناستو خلکو وویلې چې: ایا تا مونږ ته داسې فتوی راکړې وه؟ نن دې خپلې فتوی ته ولې تغییر ورکړ؟.

(۱) روح المعاني ج۵ ص۱۱۷

نو نوموړي صحابي ﷺ جواب ورکړ چې: ماته سوال کوونکی په غُصه ښکاره شو نو ودار شوم چې که دغــې فتوی ورنه کړم قتل به وکړي. کله چې ذکر شوی سائل ولټول شو رښتیا هغه په غُصه وه[۱].

ب: یو خل د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه په یوه مجلس کښې دوه سړیو پوښتنه وکړه، چې هر یوه ته یې بېل-بېل جواب ورکړ. یوه ته یې وویلې چې: د قاتل دپاره توبه نشته. او بل ته یې وویلې چې: د قاتل دپاره توبه شته. نو هغو خلکو ترې چې د دواړو جوابونو په وخت کښې حاضر وه پوښتنه وکړه چې: دا ولې؟.

نوموړي صحابي ﷺ جواب ورکړ چې: اول سړي قتل نه وه کړی نو ما وغوښتل چې قتل ونه کړي. او دوهم سړي قتل کړی وه نو ما وغوښتل چې توبه وباسي او نااُمیده نه شي[۲].

ج: سفیان علیه الرحمة وایي چې: علماوو کرامو د قتل په باره کښې فتوی ورکوله چې توبه ورته نشته خو چې د چا د لاسه به قتل واقع شو نو هغه ته به یې ویلې چې: "تُبْ"[۳] یعني: توبه وباسه.

سوال جواب

۸ـ که څوک وایي: هر کله چې خلود په خپله معنی باندې مراد نه وه نو په نزول کښې یې څه حکمت وه؟

مونږ وایو ـ والله ﷻ أعلم ـ چې: شاید حکمت به پکښې دا وي چې علماء کرام وکړی شي د انزجار او د تهدید په غرض نظر ظاهري کلماتو ته د خلود فتوی ورکړی شي. که بالفرض د ﴿ خَٰلِدًا فِيهَا ﴾ ټکی په قرآن کریم کښې نه وی نازل شوی نو دوی به فــتوی نه شوی ورکولی، حال دا دی چې د حالاتو په اختلاف سره باید فتوی هم تغیر وکړي. لاندې یو مثال د ښه وضاحت دپاره ولولئ:

یوه ورځې د نبي کریم ﷺ څخه یوه سړي پوښتنه وکړه چې: ایا روژه دار ته جائزه ده چې د خپلې مېرمنې سره د روژې په حال کښې (د جماع څخه په غیر) مباشرت وکړي؟ نو اجازه یې ورکړه. او بل سړي عین پوښتنه وکړه هغه یې ترې منعه کړ. نو چې وکتل شوه اولنی سړی بوډا وه (چې د روژې د ماتېدلو خطر یې لږ وه) او دوهم سړی زلمی وه (چې د روژې د ماتېدلو خطر یې زیات وه)[۴].

ایا د مقتول حق پاتې دی؟

۹ـ په ناحقه قتل کښې درې حقونه د ښنو لاندې کېږي: یو د الله ﷻ حق چې قتل یې حرام کړی دی، او بل د مقتول د وارثانو حق چې د مقتول په قتل باندې زوروېدلي دي، او درېم خپله د مقتول حق چې په ظلم سره وژلی شوی دی.

(۱) اعلاء السنن ج۱۸ ص۷۳
(۲) تفسیر ابي السعود ج۲ ص۲۱۷
(۳) روح المعاني ج۵ ص۱۱۶
(۴) سنن ابي داود ج۱ ص۳۲۴

الله ﷻ خو به قاتل یا په دوزخ کښې معذب کړي، یا به ورته په توبه او یا بې توبې عفوه وکړي، همدارنګه د مقتول وارثان به یا قاتل قصاص کړي او یا به ورته په دیت او غیر دیت سره عفوه وکړي، اما د مقتول حق د قیامت ورځې ته پاتې دی چې د الله ﷻ په حضور کښې به یې ترې وغواړي. نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «يَجِيءُ مُتَعَلِّقًا بِالْقَاتِلِ تَشْخَبُ أَوْدَاجُهُ دَمًا فَيَقُولُ أَيْ رَبِّ سَلْ هٰذَا فِيمَ قَتَلَنِي»[1] یعني: د قیامت په ورځ به مقتول په داسې حال کښې راشي چې خپل قاتل پورې به نښتی وي او د شاه رګونو څخه به یې وینې بهېږي، نو وبه وایي چې: ای ربه! د دغه (قاتل) څخه پوښتنه وکړه چې زه یې په څه باندې وژلی وم؟.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا ضَرَبۡتُمۡ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ فَتَبَيَّنُواْ وَلَا تَقُولُواْ لِمَنۡ أَلۡقَىٰٓ إِلَيۡكُمُ ٱلسَّلَٰمَ لَسۡتَ مُؤۡمِنٗا تَبۡتَغُونَ عَرَضَ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا فَعِندَ ٱللَّهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٞۚ كَذَٰلِكَ كُنتُم مِّن قَبۡلُ فَمَنَّ ٱللَّهُ عَلَيۡكُمۡ فَتَبَيَّنُوٓاْۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعۡمَلُونَ خَبِيرٗا ﴿٩٤﴾﴾

[۹۴] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! په هغه وخت کښې چې تاسو (د جهاد د پاره) په ځمکې کښې سفر وکړئ (او د ناآشنا خلکو سره مخامخ شئ) نو ښه تحقیق وکړئ او (په جلتۍ سره) هغه چا ته چې تاسو ته سلام اچوي مه وایاست چې ته مومن نه یې.
(کېدلی شي چې دغه د جلتۍ حکم د دې د پاره وکړي چې) تاسو د حقیر ژوند څه سامان غواړئ (ترلاسه کوئ). نو د الله ﷻ په نزد ډېر غنیمتونه (ګټې) دي (د همده ﷻ څخه) د حلال مال سوال وکړئ او حرامو ته بهانه مه جوړوئ).
تاسو هم پخوا همدارنګه (کافران) وئ نو الله ﷻ درباندې احسان وکړ (او ایمان مو راووړ). نو ښه تحقیق وکړئ.
یقیناً الله ﷻ په هغه څه باندې خبردار دی چې تاسو یې کوئ (هیڅ شی ترې پټ نه دی).

ارتباط

په وړاندې ایت کښې الله ﷻ د مومن د قتل سخت وعید بیان کړ او په دې ایت کښې مونږ ته توصیه کوي چې پوره احتیاط او زیات تحقیق کوئ هسې نه چې د مومن په قتل باندې اخته شي.

شان نزول

د ذکر شوي ایت شریف په شانِ نزول کښې متعدد روایت شته[2]، خو لاندې دوه روایتونه د مثال په توګه ولولئ:

(۱) سنن النسائي ج۲ ص۱۶۳
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۵۳۸

١ـ د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چې، يوه سړي يو کنډک ګډې درلودې، نو کله چې مسلمانان وروړسېده نو هغه ورته وويلې چې: "السَّلَامُ عَلَيْكُمْ". خو د دې سره-سره دوی هغه ووژه او ګډې يې د غنيمت په توګه بوتلې، نو الله ﷻ ذکر شوی ايت شريف نازل کړ[١].

٢ـ يوه ګروپ مجاهدينو يو کس وواژه چې د هغه دا کلمه په خوله وه چې: «أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ إِنِّي مُسْلِمٌ» په الله ﷻ باندې شاهدي وايم چې واحد او لا شريک دی، زه مسلمان يم. اصلي قاتل نبي کريم ﷺ ته ورغی چې: ای د الله رسوله! زه خو هلاک شوم. او ذکره شوې قيصه يې ورته وکړه. نو نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «فَهَلَّا شَقَقْتَ عَنْ بَطْنِهِ فَعَلِمْتَ مَا فِي قَلْبِهِ» نو د ده ګېډه به دې څيرې کړې وی چې پوه شوی وی چې د ده په زړه کښې څه وه. يعنې چې رښتيا مسلمان وه او که په دروغو، نو تا خو د هغه په خوله باندې باور ونه کړ او د هغه په زړه باندې دې علم نه وه.

نو لږ وخت وروسته هغه قاتل مړ شو او دفن کړی شو، سبا ته قبر راګوزار کړ، بيا دفن شو او بيا يې راګوزار کړ، بيا دفن شو او بيا يې راګوزار کړ، بالآخره يې د يوه کمره لاندې کړ، او په خاورو کښې يې پټ کړ.

بيا نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «إِنَّ الْأَرْضَ لَتَقْبَلُ مَنْ هُوَ شَرٌّ مِنْهُ وَلَكِنَّ اللهَ أَحَبَّ أَنْ يُرِيَكُمْ تَعْظِيمَ حُرْمَةِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ»[٢] يعنې: ځمکه د ده څخه بدتر مړي هم قبلوي خو الله ﷻ وغوښتل چې تاسو ته د کلمې طيبې د حرمت تعظيم دروښايي.

تبصره

داسې برېښي چې ذکر شوي دواړه روايتونه به د يوې واقعې څخه حکايت کوي، په هر تقدير هغه څوک چې قبره راګوزار کړی وه "مُحَلِّمُ بْنُ جَثَّامَةَ" نومېده[٣].

د مطلب خلاصه

١ـ يعنې: ای مؤمنانو! کله چې تاسو د غزا دپاره ناآشنا وطن ته لاړ شئ چې هلته د خلکو سره ناآشنا ياست، نو ډېر زيات احتياط او تحقيق وکړئ او په جلتۍ سره څوک مه وژنئ، ترڅو چې درته ښه ثابته شي چې هغه کافر دی. خصوصاً هغه چا ته چې تاسو ته د اسلام شعار وړاندې کوي او وايي چې السلام عليکم، او يا تاسو ته انقياد کوي، مه واياست چې ته مسلمان نه يې بلکې کافر يې. حال دا چې دا کار د دې کبله کوئ چې هغه دنياوي سامان لري او تاسو غواړئ چې مال يې د غنيمت په توګه ترلاسه کړئ.

---

(١) صحيح البخاري ج٢ ص٦٦٠؛ جامع الترمذي ج٢ ص١٣٢

(٢) سنن ابن ماجه ص٢٨١

(٣) تفسير القرطبي ج٥ ص٣٣٧

په داسې کار باندې ستاسو آخرت خرابېږي، پام کوئ چې په دنياوي مالونو باندې خپل آخرت خراب نه کړئ، مالونه د الله ﷻ سره ډېر دي د بل حلال مدرک څخه يې هم درکولی شي، د الله ﷻ د نعمتونو شکريه وکړئ چې په اسلام باندې يې مشرف کړي ياست او يوازې د خولې په اقرار باندې د مؤمنانو په صف کښې ودرول شوي ياست.

٢ـ کله چې تاسو اول خل په اسلام باندې مشرف شوئ نو ستاسو زړه خو چا څيرې نه کړ بلکې فقط د ژبې اقرار او شهادت مو د مسلمانېدلو دپاره کِفايت وکړ، نو په څه دليل باندې نن ورځ تاسو د نورو خلکو د ژبې په اقرار باندې اعتماد نه کوئ چې اقرار يې« داره کړی دی؟

دغه کره-کره او غوره-غوره مجاهدين چې نن ورځ ستاسو په صف کښې ولاړ دي دوی هم يو وخت د کافرانو په صفونو کښې ولاړ وه او د کفر په ګټه يې کار کاوه، څه لرې نه ده چې د همدغو جديد الاسلامه خلکو څخه ستاسو دپاره الله ﷻ ښه غښتلي مجاهدين جوړ کړي، نو په لوی لاس خپل خانونه مه کمزوري کوئ او د توحيد اقرار کوونکي په جتلی سره د کافرانو په قطار کښې مه دروئ، بلکې تحقيق پکښې وکړئ څومره مو چې وسه کېږي.

او که تحقيق نه کوئ او وژلو ته يې بهانه جوړوئ نو د الله ﷻ څخه خو ستاسو هيڅ کړه وړه پټ نه دي او په ټولو اعمالو باندې مو خبردار دی د خپل عمل په مطابق به جزا درکړي.

توضيحات

١ـ په دې مقام کښې د ﴿ٱلسَّلَـٰمَ﴾ کلمه لاندې دوه معناوې درلودلی شي[١]:

الف: چې دلته مراد هغه تحيه ده چې د [النساء:٨٦] ايت کښې ورته اشاره شوې ده. يعنې "السَّلَامُ عَلَيْكُمْ" نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: د پوره تحقيق څخه وړاندې په هغه چا باندې د کافر حکم مه کوئ د کوم څخه چې تاسو اسلامي شعار واورئ چې "السَّلَامُ عَلَيْكُمْ" دی.

ب: چې دلته ترې محض غاړه اېښودل مراد دي. يعنې: هغه څوک چې تاسو ته د خپل انقياد څرګندونه وکړي هغه ته په جلتی باندې کافر مه وايئ، چې يا کلمه طيبه ووايي يا د توحيد شهادت ووايي او حتی يا درباندې مسنونه سلام واچوئ.

مونږ ته همدغه دوهمه معنی ښه برېښي چې اولنی معنی ته هم شامله ده. نو د ښه وضاحت دپاره لاندې دوه احاديث ولولئ:

اول: کله به چې نبي کريم ﷺ د مجاهدينو ګروپ جهاد ته استاوه نو ورته به يې ويلې چې: «إِذَا رَأَيْتُمْ مَسْجِدًا أَوْ سَمِعْتُمْ مُؤَذِّنًا فَلَا تَقْتُلُوا أَحَدًا»[٢] يعنې: کله چې تاسو جومات وګورئ او يا د موذن څخه اذان واورئ نو هلته هيڅوک مه وژنئ.

(١) تفسير البغوي ج١ ص٤٦٧
(٢) جامع الترمذي ج١ ص٢٨٢

دوهم: د أنس ﷺ د یوه اوږده حدیث مضمون دی چې د خیبر په غزا کښې مونږ (مجاهدین) د نبي کریم ﷺ په شمول هلته د شپې ورسېدو خو تر سبا پورې مو حمله ونه کړه، نو کله مو چې د سهار اذان وانه ورېده نو حمله مو پیل کړه او نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ خَرِبَتْ خَيْبَرُ»[۱] یعني: الله ﷻ لوی دی، الله ﷻ لوی دی (ای زمونږ ربه!) خیبر ته ماتې ورکړې.

پخوا تاسو هم همداسې وئ

۲ـ مفسرینو کرامو د ﴿كَذَٰلِكَ كُنتُم مِّن قَبْلُ﴾ لاندې تفسیرونه کړي دي:

الف: تاسو هم په اولو وختونو کښې په همدغې کلمې طیبې باندې نجات موندلی وه، د زړونو خبره درسره نه وه مطرحه شوې چې تاسو په رښتیا کلمه طیبه وایې او که په دروغو.

ب: تاسو هم په اولو وختونو کښې د خپل قوم څخه خپل ایمان پټ کړی وه، نو هغه څوک چې ستاسوپه وړاندې کلمه ووایي او پخوانی حالت یې تاسو ته څرګند نه وي چې د خپل کافر قوم د ډاره یې نه وي اظهاره کړې چې تاسو هم ورباندې خبر شوي وی، نو په دې کښې په هغه باندې څه ګناه راځي؟.

ج: تاسو هم پخوا مشرکان وئ، الله ﷻ په ایمان مشرف کړئ او اخلاص مو قوي شو، نو ښه دا ده چې سمدستي د خلکو څخه په همدې کلمه طیبه یا په بل اسلامي شعار باندې اکتفاء وکړئ، څه لرې نه ده چې هغوی هم ستاسو په شان په اسلام کښې مخلصان جوړ شي[۲].

د: تاسو پخوا دغسې وئ چې د خلکو مالونو ته به مو بهانې جوړولې او په چل ول به مو د هغوی مالونه خواړه، نو اوس خو درباندې الله ﷻ احسان کړی دی او په ایمان باندې یې مشرف کړي یاست، په کار دي چې ښه تحقیق وکړئ ترڅو د جاهلیت په ناکاره عادت کښې بېرته سر په څړی ونه غورزېږئ.

مونږ وایو چې که ټولې معناوې مرادې کړی شي هم څه منافات سره نه لري.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې: وړاندې خو الله ﷻ د ایمان دپاره ښه قوي شرطونه ټاکلي دي، لکه چې د [النساء: ۶۵] کښې تېر شوه، نو په دې مقام کښې څنګه یوازې په اسلامي شعار باندې اکتفاء وکړی شوه؟

مونږ وایو چې: هلته د هغه ایمان بیان وه چې د الله ﷻ په نزد باندې په کامله توګه د قبول وړ وي او دلته د هغه مؤمن بحث دی چې د مسلمانانو په وړاندې ایمان ښکاره کړي ترڅو دوی د هغه د وژلو څخه صرف نظر وکړي. یا په بل عبارت: هلته ایمان عند الله مراد وه او دلته ایمان عند الناس مراد دی. الله ﷻ په زړونو باندې علم لري او بندګان باید یوازې په ظاهر باندې اکتفاء وکړي.

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۸۶
(۲) زاد المسیر ج۲ ص۱۷۶

﴿لَّا يَسْتَوِى ٱلْقَٰعِدُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُو۟لِى ٱلضَّرَرِ وَٱلْمُجَٰهِدُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۚ فَضَّلَ ٱللَّهُ ٱلْمُجَٰهِدِينَ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ عَلَى ٱلْقَٰعِدِينَ دَرَجَةً ۚ وَكُلًّا وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلْحُسْنَىٰ ۚ وَفَضَّلَ ٱللَّهُ ٱلْمُجَٰهِدِينَ عَلَى ٱلْقَٰعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾

دَرَجَٰتٍ مِّنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٩٦﴾﴾

[٩٥] د معذرت د خاوندانو څخه په غیر د مؤمنانو د جملې څخه (د جهاد څخه) کښیناستونکي او د الله ﷻ په لاره کښې په خپلو مالونو او ځانونو باندې جهاد کوونکي سره یو تربله مساوي نه دي، (بیان یې دا دی چې) الله ﷻ په مالونو او ځانونو باندې جهاد کوونکي په قاعدینو (کښیناستونکو) باندې په عظیم الشاني) درجې سره بهتر ګرځولي دي.

او الله ﷻ هرې ډلې (مجاهدینو او قاعدینو) ته د جنت وعده ورکوي، او الله ﷻ مجاهدین په قاعدینو باندې په لوی اجر سره بهتر جوړ کړي دي.

[٩٦] چې د همده ﷻ د پلوه (ورته) زښتې ډېرې درجې دي او مغفرت او رحمت هم دی. او الله ﷻ ښونکی (او) مهربان دی.

ارتباطونه

١ ـ وړاندې الله ﷻ د مؤمن د قتل په باره کښې ډېر کلک وعیدات نازل کړه، نو څه لرې نه ده چې د چا ذهن ته د جهاد پرېښودل او په کور کښېناستل بهتر وبرېښي، ځکه چې په جهاد کښې د مؤمن د وژلو خطره شته چې یا په قصدي توګه او یا په خطایي توګه پکښې سرې واقع شي.

نو په دې ایتونو کښې د همدغه فکر رد وشو چې مجاهدین او قاعدین سره برابر قدرې هم نه دي پاتې خو لا دا چې قاعدین ترې بهتر شي.

٢ ـ په دې ایتونو کښې د وړاندېنیو ایتونو مضمون ښه تائید شوی دی چې مجاهدینو ته الله ﷻ زښت ډېر فضائل ټاکلي دي خو دوی ته په کار دي چې د مؤمن په وژلو باندې یې خراب نه کړي.

د مطلب خلاصه

١ ـ یعنې: د معذورو مسلمانانو څخه په غیر په کور ناست مسلمانان چې هجرت یې کړی وي او جهاد ته نه وي تللي د هغو کسانو سره (چې د الله ﷻ په لاره کښې په سر او مال سره جهاد کوي) برابر قدرې هم نه دي، پاتې خو لا دا چې ترې بهتر شي.

بلکې الله ﷻ په سر او مال جهاد کوونکي په قاعدینو باندې (چې بې د شرعي عذره څخه جهاد ته نه وي تللي) په دنیا او آخرت کښې په لویې درجې سره بهتر ګرځولي دي.

نو تاسو ته په کار دي چې د مؤمن د قتل د ډاره د جهاد څخه لاس وانخلئ، چې د دغې لوړې درجې څخه به محروم شئ، مجاهدین به غنیمتونه راوړي او تاسو به تش لاس پاتې شئ.

۲_ که څه هم په اوسنیو شرائطو کښې (چې جهاد فرض عین نه دی ګرځېدلی) تاسو د کور په کښېناستلو باندې نه ګناهګاربېږئ او په هجرت کولو باندې مو د مسلمانانو طرف قوي کړی دی، نو د جنت د داخلېدلو لیاقت لرئ، او ستاسو هرې ډلې ته الله ﷻ د جنت وعده درکوي. مګر بیا هم تاسو چې په جهاد کښې عملي برخه وانخلئ نو د هغوی سره په درجو کښې برابري نه شئ کولی، ځکه چې الله ﷻ مجاهدینو ته په لوی اجر سره بهتري ورکړې ده چې د خپله جانبه ورته لوړې درجې، د ګناهونو مغفرت او بالآخره رحمت ورکوي. او الله ﷻ بښونکی او مهربان دی نو ځکه یې ګناهونه وربښي او د درجاتو پېرزوینه ورباندې کوي.

۳_ پاتې شو د معذورو مسلمانانو حالت، د دوی حالت دا دی چې که څه هم په حقیقي توګه دوی هم د مجاهدینو سره سیالي نه شي کولی مګر د الله ﷻ په فضل سره عند الله مجاهدین ګڼل کېږي، ته به وایې چې د مجاهدینو سره یې په هر وخت کښې عملاً اشتراک کړی دی.

توضیحات

۱_ په کوم وخت کښې چې ذکر شوي ایتونه نازل شوه او ابن أم مکتوم ﷺ واورېده، نو نبي کریم ﷺ ته یې عرض وکړ چې: «یَا رَسُولَ اللهِ وَاللهِ لَوْ أَسْتَطِیعُ الْجِهَادَ لَجَاهَدْتُ وَكَانَ أَعْمَی»[1] ای د الله ﷻ پیغمبره! قسم دی که ما جهاد کولی شوی نو جهاد به مې کړی وی (نوموړی په سترګو باندې ړوند وه). نو الله ﷻ سمدستي د ﴿ غَيۡرُ أُوْلِي ٱلضَّرَرِ ﴾ کلمه رانازله کړه.

أُولي الضرر څوک دي؟

۲_ د "ضَرَرٌ" کلمه د "ضُرٌّ" د کلمې سره په اصلي حرفونو کښې متحده ده، او "ضُرٌّ" بدحالۍ ته وایي، چې د لاندې اسبابو د کبله سړي ته وربېښېږي[2]:

الف: چې څوک علم او عقل ونه لري او د څه فضیلت خاوند نه وي.

ب: چې څوک په بدني نیمګړتیا باندې مبتلا وي، لکه ړوندوالی، ګوډوالی او داسې نور.

ج: چې چا ته د بدن څخه بېرون څه بدحالي متوجه وي، لکه د مال کمبود او داسې نور.

په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې کېږي چې: قاعدین د مجاهدینو سره نه شي برابرېدلی، مګر هغه قاعدین ورسره برابرېږي چې د عذر د کبله د جهاد څخه پاتې شوي وي، چې یا بدني معذرت ولري او یا د وسائلو د نشتوالي سره مخامخ وي خو د دې سره‌سره په نیت او اراده کښې یې جهاد خای نیولی وي او اخلاص یې د مجاهدینو سره ډېر وي. په همدې مطلب باندې لاندې دلایل دلالت کوي:

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۶۶۰
(۲) مفردات الراغب ص۳۰۲

الف ﴿لَّيْسَ عَلَى ٱلضُّعَفَآءِ وَلَا عَلَى ٱلْمَرْضَىٰ وَلَا عَلَى ٱلَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا۟ لِلَّهِ وَرَسُولِهِۦ﴾ [التوبة: ٩١] یعني: نه په ضعیفانو او نه په مریضانو باندې او نه په هغو کسانو باندې (جهاد ته د نه تللو) حرج شته چې هغه څه نه شي موندلی چې (د جهاد) ځوري ورباندې برابر کړي. خو دا هله چې دوی د الله ﷻ د دین او د ده د پیغمبر ﷺ خیر غواړي.

ب. یو ځل نبي کریم ﷺ په یوه غزا کښې صحابه کرام ﷺ مخاطب کړه چې تاسو په مدینه منوره کښې داسې خلک پرېښي دي چې هغوی ستاسو سره په هر یو مزل کښې او په هره یوه نفقه کښې او بالآخره د هرې کندې په قطعه کولو کښې معیت لري او درسره شریک دي. صحابه کرامو ﷺ عرض وکړ چې: یا رسول الله! هغوی به څنګه زمونږ سره شریک شي حل دا چې هغوی خو په مدینه منوره کښې پاتې دي؟ نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «حَبَسَهُمُ الْعُذْرُ»[1] هغوی عذر ایسار کړي دي.

یادونه

مونږ ته داسې ښکاري ـ والله ﷻ أعلم ـ چې هغه کسان به هم د معذرت په خاوندانو کښې شامل وي چې هغوی په جهادي خدمتونو کښې بوخت وي، لکه د وسائلو پوره کول، د مهماتو رسول، د مجاهدینو سوق او اداره کول، بالآخره سیاسي او فرهنګي خدمت کول او داسې نور.

همدارنګه هغه څوک هم راته پکښې داخل ښکاري چې د جهاد د مشر د پلوه په کومه وظیفه باندې موظف کړی شوي وي. کله چې نبي کریم ﷺ د تبوک غزا ته روان شو نو علي ﷺ یې په مدینه منوره کښې د خلیفه په توګه وټاکه[2].

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې په یوه ایت کښې الله ﷻ د مجاهدینو فضیلت دوه کرته ذکر کړ، او هم په دې کښې څه حکمت دی چې د اول فضیلت سره ﴿دَرَجَةً﴾ کلمه او د دوهم ځل سره یې د ﴿دَرَجَـٰتٍ﴾ کلمه نازله کړه؟

مونږ وایو چې مفسرین کرام په دې مقام کښې په لاندې ګروپونو وېشلي شوي دي:

الف. ځینې وایي چې په اول ځل کښې اجمال وه او په دوهم ځل کښې تفصیل مطلب دی، او تفصیل د ابهام (اجمال) څخه وروسته ښه زړه ته لوېږي ترڅو د مجاهدینو فضیلت د خلکو په زړونو کښې کښېني. د همدې کبله یې اول ځل ﴿دَرَجَةً﴾ ذکره کړه چې په عظمت باندې دلالت کوي او دوهم ځل یې په عظمت باندې صراحت وکړ چې ﴿دَرَجَـٰتٍ﴾ یې رانازل کړ[3].

ب. ځینې نور مفسرین کرام د دواړو مقامونو په لاندې فرقونو باندې قائل دي[4]:

---

(۱) سنن ابي داود ج۱ ص۳۴۰

(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۶۳۳

(۳) تفسیر ابي السعود ج۲ ص۲۲۱

(۴) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۲۴۹؛ تفسیر الطبري ج۴ ص۲۳۱؛ التفسیر الکبیر ج۱۱ ص۹

اول: مجاهدین په معذورینو باندې په یوه درجه پورته دي او په بې عذره قاعدینو باندې په درجاتو سره لوړ دي.

دوهم: یوه درجه نظر هغه جهاد ته ده چې په سر باندې یې جهاد کړی وي، او درجات نظر هغه جهاد ته ده چې په مال او سر دواړو باندې یې جهاد کوي.

دریم: په اول خل کښې دنیاوي درجه مراده ده چې د مدحې، تعظیم او بالآخره د غنیمت اخستلو درجه ده، او په دوهم خل کښې د جنت درجات مطلب دي.

مونږ ته د اول ګروپ مفسرینو کرامو تفسیر ښه ښکاري چې همدا متبادر تفسیر دی او په زړه کښې ژر ځای نیسي.

د مجاهدینو درجات تفاوت لري

۴ـ ذکر شوي ایت شریف په قاعدینو باندې د مجاهدینو فضیلتونه څرګند کړه چې هغوی ورسره سیالي نه شي کولی، اما دوی په خپلو منځو کښې سره هم یو برابر نه دي بلکې د حالاتو او زمانو په اعتبار سره ډېر زیات تفاوت لري او ځینې په ځینو نورو باندې د پاسه دي. لاندې تشریح ولولئ:

الف: الله ﷻ فرمايي: ﴿ لَا يَسْتَوِي مِنكُم مَّنْ أَنفَقَ مِن قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ ۚ أُولَٰئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِّنَ الَّذِينَ أَنفَقُوا مِن بَعْدُ وَقَاتَلُوا ﴾ [الحدید: ۱۰] یعني: ستاسو څخه هغه څوک چې د مکې معظمې د فتحې څخه وړاندې یې (د الله ﷻ په لار کښې) خپل مال مصرف کړی وي او وسله وال جهاد یې کړی وي (د هغو خلکو سره) برابر نه دي (چې ذکر شوي دوه کارونه یې نه وي کړي) هغوی د درجې د حیثه ډېر لوی دي، د هغو کسانو څخه چې د دې څخه وروسته یې مال مصرف کړی دی او جنګ یې کړی دی.

ب: نبي کريم ﷺ په یوه اوږد حدیث کښې فرمايي چې: «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ مِائَةَ دَرَجَةٍ أَعَدَّهَا اللهُ لِلْمُجَاهِدِينَ فِي سَبِيلِ اللهِ مَا بَيْنَ الدَّرَجَتَيْنِ كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ»[1] یقیناً په جنت کښې یو سل درجې دي چې الله ﷻ د في سبیل الله مجاهدینو دپاره تیارې کړې دي، د دوو درجو په منځکښې یې دومره تفاوت دی لکه د ځمکې او اسمان په منځ کښې.

سوال جواب

۵ـ که څوک وايي چې ټول مفسرین کرام متفق دي چې په دې مقام کښې د ﴿ الْحُسْنَىٰ ﴾ څخه جنت مطلب دی[2]، نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې قاعدینو او مجاهدینو دواړو ډلو ته الله ﷻ د جنت وعده ورکوي. نو پوښتنه دا ده چې: ایا قاعدین د جهاد په نه کولو سره نه ګناهګارېږي؟

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۳۹۱

(۲) البحر المحیط ج۴ ص۳۸

مونږ وایو چې: کله چې جهاد فرض عین وګرځي او یا د جهاد قائد عام نفیر اعلان کړي نو بیا بې عذره قاعدین ګناهګاران دي، لکه چې د تبوک د غزا د قاعدینو په باره کښې الله ﷻ فرمایي: ﴿وَءَاخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِأَمْرِ ٱللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ﴾ [التوبة: ۱۰۶] یعني: ځینې نور قاعدین د الله ﷻ امر ته (سمدستي) وروسته کړی شوي دي چې یا به یې معذب کړي او یا به وربانديې په رحمت سره رجوع وکړي (چې بیا یې په رحمت سره وربانديې رجوع وکړه).

او ذکر شوی ایت شریف د بدر د غزا په باره کښې نازل شوی دی[۱]، په دې غزا کښې خو نبي کریم ﷺ عام نفیر نه وه اعلان کړی، د همدې کبله کعب بن مالک ﷜ وایي چې: «تَخَلَّفْتُ عَنْ غَزْوَةِ بَدْرٍ وَلَمْ يُعَاتِبْ أَحَدٌ تَخَلَّفَ عَنْهَا»[۲] زه د بدر د غزا څخه پاتې شوی وم خو په دې غزا کښې چې هرڅوک پاتې شوي وه په هغه باندې عتاب (ملامتي) نه راتله.

﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ تَوَفَّىٰهُمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ ظَالِمِىٓ أَنفُسِهِمْ قَالُواْ فِيمَ كُنتُمْ قَالُواْ كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِى ٱلْأَرْضِ قَالُوٓاْ أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ ٱللَّهِ وَٰسِعَةً فَتُهَاجِرُواْ فِيهَا فَأُوْلَٰٓئِكَ مَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ وَسَآءَتْ مَصِيرًا ﴿٩٧﴾ إِلَّا ٱلْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ ٱلرِّجَالِ وَٱلنِّسَآءِ وَٱلْوِلْدَٰنِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿٩٨﴾ فَأُوْلَٰٓئِكَ عَسَى ٱللَّهُ أَن يَعْفُوَ عَنْهُمْ وَكَانَ ٱللَّهُ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٩٩﴾﴾

[۹۷] بې شکه هغه کسان چې د هغوی ارواګانې ملکې په داسې حال کښې اخلي چې په خپلو ځانو باندې یې ظلم کړی وي (هجرت یې نه وي کړی نو د دوی کیفیت به داسې وي چې) ملائک به ورته ووایي چې: تاسو په څه حالت کښې وئ (په کفر کښې که په اسلام کښې)؟.

دوی به وایي چې: مونږ (په اسلام کښې وه خو) په ځمکه کښې کمزوري وو (اسلام مو په ښکاره توګه نه شو عملي کولی). هغوی به ورته وایي چې: ایا د الله ﷻ ځمکه پراخه نه وه، نو چې هجرت مو پکښې کړی وی؟

نو دغه کسان چې دي د دوی استوګنځای دوزخ دی او دا د بېرته ورتاوېدلو ناکاره ځای دی.

[۹۸] مګر (حقیقي) بې چاره کمزوري خلک چې د دغسې نارینه وو او زنانه وو او ماشومانو څخه عبارت دي چې نه د وسیلې توان لري او نه (د هجرت) لاره موندلی شي (دوی دوزخیان نه دي).

[۹۹] نو الله ﷻ ته أمید دی (أمید دې وکړي) چې دغو (حقیقي ناچاره) خلکو ته به عفوه وکړي، او الله ﷻ عفو کوونکی (او) بښونکی دی.

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۵۶۴

(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۶۳۴

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې د هغو خلکو بیان وه چې هجرت یې کړی وه او د مجاهدینو سوّاد یې زیات کړی وه خو د جهاد څخه پاتې شوي وه، چې دواړو ډولو ته الله ﷻ په څه تفاوت سره د جنت وعده ورکړه. په دغو ایتونو کښې د هغو خلکو بیان دی چې هغوی هجرت نه وي کړی او د کافرانو سوّاد یې اضافه کړی دی.

شان نزول

که څه هم په دې مقام کښې مفسرینو کرامو متعدد شان نزولونه لیکلي دي[۱] چې ټول سره تقریباً تشابه لري خو مونږ په لاندې یوه شان نزول باندې اکتفاء کوو.

عبد الله بن عباس رضی الله عنهما وایي چې: په مکه معظمه کښې ځینې خلک وه چې مسلمانان شوي وه خو هجرت یې نه وه کړی او د کافرانو سوّاد یې ډېر کړی وه، نو د دغو کسانو په باره کښې ذکر شوي ایتونه نازل شوه[۲].

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: هغه خلک چې ایمان یې راوړی وي خو هجرت یې نه وي کړی او د کافرانو سواد یې زیات کړی وي او په همدې سبب یې په خپلو ځانونو باندې ظلم کړی وي، د دوی حالت داسې دی چې:

څه وخت چې د دوی ځنکدن وي او لا روح یې نه وي قبض شوی دوي ته روح قبض کوونکې ملائکې وایي چې: تاسو په څه حالت کښې ژوند کاوه؟ ایا د اسلام په حالت کښې، لکه چې اقرار مو پرې دلالت کوي، او یا د کفر په حالت کښې، لکه چې د هجرت د نه کولو او د کافرانو د سوّاد د غتولو څخه مو څرګندېږي.

لنډه دا چې ستاسو اسلام (انقیاد) خو قوي اسلام (انقیاد) نه دی چې د کافرانو په منځکښې اوسېدلی: د هغوی سوّاد درباندې غټ شوی وه او بالآخره د هجرت فریضه مو د پښو لاندې کړې وه.

دوی به په جواب کښې وایي چې مونږ کمزوري وو، ایمان مو نه شو ښکاره کولی، په زور او اکراه سره کافرانو د ځانو سره بوتلو، خپل سوّاد یې راباندې غټ کړ او په بدر کښې یې د مسلمانانو په مقابل کښې وجنګولو نو هیله ده چې زمونږ دا اعتذار منظور کړی شي او د کاملو مسلمانانو په قطار کښې ودرولی شو.

۲ـ مګر ملائک د دوی ذکر شوی اعتذار نه قبلوي او د اعتذار په رد کښې یې وایي چې: ایا د الله ﷻ ځمکه پراخه نه وه چې هجرت مو کړی وی او د کافرانو د تسلط څخه مو خپل ځانونه خلاص

---

(۱) البحر المحیط ج۴ ص۳۹؛ زاد المسیر ج۲ ص۱۷۸

(۲) الدر المنثور ج۲ ص۶۴۶؛ صحیح البخاري ج۲ ص۶۶۱

کړي وي نو په دې صورت کښې به نه هغوی د مسلمانانو په مقابل کښې په زور باندې جنګولې وي او نه به يې درباندې خپله تولنه غټه کړې وه.

۳ـ نو ای مؤمنانو! دغه کسان چې د هجرت فريضه د پښو لاندې کوي او د هجرت توان لري، د دوی معذرت د الله ﷻ په نزد باندې قبول نه دی، نو د دوی استوګنځای دوزخ دی، کله چې د دوی روحونه قبض کړی شي نو برابر به دوزخ ته ورځي. هو! کوم کسان چې د الله ﷻ په نزد مستضعفين دي او معذرت يې قبول دی نو هغوی هغه نارينه او زنانه او ماشومان دي چې نه د هجرت کولو وسائل لري او نه د هجرت لاره پېژني، نو دوی دې اُميد وکړي چې الله ﷻ به ورته عفوه وکړي او معذرت به يې قبول کړي. او دا ځکه چې الله ﷻ عفوه کوونکی او مغفرت کوونکی دی. که الله ﷻ عفوه کوونکی او مغفرت کوونکی نه وی نو د دوی معذرت به يې هم نه وی قبول کړی او بلکې ماشومان به يې هم د ملامتی لاندې راوستلي وي.

نو که بالفرض ذکر شوي حقيقي کمزوري او ناچاره خلک د خپلې ناچارۍ په تشخيص کښې غلط شي چې د هجرت توان لري او دوی په خپلو ځانونو باندې د ناتوانانو ګومان وکړي، نو دوی ته هم د عفوې او مغفرت اُميد شته.

توضيحات

۱ـ د ځنکدن په وخت کښې د روح قبض کوونکي ملائکې د سرې سره څه خبرې کوي خو چارچاپېره خلک يې نه شي اورېدلی، البته دا هغه وخت دی چې د روح ورکوونکو علاقه د دنياوالو سره وشکېږي او سترګې يې ترې رندې شي. په دې وخت کښې د کافر ايمان نه قبلېږي[1].

سوال جواب

۲ـ که څوک وايي چې: د دغو خلکو (چې ملائکو ترې د ځنکدن په وخت کښې توبيخًا پوښتنه کړې ده) څه ګناه وه؟

مونږ وايو چې: که څه هم مفسرينو کرامو د دوی د ګناه په باره کښې متعدد اقوال ليکلي دي[2]، چې دوی د اسلام څخه وروسته مرتد شوي وه او يا يې ورته په اسلام کښې شک واقع شوی وه، مګر لکه چې د شان نزول څخه معلومېږي مونږ ته دا خبره ښه برېښي چې د دوی ګناه صرف دا وه چې هجرت يې نه وه کړی او د کافرانو سَواد يې غټ کړی وه، او د همدې کبله د دوی د ښه تخجيل دپاره ملائکو جواب ورکړ چې: ﴿ أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ ٱللَّهِ وَٰسِعَةً فَتُهَاجِرُوا۟ فِيهَا ﴾ ايا د الله ځمکه پراخه نه وه چې هجرت مو کړی وی؟

---

(۱) التفسيرات الأحمدية ص۳۰۲

(۲) زاد المسير ج۲ ص۱۷۹

که بالفرض د دوی گناه "ارتداد" یا "په اسلام کښې شک" وي، نو بیا به یې ورته ضرور ویلي وو چې ایا تاسو د اسلام څخه بهرته نه وئ تاو شوي؟

د هجرت فرضیت باقي دی

۳_ که څوک وایي چې: ایا هر څوک چې د دار الکفر څخه هجرت ونه کړي هغوی ټول په همدې پیمانه گناهګار دي؟

مونږ وایو چې: د نبي کریم ﷺ په زمانه کښې د مکې معظمې هجرت فرض وه، مگر کله چې مکه معظمه فتحه شوه او د عربستان عمده مناطق د اسلامي حکومت د ولکې لاندې راغله نو هجرت هم ختم شو، د همدې کبله نبي کریم ﷺ د مکې معظمې د فتحې په ورځ وفرمایل چې: «لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا»(۱) د مکې معظمې د فتحې څخه وروسته هجرت نشته مگر جهاد او نیت باقي دي، او کله چې تاسو جهاد ته وغوښتل شئ نو لاړ شئ. یعنې: د مکې معظمې څخه هجرت پای ته ورسېده ځکه چې د مسلمانانو په قبضه کښې راغله.

اما اصل هجرت خو تر قیامته پورې باقي دی، او څوک چې د کافرانو د لاسه خپل دین په ښکاره توگه نه شي عملي کولی په هغه باندې په هره زمانه او په هر ځای کښې هجرت فرض دی، او که دغه فریضه پوره نه کړي نو په ځنکدن کښې به د همغه سوال جواب سره مخامخ شي لکه چې په ایت شریف کښې واضحه شوی دی.

لنډه دا چې ترڅو په دنیا باندې جهاد باقي وي نو د هجرت فرضیت به هم باقي وي. د نبي کریم ﷺ څخه عبد الله بن السعدي پوښتنه وکړه چې: ای د الله رسوله! هجرت څه وخت قطعه کیږي؟ نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «لَا تَنْقَطِعُ الْهِجْرَةُ مَا قُوتِلَ الْكُفَّارُ»(۲) یعنې: هجرت تر هغه نه قطعه کیږي چې ترڅو د کافرانو سره جهاد روان وي.

په دې باره کښې که څوک د ډېرو احادیثو لوستلو ته شوق لري نو ځینې مفسرینو کرام راغونډ کړي دي(۳) هلته دې مراجعه وکړي.

یادونه

۴_ افغانستان چې د کافرانو د تسلط لاندې راغی او ځینو مسلمانانو هجرت ونه کړ او علاوه په دې د کوم جهادي مطلب د سر ته رسولو نیت یې هم نه درلود، نو هغوی ټول د ذکر شوي ایت شریف د مصداقاتو لاندې راځي او په ځنکدن کښې به د ملائکو د سوال جواب سره مخامخ شوي وي او یا به مخامخ شي.

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۴۳۲
(۲) سنن النسائي ج۲ ص۱۸۳
(۳) تفسیر القاسمي ج۵ ص۴۰۵

سوال جواب

۵_ که څوک وایي چې: الله ﷻ د هجرت د وعید څخه ماشومان هم په هغو کسانو کښې ذکر کړه چې هغوی ته الله ﷻ عفوه کړې وه او د هجرت په نه کولو باندې یې ونه نیوه. نو پوښتنه دا ده چې د عفوې کلمه خو په هغه ځای کښې ښه ښکاري چې چا ته خطاب متوجه وي خو نیونه ورباندې رانه شي، او ماشومانو ته خو بالکل خطاب متوجه نه دی او مکلف نه دی؟

مونږ وایو چې:

الف: ځینې مفسرین کرام وایي چې دلته د ولدانو (ماشومانو) څخه مراهقین (بلوغ ته نږدې) ماشومان مطلب دي[١]. مگر دا جواب کمزوری دی ځکه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: «رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ»[٢] یعنې: د درې کسانو څخه قلم پورته کړی شوی دی (مکلف نه دی): د ویده څخه ترڅو چې ویښ شي او د ماشوم څخه ترڅو چې محتلم شي او د لیوني څخه ترڅو چې هوښیار شي.

ب: زمونږ په نظر، الله ﷻ د عفوه کړی شوو په ډله کښې ماشومان د دې دپاره ذکر کړه ـ والله ﷻ أعلم ـ ترڅو مسلمانان د هجرت په فرضیت باندې په اکیده طریقه باندې پوه کړي. ته به وایې: چې هجرت په ماشومانو باندې (چې لا مکلف نه دي) هم فرض دی خو الله ﷻ یې معذرت قبول کړ او د وعید لاندې یې رانه وستل.

﴿وَمَن يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ يَجِدْ فِي ٱلْأَرْضِ مُرَٰغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً ۚ وَمَن يَخْرُجْ مِنۢ بَيْتِهِۦ مُهَاجِرًا إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ ثُمَّ يُدْرِكْهُ ٱلْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُۥ عَلَى ٱللَّهِ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٠٠﴾﴾

[١٠٠] او هرڅوک چې د الله ﷻ په لاره کښې هجرت وکړي نو په ځمکه کښې به ډېر اوسېدنځای او هم پراخي ومومي.

او هر څوک چې د خپله کوره الله ﷻ ته او د ده پیغمبر ﷺ ته هجرت کوونکی ووځي، بیا (هجرت ځای ته نارسېده) ورته مرگ ورسېږي نو د ده اجر په الله ﷻ باندې ثابت شو. او الله ﷻ بښونکی (او) مهربان دی.

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې د هجرت د نه کولو څخه ترهیب (ډار) بیان شوی وه چې جزا یې دوزخ دی، په دې ایت کښې د هجرت کولو ترغیب بیانېږي چې هم به ورته الله ﷻ هجرت ځای مونده کړي

---

(١) تفسیر الکشاف ج١ ص٥٥٦

(٢) سنن ابي داؤد ج٢ ص٢٤٩

و هم به ورباندې پراخي ورولي او برسېره پر دې که په لاره کښې وفات شي نو پوره اجر به ورکړي، نه به وايي چې د هجرت ځای ته رسېدلی دی.

شان نزول

که څه هم مفسرينو کرامو په دې مقام کښې متعددې پېښې نقلې کړې دي چې د همدغو په سبب باندې ذکر شوی ايت شريف نازل شوی دی[۱] خو مونږ د لاندې يوې پېښې په ذکر باندې اکتفاء کوو:

کله چې وړاندېني [۹۷_۹۹] ايتونه نازل شوه او په وعيداتو باندې يې هغه مسلمانان خبر شوه چې په مکه معظمه کښې اوسېدل او لا هجرت يې نه وه کړی، نو يوه صحابي ﷺ (چې حبيب بن ضمره نومېده او ډېر بوډا وه، مزل يې نه شو کولی) خپلو زامنو ته امر وکړ چې ماته د مدينې منورې په لور باندې حرکت راکړئ. زامنو يې د مدينې منورې په لور په اوږو باندې واخست، خو کله يې چې "تنعيم" نومې ځای ته ورساوه هلته وفات شو، او الله ﷻ د نوموړي صحابي ﷺ په باره کښې ذکر شوی ايت شريف نازل کړ او د قيامته پورې يې مسلمانانو ته زېری ورکړ[۲].

د مطلب خلاصه

۱_ يعني: ای مؤمنانو! په تاسو باندې خو د خپل اصلي وطن څخه جدا کېدل درانه تمامېږي او د دې خطره درسره وي چې د اوسېدلو بل ځای به مونده کړو او که نه، مګر دا تشويش د زړونو څخه وباسئ ځکه چې ټوله ځمکه د الله ﷻ ده او د ټولو خلکو زړونه د الله ﷻ په اختيار کښې دي. نو کله چې تاسو د الله په لار کښې هجرت وکړئ، د اوسېدانې دپاره به درته داسې ځايونه درپه نصيب کړي چې ستاسو دښمنان به ورباندې په غُصه او د خجالت سره به مخامخ شي، او هم به الله ﷻ درته د هر حيثه پراخي په برخه کړي چې روزي به مو پراخه کړي، علم او پوهه به مو زياته کړي او بالآخره نسل به مو ډېر کړي.

۲_ دا هله که تاسو خپل مهاجر ځای ته ورسېدئ. که په لاره کښې ستاسو کوم يو وفات شي په داسې حال کښې چې د خپله کوره صرف د الله ﷻ د دين او د نبي کريم ﷺ د نصرت دپاره وتلی دی؛ نو هغه ته الله ﷻ د پوره أجرت وعده ورکوي او ټول اجر يې په خان باندې مني، ته به وايي چې په خپل ځان باندې يې واجب کړی دی. او دا ځکه چې الله ﷻ بښونکی دی د پخوانيو نيمګړتياوو څخه ورتېرېږي او مهربان دی چې د ناتمامه هجرت اجر د کامل هجرت څخه نه کموي.

توضيحات

۱_ د ﴿ مُرٰغَمًا ﴾ کلمه د مفاعلې د باب څخه اسم ظرف ده او اصلاً د "رُغَام" څخه اخستله شوې ده، "رُغَام" ډېرې نرمې خاورې ته وايي[۳]، په عربي لغت کښې "رَغِمَ الْأَنْفُ" (په خاورو باندې د پوزې

---

(۱) تفسير ابن کثير ج۱ ص۵۴۳: زاد المسير ج۲ ص۱۸۰
(۲) اسباب النزول للواحدي ص۱۱۹
(۳) مفردات الراغب ص۲۰۴

سپېره کول) د خجالت څخه د کنایې په توګه استعمالېږي. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې:

په کوم وطن کښې چې د کافرانو غلبه شي نو مسلمانان د خپل دين ښکاره کولو ته نه پرېږدي او غواړي چې خجالت او شرمنده يې کړي. مګر بالمقابل مسلمانان د همدغه کفرستان څخه هجرت کوي او غواړي چې کافران خجالت او شرمنده کړي؛ نو الله ﷻ مؤمنانو ته وعده ورکوي چې په همدغه کشمکش کښې به تاسو په کافرانو باندې برلاسي کړم، تاسو ته به د اوسېدانې دېر ځايونه در مونده کړم، د خلکو زړونه به درباندې مائل کړم، د هر څه پراخي به درباندې پېرزو کړم، بالآخره د ناتمامه هجرت أجر به پوره درکړم، لنډه دا چې تاسو به په خپل دښمن باندې په مراغمه (شرمنده کولو) کښې په دنيا او آخرت کښې برلاسي کړم.

د الله ﷻ وعدې رښتيا دي

۲ـ الله ﷻ د مهاجرينو سره په لاندې دوه ډولونو وعدې کړې دي:

الف: ځينې په آخرت پورې اړه لري چې د مرګ څخه وروسته تحقق پيدا کوي چې په ذکر شوي ايت شريف کښې ترې په ﴿ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُۥ عَلَى ٱللَّهِ ﴾ سره تعبير کړى شوى دى.

ب: ځينې نورې په دنياوي ژوند پورې اړه لري چې د هرې زمانې مهاجرينو ته په خپلو خپلو زمانو کښې پوره ورکړى شوې دي.

مونږ په دې مقام کښې د صحابه کرامو ﷺ د زمانې او زمونږ د خپلې زمانې د وعدو د پوره کولو څو څو مثالونه محترمو لوستونکو ته وړاندې کوو.

د صحابه کرامو ﷺ د هجرت د وعدو مثالونه

۳ـ د صحابه وو کرامو سره د هجرت د وعدو مثالونه لاندې ولولئ:

الف: خباب بن الارت ﷺ وايي چې: مونږ خو د نبي کريم ﷺ په ملګرتيا د الله ﷻ په لار کښې هجرت وکړ، زمونږ ځينې ملګري وفات شوه او د خپل اجر څخه يې په دنيا کښې هيڅ شى ونه خوړ، او ځينو ملګرو ته مو د هجرت مېوه په دنيا کښې هم پخه شوه چې دوى لګيا دي راغونډوي يې.

مُصعب بن عُمير ﷺ د اولنى ډلې څخه دى، کله چې نوموړى د أحد په غزا کښې شهيد شو نو مونږ د نوموړي د تکفين دپاره د يوه څادر څخه په غير بل شى مونده نه کړ، که سر به مو ورپټاوه پښې به يې ښکارېدې او که پښې به مو ورپټولې سر يې بربنډ پاتې کېده، نو نبي کريم ﷺ راته امر وکړ «أَنْ نُغَطِّيَ رَأْسَهُ وَأَنْ نَجْعَلَ عَلَى رِجْلَيْهِ مِنَ الْإِذْخِرِ»[1] چې سر يې ورپټ کړو او په پښو باندې ورته څه د سرګړي بوټي واچوو.

ب: محمد بن سيرين رحمه الله وايي يو ځلې مونږ د ابو هريره ﷺ ترڅنګ ناست وو، چې د کتان نښې ډولې جامې يې اغوستې وې، په خپله يوه جامه کښې يې پوزه سونګ کړه او بيا يې وويلې چې:

---

[1] صحيح البخاري ج۱ ص ۱۷۰

«بَخْ بَخْ أَبُو هُرَيْرَةَ يَتَمَخَّطُ فِي الْكَتَّانِ» یعني: واه واه! ابو هریره لا اوس په کتان کښې پوزه سوڼ کوي، په ما باندې داسې وخت هم تېر شوی چې د نبي کریم ﷺ د ممبر او د بي بي عائشې رضي الله عنها د کور په منځکښې به بې هوښه پروت وم، راتلونکي به راته او زما په څټ باندې به يې پل اېښوده او ګومان به يې کاوه چې دا لیوني دی حال دا چې زه به لیونی نه وم «وَمَا هُوَ إِلَّا الْجُوعُ»[۱] یعني: بې هوښي به مې د بل شي د کبله نه وه فقط د لوږې د کبله.

ج: الله ﷻ صحابه کرام ﷺ د مستقل او خپلواک حکومت خاوندان جوړ کړه چې ټول عربستان يې د تسلط لاندې ورغی او په پوره ازادۍ سره يې الهي احکام په ځمکه باندې پیاده کړه او د کفر او بوت پرستۍ جرړې یې ووېستلې، حتی چې نبي کریم ﷺ وفرمایل: «إِنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ أَيِسَ أَنْ يَعْبُدَهُ الْمُصَلُّونَ وَلَكِنْ فِي التَّحْرِيشِ بَيْنَهُمْ»[۲] یقیناً شیطان د دې خبرې څخه نا اُمیده شوی دی چې لمونځ کوونکي به يې عبادت وکړي (چې بیا به بوت پرستي رواج شي) مګر شیطان د دوی په منځکښې د جنګ اچولو کوښښ کوي.

د: دوهم خلیفه (عمر الفاروق رضي الله عنه) د علي رضي الله عنه په مشوره او د نورو صحابه وو کرامو رضي الله عنهم په اتفاق د اسلامي تاریخ مبدا د هجرت پیل وټاکه[۳].

که څه هم ممکنه وه چې یا یې د نبي کریم ﷺ میلاد او یا بعثت ټاکلی وی خو دوی په دغو دواړو باندې هجرت ته د لومړیتوب حق ورکړ، ځکه چې هجرت د ډېرو پرمختګونو او ترقیو سبب ګرځېدلی وه.

د افغان مهاجرینو د وعدو مثالونه

۴ـ مونږ افغانانو ته هم الله ﷻ هجرت د ډېرو ګټو او فائدو سبب جوړ کړ، لاندې څو مثالونه ولولئ:

الف: د محاربو دولتونو څخه په غیر نور ټول اسلامي او کفري دولتونه يې زمونږ دپاره استوګنځایونه وګرځول.

ب: بني اسرائیلو ته خو الله ﷻ اسماني راشن (من او سلوی) مقرر کړی وه مګر مونږ ته يې زمیني راشن ټاکلی وه، د هغوی راشن همدغه دوه نوعې درلودې (من او سلوی) اما زمونږ په راشن کښې غنم، وریجې، غوړي، کجورې او نور خوراکي شیان موجود وه. برسېره پر دې، لباسونه، خېمې او تجیرونه هم پکښې کله-کله موندل کېده.

ج: په ټوله دنیا کښې سر لوړي شوو او په هر دولت کښې مو عزت او احترام موجود وه، مګر دا بېله خبره ده چې د اوسني بې اتفاقۍ د کبله مو احترام مخ په سقوط دی.

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۶۱؛ صحیح البخاري ج۲ ص۱۰۸۹
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۵
(۳) تاریخ الطبري ج۲ ص۱۱۲

د. د قرآن کریم د حافظانو شمېر زرونو ته ورسېد، نردې چې زیات شمېر زنانه وو هم حفظ وکړ.

ه. د دیني طالبانو او د مدارسو د فارغانو خو څه اندازه نشته، د مهاجرو د مدرسو څخه علاوه انصارو مدرسې هم زمونږ په طالبانو باندې ډکې دي.

و. په پښتو او درې او بلکې په نورو ژبو باندې زښت ډېر آثار او کتابونه یا ولیکل شوه او یا وژباړل شوه. په دې برخه کښې د مولوي احمد جان زاهدي احمدزي صیب نوم د یادولو وړ دی چې په دې کار کښې یې لویه ونډه اخستې ده. الله ﷻ دې ورته اجرونه ورکړي.

ز. د حرفو او کسبونو سره اشنا شوو.

ح. د هر دول (سپکې او درنې) وسلې په کارولو باندې پوه شوو.

ط. اکثریت مو په خپل مال باندې غنیان شوه، تر دې چې ځینو کونډو او یتیمانو او نورو خلکو ته د خیریه موسسو او تبرعي خلکو څخه میاشتني معاشات وټاکلی شو.

ي. بالآخره که مونږ پنځلس لکه شهیدان ورکړه نو بالمقابل مو الله ﷻ اولاده زیاته کړه او ماشومان ډېر شوه. أمید دی چې د شهیدانو تشه به ډکه کړي.

زمونږ امید

۵. څرنګه چې الله ﷻ مونږ ته په خپل فضل سره دنیاوي وعدې راپوره کړې نو مونږ أمید لرو چې أخروي وعدې به هم راپېرزو کړي او په جنتونو کښې به مو په خپل دیدار باندې سرلوړي کړي او د ګناهونو څخه به راتېر شي. آمین یا رب العالمین.

﴿ وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَن
يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا ﴿١٠١﴾ وَإِذَا كُنتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ
لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِّنْهُم مَّعَكَ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِن
وَرَائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَىٰ لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ
وَأَسْلِحَتَهُمْ ۗ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُم
مَّيْلَةً وَاحِدَةً ۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن كَانَ بِكُمْ أَذًى مِّن مَّطَرٍ أَوْ كُنتُم مَّرْضَىٰ أَن تَضَعُوا
أَسْلِحَتَكُمْ ۖ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١٠٢﴾ فَإِذَا قَضَيْتُمُ
الصَّلَاةَ فَاذْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ ۚ فَإِذَا اطْمَأْنَنتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ ۚ

إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ كَانَتۡ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ كِتَٰبٗا مَّوۡقُوتٗا ﴿١٠٣﴾ وَلَا تَهِنُواْ فِي ٱبۡتِغَآءِ ٱلۡقَوۡمِۖ إِن
تَكُونُواْ تَأۡلَمُونَ فَإِنَّهُمۡ يَأۡلَمُونَ كَمَا تَأۡلَمُونَۖ وَتَرۡجُونَ مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا يَرۡجُونَۗ
وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٠٤﴾ ﴾

[۱۰۱] او کله چې تاسو په ځمکه کښې سفر وکړئ (هر ډول سفر چې وي) نو په تاسو باندې څه گناه نشته چې خپل لمونځ (د کمیت یا کیفیت په اعتبار سره) قصر کړئ. (نو که تاسو ډاربدلئ چې هغه کسان به مو په فتنه کښې واچوي چې کافر وي. یقیناً کافران ستاسو دپاره ښکاره دښمنان دي.

[۱۰۲] او (یا) کله چې ته پخپله (ای پیغمبره!) په مجاهدینو کښې (حاضر) یې، نو غواړې چې دوی ته لمونځ ودروې نو (مجاهدین په دوه گروپونو باندې تقسیم کړه) نو د دوی یو گروپ دې ستا سره په لمانځه باندې ودرېږي او دوی ټول دې وسله واخلي. نو کله چې دغه گروپ (ستا سره) یوه سجده (رکعت وکړه) نو دوی دې ستاسو شاته (د دښمن خوا ته) شي او هغه بل گروپ دې راشي چې لمونځ یې نه دی کړی نو ستا سره دې لمونځ وکړي او (ټول مجاهدین دې) خپل حفاظت او خپله وسله د ځانو سره واخلي.

(ځکه چې) هغه کسان آرزو کوي چې کافر دي (د دې خبرې چې) کاشکې تاسو د خپلو وسلو او سامانونو څخه غافل شئ نو چې حمله درباندې وکړي، یوه حمله (چې بېخ او بنیاد مو وباسي).

او په تاسو باندې (په دې کښې) څه گناه نشته که چېرې په تاسو پورې څه اذیت وه چې د باران څخه عبارت دی او یا تاسو مریضان یاست چې خپله وسله کېږدئ او خپل (د حفاظت سامان) درسره واخلئ. یقیناً الله ﷻ کافرانو ته سپکوونکی عذاب تیار کړی دی.

[۱۰۳] نو کله چې تاسو لمونځ اداء کړئ (بیا هم د الله ﷻ څخه مه غافل کېږئ) نو الله ﷻ په هر حالت کښې یاد کړئ چې ولاړ یاست او چې ناست یاست او چې په اړخو باندې پراته یاست.

نو کله چې تاسو مطمئن (ډاډه شوئ او ډار مو د منځه لاړ) نو خپل لمونځ ودروئ (د ټولو مشروعو کیفیاتو خیال یې وساتئ). بې شکه لمونځ په مؤمنانو باندې (فرض کړی شوی دی) وخت په وخت فرض کول.

[۱۰۴] او د کافر قوم په لټونه کښې (د جنگ دپاره) سستي مه کوئ (ځکه چې) که تاسو ته درد رسېږي نو یقیناً هغوی هم دردېږي لکه چې تاسو درېږئ ((هغوی هم د غوښې څخه جوړ دي) او تاسو د الله ﷻ څخه د هغه څه اُمید لرئ چې هغوی یې نه لري. او الله ﷻ پوه (او) د حکمت څښتن دی.

ارتباط

څرنگه چې په وړاندې ایتونو کښې د جهاد او هجرت احکام بیان شوي دي او ښکاره ده چې د جهاد سره په اکثرو وختونو کښې ډار او خوف ملگری وي او د هجرت سره خو مسافرت بالکل لازم

شي دي، نو په دغو ايتونو کښې الله ﷻ د خوف او سفر په لمونځونو باندې توصيه وکړه چې د سهولت دپاره په کيفي او کمي قصر باندې عمل وکړئ.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې: اى مؤمنانو! کله چې تاسو په ځمکه کښې سفر کوئ چې يا جهاد ته روان ياست، يا هجرت ته مجبور کړى شوي ياست او بالآخره يا د خپل دنياوي يا أخروي کارونو د سر ته رسولو دپاره مسافران جوړ شئ، نو تاسو ته په دې کښې څه ګناه نشته چې د لمانځه په کميت کښې او يا په کيفيت کښې څه لنډون واقع کړئ. دا کار په اول کښې په تاسو باندې درووند تمامېږي مګر تشويش مه کوئ او په کامل اطمنان سره پکښې قصور واقع کړئ.

د لمانځه په کميت يا کيفيت کښې قصور واقع کول تاسو ته ځکه جائز ګرځولى شوى دي چې کافران مو په فتنه کښې وانچوي. تاسو به په لمانځه باندې په اصلي کيفيت او کميت سره مشغول ياست او هغوى به د فرصت څخه په استفادې سره درباندې مرګونى بريد وکړي. ځکه چې کافران ستاسو ښکاره دښمنان دي، که لاس يې بر شي نو هيڅ صرفه به درباندې ونه کړي.

د لمانځه د کميت قصور خو څرګند دى چې هر څلور رکعتي لمونځ دوه رکعتونو ته راښکته کړئ، البته چې دغه تخفيف يوازې په درې لمونځونو (ماسپښين، مازيګر، ماسخوتن) کښې تحقق مومي او بس.

۲ـ اى پيغمبره! څرنګه چې د کيفيت قصور د لمانځه د اصلي کيفيت سره ډېر منافات لري نو د دې احتمال ډېر دى چې مؤمنان پکښې د تشويش سره مخامخ شي، نو ته پخپله دوى ته همدغه لمونځ ورکړه چې د يو پلوه دوى مطمئن شي او د بله پلوه يې درڅخه زده کړي، که ته د دوى په ډلې کښې موجوديت ونه لرې هم د سهولت څخه به استفاده وکړى شي.

نو کله چې ته د مؤمنانو په ډله کښې موجوديت لرې او ذکر شوى د ډار حالت درباندې درغى نو مؤمنان په دوه ډلو باندې تقسيم کړه؛ چې يوه ډله وسله په لاس د دښمن مخې ته ودرېږي او بله ډله د خفيفې وسلې سره ستا سره د لمانځه يو رکعت وکړي. نو بيا دې د همدغه د يو رکعت خاونده ډله د هغې بلې ډلې په ځاى ودرېږي او د ځارنې دپاره دې پوره وسله واخلي. او بله ډله دې راشي چې تر اوسه يې يو رکعت لمونځ هم نه دى کړى ستا سره دې يو رکعت لمونځ وکړي.

په دغه موقع کښې ستا لمونځ پوره شو، نو ته سلام وګرځوه، درسره مجاهدين دې د لمړنى ډلې په ځاى دوهم ځل د ځارنې دپاره ودرېږي ترڅو هغوى راشي او پاتې يو رکعت هم وکړي او سلام وګرځوي. او بيا لاړ شئ د بلې ډلې په ځاى باندې ودرېږئ ترڅو هغوى هم راشي، دوهم رکعت وکړي او خپل لمونځونه تمام کړي.

۳ـ د ډار په وخت کښې ځکه تاسو ته په لمانځه کښې تخفيف جائز کړى شو ترڅو تاسو د يو پلوه د جمعي د لمانځه څخه بې برخې نه شئ او د بله پلوه خپله وسله او خپل سامانونه وساتلى شئ.

که نه نو کافران خو دې ته خوشالېږي چې ستاسو د غفلت څخه استفاده وکړي او په قوي حملې سره درځخه وسله او سامانونه ونیسي.

۴ـ نو ای مؤمنانو! تاسو ته په کار دي چې د جهادي وسائلو حفاظت وکړئ او د تل دپاره د کافرانو په مقابل کښې لمړۍ درجه احضارات ونیسی.

هو! په دې کښې دربانديې گناه نشته چې د کوم اذیت د کبله، لکه باران او یا د دې کبله چې مریضان یاست، خپله وسله کېږدئ، خو د دې سره-سره ترې غافل کېږئ مه او د ځارنې لاندې یې په همدې حالت کښې هم ولرئ. او دا ځکه چې کافران ستاسو دپاره په دوامداره توگه د فرصت په انتظار دی چې د مرگوني برید لاندې مو راولي او سپک مو کړي، نو ځکه ورته الله ﷻ سپک کوونکی عذاب تیار کړی.

۵ـ کله چې تاسو په ذکر شوي کیفیت سره لمونځ اداء کړ نو بیا هم د الله ﷻ د یادو څخه مه غافله کېږئ او په هر حالت باندې الله ﷻ یادوئ، که ولاړ یاست، که ناست یاست او بالآخره یا ملاست یاست، ترڅو مو زړونه ارام ونیسي، او د جنگ په حال کښې قلبي ارام د بل هر شي څخه مفید او گټور دی.

۶ـ ای مؤمنانو! ستاسو دپاره صلاة الخوف د ضرورت په بنا تجویز شوی دی، نو کله مو چې ضرورت رفعه شو او د ډار حالت د منځه لاړ نو بیا خپل لمونځونه د ټولو حقوقو سره په پښو باندې ودروئ. ځکه چې لمونځونه تاسو د بدو کارونو څخه منعه کوي او د ایمان رڼا درباندې اضافه کېږي، د همدې کبله په مؤمنانو باندې لمونځونه وخت په وخت فرض کړی شوی دی ترڅو تقریباً په ټولو حالاتو باندې اشتمال ولري.

۷ـ ای مؤمنانو! تاسو ته هیڅ مناسب نه دي چې د کافرانو سره په جنگ کښې سستي او تنبلي وکړئ، حال دا چې ستاسو سره په جنگ کښې کافران هیڅ صرفه نه کوي، سره د دې چې تاسو دواړه جانبه انسانان یاست یو جانب هم د اوسپنې څخه نه یاست جوړ شوي، په کوم شي باندې چې یو جانب دردېږي په هغه باندې بل جانب هم بې درده نه پاتې کېږي.

مگر ای مؤمنانو! څرنگه چې تاسو د الله ﷻ څخه اُمیدونه لرئ او هغوی اُمیدونه نه لري، صرف د دنیا دپاره جنگېږي، نو په کار دي چې تاسو د هغوی څخه په جنگ کښې کلک او با ثُباته اوسئ، الله ﷻ پوه دی ستاسو دواړو جانبو کیفیت ورته ښه معلوم دی او هم الله ﷻ د حکمت خاوند دی په تاسو باندې یې د حکمت په بنیاد جهاد فرض کړی دی نه د عبث په توگه.

توضیحات

۱ـ د ﴿ ضَرَبْتُمْ ﴾ کلمه د "ضَرْبٌ" څخه اخستله شوې ده، "ضَرْبٌ" وهلو ته وایي، هغه څوک چې مزل کوي نو خمکه په پښو باندې وهي. څرنگه چې په دې مقام کښې د ﴿ ضَرَبْتُمْ ﴾ سره د "فِي سَبِيلِ الله" تکی نه دی نازل شوی نو ځکه په ځمکه باندې ټولو سفرونو ته شاملېږي، برابره خبره ده چې دیني

سفرونه وي او که دنياوي. د همدې کبله ځينو مفسرينو کرامو[١] د سفرونو ډولونه تقريبًا دولسو ته رسولي دي، نو که څوک يې د لوستلو شوق لري هلته دې مراجعه وکړي.

قَصر څه ته وايي؟

٢ـ د ﴿ أَن تَقْصُرُواْ ﴾ کلمه د "قَصر" څخه اشتقاق شوې ده او "قَصر" لنډون ته وايي، چې په مقابل کښې يې "طُول" (اوږدوالی) استعمالېږي[٢]، په دې مقام کښې مفسرينو کرامو د لمانځه قصر په دوه معناوو باندې تفسير کړی دی چې يو قَصر د کميت په اعتبار سره دی او بل قصر د کيفيت په لحاظ سره، مونږ غواړو چې د دواړو ډولونو څه شرحه محترمو لوستونکو ته وړاندې کړو.

قصر د کميت په اعتبار سره

٣ـ جمهور مفسرين کرام وايي چې: دلته د کميت په اعتبار سره د لمانځه قصر مراد دی. يعنې په اول ايت کښې د مسافر لمونځ مطلب دی، چې د څلور رکعتيز لمانځه کميت به د څلورو څخه دوه وو ته را قصر کړي. او دا ځکه چې نبي کريم ﷺ ته د تجارانو يوه ډله ورغله او پوښتنه يې ترې وکړه چې: «يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّا نَضْرِبُ فِي الْأَرْضِ فَكَيْفَ نُصَلِّي» ای د الله ﷻ پيغمبره! مونږ په ځمکه کښې سفرونه کوو، نو لمونځ څرنګه وکړو؟ نو ذکر شوی ايت شريف د ﴿ أَن تَقْصُرُواْ ﴾ پورې نازل شو[٣].

سوال جواب

٤ـ که څوک وايي چې: د مسافر دپاره خو د لمانځه قصر د خوف (ډار) پورې مشروط نه دی حال دا چې د ايت شريف دا ټکړه ﴿ إِنْ خِفْتُمْ أَن يَفْتِنَكُمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ ﴾ خو د قصر په مشروطيت باندې دلالت کوي، نو معلومه شوه چې دلته د کميت قصر مطلب نه دی؟

مونږ وايو چې:

الف: د ايت شريف ذکره شوې ټکړه د ما بعد (صلاة الخوف) مشروطيت لازموي نه د صلاة السفر. ځکه چې د ذکرې شوې ټکړې د نزول څخه يو کال وروسته صحابه کرامو ﷺ د نبي کريم ﷺ څخه د صلاة الخوف په باره کښې پوښتنه وکړه نو د ﴿ إِنْ خِفْتُمْ ﴾ څخه آن تر ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَٰفِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴾ پورې نازل شو[٤] او صلاة الخوف يې تشريح کړ.

په دې تقدير به ﴿ إِنْ خِفْتُمْ أَن يَفْتِنَكُمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ ﴾ معطوف عليه شي او ﴿ وَإِذَا كُنتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ ٱلصَّلَوٰةَ ﴾ به ورباندې معطوف شي، او د دواړو شرطونو دپاره به ﴿ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُم ﴾ الآية جزا واقع شي. او ﴿ إِنَّ ٱلْكَٰفِرِينَ كَانُواْ لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا ﴾ به معترضه جمله جوړ شي.

---

(١) تفسير القرطبي ج٥ ص٣٥٠
(٢) مفردات الراغب ج٠ ۴٢٠
(٣) تفسير الطبري ج۴ ص٢۴۴
(۴) تفسير البغوي ج١ ص۴٧٢

ب: که بالفرض ومنو چې ذکره شوې تکره په نزول کښې وروسته نه ده، نو بیا دا جواب کوو چې د احنافو رحمهم الله په نزد خو د شرط نشتوالی د مشروط په نشتوالي باندې دلالت نه کوي، بلکې مشروط په سکوت کښې پرېږدي. نو دلته بې حاصل داسې کېږي چې: د خوف په حالت کښې د مسافر لمونځ په ایت شریف کښې شرحه شو چې باید قصر شي، اما د امن حالت په سکوت کښې پاتې دی چې قصر شي او که نه، مګر په احادیثو کښې شرحه شوی دی چې باید د امن په حالت کښې هم قصر شي. نو په دې تقدیر د مسافر د لمونځ قصر نیمایي په ایت باندې ثابت شوی دی او پاتې نیمایي په احادیثو باندې ثبوت ته رسېدلی دی. یعنې د امن په حالت کښې.

د شوافعو رحمهم الله په نزد خو د مسافر د لمانځه قصر کول دواړه خواوې په ایت ثابتې دي، ځکه چې دوی وایي: په دې مقام کښې د ﴿ إِنۡ خِفۡتُمۡ ﴾ شرط د مشروط په نشتوالي دلالت نه کوي که څه هم په نورو ځایونو کښې يې کوي، ځکه چې دغه شرط د احتراز دپاره نه بلکې د عادت د کبله ذکر شوی دی. یعنې په هغې زمانه کښې عادت دا وه چې په سفرونو کښې به د کافرانو د پلوه د مؤمنانو دپاره خوف موجود وه.

د دې ډول شرط نظیر دا دی چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَلَا تُكۡرِهُواْ فَتَيَٰتِكُمۡ عَلَى ٱلۡبِغَآءِ إِنۡ أَرَدۡنَ تَحَصُّنٗا ﴾ [النور:۳۳] یعنې: تاسو خپلې وینځې په زناکارۍ باندې مه مجبوروئ که دوی د پاک لمنۍ اراده درلوده. دلته خو دا مطلب نه دی چې که وینځو د پاک لمنۍ اراده نه درلوده نو بیا يې په زنا باندې د مجبورولو څه باک نشته، مګر په هغه وخت کښې عادت دا وه چې هغوی به په پاک لمنو وینځو باندې په زور سره زناکاري کوله چې پیسې وربانذې واخلي.

یادونه

۵ـ که څه هم مونږ د سفر په باره کښې د [البقرة.۱۸۴] ایت لاندې څه معلومات لیکلي دي، چې باید یو ځل وکتل شي، مګر په دې مقام کښې دومره ورزیاتوو چې د احنافو رحمهم الله په نزد قصر کول واجب دي او د نورو مذاهبو خاوندان يې ځینې افضل ګڼي، ځینې يې سنت بولي او بالآخره ځینو ته قصر او اتمام دواړه یو برابر ښکاري[۱].

سوال جواب

۶ـ که څوک وايي چې: دلته خو د قصر په باره کښې د ﴿ فَلَيۡسَ عَلَيۡكُمۡ جُنَاحٌ ﴾ کلمه نازله شوې ده، یعنې ګناه پکښې نشته، نو دا خو د حنفي مذهب سره منافي ښکاري؟

مونږ وایو چې: کله-کله د وجوب څخه هم په عدم جناح سره تعبیر کېږي، لکه چې د [البقرة:۱۵۸] ایت لاندې د صفا او مروه د سعي په هکله يې بیان تېر شوی دی. د نور تحقیق دپاره دې د فقهې کتابونو[۲] ته مراجعه وکړی شي.

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۵ ص۴۱۸؛ تفسیر المدارک ج۱ ص۲۴۳؛ تفسیر کبیر ج۱۱ ص۱۸

(۲) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۲۵۳

قصر د کیفیت په اعتبار سره

۷_ ځینې مفسرین کرام وايي چې: ذکر شوي دواړه ایتونه د صلاة الخوف په باره کښې نازل شوي دي او د قصر څخه کیفي قصر مطلب دي چې په اولني ایت کښې مبهم دی او په دوهم ایت کښې تفسیر شوی دی او د مسافر لمونځ په دې مقام کښې هیڅ مطرح نه دی، بلکې د مسافر دپاره د لمانځه قصر کول په احادیثو ثابت دی چې ټول اُمت ورباندې اجماع کړې ده[1]، د همدې کبله إمام البخاري علیه الرحمة د صلاة الخوف د عنوان لاندې ذکر شوي دواړه ایتونه لیکلي دي[2]، او کیفي قصر ته یې اشاره کړې ده.

یادونه

۸_ په ذکرو شوو ایتونو کښې د ﴿ ٱلصَّلَوٰةَ ﴾ کلمه څلور ځله ذکره شوې ده، چې په دوهم او دریم ځای کښې خو یقیناً صلاة الخوف مراد دی او په څلورم کښې هم صلاة السفر مرادول مزه ناک نه دي ځکه که بالفرض دلته صلاة السفر مراد وی نو د ﴿ ٱطۡمَأۡنَنتُمۡ ﴾ په عوض به "إذا أقمتم" او د ﴿ فَأَقِيمُوا ﴾ په عوض به "فأتمّوا" نازل شوی وی، یعنې: کله چې تاسو د سفر څخه مقیم شوئ نو لمونځ تمام کړئ. نو معلومه شوه چې په اول ځای کښې هم صلاة الخوف مطلب دی او صلاة السفر مطلب نه دی.

سوال جواب

۹_ که څوک وايي چې: که د قصر څخه کیفي قصر مراد شي نو لازمه به شي چې صلاة الخوف به سفر پورې خانګړی شي، لکه چې ﴿ وَإِذَا ضَرَبۡتُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ ﴾ ورباندې دلالت کوي، حال دا چې په دې خو هیچا قول نه دی کړی؟

مونږ وایو چې: د دغه شرط نشتوالی د احنافو علیهم الرحمة په نزد د مشروط په نشتوالي باندې دلالت نه کوي او د شوافعو علیهم الرحمة په نزد دا شرط عادي شرط دی مخالف مفهوم ترې نه څرګندېږي، لکه چې لږ وړاندې د کمي قصر په شرحه کښې تېر شوه.

تبصره

۱۰_ که څه هم د احنافو علیهم الرحمة څخه ځینو علماوو کرامو همدغه دوهم تفسیر غوره کړی دی[3]، مګر مونږ ته داسې برېښي چې دواړه تفسیرونه سره یو تربله څه منافات نه لري، چې د ﴿ أَن تَقۡصُرُوا۟ مِنَ ٱلصَّلَوٰةِ ﴾ څخه ما یطلق علیه القصر واخستل شي، برابره خبره ده چې د کم په اعتبار سره وي او که د کیف. ځکه چې د ایتونو سوق لکه څنګه چې د جهاد په باره کښې راروان دی همدارنګه د سفر

---

(۱) اضواء البیان ج۱ ص۳۰۲، التفسیرات الأحمدیة ص۳۰۷

(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۱۲۸

(۳) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۲۵۲

حالت یې هم د نظره نه دی غورزولی او د هجرت بیان یې هم کړی دی. علاوه په دې په اکثرو وختونو کښې د ډار حالت په مسافرانو باندې ډېر پېښېږي، نو که خوف او سفر دواړه سره په یو وخت کښې تحقق ومومي نو بیا خو هیڅ خبره نشته.

لنډه دا چې که قصر الصلاة عام واخستل شي نو د ایت شریف فائده به عامه شي او په ﴿ فَإِذَا ٱطۡمَأۡنَنتُمۡ فَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ ﴾ کښې به د یوې نوعې (کیفي قصر) په اعتبار سره ورته اطمنان او اقامت دواړه منسوب شوي وي، او دا کار په عربیت کښې څه نا اشنا کار نه دی، لکه چې سړی وایي: "اَلْحَيَوَانُ نَاطِقٌ" حیوان خبرې کوونکی دی. یعنې: انسان خبرې کوونکی دی.

د صلاة الخوف صورتونه

۱۱ـ څرنګه چې صلات الخوف د ضرورت په بنا جائز ګرځولی شوی دی او ضرورت د حالاتو په اعتبار سره مختلف کېږي، نو طبعي ده چې د صلات الخوف صورتونه هم مختلف شي چې مونږ یې په لاندې عمده ګروپونو باندې ویشو:

الف: کله د جنګ حالت وي چې بالفعل مجاهدین په وهلو او ټکولو باندې بوخت وي. په دې حالت کښې د احنافو علیهم الرحمة په نزد لمونځ نه اداء کېږي بلکې بل وخت ته باید پرېښودلی شي. دغه لمانځه ته صلاة المسایفه وایي.

ب: کله د جنګ حالت وي خو بالفعل په جنګ باندې پیل نه وي شوی مګر دومره فرصت هم نه وي چې مجاهدین په دوه ګروپونو باندې ووېشلی شي ترڅو دوی په نوبت سره په لمانځه مشغول شي او څینې نور د دښمن په مقابل کښې ودرېږي، نو په دغه حالت کښې باید لمونځ په اشاره اداء کړی شي. ذکر شوي دواړه صورتونه د [البقرة:۲۳۹] لاندې بیان شوي دي، والحمد لله ﷻ.

ج: کله د جنګ حالت وي خو د مجاهدینو په دوه ګروپونو باندې وېشل ممکن وي، چې همدغه دریم صورت ته په ذکر شوي ایت کښې اشاره شوې ده.

د صلاة الخوف کیفیتونه

۱۲ـ څرنګه چې نبي کریم ﷺ په متعددو غزاګانو کښې د خوف لمونځ اداء کړی دی چې نوموړنه یې دا دي:

۱ـ د ذات الرقاع غزا، ۲ـ د عسفان غزا، ۳ـ د نجد غزا، ۴ـ د بطن نخلې غزا، ۵ـ د ذي قرد غزا[1]

او څینو مفسرینو کرامو لیکلي دي چې په لسو ځایونو کښې یې ذکر شوی لمونځ اداء کړی دی[2]، نو د همدې کبله پکښې ګڼ شمېر کیفیات روایت شوي دي، حتی چې څینې علماوو کرامو

(۱) البحر المحيط ج۴ ص۵۰

(۲) تفسیر القرطبي ج۵ ص۳۶۵

آن ظلبرښتو کیفیتونو ته رسولي دي چې په ځینو تفاسیرو کښې یوازې یوولس کیفیتونه[1] او په ځینو کښي یوازې شپږ کیفتونه شرحه شوي دي او همدغه شپږ کیفیتونه یې اصول ګڼلي دي[2]، که څوک غواړي چې په تفصیل باندې یې ولولي نو هملته دې مراجعه وکړي.

مونږ دلته فقط همدومره لیکو چې د صلاة الخوف کوم کیفیت چې مونږ د مطلب په خلاصه کښې ذکر کړی دی همدغه د أبو حنیفه رحمه الله مذهب دی. او د ایت شریف څخه بې تکلفه په ډېره ښه وجه باندې څرګندېږي، او د أحنافو په فقهي کتابونو کښې ځای په ځای ذکر شوی دی[3]، د همدې کبله یې نورې شرحې ته څه اړتیا نه ګورو.

صلاة الخوف په کابل کښې

۱۳ـ که څه هم ځینې علماء کرام د ﴿ وَإِذَا كُنتَ فِيهِمْ ﴾ څخه معلوموي چې صلاة الخوف د نبي کریم ﷺ د موجودیت پورې خاص دی. دوی د "فِيهِمْ" ضمیر ټولو مسلمانانو ته راجع کوي حال دا دی چې دغه ضمیر خو همغې ډلې مجاهدینو ته راجع دی چې ذکر شوی دار ورته متوجه وي مګر دا ډول تحلیل درست نه دی. ځکه چې:

الف: د نبي کریم ﷺ د وفات څخه وروسته د امت دیني مشران د ده نائبان دي د همدې کبله دوی د مسلمانانو څخه د زکات په راغونډولو مکلف دي که څه هم د زکات د غونډولو امر نبي کریم ﷺ ته شوی دی، چې: ﴿ خُذْ مِنْ أَمْوَٰلِهِمْ صَدَقَةً ﴾ [التوبة: ۱۰۳] یعني: (ای پیغمبره!) د مسلمانانو د مالونو څخه زکات واخله. نو ځکه د صلاة الخوف مشروعیت په قرآن کریم کښې نازل شو ترڅو د قیامته پورې ټول أمت ترې استفاده وکړي، که بالفرض د نبي کریم ﷺ د خواصو څخه وی نو بیا به یې مشروعت په قرآن کریم کښې نه وی نازل شوی. لکه څنګه چې د صوم الوصال مشروعیت په قرآن کریم کښې نه دی نازل شوی.

"صَوْمُ الْوِصَالِ" هغه روژې ته وایي چې یوه روژه د بلې روژې سره وصل کړی شي او په منځکښې یې نه ماښامی وکړی شي او نه چرګ بانګی، بلکې په یو چرګ بانګي باندې آن د دوهمې ورځې د ماښامه پورې روژه ونیسي. دا ډول روژه د نبي کریم ﷺ د خواصو څخه وه او خپل أمت یې ترې منعه کړی دی[4].

ب: د نبي کریم ﷺ وفات څخه وروسته صحابه وو کرامو هم صلاة الخوف اداء کړی دی. د وضاحت دپاره لاندې مثالونه ولولئ:

---

(1) البحر المحيط ج۳ ص۴۹
(2) تفسير المنار ج۵ ص۳۷۵
(3) احكام القرآن للجصاص ج۲ ص۳۵۷؛ بدائع الصنائع ج۱ ص۲۴۳
(4) صحيح البخاري ج۱ ص۲۶۳

اول: عبد الرحمن بن سمره ﷺ د مجاهدینو سره په کابل کښې صلاة الخوف اداء کړی دی[۱].
نوموړی صحابي ﷺ په یو دېرش (۳۱) هجري کال کښې کابل فتحه کړ (چې اوسېدونکي یې بوت پرستان وه) او هلته یې داسې یو بوت هم میده میده کړ چې مجسمه یې د سرو زرو او سترګې یې د یاقوتو څخه جوړې وې[۲].

نوموړی صحابي ﷺ د فتحې څخه وروسته بېرته ستون شو او تقریباً په پنځوس (۵۰) هجري کال په بصره کښې وفات او هملته دفن شو[۳]، نو دا خبره غلطه مشهوره ده چې نوموړی صحابي د کابل ښار په منځکښې د پاخه سړک په غاړه باندې دفن شوی دی، چې اوس په خلکو کښې په "شاه دو شمشېره" باندې شهرت لري.

دوهم: سعید بن العاص ﷺ د طبرستان په غزا کښې د خپلو ملګرو مجاهدینو څخه پوښتنه وکړه چې په تاسو کښې د نبي کریم ﷺ سره کوم یوه صلاة الخوف اداء کړی دی؟ حذیفه ﷺ جواب ورکړ چې ما اداء کړی دی. نو حذیفه وړاندې شو او مجاهدین یې په دوه ټولګیو ووېشل او صلاة الخوف یې اداء کړ[۴]، او هیچا ورباندې اعتراض ونه کړ.

دریم: په ذکر شوې ایت شریف کښې نبي کریم ﷺ د دې دپاره نه دی مخاطب کړی شوی چې صلاة الخوف په همده ﷺ پورې خانګړی وګرځي، بلکې د دې کبله چې د ایت شریف د نزول په وخت کښې نبي کریم ﷺ د جنګ په میدان کښې حاضر وه. ابو عیاش ﷺ وایي چې مونږ د عسفان په غزا باندې مشغول وو او په مقابل کښې مو د مشرکانو لښکر وه چې قومندان یې خالد وه (تر هغه وخت پورې د "رضي الله عنه" لائق نه وه جوړ شوی)، مونږ ته نبي کریم ﷺ د مازپښین لمونځ راکړ، نو مشرکانو ارمان وکړ چې کاشکې د لمانځه په حالت کښې مو پرې حمله کړې وی. بیا یې فیصله وکړه چې د مازدیګر په لمانځه کښې به پرې حمله کوو، دغه لمونځ دوی ته ډېر ګران دی.
نو جبرائیل امین ذکر شوې ایتونه رانښکته کړه او د مازدیګر لمونځ مو په ښودلې شوې طریقه باندې اداء کړ[۵].

هېر مو نه شي!

۱۴ـ هېر مو نه شي چې د ﴿ وَلْيَأْخُذُوٓا۟ أَسْلِحَتَهُمْ ﴾ په جمله کښې د ضمائرو د مرجع په اعتبار سره مفسرینو کرامو لاندې دوه ډوله تفسیرونه کړي دي[۶]:

---

(۱) سنن ابي داود ج۱ ص۱۷۷
(۲) تاریخ ابن خلدون ج۲ ص۱۳۳
(۳) الاستیعاب ج۲ ص۳۹۴
(۴) سنن النسائي ج۱ ص۲۲۸
(۵) اسباب النزول للواحدي ص۱۲۰
(۶) البحر المحیط ج۴ ص۴۹

الف: څارونکي ډله دې وسله واخلي، ځکه چې د څارنې سره د وسلې اخستل ښه مناسب دي.
ب: لمونځ کوونکې ډله دې وسله واخلي، ځکه چې د ضمائرو مرجع نژدې ده.
مونږ ته دا بهتره ښکاري چې ضمائر مؤمنانو ته راجع شي ترڅو دواړو ته شامل شي، نو د معنی حاصل به يې داسې شي چې: ټول مؤمنان دې وسله نه غورزوي او د ځانو سره دې ولري، برابره خبره ده چې لمونځ کوونکی ټولگی وي او که څارونکې ډله. البته چې د لمونځ کوونکې ډلې په هکله به داسې وسله مراده وي چې د لمانځه اداء کول ورسره صورت نيولی شي، چې ثقيله وسله نه وي او بل لمونځ کوونکي ته ضرر جوړ نه شي.

ايا د وسلې اخستل واجب دي؟

۱۵ـ که څه هم د آحنافو عليهم الرحمة په نزد د وسلې اخستل مستحب دي[۱]، مگر د راتلونکي مضمون څخه څرگندېږي چې د وسلې اخيستل واجب دی، ځکه چې الله ﷻ يوازې د معذرتونو د کبله د وسلې ايښودلو ته اجازه ورکړې ده او بس.
د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چې عبد الرحمن بن عوف ﷺ زخمي شوی وه او د وسلې د پورته کولو توان يې نه درلود، نو الله ﷻ دا جمله نازله کړه[۲] چې: ﴿ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ ﴾ الآية
يعني: په تاسو باندې گناه نشته چې څه تکليف ولرئ، لکه چې باران وي او يا مريضان ياست، چې خپلې وسلې کېږدئ مگر د دې سره-سره د کافرانو د حملې څخه بې غمه کېږئ مه.

﴿ إِنَّآ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ ٱلنَّاسِ بِمَآ أَرَىٰكَ ٱللَّهُ ۚ وَلَا تَكُن لِّلْخَآئِنِينَ خَصِيمًا ﴿١٠٥﴾ وَٱسْتَغْفِرِ ٱللَّهَ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٠٦﴾ وَلَا تُجَٰدِلْ عَنِ ٱلَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنفُسَهُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا ﴿١٠٧﴾ يَسْتَخْفُونَ مِنَ ٱلنَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ ٱللَّهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضَىٰ مِنَ ٱلْقَوْلِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا ﴿١٠٨﴾ ﴾

[۱۰۵] (ای پیغمبره!) يقيناً مونږ په حقه سره تاته کتاب (قرآن کريم) درنازل کړی دی، د دې دپاره چې د خلکو په منځو کښې په هغه حکم باندې فيصله وکړې چې الله ﷻ درښودلی دی (د جلي يا خفي وحې په توگه)، او ته (ای پیغمبره!) د خيانت کارو دپاره جگړه کوونکی مه جوړېږه.
[۱۰۶] او د الله ﷻ څخه ښښنه وغواړه بې شکه الله ﷻ ښښونکی (او) مهربان دی.

---
(۱) تفسير المدارک ج۱ ص۳۴۴
(۲) صحيح البخاري ج۲ ص۶۶۱

[۱۰۷] او د هغو خلکو د طرفه (د مقابل طرف په ضرر) جګړه هم مه کوه چې هغوی د خپلو خانونو سره خیانت کوي (په ګناهونو باندې یې اخته کوي). یقیناً الله ﷻ نه هغه څوک خوښوي چې هغه پوره خیانتګر وي او نه هغه څوک چې هغه سخت ګناهګار وي.

[۱۰۸] دوی د خلکو څخه (خپل خانونه) پټوي او د الله ﷻ څخه (خپل خانونه) نه پټوي (یعنې د الله ﷻ څخه نه شرمېږي) حال دا چې الله ﷻ د دوی سره په هغه وخت کښې هم (په علم او قدرت سره موجود) وه چې دوی د شپې هغه خبره غوټه کوله کومه چې الله ﷻ یې نه خوښوي. او الله ﷻ په هغه کارونو باندې چې دوی یې کوي، احاطه کوونکی دی.

ارتباطونه

۱ـ د دې سورت [۶۰] ایت څخه را په دې خوا د منافقانو په باره کښې بحث راروان دی، مګر د څه مناسباتو د کبله خای په خای په ضمني توګه مسلح جهاد، هجرت، قتل خطا، قتل عمد، صلاة السفر، صلاة الخوف او څینو نورو قضایاوو ته بحث انتقال شو، کله چې ضمني بحثونو اختتام وموند نو په ذکر شوو ایتونو کې دا دی بیا د منافقانو بحث پیل کېږي.

۲ـ په نژدې ایتونو کښې د صلاة الخوف بحث تېر شو چې مسلمانان پکښې په غوږ وهلي شوي وه چې د دښمنانو د مکرونو او دسیسو څخه مه بې غمه کېږئ او په خپله وسله او جنګي سامانو باندې زیاته پاملرنه وکړئ، په دې ایتونو کښې ارشاد کېږي چې ستاسو د دښمنانو مکرونه یوازې د جنګ په حالاتو پورې انحصار نه لري، بلکې هغوی په هر حالت کښې تاسو ته د ضرر رسولو اراده لري او د خپلو جاسوسانو او ارتباطیانو په سلسله غواړي چې تاسو لا څه چې ستاسو پیغمبر ﷺ هم په خطاکاریو باندې اخته کړي. تاسو خو دغې لاندې قیصې ته لږ څه توجه وکړئ. لنډه دا چې هلته د ګرم جنګ بیان وه او دلته سوړ جنګ شرحه کېږي.

شان نزول

د ذکرو شوو ایتونو په شان نزول کښې څو حادثې د متعددو روایتونو په ضمن کښې مفسرینو کرامو او محدثینو کرامو لیکلي دي، مګر په دقیق نظر سره څرګندیږي چې د ټولو حادثو مرجع دوه قیصو ته کېږي، چې یوه د خیانت قیصه ده او بله د غلا قیصه، موږ په دې مقام کښې د هرې یوې قیصې د عمده مطالبو په لیکنه باندې اکتفاء کوو ترڅو د ایتونو په تفسیر کښې راسره لاس وکړي.

د خیانت قیصه

یو سړی وه چې طعمه نومېده او کلمه طیبه یې ویلې، خپل خان یې مسلمان معرفي کاوه. نوموړي سړي ته یوه یهودي یوه زغره امانته کېښودله، او د خپل کور په کوم خای کښې چې نوموړي زغره وساتله هغه خای یهودي ته هم معلوم وه. بله ورځ د نوموړي څخه یهودي د خپل امانت غوښتنه وکړه، خو نوموړی پرې منکر شو چې زما سره تا بالکل څه شی د امانت په توګه نه دی اینښی.

یهودي خپل قومیان او دوستان راټول کړه او ورته یې وویلې چې ماته د نوموړي په کور کښې د خپل امانت د ساتنې ځای هم معلوم دی چې په فلانې ځای کښې مو دفن کړی دی، راځئ چې د نوموړي کور ته ورشو او امانت ترې بیا وغواړو.

نوموړی طعمه ناسې خبر شو چې اوس یې کور تالاشي کېږي، نو امانته زغره یې د ابو مُلیل کور ته ورواچوله چې د ده په کور کښې یې هیڅ موندنه نه کړي.

هیڅ د پلټنې په ترځ کښې د نوموړي په کور کې نه بلکې د ابو مُلیل په کور کښې مونده کړه. نه به وایي چې یهودي په نوموړي باندې غلطه دعوه کړې وه او په ناحقه باندې یې د خیانت د اتهام لاندې راوستلی وه او اصل امانتګری او یا غل ابو مُلیل وه!

نوموړي طعمه خپل قومیان او څه انصار مسلمانان نبي کریم ﷺ ته بوتله او ورته یې وویلې چې یهودي کافر په مسلمان باندې دروغ تړلي دي او بې ځایه د مسلمانانو نوم بدي کوي، ای د الله ﷺ پیغمبره! زمونږ هیله دا ده چې ته ټولو خلکو ته د طعمه پاکي او دینداري اعلان کړې او ملامته په یهودي باندې ورواچوي چې په نوموړي یې ناحقه دعوه کړې وه.

امکان لري چې نبي کریم ﷺ به ذکر شوي اعلان ته زړه نا زره وه چې د طعمه په برائت باندې خلک خبر کړي او ټوله ملامته سراسري په یهودي باندې ورواچوي، چې ذکر شوي ایتونه نازل شوه او ټوله ماجرا ښه پوره شرحه شوه[1].

سوال جواب

که څوک وایي چې: ایا په ذکره شوې قیصه کښې د ابو ملیل څخه پوښتنه ونه شوه؟

مونږ وایو چې: زمونږ په نظر خو نه ده راغلې چې د ده څخه به پوښتنه شوې وي خو بالفرض که ابو مُلیل د استنطاق لاندې راغلی وي هم هغه ته څه داسې خبره څرګنده نه وه چې موضوع درباندې حل شوې وی، ځکه چې ده ته خو د زغرې ورا‌چونکي اشخاص معلوم نه وه چې څوک دي، طعمه دا کار کړی دی او که بل غله؟ او بالآخره پخپله ابو مُلیل هم د اتهام لاندې راتلای شو، مګر دا بېله خبره ده چې یهودي درباندې دعوه ونه کړه.

د غلا قیصه

څو ورونړه چې بِشر، بُشَیر او مبشر نومېده، او د أبیرق زامن وه. دوی د رفاعه رضی الله عنه د کوره څه خوراکي شیان او زغره غلا کړې وه. رفاعه رضی الله عنه د خپل وراره (قتاده رضی الله عنه) په ذریعه په غله پسې پلټنه وکړه، د څه شواهدو وروسته یې په بشر باندې اشتباه راغله چې د شپې یې په کور کښې رڼا لیدلې شوې وه. بشر د غلا پړه په لبید رضی الله عنه باندې ورواچوله چې دا کار مونږ نه دی کړی هغه کړی دی، مونږ ځکه بېګاه شپه په خپل کور کښې رڼا کړې وه چې څه ضرورت مو درلوده، رڼا خو د غلا دلیل

(۱) تفسیر الطبري ج۴ ص۲۶۸

نه دی. خو کله چې لبید وریاندې توره راوویستله نو د خپلې خبرې څخه منکر شو، چې ما ته غل معلوم نه دی.

بیا بشر خپل خان ته د برائت ورکولو په خاطر څه جرګه راټوله کړه چې په جرګه کښې د بشر د نره زوی أسیر بن عروه هم شامل وه چې ډېر چالاکه او خوله ور سړی وه.

ذکره شوې جرګه یې نبي کریم ﷺ ته بوتله چې د خپل خان دپاره ترې برائت واخلي او ټوله ملامته په قتاده ﷺ باندې ورواچوي چې بې دلیله یې په مونږ باندې د غلا دعوه کړې ده.

نبي کریم ﷺ قتاده ﷺ په قهر امېزه لهجه باندې مخاطب کړ چې په څه دلیل سره په بشر او د ده په وروڼو باندې د غلا اتهام لګوې؟ نو ذکر شوې ایتونه نازل شوه او غل څرګند شو چې بشر دی[۱].

تبصره

مونږ ته داسې بریښي چې ذکر شوې ایتونه به د دواړو حادثو د پېښېدلو څخه وروسته نازل شوي وي، چې دغه یوه منافق به هم په امانت کښې خیانت کړی وي او هم به یې د رفاعه ﷺ د کوره غلا کړې وي. خکه چې ځینې مفسرین کرام وایي چې یوازې بُشَیر غلا کړې وه، چې کنیه نوم یې ابو طعمه وه، او پلار یې اُبیرق نومېده[۲].

او څه لرې نه ده چې د ځینو راویانو د پلوه د "ابو" توری غورزولی شوی وي او ټوله قیصه یې د ابو طعمه په عوض د طعمه په نامه باندې شرحه کړې وي. مونږ خکه ګومان کوو چې په دواړو قیصو کښې جنایتکار یو سړی دی چې:

الف: په ایتونو کښې د ذکر شوي جنایتکار څخه په ﴿ خَوَّانًا أَثِيمًا ﴾ سره تعبیر کړی شوی دی، چې د جنایت په تکرار باندې دلالت کوي چې جنایت یې بالکل طبیعت جوړ شوی وي.

ب: یو ځل عمر الفاروق ﷺ د یوه غله د لاس په پرېکولو باندې حکم وکړ، د غله مور راغله او ژړل یې چې دا ځل یې عفوه کړه او دا یې لمړنی ځل غلا ده، بیا به غلا نه کوي.

خلیفه ﷺ وویلې چې: «كَذَبْتِ إِنَّ اللهَ لَا يُؤَاخِذُ عَبْدَهُ فِي أَوَّلِ مَرَّةٍ»[۳] دروغ وایې (چې دا یې اوله غلا ده)، یقیناً الله ﷻ خپل بنده په اول ځل کښې نه نیسي (نه یې رسوا کوي نو کله چې ستا د زوی غلا رسوا شوه نو معلومه شوه چې نور جنایات یې هم کړې دی).

نو د اُبیرق زوی هم خکه رسوا شو چې حرفوي جنایتکار وه.

د توجه وړ څه شرحه

څرنګه چې د احکامو په استنباط کښې د ایتونو شان نزولونو ته او د احادیثو مواردو ته نه کتلی کېږي، بلکې عمومي مفاهیم په نظر کښې نیولی کېږي، نو الله ﷻ د ذکر شوو دواړو حادثو

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۳۳
(۲) تفسیر القرطبي ج۵ ص۳۷۵
(۳) البحر المحیط ج۴ ص۵۹

په باره کښې راتلوونکې دولس ایتونه نازل کړه[۱]، ځکه چې دواړه حادثې په زښتو ډېرو مفاسدو باندې مشتملې دي، لاندې څو مفاسد یې د مثال په توګه ولولئ:

الف: یو سړي (چې خپل خان یې مسلمان معرفي کاوه) غلا وکړه او یا یې په امانت کښې خیانت وکړ، نو د خپل خان دپاره یې د خائن او اثیم (ګناهګار) لقب وګاټه.

ب: خپله ګناه یې په بل چا باندې (چې د ګناه څخه ناخبره وه) ورواچوله او د تهمت لاندې یې واقع کړ.

ج: نور خلک یې راغونډ کړه چې په شعوري یا لا شعوري توګه یې د نبي کریم ﷺ په حضور کښې تزکیه کړي او د ناحقې خبرې تائید یې وکړي.

د: زیار یې ووېست چې نبي کریم ﷺ تېر باسي او غلطه فیصله ترې واخلي، حال دا چې الله ﷻ قرآن کریم د دې دپاره نازل کړی دی چې د ټولو خلکو قضایا ـکه څه هم مسلمان نه ويـ په حقه فیصله شي.

هـ: نوموړی جنایتکار او د ده همکاران دعوت کړی شوه چې توبه تائب شي او الله ﷻ ته خپل معذرت وړاندې کړي. کله چې نوموړي جنایتکار د توبې دعوت قبول نه کړ نو طبعًا د نورو جنایتونو هم مرتکب شو، تر دې چې د مسلمانانو د صف څخه بهر شو او د مشرکانو په صف کښې ودرېد.

و: په پای کښې نوموړی جنایتکار د کفر په حالت باندې مړ شو ـفَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای پیغمبره! مونږ په تاباندې ربښتیانی کتاب د دې دپاره درنازل کړی دی چې ته د ټولو خلکو په منځکښې عدالت قائم کړې، که څه هم هغوی مشرکان او یا یهودان او بل څوک وي، مګر خیني خلک شته چې تا د عدالت قائمولو ته نه پرېږدي او غواړي چې ما أنزل الله د پښو لاندې شي او ته د هغوی د غوښتنې په مطابق فیصله وکړې ترڅو ګناهګار بریٔ الذمه شي او بریٔ الذمه د اتهام لاندې واقع شي. او بالآخره دوی غواړي چې ستا غونډې شخصیت د خپلو خانونو دپاره مدافع وکیل جوړ کړي.

۲ـ نو ای پیغمبره! پام کوه چې د خیانتکارانو دپاره خپل خان مدافع وکیل جوړ نه کړې او په خیانت باندې یې پرده وروانه چوې. او په ناخبرۍ کښې که ستا د پلوه د هغوی مدافعې ته څه قلبي میل پېښ شوی وي نو د هغه په باره کښې د الله ﷻ ښښنه وغواړه، الله ﷻ ښښونکی او مهربان دی.

۳ـ که څه هم ای پیغمبره! ته په قلبي میلان باندې نه نیول کېږې خصوصًا چې یوه ډله مسلمانان درته په لا شعوري توګه غلطه مشوره درکړي، مګر د لاندې وجوهو د کبله په تاباندې د استغفار امر وکړی شو:

(۱) اسباب النزول للواحدي ص ۱۲۰

الف: ترڅو د غلطې مشورې خاوندان په غوږ ووهلی شي چې دوی د تحقیق څخه په غیر په څه دلیل د خیانتکار ملګري وکړه او غلطه مشوره یې ورکړه؟ ایا خیانتکار ته دا خبره تزکیه ورکولی شي چې مقابل طرف یې یهودي وه؟

ب: ترڅو په راتلونکې کښې مسلمانان پام وکړي او د خیانتکارانو په غوږو خبرو باندې تېر نه وځي او تاته غلطه خبره ونه کړي.

ج: بالآخره چې ترڅو د قیامت د ورځې پورې د امت حاکمان تا پسې اقتداء وکړي او د غلطو خبرو د منلو څخه استغفار وغواړي، او په فیصلو کښې صرف د موضوع حقانیت د نظر لاندې ونیسي او د قرابت او نورو اړیکو د تاثیر لاندې رانه شي.

۴ـ ای پیغمبره! یو ځل بیا واوره چې د خیانتکارانو دفاع ونه کړې، ځکه چې د دوی څخه دفاع کول د محبت څخه نمایندګي کوي، حال دا دی چې الله ﷻ هیڅ خیانتکار او ګناهګار محبوب نه ګڼي، بلکې په دوی باندې خپل غضب نازلوي نو تاته په کار دي چې ته هم د دوی سره د محبت په عوض لله في الله بغض وکړې.

او ولې به خیانتکاران د الله ﷻ په نزد باندې غضب کړی شوي او ممقوت نه وي چې دوی د خلکو څخه شرمېږي او په پټه کښې د شپې ناجائزه خبره غوټه کوي، اما د الله ﷻ څخه شرم نه کوي او په باطلو باندې اتفاق کوي، حال دا چې په همغه وخت کښې هم الله ﷻ په علم او قدرت سره د دوی سره وه کوم وخت چې دوی ناجائزه خبره غوټه کوله چې خیانتکار بری الذمه کړي او د جنایت پېټی په بل چا باندې ورواچوي. که اراده یې شوې وی نو خای په خای به یې هلاک کړي وی، الله ﷻ خو په هر شي باندې په علم او قدرت سره احاطه کړې ده او هیڅ شی ترې نه پټېدلی شي او نه یې د قدرت څخه وتلی شي.

توضیحات

۱ـ په دې مقام کښې الله ﷻ د وحې څخه په ﴿ بِمَآ أَرَىٰكَ ٱللَّهُ ﴾ سره تعبیر وکړ ځکه چې نبي کریم ﷺ ته د وحې علم، چې د هر حیثه د شکونو او شبهاتو څخه پاک دی، داسې وه لکه چې ده یو شي په سترګو باندې لیدلی وي، برابره خبره ده چې جلي (ښکاره) وحې وي او یا خفي (پټه) وحې وي.

پاتې شوه دا خبره چې نبي کریم ﷺ په هغو قضایاوو کښې چې په هغو کښې به وربانډې وحې نه وه ورنازله شوې په اجتهاد سره حکم کاوه او که څنګه؟

نو دلته تحقیقي خبره دا ده چې نبي کریم ﷺ د ضرورت په وخت کښې په خپل اجتهاد باندې هم حکم کاوه، لکه چې پخپله فرمایي: «إِنِّي إِنَّمَا أَقْضِي بَيْنَكُمْ بِرَأْيِي فِيمَا لَمْ يُنْزَلْ عَلَيَّ فِيهِ»[1] یعنې: یقیناً زه بې شکه ستاسو په منځکښې په خپلې رایې سره فیصله کوم خو په هغې قضیه کښې چې په هغې کښې په ما باندې وحې نه وي نازله شوې.

(۱) سنن ابي داوٗد ج۲ ص۱۴۹

نبوي اجتهاد

٢ـ هوا د نبي کريم ﷺ اجتهاد دا امتياز درلود چې که څه خطايي به پکښې واقع شوه نو د الله ﷻ د پلوه به تصحيح کېده، لکه د بدر د بنديانو په باره کښې چې تصحيح شو [الأنفال: ۶۷]. اما د أمت د مجتهدينو اجتهاد دا امتياز نه لري، په دوی کښې چې څوک خطا شوی دي نو خطاګانې بې پتې پاتې دي، د همدې کبله اجتهادي حکم يقيني نه دی بلکې ظني دی.

سوال جواب

٣ـ که څوک وايي چې: په دې مقام کښې د نبي کريم ﷺ څخه څه عصيان واقع شوی وه چې الله ﷻ ورته په استغفار سره امر وکړ؟

مونږ وايو چې: د دغه سوال جواب خو د [البقرة:٣٧] ايت لاندې تېر شوي دي او دلته هم ورته د مطلب په خلاصه کښې څه اشاره شوې ده، خو د دې سره‌سره لاندې څه نوره توضيح وراضافه کوو:

الف: ځينې مفسرين کرام وايي چې دلته د ﴿ وَٱسْتَغْفِرِ ٱللَّهَ ﴾ څخه مطلب دا دی چې: هغو خلکو ته د الله ﷻ څخه بښنه وغواړه کومو چې د خائن په باره کښې تاته شفاعت کاوه او د هغه برائت يې غوښت[1]. مګر دا معنی متبادره نه ده.

ب: شايد چې دلته د هغې توندې لهجې څخه استغفار مطلب دی چې نبي کريم ﷺ پرې د قتاده رضی الله عنه سره خبرې وکړې، او يا به د نبي کريم ﷺ په خيال کښې تېره شوې وي چې همدا يهودي ملامته دی[2].

په هر تقدير، ذکر شوي دواړه مسئلې د عادي خلکو دپاره څه ګناه نه ده خو د نبي کريم ﷺ د عالي شان سره داسې وګڼله شوه چې بايد د الله ﷻ څخه ترې بښنه وغوښتله شي ترڅو ورته په راتلونکې کښې څوک د دغسې ناحقې فيصلې تمه ونه کړي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

٤ـ که څوک وايي چې: د ﴿ وَلَا تَكُن لِّلْخَآئِنِينَ خَصِيمًا ﴾ او د ﴿ وَلَا تُجَـٰدِلْ عَنِ ٱلَّذِينَ يَخْتَانُونَ ﴾ څخه خو معلومېږي چې نبي کريم ﷺ د خيانتکار او د ده د همکارانو څخه هم دفاع کړې وه او هم يې د دوی په مقابل طرف باندې ملامته وراچولې وه، نو څکه الله ﷻ ترې منعه کړه؟

مونږ وايو چې: د يو شي څخه منعه کول دا غوښتنه نه کوي چې منعه کړی شوي شخص دې په هغه ممنوعه شي باندې مبتلا وي، لکه چې الله ﷻ د لقمان عليه السلام د خولې څخه حکايت کوي چې: ﴿ يَـٰبُنَىَّ لَا تُشْرِكْ بِٱللَّهِ ﴾ [لقمان: ١٣] يعني: ای زما زوي ګوته‌ا د الله ﷻ سره شريک مه ودروه.

---

(١) التفسير الکبير ج١١ ص٣٢
(٢) روح المعاني ج٥ ص١٤٠

نو څه لرې نه ده او د نبوت د منصب سره منافي نه ده چې نبي کریم ﷺ د خیانتکارانو په ګټه باندې د ذره میلان پیدا شوی وي او یا یې لا قصد هم کړی وي، خو الله ﷻ لطف وکړ او موضوع یې ورته ځرګنده کړه[۱] او په ناحقه فیصلې باندې مبتلا نه شو.

﴿ هَٰٓأَنتُمۡ هَٰٓؤُلَآءِ جَٰدَلۡتُمۡ عَنۡهُمۡ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا فَمَن يُجَٰدِلُ ٱللَّهَ عَنۡهُمۡ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ أَم مَّن يَكُونُ عَلَيۡهِمۡ وَكِيلٗا ۝١٠٩ وَمَن يَعۡمَلۡ سُوٓءًا أَوۡ يَظۡلِمۡ نَفۡسَهُۥ ثُمَّ يَسۡتَغۡفِرِ ٱللَّهَ يَجِدِ ٱللَّهَ غَفُورٗا رَّحِيمٗا ۝١١٠ وَمَن يَكۡسِبۡ إِثۡمٗا فَإِنَّمَا يَكۡسِبُهُۥ عَلَىٰ نَفۡسِهِۦۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمٗا ۝١١١ وَمَن يَكۡسِبۡ خَطِيٓـَٔةً أَوۡ إِثۡمٗا ثُمَّ يَرۡمِ بِهِۦ بَرِيٓـٔٗا فَقَدِ ٱحۡتَمَلَ بُهۡتَٰنٗا وَإِثۡمٗا مُّبِينٗا ۝١١٢ ﴾

[۱۰۹] خبردار تاسو ای دغو کسانو (چې د خائنانو ملګري کوئ) د دوی څخه په حقیر ژوند کښې جګړه (دفاع) کوئ. نو د دوی څخه به د قیامت په ورځ د الله ﷻ سره څوک جګړه (دفاع) وکړي یا به څوک وي چې (په همدې ورځ کښې) په دوی باندې وکیل جوړ شي (هیڅوک به نه وي).

[۱۱۰] او هغه څوک چې بد کار وکړي او یا په خپل خان باندې ظلم وکړي، بیا د الله ﷻ څخه بښنه وغواړي نو الله ﷻ به بښونکی (او) مهربان مونده کړي.

[۱۱۱] او هغه څوک چې ګناه کسب کړي نو یقیناً هغه یې په خپل خان باندې کسب کوي (ضرر یې یوازې په همده باندې دی). او الله ﷻ پوه (او) د حکمت څښتن دی.

[۱۱۲] او هغه څوک چې خطاکاري یا ګناه کسب کړي بیا پرې بې ګناه سړی وولي (متهم کړي) نو بې شکه چې (همدغه څوک) د بهتان او ښکاره ګناه متحمل شو.

د مطلب خلاصه

۱ـ په دې ایتونوکې د ارشاداتو مخه جنایتکارانو او د هغوی همکارانو ته وراړوله شوې ده چې باید هر څوک د خپل خان غم وخوري او په دې دنیا کښې د ګناه څخه توبه تائب شي.

یعنې: ای هغو کسانو (چې تاسو د جنایتکارانو پلوي کوئ او غواړئ چې د دنیاوي عذاب څخه یې بچ کړئ او بالآخره په ګناهونو باندې یې پرده واچوئ! د دې خبرې جواب راکړئ چې د قیامت په ورځ به د دغو خیانتکارانو څخه د الله ﷻ په حضور کښې څوک دفاع وکړي؟ او څوک به یې په ګناهونو باندې پردې واچوي؟ او یا به یې څوک مدافع وکیل جوړ شي؟ ایا هلته تاسو دا کار کولی شئ؟

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۲۷۹

نو کله چې تاسو د هغوی د قیامت په سخته ورځ کښې دفاع نه شئ کولی نو په دنیا کښې هم د دوی دفاع څخه لاس واخلئ، ځکه چې:

الف: اول خو تاسو د دوی جنایت پټولی نه شئ، الله ﷻ به یې رسوا کړي، لکه چې په ذکرو شوو قیصو کښې یې د جنایتکارانو اصلي څېرې بربنډې کړي.

ب: که بالفرض الله ﷻ یې په دنیا کښې رسوا نه کړي نو د آخرت د عذابه خو نه شي خلاصېدلی، او دا څه دوستي نه ده چې د دنیاوي لنډ عذاب او لږ خجالت څخه یې په ځنګ کړي خو د آخرت د لوی عذاب او غټې رسوائۍ سره یې مخامخ کړي.

د قیامت په ورځ لکه څنګه چې تاسو د هغوی په ګټه کار نه شئ کولی هغوی هم ستاسو په ښه نه درځي. نو بهتره دا ده چې تاسو ټول توبه تائب شئ او په خپلو کړو باندې پښېماني ښکاره کړئ، او دا ځکه:

اول: هرڅوک چې متعدي جنایت وکړي او یا د لازم جنایت مرتکب شي، بیا د الله ﷻ څخه ښښنه وغواړي او په خپلو کړو باندې پښیمانه شي نو الله ﷻ به ښښونکی او مهربان مونده کړي، او ښښه به یې په خپل زړه کښې وګوري چې د ګناه څخه به یې نفرت راځي مګر دا کار صرف دنیا پورې ځانګړی دی، په آخرت کښې د چا توبه نه قبلېږي.

دوهم: هرڅوک چې څه ګناه وکړي نو هغه صرف د همده په اوږو باندې بارېږي او بل څوک یې نه شي متحمل کېدلی، همدا د حکمت غوښتنه ده او الله ﷻ ته هر څه معلوم دي.

نو ای د غلو او ټګانو همکارانو! د خپلو ځانونو غم وخورئ، هغوی تاسو د الله ﷻ د عذابه نه شي خلاصولی نو په تاسو باندې څه شوي دي چې په لوی لاس د بل چا په هکله خپل ځانونه د الله ﷻ په عذاب باندې اخته کوئ؟.

درېم: خصوصاً د داسې غلو ټګانو سره همکاري کوئ چې تاسو یې په خپلو سترګو باندې ګورئ چې ګناه پخپله کوي او بیا پرې یو ناخبره سړی متهموي چې دا ده کړې ده. ایا تاسو په دومره ښکاره او لویه ګناه کښې ګډون او همکاري کوئ؟ که بالفرض په تاسو باندې څوک تهمت ولګوي څومره به خپه شئ؟

یا په بل عبارت: تهمت لګول په خپل ذات کښې هم لویه ګناه ده، خو څوک چې په خپله ګناه بل څوک تورنوي نو دا ډېره لویه ګناه ده چې د هیڅا څخه پټه نه ده.

توضیحات

۱ـ کسب هغه عمل ته ویل کېږي چې څوک پرې یا ګټه راکش کوي او یا پرې د ضرر څخه ځان ساتي. که څه هم په ځینو وختونو کښې بالعکس نتیجه ورکوي، یا ګټه په تاوان تمامه شي او یا په تاوان کښې ګټه ترلاسه شي، په هر تقدیر کسب په بندګانو پورې ځانګړی دی او الله ﷻ ته یې نسبت کول صحت نه لري[١].

[١] التفسیر الکبیر ج١١ ص٣٨

د گناه نومونه

۲_ گناه (عصیان) د څو لحاظونو په اعتبار سره لاندې پنځه نومونه لري:

الف: سَيِّئَة: چې د " سوء" څخه اخستله شوې ده، " سوء" بدۍ ته وايي[1] او هره يوه گناه بد او ناکاره شی دی.

ب: " ظُلْم: تیارې ته وايي چې په مقابل کښې يې "نُور" رڼا استعمالېږي[2] او هره يوه گناه يو ډول تیاره ده.

ج: "إثْم: چې اصلا ټالولو ته وايي[3]، او په هره يوه گناه کښې د الله ﷻ د رضا د ټالېدلو خطره شته.

د: "خَطِيئَة. چې د خطا څخه جوړه شوې ده[4]، په هره يوه گناه کښې د شرعي حکم خطا کول (پرېښودل) نغښتي دي.

ه: "ذَنْب: چې اصلاً لکۍ ته وايي[5]، هره يوه گناه په گناهکار پورې نښتې وي، ته به وايي چې لکۍ ورته ترې جوړه شوې ده، تر دې چې د قيامت په ورځ به د هر غدار په کناټي باندې د يوه بيرغ په شکل ښکاره شي.

همدارنګه هغې گناه ته لازمه گناه وايي چې ضرر يې يوازې په گناهکار پورې خاص وي، لکه د روژې خوړل او داسې نور. او هغه گناه د متعدي گناه په نامه يادېږي چې ضرر يې د گناهکار څخه نورو خلکو ته هم تجاوز کوي، لکه غلا او غصب او داسې نور.

تبصره

۳_ ځينو مفسرينو کرامو په ﴿ وَمَن يَعْمَلْ سُوٓءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُۥ ﴾ کښې د "سُوْء" يعني "سَيِّئ" څخه متعدي گناه مطلب اخستې ده او د ظلم څخه يې لازمه گناه مراده کړې ده[6].

او ځينو مفسرينو کرامو په ﴿ وَمَن يَكْسِبْ خَطِيٓـَٔةً أَوْ إِثْمًا ﴾ کښې لاندې متعددې معناوې مرادې کړې دي[7]:

الف: "خَطِيئَة" يعني هغه گناه چې بې قصده وي، او "إثْم" يعني هغه گناه چې په قصد سره وي.

ب: "خَطِيئَة" لازمه گناه او "إثْم" متعدي گناه.

(۱) مفردات الراغب ص۲۵۲
(۲) مفردات الراغب ص۳۲۵
(۳) مفردات الراغب ص۵
(۴) مفردات الراغب ص۱۵۱
(۵) مفردات الراغب ص۱۸۴
(۶) التفسير الكبير ج۱۱ ص۳۷
(۷) البحر المحيط ج۴ ص۶۱

ج "خطیئة" صغیره گناه او "إثم" کبیره گناه.

د "خطیئة" یعني قصدي او غیر قصدي گناهونه او "إثم" یعني صرف قصدي گناه.

مگر موږ ته دا ښه ښکاري چې په دواړو ایتونو کښې ذکر شوي کلمات په عموم سره پرېښودل شي ترڅو ټولو گناهونو ته شامل شي. ځکه چې د تخصیص دپاره یې څه متبادر دلیل نشته.

د عربیت یو قانون

۴ـ که څه هم د ﴿ ثُمَّ يَرْمِ بِهِ ﴾ څخه وړاندې دوه شیان ذکر دي، چې یو "خطیئة" ده او بل "إثم" دی، خو په "به" کښې دواړو ته مفرد ضمیر راجع شو. او دا ځکه چې دواړه د "كُلُّ وَاحِدٍ" په اعتبار سره اخستل شوي دي[1].

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: د ذکرو شوو دواړو شیانو "خطیئة" او "إثم" څخه په هر یو باندې د بې گناه سړي متهم کول ښکاره گناه او تهمت دی، خصوصاً لا په هغه وخت کښې چې په دواړو باندې یې متهم کړي او بهتان ورپورې وتړي.

﴿ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّت طَّآئِفَةٌ مِّنْهُمْ أَن يُضِلُّوكَ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّآ أَنفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِن شَيْءٍ وَأَنزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُن تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا (١١٣) ﴾

[۱۱۳] او که چېرته د الله ﷻ فضل او رحمت (ای پیغمبره!) په تاباندې نه وی نو د دوی (دښمنانو) څخه په یوې ډلې قصد کړی وی چې تا بې لارې (خطا) کړي. او دوی (ستا په خطاکولو کښې) بل هیڅوک نه بې لارې کوي (نه شي بې لارې کولی) مگر خپل ځانونه (چې بې لارې توب یې پرې قوي کېږي) او دوی تاته د هر لړ ضرر هم نه شي دررسولی.

او الله ﷻ په تاباندې کتاب (قرآن کریم) او حکمت درنازل کړی دی. او هغه څه یې درښودلي دي چې پخوا ته داسې نه وې چې هغه دې زده وه. او د الله ﷻ فضل په تاباندې ډېر لوی دی.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای پیغمبره! ستا دښمنان همېشه تاند وهي او هلې ځلې کوي چې تا بې لارې کړي او په لا شعوري توگه درباندې ناحقه فیصله وکړي، ترڅو د یو پلوه خپلو ځانونو ته برائت ورکړي او خپل ځیني په بل بې گناه سړي باندې وروا چوي او د بله پلوه ستا د نبوت د تکذیب دپاره څه حجت او اسناد ترلاسه کړي چې که دې په رښتیا پیغمبر وی نو ولې به یې په ناحقه فیصله کولی.

[1] روح المعاني ج ۵ ص ۱۴۲

۲_ خو دوی دې په دې باندې پوه شي چې هیڅکله به په دغه شوم مرام کښې کامیاب نه شي او دا ځکه چې په تا باندې د الله ﷻ فضل او رحمت په دائمي توګه په شېبو شېبو ورېږي او سات په سات درته د دوی دسیسې افشاء کوي.

دا دی په همدې اېتونو کښې یې درته د دښمنانو لویه دسیسه افشا کړه او دوی یې درته خجالت کړه. که بالفرض دغه دسیسه یې نه وی افشاء کړې او فضل یې درباندې نه وی کړی نو په راتلونکې کښې به هم ستا په بې لارې کولو کښې د دوی پوره ډله مصروفه وی، خو د دې وروسته شاید چې بیا دې کار ته اقدام ونه کړي، ځکه چې اوس پوه شوه چې د دوی هلې ځلې بې نتیجې دي او بې د دې څخه چې فقط خانونه درباندې متضرر کړي نور څه نه شي کولی. او دا ځکه چې

الف: الله ﷻ په تا باندې قرآن کریم نازل کړی دی چې د قیامت د ورځې پورې د ټولو خلکو دپاره هدایت (لارښوونه) کوي او شخړې او لانجې یې حل کوي او حقائق ښکاره کوي.

برسېره پر دې، قرآن کریم داسې کتاب او جلي (ښکاره) وحې ده چې پخپله به خپل خان باندې دلیل دی او څوک ترې د عناد څخه په غیر انکار نه شي کولی.

ب: خفي وحې (احادیث) یې هم درپېرزو کړي دي. او ثبات او استقامت یې هم دربښلی دی چې خائنان دې نه شي بې لارې کولی.

ج: داسې څه یې درزده کړي دي چې هغه د نبوت څخه پخوا ستا زده نه وه او وریاندې نه پوهېدې، الله ﷻ دې په وخت سره د دښمنانو د زړونو څخه خبروي او شپېني مجالس یې درته افشاء کوي.

د: لنډه دا چې د الله ﷻ فضل په تا باندې ډېر لوی دی چې حوض کوثر یې درکړی دی او د کُبرې شفاعت خاوند یې ګرځولی یې او بالآخره د جنتیانو لویه برخه یې ستا اُمت ته منظوره کړې ده چې ستا د بهترې څخه دوی هم استفاده کولی شي چې ایمان درباندې راوړي.

توضیحات

۱_ که څه هم څینو مفسرینو کرامو لیکلي دي چې نبي کریم ﷺ ته د ثقیف د قبیلې څخه یوه جرګه ورغله او ورته یې وویلې چې مونږ به درسره بیعت وکړو خو مونږ ته به اجازه راکوې چې تر یو کاله پورې د خپل معبود (بوت) "عزی" عبادت وکړو. نو نبي کریم ﷺ د دوی پیشنهاد رد کړ او ذکر شوی ایت شریف نازل شو(۱).

مګر ظاهره دا ده چې دلته د ګمراه کوونکي ډلې څخه همغه ډله مطلب ده چې د خیانتګر په باره کښې نبي کریم ﷺ ته ورغلې وه چې نبي کریم ﷺ یې تبرئه کړي او د ده خیانت په بل بې ګناه سړي باندې وروا چوي.

(۱) زاد المسیر ج۲ ص۱۸۹

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: د ایت شریف څخه سرې ته په تبادر سره ذهن ته ورځي چې که د الله ﷻ فضل نه وی نو دوی به د نبي کریم ﷺ د خطا کولو قصد کړی وی ﴿ لَهَمَّت طَّآئِفَةٌ ﴾، حال دا دی چې قصد خو یې کړی وه مگر ناکام شوه؟

مونږ وایو چې:

الف: د دوی د قصد ناکامي داسې وګڼله شوه لکه چې د سره یې قصد هم نه وي کړی. یعني هلې ځلې یې پوچ شوې او معکوسه نتیجه یې ورکړه، ته به وایې چې خائنانو د نبي کریم ﷺ د بې لارې کولو قصد نه وه کړی بلکې فقط خپلو خانونو ته یې د تاوان اړولو قصد کړی وه.

ب: څه لرې نه ده چې مطلب یې دا وي چې که په تاباندې الله ﷻ فضل نه وی کړی او د خائنانو دسیسه یې نه وی شنډه کړې نو په راتلونکې کښې به دوی ستا د خطا کولو ډېر پلانونه په کار اچولي وی، خو چې کله د دوی ذکر شوی پلان ناکام شو نو ترڅو یې چې دا شرم په یاد وي بیا به دغسې د شرم پلان ته لاس وانچوي.

حکمت څه معنی؟

۳_ مونږ د [البقرة:۲۶۹] ایت لاندې لیکلي دي چې د حکمت کلمه په ډېرو معناوو باندې تفسیره شوې ده خو په ټولو معناوو کښې یې "ثبات" او "استقامت" پروت دی. نو په دې مقام کښې هم د ثبات او استقامت معنی ډېره په زړه پورې ښکاري، چې د خائنانو جرګو او مرکو د نبي کریم ﷺ ثبات او استقامت خراب نه کړی شو او د خپل دریغ څخه یې ونه شو ښوروللی.

﴿ لَّا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّن نَّجْوَىٰهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَٰحٍ بَيْنَ ٱلنَّاسِ ۚ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ ٱبْتِغَآءَ مَرْضَاتِ ٱللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١١٤﴾ وَمَن يُشَاقِقِ ٱلرَّسُولَ مِنۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ ٱلْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ ٱلْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِۦ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصْلِهِۦ جَهَنَّمَ ۖ وَسَآءَتْ مَصِيرًا ﴿١١٥﴾ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ ۚ وَمَن يُشْرِكْ بِٱللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿١١٦﴾ ﴾

[۱۱۴] د خلکو د جرګو څخه په ډېرو کښې (بلکې په ټولو کښې) خیر نشته مگر په هغې جرګه کښې چې په صدقه یا (شرعي) معروف کار (او بالآخره) یا د خلکو په منځو کښې په اصلاح باندې امر کوي (نو په دغو جرګو کښې په تفاوت سره خیر شته).

او هرڅوک چې دغه (ذکرې شوې جرګې) صرف د الله ﷻ د رضا د غوښتنې دپاره وکړې نو ډېر ژر به هغه ته لوی اجر ورکړو.

[۱۱۵] او هغه څوک چې د دې څخه وروسته د پیغمبر ﷺ سره عداوت کوي چې ده ته هدایت ښه څرګند شوی وي، او د مؤمنانو د لارې څخه په غیر د بلې لارې پیروي کوي، نو (نوموړی کس به) هغه خوا ته ورواړوو (هغه خوا به ورته اسانه کړو) چې دی ورواوښتی دی. او دوزخ ته به یې ورداخل کړو. او (دوزخ) د بېرته ورتاوېدلو د حیثه ډېر بد خای دی.

[۱۱۶] یقیناً الله ﷻ دا نه بښي چې د ده ﷻ سره شریک ودرولی شي (چې څوک پرې کافر شي) او د دې (کفر) څخه په غیر (نور ګناهونه) هغه چا ته وربښي چې هغه ته یې خوښه وشي.

او هر څوک چې د الله ﷻ سره شریک ودروي (پرې کافر شي) نو بې شکه هغه کس په ډېرې لرې ګمراهۍ سره ګمراه شو (چې هیڅکله به سمه لاره مونده نه کړي او ورخ په ورخ به ترې لرې اووځي).

د مطلب خلاصه

۱ــ یعنې: ای پیغمبره! څرنګه چې د خیانتکارانو ډلو ستا د تېر ویستلو دپاره په پټه کښې د شپې جرګه وکړه چې خانونه تبرئه کړي او په یوه بې ګناه سړي باندې د جنایت پېټی ورواچوي او بالآخره په جنګ او ځپلمنځي عداوت باندې یې اخته کړي، نو مسلمانانو ته هدایت وکړه چې د فساد د جرګو څخه خانونه وژغوري او د خیر جرګو ته متوجه شي. د لاندې جرګو څخه په غیر نورې ټولې د فساد جرګې دي:

الف: هغه جرګه چې په هغې کښې د بې وزلو سره د کومک خبره غوټه شي او د بې چاره ګانو د چاره سازۍ پروګرام پکښې تصویب شي.

ب: هغه جرګه چې په هغې کښې شرعي پېژاندل شوی شی د بحث لاندې وي چه اقلاً هغه په شریعت کښې جواز ولري، او ممنوع نوي.

ج: هغه جرګه چې په هغې کښې د خلکو د لانجو او جګړو مخه نیوه کېږي او د روغې جوړې لارې چارې پکښې سنجولې کېږي.

۲ــ نو هرڅوک چې د ذکرو شوو جرګو څخه په کومه یوه کښې صرف د الله ﷻ د رضا دپاره برخه واخلي نو هغوی ته به مونږ د موضوعاتو او اخلاصونو په تفاوت سره لوی اجر ورکړو چې په دنیا او آخرت کښې به ترې مستفید شي، دا د مسلمانانو طریقه ده چې ټول مسلمانان ورباندې متفق دي، نو هرڅوک چې همدغه د مسلمانانو لاره پرېږدي او د پیغمبر ﷺ په مقابل طرف کښې ودرېږي، او یا په بل عبارت: د پیغمبر ﷺ په عداوت او دښمنۍ باندې مبتلا شي، نو هغه ته به مونږ توفیق ورنه کړو او په کومه لاره چې روان دي په همغې لارې باندې به یې روان کړو او کومې لارې ته یې چې شا کړیده هغې لارې ته به یې مخه راوا نهړوو، تردې چې بالآخره به یې دوزخ ته ورداخل کړو چې ډېر ناکاره خای دی، او نوموړي شخص د خان دپاره ګټلی دی.

۳_ او دا خکه چې د پیغمبر ﷺ سره عناد کول کفر او د مشرکانو سره پیوستون دی. او الله ﷻ هره ګناه ښښي چې اراده یې وشي مګر د کفر او شرک ګناه د دې کبله نه ښښي او نه ورته اراده کوي چې د الله ﷻ د رحمت لاندې نه راخي او د رحمت څخه په ډېره لرې مسافه کښې واقع ده.
لیکن دا چې څومره د چا عداوت د پیغمبر ﷺ سره اضافه کېږي او څومره چې څوک د مسلمانانو د لارې څخه لرې کېږي، په هماغې اندازه به د الله ﷻ د رحمت څخه هم لرېوالی مونده کوي او د مغفرت چانس به یې د لاسه اوځي.

توضیحات

۱_ د "النَّجْوَى" د کلمې په اصلیت کښې لاندې دوه نظره نیولی شوي دي[1]:
الف. چې "النَّجْوَى" د "نَجْوَةٌ" د اصل څخه وي او "نَجْوَةٌ" _لکه "ثَمْرَةٌ"_ د لوړ مکان معنی ورکوي، ته به وایي چې د سیلابونو څخه یې نجات موندلی دی.
ب. چې "النَّجْوَى" د "نَجَاءِ" د اصل څخه وي، "نَجَاءِ" جدا کېدلو او خلاصون ته وایي.
په هر تقدیر، د "النَّجْوَى" کلمه یا مصدر او یا اسم مصدر ده، چې د هغو پټو خبرو او ویناوو په کولو کښې استعمالېږي چې سړی یې د خلکو څخه د راز په شکل ساتي. مګر کله-کله هغو دوه کسانو یا ډېرو کسانو ته هم د "نَجْوَى" لقب ورکولی کېږي چې ذکرې شوي د راز په ویناګانو کښې سره اشتراک لري الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَإِذْ هُمْ نَجْوَىٰ ﴾ [الإسراء: ۴۷] یعنې: الله ﷻ ته د کافرانو هغه حالت هم معلوم دی چې کله دوی جرګه وه او په خپلو منځو کښې یې د نبي کریم ﷺ په ضد د راز خبرې کولې.
په دې مقام کښې همدغه وروستنی استعمال د وراندې ببرته سره ښه پیوند اخلي چې حاصل یې داسې کېږي: د خلکو په ډېرو جرګو کښې خیر نشته، مګر هله پکښې خیر شته چې د لاندېنیو درېو کارونو څخه پکښې یو کار مطرح وي او د عملي کولو په صورت کښې یې پکښې بحث وکړی شي.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: د ایت شریف څخه سړي ته ذهن ته ورځي چې د ډېرو جرګو د جملې څخه صرف همدغه درې جرګې د خیر جرګې دي. حال دا چې مطلب خو داسې برېښي چې د ټولو جرګو څخه لرې وي او که ډېرې همدغه درې جرګې د خیر جرګې دي. نو پوښتنه دا ده چې د څه حکمت په منظور د ﴿ لَّا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّن نَّجْوَاهُمْ ﴾ په عوض "لَا خَيْرَ فِي نَجْوَاهُمْ" نازل نه کړی شو؟
مونږ وایو چې: د ﴿ كَثِيرٍ ﴾ قید د احتراز دپاره نه دی لکه چې د سوال کوونکي ذهن ته ورځي بلکې د واقع د بیان دپاره دی، نو د مطلبي معنی په مرادولو کښې څه خنډ نه واقع کېږي چې د

[1] مفردات الراغب ص ۵۰۲

ذکرو شوو درېوو جرګو څخه په غیر نه په دېرو جرګو کښې خیر شته لکه چې مسدستي وریاندي خلک اخته دي، او نه به يې په لږو جرګو کښې خير وي که بالفرض لږې جرګې يې کولی.

د ایت ارشاد

۳ـ ذکر شوی ایت شریف مونږ ته ارشاد کوي چې صدقه، معروف او خپلمنځي اصلاح، دریواړه کارونه په ډله ییزه توګه ښه موثر واقع کېږي نو باید مسلمانان په هره زمانه کښې یو ټولګی ولري چې هغوی امر بالمعروف او نهي عن المنکر د وظیفې په ډول اجراء کړي، لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ ﴾ [آل عمران: ۱۰۴] یعنې او ضرور ستاسو څخه دې یو ټولګی موجود وي چې خیر ته بلنه کوي او په نېکو امر کوي او د بدو څخه منعه کوي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک وايي چې: د معروف کلمه خو ټولو شرعي کارونو ته شامله ده، لکه څنګه چې د "مُنْكَرْ" کلمه ټولو بدو (غير شرعي) کارونو ته شامله ښکاري، نو په دې کښې څه حکمت دی چې په دې مقام کښې د "مَعْرُوفْ" د کلمې څخه د "صَدَقَة" کلمه وړاندې ذکره شوه او "اصلاح بین الناس" ترې وروسته ذکره شوه او یوازې په معروف سره اکتفاء ونه کړی شوه؟

مونږ وايو چې:

الف: د دې درېواړه برې صراحت وکړی شو چې د دواړو اهمیت زښت ډېر دی. لاندې خو احادیث د ښه وضاحت درېواړه ولولئ:

اول: نبي کريم ﷺ فرمايي: «إِنَّ الصَّدَقَةَ لَتُطْفِئُ غَضَبَ الرَّبِّ وَتَدْفَعُ مِيتَةَ السُّوءِ»[۱] یعنې: یقیناً صدقه د رب العالمین (د) غضب (اور) مړ کوي او د مرګ د بد حالتې مخه نیسي.

دوهم: یو ځل نبي کريم ﷺ وفرمایل: «أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَفْضَلَ مِنْ دَرَجَةِ الصِّيَامِ وَالصَّلَاةِ وَالصَّدَقَةِ» یعنې ایا تاسو نه خبروم د روژې او لمانځه او صدقې د درجې څخه په افضل عمل سره؟ صحابه کرامو ؓ وویلې چې «بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ» ولې نه یا رسول الله! نو ویې وفرمایل چې: «إِصْلَاحُ ذَاتِ الْبَيْنِ وَفَسَادُ ذَاتِ الْبَيْنِ الْحَالِقَةُ»[۲] (دغه افضل عمل) د خپلمنځي اختلاف اصلاح کول دي. او خپلمنځي فساد (د حسناتو خرېوونکی دی.

درېیم: نبي کريم ﷺ فرمايي: «لَيْسَ الْكَذَّابُ الَّذِي يُصْلِحُ بَيْنَ النَّاسِ فَيَنْمِي خَيْرًا أَوْ يَقُولُ خَيْرًا»[۳] یعنې: هغه څوک دروغژن نه دی (نه ګناهګاریږي) چې د خلکو په منځکښې اصلاح کوي نو ...

---

(۱) جامع الترمذي ج۱ ص۱۴۴

(۲) سنن ابي داود ج۲ ص۳۱۷

(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۳۷۱

طرف نه د بل طرف څخه) یوه د خیر خبره ورسوي او یا یې ورته د خیر خبره وکړي (حال دا چې د بل طرف څخه یې نه وي اورېدلې)

ب. ترڅو چې د شان نزول په قیصه باندې د اول څخه تر آخره پورې ښه تطبیق شي.

ځکه چې غلا او خیانت د حرص څخه سرچینه اخلي او د دې مرض دپاره صدقه ډېره ښه دوا ده چې د حرص بېخ وباسي. همدارنگه د نوموړي قیصې نتیجه په خپلمنځي فساد باندې تمامه شوه چې د منځه وړل یې په خپلمنځي اصلاح سره صورت مومي.

عجیبه قیصه

۵ـ یوه ورځې د الشافعي رحمه الله علیه مجلس ته یو سړی ورغی، چې ښه اوږده گېره یې درلوده او عصا یې هم په لاس وه، او د څو پوښتنو په ضمن کښې یې دا پوښتنه هم وکړه چې د اجماع حجتیت په کوم ایت باندې ثابت دی؟

نوموړی امام علیه رحمه لږ څه په فکر کښې چپ شو، نو ذکر شوي سپین ږیري اخطار ورکړ چې تر درې ورځو پورې تاته وخت دی چې د اجماع د حجتیت دلیل مونده کړې، او که نه نو د دې څخه وروسته به د فتوی ورکولو څخه گوښه کېږې.

امام علیه رحمه تر درې ورځو پورې د کوره رابهر نه شو او د دلیل په موندلو کښې مصروف وه، تردې چې په دریمه ورځ د مازدیگر د لمانځه څخه وړاندې دباندې راووت او ذکر شوی سپین ږیری هم د جواب اخستلو دپاره حاضر شو چې زما پوښتنه څنگه شوه؟

امام علیه رحمه ورته دا ایت: ﴿ وَمَن يُشَاقِقِ ٱلرَّسُولَ ﴾ تر آخره پورې ولوست او بیا یې وفرمایل چې: الله ﷻ هغه څوک چې د مسلمانانو اتباع نه کوي ځکه دوزخ ته داخلوي چې د مسلمانانو اتباع فرض ده، او دا نه ده مگر اجماع ده. نو سپین ږیری پورته شو، روان شو او ویې ویلې چې: "صَدَقْتَ"[1] رښتیا دې وویلې.

یادونه

۶ـ که څوک غواړي چې د اجماع د حجتیت د ذکر شوي دلیل زیات وضاحت او څه نور دلایل ولولي نو ځینو تفاسیرو ته دې مراجعه وکړي[2] چې ډېر خوندور بحثونه یې لیکلي دي.

چرته چې تاو شي هملته به یې ورتاو کړو

۷ـ که څه هم ځینو مفسرینو کرامو[3] د دې تکړې ﴿ نُوَلِّهِۦ مَا تَوَلَّىٰ ﴾ تفسیر داسې کړی دی چې: په آخرت کښې به یې هغه طرف ته ورتاو کړو کوم طرف ته چې په دنیا کښې ورتاو شوی وه. مگر

---

(١) روح المعاني ج۵ ص۱۴۶؛ حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۲ ص۶۸

(٢) تفسیر القاسمي ج۵ ص۴۵۸ـ ۴۷۵

(٣) تفسیر البغوي ج۱ ص۲۸۰

مونږ ته ذکر شوی تفسیر غوره نه برېښي، بلکې مونږ یې معنی داسې کوو چې: همغه طرف ته به یې په دنیا کښې ورننا وکړو او ورته اسان به یې کړو کوم طرف یې چې په دنیا کښې د خپل خان دپاره خوښ کړی دی، لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ فَسَنُيَسِّرُهُۥ لِلۡعُسۡرَىٰ ﴾ [اللیل: ۱۰] یعني: هر څوک چې بخل کوي، د الله ﷻ څخه خپل خان بې پروا کوي، او بالآخره د پاکیزه کلمې تکذیب کوي نو ډېر زر دی چې هغه به سختۍ کولو ته وراسان کړو چې د نیکو کارونو توفیق به ورنه کړو او په بدو کارونو کښې به یې شوق او ذوق زیات شي او په نتیجه کښې به د مشکلاتو سره مخامخ شي. لکه چې همدا معنی د شان نزول د جنایتکار د عاقبت څخه ډېره ښه څرګندېږي.

د شان نزول د جنایتکار عاقبت

۸ـ کله چې ذکر شوی جنایتکار رسوا او ودار شو چې لاس به یې قطعه شي نو د مدینې منورې څخه وتښتېد او د مکې معظمې مشرکانو ته یې پنا وېوړه. او هلته د روایتونو په اختلاف سره د لاندې پېښو سره مخامخ شو:

الف: هلته یوه شپه د بني سُلیم د قبیلې د دېوال په سوري کولو باندې بوخت وه چې یوه غټه ډېره ورباندې راولوېده چې لاندې ترې ووژلی شو[۱].

ب: په بل روایت کښې وایي چې ذکرې شوې ډېرې ونه واړه خو تر سبا پورې ترې لاندې پروت وه کله چې د کور خاوند په اصطلاح "دزد با بشتاره" ونیوه نو ویې نه واژه د دې وجې چې مېلمه دی، مګر د مکې معظمې څخه یې فرار کړ چې دلته به نه اوسېږي[۲].

ج: د مکې معظمې څخه چې بهر شو نو د قضاعه د قبیلې د تجارتي قافلې سره د شام په طرف روان وه، چې په لاره کښې یې د قافلې څخه څه متاع غلا کړه او کاروانیان پرې خبر شوه او په ډېرو باندې یې وواژه چې د ډېرو ډېرې یې قبر جوړ شو.

د: بل روایت وایي چې په جده کښې یې د بوې بېړۍ د سورلیو څخه کیسه برې وکړه او څه دنانیر یې غلا کړه چې په نتیجه کښې په دریاب کښې ژوندی وغورزولی شو او د ماهیانو خوراک شو[۳].

هـ: بل روایت وایي چې د بني سُلیم د قبیلې په یوه خنډه کښې ډېره شو او تر هغه وخته پورې یې د بوت عبادت کاوه ترڅو چې په همدې شرکي عقیده باندې مړ شو[۴]. ـ والله ﷻ اعلم.

تبصره

۹ـ مونږ ته همدغه وروستنی روایت په زړه پورې ښکاري ځکه چې دا ایت ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغۡفِرُ أَن يُشۡرَكَ بِهِۦ ﴾ ورسره ښه پیوند لیسي.

---

(۱) تفسیر کبیر ج۱۱ ص۴۲

(۲) زاد المسیر ج۲ ص۱۹۲

(۳) البحر المحیط ج۴ ص۶۶

(۴) تفسیر البغوي ج۱ ص۴۸

سوال جواب

١٠_ که څوک وايي چې: ذکر شوی ایت شریف ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ ﴾ الآية خو په همدې سورت کښې یو خل نازل شوی دی [النسـاء: ۴۸]. نو په دې کښې څه حکمت دی چې دوهم خل په عین سورت کښې نازل شو؟

مونږ وایو چې:

الف: څرنګه چې د مغفرت او نه مغفرت موضوع ډېره مهمه ده نو الله ﷻ په عین سورت کښې ورباندې تاکید وکړ او دوه ایتونه یې پکښې نازل کړه[١].

مګر دا جواب چندان خوندور نه دی او په زړه کښې ښه نه کښېني.

ب: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې نبي کریم ﷺ ته یو اعرابي بوډا ورغی، عرض یې وکړ چې: یا نبي الله! زه بوډا ګناهګار یم، خو څه وخت مې چې ایمان راوړی دی د هغه څخه وروسته مې د الله ﷻ سره شریک نه دی جوړ کړی او نه مې د همده ﷻ څخه په غیر بل څوک دوست نیولی دی، ګناهونه مې کړي دي خو دا مې هیڅکله په خیال کښې نه ده تېره شوې چې زه به د الله ﷻ څخه خپل ځان خلاص کړی شم، او نه مې ګناهونه په همدې جرئت باندې کړي دي.

لنډه دا چې زه په ګناهونو باندې پښېمانه یم او توبه تائب یم، نو زما به څه حال وي. نو الله ﷻ ذکر شوی ایت شریف نازل کړ[٢].

د دې جواب لنډیز دا دی چې ذکر شوی ایت شریف د شان نزول د تعدد په اعتبار سره تکراراً نازل شوی دی. او دا څه منافات نه لري چې د شان نزول واقعات ډېر وي، بلکې سلفو صالحینو به د ایتونو په مصداقونو باندې هم د شان نزول اطلاق کاوه[٣].

ج: مونږ د [البقرة: ١٢٢] ایت لاندې لیکلي دي چې د قرآن کریم په ایتونو کښې تکرار نشته نو په کومو ایتونو کښې چې ظاهراً تکرار ښکاري هلته په حقیقت کښې تکرار نه وي، اعتبارات او حیثیات یې بدل وي.

نو د همدې قانون په بناء مونږ وایو چې د [النساء:۴۸] ایت وړاندې او ببرته ایتونه د اهل الکتابو په باره کښې نازل شوی دی او د هغوی عقیده یې رد کړې ده چې خپل ځانونه مه تزکیه کوئ، الله ﷻ شرک نه بښي لکه چې تاسو یې مرتکب شوي یاست.

او دلته ټول بحث د مرتدانو په هکله دی، نو حاصل یې داسې کېږي چې الله ﷻ لکه څنګه چې اصلي کافرانو ته بښنه نه کوي، لکه یهود، نصارا او داسې نور، همدارنګه هغه خلک هم نه بښي

---

(١) التفسیر الکبیر ج١١ ص۴۵
(٢) تفسیر البغوي ج١ ص۴٨٠
(٣) تفسیر القاسمي ج١ ص٢٧؛ تفسیر المنار ج٩ ص۶۴٢

چې د اسلام څخه مخ په شا شي او د کافرانو په کومې ډلې پورې ونښلي، لکه څنګه چې په شان نزول کښې ذکر شوي خائن یا سارق د مشرکانو پورې ونښت او د بوتانو په عبادت یې پیل وکړ، ترڅو چې توبه تائب نه شي او په خپلو کړو باندې پښېمانه نه شي.

د همدې کبله [۴۸] ایت په ﴿ فَقَدِ ٱفْتَرَىٰٓ إِثْمًا عَظِيمًا ﴾ سره تمام شوی دی یعنې: د اهل الکتابو د خپل خانه تزکیه کول او الله ﷻ ته اولاد ثابتول لوی دروغ دي. او دلته په ﴿ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴾ سره ختم شو، یعنې څوک چې د اسلام لاره پرېږدي نو خپل ځان یې د ډېرو لویو کمرونو څخه وغورزاوه چې هیڅکله به سمه لاره موندلی نه کړي.

﴿ إِن يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦٓ إِلَّآ إِنَٰثًا وَإِن يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَٰنًا مَّرِيدًا ﴿١١٧﴾ لَّعَنَهُ ٱللَّهُ ۘ وَقَالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿١١٨﴾ وَلَأُضِلَّنَّهُمْ وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَءَامُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ ءَاذَانَ ٱلْأَنْعَٰمِ وَلَءَامُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ ٱللَّهِ ۚ وَمَن يَتَّخِذِ ٱلشَّيْطَٰنَ وَلِيًّا مِّن دُونِ ٱللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُّبِينًا ﴿١١٩﴾ يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ ۖ وَمَا يَعِدُهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢٠﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ مَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا ﴿١٢١﴾ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۖ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقًّا ۚ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ ٱللَّهِ قِيلًا ﴿١٢٢﴾ ﴾

[۱۱۷] دوی (مشرکان) د الله ﷻ څخه په غیر د بل شي بلل نه کوي (عبادت یې نه کوي) مګر د بوتانو (چې د زنانه وو نومونه یې ورباندې ایښي دي)، او دوی بلنه نه کوي مګر د کتې څخه د خالي شیطان.

[۱۱۸] په ده باندې الله ﷻ لعنت کړی دی (د خپل رحمت څخه لرې کړی دی).

او ده (شیطان په سوګند سره) ویلي دي چې زه به ستا د بندګانو څخه (د خپل متابعت دپاره) یوه برخه کړی شوې (معلومه) برخه واخلم.

[۱۱۹] او (زما دې سوګند وي) چې خامخا به ضرور دوی بې لارې کړم او خامخا به ضرور دوی ته (د دروغو) آرزوګانې ورکړم، او خامخا ضرور به په دوی باندې امر وکړم، نو خامخا دوی به ضرور (د غیر الله د نذر دپاره) د څارویو غوږونه پرې کړي، او خامخا ضرور به په دوی باندې امر وکړم، نو خامخا دوی به د خلق الله (شریعة الله) تغیر وکړي.

او هر څوک چې د الله ﷻ څخه په غیر شیطان په دوستۍ سره ونیسي، نو هغه تاواني شو ښکاره تاواني کېدل (ښکاره زیانمن کېدل).

[١٢٠] شیطان خو خلکو ته (د دروغو) وعدې ورکوي او (د دروغو) امیدونه وراچوي. او دوی ته شیطان هیڅ وعدې نه ورکوي مگر د غولونې (او هیڅ أمیدونه نه وراچوي مگر د غولونې).

[١٢١] دغه ډله (شیطان او د ده پیروان) د دوی ټولو د اوسېداني ځای دوزخ دی. او دوی به ترې خلاصون مونده نه کړي (او نه به ترې فرار وکړی شي).

[١٢٢] او هغه کسان چې ایمان یې راوړی وي او نېک عملونه کوي (د شیطان د پیروۍ څخه اجتناب کوي) نو دوی به ډېر ژر داسې جنتونو ته ورداخل کړو چې لاندې به ترې (څلور) ویالې بهېږي، په داسې حال چې دوی به پکښې همېشه وي، همېشه.

(الله ﷻ وعده کړې ده) ربښتیانې وعده (دا وعده د واقع سره مطابقه ده) د واقع سره مطابقه. او هغه څوک دی چې د الله ﷻ څخه د وینا په حیث زیات ربښتینی وي؟ (هیڅوک نشته).

ارتباطونه

١ـ وړاندېني ایتونه د مشرکانو د حالت په بیان باندې ختم شوي وه، او دا ایتونه د شرک په بیان سره پیل کېږي چې مشرکان هغه خلک دي چې د بوتانو عبادت کوي نو څنګه به ورته الله ﷻ ببښنه وکړي.

٢ـ هلته د شیطان د عملي کړنلارې بیان وه چې د أبیرق زوی یې د هر څه څخه مخکښې په غلا او خیانت باندې اخته کړ او په نتیجه کښې یې په کفر او بوت پرستۍ باندې مبتلا کړ، او دلته د شیطان نظرې پلان شرحه شوی دی چې د لعنتي کېدلو په وخت کښې یې سنجولی وه چې زه به انسانان په دې ډول او په هغه ډول باندې بې لارې کوم.

د مطلب خلاصه

١ـ یعني: الله ﷻ به څنګه شرک وبښي، حال دا چې مشرکان د الله ﷻ څخه په غیر د بوتانو عبادت کوي، داسې بوتان چې پخپله دوی د هغو څخه په ډېرو درجو سره بهترې لري، دوی انسانان او ژوندي مخلوق دي او بوتان بې روحه جمادات دي چې نه څه اوري او نه څه ګوري، د دوی څخه لا څه چې د خپلو خانونو څخه هم نه د څه ضرر مخه نیولی شي او نه ورته ګټه رسولی شي.

٢ـ برسېره پر دې د شرم خبره یې لا دا ده چې د یو پلوه ورته د احترام دپاره سجدې کوي او د بله پلوه یې په ښځینه نومونو باندې یادوي، لکه لات، عزی او داسې نور، حال دا چې دوی ته زنانه دومره سپکې ښکارې چې د مالونو په شان یې خرڅوي او په میراث کښې برخه نه ورکوي او حتی چې خپلې لورګانې ژوندۍ په خاورو باندې ښخوي.

نو اصلي خبره دا ده چې مشرکان هم په زړه کښې پوهېږي چې بوتان د عبادت لیاقت نه لري، خو

په سجده باندې ورته خکه سرونه ښکته کوي چې دوی د بې خیره شیطان اطاعت کوي او هغوی دغه جاهلانه کار ته هڅوي. په هغه خو الله ﷻ لعنت کړی دی نو دوی هم ورسره په لعنتي کېدلو کښې ګډون کوي. او دا ځکه چې:

۳ـ کله چې الله ﷻ شیطان لعنتي جوړ کړ نو په عین وخت کښې یې سوګند وکړ چې: ای الله! زه خو دې لعنتي کړم مګر د دغه لعنت لمبې به ضرور ستا بندګانو ته هم ورسېږي او د دوی یوه غټه ډله به هم د خپل ځان سره په لعنت کښې شریکه کړم، او د حقې لارې څخه به یې په لاندې فارمول سره بې لارې کړم:

الف: دوی ته به باطل اُمیدونه ورکوم او د دروغو آرزوګانې به وراچوم.

ب: کله چې دوی په دروغینو وعدو باندې د خپل تسلط لاندې راولم نو بیا به په دوی باندې د سوال په توګه نه بلکې په آمرانه لهجه امر کوم چې د بوتانو د نذرانې دپاره د خپلو څارویو غوږونه څیرې کړي او د عبادت په توګه یې خوشې کړي، نو دوی به دا کار وکړي.

ج: او هم به په دوی باندې په حاکمانه ډول امر کوم چې دوی دې ضرور خلق الله ته تغیر ورکړي او الهي شریعتونه دې د پښو لاندې کړي، نو دوی به دا کار هم وکړي.

دا وه د شیطان پلان چې د آدم ﷺ د پیدائښت په وخت کښې یې طرحه کړی وه او د قیامت د ورځې پورې په همدې پلان باندې خلک بې لارې کوي.

۴ـ نو کله چې الله ﷻ د شیطان پلان افشاء کړ او د ده باطله کړنلاره یې خلکو ته ښه پوره واضحه هم کړه، نو چې بیا یې هم څوک په دوستۍ سره نیسي نو د هغه څخه به بل ساده او بې عقل ونه موندل شي، چې په ښکاره تاوان باندې سترګې پټوي او خپل ځان پکښې وراچوي.

نو تاسو بو ځل بیا واورئ چې شیطان په هیڅا باندې په زور کومه ګناه نه شي کولی او نه یې وسه کېږي، بلکې د شیطان ډېره غټه او قوي وسله صرف همدا ده چې خلکو ته وعدې او اوږده امیدونه ورکوي، حال دا چې نه یې وعدې د غولونې څخه بل شی دی او نه یې امیدونه د غولونې څخه بل شی دی.

او دا ځکه چې د شیطان او د ده د تابعانو د اوسېدانې خای دوزخ دی او هیڅ یو کس به بې هم ترې خلاصون ونه مومي او نه به ترې ځان بچ کړی شي، نو هلته به غولولو شوو خلکو ته کیفیت ورڅرګند شي خو کار به د وخته تېر وي او فرصت به د لاسه وتلی وي.

۵ـ مګر بالمقابل چې څوک د الله ﷻ په رښتینو وعدو باندې باور کوي او د ایمان سره نېک عملونه هم ملګري کړي نو ډېر ژر به یې داسې جنتونو ته ورداخل کړو چې لاندې به ترې خلور ډوله (اوبه، شوده، شات، شراب) ویالې بهېږي او د ابد الآباده پورې به پکښې اوسېږي او به هغه وخت کښې به په عین الیقین سره وګوري چې د الله ﷻ وعدې په حقه وې. او ولې به ذکر شوي جنتونه ورکوي؟ ایا داسې څوک شته چې د الله ﷻ څخه په خبرو کښې زیات رښتینی وي؟

توضیحات

۱ ـ د ﴿ إِنٰثًا ﴾ کلمه د "أُنثیٰ" د کلمې جمعه ده[۱] چې د "زنانه" معنی ورکوي او په مقابل کښې يې "ذَکَرْ" یعنې نارینه استعمالیږي.

مګر په دې مقام کښې يې مفسرینو کرامو لاندې متعددې معناوې کړې دي[۲]:

الف: د ﴿ إِنٰثًا ﴾ کلمه د بوتانو د نومونو څخه عبارت ده لکه لات، عُزی، منات او داسې نور، چې ټول مونث دي.

ب د ﴿ إِنٰثًا ﴾ کلمه د "اوثانًا" په معنی سره ده.

ج: د ﴿ إِنٰثًا ﴾ کلمه د "اَمْوات" معنی ورکوي. یعنې هر شی چې روح ونه لري، لکه ډبره، ونه او داسې نور. څکه چې د غو ټولو ته د مونث ضمائر راجع کېږي، لکه چې عرب وايي: "الْأَحْجَارُ تُعْجِبُنِي" ډبرې مې په تعجب کښې اچوي.

د: مشرکانو ملائک د بنات الله په نامه باندې یادول نو دلته ترې ملائک مراد دي. یعنې دوی د هغه چا عبادت کوي چې پخپله ورباندې د بنات الله نوم ږدي او په مونثو نومونو باندې يې یادوي.

مونږ د ننګرهار ولایت د هډې د کلي په عتیقه آثارو کښې لیدلي دي چې د بودا د زمانې بوت پرستانو خپل بوتان د زنانه وو په شکل جوړ کړي وه. نو څه لرې نه ده چې د نبي کریم ﷺ د زمانې ځینې بوت پرستانو هم د بودایانو په څېر عمل کړی وي او په ایت شریف کښې همدغو ښځینه مجسمو ته اشاره وي.

تبصره

۲ ـ مونږ ته داسې برېښي چې د ذکر شوي څلورم تفسیر مرجع هم بتانو ته کېږي. او دا څکه چې: کومو مشرکانو چې ملائک پرستي کوله هغوی په خپلو اټکلونو سره د ملائکو مجسمې جوړې کړې وې او د بوتانو په توګه به يې ورته عبادت کاوه.

نو په دې اعتبار سره ذکر شوي پنځه واړه تفسیرونه یوه شي ته رجوع کوي چې د ﴿ إِنٰثًا ﴾ کلمه د بوتانو څخه عبارت ده. نو د معنی حاصل بې داسې کېږي چې: مشرکان د بوتانو څخه په غیر د بل شي عبادت نه کوي چې شیطان ورته لاربښوونه کوي.

سوال جواب

۳ ـ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې بوتان په خپل نامه (اَوثان) باندې یاد نه شوه او په ﴿ إِنٰثًا ﴾ سره تعبیر کړی شوه؟

---

(۱) تفسیر ابي السعود ج۲ ص۲۳۲

(۲) زاد المسیر ج۲ ص۱۹۲

مونږ وایو چې دا د دې دپاره ـ والله ﷻ أعلم ـ چې د مشرکانو زیات حماقت ته اشاره وکړی شي، چې دوی د یو پلوه د تعظیم دپاره د بوتانو عبادت کوي او د بله پلوه یې د "نسوانو" په نامه یادوي چې دوی ته د ډیر حقیر او سپک مخلوق ښکاري، حتی چې په ژوندي ځخولو باندې یې هم صرفه نه کوي.

مَرید څه معنی؟

۴ـ د "مَرید" کلمه د "مَرْدَاء" د کلمې د اصلي حرفونو څخه اخستله شوې ده، "مَرْدَاء" هغه ځمکې ته وایي چې څه نبات نه زرغونوي او "امْرَد" هغې ونې ته وایي چې د پاڼو څخه لوڅه وي، او یا هغه هلک ته وایي چې ږیره یې نه وي راغلې او د ویښتانو څخه بربنډ وي[۱].

شیطان ځکه د "مَرید" په نامه باندې یاد شوی دی چې هغه د هر خیر څخه خالي دی او د الله ﷻ د اطاعت او رحمت څخه لوڅ پوڅ دی او د الله ﷻ په غضب باندې ککړ دی.

پنځه قِسمونه

۵ـ په دې مقام کښې الله ﷻ د شیطان د خولې څخه په لاندې پنځو خبرو باندې قسمونه حکایت کړه، ځکه چې په پنځو وارو جملو کښې لامونه د قسم دپاره دي[۲] چې حاصل یې داسې راځي:

الف. قسم دی چې ستا د بندګانو څخه به خپل ځان ته یو ټولګی رابېل کړم

ب. قسم دی چې ستا بندګان به بې لارې کړم

ج. قسم دی چې دوی ته به د دروغو اُمیدونه ورکړم

د. قسم دی چې دوی ته به امر وکړم چې په خپلو مالونو کښې د غیر الله په نوم نذرونه کېږدي

هـ. قسم دی چې دوی ته به امر وکړم چې دوی خلق الله (د الله ﷻ شرائعو) ته تغیر ورکړي

سوال جواب

۶ـ که څوک وایي چې ذکر شوي پنځه واړه قسمونه خو په مصداق کښې ټول متحد دي، نو په دې کښې څه حکمت دی چې یوازې په ﴿ وَلَأُضِلَّنَّهُمْ ﴾ باندې مثلاً اکتفاء ونه کړی شوه؟

مونږ وایو چې د الله ﷻ کلام خو فصیح او بلیغ کلام دی او د واقع سره مطابق او د حال د غوښتنې سره موافق دی، نو ځرنګه چې شیطان په خپلو قسمونو کښې په یوه قسم باندې اکتفاء نه وه کړې نو الله ﷻ هم د یوه قسم په حکایت باندې اکتفاء ونه کړه.

باقي شوه دا خبره چې شیطان ولې په یوه قسم باندې اکتفاء ونه کړه؟

نو د دې جواب دا دی چې مونږ خو هېڅکله دعوه نه ده کړې چې د شیطان په کلام کښې تکرار نشته، څوک یې چې دعوه کوي هغه دې ورته جواب هم ورکړي.

---

(۱) مفردات الراغب ص ۴۸۶

(۲) تفسیر القاسمي ج۵ ص ۴۸۴

نو د همدې کبله شیطان زیات تاند وهي چې په غیر شرعي کارونو کښې د سړي څخه حارص جوړ کړي، کله چې خوک په ناجائز شي باندې حارص شي نو بیا د هغه په لاس ته راوړلو کښې په هیڅ شي باندې دریغ نه کوي. د ښه وضاحت دپاره لاندې خو مثالونه ولولئ:

الف کله چې عبد الله بن أبي (رئیس المنافقین) په مشرۍ حریص وه نو څکه یې د ورونستي سلګی پورې د نبي کریم ﷺ سره د منافقت او هم د نبي کریم ﷺ د عداوت څخه لاس وانخیست په یوه اوږده حدیث کښې سعد بن عبادة ﷺ نبي کریم ﷺ ته وویلې چې: یا رسول الله! د نوموړي منافق په بده وضعه باندې مه غمژن کېږه، څکه چې ستا د راتګ (هجرت) څخه لږ وړاندې د دې وطن (مدینې منورې) خلکو تصمیم نیولی وه چې هغه ته په سر باندې د مشرۍ تاج کېږدي، خو ستا په راتګ سره نوموړی د تاج څخه محروم شو نو څکه درسره کینه او عداوت کوي[1].

ب کله چې خوک په مال باندې حارص شي نو هغه بیا زکات نه ورکوي او په غلا او غصب او نورو ناجائزو وسائلو باندې صرفه نه کوي ترڅو حبل خان ته ثروت راغونډ کړي.

ج خوک چې په چوکۍ باندې حارص شي هغه ضرور د بې شماره قتلونو مرتکب کېږي لکه چې همدغه صحنه روزمره زمونږ د نظره تیرېږي[2] چې د افغانستان په زرګونو بې ګناه خلک د خو کسانو د چوکیو څخه لوږې شوه او لا جنګ روان دی شنې لوخړې بې خبږي. فإنا لله وإنا إليه راجعون.

د خارویو غوږونه پرې کول

۹ـ د نذرونو په باره کښې (چې په خو دوله دي او څه حکمونه لري) مونږ د [البقرة ۲۷۰] ایت لاندې ښه خوندور بحث لیکلی دی. په دې مقام کښې همدومره اضافه کوو چې د خارویو د غوږونو پرې کول د ناجائز نذر یوې خاصې نوعې ته اشاره ده چې د ایتونو د نزول په وخت کښې وربانډې خلک مبتلا وه، د دې نوعې پوره بحث د [المائدة ۱۰۳] ایت لاندې ـإن شاء اللهـ راروان دی.

د خلق الله تغییر د څه شي څخه عبارت دی؟

۱۰ـ په دې مقام کښې مفسرینو کرامو[3] خلق الله ته د تغییر ورکولو ګڼ شمیر معناوې کړي دي مثلاً

الف چې د شیطان په امر باندې په حلال حرام وګڼي او بالعکس حرامو ته به د حلالو لقب ورکړي

ب د أنس بن مالک ﷺ څخه روایت دی چې ذکر شوی تغییر د نارینه وو د خصي کولو څخه عبارت دی

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۶۵۶

(۲) ۱۳۷۴/۱/۴ هـ ش سنه

(۳) زاد المسیر ج۲ ص۱۳۵

ج: عبد الله بن مسعود ﷜: د خلق الله تغیر د وشم (خال وهلو) څخه عبارت بولي، البته هغه خال چې په غوښنه کښې خاى ونيسي او د بدن جزء جوړ شي.

د: عطاء رحمه الله وايي چې دوى به د الله ﷻ امر نه تغير ورکړي. يعنې په الهي کلام کښې به تحريف وکړي.

ه: زجاج رحمه الله وايي چې الله ﷻ خو لمر، سپوږمۍ او بالآخره کائني د انتفاع (ګټې اخستلو) دپاره پيدا کړي دي، نه د عبادت کولو دپاره؛ نو څوک چې د الله ﷻ مخلوق معبود وګرځوي او عبادت يې وکړي نو ته به وايې چې هغه ته يې تغير ورکړ او د خپل اصليت څخه يې واړاوه.

و: بالآخره ځينو مفسرينو کرامو[1] يې څه نور جنايات تفسير ګڼلى دى، لکه: زنا، لواطت، چې زنانه د خانه نارينه جوړ کړي، چې نارينه د خانه زنانه جوړه کړي او د هغې په څېره لباس واغوندي، چې څوک سپين ويښتان تور کړي.

اما د ډيرې سره کول پکښې شامل نه دي خکه چې دا جنايت نه دى بلکې جائز دي.

تبصره

۱۱ـ مونږ ته د شيخ المفسرين ابن جرير الطبري[2] تفسير په زړه پورى ښکاري چې خلق الله يې د دين الله ﷻ څخه عبارت ګڼلى دى. يعنې: شيطان قسم ياد کړ چې زه به خلکو ته امر وکړم چې دوى د الله ﷻ دين تغير او تبديل کړي، چې نه يې د حرامو څخه اجتناب وکړي او نه يې په واجباتو باندې عمل وکړي. مونږ دغه تفسير خکه غوره کړ چې:

الف: الله ﷻ فرمايي: ﴿لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ ٱللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلْقَيِّمُ﴾ [الروم: ٣٠] يعني: خلق الله مه تبديلوئ (تغير مه ورکوئ) دغه کار په پښو باندې ولاړ دين دى.

ب: دا تفسير عام دى، د شريعت څخه ټولو مخالفتونو ته په ټولو زمانو کښې شامل دى. علاوه په دې شيطان په يوه شرعي حکم باندې هم صرفه نه کوي ترڅو د پښو لاندې کړى شي، نو شايد چې په همدې خبره به يې قسم هم کړى وي.

سوال جواب

۱۲ـ که څوک وايي چې: ايا د څاروي خصي کول د خلق الله په تغير کښې شامل نه دي؟

مونږ وايو چې: وړاندې واضحه شوه چې د خلق الله په تغيرولو کښې هر يو فعل يا قول شامل دى چې شريعت ورته جواز نه وي ورکړى، نو په همدې بنياد د انسان خصي کول ناجائز او په ذکر شوي تغير کښې شامل دى خکه شريعت جواز نه دى ورکړى، او د څارويو په خصي کولو کښې اختلاف دى، څوک يې چې جائز نه ګڼي هغوى ورته د خلق الله تغير وايي او څوک يې چې جائز ګڼي هغوى

---

(١) البحر المحيط ج۴ ص۷۲

(٢) تفسير الطبري ج۴ ص۲۸۵

یې پکښې شامل نه بولي، چې د خاروي خصي کول د هغه د غوښې دپاره مفید واقع کېږي بالعکس د انسان خصي کول لکه څنګه چې ناجائز کار دی او د مُثلې څخه شمېرل کېږي همدارنګه صحت ته هم ضرر کوي.

برسېره پر دې، نبي کریم ﷺ په منا کښې د حج په موسم کښې خصي پسونه هم ذبحه کړي دي[1]. په دې موضوع کښې که څوک زیات تحقیق غواړي او فرصت لري نو څینو تفاسیرو[2] ته دې رجوع وکړي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۱۳_ که څوک وایي چې: شیطان په څه دلیل باندې اعتماد وکړ چې د انسانانو د ګمراه کولو تاکید یې په سوګند سره وکړ چې زه به ضرور دوی ګمراه کړم. په هغه وخت کښې خو لا د آدم ﷺ زوزات نه وه موجود شوي؟

موږ وایو چې شیطان د ګمراه کولو یقین نه درلود، بلکې په ګومان او اټکل سره یې ذکر شوي سوګندونه وکړه، لکه چې الله ﷻ د یوه ګمراه کړی شوي قوم په باره کښې فرمایي چې: ﴿وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُۥ﴾ [سبا: ۲۰] یعني: او یقیناً په دوی باندې ابلیس خپل ګومان رښتیا کړ.

مګر څرنګه چې د شیطان ټول کړه وړه غلط دي، نو د خپل ګومان څخه یې په داسې تاکید سره اخبار وکړ ته به وایې چې د ده په ګمراه کولو باندې یې ګومان نه، بلکې یقین دی. د ځینو مفسرینو کرامو[3] څخه نور جوابونه هم کړي دي.

﴿لَّيْسَ بِأَمَانِيِّكُمْ وَلَآ أَمَانِيِّ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ ۗ مَن يَعْمَلْ سُوٓءًا يُجْزَ بِهِۦ وَلَا يَجِدْ لَهُۥ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا (۱۲۳) وَمَن يَعْمَلْ مِنَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ مِن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُو۟لَٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ ٱلْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا (۱۲۴) وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِّمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُۥ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَٱتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۗ وَٱتَّخَذَ ٱللَّهُ إِبْرَٰهِيمَ خَلِيلًا (۱۲۵) وَلِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ مُّحِيطًا (۱۲۶)﴾

[۱۲۳] (د الله ﷻ وعده) نه ستاسو په آرزوګانو سره ده او نه د اهل الکتابو په آرزوګانو سره (بلکې په دې باره کښې قانون دا دی چې) هر څوک چې بد کار وکړي جزا به ورباندې ورکړی شي او

(۱) سنن ابي داود ج۲ ص۳۰
(۲) تفسیر القرطبي ج۵ ص۳۹۰
(۳) زاد المسیر ج۲ ص۱۹۵

د خپل خان دپاره به د الله ﷻ څخه په غیر نه دوست مونده کړي او نه نصرت کوونکی.

[۱۲۴] او هرڅوک چې د نېکو عملونو څخه (ځه اعمال) وکړي (دغه عمل کوونکی) د نارینه وو څخه عبارت وي او یا د ښځینه وو څخه. حال دا چې هغه مؤمن وي نو دغه ډله خلک به جنت ته ورداخل شي او د نقیر (د خُرما د زړي د چاود) په اندازه به پرې هم ظلم ونه کړی شي.

[۱۲۵] او هغه څوک دی چې د دین د حیثه د هغه چا څخه ډېر ښه وي چې الله ﷻ ته یې غاړه اېښې وي. حال دا چې ښه نېکوکار وي او د ابراهیم ﷺ د ملت په داسې حال کښې متابعت کوي چې هغه ﷺ حنیف دی (تولو باطلو ادیانو ته یې شا کړې ده)؟ (د ده څخه هیڅوک ښه نشته). او الله ﷻ ابراهیم ﷺ د سوچه دوست په حیث نیولی وه. (د ده ﷻ سوچه او مخلص دوست وه).

[۱۲۶] او خاص الله ﷻ لره هغه څه دي چې په اسمانونو کښې دي او هغه څه دي چې په ځمکو کښې دي. او الله ﷻ (د علم او قدرت د حیثه) په هر شي باندې احاطه کړې ده.

ارتباط

څرنګه چې په وړاندېنیو ایتونو کښې د شیطان پلان شرحه شوی وه چې د خلکو د ګمراه کولو دپاره یې طرحه کړی وه، او په نوموړي پلان کښې کوم ټکي چې ډېر انسانان ورباندې تېروزي هغه دروغژنې ارزوګانې دي، نو په دې ایتونو کښې الله ﷻ خلک پوه کړډ چې په دغو دروغژنو هیلو باندې ستاسو څه درد نه دوا کېږي ترڅو چې شریعت په خپلو خانونو باندې عملي نه کړئ.

یا په بل عبارت: هلته د شیطان نظري پلان شرحه شوی وه او دلته د همدغه پلان پیاده کول توضیح شوي دي. یعنې: شیطان دروغژن دی خو په ذکر شوي پنځه فقره نیز پلان کښې رښتینی دی چې د خلکو د بې لارې کولو دپاره یې ضرور په کار اچوي.

بالآخره، د ذکرو شوو ایتونو د جملې څخه په ورروستنې [۱۲۶] ایت کښې الله ﷻ لاندې شیانو ته اشاره کوي:

الف: ای انسانانو! د تولې دنیا واک او اختیار الله ﷻ پورې مختص دی، نو تاسو مطمئن اوسئ چې شیطان تاسو په زور باندې نه شي ګمراه کولی او نه د دې کار اختیار لري.

ب: خو تاسو ښه چرت ووهئ چې ایا د تولو عالمونو واکدار د عبادت او اطاعت لیاقت لري او که هغه څوک چې هغه ستاسو غوندې یو مخلوق دی چې د دروغژنو هیلو څخه په غیر یې هیڅ شی په واک کښې نشته؟

شان نزول

د دې ایتونو په شان نزول کښې متعدد واقعات روایت شوي دي[۱] چې په عمده توګه په لاندې دوه ګروپونو ویشلي کېږي:

---

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۶۹۳

١ـ د مجاهد رحمه الله څخه روایت دی چې یوه ورځې عربو بوت پرستانو وویلې چې زموږ دین بهتر دی، چې نه به مبعوث کړی شو او نه به راسره حساب کتاب وکړی شي[1] او یهودو او نصاراوو خپلو ادیانو ته د بهتری نسبت کاوه او هري یوې ډلې عقیده څرګندوله چې جنت زموږ دپاره جوړ دی او بس.

٢ـ یو ځلې مسلمانان او اهل الکتاب سره په جګړه شوه او هري یوې ډلې خپل خپل دین د بلې ډلې څخه بهتر ګاڼه[2].

په اول تقدیر باندې به ﴿ بِأَمَانِيِّكُمْ ﴾ مشرکان مخاطب کرځولی کیږي او په دوهم تقدیر باندې د خطاب مخ مسلمانانو ته وراوړي.

تبصره

که څه هم د احکامو په اعتبار سره د شان نزول خاصه واقعه د اعتبار وړ نه ده او د مفهوم عموم معتبر دی، او علاوه په دې، ټول روایتونه په خپلو منځو کښې څه اختلاف هم نه لري کیدلی شي چې ټولې واقعې به په هغه وخت کښې وراندې پیرته پیښې شوې وي، لکه چې الله ﷻ د مشرکانو او هم د اهل الکتابو څینې واقعات بیان کړي مثلاً

١ـ الله ﷻ د مشرکانو د خولو څخه حکایت کوي چې: ﴿ نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴾ [سبا ٣٥] یعني: موږ د مالونو د حیثه او هم د اولادونو د حیثه ډېر یاستو او موږ معذب کړی شوي نه یاستو (موږ ته نه عذاب شته او نه به مبعوث کړی شو).

٢ـ او د اهل الکتابو د خولې څخه حکایت کوي چې: ﴿ لَن يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَن كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ ﴾ [البقرة ١١١] یعني: هیڅکله به جنت ته بل څوک داخل نه شي مګر هغه څوک چې یهودي وي او یا نصراني وي، دا د دوی دروغژن أمیدونه دي.

مګر د دې سره سره موږ ته داسې برېښي چې په ﴿ لَيْسَ بِأَمَانِيِّكُمْ ﴾ کښې به ټول مسلمانان مخاطب وي او په ﴿ لَيْسَ ﴾ کښې به ضمیر هغې وعدې ته راجع وي چې په ﴿ وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا ﴾ کښې نږدې ذکر ده نو د معنی حاصل یې لاندې لوستلی شي:

د مطلب خلاصه

١ـ ای محمدي (ﷺ) امتهٔ الله ﷻ خو ستاسو سره جنت ته د ورداخلولو وعده کړې ده، هم‌دغې وعدې ته به شرعي چوکاټ کښې په تمه اوسئ:

هو! بې د شرعي چوکاټ او شرعي برهان څخه جنت ته داخلېدل او د دوزخ څخه نجات موندل محض باطلې آرزوګانې او دروغژنې هیلې دي.

(١) تفسیر البغوي ج١ ص ٤٨٢

(٢) اسباب النزول للواحدي ص١٢١

[illegible] د اهل الکتاب [illegible]
[illegible]
[illegible]

۱ـ [illegible] د الله ﷻ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] د الله ﷻ [illegible] شفاعت [illegible] د الله ﷻ [illegible]

[illegible] د الله ﷻ [illegible]

[illegible] الله ﷻ [illegible] د ګناهګارانو [illegible] شفاعت [illegible] الله ﷻ [illegible] الله ﷻ [illegible] د شفاعت اجازه ورکړي [illegible] اختصاص [illegible] انسانانو [illegible] شامل دي

[illegible] نیک عملي [illegible] جنت ته داخل [illegible]

۲ـ خو په ایمان او نیک عمل کښې هغه معیار د اعتبار وړ دی کوم چې الله ﷻ د "بر لک [illegible]" [illegible] زیات یا کمی. پیغمبرانو [illegible] په شریعه څرګنې ته استولی دی. نو په کار دي چې هر څوک په همدې معیار او تله باندې خپل ایمان او خپله نیک عملي وتلي چې په دې کتله پاڼدې برابر دي او که نه

په دې معیار کښې نه د انسانانو شاباس څه اثر لري او نه د دوی نفرت او تهمتې کول څه اثر دراوداني شي

۳ـ ذکر شوی اسماني معیار د ابراهیم ؑ په کړه وړو کښې ډېر ښه منعکس شوی دی او ټول انسانان هغه ته په دې نه منتسبه کوي چې ابراهیمي دین حق دین دی. دا خبره بالکل درسته ده، خو د ابراهیم ؑ دین نه یهودیت، نه نصرانیت او حتی نه شرک وه، بلکې ابراهیم ؑ ټولو باطلو ادیانو ته شا کړې وه او خپل رب ﷻ ته یې مخه اړولې وه نو ځکه الله ﷻ خپل ځان ته د یو دوست په

صفت قبول کړی وه. نو که تاسو غواړئ چې خپل اخلاق او ځانګړه د منطه پوسئ چې کومه پوره په حقه ده، نو خپل ځانونه په ابراهیمي معیار باندې ونلئ:

نو د همغه شخص څخه به بل څوک په دین کې ښانسته او سپېڅلی دی چې د ابراهیم علیه السلام په شان خپل ځان الله ﷻ ته منقاد جوړ کړي او لکه څنګه یې چې په هغه معیار باندې خپله عقیده برابره کړې وې همدارنګه یې عمل هم په همدې معیار باندې برابر وي. نو لو باطلو ادیانو ته شا کړي او یواځې د وحدانیت په عقیده کلک شي

نو ښکاره ده لکه څنګه چې ابراهیم علیه السلام ته الله ﷻ د خلیل الله لقب ورکړی وه، د درجاتو په تفاوت سره به همغه خلک هم اولیاء الله جوړ شي چې د همده علیه السلام په لار باندې روان وي، چې د همدې جملې څخه همدا پیغمبر (محمد ﷺ) او د ده پیروان هم دي

۵ـ په دې ټولو باندې د پاسه د خپلو نظرباتي او فکري اصلاح دپاره دا فارمول د ځانونو سره په یاد ولرئ چې هر څوک چې د ټولې دنیا بلکې د ټول عالم خالق او مالک دی، همغه ﷻ په حقه معبود هم دی او پوره واضحه ده چې ټول عالمونه الله ﷻ پیدا کړي دي او د همده ﷻ د ارادې لاندې دي او بالآخره د همده ﷻ علم ورباندې احاطه کړې ده، شیطان نه څوک پیدا کولی شي او نه یې په څه شي باندې واکداري چلېږي او نه محیط علم لري؛ نو د الله ﷻ عبادت پرېښودل او د شیطان عبادت کول څومره لویه بې عقلي او څومره لویه (نه عفوه کېدونکې) خطاکاري ده

توضیحات

۱ـ په ذکر شوو ایتونو کښې جنت ته د داخلېدلو همغه قانون بیان شوی دی چې د [البقرة ۱۱۲] ایت کښې ورته اشاره شوې ده. ترڅو د یو پلوه غیر مسلماني طائفې ایمان راوړلو ته ترغیب شي او د بله پلوه مسلمانان هم په غوږ ووهل شي چې د اهل الکتابو په شان صرف د مسلماني په نوم باندې ونه غولېږي چې نه یې عقیده برابره وي او نه یې عمل

شیطاني هیلې کومې هیلې دي؟

۲ـ هغو هیلو ته شیطاني هیلې او آرزوګانې ویلی شو چې بنیاد یې په کوم دلیل او برهان باندې ولاړ نه وي، د همدې کبله الله ﷻ د اهل الکتابو څخه برهان او دلیل وغوښت چې ﴿ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴾ [البقرة ۱۱۱] ورته ووایه (ای پیغمبره!) چې برهان مو راوړئ که تاسو رښتیني یاست یعنې بالفرض که تاسو په برهان باندې اتکا. ولرئ نو بیا به مو هیلې او آرزوګانې شیطاني نه وي

یادونه

۳ـ مونږ د [النساء ۳۱] ایت لاندې لیکلي دي چې د ګناهونو د مغفرت پنځه سببونه دي چې ټول په نصوصو او براهینو باندې اتکا. لري، د همدغو اسبابو د جملې څخه د شفاعت کوونکي شفاعت

او یا صرف د الله ﷻ لطف هم دی که څه هم توبه تائب نه شي، خو دا پکښې شرط ده چې ګناه باید د کفر څخه راښکته وي، ځکه چې کفر بې د شرعي توبې څخه نه بښلی کېږي.

دا د أهل السنة والجماعة عقیده ده چې په براهینو (دلائلو) باندې ولاړه ده، نو څوک چې په همدې عقیده باندې نه دي او وايي چې د توبې څخه په غیر ګناه نه بښله کېږي، او یا وايي چې په شفاعت سره هیڅ مجرم د دوزخ څخه بهرته نه شي راوتلی[1]، نو هغوی د أهل السنة والجماعة څخه نه شمېرل کېږي، بلکې هغوی د معتزله وو په لقب باندې یادېږي.

سوال جواب

۴ـ که څوک وايي چې: د همدې ایت شریف ﴿مَن يَعْمَلْ سُوٓءًا يُجْزَ بِهِۦ﴾ څخه څرګندېږي چې ګناهونه بښل کېږي نه، بلکې ضرور به پرې جزا ورکولی کېږي؟

مونږ وایو چې مفسرینو کرامو همدغه سوال ته لاندې جوابونه کړي دي:

الف: په ﴿يُجْزَ بِهِۦ﴾ کښې د جزا څخه مطلب دا نه دی چې ضرور به یې دوزخ ته داخلوي، بلکې مطلب پکښې دا دی چې کافران به دوزخ ته داخل کړي او مسلمانانو جنایتکارانو ته به د ثوابونو په کمبود سره جزا ورکړي[2].

مګر دا جواب چندان زړه ته نه لوېږي او غیر متبادر دی.

ب: په ﴿يُجْزَ بِهِۦ﴾ کښې صرف د کافرانو جزا مطلب ده، د همدې کبله ایت شریف په ﴿وَلَا يَجِدْ لَهُۥ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا﴾ سره اختتام موندلی دی، چې کافران نه دوست لري او نه کومکي، الله ﷻ خو د مؤمنانو هم دوست دی او هم نصرت کوونکی[3].

مګر په دې جواب باندې هم د سړي سر نه خلاصېږي ځکه چې کله الله ﷻ یوه مسلمان جنایتکار ته د جزا ورکولو اراده وکړي نو همدغه مسلمان جنایتکار ته به هم نه کومکي وموندلی شي او نه دوست.

ج: دلته عامه جزا مراده ده، برابره خبره ده چې په دنیا کښې وي او که په آخرت کښې، نو بنا په دې د مسلمانانو د زیاتو جنایتونو جزا په دنیا کښې په مصائبو باندې ورکوله کېږي او آخرت ته یې څه نه پاتې کېږي، اما د کافرانو جزا ټوله په آخرت کښې ورکوله کېږي.

دا جواب جمهورو علماوو کرامو خوښ کړی دی[4] چې څه وضاحت یې په لاندې احادیثو کښې وړاندې کوو:

---

(۱) تفسیر الکشاف ج۱ ص۵۶۶
(۲) التفسیر الکبیر ج۱۱ ص۵۳
(۳) تفسیر القاسمي ج۵ ص۴۸۶؛ روح المعاني ج۵ ص۱۵۲
(۴) البحر المحیط ج۴ ص۷۵

اول: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَا مِنْ مُصِيبَةٍ تُصِيبُ الْمُسْلِمَ إِلَّا كَفَّرَ اللهُ بِهَا عَنْهُ حَتَّى الشَّوْكَةِ يُشَاكُهَا»[۱] يعني: هيڅ مصيبت نه دی چې يوه مسلمان ته ورسېږي مگر الله ﷻ به تري په همدې مصيبت سره گناهونه ورژوي، آن تر اغزي پورې چې په بدن کښې يې داخل کړی شي (ورباندې اذيت شي).

دوهم: کله چې ذکر شوی ايت شريف نازل شو او أبو بكر الصديق ﷺ واورېده نو ويې ويلې چې: دغه ايت خو مې په ملا کښې ټک وکړ (ملا يې راباندې ماته کړه). نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «أَمَّا أَنْتَ يَا أَبَا بَكْرٍ وَالْمُؤْمِنُونَ فَتُجْزَوْنَ بِذَلِكَ فِي الدُّنْيَا حَتَّى تَلْقَوْا اللهَ وَلَيْسَ لَكُمْ ذُنُوبٌ وَأَمَّا الْآخَرُونَ فَيَجْتَمِعُ ذَلِكَ لَهُمْ حَتَّى يُجْزَوْا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»[۲] يعني: هر چې ته او مؤمنان ياست اې ابا بكره! نو په دې (گناهونو) سره به په دنيا کښې جزا درکړی شي، حتی چې د الله ﷻ سره به ملاقي شئ او په تاسو پورې به هيڅ گناه نه وي، او هر چې نور دي (يعنې کافران) نو دوی ته به هغه ټول راغونډ کړی شي تردې چې د قيامت په ورځ به ورباندې مجازات کړی شي.

که څه هم د ذکر شوي مضمون په اړوند زښت ډېر احاديث روايت شوي دي چې ځينو مفسرينو کرامو راغونډ کړي دي[۳] او ټول د تقدير وړ دي مگر ذکر شوی سوال ورباندې نه جوابېږي. ځکه پوښتنه خو دا ده چې د ايت شريف څخه د جزا ضروريتوب معلومېږي حال دا چې د أهل السنة والجماعة عقيده دا ده چې الله ﷻ کله-کله د کفر څخه پرته نورې گناهونه ښښي نو جزا حتمي او ضروري نه ده.

مونږ ته هغه جواب ښه ښکاري کوم چې د کلام د سياق او سباق څخه څرگندېږي هغه دا دی چې د ﴿مَن يَعْمَلْ سُوٓءًا يُجْزَ بِهِۦ﴾ جمله د ﴿لَّيْسَ بِأَمَانِيِّكُمْ﴾ د جملې دپاره د يوه برهان په صفت نازله شوې ده. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: اې خلکو! د گناه په باره کښې د الله ﷻ قانون دا دی چې هرڅوک څه بد کار وکړي هغه ته به جزا ورکړی شي. نو د دې قانون څخه هغه خلک وتلي دي چې هغوی ترې الله ﷻ ويستلي وي، هسې نه چې څوک د خپله خانه سره خيال وکړي او ووايي چې زه د دې قانون څخه وتلی يم، حال دا چې څه شرعي دليل يې په لاس کښې موجوديت ونه لري.

يا په بل عبارت: په ايت شريف کښې په گناه باندې د نيولو قانون بيان شوی دی او د مغفرت ذکر شوي پنځه لسباب پخپله الله ﷻ د ذکر شوي قانون څخه استثناء کړي دي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وايي چې: د ذکر شوي قانون څخه د مغفرت پنځه اسباب چې د [النساء: ۳۱] ايت لاندې بيان شوي دي په کوم دليل باندې استثناء شوي دي؟

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۸۴۳
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۳۴
(۳) الدر المنثور ج۲ ص۲۹۸؛ تفسير ابن كثير ج۱ ص۵۵۷

مونږ وايو چې: د ګناه په باره کښې چې هرڅوک لاندې درې ایتونه قرائت کړي او بيا احاديثو ته مراجعه وکړي نو هغه به پوه شي چې بې شکه ذکر شوی قانون ذکر شوې پنځه استثناګانې لري، ایتونه دا دي.

الف ﴿ مَن يَعْمَلْ سُوٓءًا يُجْزَ بِهِۦ ﴾ هرڅوک چې ګناه وکړي جزا به پرې ورکړی شي. په دې ايت کښې د مغفرت ټولې دروازې تړلې شوې دي.

ب ﴿ قُلْ يَـٰعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ أَسْرَفُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا۟ مِن رَّحْمَةِ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴾ [الزمر: ۵۳] یعني: (اې پیغمبره! زما د پلوه خپل امت ته) ووايه چې اې زما هغو بندګانو چې په خپلو ځانونو باندې يې تجاوز کړی دی (او په ګناه کښې يې واقع کړي دي)! د الله ﷻ د رحمت څخه مه نااميده کېږئ، يقيناً الله ﷻ ټول ګناهونه بښي (او) بې شکه الله ﷻ همدی ﷻ غفور (او) رحيم دی.

په دې ايت کښې د مغفرت ټولې دروازې په إشارة النص سره پرانستې دي او جزا ورکولو ته هيڅ موقع نه ده پرېښودله شوې

که بالفرض الله ﷻ د ذکرو شوو دواړو ايتونو وضاحت پخپله نه وی کړی نو يقيناً مونږ به پکښې متحير شوي وی، خو الله ﷻ فضل کړی دی او د دواړو ايتونو بيان يې په لاندې ايت کښې څرګند کړی دی

ج ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ ﴾ [النساء: ۱۱۶] يعني: بې شکه الله ﷻ دا ګناه هېڅکله نه بښي چې د ده ﷻ سره شريک ودرولی شي، او د دې (کفر) څخه په غير هغه چا ته بښنه کوي چې هغه ته يې د بښنې اراده وشي. او ښکاره ده چې په ﴿ لِمَن يَشَآءُ ﴾ کښې د مغفرت پنځه واړه اسباب شامل دي او بې شماره احاديث پکښې روايت شوي دي

هو! کله يې چې اراده وشي، برسېره پر مغفرت، په نېکيو باندې هم ګناهونه تبديلوي. لکه چې فرمايي: ﴿ فَأُو۟لَـٰٓئِكَ يُبَدِّلُ ٱللَّهُ سَيِّـَٔاتِهِمْ حَسَنَـٰتٍ ﴾ [الفرقان: ۷۰] يعني: د هغو خلکو چې ايمان راوړي او نېک عمل وکړي نو الله ﷻ به يې ګناهونه (برسېره په مغفرت) په نېکيو باندې (هم) تبديل کړي

يادونه

۶ـ مونږ د الله ﷻ په توفيق د "نقير" په باره کښې د [النساء ۴۹] ايت لاندې او د ﴿ أَسْلَمَ وَجْهَهُۥ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ ﴾ په اړوند د [البقرة ۱۱۲] ايت لاندې او د "حنيف" په هکله د [البقرة: ۱۳۵] ايت لاندې په زړه پورې تحقيقونه کړي دي چې بيا ليکلو ته يې اړتيا نه وينو.

خلیل څه معنی؟

۷_ د "خلیل" کلمه د "خُلَّة" څخه اخستله شوې ده او "خُلَّة" په معنی د سوچه دوستی او محبت سره ده، نو خلیل هغه دوست ته ویل کېږي چې په دوستی کښې یې څه خلل او نقصان نه وي[۱].

په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو د "خلیلُ الله" (چې د ابراهیم ﷺ لقب دی) او د "حبیبُ الله" (چې د نبي کریم ﷺ لقب دی) په منځکښې څه فرقونه کړي دي او یا په همدغو دواړو لقبونو پورې مربوط یې څه نور بحثونه هم لیکلي دي[۲]، که څوک یې د لوستلو شوق لري نو هملته دې مراجعه وکړي، مونږ فقط همدومره لیکو چې ټول پیغمبران علیهم السلام په دې کښې یو برابر دي چې دوی ټول د الله ﷻ د پلوه د خلکو د هدایت دپاره را استولي شوي دي، مګر د نبوت څخه په غیر په درجاتو کښې د الله ﷻ په نزد تفاوت لري، لکه چې د [البقرة: ۲۵۳] ایت لاندې یې څه بحث تېر شوی دی.

په دې باندې علاوه، ځینې پیغمبران علیهم السلام په څه خاصو القابو باندې هم شهرت لري خو د دې القابو شهرت په دې معنی باندې نه دی چې د نورو پیغمبرانو بل یو کس هم د هغو القابو مصداق نه شي جوړېدلی، مثلاً:

موسی ﷺ د "کَلِیمُ الله" په لقب باندې شهرت لري خو د "کَلِیمُ الله" مصداق یوازې په موسی ﷺ کښې حصر نه دی، بلکې نبي کریم ﷺ هم "کَلِیمُ الله" دی خو شهرتورباندې نه لري.

ابراهیم ﷺ په "خَلِیلُ الله" سره شهرت لري خو د دغه لقب دپاره هر یو پیغمبر مصداق جوړېږي.

همدارنګه "صَفِيُّ الله" د آدم ﷺ دپاره مشهور لقب دی مګر "صَفِيُّ الله" (د الله ﷻ غوره کړی شوی) په هر یو پیغمبر باندې صادقېږي.

نو د دې ټول بحث نتیجه دا ده چې د پیغمبرانو علیهم السلام په القابو کښې دا خبره چندان ضرور نه ده چې د تفاضل په اعتبار سره پکښې اوږد بحث وکړی شي، د همدې کبله ترې مونږ صرف نظر شوو.

﴿ وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي ٱلنِّسَآءِ ۖ قُلِ ٱللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فِي ٱلْكِتَٰبِ فِي يَتَٰمَى ٱلنِّسَآءِ ٱلَّٰتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَن تَنكِحُوهُنَّ وَٱلْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ ٱلْوِلْدَٰنِ وَأَن تَقُومُوا۟ لِلْيَتَٰمَىٰ بِٱلْقِسْطِ ۚ وَمَا تَفْعَلُوا۟ مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِهِۦ عَلِيمًا ﴿١٢٧﴾ ﴾

---

(۱) تفسیر البغوي ج۱ ص۴۸۳

(۲) روح المعاني ج۵ ص۱۵۵؛ تفسیر القاسمي ج۵ ص۴۹۴

[۱۲۷] او (ای پیغمبره!) دوی ستا څخه د زنانه وو په باره کښې فتوی (قوي حکم) غواړي.
(ورته) ووایه چې د دوی په باره کښې الله ﷻ فتوی درکوي (چې نوي ایتونه نازل کړي او یا په احادیثو کښې شرحه ورکړي) او هغه ایتونه (هم فتوی درکوي) چې (پخوا نازل شوي دي او) په قرآن کښې په تاسو باندې لوستل کېږي.

(دغه ایتونه) د هغو پلار مړو زنانه وو په باره کښې (نازل شوی دی) چې تاسو هغوی ته هغه څه (د میراث حق) نه ورکوئ چې الله ﷻ ورته فرض کړی دی. او (هم د هغو زنانه وو په باره کښې نازل شوي) چې تاسو د هغوی د نکاح کولو څخه ځنګ کوئ (خو بل چا ته یې هم نه پرېږدئ او یا تاسو د هغوی نکاح کولو ته مینه لرئ خو مهر نه ورکوئ).

او (هم) د ناچارو په باره کښې (نازل دي) چې د ماشومانو څخه عبارت دی، او (بل په دې باره کښې نازل دي) چې تاسو (د) یتیمانو (هر شي) ته په انصاف سره ودرېږئ.

او هرڅه چې تاسو وکړئ چې د هر خیر څخه عبارت وي نو یقیناً الله ﷻ ورباندې پوه دی (بې اجره به مو پرېنږدي).

شان نزول

د ذکر شوي ایت په شان نزول کښې مفسرینو کرامو متعدد روایات ذکر کړي دي[۱] چې مونږ لاندې خو روایتونه د مثال په توګه لیکو:

الف: د جاهلیت په زمانه کښې زنانه وو او ماشومانو ته چا په میراث کښې برخه نه ورکوله، نو کله چې الله ﷻ د میراث ایتونه نازل کړه او زنانه او ماشومان یې هم د برخو خاوندان جوړ کړه نو دا حکم په خلکو باندې درونډ تمام شو او د نبي کریم ﷺ څخه یې د استفتاء په توګه پوښتنه وکړه، ته به وایې چې د نوموړي حکم نسخه یا تبدیلي غواړي[۲].

ب: په هغه وخت کښې به چې د کومې انجلۍ پلار وفات شو نو د مړي وارثانو به ورسره لاندې چال چلند کاوه[۳]:

اول: که انجلۍ به ښائسته وه او د کوم وارث به خوښه شوه نو پخپله به یې په نکاح اخستله، خو چې انجلۍ به څه مال درلود هغه به یې ترې خوړ او مهر به یې نه ورکاوه.

دوهم: او که پخپله به یې د هغې نکاح کولو ته خوښه رانغله نو بل چا ته به یې هم په نکاح نه ورکوله ترڅو به چې وفاته شوه او د انجلۍ د پلار وارث ته به همدا مظلومه میراثه شوه.

په هر تقدیر کله چې د مهر د وجوب ایتونه نازل شوه نو دوی د ښه وضاحت دپاره نبي کریم ﷺ ته همدغه موضوع وړاندې کړه او د نهایي حکم غوښتنه یې ترې وکړه.

---

(۱) زاد المسیر ج۲ ص۲۰۰
(۲) الدر المنثور ج۲ ص۷۰۷؛ روح المعاني ج۵ ص۱۵۹
(۳) صحیح البخاري ج۲ ص۶۵۸

ارتباط

په وړاندې ایتونو کښې په اثبات رسوله شوې وه چې د همغه چا دین د الله ﷻ په نزد باندې مقبول دی چې د ابراهیم ؑ په شان بې الله ﷻ ته غاړه ایښې وي او د ټولو باطلو ادیانو څخه یې مخ اړولی وي. په دې ایتونو کښې د ذکر شوي ابراهیمي انقیاد نمونه ښودله شوې ده چې بلارښې دودونه د پښو لاندې کړي، که څه هم دا کار بې په طبیعت باندې ډېر دروند تمامېږي خو صرف د الله ﷻ د رضا حاصلولو په غرض د شرعي احکامو په باره کښې د نبي کریم ﷺ څخه فتواګانې غواړي چې په خپل ځان باندې یې عملي کړي.

د مطلب خلاصه

۱ ـ یعني: ای پیغمبره! مؤمنان خو ستا څخه د زنانه وو په باره کښې فتواګانې غواړي چې د دوی په میراث کښې برخه څنګه او څومره ده؟

نو مؤمنانو ته جواب ورکړه چې: د زنانه په باره کښې خو الله ﷻ تاسو ته فتوی درکوي چې ځینې فتواګانې زما په ژبه درته واضحه کوي او ځینې به د نن څخه وروسته درته په قرآن کښې درنازلې کړي. اما د دې سره-سره تاسو ته هغه ایتونه هم فتواګانې درکوي چې په دې باره کښې د نن څخه وړاندې درنازل شوي دي او په تاسو باندې روزمره په قرآن کښې لوستل کېږي چې هم بې په لمونځونو کښې قرائت کوئ او هم یې بدون د لمونځونو څخه لولوئ. نو په دې عوض چې د الله ﷻ پیغمبر ته بیا بیا مراجعه وکړئ باید چې تاسو خپل کتاب (قرآن کریم) ته ورتاو شئ او په بیا بیا لوستلو سره پرې خپل مشکلات حل کړئ او فتواګانې ترې وغواړئ. ایا دا د خپل پیغمبر ﷺ په زحمت کښې اچول نه دي چې د خپلو معلوماتو سره-سره ترې مجدداً او مکرراً فتواګانې غواړئ؟.

۲ ـ ای مؤمنانو! په یاد ولرئ چې په قرآن کریم کښې ستاسو ټول مشکلات حل شوي دي او حل کېږي، نو که تاسو د خپلو قضایاوو د هوارولو دپاره قرآن کریم ته مراجعه وکړئ نو ستاسو دپاره پکښې لاندې فائدې شته:

الف: تاسو به د قرآن کریم د تفاسیرو سره اشنا شئ او د نبي کریم ﷺ د وفات څخه وروسته به هم پرې مشکلات حل کوئ، ترڅو به نبي کریم ﷺ په تاسو کښې ژوندی وي؟

ب: د معلوماتو سره-سره چې تاسو د نبي کریم ﷺ څخه د بیا بیا فتواګانو څخه صرف نظر شئ نو د یو پلوه به مو خپل پیغمبر ته زحمت نه وي ورکړی، او د بله پلوه به ستاسو د دیانت او تقوی داری قوت دښمنانو ته ډېر ښه څرګند شي، ځکه چې د معلوم حکم په باره کښې د پوښتنه کولو څخه د سستی او تنبلی بوی پورته کېږي.

ج: په دې باندې علاوه، د قرآن کریم په لوستلو سره به تاسو هغو احکامو ته هم متوجه کړی شئ چې په قرآن کریم کښې نازل شوي دي، خو تاسو د هغو ذکر نه کوئ، ایا هغه درته مهم نه ښکاري؟ لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

اول: په تاسو باندې فرض کړی شوې دي چې یې یلاره زنانه وو ته مهرونه ورکړئ. البته که تاسو یې بخپله په نکاح اخلئ.

دوهم: تومبوری یلاره میرې زنانه که بخپله په نکاح باندې نه اخلئ نو هغوی ته اختیار ورکړئ چې بخپله خوښه میړه وکړي، مه یې د نکاح مخه نیسئ او مه یې په مهرونو کښې مداخله کوئ.

دریم: همدارنګه د یلاره میړو (پښیمانو) هلکانو دپاره هم الله ﷻ په میراث کښې برخې ټاکلې دي او تاسو یې په قرآن کریم کښې تلاوت کوئ.

څلورم: په تاسو باندې لازمه ګرځولې شوې ده چې د یتیمانو د مالونو په باره کښې د تل دپاره په انصاف باندې ولاړ اوسئ او هم یې د مال د خوراک څخه ځانونه وساتئ او هم ورسره په قرعه اچولو کښې چل مه کوئ او مه ورسره بل خیانت کوئ.

پنځم: بالاخره، په قرآن کریم کښې ستاسو د ګټو زیست دپاره احکام نازل شوي دي او هر یو حکم چې تاسو عملي کړئ الله ﷻ ورباندې پوه دی، نه به ضائع شي او نه به ترې ورک شي.

لهذا چې تاسو ته دا بهتره ده چې تکراري پوښتنې پرېږدئ او په عمل کښې جلتي وکړئ.

توضیحات

ا۔ که څه هم ځینو مفسرینو کرامو[1] لیکلي دي چې مطرحې شوې پوښتنې پوازې هغه نه دي چې د شان نزول د روایتو څخه څرګندېږي، بلکې هغه ټولې پوښتنې مطرحې شوې دي د کومو جوابونه چې د آیتونو څخه معلومېږي، لکه:

الف: ایا ماشومانو او زنانه وو ته د میراث حکم دائمي حکم دی؟

ب: ایا یلاره میرې زنانه به خپله خوښه میړه کولی شي؟

ج: ایا دوی ته مهر ورکول حتمي دي؟

د: ایا د میرمنې او د خاوند د لانجو هوارول په اصلاح سره جواز لري؟

ه: ایا په تمامه معنی سره د میرمنو په منځکښې عدالت کول امکان لري؟

و: ایا د دې سره سره (چې په تمامه معنی عدالت کول د سړي د وس څخه وتلې دي) د میرمنو تعدد جواز لري او که څنګه؟ او داسې نورې.

مګر موږ ته داسې ښکاري چې مطرحې شوې قضایا همافه دي کومې چې د شان نزول په روایتونو کښې ذکر دي خو الله ﷻ بیسېره د هغو په جوابونو باندې څه نورو مسائلو جوابونو ته هم اشاره وکړه ترڅو موږ ته ارشاد وکړي چې:

اول: باید تاسو د اسلام په ټولو احکامو کښې ورننوځئ او ټول عملي کړئ.

دوهم: باید تاسو خپله تقوی په څو محدودو احکامو کښې خلاصه نه کړئ او یا په بل عبارت

---

[1] تفسیر المنار ج ۵ ص ۴۴۳

د خپلې دینداری، ښځه په اصطلاح د کاکا نصر الدین کوټه جوړه نه کړئ چې د څلورو دیوالونو ښځه یې صرف درې دیوالونه درلوده، مګر دروازې ته یې د بر لوی قلف اچولی وه چې کوم غل ورداخل نه شي.

فتوی څه معنی؟

۲ـ د ﴿ وَيَسْتَفْتُونَكَ ﴾ کلمه اصلاً د "فَتَى" څخه اخستله شوې ده، "فَتَى" هغه خوان او زلمي ته وايي چې د کار کولو وسه لري، چې په "فِتْيَةٌ" او "فِتْيَانٌ" باندې جمعه کېږي[1]. د همدې کبله د مشکلې مسئلې حکم د "فتوی" په نامه یادېږي، لکه چې الله ﷻ د بلقیسې د خولې څخه حکایت کوي چې ﴿ أَفْتُونِي فِي أَمْرِي ﴾ [النمل: ۳۲] یعني: ای زما د کابینې غړو! ماته په دې مشکله مسئله کښې فتوی راکړئ چې د سلیمان ؑ د پلوه راته پېښه شوې ده. او دا ځکه چې د مشکلې مسئلې حل کول په قوي علم نه ضرورت لري.

د عربیت یو قانون

۳ـ که څه هم مفسرینو کرامو د ﴿ وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ ﴾ په اعراب کښې ډېر اوږد بحث کړی او ډېر احتمالات یې پکښې بیان کړي دي[2]، مګر موږ ته دا غوره ښکاره شوه چې ذکر شوې تکړه په مبتدا، ﴿ ٱللَّهُ ﴾ باندې عطفه شي. نو د معنی حاصل به یې داسې راووځي چې: ای مؤمنانو! ستاسو په مشکلو مسائلو کښې الله ﷻ هم فتوی درکوي او قرآن کریم هم فتوی درکوي، لکه چې الله ﷻ د اسماني کتاب په باره کښې فرمايي چې: ﴿ وَأَنزَلَ مَعَهُمُ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ ٱلنَّاسِ ﴾ [البقرة: ۲۱۳] یعني: الله ﷻ د پیغمبرانو سره په حقه کتابونه نازل کړي وه د دې دپاره چې دغه کتابونه د خلکو په منځو کښې حکم وکړي (فتوی ورکړي).

سوال جواب

۴ـ که څوک وايي چې: د قرآن کریم حکم خو عین د الله ﷻ حکم دی او عطف د مغایرت (جداوالي) غوښتنه کوي، نو باید چې ذکر شوی عطف صحت ونه لري؟

موږ وايو چې: په دې مقام کښې اعتباري فرق لري چې د عطف د صحت دپاره کفایت کوي، هغه دا چې:

الف: د الله ﷻ حکم د لاندې دوه ډولونو څخه عبارت دی.

اول: چې الله ﷻ بل داسې حکم نازل کړي چې په پخوانیو ایتونو کښې نه وي نازل شوی، لکه راتلونکی [۱۲۸] ایت. ځکه چې الله ﷻ د خاوند د نشوز په باره کښې ترهغه وخته بل ایت نه وو نازل کړی، هُمدا اولنی ایت وه چې نازل شو.

(۱) مفردات الراغب ص ۳۸۶

(۲) البحر المحیط ج ۴ ص ۸۱، التفسیر الکبیر ج ۱۱ ص ۶۳

دوهم: چې الله ﷻ د نبي کریم ﷺ په احادیثو کښې څه حکم شرحه کړي. ځکه چې د نبي کریم ﷺ حکم خو عین د الله ﷻ حکم دی، لکه چې فرمايي: ﴿ مَّن يُطِعِ ٱلرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ ٱللَّهَ ﴾ [النساء: ۸۰] يعني: هر څوک چې د پيغمبر ﷺ اطاعت وکړي نو يقيناً هغه د الله ﷻ اطاعت وکړ.

ب: د قرآن کريم حکم په دې مقام کښې د هغو احکامو څخه عبارت دی چې د ايت د نزول څخه وړاندې د زنانه وو او يتيمانو په باره کښې څه ايتونه نازل شوي وه. د مثال په توګه، نه د حصر په توګه، لاندې شرحه ولولئ:

اول: د يتيمانو مالونه مه خورئ هلکان وي او که انجونې [النساء: ۲].

دوهم: د بې عدالتۍ د خوف په وخت کښې په يوه مېرمن باندې اکتفاء وکړئ او د تعدد څخه صرف نظر شئ [النساء: ۳].

دريم: زنانه وو ته مهرونه ورکړئ، مګر که په اخلاص سره يې درته وبښي هغه ښه خبره ده [النساء: ۴].

څلورم: زنانه او ماشومان په ميراث کښې برخه لري [النساء: ۱۱].

پنځم: که زنانه ناشزه جوړه شوه نو هغه تاديب کړئ [النساء: ۳۴].

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وايي چې: که د ﴿ وَمَا يُتۡلَىٰ عَلَيۡكُمۡ ﴾ څخه هغه ايتونه مطلب وی چې پخوا نازل شوي وه نو بايد چې "وَمَا تُلِيَتْ عَلَيْكُمْ" د ماضي په صيغه باندې نازل شوی وی، نه د مضارع په صيغه باندې چې په حال يا استقبال باندې دلالت کوي؟

مونږ وايو چې: دلته د ماضي په عوض ځکه مضارع نازله شوه ـوالله أعلمـ چې ترڅو مونږ پوه کړي چې د قرآن کريم ايتونه خو تاسو په مستمره توګه لولئ: کله په لمانځه کښې د قرائت په توګه او کله د ثواب او اجر د پاره، نو بايد خپل روزمره مشکلات ورباندې حل کړئ. او يا په بل عبارت: د ايتونو نزول که څه هم په تېره شوې زمانه کښې صورت نيولی وه مګر تلاوت خو يې په ماضي پورې اختصاص نه درلود.

يادونه

۶ـ مونږ د ﴿ وَتَرۡغَبُونَ أَن تَنكِحُوهُنَّ ﴾ دوه ترجمې وکړې، ځکه چې د ﴿ أَن تَنكِحُوهُنَّ ﴾ جمله حرف جر ته اړتيا لري، نو که د "عَنْ" حرف جر ورسره مراد کړی شي اوله معنى مرادېږي چې معنى يې په ځنګ کېدل دي، او که د "فِيْ" حرف جر ورسره اراده کړی شي دوهمه معنى اراده کېږي چې معنى يې مينه او رغبت دی. څه لرې نه ده چې الله ﷻ به په حرف جر باندې ځکه صراحت نه وي کړی ترڅو دواړو ارخونو ته شامل شي. او دا ځکه چې په هغه وخت کښې دواړه دولونه رواج وه لکه چې د شان نزول د روايتونو څخه د ښه ښه ښکاره ګند ګندېږي.

﴿ وَإِنِ ٱمْرَأَةٌ خَافَتْ مِنۢ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ أَن يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا ۚ وَٱلصُّلْحُ خَيْرٌ ۗ وَأُحْضِرَتِ ٱلْأَنفُسُ ٱلشُّحَّ ۚ وَإِن تُحْسِنُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٢٨﴾ وَلَن تَسْتَطِيعُوٓا۟ أَن تَعْدِلُوا۟ بَيْنَ ٱلنِّسَآءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ ۖ فَلَا تَمِيلُوا۟ كُلَّ ٱلْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَٱلْمُعَلَّقَةِ ۚ وَإِن تُصْلِحُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٢٩﴾ وَإِن يَتَفَرَّقَا يُغْنِ ٱللَّهُ كُلًّا مِّن سَعَتِهِۦ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ وَٰسِعًا حَكِيمًا ﴿١٣٠﴾ ﴾

[۱۲۸] او که چېرې يوه ښځه د خپل مېړه د پلوه په حق تلفۍ يا په مخ اړولو باندې وداره شوه نو په دواړو باندې څه ګناه نشته چې په خپلو منځو کښې څه سوله وکړي يو ډول سوله، او سوله کول بهتر دي. او ټول نفسونه (په خپلواهدافو باندې) کلکوالي ته حاضر کړی شوي دي (هرڅوک په خپلو ګټو مين دی).

او که تاسو احسان وکړئ او پرهېزګارې وکړئ نو بې شکه الله ﷻ په هغه شي باندې خبردار دی چې تاسو يې کوئ.

[۱۲۹] او هيڅکله به ستاسو د وسې پوره نه شي چې د ښځو په منځکښې (په کامله معنی سره) عدل وکړئ، که څه هم تاسو ورباندې حرص وکړئ (او په خپلو خانونو باندې زيات فشار راولئ).

نو تاسو (د يوې ښځې د جانب څخه د بلې ښځې جانب ته) ميلان مه کوئ پوره ميلان (چې ستاسو په اختيار کښې دي) نو چې هغه پرېږدئ (جوړه کړئ) لکه زوړنده (چې نه بل مېړه کولی شي او نه ورته تاسو د مېرمنې په نظر ګورئ). او که تاسو اصلاح وکړئ او پرهېزګارې وکړئ نو بې شکه الله ﷻ بښونکی (او) مهربان دی.

[۱۳۰] او که دوی دواړه (ښځه او خاوند يو تربله) جدا شي نو هر يوه لره به الله ﷻ د خپلې پراخۍ څخه بې پروا کړي (د هر يوه ګوزاره به روانه کړي). او الله ﷻ د پراخۍ خاوند (او) د حکمت څښتن دی

شان نزول او ارتباط

۱ـ د دې ايتونو د ارتباط وجه خو پوره واضحه ده چې دلته د هغو مسئلو فتوی او حکم بيان شوی دی چې په وړاندېنيو ايتونو کښې يې غوښتنه ذکره شوې وه، چې يوه د خاوند او مېرمنې د سولې مسئله ده او بله د متعددو مېرمنو په منځکښې د عدالت او برابرۍ مسئله ده.

نو په وړاندې ايت کښې الله ﷻ وعده کړې وه چې ﴿ ٱللَّهُ يُفْتِيكُمْ ﴾ الله ﷻ به حکم درکړي، او په دې ايتونو کښې يې د حکم بيان فرمايلی دی[۱].

(۱) تفسير ابي السعود ج۲ ص۲۳۹؛ تفسير المنار ج۵ ص۴۴۸

۲ـ د شان نزول په باره کښې يې متعدد واقعات روايت شوي دي[1] چې مونږ دلته د لاندې دوه واقعو په ذکر باندې اکتفاء کوو:

الف: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چې: «خَشِيَتْ سَوْدَةُ أَنْ يُطَلِّقَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ لَا تُطَلِّقْنِي وَأَمْسِكْنِي وَاجْعَلْ يَوْمِي لِعَائِشَةَ فَفَعَلَ فَنَزَلَتْ»[2] يعنې: سودة رضي الله عنها ودا ره شوه چې نبي کريم ﷺ به طلاق ورکړي نو يې ويلې چې: (يا رسول الله) ماته طلاق مه راکوه او د خانه سره مې وساته او زما د نوبت ورځ عائشې رضي الله عنها ته وګرځوه. نو نبي کريم ﷺ همداسې وکړه نو ذکر شوي ايتونه نازل شوه.

ب: يو سړي يوه بوډۍ مېرمن درلوده چې د اولادونو مور وه، نوموړي سړي وغوښتل چې بوډۍ مېرمنې ته طلاق ورکړي او په عوض يې بله ځوانه ښځه په نکاح واخلي. مګر بوډۍ ورته وراندېز وکړ چې: ماته طلاق مه راکوه چې د خپلو اولادونو خدمت وکړم. ته بله ځوانه په نکاح واخله خو زه درڅخه د نورو مېرمنو غوندې په نوبت کښې عدل نه غواړم، نو خوښه دې چې په دوه مياشتو کښې يو نوبت راکوې او که لا د دې څخه په زياته موده کښې، زما د پلوه په تاباندې هيڅ حرج نشته.

د نوموړي سړي ذکره شوې د روغې جوړې خبره خوښه شوه خو ويې ويلې چې دا کار به وکړم خو که جواز ولري. نو نبي کريم ﷺ ته يې مطرحه شوې نقشه وړاندې کړه نو ذکر شوي ايتونه نازل شوه[3].

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې: اى مؤمنانو! که ستاسو د جملې څخه کومه يوه زنانه په ډار کښې وه چې خپل خاوند به يې حقوق د پښو لاندې کړي او يا به ترې اقلا مخ واړوي او په ورين تندي باندې به ورسره خبرې ونه کړي او يا به ورسره مناسبه ناسته پاسته پرېږدي؛ البته دا ډار ورسره په دغه صورت کښې پيدا کېږي که ذکره شوې زنانه ترې خپل حقوق وغواړي او زور واچوي چې خپل حقوق ترلاسه کړي؛ نو د ډار په صورت کښې او هم په دې صورت کښې چې خاوند يې عملا حقوق د پښو لاندې کړي، (په دواړو صورتونو کښې) په خاوند او مېرمن باندې څه ګناه نشته چې دوه په دوه روغه جوړه وکړي، او مېرمن د خپلو څه حقوقو څخه صرف نظره شي او په مقابل کښې د خپل خاوند ورين تندی او د خندا ډکه خوله ترلاسه کړي.

۲ـ ذکر شوې روغه جوړه په ذکر شوي ترتيب سره دواړو ته بهتره ده، نارينه ته بهتره ده چې د نشوز او مخ تاوولو د ګناه څخه به خلاص شي او هم به کورنيو جګړو او شر او شور ته خاتمه ورکړي، نه به وړباندې څوک خبر شي او نه به يې لمنه په سر باندې وربورته شي. او زنانه ته څکه

[1] تفسير زاد المسير ج۲ ص۲۰۲
[2] جامع الترمذي ج۲ ص۱۳۴
[3] تفسير البغوي ج۱ ص۴۸۶

بهتره ده چې بالفرض که زنانه په حق غوښتنه باندې اصرار وکړي او خاوند یې ورته غاړه کېښږدي نو طبعي ده چې د لاندې صورتونو څخه به یو صورت تحقق پیدا کوي:

الف. چې تل به د جګړو او سپکو او سپورو خبرو سره مخامخ وي، نه به په ارامۍ سره یو شپه تېره کړي او نه به په ارامه سره یو کپ مړی وخوري

یا په بل عبارت. هغه متل به ورباندې ريښتينی شي چې "غوږ مې کاڼه سر مې بیالود" او یا د بارانه تښتېدمه د ناوې لاندې مې شپه شوه".

یوه شاعر همدغه موضوع څومره ښه شرحه کړې ده چې:

پېښي ابله مزل ښه دی نه په پېښو کښې پېزار تنګ :: سختي د سفر ښه ده نه په کور کښې مدام جنګ

ب. او یا به بالآخره لانجه په طلاق باندې تمامه شي، نو په دې صورت کښې به زنانه د ډېرو مشکلاتو سره لاس او ګرېوان شي. چې د خپلو ماشومانو څخه به جدا شي، په کور او کلي کښې به رسوا شي، په هلو خلو راغونډ کلی کور به یې اوبه یوسي، که د پلار په مینه باندې څوک ونه لري نو سمدستي به بې سرپرسته پاتې شي، او که هلته څه خپلوان او شرعي محارم هم ولري نو پخوانی قدر او عزت به لاس ته ورنه شي او په اصطلاح د پلار په کور کښې به د میلمنې په حیث ژوند کولو ته مجبوره شي که څه هم امید شته چې الله ﷻ به یې د ډېره ښه چاره وکړي او ارتیا به یې پوره کړي.

۳ـ په یاد ولرئ چې هرڅوک (نارینه وي او که زنانه) په خپلو ګټو باندې مین دی او هر یو غواړي چې خپل حقوق پوره ترلاسه کړي. یا په بل عبارت: ټول خلک د خپلو حقوقو څخه په کلکه دفاع کوي ته به وایې چې همدې کار ته ګمارل شوی دی او یوه لحظه هم ترې نه غائب کېږي او نه ترې غفلت کوي.

نو سوله او روغه جوړه په هغه وخت کښې تحقق موندلی شي چې دواړه جانبه د خپلو حقوقو څخه لږ څه تنازل وکړي، که نه نو په هغه صورت کښې هیڅکله روغه جوړه منځ ته نه شي راتلای چې هر یو په خپلو پوره حقوقو باندې ټینګار وکړي.

۴ـ نو ای مؤمنانو! (په همدې بنیاد) هرڅوک چې زیاته نېکي وکړي او د سولې دپاره لاره برابره کړي (په خپلو حقوقو باندې بې اندازې کلک نه شي)، همدارنګه هرڅوک چې تقوی او دینداري وکړي چې د مقابل جانب د مجبوریت څخه د خپل خان په ګټه کار وانخلي: نو هر یوه ته به الله ﷻ اجر ورکړي څکه چې الله ﷻ خو ستاسو په ټولو اعمالو باندې خبردار دی.

۵ـ ای مؤمنانو! د خپلو مېرمنو په هکله تاسو په هغه عدالت باندې مکلف یاست چې هغه ستاسو د وسې پوره وي او ستاسو د اختیار لاندې راځي، لکه نفقه، جامه، ناسته پاسته او داسې نور. اما په هغو شیانو کښې عدالت کول چې ستاسو د اختیار لاندې نه شي راتلای لکه یو جانب ته د زړه میلان، په تاسو باندې فرض نه دی نو په دغه ډول عدالت کښې په نقصان سره تاسو نه ګناهګارېږئ، او نه ستاسو مېرمنې دا حق لري چې ستاسو څخه یې مطالبه وکړي.

۶ـ هو! تاسو ته روا نه ده چې د خپلو مېرمنو په منځکښې د کومې يوې سره اختياري بې عدالتي وکړئ او يا يوه مېرمن ولرئ او په اختياري أمورو کښې هغې ته حقوق ورنه کړئ چې په نتيجه کښې د زورېدي ښځې مثال ولري، چې نه په اسمان وي او نه په ځمکه، نه داسې مېړه لري چې استفاده ترې وکړي او نه بې مېړه وي چې بل چرته نکاح وکړي. يا په بل عبارت: چې کور ورته دوزخ جوړ شي چې نه پکښې مړه وي او نه ژوندۍ.

۷ـ اى مؤمنانو که تاسو سوله وکړئ او بيا په سوله باندې کلک ودرېږئ او خپله تقوى او ديندارې خرابه نه کړئ نو د ورو-ورو نيمګړتياوو څخه به الله ﷻ درتېر شي لکه چې د قلبي بې عدالتۍ څخه چې درتېر شو. او دا خکه چې الله ﷻ بښونکى او مهربان دى.

۸ـ اى مؤمنانو! هرڅوک (نارينه وي او که زنانه) چې تقوى ونه کړي، چې يا د مقابل پلو په حقوقو پښې کېږدي او حتى روغې جوړې ته هم حاضر نه شي او يا د دروغې جوړې څخه وروسته په خپل عهد باندې وفا ونه کړي او بالآخره خبره په طلاق باندې ختمه شي، نو هر يو به الله ﷻ د خپلو براخو خزانو څخه په نعمتونو باندې موړ کړي. زنانه ته به صالح مېړه ورکړي او نارينه ته به صالحه ښځه په نصيب کړي او هر يو به د پراخه روزۍ خاوند کړي.

الله ﷻ د هر چا احتياجات مستقيماً هم پوره کولى شي خو دا يې د حکمت غوښتنه ده چې تاسو بې يو بل ته احتياج کړي ياست، نو بايد چې تاسو په روغه جوړه کښې نه يو په بل احسان بار کړئ او نه خپلو خاوندانو ته غره شئ.

توضيحات

۱ـ په دغو ايتونو کښې د هغه نشوز چاره ښودلې شوې ده چې د نارينه د پلوه پيل شوى وي، چې د دې څخه وړاندې پکښې قرآن کريم نه وه نازل شوى. او د [النساء:۳۴] ايت کښې د هغه نشوز بيان تېر شوى دى چې د مېرمنې د پلوه يې منشأ نيولې وي.

نشوز او اعراض څه فرق لري؟

۲ـ کهٔ څه هم د خاوند نشوز دې ته وايي چې د خپلې مېرمنې د حقوقو څخه خپل خان پورته وګڼي او حقوق يې د پښو لاندې کړي چې په نفقه کښې يې کمبود واقع کړي او وهل ټکول پيل کړي. همدارنګه اعراض دې ته وايي چې د خپلې ماندينې د حقوقو څخه مخ واړوي او په يو سبب سره يې د ناستې پاستې څخه لاس واخلي. په نشوز کښې د اعراض په نسبت حق تلفي ډېره ده[۱].

مګر مونږ ته داسې برېښي چې د اعراض څخه به په دې مقام کښې طلاق ورکول مطلب وي. نو د معنى حاصل به يې داسې شي چې: که چېرې زنانه په ډار کښې وه چې يا به ورسره خپل خاوند

[۱] روح المعاني ج۵ ص۲۶۱

حق تلفي وکړي، او يا په ډار کښې وه چې طلاق به ورکړي نو په دواړو صورتونو کښې د سولې پروسه ورته بهتره ده.

مونږ ځکه دغه معنی غوره کړه چې په دې معنی کښې تاسیس دی او د تاکید څخه خو تاسیس بهتر دی، او بل د دې کبله چې ایت شریف د سوده (أم المؤمنين) رضي الله عنها غوندې سولې ته هم شامل شي لکه چې په احادیثو کښې ذکره ده[۱].

یادونه

۳_ ځينې مفسرین کرام لیکي چې نبي کریم ﷺ د سودې رضي الله عنها د طلاق اراده نه وه کړې[۲]، خو د هغې سره په خپل زړه کښې تشویش پیدا شوی وه او په خپله خوښه يې د سولې په شکل وړاندیز وکړ. او نبي کریم ﷺ منظور کړ ترڅو د قیامت د ورځې پورې ټول امت ته اساس کېږدي. مونږ ته همدا نظر غوره ښکاري.

په هر تقدیر، دا لرې نه ده چې سودې رضي الله عنها ته د طلاقولو ډار پیدا شوی وي، خو دا ډېره لرې ده چې هغه دې د نبي کریم ﷺ څخه په نشوز (حق تلفی) باندې ډاره شوې وي، ځکه چې دا خو کفر دی.

د صلحې تعریف او ډولونه

۴_ د "صُلح" کلمه په لغت کښې د خلکو د منځ څخه د نفرت لرې کولو ته وايي[۳] او په فقهي اصطلاح کښې د هغه عقد څخه عبارت ده په کوم سره چې د خلکو منازعې او جګړې پرې کېږي. که څوک د سولې (صلحې) په ټولو ډولونو باندې د خپل ځان پوه کول غواړي نو ځينو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[۴]، مګر سوله په دې مقام کښې لاندې ډولونه درلودلی شي:

الف: چې مېرمن د نفقې او جامې کمبود ومني او خاوند د نشوز او اعراض څخه ځان وساتي.

ب: چې مېرمن د ټول مهر يا د مهر په څه برخه باندې د خاوند سره مصالحه وکړي.

ج: بالآخره چې د خپل ټول نوبت او يا د نوبت د څه برخې څخه صرف نظره شي او د خاوند توجه ځان ته راواړوي، لکه چې د همدې ایتونو په شان نزول کښې یې یو مثال تېر شوی دی.

په هر تقدیر، کله چې زنانه د خپل ثابت حق څخه سوله وکړي، لکه د تېرې شوې زمانې د نفقې څخه چې مصالحه وکړي، نو بیا همدغې زنانه ته د بېرته رجوع کولو او د سولې د ماتولو حق نشته. اما که د داسې حق څخه يې مصالحه وکړه چې هغه لا د مصالحې په وخت کښې نه وه متحقق شوی، لکه د راتلونکي وخت نفقه او جامه، نو بیا نوموړې ته د سولې د ماتولو حق شته چې د خپل

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۷۸۵
(۲) تفسیر القاسمي ج۵ ص۵۰۹
(۳) مفردات الراغب ص۲۹۲
(۴) الفقه الإسلامي وادلته ج۵ ص۲۹۳_ ۳۲۵

حق په غوښتولو باندې کلکه شي. او دا خکه چې سوله د ابراء معنی ورکوي، او ابراء په هغه وخت کښې تمامېږي چې حق ثابت وي، او راتلونکی حق خو لا ثابت نه دی[1].

سوال جواب

۵_ که څوک وايي چې: ايا په ذکره شوې روغه جوړه کښې څه د ګناه اشتباه وه چې الله ﷻ ﴿ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ ﴾ نازل کړ؟ يعني: په دوی دواړو باندې په سوله کښې څه ګناه نشته.

مونږ وايو چې: څرنګه چې د ذکرې شوې سولې ظاهري څېره رشوت ته ورته ده چې مېرمنې د څه ازدواجي حقوقو په بدل کښې د خاوند د خندا ډکه خوله ترلاسه کړه، حال دا چې دا يې شرعي حق وه، د همدې کبله ذکره شوې سوله صحابه وو کرامو ﷺ ته ګناه ښکارېده لکه چې د ايت په شان نزول کښې پرې صراحت شوی دی. نو الله ﷻ د دوی اشتباه يو ځل په ﴿ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ ﴾ او بل ځل په ﴿ وَالصُّلْحُ خَيْرٌ ﴾ سره پورته کړه.

سوال جواب

۶_ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د ازدواجي حقوقو په بدل کښې پيسې اخستل رشوت نه ګڼل کېږي او په خاوند او مېرمن يوه باندې هم ګناه نشته، بالمقابل دقضايي حقې فيصلې په بدل کښې پيسې اخستل رشوت ګڼل شوی دی، مګر رشوت ورکوونکی د دې کبله ګناهګار نه دی چې د پيسو په ذريعه يې خپل حق (شرعي فيصله) ترلاسه کړه خو قاضي پرې رشوت خور ګڼل کېږي چې د خپلې فريضې (شرعي فيصلې) د اداء کولو په بدل کښې يې پيسې واخستې؟

مونږ وايو چې: مېرمن خو خپل خاوند ته د ازدواجي حقوقو په بدل کښې پيسې نه ورکوي ترڅو د قضايي رشوت غوندې وګڼلې شي، بلکې په حقيقت کښې د دې دپاره پيسې ورکوي چې خاوند يې په نکاح کښې وساتي او طلاق ورنه کړي. د همدې کبله د سولې پروسه په دې جمله: ﴿ وَإِن يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا مِّن سَعَتِهِ ﴾ سره تعقيب شوې ده.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۷_ که څوک وايي چې: په دې مقام کښې د ﴿ وَأُحْضِرَتِ الْأَنفُسُ الشُّحَّ ﴾ د جملې په نزول کښې څه حکمت دی، حال دا چې د دې جملې څخه د سولې څخه ترهيب معلومېږي. څکه چې:

الف: "شُحّ" هغه بخل ته وايي چې حرص ورسره ملګری وي.

ب: د "أُحْضِرَتْ" مجهوله ماضي د احضار څخه اخستله شوې ده چې په مقابل کښې يې غياب استعمالېږي. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: ټولو نفسونو ته (نارينه او ښځينه) خپل خپل

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۲۸۳

اهداف لاس ته ورورل محترم ګرځولي شوي دي چې په هیڅ وخت کښې ترې سترګې نه شي پټولی
ته به وایي چې ټول نفوس د شُح سره تړلي شوي دي؟

مونږ وایو چې: په ذکره شوې جمله کښې د هغه طرف تادیب مطلب دی کوم چې په سوله کښې
خپل ټول هدف ترلاسه کول غواړي، که څه هم د مقابل طرف ټول هدف تر پښو لاندې شي. یعنې
لکه تاته چې خپل هدف محترم دی همدارنګه ستا مقابل طرف هم یو نفس دی او په خپل هدف
باندې مین دی، تا خو د هغه تنازل ته سترګې نیولې دي مګر هغه ستا تنازل ته سترګې په لار دی،
نو تاسو دواړو جانبو ته په کار دي چې د اهدافو په لاس ته راوړلو کښې لږ څه نرم شئ که نه نو د
سولې ادعا مو دروغ ده او په حقیقت کښې سولې ته تیار نه یاست.

الله ﷻ ربښتیا ویلي دي

۸ـ مونږ یو شپېته (۶۱) کسیز هیئت، چې د عربو او عجمو څخه جوړ شوی وه، د همدې ایت د
تفسیر د لیکنې په وخت کښې (د ۱۳۷۳ هـ ش کال د ورې د میاشتې په وروستیو کښې) د جناب
مولوي صاحب محمد یونس "خالص" په مشرۍ د دې دپاره کابل ته لاړو چې هلته د وخت د دولت
رئیس (استاذ رباني) او د وخت وزیر اعظم (انجینر حکمتیار) ترمنځ سوله وکړو ترڅو هغه اور مړ
شي چې د کمونستي رژیم د راپرځېدلو څخه وروسته لګېدلی دی او هره ورځ پکښې بې شمېره
افغانان وژل کېږي، څه ورځې لا په مونږ باندې هم وکړی شوې، په کابل کښې مو په سوله کښې زیات
کوښښ وکړ او د ذکر شوي ایت الهي فرمان مو ورته ښه شرحه کړ، خو افسوس چې یوه پلو هم د
خپلو اهدافو څخه لږ قدري تنازل ونه کړ، نو په نتیجه کښې د جنګ اور همغسې تود پاتې شو او
هیئت د ناکامۍ په حالت کښې په متفرقه توګه بېرته راستون شو، فإنا لله وإنا إلیه راجعون.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۹ـ که څوک وایي چې: د "خیر" کلمه خو د اسم تفضیل په معنی استعمالېږي، نو پوښتنه دا
ده چې په دې مقام کښې مفضل علیه څه شی دی. یعنې هغه کوم شی دی چې سوله د هغه څخه
بهتره ده؟

مونږ وایو چې: د "خَیْر" کلمه په لاندې دوه ډوله استعمال مومي[1]:

الف: چې د تفضیلیت د معنی لحاظ پکښې نه وي؛ نو په دې تقدیر سوال ته موقع نه پاتې کېږي
او د معنی حاصل داسې کېږي چې: سوله د خیرونو څخه یو خیر دی.

ب: چې د تفضیلي معنی لحاظ پکښې وساتل شي؛ نو د معنی حاصل یې داسې راوخي چې: د
خاوند او مېرمن سوله چې دوه په دوه صورت ونیسي د بلې هرې حل لارې څخه بهتره ده چې
تفصیل یې دا دی:

(۱) مفردات الراغب ص۱۶۲

اول: سوله د نشوز څخه بهتره ده چې خاوند یې پرې ګناهګارېږي او د کور څخه د جنګ میدان جوړېږي.

دوهم: د طلاق څخه بهتره ده چې یوه کورنۍ پرې ورانېږي او هم د اولادونو څخه جدا کېدل ورسره تړلي دي.

دریم: د هغې سولې څخه بهتره ده چې دریم ګړی پکښې اشتراک وکړي او راز افشاء شي.

څلورم: د حکمیت د فیصلې څخه بهتره ده چې رسوایي پکښې نغښتې ده.

پنځم: د قاضي د فیصلې څخه بهتره ده چې نزاع د منځه وړي خو زړه بداوی د منځه نه شي وړلی.

د همدې کبله دوهم خلیفه عمر الفاروق ﷺ آبو موسی الأشعري ﷺ ته لیکلي وه چې: «رُدِّ الْخُصُومَ حَتَّى يَصْطَلِحُوا فَإِنَّ الْقَضَاءَ يُورِثُ بَيْنَهُمُ الضَّغَائِنَ»[١] یعني: په جلتۍ سره د مدعیانو په منځکښې قضایي فیصله مه کوه ترڅو چې دوی په خپل منځ کښې سره روغه جوړه وکړي، ځکه چې قضایي فیصله د دوی په منځکښې زړه بداوی اچوي.

شپږم: بالآخره، د زور او جبر څخه بهتره ده چې وخت پرې ضائع کېږي او د نورو خطراتو احتمال پکښې شته دی، او زړه بداوی خو ورسره ملګری دی.

سوله د احادیثو په رڼا کښې

۱۰ـ د سولې په باره کښې د نبي کریم ﷺ څخه زښت ډېر احادیث روایت کړی شوي دي چې ذکر شوی ایت شریف تفسیروي، موږ صرف لاندې یو حدیث د مثال په توګه دلته رانقلوو:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «الصُّلْحُ جَائِزٌ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ إِلَّا صُلْحًا حَرَّمَ حَلَالًا أَوْ أَحَلَّ حَرَامًا»[٢] یعني: هره یوه سوله د مسلمانانو په منځکښې جائزه ده مګر داسې سوله چې حلال شی حرام وګرځوي او یا حرام شی حلال وګرځوي.

ذکر شوی حدیث شریف په لاندې دوه ډولونو باندې شرحه شوی دی:

الف: فقهاء کرام وايي چې: دلته د حرام څخه "حرام لذاته" مطلب دی او د حلال څخه "حلال لذاته" مراد دی[٣]. د وضاحت دپاره لاندې دوه مثالونه ولولئ چې په دواړو کښې سوله جائزه نه ده:

اول: چې یوه مېرمن په دې سوله وکړي چې خاوند به یې د خپلې بلې مېرمنې سره جنسي ارتباط نه نیسي، حال دا چې دا کار حلال لذاته دی او په سوله کښې حرام جوړ کړی شو.

دوهم: چې یوه مېرمن د خاوند سره په دې سوله وکړي چې د دې خور به هم په نکاح باندې اخلي، حال دا چې دا کار حرام لذاته دی مګر په سوله کښې حلال وګرځولی شو.

---

(١) تفسیر القرطبي ج۵ ص۳۸۴
(٢) سنن ابن ماجه ص۱۷۰
(٣) فتح القدیر علی الهدایه ج۵ ص۴۰۷

ب: محدثینو کرامو ذکر شوی حدیث په مالي جګړو کښې شرحه کړی دی او د هر خوندور بحثونو یې پکښې کړي دي[۱]، د دې کبله چې د موضوع څخه خارج نه شو مونږ پرې تیره کښېنوده خو لوستل یې ضرور دي، که څوک په عربي ژبه باندې پوهېږي هیله ده چې هلته مراجعه وکړي.

سوال جواب

۱۱ـ که څوک وایي چې الله ﷻ د زوجاتو د تعدد دپاره عدالت شرط کړی دی چې: ﴿ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً ﴾ [النساء: ۳] یعني: نو که تاسو ډارېدلئ چې عدالت به ونه کړئ نو یوه ښځه په نکاح واخلئ: او په ذکر شوي ایت کښې مونږ ته خبر راکوي چې: ﴿ وَلَن تَسْتَطِيعُوا أَن تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ ﴾ او هیڅکله به تاسو وسه ونه لرئ چې د ښځو په منځکښې عدالت وکړئ.

نو د دواړو ایتونو د یو ځل لوستلو څخه دا نتیجه راوځي چې د زوجاتو تعدد جائز نه دی، نو ایا دا نتیجه درسته ده؟

مونږ وایو چې: الله ﷻ د ذکر شوي سوال جواب ته لاندې اشارې کړې دي:

الف: ﴿ لَن تَسْتَطِيعُوا ﴾ هیڅکله به تاسو عدالت ونه کړی شئ څکه چې دا ستاسو د وسې څخه وتلی دی، او تاسوورباندې مکلف نه یاست څکه چې ﴿ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ﴾ [البقرة: ۲۸۶] الله ﷻ هیڅ نفس نه مکلف کوي مګر د هغه د وسې په اندازه.

ب: ﴿ فَلَا تَمِيلُوا ﴾ یعني: نو هغه بې عدالتي مه کوئ چې هغه ستاسو د اختیار لاندې ده او تاسوورباندې مکلف یاست. نو بالفرض که الله ﷻ مونږ په هر ارخیزه کامل عدالت باندې مکلف کړي وی نو په کار وه چې د ﴿ فَلَا تَمِيلُوا ﴾ په عوض یې "فَلَا تَنْكِحُوا مَا فَوْقَ الْوَاحِدَةِ" نازل کړی وی چې تعدد په عدالت پورې تړلی دی او عدالت مو په وسه کښې نشته نو د یوې ښځې څخه اضافه په نکاح باندې مه اخلئ.

ج: علاوه په دې، که د الله ﷻ مطلب په زوجاتو کښې د تعدد عدم جواز وی نو هغو ټولو خاوندانو ته به یې وعیدات متوجه کړي وی چې هغوی د یوې ښځې څخه اضافه نورې ښځې ولري، حال دا چې وعیدات یوازې هغه چا ته متوجه دي چې هغه په اختیاري اُمورو کښې بې عدالتي کوي. لاندې دوه حدیثونه د مثال په توګه ولولئ:

اول: عائشه رضي الله عنها وايي چې نبي کریم ﷺ به د خپلو بیبیانو په منځو کښې عدالت کاوه او بیا به یې ویلې چې: «اللَّهُمَّ هَذَا فِعْلِي فِيمَا أَمْلِكُ فَلَا تَلُمْنِي فِيمَا تَمْلِكُ وَلَا أَمْلِكُ»[۲] یعني: ای الله! دا زما کار دی په هغه شي کښې چې زه یې مالک یم، نو ته ما مه ملامته کوي په هغه شي کښې چې ته یې مالک یې او زه یې مالک نه یم (چې د زړه میلان دی).

---

(۱) اعلاء السنن ج۱۶ ص۱ـ ۳۸

(۲) سنن ابن ماجه ص۱۴۱

دوهم: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَنْ كَانَ لَهُ امْرَأَتَانِ يَمِيلُ لِإِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَحَدُ شِقَّيْهِ مَائِلٌ»[١] يعني: هرڅوک چې دوه مېرمنې ولري او يوې ته په بلې باندې ميلان وکړي نو د قيامت په ورځ به په داسې حال باندې راشي چې يو اړخ به يې (خمکې ته) مائل وي (او د محشر ټول خلک به يې پېژني).

څو عجيب او ګټور حکايتونه

۱۲_ د دې دپاره چې مسلمانان ترې عبرت واخلي، مونږ د صالحينو سلفو (چې د ټولو په اول سر کښې نبي کريم ﷺ واقع دی) لاندې څو قيصې وړاندې کوو چې دوی د خپلو مېرمنو په عدالت کښې څومره احتياط کاوه:

الف: نبي کريم ﷺ به چې مريض وه هم د ازواجو مطهراتو رضي الله عنهن په منځکښې به يې پوره عدالت کاوه. کله چې د مرګ په مرض باندې مريض شو، د يوې بي بي رضي الله عنها د کور څخه به چې د بلې بي بي رضي الله عنها کور ته ورته نو د دوه وو کسانو په اوږو باندې به يې لاسونه اچولي وه او مبارکې پښې به يې رابنکودلې، تردې چې بالآخره د ټولو ببيانو څخه يې اجازه واخستله او د بي بي عائشې رضي الله عنها په کور کښې وفات شو[٢]، فإنا لله وإنا إليه راجعون.

ب: عائشه رضي الله عنها وايي چې يوه ورځې صفيې رضي الله عنها ماته خپل نوبت راوبانبه، نو ما لباس رابرابر کړ او د نبي کريم ﷺ ترڅنګ کېناستم، نو نبي کريم ﷺ راته وفرمايل چې: «إِلَيْكِ عَنِّي إِنَّهُ لَيْسَ يَوْمَكِ»[٣] يعني: زما څخه دربېرته شه يقينًا نن ستا ورځ نه ده. بيا مې ورته وضاحت وکړ چې صفيې رضي الله عنها ماته خپل نوبت رابښلی دی.

ج: معاذ رضي الله عنه دوه مېرمنې درلودې، نو د دواړو په منځکښې به يې تردې اندازې مساوات کاوه چې د يوې مېرمنې په نوبت کښې به يې د بلې مېرمنې په کور کښې اودس نه کاوه. قدرتي خبره وه چې دواړه مېرمنې يې په يوه ورځ کښې د طاعون (وبا) په مرض باندې وفاتې شوې، نو دواړه يې په يوه قبر کښې دفنې کړې، او حتی ځينې لا وايي چې قبر ته د ښکته کولو دپاره يې د دواړو په منځکښې پچه واچوله چې کومه يوه لومړی قبر ته ښکته کړي[٤].

د: مجاهد عليه الرحمة وايي چې صالحينو سلفو به د ښو په منځکښې تردې اندازې مساوات کاوه چې د عطرياتو په استعمال کښې به يې هم فرق نه کاوه او د هرې يوې په نوبت کښې به يې په يوه اندازه عطريات په ځان باندې موښل[٥].

---

(١) سنن النسائي ج٢ ص٩٤
(٢) صحيح البخاري ج١ ص٣٢
(٣) سنن ابن ماجه ص١٤٢ ؛ المعجم الأوسط للطبراني ج٣ ص٩٨
(٤) تفسير الكشاف ج١ ص٥٧٣
(٥) روح المعاني ج٥ ص١٦٣

د بې عدالتۍ څخه طلاق بهتر دی

۵۳ـ څرنګه چې الله ﷻ د ښځو او خاوندانو د ښې ګوزارې دپاره یو خل د اصلاح ارشاد وکړ او بیا یې په خاوندانو باندې د عدالت تاکید وکړ او بالآخره تولـه توصیه یې په ﴿ وَإِن يَتَفَرَّقَا ﴾ د طلاق په تجویز باندې ختمه کړه نو د دې تول طرز البیان څخه څرګندېږي چې بې عدالتۍ ته د ادامې ورکولو څخه طلاق ورکول بهتر دی.

هو! د بې عدالتۍ او د طلاق دواړو څخه چې بهتر دی هغه صبر دی؛ چې مېرمنې او خاوندان سره یو تربله پیشو تولې ونه کړي، د ورې خبرې څخه غټه جوړه نه کړي او بالآخره شکر رنجي په اغماض سره تېرې کړي، او په اصطلاح د ښزو پرهر ترې جوړ نه کړي. نو الله ﷻ به دواړو ته اجر ورکړي. لاندې قیصه ولولئ:

عمران بن حطان علیه الرحمة (چې یو جلیل القدر تابعي دی) ډېر بدقواره سړی وه او مېرمن یې ډېره ښایسته او د ښې قوارې خاونده ښځه وه. یوه ورځې د دواړو . ترمنځ په لاندې ډول سوال جواب وشو:

مېرمن: الحمد لله چې زه او ته دواړه جنتیان یاستو.

عمران: څنګه؟!

مېرمن: ځکه چې ته شاکر یې، زما په ښائست دې شکر وکړ او زه صابره یم چې ستا په بد قوارګۍ باندې مې صبر وکړ، او الله ﷻ هم شکر کوونکو او هم صبر کوونکو ته د جنت وعده ورکړې ده[1].

﴿ وَلِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلْأَرْضِ ۗ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنِ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ وَإِن تَكْفُرُوا۟ فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلْأَرْضِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ غَنِيًّا حَمِيدًا ﴿١٣١﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلْأَرْضِ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٣٢﴾ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا ٱلنَّاسُ وَيَأْتِ بِـَٔاخَرِينَ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ قَدِيرًا ﴿١٣٣﴾ مَّن كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ ٱلدُّنْيَا فَعِندَ ٱللَّهِ ثَوَابُ ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ سَمِيعًۢا بَصِيرًا ﴿١٣٤﴾ ﴾

[۱۳۱] او خاص الله ﷻ لره هغه څه دي چې په اسمانونو کښې دی او هم هغه څه دي چې په ځمکو کښې (واقع) دي. او یقیناً مونږ هغو خلکو ته امر کړی وه کومو ته چې ستاسو څخه وړاندې کتاب ورکړی شوی وه او تاسو ته هم (امر کوو) چې د الله ﷻ څخه ودار شئ. او که تاسو (ونه ډار شئ

---

(۱) البحر المحیط ج۴ ص۸۸

او) ناشکري وکړئ نو بې شکه خاص الله ﷻ لره هغه څه دي چې په اسمانونو کښې (واقع) دي او هغه څه هم دي چې په ځمکو کښې (موجود) دي. او الله ﷻ بې پروا (او) ستايلی شوی دی.

[۱۳۲] او خاص الله ﷻ لره هغه څه دي چې په اسمانونو کښې دي او هغه څه (هم) دي چې په ځمکو کښې دي، او بس دی الله ﷻ د کار سازوونکي په حيث.

[۱۳۳] که د الله ﷻ اراده وشي (نو) ای خلکو! تاسو ټول به د منځه يوسي او نور (خلک) به راولي (پيدا کړي)، او الله ﷻ په دې کار باندې قدرت درلودونکی دی.

[۱۳۴] هرڅوک چې (يوازې) د دنيا ګټې غواړي نو (په خپله غوښتنه باندې دې تجديد النظر وکړي، ځکه چې) د الله ﷻ په نزد باندې خو د دنيا او آخرت (دواړو) ګټې شته دي. او الله ﷻ اورېدونکی (او) لېدونکی دی.

ارتباط

۱ـ په وړاندېنو ايتونو کښې د سولې دپاره ترغيب پروت وه چې سوله بهتر شی دی د خپلو اهدافو څخه لږ-لږ تنازل وکړئ ترڅو سوله تحقق پيدا کړي، او په دې ايتونو کښې سولې ته په عدم تنازل کښې ترهيب ته اشاره ده چې که تاسو د نورو حقوق د پښولاندې کړئ نو حقيقي پاچاهي خو د الله ﷻ ده. وډار شئ چې تاسو به د منځه يوسي او په عوض به مو نور خلک پيدا کړي.

۲ـ هلته مسلمانان تقوی ته راهڅولی شوی وه او دلته توصيه شوې ده چې تقوی د هغو دائمي او بنسټي احکامو څخه ده چې ټولو اُمتونو تهورباندې توصيه شوې ده.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعني: ای مسلمانانو! که بالفرض تاسو د يوه کمزوري مخلوق په حقوقو باندې پښې کېږدئ او حتی سولې ته يې هم تيار نه شئ، نو د الله ﷻ د غضبه وډار شئ چې د ده ﷻ د قدرت په وړاندې هر شی کمزوری او عاجز دی چې د ځمکو او اسمانونو پاچايي يوازې همده ﷻ پورې مختصه ده او د دې لياقت لري چې خلک ترې وډار شي. نو لکه څنګه چې پخوانيو امتونو ته مونږ په تقوی باندې امر کړی وه، تاسو ته هم امر کوو چې د همده ﷻ څخه وډار شئ او د کمزورو مخلوقاتو حقوق ورکړئ.

۲ـ دا د الله ﷻ فضل دی چې د غضب د نازلولو څخه وړاندې يې تاسو ته په تقوی باندې امر کړی دی، نو که بالفرض تاسو د همدې نعمت قدرداني ونه کړئ او د خبرتيا سره-سره تکبر ته ادامه ورکړئ نو تاسو پوه شئ چې د اسمانونو او ځمکو پاچاهي د الله ﷻ ده، که غضب درباندې نازل کړي نو ځانونه به ترې بچ نه کړی شي، چې نه تاسو زور لرئ او نه مو الله ﷻ عبادت ته اړتيا لري. الله ﷻ د هر شي څخه بې پروا دی او د هيچا ستاينو ته اړ نه دی. ځکه چې:

الف: د اسمانونو او ځمکو پاچاهي خاص د الله ﷻ ده او بس.

ب: د هر چا کارساز الله ﷻ دی او بس.

ج تول قدرت د همده ﷻ پورې مختص دی، پیدا کول او پنا کول د همده ﷻ خاصه ده، که وغواړي نو تاسو ټول به پوپنا کړي او په عوض به مو نور مخلوق پیدا کړي، په دې کار باندې پوازې الله ﷻ قادر دی او بس.

٣ـ نو ای خلکو! لږ څه په ګرېوانونو کښې سرونه ښکته کړئ، د الله ﷻ احکامو ته غاړې کېږدئ آخرت مو په نظر کښې ونیسئ، لکه څنګه چې د دنیا د ګټو په غرض هڅې کوئ همدارنګه آخرت هم مه هېروئ او د هر زیان ورته وباسئ.

یا په بل عبارت: د خپلو دواړو کورونو د آبادولو دپاره تاند ووهئ او د دواړو دپاره کار وکړئ چې د الله ﷻ په نزد باندې هم د دنیا اجرونه شته او هم د آخرت، او هم الله ﷻ ستاسو ټول اقوال اوري او ټول کارونه مو ګوري، ځکه چې الله ﷻ هم اورېدونکی او هم لیدونکی دی چې څوک ترې هیڅ شی نه شي پټولی.

توضیحات

١ـ په ذکرو شوو ایتونو کښې د ﴿ وَلِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ﴾ جمله درې کرته نازله شوې ده چې ځینو مفسرینو کرامو په تاکید باندې حمل کړې ده[١] او ځینو یې د هر ځل ذکر دپاره په لاندې تفصیل سره فائدې لیکلې دي[٢]:

الف: اول ځل د دې دپاره د دلیل په شکل ذکر شوې ده چې که خاوند او مېرمن دواړه یو د بل څخه جدا شي نو الله ﷻ به دواړه په خپلو پراخو نعمتونو سره سرلوړي کړي، ځکه چې همدی ﷻ د ټولې دنیا مالک او پاچا دی.

ب: دوهم ځل د دې دپاره دلیل ګرځولې شوې ده چې د خلکو ناشکري کول الله ﷻ ته څه ضرر نه شي رسولی او هم د دوی اطاعت ورته څه فائده نه کوي، دواړه کارونه د هر چا د خپل خان دپاره دي ښه وي او که بد، او دا ځکه چې الله ﷻ د ټولې دنیا پاچا دی چې د هر حیثه کامل او پوره دی.

ج: او په دریم ځل باندې ذکره شوې جمله د قدرت د کمال دلیل جوړ شوی دی چې تاسو به ولې د منځه نه شي وړی، او نور خلک به مو په عوض ولې نه شي راوړلی چې دی ﷻ د ټولې دنیا پاچا دی، هرڅه په خپل اختیار سره کولی شي او هر څه یې د لاسه پوره دي.

د آخرین څخه څوک مراد دي؟

٢ـ که څه هم د آخرین د کلمې په تفسیر کښې مونږ ته څرګنده نه ده چې کوم یو حدیث به پکښې روایت شوی وي، مګر د همدې ایت په مثل په یوه بل مقام کښې نبي کریم ﷺ د "آخرین" کلمه تفسیره کړې ده. حدیث دا دی:

---

(١) تفسیر القرطبي ج٥ ص٤٠٩

(٢) التفسیر الکبیر ج١١ ص٧٠

أبو هريره ﷺ وايي چې: كله دا ايت شريف نازل شو چې ﴿ وَءَاخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُواْ بِهِمْ ﴾ [الجمعة: ٣] يعني: الله ﷻ خپل پيغمبر په عربو كښې او په نورو داسې خلكو كښې مبعوث كړى دى چې هغوى لا تر اوسه په مسلمانانو پورې نه دي پيوسته شوي او په ايمان باندې لا نه دي مشرف شوي.

نو صحابه وو كرامو ﷺ څو ځله پوښتنه وكړه چې: اى د الله رسوله! دلته د "آخَرِينَ" څخه څوك مراد دى، بالآخره نبي كريم ﷺ په سلمان الفارسي ﷺ باندې لاس كېښود او ويې وفرمايل چې: «لَوْ كَانَ الْإِيمَانُ عِنْدَ الثُّرَيَّا لَنَالَهُ رِجَالٌ مِنْ هَؤُلَاءِ»[١] يعني: كه بالفرض ايمان د ثُريا ستورو سره وى (زښت ډېر مشكلات يې درلودى) نو د دغو خلكو (عجمو) څخه به څينو سړيو را اخستى وى.

د همدې كبله ځينو مفسرينو كرامو ذكر شوى حديث شريف په دې مقام كښې هم د "آخَرِينَ" د كلمې دپاره تفسير ګڼلى دى[٢].

مګر مونږ ته داسې ښكاري چې په حديث كښې به حصر مطلب نه وي او د سلمان الفارسي ﷺ قوم به د مثال په توګه ښودل شوى وي او مطلب به ټول عجم وي.

يادونه

٣ـ په دې مقام كښې ځينو مفسرينو كرامو د "آخر" د كلمې ـچې د "آخَرِينَ" مفرده دهـ او د "غَيْر" د كلمې څه فرقونه كړي دي او ښه خوندور بحث يې پكښې كړى دى، خو مونږ پرې د اوږدوالي د كبله ډېره كېښودله كه څوك فرصت لري نو هلته[٣] دې مراجعه وكړي.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُونُواْ قَوَّٰمِينَ بِٱلْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمْ أَوِ ٱلْوَٰلِدَيْنِ وَٱلْأَقْرَبِينَ ۚ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَٱللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا ۖ فَلَا تَتَّبِعُواْ ٱلْهَوَىٰٓ أَن تَعْدِلُواْ ۚ وَإِن تَلْوُۥٓاْ أَوْ تُعْرِضُواْ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٣٥﴾ ﴾

[١٣٥] اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى! په انصاف سره كلك ودرېدونكي جوړ شئ په داسې حال كښې چې خاص د الله ﷻ دپاره شهادت وركوونكي ياست، اګر كه په خپلو ځانونو يا په والدينو او خپلوانو باندې (شاهدان اوسئ).

كه (هغه څوك چې تاسو ورباندې شهادت وركوئ) غني اوسي او يا فقير (اوسي په دواړو صورتونو كښې د حقيقت څخه سترګې مه پټوئ) نو دوى دواړو ته (ستاسو څخه) الله ﷻ بهتر دى (او په دواړو مهربان دى).

---

(١) صحيح المسلم ج٢ ص٣١٢
(٢) تفسير القرطبي ج٥ ص٤١٣
(٣) روح المعاني ج٥ ص١٦٥ ، البحر المحيط ج٣ ص٩٢

نو د خپلو خواهشاتو پيروي مه کوئ ترڅو تاسو (په مستمره توګه) عدالت وکړی شئ؛ او که تاسو خپل شهادت تاو راتاو (تحريف) کړئ او يا ترې مخ واړوئ نو يقيناً الله ﷻ په هغو کارونو باندې خبردار دی چې تاسو يې کوئ

ارتباط

په وړاندې ايتونو کښې الله ﷻ د زوجاتو په باره کښې په عدالت کولو باندې توصيه کړې وه او بيا يې د ترهيب دپاره خپل کامل علم او کامل قدرت ته اشاره کړې وه، چې د عدم عدالت په صورت کښې مو د الله ﷻ د عذاب څخه هيڅوک نه شي خلاصولی.
په دې ايت کښې په ټولو معاملاتو کښې عموماً او د شهادت په مورد کښې خصوصاً په انصاف او عدالت باندې د کلکو ودرېدلو توصيه نازله شوې ده، چې خلاصه مطلب يې دا دی:

د مطلب خلاصه

۱ـ ای مؤمنانو! په تاسو باندې يوازې په متعددو زوجاتو کښې عدالت نه دی فرض کړی شوی بلکې په تاسو باندې لازمه ده چې په ټولو معاملاتو کښې د انصاف څخه تېر نه شئ او د تل دپاره ورباندې کلک ودرېږئ. بايد ستاسو شهادت صرف لله في الله وي، مه پکښې د مور او پلار مراعات کوئ او مه پکښې د خپلوانو او اقاربو خيال ساتئ، حتی که بالفرض تاسو په خپل ځان باندې شاهدي اداء کوئ هم بايد انصاف او عدالت د پښو لاندې نه کړئ.
۲ـ ای مؤمنانو! ممکنه ده چې تاسو په يوه غني سړي باندې د هغه د غنا د کبله د انصافي شهادت څخه تېر شئ چې يا ورته تمه ولرئ يا ترې ودار شئ او بالآخره يا مو په ذهن کښې ناسته وي چې غنا به يې د ظلم باعثه جوړه شوې وي.
همدارنګه امکان لري چې تاسو په يوه فقير سړي باندې ترحم وکړئ او سمه شرعي شاهدي ورباندې اداء نه کړئ. يا په بل عبارت: د هغه فقر مو د عدالت څخه واړوي.
مګر تاسو په دې باندې پوه شئ چې الله ﷻ هم فقير ته او هم غني ته په رحمت باندې ډېر نږدې دی او ستاسو څخه ورباندې ډېر مهربان دی، نو کله چې الله ﷻ د دوی په باره کښې په انصافي شهادت باندې امر کړی دی نو تاسو ته مناسب نه دي چې د دوی په باره کښې د انصاف څخه تېر شئ.
۳ـ ای مؤمنانو! په غني سړي باندې د غنا د کبله او په فقير سړي باندې د فقر د کبله د انصاف څخه تېرېدنه په حقيقت کښې هوا پرستي او د نفس او شيطان منښه ده. نو تاسو د خپل نفس او شيطان متابعت مه کوئ ترڅو تاسو په هره موقع باندې عدالت وکړی شئ او په دوامداره توګه په انصاف باندې کلک پاتې شئ.
۴ـ هو! که تاسو په شهادت کښې خپله ژبه تاوه او راتاوه کړئ (شهادت ته تحريف ورکړئ) او

سمه طریقه باندې يې اداء نه کړئ) او يا بالکل د شهادت څخه د ضرورت او بلنې په وخت کښې اعراض وکړئ او بالکل ترې مخ واړوئ، نو الله ﷻ خو ستاسو په ټولو اعمالو باندې خبردار دی چې هيڅ شی ترې نه شئ پټولی نو ضرور به د بد عاقبت سره مخامخ شئ، تاسو ته په کار دي چې په هر حالت کښې د الله ﷻ څخه وډار شئ او د عدل مراعات وکړئ.

توضيحات

۱ـ په ذکر شوي ايت شريف کښې الله ﷻ هغو شيانو ته اشاره وکړه کوم چې په حقه شاهدۍ کښې د انحراف باعث جوړيږي، چې تفصيل يې دا دی:

الف: مور او پلار په سرې باندې ډير اوچت حقوق لري نو څه لرې نه ده چې د چا په ذهن کښې وګرځي چې که حقه شاهدي ورباندې ورکړم او د همدې شاهدۍ په ذريعه د هغوی مال تلف شي او يا ورته څه خپګان ورسيږي نو دا کار به ماته د عقوق الوالدين سبب جوړ شي، نو الله ﷻ مونږ ته توصيه وکړه چې د مور او پلار حقوق بايد په شرعي چوکاټ کښې مراعات کړی شي. نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «لَا طَاعَةَ لِمَخْلُوقٍ فِي مَعْصِيَةِ اللهِ»[1] يعني: هيڅ طاعت نشته مخلوق لره د الله ﷻ په نافرمانۍ کښې.

ب: د همدې جملې څخه د استاذ حقوق هم دي چې په حقه شاهدۍ باندې شرعًا د پښو لاندې نه ګڼل کيږي که څه هم استاذ ورباندې جګرخون شي، بلکې دا کار د استاذ سره نصرت او کومک دی چې د ظلم څخه ورباندې بچ کيږي.

ج: همدارنګه د اقاربو او خپلوانو سره صِلة الرحم کول واجبي حکم دی مګر په حقې شاهدۍ باندې شرعًا د صِلة الرُّحم پريښکول تحقق نه شي موندلی، که څه هم خپلوان پرې خپه شي.

د: همدارنګه بايد چې حقه شاهدي ورکول د هيڅ شي د تاثير لاندې رانه وستلی شي، لکه د غني سړي غنا او مالداري چې په تمه باندې شاهدي تحريف کړي، د فقير سړي فقر چې په هغه باندې ترحمًا حقه شاهدي ونه وايي، د آمرانو امارت چې د ډار د کبله د حقې شاهدۍ څخه انحراف وکړي، د عالمانو علم او د فاضلانو فضل (هر ډول چې وي) بايد د حقې شاهدۍ مخه پرې بنده نه کړی شي.

او دا خکه چې ذکرو شوو ټولو طائفو ته د بل هر شي څخه د الله ﷻ مراعات او د ده ﷻ د احکامو عملي کول ډير بهتر دي، نو که څوک غواړي چې د دوی سره ښه وکړي نو بايد چې شرعي احکامو ته يې راکش کړي ترڅو په دنيا او آخرت کښې د ظلم څخه بچ پاتې شي.

او يا په بل عبارت: په ظلم کښې د چا سره کومک کول په حقيقت کښې د هغه ملا ماتول دي او د دوستی په خيال د هغه سره دښمني کول دي. نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَنْ نَصَرَ قَوْمَهُ عَلَى

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۳٦۳

غير الحق فهو كالبعير الذي ردي فهو ينزع بذنبه»⁽¹⁾ هرڅوک چې د خپل قوم سره په ناحقه کومک وکړي نو د دې مثال د هغه اوښ دی چې په څاه کښې غورزولی شوی وي او نوموړی کس غواړي چې د څاه څخه يې د لکۍ په کشولو باندې پورته کړي، او ښکاره ده چې ذکر شوي اوښ ته د لکۍ کشول د ضرر څخه په غير څه ګټه نه شي رسولی.

سوال جواب

۲ـ که څوک وايي چې: شهادت خو په منکر باندې ورکول کېږي نو ايا په خپل ځان باندې شهادت امکان لري چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَلَوْ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمْ ﴾؟ يعنې: په شهادت باندې په دوامداره توګه ودرېږئ که څه هم تاسو په خپلو ځانونو باندې شاهدي ورکوونکي ياست.

مونږ وايو چې:

الف: په خپل ځان باندې شاهدي ورکول د اقرار څخه عبارت دی، نو مطلب يې داسې را اوځي چې په حق باندې کلک ودرېږئ که څه هم په خپلو ځانونو باندې اقرار کول پکښې نغښتي وي.

مونږ ته دا جواب متبادر نه ښکاري.

ب: مونږ ته داسې ښکاري چې ذکره شوي جمله ـ والله ﷻ أعلم ـ د تاکيد او مبالغې دپاره نازله شوې ده. يعنې: که بالفرض ستاسو خپل ځانونه منکر وي هم حقه شاهدي ورباندې ورکړئ پاتې خو لا نور خلک.

"لّي" څه معنی؟

۳ـ د ﴿ تَلْوُۥٓاْ ﴾ کلمه د "لّيًا" څخه اخستله شوې ده چې په اصل کښې "لَوْيًا" وه او د "رَمَى يَرْمِي" په وزن ده، لکه "لَوَى يَلْوِي".

په دې مقام کښې مفسرينو کرامو⁽²⁾ د "لّيًا" دپاره لاندې دوه معناوې کړې دي:

الف: د شهادت ټالول، چې په جلتۍ سره د شهادت ورکولو ته چمتو نه شي.

ب: د شهادت انحراف، چې شاهدي روايي خو حقيقي مضمون پټ کړي او په نيمګړې توګه يې ورکړي.

مونږ ته دواړه معنی په زړه پورې ښکاري، نو حاصل به يې داسې شي چې: که بالفرض تاسو په شهادت کښې تحريف وکړئ، لکه اهل الکتابو به چې په خپل کتاب کښې تحريف کاوه او يا ترې بالکل اعراض وکړئ، نو په دواړو صورتونو کښې د جزا منتظر اوسئ.

---

(۱) سنن ابي داؤد ج۲ ص۳۳۲

(۲) روح المعاني ج۵ ص۱۶۷

(۳) التفسير الكبير ج۱۱ ص۷۴

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ ءَامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلَّذِى نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ وَٱلْكِتَٰبِ
ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ مِن قَبْلُ ۚ وَمَن يَكْفُرْ بِٱللَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ فَقَدْ
ضَلَّ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا (١٣٦) إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ثُمَّ كَفَرُواْ ثُمَّ ءَامَنُواْ ثُمَّ كَفَرُواْ ثُمَّ ٱزْدَادُواْ كُفْرًا
لَّمْ يَكُنِ ٱللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًۢا (١٣٧) ﴾

[۱۳۶] ای هغو کسانو چې دوی ایمان راوړی دی! په الله ﷻ او د ده ﷺ په پیغمبر او په هغه کتاب چې په خپل پیغمبر ﷺ باندې یې (په تدریج سره) نازل کړی دی او په هغه کتابونو چې پخوا یې نازل کړي دي (په دې ټولو باندې په واقعي او دوامداره توګه) ایمان راوړئ.

او هرڅوک چې کافر شي په الله ﷻ او د ده ﷻ په ملائکو او د ده ﷻ په کتابونو او د ده ﷻ په پیغمبرانو او په وروستنۍ ورځې باندې، نو یقیناً هغه ګمراه شو (د حق څخه) لرې ګمراهي.

[۱۳۷] بې شکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی وي بیا بیرته کافر شي، بیا ایمان راوړي بیا بیرته کافر شي، بیا د کفر د حیثه زیات (قوي) شي (په همدې حالت مړ شي)، نو نه دی الله ﷻ چې دوی ته بښنه وکړي، او نه به دوی ته لاره وښايي (چې جنت ته ورې و صل شي).

شان نزول

د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې یوه ورځې نبي کریم ﷺ ته د یهودانو یوه ډله ورغله او ورته یې وویل چې: یا رسول الله! مونږ په تا او ستا په کتاب، همدارنګه په موسی علیه السلام او په عُزیر علیه السلام او هم په تورات باندې ایمان راوړو، مګر په نورو پیغمبرانو علیهم السلام او یا په بل کتاب باندې ایمان نه راوړو. نو نبي کریم ﷺ ورته وفرمایل چې: داسې مه کوئ بلکې په ټولو پیغمبرانو او ټولو اسماني کتابونو باندې ایمان راوړئ. نو الله ﷻ د نبي کریم ﷺ د خبرې تصدیق نازل کړ[۱].

ارتباط

په وړاندې ایت شریف کښې الله ﷻ په عدالت باندې د پاتې کېدلو امر کړی وه او په دې اینونو کښې یې هغه لاره ښودلې ده چې په هغې سره سړی د عدالت په صفت باندې په دوامداره توګه پاتې کېدلی شي چې خلاصه یې داسې کېږي:

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای مؤمنانو! که تاسو غواړئ چې هیڅ شی مو د عدالت څخه وانه روي او په دوامداره توګه بااِنصافه اوسئ نو په الله ﷻ باندې خپل ایمان ته په حقه ادامه ورکړئ، همدارنګه په ټولو

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۷۱۶؛ اسباب النزول للواحدي ص۱۲۴

پیغمبرانو علیهم السلام او ټولو کتابونو باندې معتقد اوسئ: برسېره پر دې، په ملائکو او ورستنی ورځې بلکې په ټولو شرعي عقائدو باندې کلک اوسېږئ.

که بالفرض تاسو د شرعي معتقداتو په منځکښې په تفرقه قائل شئ: چې ځینې منئ او ځینې نه منئ، نو پوه شئ چې دغه ډول عقیده تاسو ته د الله ﷻ د عذاب څخه نجات نه شي درکولی.

۲ـ په دې باندې علاوه دغه ډول عقیده کول ستاسو د لا زیاتې ګمراهی سبب جوړېږي ځکه چې په دې صورت کښې به تاسو خیال کوئ چې ایمان به مو د الله ﷻ په نزد مقبول وي حال دا چې خبره بالعکس ده، دغه ډول ایمان الله ﷻ نه قبلوي او د مقبولیت څخه په مراحلو بعید دی.

لنډه دا چې هر څوک چې په واقعي توګه په ټولو معتقداتو باندې ایمان رانه وړي او په ایمان کښې یې تزلزل وي، نو هغه سړی نه په عدالت او انصاف باندې ولاړ پاتې کېدلی شي او حتی نه یې ایمان ثبات درلودلی شي، چې کله به ایمان راوړي او کله به بېرته کافر کېږي تردې چې بالآخره به کافر د دنیا څخه تېرېږي.

نو هرڅوک چې خپل ایمان ته په همدې ډول خاتمه ورکړي، نه به هغوی ته الله ﷻ بښنه وکړي او نه به ورته سمه سیده لاره وښایي. او دا ځکه چې په همدغه صورت کښې یې د ایمان استعداد ختمېږي او د هدایت استعداد د لاسه ورکوي.

توضیحات

۱ـ که څه هم د شان نزول په اعتبار سره په ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ ﴾ کښې اهل الکتاب مخاطب دي چې: ای هغو خلکو چې په موسی علیه السلام او تورات باندې معتقد یاست! په آخر الزمان پیغمبر ﷺ بلکې په ټولو شرعي معتقداتو باندې ایمان راوړئ.

مګر د دې کبله چې د احکامو په استنباط کښې د مفهوم عموم ته اعتبار دی، نو په کار دي چې ایت شریف لاندې ټولو ډولو ته شامل وګڼلی شي:

الف: کومو کسانو چې په پخوانیو پیغمبرانو علیهم السلام باندې ایمان راوړي وي هغوی ته خطاب دی چې په آخر الزمان پیغمبر ﷺ باندې هم ایمان راوړي.

ب: کومو کسانو چې په منافقت باندې ایمان راوړي دی هغو ته امر شوی دی چې په واقعي توګه ایمان راوړي.

ج: بالآخره، واقعي مؤمنان مخاطب کړی شوي دي چې په همدې توګه خپلو ایمانونو ته ادامه ورکړئ.

مونږ ځکه همدغه عامه معنی واخستله چې په ذکرو شوو ټولو ډولونو باندې د ﴿ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ ﴾ اطلاق کېږي، نو باید چې په همدې عموم سره پرېښودل شي.

بیا-بیا مرتد کېدونکي څوک دي؟

۲_ که څه هم مفسرينو کرامو د بيا-بيا مرتد کېدلو څلور ډوله تفسيرونه کړي دي[۱] چې په ايت شريف کښې د ټولو تفسيرونو ګنجائش شته دی، مګر مونږ ته په دې مقام کښې لاندې حديث شريف ډېر په زړه پورې تفسير ښکاري:

نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې: «تَكُونُ بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ فِتَنٌ كَقِطَعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ يُصْبِحُ الرَّجُلُ فِيهَا مُؤْمِنًا وَيُمْسِي كَافِرًا وَيُمْسِي مُؤْمِنًا وَيُصْبِحُ كَافِرًا يَبِيعُ أَقْوَامٌ دِينَهُمْ بِعَرَضٍ مِنَ الدُّنْيَا»[۲] د قيامت د ورځې څخه وړاندې به د توري شپې د ټوټو غوندې فتنې تحقق ومومي، چې يو سړی به پګښې سبايي مهال مؤمن وي او ببګايي مهال به کافر وي، او ببګايي به مؤمن وي او سبايي به کافر وي، څه قومونه به خپل دين په دنيايي سامان باندې خرڅ کړي. يعنې: کله به حرام شيان حلال ګڼي او کله به بالعکس حلالو شيانو ته د حرامو لقب ورکوي چې په دواړو صورتونو کښې به کافر کېږي، مګر کله به د همدې عقيدې څخه ګرځي او په حرامو باندې به د حرامو او په حلالو باندې به د حلالو عقيده کوي، په هر تقدير د دوی عقائد به د دنياوي ګټو او سامانونو په محور باندې څرخېږي.

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې: په ذکر شوي ماثور تفسير سره د کفر زيادت د څه شي څخه عبارت دی، چې د هغه څخه وروسته نه مغفرت شته او نه هدايت؟

مونږ وايو چې: د کفر زيادت د دې څخه عبارت دی چې ذکر شوی متردد سړی به د ځنکدن د وخته پورې په کفر باندې کلک وي او په همدې حالت باندې به مړ شي او په پوره توګه د مغفرت چانس به د لاسه ورکړي، لکه چې په همدې مضمون باندې الله ﷻ د [آل عمران: ۹۱] ايت کښې صراحت کړی دی او هم يې فرمايلي دي چې: ﴿ وَلَيْسَتِ ٱلتَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ حَتَّىٰٓ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ ٱلْمَوْتُ قَالَ إِنِّى تُبْتُ ٱلْـَٔـٰنَ وَلَا ٱلَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ ﴾ [النساء: ۱۸] يعنې: او هغو خلکو ته توبه نشته چې دوی تر هغه بد کارونه (کفريات) کوي ترڅو چې دوی ته مرګ ورحاضر شي نو (هلته بيا) وايي چې زه اوس توبه وباسم. او نه هغو خلکو ته توبه شته چې دوی په داسې حال کښې مړه کېږي چې دوی کافران وي.

﴿ بَشِّرِ ٱلْمُنَـٰفِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣٨﴾ ٱلَّذِينَ يَتَّخِذُونَ ٱلْكَـٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۚ أَيَبْتَغُونَ عِندَهُمُ ٱلْعِزَّةَ فَإِنَّ ٱلْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ﴿١٣٩﴾ وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِى

(۱) البحر المحيط ج۳ ص۹۹؛ تفسير القاسمي ج۵ ص۵۲۰

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۴۳

ٱلْكِتَٰبِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا۟ مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا۟
فِى حَدِيثٍ غَيْرِهِۦٓ إِنَّكُمْ إِذًا مِّثْلُهُمْ إِنَّ ٱللَّهَ جَامِعُ ٱلْمُنَٰفِقِينَ وَٱلْكَٰفِرِينَ فِى جَهَنَّمَ جَمِيعًا
(۱۴۰) ٱلَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ فَإِن كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِّنَ ٱللَّهِ قَالُوٓا۟ أَلَمْ نَكُن مَّعَكُمْ وَإِن كَانَ
لِلْكَٰفِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوٓا۟ أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُم مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ فَٱللَّهُ يَحْكُمُ
بَيْنَكُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ وَلَن يَجْعَلَ ٱللَّهُ لِلْكَٰفِرِينَ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا (۱۴۱) ﴾

[۱۳۸] (ای پیغمبره!) منافقانو ته زیری (خبر) ورکړه چي یقیناً دوی لره دردناک عذاب دی.

[۱۳۹] هغه منافقان چي د مومنانو څخه په غیر کافران په دوستۍ سره نیسي، (دا کار د څه دپاره کوي؟) ایا د دوی په نزد عزت لټوي؟ (د عزت خاوندان به نه شي ځکه چي) نو یقیناً ټول عزت الله ﷻ لره دی (د کافرانو په لاس نه دی).

[۱۴۰] او بې شکه الله ﷻ په تاسو باندي په قرآن کریم کښي (لا پخوا) دا حکم نازل کړی دی چي کله تاسو واورئ چي د الله ﷻ د آیتونو ناشکري (انکار) کیږي او خندني ورباندي کیږي نو تاسو د دوی (د دغه ټولني) سره تر هغه مه کښېنئ چي ترڅو په بله خبره کښي (دقیق) بحث پیل کړي (او د خندني بحث ختم شي ځکه چي) یقیناً په دغه وخت (اشتراک) کښي تاسو د هغوی غوندي یاست بې شکه الله ﷻ د منافقانو او هم د کافرانو د ټولو په دوزخ کښي غونډونکی دی.

[۱۴۱] هغه منافقان چي تاسو ته (د مصیبت) په انتظار کښي دي. نو که چېرته تاسو ته د الله ﷻ د پلوه فتحه (په نصیب) شي، نو دوی (تاسو ته) وايي چي: ایا مونږ ستاسو سره نه وو؟ (بلکي ستاسو سره وو. نو برخه راکړئ).

او که کافرانو لره (په تاسو باندي) څه بری متحقق شي نو دوی (کافرانو ته) وايي چي: ایا مونږ په تاسو باندي برلاسي نه وو؟ (که ستاسو مخه مو نیوله، نو نیولی مو شوه).

ایا مونږ تاسو د مومنانو د پلوه (د حملو څخه) بچ نه کړئ؟ (چي هغوی ته مو پښو نه نیول وروپېژني). نو الله ﷻ به ستاسو (ټولو) په منځکښي د قیامت په ورځ فیصله وکړي.

او هیڅکله الله ﷻ کافرانو ته په مومنانو باندي (د تسلط) لاره نه جوړوي (هوا که حکمت یې غوښته وکړه نو هغه بیا بېله خبره ده).

ارتباط

په مخکښیو آیتونو کښي الله ﷻ په شهادت کښي د بې عدالتۍ او بې انصافۍ اصلي سبب ایمان کمزوري او د ایمان بې ثباتي ښودلې وه. په دې آیتونو کښي ... د ... بیانتونو به ...

(منافقانو) باندې صراحت کړی دی چې دوی د دنیاوي ګټو وټو او د دنیاوي عزت د لاس ته راوړلو دپاره ایماني ثبات د لاسه ورکوي او د دوه مخې څخه کار اخلي. نو بام کوئ چې تاسو د دوی په قدم باندې لاړ نه شئ.

د مطلب خلاصه

۱_ یعنې: ای پیغمبره! د هر څه څخه وړاندې منافقانو ته په دردناک عذاب باندې خبر ورکړه او د دې څخه ورته په زیري (د خوشالۍ په خبر) باندې تعبیر وکړه. او دا ځکه چې دوی د منافقت دپاره په دومره جدیت سره کار کوي ته به وایې چې دا د خوشالۍ کار دی او په جزا باندې یې دوی خوشالېږي.

منافقان څوک دي؟

۲_ منافقان هغه خلک دي چې په خولو باندې "آمنّا" وایي مګر په پټه کښې محارب (جنګي) او مجاهر (ښکاره) کافران په دوستۍ سره نیسي. په دې ګومان چې دوی به د هغوی سره څه دنیاوي عزت او وقار ترلاسه کړي، نو ځکه هغوی رازدار جوړوي او د مؤمنانو په ضد ورسره نصرت او کومک کوي.

ایا دغه منافقان په دې نه پوهېږي چې عزت او ذلت ټول د الله ﷻ په واک او قدرت کښې دی؟ ایا هغه څوک (کافران) چا ته عزت ورکولی شي چې پخپله د الله ﷻ په نزد مهان (سپک) دي او په نن سبا کښې به بې بې عزتي او ذلت د مؤمنانو په لاس باندې په دنیا کښې هم خرګند شي؟

۳_ ای مؤمنانو! د منافقانو بل خاصیت دا دی چې د دوی په وړاندې د الله ﷻ په ایتونو باندې ملنډې وهل کېږي او مسخرې وربانديې کېږي مګر دوی هیڅ غبرګون نه ښکاره کوي او نه هغه مجلس پرېږدي.

حال دا چې الله ﷻ د دې څخه وړاندې په تاسو باندې په قرآن کریم کښې دا حکم نازل کړی دی چې کله تاسو واورئ چې د الله ﷻ د ایتونو څخه انکار کېږي او ملنډې وربانديې وهلې کېږي نو تاسو د هغه مجلس څخه پورته کېږئ او هلته مه کښېنئ ترڅو چې د مجلس خلک په بله خبره باندې پیل وکړي او د استهزاء په بحث باندې دېره کېږدي. که تاسو په ذکر شوي غونډه کښې ساکت پاتې شئ او پخپله په استهزاء کښې برخه وانخلئ هم تاسو استهزاء کوونکي ګڼل کېږئ او د الله ﷻ غضب تاسو ته هم متوجه کېږي.

الله ﷻ ذکر شوی حکم د نبي کریم ﷺ په احادیثو کښې نه، بلکې د زیات اهتمام د کبله یې په قرآن کریم کښې نازل کړی دی، مګر منافقان وربانديې عمل نه کوي او د کافرانو د اندیوالۍ د کبله یې دا حکم د پښو لاندې کړی دی.

۴_ ای مؤمنانو! که څه هم په دنیا کښې د کافرانو سره منافقان په پټه اندیوالي کوي مګر دا

انډیوالي به یې الله ﷻ د قیامت په ورځ په ډاګه کړي او دواړه به په دوزخ کښې ورواچوي چې هلته به همېشه انډیوالان وي.

منافقان او دوه مخي

۵ـ ای مؤمنانو! منافقان هغه خلک دي چې په تاسو باندې د بلاء او آفت نازلېدلو ته منتظر ناست دي چې کله به تاسو ماتې خوړئ او کله به د مالي او ځاني نقصان سره مخامخ کېږئ. خو دې سره-سره که چرته تاسو ته د الله ﷻ د پلوه فتحه دربرزو کړی شي او د غنیمت څه مالونه مو په لاس کښې پرېوزي، نو نوموړي منافقان تاسو ته په ډېر جرئت سره وایي چې: ایا مونږ ستاسو سره نه وو؟ ایا مونږ ستاسو غوندې کلمه طیبه نه ویلې؟ او داسې نور ډېر دلیلونه درته وړاندې کوي او په غنیمت کښې درځخه برخې غواړي. ته به وایي چې دوی ستاسو نقصان ته نه، بلکې ستاسو فتحې ته منتظر وه.

۶ـ بالمقابل که کافرانو ته په تاسو باندې څه بری ترلاسه شي نو بیا د کافرانو ځخه برخه غواړي چې مونږ خو ستاسو ملګري وو. ایا تاسو ته مو د مسلمانانو سره په جنګ کولو باندې جرئت نه وه درکړی چې هلئ زر شئ حمله ورباندې وکړئ؟ ایا مونږ نه شو کولی چې ستاسو په خلاف وجنګېږو؟ خو دا کار مو ونه کړ. ایا مونږ تاسو د مسلمانانو د حملو ځخه بچ نه کړئ؟ چې پښو ته مو ډېرې وراچولې او ستاسو قوت مو ورته تمثیلاوه. ایا مونږ د هغوی په منځکښې خلاف او جګړې نه وې اچولې؟ ترڅو دوی بې زړه شي او ستاسو د جنګ ځخه کښېني. بالآخره، ایا مونږ تاسو ته د هغوی جاسوسي نه وه کړې؟.

لنډه دا چې مونږ ستاسو په ګټه د هرې وسیلې ځخه کار اخستی دی چې په نتیجه کښې تاسو بریالي شوئ او ګټې وتې لاس ته درغلې، نو زمونږ احسان ومنئ او په همدغو غصب شوو مالونو کښې مونږ ته هم څه برخه راکړئ.

۷ـ ای مؤمنانو! ځرنګه چې د منافقانو دوه مخي ډېره قوي ده او څه لرې نه ده چې په دنیا کښې درباندې تاسو اطلاع ونه مومئ. مګر الله ﷻ به د قیامت په ورځ د دوی په منځکښې په حقه فیصله وکړي او سنګینه جزا به ورکړي او هم به دوی په دنیا کښې خپل مطلب ته ونه رسېږي او د اسلام د رڼا مخه به ونه شي نیولی. او هیڅکله الله ﷻ کافرانو ته په مؤمنانو باندې د تسلط او غلبې لاره نه جوړوي. دا عند الله عمومي قانون دی په دې قانون کښې بدلون نشته. هوا په کوم ځای کښې چې الهي حکمت د ذکرې شوې غلبې غوښتنه په موقته توګه وکړي نو هغه بېله خبره ده.

توضیحات

۱ـ الله ﷻ په مکه معظمه کښې نبي کریم ﷺ ته توصیه کړې وه چې: ﴿ وَإِذَا رَأَيْتَ ٱلَّذِينَ يَخُوضُونَ فِىٓ ءَايَـٰتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا۟ فِى حَدِيثٍ غَيْرِهِۦ ﴾ [الأنعام:۶۸] یعني: او کله چې ته هغه کسان

وګوري چې هغوی زمونږ په ایتونو کښې (د توهین) بحث کوي نو د دوی څخه اعراض وکړه ترڅو چې دوی په بله خبره کښې بحث پیل کړي.
مګر څرنګه چې نبي کریم ﷺ ته توصیه کول په حقیقت کښې ټول اُمت ته توصیه ګڼله کېږي، نو ځکه په دې مقام کښې الله ﷻ ټول مؤمنان مخاطب کړه چې د ایتونو د توهین په مجالسو کښې اشتراک مه کوئ او په ذکر شوي ایت شریف باندې یې حواله ورکړه.

د منکراتو په مجالسو کښې اشتراک

۲_ د منکراتو په مجالسو کښې ګډون کول په لاندې دوه ډولونو وېشل کېږي:
الف: چې هلته سړی د یوه شرعي کار دپاره ورغلی وي خو د منکراتو سره مخامخ شي، مثلاً:
اول: چې سړی جومات ته د لمانځه دپاره لاړ شي خو هلته د قرآن کریم غلط تفسیر او یا بدعتي درس وي.
دوهم: چې د ولیمې (نکاح ډوډۍ) دپاره لاړ شي خو هلته ساز او سرود وي.
دریم: چې د مړي د جنازې دپاره لاړ شي خو هلته نوحه (بې صبره ژړا) وي.
څلورم: بالآخره چې د امر بالمعروف او نهي عن المنکر دپاره لاړ شي خو د ده په خوله باندې څوک عمل ونه کړي او خپل د منکراتو مجلس ته ادامه ورکړي.
په ذکرو شوو ټولو صورتونو کښې په دې شرط ګناه نشته چې په زړه کښې ذکر شوي مجالس خوښ نه کړي او په کرکه ورته وګوري[1].
ب: چې سړی د منکراتو په مجالسو کښې قصداً اشتراک وکړي. د دې ډول حکم دا دی چې ذکر شوی سړی د مجالسو د نورو غړو غوندې ګناهکار دی باید ژر تر ژره ترې اعراض وکړي او خپل ځان ترې په ځنګ کړي. او که مجالسو ته تغیر ورکړي نو ډېر ښه کار به وکړي.

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې: که د منکراتو مجالس د کفریاتو مجالس وي نو ایا سړی ورباندې په اشتراک سره کافر کېږي؟
مونږ وایو چې: هو! ورباندې کافر کېږي که په دغو کفریاتو باندې راضي وي. او دا ځکه چې په کفر باندې راضي کېدل او کفر خوښول کفر دی[2].

خَوض څه معنی؟

۴_ د ﴿یَخُوضُوا﴾ کلمه د "خَوض" لکه "جَوز" څخه اخستله شوې ده. "خَوض" په اوبو کښې غوټې وهلو او په اوبو کښې تېرېدلو ته ویل کېږي. مګر په قرآن کریم کښې اکثراً په هغو شیانو

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۲۸۹
(۲) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۲۸۹

کښې استعمالېږي چې په هغو کښې بحث شروع کول او وړاندې تېرېدل ناجائز وي[۱]. نو دلته یې د معنی حاصل داسې کېږي چې: ای مؤمنانو! تاسو د کافرانو سره په غیرو مشروعو مجالسو کښې تر هغه مه کښېنئ تر څو چې هغوی په بله خبره کښې بحث شروع کړي او د مسخرو په مجالسو باندې تیره کېږدي.

استحواذ څه معنی؟

۵ـ د ﴿ أَلَمۡ نَسۡتَحۡوِذۡ ﴾ کلمه د "اسۡتِحۡوَاذ" څخه اخستله شوې ده، چې مجرد یې "حَوۡذ" دی. "حَوۡذَان" د څارویو کناتیو او غټو ورنونو ته وایي او "حَوۡذِي" د څارویو بېوونکي ته ویل کېږي. او دا ځکه چې د سوق په وخت کښې د څارویو کوناتې په متروکو او کوتک باندې وهل کېږي چې ګړندی مزل وکړي[۲]، نو دلته یې د معنی حاصل داسې کېږي چې: ای کافرانو! ایا مونږ تاسو جنګ ته نه وئ سوق کړي او مونږ په تاسو باندې مسلط نه وو چې جنګ ته مو بوتلئ او بری مو په برخه شو، نو ایا تاسو لا زمونږ احسان نه منئ؟.

سوال جواب

۶ـ که څوک وایي چې: په ﴿ وَلَن يَجۡعَلَ ٱللَّهُ ﴾ کښې الله ﷻ د "لَنۡ" په توري باندې تاکید کړی چې هیڅکله به الله ﷻ کافرانو ته په مؤمنانو څه لاره جوړه نه کړي چې د هغوی حکم وړباندې وچلېږي او بری وړباندې حاصل کړي. حال دا چې په ډېرو ځایونو کښې د همدې قانون په خلاف حوادث لیدلي شوي دي، لکه د أحد په غزا کښې، او لا به نور هم ولیدلی شي؟

مونږ وایو چې:

الف: یوه ورځې همدغه پوښتنه علي ؓ ته چا وړاندې کړه، ده ؓ په جواب کښې وفرمایل چې: په ذکر شوي ایت شریف کښې د قیامت د ورځې حکایت دی. یعني: هلته به هیڅکله کافران برلاسي نه شي[۳].

ب: د کافرانو عدم برلاسي د حجت او استدلال په اعتبار سره په ایت شریف کښې د نظر لاندې نیوله شوې ده او په دې اعتبار سره خو مؤمنان همېشه برلاسي دي[۴].

ج: په ایت کښې مطلب دا دی چې کافران به هیڅکله دومره تسلط ترلاسه نه کړي چې د مؤمنانو لمن بالکل د دنیا څخه ټوله کړي[۵]، لکه چې نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: د الله ﷻ څخه مې د مؤمنانو په باره کښې همدا سوال وکړ او را ته قبول یې کړ چې زه به ستا

---

(۱) مفردات الراغب ص۱٦۱
(۲) تفسیر المنار ج۵ ص۴٦۵
(۳) تفسیر الطبري ج۴ ص۳۳۳
(۴) زاد المسیر ج۲ ص۲۱۰
(۵) تفسیر القرطبي ج۵ ص۴۱۹

په امت باندې دښمنان دومره نه مسلطوم چې د دوی بېخ وباسي «وَلَوْ اجْتَمَعَ عَلَيْهِمْ مَنْ بِأَقْطَارِهَا»[۱] اگر که هغه کسان ورباندې ورغونډ شي کوم چې د ټولې دنیا په اطرافو کښې شتون لري.

د: په ایت شریف کښې مطلب دا دی چې کافرانو ته الله ﷻ په مؤمنانو باندې شرعًا لاره نه جوړوي چې مسلمانان یې د متابعت مکلفیت ولري، نو دا بیله خبره ده چې په ځینو خایونو کښې د ظلم او ستم د کبله پرې کافران سلطه کلکه کړي[۲].

ه: ځینې مفسرین کرام[۳] وایي چې په ایت شریف کښې دواړه جانبه د مشتقاتو (الْكَافِرِينَ، الْمُؤْمِنِينَ) کلمې استعمالې شوې دي. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: هیڅکله الله ﷻ کافرانو ته د دې حیثه چې کافران دي په مؤمنانو باندې د دې حیثه چې مؤمنان دي غلبه او سلطه نه جوړوي.

تبصره

۷ـ مونږ وایو چې: که څه هم ذکر شوي څلور اولني جوابونه د واقعیت په اعتبار سره درست دي خو اشتباه پکښې نشته، مگر د ذکر شوي سوال دپاره یې جواب گرخول چندان نژدې نه ښکاري. او دا ځکه چې په دې تقدیر په ایت شریف کښې بې قانونه تخصیص او یا تقیید واقع کېږي. اما پنځم جواب په قوانینو باندې برابر دی خو متبادر نه دی.

نو ښه دا ده چې د ذکر شوي سوال دپاره داسې جواب وکړو چې په ایت شریف کښې الله ﷻ عمومي قانون بیان کړی دی او د هر عمومي قانون څخه ځینې شاذ او نادر صورتونه اوځي خو چې موجبات (سببونه) ولري.

د همدې کبله په کومو ځایونو کښې چې د ذکر شوي قانون څخه تخلف واقع شوی دی نو هلته یې الله ﷻ موجبه بیانه کړې ده. لاندې دوه مثالونه یې ولولئ:

الف: د أحد په غزا کښې الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِ حَتَّىٰ إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُم ﴾ [آل عمران: ۱۵۲] او یقینًا الله ﷻ تاسو ته خپله وعده په هغه وخت کښې رښتیا کړه کله چې تاسو د الله ﷻ په حکم باندې کافران وژل تردې چې تاسو بې زړه شوئ او په خپل کار کښې مو اختلاف وکړ او نافرماني مو وکړه. یعنې: د کنډو ځینو مجاهدینو اختلاف او عصیان وکړ.

ب: د حنین په غزا کښې الله ﷻ د شکست موجبه داسې بیان کړې ده چې: ﴿ لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ ۙ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ ۙ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ﴾ [التوبة: ۲۵] یقینًا الله ﷻ تاسو ته په ډېرو ځایونو کښې (د ذکر شوي قانون

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۲۱۰

(۲) اضواء البیان ج۱ ص۳۷۸

(۳) تفسیر المنار ج۵ ص۴۶۶

په اساس) نصرت درکړی دی او د حنین په ورځ کښې هم. کله چې تاسو خپل ډېروالی په تعجب کښې اچولی (خیال مو کاوه چې مغلوب به نه شو) نو ستاسو څخه ډېروالي هیڅ شی دفعه نه کړ او ځمکه دریاندې د پراخوالي سره-سره تنګه شوه. یعنې: په حنین کښې مو یو ځل د حکمت په بنا ماتې درکړه. او بیا مو د لته هم بریالیتوب دریه نصیب کړ.

لنډه دا چې هر کله د عمومي قانون څخه د څه موجباتو او حکمتونو له امله څه صورتونه بېل شي نو دا د قانون په کلیت باندې څه اثر نه غورځوي او د اعتراض سبب نه شي جوړېدلی لکه چې الله ﷻ د نصرت او ماتې اسباب په لاندې ایتونو کښې ښه مشرح بیان کړي دي چې:

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَٱثْبُتُوا۟ وَٱذْكُرُوا۟ ٱللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۝ وَأَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَلَا تَنَـٰزَعُوا۟ فَتَفْشَلُوا۟ وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ ۖ وَٱصْبِرُوٓا۟ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلصَّـٰبِرِينَ ﴾ [الانفال ۴۵، ۴۶] یعنې: ای هغو کسانو چې ایمان مو راوړی دی! کله چې تاسو د یوه ټولګي سره په ټوله کښې مخامخ شئ نو خپل ثبات وساتئ او الله ﷻ ډېر یادوئ. شاید چې فلاح (کامیابي) ومومئ او د الله ﷻ او د هغه د پېغمبر ﷺ اطاعت کوئ او خپل منځي جګړې مه کوئ. نو تاسو به بې زړه شئ او قوت به مو لاړ شي. او صبر کوئ یقینًا الله ﷻ د صبر کوونکو سره دی.

﴿ إِنَّ ٱلْمُنَـٰفِقِينَ يُخَـٰدِعُونَ ٱللَّهَ وَهُوَ خَـٰدِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوٓا۟ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ قَامُوا۟ كُسَالَىٰ
يُرَآءُونَ ٱلنَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ ٱللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾ مُّذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَٰلِكَ لَآ إِلَىٰ هَـٰٓؤُلَآءِ
وَلَآ إِلَىٰ هَـٰٓؤُلَآءِ ۚ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُۥ سَبِيلًا ﴿١٤٣﴾ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا
تَتَّخِذُوا۟ ٱلْكَـٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۚ أَتُرِيدُونَ أَن تَجْعَلُوا۟ لِلَّهِ عَلَيْكُمْ
سُلْطَـٰنًا مُّبِينًا ﴿١٤٤﴾ ﴾

[۱۴۲] بې شکه منافقان د الله ﷻ سره (په خپل خیال) ټګي کوي، حال دا چې الله ﷻ دوی ته د ټګي جزا ورکوونکی دی (دوی ته مهلت ورکوونکی دی چې دوی پرې غولېږي).

او کله چې منافقان لمانځه ته پورته کېږي نو په داسې حال کښې پورته کېږي چې سړاوي (سستي) کوونکي وي. دوی خلکو ته (خان) ښودانه کوي او الله ﷻ نه یادوي مګر لږ.

[۱۴۳] د ذکرو شوو ډلو (مسلمانانو او مجاهرو کافرانو) په منځکښې تېل وهل شوي (ټټه کړی شوي) دي، نه هاغې ډلې (مسلمانانو) ته (په یقیني توګه منسوب دي) او نه هاغې ډلې (مجاهرو کافرانو) ته (په یقیني توګه منسوب دي). او الله ﷻ چې هر څوک بې لارې کړي نو هیڅکله به ته هغوی ته (سمه) لاره مونده نه کړې.

[۱۴۴] ای هغو کسانو چې ایمان يې راوړی دی! (تاسو د منافقانو غونډې) د مؤمنانو څخه په غیر کافران په دوستۍ سره مه نیسئ؛ ایا تاسو (په همدې صورت کښې) غواړئ چې خاص الله ﷻ لره د خپلو خانونو (په ملامتۍ) باندې څرګند دلیل جوړ کړئ؟.

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې د منافقانو د خلکو سره چال چلند بیان کړی شوی وه، او په دې ایتونو کښې د شرعي أمورو سره د دوی کړه وړه بیان شوي دي، چې خلاصه يې لاندې لوستلی شئ:

د مطلب خلاصه

ای مؤمنانو! کله چې تاسو د منافقانو رویه واورېدله چې د خلکو سره په څه رویه عمل کوي، نو اوس د دوی هغه رویه ولولئ چې په شرعي أمورو کښې يې غوره کوي هغه دا چې:

۱ـ منافقان د الله ﷻ عبادت نه بالکل پرېږدي او نه پکښې اخلاص کوي، ته به وایې چې دوی د الله ﷻ سره ټګي کوي او بې اخلاصه عبادت ورباندې د اخلاص په عبادت باندې مني. مګر د دوی دغه خیال دوی ته څه ګټه نه شي رسولی، الله ﷻ ته د دوی د زړونو ټول حالات پوره واضحه او څرګند دي. ډېر ژر به دوی پوه شي چې الله ﷻ په دنیا او آخرت کښې د ټګۍ جزا په کومه پیمانه باندې ورکوي؟ مهلت ورکول د مغفرت معنی نه ده.

۲ـ د منافقانو بل عادت دا دی چې په لمانځه کښې سستي کوي او په جدیت سره نه ورپورته کېږي او دا ځکه چې اصلا دوی په زړه کښې په لمانځه باندې عقیده نه لري.

۳ـ دوی چې کوم یوه عبادت باندې پیل هم وکړي اصلي نظر يې په دې کښې وي چې خلک يې وګوري او خصوصاً چې مسلمانان يې وګوري، ترڅو دوی د درستو مسلمانانو په قطار کښې ودروي، که بالفرض څه د غنیمت مال وېشل کېږي چې برخه پکښې واخلي.

۴ـ منافقان ډېر لږ وخت الله ﷻ یادوي، دا هم کله چې ریاکاري يې مطلب وي، د دوی اکثره وختونه په دنیاوي امورو کښې تېرېږي او خصوصاً په دې کښې چې مسلمانانو ته په څه طریقه ضرر ورسوي، په کوم خای کښې چې ریاکاري لاس ته نه ورځي هلته ذکر هم نه کوي.

۵ـ منافقان په خپلو ټولو حالاتو کښې متردد او مضطرب دي، نه سوچه په ایمان باندې کلک دي او نه سوچه په کفر باندې ولاړ دي، نه په ټوله معنی د مؤمنانو سره دي او نه په ټوله معنی د مجاهرو (ښکاره) کافرانو په قطار کښې ولاړ دي. دوی د هغه سړي مثال لري چې لاره ترې ورکه وي او هیڅ په سر بسر باندې نه پوهېږي چې کومې خوا ته لاړ شي، د دغه کیفیت بله وجه نه ده بې د دې چې الله ﷻ دوی ګمراه کړي دي او الله ﷻ چې هر څوک ګمراه کړي نو هغه ته به هیڅوک لاره ورمونده نه کړي، که څه هم ای پیغمبره ته پخپله ورته د لارې موندلو هڅه وکړې.

۶ـ بالآخره ای مؤمنانو! پام کوئ چې تاسو د منافقانو په شان د مؤمنانو څخه په غیر مجاهر کافران په دوستۍ سره ونه نیسئ، که نه نو تاسو به هم د منافقانو په قطار کښې وشمېرل شئ، حال

دا چې الله ﷻ تاسو ته د منافقانو تول کړنلاره پوره شرحه کړه، نو که بالفرض د دې شرحې سره سره تاسو د هغوی په قدم باندې قدم کېږدئ نو د الله ﷻ په حضور کښې به خپل خانونه په لوی لاس ملامته کړئ. په دغه وخت کښې ایا تاسو غواړئ چې د الله ﷻ دپاره په خپلو خانونو باندې بنکاره حجت جوړ کړئ؟ په دې تقدیر به مو د اعتذار په باره کښې خوله سوچه ماته شي.

توضیحات

۱ـ د منافقانو په باره کښې د [البقرة:۸ـ۲۰] ایتونو لاندې پوره شرحه تېره شوې ده، بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو. هیله ده چې محترم لوستونکي یو ځل هلته مراجعه وکړي.

قلیل ذکر څه معنی؟

۲ـ په دې مقام کښې مفسرینو کرامو د "قلیل ذکر" لاندې تفسیرونه کړي دي:

الف: د منافقانو ذکر ځکه قلیل دی چې دوی الله ﷻ صرف د ریاکارۍ دپاره یادوي او بس، که بالفرض په هغه وخت کښې یې هم یادولی چې د خلکو د نظر لاندې نه راتلای نو بیا به کثیر وی[۱].

ب: دوی که په لمانځه باندې ولاړ وي هم زړه یې غافل وي او ټول فکر او ذکر یې په دنیا کښې وي، ته به وایې چې بالکل په لمانځه باندې مشغول نه دي[۲]، لکه چې نبي کریم ﷺ د منافق لمونځ داسې تعریف کړی دی چې: «تِلْكَ صَلَاةُ الْمُنَافِقِ يَجْلِسُ يَرْقُبُ الشَّمْسَ حَتّٰى إِذَا كَانَتْ بَيْنَ قَرْنَيِ الشَّيْطَانِ قَامَ فَنَقَرَ أَرْبَعًا لَا يَذْكُرُ اللهَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا»[۳] دا د منافق لمونځ دی چې ناست وي د لمر ځارنه کوي تر دې چې لمر د شیطان په دوه ښکرونو کښې واقع شي (غروب ته نژدې شي)، نو پورته شي څلور ټونګې وکړي الله ﷻ پکښې نه یادوي مګر لږ. یعنې: په هغه مواردو کښې الله ﷻ په ژبه باندې پکښې یادوي چې خلک یې اوري، لکه "الله اکبر" او "سمع الله لمن حمده" او داسې نور.

ج: ځینې مفسرین کرام وایي چې د ذکر څخه لمونځ مطلب دی. یعنې منافقان ډېر لږ لمونځونه کوي چې خلک یې وګوري[۴]، د همدې کبله د سهار او ماسخوتن په لمونځونو کښې ډېر سست وي چې د تیارې کبله بهانې جوړولی شي چې مونږ خو لمونځ وکړ خو د تیارې د وجې څخه تاسو ونه لیدو.

څه لرې نه ده چې په منافقانو کښې ذکر شوي ټول عادتونه راټول وګڼل شي چې دوی په ذکر شوو ټولو معناوو باندې د قلیل ذکر خاوندان دي.

---

(۱) زاد المسیر ج۲ ص۲۱۰
(۲) روح المعاني ج۱ ص۱۷۶
(۳) جامع الترمذي ج۱ ص۴۲
(۴) تفسیر القاسمي ج۵ ص۵۳۱

نن ورځ د منافقت پټول اسان کار دي

۳_ په ایت شریف کښې د نبي کریم ﷺ د زمانې د منافقانو حال بیان شوی دی چې د ریاکارۍ دپاره به یې لمونځونه کول ترڅو په مجاهرو کافرانو کښې شمېر نه شي او د مؤمنانو د مستقیمو حملو لاندې رانه شي. او دا ځکه چې په هغې زمانه کښې به چې هرڅوک جومات ته پنځه وخته حاضر نه شو نو د هغه ایمان به د شک لاندې راته.

اما زمونږ په زمانه کښې منافقان نه لمونځ کوي، نه جماعت ته حاضرېږي او نه الله ﷻ یادوي؛ نو په دې زمانه کښې د منافقت پټول ډېر اسان دي ځکه چې د مسلمانانو اکثریت د شریعت تعمیل پروا نه لري، فإنا لله وإنا الیه راجعون.

مذبذب څه معنی؟

۴_ د ﴿ مُذَبْذَبِينَ ﴾ کلمه د "ذَبْذَبَةٌ" څخه اخستله شوې ده، "ذَبْذَبَةٌ" هغه اواز ته ویل کېږي چې یوه زوړند شي ته د حرکت ورکولو څخه پورته کېږي[1]، لکه چې په یوه ښوونځي کښې د تعلیمي ساتونو د بدلون دپاره زوړند فلزي شی په ډبره وهل کېږي او اواز ترې پورته کېږي. شاید چې د منافق دپاره به د "ذَبْذَبَة" څخه ځکه د اسم مفعول صیغه (صفت) اشتقاق کړی شوی وي چې:

الف: منافقان نه د مسلمانانو سره ضمیمه دي او نه د کافرانو سره، بلکې د هرې ډلې پورې زوړند کړی شوي دي، او یا د دواړو په منځکښې ټالي وهي.

ب: د منافقانو کړه وړه په همدوی باندې لاربښوونه کوي، ته به وایې چې د هغوی هر یو کار او عمل اواز کوي او خلکو ته نارې وهي چې منافق دغه دی ویې پېژنئ؛

په هر تقدیر نبي کریم ﷺ ذکر شوی ایت شریف ډېر ښه تفسیر کړی دی چې: «مَثَلُ الْمُنَافِقِ كَمَثَلِ الشَّاةِ الْعَائِرَةِ بَيْنَ الْغَنَمَيْنِ تَعِيرُ إِلَى هَذِهِ مَرَّةً وَإِلَى هَذِهِ مَرَّةً»[2] یعني: د منافق مثال د داسې مېږې دی چې د دوه وو رمو په منځکښې متحیره (سرګردانه) ګرځي. چې دغې رمې ته یو ځل ورځي او دغې (بلې) رمې ته بل ځل ورځغلي.

یادونه

۵_ که څه هم په راتلونکو ایتونو کښې د منافقانو ټګلاره ښه مشخصه شوې ده چې دوی د کافرانو د ډلې څخه دي او بلکې په کفر کښې ډېر شدید دي چې د کفر سره یې په اسلام باندې مسخرې او ملنډې هم ملګرې کړې دي، مګر دوی د لاندې وجوهو د کبله مذبذب ګڼل کېږي:

الف: ځرنګه چې منافقان کله خپل ځانونه د یوې ډلې پورې نښلوي او کله د بلې ډلې پورې، نو ته به وایې چې دوی پخپله خپل ځانونه زوړند کړي دي.

---

(۱) مفردات الراغب ص۱۷۹

(۲) صحیح مسلم ج۲ ص۳۷۰

ب: څرنګه چې د الله ﷻ څخه په غير هيڅوک په زړونو باندې نه پوهېږي او د منافقانو متضاد کارونه کله يوه طرف ته او کله بل طرف ته ميلان کوي، نو دوی د خلکو په نزد داسې ګڼل کېږي لکه چې زوړند کړی شوي وي او په يوه طرف پورې هم نه وي نښتي.

سوال جواب

۶ـ که څوک وايي چې: د پورتني توضيح څخه څرګندېږي چې په دې مقام کښې د "ذٰلِكَ" دپاره مثنی (مؤمنان او کافران) مُشار اليه واقع شوی دی. نو پوښتنه دا ده چې د څه حکمت په بناء اسم اشاره هم مثنی (ذَانِكَ) نازله نه کړی شوه؟

مونږ وايو: قاعده دا ده چې د ابهام څخه وروسته تفصيل په ذهن کښې ښه کښيني، نو دلته يو خل دواړه ډلې (مؤمنان او کافران) د مذکور په اعتبار سره (چې مفرد مذکر دی) مبهمې کړی شوې او په "ذٰلِكَ" سره ورته اشاره وکړی شوه او بيا د ابهام څخه وروسته په دغو کلماتو ﴿ لَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ وَلَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ ﴾ سره تفصيل ورکړی شو، ترڅو د خلکو په زړونو کښې د منافقانو دوه مخي ښه ځای ونيسي.

﴿ إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِى ٱلدَّرْكِ ٱلْأَسْفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ وَلَن تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴿١٤٥﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُوا۟ وَأَصْلَحُوا۟ وَٱعْتَصَمُوا۟ بِٱللَّهِ وَأَخْلَصُوا۟ دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ مَعَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۖ وَسَوْفَ يُؤْتِ ٱللَّهُ ٱلْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٤٦﴾ مَّا يَفْعَلُ ٱللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِن شَكَرْتُمْ وَءَامَنتُمْ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿١٤٧﴾ ﴾

[۱۴۵] بې شکه منافقان به د دوزخ د طبقاتو څخه په ډېره ټيټه طبقه کښې وي، او هيڅکله به ته دوی ته کومک کوونکی مونده نه کړې.

[۱۴۶] مګر هغه کسان (به هلته نه وي) چې توبه وباسي او (خپل خانونه) اصلاح کړي او (د) الله ﷻ (په شريعت) باندې منګولې ښخې کړي او خپل دين خاص الله ﷻ ته سوچه جوړ کړي؛ نو دغه کسان د مؤمنانو سره دي. او ډېر ژر به الله ﷻ مؤمنانو ته (د همدغو کسانو په شمول) لوی اجر (جنت) ورکړي.

[۱۴۷] (ای منافقانو او کافرانو) الله ﷻ ستاسو په عذابونو باندې څه کوي؟ که چېرې تاسو شکر وکړئ او ايمان راوړئ.

او الله ﷻ قدردان (منونکی او) پوه دی (چې پرېمانه اجرونه ورکوي او مستحق يې ښه پېژني).

ارتباط

په دې ايتونو کښې د منافقانو عاقبت بيان شوی دی چې:

الف: ايا د منافقانو توبه قبلېږي او که څنګه؟

ب: د دوی توبه قبلېدل څه څه شرطونه لري؟

ج: که دوی توبه ونه باسي نو أخروي عذاب به يې په کومه اندازه وي؟

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې: ای پیغمبره! په ذکر شوو ایتونو کښې الله ﷻ تاته د منافقانو حالات ښه مشرح درنازل کړه ترڅو د یوه پلوه ستا أمتورباندې اعتماد ونه کړي او د دسیسو څخه يې خانونه وساتي او د بله پلوه منافقان خپلې ناکاره کړنلارې ته متوجه کړی شي چې د منافقت څخه توبه تائب شي او د سوچه مؤمنانو په قطار کښې ودرېږي، که نه نو دوی ته به په آخرت کښې د اور په تيټه طبقه کښې عذاب ورکړی شي، چې په کفر باندې د پاسه يې په اسلام باندې ملنډې هم وهلې دي.

۲ـ ای پیغمبره! ته به دوی ته په دغې ورخ کښې نه هیڅ کومک کوونکی مونده کړې او نه به کومک کوونکی ولري چې د ذکر شوي عذاب څخه يې بچ کړي او یا خاتمه ورکړي.

هو! هغه منافقان به د ذکر شوي عذاب څخه بچ پاتې شي چې هغوی په دنیا کښې د منافقت څخه توبه تائب شي او خپل خانونه د دوه مخی څخه اصلاح کړي، او یوازې د الله ﷻ په دین باندې منګولې ښخې کړي او خپل دین صرف د الله ﷻ د رضا دپاره د منافقت او شرکیاتو څخه سوچه جوړ کړي او دا څکه چې الله ﷻ د سوچه دين څخه په غير بل دين د هيچا څخه نه قبلوي.

نو کوم منافقان چې د خپلو خانونو دپاره ذکره شوې کړنلاره غوره کړي نو هغوی د مذبذبتوب څخه خلاصېږي او د مؤمنانو د ډلې څخه شمېرل کېږي. نو تاسو ته په کار دي چې د خپلو خانونو یوه برخه يې وبولئ؛ بلکې خپل ورونه يې وګڼئ؛ او ډېر ژر دی چې الله ﷻ په آخرت کښې ټولو مؤمنانو ته (که څه هم د منافقت دوره يې تېره کړې وي او بیا توبه تائب شوی وي)، لوی اجرونه ورکړي.

۳ـ بالآخره، ای منافقانو! الله ﷻ نه د چا سره د بندګانو په شان حسد او کینه کوي او نه ورسره دا کار مناسب دی، ستاسو په تعذیب باندې الله ﷻ څه کوي؟ خو په دې شرط چې تاسو شاکران شئ؛ او په الله ﷻ باندې سوچه ایمان راوړئ.

الله ﷻ منونکی دی، ستاسو د سوچه ایمان او په اخلاص سره د توبه تائب کېدلو او بالآخره ستاسو د ټولو نېکو اعمالو قدرداني کوي، او د توبې څخه وراندېنيو جنايتونو باندې مو نه نيسي. خو د دې سره‌سره پوه هم دی، هر څه ورته څرګند دي، چې څوک سوچه ايماندار دی او څوک په اخلاص باندې توبه تائب دی.

توضیحات

۱ـ "دَرَك" او "دَرَج" سره یو تربله اعتباري فرق لري، مثلاً د يوې زينې پټو ته د ختلو په اعتبار سره "دَرَجات" ویل کېږي او د ښکته کېدلو په لحاظ ورته "دَرَكَات" وايي[۱]. نو څومره چې څوک په

(۱) مفردات الراغب ص ۱۷۰

نېکيو کښې وړاندې وي په هماغې اندازه به يې په جنت کښې درجات پورته وي، بالمقابل څومره چې څوک په بديو کښې وړاندې وي په هماغې اندازه به يې په دوزخ کښې درکات ښکته وي.

"الدَّرك الأسفل" څه معنی؟

۲_ دوزخ اوه (۷) طبقې لري چې لاندنۍ طبقه يې د "الدَّرك الأسفل" په نامه يادېږي چې د ټولو طبقاتو څخه لاندې ده. د ټولو طبقاتو نومونه دا دي[۱]:

۱_ جَهنّم ۲_ لَظَی ۳_ الحُطَمة ۴_ السَّعير ۵_ سَقر ۶_ الجَحيم ۷_ الهَاوِيَة.

هو! د جهنم اطلاق په هره يوه طبقه باندې کله-کله کېږي، لکه چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِنَّ الصَّخْرَةَ الْعَظِيمَةَ لَتُلْقَى مِنْ شَفِيرِ جَهَنَّمَ فَتَهْوِي فِيهَا سَبْعِينَ عَامًا وَمَا تُفْضِي إِلَى قَرَارِهَا»[۲] يعني: يقيناً لويه ډبره چې د دوزخ د غاړې څخه ښکته واچوله شي نو اويا کاله به پکښې ښکته مزل کوي حال دا چې بېخ ته به يې نه وي رسېدلې.

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د منافقانو عذاب د نورو کافرانو څخه درُوند دی؟

مونږ وايو: دا خکه چې د کفر سره يې نور جنايات هم ضميمه کړي دي، لکه د مسلمانانو سره ټګي او جاسوسي او يا لکه په اسلام باندې مسخري او خندنې. نو اګر که ټول کافران د کفر د حيثه په عذاب کښې يو برابر دي مګر د نورو جنايتونو په سبب باندې سره څه تفاوتونه لري. نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «وَتَجِدُونَ شَرَّ النَّاسِ ذَا الْوَجْهَيْنِ الَّذِي يَأْتِي هَؤُلَاءِ بِوَجْهٍ وَيَأْتِي هَؤُلَاءِ بِوَجْهٍ»[۳] يعني: او د ټولو خلکو بدترين سړی به تاسو (د قيامت په ورځ) دوه مخي سړی مونده کړئ، هغه دوه مخی چې دغې ډلې ته په يوه مخ باندې ورځي او دغې بلې ډلې ته په بل مخ سره ورځي.

يادونه

۵_ ظاهره دا ده چې په ﴿ مَّا يَفْعَلُ ٱللَّهُ بِعَذَابِكُمْ ﴾ کښې منافقان او کافران مخاطب کړی شوي دي[۴] ترڅو دوی ايمان راوړلو ته وهڅول شي چې الله ﷻ خو د مجازي پاچاهانو په شان نه د حسد او کينې د کبله تاسو معذبوي او نه يې ستاسو په تعذيب کښې څه ګټه او يا د ضرر مخنيوی د نظر لاندې نيولی دی، بلکې ای کافرانو! دا تاسو ياست چې په لوی لاس خپل خانونه د الله ﷻ د تعذيب سره مخامخ کوئ. او دا خکه چې د مجرمانو تعذيب د حکمت غوښتنه ده او الله ﷻ حکيم دی.

---

(۱) روح المعاني ج۵ ص۱۷۷؛ تفسير القرطبي ج۵ ص۴۲۴

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۸۵

(۳) صحيح البخاري ج۱ ص۴۹۶

(۴) البحر المحيط ج۴ ص۱۱۴

د همدې کبله ستاسو توبه قبلوي او په پخوانيو جنايتونو باندې مو نه نيسي، نو تاسو هم بايد د حسد او کينې څخه رابنکته شئ او په سمه طريقه باندې ايمان راوړئ او د الله ﷻ رضا وګټئ.

سوال جواب

۶ـ که څوک وايي چې د شکر رتبه خو د ايمان څخه وروسته ده نو په کار وه چې "إِنْ آمَنْتُمْ وَشَكَرْتُمْ" نازل شوی وی، نو د څه حکمت په بناء ذکر شوی ترتيب په نزول کښې مراعات نه شو؟

مونږ وايو چې:

الف: شُکر په درې ډوله دی:

اول: يو قلبي شکر دی چې اقلا سړی دومره پوه شي چې يوه حقيقي مُنعم ماته نعمتونه راکړي دي. دې ته مبهم شکر هم ويل کېږي چې د ايمان راوړلو څخه وړاندې دی او په حقيقت کښې د ايمان د راوړلو سبب دی، چې په دې مقام کښې همدغه شکر مراد دی[1].

دوهم: بل د ارکانو شکر دی چې حقيقي مُنعم وپېژني چې الله ﷻ واحد لا شريک دی.

دريم: بل لساني شکر دی چې د ارکانو (جوارحو) سره ژبه هم ملګرې کړي او د شکر چيغه پورته کړي. دغه وروستني دواړه ډولونه د ايمان څخه وروسته تحقق مومي او بس.

ب: مونږ ته داسې برېښي چې په دې مقام کښې د ﴿ وَءَامَنتُمْ ﴾ جمله د ﴿ شَكَرْتُمْ ﴾ د جملې دپاره عطف تفسير واقع شوې ده. او دا خکه چې دلته مخاطبه د کافرانو او منافقانو سره ده.

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: ای کافرانو! که تاسو شکرګزاري وکړئ. يعنې ايمان راوړئ.

لنډه دا چې د مؤمنانو شکر خو د ايمان څخه وروسته دی خو هغه دلته مطلب نه دی، دلته د کافرانو شکر مراد دی چې د ايمان راوړلو په بڼه کښې څرګندېدلی شي او بس. نو ذکر شوی ترتيب د مقام سره ډېر ښه مناسب دی او سوال جواب ته هيڅ موقع نشته.

د الله ﷻ په توفيق پنځمه سپاره ختمه شوه، والحمد لله ﷻ.

۱۳۷۳/۳/۴ هـ ش.

---

(۱) روح المعاني ج۵ ص۱۷۹

﴿ لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَن ظُلِمَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا ﴿١٤٨﴾ إِن
تُبْدُوا خَيْرًا أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُوا عَن سُوءٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا ﴿١٤٩﴾ ﴾

[۱۴۸] الله ﷻ په بدۍ سره څرګندونه (اظهار) نه خوښوي (اجازه نه ورکوي په داسې حال کښې چې بدي) د وینا څخه عبارت ده، مګر هغه څوک چې په هغه باندې ظلم شوی وي (نو هغه ته د اظهار اجازه شته)، او الله ﷻ اورېدونکی (او) پوه دی.

[۱۴۹] که تاسو نیکي ښکاره کړئ او یا يې پټه کړئ او (بالآخره) یا د بدۍ (ظلم) څخه عفوه وکړئ (نو دا ډېر ښه کار دی) څکه چې یقیناً الله ﷻ عفوه کوونکی (او) قدرت درلودونکی دی (د کامل قدرت سره-سره عفوه کوي).

ارتباط

په وړاندې ایتونو کښې الله ﷻ د منافقانو ټول کړه وړه ښه پوره مشرح بیان کړه مګر هیڅوک يې مشخص نه کړل چې فلانی منافق دی او یا دا کارونه په فلاني سړي کښې شته.

په دې ایتونو کښې يې په عین کړنلاره باندې مونږ ته توصیه وکړه چې تاسو هم اشخاصو ته ګوته مه نیسئ چې هاغه منافق دی او دغه منافق دی، ترڅو د یو پلوه تاسو په غیبت کښې واقع نه شئ او د بله پلوه د هغوی عناد قوي نه شي او په علني توګه د کافرانو پورې ونه نښلي.

د مطلب خلاصه

۱_ یعنې: ای مؤمنانو! که څه هم الله ﷻ تاسو ته د منافقانو د پېژاندنې په باره کښې پوره معلومات درکړه، مګر تاسو ته مناسبه نه ده چې په څرګنده توګه کله یوه ته ګوته ونیسئ چې هغه منافق دی او کله بل ته، او په خلکو کښې يې ډنډوره کړئ.

او دا څکه چې الله ﷻ د بدې خبرې شهرت نه خوښوي او هیچا ته اجازه نه ورکوي چې شهرت ورکړي مګر هغه چا ته اجازه شته چې هغه مظلوم واقع شي او صرف په دې غرض چې د ظالم بدې خبرې د حاکم او قاضي په حضور کښې افشاء کړي ترڅو د ظلم مخه يې ونیسي.

نو څرنګه چې منافقان په تاسو باندې نه، بلکې په خپلو خانونو باندې ظلم کوي نو تاسو ته جائزه نه ده چې د هغوی منافقت ته شهرت ورکړئ.

هو! دا بېله خبره ده چې عند الموقع درته الله ﷻ د منافقانو د افشاء کولو امر درکړي د الله ﷻ څخه وډار شئ، بدې خبرې ته مه په چل ول شهرت ورکوئ او مه يې تشهیر ته بهانې تراشئ، څکه چې الله ﷻ اورېدونکی دی او هم پوه دی.

۲_ اما که تاسو یو نېک کار په څرګنده توګه وکړئ یا د نورو احسانات د شکر په توګه بیان کړئ، یا د خیر خبرې ته شهرت ورکړئ او یا نېک کار یا نېکه خبره په پټه کښې د اجراء لاندې

ونيسئ او بالآخره يا تاسو ظلم تشهير نه کړئ او په ښکاره يا پټه کښې ورته عفوه وکړئ نو دا ټول ډېر ښه عادتونه دي او الله ﷻ يې خوښوي.

الله ﷻ د لوی قدرت سره-سره عفوه کوي، نو که تاسو د قدرت سره-سره د تشهير (په ډاګه کولو) څخه صرف نظر شئ او يا لا ورته په ټوله معنی عفوه کړئ نو دا کار د الله ﷻ په نزد ډېر مقبول دی.

توضيحات

۱ـ په بدې خبرې باندې جهر کول د هغې د شهرت څخه عبارت دی، برابره خبره ده چې په لوړ اواز سره وي يا په ټيټ اواز سره، او يا حتی د راديو په اعلان سره وي. همدارنګه په دې کښې کتابت (ليکنې)، ډرامې، مجلې، او نورې خورونې او اشارات ټول شامل دي. نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايلي دي چې: «مَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»[١] يعنې: هرڅوک چې په يوه مسلمان باندې پرده واچوي الله ﷻ به په هغه باندې د قيامت په ورځ پرده واچوي.

د بد کار تشهيرول هم جائز نه دي

۲ـ لکه څنګه چې چاته جائزه نه ده چې بده خبره په ښکاره توګه وکړي همدارنګه دا هم جواز نه لري چې څوک غير مشروع کار په ډاګه وکړي. يعنې د بدکار کول يوه ګناه ده او علني کول يې بله ګناه ده، او الله ﷻ ورباندې په غضب کېږي.

عمر بن عبد العزيز رحمه الله فرمايلي دي چې: الله ﷻ عام خلک د خاصو خلکو په ګناه باندې نه نيسي مګر کله چې بدکار په ښکاره توګه وکړی شي نو بيا ټول (عام او خاص) د عقوبت او جزا مستحق جوړېږي[٢].

لکه څنګه چې د مظلوم څخه په غير هيچا ته د بدو خبرو د خورولو اجازه نشته، همدارنګه پخپله جنايتکار ته هم روا نه ده چې د خپلو جنايتونو قيصې وکړي او خپله لمن پخپله په سر باندې ورواړوي، ترڅو نورو خلکو ته عموماً او ماشومانو ته خصوصاً د ګناه کولو جرئت ورکړي او د ګناهونو سره يې اسلامي حساسيت کمزوری کړي.

بده خبره يعنې څه؟

۳ـ مفسرينو کرامو په دې مقام کښې د بدې خبرې ډېر تفسيرونه کړي دي. لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: ځينې مفسرين کرام وايي چې بده خبره دا ده چې يو سړی د قاضي يا حاکم په حضور کښې خپل مظلوميت وړاندې کړي چې فلانی سړي راباندې دا ډول ظلم کړی دی[٣].

---

(١) صحيح البخاري ج١ ص٣٣٠

(٢) موطا الإمام مالک ص٧٣٣

(٣) تفسير القرطبي ج٦ ص١

ب. عبد الله بن عباس رضی الله عنهما وايي چې بده خبره په دې مقام کښې د ښېراوو څخه عبارت ده چې ظالم ته ښېراوي وکړي هر ډول ښېرا چې وي. هو! که صبر وکړي نو صبر بهتر دی[١].

بي بي عائشه رضی الله عنها وايي چې يوه ورځې زما مخنقه (غاړکۍ) غلا کړې شوې وه نو ما غله ته ښېراوي وکړې، نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «لَا تُسَبِّخِي عَلَيْهِ دَعِيهِ بِذَنْبِهِ»[٢] په ده باندې (په ښېراوو سره عذاب) مه تخفيفوه، د گناه سره يې پرېږده (چې الله ﷻ جزا ورکړي).

ج. بده خبره دلته د کنځلو څخه عبارت ده چې يو سړی د چا د پلوه په کنځلو سره مظلوم واقع شي او نوموړی يې بالمثل وکنځي. نبي کريم ﷺ فرمايي: «الْمُسْتَبَّانِ مَا قَالَا فَعَلَى الْبَادِي مِنْهُمَا مَا لَمْ يَعْتَدِ الْمَظْلُومُ»[٣] يعنې: دوه کنځل کوونکي چې څه دواړه وايي نو (گناه يې) د دواړو څخه په پيل کوونکي باندې واقع کېږي ترڅو چې مظلوم د حد څخه تجاوز نه وي کړی (زياتې کنځلې يې ورته ونه کړي).

يوه ورځې د نبي کريم ﷺ په حضور کښې ابو بکر الصديق ﷺ ته چا کنځلې وکړې خو تر درې خلو پورې نوموړی چپ وه او جواب يې ورنه کړ، مگر په څلورم خل يې د کنځلو جواب ورکړ نو نبي کريم ﷺ د مجلس څخه پورته شو، ابو بکر ﷺ وويلې چې: ايا په ماباندې په غُصه شوې ای د الله رسوله! چې د مجلس څخه پورته شوې؟. نبي کريم ﷺ وفرمايل: چې کله تاته کنځل کوونکي کنځلې پيل کړې نو الله ﷻ د اسمانه يوه پرښته نازله کړه چې د هرې کنځلې سره به يې کنځل کوونکي ته جواب ورکاوه چې ته دروغ وايې، ابو بکر ﷺ دغسې نه دی لکه چې ته ورته نسبت کوې. مگر تا چې کله جواب ورکړ نو شيطان په منځکښې پرېووت (ترڅو دواړو ته شيطاني وکړي) «فَلَمْ أَكُنْ لِأَجْلِسَ إِذْ وَقَعَ الشَّيْطَانُ»[٤] يعنې: نو نه ومه زه چې هلته کښېنم چرته چې شيطان واقع کېږي (کښېني).

د: دلته د بدې خبرې څخه د کفر خبره مطلب ده چې مظلوم ته يې لوستل او ښکاره کول جائز دي، البته کله چې د مرگ د خطر سره مخامخ شي. لکه چې الله ﷻ ورته په [النحل: ١٠٦] کښې اشاره کړې ده[٥].

تبصره

۴_ مونږ ته داسې ښکاري چې ذکر شوي صورتونه ټول پکښې شامل دي او د صورتونو ذکر د حصر دپاره نه دی، هر مظلوم ته جواز لري چې د ظالم په باره کښې بده خبره وکړي. بلکې هغه

---

(١) زاد المسير ج٢ ص٢١٣

(٢) مسند احمد بن حنبل ج١٠ ص٣٦

(٣) جامع الترمذي ج٢ ص١٩

(٤) سنن ابي داوٗد ج٢ ص٣١٥

(٥) تفسير القاسمي ج٥ ص٥٢٩

سختې خبرې هم پکښې شاملې دي چې يو سړی يې خپل پوروړي ته کوي. لاندې دوه حديثونه د مثال په توګه ولولئ:

اول: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ»[١] يعنې: د غني (پوروړي) د قرض ټالول ظلم دی.

دوهم: يوه ورځې نبي کريم ﷺ ته يو سړی (يهودي) ورغی چې خپل پور يې ترې په غليظه او سخته لهجه وغوښت، نو صحابه وو کرامو ﷺ هغه ته څه اراده وکړه (چې خپه يې کړي)، نو نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «دَعُوهُ فَإِنَّ لِصَاحِبِ الْحَقِّ مَقَالًا»[٢] پرې يې ږدئ! ځکه چې د حق خاوند ته خبره شته. يعني د سختو خبرو حق لري.

که څه هم نوموړي يهودي د سختو خبرو حق نه درلود، ځکه چې نبي کريم ﷺ يې پرته له عذره پور نه وه ټال کړی، مګر د تواضع په توګه يې ذکره شوې خبره وکړه.

سوال جواب

۵ـ که څوک وايي چې په خير کښې خو عفوه هم شامله ده نو په مستقل ذکر کښې يې څه حکمت وه؟

مونږ وايو چې: د دې دپاره وربانديې الله ﷻ صراحت وکړ ـ والله ﷻ اعلم ـ ترڅو مظلوم عفوه کولو ته وهڅول شي. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: په هر خير باندې الله ﷻ أجر ورکوي خصوصاً په عفوه کولو باندې الله ﷻ زښت ډېر اجر ورکوي چې يو مظلوم د انتقام څخه کار وانخلي او د ظالم ظلم په ډاګه نه کړي. لکه چې فرمايي: ﴿ فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُۥ عَلَى ٱللَّهِ ۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴾ [الشورى: ۴۰] يعني: نو هرڅوک چې (انتقام وانخلي او) عفوه وکړي او اصلاح وکړي نو د هغه اجر په الله ﷻ باندې دی، يقيناً الله ﷻ ظالمان نه خوښوي (او په غچ اخستلو کښې د دې خبرې خطره شته چې سړی ظالم واقع شي او خپل انتقام کنترول نه شي کړی).

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَيُرِيدُونَ أَن يُفَرِّقُواْ بَيْنَ ٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَن يَتَّخِذُواْ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا (١٥٠) أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَٰفِرُونَ حَقًّا ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا (١٥١) وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَلَمْ يُفَرِّقُواْ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ أُوْلَٰٓئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أُجُورَهُمْ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا (١٥٢) ﴾

(١) مسند احمد بن حنبل ج٢ ص٣٥٦

(٢) صحيح البخاري ج١ ص٣٢٣

[۱۵۰] يقيناً هغه کسان چې په الله ﷻ او د ده ﷺ په پيغمبرانو باندې کافر کېږي او غواړي چې د الله ﷻ او د ده ﷺ د پيغمبرانو په منځکښې جدايي وکړي او (داسې جدايي چې) وايي: مونږ په ځينو پيغمبرانو باندې ايمان راوړو او په ځينو باندې کافر کېږو، او غواړي چې د دې (اسلام او کفر) په منځکښې لاره ونيسي.

[۱۵۱] دغه ډله خلک همدوی کافران دي په حقه سره، او مونږ د کافرانو دپاره سپکوونکی عذاب تيار کړی دی.

[۱۵۲] او هغه کسان چې په الله ﷻ او د ده ﷺ په پيغمبرانو باندې يې ايمان راوړی دی او د دوی (پيغمبرانو) څخه يې د يوه پيغمبر په منځکښې هم (په ايمان راوړلو کښې) فرق نه وي کړی؛ نو دغه ډله به (الله ﷻ) دوی ته ډېر ژر خپل اجرونه ورکړي، او الله ﷻ بښونکی (او) مهربان دی.

ارتباط

په وړاندې ايتونو کښې الله ﷻ د منافقانو خواص او عادتونه بيان کړه خو د دې دپاره چې د دوی کينه او عداوت زيات نه شي او د اسلام سره جبهه ګري ونه کړي نو مونږ ته يې توصيه وکړه چې ترڅو پورې چې هغوی خپل منافقت پټ ساتي تاسو هم ورته ګوته مه نيسئ چې دا منافق دی. په دې ايتونو کښې د يهودانو بلکې د اهل الکتابو څه حالات بيان شوي دي. او دا ځکه چې:

۱ـ په هغې زمانه کښې اکثره منافقان د يهودو څخه وه، او که کوم يو به د هغوی څخه نه وه نو د هغوی سره به يې پخې اړيکې درلودې، بلکې د کار نقشه به يې د همغوی څخه اخسته.

۲ـ د منافقانو کړنلاره بالکل يهودو ته ورته ده چې هغوی ځينې پيغمبران مني او ځينې نه مني، همدارنګه منافقان هم ځينې اسلامي کارونه کوي او ځينې کفري کارونه ترسره کوي.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې: الله ﷻ د هغو خلکو ايمان نه قبلوي کوم چې د پيغمبرانو په منځکښې په تفريق قائل وي چې ځينې مني او ځينې نه مني لکه يهودان چې موسی ﷺ مني، خو د محمد ﷺ څخه انکار کوي، او دا ځکه چې د هر يوه پيغمبر څخه انکار کول په حقيقت کښې الله ﷻ ته د کذب او دروغو نسبت کول دي چې ته دروغ وايې، دا پيغمبر تا نه دی استولی، او هرڅوک چې الله ﷻ ته د دروغو نسبت وکړي نو هغه سوچه کافر دی، که څه هم الله ﷻ واحد او لا شريک وګڼي.

د الله ﷻ په نزد د اسلام او کفر لارې پوره څرګندې دي چې:

الف: اسلام: يعنې الله ﷻ واحد او لا شريک ګڼل او په ټولو پيغمبرانو باندې ايمان راوړل.

ب: کفر: يعنې د الله ﷻ سره په يوه وجه شريک درول او يا پيغمبران نه منل، برابره خبره ده چې ځينې ومني او يا يې ونه مني.

١ـ ... دا چې د الله ﷻ په نزد دواړه لارې بالکل مشخصې دي او درییمه لار یې په منځکښې ... مګر ... چې منافقانو د خپلو خانونو دپاره دریيمه لاره جوړه کړې ده او مذبذبه لاره ... همدارنګه اهل الکتاب هم غواړي چې د مسلمانانو دپاره یوه دریيمه لاره جوړه کړي چې د الله ﷻ پیغمبران په انتخابي توګه باندې ومني او بس.

... په خیال دا کار د دوی دپاره عزت او وقار دی، مګر دغسې نه ده، دا کار د دوی توهین او سپکاوی دی، ژر به دوی ته دغه سپکاوی په دوزخ کښې ورخرګند شي.

٢ـ په مقابل هغه کسان چې د الله ﷻ په ښودلې شوې طریقه باندې ایمان راوړي نو د دوی ایمان د الله په نزد مقبول دی، ژر به اجرونه ورکړي، او که په عمل کښې ترې نیمګړتیا واقع شي هغه ... ورته وبښي او د لا زیات توفیق عنایت به ورباندې وکړي.

توضیحات

١ـ د ﴿ حَقًّا ﴾ کلمه په دې مقام کښې د باطل په مقابل کښې نه ده بلکې د محقق او ثابت په معنی سره ده[١]. یعني سوچه کفر او نیمګله کفر د الله ﷻ په نزد یو برابر دي. نو اهل الکتابو ته په ټولو پیغمبرانو ... باندې عقیده کول هیڅ ګټه نه شي رسولی.

سوال جواب

٢ـ که څوک وایي چې د ﴿ بَيْنَ ﴾ کلمه خو دوه وو او یا ډېرو شیانو ته مضافېږي، حال دا چې ... د ﴿ أَحَدٍ ﴾ ته مضافه شوې ده چې مفرد دی؟.

موږ وایو چې د "أحد" کلمه په مفرد، مثنی او جمعه دریواړو کښې استعمالېږي[٢]، نو دلته یې د معنی حاصل داسې کېږي چې مومنان نه د دوه وو پیغمبرانو په منځکښې فرق کوي، چې یو منو او بل نه منو، او نه د ډېرو په فرق باندې قائل دي.

﴿ يَسْـَٔلُكَ أَهْلُ ٱلْكِتَـٰبِ أَن تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَـٰبًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ۚ فَقَدْ سَأَلُوا۟ مُوسَىٰٓ أَكْبَرَ مِن ذَٰلِكَ فَقَالُوٓا۟ أَرِنَا ٱللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّـٰعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ۚ ثُمَّ ٱتَّخَذُوا۟ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ ٱلْبَيِّنَـٰتُ فَعَفَوْنَا عَن ذَٰلِكَ ۚ وَءَاتَيْنَا مُوسَىٰ سُلْطَـٰنًا مُّبِينًا ﴿١٥٣﴾ وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ ٱلطُّورَ بِمِيثَـٰقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا۟ فِى ٱلسَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَـٰقًا غَلِيظًا ﴿١٥٤﴾ ﴾

---

(١) روح المعاني ج ٦ ص ٥
(٢) تفسير الكشاف ج ١ ص ٥٨٣

[۱۵۳] (ای پیغمبره!) اهل الکتاب ستا څخه غوښتنه کوي چې په دوی باندې د اسمان څخه (فرمایشي) کتاب ورنازل کړې، نو دوی خو د موسی ﷺ څخه د دې څخه لویه غوښتنه کړې وه نو (ورته) ویلي یې وه چې مونږ ته الله ﷻ په ښکاره توګه راولید کړه، نو دوی د خپل ظلم په سبب تندر ونیول.

بیا دوی خوسکی (په الوهیت سره) ونیوه، (البته) د هغه څخه وروسته چې دوی ته ښکاره معجزې ورغلې وې، نو مونږ د دې څخه هم عفوه کړه (او د دوی توبه مو قبوله کړه). او مونږ خو موسی ﷺ ته ښکاره غلبه ورکړې وه (هم په معجزاتو او هم په دلایلو سره).

[۱۵۴] او د دوی د پاسه مو د طور غر پورته کړ (البته) د دوی د عهد د کلکولو په سبب، او دوی ته مو ویلي وه چې د (مفتوحه ښار) دروازې ته په داسې حال کښې ورداخل شئ چې سجده کوونکي یاست، او (هم) مو دوی ته ویلي وه چې د خالي (شنبې) په ورځ کښې تجاوز مه کوئ، او (په هر حال) مو د دوی څخه کلک عهد اخستی وه.

ارتباط

په وړاندې ایتونو کښې الله ﷻ د اهل الکتابو (یهودو) حال بیان کړی وه چې دوی د لجاجت څخه کار اخلي او په پیغمبرانو باندې په انتخابي توګه ایمان راوړي، په دې ایتونو کښې ښکاره شوې ده چې لجاجت د دوی مستمر عادت دی او د تاریخ په اوږدو کښې یې د هر مثالونه تېر شوي دي. او بالآخره هلته د بدو ویناوو او بدو کارونو په تشهیر باندې سانسور لګولی شوی وه چې الله ﷻ ورباندې په غضب کېږي، او دلته واضحه کېږي چې اهل الکتابو او خصوصاً یهودو په همدغه ممنوعه عمل باندې اصرار کړی دی او لا کوي یې. نو ای مسلمانانو! تاسو د دوی غوندې مه کېږئ.

شان نزول

د ذکر شوو ایتونو په شان نزول کښې مختلف واقعات روایت شوي دي چې اهل الکتابو د نبي کریم ﷺ څخه د ایمان راوړلو دپاره په لاندې کیفیتونو سره کتاب غوښتی وه[۱]:

الف: د اسمان څخه داسې کتاب راوړه لکه موسی ﷺ چې لیکل شوی کتاب راوړی وه.

ب: یوازې زمونږ (یهودو) دپاره خاص کتاب رانازل کړه.

ج: زمونږ د مشرانو په نومونو باندې خاص- خاص لیکونه راوړه، چې ای فلانیه! ته خبر اوسه چې محمد ﷺ مې د پیغمبر په صفت باندې درواستاوه.

د خینو مفسرینو کرامو همدا روایت خوښ دی[۲]، مګر مونږ ته داسې ښکاري چې ذکر شوي تول سوالونه به د یهودانو مختلفو خلکو کړي وي او بیا به الله ﷻ ذکر شوي ایتونه د نبي کریم ﷺ د تسلي دپاره نازل کړي وي.

(۱) المحرر الوجيز ج۴ ص۲۹۷؛ الدر المنثور ج۲ ص۷۲۶
(۲) تفسير الطبري ج۶ ص۸

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای پیغمبره! اهل الکتاب خو ستا څخه د تعنت او عناد د کبله غواړي چې په دوی باندې د اسمان څخه یو خاص لیکلی شوی کتاب او یا خاص- خاص لیکونه ورنازل کړې نو بیا به درباندې ایمان راوړي او پیغمبرۍ به دې تسلیم کړي.

مگر ته به دغسې تعنتي غوښتنو باندې مه غمژن کېږه، د دوی اسلافو هم په خپلو وختونو کښې د پیغمبرانو ... څخه ډېرې سختې غوښتنې کړې وې او ډېر لوی لوی جنایات یې کړي وه خو مثالونه یې دا دي.

الف دوی په یو وخت کښې د موسی ﷺ څخه ډېره عظیم الشانه غوښتنه کړې وه چې مونږ به درباندې تر هغه ایمان رانه وړو ترڅو چې مونږ ته په ښکاره توگه الله ﷻ را ونه ښایې.

نو الله ﷻ د همدغه ظلم (گناه) په سبب په دوی باندې اسماني تندر نازل کړ او ټول وربانديې مړه شوه، خو الله ﷻ بېرته راژوندي کړه، شاید چې د الله ﷻ د نعمتونو شکریه وکړي.

ب ای پیغمبره! د دوی په سوانحو کښې بیا دا خبره ذکره کړه چې دوی په یو وخت کښې د خوسي عبادت پیل کړ او په یوه ربناره باندې یې د خپلو خانونو دپاره معبود وگرځاوه، سره د دې چې دوی واضحه معجزې لیدلې وې او تازه د فرعون د قبضې څخه خلاص شوي وه، چې د دوی د نظر لاندې الله ﷻ په معجزانه توگه هلاک کړه. مگر الله ﷻ د دې سره- سره دوی ته عفوه وکړه او توبه یې ترې قبوله کړه.

ای پیغمبره! لکه چې تاته مو واضحه او قوي دلایل درکړي دي همدارنگه مو موسی ﷺ ته د دوی د هدایت دپاره پوره دلایل ورکړي وه چې د قناعت دپاره یې پوره کفایت کاوه، مگر دوی قناعت ونه کړ.

ج یهودانو د موسی ﷺ څخه په خپل وخت کښې د یوه کتاب غوښتنه وکړه لکه څنگه چې نن ورځ ستا څخه د کتاب غوښتنه کوي، مگر کله چې موسی ﷺ هغوی ته غوښتلی شوی کتاب وروړ نو دوی یې د منلو څخه انکار وکړ او مونږ ورباندې د طُور غر وریوړته کړ ترڅو دوی خپل عهد تجدید او تقویه کړي.

د یهودانو ته مو د فتحه کړی شوي ښار په باره کښې امر کړی وه چې په تواضع (سجده کوونکي) به ورداخلیږئ مگر دوی مسخره کوونکي ورننوتل چې په کوناتو باندې ورښیهدل.

ه دوی باندې مو د داوُد ﷺ په زمانه کښې حکم کړی وه چې د خالي په ورځ به د ماهیانو ښکار نه کوئ مگر دوی زمونږ حکم په چل ول سره د پښو لاندې کړ، داسې چې د خالي (شنبې) په ورځ به یې ماهیان د اوبو په داخل کښې محاصره کول او د یکشنبې په ورځ به یې ښکار کول.

لنډه دا چې په هر ځل مو د دوی څخه کلک عهد اخستی دی خو دوی په هر ځل باندې خپل عهد مات کړی دی او الهي احکام یې د پښو لاندې کړي.

۲ـ نو ای پیغمبره! ستا د زماني یهودان د پخوانیو یهودانو حلالي اولاده ده او د هغوی وفادار شاګردان دي؛ که بالفرض دوی ته مونږ فرمايښي کتاب ورنازل کړو او کلک عهد ترې واخلو هم دوی به خپل عهد مات کړي، په تا باندې به ايمان رانه وړي او د خپلو اسلافو په قدم باندې به لاړ شي. بالآخره که دوی ذکره شوې غوښتنه د حقيقت غوښتلو دپاره کولې، نو مونږ به يې دا غوښتنه هم منلې وی، خو داسي نه ده، دوی صرف او صرف تعنتي غوښتنه کوي او بس.

توضيحات

۱ـ د ذکر شوو ایتونو څخه نیولې آن تر ﴿ عَذَابًا أَلِيمًا ﴾ پورې نهه (۹) ایتونو د یهودانو د جنایتونو تقريبًا شپاړس (۱۶) نوم‌ونه په اجمالي توګه بيان کړي دي چې تفصيلات يې په نورو سورتونو کښې يا تېر شوي او يا راروان دي. خو د دغو شپاړسو جنايتونو څخه په ذکرو شوو ايتونو کښې د پنځو جنايتونو ذکر نازل شوی دی. هغه دا دي:

الف. په دنيا کښې يې د الله ﷻ د ليدلو غوښتنه په [البقرة ۵۵] ايت کښې تېره شوې ده.

ب. د خوسي د عبادت قيصه يې په مفصله توګه د [طه ۸۷] ايت څخه پيل کېږي.

ج. د "طور" د غره د پورته کېدلو قيصې ته يې په [البقرة ۶۳] ايت کښې اشاره شوې ده.

د. ښار ته په تواضع سره د ننوتلو قيصه يې په [البقرة ۵۸] ايت کښې تېره شوې ده.

هـ. د خالي د ورځې د ماهيانو ښکار کول يې د [الأعراف ۱۶۳] ايت څخه تفصيلوار پيل کېږي.

د جنايتونو او عهدماتونې د نوملیک څخه په دې مقام کښې مطلب دا دی چې د يو پلوه نبي کريم ﷺ متسلي شي چې يهودانو د نورو پيغمبرانو سره هم لوی لوی جنايات کړي دي؛ لکه څنګه چې د هغوی حوصله پرې نه ده خرابه شوې، نو بايد چې ستا حوصله هم خرابه نه شي. او د بله پلوه يهودان په غوږ وهلی شي چې د الله ﷻ څخه ودار شي چې چېرې درڅخه د اسلافو غوندې خنزيران او بيزوګان جوړ نه کړي.

۲ـ ځينو مفسرينو کرامو په دې مقام کښې د ﴿ سُلْطَٰنًا مُّبِينًا ﴾ څخه الهي شريعت مراد کړی دی چې موسی ﷺ ته شريعت ورکړی شوی وه او د خلکو په زړونو باندې يې اثر درلود[۱]. مګر مونږ ته داسې برېښي چې دلته به ترې ـ والله ﷻ اعلم ـ هغه تول معجزات مراد وي چې موسی ﷺ ته په مختلفو وختونو کښې ورکړی شوي وه خو په يهودانو باندې يې چندان اثر نه کاوه او که څه اثر به يې وکړ هم چندان دوامدار به نه وه.

﴿ فَبِمَا نَقْضِهِم مِّيثَٰقَهُمْ وَكُفْرِهِم بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَقَتْلِهِمُ ٱلْأَنۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌۢ ۚ بَلْ طَبَعَ ٱللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥٥﴾ وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ

(۱) في ظلال القرآن ج۲ ص۸۰۰

عَلَىٰ مَرْيَمَ بُهْتَٰنًا عَظِيمًا ﴿١٥٦﴾ وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا ٱلْمَسِيحَ عِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ ٱللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِن شُبِّهَ لَهُمْ ۚ وَإِنَّ ٱلَّذِينَ ٱخْتَلَفُوا۟ فِيهِ لَفِى شَكٍّ مِّنْهُ ۚ مَا لَهُم بِهِۦ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا ٱتِّبَاعَ ٱلظَّنِّ ۚ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًۢا ﴿١٥٧﴾ بَل رَّفَعَهُ ٱللَّهُ إِلَيْهِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾ وَإِن مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِۦ قَبْلَ مَوْتِهِۦ ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ﴿١٥٩﴾

[۱۵۵] نو د دوی د خپل کلک عهد د ماتولو په سبب او (په سبب) د کفر د دوی د الله ﷻ په ایتونو باندې او (په سبب) د وژلو د دوی پیغمبرانو لره په ناحقه سره (چې دوی ته هم ناحقه ښکاریده) او (په سبب) د وینا د دوی چې زمونږ زړونه په غلاف (پوښ) کښې دي؛ (مونږ په دوی باندې لعنت نازل کړ او د رحمت څخه مو لرې کړه)، بلکې الله ﷻ د دوی په زړونو باندې د دوی د کفر په سبب مهر وهلی دی، نو دوی ایمان نه راوړي مگر لږ وخت (یا لږ خلک).

[۱۵۶] او (همدارنګه) د دوی د کفر په سبب او په بي بي مریمې باندې د دوی د لوی بهتان ویلو (ترلو په سبب مونږ په دوی لعنت وکړ).

[۱۵۷] او (بالآخره) د دوی د دې وینا (په سبب) چې یقیناً مونږ المسیح عیسی ﷺ د بي بي مریمې رضی الله عنها زوی د الله ﷻ پیغمبر وژلی دی.

(اما حقیقت دا دی چې) نوموړی نه دوی وژلی دی او نه یې په دار باندې زوړند کړی دی، مگر (وژل شوی سړی) دوی ته (د عیسی ﷺ سره) یو رنګ کړی شوی وه (چې دوی یې تشخیص نه شو کولی).

او (د همدې کبله) یقیناً هغه کسان چې د عیسی ﷺ په باره کښې په جګړه اخته وو (دوی ټول) د همده (د حالت څخه) په شک کښې واقع شوي وه.

(لکه څنګه چې پرې دوی لره پخوا علم نه وه، همدارنګه نن هم) دوی لرهورباندې علم (یقین) نشته، دوی د بل هیڅ شي پیروي نه کوي مگر د ګومان (چې څه دلایل ورته وتراشي) او دوی په یقین سره عیسی ﷺ وژلی نه دی (واقعیت همدا دی).

[۱۵۸] بلکې الله ﷻ نوموړی خپل خان (اسمانونو) ته پورته کړی دی (چې هلته د چا مجازي تصرف هم نشته) او الله ﷻ د کلکې ارادې خاوند دی (او هم) د حکمت څښتن دی.

[۱۵۹] د اهل الکتابو څخه هیڅوک نه دی مگر هغه به ضرور خامخا د خپل مرګ څخه وړاندې په عیسی باندې ایمان راوړي او د قیامت په ورځ به (عیسی ﷺ) په دوی باندې شاهدي ورکوونکې وي.

د مطلب خلاصه

۱_ په دې ایتونو کښې هم د اهل الکتابو د جنایتونو نوملیک تعقیب شوی دی. یعنې اهل الکتاب مونږ د خپل رحمت څخه لرې کړه، بیزوګان او خنزیران مو ترې جوړ کړه او د تاریخ په اوږدو کښې مو دوی د نورو د تسلط لاندې واقع کړه تردې چې د جزیې په ورکړه باندې به یې ژوند کاوه او دا ځکه چې:

الف: دوی خپلې کلکې وعدې ماتې کړې او په خپلو عهدونو باندې ونه درېده.

ب: د الله ﷻ په ایتونو او معجزاتو باندې کافر شوه او انکار یې ترې وکړ.

ج: په ناحقه یې پیغمبران علیهم السلام شهیدان کړه، او په ناحق توب باندې به یې اقرار کاوه.

د: دوی به ویلې چې زمونږ زړونه د علم جوالونه دي، د بل چا علم ته ضرورت نه لرو او یا هیڅوک نه شي کولی چې زمونږ په زړونو کښې څه خبره ننباسي، زمونږ زړونه قلف دي څوک یې نه شي ببرته کولی؛ چې د [البقرة:۸۸] ایت لاندې یې بحث تېر شوی دی.

خبره دغسې نه ده لکه چې دوی خیال کوي، بلکې د خیر خبره یې ځکه په زړونو کښې ځای نه شي نیولی چې الله ﷻ د کفر په سبب د دوی په زړونو باندې مهر وهلی دی، نو د همدې کبله د دوی څخه ډېر لږ خلک ایمان راوړي، لکه عبد الله بن سلام رضی الله عنه او نور.

ه: دوی برسېره په دې چې په عیسی علیه السلام باندې کافر شوه په مریمې رضی الله عنها باندې یې لوی بهتان هم وتاړه چې هغې ته یې د زناکارې نسبت وکړ.

و: دوی به په ډېر افتخار سره ویلې چې مونږ عیسی علیه السلام وژلی دی او په دار کړی مو دی، هغه څوک چې د الله ﷻ پیغمبر دی. یعنې مونږ دومره باتور او معزز یاستو چې د الله ﷻ پیغمبر ﷺ وژنو خو مونږورباندې نه نیسي، او یا مو پرې نه شي نیولی، العیاذ بالله.

۲_ خبره داسې نه ده لکه چې دوی یې مدعیان دي، عیسی علیه السلام دوی نه وژلی دی او نه یې په دار کړی دی، مګر دوی ته وژل شوی سړي د عیسی علیه السلام سره ورته او مشابه کړی شوی وه، دوی خیال کاوه چې دا وژل شوی عیسی علیه السلام دی، خو حقیقت هغسې نه وه.

د همدې کبله دوی د همدغه مشابه سړي د وژلو څخه وروسته په ډېر اختلاف کښې واقع شوه، او ټول اختلاف کوونکي د عیسی علیه السلام د وژلو څخه په شک کښې پراته وه او د یوه سره هم علم نه وه چې رښتیا یې عیسی علیه السلام وژلی دی او که نه.

د همدې کبله ټولو د ګومان څخه په غیر د بل شي متابعت نه کاوه او ټول په ګومان پسې روان وه، حتی د وژلو په وخت کښې یې هم نه یقین نه درلود چې کوم سړی مونږ وژنو دا به عیسی علیه السلام وي، همدارنګه دوی نن ورځ هم په ګومان کښې پراته دي.

۳_ لنډه دا چې خبره دغسې نه ده لکه چې دوی ګومان کوي، بلکې واقعیت دا دی چې الله ﷻ عیسی علیه السلام داسې ځای (اسمانونو) ته پورته کړ چې هلته د جابرو وو ظالمو حکومت هم نشته.

او د الله ﷻ د ارادې مخه هیڅوک نه شي نیولی، کولی یې شو چې په څمکه باندې یې هم نجات ورکړی وی، مگر دا د حکمت غوښتنه وه چې په معجزانه توگه یې نجات ورکړ، او چا چې د ده وژل غوښتل د همغوی دپاره ترې بلا جوړه شوه او یو تربله سره په جګړو اخته شوه.

۴_ مگر په یاد ولرئ چې هر یو اهل کتاب (یهودي وي او که نصراني) د عناد سره- سره به ضرور په عیسی ﷺ باندې ایمان راوړي او تول به وربانډې متفق کېږي چې نه مونږ وژلی دی او نه مو په دار کړی دی، بلکې الله ﷻ په معجزانه توګه نجات ورکړی دی. خو دا به هغه وخت وي چې مرگ ورنه حاضر شي او پوه شي چې نور پاتې کېدونکي نه دي، خو د دغه وخت ایمان د الله ﷻ په نزد باندې منظور نه دی، د همدې کبله یې د فرعون ایمان منظور او مقبول نه کړ؛ او یا به هغه وخت وي چې عیسی ﷺ د اسمانه رابښکته شي.

۵_ په دې باندې علاوه عیسی ﷺ به د قیامت ورځ په دوی باندې خپله حقه شاهدي هم ورکړي چې زه د الله ﷻ بنده یم او بنده وم، همدې خبرې ته مې دعوت چلاوه، مگر خلکو زما په باره کښې اختلافات او جګړې کولې چې د یوه سره هم یقیني علم نه وه، بلکې تولو د گومانونو پیروي کوله.

۶_ لنډه دا چې اهل الکتابو ته په کار دي چې ننني فرصت د لاسه ونه باسي، په محمدي شریعت باندې منګولې ښخې کړي او د چتیاتو څخه لاس واخلي، که نه نو یو وخت به وربانډې پښېمانه شي، خو د هغه وخت پښېماني چاته څه ګټه نه شي رسولی.

توضیحات

۱_ که څوک وایي چې: د ﴿ فَبِمَا نَقْضِهِم ﴾ کلمه په څه شي پورې تعلق نیسي؟.

مونږ وایو چې: د "لَعَنّا" کلمې پورې یې تعلق نیولی دی. دغه کلمه که څه هم په دې مقام کښې ذکره نه ده مگر د اهل الکتابو په باره کښې وربانډې الله ﷻ په بل ځای کښې صراحت کړی دی چې: ﴿ فَبِمَا نَقْضِهِم مِّيثَٰقَهُمۡ لَعَنَّٰهُمۡ وَجَعَلۡنَا قُلُوبَهُمۡ قَٰسِيَةً ﴾ [المائدة:۱۳] یعنې: نو د خپلې کلکې وعدې د ماتولو په سبب باندې مونږ دوی د خپل رحمت څخه لرې کړه، او هم مو د دوی زړونه کلک کړه.

یادونه

۲_ که څه هم عیسی ﷺ د خپلې زېږېدنې په اولنیو وختونو کښې تولو خلکو ته قناعت ورکړی وه او د خپلې مور پاک لمنې یې ورته په معجزانه توګه په اثبات رسولې وه لکه چې په [مریم: ۱۵_ ۳۳] ایتونو کښې یې بحث راروان دی، مگر کله چې عیسی ﷺ د خلکو په دعوت باندې پیل وکړ نو دوی د بدنامۍ دپاره یو خل بیا ذکره شوې خبره مطرحه کړه او په هغو تولو معجزانه بیاناتو باندې یې غوږونه کانه کړه چې عیسی ﷺ د طفولیت په دوره کښې پرې خلک قانع کړي وه، دا د تولو اسلام دښمنو تولنو عادت دی چې د اسلام داعیان په رنګارنګ تومتونو باندې بدناموي.

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې: يهودانو خو د عيسى ﷺ په نبوت باندې اقرار نه کاوه د همدې کبله بې د هغه د وژلو بندوبس نيولى وه، نو پوښتنه دا ده چې په دې مقام کښې الله ﷻ څنګه د هغوى د خولو څخه د عيسى ﷺ په هکله د رسول الله کلمه حکايته کړه؟.

مونږ وايو چې:

الف: د هغوى حکايت په ﴿ عِيسَى ٱبۡنَ مَرۡيَمَ ﴾ باندې تمام شوى دى مګر الله ﷻ د ﴿ رَسُولَ ٱللَّهِ ﴾ کلمه ورسره د دې دپاره ضميمه کړه چې د يهودو په زيات قباحت باندې دلالت وکړي[1]. يعنې دوى هغه خلک دي چې د بل چا په باره کښې نه، بلکې د الله ﷻ د پيغمبر په باره کښې په افتخار سره د وژلو قيصه کوي.

ب: د "رَسُولَ الله" لقب دوى د استهزاء په توګه ورکاوه[2].

ج: مګر مونږ ته داسې برېښي چې دوى عيسى ﷺ پېژانده چې د الله ﷻ پيغمبر دى، خو د دې سره-سره يې د رسالت څخه منکر وه، لکه چې نبي کريم ﷺ يې هم د خپلو زامنو په شان پېژانده خو ايمان يې ورباندې نه راووړ. همدې مضمون ته الله ﷻ په [البقرة:۱۴۶] ايت کښې اشاره کړې ده.

لنډه دا چې په دې ايت کښې د ﴿ رَسُولَ ٱللَّهِ ﴾ کلمه د "بِغَيْرِ الْحَقِّ" معنى ورکوي، چې په نورو ايتونو کښې د پيغمبرانو د وژلو سره ضميمه کېږي لکه په تېر شوي آيت کښې چې: ﴿ وَقَتۡلِهِمُ ٱلۡأَنۢبِيَآءَ بِغَيۡرِ حَقٍّ ﴾ نازل شوى دى.

د وژلو دسيسه

۴_ ځينو مفسرينو کرامو د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما په روايت ليکلي دي چې يوه ورځې د يهودو يوه ټولګي عيسى ﷺ او د ده مور (بي بي مريمې رضی الله عنها) ته پوچ پاش ويناوې وکړې چې په نتيجه کښې الله ﷻ ذکر شوى ټولګى د عيسى ﷺ په ښېراوو سره بيزوګان او خنزيران جوړ کړه، نو دوى په غُصه شوه او د ده ﷺ د وژلو نيت يې وکړ[3].

مګر مونږ ته داسې برېښي چې د ذکر شوي ناوړه قصد اصلي وجه به د عيسى ﷺ دعوت وي لکه چې نور پيغمبران هم د دعوت په دوران کښې يا وژلي شوي دي، لکه زکريا ﷺ او يحيى ﷺ او يا په مرګ باندې تهديد شوي دي. لاندې دوه مثالونه ولولئ:

الف: نوح ﷺ ته خپل قوم ويلي وه چې: ﴿ لَئِن لَّمۡ تَنتَهِ يَٰنُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ ٱلۡمَرۡجُومِينَ ﴾ [الشعراء: ۱۱۶] يعنې: اى نوحه! که چېرې ته د دعوت څخه منعه نه شې نو ضرور خامخا به د سنګسار کړى شوو څخه شې.

---

(۱) روح المعاني ج۶ ص۱۰
(۲) تفسير القاسمي ج۵ ص۵۴۹
(۳) روح المعاني ج۶ ص۱۰

ب: يو خل يهودانو د مېږې (ګډې) په غوښه کښې زهريات اچولي وه ترڅو نبي کريم ﷺ شهيد کړي، خو په معجزانه توګه افشاء شوه(١).

په هر تقدير، کله چې عيسی ؈ په ذکره شوې ناوړه دسيسه پوه شو، نو د خپلو ملګرو (حوارينو) سره چې شمېر يې دولس (١٢)(٢) يا اولسو (١٧) تنو(٣) ته رسېده، په يوه کوټه کښې غلی شو، مګر د همدغو ملګرو څخه يې يو کس دېرش (٣٠) درهمه رشوت واخست(٤) او د پوليسو دلالي يې وکړه، ترڅو چې د سهار (چرګ بانګ) په وخت يې په تياره کښې ورباندې پوليس ودرول(٥)، نو پوليسو په همدغه وخت کښې يو سړی په دې ګومان باندې ووا‌ژه او په دار يې زوړند کړ چې دا عيسی ؈ دی، حال دا چې هغه عيسی ؈ نه وه.

وژل شوی سړی څوک وه؟

٥ـ ځينې وايي چې وژل شوی سړی د عيسی ؈ د ملګرو څخه ذکر شوی جاسوس وه، چې د پوليسو د لارښوونې دپاره پناه ګاه ته ورداخل شو، خو چې کله رابهر شو نو پوليسو په دې ګومان چې همدا عيسی ؈ دی او غوارې چې وتښتي، ووا‌ژه(٦).

ځينې وايي چې د عيسی ؈ د ملګرو څخه يوه کس همدغې وژنې ته خپل خان کانديد کړی وه، چې پوليسو ته وربهر شو هغوی پرې اشتباه وکړه او ويې وا‌ژه(٧).

ځينې وايي چې ذکر شوی مقتول د پوليسو مشر وه چې "طيطايوس" نومېده، نوموړی د عيسی ؈ د پلټنې پسې پناه ګاه ته ورداخل شو، خو مجردې چې رابهر شو نورو پوليسو پرې اشتباه وکړه او مړ يې کړ(٨).

د اشتباه کيفيت

٦ـ د اشتباه کيفيت مفسرينو کرامو په لاندې دولونو باندې بيان کړی دی:

الف: کله چې الله ﷻ عيسی ؈ ته په معجزانه توګه نجات ورکړ، نو د دې دپاره چې د يهودانو مشران په خپله ناکامۍ باندې پرده واچوي، يو سړی يې ووا‌ژه او په دار يې کړ او په عوامو کښې ډنډوره کړه چې مونږ عيسی ؈ په دار کړی دی(٩).

---

(١) صحيح البخاري ج١ ص٤٤٩؛ سنن الدارمي ج١ ص٣٤
(٢) الدر المنثور ج٢ ص٧٢٧
(٣) تفسير ابن كثير ج١ ص٥٧٤
(٤) تفسير الطبري ج٤ ص١٥
(٥) المحرر الوجيز ج٤ ص٢٠٣
(٦) تفسير ابي السعود ج٢ ص٢٥١
(٧) تفسير ابن كثير ج١ ص٥٧٤
(٨) زاد المسير ج٢ ص٢١٧
(٩) روح المعاني ج٦ ص١٠

ب: الله ﷻ د یوه بل سړي څېره د عیسی ﷺ په څېره باندې وګرځوله چې قاتلینو ته عیسی ﷺ ښکاره شو او ویې واژه، خو حقیقت یې هغسې نه وه.

په ذکر شوي مقتول کېښې متعدد روایتونه نقل شوي دي چې په وړاندې پنځمه توضیح کېښې ورته اشاره شوې ده.

ج: د عیسی ﷺ ټول ملګري د عیسی ﷺ په څېره باندې واړول شوه حتی چې پولیسو پکښې عیسی ﷺ ورک کړ، بالآخره یو کس یې په دې خیال شهید کړ چې دا عیسی ﷺ دی[۱].

د: د عیسی ﷺ نور ملګري متفرق شوه، یوازې یو کس ورسره پاتې شو چې هغه د عیسی ﷺ په څېره باندې واړول شو او د پولیسو لخوا شهید کړی شو[۲].

تبصره

۷_ په ذکره شوي موضوع کېښې مونږ تقریباً درې ورځې پلټنه وکړه، د نبي کریم ﷺ څخه مو پکښې هیڅ حدیث مونده نه کړ، څه چې مفسرینو کرامو په دې باره کېښې لیکلي دي د هغه څه خلاصه مو د محترمو لوستونکو حضور ته وړاندې کړه. مګر داسې معلومېږي چې مفسرینو کرامو به هم ذکر شوي معلومات په مستقیمه یا غیر مستقیمه توګه د اهل الکتابو د تحریف شوو کتابونو څخه اخستي وي، حتی ځینو خو لا عین د همغوی د کتابونو عبارتونه رانقل کړي دي[۳]، او ځینو د رانقل کولو څخه وروسته رد کړي دي[۴].

هوا څه چې مونږ ته په دې مقام کېښې د اوږدې پلټنې څخه وروسته ذهن ته راغلي دي هغه دا دي:

الف: عیسی ﷺ او د ده ملګري، هرڅومره چې وه، د وخت د پولیسو لخوا تعقیب شوي دي.

ب: په نتیجه کېښې په رشوت یا غیر رشوت سره دوی په محاصره کېښې واقع شوي دي.

ج: پولیسو په توره شپه کېښې په پنا ګاه باندې حمله وروړې ده.

د: کافرو پولیسو په پناه ګاه باندې ډېره کلکه محاصره اچولې وه چې څوک به ورڅخه نجات ونه شي موندلی، او په معجزانه نجات باندې هغوی یقین نه درلود.

هـ: نو څرنګه چې الله ﷻ عیسی ﷺ ته په معجزانه توګه نجات ورکړ او په محاصره شوو کسانو کېښې پولیسو مونده نه کړ، نو پولیس به حیران شوي وي نو کله به یې یوه ته ګوته نیولې وي چې نه عیسی ﷺ یې او کله به یې په بل باندې همدا نوم ایښی وي.

د دې دپاره چې خپله ناکامي د خلکو څخه پټه کړي او هم کافر پاچا ته خپل فعالیت وښایي او بالآخره ترڅو هغه انعام ترلاسه کړي چې پاچا د عیسی ﷺ په وژلو باندې اعلان کړی وه، نو د

---

(۱) تفسیر الطبري ج۴ ص۱۵
(۲) المحرر الوجیز ج۴ ص۳۰۳
(۳) تفسیر المنار ج۶ ص۲۳_۵۹
(۴) تفسیر القاسمي ج۵ ص۵۵۱_۶۲۲

حاضرينو څخه به يې يو سړی (برابره خبره ده چې د عيسى ﷺ د ملګرو څخه وي او يا د پوليسو د ملګرو څخه) اعدام کړی وي او په دار به يې خړولی وي.

موږ څکه ذکره شوې خبره وکړه چې د تعقيب کوونکو پوليسو عادت دا وي چې بندي د استنطاق دپاره يو څل بنديخانې ته رسوي او د نيولو سره سم يې نه اعداموي.

خو دوی داسې کار ونه کړ، ترڅو په استنطاق سره څرګنده نه شي چې عيسى ﷺ نجات موندلی او د دوی شيريني ونه سوزي، د همدې کبله چې پوليسو ذکر شوی مقتول د عيسى ﷺ په دار زوړند کړ نو تر درې ورځو پورې يې څوک نژدې نه ورپرېښوده ترڅو چې د مړي څېره واوښتله او د پېژاندلو څخه ووت[1].

د اختلاف ډول

٨ـ مفسرينو کرامو ليکلي دي چې د عيسى ﷺ د پورته ختلو څخه وروسته هم د ده پيروان (نصارا) او هم يې دښمنان (يهود) په اختلاف او جګړه کښې شوه، ځينو نصاراوو به ويلې چې عيسى ﷺ اله (معبود) وه، او ځينو به ويلې چې د اله (معبود) زوی وه ـ العياذ بالله ـ او داسې نورې ګډې وډې خبرې به يې کولې؛ او يهودو (د عيسى ﷺ دښمنانو) به ځينو ويلې چې موږ وژلی دی او ځينو به ويلې چې نجات يې موندلی کړ[2].

مګر موږ ته ذهن ته راځي چې ﴿ٱلَّذِينَ ٱخْتَلَفُواْ فِيهِ﴾ به د هغو پوليسو څخه عبارت وي چې د عيسى ﷺ د نيولو او وژلو پسې استولي شوي وه. نو د معنى حاصل به يې داسې شي چې: هغه کسان چې د عيسى ﷺ د وژلو دعوه يې کوله هغوی په خپل منځکښې سره اختلاف درلود،

او دا څکه چې دوی ته خو د محاصره شوو کسانو شمېره معلومه وه خو د يو نفر د پانسې کولو څخه وروسته د همدغې شمېرې څخه يوه نفر کمبود کاوه، نو دوی ټول په حيرت او اختلاف کښې ولوېده چې دغه کمبود په څه شي باندې ډک کړي، حال دا چې کمبود د دې کبله واقع شوی وه چې عيسى ﷺ اسمانونو ته خېژولی شوی وه.

يادونه

٩ـ موږ د [آل عمران:55] ايت لاندې د عيسى ﷺ په هکله پخه عقيده ليکلې ده چې عيسى ﷺ ژوندی اسمانونو ته خېژولی شوی دی او قيامت ته په نژدې وخت کښې به رابښکته شي او څمکه به په عدل او انصاف باندې ډکه کړي؛ دلته يې بيا ليکلو ته اړتيا نه ګورو، فقط همدومره اضافه کوو چې ځينو مفسرينو کرامود ذکرې شوې عقيدې د اثبات دپاره زښت ډېر نصوص (ايتونه او احاديث) راغونډ کړي دي[3]، که څوک يې د لوستلو شوق لري نو هملته دې مراجعه وکړي.

---

(١) روح المعاني ج٦ ص١٠

(٢) البحر المحيط ج٤ ص١٢٦

(٣) تفسير ابن كثير ج١ ص٥٧٨ـ ٥٨٤؛ الدر المنثور ج٢ ص٧٣٢ـ ٧٤٣

سوال جواب

۱۰_ که څوک وايي چې: په همدغه ايت کښې الله ﷻ وفرمايل چې اختلاف کوونکي په شک کښې وه او بيا فرمايي چې دوی د ظن پيروي کوي، حال دا چې د شک کلمه په هغې پوهه کښې استعمالېږي چې د موضوع دوه طرفونه سره مساوي وي او د ظن کلمه هلته استعمال مومي چې يو طرف راجح وي، نو په کار وه چې "إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلا الشَّكَ" نازل شوی وی؟!

مونږ وايو چې:

الف: شک د لغت په اعتبار سره هغه حالت ته وايي چې د سړي په ذهن کښې يو شی ګرځي خو حقيقت يې نه شي تشخيص کولی، دا معنی ظن ته هم شامله ده ځکه چې دلته هم حقيقت مشخص نه وي[۱].

ب: مونږ ته داسې برېښي چې د اصلي حقيقت څخه دوی ټول په شک او حيرت کښې واقع دي، خو کله چې کومه يوه ډله د ځان دپاره په همدې موضوع کښې تګلاره ټاکي چې پيروي يې وکړي، نو په خپل خيال سره څه قرينې او علامې تراشي او ټاکل شوي هدف ته ترجيح ورکوي.

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې دوی اصلاً په شک کښې واقع دي مګر د پيروی په لحاظ سره دِ ګومان (ظن) متابعت کوي. په هر تقدير، د حقيقت څخه يا ټول رانده دي او يا يې پړې ځانونه رانده اچولي دي.

يادونه

۱۱_ مفسرينو کرامو د دې جملې ﴿ وَإِن مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَـٰبِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِۦ قَبْلَ مَوْتِهِۦ ﴾ د ضمائرو د مراجعو په اعتبار سره څلور ډوله تفسيرونه کړي دي، چې مونږ يوازې په لاندې دوه تفسيرونو باندې اکتفاء کوو او حاصل يې ليکو:

الف: د اهل الكتابو هر يو نفر به ضرور په عيسى ﷺ باندې د هغه د مرګ څخه وړاندې ايمان راوړي. يعنې کله چې عيسى ﷺ د اسمان څخه رابښکته شي نو د هغه وخت ټول اهل الكتاب به ـيهود وي او که نصارا_ په ايمان باندې مشرف شي[۲].

لکه چې نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې همدا مضمون بيان کړی دی چې کله عيسى ﷺ رابښکته شي «فَيَكْسِرَ الصَّلِيبَ»[۳] يعنې نو صليب به مات کړي، هغه چې نصارا يې د عيسى ﷺ په دار باندې د ځړولو يادګار ګڼي.

ب: د اهل الكتابو هر يو کس به د خپل مرګ څخه وړاندې ضرور په عيسى ﷺ باندې ايمان راوړي.

---

(۱) تفسير المنار ج۶ ص۱۸

(۲) تفسير القرطبي ج۶ ص۱۰

(۳) صحيح البخاري ج۱ ص۴۹۰

هو! كه دغه د ايمان راوړل په داسې وخت كښې وه چې روح يې مرۍ ته نه وه رسېدلى او د مقبوليت شروط يې پوره وه، نو د الله ﷻ په نزد مقبول ايمان دى، لكه د عيسى ؑ د نزول په وخت كښې چې ټول په ايمان باندې مشرف كېږي. او كه د غرغرې حالت وه نو ايمان به راوړي خو د الله ﷻ په نزد باندې به مقبول ايمان نه وي، لكه څنګه چې د فرعون ايمان په همدغسې حالت كښې رد شو چې: ﴿ ءَآلْـَٔنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنتَ مِنَ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴾ [يونس: ٩١] يعنې: ايا اوس (ايمان راوړې) حال دا چې مخكښې دې عصيان كاوه او د مفسدانو څخه وې.

كه څه هم شيخ المفسرين (العلامه الطبري) اول تفسير خوښ كړى دى مګر مونږ ته دوهم تفسير په زړه پورى ښكاري او دا څكه چې:

اول: ايت شريف ته د عيسى ؑ د زمانې پورې تخصيص وركول هيڅ قانوني دليل نه لري.

دوهم: ذكر شوې جمله خو په دې مقام كښې د تهديد دپاره نازله شوې ده چې ايمان راوړئ او فرصت د لاسه مه وركوئ، داسې وخت درباندې راتلونكى دى چې ضرور به ايمان راوړئ خو د الله ﷻ په نزد به مقبول نه وي. حال دا چې په اول تفسير كښې د تهديد مطلب فوتېږي او د وخت اهل الكتاب د عتاب لاندې نه واقع كېږي.

علاوه په دې، په ذكر شوي حديث شريف كښې هم مونږ ته داسې برېښي چې صرف يوه واقعه يې بيانه كړې ده او حصر يې مطلب نه دى.

دريم: نبي كريم ﷺ په يوه اوږده حديث كښې فرمايلي دي چې: د څنكدن په حالت كښې هركافر ته د الله ﷻ په عذاب باندې خبر وركول كېږي[1]، يعنې پوهولى كېږي چې په دنيا كښې دې عقيده باطله وه.

هېر مو نه شي!

١٢ـ هېر مو نه شي چې په دې ايتونو كښې د يهودانو د شپاړسو (١٦) جنايتونو څخه د شپږ جنايتونو نمونه نازل شوي دي چې د همدې ايتونو د "مطلب خلاصه" د عنوان لاندې ورته د الله ﷻ په توفيق اشاره شوې ده، نو تردې خايه پورې د هغوى ټول جنايات يوولسو (١١) ته ورسېده.

﴿ فَبِظُلْمٍ مِّنَ ٱلَّذِينَ هَادُوا۟ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَٰتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ كَثِيرًا ﴿١٦٠﴾ وَأَخْذِهِمُ ٱلرِّبَوٰا۟ وَقَدْ نُهُوا۟ عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَٰلَ ٱلنَّاسِ بِٱلْبَٰطِلِ ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦١﴾ ﴾

[١٦٠] نو د هغو كسانو د ظلم په سبب باندې چې دوى يهودان دي مونږ په دوى باندې داسې حلال شيان حرام كړي وه چې (د ظلم څخه وړاندې) ورته حلال كړى شوي وه.

[1] صحيح البخاري ج٢ ص٩٦٣

او (په دوی باندې مو) د الله ﷻ د لارې څخه د دوی د ډېرو خلکو د اړولو په سبب (باندې هم لعنت کړی وه).

[۱۶۱] او د دوی د سود اخستلو (په سبب هم مونږ په دوی لعنت کړی وه)، حال دا چې دوی ترې منعه کړی شوي وه، او د دوی په ناحقه سره د خلکو د مالونو په خوړولو (سره هم مونږ د رحمت څخه لرې کړي وه). او د دوی (اهل الکتابو) څخه مو کافرانو ته دردناک عذاب تیار کړی دی.

د مطلب خلاصه

۱ـ مونږ ته داسې ښکاري چې دغو ایتونو لاندې ټکي په نظر کښې نیولي دي:

الف: د یهودانو په ذکر شوو جنایتونو باندې دلیل او برهان تېرول.

ب: او د دوی د څه نورو جنایتونو اشارتاً یا قصداً نومونه ښودل. یعنې یهودان خو خپل ځانونه ډېر معزز ګڼي او د خلکو په خیال کښې دا وراچوي چې مونږ د الله ﷻ په نزد د زیات عزت درلودونکي یاستو حتی چې مونږ په ګناه باندې نه نیسي او دوزخ یې د نورو خلکو دپاره جوړ کړی دی.

مګر همدغه یهودان د یو پلوه افتخار کوي چې: ﴿إِنَّا هُدْنَآ إِلَيْكَ﴾ [الاعراف: ۱۵۶] یعنې ای الله مونږ تاته رجوع کړې ده (او توبه تائب شوي یاستو). او د بل پلوه ډېر لوی ظلمونه کوي چې د ځینو ظلمونو نومونه یې وړاندې واخستل شوه او د څه نورو نومونو ذکر یې راروان دی.

د همدې کبله مونږ څه داسې پاکیزه شیان په دوی باندې د ظلم د وجې حرام کړي دي چې هغه ورته د ظلم څخه وړاندې حلال کړی شوي وه. نو دغه تحریم د دوی په ظلم باندې پوره برهان او دلیل دی چې باید انکار ترې ونه کړي.

۲ـ خو د دې سره- سره یهودان خپل ځانونه بري الذمه ګڼي او څه نور جنایات هم کوي چې د دوی د لا زیات لعنتي کېدلو سبب جوړ شوي دي. لکه:

الف: دوی په الله ﷻ باندې افتراء کوي چې خاص مونږ ته یې جنت جوړ کړی دی.

ب: الله ﷻ په مونږ باندې د ګناهونو د کبله څه شی نه دی حرام کړی؛ ترڅو په خپلو جنایتونو باندې پرده واچوي.

ج: یهودان د الله ﷻ د لارې څخه ډېر خلک اړوي. یعنې پخپله خو ګمراهان دي مګر نور خلک هم ګمراه کوي.

د: دوی د سودخورۍ څخه منعه کړی شوي دي خو دوی سودخورۍ ته ادامه ورکوي.

ه: دوی د خلکو مالونه، خصوصاً د بې کتابه خلکو مالونه، په ناحقه سره خوري، په هره طریقه باندې چې لاس ته ورشي.

که څه هم دوی اصلاً مسلمانان وه مګر د تاریخ په اوږدو کښې یې مسلماني پرېښې ده او کفر یې اختیار کړی، اګر که په خولو باندې اوس هم ځانونو ته مسلمانان وایي. او مونږ د کافرانو دپاره دردناک عذاب تیار کړی دی، هسې نه چې دوی ته جنت منتظر دی.

توضیحات

۱ـ هغه شیان چې په یهودانو باندې د ظلم په سبب باندې حرام کړی شوه د هغو پوره شرحه د [الأنعام: ۱۴۶] لاندې راروانه ده چې د نوکانو والا ځارویو غوښې او د پسونو خینې وازدې دي.

لنډه دا چې کله به یهودانو د الله ﷻ د احکامو څخه سرغړونه وکړه نو د دنیایي جزا د کبله به ورباندې خینې حلال شیان حرام وګرځول شوه، خو د دې سره- سره دوی دعوه کوي چې دغه شیان په مونږ باندې د جنایتونو په سبب نه دي حرام کړی شوي بلکې دا لا زمونږ څخه وړاندې په نورو خلکو باندې هم حرام کړی شوي وه[1]، لکه چې څه لنډ بحث یې د [آل عمران:۹۳] ایت لاندې تېر شوی دی.

د تحریم ډولونه

۲ـ تحریم په لاندې دوه ډولونو باندې وېشلی کېږي:

الف: تشریعي تحریم، لکه چې په اوله توضیح کښې یې مثالونه تېر شوه.

ب: تکویني تحریم، چې د ګناه په سبب باندې الله ﷻ څوک د نعمت د استفادې څخه بې برخې کړي چې یا ترې نعمت واخلي او یا ورباندې داسې مرض کېږدي چې د نعمت څخه استفاده نه شي کولی او یا ورته بل څه مانع ایجاد کړي.

نبي کریم ﷺ همدې مضمون ته په یوه اوږده حدیث کښې اشاره کړې وه چې: «وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيُحْرَمُ الرِّزْقَ بِخَطِيئَةٍ يَعْمَلُهَا»[2] یعني: او یقیناً خامخا سړی د یوه روزي کړی شوي (نعمت) څخه د خطاکارۍ په سبب محروم ګرځي چې هغه وکړي.

مونږ ته داسې برېښي چې په ﴿حَرَّمْنَا﴾ کښې به دلته مطلق تحریم مراد وي دا څکه لکه څنګه چې الله ﷻ په یهودانو تشریعاً خینې نعمتونه حرام کړي وه، همدارنګه یې د ډېرو نعمتونو د استفادې څخه هم بې برخې کړي وه حتی چې د جنایتونو په سبب باندې یې ترې د نبوت سلسله هم پرې کړه.

ارشاد

۳ـ ایت شریف مونږ ته ارشاد کوي چې د جنایتونو څخه خانونه وساتئ چې الله ﷻ درباندې په تکویني توګه څه نعمتونه حرام نه کړي، که څه هم تشریعي تحریم خو د نبي کریم ﷺ په وفات سره پای ته رسېدلی دی.

زمونږ په ګومان همدا اوس چې مونږ د امنیت د نعمت څخه محروم یاستو او په افغانستان کښې جګړې دوام لري دا هم زمونږ د ګناهونو ناکاره نتائج دي چې په دنیا کښې ورسره مخامخ یو او د امنیت د لوی نعمت څخه یې محروم ګرځولي یاستو.

---

[1] روح المعاني ج ۶ ص ۱۳

[2] سنن ابن ماجه ص ۱۰

په یاد ولرئ!

۴_ په یاد ولرئ چې په دې ایتونو کښې د یهودانو متباقي پنځه جنایات ذکر شوي دي چې د "مطلب خلاصه" عنوان لاندې ورته د الله ﷻ په توفیق اشاره شوې ده. نو په دغو پنځو جنایتونو سره د هغوی د جنایتونو شمېره شپاړسو ته ورسېده، کومه چې د [النساء:۱۵۳] ایت په اولنۍ توضیح کښې د اجمال په توګه ذکره شوې ده، والحمد لله ﷻ.

﴿لَّٰكِنِ ٱلرَّٰسِخُونَ فِي ٱلۡعِلۡمِ مِنۡهُمۡ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَ يُؤۡمِنُونَ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبۡلِكَۚ وَٱلۡمُقِيمِينَ ٱلصَّلَوٰةَۚ وَٱلۡمُؤۡتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ أُوْلَٰٓئِكَ سَنُؤۡتِيهِمۡ أَجۡرًا عَظِيمًا ﴿١٦٢﴾﴾

[۱۶۲] مګر د دوی (اهل الکتابو) څخه په علم کښې پاخه خلک او (د دوی څخه) ایمان راوړونکي چې په هغه کتاب باندې هم ایمان راوړي چې تاته نازل شوی دی او په هغو کتابونو باندې هم چې ستا څخه وړاندې نازل کړی شوي دي، او (د دوی څخه) لمونځونو لره ودروونکي او (د دوی څخه) زکاتونو لره ورکوونکي او (بالآخره د دوی څخه) په الله ﷻ او په وروستنی ورځې باندې (په رښتیانو معناوو کښې) ایمان راوړونکي، دغو (ټولو) ته به مونږ ډېر زړ لوی اجر ورکړو.

ارتباط

په وړاندې ایتونو کښې الله ﷻ د کافرانو اهل الکتابو د ځینې جنایتونو نومونه د مثال په توګه واخستل، چې د هر چا ورڅخه کرکه او نفرت راځي. نو د دې دپاره چې ټولو اهل الکتابو ته څوک په نفرت سره ونه ګوري، دا دی په دې ایت کښې د مسلمانانو اهل الکتابو څه حالات بیان شوي دي چې کټ مټ د اسلام سره موافق دي.

د مطلب خلاصه

یعني: ټول اهل الکتاب هغسې نه دي لکه څنګه چې وړاندې د هغوی حالات بیان شوه او مونږ ورته دردناک عذاب تیار کړي دي، بلکې په دوی کښې داسې ډله هم شته چې لاندې اسلامي صفات لري:

۱_ دوی د پاخه علم خاوندان دي چې نه یې په چا باندې افتراء کړې ده او نه یې د الله ﷻ په کتاب کښې تحریف کړی دی.

۲_ د همدې کبله دوی د نورو مؤمنانو په څېر په هغه کتاب باندې هم ایمان راوړی دی چې تاته درنازل شوی دی او په هغه کتاب باندې هم معتقد دي چې ستا څخه وړاندې په نورو پیغمبرانو باندې ورنازل کړی شوي وه.

۳_ دوی لکه څنګه چې د اسماني کتابونو په تفریق باندې قائل نه دي همدارنګه په ایمان راوړلو کښې د یوه پیغمبر فرق هم نه کوي.

۴_ دوی په بدني عبادت، او په تېره بیا په لمانځه باندې همېشه والی کوي چې د ګناهونو څخه یې مخه نیسي او لا زیات توفیق یې په برخه کوي.

۵_ دوی د نورو مؤمنانو په شان زکاتونه ورکوي چې د دوی حرص یې مات کړی دی، نه سود خوري او نه په ناحقه باندې د چا مال ته لاسونه ورغځوي.

۶_دوی په درستو معناوو کښې په الله ﷻ باندې معتقد دي چې نه ورباندې دروغ تړي، نه ورته ولد (زوی) ثابتوي او بالآخره نه ورته نور غیر مناسب نسبتونه کوي.

۷_ دوی د آخرت په ورځ باندې هم پخه عقیده لري چې هلته به هرڅوک د محاسبې سره مخامخ کېږي، هلته نه څوک په نسب سره نجات موندلی شي او نه هلته د الله ﷻ د اجازې څخه په غیر شفاعت شته دی.

نو ای مؤمنانو! د اهل الکتابو څخه چې څوک ذکر شوي صفات ولري هغوی ته مونږ لوی اجر ورکوو او مونږ ته ربنتیانی قدر لري، نو تاسو ته هم په کار دي چې په سپک نظر ورته ونه ګورئ او د کافرو اهل الکتابو نظر ورته ونه کړئ.

لنډه دا چې ذکر شوو اهل الکتابو ته مو د دوزخ په عوض جنت تیار کړي.

توضیحات

۱_ دا ایت شریف تقریبًا د تېر شوي [۱۴۷] ایت مضمون تائیدوي چې الله ﷻ منونکی دی، د هر نسب خاوند کولی شي چې په نېکه عقیده او نېکو اعمالو باندې خپل خان ورنژدې کړي. همدارنګه په پخوانیو جنایتونو باندې هم څوک نه نیسي، خو په دې شرط چې توبه تائب شي، لکه عبد الله بن سلام ﷺ او د ده ملګري، چې په ربنتیانیو معناوو کښې یې ایمان راوړ او د لوی اجر خاوندان جوړ شوه.

د عربیت یوه قاعده

۲_ مونږ د [البقرة:۱۷۷] ایت لاندې لیکلي دي چې په عربي ژبه کښې دا قانون شته چې په معطوفاتو کښې کله-کله د یوه معطوف اعراب ته تغیر ورکول کېږي ترڅو لوستونکی د هغه زیات اهمیت ته متوجه شي ځکه چې که اعراب یې تغیر نه کړی شي نو اهمیت ته به یې د چا پام نه شي. نو په دې تقدیر باندې د معطوفاتو په ترجمه کښې تغیر نه واقع کېږي صرف لفظي تفاوت لري او بس.

د همدې کبله مونږ د ﴿ وَٱلۡمُقِيمِينَ ٱلصَّلَوٰةَ ﴾ په کلمه کښې معنی تغیره نه کړه ځکه چې مونږ ته دغه کلمه د همدې جملې څخه ښکاري چې منصوبه نازله شوې ده، حال دا چې وړاندې او بېرته ټول معطوفات یې مرفوع نازل شوي دي، ترڅو د لمانځه زیات اهمیت ته مسلمانان متوجه کړی شي چې:

﴿ إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ تَنْهَىٰ عَنِ ٱلْفَحْشَآءِ وَٱلْمُنكَرِ ﴾ [العنکبوت: ۴۵] یعني: یقیناً لمونځ د بې شرمه او بدو کارونو څخه (لمونځ کوونکی) منعه کوي.

د دې قانون څه نظائر

۳ـ د ذکر شوي قانون لاندې نظائر ولولئ:

الف په خطابه کښې خطابه ورکوونکی د مهمو تکو په بیانولو کښې لاندې طریقې غوره کوي:

اول چې په مهم تکي باندې اواز پورته یا ښکته کړي، ترڅو د اورېدونکو ورته فکر شي.

دوهم چې د خبرو لهجه ورته واړوي.

درېیم چې د خپل کوم اندام اشاره ورسره ملګري کړي، لکه سر، لاس، سترګې او داسې نور.

ب په لیکنه کښې هم لیکونکی د مهمو تکو لیکنې ته څه اشارې کوي:

اول چې مهم تکی په غټ لیک سره لیکي.

دوهم چې په بدل رنګ سره یې ولیکي، لکه سور، شین او داسې نور.

درېیم چې د خط نوعه ورته بدله کړي، لکه کوفي او یا نور خطونه.

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: د ذکرو شوو نظایرو خو جنس بدل دی، د ذکر شوي قانون په ثبوت کښې څه اثر نه لري، که بالفرض په عربیت کښې داسې نظیر وښودل شي چې د اعراب په تغیر سره د معنی تغیر نه وي راغلی، نو بیا به ذکر شوی قانون درست او د منلو وړ وی؟.

مونږ وایو چې: په اعراب کښې د ذکر شوي قانون نظیر جرجوار دی چې د معنی تغیر وربانديې نه واقع کېږي صرف د یوه لفظ د اندیوالی د کبله اعراب مغایر لوستل کېږي، لکه چې عرب وایي: "جُحْرُ ضَبٍّ خَرِبٍ" د سمساري سوړه (کوته) خرابه ده. چې اصل یې داسې دی: "جُحْرُ ضَبٍّ خَرِبٌ".

لنده دا چې کوم شی چې مونږ ولیکه د یوه پلوه بې تکلفه دی او د بل پلوه په یوه غټ مطلب باندې هم دلالت کوي لکه چې وراندې ذکر شو.

اما مفسرینو کرامو یې د اعراب دپاره شپږ وجوه لیکلي دي، که څوک یې د لوستلو شوق لري نو هملته دې مراجعه وکړي[١]، مګر چې سړی ورته دقیق نظر وکړي په هرې وجې سره د ایت شریف د جملو لړۍ پرې کړې ښکاري او چندان مزه نه کوي.

﴿ إِنَّآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ كَمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ نُوحٍ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعْدِهِۦ ۚ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَٰرُونَ وَسُلَيْمَٰنَ

(١) تفسير القرطبي ج ۶ ص ۱۳

وَءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَٰهُمْ عَلَيْكَ مِن قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۚ وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾ رُّسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى ٱللَّهِ حُجَّةٌۢ بَعْدَ ٱلرُّسُلِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾ لَّٰكِنِ ٱللَّهُ يَشْهَدُ بِمَآ أَنزَلَ إِلَيْكَ ۖ أَنزَلَهُۥ بِعِلْمِهِۦ ۖ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَشْهَدُونَ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴿١٦٦﴾

[۱۶۳] يقيناً موږ تاته داسې وحې کړې ده لکه نوح ﷺ او د ده څخه وروسته نورو پیغمبرانو ته مو چې کړې وه او (داسې وحې لکه چې) ابراهیم ﷺ او اسماعیل ﷺ او اسحاق ﷺ او یعقوب ﷺ او د ده د زوزات پیغمبرانو او عیسی ﷺ او ایوب ﷺ او یونس ﷺ او هارون ﷺ او سلیمان ﷺ ته مو چې وحې کړې وه.

او موږ داود ﷺ ته زبور ورکړی وه (وحې کړی وه).

[۱۶۴] او (موږ استولي دي) ډېر پیغمبران چې د دوی (څه حالات) مو په تاباندې وراندې بیان کړي دي او نور ډېر پیغمبران چې د دوی (حالات) مو درباندې نه دي بیان کړي.

او الله ﷻ د موسی ﷺ سره خبرې کړې وې خبرې کول

[۱۶۵] (استولي مو وه) پیغمبران په داسې حال چې زیری ورکوونکي او داروونکي وه، (دا) د دې دپاره چې خلکو ته په الله ﷻ باندې د پیغمبرانو (د استولو څخه) وروسته څه حجت (اعتذار) موجود نه شي (او عذر ونه کړی شي).

او الله ﷻ د کلکې ارادې خاوند (او) د حکمت څښتن دی.

[۱۶۶] (کافران په قرآن کریم باندې شاهدي نه وايي) مګر الله ﷻ په هغه کتاب باندې شاهدي وايي چې تاته يې درنازل کړی دی، (او حقانيت يې ښکاره کوي) په خپل کامل علم سره يې نازل کړی دی (چې حقانيت پکښې د ورايه ښکاري)، او ملائک هم (درباندې) شاهدي وايي، او د شاهدي ورکوونکي د حیثه (پوازې) الله ﷻ بس دی.

ارتباط او شان نزول

څينو مفسرينو کرامو د ذکرو شوو ایتونو په شان نزول کښې ليکلي دي چې يوه ورځې د يهودانو دوه کسه ملايان (چې سُکين او عدي نومېده) نبي کريم ﷺ ته ورغله او وې ويلې چې ای محمده! موږ علم نه لرو چې د موسی ﷺ څخه وروسته به الله ﷻ په کوم يو بشر باندې څه شی نازل کړی دي او يا به يې ورته وحې کړې وي. نو الله ﷻ د دوی تکذيب دپاره ذکر شوي ايتونه نازل کړه[۱].

(۱) المحرر الوجيز ج ۲ ص ۳۰۹

مونږ ته داسې ښکاري چې د ایتونو د نزول په وخت کښې به ذکره شوې قیصه هم پېښه شوې وي، خو اصلاً دغه ایتونه د یهودانو د هغې غوښتنې جواب دی چې په تېر شوي [۱۵۳] ایت کښې الله ﷻ د هغوی د خولو څخه حکایت کړې وه، چې که ته رښتینی پیغمبر یې نو مونږ ته د اسمان څخه یو خاص کتاب رانازل کړه.

هو! د جواب څخه مخکښې الله ﷻ په نهو ایتونو کښې د یهودانو د جنایتونو او د دوی د لعنتي کېدلو د سببونو فهرست بیان کړ، ترڅو د یو پلوه نبي کریم ﷺ متسلي شي او د بله پلوه یهودان په غوږ ووهلی شي چې ستاسو غوښتنه د حقیقت د پلټنې په غرض نه ده، که نه نو په معجزاتو کښې فرمایش ورکول او د یوې خاصې معجزې پورې د ایمان موقوفول څه معنی لري؟! چې حاصل بې داسې کېږي:

د مطلب خلاصه

۱ـ ای پیغمبره! څرنګه چې د معجزاتو په بدلون او هم د کتاب د ورکړې د نوعیت په بدلون سره پیغمبري (رسالت) نه بدلېږي، نو ټول پیغمبران په دې کښې یو برابر دي چې الله ﷻ هر یوه ته وحي کړې وه، نو کومه وحې چې تاته کړی شوې ده کټ مټ د نوح ﷺ او د نورو پیغمبرانو په څېر ده چې یهودان یې د نومونو سره اشنا دي، لکه ابراهیم ﷺ، اسماعیل ﷺ، اسحاق ﷺ، یعقوب ﷺ، او د یعقوب ﷺ په زوزات کښې چې څوک پیغمبران تېر شوي دي لکه عیسی ﷺ، ایوب ﷺ، یونس ﷺ، هارون ﷺ، سلیمان ﷺ او حتی داود ﷺ. که څه هم یهودان په ځینو باندې عقیده لري او د ځینو څخه انکار کوي، مګر نومونه یې دوی اورېدلي دي.

۲ـ همدارنګه لکه څنګه چې د معجزاتو په تبدیل سره د نبوت حقیقت نه بدلېږي، همدارنګه د کتابونو د نوعیت بدلون هم په نبوت‌باندې تاثیر نه اچوي. لکه چې داوُد ﷺ ته مونږ د زبور په نامه کتاب ورکړی وه او بل چا ته مو په همدې نوم او همدې کم او کیف باندې کتاب نه دی ورکړی، او نه مو د هر یوه نوم او مکمل شهرت دراستولی دی.

هو! که په اجمالي توګه د ټولو پیغمبرانو علیهم‌السلام شمېره یا درنازله کړو او یا یې په خفې وحې باندې درزده کړو نو هغه بېله خبره ده.

لنډه دا چې تاته د پیغمبرانو هغه څرنګوالی او کوائف څرګند دي چې مونږ درباندې پوه کړی یې او بس. که بالفرض تاته مو وحې نه وی کړې چې الله ﷻ د موسی ﷺ سره مستقیماً خبرې کړې دي نو ته به ترې هیڅ خبر نه وی.

۳ـ د تېر شوي بیان څخه واضحه شوه چې ټول پیغمبران علیهم‌السلام چې الله ﷻ استولي دي د خوارقو او نورو کوائفو د حیثه یو برابر نه‌دي، نو باید چې د کوائفو فرق د منلو او نه منلو دپاره پلمه جوړه نه کړی شي. او دا خکه چې دوی ټول، په هر کیفیت سره چې دي، د یوه هدف دپاره الله ﷻ استولي دي چې نیکانو ته زېری ورکړي او بدان د الله ﷻ د عذاب څخه وډار کړي، ترڅو د قیامت په ورځ

هیڅ ته د اعتذار موقع په لاس ورنه شي چې ای الله! کاشکې مونږ ته دې پیغمبران را استولي وی چې مونږ ته یې مستقیمه لاره رابنودلې وی.

۴_ که څه هم د الله ﷻ د ارادې مخه دغسې اعتذارونو نه شوه نیولی او نه د پیغمبرانو علیهم السلام دا دنده ده چې په زور باندې خلک سمې لارې ته واړوي، خو الله ﷻ د حکمت څښتن هم دی، چې د پیغمبرانو استول یې د حکمت غوښتنه هم ده.

۵_ نو ای پیغمبره! تردې خایه په ثبوت ورسېده چې یهودان ستا څخه د تعصب د کبله فرمایشي معجزې غواړي، که نه نو ته هم د نورو پیغمبرانو په شان یو پیغمبر یې، ستا سره هم د ایمان راوړلو دپاره کافي معجزات شته دي.

۶_ ای پیغمبره! یهودان خو ستا د کتاب (قرآن کریم) د حقانیت څخه منکر دي ځکه ستا څخه فرمایشي معجزې او فرمایشي کتاب غواړي مگر الله ﷻ د همدې کتاب (قرآن کریم) په حقانیت شاهدي وایي چې په حقه یې درنازل کړی دی، او د خپلو علومو څخه یې پکښې بنه لویه پانګه خای په خای کړې ده، تردې چې د قیامت د ورځې پورې ټولو خلکو ته خپل حقانیت پخپله په اثبات رسوي، نه فرمایشي معجزو ته اړتیا شته او نه فرمایشي کتاب ته.

که څه هم د الله ﷻ شاهدي کفایت کوي خو د دې سره سره د اهل الکتابو څخه د پاخه علم خاوندان او د الله ﷻ ټول ملائک هم د قرآن کریم په حقانیت شاهدي وایي، نو که یهودان ترې منکر دي منکر دې وي، ته پرې هیڅ مه غمژن کېږه او خپله حوصله پرې هیڅ مه خرابوه.

توضیحات

۱_ د ﴿ أَوۡحَيۡنَآ ﴾ کلمه اصلاً د "وَحۡيٌ" څخه اشتقاقه شوې ده، "وحيٌ" هغې اشارې (پوهولو) ته وایي چې ډېر په سرعت سره ترسره شي، برابره خبره ده چې په وینا سره وي یا په لیکنې سره او بالآخره یا د یوه اندام په حرکت سره، لکه سر، سترګې او داسې نور[1]. مګر په قرآن کریم کښې په لاندې معناوو باندې هم استعماله شوې ده:

اول: د الهام په معنی سره، چې یوه د خیر خبره د چا زړه ته ورواچوله شي. الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَأَوۡحَيۡنَآ إِلَىٰٓ أُمِّ مُوسَىٰٓ ﴾ [القصص: ۷] یعنې: او مونږ د موسی علیه السلام مور ته الهام وکړ چې کله په ده باندې وډاره شوې نو دریاب ته یې ورواچوه.

دوهم: د تکویني تسخیر په معنی سره، چې د یوه شي جوړښت داسې ترتیب شوی وي چې د وحې کړی شوې خبرې مضمون یې طبیعت ګرځېدلی وي. الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَأَوۡحَىٰ رَبُّكَ إِلَى ٱلنَّحۡلِ ﴾ [النحل: ۶۸] او ستا رب د شاتو مچیو ته وحې کړې ده چې په غرونو او نورو خایونو کښې به کورونه جوړوي او شات به راغونډوي. یعنې د شاتو د مچیو جوړښت مو همداسې ترتیب کړی دی.

(۱) مفردات الراغب ص ۵۵۲

دربېږي. د وسوسې په معنی سره. لکه چې الله ﷻ د شیطانانو د حالت څخه حکایت کوي چې: ﴿ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ ٱلْقَوْلِ غُرُورًا ﴾ [الأنعام: ۱۱۲] یعنې: شیطانان د وسوسې په توګه د باطلو خبرو د غولونې په غرض یو تربله ښودانه کوي.

د وحې شرعي معنی او ډولونه

۲ـ په شریعت کښې د الله ﷻ کلام د "وحي" په نامه یادېږي، خو په دې اعتبار سره چې د لاندې طریقو څخه په یوه طریقه باندې یوه پیغمبر ته وروا ستول شي:

الف: چې مستقیمًا په بلاکیفه توګه د الله ﷻ کلام واوري، لکه موسی ﷺ چې اورېدلی وه.

ب: چې یوه پرښته په خپله اصلي څېره پیغمبر ته ورڅرګنده شي او الهي کلام ورته ورسوي، لکه د عبد الله بن مسعود ﷺ په روایت نبي کریم ﷺ په یوه خاص مقام کښې جبرائیل امین ﷺ په خپله اصلي څېره باندې لیدلی وه چې: «وَلَهُ سِتُّ مِائَةِ جَنَاحٍ»(۱) شپږ سوه وزرونه یې درلوده.

ج: چې پرښته د یوه سړي په څېره ورته د الله ﷻ کلام ورسوي، لکه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: «وَأَحْيَانًا يَتَمَثَّلُ لِيَ الْمَلَكُ رَجُلًا فَيُكَلِّمُنِي فَأَعِي مَا يَقُولُ»(۲) یعنې: او کله راته یوه پرښته خپل ځان د سړي په څېره اړوي نو خبرې راسره کوي نو زه هغه څه حفظ کوم چې هغه یې وایي.

د: چې اواز اوري خو پرښته په سترګو باندې نه ګوري، لکه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: «أَحْيَانًا يَأْتِينِي مِثْلَ صَلْصَلَةِ الْجَرَسِ وَهُوَ أَشَدُّهُ عَلَيَّ»(۳) یعنې: کله راته وحې په داسې اواز سره راځي لکه د زنګ اواز او دا ډول راباندې ډېره درنه تمامېږي.

هـ: چې نه پرښته وګوري او نه یې اواز واوري خو د دې سره-سره پیغمبر ﷺ قلبًا پوه کړی شي، لکه نبي کریم ﷺ چې فرمایي: «وَإِنَّ رُوحَ الْأَمِينَ قَدْ نَفَثَ فِي رَوْعِي»(۴) یعنې: یقینًا جبرائیل امین ﷺ زما په زړه کښې پوکی وکړ (قلبًا یې پوه کړم).

و: چې په خوب کښې یو پیغمبر ته الله ﷻ خپل هدایات ورزده کړي، لکه الله ﷻ چې د ابراهیم ﷺ د خولې څخه حکایت کوي چې خپل زوی اسماعیل (ذبیح الله) ﷺ ته یې وویلي چې: ﴿ يَٰبُنَيَّ إِنِّيٓ أَرَىٰ فِي ٱلْمَنَامِ أَنِّيٓ أَذْبَحُكَ فَٱنظُرْ مَاذَا تَرَىٰ ﴾ [الصافات: ۱۰۲] یعنې: ای زویکوټیه! یقینًا زه په خوب کښې ګورم چې بې شکه همدا زه تا ذبحه کوم نو ته نظر وکړه هغه څه شي دی چې ته یې ګورې؟ (ذبحه کولو ته غاړه ږدې او که څنګه)؟

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۳
(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۲
(۳) صحیح البخاري ج۱ ص۲
(۴) شعب الإيمان للبيهقي ج۲ ص۶۷؛ مصنف ابن ابي شيبه ج۷ ص۷۹

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د نبي کريم ﷺ وحې د نوح ﷺ (د بشر دوهم پلار) او د ده څخه د وروسته پيغمبرانو د وحي سره تشبيه کړی شوه او د آدم ﷺ (د بشر لومړي پلار) سره تشبيه نه کړی شوه؟.

مونږ وايو دا ځکه چې:

الف: ترڅو نبي کريم ﷺ ته تسلي ورکړي چې تاته هم په کار دي چې د نوح ﷺ په شان تکاليف وګالې، نوموړي ﷺ صرف په دعوت کښې نهه نيم سوه (۹۵۰) کاله تېر کړي وه: ﴿ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ ٱلطُّوفَانُ وَهُمْ ظَٰلِمُونَ ﴾ [العنکبوت: ۱۴] يعنې: نو نوح ﷺ په دوی (قوم) کښې يو زر کاله درنګ وکړ مګر پنځوس کاله، نو دوی (قوم) لره طوفان ونيوه حال دا چې دوی ظالمان وه.

او د بلې خوا کافران په غوږ ووهي چې که تاسو ايمان رانه وړئ نو د هلاکوونکي عذاب څخه وډار شئ لکه څنګه چې د نوح ﷺ قوم پرې هلاک کړی شو.

يادونه: نوح ﷺ په ټولو پيغمبرانو عليهم‌السلام کښې اوږد عمری پيغمبر وه چې د عمر د پايه پورې يې نه په ږيره کښې سپين ويښته پيدا شوی وه او نه يې خوله کنډاسه شوې وه[۱].

ب: د نوح ﷺ څخه وړاندې پيغمبرانو صرف تعليمي حيثيت درلود او په مخالفت سره يې په چا باندې په دنيا کښې عذاب نه دی نازل شوی، لومړنی پيغمبر چې علاوه په تعليم د کفر د مخنيوي دپاره استولی شوی دی او هم يې په مخالفت سره قوم هلاک شوی دی هغه نوح ﷺ وه[۲] او د همده ﷺ څخه د معاندو کافرانو د هلاکولو سلسله پيل شوې ده.

ج: د نبي کريم ﷺ دعوت د ځمکې د مخ ټولو انسانانو ته عام دی لکه څنګه چې د نوح ﷺ دعوت د هغه وخت ټولو انسانانو ته عام وه[۳].

نو څرنګه چې د نبي کريم ﷺ رسالت هم علاوه په تعليم د کفر د مخنيوي دپاره صورت نيولی وه نو د نوح ﷺ او د ده څخه د وروسته پيغمبرانو عليهم‌السلام د رسالت سره يې تشبيه کول ډېر خوندور واقع کېږي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د نبي کريم ﷺ وحې يې د ډېرو پيغمبرانو د وحې سره تشبيه کړه، او حتی د خينو يې لا نومونه هم ذکر کړه؟.

---

(۱) تفسير الخازن
(۲) المحرر الوجيز ج۴ ص۳۱۰
(۳) البحر المحيط ج۴ ص۱۳۷

مونږ وایو چې:

الف: ذکرو شوو پیغمبرانو علیهم السلام عالمي شهرت درلود او اهل الکتاب یې د نومونو سره آشنا وه، که څه هم په ټولو باندې یې د حقانیت عقیده نه درلوده.

ب: لکه څنګه چې په دوهمه توضیح کښې ذکر شوه، الهي وحې په ډېرو ډولونو باندې تحقق موندلی دی، نو د څو پیغمبرانو نومونه د دې دپاره خاص کړی شوه چې د وحې ټول ډولونه په دغو پیغمبرانو کښې کلاً یا بعضاً متحقق شوي دي، مګر په اصل نبوت کښې ورباندې څه فرق نه دی پرېوتلی، نو تاسو ته په کار دي ای اهل الکتابو! چې ایمان راوړل په فرمایشي وحې پورې موقوف نه کړئ.

زبور د کوم کتاب نوم دی؟

۵_ که څه هم د زبور کلمه اصلاً د مکتوب (لیکل شوي) په معنی سره ده[۱]، خو د هغه کتاب دپاره عَلم ګرځېدلې ده کوم چې په داوُد علیه السلام باندې د قرآن کریم غوندې په متعددو وارونو سره نازل شوی وه. دغه کتاب یو سلو پنځوس (۱۵۰) سورتونه درلوده چې ټول په تحمید، تمجید او بالآخره په مواعظو او ثناګانو باندې مشتمل وه، په دې کښې د احکامو څخه هیڅ شی موجودیت نه درلود[۲].

ټول پیغمبران څو دي؟

۶_ مونږ د [البقرة:۲۱۳] ایت لاندې لیکلي دي چې د ټولو پیغمبرانو شمېر د یو لکو څلېرشتو زرو (۱۲۴۰۰۰) تنو په شاوخوا کښې ذي، مګر دلته دومره زیاتوو چې:

ذکرشوی شمېر د ابو ذر الغفاري رضی الله عنه په روایت سره د نبي کریم ﷺ څخه رانقل شوی دی[۳]، اما ځینې مفسرین کرام ورته د صحیح حدیث په نظر نه ګوري[۴] نو څکه په ذکر شوي شمېر کښې اشتباه واقع کېږي، نو په کار دي چې یا ورسره د (شاوخوا) کلمه او یا د (کم او زیات) کلمه اضافه کړی شي ترڅو یا غیر پیغمبر په پیغمبرانو کښې ونه شمېرل شي؛ که په واقع کښې پیغمبران د ذکر شوي شمېر څخه لږ وي، او یا کوم یو پیغمبر د پیغمبرانو د ډلې څخه ونه ویستلی شي؛ که واقعاً د پیغمبرانو شمېر د ذکر شوي عدد څخه زیات وي.

د عربیت یوه قاعده

۷_ په عربي ژبه کښې قاعده ده چې په کوم وخت کښې یو فعل په مفعول مطلق سره تاکید شي نو د مجاز احتمال د منځه وړي او حقیقي فعل مرادېږي[۵].

---

(۱) مفردات الراغب ص۲۱۵
(۲) روح المعاني ج۶ ص۱۷
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۸ ص۳۰۱
(۴) المحرر الوجیز ج۴ ص۳۱۱
(۵) تفسیر القاسمي ج۵ ص۶۲۵

د همدې کبله د مجاز په توګه دېوال ته اراده ثابتولی شي چې: "أَرَادَ الْحَائِطُ أَنْ يَسْقُطَ" دېوال اراده کړې ده چې ولوېږي، مګر داسې نه شي ویلی چې: "أَرَادَ الْحَائِطُ أَنْ يَسْقُطَ إِرَادَةً". یعنې په مفعول مطلق سره نه تاکید کېږي.

نو په دې مقام کښې چې ﴿ وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ تَكۡلِيمٗا ﴾ د ﴿تَكۡلِيمٗا﴾ په تاکید سره نازل دی، نو معلومېږي چې الله ﷻ د موسی ﷺ سره مستقیماً پرته د واسطې حقیقتاً خبرې کړې دي.

سوال جواب

۸_ که څوک وایي چې: د شریعت عقیدوي احکام په دوه ډوله دي، یو هغه دی چې عقل یې د درک څخه عاجز وي لکه جنت او دوزخ بلکې د آخرت عمومي حالات، او بل هغه دي چې په عقل سره هم پېژاندل کېږي لکه د الله ﷻ وجود او وحدانیت. د همدې کبله ابو حنیفه علیه الرحمة وایي چې که بالفرض یو سړی په داسې ځای کښې بالغ شي چې اسلامي دعوت ورته بالکل نه وي رسېدلی او دومره فرصت ولري چې د الله ﷻ په وحدانیت کښې فکر وکړي نو نوموړی سړی په ایمان باندې مکلف دی او په کفر باندې نیولی کېږي[1].

نو پوښتنه دا ده چې د دې ایت شریف: ﴿ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى ٱللَّهِ حُجَّةُۢ بَعۡدَ ٱلرُّسُلِ ﴾ څخه معلومېږي چې که بالفرض الله ﷻ پیغمبران نه وی را استولي نو د الله ﷻ په وحدانیت باندې به څوک مکلف نه وی؟!

مونږ وایو چې: د همدغه ایت څخه هم مکلفیت معلومېږي. او دا ځکه چې د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: که مونږ پیغمبران نه وی استولي هم د توحید منکران به مو معذب کړي وی. مګر په دې تقدیر به یې د اعتذار چانس درلودی چې ای الله! کاشکې چې مونږ ته دې پیغمبران را استولي وی چې زمونږ د عقل لاس نیوی یې کړی وي او د غفلت د خوبه یې راویښ کړي وی.

نو که په ذکر شوي صورت کښې په توحید باندې چا مکلفیت نه درلودی نو نه به تعذیب وی او نه اعتذار.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۹_ که څوک وایي چې: په ایت شریف کښې خو د ﴿ حُجَّة ﴾ کلمه ذکره ده او د الله ﷻ په مقابل کښې احتجاج کول خو د اعتراض معنی ورکوي او د اهل السنة والجماعة عقیده دا ده چې په الله ﷻ باندې څوک اعتراض نه شي کولی، الله ﷻ "فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ" دی، هر څه یې چې اراده وي هغه کوي؟.

مونږ وایو چې: الله ﷻ ته د بنده اعتذار (د رحمت د کبله) ډېر محبوب دی نو مجازاً یې د اعتذار څخه په حجت سره تعبیر وکړ.

---

[1] نور الانوار ص ۲۸۲

همدا مضمون نبي كريم ﷺ په يوه اوږده حديث كښې داسې بيان كړى دى چې: «وليس احد احب إليه العذر من الله من اجل ذلك انزل الكتاب وأرسل الرسل»⁽¹⁾ داسې هيڅوک نشته چې اعتذار قبلول ورته د الله ﷻ څخه ډېر محبوب وي، د همدې كبله يې كتابونه نازل كړي دي او پيغمبران يې استولي دي. يعني الله ﷻ د خپل لطف او مهربانۍ د كبله اعتذار داسې كښې ته به وايي چې دا پر قوي حجت دى، كه نه نو د الله ﷻ په مقابل كښې نه څوک جګړه كولى شي او نه ورباندې د څه اعتراض شته.

﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَصَدُّواْ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ قَدْ ضَلُّواْ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿١٦٧﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَظَلَمُواْ لَمْ يَكُنِ ٱللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ﴿١٦٨﴾ إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٦٩﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ ٱلرَّسُولُ بِٱلْحَقِّ مِن رَّبِّكُمْ فَـَٔامِنُواْ خَيْرًا لَّكُمْ ۚ وَإِن تَكْفُرُواْ فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧٠﴾﴾

[١٦٧] يقيناً هغه كسان چې كفر يې اختيار كړى دى او (نور خلک) هم د الله ﷻ د لارې څخه اړوي، بې شكه دوى (د حقې لارې څخه) بې لارې شوه، لرې بې لارې كېدل.

[١٦٨] يقيناً هغه كسان چې كافر شوي دي او (متعدي) ظلم يې هم كړى دى، الله ﷻ (د دوى په هكله) داسې نه دى چې دوى ته مغفرت وكړي او نه داسې دي چې دوى ته څه لاره وښايي.

[١٦٩] مګر د دوزخ لار، دوى به پكښې همېشه وي د تل لپاره، او دغه كار په الله ﷻ باندې اسان دى. (يعني دوى د الله په نزد حقير دي).

[١٧٠] اى خلكو! بې شكه تاسو ته د خپل رب د پلوه په حقه پيغمبر درغلى دى (چې برېښنا معجزات ورسره دي) نو تاسو (ورباندې) ايمان راوړئ (چې ايمان راوړل) درته (د دې څخه) بهتر دي (چې د اهل الكتابو د شبهاتو متابعت وكړئ).

او كه تاسو كفر غوره كړئ (نو الله ﷻ ستاسو د ايمان څخه بې پروا دى خكه چې) نو يقيناً خاص الله ﷻ ته هغه شيان دي كوم چې په اسمانونو او په ځمكو كښې دي. او (همدارنګه) الله ﷻ پوه (او د حكمت خښتن دى.

ارتباط

په تېر شوو ايتونو كښې د اهل الكتابو مشهوره پلمه جوابه كړى شوه چې كه نبي كريم ﷺ موږ ته فرمايشي كتاب رانازل كړي، نو موږ به پرې ايمان راوړو.

⁽¹⁾ صحيح مسلم ج٢ ص٣٥٨

په دې ایتونو کښې د یو پلوه د هغوی جزا تاکله شوې ده البته په کوم وخت کښې چې هغوی په نوموړې پلمه باندې کلک شي او د بله پلوه نورو خلکو ته توصیه شوې ده چې د هغوی په دروغجنه پلمه باندې ونه غولېږي او خپل خير او شر وسنجوي؛ چې حاصل يې داسې کېږي.

د مطلب خلاصه

۱ـ هر څوک چې په کفر باندې کلک وي او قناعت بښونکو دلايلو ته اعتناء نه کوي، برسېره پر دې د نورو خلکو په بې لارې کولو او کافر کولو کښې هم تاند وهي او حتی خپله کرنلاره ورته بهتره برېښي، يقيناً دغسې کسان روزمره د هدايت موندلو څخه لرې کېږي او د حق موندلو څخه يې فاصله زياتېږي.

د فاصلې د زياتېدلو معنی يې دا ده چې په يقين سره دغسې خلکو ته به نه الله ﷻ د دوی جنايات وبښي او نه به ورته د سمې لارې د موندلو توفيق ورکړي. او دا ځکه چې دوی د سمې لارې د موندلو استعداد د خاورو سره برابر کړی دی.

۲ـ نو د الله ﷻ د سنت په مطابق به دوی د دوزخ د لارې څخه په غير په بله لاره باندې لار نه شي او نه به ورته د بلې لارې د تللو توفيق په نصيب شي، د همدې کبله به دوی په دوزخ کښې همېشه وي.

۳ـ نوموړي کافران (اهل الکتاب) خو په دې باندې غره شوي دي چې پلرونه يې پيغمبران تېر شوي دي او په خيال کښې يې ګرځي چې په الله ﷻ باندې به د دوی تعذيب دروند تمام شي او په آخرت کښې به يې د جنت په لاره باندې روان کړي ترڅو جنت ته داخل شي: مګر دغسې نه ده، په الله ﷻ باندې د نوموړو دائمي تعذيبول ډېر اسان دي چې دوی د الله ﷻ په نزد هيڅ قدر او عزت نه لري.

۴ـ نو ای خلکو! (هرڅوک چې ياست) تاسو ته د الله ﷻ د پلوه پيغمبر درغلی دی او ښې پرېمانه معجزې يې د خانه سره دروړې دي چې حقانيت يې پکښې د ورايه برېښي نو تاسو د اهل الکتابو افتراګانو ته التفات مه کوئ او خپله ټوله توجه ذکرو شوو معجزاتو ته ورواړوئ ترڅو د جنت په لاره باندې برابر شئ: دا کار ستاسو دپاره بهتر دی، که نه نو الله ﷻ ستاسو ايمان راوړلو او عبادت ته څه اړتيا نه لري چې د ټولې دنيا مالک او خالق دی، انعام ورکول او يا عذاب ورکول يې هر يو په کامل علم او کامل حکمت باندې بناء دي، نه يې د چا په انعام باندې پروا شته او نه د چا په تعذيب باندې څه پروا لري.

توضيحات

۱ـ په دې مقام کښې د ﴿ كَفَرُواْ ﴾ د کلمې څخه وروسته د ﴿ ظَلَمُواْ ﴾ کلمه هم نازله شوې ده، نو د دواړو معنی داسې کېږي چې يهودانو په خپلو ځانونو باندې ظلم کړی دی چې کفر يې اختيار کړی دی او دوی متعدي ظالمان هم دي چې خلک د حقې لارې څخه اړوي او د مسلمانانو مخه

يې نيسي، او هم دوی په نبي کريم ﷺ باندې ظلم کوي چې د نبوت څخه يې انکار کوي او حقه صفاتو ته يې تغير ورکوي. خو د دې سره-سره خپل خانونه حق په جانب ګڼي نو خکه دوی روزمره د هدايت څخه لرې وځي.

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې: په دې مقام کښې د ﴿ إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ ﴾ څخه کومه يوه لاره مطلب ده؟

مونږ وايو چې:

الف: خينې مفسرين کرام وايي چې دلته د قيامت په ورځ د دوزخ لاره مطلب ده. يعنې ذکر شوو کسانو ته به الله ﷻ د قيامت په ورځ د دوزخ د لارې څخه په غير د جنت لاره قدرې هم ونه ښايي، پاتې خو لا داخلول[١]. په همدې تفسير باندې د ﴿ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ﴾ کلمات دلالت کوي چې د قيامت د ورځې پورې اړېک لري.

ب: خينې نور وايي چې دلته په دنيا کښې هغه لاره مطلب ده چې هغه برابره دوزخ ته تللې ده[٢]. يعنې ذکر شوي کسانو ته به الله ﷻ د جنتيانو د لارې توفيق ورنه کړي، چې استعداد يې ضائع کړی دی؛ او په تکويني توګه به ورته د دوزخيانو لاره اسانه کړي.

مګر مونږ ته داسې برېښي چې ذکر شوي دواړه تفسيرونه سره يو تريله څه منافات نه لري. نو د معنی حاصل به يې داسې شي چې: ذکرو شوو کسانو ته به الله ﷻ په دنيا کښې توفيق ورنه کړي او په آخرت کښې به د دوزخ د لارې څخه په غير د جنت لاره قدرې هم ور ونه ښيي، خکه چې دوی د الله په وړاندې مهان (سپک) او حقير دي.

﴿ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لَا تَغْلُوا۟ فِى دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْحَقَّ ۚ إِنَّمَا ٱلْمَسِيحُ عِيسَى ٱبْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ ٱللَّهِ وَكَلِمَتُهُۥٓ أَلْقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ ۖ فَـَٔامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ ۖ وَلَا تَقُولُوا۟ ثَلَٰثَةٌ ۚ ٱنتَهُوا۟ خَيْرًا لَّكُمْ ۚ إِنَّمَا ٱللَّهُ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ ۖ سُبْحَٰنَهُۥٓ أَن يَكُونَ لَهُۥ وَلَدٌ ۘ لَّهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٧١﴾ لَّن يَسْتَنكِفَ ٱلْمَسِيحُ أَن يَكُونَ عَبْدًا لِّلَّهِ وَلَا ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ ٱلْمُقَرَّبُونَ ۚ وَمَن يَسْتَنكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِۦ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا ﴿١٧٢﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟

---

(١) التفسير الكبير ج١١ ص١١٣

(٢) روح المعاني ج۶ ص٢٢

ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَيُوَفِّيهِمۡ أُجُورَهُمۡ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضۡلِهِۦۖ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ ٱسۡتَنكَفُواْ وَٱسۡتَكۡبَرُواْ فَيُعَذِّبُهُمۡ عَذَابًا أَلِيمًا وَلَا يَجِدُونَ لَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧٣﴾

[۱۷۱] ای د کتاب خاوندانو! په خپل دین کښې د (شرعي) حد څخه مه تېرېږئ او په الله ﷻ باندې مه وایاست مګر حقه خبره، (هغه دا چې) بې شکه المسیح عیسی ؑ د مریمې رضی الله عنها زوی د الله ﷻ لېږلی شوی دی او د ده ﷻ فرمان دی چې مریمې رضی الله عنها ته یې وراچولی دی (ورکړی دی) او (هم عیسی ؑ) د ده (الله ﷻ) د پلوه یو روح دی. نو په الله ﷻ او د ده ﷻ په ټولو پیغمبرانو باندې (په حقه توګه) ایمان راوړئ، او (داسې) مه وایاست چې (معبودان) درې دي، (د همدغې وینا څخه منعه شئ (چې منعه کېدل) درته بهتر دي.

یقینًا الله ﷻ یکې یو معبود دی، ده ﷻ ته د دې څخه پاکې ده چې ورته دې زوی وي، (ځکه چې) خاص همده ﷻ لره هغه څه دي چې په اسمانونو کښې دي او هغه څه دي چې په ځمکو کښې دي. او الله ﷻ کار سازی بس دی.

[۱۷۲] هیڅکله المسیح (عیسی ؑ) د دې څخه ډډه نه کوي چې خاص د الله ﷻ بنده دې وي، او نه مقربې ملائکې (د دې څخه ډډه کوي چې دوی دې د الله ﷻ بندګان وي). او هغه څوک چې د ده ﷻ د عبادت څخه څنګ وکړي او خپل ځان لوی وګڼي نو دوی به الله ﷻ ډېر ژر خپل ځان ته ټول ورغونډ کړي.

[۱۷۳] نو هغه کسان چې ایمان یې راوړی وي او نېک عملونه یې کړي وي نو دوی ته به خپل اجرونه (ثوابونه) پوره ورکړي، او د خپل فضل څخه به زیادت هم ورکړي. او هغه کسان چې (د الله ﷻ د عبادت څخه) څنګ کوي او خپل ځانونه لوی ګڼي نو دوی به معذب کړي په دردناک عذاب سره، او دوی به خپلو ځانونو ته د الله ﷻ څخه په غیر نه دوست مونده کړي او نه مددګار.

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې د اهل الکتابو څخه یهودانو ته توصیه شوې ده چې د عیسی ؑ په شان کښې د تفریط (تنقیص) څخه لاس واخلئ؛ او په دې ایتونو کښې د دوی څخه نصاراوو ته توصیه کېږي چې د عیسی ؑ او د ده د مور (مریمې رضی الله عنها) په شان کښې افراط (بې موجبه تعظیم) مه کوئ چې د بندګۍ څخه یې د الوهیت درجې ته ورسوئ.

د مطلب خلاصه

یعنې: ای اهل الکتابو (نصاراوو)! تاسو ته الله ﷻ لاندې توصیې کوي:

۱- په خپل دین کښې د شرعي حد څخه تجاوز مه کوئ، په کومه طریقه چې الله ﷻ درنازل کړې ۔ دي په همغه شان سره وړباندې عمل او عقیده وکړئ.

۲ـ په الله ﷻ باندې ناحقه دروغ مه تړئ چې تاسو ته هم ناحقه ښکاري خو د خپلو دنیاوي اغراضو د کبله ورباندې قائل یاست.

۳ـ د عیسی ﷺ په باره کښې لاندې عقائد د ځانو سره وساتئ:

الف: عیسی ﷺ یوازې د بي بي مریمې زوی دی او پلار نه لري.

ب: نوموړی ﷺ د الله ﷻ پیغمبر دی چې د خلکو د هدایت دپاره یې درلیږلی دی مګر په الوهیت کښې د الله ﷻ سره نه په خپله شریک دی او نه یې ورسره مور (بي بي مریمه رضي الله عنها) شریکه ده.

ج: په فوق العاده توګه په الهي فرمان (کُن) سره خلق کړی شوی دی، داسې فرمان چې یوازې د ده مور (بي بي مریمې رضي الله عنها) پورې یې تعلق نیولی وه، او د هغې په رحم کښې پرې عیسی ﷺ جوړ شوی وه. دا الهي فرمان یا تکویني امر د نورو تکویني اوامرو په شان نه وه چې د ماشوم د مور او پلار دواړو پورې تعلق نیسي.

د: په نوموړي کښې د الله ﷻ د جانبه یو امتیازي روح اچولی شوی دی چې د خپل جسد څخه یې آن د قیامت د قرب پورې ترې نه جدا کیږي.

۴ـ نو ای نصاراوو! په الله ﷻ باندې د وحدانیت عقیده وکړئ او یوازې د همده ﷻ عبادت ته سرونه ټیټ کړئ چې د عیسی ﷺ غوندې پیغمبر یې په معجزانه توګه تاسو ته دراستولی وه.

۵ـ همدارنګه د الله ﷻ په ټولو پیغمبرانو باندې، د عیسی ﷺ په شمول، د حقانیت عقیده وکړئ او خصوصًا په نني عصر کښې د محمد ﷺ په رسالت باندې معتقد شئ.

۶ـ دا خبره مه کوئ چې معبودان درې دي چې الله ﷻ دی، عیسی ﷺ دی او د ده مور بي بي مریمه رضي الله عنها ده. بلکې دا خبره هم مه کوئ چې معبود د ذکر شوو دریواړو څخه مرکب دی.

۷ـ د دغه ډول وینا څخه منعه شئ او د دغه ډول عقیدې څخه لاس واخلئ.

دا کړنلاره تاسو ته په دنیا او آخرت دواړو کښې ګټوره ده چې د الله ﷻ د عذاب څخه مو ژغوري او د ده ﷻ رضا ته مو وربلي، او دا ځکه چې:

الف: یقینًا الله ﷻ واحد لا شریک دی، په الوهیت کښې ورسره نه عیسی ﷺ شریک دی او نه بل څوک.

ب: الله ﷻ ته د ولد (زوی) درلودلو څخه پوره پاکي ده.

ج: ولې به الله ﷻ لره د ولدیت څخه پاکي نه وي چې ټول مخلوقات د ده ﷻ ملک او مخلوق دي او ټول یې عبادت کوونکي دي حال دا چې بندګي او ولدیت دواړه یو تربله منافات لري.

او علاوه پر دې، په ذکر شوي صفت کښې ټول مخلوقات یو برابر اشتراک لري، نو یوه مخلوق ته د ولدیت نسبت کول او بل ته نه کول پوره بي انصافي، او د مرجح څخه پرته ترجیح ورکول دي.

د: برسېره پر دې، د ولد درلودلو سره احتیاج تړلی دی چې د والد سره د کمزورۍ په وخت کښې

لاس وکړي، حال دا چې الله ﷻ د هر چا کارساز دی او د ده ﷻ کار سازي کفایت کوي، چې هم خپل کارونه او هم د نورو کارونه یوازې او یوازې جوړوي او د هیچا مرستې ته اړتیا نه لري.

٨ـ ای نصاراوو! تاسو ته هیڅ مناسبه نه ده چې په عیسی ﷺ باندې د بندګي څخه پورته عقیده وکړئ حال دا چې پخپله عیسی ﷺ د الله ﷻ په بندګی باندې افتخار کوي او د ده ﷻ د عبادت څخه غاړه نه غړوي. که بالفرض نوموړی د الله ﷻ سره په الوهیت کښې شریک وي نو بیا خو به ورسره سمسکی وی.

٩ـ بلکې خومره چې الله ﷻ ته د یوه بنده قرب او مقبولیت زیاتیږي په هماغې اندازه د هغه عبادت او بندګي لا اضافه کېږي.

نو د الله ﷻ مقبولیت د الوهیت معنی نه ورکوي، د همدې کبله مقرب ملائک هم د الله ﷻ په عبادت باندې افتخار کوي او د ده ﷻ څخه په ډار کښې دي، پاتې خو لا دا چې د ده ﷻ د عبادت څخه غاړه وغړوي.

١٠ـ او دا خکه چې د الله ﷻ د عبادت څخه غاړه غړول د تکبر او لویې معنی ورکوي او هرڅوک چې تکبر وکړي، که څه هم هغه بالفرض پیغمبر یا یوه پرښته وي، نو الله ﷻ به دوی ټول ـ د نورو خلکو په شمول ـ په خپل حضور کښې د قیامت په ورځ راغونډ کړي او په لاندې ډول فیصله به یې په منځکښې وکړي:

الف: د نېک عمل خاوندانو مؤمنانو ته به پوره اجرونه ورکړي او هم به ورباندې خپل فضل وراضافه کړي.

ب: متکبرانو ته به دردناک عذاب ورکړي چې نه به یې ترې څوک په شفاعت سره خلاص کړی شي او نه په زور سره، او حتی نه به دوی ته شفاعت کوونکی دوست او یا دغسې قوي انډیوال مونده شي، چې یا یې شفاعت وکړی شي او یا یې نصرت ورکړي.

توضیحات

١ـ د ﴿لَا تَغْلُوا﴾ کلمه د "غُلُوٌ" څخه اخستله شوې ده، "غُلُوٌ" دې ته وایي چې څوک د یوه شي د رتبې په لوړلو کښې د حد څخه تجاوز وکړي او د استحقاق څخه وړپورته رتبه ورته ورکړي[١].

د همدغه تجاوز څخه کله-کله په افراط سره تعبیر کېږي چې په مقابل کښې یې د تفریط کلمه استعمالېږي، یعنې تفریط دېته وایي چې څوک د یوه شي د رتبې په ښکته کولو کښې د حد څخه تجاوز وکړي. د ښه وضاحت دپاره لاندې دوه مثالونه ولولئ:

الف: نصارا د عیسی ﷺ په باره کښې افراط کوي حتی چې د ده رتبه د عبدیت څخه پورته کوي او د الوهیت درجې ته یې رسوي.

---

[١] مفردات الراغب ص٣٧٧

ب: یهودان د عیسی علیه السلام په هکله تفریط کوي حتی چې د نبوت د رتبې څخه یې ښکته کوي او د یوه عادي بلکې د یوه جنایتکار بنده رتبې ته یې رسوي حتی چې په خپل وخت کښې یې ورباندې د وژلو صرفه هم ونه کړه خو کامیاب نه شوه.

نو نصارا د عیسی علیه السلام په افراطي محبت باندې کافر شوي دي او یهود یې په عداوت باندې کفر ته رسېدلي دي. د همدې کبله نبي کریم ﷺ فرمایي چې: «لَا تُطْرُونِي كَمَا أَطْرَتِ النَّصَارَى عِيسَى بْنَ مَرْيَمَ فَإِنَّمَا أَنَا عَبْدُهُ فَقُولُوا عَبْدُ اللهِ وَرَسُولُهُ»[1] یعني: زما په مدحه (ستاینه) کښې ناجائزه مبالغه مه کوئ لکه چې نصاراوو د عیسی بن مریم علیه السلام په مدحه کښې ناجائزه مبالغه کوله، یقینًا زه د الله ﷻ بنده یم نو تاسو ما د عبد الله او رسول الله په نامه یادوئ (د دې څخه وړاندې مه تېرېږئ).

همدارنګه نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِيَّاكُمْ وَالْغُلُوَّ فِي الدِّينِ فَإِنَّهُ اهلكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمُ الْغُلُوُّ فِي الدِّينِ»[2] ای خلکو! په دین کښې د افراط څخه ځانونه وساتئ، یقینًا هغه خلک چې ستاسو څخه وړاندې وه په دین کښې افراط هلاک کړي دي.

په اسلام کښې افراط او تفریط نشته

۲_ د اسلام په دین کښې نه افراط شته او نه تفریط، بلکې اسلام په اعتدال او عدل باندې ولاړ دی، نو باید چې استحبابي احکام د فرضیت مقام ته پورته نه کړی شي، او همدارنګه باید چې حرام د مکروه مرتبې ته راښکته نه کړی شي.

لنډه دا چې په اسلام کښې د هر شي دپاره شرعي حد ټاکلی شوی دی چې په هغه حد کښې باید نه افراط وکړی شي او نه تفریط، که څه هم یا محبت وي او یا عداوت.

یادونه

۳_ موږ د [آل عمران:۴۵] ایت لاندې د عیسی علیه السلام د نومونو په باره کښې څه ګټور مسائل لیکلي دي ـ والحمد لله ـ بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو.

روح الله څه معنی؟

۴_ د "رُوحِ الله" یا "رُوحٌ مِّنَ الله" بالآخره یا د "رُوحٌ مِّنْهُ" کلمې د عیسی علیه السلام لقبونه دي. که څه هم د "رُوح" کلمه اصلاً د هغه شي دپاره وضعه شوې ده په کوم شي باندې چې ژوند تحقق مومي او سړی پرې د ښېګنو جلب او د اضرارو مخنیوی کولی شي[3]، مګر څرنګه چې د روح په اصلي حقیقت باندې د الله ﷻ څخه پرته څوک نه پوهېږي نو الله ﷻ د روح اضافت فقط خپل ځان ته کوي.

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۴۹۰
(۲) سنن ابن ماجه ج۲ ص۲۱۷
(۳) مفردات الراغب ص۲۱۰

لکه چې ملائکو ته يې توصيه وکړه چې: ﴿ فَإِذَا سَوَّيْتُهُۥ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِى فَقَعُوا۟ لَهُۥ سَـٰجِدِينَ ﴾ [ص: ۷۲] يعنې: نو کله چې ما د ده (آدم ﷺ) هيکل برابر کړ او د خپل روح څخه مې پکښې پو کړ، نو تاسو ورته سجده کوونکي پرېوزئ.

د نومولو وجې

۵_ مفسرينو کرامو د دې دپاره چې څنګه عيسی ﷺ ته د "رُوحُ الله" لقب ورکړی شوی دی، ډېرې وجې ذکرې کړې دي چې تقريباً اتو وجو ته رسېږي[۱]، مګر مونږ ته يې د نومولو وجه دا برېښي چې د عيسی ﷺ مبارک روح د نورو روحونو څخه پوره د امتياز درلودونکی دی نو د مبالغې په توګه عيسی ﷺ داسې وګڼل شو لکه چې ټول روح وي. او يا په بل عبارت، ته به وايې چې عيسی ﷺ ټول روح دی او مادي برخه پکښې بالکل نشته.

د عيسوي روح امتيازات

۶_ د عيسی ﷺ د مبارک روح لاندې امتيازات ولولئ:

الف: نور روحونه په هغو بدنونو کښې حلول کوي چې اصل يې د بل ژوندي څخه اخستلی شوی وي، لکه چې د ژوندي پلار د نطفې څخه د مور په رحم کښې بدن جوړ شي او بيا پکښې روح پو کړی شي؛ مګر د عيسی ﷺ مبارک روح په داسې بدن کښې ورننوت کوم چې اصل يې د بل ژوندي څخه نه وه اخستلی شوی.

ب: د عيسی ﷺ د مبارک روح په برکت سره د ختې مرغی څخه ژوندی مرغی جوړېده. لکه چې د [المائدة: ۱۱۰] ايت کښې ورته اشاره شوې ده.

ج: څومره اوږده زمانه چې د عيسی ﷺ مبارک روح د مربوط بدن سره تعلقه ساتي بل روح دومره زمانه د مربوط بدن سره تعلقه نه شي ساتلی، حتی چې عيسی ﷺ نن ورځ هم ژوندی دی او قيامت ته د نژدې وخته پورې به ژوندی وي.

د: د عيسی ﷺ د مبارک روح څخه په غير بل داسې روح نشته چې په تنفس سره يې د بل ژوندي شي څخه روح والوزي، بوازې عيسی ﷺ دی چې کله د اسمانه راښکته شي نو په تنفس سره به يې کافران وژل کېږي او تنفس به يې هغه ځای ته رسېږي په کوم ځای باندې يې چې نظر نښلي[۲].

باطل استدلال

۷_ نصارا د ډېر جهالت د کبله د "رُوحُ الله" په لقب کښې اضافت د جزئيت په معنی اخلي او په

---

(۱) تفسير القرطبي ج۶ ص۲۲؛ روح المعاني ج۶ ص۲۵؛ زاد المسير ج۲ ص۲۲۵
(۲) صحيح مسلم ج۲ ص۴۰۱

"رُوحٌ مِّنَ اللهِ" یا "رُوحٌ مِّنهُ" کښې د "مِن" توری د بعضیت دپاره ګڼي، د قصدي ګټه عیسی علیه السلام کله د الله ﷻ ولد ګرځوي ولې او که ورته د معبود لقب ورکوي.

حال دا چې نه اضافت د جزئیت معنی ورکوي او نه د "مِن" توری د بعضیت دپاره دی بلکې اضافت د تشریف دپاره دی. لکه چې په "بَیْتُ اللهِ" کښې په تشریف او تعظیم باندې دلالت کوي او د "مِن" توری د ابتداء دپاره دی[1]. یعنې عیسی علیه السلام د بل چا نه پیدا کېږي د الله ﷻ د پلوه د مبارک روح خاوند جوړ شوی دی. د ښه وضاحت دپاره لاندې عجیبه قیصه ولولئ.

عجیبه قیصه

۸ـ یوه ورځې یوه نصراني طبیب د ایت شریف په ﴿وَرُوحٌ مِّنْهُ﴾ کښې د "مِن" په توري باندې استدلال وکړو چې عیسی علیه السلام د الله ﷻ جزء (ولد) دی، العیاذ بالله. مګر د سلفو صالحینو څخه یوه عالم جواب ورکړ که بالفرض ذکر شوی د "مِن" توری په جزئیت باندې دلالت وکړي نو بیا به چې ټول دنیا د الله ﷻ جزء وګڼې. ځکه چې په ټوله دنیا کښې هم الله ﷻ همدغه شان د "مِن" توری استعمال کړی دی چې ﴿وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ﴾ [الجاثیة ۱۳] یعنې او الله ﷻ تاسو ته هغه ټول شیان مسخر ګرځولي دي چې په اسمانونو کښې دي او هغه ټول شیان هم چې په ځمکه کښې دي، ټول د الله ﷻ د پلوه دي.

نو ذکر شوی نصراني قناعت وکړ او مسلمان شو[2]. والحمد لله ﷻ.

د تثلیث مشکله عقیده

۹ـ د عیسویت دین د نورو اسماني ادیانو په شان اصلاً د توحید دین دی او د عیسی علیه السلام اسمان ته د پورته کېدلو څخه وروسته هم تر یو اتیا (۸۱) کالو پورې نصارا په توحید باندې معتقد وه[3]. او حتی نن ورځ هم دوی خپل ځانونه موحدین ګڼي او د مشرکانو نوم ورته په سکاري د تثلیث عقیده دوی ته ځینو مشرکانو (بوت پرستانو) ور انتقال کړه. البته کله چې دوی د نصرانیت دین قبول کړ او ځانونه یې نصارا معرفي کړه[4].

نو اوس سړی پوهېږي چې د تثلیث عقیده څومره مشکله عقیده ده چې د هیچا سر ورباندې تر اوسه پورې نه خلاص شوی دی او نه به د قیامت د ورځې پورې ورباندې خلاص شي. او څومره اختلافات چې په نصاراوو کښې شته په دې پیمانه اختلافات په ټوله دنیا کښې په بله یوه عقیده وله کښې هم نه موندل کېږي.

---

(۱) تفسیر ابي السعود ج۲ ص۲۵۹
(۲) روح المعاني ج۶ ص۲۵
(۳) تفسیر القرطبي ج۶ ص۲۴
(۴) تفسیر المنار ج۶ ص۸۸

که څه هم د تثلیث عقیده په ټولو نصاراوو کښې عامه ده مګر دوی په همدغې عقیده کښې هم سره اختلاف لري، چې ځینو مفسرینو کرامو یې تفصیل ذکر کړی دی[١]، که څوک غواړي چې د نصاراوو د مذاهبو په تفصیل او رد باندې خبل خان پوه کړي نو هملته دې مراجعه وکړي.

لنډه دا چې د نصاراوو اختلافات دومره ډېر دي چې ځینې علماء کرام د مبالغې په توګه وایي چې که بالفرض لس کسه نصارا په یو ځای کښې راغونډ شي نو په مذهبي بحث کښې به دوی په یوولسو مختلفو عقیدو باندې قول وکړي[٢].

د دې شدید اختلاف مهمه وجه موثر ته دا ښکاري چې د تثلیث عقیده مشکله عقیده ده چې د یو پلوه الله ﷻ واحد او لا شریک ګڼي چې د شرک څخه خانونه بچ ساتي، او د بله پلوه هم عیسی ؑ او هم د ده مور (بي بي مریمه رضی الله عنها) ورسره په الوهیت کښې شریکان جوړوي، العیاذ بالله.

نو د تثلیث معنی دا ده چې الله ﷻ ته د درېم معبود نسبت وکړی شي چې معبودان درې دي: یو معبود عیسی ؑ، دوهم بي بي مریمه رضی الله عنها او درېم معبود الله ﷻ دی.

د تثلیث په ذکرې شوې معنی باندې لاندې دوه ایتونه دلالت کوي چې:

الف. ﴿لَّقَدْ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ ثَالِثُ ثَلَـٰثَةٍ﴾ [المائدة: ٧٣] یقیناً هغه کسان کافر شوي دي چې دوی وایي چې بې شکه الله ﷻ د درېو معبودانو څخه درېم معبود دی. یعنې الله ﷻ د درې معبودانو څخه یو معبود دی.

ب. ﴿وَإِذْ قَالَ ٱللَّهُ يَـٰعِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ ءَأَنتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ ٱتَّخِذُونِى وَأُمِّىَ إِلَـٰهَيْنِ مِن دُونِ ٱللَّهِ﴾ [المائدة: ١١٦] یعنې او هغه وخت (وریاد کړه) چې الله ﷻ (د نصاراوو د تخجیل دپاره عیسی ؑ ته) ووایي چې ای عیسی د بي بي مریمې زویه! ایا تا خلکو ته ویلي وه چې ما او مور مې د الله ﷻ څخه په غیر دوه معبودان ونیسی؟.

استنکاف څه معنی؟

١٠ـ د ﴿لَّن يَسْتَنكِفَ﴾ کلمه اصلاً د "نکف" څخه اخستله شوې ده، نکف دې ته وایي چې سړی د خپل مخ څخه په ګوتو باندې اوښکې پاکې کړي[٣]. مګر په محاوراتو کښې استنکاف دې ته وایي چې سړی د یوې خبرې څخه خپل خان پورته وګڼي حتی چې اقلاً د "هو" یا "نه" ویلو ته هم پکښې حاضر نه شي. د ښه وضاحت دپاره لاندې مثالونه ولولئ:

الف. په انتخاباتو کښې مستنکفه رایه دې ته وایي چې سړی نه "هو" ووایي او نه "نه"، بلکې په انتخاباتي صندوق کښې سپینه رایه واچوي.

ب. موافقه رایه دا ده چې "هو" ووایي.

---

(١) روح المعاني ج۶ ص۲۷ـ ۳۶
(٢) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۵۹۱
(٣) مفردات الراغب ص۵۲۷

ج: مخالفه رايه دې ته وايي چې انکار وکړي او "نه" ووايي.

په دې مقام کښې يې د معنى حاصل داسې کېږي چې: اى نصاراوو! که بالفرض عيسى ﷺ ستاسو د عقيدې موافق د درېوو معبودانو څخه يو معبود وي، نو د الله ﷻ د عبديت څخه به يې انکار کړى وي، او که نه نو اقلاً استنکاف خو به يې ضرور کړى وي، حال دا چې نوموړي د الله ﷻ د بندګۍ څخه نه پخوا استنکاف کړى او نه به يې هيڅکله وکړي، بلکې هغه سمدستي هم په اسمانونو کښې د الله ﷻ په عبادت باندې مشغول دى، نه ترې استنکاف کوي او نه انکار، بلکې د الله ﷻ په عبادت باندې افتخار کوي.

ربښتيا ده چې عيسى ﷺ د روحي قوت خاوند وه او د الله ﷻ په اجازه باندې يې خارق العاده کارونه کول مګر د خوارقو صدور خو د بندګۍ مخه نه نيسي بلکې بندګي لاقوي کوي.

نه ګورئ چې مقرب ملائک (لکه جبرائيل امين ﷺ) په خوارقو او روحي قوت کښې د عيسى ﷺ څخه زيات دى خو د دې سره‌سره د الله ﷻ د بندګۍ څخه نه انکار کوي او نه استنکاف، بلکې لا افتخار پرې کوي.

سوال جواب

۱۱_ که څوک وايي چې: استنکاف د استکبار څخه څه فرق لري؟

مونږ وايو چې: که څه هم ذکري شوي دواړه کلمې يو تربله سره د لغت په اعتبار څه تفاوت لري، مګر په دې مقام کښې د ﴿ وَيَسْتَكْبِرْ ﴾ جمله د ﴿ يَسْتَنكِفَ ﴾ د جملې دپاره عطف التفسير واقع شوې ده. لکه چې همدا معنى د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت شوې ده[1].

يادونه

۱۲_ په ذکر شوي ايت شريف باندې معتزله استدلال کوي چې ملائک د پيغمبرانو څخه بهتر دي[2]:

مونږ وايو چې:

الف: په دې مقام کښې د الله په نزد بهترې هيڅ مطرحه نه ده. لکه چې په لسمه توضيح کښې ورته اشاره وشوه.

ب: دا مسئله توقيفي ده، په اورېدلو پورې اړه لري او د عربيت په قواعدو باندې يې ثبوت نه شي موندلى او الزمخشري، چې معتزلي وه، صرف په عربيت باندې استدلال کړى دى.

ج: په دې تولو باندې علاوه ذکره شوې موضوع د عمل په لحاظ چندان اهميت هم نه لري او مونږ ته پکښې څه مکلفيت متوجه نه دى نو ډېره ښه دا ده چې سړى پکښې توقف وکړي او په بحث

(۱) تفسير ابن کثير ج۱ ص۵۹۱
(۲) تفسير الکشاف ج۱ ص۵۹۵

باندې يې تېره کېږدي. لکه چې همدا نظر ځينو مفسرينو کړامو خوښ کړی دی، البته د نبي کريم ﷺ آخر الزمان پيغمبر څخه په غير په نورو پيغمبرانو کښې[1].

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدۡ جَآءَكُم بُرۡهَٰنٞ مِّن رَّبِّكُمۡ وَأَنزَلۡنَآ إِلَيۡكُمۡ نُورٗا مُّبِينٗا (١٧٤) فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱللَّهِ وَٱعۡتَصَمُواْ بِهِۦ فَسَيُدۡخِلُهُمۡ فِي رَحۡمَةٖ مِّنۡهُ وَفَضۡلٖ وَيَهۡدِيهِمۡ إِلَيۡهِ صِرَٰطٗا مُّسۡتَقِيمٗا (١٧٥)﴾

[۱۷۴] ای خلکو! په تحقيق سره تاسو ته ستاسو د رب د پلوه برهان (پيغمبر ﷺ) درغلی دی (چې خپل خان يې په رسالت باندې شاهدي وايي) او مونږ تاسو ته څرګنده رڼا (قرآن کريم) درنازل کړی دی.

[۱۷۵] نو هغه کسان چې په الله ﷻ باندې ايمان راوړي او د ده ﷻ (په دين) باندې منګولې ولګوي، نو ژر به يې د خپل جانبه په لوی رحمت (جنت) او فضل کښې داخل کړي او هم به دوی لره خپل پلو ته برابره لاره ور وښايي (توفيق به ورکړي).

ارتباط

تردې ځايه په دې سورت کښې مختلفو غير اسلامي فرقو ته اسلامي دعوت ورکړی شو او د هغوی د مزخرفو عقائدو د اصلاح طريقه وښودلی شوه، خصوصاً د اهل الکتابو مزخرفات بېل-بېل څرګند کړی شوه. نو په دې ايتونو کښې يو ځل بيا په څرګنده توګه د نړۍ ټول اقشار او مختلفې ډلې د اسلام دين ته دعوت کړی شوې ترڅو د قيامت په ورځ هيڅوک ته د اعتذار موقع په لاس ورنه شي چې مونږ پوه شوي نه وو او په اسلامي دعوت باندې مو سرونه نه وه خلاص شوي.

د مطلب خلاصه

يعني ای خلکو! (هره طائفه چې ياست، مشرکان ياست يا منافقان، يهود ياست يا نصارا او يا بله غير اسلامي ډله) که تاسو خپل عقائد سم نه کړئ نو د قيامت په ورځ به تاسو په هيڅ قسم سره بهانې او پلمې ونه شئ تراشلی. او دا ځکه چې:

۱ـ د يو پلوه تاسو ته د خپل رب ﷻ د پلوه داسې پيغمبر ﷺ دراستول شوی دی چې د پيغمبرۍ د اثبات دپاره يې يوازې د هغه خپل موجوديت کفايت کوي او حاجت نشته چې نورې معجزې ترې وغوښتلی شي. مثلاً:

الف: ذکر شوي پيغمبر ﷺ تر څلوېښتو کالو پورې په داسې چاپيريال کښې عمر تېر کړی دی چې د جنايتونو او خيانتونو ځانګې يې په هر طرف باندې خورې ورې وې حتی چې د خپلو لورګانو په

(۱) روح المعاني ج۶ ص۴۱

ژوند یې څخولو باندې یې هم صرفه نه کوله، مګر نوموړی پیغمبر په یوه ډول جنایت باندې هم ملوث نه شو او حتی د عامو خلکو په منځکښې یې د امین لقب وګاټه.

ب دکر شوی پیغمبر ﷺ لیک او لوست نه درلود او نه یې د کوم استاذ څخه څه شی زده کړی وه، مګر کله چې خلوېښت کلنۍ ته ورسېده او په نبوت باندې سرلوړی شو نو تېر شوي واقعات یې کټ مټ بیان کړه، نه په وايي چې د واقع کېدلو په وخت کښې نوموړی هلته حاضر وه او واقعات یې په خپلو سترګو لیدلي دي؛ او هم یې راتلونکي واقعات هو بهو بیان کړه، نه به وايي چې واقع کېدل یې د همده په لاس دي.

۲ ـ او د بله پلوه د داسې کتاب درلودونکی دی چې د ټولو حوادثو او شخړو فیصله کوونکی دی، په هیڅ عقیدوي یا عملي حکم کښې یې تعقید او اشکال نشته، د تثلیث د عقیدې په شان د مشکلو عقائدو څخه پاک دی چې د چا سر وربانديې خلاص نه شي، نه به وايي چې دا کتاب یوه لویه رڼا ده چې ټول ماحول یې روښانه کړی دی.

۳ ـ ای خلکو! کله چې تاسو ته په ذکر شوي صفت سره پیغمبر او په ذکر شوي صفت سره کتاب دراستول شوی دی، نو تاسو یو هم د ایمان د نه راوړلو دپاره څه بهانه جوړیې نه شئ کولی.

نو هغه کسان چې په الله ﷻ باندې په حقیقي معناوو کښې ایمان راوړي او د ده ﷻ په دین باندې منګولې ښخې کړي، نو الله ﷻ به یې په خپل رحمت سره جنت ته داخل کړي او د استحقاق څخه اضافه بېرزوینه به پرې وکړي چې په خپل دیدار باندې به یې سر لوړی کړي او څه یې چې زړه غواړي هغه ټول به ورکړي.

علاوه پر دې، په دنیا کښې به ورته هدایت وکړي او په سمې لارې باندې د تللو توفیق به هم ورکړي.

﴿ يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ ٱللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِى ٱلْكَلَٰلَةِ ۚ إِنِ ٱمْرُؤٌا۟ هَلَكَ لَيْسَ لَهُۥ وَلَدٌ وَلَهُۥٓ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ ۚ وَهُوَ يَرِثُهَآ إِن لَّمْ يَكُن لَّهَا وَلَدٌ ۚ فَإِن كَانَتَا ٱثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا ٱلثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ ۚ وَإِن كَانُوٓا۟ إِخْوَةً رِّجَالًا وَنِسَآءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ ٱلْأُنثَيَيْنِ ۗ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ أَن تَضِلُّوا۟ ۗ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌۢ ﴿١٧٦﴾ ﴾

[۱۷۶] (ای پیغمبره!) ستا څخه (د کلاله په باره کښې) دفتوی غوښتنه کوي، ورته ووایه چې (زه نه بلکې) الله ﷻ تاسو ته د کلاله په هکله (داسې) فتوی درکوي، که داسې یو سړی هلاک (مړ) شي چې هغه لره ولد (زوی یا لور) نه وي او ده لره خور وي نو دې لره د هغه مال نیمایي برخه (رسیږي)، ده کوم چې هلاک (مړ) شوي سړي پرېښې دي.

او سړی د خپلې خور (ټول) میراث اخلي (مګر په دې شرط چې) که (هغه مړه شي او) نه وي هغې لره ولد (زوی یا لور)

نو که (په اول صورت کښې) دوه خویندې (فقط) دوه وي (په هر صفت چې وي) نو دوی دواړو لره د هغه مال څخه چې مړي پرېښی دی دوه ثلثه (۲/۳) دي

او که (سړی مړ شي یا ښځه مړه شي او) وارثان يې وروڼه (او خویندې) وي (يعنې) سړي او ښځې (ګډ وډ وي)، نو نارینه لره يې د دوه وو زنانه وو (د برخو په مثل برخه) ده.

الله ﷻ تاسو ته (خپل احکام) بیانوي (د دې کبله چې) تاسو به بې لارې شئ: او الله ﷻ په هر شي پاندې پوه دی

شان نزول

۱ـ جابر بن عبد الله ﷺ وېلي دي چې زه مریض وم او نبي کریم ﷺ مې د ابو بکر ﷺ په شمول پیاده پوښتنې ته راغلی وه، خو په ماباندې بې هوښي راغلې وه، نو نبي کریم ﷺ اودس کړی وه او د اوداسه څخه پاتې اوبه یې په ماباندې راتوی کړې وې، نو زه د بې خودۍ څخه راپه سد شوم، ګورم چې نبي کریم ﷺ زما په کور کښې دی، نو ما ووېلې چې: «يَا رَسُولَ اللهِ! كَيْفَ أَصْنَعُ فِي مَالِي كَيْفَ أَقْضِي فِي مَالِي فَلَمْ يُجِبْنِي بِشَيْءٍ حَتَّى نَزَلَتْ آيَةُ الْمِيرَاثِ»[۱] ای د الله رسوله! زه په خپل مال کښې څه وکړم؟ په خپل مال کښې څه فیصله وکړم؟، خو نبي کریم ﷺ هیڅ جواب رانه کړ ترڅو چې د میراث ایت نازل شو.

د ذکر شوي حدیث په ترجمة الباب کښې امام البخاري رحمه الله داسې لیکلي دي چې: "باب قَوْلِ اللهِ تَعَالَى: ﴿ يُوصِيكُمُ اللهُ فِي أَوْلَادِكُمْ ﴾ الآيَتَيْنِ" یعنې: په ذکره شوې واقعه کښې د [النساء: ۱۱، ۱۲] ایتونه نازل شوي دي.

مګر ځینو مفسرینو کرامو او ځینو محدثینو کرامو ذکره شوې واقعه په لږ تغیر سره لیکلې ده او بیا یې د نوموړي صحابي ﷺ د خولې څخه روایت کړی دی چې «نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِيَّ ﴿ يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ ﴾ »[۲] یعنې: دغه ایت شریف زما په باره کښې نازل شوی دی.

تبصره

۲ـ مونږ ته همدغه دوهم روایت په زړه پورې ښکاري، او دا ځکه چې په یوه بل روایت کښې نوموړي صحابي (جابر بن عبد الله ﷺ) د نبي کریم ﷺ سره په لاندې دول سوال جواب کړی دی.

نبي کریم ﷺ : ایا واده دې کړی دی؟

جابر ﷺ: هو.

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۹۹۵

(۲) صحیح المسلم ج۲ ص۳۴، جامع الترمذي ج۲ ص۳۰، اسباب النزول للواحدي ص۱۲۵

نبي کريم ﷺ: کومه یوه دي په نکاح کړې ده، پېغله (انجلۍ) که کونده؟
جابر رضي الله عنه: بلکې کونډه.
نبي کريم ﷺ: ولې دې انجلۍ نه په نکاح کوله چې د مینې خخه ډک ژوند یې درسره کولی؟
جابر رضي الله عنه: ای د الله رسوله! زما پلار (عبد الله رضي الله عنه) د أحد په غزا کښې شهید شو، او نهه لورګانې یې پرېښې وې چې زما دپاره نهه خویندې کېږي نو ما دا ښه ونه ګڼله چې د همدوی غوندې بې تجربه انجلۍ ورسره یو ځای کړم، ماته دا ښه ښکاره شوه چې یوه باتجربه ښځه په نکاح کړم چې ترڅو زما د خویندو سرونه ګومنځ کړي شي، او په نورو خدمتونو باندې یې ودرېدلی شي
نبي کريم ﷺ «أصبْتَ»[١] حقیقت ته رسېدلی یې. یعني ښه دې کړي دي
نو د ذکر شوې روایت خخه څرګندېږي چې جابر رضي الله عنه نهه خویندې درلودې او همدوی ته د وصیت په باره کښې یې د نبي کريم ﷺ خخه فتوی غوښتې وه، حال دا چې د دې مسئلې جواب د [النساء ۱۱ _ ۱۲] ایتونو کښې نشته.

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې: په همدغو ایتونو کښې هم د نوموړي صحابي رضي الله عنه جواب شته چې ﴿ وَإِن كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَٰلَةً ﴾ الآية [النساء ۱۲]. یعني هلته هم د جابر رضي الله عنه غوندې سړي د میراث وېشل نازل شوې دي چې اولاد نه لري او خویندې او وروڼه نرې پاتې وي؟
مونږ وایو چې: ټولو فقهاوو اجماع کړې ده چې هلته د ﴿ وَلَهُۥٓ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ ﴾ خخه اخیافي (مورنی) ورور او خور مطلب دي[٢]. حال دا چې د جابر رضي الله عنه نهه خویندې خو اخیافي نه وې بلکې اعیاني یا علاتي خویندې وې چې یا یې د مور او پلار خخه وې او یا یوازې د پلار څخه او بس

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وایي چې: دا مو ولې خوښه نه کړه چې د "کلالة" مربوط دواړه ایتونه دې د جابر بن عبد الله رضي الله عنه په باره کښې نازل شوې وي ترڅو ذکر شوې دواړه روایتونه سره توافق ومومي؟
مونږ وایو چې: د "کلالة" مربوط اولنی [النساء ۱۲] ایت په ژمي کښې نازل شوی دی او دوهم ایت _چې سمدستي د بحث لاندې دی_ په اوړي (دوبي) کښې نازل شوی دی چې "آية الصيف" نومېږي[٣] نو سړي ته ډېره بعیده ښکاري چې دواړه ایتونه په یوه واقعه کښې نازل وګڼي، مګر هله چې د نوموړي صحابي ناروغي دوه کرته پېښه شوې وي او نبي کريم ﷺ دوه کرته پوښتنې ته ورغلی وي: مګر دا راته ثابته نه ښکاري

(١) صحیح البخاري ج ۲ ص ۵۸
(٢) تفسیر المظهري ج ۲ ص ۳۳ تفسیر القرطبي ج ۵ ص ۷۸
(٣) سنن ابن ماجه ص ۱۹۶ تفسیر القرطبي ج ۶ ص ۲۹

سوال جواب

س: که څوک وایي چې په ﴿يَسْتَفْتُونَكَ﴾ کښې د جمعې جمله نازله شوې ده نو که بالفرض ذکر شوی ایت د جابر بن عبد الله ﷺ په باره کښې نازل شوی وي، نو باید چې "يَسْتَفْتِيكَ" مفرده جمله رانازله شوې وی؟

موږ وایو چې د [النسآء ١٢] ایت لاندې د کلاله په تعریف کښې واضحه شوې ده چې کلاله فقهاء موږ ته وایي چې نه یې پلار ژوندی وي او نه اولاد ولري او د کمزورې خپلوۍ وارثان ترې پاتې وي، چې خویندې او ورونه دي

نو څرګنده چې هلته صرف د هغو ورونو او خویندو برخه ټاکله شوې ده کوم چې صرف مور پورې اړه ولري، یعنې اخیافي وي: نو څه لرې نه ده چې د ذکر شوي صحابي ﷺ څخه په غیر هم څینو نورو صحابه وو کرامو ﷺ پوښتنه کړې وي چې ای د الله رسوله! د کلاله په وارثانو کښې د اعیاني (سکه) او علاتي (پلارنې) خویندو او ورونو برخې په څه ډول دي؟

نو که بالفرض دغسې پوښتنه د جابر بن عبد الله ﷺ څخه په غیر بل چا د قال په ژبه نه وي کړې، نو د حال په ژبه خو به د ټولو صحابه وو ﷺ پوښتنه وي، نو ځکه ترې الله ﷻ په جمعې سره تعبیر وکړ.

ارتباطونه

١ـ په تیرو شوو ایتونو کښې د مزخرفو عقائدو حالات او د هغوی سره د مباحثې طرز ته اشاره شوې وه. په دې ایت کښې د مسلمانانو توجه د خپلمنځي شخړو حل کولو ته اړولې شوې ده، د دې دپاره چې هسې نه چې زمونږ ټول فکر او ذکر په پردیو خلکو کښې مصروف شي او د خپلو خانونو څخه په غفلت کښې واقع شو، چې په نتیجه کښې د پردیو خلکو په شان په جګړو او دنګلو باندې اخته شو.

٢ـ په نژدې ایت کښې الله ﷻ قرآن کریم د ﴿نُورًا مُّبِينًا﴾ په لقب سره یاد کړی دی او په دې ایت کښې یې د همدغه لقب یو مصداق را څرګند کړ او د لانجو د هوارولو دپاره یې سمه لاره راوښودله. ترڅو لاره ورکه نه کړو او په تورو تیارو کښې ونه لوېږو.

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! مسلمانان خو ستا څخه د خپلو مشکلاتو د حل کولو په باره کښې پوښتنه کوي او فتوی درڅخه غواړي ځکه چې تا ته روښانه کتاب درنازل شوی دی، د نبوت څخه وړاندې تا به څه حادثه کښې فتوی نه شوه ورکولی، او نه درڅخه چا تمه درلوده.

نو اوس چې درڅخه د کلاله په هکله فتوی غواړي نو دوی ته ووایه چې زه نه بلکې الله ﷻ په لاندې ډول فتوی درکوي.

١_ چې كه يو سړى مړ شي او اولاد او پلار ونه لري خو يوه خور ولري، نو همدغې يوې خور ته الله ﷻ د ټول مال نيمايي برخه ټاكلې ده، البته په هغه صورت كښې چې ذكره شوې خور سكه خور او يا ميرييزه خور وي.

٢_ همدارنګه د هغې زنانه حكم هم دى چې مړه شي او خور ولري مګر پلار او اولاد ونه لري، خو دا هلې چې ژوندۍ خور يكې يوه وي، او كه دوه يا د دوه وو څخه اضافه وې نو دوى لره د ټول مال دوه دريمې (٢/٣) برخې ټاكلې شوې دي.

٣_ او كه بالعكس يوه ښځه مړه شوه چې پلار او زوى يې نه درلوده خو سكه ورور او يا ميرييز ورور يې درلوده، نو همدغه ورور يې عصبه جوړيږي چې د برخو خاوندانو ته د خپلو برخو د وركولو څخه وروسته، پاتې مال ټول همده ته پاتې كيږي.

۴_ هو! ذكر شوى حكم په هغه صورت كښې تغير نه خوري چې د زنانه په ځاى يو ورور مړ شي او په مينه باندې يې سكه ورور او يا مرييز ورور پاتې شي.

۵_ كه په ذكر شوو څلور وارو صورتونو كښې وروڼه او خويندې ګډوډ پاتې شوي وه نو هلته د الله ﷻ فتوى دا ده چې دوى ټول عصبه جوړيږي، او يوه نارينه ته د دوه وو زنانه وو د برخو په مثل برخه ټاكلى شوې ده. يا په بل عبارت، دوه زنانه په په يوه نارينه باندې محاسبه كيږي.

الله ﷻ څكه تاسو ته شرعي احكام بيانوي چې لاره به وركه كړئ او ګمراه به شئ، البته په هغه صورت كښې چې الله ﷻ تاسو ته يا احكام درنازل نه كړي او يا يې درنازل كړي خو تاسو يې د پښو لاندې كړئ.

او الله ﷻ په هر شي باندې پوه دى، ستاسو كم علمي ورته ښه معلومه ده او په ټولو حالاتو باندې مو علم لري.

توضيحات

١_ كه څه هم مونږ د [النساء:١٢] ايت شريف لاندې د كلاله په باره كښې څه معلومات ليكلي دي چې بيا ليكلو ته يې اړتيا نه ګورو، مګر دلته يوازې همدومره اضافه كوو چې په دې مقام كښې الله ﷻ د كلاله د ميراث په باره كښې داسې فتوى وركړه چې د كلاله تعريف ترې هم معلوميږي، يعنې كلاله هغه څوك دى چې مړ شي او په مينه باندې پلار او اولاد پرې نه ږدي، برابره خبره ده چې نارينه وي او كه ښځينه، او يا هغه وارثان دي چې د پلار او زامنو څخه په غير وي.

سوال جواب

٢_ كه څوك وايي چې: د كلاله په تعريف كښې خو ايت شريف يوازې د اولاد په نشتوالي باندې اكتفاء كړې ده، نو تاسو د پلار نشتوالى د كوم ځاى څخه واخست؟

مونږ وايو چې: د پلار نشتوالى د نص په مقتضى سره ثابت دى او دا ځكه چې دلته خويندو او وروڼو ته په ميراث كښې برخه ښودلې شوې ده. حال دا چې د پلار په موجوديت كښې خويندې او

ورونه د برخو څخه محروم ګرځي. الله ﷻ فرمايي: ﴿فَإِن كَانَ لَهُۥٓ إِخۡوَةٞ فَلِأُمِّهِ ٱلسُّدُسُۚ﴾ [النساء: ۱۱]

يعني: نو كه مړي لره (د مور او پلار د موجوديت په صورت كښې) ورونه وه نو مور لره يې شپږمه ده يعني نور تول ميراث د پلار دى او ورونه يې محروم ګرځي، لكه چې امام مالك عليه رحمه همدا خبره اجماعي ګڼلي ده[۱]. نو معلومه شوه چې د كلاله په ميراث كښې د پلار عدم موجوديت شرط دى.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۳_ كه څوك وايي چې: كله د كلاله په تعريف كښې د پلار او اولاد عدم موجوديت شرط شو، نو بايد چې خويندې او ورونه د مړي په لور سره هم ساقط شي لكه څنګه چې د مړي په پلار او زوى سره ساقطيږي، حال دا چې خبره داسې نه ده، بلكې د لور د موجوديت په صورت كښې د مړي خور عصبه جوړيږي. لكه څنګه چې د مړي ورونه عصبه دي.

مونږ وايو چې: د ايت شريف حكم خو دا دى چې د پلار او اولاد د عدم موجوديت په صورت كښې يوه خور نيمايي تركه اخلي، او د يوې څخه اضافه د تركې دوه دريمې اخلي، نو كه بالفرض مړى لور ولري نو يوه خور وي او كه ډيرې، د فرضيت څخه ساقطيږي.

اما دا بيله خبره ده چې د تركې څخه په عصوبت سره نيمايي تركه واخلي، لكه چې د چا څخه يوه لور او يوه خور پاتې شي، او يا د نيمايي څخه څه كمه برخه واخلي، لكه چې د چا څخه يوه لور يوه د زوى لور او يوه خور پاتې شي، نو په دې صورت كښې لور نيمايي اخلي او لمسۍ (د زوى لور) شپږمه اخلي چې ثلثان پوره شي، او متباقي دوه شپږمې (يوه دريمه) خور اخلي مګر په فرضيت سره نه، بلكې په عصوبت سره.

هو! په ذكر شوو صورتونو كښې يې كه د لور په عوض د مړي زوى ژوندى وي نو خورګانې تولې ساقطيږي، يوه وي او كه ډيرې، لكه څنګه چې د مړي ورونه سقوط مومي، او دا خكه چې د زامنو عصوبت د خويندو او ورونو د عصوبت څخه وړاندې دى.

يادونه

۴_ د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په نزد د مړي په لور باندې خور يا خورګانې ساقطيږي لكه څنګه چې په پلار باندې سقوط مومي[۲]. مګر مونږ په دې مقام كښې د لاندې وجوهو د كبله د جمهورو علماوو نظر ته ترجيح وركړه:

الف: يوه ورځې د عبد الله بن مسعود رضي الله عنه څخه چا پوښتنه وكړه چې كه د چا څخه يوه لور، يوه د زوى لور (لمسۍ) او يوه خور پاتې شي نو مال يې څنګه وېشل كيږي؟

---

(۱) موطا الامام مالك ص۶۵۷؛ تفسير ابن كثير ج۱ ص۵۹۵

(۲) تفسير روح المعاني ج۶ ص۴۴

نوموړي صحابي ﷺ وويلې چې: زه په دې مسئله کښې داسې فيصله کوم لکه څنګه چې پکښې نبي کريم ﷺ فيصله کړې وه چې: «لِلْابْنَةِ النِّصْفُ وَلِابْنَةِ ابْنِ السُّدُسُ تَكْمِلَةَ الثُّلُثَيْنِ وَمَا بَقِيَ فَلِلْأُخْتِ»[١] لور ته نيمايي (نصف) دی او لمسۍ ته شپږمه ده چې د لور دوه ثلثه پوره شي، او پاتې د خور دی، يعنې په عصوبت سره.

ب: زيد بن ثابت ﷺ هم خورګانې د لورګانو سره عصبه ګرځولې[٢]. که څه هم دا حديث موقوف دی، مګر حکماً مرفوع ګڼل کېږي چې موضوع عقلي نه ده.

د ښه وضاحت دپاره مونږ د خويندو حالات په لنډه توګه وړاندې کوو.

د اعياني خويندو حالات

۵ـ اعياني (سکه) خويندې لاندې پنځه حالته لري:

الف: يوه خور نصف (نيمايي) اخلي.

ب: دوه يا زياتې دوه دريمې (دوه ثلثه) اخلي.

ج: د اعياني ورور سره عصبه ګرځي، چې دوه خويندې د يو ورور سره په برخه کښې برابرې دي.

د: د مړي په لور او همدارنګه د مړي په لمسۍ (بنت الابن) سره عصبه ګرځي.

هـ: د مړي په زوی او پلار سره ساقطېږي.

د علاتي خوياندو حالات

۶ـ علاتي (ناسکه) خويندې ټول اوه حالتونه لري چې پنځه حالته يې د اعياني خوياندو په شان دي او دوه نور حالتونه يې لاندې لوستلی شئ:

و: يوه علاتي خور، که يوه اعياني خور ورسره ملګرې وه، شپږمه برخه اخلي، ترڅو دوه ثلثه پوره شي. په دې باندې د علماوو کرامو اجماع ده[٣].

ز: په دوه اعياني خويندو باندې دوی ټولې ساقطېږي.

سوال جواب

۷ـ که څوک وايي چې: په ايت شريف کښې دوه خويندو ته ثلثين (دوه دريمې) ښودل شوي دي، حال دا چې تاسو د دوه وو څخه اضافه هم د ثلثينو مستحقې وګڼلې؟

مونږ وايو چې: د [النسـاء:١١] ايت لاندې واضحه شوې ده چې په ميراث کښې دوه وارثان او د دوه وو څخه اضافه يو حکم لري. مګر الله ﷻ هلته د لورګانو د برخو په بيان کښې د دوه وو څخه د اضافه وو ﴿فَوْقَ ٱثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ﴾ په برخو باندې صراحت کړی دی، او دلته يې د خورګانو

---

(١) صحيح البخاري ج٢ ص٩٩٧
(٢) سنن الدارمي ج٢ ص٢٥١
(٣) تفسير المظهري ج٢ ص٢٦٥

په هګکله صرف په دوه وو باندې ﴿ فَإِن كَانَتَا ٱثۡنَتَيۡنِ فَلَهُمَا ٱلثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ ﴾ تصريح وکړه ترڅو د هرې یوې ډلې مسکوت عنه څنډه د بلې ډلې په منطوق باندې قیاس کړی شي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۸_ که څوک وايي چې: په ذکر شوي عبارت کښې د ﴿ فَإِن كَانَتَا ﴾ جمله په دوه وو باندې دلالت کوي، نو د ﴿ ٱثۡنَتَيۡنِ ﴾ کلمې په نزول کښې څه حکمت دی؟

مونږ وایو چې: د ﴿ ٱثۡنَتَيۡنِ ﴾ کلمه د دې دپاره نازله شوې ده _والله ﷻ اعلم_ چې په وراثت کښې صرف عدد معتبر دی، او د اوصافو تفاوت ورباندې څه اثر نه شي اچولی. د همدې کبله وړه، غټه، روغه، لیونۍ، جاهله، عالمه او نور صفات پکښې هیڅ اعتبار نه لري.

د عربیت یو قانون

۹_ د ﴿ أَن تَضِلُّواْ ﴾ په جمله کښې مفسرین کرام لاندې نظرونه لري:

الف: چې حرف جر (ل) او د (لا) توری ورسره مقدر دی. نو تقدیر به یې "لِئَلَّا تَضِلُّوا" کېږي، یعنې د دې دپاره درته الله ﷻ خپل احکام بیانوي چې تاسو بې لارې نه شئ[1].

ب: چې مضاف (کراهیة) پکښې مقدر دی. نو تقدیر به یې داسې کېږي: "كَرَاهِيَةَ أَنْ تَضِلُّوا" یعنې خکه درته الله ﷻ خپل احکام بیانوي چې ستاسو بې لارې کېدل نه خوښوي[2].

ج: هیڅ تقدیر نشته، او د ﴿ أَن تَضِلُّواْ ﴾ جمله د ﴿ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ ﴾ دپاره مفعول واقع شوې ده. یعنې الله ﷻ تاسو ته ستاسو بې لارې کېدل بیانوي چې خانونه ترې وساتئ[3].

مګر په اولو دوارو نظرونو کښې خلاف الاصل (تقدیر) واقع شوی دی، او دریم نظر د یو پلوه متبادر نه دی او د بله پلوه دا معنی ورکوي چې په شریعت کښې د احکامو بیانول قصدي نه دي.

اما په کوم دول باندې چې ذکره شوې جمله مونږ ترجمه کړې ده، نه پکښې خلاف الاصل واقع کېږي او نه غیر متبادر دی. هغه دا چې الله ﷻ تاسو ته د دې کبله خپل احکام بیانوي چې تاسو به بې لارې شئ که بالفرض احکام درته بیان نه کړي.

په همدې ځای د "النساء" سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق ختم شو.

اللَّهُمَّ وَفِّقْنَا لِمَا تُحِبُّ وَتَرْضَى

۱۳۷۳/۴/۱ هـ ش

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۶ ص۲۹

(۲) روح المعاني ج۶ ص۴۵

(۳) البحر المحیط ج۴ ص۱۵۳

المائدة (٥)

سریزه

د دې څه مخکښې چې د سورت په توضیح باندې پیل وکړو لازمه ګڼو چې لاندې مطالب محترمو لوستونکو ته وړاندې کړو ترڅو د سورت په توضیحاتو کښې ورسره لاس وکړي:

۱ـ د دې سورت (المائدة) نوم د یو سلو دولسم ایت څخه اخستل شوی دی چې د ﴿ مَآىِٕدَةً ﴾ کلمه پکښې نازله شوې ده.

د سورتونو نومونه د دې دپاره ایښودلی شوي دي چې د مطالبو په ژر موندلو، او هم د قاریانو سره د قرآن کریم په حفظ کښې کومک وکړي، او دغسې نورې ګټې او فائدې هم لري.

په هر تقدیر، د قرآن کریم د سورتونو عناوین د بشري کتابونو د عناوینو په څېر نه دي چې د هر عنوان لاندې مربوط مضامین ذکر کیږي او بس.

۲ـ دا سورت مدني سورت دی چې د هجرت څخه وروسته نازل شوی دی. که څه هم د دې سورت ځینې ایتونه په مکه معظمه کښې نازل شوي دي[١] لکه چې په راتلونکي درېم ایت کښې به ان شاء الله ـ واضحه شي.

۳ـ د دې سورت اعداد په لاندې ډول دي:

الف: ټول ایتونه یې یو سلو شل (۱۲۰) دي[٢] چې ځینې د حدیبیې د صلحې څخه د بېرته راستنېدلو په وخت او ځینې د مکې د فتحې په موقع او حتی ځینې د حجة الوداع په وخت کښې نازل شوي دي[٣].

ب: د کلماتو شمېر یې دوه زره اته سوه څلور (۲۸۰۴) دی، د حرفونو شمېر یې یوولس زره نهه سوه او دېرش (۱۱۹۳۰) دی[۴].

۴ـ په دې سورت کښې الله ﷻ اتلس (۱۸) داسې فرضي احکام نازل کړي دي چې په بل سورت کښې نشته، چې مونږ یې دلته محض نومونه اخلو او د هر یوه حکم بیان خپل ځای ته تالوو:

۱ـ المُنْخَنِقَةُ. ۲ـ والموقوذة. ۳ـ والمُتَرَدِّيَة. ۴ـ والنَّطيحة. ۵ـ وما أكَلَ السَّبُع. ۶ـ وما ذُبِحَ على النُّصُب. ۷ـ وأنْ تَستَقْسِموا بالأزلام. ۸ـ وَمَا عَلَّمْتُم مِن الجَوارِح. ۹ـ وطَعامُ الَّذين أوتوا الكِتابَ حِلٌّ لَكُم. ۱۰ـ إذا قُمتُم إلى الصَّلاة (بيان الوضوء). ۱۱ـ والمُحْصَناتُ مِن الَّذين أوتوا الكِتاب. ۱۲ـ والسَّارِقُ والسَّارِقةُ فاقطَعُوا أيدِيَهما. ۱۳ـ لا تَقتُلُوا الصَّيدَ وأنتُم حُرُم. ۱۴ـ ما جَعَلَ الله مِنْ بَحِيرة. ۱۵ـ ولا سائبة. ۱۶ـ ولا وصيلة. ۱۷ـ ولا حام. ۱۸ـ شهادةُ بينِكم إذا حَضَرَ أحدَكم الموت.

---

(١) لباب النزول للواحدي ص۱۲۹
(٢) تفسير البغوي ج۱ ص۵
(٣) البحر المحيط ج۳ ص۱۵۶
(۴) اللباب في علوم الكتاب ج۷ ص۱۶۰

په دې باندې علاوه، الله ﷻ د دې سورت په [٥٨] ایت کښې د آذان ذکر هم کړی دی چې د قرآن کریم په بل سورت کښې نه دی راغلی(١).

سوال جواب

٥ـ که څوک وایي چې: د آذان ذکر خو الله ﷻ د [الجمعة ٩] ایت کښې هم کړی دی نو تاسو څنګه وویلې چې د آذان ذکر په بل سورت کښې نشته؟

مونږ وایو چې: د آذان څخه زمونږ د لمانځه آذان مطلب دی او په دغه ایت کښې خو د خطبې آذان ذکر دی، نه د لمانځه آذان.

د دې سورت محتویات

٦ـ که څه هم دا سورت په ډېرو مطالبو باندې مشتمل دی خو مونږ دلته فقط د لاندې مطالبو نومونه اخلو:

الف: په عهدونو باندې وفا کول.

ب: د شعائر الله احترام کول.

ج: حلال خاروي او مردار خاروي بیانول.

د: د اهل الکتابو د زنانه وو د نکاح جواز.

هـ: د اوداسه او تیمم بیان.

و: عدل تینګول.

ز: د اهل الکتابو د منحرفو عقایدو اصلاح.

ح: جهاد ته ترغیب.

ط: د قابیل او هابیل قیصه.

ي: د باغیانو جزا.

یا: د غلو جزا.

یب: د قصاص فرضیت.

یج: د یمین کفاره.

ید: څلور شیطاني کارونه.

یه: د جاهلیت څلور حرام کړی شوي خاروي.

یو: د عیسی علیه السلام معجزات؛ او داسې نور.

د سورتونو ارتباط

٧ـ دغه دواړه سورتونه (النساء، المائدة) ډېر کلک ارتباط لري خو لاندې څو ارتباطونه یې د بېلګې په توګه ولولئ:

(١) تفسير القرطبي ج٦ ص٣٠

الف هلته تولو عقدونو ته اشاره شوي وه چې ځيني صراحتاً بيان شوي وه لکه نکاح، مهر، عقد المولاة او داسې نور، او په نورو ټولو عقدونو باندې دا ايت شريف ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ يَأۡمُرُكُمۡ أَن تُؤَدُّواْ ٱلۡأَمَٰنَٰتِ إِلَىٰٓ أَهۡلِهَا ﴾ [النساء: ۵۸] مشتمل وه؛ او دلته د ټولو عقدونو د پوره کولو په فرضيت باندې امر کړی شوی دی.

ب: هلته د شرابو د تحريم دپاره تمهيدي بيان وه چې: ﴿ لَا تَقۡرَبُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمۡ سُكَٰرَىٰ ﴾ [النساء: ۴۳]، او دلته د شرابو قطعي حکم نازل شوی دی.

ج: هلته د اهل الکتابو (يهودو او نصاراوو) او بالآخره د منافقانو او مشرکانو بيان وه، او دلته هم همدغه موضوعګانې تعقيب شوې دي خو د نصاراوو بيان لږ څه اوږد دی.

د: ذکر شوي دواړه سورتونه د فرعي (عملي) احکامو په بيان باندې مشتمل دي لکه څنګه چې "البقرة" او "آل عمران" په عقيدوي احکامو باندې مشتمل وه.

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَوۡفُواْ بِٱلۡعُقُودِۚ أُحِلَّتۡ لَكُم بَهِيمَةُ ٱلۡأَنۡعَٰمِ إِلَّا مَا يُتۡلَىٰ عَلَيۡكُمۡ غَيۡرَ مُحِلِّي ٱلصَّيۡدِ وَأَنتُمۡ حُرُمٌۗ إِنَّ ٱللَّهَ يَحۡكُمُ مَا يُرِيدُ ۝١ ﴾

د الله ﷻ په نامه چې بې اندازې مهربان (او) بې اندازې با رحمه دی.

[۱] ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی! په خپلو ټولو عقدونو باندې وفا وکړئ (خيانت پکښې مه کوئ). تاسو ته د څارويو چارپايان حلال کړی شوي دي مګر هغه چې (وروسته به) درباندې ولوستلی شي، چې تاسو په داسې حال کښې چې احرام مو تړلی وي د ښکار نه حلالوونکي ياست. يقيناً الله ﷻ هغه حکم کوي چې اراده يې وشي.

ارتباط

وړاندېنی ايت شريف په دې تمام شوی وه چې الله ﷻ تاسو ته د دې کبله احکام بيانوي چې تاسو به د عدم بيان په صورت کښې ګمراهان شئ: په دې ايت کښې يې د ګمراهيو څخه د بچ کېدلو دېر مهم حکم بيان کړ، چې په عقدونو باندې وفا وکړئ.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې ای مؤمنانو! د ايمان غوښتنه دا ده چې په خپلو ټولو عقدونو باندې وفا کړئ، په عقد باندې وفا نه کول د ايمان د کمزورۍ لويه نښه ده.

دا هم په ياد ولرئ چې ايمان راوړل د الله ﷻ سره په ټولو احکامو باندې نور څه نه دي فقط د ده ﷻ

په ټولو هدایتونو باندې عهد کول دي. د دې هدایتونو څخه یو دا دی چې تاسو ته بې ژبې ټول څاروي حلال کړی شوي دي مګر هغه چې تاسو ته یې تحریم په راتلونکي درېیم ایت کښې واضحه کېږي.

۲_ ای مؤمنانو! د همدغه تحلیل شکریه وکړئ او په هر اخلاص سره یې عملي کړئ، که په تاسو باندې د الله ﷻ فضل او مهرباني نه وی نو د څارویو غوښې به یې درباندې داسې حرامې کړې وی لکه څنګه یې چې درباندې د احرام په حالت او یا په حرم شریف کښې ښکار کول او د سارانیو څارویو غوښې حرامې کړې دي.

الله ﷻ هر څه کولی شي، هر څه د ده ﷻ په اختیار کښې دي، نه ورته څوک څنګه او ولې ویلی شي او نه یې څوک حق لري، هر یو حکم یې د اسرارو او حکمتونو څخه ډک دی، ستاسو علم قاصر دی په ټولو حکمتونو باندې نه شئ پوهېدلی.

توضیحات

۱_ د ﴿أَوْفُوا﴾ کلمه اصلاً د "وفاء" څخه اخستله شوې ده، د وفاء په مقابل کښې غدر (خیانت) استعمالېږي، نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې ای مؤمنانو! په ټولو عقدونو باندې وفاء (ساتنه) وکړئ او خیانت پکښې مه کوئ.

عقد څه معنی؟

۲_ د "عُقُود" کلمه د "عَقد" جمعه ده، عقد په اصل کښې مصدر دی چې د ګنډه (غوټه) کولو معنی ورکوي مګر دلته ترې د یو پلوه پخپله ګنډه (غوټه) مطلب ده، نه ګنده کول، د همدې کبله په عقود سره جمعه شوې ده، که نه نو مصدر خو نه جمعه کېږي او نه مثنی کېږي؛ او د بله پلوه دلته په غیر محسوساتو کښې استعماله شوې ده که څه هم اصل وضعه یې د محسوساتو دپاره ده، لکه چې د دوه پړو څنډې د قوت او وحدت دپاره یو تربله سره تاوې کړی شي او غوټه ترې جوړه شي.

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې: په شریعت کښې "عهود" او "عقود" څه فرق لري؟

مونږ وایو چې: په عقودو کښې دا ضرور ده چې دوه طرفه دې ولري لکه بائع او مشتري، یا لکه خاوند او ماندینه.

اما په عهودو کښې دوه طرفه ضرور نه دي بلکې کله-کله په یو طرف باندې هم تمامېږي[۱]، لکه چې سړی په خپل ځان باندې څه شی نذر کړي.

په هر تقدیر، د "عقود" کلمه په دې مقام کښې مفسرینو کرامو په لاندې معناوو سره تفسیر کړې ده[۲]:

---

(۱) روح المعاني ج۶ ص۴۸

(۲) زاد المسیر ج۲ ص۲۳۰

الف. عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وايي چې دلته د الله ﷻ هغه احکام مراد دي چې تحليل او تحريم پورې اړه لري چې دا خورئ او دا مه خورئ[١]، لکه چې د ﴿ أُحِلَّتْ لَكُم بَهِيمَةُ ٱلْأَنْعَٰمِ ﴾ تعقيب وروباندې دلالت کوي.

ب. دلته د جاهليت عهود مراد دي، يعني هغه عهدونه چې د شريعت سره منافات ونه لري.

ج. دلته د خلکو خپل منځي عهدونه مطلب دي، لکه نکاح، بيعه او داسې نور.

د. مګر بهتره دا ده چې د "عقود" کلمه هغو ټولو عقدونو ته شامله وګڼله شي په کومو باندې چې په راتلونکي زمانه کښې وفا کول مربوط وي، لکه عقد الأيمان، عقد الشرکة، عقد الاجاره، عقد البيع، عقود التحليل و التحريم: چې په ايمان راوړلو سره هر يو مؤمن په حقيقت کښې د الله ﷻ سره د ټولو احکامو د منلو عهد کوي او يو ځل بيا د عالم الذر عهد تازه کوي.

يادونه

۴_ په اسلام کښې په خپلو عهدونو او عقدونو باندې وفا کول مهم رکن دی، ځکه نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «لَا إِيمَانَ لِمَنْ لَا أَمَانَةَ لَهُ وَلَا دِينَ لِمَنْ لَا عَهْدَ لَهُ»[٢] يعني هغه څوک ايمان نه لري چې هغه امانت نه لري (خيانت کوي)، او هغه چا ته دين نشته چې هغه ته عهد نه وي (په عهد باندې وفا نه کوي).

په هر تقدير، د عقود په مفهوم کښې د راتلونکي زماني مراعات شته دی[٣]. د همدې کبله يوازې د راتلونکي زماني قسم ته يمين المنعقد وايي او بس. لکه چې د [البقرة:٢٢٥] ايت لاندې يې بيان تېر شوی دی او د [المائدة:٨٩] ايت لاندې راروان دی.

"بهيمة" څه معنی؟

۵_ د "الْبَهِيمَةُ" کلمه د "بَهْمَةٌ" څخه اخستله شوې ده، "بهمة" کلکې ډبرې ته وايي، نو ځکه هغه شي ته چې په محسوساتو کښې يې په حواسو باندې پوهېدل سخت وي او په معقولاتو کښې يې په عقل باندې تميز درون وي، مبهم وايي.

د همدې کبله څاروي ته "بهيمة" وايي چې په اواز کښې يې ابهام دی، سړی نه پوهېږي چې د څه دپاره رمباړې وهي، مګر په عام عرف کښې د "بَهِيْمَةٌ" کلمه هغو څارويو پورې مختصه ګرځولې شوې ده چې د مرغانو او ځيروونکو ځناورو څخه په غير وي[٤]، نور نو که په وچه کښې وي او که په لمده کښې وي خو چې څلور پښې ولري[٥].

---

(١) تفسير الطبري ج۴ ص۴٩
(٢) مسند احمد بن حنبل ج۴ ص٣٠٩
(٣) احکام القرآن للجصاص ج٢ ص٢٩۴
(۴) مفردات الراغب ص۶٣
(۵) تفسير الکشاف ج١ ص۶٠١

سوال جواب

۶ـ که څوک وایي چې: په ﴿ بَهِيمَةُ ٱلْأَنْعَٰمِ ﴾ کښې کوم اضافت دی؟

مونږ وایو چې: دلته بیاني اضافت دی(۱)، نو معنی یې داسې کېږي چې: تاسو ته څلور پښي څاروي حلال کړی شوي دي چې د "انعام" څخه عبارت دی، یعني مېږه، اوزه، غوا، اوښه: نو په خپلو ځانونو باندې یې مه حراموئ او سائبه، بحیره او نور نومونه ورباندې مه ږدئ.

یادونه

۷ـ زمونږ په خیال که په دې مقام کښې د ﴿ بَهِيمَةُ ٱلْأَنْعَٰمِ ﴾ څخه مطلق څاروي واخستلی شي چې کورنیو څارویو او سارنیو څارویو حتی خنزیر ته هم شامل شي نو ډېره په زړه پورې معنی به ورکړي، او دا ځکه چې د ﴿ بَهِيمَةُ ٱلْأَنْعَٰمِ ﴾ څخه د اجمال په توګه ﴿ مَا يُتْلَىٰ ﴾ ویستلی شوی دی چې په راتلونکي دریم ایت کښې یې اجمال پورته شوی دی. نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې "أحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ إِلَّا الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ..." تر آخره پورې.

که څه هم وینه څاروی نه دی مګر د څاروي جزء خو دی، نو مبالغةً داسې ګڼله شوې ده لکه چې وینه هم یو څاروی وي او په ﴿ بَهِيمَةُ ٱلْأَنْعَٰمِ ﴾ کښې شامل وي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۸ـ که څوک وایي چې: همدغه مطلب خو په ﴿ أُحِلَّتْ لَكُمُ ٱلْأَنْعَٰمُ ﴾ سره هم ترلاسه کېده نو په دې کښې څه حکمت دی چې بدون د اضافت څخه نازل نه شو لکه چې په بل ځای کښې بدون د اضافت څخه نازل شوی دی، چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَأُحِلَّتْ لَكُمُ ٱلْأَنْعَٰمُ ﴾ [الحج: ۳۰] یعني: او تاسو ته انعام (څلور ډوله څاروي) حلال کړی شوي دي.

مونږ وایو چې: ځینې علماء کرام د همدې اعتراض څخه تېښتبدلي او لاندې غیر متبادرو جوابونو ته یې لاس اچولی دی:

الف: دلته د ﴿ بَهِيمَةُ ﴾ څخه جنین مراد دی، په جنین باندې د ﴿ بَهِيمَةُ ﴾ اطلاق ډېر په ځای دی چې هر چا ته مبهم دی او دا ځکه چې په ما في الأرحام پاندې یوازې الله ﷻ پوهېږي او بس. یعني تاسو ته د څارویو د ګېډو بچیان حلال کړی شوي دي(۲)، البته کله چې د هغو مورګانې ذبحه کړئ او مستقلې ذبحې ته ضرورت نشته.

ب: دلته د ﴿ بَهِيمَةُ ﴾ څخه سارانې څاروي مطلب دي او "الأنعام" ته د تشبیه دپاره مضافه شوې ده.

(۱) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۲ ص۸۹
(۲) التفسیر الکبیر ج۱۱ ص۱۲۵

يعنې تاسو ته هغه څاروي حلال کړی شوي دي چې هغه د کورنیو څارویو غوندې وابنه خوري او د کېډې څخه د میده کولو دپاره وابنه راپورته کوي. یا په بل عبارت: چې شخوند ماتوي لکه هوسۍ، غرڅه او داسې نور[1]

په همدې جواب باندې د ﴿غَيْرَ مُحِلِّي ٱلصَّيْدِ وَأَنتُمْ حُرُمٌ﴾ جمله دلالت کوي، چې تاسو ته سارانې څاروي حلال کړی شوي دي چې ښکار یې کړئ او غوښه یې وخورئ مګر د احرام په حال کښې به نه ښکار کوئ او نه به یې غوښه حلاله ګڼئ.

موږ ته ذکر شوي دواړه جوابونه د لاندې وجوهو د کبله په زړه پورې ونه برېښېده:

اول: دغه دواړه جوابونه متبادر نه دي او په تفسیر کښې باید حتی الامکان غیر متبادره معنی وانخستلی شي.

دوهم: مفسرین کرام وایي[2]، لکه چې موږ وړاندې ذکره کړه، چې راتلونکې دریم آیت د مستثنی ﴿مَا يُتْلَىٰ﴾ دپاره بیان او تفسیر دی، نو د دې څخه لازمېږي چې د دریم ایت ټول اجناس په ﴿بَهِيمَةُ ٱلْأَنْعَٰمِ﴾ کښې شامل وي او په ﴿إِلَّا مَا يُتْلَىٰ﴾ سره ترې ویستلي شوي وي، حال دا چې هرڅوک پوهېږي چې هلته ذکر شوي اجناس نه ټول په جنین کښې داخلېدلی شي او نه ټول په سارانې څاروي کښې شمولیت موندلی شي.

دریم: دلته خو د جاهلیت د زمانې جاهلي دستور د منځه وړل مطلب دي چې خلکو به د بوتانو په نامه باندې د خینو څارویو څخه استفاده په ځانونو باندې حرامولو او پوره خرګنده ده چې دغه انحرافي دستور نه په جنین کښې رواج وه او نه په سارانې څاروي کښې. لکه چې پوره بیان یې ک همدې سورت په یو سلو دریم [۱۰۳] ایت کښې راروان دی.

څلورم: علاوه پر دې که بالفرض د ﴿بَهِيمَةُ ٱلْأَنْعَٰمِ﴾ څخه سارانې څاروي مطلب وی نو په کار وه چې د ﴿غَيْرَ مُحِلِّي ٱلصَّيْدِ﴾ په عوض (غَيْرَ مُحِلِّيهِ) په ضمیر سره نازل شوی وی. څکه چې دوهم ځل ذکر کول په ضمیر سره کېږي، نه په اسم ظاهر سره.

نو ښه دا ده چې د ذکر شوي اعتراض دپاره لاندې جوابونه وکړی شي:

ج: دلته اضافت د تاکید دپاره دی. لکه چې په "عین الشيء" او "نفس الشيء" کښې اضافت د تاکید معنی ورکوي

د څه لرې نه ده چې د ﴿بَهِيمَةُ﴾ کلمې په زیادت کښې دې ته اشاره وي چې څاروي خو ستاسو دپاره پیدا کړی شوي دي، دوی خو بهائم دي، خطاب ورته متوجه نه دی، ستاسو غوندې نطق نه شي کولی: نو تاسو ته په کار دي چې د الله ﷻ د هدایت سره سمه ترې استفاده وکړئ او په ځانونو باندې یې حرام ونه ګرځوئ.

---

[1] زاد المسیر ج۲ ص۲۳۱

[2] اضواء البیان ج۲ ص۳، البحر المحیط ج۳ ص۱۵۹

يوه عجيبه قيصه

۹ـ يوه ورځې د فيلسوف (الکندي) ملګرو ده ته وويلې چې لږ څه وليکه چې مونږ پرې د قرآن کريم مقابله وکړی شو. نو نوموړي د همدې مطلب د لاس ته ور وړلو دپاره د مجالسو څخه غائب (ګوښه) شو او خپل ځان ته يې کافي فرصت ورکړ.

مګر د برې ورځې وروسته د فراغت ځای څخه بهر شو او اقرار يې وکړ چې: "وَاللهِ مَا أَقْدِرُ عَلَيهِ وَلَا يُطِيقُ هَذَا أَحَد"[۱] په الله ﷻ مې دې سوګند وي چې وسه مې پرې ونه شوه او په دې باندې به د هيچا وسه ونه شي، دا ځکه چې ما قرآن کريم ببرته کړ ګورم چې د المائده سورت په اولني يوه ايت کښې يې دومره مطالب راغونډ کړي دي چې بل څوک به يې په ډېرو جلدونو کښې راغونډ نه کړی شي.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُحِلُّواْ شَعَٰٓئِرَ ٱللَّهِ وَلَا ٱلشَّهۡرَ ٱلۡحَرَامَ وَلَا ٱلۡهَدۡيَ وَلَا ٱلۡقَلَٰٓئِدَ وَلَآ ءَآمِّينَ ٱلۡبَيۡتَ ٱلۡحَرَامَ يَبۡتَغُونَ فَضۡلٗا مِّن رَّبِّهِمۡ وَرِضۡوَٰنٗاۚ وَإِذَا حَلَلۡتُمۡ فَٱصۡطَادُواْۚ وَلَا يَجۡرِمَنَّكُمۡ شَنَـَٔانُ قَوۡمٍ أَن صَدُّوكُمۡ عَنِ ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِ أَن تَعۡتَدُواْۘ وَتَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡبِرِّ وَٱلتَّقۡوَىٰۖ وَلَا تَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡعُدۡوَٰنِۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۖ إِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ۝٢ ﴾

[۲] ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی! تاسو د الله ﷻ (د عزت) نښې مه پرانېزئ (سپکاوی يې مه کوئ) او نه د محترمې مياشتې او نه د قربانۍ د څارويو او نه د قربانيو د غاړګيو او نه بيت الله لره د قصد کوونکو (زيارت کوونکو)، چې دوی د خپل رب ﷻ څخه فضل (حلال مال) غواړي او (هم د ده ﷻ) رضايت (غواړي).

او کله چې تاسو احرام پرانېزئ نو تاسو ښکار وکړئ (درته اجازه ده اما د ذکرو شوو شيانو پرانستل درته په هيڅ حالت کښې جواز نه لري).

او په تاسو باندې دې د يو قوم سره دښمني د دې کبله چې تاسو يې د مسجد الحرام څخه منعه کړي وئ ددې باعثه نه شي چې تجاوز ورباندې وکړئ (او هغوی د مسجد حرام څخه منعه کړئ) او تاسو يو تربله په نيکۍ او پرهېزګارۍ باندې مدد وکړئ، او په ګناه او ظلم باندې يو تربله کومک مه کوئ. او د الله ﷻ څخه ودار شئ، يقيناً الله ﷻ سخت عذاب ورکوونکی دی.

---

(۱) المحرر الوجيز ج۵ ص۱۰

ارتباط

په وړاندې ایت شریف کښې الله ﷻ اشاره کړې وه چې د حج د شعائرو احترام وکړئ او د سپکاوي څخه بې خانونه بچ وساتئ؛ په دې ایت کښې د ځینو هغو شعائرو نومونه اخستل شوي دي چې د سپکاوي احتمال بې زیات وه.

علاوه پر دې هلته محرم سړي ته ښکار کول حرام ښودلی شوي وه او دلته د همدغه تحریم انتهاء بیانه شوې ده چې باید تر احرام پرانستلو پورې وي.

د مطلب خلاصه

یعني اې مومنانو! په تاسو باندې بوازې د احرام په حالت کښې د ښکار کول نه دي حرام کړې شوي بلکې په تاسو باندې د ټولو شعائر الله احترام واجب دی چې سپکاوی به بې نه کوئ او په درنه سترګه به ورته ګورئ نو د همدغه هدایت په مطابق باید لاندې لارښوونې په نظر کښې ونیسئ:

۱ـ د ځلورو معززو میاشتو څخه د یوې میاشتې هم بې احترامي مه کوئ چې یا پکښې په چا باندې تعرض وکړئ او یا پکښې وښې توبې کړئ، البته که بل څوک درباندې تعرض وکړي او تاسو خپلې دفاع ته مجبور شئ نو هغه بېله خبره ده.

څلور محترمې میاشتې دا دي ذو القعده، ذو الحجه، محرم، رجب.

۲ـ همدارنګه د هغو هدایاوو احترام هم وکړئ چې خلکو د بیت الله ﷻ شریف د درناوي دپاره مکې معظمې ته روانې کړې وي، برابره خبره ده چې اوښان وي او که غوایان او یا ګډې او اوزې؛ د تللو مخه بې مه نیسئ او لار بې مه بندوئ.

۳ـ خصوصاً د هغو څارویو چې د بیت الله شریف د احترام دپاره ببول کېږي، د غاړکیو احترام هم وکړئ چې د نښې دپاره بې ورته په غاړو کښې راځړولې وي ترڅو د لرې څخه وپېژاندلی شي چې دا عادي څاروي نه دي بلکې د حرم شریف هدایا او قرباني دي. یعنې د هدایاوو دومره زیات احترام وکړئ حتی چې په غاړکیو باندې بې هم غرض مه کوئ چې یا بې د غاړې څخه پرانېزئ او یا ترې څه برخه راپرې کړئ.

۴ـ د بیت الله زیارت کوونکي مه ازاروئ او بې حرمتي بې مه کوئ چې دوی د یو پلوه د خپل رب فضل غواړي (د حلال مال تجارت کوي)، او د بله پلوه د الله ﷻ رضامندي غواړي. یا حقیقتاً دوی په همدې هڅه کښې دي. که زیارت کوونکي مسلمانان وي؛ او یا په خپل خیال کښې د الله ﷻ د رضاء په حاصلولو کښې تاند وهي، که بالفرض هغوی کافران وي.

په هر تقدیر تاسو ته مناسبه نه ده چې د دوی په لار کښې خنډ واقع شئ او یا بې سپکاوی وکړئ.

۵ـ ذکر شوي شعائر الله د ښکار کولو په شان نه دي چې صرف په احرام یا حرم شریف کښې په تاسو باندې محترم ګرځولی شوي دي، تاسو ته په کار دي چې هم د احرام او هم د بې احرامۍ په حالت کښې او بالآخره هم په حرم شریف او هم په غیر د حرم شریف څخه د هغو احترام وکړئ.

۶_ حتی تاسو د شعائر الله احترام په هغه وخت کښې هم وکړئ چې تاسو د خپلو دښمنانو سره مخامخ شئ، هغه دښمنان چې ستاسو دښمني ورسره بالکل څرګنده وي او د دښمنی پر هم په هغوی باندې داسې پرېوتلې وي چې څه وخت يې تاسو د حرم شريف څخه منعه کړي ياست او ستاسو د عمرې مخه يې نيولې وي.

نو په دغه وخت کښې هم تاسو د شعائر الله سپکاوی مه کوئ، انتقام ترې مه اخلئ او د شرعي حد څخه تجاوز مه کوئ. د شعائر الله سپکاوی د شرعي حد څخه تجاوز دی.

۷_ ای مؤمنانو! برسېره پر دې چې د شعائر الله په احترام باندې مکلف ياست، په دې باندې هم مکلف ياست چې د بيت الله زيارت کوونکو سره کومک وکړئ او که په لار کښې يې څه حنډ واقع شوی وي د هغه په لرې کولو کښې ورسره مرسته وکړئ. او دا ځکه چې ستاسو دائمي وظيفه دا ده چې په نيکۍ او ديندارۍ کښې د هر چا ملاتړ شئ.

۸_ بالفرض که د مو د وسې ونه شي چې په نيکۍ او ديندارۍ کښې تعاون وکړئ، نو لږ تر لږه دومره خو وکړئ چې په ګناه او تجاوز کښې تعاون مه کوئ، نو که د ذکر شوو شعائر الله په توهين کښې بل څوک تاند وهي، تاسو ورسره په توهين کښې همکاري مه کوئ بلکې د توهين څخه يې لاس ونيسئ او سپکاوي ته يې مه پرېږدئ.

۹_ د الله ﷻ په ټولو هدايتونو کښې صرف د همده ﷻ څخه وډار شئ، که د بل چا زور درباندې بر نه وي نو الله ﷻ خو په هر چا باندې زورور دی او عذاب يې ډېر سخت او کلک دی چې هيڅوک ترې نه شي تښتېدلی.

توضيحات

۱_ د ﴿لَا تُحِلُّوا﴾ جمله اصلاً د "حَلّ" څخه اخستله شوې ده، "حل" د ګنډې (غوټې) پرانستلو ته وايي چې په مقابل کښې يې ګنډه کول (عقد) استعمالېږي. الله ﷻ د موسی ﷺ د خولې څخه حکايت کوي چې: ﴿وَٱحۡلُلۡ عُقۡدَةً مِّن لِّسَانِي﴾ [طه: ۲۷] او د ژبې څخه مې غوټه پرانېزې (چې په خبرو کښې نه نښلي).

په دې مقام کښې د شعائر الله پرانستل د سپکاوي او بې احترامۍ څخه عبارت دي. يعنې ای مؤمنانو! د شعائر الله ﷻ بې احترامي او سپکاوی مه کوئ، چې احترام يې د پښو لاندې کړئ.

۲_ که څه هم ځينو مفسرينو کرامو په دې مقام کښې د ﴿شَعَٰٓئِرَ ٱللَّهِ﴾ د کلمې اوه ډوله تفسيرونه کړي دي[۱]، مګر موږ ته همغه تفسير ښه ښکاري کوم مو چې د [البقرة:۱۵۸] لاندې ذکر کړی دی: چې د اسلام تعبدي احکام عموماً او د حج او عمرې احکام خصوصاً د شعائر الله په نامه يادېږي.

---

(۱) زاد المسير ج۲ ص۲۳۲

یادونه

۳ـ مونږ د [البقرة: ۱۹٤] ایت لاندې د الله ﷻ په توفیق د محترمو میاشتو بنه بیان لیکلی دی او هم مو د [البقرة: ۲۱۷] ایت په توضیحاتو کښې دا واضحه کړې ده چې د محترمو میاشتو احترام باقي دی او که نسخه شوی دی؟ بیا لیکلو ته یې حاجت نه ګورو، هیله ده چې لوستونکي هلته یو ځل مراجعه وکړي.

قلائد څه معنی؟

۴ـ د ﴿ ٱلْقَلَٰٓئِدَ ﴾ کلمه د "قِلادَة" جمعه ده، "قلادة" غاړکی ته وایي چې د مزو او یا د بل شي څخه جوړه کړی شوې وي او په غاړه کښې اچولی شوې وي[1].

سوال جواب

۵ـ که څوک وایي چې: په دې مقام کښې خو د ﴿ ٱلْقَلَٰٓئِدَ ﴾ د کلمې څخه د کنایې په توګه غاړکۍ لرونکي هدایا مطلب دي، یعنې د کعبې شریفې د هدایاوو د غاړکیو بې احترامي مه کوئ، پاتې خو پخپله هدایا. نو پوښتنه دا ده چې هدایا خو یو ځل مطلقًا ذکرې دې: ﴿ وَلَا ٱلْهَدْىَ ﴾، چې بې غاړکیو والا وو ته هم شاملېږي، نو په دوهم ذکر کښې یې څه حکمت دی؟

مونږ وایو چې: په هغه وخت کښې غاړکیو لاندې ډولونه درلوده[2].

الف: هغه غاړکۍ چې د کعبې شریفې هدایاوو (قربانیو) ته به وریه غاړه کولی شوې ترڅو خلک پوه شي چې دغه څاروي د هدیې په توګه روان کړی شوي دي.

ب: ځینو خلکو به د کېږو مېږو څخه داسې غاړکۍ جوړوله چې د هغه وخت خلکو به پېژانده او په خپلو غاړو کښې به یې اچوله ترڅو خلک پوه شي چې دوی کعبې شریفې ته روان دي.

ج: په ځینو وختونو کښې به د هدایاوو څخه په غیر نورو څارویو ته همدغسې غاړکۍ وریه غاړه کولی شوې ترڅو څرګنده شي چې دا د کعبې شریفې کاروان دی.

د: د غاړکیو دود او دستور د کعبې شریفې څخه د بېرته راستنېدلو په وخت کښې هم رواج وه ترڅو داره ماران پوه شي چې دا کاروان د کعبې شریفې څخه راستون شوی دی.

البته دغسې نښو او علامو ته په هغه وخت کښې د هر ضرورت وه چې د محترمو میاشتو څخه په غیر په نورو میاشتو کښې به سفر صورت ونیوه.

لنډه دا چې الله ﷻ د ﴿ ٱلْقَلَٰٓئِدَ ﴾ کلمه ددې دپاره نازله کړه ترڅو ذکر شوي ټول صورتونه پکښې شامل شي او د یوه صورت هم بې احترامي ونه کړی شي.

---

(۱) مفردات الراغب ص٤٢٧

(۲) زاد المسیر ج۲ ص۲۳۳ : تفسیر الطبري ج٤ ص٥٥

"آمین البیت الحرام" څه معنی؟

۶ـ د ﴿ ءَآمِّينَ ﴾ کلمه د "امّ" څخه اخستله شوې ده او "امّ" قصد ته وايي. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: تاسو د هغو خلکو سپکاوی مه کوئ چې هغوی بيت الله شريف ته د ورتللو قصد کړی وي او هلته د حج يا عمرې دپاره ورروان يا راروان وي[١].

پاتې شوه دا خبره چې دلته د قصد کوونکو (زيارت کوونکو) څخه څوک مطلب دي، نو په دې کښې علماء کرامو په لاندې ډول سره توجيهات کړي دي:

الف: ځينې وايي چې دلته مسلمانان زيارت کوونکي مراد دي ځکه چې الله ﷻ د دوی په صفاتو کښې فرمايي: ﴿ يَبۡتَغُونَ فَضۡلاً مِّن رَّبِّهِمۡ وَرِضۡوَٰنًا ﴾ يعنې: دوی د الله ﷻ فضل (حلال مال) او د ده ﷻ رضايت غواړي؛ حال دا چې د الله ﷻ رضايت خو کافران مشرکان نه غواړي که نه نو ايمان به يې راوړی وی[٢].

په دې توجيه کښې ترې بايد هغه مسلمانان (مؤمنان) مراد کړی شي کوم چې د حديبيې د سولې په وخت کښې مشرکان وه او د صحابه وو کرامو ﷺ د عمرې کولو په وړاندې خنډ واقع شوي او بيا وروسته په ايمان باندې مشرف شوي وه.

که بالفرض دغه جديد الايمان مسلمانان اراده نه کړی شي نو ذکره شوې توجيه به د ﴿ أَن صَدُّوكُمۡ عَنِ ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِ ﴾ د کلماتو سره مناقضه واقع شي. چې دغه کار خو مسلمانانو نه وه کړی بلکې مشرکانو کړی وه.

ب: ځينې وايي چې دلته مشرکان زيارت کوونکي مراد دي، او مشرکان هم په خپل ګومان سره د الله ﷻ د رضايت په حاصلولو کښې تاند وهي، اګر که لاره يې خطا کړې ده[٣].

د دې توجيه مطلب دا دی چې تاسو مشرکان زيارت کوونکي د انتقام اخستلو په بنياد د زيارت کولو څخه مه منع کوئ چې په حديبيه کښې يې تاسو د زيارت کولو څخه منعه کړي وئ.

که بالفرض دغه تاويل ورسره ضميمه نه کړی شي نو ذکره شوې توجيه صحت نه شي موندلی. او دا ځکه چې الله ﷻ د مشرکانو په هکله فرمايلي دي چې: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّمَا ٱلۡمُشۡرِكُونَ نَجَسٞ فَلَا يَقۡرَبُواْ ٱلۡمَسۡجِدَ ٱلۡحَرَامَ بَعۡدَ عَامِهِمۡ هَٰذَا ﴾ [التوبة: ٢٨] يعنې: ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی! يقيناً مشرکان پليتان دي نو د خپل دغه سږني کال څخه وروسته دې المسجد الحرام ته نه نژدې کېږي (تاسو يې مه پرېږدئ چې ورنژدې شي، مخه يې ونيسئ)؛ نو په دې مقام کښې به د مشرکانو د زيارت مخه نيول د انتقام اخستلو په موخه ممنوع ګرځول شوې وي، نه د دې کبله چې هغوی پليتان دي. نو د دواړو ايتونو مطالب سره منافات نه لري.

---

(١) مفردات الراغب ص ٢٠
(٢) تفسير ابي السعود ج٣ ص۴
(٣) تفسير المراغي ج۶ ص۴۵

ج: ځینې وایي چې دلته خاص کافر (شُرَیح) او د ده ملګري مطلب دي چې د دوی مخه مه بندوئ. د "شریح" قیصه داسې وه چې:

یوه ورځې نوموړی نبي کریم ﷺ ته ددې دپاره ورغی چې ایمان راوړي، د څه جروبحث څخه وروسته یې د ایمان راوړل د خپلو ملګرو د مشورې پورې تړال کړه او د مدینې منورې څخه یې حرکت وکړ، خو په لاره کښې یې د صحابه وو کرامو څه مالونه لوټ کړه او د خانه سره یې بوتلل، صحابه وو کرامو ﷺ وریسې پلټنه وکړه خو لاس ته ورنغی.

بل کال چې نبي کریم ﷺ د عُمرې قضایې راوړه نو نوموړي شُرَیح هم د کعبې شریفې د زیارت په نیت ورروان شوی وه چې ښه ډېر تجارتي مالونه ورسره وه او ښه ګڼ شمېر ملګري یې هم درلوده. کله چې د صحابه وو کرامو د نظر لاندې راغی نو قصد یې وکړ ترڅو د دوی مخه ونیسي: او اقلاً خپل مالونه خو ترې بېرته واخلي، مګر نبي کریم ﷺ اجازه ورنه کړه او ذکر شوی ایت شریف نازل شو[1].

نو په دې تفسیر سره به ـ والله أعلمـ د مخې د نیولو وجه ﴿أَن صَدُّوكُمْ عَنِ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ﴾ د مثال په توګه ذکره شوې وي. یعنې د زیارت کوونکو مخه مه بندوئ که څه هم یا یې په یو وخت کښې ستاسو مخه بنده کړې وي، یا یې ستاسو مالونه لوټ کړي وي او بالآخره یا یې په بل ډول سره زوروللي یاست، مګر د الله ﷻ هدایت ته سترګې په لار اوسئ: چې هر ډول هدایت یې درته وکړي په هماغه باندې تګ وکړئ.

تبصره

۷ـ مونږ ته دا بهتره ښکاري چې په ﴿ءَآمِّينَ ٱلْبَيْتَ ٱلْحَرَامَ﴾ کښې مطلق زیارت کوونکي مراد شي، برابره خبره ده چې مشرکان وي او که مسلمانان: ځکه چې د تخصیص دپاره هیڅ وجه په نظر رانغله.

یادونه

۸ـ په لاندې درېوو شیانو کښې الله ﷻ د ښکو کار سړي او بد کار سړي فرق نه دی کړی او د دواړو په باره کښې یې په عمل باندې امر کړی دی:

الف: باید په امانت کښې د هیچا سره خیانت ونه کړی شي. نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «أَدِّ الْأَمَانَةَ إِلَى مَنْ ائْتَمَنَكَ وَلَا تَخُنْ مَنْ خَانَكَ»[2] یعنې: هغه چا ته خپل امانت ورکړه چې تاته یې امانت اېښی وي او د هغه چا سره خیانت مه کوه چې ستا سره یې خیانت کړی وي.

ب: باید د هر چا سره سړی په عقد (عهد) باندې ودرېږي. لکه د دې سورت په لومړني ایت کښې چې په وفا بالعقود باندې امر شوی دی.

ج: په تقوی او ښکو کارونو کښې تعاون کول او د ګناه او تجاوزي کارونو مخه نیول او یا اقلاً عدم تعاون کول. لکه چې همدا ایت چې، اوس د بحث لاندې دی، ورباندې دلالت کوي.

---

(۱) تفسیر البغوي ج۲ ص۶؛ تفسیر القرطبي ج۶ ص۴۳
(۲) سنن ابي داؤد ج۲ ص۱۴۲

﴿ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ ٱلْمَيْتَةُ وَٱلدَّمُ وَلَحْمُ ٱلْخِنزِيرِ وَمَآ أُهِلَّ لِغَيْرِ ٱللَّهِ بِهِۦ وَٱلْمُنْخَنِقَةُ وَٱلْمَوْقُوذَةُ وَٱلْمُتَرَدِّيَةُ وَٱلنَّطِيحَةُ وَمَآ أَكَلَ ٱلسَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى ٱلنُّصُبِ وَأَن تَسْتَقْسِمُوا۟ بِٱلْأَزْلَٰمِ ۚ ذَٰلِكُمْ فِسْقٌ ۗ ٱلْيَوْمَ يَئِسَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَٱخْشَوْنِ ۚ ٱلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى وَرَضِيتُ لَكُمُ ٱلْإِسْلَٰمَ دِينًا ۚ فَمَنِ ٱضْطُرَّ فِى مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِّإِثْمٍ ۙ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣﴾ ﴾

[۳] (ای مؤمنانو!) په تاسو باندې مرداره حرامه کړی شوې ده، او وينه هم، او د خنزير غوښه هم، او هغه څاروی هم چې (د ذبحې په وخت کښې) ورباندې د الله ﷻ د نامه څخه په غير (د بل چا يا بل شي) د نامه اواز پورته کړی شوی وي، او زندۍ شوی څاروی هم، او موقوذه (چې په داسې شي باندې وژلی شوی وي چې وينه بهوونکی نه وي) هم، او ښکته غورزولی شوی هم، او په ښکرو باندې وژلی شوی هم، او هغه څاروی هم چې درنده (ترې) څه خوړلي وي مګر هغه چې تاسو (په مشروعه طريقه باندې) ذبحه کړی وي، او هغه څاروی هم چې په بوتانو باندې ذبحه کړی شوی وي، او دا خبره هم چې د خپلو برخو پېژندل په غشو باندې وکړئ.

دغه (ذکر شوي) ټول شيان فسق دي (د الله ﷻ د اطاعت څخه وتل دي خانونه ترې بچ وساتئ).

نن ورځ هغه کسان چې کافر شوي دي ستاسو د دين څخه مايوسه (نااُميده) شوي دي (چې د منځه به يې يوسي)، نو د دوی څخه مه ډارېږئ او زما څخه ودار شئ.

نن ورځ مې ستاسو دپاره دين کامل (پوره) کړ او خپل نعمت مې درباندې تمام کړ، او اسلام مې ستاسو دپاره د دين په حيث غوره کړ.

نو هغه څوک چې د لوږې په حالت کښې مضطر (مجبور) شي په داسې حال چې ګناه ته ميلان کوونکی نه وي، نو (په هغه باندې د ذکرو شوو محرماتو په خوراک سره نيونه نشته، ځکه چې الله ﷻ بښونکی (او) مهربان دی.

ارتباط

په وړاندې ايتونو کښې الله ﷻ په عقدونو باندې د وفا کولو څخه وروسته مونږ ته په يوې استثناء سره د څارويو د تحليل خبر رانازل کړ او هم يې د احرام په حالت کښې د ښکار کولو څخه منعه کړو او د احرام په مناسبت باندې يې د حرم شريف مربوطه څه نور حکمونه راته واضحه کړه.

نو په دې ايت کښې يې د ذکرې شوې مجملې استثناء تفصيل رانازل کړی دی، چې خلاصه يې لاندې لوستلی شئ:

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې ای مؤمنانو! اوس د دې خبرې وخت رارسېدلی دی چې په تاسو باندې د ﴿ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ ﴾ تفصیل درنازل کړو، هغه دا چې:

الف: په تاسو باندې مرداره (چې بدون د ذبحې څخه کوم څاروی مړ شي) حرامه کړی شوې ده.

ب: همدارنګه د رګونو وينه هم درباندې حرامه ده چې بهېدونکې وي او د مسفوحې وینې په نامه یادېږي.

ج: د خنزیر غوښه او هم د ده وازده او اجزاء درباندې حرام دي.

د: هغه څاروي هم درته حلال نه دی چې د ذبحې په وخت کښې پرې د الله ﷻ د نامه څخه په غیر د بل چا نوم یاد شوی وي، لکه بوت او یا بل شی.

هـ: د هغه څاروي غوښه هم حرامه ده کوم چې په زندۍ سره وژل شوی وي، چې یا د ښکاري په لومه کښې مړ او یا یې مرۍ خپه کړی شي.

و: د هغه څاروي غوښه هم حلاله نه ده چې په وهلو سره وژل شوی وي او یا پر داسې آلې ښکار کړی شي چې زخمي کول نه کوي، لکه پوېک او داسې نور.

ز: د کمره یا لوړ ځای څخه په رالوېدلو سره وژل شوی څاروی هم درباندې حرام دی.

ح: د ښکرورو څارویو په جنګ کښې چې کوم یو مړ شي هم غوښه یې حرامېږي.

ط: کوم یو څاروی چې د لیوه یا بل درنده په داړلو سره مړ شي هم غوښه یې حلاله نه ده.

ذکر شوي وروستني پنځه ډوله حرام کړی شوي څاروي په یوه شرط سره حلالېږي چې د مړه کېدلو څخه وړاندې تاسو هغه ذبحه کړئ او د الله ﷻ نوم ورباندې واخلئ؛ نو په دغه صورت کښې د کمره څخه لوېدل او یا نور قاتله کارونه حراموونکي نه ګڼل کېږي.

ي: د هغه څاروي غوښه هم حرامه ده چې په نصبو باندې ذبحه کړی شوی وي، که څه هم د الله ﷻ نوم ورباندې واخستلی شي؛ نصب هغه نېغې نېغې ډبرې دي چې مشرکانو ورته د بوتانو په نظر کتل او د کعبې شریفې په شاوخوا کښې ودرولې شوې وې.

یا: او دا خبره هم جائزه نه ده چې د ذبحه کړی شوي څاروي غوښه د قمار بازانو په غشو باندې ووېشئ، او یا د فالګرو په غشو باندې فال ونیسئ او یا پرې فیصلې وکړئ.

۲ـ ذکر شوي ټول حرام کړی شوي څاروي د فسق څخه په غیر بل شی نه دی او الله ﷻ غواړي چې تاسو د فاسق کېدلو د نامه څخه په څنګ وساتي.

که څه هم د ذکر شوو څارویو د غوښې خوراک په مشرکانو کښې رواج دی او کله چې تاسو ورته د هغو د تحریم حکم بیان کړئ نو ډېره سخته ته بهورباندې تمامه شي او کینه او عداوت به یې درسره څو چنده اضافه شي، مګر باید چې تاسو پرې هیڅ فکرمند نه شئ؛ ځکه چې نن ورځ تاسو په

هغوی باندې برلاسي یاست او د هغوی زور مات شوی دی. هغوی د دې خبرې څخه نااميده دي چې ستاسو دین به د منځه یوسي او بیا به بوت پرستي رواج شي او د مردارو په خوراک به پیل وکړي شي.

نو تاسو ته په کار دي چې صرف زما څخه وډار شئ او د هغوی څخه ونه ډار شئ او په جرئت سره زما د احکامو دعوت جاري وساتئ او پخپله يې پرې هم عمل وکړئ.

۳ـ نن ورځ مو ستاسو دپاره دین کامل کړی دی؛ چې د قیامت د ورځې پورې د ټولو حوادثو او مسائلو فیصلې او قوانین مو پکښې ځای په ځای کړي دي او هم مو د نبي کریم ﷺ په مبارکه خوله درته بیان کړي دي (تاسو نن ورځ نه د شرقیانو قانون ته اړ یاست او نه د غربیانو قانون ته، بلکې دوی به ستاسو څخه په غیر مستقیمه توګه استفاده کوي او خوله به پرې پټوي).

نو د همدې کبله مونږ په تاسو باندې نن ورځ خپل نعمت تمام کړ او څه چې تاسو ورته ضرورت درلوده هغه مو درنازل کړه، البته چې دا دنیاوي نعمتونه دي، اما اخروي نعمتونه به په جنتونو کښې درباندې په کامله توګه درپېرزو کړو چې هلته د رسېدلو لاره يې همدا یکې یوه ده چې اسلام دی، زه ستاسو څخه فقط په همدې لارې باندې راضي کېږم او بس.

۴ـ ای مؤمنانو! دا خبره درسره په ذکرو شوو محرماتو کښې په یاد ولرئ چې ستاسو ناچارې او مجبوریت مو پکښې د نظره نه دی غورزولی، نو هرڅوک چې د لوږې د کبله مجبور شي چې د ذکرو شوو محرماتو خاروېو څخه په کوم یوه باندې خپل مجبوریت لرې کړي، څه باک يې نشته، په دې شرط چې تاسو د ګناه طرف ته میلان نه وی کړی چې یا یې د مجبوریت څخه په غیر وخورئ او یا د مجبوریت د پورته کولو څخه اضافه استفاده وکړئ.

هو! که تاسو د ذکر شوي شرط په اندازه کښې خطا شئ چې خپل مجبوریت پوره تشخیص نه کړی شئ او یا په اندازه کښې سهوه شئ چې کومه یوه لمړۍ د مجبوریت څخه اضافه وخورئ نو په دې باندې مو هم الله ﷻ نه نیسي او دا ځکه چې الله ﷻ هم بښونکی دی، د دغه تجاوز څخه به درتېر شي، او مهربان دی چې د ضرورت په وخت کښې يې تاسو ته محرمات خاروي هم حلال ګرځولي دي.

توضیحات

۱ـ د [البقرة:۱۷۳] ایت لاندې د ذکرو شوو محرماتو څخه د لومړنیو څلورو (مردارې، وینې، د خنزیر د غوښې، د هغې مذبوحې چې د الله ﷻ د نامه څخه په غیر د بل چا په نامه ذبحه شوې وي) په باره کښې پوره بیان تېر شوی دی، بیا لیکلو ته يې اړتیا نه ګورو.

د څو لغاتو معناوې

۲ـ د لاندې څو لغاتو معناوې ولولئ:

الف: ﴿ ٱلْمُنْخَنِقَةُ ﴾ هغه خاروي یا ساکښ ته ویل کېږي چې په ساېندۍ سره ووژل شي، برابره

خبره ده چې دا کار قصدي وي لکه چې د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چې د جاهلیت په زمانه کښې دا هم رواج وه چې څاروي به يې سابندي کول او بيا به يې خوارﻩ[1]. ترڅو ـ د هغوی په نزد ـ د څاروي عمده برخه يعنې وینه ضائع نشي؛ او یا ذکر شوې سابندي په طبعي توګه منځ ته راشي لکه چې د کوم يو ښکاري په دام کښې ساکښ د مرۍ څخه ونښلي او مړ شي.

ب: ﴿الْمَوْقُوذَةُ﴾ دا د هغه څاروي یا ساکښ نوم دی چې په داسې آله باندې ووژل شي چې زخمي کوونکې (وینه بهوونکې) نه وي لکه پوپک، لکړه، ډبره، د تبره څټ، څټک او داسې نور.

د قتاده رحمه الله څخه روايت دی چې د جاهلیت په زمانه کښې د موقوذې خوراک هم رواج وه چې څاروي به يې مثلاً په کوتک باندې وژل او بيا به يې خوړل[2].

"مَوْقُوذَة" په یوه حدیث کښې ډېره ښه تفسیره شوې ده چې یوه ورځې عدي بن حاتم رضي الله عنه د نبي کريم ﷺ څخه د معراض[3] په باره کښې پوښتنه وکړه چې په معراض باندې ښکار شوی ساکښ حلال دی او که څنګه؟ نو نبي کريم ﷺ ورته وفرمايل چې: «إِذَا أَصَابَ بِحَدِّهِ فَكُلْ وَإِذَا أَصَابَ بِعَرْضِهِ فَقَتَلَ فَلَا تَأْكُلْ فَإِنَّهُ وَقِيذٌ»[4] یعنې: په کوم وخت کښې چې معراض په خپلو تېرو باندې ساکښ ته ور ورسېده نو هغه خوره، او په کوم وخت کښې چې په خپلو پلنو باندې وروړسېده او ویې واژه نو هغه مه خوره ځکه چې یقیناً دا وقيذ دی. یعنې په "الْمَوْقُوذَة" کښې شامل دی.

ج: ﴿الْمُتَرَدِّيَةُ﴾ هغه څاروي یا ساکښ ته ویل کېږي چې د لوړ ځای څخه ژور ځای ته یا وغورځېږي او یا وروغورزولی شي لکه چې د کمره د سر څخه ښکته خطا شي او یا په څا کښې ولوېږي او مړ شي، د جاهلیت په زمانه کښې به دغه ډول څاروي هم خوړل کېده.

د: ﴿النَّطِيحَةُ﴾ هغه څاروي ته وايي چې د بل ښکرور څاروي په ډغرو باندې مړ شي، برابره خبره ده چې پخپله بې ښکرو وي او یا ښکرور وي؛ خو په جنګ کښې ووژلی شي.

هـ: د ﴿مَا ذَكَّيْتُمْ﴾ جمله اصلاً د "ذ، ک، و" یعنې د "ذکاة" څخه اخستله شوې ده، "ذکاة" د اور بلېدلو او رڼا کولو ته وايي[5]. ذکاوت (د فکر تیزي) هم د همدغې مادې څخه ده، خلک وايي چې د فلاني په خوله کښې اور دی یعنې مشکل مسائل ډېر ژر حل کوي.

هو! کله چې ذکر شوي اصلي حروف (ذ، ک، و) د تفعیل د باب لاندې راشي نو بيا ترې د حرارت د منځه وړل او د اور مړ کول مرادېږي.

---

(1) تفسير القاسمي ج٦ ص٣٢

(2) المحرر الوجيز ج٥ ص٢٢

(3) معراض هغه غشي ته وايي چې دوه تېرې (تېرې) څوکې لري، او منځ يې پېړ وي. مګر په تېرو باندې نه ويشتل کېږي بلکې په پلنو باندې ويشتل کېږي

(4) صحيح البخاري ج١ ص٢٧٦

(5) مفردات الراغب ص١٨٣

د څارویو (ساکښو) ذبحه کولو ته ځکه تذکیه وایي چې غریزي (طبعي) حرارت پرې د منځه ځي او ذبحه کړی شوي څاروی یخ یخ مړ پرېوزي.

نو دلته یې د معنی حاصل داسې کېږي چې: څاروي او ساکښان تاسو ته یوازې په تذکیه (ذبحه) باندې حلال جورېږي چې د الله ﷻ نوم ورباندې یاد کړئ.

شرعي تذکیه (ذبحه)

۳_ په شرعي تذکیه (ذبحه) کښې لاندې شرطونه ضرور دي:

الف: ذبحه باید د ستوني څخه لاندې او د سینې څخه په ورپورته خای کښې واقع شي.

ب: باید په وینې بهونکې آلې سره وي، مثلاً په نوکانو باندې نه حلالېږي.

ج: باید ذبحه کوونکی یا مسلمان وي او یا اهل الکتاب.

د: باید د الله ﷻ نوم ورباندې یاد کړی شي.

که څوک د زیات تفصیل شوق لري نو اوږدو کتابونو ته د رجوع وکړي[1].

سوال جواب

۴_ که څوک وایي چې: ذکر شوي محرمات څاروي ﴿ ٱلْمُنْخَنِقَةُ وَٱلْمَوْقُوذَةُ ﴾ او داسې نور ټول په ﴿ ٱلْمَيْتَةُ ﴾ کښې شامل دي، نو په جدا- جدا ذکر کولو کښې یې څه حکمت دی؟

مونږ وایو: څرنګه چې د جاهلیت په زمانه کښې "الْمَيْتَة" صرف هغې مردارې ته ویل کېده چې هغه به په کوم مرض باندې مړه شوې وه او بس، او ذکر شوي محرمات څاروي ټول حلال ګڼل کېده[2]، نو ځکه الله ﷻ ورباندې صراحت وکړ ترڅو د جاهلیت رواج د منځه لاړ شي.

نصب څه معنی؟

۵_ د ﴿ ٱلنُّصُبِ ﴾ کلمه مفرده ده او جمعه یې "انصاب" راځي. او ځینې وایي چې جمعه ده او مفرد یې "نصاب" دی، لکه "کتب" او "کتاب"[3].

په هر تقدیر، "نُصُب" د هغو ډبرو څخه عبارت دی چې شمېر یې درې سوو او شپېتو ته رسېده او د جاهلیت په زمانه کښې د کعبې شریفې په شاوخوا کښې ودرولی شوې وې، په دغو ډبرو باندې به جاهلانو خپل څاروي ذبحه کول چې ترڅو به ذکرې شوې ډبرې په وینو باندې ککړې شوې. او بیا به یې د همدغو څارویو غوښې ورباندې ایښودې چې فقیران یې ترې واخلي. دوی دغه کار د الله ﷻ په نزد باندې د تقرب او نژدېکت ذریعه ګڼله او د خپلو بوتانو دپاره یې تعظیم ګاڼه[4].

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۳۰۶

(۲) تفسیر القرطبي ج۶ ص۴۹؛ المحرر الوجیز ج۵ ص۲۳؛ البحر المحیط ج۴ ص۱۷۲

(۳) تفسیر الکشاف ج۱ ص۶۰۳

(۴) المحرر الوجیز ج۵ ص۲۵

د "وثن"، "نصب" او "صنم" فرقونه

۶ـ اوثان او انصاب (وثن او نصب) سره څه فرق نه لري، دواړه هغه شي ته ویل کېږي چې د عبادت دپاره نبغ درولی شوی وي، خو دا پکښې شرط ده چې په خپل اصلي خلقت باندې پاتې وي لکه ډبرې او یا نور شیان چې په مصنوعي توګه ورباندې نقش او سنګار نه وي کړی شوی.

او صنم یا اصنام هغو مجسمو ته وايي چې انسانانو په نقش او ډول اوسنګار باندې جوړ کړی وي، برابره خبره ده چې د هر جنس څخه وي، لکه سره زر، سپین زر، ډبرې، ختې او داسې نور[1].

سوال جواب

۷ـ که څوک وايي چې: په بوتانو باندې ذبحه کول خو په ﴿ وَمَآ أُهِلَّ لِغَيْرِ ٱللَّهِ بِهِ ﴾ کښې شامل دي نو په جدا نزول کښې يې څه حکمت دی؟

مونږ وایو چې: دلته هغه څاروی مطلب دی چې د الله ﷻ نوم ورباندې اخستلی شوی وي[2] مګر په داسې مقام کښې ذبحه کړی شي چې هلته د بوتانو تعظیم رواج وي. لکه چې لاندې حدیث شریف يې ښه پوره تفسیروي:

ثابت بن الضحاک ﷛ وايي چې یوه سړي په ځان باندې نذر کړی وه چې په "بوانه" نومې ځای کښې یوه اوښه نحر (حلاله) کړي، نو د نبي کریم ﷺ څخه يې په دې باره کښې پوښتنه وکړه، نبي کریم ﷺ د جواب څخه وړاندې لاندې دوه پوښتنې وکړې:

الف: «هَلْ كَانَ فِيهَا وَثَنٌ مِنْ أَوْثَانِ الْجَاهِلِيَّةِ يُعْبَدُ؟» ایا هلته د جاهلیت د بوتانو څخه کوم یو بوت وه چې عبادت به يې کېده؟. صحابه وو کرامو ﷺ وویلې چې: نه.

ب: «هَلْ كَانَ فِيهَا عِيدٌ مِنْ أَعْيَادِهِمْ؟» ایا هلته د هغوی د مذهبي مېلو څخه کومه یوه مېله تېره شوې ده؟. نو دوی وویلې چې: نه.

نو بیا نبي کریم ﷺ نوموړي سړي ته اجازه ورکړه او ورته يې وویل چې: «أَوْفِ بِنَذْرِكَ فَإِنَّهُ لَا وَفَاءَ لِنَذْرٍ فِي مَعْصِيَةِ اللهِ»[3] یعنې: په نذر دې وفا وکړه (څکه مې ذکرې شوې پوښتنې وکړې) یقیناً شان دا دی چې د الله ﷻ څخه په نافرمانۍ کښې د نذر وفا بالکل نشته.

آزلام څه معنی؟

۸ـ د "أَزْلَام" کلمه د "زَلَم" ـلکه "جَمَل"ـ یا د "زُلَم" ـلکه "صُرَد"ـ جمعه ده[4]. "أَزْلَام" هغو غشو ته ویل کېږي چې پَرې او تېرې څوکې ونه لري یعنې د ښکار دپاره نوي جوړ شوی. نو نه پکښې د

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۳۱۰

(۲) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۱۱

(۳) سنن ابي داوٗد ج۲ ص۱۱۳

(۴) لسان العرب ج۱۲ ص۲۶۹؛ روح المعاني ج۶ ص۵۸

اوسپنې تېره څوکه وي چې ښکار زخمي کړي او نه پرې ولړې چې هدف ته پرې اصابت وکړي[١].

ذکر شوي غشي به د وېشتلو دپاره نه، بلکې د نورو اغراضو دپاره د لرګي څخه جوړېده، دغو غشو په عربي جاهلي ټولنه کښې په لاندې درې ډولو مجموعو باندې رواج درلود[٢]:

الف: د غشو يوه مجموعه درې غشي وه چې په يوه باندې به يې ليکلي وه چې "اِفْعَلْ" يعنې دا وکړه. او په بل به ليکلي وه چې "لا تَفْعَلْ" يعنې دا کار مه کوه. بالآخره په درېم غشي باندې هيڅ نه وه ليکل شوي.

کله به چې چا غوښتل چې د يوه کار په کولو يا نه کولو باندې د خپل ځان دپاره فيصله واخلي، نو ذکر شوي درېواړه غشي به يې په يوه خلته کښې سره ګډوډ کړه او بيا به يې خپل کار په زړه کښې ونيوه او يو غشی به يې رابهر کړ؛ نو د اول غشي په مقتضی به يې کار ته اقدام کاوه، او د دوهم غشي په صورت کښې به يې د کار څخه صرف نظر کاوه، اما د درېم غشي د بهر وتلو په صورت کښې به يې ذکره شوې عمليه بيا تکراروله ترڅو به يې چې -په خپل خيال- د "هو" يا "نه" جواب (په پټه خوله) ترلاسه کړ.

د غشو ذکره شوې مجموعه هر چا درلودلې شوه او هر چا ورباندې د خپل کار تګلاره ټاکلې شوه، حاجت نه وه چې يا کاهن ته لاړ شي او يا د کوم بوت په وړاندې ودرېږي.

ب: د غشو بله مجموعه اوه غشي وه چې په هر يوه باندې يوه- يوه خبره ليکلې شوې وه. دوی به په دغسې مجموعې باندې د خپلو قضاياوو فيصلې کولې، چې قضيه به يې شرحه کړه او بيا به يې د دغې مجموعې څخه، چې په يوه خلته يا پرده کښې به پټ وه، يو غشی رابهر کړ نو په غشي باندې به چې هر څه خبره ليکلې وه همغه به د دوی فيصله وه.

دغه مجموعه به د هر کاهن او هر حاکم سره وه او روزمره به خلک د فيصلو دپاره ورتلل او د څه شيريني د ورکولو څخه وروسته به يې ترې فيصلې اخستې.

مګر د دغې مجموعې اصلي مرکز د "هُبَل"، لکه "صُرَد"، بوت وه چې د مشرکانو په نزد د ټولو بوتانو څخه لوړ رتبه بوت وه، او د کعبې شريفې په داخل کښې يې موقعيت درلود.

ج: د غشو بله مجموعه لس غشي وه چې د قماربازۍ دپاره به ترې کار اخستل کېده چې مونږ د [البقرة: ٢١٩] لاندې ښه مشرح ليکلي دي.

که د "الْأَزْلَام" څخه همدغه درې ګوني مجموعه واخستله شي نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: ای مؤمنانو! په تاسو باندې حرامه کړی شوې ده چې د يو کار په کولو او يا نه کولو کښې خپله کړنلاره د غشو په درېګونې مجموعې سره وټاکئ؛

(١) تفسير المراغي ج۶ ص۵۱

(٢) البحر المحيط ج۴ ص۱۷۳؛ المحرر الوجيز ج۵ ص۲۷؛ تفسير القرطبي ج۶ ص۵۸

که بالفرض تاسو ضرور د دې کار کوونکي یاست نو د مسنونې استخارې څخه کار واخلئ. چې د احادیثو په کتابونو کښې د نبي کریم ﷺ څخه روایت شوې ده.

او که د "الْأَزْلَامُ" څخه دوهمه مجموعه اراده کړی شي نو د معنی حاصل یې داسې کیږي چې: ای مؤمنانو! پام کوئ چې د مسلمانېدلو څخه وروسته په کفري او شرکي لاره باندې لاړ نه شئ، تاسو ته په کار دي چې د خپلو قضایاوو فیصلې د شریعت څخه ترلاسه کړئ، هسې نه چې شریعت د پښو لاندې کړئ او فال بینانو پسې لاړ شئ، ستاسو شریعت نن ورځ د هره حیثه کمال ته رسېدلی دی او د ذکرو شوو مزخرفاتو دپاره پکښې ځای نشته.

او که درېمه مجموعه ترې مراده کړی شي نو حاصل یې داسې کیږي چې مه قمار کوئ او مه د جاهلیت د رسم او رواج په شان د قمار (جوارۍ) په غښو باندې خپلې برخې څرګندوئ.

سوال جواب

۹_ که څوک وایي چې: په دې مقام کښې د ذکرو شوو درې معناوو څخه کومه یوه مراده ده؟

مونږ وایو چې: ځینو مفسرینو کرامو همدغې درېمې معنی ته ترجیح ورکړې ده ځکه چې وړاندې د حرام کړی شوو څارویو بحث دی چې همدغه درېمه معنی ورسره ښه تناسب لري او دا ځکه چې په هغه وخت کښې به قماربازانو د اوښانو په غوښو کښې په ذکره شوې طریقه باندې جوارۍ کوله[1].

مګر بهتره دا ده چې دلته عامه معنی واخستله شي چې درېواړو ډولونو ته شامله شي، او دا ځکه چې ایت شریف د جاهلیت عادات تحریم کړي دي، برابره خبره ده چې په څارویو کښې وي او که د څارویو څخه په غیر وي، او شک نشته چې په همدې حیث کښې ټول مضامین یو تربله سره بې تناسبه نه دي.

یادونه

۱۰_ په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو[2] د کهانت او کوډګرۍ په باره کښې ډېر ښه معلومات لیکلي دي خو مونږ د اوږدوالي د کبله ځای په ځای پرېښوده.

د "الیوم" څخه کومه ورځ مطلب ده؟

۱۱_ په دې ایت شریف کښې د ﴿ اَلْيَوْمَ ﴾ کلمه دوه ځله استعماله شوې ده، چې لاندې مهم کارونه پکښې ترسره شوي دي:

الف: دین پکښې پوره او کامل شوی دی.

ب: نعمتونه پکښې تمام شوي دي.

---

(۱) في ظلال القرآن ج۲ ص۸۴۱

(۲) روح المعاني ج۶ ص۵۸

ج: د اسلام دین یکښې مونږ ته بشپړه کړی شوی دی.

د: بالآخره کافران یکښې د دې څخه ناامیده شوي دي چې بیا به څېلو بوتانو ته ورتلونکي او بوت پرستي به پیل کړي او یا به د اسلام دین د منځه یوسي

باتي شوه دا خبره چې په ﴿ ٱلْيَوْمَ ﴾ سره کومه یوه ورځ مراده ده؟ نو

الف: ځیني مفسرین کرام وایي چې دلته د ﴿ ٱلْيَوْمَ ﴾ څخه اوږد وخت مراد دی او معینه ورځ ترې مراده نه ده. لکه چې عرب وایي "كُنْتُ بِالْأَمْسِ شَابًا وَالْيَوْمَ قَدْ صِرْتُ شَيْخًا" یعني زه پرون ځوان وم او یقیناً ن بوډا وګرځېدم[1]

نو ترې څکه اوږد وخت مرادوي چې د همدې ایت د نزول څخه وروسته نبي کریم ﷺ یو اتیا (٨١) ورځې نور هم حیات وه او وحي نه وه قطعه شوې. نو که بالفرض معینه ورځ مراده کړی شي نو په کار وه چې وحي هم قطعه شوې وی.

ب: ځیني وایي چې دلته د مکې معظمې د فتحې ورځ مطلب دی[2]. چې د کافرانو قوت مات شو او د اسلام غلبه په سترګو ولیده شوه.

ج: ځیني نور مفسرین کرام د ﴿ ٱلْيَوْمَ ﴾ څخه همدغه معینه ورځ مرادوي چې ذکر شوی ایت شریف یکښې نازل شوی دی. ذکر شوی ایت شریف د هجرت په لسم کال د حجة الوداع په موقع د عرفات د غونډۍ ترڅنګ د عرفې په ورځ د جمعې د ورځې د مازدیګر په وخت کښې په نبي کریم ﷺ باندې په داسې حال کښې نازل شوی دی چې په خپله "العضباء" نومې اوښې باندې سور وه[3].

همدا مضمون په یوه حدیث کښې ښه شرحه شوی دی. هغه دا چې یوه ورځې امیر المؤمنین عمر ﷺ ته یوه یهودي ووېلې چې ستاسو په کتاب کښې یو آیت دی که بالفرض همدغه ایت په مونږ (یهودو) باندې نازل شوی وی نو مونږ به همغه ورځ د اختر په توګه نیولې وی، هغه ایت دا دی: ﴿ ٱلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ ﴾ الآية. نو خلیفه ﷺ ورته ووېلې چې: مونږ همغه ورځ هم پېژنو او هغه ځای هم پېژنو چې ذکر شوی ایت په نبي کریم ﷺ باندې نازل شوی دی «وَهُوَ قَائِمٌ بِعَرَفَةَ يَوْمَ جُمُعَةٍ»[4] په داسې حال کښې پرې نازل شوی دی چې په عرفات باندې ولاړ وه او د جمعې ورځ وه. یعني همدغه ورځ زمونږ دپاره د دوه اخترونو ورځ ده چې یو لوی اختر دی چې د عرفات ورځ یې اوله ورځ ده، او بل ذکر شوې ورځ د جمعې ورځ وه چې هغه هم زمونږ د مسلمانانو دپاره د اختر ورځ ده.

مونږ ته همدغه تفسیر ښه ښکاري، خو دومره ورسره اضافه کوو چې د اسلام کمال او د کافرانو ناامیدي د همدغې ورځې څخه پیل شوې ده، او دا مراد نه دی چې صرف همدغه یوه ورځ وه او بس.

---

(١) التفسير الكبير ج١١ ص١٣٧
(٢) البحر المحيط ج٤ ص١٧٤
(٣) اسباب النزول للواحدي ص١٢٦
(٤) صحيح البخاري ج١ ص١١

د مکې معظمې د فتحې ورځ څکه مطلب نه شي کېدلی چې کافران په هغه وخت کښې لا نااميده شوي نه وه د همدې کبله يې د حنين په مقام کښې د مسلمانانو مقابله وکړه، اما د حجة الوداع څخه وروسته نه کافرانو مقابله وکړی شوه او نه يې ورته تياري ونيوه.

همدې خبرې ته نبي کريم ﷺ اشاره کړې ده چې فرمايلي يې دي: «إِنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ أَيِسَ أَنْ يَعْبُدَهُ الْمُصَلُّونَ فِي جَزِيرَةِ الْعَرَبِ وَلَكِنْ فِي التَّحْرِيشِ بَيْنَهُمْ»[١] يعنې: يقينًا شيطان د دې څخه مايوس دی چې لمونځ کوونکي به يې (بيا) په جزيرة العرب کښې عبادت وکړي (نو څکه پکښې زيار نه باسي) مګر د دوی ترمنځ (اوس) په جنګ اچولو باندې بوخت دي (څکه چې همدې ته يې اميد شته).

هو! د دين د کمال معنی دا نه ده چې وحې قطعه شوه، بلکې معنی يې دا ده چې معظم اساسات نازل شوه، د احاديثو، اجماع او بالآخره د قياس حجيت په قرآن کريم باندې په اثبات ورسېد او هغه څه چې نبي کريم ﷺ د هغو د رسونې دپاره را استولی شوی وه هغه پوره ترسره شوه.

اهل التشيع څه وايي؟

۱۲_ اهل التشيع وايي چې د ﴿ٱلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ﴾ څخه د "غديرخم" ورځ مراده ده[٢]. غديرخم د مکې او مدينې ترمنځ د يو ځای نوم دی، په دغه ځای کښې نبي کريم ﷺ د خپلې اوښې څخه ښکته شو، البته په کوم وخت کښې چې د حجة الوداع څخه بېرته مدينې منورې ته روان وه او علي ﷺ يې د لاسه ونيوه او ويې فرمايل چې: «فَهَذَا وَلِيُّ مَنْ أَنَا مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالَاهُ اللَّهُمَّ عَادِ مَنْ عَادَاهُ»[٣] يعنې: دا (علي ﷺ) د هغه چا دوست دی چې زه د هغه دوست يم، ای الله! ته د هغه چا سره دوستي وکړې چې د ده سره دوستي کوي، ای الله! د هغه چا سره دښمني وکړې چې د ده سره دښمني کوي.

دوی وايي چې په ذکره شوې ورځ کښې دين څکه کمال ته ورسېد چې نبي کريم ﷺ خپل خليفه وټاکه، دوی د "ولي" او "مولی" څخه د خليفه معنی اخلي، او دې ته نه ګوري چې د "مَوْلَى" او "وَلِيّ" دواړه کلمې د هغې مادې (و، ل، ي) څخه جوړې شوي دي د کومې څخه چې "وَالِ، وَالاه" دواړه کلمې جوړې شوي دي. نو که بالفرض د ذکرې شوې مادې معنی خلافت وی نو بايد چې د حديث شريف دوهمې ټکړې معنی داسې شوې وی چې: ای الله! ته هغه څوک خليفه کړې چې علي ﷺ خليفه کوي. حال دا چې دغه معنی خو د يو طرفه د «عَادِ مَنْ عَادَاهُ» سره څه تناسب نه لري، او د بل طرفه پخپله اهل التشيع هم دغسې معنی نه اخلي. نو معلومه شوه چې د اهل التشيع نظر غلط دی.

د دين کمال څه معنی؟

۱۳_ مفسرينو کرامو د ﴿أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ دپاره لاندې تفسيرونه کړي دي[۴]:

(۱) صحيح مسلم ج۲ ص۳۷۶
(۲) تفسير نمونه ج۴ ص۲۶۴
(۳) سنن ابن ماجه ج۱ ص۱۲
(۴) زادالمسير ج۲ ص۲۳۹

الف: د دین فرائض او حدود پوره او بشپړ شوه، چې د ذکر شوي ایت شریف څخه وروسته هیڅ تحلیل او تحریم نه دی نازل شوی. دا د عبد الله بن عباس رضي الله عنه تفسیر دی.

ب: سعید بن جبیر رحمه الله وایي چې د دین کمال د دې څخه عبارت دی چې سلطه یې بالکل خرګنده شوه او دښمنان یې د ذلت سره مخامخ شوه.

ج: د همدغه تابعي رحمه الله څخه دا هم روایت شوی ده چې د دین کمال د عدم نسخ څخه عبارت دی، چې د همغه وخت څخه وروسته که څه هم نبي کریم ﷺ یو اتیا (٨١) ورځې حیات وه مګر یو حکم هم نسخه نه شو.

د: الزجاج رحمه الله وایي چې د دین کمال د دې څخه عبارت دی چې د مسلمانانو څخه د دښمنانو وار د منځه لاړ، نو ځکه الله ﷻ وفرمایل چې ﴿ فَلَا تَخْشَوْهُمْ ﴾ یعني د دوی څخه مه وارېږئ.

ه: د کمال معنی دا ده چې دغه شریعت به په بل شریعت باندې نه منسوخ کېږي.

و: دین په پنځو اساساتو باندې ولاړ دی (چې کلمه طیبه، لمونځ، روژه، زکات او حج دی) په ذکر شوي ورځ کښې د اسلام پنځم اساس (حج) په پوره استقلال سره اداء کړی شو چې په دغه کال باندې یو مشرک هم موقف ته نه وه راغلی او نه راتلی شو[1].

تبصره

۱۴_ مونږ ته داسې برېښي چې ذکر شوي شپږ واړه وجوه یو ترېله څه منافات نه لري او ټولې د دین په کمال کښې نغښتې دي، نو څه اړتیا نه ګورو چې ځینو ته په ځینو نورو باندې ترجیح ورکړو.

سوال جواب

۱۵_ که څوک وایي چې: ایا د همدغه وخت څخه وړاندې دین ناقص وه؟ که داسې وی نو ډېر صحابه کرام ﷺ به په ناقص دین باندې وفات شوي وي؟

مونږ وایو چې: د هغه وخت څخه وړاندې که څه هم دین د کمیت او کیفیت له حیثه ناقص وه مګر د الله ﷻ په نزد او د اجر له حیثه ناقص نه وه. د ښه وضاحت دپاره لاندې مثالونه ولولئ:

الف: د مسافر لمونځ د کمیت د لحاظه ناقص دی چې د څلورو رکعتونو په عوض دوه رکعتونه دي، مګر په اجر کښې د الله ﷻ په نزد د څلور رکعتیز څخه کم نه دی.

ب: د مریض لمونځ د کیفیت د لحاظه ناقص دی چې د قیام وسه یې نه وي په ناسته باندې یې کوي، مګر په ثواب کښې د روغ سړي د لمانځه څخه کم نه دی.

علاوه پر دې، د هغه وخت څخه وړاندې دین د هغه معیار څخه ناقص وه چې محمدي ﷺ امت ته په نظر کښې نیولی شوي وه ترڅو چې په تدریج سره په نظر کښې نیولی شوې درجې ته ورسېږي

---

(١) تفسیر القرطبي ج ٦ ص ٦٢

په دې تقدير يې نظير كتې مټ د يوه ښوونځي دى چې د هر يوه ټولګي دپاره يې بېل- بېل نصاب ټاكلى شوى وي هر يو په خپل ذات كښې كامل دى مګر نظر وړپورته ټولګي ته ناقص دى، ترڅو چې نهايي ټولګي ته ورسېږي او نصاب كامل شي.

په ذكر شوي تحليل سره هغه اشكال هم جواب شو چې ايا الله ﷻ په همدغې ورځ باندې زمونږ دپاره اسلامي شريعت د دين په حيث غوره كړ؟، حال دا چې الله ﷻ فرمايي: ﴿إِنَّ ٱلدِّينَ عِندَ ٱللَّهِ ٱلْإِسْلَٰمُ﴾ [آل عمران: ١٩] يعني يقيناً د الله ﷻ په نزد غوره (مقبول) دين اسلام دى. او هم فرمايي چې: ﴿وَمَن يَبْتَغِ غَيْرَ ٱلْإِسْلَٰمِ دِينًا فَلَن يُقْبَلَ مِنْهُ﴾ [آل عمران: ٨٥] يعني: او هرڅوك چې د اسلام څخه په غير بل دين ولټوي نو هيڅكله به ترې قبول نه كړى شي.

نو د جواب حاصل دا دى چې د هغه وخت څخه را په دېخوا چې الله ﷻ په آدم ﷺ باندې ځمكه اباده كړه او انسانان يې په ځمكه كښې خواره كړه په تدريج سره يې دوى ته هغه لاره هم رانازلوله چې الله ﷻ وربانديې راضي كېږي او د الله ﷻ په نزد غوره او بهتره لاره ده، آن تردې چې نن ورځ كمال ته ورسېده، چې نه نسخه كېږي او نه يې كومه كړې پاتې ده چې نازله شوې نه وي.

يا په بل عبارت: د دين مدرسه نهايي ټولګي ته ورسېده چې وروسته بل ټولګى پاتې نه دى.

يادونه

۱۶_ په دې باره كښې چې الله ﷻ د دين په هكله د ﴿أَكْمَلْتُ﴾ كلمه او د نعمتونو په هكله د ﴿أَتْمَمْتُ﴾ كلمه نازله كړې ده، مونږ د [البقرة: ٢٣٣] ايت لاندې څه فرق ليكلى دى چې كتل يې ضرور دى، خكه چې دين په دنيا كښې كامل شوى دى خو نعمتونه به په جنت كښې كمال ته رسېږي.

حجة الوداع څه معنى؟

۱۷_ څرنګه چې د ذكر شوي ايت شريف څخه د اشارې په توګه د نبي كريم ﷺ وفات معلومېده، تردې چې كله دغه ايت نازل شو، صحابه كرام ﷺ ډېر خوشاله شوه چې دين مو كمال ته ورسېده مګر ابو بكر الصديق ﷺ په ژړا شو چې نور نو د نبي كريم ﷺ د حيات وخت لږ پاتې دى، نن دى او كه سبا نبي كريم ﷺ به وفات شي چې ټاكلې شوې وظيفه يې ترسره شوه[1]؛ نو ځكه همدغه حج ته د حجة الوداع لقب وركړى شو. يعني هغه حج چې نبي كريم ﷺ پكښې د خپل امت څخه خداى پاماني واخستله او وداع يې ورسره وكړه.

د "جَنَف" دكلمې معنى

۱۸_ د ﴿مُتَجَانِفٍ﴾ كلمه اصلاً د "جَنَف" _لكه "جَمَل"_ څخه اخستله شوې ده او "جَنَف" ميلان ته وايي[2].

---

(۱) التفسير الكبير ج۱۱ ص۱۳۹
(۲) مفردات الراغب ص۹۹

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: د مرداري خوراک تاسو ته رخصت دی خو په دې شرط سره چې ګناه ته میلان کوونکي نه یاست چې یا یې د ضرورت څخه په غیر وخورئ او یا ترې د ضرورت څخه اضافه استفاده وکړئ.

همدغه مطلب د [البقرة:١٧٣] ایت کښې د ﴿ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ ﴾ په کلماتو سره بیان شوی دی، نو د زیات تفصیل دپاره باید هملته مراجعه وکړی شي.

﴿ يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَآ أُحِلَّ لَهُمْۖ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ ٱلطَّيِّبَٰتُۙ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ ٱلْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ ٱللَّهُۖ فَكُلُوا۟ مِمَّآ أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَٱذْكُرُوا۟ ٱسْمَ ٱللَّهِ عَلَيْهِۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴿٤﴾ ﴾

[۴] (ای پیغمبره!) ستا څخه پوښتنه کوي چې هغه څه شیان دي چې دوی ته حلال کړی شوي دي؟ ورته ووایه چې تاسو ته پاکیزه څیزونه حلال کړی شوي دي.

او د هغو شیانو (ښکار کړی شوی هم درته حلال دی) چې تاسو هغو ته ښودانه کړې وي، (چې هغه) د زخمي کوونکو حیواناتو څخه عبارت دی (په داسې حال کښې چې تاسو د هغو) ورخوشې کوونکي یاست (او په داسې حال کښې چې) تاسو هغو ته (په دوامداره توګه) د هغو لارو چارو څه ناڅه ورزده کوئ چې تاسو ته الله ﷻ درښودلی دی.

نو د هغه ښکار کړی شوي څخه خورئ (تاسو ته اجازه ده) کوم چې (ذکر شوي تعلیم یافته حیوانات یې تاسو ته ساتي. او د (ورخوشې کولو په وخت کښې) پرې د الله ﷻ نوم یاد کړئ. او د الله ﷻ څخه ووار شئ. یقیناً الله ﷻ تېز حسابي دی.

ارتباطونه

۱ـ په وړاندېني ایت کښې الله ﷻ حرام کړی شوي څاروي بیان کړي وه، او په دې ایت کښې حلال کړی شوو څارویو ته اشاره کېږي.

۲ـ هلته د هغه څاروي خوړل حرام کړی شوي وه کوم چې درنده ګانو وژلی وي او ذبحه شوی نه وي، او دلته ترې یو صورت ویستل شوی دی چې درنده تعلیم یافته وي او د ورخوشې کولو په وخت کښې وربانديې د الله ﷻ نوم یاد کړی شي.

شان نزول

د ذکر شوي ایت شریف په شان نزول کښې لاندې روایتونه شته:

۱ـ یوه ورځې دوه کسه صحابه کرام نبي کریم ﷺ ته ورغله او پوښتنه یې ترې وکړه چې یا رسول الله! مونږ داسې قوم یاستو چې په سپیو او نورو شیانو باندې ښکار کوو، نو مونږ ته د ښکار شوو

ساکښانو څخه کوم یو حلال دی؟. نو ذکر شوی ایت شریف نازل شو[١].

٢ـ ابو رافع ﷺ وايي چې ماته نبي کريم ﷺ امر وکړ چې سپي ووژنم، زه په همدې کار مصروف وم چې، صحابه کرام ﷺ نبي کريم ﷺ ته ورغله او پوښتنه يې تري وکړه چې: «مَا أَحِلُّ لَنَا مِنْ هَذِهِ الأُمَّةِ الَّتِي أَمَرْتَ بِقَتْلِهَا»[٢] يعنې د دغه ټولګي څخه چې تا يې په وژلو باندې امر کړی دی کوم يو مونږ ته حلال کړی شوی دی (چې په کور کښې يې وساتو)؟، نو ذکر شوی ايت شريف نازل شو او د ښکاري سپيو ساتنه جائزه شوه.

٣ـ يوه ورځې دوه صحابه کرام (عدي بن حاتمﷺ، زيد بن المهللﷺ) نبي کريم ﷺ ته ورغله او عرض يې وکړ چې: «يَا رَسُولَ الله! قَدْ حَرَّمَ اللهُ الْمَيْتَةَ فَمَاذَا يَحِلُّ لَنَا»[٣] يعنې: ای د الله رسوله! بې شکه الله ﷻ خو مرداره حرامه کړې ده نو کوم شی مونږ ته حلال دی؟. نو ذکر شوی ايت شريف نازل شو.

د مطلب خلاصه

يعنې: ای پيغمبره! مسلمانان ستا څخه پوښتنه کوي چې:

١ـ لکه څنګه چې دې راته د حرامو څارويو او ساکښانو فهرست بيان کړی دی همدارنګه مونږ ته د حلالو څارويو نوملیک هم بيان کړه.

نو دوی ته ووايه چې ستاسو دين کامل دی، د همدغې پوښتنې جواب مو هم د وړاندېنې ايت څخه څرګندېږي هغه دا چې د هغو څارويو (ساکښانو) څخه په غير چې په تاسو باندې حرام کړی شوي دي نور ټول تاسو ته حلال دي چې په مشروعه توګه يې ذبحه کړئ او استفاده تري وکړئ.

يا په بل عبارت: د مردارو او خبائثو څخه په غير ټول پاکيزه ساکښان درته حلال کړی شوي دي. نو دې ته اړتيا نشته چې تاسو ته يې فهرس درنازل شي.

٢ـ مونږ ته د ښکار کړی شوو ساکښانو څخه کوم-کوم حلال دي، حال دا چې وحشي ساکښانو خو مونږ په مشروعه توګه نه شو ذبحه کولی؟

نو دوی ته جواب ورکړه چې ښکار کړی شوي ساکښان تاسو ته حلال دي، خو کله چې تاسو په ښکاري درندګانو باندې ښکار کوئ نو دغه مواد بايد په پام کښې ونيسئ:

الف: چې ښکاري درندګان (لکه سپی، زمری، باز، باښه او داسې نور) تعليم يافته وي او ستاسو ښوودانې پکښې اثر کړی وي.

ب: چې وحشي ساکښ يې د پښو په نوکانو يا په مښوکه او يا په دارو باندې زخمي کړی وي.

ج: چې تاسو د تعليم يافته ښکاري درنده په وحشي ساکښ باندې ورخوشې کوونکي ياست. که بالفرض په خپله خوښه په وحشي حيوان پسې ورغلي او مړ يې کړي نو هغه درته حلال نه دی.

---

(١) تفسير البغوي ج٢ ص١١؛ اسباب النزول للواحدي ص١٢٨
(٢) سنن الكبرى للبيهقي ج٩ ص٣٩٣؛ مستدرك الحاكم ج٢ ص٣٤٠
(٣) الدر المنثور ج٣ ص٢٢

که پورتني شرطونه پوره وه نو طبعي ده چې ښکاري درندګان چې څه شی ښکار کړي هغه به تاسو ته ساتي، نو د دغه ساتل شوي وحشي ساکښ غوښه تاسو ته حلاله ده. مګر د ورخوشې کولو په وخت کښې ورباندې د الله ﷻ نوم واخلئ.

او د الله ﷻ څخه وډار شئ، هسې نه چې یا ذکر شوي شرطونه پوره نه کړئ او یا د الله ﷻ نوم ورباندې یاد نه کړئ او سره د دې حلال یې وګڼئ. یقیناً د الله ﷻ محاسبه چالاکه درروانه ده او هیڅکله به ترې بچ پاتې نه شئ.

توضیحات

۱ــ الله ﷻ د حلال کړی شوو ساکښانو نوملیک نازل نه کړ او د حرام کړی شوو فهرس یې نازل کړ، او دا څکه چې حلال کړی شوي ساکښان زښت ډېر دي او حرام کړی شوي لږ دي، او په دغسې مواقعو کښې د بیان همدغه طریقه بلیغه او موثره ده لکه چې په همدغې طریقې باندې الله ﷻ د هغو ښځو فهرس ته هم اشاره کړې ده چې په نکاح اخستل یې سړي ته جائز دي چې: ﴿ وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَآءَ ذَٰلِكُمْ ﴾ [النساء: ۲۴] یعني او تاسو ته د ذکر شوو محرماتو ښځو څخه په غیر نورې ټولې ښځې حلالې کړی شوې دي. او دا څکه چې حلالې ښځې ډېرې دي.

طیبات څه معنی؟

۲ــ ﴿ ٱلطَّيِّبَٰتُ ﴾ د "طَیب" جمعه ده چې په مقابل کښې یې "خبائث" استعمالېږي. الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَيُحِلُّ لَهُمُ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ ٱلْخَبَٰٓئِثَ ﴾ [الأعراف: ۱۵۷] یعني: انسانانو ته داسې پیغمبر استولی شوی دی چې دوی ته پاکیزه شیان حلالوي او ناپاکه شیان ورباندې حراموي.

یادونه

۳ــ څومره احادیث چې د طیباتو او خبائثو د بیان په باره کښې روایت شوي دي ټول د ذکر شوو ایتونو تفسیر او بیان واقع شوي دي. او دا څکه چې د ﴿ ٱلطَّيِّبَٰتِ ﴾ او ﴿ ٱلْخَبَٰٓئِثَ ﴾ دواړه کلمې مجملې دي، او "احاد" احادیث د ایت تفسیر واقع کېدلی شي مګر مخصص نه شي واقع کېدلی.

لاندې څو احادیث د مثال په توګه د نظره تېر کړئ:

الف: نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایي چې: هیڅ انسان په ناحقه سره چرچنه او یا د دې څخه وړوکی څه شی نه وژني مګر د قیامت په ورځ به ترې الله ﷻ پوښتنه وکړي؛ مګر په حق سره. ورته وویل شوه چې: ای د الله رسوله! حق یې څه شی دی؟، ده ﷺ وفرمایل چې: «يَذْبَحُهَا فَيَأْكُلُهَا وَلَا يَقْطَعُ رَأْسَهَا يَرْمِي بِهَا»[1] یعني: (حق یې دا دی چې) ذبحه یې کړي نو ویې خوري او (داسې دې نه کړي چې) سر یې پرې کړي او بیا یې ګوزاره کړي.

---

(۱) سنن النسائي ج۲ ص۲۰۰

ب. عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وايي چې: «نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ كُلِّ ذِي نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ وَعَنْ كُلِّ ذِي مِخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ»[١] رسول الله ﷺ منعه کړې ده د درندګانو د هر داړور څخه او د مرغانو د هر منبوکې والا څخه (چې غوښه يې وخوړه شي). يعنې هغه داړور چې په خوله باندې زخمي کول کوي او هغه منبوکې والا چې په منبوکې باندې نور مرغان زخمي کوي. لکه ليوه، ګيدړ، باز، باښه او داسې نور.

سوال جواب

۴ـ که څوک وايي چې: ﴿وَمَا عَلَّمْتُم﴾ خو په ﴿ٱلطَّيِّبَٰتُ﴾ باندې عطف دی، نو د معنی حاصل يې داسې راوځي چې: تاسو ته هغه ساکښ هم حلال کړی شوي دي چې کوم تاسو په ښکار کولو باندې اموخته کړی دي، لکه سپی، پړانګ او داسې نور؛ حال دا چې د سپي د امثالو خوراک خو آن د جاهليت په زمانه کښې هم رواج نه وه؟

مونږ وايو چې: دلته د "صَيْد" کلمه محذوفه ده چې تقدير يې "وَصَيْد مَا عَلَّمْتُمْ" کيږي، يعنې تاسو ته د ښکاري اموخته درندګانو ښکار کړی شوی حلال دی. او په محذوف باندې لاندې دوه دليلونه شته دي:

اول: د ﴿عَلَّمْتُم﴾ کلمه دلالت کوي چې دلته پخپله درندګان مطلب نه دي، دا خکه چې د ساکښ په تحليل او تحريم باندې تعليم څه اثر نه غورزوي، که بالفرض دلته ښکار کړی شوی مطلب نه وی نو ذکره شوې کلمه به نه وی نازله شوې.

دوهم: همدارنګه ﴿فَكُلُواْ مِمَّآ أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ﴾ هم په ښکار کړی شوي (صَيْد) باندې دلالت کوي، که بالفرض پخپله درندګان مراد وی نو "فَكُلُوا مِنْهُنَّ" به نازل شوی وی.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وايي چې: په ذکر شوې ايت شريف باندې خو د شان نزول دوهمه پوښتنه جوابه نه شوه چې د کوم ډول سپي ساتنه مونږ ته روا ده؟

موږ وايو چې: دوهمه پوښتنه د نص په مقتضی سره جواب شوې ده او دا خکه چې په ښکار باندې د سپې اموخته کول خو دا غوښتنه کوي چې سپی دې په کور کښې وساتل شي، او هم په سپي باندې د ښکار کولو اجازه کټ مټ په کور کښې د ساتنې اجازه ده. لکه چې نبي کريم ﷺ په لاندې حديث کښې بالکل په ډاګه کړې ده:

عبد الله بن عمر رضي الله عنهما وايي چې: نبي کريم ﷺ د سپيو په وژلو باندې امر وکړ «إِلَّا كَلْبَ صَيْدٍ أَوْ كَلْبَ غَنَمٍ أَوْ مَاشِيَةٍ» خو نه د ښکاري سپې په وژلو، يا نه د ګډو د سپي په وژلو، او يا نه د نورو

(١) صحيح مسلم ج٢ ص١٤٧

ځاروېو د سپي په وژلو (چې یا ګډې ساتي او یا د نورو ځاروېو حفاظت کوي).

نو ذکر شوي صحابي ﷺ ته وویل شوه چې: ابو هریره ﷺ خو په خپل روایت کښې د «اَوْ کَلْبَ زَرْعٍ» جمله هم اضافه کوي چې د باغ او کښت ساتونکی سپی هم د وژلو څخه وېستل شوی دی نو هغه جواب ورکړ چې: «اِنَّ لِاَبِي هُرَیْرَةَ زَرْعًا»[1] یعنې یقینًا ابو هریره ﷺ زراعت درلود. نو غرض دا دی چې په همدې باره کښې بې هم د نبي کریم ﷺ څخه د جواز امر اخستی وي. نه به وايي چې فقهاء کرامو د ذکر شوي حدیث شریف څخه دا قاعده استنباط کړې ده چې: «اَلضُّرُوْرَاتُ تُبِیحُ الْمَحْظُوْرَاتِ» ضرورتونه ممنوعه شیانو ته اباحت ورکوي.

په درندګانو باندې ښکار کول

۶ـ د ښکار کولو مربوط بحثونه ډېر دي، چې یو په ښکار کوونکي پورې اړه لري، بل په ښکار کړی شوي پورې او درېم بحث یې د ښکار د آلې پورې اړه لري چې په جارحه آله باندې ښکار ترسره شوی وي لکه توره، غشی او داسې نور، او یا په ژوندۍ آله باندې ښکار صورت نیولی وي لکه سپی، پرانګ، باز، باښه او داسې نور.

څرنګه چې ذکر شوي بحثونه ډېره پراخه لمن لري او د فقهي په کتابونو کښې ښه پوره مشرح بیان شوي دي[2] چې دلته رانقلول یې د دې کتاب د حوصلې څخه وتلې خبره ده. هیله ده لوستونکي همدلته مراجعه وکړي؛ نو موږ دلته فقط دومره بحث لیکلو چې د ایت شریف تفسیر ورپورې ګلک نښتی دی یا په بل عبارت: موږ یوازې د ښکار کولو د ژوندۍ آلې بحث لیکو او بس.

په ژوندۍ آلې باندې ښکار کول په لاندې شرطونو سره د احنافو علیهم الرحمه په نزد حلال جوړېږي:

اول شرط:

۷ـ باید چې ښکارزن حیوان تعلیم یافته وي، لکه چې ﴿ عَلَّمْتُمْ ﴾ ورباندې دلالت کوي.

سپی او د ده امثال په هغه وخت کښې شرعًا تعلیم یافته ګڼل کېږي چې ښکار ونیسي او خپل خاوند ته یې وساتي. نو کوم سپی چې دغه عمل (د ښکار ساتنه) تر درې ځلو پورې تکرار کړي هغه تعلیم یافته دی او ښکار ورباندې جائز دی.

همدارنګه باز، باښه او نور مرغان په هغه وخت کښې تعلیم یافته ګڼلی شو چې د خپل خاوند (تعلیم ورکوونکي) په وربللو سره ورستنېږي او په ورپارولو سره ورخغلي، یعنې چې د ده د امر تابع شي؛ اما خپل خاوند ته د ښکار ساتنه پکښې شرط نه ده.

سوال جواب

۸ـ که څوک وايي چې: د ﴿ أَمْسَكْنَ ﴾ په جمله کښې خو تولو ښکار کوونکو حیواناتو ته ضمیر

---

(۱) صحیح مسلم ج۲ ص۲۰

(۲) کتاب الفقه على المذاهب الاربعه ج۲ ص۱۸ ـ ص۳۲؛ الفقه الإسلامي وادلته ج۳ ص۶۹۱ ـ ص۷۲۰

راجع دی، نو باید چې د ښکار کوونکو مرغانو په تعلیم یافته جوړېدلو کښې هم دا خبره شرط شي چې خپل خاوند ته ښکار وساتي او پخپله باندې یې ونه خوري؟

مونږ وایو چې: صالحین سلف ټول په دې باندې متفق دي چې په مرغانو کښې د ښکار کړی شوي امساک (ساتنه) شرط نه ده او دا ځکه چې د مرغانو دغه ډول تادیب د چا په وسه کښې نه دی[1]؛ نو که بالفرض په مرغانو کښې هم شرط کړی شي نو معنی به یې دا وي چې په مرغانو باندې ښکار کول جائز نه دي، حال دا چې په جواز کښې یې خو د هیچا اختلاف نشته.

دوهم شرط:

۹ـ باید چې ښکار کوونکی حیوان زخمي کوونکی وي چې ښکار کړی شوی په غاښونو (داړو) یا په نوکانو او منښوکې باندې زخمي کړي ځکه چې الله ﷻ ترې په ﴿ مِّنَ ٱلْجَوَارِحِ ﴾ سره تعبیر کړی دی، او "جوارح" خو د "جارحة" جمعه ده چې د زخمي کوونکې په معنی سره ده. د همدې قبیلې ځخه د "جُرُوح" کلمه هم ده، الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَٱلْجُرُوحَ قِصَاصٌ ﴾ [المائدة: ۴۵] یعني: او ټول زخمونه یو برابر دي.

سوال جواب

۱۰ـ که څوک وایي چې "جارحة" خو د کسب کوونکي په معنی باندې هم استعماله شوې ده، د همدې کبله د انسان لاس او پښو ته جوارح وایي ځکه چې د کسب کولو آلات دي، او همدارنګه الله ﷻ فرمایي: ﴿ أَمْ حَسِبَ ٱلَّذِينَ ٱجْتَرَحُوا۟ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ﴾ [الجاثیة: ۲۱] یعنې ایا هغه خلک ګومان کوي چې ګناهونه یې کسب کړي دي.

نو پوښتنه دا ده چې په دې مقام کښې د ﴿ ٱلْجَوَارِحِ ﴾ کلمه د "الْكَوَاسِب" په معنی ولې نه تفسیروئ، حال دا چې ټول ښکاري حیوانات د ښکاریانو دپاره د کسبګرو ځخه په غیر بل شی نه دی؟

مونږ وایو چې: په دې مقام کښې د "زخمي کوونکو" تفسیر بهتر دی ځکه چې ښکاري حیوانات د جارحه آلاتو، لکه چاقو، چاړه او داسې نورو، خلیفه ګان دي.

نو څرنګه چې په اصل (جارحه آلاتو) کښې جرحه (زخم) ضروري دی نو باید چې په خلف (ښکاري حیواناتو) کښې هم جرحه (زخم) ضروري شي، که نه نو ښکار کړی شوی ساکښ به په "الموقوذة" کښې شامل شي چې قطعي حرامه ده او بیان یې تېر شو.

د همدې کبله امام محمد رحمه الله وایي چې که اموخته سپی ښکاري ساکښ په اوږه ووهي او پرته د زخمي کېدلو ځخه یې ووژني، خوراک یې حرام دی[2].

---

[1] احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۳۱۴
[2] احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۳۱۳

دریم شرط:

۱۱ـ باید ښکار کوونکی اموخته سپی یا بل حیوان په قصدي توګه ورخوشي کړي، که بالفرض پخپله وریسې ورخغلي او مړ یې کړي، خوړل یې جائز نه دي[1]. ځکه الله ﷻ په دې مقام کښې د ﴿ مُكَلِّبِينَ ﴾ کلمه نازله کړې ده چې د "تكليب" څخه اخستله شوې ده. "تكليب" د "تسليط" معنی ورکوي ځکه د لغت د علم کتابونه وايي چې: "الْمُكَلِّبَةُ: الْمُسَلَّطَةُ عَلَى الصَّيْدِ"[2] يعنې: مکلبة هغه حیواناتو ته وايي چې په ښکار باندې مسلط کړی شوی وي، برابره خبره ده چې اموخته سپی وي او یا پړانګ او یا نور ښکار کوونکي حیوانات وي، لکه باز، بابنه او نور.

یادونه

۱۲ـ که څه هم د ﴿ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ ﴾ د جملې مضمون یو خل په ﴿ وَمَا عَلَّمْتُم ﴾ کښې ذکر شوی وه، خو دوهم خل د دې دپاره ذکر شو ـ والله ﷻ أعلم ـ چې د ښکاري حیواناتو ښوداني ته باید دوام ورکړی شي، که نه نو ښودل شوي آداب ترې هېرېږي او بېرته عادي حالت ته ورګرځي، د همدې کبله دلته د مضارع په کلمه باندې ذکر شو ترڅو په تجدد باندې دلالت وکړي. او دا ځکه چې د علم اصلي مستعد انسان دی. الله ﷻ فرمايي: ﴿ عَلَّمَ الْإِنسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴾ [العلق: ۵] انسان ته يې هغه څه ښودلي دي چې دی ورباندې نه پوهېده، يعنې د انسان فطرت کښې د علم استعداد اغښلی شوی دی، او نور حیوانات اصلي استعداد نه لري، په عارضي توګه څه ناڅه زده کوي چې دوامداره ځارنې ته اړتیا لري.

رښتیا چې په انسان باندې الله ﷻ ډېر لوی فضل کړی دی، او رښتیا چې علم ډېر لوی فضل دی، د همدې علم په برکت باندې انسان د ځمکې په حیواناتو باندې حکومت کوي او د خپلو منافعو په هکله يې څرخوي، فاعتبروا يا أولي الأبصار.

څلورم شرط:

۱۳ـ باید د تسلیط (ورخوشې کولو) په وخت کښې تکبیر ووايي چې: "بِسْمِ اللهِ، اللهُ أَكْبَرُ" ته به وایې چې ښکاري حیوان یوه چاره ده او ښکاري یې د ښکار په مری باندې راکش کوي. او دا ځکه چې الله ﷻ د ﴿ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ ﴾ جمله نازله کړې ده، يعنې د لېږلو په وخت کښې ورباندې د الله ﷻ نوم یاد کړئ.

سوال جواب

۱۴ـ که څوک وايي چې: په ذکره شوې جمله کښې د "عليه" ضمير هغه "أكل" (خوراک) ته راجع

---

(۱) الفقه الإسلامي وأدلته ج۳ ص۷۰۷
(۲) لسان العرب ج۱ ص۷۲۲

دی چې ﴿ فَكُلُواْ ﴾ وربانديې دلالت کوي. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې د ښکار کړی شوي په خوراک باندې د الله ﷻ نوم ياد کړئ، نه د ښکاري حيوان په وزخوشې کولو باندې؟

مونږ وايو چې: په ذکره شوې جمله کښې د ﴿ وَٱذۡكُرُواْ ﴾ کلمه امر دی، او امر خو د وجوب دپاره دی، نو که د "عليه" ضمير "أكل" ته راجع شي نو په خوراک باندې به د الله ﷻ نوم يادول واجب شي حال دا چې دا مستحب دی[1].

نو معلومه شوه چې ذکر شوی ضمير ښکاري حيوان ﴿ وَمَا عَلَّمۡتُم ﴾ ته راجع دی چې د چړې قائم مقام دی. په همدې مطلب باندې ډېر دلايل شته خو دا لاندې د مثال په توګه ولولئ:

الف: الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَلَا تَأۡكُلُواْ مِمَّا لَمۡ يُذۡكَرِ ٱسۡمُ ٱللَّهِ عَلَيۡهِ ﴾ [الأنعام: ١٢١] يعنې: او تاسو د هغې ذبيحې څخه مه خورئ چې په هغې باندې د الله ﷻ نوم نه وي ياد کړی شوی.

ب: عدي بن حاتم ﷺ د نبي کريم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې: يا رسول الله! که داسې پېښ شي چې زه په خپل ښکاري سپي باندې د الله ﷻ نوم ياد کړم خو د هغه سره بل سپی ملګری شي او زه پوه نه شم چې ښکار کوم يوه سپي نيولی دی (نو د دغه ښکار حکم څنګه دی)؟.

نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «لَا تَأْكُلْ فَإِنَّمَا سَمَّيْتَ عَلَى كَلْبِكَ وَلَمْ تُسَمِّ عَلَى غَيْرِهِ»[2] يعنې دغه ښکار شوی مه خوره، ځکه چې تا خو په خپل سپي باندې د الله ﷻ نوم ياد کړی دی او د ده څخه په غير په بل (سپي) باندې خو دې نه دی ياد کړی.

ج: څرنګه چې د مشرک د لاس ذبيحه حرامه ده همدارنګه د ده ښکار کړی شوی هم حرام دی[3]، ځکه چې نوموړی په ذبيحه يا ښکار باندې د الله ﷻ نوم يوازې نه يادوي.

﴿ ٱلۡيَوۡمَ أُحِلَّ لَكُمُ ٱلطَّيِّبَٰتُۖ وَطَعَامُ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ حِلّٞ لَّكُمۡ وَطَعَامُكُمۡ حِلّٞ لَّهُمۡۖ وَٱلۡمُحۡصَنَٰتُ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنَٰتِ وَٱلۡمُحۡصَنَٰتُ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ مِن قَبۡلِكُمۡ إِذَآ ءَاتَيۡتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحۡصِنِينَ غَيۡرَ مُسَٰفِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِيٓ أَخۡدَانٖۗ وَمَن يَكۡفُرۡ بِٱلۡإِيمَٰنِ فَقَدۡ حَبِطَ عَمَلُهُۥ وَهُوَ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ﴿٥﴾ ﴾

[٥] نن ورځ تاسو ته پاکيزه څيزونه حلال کړی شوه، او د هغو خلکو طعام (ذبيحه) چې دوی ته کتاب ورکړی شوی دی تاسو ته هم حلاله ده، او هم ستاسو طعام (ذبيحه) هغوی ته حلاله ده.

---

(١) احكام القرآن للجصاص ج٢ ص٣١٨
(٢) صحيح البخاري ج٢ ص٨٢٤
(٣) التفسيرات الأحمدية ص٣٣٧

او (همدارنګه تاسو ته) داسې پاک لمنې ښځې (هم حلالې کړی شوي دي) چې د مؤمنانو څخه وي او داسې پاک لمنې ښځې (هم درته حلالې دي) چې د هغو خلکو څخه وي چې هغوی ته ستاسو څخه وړاندې کتاب ورکړی شوی وه، خو په هغه وخت کښې چې هغوی ته خپل مهرونه ورکړئ (په داسې حال کښې تاسو ته حلالې دي چې) تاسو خپله پاک لمنې ساتونکي یاست (چې) نه په ډاګه زنا کوونکي یاست او نه د پټو اندیوالانو نیوونکي یاست.

او هرڅوک چې په ایمان باندې کافر شي (د ایمان څخه تېر شي) نو په تحقیق سره د هغه (نیک) عمل ضائع شو او نوموړی په آخرت کښې د زیانکارانو څخه دی.

ارتباط

که څه هم د هغو پوښتنو پوره جوابونه په وړاندېني ایت شریف کښې ورکړی شوي دي کومې چې د نبي کریم ﷺ څخه صحابه وو کړامو ﷺ کړې وې، مګر په دغه ایت شریف کښې یو خل بیا ذکر شوو جوابونو ته په اجمالي توګه د تاکید په ډول اشاره شوې ده او بیا د جوابونو څخه اضافه څه نور احکام هم رانازل شوي دي، ترڅو د دین په تکمیل باندې لا زیاته رڼا واچوله شي.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني ای مؤمنانو! لکه څنګه چې نن ورځ ستاسو دین کمال ته رسېدلی دی او پاکیزه شیان درته ټول حلال کړی شوي دي همدارنګه ایمان ستاسو په زړونو کښې ځای نیولی دی حتی چې شیطان د دې خبرې څخه نااميده دی چې تاسو مخ په شا کفر ته واړوي، نو څکه نن ورځ تاسو ته جائزه ده چې د اهل الکتابو کافرانو سره (چې تاسو سره په توحید کښې اصلاً شریک دي) مخالطت او ناسته ولاړه وکړئ.

نو د هغوی مذبوحه تاسو ته جائزه ده، تاسو کولی شئ چې کتابي قصاب څخه د حلالو څارویو غوښه خریداري کړئ، همدارنګه دا هم څه ممانعت نه لري چې خپله مذبوحه په هغوی باندې خرڅه کړئ.

لکه څنګه چې تاسو ته د مؤمنې پاک لمنې ښځې نکاح کول حلال کړی شوي دي همدارنګه دا هم درته حلاله ده چې کتابي کافرې ښځې هم په نکاح واخلئ، خو دوی ته به هغسې مهر ورکوئ لکه څنګه چې مؤمنو ښځو ته مهر ورکوئ.

۲ـ ای مؤمنانو! تاسو ته تر څلورو ښځو پورې نکاح کول جواز لري برابره خبره ده چې دغه عدد د مؤمنانو څخه وي او یا د اهل الکتابو څخه او یا یې حتی د مختلطو ښځو څخه پوره کړئ. دا د دې دپاره چې تاسو خپله پاک لمنې وساتئ، نه په ډاګیزه زنا باندې اخته شئ او نه په پټو یارانو باندې ککړ شئ. ستاسو دښمنان خو د ښځو په تعدد باندې اعتراض کوي مګر همدغه اعتراض کوونکي څوک په پټه او څوک په ښکاره زناګانو باندې مبتلا دي.

الله ﷻ لکه څنګه چې تاسو په خوراکي شیانو کښې د خبائثو او پلیتو شیانو څخه بچ کړي یاست

همدارنګه یې په جنسي ارتباط کښې تاسو ته د نجاستونو څخه پاکه لاره مشروعه کړې ده.

مګر دا په یاد ولرئ چې د اهل الکتابو سره ستاسو نکاحي جواز د مذبوحې په څېر دوه اړخیز نه دی بلکې هیڅ مؤمنې ښځې ته کتابي کافر په نکاح باندې اخستل جواز نه لري، او نه تاسو ته جائزه ده چې هغه ته یې په نکاح ورکړئ.

۳ـ ای مؤمنانو! ستاسو څخه چې هرڅوک کتابي زنانه په نکاح باندې واخلي نو هغه دې خپل ایمان د پوره څارنې لاندې وساتي هسې نه چې د خپلې کتابي میرمنې په سبب باندې په لا شعوري توګه مرتد شي او کفر ته واوړي. او هر څوک چې دغه کار وکړي نو د هغه ټول نېک اعمال ضائع کېږي او په آخرت کښې به د غټو تاوانیانو څخه وي.

هو! که بالمقابل خپله کتابي ماندینه په ایمان باندې مشرفه کړي نو دا کار ورته په دنیا او آخرت کښې لویه کامیابي او سرلوړي ده.

علاوه پر دې، اهل الکتاب کافران د نورو کافرانو څخه صرف په دنیا کښې دومره توپیر لري چې د لاس ذبحه یې حلاله ده او هم مسلمان سړي ته روا ده چې کتابیه ښځه په نکاح واخلي؛ پاتې شوه د آخرت خبره، هلته خو اهل الکتاب کافران په نورو باندې بهتري نه لري، ټولو خپل ایمانونه ضائع کړي دي او ټول د زیانکارانو څخه دي.

توضیحات

۱ـ په دې ایت شریف کښې د ﴿ٱلْيَوْمَ﴾ کلمې څخه هغه وخت مطلب دی کوم چې د همدې سورت په دریم ایت شریف کښې مطلب ده.

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: په تدریج ستاسو دین د خوراکي شیانو د تحلیل د حیثه هم کمال ته ورسېده، آن تردې چې د اهل الکتابو ذبیحې درته حلالې کړی شوې چې اصلاً د توحید خاوندان دي، اما د مشرکانو ذبائح درته حرام کړی شو چې دوی د توحید خاوندان نه دي.

همدارنګه د نکاح په هکله هم اهل الکتاب او مشرکان سره فرق لري.

د "طعام" معنی

۲ـ که څه هم د "طَعام" کلمه د غذاء خوړلو یا پخپله غذاء ته وایي[۱]، مګر په دې مقام کښې یې مفسرینو کرامو لاندې درې تفسیرونه کړي دي[۲]:

الف: ټول خوراکي شیان؛ برابره خبره ده چې ذبائح وي او که نه.

ب: هغه خوراکي شیان چې ذبحې ته حاجت نه لري، لکه حبوبات، میوجات او داسې نور.

ج: دلته صرف ذبائح مطلب دی. او دا ځکه چې:

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۱۳

(۲) التفسیر الکبیر ج۱۱ ص۱۴۶

اول د کلام سوق د همدې غوښتنه کوي، ځکه چې د وړاندې ځای څخه په ذبائحو کښې بحث راروان دی.

دوهم د ذبائحو څخه په غیر نور خوراکي شیان خو الله ﷻ په مطلقه توګه مونږ ته حلال کړي دي برابره خبره ده چې د کافر په لاس کښې وي او که د مسلمان نو د اهل الکتابو د تخصیص دپاره په دې تقدیر هیڅ وجه نه موندله کیږي.

د همدې کبله رئیس المفسرین عبد الله بن عباس رضی الله عنهما همدغه تفسیر غوره کړی دی[1].

دریم: ځینو مفسرینو کرامو اجماع نقل کړې ده چې دلته د طعام څخه ذبائح مراد دي[2].

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې: که بالفرض اهل الکتاب په ذبیحه باندې د غیر الله د نوم اواز پورته کړي، باید چې مونږ ته حلال وګرځي ځکه چې دا خو د اهل الکتابو ذبیحه ده؟

مونږ وایو چې: د ایت شریف مطلب دا دی چې تاسو ته حلالې مذبوحې په دې باندې نه حرامیږي چې ذبحه کوونکي یې اهل الکتاب (کافر) دي، او دا یې مطلب نه دی چې اهل الکتاب (کافر) چې هر شی، او په هر ډول باندې ذبحه کړي هغه به حلال وي، ترڅو ذکر شوی اعتراض وارد شي.

او دا ځکه چې ذکره شوې مذبوحه خو د مسلمان په لاس باندې هم حلاله نه جوړیږي نو د کافر په لاس به څنګه حلاله جوړه شي.

د اهل الکتابو مذبوحه کله حرامیږي؟

۴ـ په یاد ولرئ چې ذکره شوې مذبوحه په هغه وخت کښې په مونږ باندې حرامه ده چې مونږ په یقین باندې پوه شو چې په دې باندې یې د الله ﷻ د نامه څخه په غیر د بل چا د نوم اواز پورته کړی وي، اما که په یقین سره راته معلومات نه وي نو خوراک یې نه حرامیږي[3].

د همدې کبله نبي کریم ﷺ د هغې مذبوحې څخه ځه غوښه وخوړه چې اهل الکتابو ذبحه کړې وه او زهریات یې پکښې اچولې وه او نبي کریم ﷺ ته یې د خیبر د فتحې په ورځ باندې د تحفې په شکل وړاندې کړه[4].

هو! که بالفرض کوم یو مسلمان مرتد شي ـ العیاذ بالله ـ او نصرانیت یا یهودیت ته ورواوړي نو د هغه ذبیحه حرامه ده[5]، ځکه چې نوموړي خو په خوښ کړی شوي دین باندې نه پرېښودل کیږي چې ترڅو د هغوی د جملې څخه وګڼل شي.

---

(۱) روح المعاني ج۶ ص۶۵
(۲) تفسیر القاسمي ج۶ ص۷۵ نقلاً عن اللباب
(۳) الفقه الإسلامي وادلته ج۳ ص۶۵۱
(۴) صحیح البخاري ج۱ ص۳۵۶
(۵) تفسیر المظهري ج۳ ص۳۹

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵_ که څوک وایي چې: قرآن کریم خو زمونږ د تشریع دپاره رانازل شوی دی حال دا چې دا تکره: ﴿وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ﴾ داسې ښکاري چې د اهل الکتابو لپاره تشریع ده. یعنې اهل الکتابو ته ستاسو ذبائح حلال دي، دوی وربانديې نه ګنهګاریږي؟

مونږ وایو چې: ذکره شوې تکره د هغوی د تشریع دپاره نه ده نازله شوې بلکې مطلب یې دا دی چې: ای مسلمانانو! تاسو ته د اهل الکتابو سره په ذبائحو کښې راکره ورکړه دواړه جائزه ده.

اما د مناکحو په باره کښې درته په نکاح اخستل جائز دي چې کتابیه ښځه په نکاح واخلئ؛ خو ورکول درته جواز نه لري چې مسلمانه ښځه کتابي کافر ته په نکاح بانديې ورکړئ. د همدې کبله متباقي ایت شریف د اهل الکتابو ښځو په باره کښې په بل عبارت تعقیب شوی دی چې: ﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ﴾.

د کتابیه کافرې ښځې نکاح کول

۶_ مونږ د [البقرة:۲۲۱] ایت لاندې د کافرې ښځې د نکاح په باره کښې هغه څه لیکلي دي چې مونږ ته یې لیکنه ضروري ښکاریده، چې بیا لیکلو ته یې ضرورت نه وینو، مګر دلته یوازې لاندې څخه معلومات وراضافه کوو[۱]:

الف: حذیفه ﷺ یوه کافره یهودیه ښځه په نکاح اخستې وه، عمر (أمیر المؤمنین) ﷺ ورته ولیکل چې خوشې یې کړه. هغه وویل چې: ایا دا حرامه ده؟. ده وویل چې: نه! حرامه نه ده خو زه داریږم چې چرته بې عفته ښځه په نکاح وانه خلې، یعنې کافران خو د عفت چندان پروا نه لري.

ب: د عثمان بن عفان (امیر المؤمنین) ﷺ یوه ښځه (نائله بنت الفرافصه) نصرانیه وه.

ج: همدارنګه طلحه بن عبید الله ﷺ یوه یهودیه ښځه په نکاح کړې وه چې د شام څخه وه.

یادونه

۷_ مونږ د [النساء:۲۴] ایت لاندې د "احصان" متعددې معناوې لیکلې دي چې په دې مقام کښې ترې پاک لمنې مطلب ده. او هم مو د [النساء:۲۵] ایت لاندې د زنا دولونه لیکلي دي چې په ﴿غَيْرَ مُسَافِحِينَ﴾ کښې یوه دول ته اشاره ده او په ﴿وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ﴾ کښې بل دول ته.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ ۚ وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۳۲۴

وَإِن كُنتُم مَّرْضَىٰٓ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَآءَ أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ ٱلْغَآئِطِ أَوْ لَٰمَسْتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمْ
تَجِدُوا۟ مَآءً فَتَيَمَّمُوا۟ صَعِيدًا طَيِّبًا فَٱمْسَحُوا۟ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُم مِّنْهُ ۚ مَا يُرِيدُ ٱللَّهُ
لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ وَلَٰكِن يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُۥ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُونَ ﴿٦﴾ وَٱذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَٰقَهُ ٱلَّذِى وَاثَقَكُم بِهِۦٓ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا
وَأَطَعْنَا ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٧﴾ ﴾

[۶] ای هغو کسانو! چې ایمان یې راوړی دی! کله چې تاسو لمانځه ته پورته شئ: (او تاسو بې اودسه یاست) نو خپل مخونه ووینځئ: او هم د خنګلو پورې خپل لاسونه (ووینځئ)، او په خپلو سرونو باندې مسحه وکړئ او (هم) خپلې پښې د ښنګرو پورې (ووینځئ).

او که تاسو جنبان یاست نو (خپل خانونه) ښه پاک کړئ (ټول بدن ووینځئ). او که تاسو مریضان یاست او یا په سفر باندې (بوخت) یاست او یا ستاسو کوم یو کس د ژور ځای څخه راشي (اودس مات کړي) او یا خپلې زنانه مسه کړئ (جنسي ارتباط ورسره ونیسئ) نو (بیا) اوبه ونه مومئ (چې خانونه پرې پاک کړئ) نو د پاکیزه ځمکې مخ ته قصد وکړئ (او په لاسونو باندې یې ووهئ) نو (په یو ځل دواړه وهلی شوي لاسونه) په خپلو مخونو باندې مسحه کړئ (پرې راکش یې کړئ)، او (بل ځل یې) په خپلو لاسونو باندې مسحه کړئ (یو لاس په بل لاس باندې) د پاکیزه ځمکې څخه.

الله ﷻ د دې اراده نه لري چې (په تشریعي امورو کښې) په تاسو باندې مشقت وګرځوي (واچوي) مګر الله ﷻ د دې اراده لري چې تاسو (د ګناهونو او پلیتیو څخه) پاک کړي او هم (د دې اراده لري) چې خپل نعمتونه په تاسو باندې پوره کړي، شاید چې تاسو (په مستمره توګه) شکر وکړئ.

[۷] (ای مؤمنانو!) په تاسو باندې د الله ﷻ نعمت (یعني اسلام، په عمل سره) یاد کړئ، او هم د الله ﷻ هغه کلک تعهد یاد کړئ (حفاظت یې وکړئ) چې تاسو سره یې پرې ښه کلکوالی کړی دی، کله چې تاسو د (کلکوالي ځرګندونه وکړه او) ومو ویلې چې مونږ (ټول اسلامي احکام) واورېده (قبول مو کړ) او اطاعت مو وکړ.

او د الله ﷻ څخه ووېرېږئ، یقیناً الله ﷻ د سینو (زړونو) په حالاتو باندې هم پوه دی (نو هیڅ شی ترې نه پټېږي).

د ارتباط وجوه

۱ـ په وړاندې ایتونو کښې الله ﷻ د مادیاتو د پاکیزګۍ توصیه کړې وه، چې دا خورئ او دا مه خورئ، یا دا کوئ او دا مه کوئ. او په دې آیت کښې د اوداسه توصیه بیانه شوې ده چې د یو پلوه

د ګناهونو څخه د پاکیزګی سبب دی او د بله پلوه د ظاهري نظافت موجب هم دی.

۲ـ هلته د پاکیزه شیانو څخه د استفادې اجازه بیانه شوه، او دلته توصیه شوې ده چې کله ذکر شوي پاکیزه شیان په نجاست باندې تبدیل شي او تاسو یا بولې وکړئ او غائطو ته تېر شئ، او بالآخره یا جنسي ارتباط ونیسئ نو بیا هم خپل نظافت مه هېروئ.

۳ـ هلته دنیاوي نظافت بیان شوی وه او دلته اخروي نظافت بیانېږي.

شان نزول

۱ـ د بي بي عائشې (أم المؤمنین رضی الله عنها) د یوه اوږده حدیث مضمون دی چې نوموړې بي بي د نبي کریم ﷺ سره د بني المصطلق غزا ته تللې وه، دوی په "البیدآء" مقام کښې وه چې د نوموړي بي بي د غاړې هار پرې شوی او ورک شوی وه، د همدغه هار د موندلو دپاره نبي کریم ﷺ خپلو صحابه وو کرامو رض ته وظیفه ورکړه چې مونده یې کړي او قافله ورته خای په خای تم شوه، خو نه په نوموړي خای کښې اوبه وې او نه په کاروان کښې اوبو موجودیت درلوده.

د همدې کبله ابو بکر الصدیق رض په خپلې لور (عائشې رضی الله عنها) باندې ډېر په غصه شو او وې ویل چې ایا د یوه هار دپاره دې ټول کاروان په وچه کانګره کښې رابند کړی دی؟!.

په عین وخت کښې الله ﷻ ذکر شوی ایت شریف نازل کړ او تیمم جائز وګرځولی شو[1].

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې: په خینو روایتونو کښې شته چې ذکر شوی ورک شوی هار د بي بي اسماء رضی الله عنها وه، چې د عائشې رضی الله عنها خور وه[2]؛ ایا د هار د ورکېدلو قیصه دوه خله پېښه شوې ده او که څنګه؟

مونږ وایو چې: ذکر شوی شلېدلی هار اصلاً د اسماء رضی الله عنها وه خو بي بي عائشې رضی الله عنها د عاریه په توګه په غاړه کړی وه، نو ځکه یې په خینو روایتونو کښې خپلې اصلي مالکې ته اضافت شوی دی.

په هر تقدیر، ذکر شوی هار د بي بي عائشې رضی الله عنها د اوښ څخه لاندې وموندہ شو[3].

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۳ـ که څوک وایي چې: ذکره شوې واقعه خو خینو مفسرینو کرامو د [النساء:۴۳] ایت دپاره شان نزول ګڼلې ده[4]، نو ایا یوه واقعه د متعددو ایتونو دپاره شان نزول واقع کېدلی شي؟

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۶۶۳
(۲) صحیح مسلم ج۱ ص۱۶۰
(۳) موطا الإمام مالک ج۱ ص۴۰
(۴) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۵۰۶

مونږ وایو: ځینو مفسرینو کرامو[1] دې ته ترجیح ورکړې ده چې ذکره شوې واقعه یوازې د همدې ایت شریف دپاره، چې سمدستي د بحث لاندې دی، شان نزول دی. مګر مونږ ته داسې ښکاري چې په دې کښې هیڅ باک نشته چې یوه واقعه د متعددو ایتونو دپاره شان نزول وګڼل شي او دا ځکه چې سلفو صالحینو په مصداقاتو باندې هم د شان نزول اطلاق کاوه[2]، او دا خبره خو یقیني ده چې په دواړو ایتونو کښې د تیمم تشریع شوې ده او ذکره شوې واقعه د دواړو ایتونو دپاره یو ډېر په زړه پورې مصداق جوړېدلی شي.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای مؤمنانو! ځرنګه چې ستاسو دین د هر حیثه تکمیل شوی دی آن د اوداسه پورې، خو د دې دپاره چې اودس مو په قرآن کریم باندې هم تثبیت شي نو دا دی تاسو ته امر کېږي چې کله تاسو لمانځه ته پورته کېږئ او اودس ونه لرئ نو اودس وکړئ او بیا په لمانځه باندې پیل وکړئ.

ستاسو اودس په لاندې څلورو ارکانو باندې ولاړ دی:

الف: چې خپل مخونه ووینځئ: یعنې د سر وېښتانو څخه نیولې آن د زنې څخه د لاندې ځای پورې، او همدارنګه د یوه غوږ څخه نیولې تر بله غوږه پورې.

ب: همدارنګه خپل لاسونه د څنګلو پورې، بلکې د څنګلو په شمول ووینځئ.

ج: په خپلو سرونو باندې مسحه وکړئ.

د: بالآخره خپلې پښې هم ووینځئ آن تر ښنګرو پورې، چې ښنګرې مو هم په وینځلو کښې شامل وي.

۲ـ ای مؤمنانو! د ذکرو شوو څلورو ارکانو په تکمیل سره تاسو د وړې بې اودسۍ څخه خلاصېږئ او د لمانځه دپاره جوګه کېږئ.

اما کله چې تاسو په جنابت باندې اخته یاست نو برابره خبره ده چې لمانځه ته پورته کېږئ او که نه، په تاسو باندې لازمه ده چې خپل ځانونه ښه پاک کړئ، او ټول بدن ووینځئ آن تردې چې خولې او پوزې هم بې وینځلو مه پرېږدئ.

د تیمم د جواز طریقه

۳ـ ای مؤمنانو! الله ﷻ ستاسو ټول حالات په نظر کښې نیولي دي او شریعت یې درنازل کړی دی، خو که چرته تاسو په لاندې کیفیاتو سره یاست:

الف: چې مریضان یاست او د اوبو استعمال درته په ضرر تمامېږي.

ب: چې په سفر باندې یاست او د اوبو د استعمال څه موانع موجود وي.

(۱) تفسیر المظهري ج۳ ص۴۳

(۲) تفسیر القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسیر

ج: چې ستاسو کوم یو نفر خپل اودس مات کړي.

د: چې تاسو یا جنب شئ او یا خپل خانونه په قصدي توګه جنب کړئ چې د خپلو ماندینو سره جنسي ارتباط ونیسئ.

ه: بالآخره چې بل څه داسې ضرورت درته پېښ شي چې د هغه په ذریعه یا د جنابت او یا د بې اودسۍ سره مخامخ شئ.

نو په دغو ټولو صورتونو کښې تاسو ته په تیمم وهلو سره پاکوالی لاس ته درځي، چې پاکې ځمکې ته قصد وکړئ او خپله بې اودسي او یا جنابت پرې د خانونو څخه لرې کړئ.

د تیمم کیفیت

۴ـ ای مؤمنانو! ستاسو د تیمم وهلو کیفیت فقط همدا ټاکلی شوی دی چې:

اول: یو خل دواړه لاسونه په ځمکه باندې ووهئ او بیا د لږ څنډوهلو څخه وروسته وربانديې خپل مخونه مسحه کړئ.

دوهم: بیا خپل لاسونه په پاکه ځمکه باندې ووهئ او د څنډوهلو څخه وروسته پرې خپل لاسونه مسحه کړئ. یعني خپل کیڼ لاس په ښي لاس باندې راکش کړئ چې هیڅ برخه یې بې راکش کولو پاتې نه شي، او په خپل ښي لاس باندې خپل کیڼ لاس په کامله توګه مسحه کړئ.

دا وه ستاسو تیمم، چې د پاکیزه ځمکې څخه مو استفاده وکړه.

په یاد ولرئ!

۵ـ خو په یاد ولرئ چې په تیمم کښې وړوکی اودس او لوی اودس هیڅ فرق نه لري، په دواړو کښې په ذکر شوي یوه کیفیت باندې تیمم ترسره کیږي.

او دا هم په یاد ولرئ چې د تیمم پاکیزګي موقته ده چې کله په اوبو باندې قادر شوئ نو تیمم مو د منځه ځي، نو په کار دي چې خپله پاکیزګي په اوبو باندې حاصله کړئ.

۶ـ ای مؤمنانو! د احکامو په تشریع کښې الله ﷻ اراده نه لري چې په تاسو باندې مشقت کیږدي. د همدې کبله یې په تاسو باندې د لمانځه دپاره د ټول بدن وینځل فرض نه کړه او هم یې ستاسو دپاره د تیمم تشریع نازله کړه، مګر د دې اراده لري چې تاسو د ظاهري ناپاکیو (لکه بې اودسي او جنابت) او هم د باطني ناپاکیو (ګناهونو) څخه پاک کړي.

او هم د دې اراده لري چې خپل نعمتونه په تاسو باندې پوره کړي شاید چې تاسو شکر وکړئ او د الله ﷻ د رحمتونو مستحق جوړ شئ. د همدې کبله یې د اوبو د عدم موجودیت په صورت کښې هم د عبادت موقع درکړه.

۷ـ ای مؤمنانو! د الله ﷻ د احکامو په عمل سره درناوی وکړئ، که څه هم ستاسو د ځینو احکامو اسرارو او حکمتونو ته فکر نه رسیږي، هم عملي بنه ورکړئ.

او دا ځکه تشریعي احکام د یو پلوه د الله ﷻ نعمتونه دي او د نعمتونو شکریه دا ده چې په عمل

کښې يې پياده کړئ، او د بله پلوه په همدغو احکامو باندې تاسو تعهد کړی دی او په هر خل باندې مو خپل تعهد په "سمعنا وأطعنا" (اورېدلي مو دي او منلي مو دي) سره تاکيد کړی دی.

نو خپل تعهدونه وساتئ او د الله ﷻ څخه وډار شئ، ظاهرًا او باطنًا ورته منقاد شئ ځکه چې يقينًا الله ﷻ ستاسو په زړونو باندې هم پوه دی پاتې خو لا ظاهري اندامونه.

توضیحات

۱ـ په ذکر شوي ايت شريف کښې د اوداسه صرف فرائض بيان شوي دي، نو که څوک غواړي چې د اوداسه په سنتو، مستحبو، آدابو او بالآخره په نواقضو باندې خپل خان پوه کړي، نو د احاديثو کتابونو ته دې رجوع وکړي چې فقهاوو کرامو مشرح بيان کړي دي.

وُضوء څه معنی؟

۲ـ په عربي ژبه کښې اوداسه ته "وُضُوء" وايي، د واو په پېښ سره؛ او هغو اوبو ته چې په هغو باندې اودس ترسره کېږي هم "وَضوء" وايي، د واو په زوَر سره. په هر تقدير دغه کلمه د "وضاءة" څخه اخستله شوې ده، وضاءة نظافت او ښايست ته وايي[۱].

اوداسه ته ځکه دغه نوم اېښودلی شوی دی چې په دې سره په دنيا کښې نظافت او په آخرت کښې ښائست ترلاسه کېږي. لاندې يو حديث شريف د مثال په توګه ولولئ:

نبي کريم ﷺ فرمايلي چې: «إِنَّ أُمَّتِي يُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ غُرًّا مُحَجَّلِينَ مِنْ آثَارِ الْوُضُوءِ فَمَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يُطِيلَ غُرَّتَهُ فَلْيَفْعَلْ»[۲] يقينًا زما امت به د قيامت په ورځ په داسې حال کښې وبللی شي چې د اوداسه د آثارو څخه به يې تندې سپينه رڼا کوي او هم به يې پښې او لاسونه سپين ځلېږي، نو د هر چا چې ستاسو څخه وسه کېږي چې خپله رڼا اوږده کړي نو ودې کړي (او د فرضيت څخه اضافه ځايونه دې ووينځي).

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې: د ﴿إِذَا قُمْتُمْ﴾ د جملې څخه معلومېږي چې په لمانځه باندې د ودرېدلو څخه وروسته اودس ضرور دی حال دا چې خبره خو داسې نه ده؟

مونږ وايو چې: دلته د ﴿إِذَا قُمْتُمْ﴾ معنی دا ده چې کله تاسو په لمانځه باندې د ودرېدلو اراده وکړه نو اودس وکړئ. لکه چې الله ﷻ د استعاذې (اعوذ بالله) په باره کښې فرمايي چې: ﴿فَإِذَا قَرَأْتَ ٱلْقُرْءَانَ فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ﴾ [النحل: ۹۸] يعنې: او کله چې ته قرآن کريم ولولې (اراده يې وکړې) نو په الله ﷻ باندې د رټلي شوي شيطان څخه پنا وغواړه.

---

(۱) لسان العرب ج۱ ص۱۹۵
(۲) صحيح البخاري ج۱ ص۲۵

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک وايي: ايا کله چې سړی په لمانځه باندې د ودريدلو اراده وکړي په هغه باندې اودس کول فرض دي، که څه هم پخوانی اودس ولري؟

مونږ وايو چې: په ايت شريف کښې د "مُحْدِثِيْنَ" ټکی مراد دی. يعنې په تاسو باندې په هغه وخت کښې اودس فرض دی چې تاسو بې اودسه ياست او لمانځه ته پورته شئ؛ او دا ځکه چې:

الف: د مکې معظمې د فتحې په ورځ باندې نبي کريم ﷺ د ډېر لمونځونه په يوه اوداسه باندې وکړه او په موزو باندې يې مسحه هم کړې وه. نو عمر ﷺ ورته ووېلې چې ای د الله ﷺ پيغمبره! تا خو نن داسې شی وکړ چې پخوا به دې نه کاوه!. نو نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «عَمْدًا صَنَعْتُهُ يَا عُمَرُ»[١] دا کار مې قصداً وکړ ای عمره!. يعنې ترڅو خلکو ته واضحه شي چې د هر يوه لمانځه دپاره تازه اودس ضرور نه دی.

ب: عبد الرحمن بن زياد ﷺ په يوه اوږده حديث کښې وايي چې: ما د عبد الله بن عمر رضی الله عنهما سره درې لمونځونه (ماسپښين، مازديګر، ماښام) وکړه چې هر يوه لمانځه ته يې تازه- تازه اودس وکړ نو ما ترې پوښتنه وکړه چې دا ولې؟، هغه راته ووېلې چې: زما يو اودس د ټولو لمونځونو دپاره کفايت کوي، مګر د نبي کريم ﷺ څخه مې اوريدلی دی چې «مَنْ تَوَضَّأَ عَلَى طُهْرٍ كَتَبَ اللهُ لَهُ بِهِ عَشْرَ حَسَنَاتٍ»[٢] يعنې څوک چې په اوداسه باندې د پاسه بل اودس وکړي نو الله ﷺ به ورته لس نېکۍ وليکي؛ نو ما په همدې کښې رغبت وکړ، ای وراره!.

ج: تيمم خو د اوداسه خلف او قائم مقام دی، مګر کله چې د تيمم په امر کښې الله ﷺ بې اودسې شرط کړه، چې ﴿أَوْ جَآءَ أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ ٱلْغَآئِطِ أَوْ لَـٰمَسْتُمُ ٱلنِّسَآءَ﴾ ورباندې دلالت کوي؛ نو معلومه شوه چې د اوداسه په امر کښې هم بې اودسي شرط ده. شايد چې د دې کبله به په ذکر شوي شرط باندې دلته صراحت نه وی کړی شوی چې وروسته په تيمم کښې پرې صراحت شوی دی.

اودس څه وخت فرض شو؟

۵ـ لکه څنګه چې د ذکر شوي ايت شريف د شان نزول څخه څرګنديږي چې د دې ايت د نزول څخه لا وړاندې اودس فرض وه، که نه نو نه به ابو بکر ﷺ خپلې لور (عائشې رضی الله عنها) ته په غُصه شوې وی او نه به صحابه کرامو ﷺ شکايت کړی وی.

ټولو اهل المغازي وو ته معلومه ده چې نبي کريم ﷺ هيڅکله بې اودسه لمونځ نه دی کړی[٣]، بلکې لمونځ او اودس يو ځای فرض شوي دي. زيد بن حارثه ﷺ وايي چې: «أَنَّ جِبْرِيلَ ﷺ أَتَاهُ فِي

---

(١) صحيح مسلم ج١ ص١٣٥
(٢) شرح معاني الآثار ج١ ص٣۶
(٣) تفسير المظهري ج٣ ص۴۴

أَوَّلِ مَا أُوحِيَ إِلَيْهِ فَعَلَّمَهُ الْوُضُوءَ وَالصَّلَاةَ»[١] یعنې یقیناً جبرائیل امین ﷺ نبي کریم ﷺ ته په هغه اول وخت کښې ورغی چې وحې ورته شوې وه، نو اودس او لمونځ یې دواړه وروښوده.

یادونه

۶ـ کله چې د اوداسه په فرضیت کښې ایت شریف نازل شو نو لاندې تفاوتونه یې وموندل:

الف: د اوداسه فرائض مشخص شوه چې څلور دي (د مخ، لاسونو او پښو وینځل او د سر مسحه)، د دغو څلورو څخه په غیر یا سنت دی او یا مستحب، لکه په "بسم الله" سره شروع کول سنت دي او په ترتیب سره یې تر پایه رسول مستحب دي، چې د فقهې په کتابونو کښې مفصل بیان شوي دي.

ب: په یو کرت وینځلو باندې فرض پوره کېږي او دوهم او دریم کرت وینځل سنت دي حتی چې د دریم کرت څخه وروسته وینځل جائز نه دي، البته په هغه صورت کښې چې څوک یې د اوداسه یوه برخه وګڼي.

هوا که په اوړي کښې د اندامونو د یخولو، او یا د حقیقي نجاست د لرې کولو دپاره په دریو کرتو وینځلو باندې اضافه وینځل وکړي باک یې نشته. د ښه وضاحت دپاره لاندې أحادیث ولولی:

اول: نبي کریم ﷺ فرمایي: «إِنَّ لِلْوُضُوءِ شَيْطَانًا يُقَالُ لَهُ وَلَهَانُ فَاتَّقُوا وَسْوَاسَ الْمَاءِ»[٢] یعنې: یقیناً اوداسه ته هم یو شیطان شته چې "وَلَهَان" (حیرانوونکی) نومېږي، نو د اوبو د وسواس څخه خانونه وساتئ.

دوهم: یوه ورځې نبي کریم ﷺ ته یو اعرابي ورغی او د اوداسه پوښتنه یې وکړه، نو اودس یې درې درې خله وروښود او بیا یې ورته وفرمایل چې: «هَذَا الْوُضُوءُ فَمَنْ زَادَ عَلَى هَذَا فَقَدْ أَسَاءَ وَتَعَدَّى وَظَلَمَ»[٣] یعنې: دا اودس دی، نو څوک چې په دې باندې زیادت وکړي نو هغه بد وکړه او تجاوز یې وکړ او ظلم یې وکړ.

ج: بالآخره د ایت شریف په نزول سره اودس کول په متواتر کلام باندې ثابت شو چې د قیامت د ورځې پورې به یې مسلمانان په لمونځونو کښې لولي.

د څنګلو وینځل فرض دي

۷ـ الله ﷻ د څنګلو په باره کښې دلته د "إِلَى" توری نازل کړی دی چې ﴿إِلَى الْمَرَافِقِ﴾، او د "إِلَى" توری په غایه باندې دلالت کوي چې په دې مقام کښې د ذکر شوي توري غوښتنه دا ده چې څنګلې هم په فرضې وینځلو کښې شاملې شي. او دا خکه چې:

---

(١) مسند احمد بن حنبل ج ۶ ص ۱۵۵
(٢) سنن ابن ماجه ص ۳۴
(٣) سنن ابن ماجه ص ۳۴

الف: غایه په دوه ډوله ده چې: یوې ته د امتداد غایه وایي، او بله د إسقاط په غایه باندې نومولې شوې ده[١].

د امتداد غایه دې ته وایي چې د "إلی" د توري په ذریعه وړاندېنی حکم آن د "إلی" د توري د مدخول پورې کش کړی شي. لکه چې الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ ثُمَّ أَتِمُّواْ ٱلصِّيَامَ إِلَى ٱلَّيۡلِ ﴾ [البقرة: ١٨٧] یعنې بیا روژه آن د شپې پورې تمامه کړئ؛ په دې ایت شریف کښې د صیام کلمه إمساک ته وایي[٢]، که څه هم ډېر لږ وخت وي، خو د "إلی" د توري په ذریعه دغه امساک د شپې پورې غزولی شوی دی، اما شپه پکښې شامله نه ده.

د اسقاط غایه دې ته وایي چې وړاندېنی حکم د "إلی" د توري مدخول ته شامل وي مګر د ذکر شوي توري په ذریعه باندې قطعه کړی شي، لکه همدغه ایت شریف (چې اوس د بحث لاندې دی). ځکه چې د ﴿ أَيۡدِيَكُمۡ ﴾ کلمه آن د اوږو پورې ټول لاس ته شامله ده خو د ذکر شوي توري په ذریعه د څنګلو څخه هغې خوا لاسونه د حکم څخه ووتل چې وینځل یې فرض نه دی. اما پخپله څنګلې پکښې شاملې دي ځکه چې دلته د اسقاط غایه مطلب ده، نه د امتداد غایه.

ب: ځینې علماء کرام وایي چې په دې مقام کښې د "إلی" توری د "مَعَ" په معنی سره دی، یعنې لاسونه د څنګلو سره ووینځئ. لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَيَزِدۡكُمۡ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمۡ ﴾ [هود: ٥٢] یعنې: او ستاسو د خپل قوت سره به نور قوت هم در زیات کړي.

ج: په دې ټولو باندې د پاسه، احادیث او د صحابه وو کرامو ﷺ عمل د ایت شریف بیان واقع شوي دي چې هم نبي کریم ﷺ او هم صحابه وو ﷺ څنګلې په دائمي توګه وینځلې دي، او په هیڅ خای کښې د نه وینځلو روایت نشته[٣].

د سر مسحه فرض ده

٨ـ "رُءُوسِ" د "رَأسٌ" جمعه ده، او د رأس په متعارفه معنی کښې د غاړې څخه ورپورته آن د مخ او سترګو په شمول ټول اجزاء داخل دي[٤].

مګر څرنګه چې الله ﷻ په دې مقام کښې د مخ په وینځلو باندې امر کړی دی نو معلومه شوه چې د "رَأس" متعارفه معنی دلته مراده نه ده، او په همدې باندې علماء کرامو اجماع کړې ده[٥]. د همدې کبله دوی د سر په مسحه کښې یوولس (١١) قوله کړی دی چې څومره او په څه کیفیت

(١) نور الأنوار ص١٣٦
(٢) مفردات الراغب ص٢٩٨
(٣) تفسیر المظهري ج٣ ص٤٦
(٤) تفسیر القرطبي ج٦ ص٨٩
(٥) بدائع الصنائع ج١ ص٤

باندې فرض ده، مګر په ټولو اقوالو کښې د ابو حنيفه رحمةالله عليه په نزد يوازې د ناصيې مسحه فرض ده چې په يو خل باندې تماميږي او تکرار ته يې حاجت نشته. او دا ځکه چې د نبي کريم ﷺ فعل د ايت شريف تفسير واقع شوی دی، چې يوه ورځې نبي کريم ﷺ اودس کاوه «فَحَسَرَ الْعِمَامَةَ وَمَسَحَ مُقَدَّمَ رَأْسِهِ أَوْ قَالَ نَاصِيَتَهُ بِالْمَاءِ»[۱] نو د پګړۍ ځخه يې سر لوڅ کړ او د خپل سر په وراندنۍ برخه باندې يې او يا په خپله ناصيه باندې يې په اوبو سره مسحه وکړه.

"ناصيه" څه معنی؟

۹_ "ناصية" د سر د وړاندېنی برخې د ويښتانو بيخونو ته وايي[۲]، چې تقريبًا د څلورو ګوتو په اندازه، يا د سر د ويښتانو څلورمه برخه جوړيږي.

دا د يو پلوه، او د بل پلوه که څه هم "الْمَسْح" په عربي ژبه کښې په يو شي باندې لاس راکش کولو ته وايي مګر په شريعت کښې په اندامونو باندې په اوبو سره لوند لاس راکشول د مسحې په نامه يادېږي[۳].

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۱۰_ که څوک وايي چې: ايا د مسحې په عوض د سر وينځل جواز لري؟

مونږ وايو چې: په جواز کښې خو يې شک نشته چې د مسحې په ځای باندې ودرېږي[۴]، مګر هغه ثواب نه ورکول کېږي کوم چې د مسحې دپاره ټاکلی شوی دی[۵].

يا په بل عبارت: جواز يې شته خو ثواب يې نشته.

د پښو وينځل فرض دي

۱۱_ د ذکر شوي ايت شريف د ﴿وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى ٱلْكَعْبَيْنِ﴾ په جمله کښې لاندې دوه متواتر قرائتونه دي[۶]:

الف: "وَأَرْجُلَكُمْ" د لام په زوَر سره، چې په دې تقدير متبادره دا ده چې په ﴿وُجُوهَكُمْ﴾ باندې عطف دی. او د معنی حاصل يې داسې را اوځي چې خپلې پښې د ښنګرو پورې هم ووينځئ.

ب: "وَأَرْجُلِكُمْ" د لام په زېر سره، چې په دې تقدير متبادره دا ده چې په "رُؤُسِكُمْ" باندې عطف دی او د معنی حاصل يې داسې راځېژي چې په خپلو پښو باندې هم مسحه وکړئ.

---

(۱) اعلاء السنن ج۱ ص۸
(۲) لسان العرب ج۱۵ ص۳۲۷
(۳) مفردات الراغب ص۴۸۷
(۴) تفسير القرطبي ج۶ ص۹۰
(۵) شرح معاني الآثار ج۱ ص۳۳
(۶) اضواء البيان ج۲ ص۷؛ روح المعاني ج۶ ص۷۴

نو څرنګه چې دوه متواتر قرائتونه په منزله د دوه ایتونو دي، نو ته به وایي چې د پښو په باره کښې دوه ایتونه نازل شوي دي، یو ایت تقاضی کوي چې په اوداسه کښې د بنګرو پورې خپلې پښې ووینځي او بل ایت غواړي چې مسحه پرې وکړئ.

او دا غیر معقوله ده چې هم یې وینځل فرض شي او هم پرې مسحه کول فرض وګرځي او دا ځکه چې مسحه خو د وینځلو څخه خلف او بدل دی نو د دواړو فرض جوړېدل به داسې مثال ولري چې په سرې باندې هم اودس کول فرض شي او هم پرې تیمم وهل فرض وګرځي، چې په داسې کار باندې هیڅوک قول نه کوي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۱۲ـ که څوک وایي چې: ځینې علماء کرام خو دلته په تخییر باندې قائل دي[۱]، یعنې ستاسو خو ښه که په اوداسه کښې خپلې پښې وینځئ او که مسحه پرې کوئ، او یا په بل عبارت: په تاسو باندې یو کار کول فرض دی او بس.

مونږ وایو: لکه څنګه چې د اصل او بدل دواړو فرض ګرځېدل په شریعت کښې مثل نه لري همدارنګه د اصل او بدل په منځکښې تخییر هم شرعي نظیر نه لري نو ځکه دغه توجیه د قبول وړ نه ده.

سوال جواب

۱۳ـ که څوک وایي چې: په ذکر شوي ایت شریف کښې درېم قرائت شته چې شاذ قرائت دی چې "أَرْجُلُكُمْ" د لام په پېښ سره قرائت شوی دی[۲]؛ شاذ قرائت که څه هم د متواتر قرائت په مقابله کښې څه اعتبار نه لري مګر دا خو کولی شي چې د دوه متواترو قرائتونو څخه یوه ته ترجیح ورکړي، نو پوښتنه دا ده چې ایا په دې مقام کښې ترجیح نه شي ورکولی؟

مونږ وایو چې: دلته شاذ قرائت ځکه مرجح نه شي جوړېدلی چې په دې تقدیر باندې د "وَأَرْجُلُكُمْ" کلمه مبتداء ګرځي او خبر یې محذوف ګڼل کېږي. نو څوک چې اول متواتر قرائت د عمل دپاره خوښوي هغوی ترې په "مَغْسُولَة" سره تعبیر کوي او څوک چې په دوهم متواتر قرائت باندې عمل کوي هغوی ترې په "مَمْسُوحَة" سره تعبیر کوي.

نو په دې مقام کښې شاذ قرائت مرجح نه شي واقع کېدلی، چې د متواترو قرائتونو څخه د هر یوه دپاره د تائید قابل جوړېدلی شي.

د آحادیثو ترجیح

۱۴ـ څرنګه چې دواړه متواتر قرائتونه یو په بل باندې ترجیح نه لري چې د عمل دپاره غوره

(۱) تفسیر القاسمي ج۶ ص۱۱۲
(۲) المحرر الوجیز ج۵ ص۴۷

کړی شي نو ترجیح يې د أحادیثو او د سلفو صالحینو د عمل څخه پرته په بله لاره باندې نه شي ترلاسه کېدلی، چې تفصیل يې دا دی:

په اوداسه کښې د پښو د وينځلو په باره کښې زښت ډېر قولي او فعلي أحاديث روايت شوي دي چې ځينو علماوو کرامو راغونډ کړي دي[۱]. لاندې مثالونه يې د نظره تېر کړئ:

الف: يوه ورځې نبي کريم ﷺ يو سړی وليد چې لمونځ يې کاوه او د پښې په شا باندې يې د يوې سکې (يا ورغوي) په اندازه ټکی وه چې اوبه ورته نه وې رسېدلې، يعني وچ وه. نو نبي کريم ﷺ ورته امر وکړ چې «أَنْ يُعِيدَ الْوُضُوءَ وَالصَّلَاةَ»[۲] هم دې اودس راوګرځوي او هم لمونځ.

ب: عبد الله بن عمر رضي الله عنهما وايي چې مونږ د نبي کريم ﷺ سره په سفر باندې وو تر دې چې د مکې معظمې او مدينې منورې په منځکښې اوبو ته ورسېدو او د مازديګر وخت وه، نو ځينې خلک زمونږ څخه وړاندې اوبو ته ورغلي وه چې اودسونه يې کړي وه حال دا چې پوندې يې وچې وې او اوبه ورته نه وې رسېدلې نو نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ»[۳] يعنې: پوندو ته وَيل (هلاکت) دی چې د اور څخه عبارت دی، پوره کړئ اودسونه، يعني پوندې ووينځئ.

ج: صحابه وو کرامو ﷺ ټولو اجماع کړې ده چې په اوداسه کښې پښې وينځل فرض دي، يوه صحابي هم ترې مخالفت نه دی کړی يوازې درې کسانو (علي ﷺ، عبد الله بن عباس رضي الله عنهما او أنس ﷺ) ترې مخالفت کړی دی، خو دوی هم د خپل مخالفت څخه نورو صحابه وو کرامو ﷺ ته رجوع کړې ده[۴].

د: يوه صحابي ﷺ هم روايت نه دی کړی چې نبي کريم ﷺ په اوداسه کښې په پښو باندې مسحه کړې ده حال دا چې د پښو وينځل يې تقريباً د تواتر درجې ته رسېږي او دومره صحابه وو کرامو ﷺ يې روايتونه کړي دي چې په دروغو باندې يې توافق محال ښکاري[۵].

ه: ټول علماء کرام متفق دي چې په اوداسه کښې د پښو په وينځلو باندې هغه څه اداء کېږي چې په اودس کوونکي باندې فرض دي (حتی چې اهل التشيع هم پکښې مخالفت نه کوي).

اما په مسحه کښې اتفاق نشته، يوازې اهل التشيع وايي چې فرض يې پوره شو. لنډه دا چې په پښو وينځلو کښې د فرض اداء کېدل يقيني دي او په مسحه کښې شکي دي، نو په کار دی چې په يقين باندې عمل وکړی شي او بس[۶].

(۱) تفسير ابن كثير ج۲ ص۲۶: تفسير القاسمي ج۶ ص۱۰۵: شرح معاني الآثار ج۱ ص۳۰
(۲) سنن ابي داوٗد ج۱ ص۲۳
(۳) شرح معاني الآثار ج۱ ص۳۴
(۴) إعلاء السنن ج۱ ص۴
(۵) تفسير المظهري ج۳ ص۴۸
(۶) تفسير القرطبي ج۶ ص۹۵

دوه متواتر قرائتونه او تطبيق

۱۵ـ ځينو علماوو كرامو د ﴿ وَأَرْجُلَكُمْ ﴾ په دوه قرائتونو كښې په لاندې ډول تطبيق كړى دى.

الف: چې په زوَر سره لوځې پښې مرادې دي، او په زېر سره هغه پښې مطلبې دي چې موزو كښې وي[۱]، او په دې كښې د هيڅا اختلاف نشته.

ب: چې په زېر سره هم هغه معنى وركوي كومه چې په زور سره وركوي ځكه چې ذكر شوى زېر (جر) د "جر الجوار" په نامه يادېږي[۲] چې د "رُؤُسِكُمْ" د زير سره د انډيوالى په خاطر ﴿ وَأَرْجُلَكُمْ ﴾ هم په زېر سره لوستلى كېږي مګر معنى يې د زور ځخه د زير خوا ته نه رااوړي.

ج: چې د زير په صورت كښې د مسح ځخه خفيف وينځل مراد دي[۳]، نو مطلب يې داسې رااوخي چې پښې خفيفې ووينځئ، نه دا چې مسحه پرې وكړئ.

د خفيفو وينځلو معنى په لاندې حديث كښې ډېره ښه ځرګندېږي چې:

النزال ﷺ په يوه اوږده حديث كښې وايي چې علي ﷺ مې وليد چې: «أوتِيَ بِمَاءٍ فَمَسَحَ بِوَجْهِهِ وَيَدَيْهِ وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ وَرِجْلَيْهِ»[۴] يعني: اوبه ورته راوړى شوې نو په خپل مخ او په لاسونو باندې يې مسحه وكړه او هم يې خپل سر او خپلې پښې مسحه كړې.

نو ځرنګه چې په ذكر شوي حديث كښې په مخ او لاسونو كښې هم د مسحې لفظ روايت شوى دى نو معلومه شوه چې دلته خفيف وينځل مراد دي.

د: چې په زير سره د وينځلو معنى نه وركوي بلكې معنى يې موږل دي[۵] يعني: پښې په موږلو سره ووينځئ.

هـ: بالآخره اهل التشيع وايي چې د زور ځخه هم د زير معنى (مسحه) مراده ده، ځكه چې په دې تقدير باندې ﴿ وَأَرْجُلَكُمْ ﴾ د ﴿ بِرُءُوسِكُمْ ﴾ په محل باندې عطف دي[۶] او مجرورات خو ټول محلاً منصوبات دي د همدې كبله مجرور ته "مفعول به غير صريحي" وايي.

تطبيق بې اعتراضه نه دى

۱۶ـ مونږ ځكه د تطبيق طريقې غوره نه كړې چې يوه طريقه يې هم بې اعتراضه نه ده، كه څوک غواړي چې په اعتراضاتو او جوابونو باندې يې خپل ځان ښه پوه كړي نو ځينو اوږدو كتابونو ته دې مراجعه وكړي[۷].

---

(۱) تفسير المنار ج۶ ص۲۳۵
(۲) التفسير الكبير ج۱۱ ص۱۶۱
(۳) تفسير ابن كثير ج۲ ص۲۶؛ احكام القرآن للجصاص ج۲ ص۳۴۶
(۴) شرح معاني الآثار ج۱ ص۳۰
(۵) تفسير القاسمي ج۶ ص۱۱۰
(۶) تفسير نمونه ج۴ ص۲۸۷
(۷) التفسير الكبير ج۱۱ ص۱۶۱؛ روح المعاني ج۶ ص۷۳، ۷۸

کعبین څه معنی؟

١٧_ أهل السنة والجماعة وایي چې: د ﴿ ٱلۡكَعۡبَيۡنِ ﴾ څخه هغه دواړه هډوکي مطلب دي چې د هرې یوې پښې په اړخونو کښې نېغ-نېغ ولاړ دي او د لینګې د بند څخه نمایندګي کوي.
همدغه دواړه هډوکي په فرضي وینځلو کښې شامل دي چې د لایل یې د همدې ایت په شېړمه توضیح کښې تېر شوي دي، بیا لیکلو ته اړتیا نه ګورو.

د اوداسه ډولونه

١٨_ د احنافو علیهم الرحمة په نزد اودس په پنځه ډوله دی چې مونږ یې دلته صرف په یوه مثال باندې اکتفاء کوو او تفصیل یې د فقهې کتابونو[1] ته پرېږدو:
الف: فرض اودس؛ د لمانځه دپاره، د جنازې دپاره او بالآخره د تلاوت د سجدې دپاره دی.
ب: واجب اودس؛ د کعبې شریفې د طواف دپاره دی.
ج: مستحب اودس هغه اودس دی چې د بل اوداسه د پاسه وکړی شي، خو په دې شرط چې په اول اوداسه باندې یې څه عبادت کړی وي.
د: مکروه اودس؛ دوهم اودس دی خو چې په اول اوداسه باندې یې څه عبادت نه وي کړی او د پاسه پرې بل اودس وکړي.
هـ: حرام اودس دا دی چې په حرامو اوبو باندې اودس وکړي، لکه د غصب یا د یتیم اوبه.

تطهر څه معنی؟

١٩_ د ﴿ فَٱطَّهَّرُواْ ﴾ کلمه په اصل کښې "تَطَهَّرُوا" وه چې اصلاً د "طَهَارَة" څخه اخستله شوې ده او قاعده دا ده چې په یوه کلمه کښې څومره حرفونه زیاتېږي په هماغې اندازه یې په معنی کښې هم په کم یا کیف کښې زیادت راځي.
د همدغې قاعدې په بناء احنافو علیهم الرحمة په غسل کښې د خولې او پوزې وینځل فرض ګڼلي دي او دا ځکه چې په خوله او پوزه کښې دوه حیثیته دي:
الف: په دې اعتبار سره، چې په وینځلو سره یې روژه نه ماتېږي، د ظاهري بدن څخه شمېرل کېږي.
ب: او په دې اعتبار سره، چې مواجهه وریاندې نه کېږي باطن ګڼل کېږي.
نو څرنګه چې په اوداسه کښې صرف د ﴿ فَٱغۡسِلُواْ وُجُوهَكُمۡ ﴾ جمله نازله شوې ده چې محض په وینځلو باندې دلالت کوي او مبالغه پکښې نشته، نو خوله او پوزه د مخ څخه ونه ګڼل شوه او په فرضیت او رکنیت کښې شامل نه شوه.
اما په غسل (لوی اودس) کښې د ﴿ فَٱطَّهَّرُواْ ﴾ جمله نازله شوې ده چې په وینځلو باندې دلالت

---

(١) الفقه الإسلامي وادلته ج١ ص٢٠٨_٢١٢

کوي او مبالغه پکښې ده: نو خوله او پوزه پکښې ارکان وګڼل شوه.

همدغه مضمون په یوه حدیث شریف سره ډېر ښه تفسیر شوی دی چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي «تحت كل شعرة جنابة فبلوا الشعر وانقوا البشرة»[1] یعنې: د هر ویښته څخه لاندې جنابت دی نو ویښتان لامده کړئ (که څه هم د پوزې ویښتان وي) او څیله بشره (مخونه) ښه پاک کړئ (د خولو په شمول).

د اوداسه او غسل حکمتونه

۲۰_ څرنګه چې په دې مقام کښې زمونږ څخه توضیحات ډېر اوږده شوه نو د اوداسه او غسل د حکمتونو په باره کښې مو څه ونه لیکل چې محترم لوستونکي زړه تنګي نه شي، که څوک یې شوق لري او په عربي ژبه باندې پوهېږي څینو تفاسیرو ته دې مراجعه وکړي[2].

د تیمم څینې مسائل

۲۱_ څرنګه چې د ایت شریف وروستنی برخه د تیمم په باره کښې نازله شوې ده او څه معلومات چې مونږ یې لیکل لازم ګڼل هغه مو د الله ﷻ په توفیق د [النساء: ۴۳] ایت لاندې لیکلي دي چې بیا لیکلو ته یې څه اړتیا نه ګورو خو دلته صرف لاندې څو معلومات نور هم وراضافه کوو چې:

دلته الله ﷻ د ﴿ صَعِيدًا طَيِّبًا ﴾ سره د ﴿ مِّنْهُ ﴾ تکی زیات نازل کړی دی چې ضمیر پکښې "صعیدا طیبا" ته راجع دی او د ﴿ فَامْسَحُوا ﴾ پورې تعلق نیسي.

شوافع رحمهم الله وایي چې ذکر شوی د "من" توری بعضیه دی. نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې د پاکیزه خمکې په څه برخو سره خپل مخونه او لاسونه مسحه کړئ. نو هغه شی چې د خمکې د جنس څخه وي خو څه بخرکی ترې په لاس پورې نه نښلي لکه ښویه تیږه، نو په هغه شي باندې تیمم جواز نه لري.

احناف رحمهم الله وایي چې ذکر شوی د "من" توری د ابتداء دپاره دی او د بعضیت دپاره نه دی[3]. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې باید ستاسو مسحه د پاکیزه خمکې څخه پیل شي چې لاسونه ورباندې ووهئ او بیا پرې خپل اندامونه مسحه کړئ. برابره خبره ده چې ستاسو په لاسونو باندې د پاکیزه خمکې څه بخرکي نښتي وي او که نه. لاندې دوه احادیث د احنافو رحمهم الله تائید کوي:

الف: نبي کریم په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «وجعلت لي الأرض مسجدا وطهورا»[4]

---

(۱) جامع الترمذي ج۱ ص۲۹؛ إعلاء السنن ج۱ ص۱۲۵

(۲) تفسير المنار ج۶ ص۲۶۰_۲۶۹

(۳) تفسير المظهري ج۳ ص۶۰

(۴) صحيح البخاري ج۱ ص۴۸

يعني: او ماته ټوله ځمکه هم جومات ګرځول شوې ده او هم پاکوونکې (او ښکاره ده چې ښويه ډېره هم د ځمکې ځخه ده).

ب: يوه ورځې نبي کريم ﷺ صحابه کرامو ﷺ ته د تيمم وهل ورزده کول «فَضَرَبَ النَّبِيُّ ﷺ بِكَفَّيْهِ الْأَرْضَ وَنَفَخَ فِيهِمَا ثُمَّ مَسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ وَكَفَّيْهِ»[1] يعني: نو په دواړو ورغوو باندې يې ځمکه ووهله او پوکی يې پکښې وکړ (چې ګرد تري والوزي) بيا يې پرې خپل مخ او خپل ورغوي مسحه کړه. (که د ځمکې بخرکي ضرور وی نو نبي کريم ﷺ به پکښې پوکی نه کولی).

حرج څه معنی؟

۲۲ـ په ﴿ مَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ ﴾ جمله کښې د ﴿ حَرَجٍ ﴾ کلمه د هغه مشقت څخه عبارت ده چې د سړي د وسې څخه پورته وي. لکه چې لاندې دوه ايتونه يې ښه تفسيروي:

الف: ﴿ يُرِيدُ ٱللَّهُ بِكُمُ ٱلْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ ٱلْعُسْرَ ﴾ [البقرة: ۱۸۵] يعني: الله ﷻ تاسو ته (په تشريعي امورو کښې) د اسانۍ اراده لري او تاسو ته د سختۍ اراده نه لري.

ب: ﴿ لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ﴾ [البقرة: ۲۸۶] يعني: الله ﷻ هيڅ نفس نه مکلف کوي مګر د هغه د وسې (توان) په اندازه.

نو په همدې بنا باندې مونږ وايو چې تيمم وهل يو مکلفيت دی، خو حرج نه دی چې د سړي د وسې څخه پورته وي.

فاقد الطهورين بايد څه وکړي؟

۲۳ـ هغه چا ته، چې نه اوبه ومومي چې اودس پرې وکړي او نه پاکيزه ځمکه چې تيمم پرې ووهي، د فقهاء کرامو په اصطلاح کښې فاقد الطهورين ويل کېږي، يعني هغه څوک چې د دوه پاکوونکو (اوبه، ځمکه) څخه په يوه باندې هم برلاسي نه وي، لکه[2]:

الف: چې څوک په داسې خای کښې بندي وي چې هلته پاکه ځمکه نه وي او اوداسه ته يې نه پرېږدي.

ب: چې څوک سوټ بوټ تړلی شوی وي.

ج: چې څوک په الوتکه کښې سور وي او نه اوبه وي او نه د خاورې ګرد.

د: چې څوک په بېړۍ کښې سفر کوي او اوبو ته يې لاس نه رسېږي او ګرد هم نه وي.

هـ: چې د چا ټول بدن په جلدي مرض باندې اخته وي چې نه يې په اوبو باندې وينځلی شي او نه يې په لاس باندې مسحه کولی شي او يا داسې نور.

احناف عليهم رحمة د فاقد الطهورين په باره کښې لاندې دوه نظره لري:

---

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۴۸

(۲) الفقه الإسلامي وادلته ج۱ ص۴۵۱

اول باید سړی د لمانځه صورت ادا، کړي چې قبلې ته مخ کړي، او سجده او رکوع وکړي. که څه هم په اشاره سره وي؛ او بدون د قرائت او تشهد څخه. مگر د لمانځه نیت دې نه کوي

په دغه صورتي لمانځه باندې د فرضو څخه نه خلاصېږي او په وخت سره یې ورباندې قضایي لازمه ده[1].

دوهم د نوموړي سړي په غاړه باندې لمونځ لازمېږي چې باید په وخت سره یې قضایي راوړي او سمدستي ورباندې د صورتي لمانځه کول نشته. نه په اشارې سره او په نه اصلي بڼې سره[2].

یو اویا (۷۱) مسائل

۲۴ـ د ذکر شوې شپږم ایت څخه فقهاوو کرامو[3] یو اویا (۷۱) مسائل استنباط کړي دي، که څوک یې د لوستلو شوق لري نو هلته دې مراجعه وکړي.

کوم مواثیق مراد دي؟

۲۵ـ مفسرینو کرامو د ﴿ وَمِيثَٰقَهُ ٱلَّذِى وَاثَقَكُم بِهِۦٓ ﴾ ډېرې معناوې کړې دي[4]. لکه:

الف هغه بیعت چې صحابه وو کرامو ﷺ د نبي کریم ﷺ سره په مکه کښې د شپې کړی وه چې د همدغه بیعت په اثر مدینې منورې ته هجرت صورت ونیوه.

ب هغه بیعت چې صحابه وو کرامو ﷺ په حدیبیه مقام کښې کړی وه چې د "بَيْعَةِ الرِّضْوَانِ" په نامه یادېږي او داسې نور.

مگر مونږ نه داسې برېښي چې دلته به د هر مؤمن هغه معاهده مطلب وي چې د ایمان راوړلو په وخت کښې یې د الله ﷻ سره وکړي. او یا د ایمان د راوړلو څخه وروسته په کومه خاصه موقع کښې یو ځل بیا تعهد تازه کړي.

په دغه حالت کښې که څه هم څوک په خوله باندې ﴿ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ﴾ ونه وایي مگر د هر متعهد د حال څخه ذکرې شوې کلمې د ورایه ښکاري. یا په بل عبارت. معاهده کول په حقیقت کښې د "سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا" څخه په غیر بل شی نه دی.

مونږ ځکه دغه معنی خوښه کړه چې د قیامت د ورځې پورې ټولو مؤمنانو ته شامله شي. څه لرې نه ده چې مفسرینو کرامو به ذکر شوې صورتونه د مثال په توگه لیکلي وي، نه د حصر په توگه.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُونُوا۟ قَوَّٰمِينَ لِلَّهِ شُهَدَآءَ بِٱلْقِسْطِ ۖ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَـَٔانُ قَوْمٍ عَلَىٰٓ أَلَّا تَعْدِلُوا۟ ۚ ٱعْدِلُوا۟ هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ خَبِيرٌۢ بِمَا

---

(۱) الفقه علی المذاهب الاربعة ج۱ ص۱۶۶

(۲) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۳۸۰

(۳) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۳۹۲ـ۳۹۶

(۴) زاد المسیر ج۲ ص۲۴۸، البحر المحیط ج۴ ص۱۹۵

تَعۡمَلُونَ ﴿٨﴾ وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُم مَّغۡفِرَةٞ وَأَجۡرٌ عَظِيمٞ ﴿٩﴾
وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَكَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَآ أُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلۡجَحِيمِ ﴿١٠﴾

[۸] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! تاسو خاص د الله ﷻ دپاره کلک ودریدونکي (او) په انصاف سره شاهدي ورکوونکي شئ، او په تاسو باندې دې د یوه قوم سره دښمني د دې باعثه نه شي چې تاسو عدل ونه کړئ.

(ای مؤمنانو!) تاسو عدل وکړئ، دا عدل پرهېزګارۍ ته ډېر نژدې دی (سړی متقي جوړوي)، او د الله ﷻ څخه وډار شئ. یقیناً الله ﷻ په هغه شي باندې خبردار دی چې تاسو یې کوئ.

[۹] الله ﷻ د هغو کسانو سره وعده کړې ده چې دوی ایمان راوړی وي او نېک عملونه یې کړي وي (دا چې) دوی لره بښنه او لوی أجر دی.

[۱۰] او هغه کسان چې کافر شوي دي او زمونږ ایتونو ته د دروغو نسبت کوي، همدغه کسان د دوزخ اندېوالان دي.

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې هغه احکام بیان شوی وه چې د مسلمانانو په افرادو پورې یې اړه درلوده، او په دې ایتونو کښې د یو پلوه اجتماعي احکام بیانېږي چې ذات البیني حیثیت لري او د بله پلوه د شرعي احکامو اخروي ثوابونه او اجرونه ذکر شوي دي.

علاوه پر دې، هلته په تعهداتو باندې د وفاکولو امر شوی وه، او دلته د وفاکولو بنسټ ښودل کېږي چې تاسو په خپلو تعهداتو باندې په هغه وخت کښې کلک ودرېدلی شئ چې په انصاف او عدالت باندې کلک ودرېږي.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې ای مؤمنانو! څرنګه چې الله ﷻ ستاسو ضروریات په هره خوا کښې پوره کړي دي، او په هر خای کښې چې تاسو تشریع ته ضرورت درلود، هلته یې درته احکام نازل کړي دي.

لنډه دا چې اسلام یوازې ستاسو انفرادي اړخونه په نظر کښې نه دي نیولي، بلکې ستاسو اجتماعي قوانینو ته هم شامل دي ترڅو تاسو په ښه خوږه فضاء کښې ژوند وکړئ، او ترڅو تاسو پوه شئ چې د اسلام دین یقیناً چې کامل دین دی.

نو د اجتماعي قوانینو څخه دا هم ده چې تاسو خاص د الله ﷻ دپاره په انصاف سره په شهادت باندې په دوامداره توګه ښه په کلکه ولاړ اوسئ، که څه هم دغه شهادت ستاسو په خپلوانو، دوستانو او یا هم ستاسو د خپلو خانونو په ضرر باندې تمامېږي، همدارنګه د خپلو دښمنانو په باره کښې هم د انصاف څخه تېر نه شئ چې د هغوی سره کینه درباندې د دې باعثه شي چې عدالت د پښو لاندې کړئ.

۲_ ای مؤمنانو! هر شی خپل ځای لري، د خپلوانو سره صله رحمي واجب شی دی خو هسې نه چې په بې انصافه شهادت باندې هم د صله رحمي گومان وکړئ. همدارنگه په ځینو مواقعو کښې تاسو ته د دښمنی اجازه شته مگر هسې نه چې بې انصافي هم روا وگڼئ؛

لنډه دا چې په هر حال او هر ځای کښې عدل وکړئ چې همدا عدل، تقوی او دینداری ته نژدې کوونکي دی، ځوک چې په عدل او انصاف باندې همېشه والی کوي هغوی په حقیقت کښې خپل ځانونه په خپله ولکه کښې ساتي او ځانونه ترې نه بي اداري کېږي. نو په نتیجه کښې د دغسې خلکو ټول کارونه په تقوی باندې اتکا کوي او لا زیات توفیق ترلاسه کوي.

۳_ ای مؤمنانو! په پټه او ښکاره د انصاف مراعات وکړئ. که خپله بې انصافي د خلکو څخه پټه کړئ نو الله ﷻ خو ستاسو په ټولو کړو وړو باندې خبردار دی، د ده ﷻ څخه خو یې نه شئ پټولی.

۴_ ای مؤمنانو! د اسلامي قوانینو په تعمیل کښې، لکه څنگه چې تاسو په دنیا کښې د خوشالی سره مخ کېږئ همدارنگه په آخرت کښې هم زښتې ډېرې گټې لري. او دا ځکه چې الله ﷻ د مؤمنانو نېکوکارانو سره وعده کړې ده چې هم به ورته گناهونه وبښي او هم به لوی اجرونه ورکړي.

بالمقابل هغه کسان چې زمونږ په احکامو باندې کافر شي او هم زمونږ د ایتونو تکذیب وکړي، همدغه خلک د اور اندېوالان دي، چې هلته به همېشه وي.

اما ځوک يې چې تکذيب ونه کړي خو عملي يې هم نه کړي، دوی ته هم دوزخ شته خو د دوام په توگه نه، بلکې په موقته توگه.

توضیحات

۱_ د [النساء:۱۳۵] ایت شریف لاندې مونږ هغه اسباب مفصل ليکلي دي کوم چې په حقه شاهدي ورکولو کښې د سړي د انحراف باعث جوړېږي، بیا لیکلو ته يې حاجت نه وینو، مگر دلته وربانديې لاندې څو مطالب وراضافه کوو:

الف: په دې ایت شریف کښې (چې اوس د بحث لاندې دی) د شهادت د انحراف یوه بله وجه هم ښودلی شوې ده چې ډېر خلک وربانديې مبتلا دي، هغه دا چې شهادت ته د دښمنی او عداوت د کبله د عدالت څخه انحراف ورکوي او حقه شاهدي نه وايي، نو بايد چې مسلمانان ترې ځانونه وساتي.

ب: د شهادت د انحراف یوه بله وجه هم شته چې په هغې باندې هم ډېر خلک ککړ دي، هغه دا چې د انحراف په مقابل کښې رشوت اخلي او خپل ځانونه د الله ﷻ د غضب لايق جوړوي، العياذ بالله.

ج: لکه څنگه چې مونږ مکلف یاستو چې د شهادت په ورکولو کښې انحراف ونه کړو همدارنگه باید په شاهد جوړېدلو کښې هم د انصاف او عدالت څخه تېر نه شو. همدا موضوع نبي کريم ﷺ په لاندې حدیث کښې ډېره ښه تمثیله کړې ده چې: یوه ورځې بشیر بن سعید رضی الله عنه د نبي کریم ﷺ سره په لاندې ډول سوال جواب وکړ:

بشیر ﷺ: ای د الله رسوله! ما خپل زوی ته چې زما د عمرة رضی‌الله‌عنها توحي مېرمنې څخه دی، څه شی (غلام) ورکړی دی. مګر مېرمنه راته وایي چې په هغه‌غي ورکړه باندې نبي کریم ﷺ شاهد ودروه، هیله ده چې ته پرې شاهد اوسې؟

نبي کریم ﷺ: ایا نورو اولادونو ته دې هم همدغسې څه شی (غلام) ورکړی دی؟

بشیر ﷺ: نورو اولادونو ته مې نه دی ورکړی.

نبي کریم ﷺ: «فَاتَّقُوا اللهَ وَاعْدِلُوا بَيْنَ أَوْلَادِكُمْ»[1] یعنې: نو د الله ﷻ څخه ووېرېږئ او د خپلو اولادونو په منځکښې عدل او انصاف کوئ. نو نبي کریم ﷺ په بې عدالتۍ باندې د شهادت تحمل ونه کړ چې شاهد جوړ شوی وي.

د شهادت معناوې

۲_ شهادت لاندې ډېرې معناوې لري[2]. او ایت شریف ټولو ته شامل دی.

الف: د قاضي په وړاندې په منکر باندې شهادت ورکول د شهادت مشهوره معنی ده چې د [البقرة ۲۸۱] ایت لاندې بې پوره بیان تېر شوی دی.

ب: شهادت په معنی د اقرار سره لکه چې د [النور ۶] ایت کښې د لعان د اقرارونو څخه په شهادتونو باندې تعبیر شوی دی. او یا په بل عبارت. دغه اقرارونه په منکر باندې شهادت نه دی بلکې د خپل ځان دپاره اقرار دی.

ج: شهادت په معنی د اخبار سره لکه چې الله ﷻ کافرانو په حال کښې فرمایي چې ﴿ شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنفُسِهِم بِالْكُفْرِ ﴾ [التوبة ۱۷] یعنې په داسې حال کښې چې په خپل کفر باندې شاهدي ویونکي (اقرار کوونکي) وي.

د: شهادت په معنی د حکم سره لکه چې الله ﷻ د یوسف ﷺ د برائت په باره کښې فرمایي چې ﴿ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَا ﴾ [یوسف ۲۶] یعنې د هغې ښځې چې یوسف ﷺ ورباندې متهم شوی وه، د اهل څخه یوه شاهد شاهدي ورکړه (حکم یې وکړ).

ه: بالآخره زمونږ په نزد په امتحانونو کښې د درجاتو تاکل او په شوراګانو یا انتخاباتو کښې خپله رایه ښکاره کول هم د شهادتونو څخه ګڼل کېږي. نو باید چې خوک پکښې د انصاف او عدالت څخه تېر نه شي.

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د [النساء ۱۳۵] ایت او د همدې ایت چې اوس د بحث لاندې دی، څېنې کلمې وروسته او څېنې وړاندې نازلې شوې دي. د بیلګې

---

[1] صحیح البخاري ج۱۲ ص۳۵۲

[2] مفردات الراغب ص۲۶۸

نو ﴿ هلته ﴿ قَوَّٰمِينَ بِٱلۡقِسۡطِ شُهَدَآءَ لِلَّهِ ﴾ نازلې شوي دي او همدغه کلمات دلته ﴿ قَوَّٰمِينَ لِلَّهِ شُهَدَآءَ بِٱلۡقِسۡطِ ﴾ نازلې شوي دي؟

مونږ وايو چې: که څه هم ځينو مفسرينو کرامو د کلماتو د ترتيب تغير ته څه وجې ليکلي دي[1]، مگر مونږ نه داسې برېښي چې د دواړو ايتونو د کلماتو په ترتيب کښې به د تفنن في العبارة قانون په نظر کښې نيولی شوی وی چې د بلاغت په علم کښې پوره څېړل شوی دی، په همدې قانون باندې د ﴿ أَلَّا تَعۡدِلُواْ ٱعۡدِلُواْ ﴾ کلمات هم قياس کړئ او دا ځکه که تفنن في العبارة مطلب نه وی نو د ﴿ بِٱلۡقِسۡطِ ﴾ سره خو "أن تقسطوا، اقسطوا" ښه مناسب وه.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وايي چې: د ﴿ هُوَ أَقۡرَبُ لِلتَّقۡوَىٰ ﴾ معنی داسې کېږي چې عدل کول تقوی ته ښه نژدې دي. حال دا چې عدل په تقوی کښې شامل دی، نه دا چې ورنژدې دی؟

مونږ وايو چې: دلته د تقوی څخه متقي جوړېدل مطلب دی. نو د معنی حاصل يې داسې راوځي چې عدل او انصاف د متقي جوړېدلو دپاره ډېر نژدې سبب دی او هم د نورو نېکو کارونو دپاره د توفيق موندلو ستر عامل دی، هر مسلمان چې عادل وي نو هغه به ضرور د الله ﷻ څخه وډارېږي.

علاوه پر دې، هر يو عدل خو په تقوی کښې شامل نه دی، نه گورئ چې کافر هم په ځينو شيانو کښې عادل جوړېدلی شي مگر متقي نه شي جوړېدلی.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ إِذۡ هَمَّ قَوۡمٌ أَن يَبۡسُطُوٓاْ إِلَيۡكُمۡ أَيۡدِيَهُمۡ فَكَفَّ أَيۡدِيَهُمۡ عَنكُمۡۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلۡيَتَوَكَّلِ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ١١ ﴾

[۱۱] ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی! په تاسو باندې د الله ﷻ نعمت درپه زړه کړئ کله چې يوه قوم قصد وکړ چې تاسو ته خپل لاسونه دراوږده کړي خو الله ﷻ د هغوی لاسونه ستاسو څخه منعه (ژغورلي) کړه (نجات يې درکړ). او د الله ﷻ څخه وډار شئ، او خاص په الله ﷻ باندې دې نو هرو مرو مؤمنان توکل وکړي.

ارتباط

په وړاندې ايتونو کښې الله ﷻ په عدالت باندې د کلکو ودرېدلو توصيه کړې وه حتی د دښمنانو سره هم، نو څه لرې نه ده چې څوک اشتباه وکړي او ووايي چې د دښمنانو بلکې د کافرانو ذلت او په دوی باندې برلاسي په کار ده که څه هم عدالت او انصاف د پښو لاندې شي. نو الله ﷻ په همدې ايت شريف کښې د ذکر شوي اشتباه جواب ته اشاره وکړه چې خلاصه يې داسې کېږي:

[1] روح المعاني ج ۶ ص ۸۳

د مطلب خلاصه

۱_ ای مؤمنانو! د الله ﷻ بې شمېره نعمتونه عموماً او د هغه وخت نعمت خصوصاً در یاد کړئ چې یوه کافر قوم نیت کړی وه چې تاسو ته لاس دراوږد کړي او د منځه مو یوسي او یا مو د ذلت سره مخامخ کړي، خو الله ﷻ د هغوی د تسلط څخه تاسو ته نجات درکړ او بالمقابل يې تاسو په هغوی باندې مسلط کړئ.

نو کله چې خپل ذکر شوی نجات په یاد کړئ نو پوه به شئ چې د کافرانو ذلیله کول او ستاسو برلاسي د الله ﷻ په واک او اختیار کښې ده. په هر حال، د الله ﷻ اطاعت وکړئ او د عدل او انصاف څخه مه تېرېږئ.

یا په بل عبارت: هغه وخت دریه زړه کړئ چې تاسو کمزوري وئ او د نورو خلکو څخه به د عدل او انصاف په تمه ناست وئ، دغه حالت مو الله ﷻ تبدیل کړ او داسې نعمت يې درپېرزو کړ چې قوت ستاسو په لاس کښې دی او نور خلک درڅخه د عدل تمه کوي.

نو په هر حال، د الله ﷻ څخه ووار شئ او بې انصافي حتی د دښمن سره هم مه کوئ. په الله ﷻ باندې توکل او اعتماد وکړئ، په نیرنګ او چل باندې اتکا مه کوئ.

۲_ لنډه دا چې د قیامت د ورځې پورې دې ټول مؤمنان هرو مرو خاص په الله ﷻ باندې توکل وکړي او خامخا دې د الله ﷻ د هدایتونو حفاظت وکړي.

توضیحات

۱_ په دې خبره کښې، چې په ذکر شوي ایت شریف کښې الله ﷻ مؤمنانو ته د کوم یوه نعمت د یادونې امر کړی دی، مفسرینو کرامو متعددې واقعې لیکلې دي چې لاندې څو واقعې مونږ د بېلګې په توګه د په لنډ ډول لیکو.

الف: نبي کریم ﷺ چې کله مدینې منورې ته هجرت وکړ نو هلته يې د یهودو سره معاهده وکړه د معاهدې په موادو کښې دا خبره هم شامله وه چې که په هر طرف باندې دیت راغی نو بل طرف به يې په خلاصولو کښې برخه اخلي.

بله ورځ په "بیر معونه" مقام کښې کافرانو یو صحابي شهید کړ او دوه تنو صحابه وو ترې نجات وموند، همدغو دواړو صحابه وو ته د کافرانو د قومیانو څخه دوه تنه چرته په لاس ورغله چې په قصاص کښې يې دواړه ووژل حال دا چې دغو دواړو د نبي کریم ﷺ څخه امان اخستی وه خو ذکر شوي دواړه صحابه کرام ﷺ وریاندې خبر نه وه.

نبي کریم ﷺ وغوښتل چې د همدغو دوه تنو وژل شوو دیت ورکړي کوم چې په سهوه کښې وژل شوي وه. همدا موضوع يې بني نضیرو یهودو ته یووړه، ترڅو ورسره دوی د پخوانی تعهد په بنا په دیت کښې برخه واخلي، هغوی په ښکاره ډېره ښه وضعه وکړه خو یوه نفر ته يې وظیفه ورکړه چې

نبي کریم ﷺ باندې د بام د سر څخه یوه ګټه درغړن (د مېچڼ پل) راوغورځوي او شهید یې کړي. خو الله ﷻ نبي کریم ﷺ د پلان څخه خبر کړ او نجات یې ورکړ؛ چې د مسلمانانو دپاره لوی نعمت وه[۱].

ب: یوه ورځې نبي کریم ﷺ ته یو کافر ورغی چې "غورث" نومېده او د نبي کریم ﷺ څخه یې توره په دې بهانه واخستله چې زه یې ګورم، سمدستي یې توره د تیکې څخه راوویسته او نبي کریم ﷺ یې مخاطب کړ چې اوس به دې څوک راڅخه خلاص کړي حال دا چې ویستلې توره مې په لاس کښې ده؟.

نبي کریم ﷺ ورته جواب ورکړ چې الله ﷻ به مې درڅخه خلاص کړي. نو "غورث" سمدلاسه توره بېرته په پوښ کښې ننویسته او نبي کریم ﷺ ته یې ورکړه او نبي کریم ﷺ د وژلو څخه نجات ومونده[۲].

ج: یوه ورځې نبي کریم ﷺ خپله توره په ونه کښې زوړنده کړې وه او په یو ځای کښې یوازې ویده وه په داسې حال کښې چې صحابه کرام ﷢ ترې په ونو کښې خواره واره شوي وه، په عین حال کښې یوه اعرابي ذکره شوې توره واخستله او په نبي کریم ﷺ باندې ورتاو شو او ورته یې وویلې چې اوس به دې څوک راڅخه خلاص کړي؟، درې ځله یې دا جمله تکرار کړه مګر نبي کریم ﷺ به په هر ځل باندې جواب ورکاوه چې الله ﷻ به مې درڅخه خلاص کړي. نو اعرابي توره په تیکې کښې داخله کړه او د نبي کریم ﷺ ترڅنګ یخ کېناست[۳].

د: په یوه غزا کښې کافرانو قصد کړی وه چې کله نبي کریم ﷺ او صحابه کرام ﷢ د جماعت په لمانځه باندې ودرېږي نو مونږ به پرې حمله وکړو او ټول به د منځه یوسو، نو الله ﷻ صلاة الخوف نازل کړ، د کافرانو د حملې مخه یې ونیوه او مسلمانانو ته یې نجات ورکړ[۴].

۲ـ مونږ ته داسې برېښي چې مفسرینو کرامو به د الله ﷻ د نعمتونو یو- یو مثال ښودلی وي او حصر به یې مطلب نه وي، نو بنا په دې، ایت شریف هغو ټولو ځایونو ته شامل دی چې هلته صحابه کرام ﷢ د کافرانو د تسلط لاندې راغلی وه خو الله ﷻ قدرت نه وه ورکړی چې د مسلمانانو بېخ او بنیاد وباسي، او یا یې په عین وخت کافران مغلوب جوړ کړي وه. لاندې مثالونه یې نور هم ولولئ:

الف: په مکه معظمه کښې صحابه کرام ﷢ د کافرانو د تسلط لاندې وه چې استقلال یې نه درلود او کافرانو کولی شو چې ټول یې پوپنا کړي وی، خو الله ﷻ ترې د دوی لاسونه په شا ووهل، آن تردې چې هجرت یې وکړ او د استقلال خاوندان شوه.

ب: د بدر په غزا کښې هم الله ﷻ د کافرانو لاسونه لنډ کړه او ملاوې یې ورماتې کړې.

---

(۱) تفسیر الطبري ج۴ ص۱۴۷: المحرر الوجيز ج۵ ص۵۴

(۲) اسباب النزول للواحدي ص۱۲۸

(۳) صحیح البخاري ج۱ ص۴۰۷

(۴) الدر المنثور ج۲ ص۶۵۹

ج: د احد په غزا کښې هم الله ﷻ کافرانو ته وسه ورنه کړه چې مسلمانان (صحابه کرام ﷺ) پوپنا کړي، که څه هم د مات شوي لښکر پوپنا کول ډېر اسان کار وه.

د: همدارنګه د خندق په غزا کښې هم صحابه کرام ﷺ د کافرانو د محاصرې لاندې راغلي وه، مګر کافران نااميده بېرته ستانه شوه.

ه: داسې نور خاېونه زښت ډېر دي، چې الله ﷻ ټولو ته اشاره کوي او فرمايي چې: ﴿لَقَدْ نَصَرَكُمُ ٱللَّهُ فِى مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ﴾ [التوبة: ٢٥] يعنې: يقيناً الله ﷻ تاسو سره په زښتو ډېرو خاېونو کښې کومک کړی دی.

يادونه

٣_ که څه هم مونږ د [النساء: ٧١] ايت لاندې د توکل په باره کښې ضروري معلومات ليکلي دي، مګر په دې مقام کښې ځينو مفسرينو کرامو[١] د توکل کلمه ډېره ښه شرحه کړې ده او ډېر مزه ناک بحث يې پکښې کړی دی، هيله ده چې شائقين يې هلته مراجعه وکړي.

﴿وَلَقَدْ أَخَذَ ٱللَّهُ مِيثَٰقَ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ ٱثْنَىْ عَشَرَ نَقِيبًا ۖ وَقَالَ ٱللَّهُ إِنِّى مَعَكُمْ ۖ لَئِنْ أَقَمْتُمُ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَيْتُمُ ٱلزَّكَوٰةَ وَءَامَنتُم بِرُسُلِى وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ ٱللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَّأُكَفِّرَنَّ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ ۚ فَمَن كَفَرَ بَعْدَ ذَٰلِكَ مِنكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ ٱلسَّبِيلِ ﴿١٢﴾ فَبِمَا نَقْضِهِم مِّيثَٰقَهُمْ لَعَنَّٰهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَٰسِيَةً ۖ يُحَرِّفُونَ ٱلْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِۦ ۙ وَنَسُوا۟ حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا۟ بِهِۦ ۚ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَىٰ خَآئِنَةٍ مِّنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ ۖ فَٱعْفُ عَنْهُمْ وَٱصْفَحْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٣﴾﴾

[١٢] او بې شکه الله ﷻ د بني اسرائيلو څخه کلک تعهد اخستی وه او د همدوی څخه مو (په تعهداتو باندې) دولس تنه څارونکي ټاکلي وه، او (هم) الله ﷻ (دوی ته) ويلي وه چې يقيناً زه ستاسو سره يم.

(او دا يې هم ورته ويلي وه چې) که تاسو لمونځونه ودروئ، او زکاتونه ورکړئ، او زما په (ټولو) پيغمبرانو باندې (په درستو معناوو کښې) ايمان راوړئ او (په اطاعت سره) د دوی تعظيم وکړئ، او

---

(١) تفسير القاسمي ج ٦ ص ١٢٠_١٣١

(بالآخره) الله ﷻ ته حسنه قرض ورکړئ (په اخلاص سره خیراتونه وکړئ، بلکې په خپلو تعهداتو باندې ودرېږئ) نو خامخا هرو مرو به ستاسو څخه ګناهونه ورژوم او خامخا هرو مرو به تاسو داسې جنتونو ته ورداخل کړم چې لاندې ترې (څلور) ویالې بهېږي.

نو ستاسو څخه هرڅوک چې د ذکرو شوو (تاکیداتو او ترغیباتو) څخه وروسته هم کافر شي (د خپلو تعهداتو ساتنه ونه کړي)، نو یقیناً هغه سمه لاره ورکه کړه.

[۱۳] نو په سبب د ماتولو د دوی سره خپل کلک عهد لره، مونږ دوی معلونان کړه او د دوی زړونه مو سخت وګرځول (توفیق مو ترې واخست).

(نو د همدې کبله) دوی د الله ﷻ کلمات د خپلو- خپلو ځایونو څخه تغیروي (تر نن ورځې پورې په همدې کار باندې مبتلا دي). او (همدارنګه) دوی د هغه شي څخه خپله برخه هېره کړه چې دوی ته پرې پند ورکړی شوی وه (په شریعت باندې یې عمل ونه کړ). او (همدارنګه) ته به (ای پیغمبره!) په دوامداره توګه د دوی څخه په (تازه تازه) خیانت باندې اطلاع مومې (چې دوی د خیانت څخه لاس نه اخلي) مګر ډېر لږ خلک د دوی (لکه عبد الله بن سلام).

نو دوی ته عفوه وکړه او مخ ترې تاو کړه (ترڅو چې جزیه درکوي. دا کار ستاسو یو احسان دی) یقیناً الله ﷻ احسان کوونکي خوښوي.

د ارتباط وجوه

۱ـ د سورت د اول سر څخه د یوولسم ایت تر آخره پورې الله ﷻ محمدي (ﷺ) امت دې ته متوجه کړ چې په ټولو عهدونو باندې وفا وکړئ او عقیدةً او عملاً د خپل کامل دین احکام پیاده کړئ. په دې ایتونو کښې یې د عهد ماتونکو (یهودو او نصاراوو) حال بیان کړی دی چې په څه غضب باندې ککړ شوه، ترڅو مونږ ترې عبرت واخلو او د هغوی په څېر په بد عاقبت باندې اخته نه شو.

۲ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ د زښتو ډېرو نعمتونو یادونه کړې وه چې ستاسو دین مو درته کامل کړ او ستاسو قوت مو پیاوړی کړ، د کافرانو څخه نن ورځ مه ډارېږئ، په راتلونکي کښې هم مونږ تاسو ته د پاکۍ اراده لرو او د دې اراده نه لرو چې تاسو په حرج کښې واچوو؛ او داسې نور فضائل یې څرګند کړه. نو د دې خبرې خطره وه چې په همدې امت کښې هم څوک د احساناتو او نعمتونو څخه معکوسه نتیجه واخلي او د اهل الکتابو په سرنوشت اخته شي، نو ځکه په دې ایتونو کښې د اهل الکتابو څه حالات د عبرت دپاره بیان شوه.

د مطلب خلاصه

یعنې: ای مؤمنانو! د اهل الکتابو څخه د کلکو عهدونو اخستل او بیا د هغوی عهد ماتونې د عبرت دپاره په لاندې تفصیل سره ولولئ:

۱ـ لکه څنګه مو چې ستاسو څخه کلک تعهدات اخستي وه چې ﴿ وَمِيثَٰقَهُ ٱلَّذِي وَاثَقَكُم بِهِۦٓ ﴾

[المائدة: ۷] يعنې د الله ﷻ هغه کلکه وعده هم درپه زړه کړئ چې تاسو سره يې پرې په کلکوالي کړې دي. همدارنګه مو د بني اسرائيلو (اهل الکتابو) څخه هم اخستې وه.

۲ـ لکه څنګه چې تاسو ته امر شوی دی چې: ﴿ أَوْفُواْ بِٱلْعُقُودِ ﴾ [المائدة: ۱] په تولو عهدونو باندې وفا وکړئ. همدارنګه هغوی ته هم په عهدونو باندې د وفادارۍ امر شوی وه.

۳ـ لکه څنګه مو چې تاسو ته امر کړی دی چې: ﴿ وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى ٱلْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ ﴾ [آل عمران: ۱۰۴] يعنې: او هرومرو دې ستاسو څخه يوه ډله (داسې) شي چې خير ته بلل کوي او په معروف باندې امر کوي او د منکر څخه منعه کوي. همدارنګه لکه څنګه چې هغوی دولس قومونه وه نو د تعهداتو د څارنې دپاره مو ترې دولس تنه نقيبان (څارونکي) ټاکلي وه ترڅو څوک تعهدات د پښو لاندې نه کړي.

۴ـ لکه مو چې تاسو ته ويلي دي چې: ﴿ وَٱللَّهُ مَعَكُمْ ﴾ [محمد: ۳۵] يعنې: او الله ﷻ تاسو سره دی. هغوی ته مو هم ويلي وه چې زه په کومک او نصرت سره تاسو سره يم.

۵ـ هغوی ته مو هم وعده ورکړې وه چې که تاسو لمونځونه ودروئ، زکاتونه ورکړئ، زما په پيغمبرانو خپلو ايمانونو ته ادامه ورکړئ، د سنتو په پيروۍ سره يې تعظيم وکړئ او بالآخره په اخلاص سره د خپلو حلالو مالونو څخه خيراتونه ورکړئ، نو ګناهونه به درڅخه ورژوم او داسې جنت ته به مو داخل کړم چې لاندې به ترې څلور ويالې بهيږي.

همدارنګه وعده مو تاسو ته هم درکړې ده چې: ﴿ وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴾ [المائدة: ۹] يعنې: الله ﷻ هغو کسانو ته وعده ورکوي چې ايمان يې راوړی وي او نېک عملونه يې کړي وي (داسې وعده) چې دوی لره مغفرت او لوی اجر دی.

۶ـ هغوی مو هم خبر کړي وه چې هرڅوک د خپلو تعهداتو د تاکيد څخه وروسته کفر اختيار کړي نو سمه لاره يې خطا کړه او په هره کنده کښې چې ولوېده هلته به لوېدلی وي.

همداسې خبر مو تاسو ته هم درکړی دی چې: ﴿ وَمَن كَانَ فِى هَٰذِهِۦٓ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِى ٱلْءَاخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴾ [الإسراء: ۷۲] يعنې: او هر څوک چې په دغې دنيا کښې ړوند وي (تعهدات د پښو لاندې کړي) نو هغه په آخرت کښې هم ړوند دی او د لارې د حيثه ورک شوی دی (ډېر ګمراه دی).

د تعهداتو نتيجه

۷ـ په نتيجه کښې اهل الکتابو خپل تعهدات مات کړه، پيغمبران يې ووژل، سپکې سپورې خبرې يې ورته وکړې. لنډه دا چې عقيدةً او عملاً يې خپل تعهدات د پښو لاندې کړه

۸ـ نو مونږ دوی ته د عهد ماتونې سره موافقې جزاګانې ورکړې چې تفصيل يې دا دی:

الف: دوی مو د خپل رحمت څخه لرې کړه او خپل حمايت مو ترې بېرته واخست.

ب: د دوی زړونه مو کلک او سخت وګرځول چې د نېکۍ استعداد يې د خاورو لاندې شو.

ج: د همدې کبله دوی په ګناهونو او جنایتونو کښې زښت زیات جرئت پیدا کړ حتی چې د الله ﷻ کلام ته یې تحریف ورکړ چې نه یې کلمات روغ پرېښوده او نه معنی.

کلمات یې د خپلو خایونو څخه تغیر کړه او په عوض یې نور کلمات کېښوده، چې دا د الله ﷻ کلام دی: او خپل فاسد تاویلونه یې د کلام الله د تفسیر په نامه یاد کړه، او لا لګیا دي همدا کار اوس هم کوي.

د: دوی چې په کوم شي باندې مامور شوي وه چې په یاد یې وساتي او د عمل لاندې یې راولي، هغه یې ټول هېر کړه او پښې یې ورباندې کېښودلې. تا به ویل چې نه دوی ته د الله ﷻ احکام نازل شوي وه او نه دوی څه مکلفیت درلوده.

هـ: په دوی کښې د خپلو پخوانیو عادات او خواص په موجوده زمانه کښې هم د ورایه ښکارېږي خکه چې دوی د هغوی وفادار شاګردان او حلالي اولادونه دي.

د همدې کبله دوی په دایمي توګه خیانت کوي او په هیڅ تعهد باندې نه ودرېږي لکه چې د خندق په غزا کښې د خپل تعهد په خلاف ستاسو په مقابل کښې د مشرکانو سره ملګري شوه.

او ای پیغمبره! په راتلونکي کښې به ته او ستا امت د همېشه دپاره د دوی په خیانتونو باندې مطلع کېږئ چې نن یې دا خیانت کړی دی او سبا دا خیانت کوي، مګر د دوی هغه کس به خیانت ونه کړي چې د وخت څخه استفاده وکړي او مسلمان شي، خو په دوی کښې داسې کسان ډېر لږ دي، لکه عبد الله بن سلام ﷺ او خیني نور.

۹ـ نو ای پیغمبره! د دوی څخه شخصي انتقام مه اخله او عفوه ورته وکړه، د دوی د سپکو سپورو خبرو په مقابل کښې ورته حوصله وکړه، او له دوی څخه مخ واړوه، خپل وخت ورسره په ناندریو مه ضائع کوه، مګر دا د دې کبله نه چې دوی یې مستحق دي بلکې د دې کبله چې دا د دوی سره یو ډول احسان دی او الله ﷻ احسان کوونکي خوښوي، که نه نو دوی خو په هر وخت کښې د انتقام جوګه دي.

توضیحات

۱ـ خینو مفسرینو کرامو[١] لیکلي دي چې په دې مقام کښې د بني اسرائیلو څخه یوازې یهود مراد دي خکه چې په راتلونکي درېم ایت شریف کښې د نصاراوو مستقل ذکر شوی دی. مګر مونږ ته داسې برېښي چې دلته به د نصاراوو څخه په غیر د بني اسرائیلو ټولې ډلې ټپلې مرادې وي، که څه هم یهود نه وي.

مونږ خکه دا معنی واخستله چې یقیني معلومه نه ده چې په هغوی کښې به د یهودو او نصاراوو څخه په غیر نورې مذهبي ډلې نه وي جوړې شوې. او په بني اسرائیلو سره ترې خکه تعبیر وکړی شو ترڅو څرګنده شي چې د دې سره-سره چې دوی د پیغمبر (یعقوب ﷺ) اولاده ده، د الله ﷻ احکام

---

[١] تفسیر القرطبي ج۴ ص۱۴۷

بې د پېښو لاندې کړه، په کار خو دا وه چې د خپلو اسلافو مناقبو ته يې کتلي وی او دغسې کارونه يې نه وی کړي.

نقيب څه معنی؟

۲ـ د نقيب کلمه د "نقب" څخه اخستله شوې ده، او "نقب" لاندې دوه معنی درلودلې شي[1]

الف د دېوال يا پوستکي سوري کولو ته وايي، بالمقابل د لرګي سوري کولو ته "ثقب" وايي

ب د تفتيش او پلټنې په معنی باندې هم استعمال شوی دی چې په همدې اعتبار سره ترې د "منقبة" کلمه هم اشتقاقه شوې ده چې جمعه يې مناقب (فضائل) راځي او دا ځکه ترڅو پورې چې سړی د چا په هکله ښه څېړنه ونه کړي د هغه فضائل هم نه شي معلومولی

په دې مقام کښې همدغه دوهمه معنی مراده ده[2] او دا ځکه چې کله بني اسرائيل د فرعون د تسلط څخه خلاص شوه نو موسی ﷺ د دوی د ښه انتظام دپاره دولس نفره د څارونکو په شکل د ټاکل ترڅو هر يو څارونکی د نژدې څخه د خپل قوم څارنه وکړي او د عهدماتونې او فسق او فجور مخه يې ونيسي، دوی ټول دولس قومه وه نو څارونکي يې هم دولس نفره شوه.

يادونه

۳ـ موسی ﷺ دولس نقيبان ټاکلي وه خو يوازې دوه نفرو خپله وظيفه ترسره کړه او نور لس تنه ناکام شوه، لکه چې په راتلونکي دروېشتم [۲۳] ايت کښې يې بحث راروان دی.

عيسی ﷺ هم ـ د يو روايت په بناـ دولس تنه نقباء غوره کړي وه چې د حواريينو په نامه يادېږي، چې پوره بحث يې د [آل عمران: ۵۲] ايت لاندې تېر شوی دی، خو په دوی کښې يوازې يو نفر بدعهدي وکړه چې د عيسی ﷺ دپاره جاسوس جوړ شو، او نور يوولس تنه وفادار پاتې شوه

نبي کريم ﷺ هم په ليلة العقبة کښې دولس تنه نقيبان ودرولي وه خو الحمد لله ټولو په ښه مېړانه په عهدونو باندې وفا وکړه او يوه هم خيانت ونه کړ[3].

سوال جواب

۴ـ که څوک وايي چې: بني اسرائيل خو د عهد اخستنې په وخت کښې مؤمنان وه، نو د ايمان په راوړلو باندې د عهد اخستل ﴿ وَءَامَنتُم بِرُسُلِي ﴾ څه معنی لري؟

مونږ وايو چې: د همدې جملې معنی دا ده چې تاسو داسې عهد وکړئ چې راتلونکي نور پيغمبران او د آخر الزمان پيغمبر پورې ټول به منئ او همدې ډول ايمان ته به ادامه ورکوئ

---

(۱) مفردات الراغب ص۵۲۴

(۲) روح المعاني ج۶ ص۸۵

(۳) تفسير القاسمي ج۶ ص۱۳۶

تعزیر څه معنی؟

۵ـ د ﴿ وَعَزَّرْتُمُوهُمْ ﴾ جمله د تعزیر څخه اشتقاق شوې ده، تعزیر دوه معنی لري چې یوه نصرت (کومک) ده، بله تعظیم او توقیر ده[1].

زمونږ په خیال په دې مقام کښې دواړه معناګانې مرادې دي چې، تاسو به د پیغمبرانو د تعظیم څخه ډک نصرت کوئ، هسې نه چې هغه متل دربانديې صادق شي چې وايي: اوزې يې دې راکړې خو د پچو ډکې.

سوال جواب

۶ـ که څوک وايي چې: الله ﷻ خو په دې مقام کښې امر کوي چې ﴿ فَاعْفُ عَنْهُمْ ﴾ د دوی (اهل الکتابو یهودو) څخه عفوه وکړه او په بل ځای کښې يې ورسره په وسلوال جهاد امر کړی دی لکه چې فرمايي: ﴿ قَٰتِلُوا۟ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَلَا بِٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ ٱلْحَقِّ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ حَتَّىٰ يُعْطُوا۟ ٱلْجِزْيَةَ عَن يَدٍ وَهُمْ صَٰغِرُونَ ﴾ [التوبة:٢٩] یعنې: تاسو د هغو خلکو سره وسلوال جهاد وکړئ چې نه په الله ﷻ ایمان راوړي او نه په وروستنۍ ورځې (او بالآخره) نه هغه څه حرام ګڼي چې الله ﷻ او د ده ﷺ پیمغبر ﷺ حرام کړي وي او نه دینداري کوي حقه دینداري، (دغه کسان عبارت دي) د هغه کسانو څخه چې هغوی ته کتاب ورکړی شوی دی، ترهغه (ورسره وجنګېږئ) چې دوی په داسې حال کښې جزیه ورکړي چې د ذلت خاوندان وي.

نو پوښتنه دا ده چې په ذکر شوو دواړو حکمونو (عفوه او قتال) کښې کوم یو منسوخ دی؟

مونږ وايو چې: په دې مقام کښې دواړه حکمونه یو تربله منافي نه دي حتی چې د یوه حکم په منسوخیت باندې قائل شو، بلکې دلته د عفوې معنی داده چې ترهغه اهل الکتاب د وسلوال جهاد څخه معاف کړئ ترڅو چې تاسو ته د ذلت په حال کښې جزیه درکوي. او دا يې مطلب نه دی چې په هر حال هغوی ته معافي وکړئ.

مفسرين کرام وايي چې په لاندې دوه صورتونو کښې بايد سړی په نسخه باندې قول وکړي او بس:

الف: چې د شارع د پلوه ورباندې صراحت وکړی شي چې دا حکم منسوخ دی؛ او دلته صراحت نشته.

ب: چې دواړه حکمونه یو تربله منافات ولري؛ او دلته منافات نشته.

علاوه پر دې دا هم څه لرې نه ده چې د ﴿ فَاعْفُ ﴾ معنی دا وي چې بې ضرورته د اهل الکتابو کره وړه مه بیانوه او خپل وخت وربانديې مه ضائع کوه، لکه چې راتلونکې پنځلسم [١٥] ایت د همدې

[1] زاد المسير ج٢ ص٢٥١

جواب څخه نمایندګي کوي چې ﴿ وَيَعْفُوا عَن كَثِيرٍ ﴾ یعنې پیغمبر ﷺ د اهل الکتابو د ډېرو تیاتحو د بیان څخه تېرېږي او عفوه ترې کوي.

﴿ وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۚ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾ ﴾

[۱۴] او د هغو خلکو څخه مو هم (د یهودانو په شان) د دوی کلک تعهد اخستی وه چې وایي یقیناً موږ نصارا (د الله ﷻ د دین کومکیان) یاستو. نو دوی هم د هغه شي څخه چېله برخه هېره (ترکه) کړه چې دوی ته پرې پند ورکړی شوی وه.

نو موږ د دوی په منځکښې دښمني او بغض د قیامت د ورځې پورې واچاوه (چې ترڅو ژوندي وي پرې به اخته وي) او ژر دی چې الله ﷻ به دوی په هغو عملونو باندې خبر کړي کوم چې دوی به په مستمره توګه کوي.

د مطلب خلاصه

په دې ایت کښې زموږ د عبرت دپاره د اهل الکتابو د دوهمې ډلې (نصاراوو) حال بیانېږي چې څومره کلک عهدونه ترې اخستل شوي وه او د بې وفایی په وخت کښې په څه بلاء باندې مبتلا شو، چې حاصل یې داسې راوخي:

د هغو اهل الکتابو څخه مو هم د یهودو په شان کلک تعهدات اخستي وه چې ځانونو ته نصارا وایي او دعوه کوي چې موږ د عیسی ؑ انصار او کومکیان یو.

دوی ته په کار وه چې د خپل نامه په مقتضی یې ځانونه ریښتیاني انصار او کومکیان جوړ کړي وی مګر دوی بالعکس د دین خائنان جوړ شوه.

دوی هم د یهودو په شان خپل تعهدات د پښو لاندې کړه او په کوم شي باندې چې دوی ته توصیه شوې وه چې برخه پکښې واخلي او ځانونه ترې مه بې برخې کوئ هغه یې هېر کړه او په عمل کښې یې پیاده نه کړه.

نو دوی ته مو په دنیا کښې دا جزا ورکړه چې د قیامت د ورځې پورې مو د دوی په منځو کښې عداوت او بغض واچاوه چې یو د بل د ښمن جوړ شو چې همېشه یې سره ډبوغب وي. یا په بل عبارت: د اتفاق او اتحاد نعمت مو ترې واخست او یو تربله سره په جګړو او دنګلو اخته شوه

دا وه د دنیا جزا. او په آخرت کښې خو به یې الله ﷻ ډېر ژر د هغو اعمالو په نتیجه باندې خبر کړي چې دوی یې کوي.

توضيحات

۱_ د ﴿ فَأَغْرَيْنَا ﴾ کلمه اصلاً د "غرآء" څخه اخستله شوې ده، "غرآء" نښلولو او سرېښ کولو ته وايي[1]. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې د دوی په منځکښې مو عداوت او بدبينې داسې کلکه سرېښ کړه چې د قيامت د ورځې پورې به ونه شکېږي، او څو چې ژوندي وي د دښمنۍ په اور کښې به سوزي.

د نصاراوو د اختلافاتو منشا

۲_ که څه هم مفسرينو کرامو[2] ليکلي دي چې د نصاراوو د شديد اختلاف اصلي منشا دا وه چې يوه يهودي دوی ته خپل ځان دستوري نصراني جوړ کړ او په دوی کښې يې دومره نفوذ وکړ او اعتبار يې ومونډ چې د پاپ درجې ته ورسېد او د هر خاص خاص شاګردان يې پکښې پيدا کړه، مګر هر يوه شاګرد ته يې په خصوصي توګه بېله-بېله عقيده ورزده کړه او سپارښتنه به يې پرې کوله چې بل چا ته حال مه وايه، حقه عقيده همدغه ده او بس.

کله چې ښه متيقن شو چې په هر يوه شاګرد کښې بېلې-بېلې عقيدې ښه ځای ونيوه، نو هر يوه ته يې جدا- جدا توصيه وکړه چې زما د مرګ څخه وروسته همدغه عقيده په خلکو کښې خوروه، او د همدې عقيدې اشاعت ستا وظيفه شوه.

بيا نوموړي يهودي چې په دستوري توګه نصراني شوی وه او زمونږ په اصطلاح پير ترې جوړ شوی وه او اصلي نوم يې "بولس" وه، انتحار وکړ او خپل ځان يې وواژه.

د ده د مرګ څخه وروسته هر يوه شاګرد خپلې زده کړې عقيدې ته خلک وروبلل چې همدغه عقيده حقه ده او هر يوه خپل ځان ته ډلګۍ برابره کړه چې په نتيجه کښې په نصاراوو کښې اختلافات او عداوتونه راپورته شوه او ضد او نقيض عقائدو ظهور وکړ چې د نن ورځې پورې په همدغه اختلافاتو باندې اخته دي.

تبصره

۳_ مګر مونږ ته داسې برېښي چې _والله ﷻ أعلم_ د نصاراوو د اختلافاتو اصلي سرچينه ذکره شوې قيصه نه شي کېدلی او زمونږ يقين نه دی چې دا قيصه به په هغه تفصيل سره پيښه شوې وي چې ځينو مفسرينو کرامو ليکلې ده، او دا ځکه چې:

الف: د يهودو او نصاراوو اختلاف ډېر زوړ او ريښه دار دي لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَقَالَتِ ٱلْيَهُودُ لَيْسَتِ ٱلنَّصَـٰرَىٰ عَلَىٰ شَىْءٍ وَقَالَتِ ٱلنَّصَـٰرَىٰ لَيْسَتِ ٱلْيَهُودُ عَلَىٰ شَىْءٍ ﴾ [البقرة: ۱۱۳] يعني:

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۷۳

(۲) تفسير القرطبي ج۶ ص۲۴

او یهود وايي چې نصارا په هيڅ (معتمد) شي باندې نه دي (دين يې باطل دی) او نصارا وايي چې یهود په هيڅ (معتمد) شي باندې نه دي (دين يې باطل دی).

ب: په ﴿ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ ﴾ جمله کښې خينو مفسرينو کرامو د ﴿بَيْنَهُمُ﴾ ضمير يهودو او نصاراوو د دواړو ډلو مجموعې ته راجع کړی دی[1]، چې د معنی حاصل يې داسې راوځي چې د دغو دواړو ډلو په منځکښې مو دائمي عداوت او دښمني واچوله.

نو کله چې د دغو دواړو ډلو دښمني ډېره پخه ده نو سړی گومان نه شي کولی چې نصاراوو به په بولس يهودي باندې دومره اعتماد کړی وي چې د پاپ درجې ته يې خېژولی وي.

ج: الله ﷻ فرمايي چې يهودان په ژوند باندې زيات حارص دي حتی چې د مشرکانو څخه يې هم په ژوند باندې حرص ډېر دی: ﴿ يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ ﴾ [البقرة:۹۶] يعني د دوی هر يو نفر دا خبره خوښوي چې يو زر کاله اوږد عمر ورکړی شي.

نو د همدې کبله سړی گومان نه شي کولی چې بولس يهودي به خپل خان وژلی وي او خپل ژوند ته به يې خاتمه ورکړې وي.

نو بنا په دې، زمونږ نظر دا دی چې د نصاراوو د شديد اختلاف دوه سببونه دي، چې يو ظاهري سبب دی او بل حقيقي سبب. لاندې تفصيل يې ولولئ:

اول: ظاهري سبب يې مونږ د [النساء:۱۷۱] ايت لاندې ليکلي دي چې د نصاراوو د اختلاف اصلي منشا د تثليث مشکله عقيده وه، او دوی د دغه اختلاف د ورکولو دپاره د تاريخ په اوږدو کښې زښتې ډېرې غونډې کړې دي خو د هرې غونډې په نتيجه کښې اختلاف لا زيات شوی دی او کم شوی نه دی.

دوی په ذکره شوې عقيده کښې په دومره جګړو او دنګلو کښې واقع دي چې په (۳۲۵) ميلادي کال د همدې معضلې د حل کولو دپاره اته څلوېښت زره (۴۸۰۰۰) تنه پاپان او ديني مشران په قسطنطينيه کښې راغونډ شوي وه. خو په نتيجه کښې همدغه لويه اجتماع په دومره وړو وړو ډلګيو ووېشله شوه چې د ټولو ډلګيو څخه د غټې ډلګۍ غړي ايله دری سوه او اتلس (۳۱۸) تنو ته ورسېده چې د وخت پاچا د همدې ډلګۍ نظر غوره کړ او نور خلک يې مکلف کړه چې د همدوی نظر ومني، نو څکه په نتيجه کښې همدغه اجتماع د ډېرو جګړو او دنګلو سبب جوړه شوه[2].

دوهم: حقيقي سبب: په ﴿ فَأَغْرَيْنَا ﴾ جمله کښې د "ف" توری د تفريع معنی ورکوي چې ما قبل يې د مدخول دپاره حقيقي سبب جوړېږي.

نو حاصل يې داسې راوځي چې: د نصاراوو په منځکښې مو څکه دښمني واچوله چې دوی خپل

---

(۱) التفسير الکبير ج۱۱ ص۱۸۹

(۲) في ظلال القرآن ج۲ ص۸۶۴

تعهدات مات کړه کوم چې د اتفاق او يووالی موجبات وه، نو د جنګونو او جګړو په اور کښې مو واچول.

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې په موجوده زمانه کښې خو د نصاراوو په منځکښې بې اتفاقي نه برېښې او حکومتونه يې سره په جګړه اخته نه دي؟

مونږ وايو چې: په دې مقام کښې د جنګونو او جګړو څخه يوازې وسلوال جنګونه مطلب نه دي او نه ترې دا مطلب دی چې دوی به په هر شي کښې اختلاف او جګړې ولري، بلکې دلته د اختلاف څخه مذهبي اختلاف مراد دی برابره خبره ده چې وسلوال جنګ ته ورسېږي او که نه.

او ښکاره ده چې د دوی مذهبي اختلاف په موجوده زمانه کښې هم بې اندازې زيات دي او د تثليث مشکله عقيده لا تر اوسه د جګړې لاندې ده.

که مطلق اختلاف مراد وي نو نصارا بلکې اهل الکتاب به په لاندې شيانو باندې متفق او متحد نه وي:

الف: د اسلام د تخريب او د مسلمانانو بدنامي د ټولو آرزو ده.

ب: په شراب خوری کښې ټول متفق دي.

ج: په فحاشی کښې هيڅوک اختلاف نه کوي.

د: د خوګ (خنزير) غوښه هر چا ته محبوبه ده او داسې نور.

بې اتفاقي د عهد ماتونې نتيجه ده

۴ـ مونږ (افغان مجاهدينو) په سترګو وليده چې بې اتفاقي او جنګونه د عهد ماتونې نتيجه ده، او دا څکه چې ـالحمد للهـ تقريباً څوارلس کاله مجاهدينو د روسانو او افغاني کمونستانو په مقابل کښې وسلوال جهاد وکړ چې بالآخره د الله ﷻ په فضل په (۱۳۷۱/۲/۵ هـ ش) کال د کابل ښار ته فاتحانه ورداخل شوه.

مګر د همدغه تاريخ څخه، چې تقريباً اته ويشت مياشتې تېرې شوې دي، تر نن تاريخه[۱] پورې مجاهدين په خپلو منځو کښې سره په جګړه او خونړي جنګ اخته دي، د سولې دېرې ډلې يې په منځو کښې لاړې او راغلې خو هيڅ ګټه يې ونه کړه.

په يوه اصلاحي ډله کښې زه (د دې کتاب مولف سلطان عزيز "عزيز") هم شامل وم. مونږ هم د دوارو متخاصمو ګروپونو د مشرانو سره وکاته، ورېندی او اصلاح ته مو دعوت کړه، خو بالمقابل د بهرته راستنېدلو په حال کښې د دوارو جانبو څخه د ماشيندارو او توپونو په فيرونو سره رارخصت

(۱) ۱۳۷۳/۶/۲۰ هـ ش

شوو، مګر د الله ﷻ فضل وه زمونږ په ملګرو کښې د چا سره مرمۍ اصابت ونه وکړ، یوازې یو لاروی سړی ووژل شو.

د دې ټولو بدبختیو حقیقي سبب دا دی چې مجاهدینو څوارلس کاله جهاد وکړ خو واحد قیادت یې نه درلود، ډلې ټپلې دومره ډېرې تشکیل شوې وې چې تقریبًا په یوه وخت کښې شپږ پنځوسو (۵۶) ډلو ته ورسېدلې، مګر بالآخره د ځینو عواملو د کبله آن تر نهو یا اوو ډلو ته راټیټه کړی شوې.

د جهاد په اوږدو کښې ذکر شوو ډلو په یووالي باندې ګڼ شمېر تعهدونه وکړل، کله به دوه ګونی اتحاد راغی او کله درې ګونی او څلور ګونی، کله به پنځه ګونی اتحاد تشکیل شو او کله اوه ګونی، بالآخره کله به په حقیقي اتحاد باندې تعهد وشو چې مشرانو به استعفاګانې وکړې او خپل-خپل مربوط تنظیمونه به یې منحل اعلان کړه، کله به یې په محض ایتلاف او ګډ عمل باندې تعهدونه وکړه.

ذکرې شوې معاهدې مونږ ټولې د نژدې څخه لیدلې دي او مونږ پکښې د هر چا څخه زیات معلومات لرو، ځکه چې مونږ په ځینو اتحادونو کښې د عالي شورۍ او هم د اجرائیه شورۍ عضویت درلود. الله ﷻ پوهېږي چې د افغان مجاهدینو ټول تعهدونه به څو ته رسېږي مګر د نصاراوو د رادیو (BBC) په وینا ټول اتحادونه یوولسو ته رسېدلي دي، دوی ځکه په افغان مجاهدینو پسې دقیق حساب نیولی دی ترڅو یې بدنام کړي او د جهاد ثمره خپل کوم یو غرب مشربه ګوډاګي ته ورتبریک کړي.

لنډه دا چې په هر ځل چې افغان مجاهدینو تعهد کړی دی هغه یې مات کړی دی، که څه هم د تحلیفنامو په لاسلیک کولو سره به یې تائید کړی وه، او په "وَاللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ" باندې به یې ختم کړی وه.

همدا سبب دی چې اوس افغان اولس د بې اتفاقۍ په لمبو کښې سوزي او لوخړې یې خېژي، دا ده د عهد ماتونې پایله ده.

یادونه

۵ـ څرنګه چې د اهل الکتابو تعهد ماتونه جزري او عقیدوي وه او بالآخره دوی هم الهي عهدونه مات کړه او هم پر خپلمنځي تعهداتو ونه درېده، نو الله ﷻ په دوی بې اتفاقي ورنازله کړه چې څو ژوندي وي تر ې خلاص به نه شي (إلى يوم القيامة).

اما د افغان مجاهدینو عهدماتونه صرف عملي بڼه لري نو الله ﷻ ته ډېر امید دی چې د بې اتفاقۍ اور به ډېر ژر مړ کړي او په افغانستان کښې به یو رښتیانی اسلامي حکومت برقرار کړي. آمین یا رب العالمین، یا ذا الجلال والإکرام، یا حي یا قیوم.

﴿ يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمۡ كَثِيرٗا مِّمَّا كُنتُمۡ تُخۡفُونَ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ وَيَعۡفُواْ عَن كَثِيرٖۚ قَدۡ جَآءَكُم مِّنَ ٱللَّهِ نُورٞ وَكِتَٰبٞ مُّبِينٞ ﴿١٥﴾ يَهۡدِي بِهِ ٱللَّهُ مَنِ ٱتَّبَعَ رِضۡوَٰنَهُۥ سُبُلَ ٱلسَّلَٰمِ وَيُخۡرِجُهُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ بِإِذۡنِهِۦ وَيَهۡدِيهِمۡ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴿١٦﴾ ﴾

[۱۵] ای اهل الکتابو تاسو ته یقیناً زمونږ داسې پیغمبر درغلی دی چې د هغه شي ځنې (چې تاسو بې پټوئ) ډېر درته (د معجزې په توګه) بیانوي چې هغه شی د کتاب ځنې عبارت دی او د ډېرو ځنې عفوه کوي (نه یې بیانوي).

بې شکه تاسو ته د الله ﷻ د پلوه رڼا (پیغمبر ﷺ) او (داسې) روښانه کتاب درغلی دی (چې:)

[۱۶] په همدې (کتاب) باندې الله ﷻ هغه چا ته چې د ده ﷻ په رضا پسې تاند وهي، د سلامتی (نجات) لارې ورښايي او همدوی (پرې) په خپلې ارادې (توفیق) سره د (ګمراهی) د تیارو ځنې (د اسلام) رڼا ته وروباسي او (هم) ورته (پرې) مستقیمې لارې ته هدایت کوي (نو په دې کتاب خپل مشکلات حل کړئ).

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ د اهل الکتابو عهد شکني او په نتیجه کښې په لعنت او عداوت باندې د دوی مبتلا کېدل بیان کړه، او په دې ایتونو کښې د لعنت او عداوت ځنې د خلاصون لاره ښودلې شوې ده چې خلاصه یې داسې راوځي:

د مطلب خلاصه

۱ـ ای اهل الکتابو! اوس هم سر وخت دی او تاسو کولی شئ چې په سمه لاره باندې برابر شئ؛ او د انحرافي لارې ځنې راوګرځئ؛ نو هم به د الله ﷻ د لعنت ځنې خلاص شئ؛ او هم به په خپلو منځو کښې سره یو تربله خواږه ورونه جوړ شئ؛

هغه لاره دا ده چې د نبي کریم ﷺ پیروي وکړئ، داسې پیغمبر تاسو ته درغلی دی چې بې شمېره معجزې د خانه سره لري، د ټولو ځنې ډېره نژدې معجزه یې دا ده چې ستاسو د اسلافو پخواني حالات ورته الله ﷻ وحې کوي.

کوم شی چې تاسو یې بالکل پټوئ چې څوک پرې خبرې نه شي؛ هغه شی هم تاسو ته بیانوي چې تاسو یې ډېر مثالونه په خپلو سترګو ګورئ، او د ډېرو حالاتو ځنې مو تېرېږي او د بیان ځنې یې عفوه کوي، که وغواړي چې ستاسو ټول حالت بیان کړي نو هو بهو به یې بیان کړي او تاسو به د لا زیات خجالت سره مخامخ شئ؛

۲_ لنډه دا چې ای اهل الکتابو! یو ځل بیا واورئ چې تاسو ته رڼا درغلې ده او د تورې تیارې وخت تیر شوی دی، آخر الزمان پیغمبر ﷺ ستاسو دپاره د یوې ډېرې لویې رڼا مثال لري، د ده څخه استفاده وکړئ او دښمنې ورسره مه کوئ. برسېره پر دې همدغه پیغمبر ﷺ د خانه سره ډېر روښانه کتاب هم راوړی دی چې هرڅوک د الله ﷻ د رضا پسې تاند وهي د هغه دپاره پرې الله ﷻ د سلامتۍ لارې چارې ورزده کوي، په همدغه کتاب باندې الله ﷻ خلک د تیارو څخه په خپل توفیق سره د اسلام رڼا ته راوباسي، او برابرې لارې تهورباندې لارښوونه کوي.

توضیحات

۱_ اهل الکتابو به د خپلو کتابونو ځینې حکمونه د دې دپاره پټول چې عوام خلک حق ونه پېژني هسې نه چې په نبي کریم ﷺ باندې ایمان راوړي او زمونږ قلنګونه د منځه لاړ شي، ځینې احکام به یې د رشوتونو دپاره او ځینې یې د نورو اغراضو دپاره خلکو ته نه ښکاره کول لکه د نبي کریم ﷺ صفات، د زاني دپاره د رجم حکم او بالآخره د أصحاب السبت قیصه (چې دوی پکښې بیزوګان جوړ شوي وه) او داسې نور.

په دې ایت کښې په غوږ ووهل شوه چې که نبي کریم ﷺ بالفرض په حقه پیغمبر نه وی نو ستاسو پټ کړی شوي حالات به یې نه وی بیان کړي کوم چې تاسو، حتی د خپلو پیروانو څخه هم پټ ساتلي دي.

همدارنګه پوه کړی شوه چې نبي کریم ﷺ په حقه پیغمبر دی، هغه څه بیانوي چې الله ﷻ ورته اجازه ورکړي، که نه نو ده ته خو ستاسو ډېر پټ‌پټ قبائح معلوم دي، که بالفرض غیر پیغمبر ته دا معلومات وی نو تاسو به یې ډېر زیات رسوا کړي وی.

ځینې مفسرین کرام وایي چې یوه ورځې د نبي کریم ﷺ څخه د یهودانو یوه دیني مشر پوښتنه وکړه چې څه شی دی چې تا مونږ ته د هغه بیان عفوه کړی دی؟

نبي کریم ﷺ ورته ساکت پاتې شو او د بیان څخه یې ډډه وکړه، نو نوموړي مشر د خپلو ملګرو سره وویلې چې ګومان کوم چې دا په حقه پیغمبر دی، د الله ﷻ د اجازې څخه په غیر څه شی نه بیانوي. یعنې که عفوه شوي شیان یې راته بیان کړي وی نو دا جمله ﴿ وَيَعْفُواْ عَن كَثِيرٍ ﴾ به دروغ شوې وی.[۱]

یادونه

۲_ د اسماني کتاب د ځینو احکامو په پټونه باندې نه یهودو دریغ کړی دی او نه نصاراوو، اما دا کار د نصاراوو په پرتله یهودانو ډېر کړی دی چې دوی د یو پلوه ډېر حیله ګر دي، او د بله پلوه یې د مسلمانانو سره کینه او عداوت هم زیات دی.

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۶ ص۱۱۸

علاوه په دې، دوی په مدینه منوره کښې د نبي کريم ﷺ په شاوخوا کښې اوسېدل، نو ځکه د يهودانو د حق پټونې صورتونه په روايتونو کښې زيات رانقل شوي دي.

نُور څه معنی؟

۳ـ د نُور کلمه درې معنی درلودلی شي: نبي کريم ﷺ، قرآن او اسلام. څرنګه چې په دې مقام کښې قرآن کريم ﴿ وَكِتَٰبٞ مُّبِينٞ ﴾ پخپله ذکر دی نو مونږ وايو چې په لومړني ايت کښې د "نُور" څخه نبي کريم ﷺ مراد دی او په دوهم ايت کښې د "نُور" څخه اسلام.

يادونه

۴ـ په ﴿ يَهۡدِي بِهِ ٱللَّهُ ﴾ کښې د "به" د ضمير مرجع لاندې احتمالات لري:

الف: چې نبي کريم ﷺ يې مرجع شي، چې د ﴿ نُورٞ ﴾ څخه عبارت دی.

ب: چې مرجع يې ﴿ كِتَٰبٞ مُّبِينٞ ﴾ شي.

ج: چې دواړه يې مرجع شي، او کله چې په غرض کښې اختلاف نه واقع کېږي مثنی ته هم د مفرد ضمير راجع کېږي. لکه چې په دې ايت شريف: ﴿ وَٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَحَقُّ أَن يُرۡضُوهُ ﴾ [التوبة: ۶۲] کښې د ﴿ يُرۡضُوهُ ﴾ بارز ضمير الله ﷻ او پيغمبر ﷺ دواړو ته راجع دی.

مګر مونږ ته دا غوره ښکاري چې ﴿ وَكِتَٰبٞ مُّبِينٞ ﴾ ته راجع شي، چې قريب ذکر دی.

﴿ لَّقَدۡ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡمَسِيحُ ٱبۡنُ مَرۡيَمَۚ قُلۡ فَمَن يَمۡلِكُ مِنَ ٱللَّهِ
شَيۡـًٔا إِنۡ أَرَادَ أَن يُهۡلِكَ ٱلۡمَسِيحَ ٱبۡنَ مَرۡيَمَ وَأُمَّهُۥ وَمَن فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗاۗ وَلِلَّهِ
مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا بَيۡنَهُمَاۚ يَخۡلُقُ مَا يَشَآءُۚ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ﴿١٧﴾
وَقَالَتِ ٱلۡيَهُودُ وَٱلنَّصَٰرَىٰ نَحۡنُ أَبۡنَٰٓؤُاْ ٱللَّهِ وَأَحِبَّٰٓؤُهُۥۚ قُلۡ فَلِمَ يُعَذِّبُكُم بِذُنُوبِكُمۖ بَلۡ أَنتُم
بَشَرٞ مِّمَّنۡ خَلَقَۚ يَغۡفِرُ لِمَن يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَآءُۚ وَلِلَّهِ مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا
بَيۡنَهُمَاۖ وَإِلَيۡهِ ٱلۡمَصِيرُ ﴿١٨﴾ ﴾

[۱۷] بې شکه هغه کسان چې کافر شوي دي وايي: يقيناً الله ﷻ همدغه المسيح بن مريم (عيسی ﷺ) دی.

ورته ووايه نو که (بالفرض) الله ﷻ اراده وکړي چې المسيح بن مريم او د ده مور (مريم) او ټول هغه خلک چې په ځمکه کښې دي هلاک کړي، څوک به وي چې په يوه شي کښې د الله ﷻ څخه واکداري وکړی شي (او د هلاکت څخه نجات ورکړي)؟

او خاص الله ﷻ ته د اسمانونو او ځمکو او د هغه شي واکداري ده چې د دواړو (ځمکو او اسمانونو) په منځکښې دي، الله ﷻ هغه څه پیدا کوي چې اراده يې وشي، او الله ﷻ په هر شي باندې د قدرت خاوند دی.

[١٨] او يهود او نصارا (داسې) وايي، د دوی هر يوه ډله وايي چې موږ د الله ﷻ زامن او د هغه ﷻ دوستان یاستو، ورته ووايه چې: نو په څه لپاره ستاسو ګناهونو باندې مو په دنيا او آخرت کښې ولې معذبوي؟ (داسې نه ده لکه چې تاسو يې دعوه کوئ) بلکې تاسو د هغو مخلوقاتو څخه چې الله ﷻ پيدا کړي دي (يو مخلوق) بنيادمان یاست.

الله ﷻ هغه چا ته بښنه کوي چې اراده يې ورته وشي او هغه څوک معذبوي چې اراده يې ورته وشي. او (دا ځکه چې) خاص الله ﷻ ته د اسمانونو او ځمکو او د هغه شي واکداري ده چې د دغو دواړو (اسمانونو او ځمکو) په منځکښې دي، او خاص هغه ﷻ ته بېرته ورستنېدل دي.

ارتباط

په وړاندې ايتونو کښې الله ﷻ اهل الکتاب متوجه کړي وه چې د قرآن کريم څخه چې په پيغمبر ﷺ باندې په حقه نازل شوی دی، په لاندې درې ډوله استفاده وکړئ:

١ـ د الله ﷻ رضا پرې حاصله کړئ، چې په دغه لاره باندې ستاسو څخه الله ﷻ ته راضي کيږي.

٢ـ خپل اشتباهات پرې پوره کړئ او منحرفې عقيدې پرې اصلاح کړئ.

٣ـ د دنيا او آخرت تيکړغيو نه د رسېدلو لارې چارې پرې تراشنه کړئ.

نو امکان لري چې اهل الکتابو دعوه کړې وي چې زموږ څخه الله ﷻ راضي دی او عقائد مو اصلاح ته اړتيا نه لري او د تيکړغيو لاره هم دغه يوه لاره ده چې موږ وړاندې روان یاستو.

الله ﷻ د دوی د ذکر شوې باطلې دعوې د رد دپاره دغه ايتونه نازل کړه، چې خلاصه يې داسې راوځي:

د مطلب خلاصه

١ـ ای پيغمبره! د اهل الکتابو ذکره شوې دعوه باطله ده، د دوی عقائد منحرف او اصلاح غوښتونکي دي، ايا د نصاراوو د کفر دپاره همدا يوه خبره کفايت نه کوي چې الله ﷻ بل څوک نه دی مګر المسيح بن مريم دی، حال دا چې المسيح بن مريم بل څوک نه دی مګر د الله ﷻ بنده او پيغمبر دی.

٢ـ نو ای پيغمبره! د نصارا وو څخه د دوی د تخجيل دپاره پوښتنه وکړه چې: که بالفرض الله ﷻ اراده وکړي چې د ځمکې د مخ انسانان د عيسی ﷺ او د هغه د مور (بي بي مريمې ﷺ) په شمول ټول په يو ځل باندې هلاک کړي، نو ايا داسې څوک شته چې يا خپل ځان او يا بل څوک د مرګ څخه خلاص کړي؟

که ستاسو خیال حقیقت درلودی نو عیسی ﷺ خو به په ذکر شوي صورت کښې خپله مور او یا اقلاً خپل ځان د مرګه خلاص کړی وی، حال دا چې الله ﷻ خو ابدي او ازلي دی هیڅکله وربانديږ پنا نه شي ورتلای، نو عیسی ﷺ الله ﷻ نه شي کیدلی.

۳ـ برسیره پر دې الله ﷻ خو د ځمکې او اسمانونو او د هغه څه چې په دې دواړو کښې دي مطلق مالک دی چې د عیسی ﷺ په شمول ټول یې مملوک دي، نو ایا مملوک هم مالک جوړېدلی شي؟.

که تاسو د عیسی ﷺ په الوهیت باندې د هغه خارق العاده پیدائښت دلیل نیسئ، نو دا دلیل مو باطل دی، ځکه چې د دغه دلیل غوښتنه خو دا ده چې عیسی ﷺ یو خارق العاده مخلوق جوړ شي، نه دا چې په الوهیت کښې برخوال وګڼل شي.

لنډه دا چې عیسی ﷺ د الله ﷻ د کامل قدرت یو مثال دی چې بې پلاره یې خلق کړ، او الله ﷻ په هر شي باندې قادر دی، کولی شي چې داسې مخلوق هم پیدا کړي چې نه پلار لري او نه مور.

که بالفرض ستاسو دلیل د الوهیت غوښتنه کولی شوی نو باید چې د عیسی ﷺ دپاره نه بلکې د آدم ﷺ دپاره په الوهیت قائل شوي وی.

دا وه د نصاراوو د کفر یوه ځانګړې عقیده، اوس نو د یهودو او نصاراوو د کفر یوه مشترکه عقیده دا ده چې:

۴ـ د دوی هره یوه ډله په الله ﷻ باندې په لاندې تفصیل سره دروغ تړي:

الف: یهودان وایي چې عُزَیر ﷺ ابن الله دی، نو مونږ ټول ابناء الله یاستو، همدارنګه یوازې همدا مونږ په الله ﷻ باندې ګران او معزز یو او جنت یې همدا مونږ ته جوړ کړی دی، نور ټول خلک د نصاراوو په شمول په الله ﷻ باندې مهان او سپک دي او دوزخ یې همدوی ته جوړ کړی دی.

ب: په عین وخت کښې د ذکر شوي عقیدې غوندې عقیده نصارا هم لري چې وایي عیسی ﷺ د الله ﷻ زوی دی او مونږ ټول د الله زامن یاستو، مونږ ته الله ﷻ جنت تیار کړی دی او زمونږ څخه په غیر د یهودانو په شمول نور ټول خلک دوزخیان دي.

۵ـ نو ای پیغمبره! ذکر شوي هرې ډلې ته ووایه که بالفرض ستاسو عقیدې صحت درلودی نو الله ﷻ به تاسو په ګناهو باندې نه وی معذب کړي. ایا خپل محبوب چا معذب کړی دی؟.

حال دا چې ستاسو یوه ډله (نصارا) په دنیا کښې الله ﷻ د بې اتفاقۍ په عذاب باندې اخته کړي دي او د بلې ډلې (یهودو) څخه یې د ګناه په سبب بیزوګان جوړ کړي دي.

او د آخرت عذاب خو مو بالکل یقیني دی چې تاسو هره ډله په الله ﷻ باندې دروغ تړئ او الله ﷻ خو هغه څوک په دوامداره توګه په دوزخ کښې اچوي چې هغوی په بل چا باندې نه بلکې په الله ﷻ باندې دروغ تړي.

که بالفرض تاسو په الله ﷻ باندې افتراء نه کوئ نو ﴿ هَاتُوا۟ بُرْهَـٰنَكُمْ إِن كُنتُمْ صَـٰدِقِينَ ﴾ [البقرة: ۱۱۱] راوړئ یو برهان (دلیل) که تاسو رښتیني یاست.

۶ـ نو خبره دغسې نه ده لکه چې تاسو خیال کوئ، بلکې خبره داسې ده چې تاسو هم د انسانانو

د جملې څخه یوه ډله انسانان یاست چې ټول الله ﷻ پیدا کړي یاست او د همدوی د قانون څخه تاسو وتلي نه یاست، د دوی قانون دا دی چې الله ﷻ هغه چا ته مغفرت کوي چې اراده یې ورته وشي او هغه څوک معذبوي چې خوښه یې شي نو تاسو په نورو انسانانو هیڅ ذاتي فضیلت نه لرئ بلکې د الله په نزد فضیلت په تقوی سره دی او بس، او مفتریان خو تقوی نه لري.

٧ـ ورته ووایه چې ای یهودو او نصاراوو! تاسو هره یوه ډله د دنیا څخه یاست او ټوله دنیا ستاسو دواړو ډلو په شمول د الله ﷻ ملکیت دی، هیڅوک یې د تصرف څخه خپل ځان نه شي ګوښه کولی، او بالآخره ستاسو ټولو آخرنی ورغوندېدنه الله ﷻ ته ده او هیڅوک ترې خلاصون نه شي موندلی.

توضیحات

١ـ که څوک وایي چې الله ﷻ خو د نصاراوو څخه په دې مقام کښې داسې حکایت کړی دی: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ مَرْيَمَ ﴾ یعنې الله ﷻ فقط او فقط عیسی ﷺ دی. او همدارنګه د هغوی څخه یې دا عقیده هم حکایت کړې ده چې الله ﷻ د درې معبودانو څخه یو معبود دی: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ ثَالِثُ ثَلَٰثَةٍ ﴾ [المائدة: ٧٣]، نو پوښتنه دا ده چې ذکر شوي دواړه حکایتونه باید څنګه تطبیق شي؟

مونږ وایو چې: د [المائدة:١٤] ایت لاندې واضحه شوې ده چې نصاراوو ته د تثلیث د عقیدې څخه یوه غټ مشکل او غنه بلا جوړه شوې ده چې نه یې پرې سرونه خلاصېږي او نه پرې سترګې پټولی شي چې ځینې ترې په یو ډول سره تعبیر کوي او ځینې یې بل ډول معنی کوي، نو څه لرې نه ده چې الله ﷻ په یوه ځای کښې د یوې ډلې خبره راحکایت کړې وي او په بل ځای کښې به یې د بلې ډلې عقیدې ته اشاره کړې وي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

٢ـ که څوک وایي چې: الله ﷻ خو د یهودو څخه حکایت کوي چې دوی عُزیر ﷺ ته د ابن الله لقب ورکړی وه، او نصاراوو عیسی ﷺ په همدې لقب باندې یاداوه. لکه چې فرمایي: ﴿ وَقَالَتِ ٱلْيَهُودُ عُزَيْرٌ ٱبْنُ ٱللَّهِ وَقَالَتِ ٱلنَّصَٰرَى ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ ٱللَّهِ ﴾ [التوبة: ٣٠] یعنې: او یهود وایي چې عُزیر ابن الله دی او نصارا وایي چې عیسی ﷺ ابن الله دی. نو پوښتنه دا ده چې په دې مقام کښې څنګه الله ﷻ د هرې ډلې څخه د ابناء الله لقب د خپلو ځانونو دپاره حکایت کړ؟

مفسرین کرام په جواب کښې وایي چې:

الف: په عبارت کښې مضاف مقدر دی، نو تقدیر یې داسې کېږي چې: "نَحْنُ أَبْنَاءُ رُسُلِ اللهِ" یعنې مونږ د الله ﷻ د پیغمبرانو زامن یاستو[١].

---

[١] التفسیر الکبیر ج١١ ص١٩٢

ب. او یا یې تقدیر داسې کېږي چې: "نحنُ اشیاعُ ابناء الله" یعني یهود وایي چې مونږ د ابن الله (عُزیر ﷺ) تابعان یاستو او نصارا وایي چې مونږ د ابن الله (عیسی ﷺ) اُمتیان او تابعان یو[١].

ج. مونږ وایو چې اهل الکتابو د "ابنُ الله" څخه د خپلو خانونو دپاره هغه معنی نه مرادوله کومه بې چې ترې د عُزیر ﷺ او عیسی ﷺ دپاره اراده کوله، بلکې دوی د ﴿أَبْنَٰٓؤُاْ ٱللَّهِ﴾ څخه دا معنی اخسته چې مونږ په الله ﷻ باندې داسې ګران یاستو لکه څنګه چې په پلار باندې خپل اولادونه ګران وي.

د همدې کبله دوی د ﴿أَبْنَٰٓؤُاْ ٱللَّهِ﴾ کلمه د خپلو خانونو دپاره د ﴿وَأَحِبَّٰٓؤُهُۥ﴾ په کلمې سره تعقیب کړه، چې مطلب یې مشخص کړي.

دا ځکه چې "أَحِبَّاء" د "حَبِیب" جمعه ده، او "حبیب" یا د "محبوب" په معنی سره دی او یا د "مُحِب" په معنی سره[٢]. په هر تقدیر د ﴿وَأَحِبَّٰٓؤُهُۥ﴾ کلمه د ﴿أَبْنَٰٓؤُاْ ٱللَّهِ﴾ دپاره تفسیر واقع شوې ده.

هو! د ﴿نَحْنُ أَبْنَٰٓؤُاْ ٱللَّهِ وَأَحِبَّٰٓؤُهُۥ﴾ جمله ځکه د اهل الکتابو د کفریاتو څخه وشمېرله شوه چې په دې جمله کښې په الله ﷻ باندې افتراء (دروغ تړل) نغښتي دي چې دوی هیڅ برهان او دلیل نه درلود، بلکې ذکره شوې جمله دوی د خپله خانه اختراع کړې وه.

﴿يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ قَدْ جَآءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَىٰ فَتْرَةٍ مِّنَ ٱلرُّسُلِ أَن تَقُولُواْ مَا جَآءَنَا مِنۢ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ ۖ فَقَدْ جَآءَكُم بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ ۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٩﴾﴾

[١٩] ای اهل الکتابو! بې شکه تاسو ته زمونږ پیغمبر په داسې حال کښې درغی چې د پیغمبرانو څخه په خالي زمانه کښې درته (زمونږ احکام) بیانوي، (دا د دې کبله) چې (د قیامت په ورځ به) تاسو وواییٔ چې مونږ ته نه کوم زیری ورکوونکی راغلی وه او نه کوم ډاروونکی، نو (د اعتذار مخه مو ونیوله شوه ځکه چې) تاسو ته یقیناً زیری درکوونکی او ډاروونکی درغی.

او الله ﷻ په هر شي باندې د قدرت والا دی (چې ستاسو د اعتذار مخه یې هم بنده کړه).

ارتباط

په وړاندېنې نژدې ایت کښې الله ﷻ د خپلو خواصو څخه دا هم ښودلې وه چې ﴿يَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ﴾ چا ته یې چې اراده وشي هغه ته مغفرت کوي، څه لرې نه ده چې د اهل الکتابو تمه به پیدا شوې وي چې الله ﷻ به راته د قیامت په ورځ مغفرت وکړي، نو الله ﷻ د ذکر شوي ایت شریف په نزول سره د دوی تمه وشکوله چې حاصل یې دا دی:

(١) تفسیر الکشاف ج١ ص٦١٧
(٢) روح المعاني ج٦ ص١٠٠

د مطلب خلاصه

۱_ ای اهل الکتابو! د مغفرت تمه به ستاسو په هغه وخت کښې په ځای وی چې مونږ تاسو ته کوم پیغمبر نه وی درلېږلی او د پیغمبرانو د لېږنې سلسله مو نه وی تعقیب کړې نو د قیامت په ورځ به تاسو اعتذار وړاندې کولی چې ای ربه! مونږ ته مغفرت وکړې، مونږ په نادانۍ سره شریعت د پښو لاندې کړی وه، پیغمبر دې نه وه را استولی چې ستا د عذابه یې ډارولي وی او ستا په نعمتونو باندې یې زیری راکړی وی.

۲_ ای اهل الکتابو! د نبي کریم ﷺ په دراستولو سره ستاسو ذکر شوی اعتذار د منځه لاړ، ځکه چې د پیغمبرانو څخه خالي فضا مو ډکه کړه او زمونږ لېږلی شوی تاسو ته د بشیر او نذیر په صفت باندې درغی چې په همدغې زمانه کښې تاسو ته شرائع بیان کړي، او الله ﷻ په هر شي باندې قادر دی د همدې کبله یې ستاسو د غیر مقبول اعتذار خوله درماته کړه.

توضیحات

۱_ مونږ د [النساء:۱۶۵] ایت لاندې د قیامت په ورځ د کافرانو د اعتذار په باره کښې څه تحقیق کړی دی چې په دې مقام کښې یې د نظره تېرول ضرور دي.

فَتْرَة څه معنی؟

۲_ د ﴿ فَتْرَة ﴾ کلمه د فتور د اصلي حرفونو (ف، ت، ر) څخه اخستله شوې ده، "فُتُور" لکه "قُصُور" هغه سکون ته چې د تېز حرکت څخه وروسته، او هغه نرموالي ته چې د شدت څخه وروسته او بالآخره هغې کمزورۍ ته وایي چې د قوت څخه وروسته واقع شي[1]. په هر تقدیر د ﴿ فَتْرَة ﴾ څخه په دې مقام کښې هغه زمانه مطلب ده چې اسمان ته د عیسی ﷺ د پورته کېدلو څخه پیل کېږي او د نبي کریم ﷺ د بعثت پورې را اوږده ېږي.

د دغې زمانې په اندازه کښې مفسرینو کرامو څلور قوله کړي دي[2]، مګر مشهور قول پکښې دا دی چې ذکره شوې زمانه پوره شپږ سوه (۶۰۰) کاله وه[3].

د "فَتْرَة" په زمانه کښې پیغمبر نه دی مبعوث شوی که څه هم ځینو مفسرینو لیکلي دي چې څلور پیغمبران پکښې تېر شوي دي چې یو یې عرب وه[4]، مګر په نصوصو سره یې ثبوت نه دی شوی، او یقیني خبره نه ده[5].

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۸۴
(۲) زاد المسیر ج۲ ص۲۵۶
(۳) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۳۵
(۴) تفسیر القرطبي ج۶ ص۱۲۲
(۵) روح المعاني ج۶ ص۱۰۴

یادونه

۳ـ د موسی ﷺ او د عیسی ﷺ تر منځ ـ د مشهور روایت په بناء ـ یو زر او اوه سوه (۱۷۰۰) کاله فاصله وه خو د فترة زمانه نه وه او د پیغمبری سلسله پکښې نه وه قطعه شوې[1].

﴿ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِۦ يَٰقَوْمِ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنۢبِيَآءَ وَجَعَلَكُم مُّلُوكًا وَءَاتَىٰكُم مَّا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٠﴾ يَٰقَوْمِ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْأَرْضَ ٱلْمُقَدَّسَةَ ٱلَّتِى كَتَبَ ٱللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا۟ عَلَىٰٓ أَدْبَارِكُمْ فَتَنقَلِبُوا۟ خَٰسِرِينَ ﴿٢١﴾ ﴾

[۲۰] او هغه وخت (وریاد کړه) چې موسی ﷺ خپل قوم (بني اسرائیلو) ته وویلې چې: ای زما قومه! په تاسو باندې د الله ﷻ نعمت درېه زړه کړئ کله یې چې په تاسو کښې پیغمبران وګرځول (مبعوث کړه) او (کله یې چې) تاسو پاچایان وګرځولئ او (درېم دا چې) تاسو ته یې هغه څه درکړه چې د ټولو عالمونو څخه یوه کس (هیچا) ته یې نه دي ورکړي (لکه مَن او سَلوی او داسې نور).

[۲۱] ای زما قومه! هغې مقدسې ځمکې ته (په جهاد سره) ورداخل شئ چې الله ﷻ ستاسو دپاره (په علم کښې) مقرره کړې ده (وعده یې درکړې ده)، او بېرته په شاګانو باندې مه تاوېږئ (که نه) نو تاسو به تاوانیان جوړ شئ.

د ارتباط وجوه

د ذکرو شوو ایتونو څخه نیولې آن د راتلونکي [۲۶] ایت تر آخره پورې الله ﷻ د بني اسرائیلو یوه قیصه بیانه کړې ده چې د موسی ﷺ په زمانه کښې تېره شوې وه ترڅو په لاندې مطلبونو باندې دلالت وکړي:

۱ـ ترڅو واضحه شي چې عهدشکني یوازې د دوی د عوامو خاصه نه ده بلکې د دوی خواص هم په همدې مرض باندې اخته وه آن تردې چې د دولسو نقیبانو څخه هم ایله دوه کسه په خپل عهد وفادار پاتې شوه.

۲ـ ترڅو نبي کریم ﷺ متسلي شي چې د ده د عصر یهودان د هغو پلرونو اولاده او د هغو استاذانو شاګردان دي چې آن د موسی ﷺ سره یې په خپلو تعهداتو باندې وفا نه وه کړې، نو لکه څنګه چې ورته هغه حوصله وکړه همدارنګه باید ته هم خپله حوصله ورته خرابه نه کړې.

۳ـ ترڅو د نبي کریم ﷺ د معجزاتو یوه ډېره غټه مجموعه دوی ته وروښودله شي، ته به وایې چې نبي کریم ﷺ د نقیبانو د لېږلو په وخت کښې حاضر وه او ټول سوال جواب یې په خپلو غوږونو باندې اورېدلي دي او ټول حالات یې په سترګو باندې لیدلي دي.

---

[1] روح المعاني ج ۶ ص ۱۰۴

د مطلب خلاصه

يعنې: اى پيغمبره! بني اسرائيلو ته علاوه په ذکر شوو نصائحو باندې هغه وخت هم وريه زړه کړه چې موسى ﷺ دوى جهاد ته ترغيبول او د الله ﷻ نعمتونو ته يې متوجه کول چې په ډېره خوږه لهجه يې دوى مخاطب کړه چې: اى عزيزانو! د الله ﷻ دغه نعمتونه يو خل دريه زړه کړئ چې:

١ـ په تاسو کښې يې زښت ډېر پيغمبران ټاکلي دي چې د يعقوب ﷺ (ستاسو د نيکه) څخه پيل کېږي او آن په عيسى ﷺ باندې به ختم شي.

د دغو پيغمبرانو يوه غټه مجموعه زما څخه پخوا وار په وار تېره شوې ده او في الحال هم زما په شمول هارون ﷺ ستاسو د قوم څخه دی، او د نورو پيغمبرانو لړۍ لا را روانه ده چې وار په وار به په دنيا کښې مبعوثېږي.

لنډه دا چې د يعقوب ﷺ څخه نيولې د عيسى ﷺ پورې په تاسو کښې د فترة زمانه نه ده تېره شوې، او نه به تېره شي.

٢ـ تاسو الله ﷻ پاچايان جوړ کړئ چې د يوه پلوه د پيغمبرۍ سره-سره په تاسو کښې لوی-لوی پاچايان تېر شوي دي لکه يوسف ﷺ چې د مصر په سيمه کښې يې تر ډېرې زمانې پورې سکه چلبدله. يا لکه سليمان ﷺ چې آن په مرغانو او جنياتو باندې يې پاچاهي کوله او د بله پلوه يې تاسو د فرعون د غلامۍ څخه خلاص کړئ او خپلواکي يې درکړه، ته به وايې چې ستاسو هر يو نفر بېل-بېل پاچا دی.

علاوه په دې په راتلونکې کښې هم الله ﷻ تاسو ته استقلال او خپلواکي ټاکلې ده چې په تاسو کښې به لوی-لوی پاچايان تېر شي، د همدې کبله تاسو ته توصيه کوي چې د جبارينو ښارونه ونيسئ او هلته پکښې خپل مستقل حکومت اعلان کړئ.

٣ـ لنډه دا چې د خپلې زمانې په خلکو کښې يې دومره نعمتونه درکړي دي چې ستاسو څخه په غير يې بل چا ته نه دي ورکړ، نو د دغو نعمتونو شکريه وکړئ او د الله ﷻ په لار کښې خپل خانونه وسلوال جهاد ته چمتو کړئ.

۴ـ نو اى عزيزانو! ښه په نره او مېړانه باندې مقدسې ځمکې ته ورننوزئ او په جهاد سره يې فتحه کړئ، دغه ځمکه الله ﷻ تاسو ته درکوي او په لوح محفوظ کښې يې ليکلې ده، چې تاسو به د هغې ځمکې مالکان ياست.

د جهاد څخه ببرته په شا مه ځئ که نه نو غټ تاوان به وکړئ، ځکه چې ذکره شوې ځمکه به ستاسو په لاس باندې فتحه نه شي بلکې ستاسو زوزات ته به وربانې شي او دا فتخار به د هغوی په نصيب شي، څه چې الله ﷻ ليکلي وي هغه ضرور کېدونکي وي. نو د يو پلوه به مو دغه لويه کاميابي د لاسه اووخي او د بله پلوه به د غازيانو په ډله کښې ونه شمېرل شئ.

توضیحات

۱_ مونږ د [البقرة:۸۷] ایت لاندې لیکلي دي چې په بني اسرائیلو کښې څلور زره (۴۰۰۰) یا اویا زره (۷۰۰۰۰) پیغمبران تېر شوي دي[۱]، موسی ﷺ دوی ته څکه په دوی کښې د پیغمبرانو تېرېدنه ورپه زړه کړه ترڅو دوی د همدغو پیغمبرانو تګلاره تعقیب کړي او جهاد ته ملاوې وتړي.

مُلوک څه معنی؟

۲_ "مُلوك" د "مَلِكْ" جمعه ده او "مَلِكْ" هغه چا ته وایي چې د انسانانو پاچا وي او یا پکښې دا استعداد وي چې په انسانانو پاچاهي وکړي. که څه هم سمدستي او یا بالفعل پاچا نه وي[۲].

اما په دې مقام کښې یې مفسرینو کرامو زښتې ډېرې معناوې کړې دي چې ټولې اتو ته رسېږي[۳]، لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: الله ﷻ تاسو ازاد جوړ کړئ چې هرڅوک د خپل خان مالک شو او د فرعونیانو د غلامۍ څخه یې ازاد کړئ[۴].

ب: څرنګه چې الله ﷻ بني اسرائیلو ته بدون د کسبه خوراک څښاک ورکړ او من او سلوی یې ورباندې نازله کړه، نو په هر یوه باندې دومره پراخي ورغله تا به ویل چې هر یو پاچا دی[۵]. په همدې معنی باندې دغه حدیث شریف ډېره ښه رڼا اچوي چې: یوه ورځې نبي کریم ﷺ وفرمایل چې:

«مَنْ أَصْبَحَ مِنْكُمْ آمِنًا فِي سِرْبِهِ مُعَافًى فِي جَسَدِهِ عِنْدَهُ قُوتُ يَوْمِهِ فَكَأَنَّمَا حِيزَتْ لَهُ الدُّنْيَا»[۶] یعني: هر څوک چې ستاسو څخه سهار کړي حال دا چې په خپل چاپیریال کښې د امن خاوند وي او په خپل جسد کښې عافیت لري (مریض نه وي)، د ده په وړاندې د همدغې ورځې روزي هم وي، نو یقیناً دا داسې دی لکه چې ده ته ټوله دنیا ورټوله کړی شوې وي (د ټولې دنیا پاچا وي).

ج: په انسانانو کښې مروجه ده چې په کسبي شیانو کښې د یوه مشر کسب ټول قوم ته نسبت کېږي نو څرنګه چې په بني اسرائیلو کښې الله ﷻ ځینو-ځینو ته پاچایي ورکړه نو داسې وګڼل شوه لکه چې دوی ټول یې پاچایان جوړ کړې وي[۷].

شاید چې د ذکر شوي رواج وجه به دا وي چې په کسبي شیانو کښې ټول قوم څه ناڅه اشتراک کولی شي، مثلاً ترڅو پورې چې په عادي حالاتو کښې عوام خلک چا ته په انتخابي حوزو کښې رایه ورنه کړي هغه د مملکت مشر نه ګڼل کېږي.

---

(۱) روح المعاني ج۱ ص۳۱۶
(۲) مفردات الراغب ص۴۹۳
(۳) البحر المحيط ج۴ ص۲۱۵؛ زاد المسير ج۲ ص۲۵۷
(۴) تفسير القاسمي ج۶ ص۱۴۹
(۵) روح المعاني ج۶ ص۱۰۵
(۶) جامع الترمذي ج۲ ص۶۰
(۷) التفسير الكبير ج۱۱ ص۱۹۶

اما په نصلي شیانو کښي د یوه کس په درجه کښي بل څوک شریک نه شي کېدلی کېدلی چې د دوی ذکر نه یکښي هیڅ دحالت نه وي. د قصدي کله الله ﷻ د پیغمبرانو په بیان کښي د پاچاتو د بیان په خبر عبارت نه راوړي نو کله کې داسي یې وفرمایل چې ﴿إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنبِيَاءَ﴾.

موږ ته داسي ښکاري چې ذکر شوي تولي معناوي سره یو ترله څه منافات نه لري نو کېدلی شي چې د "مُلُوكًا" د کلمي داسي جامعه معنی وکړل شي چې ټولو معناوو ته شامله شي چې د هغې څخه په "مَا يَصْدُقُ عَلَيْهِ الْمُلُوكُ" په څه شي چې د پاچاهانو اطلاق کیږي سره تعبیر کولی شو.

یادونه

۳ـ په دې خبره کښې چې الله ﷻ بني اسرائیلو ته په عالمونو باندي بهتري ورکړې ده، موږ د [البقرة: ۴۷] ایت لاندې څه تحقیق کړی دی هیله ده چې دلته یو ځل بیا وکتل شي.

مقدسه ځمکه کومه یوه ده

۴ـ د ﴿الْمُقَدَّسَةَ﴾ کلمه د "تَقْدِيسَ" څخه اشتقاق شوې ده او "تَقْدِيسَ" د تطهیر په معنی سره دی. یعني هغه ځمکه چې د هغې اوسېدونکي د لوږي او قحطۍ څخه پاک ساتلي شوي دي چې حاصلات او میوجات پکښي ډېر دي او یا هغه ځمکه چې په داسي مکان باندي مشتمله ده چې د مسلمانان پکښي د ګناهونو څخه پاکیږي، هغه مکان د بیت المقدس څخه عبارت دی.

په هر تقدیر په دې مقام کښي د مقدسي ځمکي څلور تفسیرونه کړی شوي دي[1] مګر موږ ته داسي برېښي چې ذکر شوي ځمکه چې په هر تفسیر باندي واخستله شي لاندې دوه لحاظونه پکښي د نظر نه دي غورځولي شوي.

الف. ذکر شوي ځمکه بني اسرائیلو پېژانده چې په فلاني ځمکه کښي موږ په جهاد باندي مکلف کړی شوي یاستو چې د مادي او معنوي دواړو برکتونو څخه ډکه ده. مګر الله ﷻ په هغې باندي موږ ته صراحت ونه کړ څکه چې دلته د قیصي څخه د بني اسرائیلو د بې همتي بیان مطلب دی او په خصوص د ځمکي پوري کوم خاص مطلب تعلق نه لري.

ب. ذکر شوي ځمکه چې هره یوه ځمکه وه څو زموږ په ګومان بیت المقدس به پکښي شامل وه چې د ﴿الْمُقَدَّسَةَ﴾ تکی تري څه اندازه نمایندګي کوي.

یادونه

۵ـ کله چې موسی عليه السلام بني ته په ډېره بلیغه لهجه باندي د جهاد دعوت ورکړ او د ذکري شوي مقدسي ځمکي مادي او معنوي منافعو ته یې اشاره وکړه، نو لږ څه د جهاد مینه یې راوپارېده او لوظ یې وکړ چې جهاد کوو.

---

(۱) زاد المسیر ج۲ ص۲۵۸، روح المعاني ج۶ ص۱۰۶

د همدې کبله دوی د خپل خاې ښځه د غزا وطن ته څو مزله ورنږدې شوه او هلته په کوم ځای کښې تم شوه، څرنګه چې په نابلده وطن کښې غزا کول ډېر مشکلات لري چې نه يې غازيانو ته د ځمکې شکل معلوم وي، نه يې په سيندونو او غرونو باندې خبر وي، نه ورته د مقابل طرف د قوت اندازه څرګنده وي او بالآخره نه يې د لارو او ګودرو ښځه معلومات وي؛ نو د همدې کبله موسی ﷺ د ترصد او کشف دپاره د هر قوم ښځه يو-يو نفر هلته واستاوه چې ټول دولس کسه شوه، البته هغه دولس کسه چې د [المائدة ۱۲] ایت کښې ورته اشاره شوې ده[۱].

مګر دغو دولس کسانو تعهد کړی وه چې خپل کشفيات به عوامو ته نه په ډاګه کوو، ترڅو دوی بې زړه نه شي او د جهاد تعهد مات نه کړي، او په خاصه توګه به پرې موسی ﷺ ته اطلاع ورکوو.

څو کله چې دولس کسه ترصدچيان بېرته راستانه شوه، لسو کسانو خپل تعهد مات کړ او په عوامو کښې يې د ذکرې شوې ځمکې د اوسېدونکو زيات قوت بيان کړ[۲]، تردې چې بني اسرائيل د خپلې زمنې ښځه وګرځېده او موسی ﷺ ته يې لاندې جواب ورکړ:

﴿قَالُواْ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّ فِيهَا قَوۡمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَن نَّدۡخُلَهَا حَتَّىٰ يَخۡرُجُواْ مِنۡهَا فَإِن يَخۡرُجُواْ مِنۡهَا فَإِنَّا دَٰخِلُونَ ﴿٢٢﴾﴾

[۲۲] دوی (د موسی ﷺ قوم) وويلې چې: ای موسی! يقيناً په دغې (مقدسه ځمکه) کښې زورور قوم پروت دی (چې مونږ يې د مقابلې توان نه لرو) او بې شکه مونږ به هلته هيڅکله ورداخل نه شو، ترڅو چې دوی (زورور قوم) ترې (په خپله خوښه) ووځي، نو که دوی ترې (بدون د جهاده) خارج شي نو يقيناً مونږ ورداخلېدونکي ياستو (بيا به دې خبر ومنو).

د مطلب خلاصه

يعنې: کله چې ترصدچيان بېرته راستانه شوه او لسو کسانو د خپل تعهد په خلاف عوامو ته د مقابل طرف زيات قوت بيان کړ چې دومره قوي دي او دومره غټ دي او وطن يې د هر ډول مېوو ښځه ډک دی او پراخي او ارزاني پکښې زښته ډېره ده، نو د بني اسرائيلو د يو پلوه هغې برکتناکې ځمکې ته د ورننوتلو مينه زياته شوه او د بل پلوه د مقابل طرف ښځه وډار شوه.

نو دوی موسی ﷺ مخاطب کړ (ته به وايې چې د يوه عادي سرې سره خبرې کوي) چې: ای موسی! مونږ خو د مقابل طرف د قوت ښځه خبر شوو، د هغوی سره مقابله کول د خپل ځان وژنې ښځه په غير بل شی نه دی، رښتيا چې وطن يې ډېر برکتناک دی مګر خلک وايي چې توره چې د سرو زرو شي هم خوک پرې خپله ګېډه نه څیروي. نو مونږ به هيڅکله د غازيانو په حيث هلته ورداخل نه شو.

---

(۱) تفسير الطبري ج۴ ص۱۷۴
(۲) المحرر الوجيز ج۵ ص۵۷

هو! كه په هغوى باندې كومه اسماني بلا نازله شي او يا د جنګ څخه په غير مونږ ته وطن خوشې كړي نو بيا به ورداخل شو او خبره به دې ومنو او بس.

توضيحات

۱_ د ﴿ جَبَّارِينَ ﴾ كلمه د "جَبَّار" جمعه ده، او "جَبَّار" ـ لكه "عَلَّام" ـ د مبالغې صيغه ده، چې د "جبر" (مجرد) څخه اخستله شوې ده، "جبر" دې ته وايي چې څوک په بل چا باندې په زور سره خپله خوښه په هر ډول چې وي، تحميلولى شي. د الله ﷻ د نومونو څخه يو نوم "جَبَّار" دى چې په هر چا باندې خپله اراده اجراء كولى شي، مګر دا بېله خبره ده چې په ځينو خايونو كښې يې نه اجراء كوي[۱].

ځينې مفسرين كرام وايي چې د مبالغې صيغه ده خو خلاف القياس د "إجْبَار" څخه اشتقاق شوي ده لكه څنګه چې د شذوذ په توګه د "حَسَّاس، دَرَّاك" دوه كلمې د "إحْسَاس، إدْرَاك" (مزيد فيه) څخه اشتقاقې شوې دي، اصل دا وه چې بايد "حِسْ، دَرْك" مجردو څخه اخستلى شوي وى[۲].

مګر مونږ ته داسې برېښي چې دلته به د "جَبَّار" كلمه د مبالغې صيغه نه وي، بلكې د "جَبَّارَة" څخه به اخستله شوې وي، "جَبَّارَة" د خرما هغې لوړې ونې ته وايي چې د چا لاس نه ورسېږي[۳].

مونږ څكه دا معنى غوره كړه چې ذكر شوي خلک ډېر لوړ او ډېر جسيم خلک وه چې د عاديانو د نسل څخه وه، هغه عاديان چې د هغوى په باره كښې الله ﷻ فرمايي: ﴿ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ ﴾ [القمر: ۲۰] يعني: لكه چې دوى (عاديان) د خرما د ونو ډډونه وي، چې د بېخه راويستلى شوي وي.

عجيبې قيصې

۲_ په دې مقام كښې ځينو مفسرينو كرامو د ذكر شوو جبارينو په باره كښې عجيبې قيصې ليكلې دي[۴] مثلاً چې دوى څومره لوړ وه، حتى چې يو نفر يې چې عوج بن عنق نومېده (۳۳۳۳) ګزه لوړ وه او آن د نوح ﷺ د طوفان څخه يې نجات موندلى وه هغه طوفان چې د هغه په باره كښې الله ﷻ د نوح ﷺ د خولې څخه حكايت كوي چې: ﴿ رَّبِّ لَا تَذَرْ عَلَى ٱلْأَرْضِ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ دَيَّارًا ﴾ [نوح: ۲۶] يعني: اى ربه! په ځمكه باندې د كافرانو څخه هيڅوک اوسېدونكې مه پرېږده.

كه څوک يې د لوستلو شوق لري هلته دې مراجعه وكړي، مونږ څكه دلته رانقلې نه كړې چې مونږ ته تولې دروغ ښكاري او مونږ نه غواړو چې دا تفسير په اكاذيبو او اسرائيلياتو باندې اوږد كړو.

۳_ لنډه دا چې بني اسرائيل د جبارينو څخه دومره وډار شوه چې ګيدړې څخه ورته زمرى جوړ شو او په چرمښكيو باندې يې د مارانو ګومان وكړ، او په چغو چغو يې ژړاګانې پيل كړې، چې

---

(۱) روح المعاني ج۶ ص۱۰۶
(۲) تفسير القرطبي ج۶ ص۱۲۶
(۳) لسان العرب ج۴ ص۱۱۴
(۴) تفسير البغوي ج۲ ص۲۰؛ المحرر الوجيز ج۵ ص۷۴

کلنکي چې په مصر کښې تول مره شوي وي او د جبارینو مقابلې ته نه وي دعوت شوي، حتی چې څینو عمر وکړ چې راشي د څپل خان دپاره یو مشر وټاکو او د هغه د بیرغ لاندې بېرته مصر ته لاړ شو (موسی ﷺ یو هیږي او کار یې)

﴿ قَالَ رَجُلَانِ مِنَ ٱلَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمَا ٱدْخُلُوا۟ عَلَيْهِمُ ٱلْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَـٰلِبُونَ ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَتَوَكَّلُوٓا۟ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٣﴾ ﴾

[٢٣] د هغو کسانو څخه چې (د الله ﷻ څخه) داریدل دوه سړیو وویلې چې الله ﷻ په هغوی باندې انعام کړی وه (او په څپل عهد باندې کلک ولاړ وه داسې چې) په جبارینو باندې (ښار ته) په دروازه باندې ورداخل شئ (او مه دارېږئ څکه) نو چې کله تاسو ورداخل شئ (نو سمدستي به) په هغوی باندې تاسو غالب یاست او خاص په الله ﷻ باندې توکل وکړئ که تاسو (رښتیا) ایمان درلودونکي یاست

د مطلب خلاصه

یعنې کله چې د بني اسرائیلو ژړا او فریاد ډیر زیات شو، نو د ترصد څپانو د جملې څخه دوه سړیو (چې سرښوب یې درلود) او الله ﷻ ورباندې انعام کړی وه او ایمان یې قوي وه او په څپل تعهد باندې کلک ولاړ وه او بالآخره خاص د الله ﷻ څخه داریدل او د جبارینو څخه یې په زړه کښې څه ویره نه وه

دغو دواړو سړیو وویلې چې ای خلکو! مه یې زړه کیږئ او په مستقیمه توګه په جبارینو باندې ورسوځئ نو د یو پلوه به تاسو په دیوالونو باندې د اوښتلو څخه بې غمه یاست او د بله پلوه به هغوی دومره حرکت موندونه کړي چې ستاسو په مقابل کښې لږ تر لږه د ښار څخه راپیرون شي. یا په بل عبارت تاسو به هغوی په خپل ښار کښې محاصره کړئ او د تیښتې توان به هم ونه لري غلبه ستاسو به برخه وه. الله ﷻ ستاسو ملګری دی، چې پرون یې ستاسو غټ دښمن ستاسو د سترګو لاندې غرق کړ هغه دښمن چې په جباریت کښې د دغو جبارینو څخه ډیر زیات وه حتی چې د الوهیت دعوه یې کوله. په الله ﷻ باندې توکل او اعتماد وکړئ که رښتیا ایمان درلودونکي یاست. هغه الله ﷻ چا چې هغسه نصرت درکړ نن ورځ به یې هم درکړي- چې په هر څه باندې زورور دی.

توضیحات

١- څینو مفسرینو کرامو لیکلي دي چې د ذکر شوو دوه کسانو د یوه نوم یوشع بن نون وه، چې د موسی ﷺ د خور زوی وه او د بل نوم کالب بن یوقنا وه[٢].

---

(١) البحر المحیط ج٣ ص٤٥٦
(٢) البحر الرحیم ج٥ ص٧

مګر دلته د یادولو خبره دا ده چې د دغو دواړو څخه الله ﷻ په ﴿ رَجُلَانِ ﴾ سره تعبیر وکړ، ته به وایې چې په دولس نقیبانو کښې همدغه دوه سړي وه چې د سرپټوب خبرې یې وکړې او جهاد ته یې خلک راوهڅول او متباقي لسو کسانو د زنانه وو تکرې په سر کړه.

د چا څخه خوف؟

۲_ خینو مفسرینو کرامو په دې مقام کښې د ﴿ يَخَافُونَ ﴾ د جملې دپاره متعدد تفسیرونه کړي دي[۱]، چې دوی هم د جبارینو څخه ډارېدل خو د ډار سره‌سره په حق باندې یې خوله پټه نه کړه او داسې نور؛ مګر بهتره دا ده چې د ذکر شوې جملې معنی دا وي چې دوی یوازې د الله ﷻ څخه ډارېدل او د نورو ملګرو په شان د جبارینو څخه نه ډارېدل. په همدې معنی باندې هغه قرائت واضحه دلالت کوي چې: "يَخَافُونَ الله" لوستلی شوی دی[۲].

﴿ قَالُواْ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّا لَن نَّدۡخُلَهَآ أَبَدٗا مَّا دَامُواْ فِيهَا فَٱذۡهَبۡ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَٰتِلَآ إِنَّا هَٰهُنَا قَٰعِدُونَ ﴿٢٤﴾ ﴾

[۲۴] دوی (بني اسرائیلو) وویلې چې: ای موسی! یقیناً مونږ به هیڅکله په ابدي توګه هلته ورداخل نه شو ترڅو چې (جبارین) هلته میشت وي، نو لاړ شه ته او ستا رب نو دواړه (د جبارینو سره) جنګ وکړئ بې شکه مونږ به همدلته ناست یو (د دې ځای څخه به نه تښتو).

د مطلب خلاصه

یعنې: کله چې ذکرو شوو دواړو سړیو هم ورته د جهاد دعوت ورکړ او په کلکه باندې یې وروهڅول، نو دوی ډېر په غُصه شوه او د اولنې جواب څخه یې داخل په ډېرو کلکو الفاظو کښې جواب ورکړ چې: ای موسی! ته پوهېږې او که نه؟ مونږ په خپله تګلاره باندې تجدید النظر نه کوو او په ابدي توګه د جبارینو مقابله نه کوو، زمونږ وروستني جواب دا دی چې مونږ به دلته ناست یو د دې ځای څخه به نه تښتو که څه هم په کار خو دا وه چې بېرته مصر ته تښېدلي وی، ته او خپل رب دې لاړ شئ د جبارینو ښار فتحه کړئ بیا مونږ ته غږ وکړئ نو مونږ به درشو او په ښار کښې به واړوو، د دې خبرې څخه په غیر په مونږ باندې خپل ځان ته تکلیف مه ورکوئ.

توضیحات

۱_ که څه هم د بني اسرائیلو ذکر شوي جواب د دوه ناصحانو په مقابل کښې وه مګر د ډېرې غُصې څخه یې د خبرې مخ نېغ په نېغه موسی ﷺ ته وروړاوه، ترڅو د یوه پلوه دې ته اشاره وکړي

---

(۱) زاد المسیر ج۲ ص۲۶۰

(۲) تفسیر الطبري ج۴ ص۱۷۷

چې مونږ د ناصحانو خبرې د سره اورېدلې نه دي. او د پله پلوه موسی ﷺ په غوږ ووهي چې دغه دواړه کسان هم ستا په تحریک باندې مونږ جهاد ته هڅوي.

ایا دا د کفر خبره ده؟

۲ـ په ذکر شوې جواب کښې دا جمله ﴿ فَٱذۡهَبۡ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَٰتِلَآ إِنَّا هَٰهُنَا قَٰعِدُونَ ﴾ د مفسرینو کرامو تر منځ په لاندې ډول د اختلاف النظر نکته واقع شوې ده.

اول ځینې مفسرین وایي چې دا د کفر خبره نه ده. او تاویل یکښې کوي چې

الف: د ﴿ فَٱذۡهَبۡ ﴾ څخه د ذهاب (تللو) حقیقت مراد نه دی چې الله ﷻ ته یې نسبت کول کفر دی بلکې د ذهاب څخه مطلب، قصد او اراده ده یعنې ته او ستا رب دواړه د جبارینو سره د جنګ قصد اراده وکړئ[1].

مګر دا تاویل متبادر نه دی او د ﴿ فَقَٰتِلَآ ﴾ سره توافق نه لري چې په جنګ کښې په حقیقتاً اشتراک باندې دلالت کوي.

ب: ځینې په ﴿ وَرَبُّكَ ﴾ کښې تاویل کوي چې د "رب" څخه الله ﷻ مراد نه دی بلکې هارون ﷺ مراد دی چې د موسی ﷺ څخه مشر وه. او د دغې کلمې اطلاق کله-کله په انسان باندې هم د احترام دپاره کېږي[2]. لکه چې الله ﷻ د یوسف ﷺ د خولې څخه حکایت کوي چې ﴿ إِنَّهُۥ رَبِّيٓ أَحۡسَنَ مَثۡوَايَۖ ﴾ [یوسف ۲۳] یعنې یقیناً دا (د مصر عزیز) زما رب دی چې ماته یې د اوسېدلو ډېر ښه ځای برابر کړی دی.

مګر دا تاویل په دې مقام کښې د اول تاویل څخه ډېر غیر متبادر دی، ځکه چې الله ﷻ د همدوی د خولو څخه عین کلمه (ربك) حکایت کړې ده، خو هارون ﷺ نه بلکې الله ﷻ یې ترې مراد کړی دی. یو ځل د بقرې د ذبحې قیصه [البقرة: ۶۸ـ۷۰] ولولئ.

دوهم ځینې مفسرین کرام وایي چې ذکره شوې جمله د کفر جمله ده او دوی پرې کافر شوي دي[3]. چې الله ﷻ ته یې د تللو (ذهاب) نسبت کړی دی، د همدې کبله دوی د "ذهاب" په مقابل کښې د ځپلو ځانونو دپاره د ﴿ قَٰعِدُونَ ﴾ کلمه استعماله کړې ده.

تبصره

۳ـ مونږ ته همدا دوهم نظر بهتر ښکاري خو دومره خبره ورباندې اضافه کوو چې په دې زمانه او په دې شریعت کښې د بني اسرائیلو د ارتداد موضوع مطرح کول چندان ګټور کار نه دی.

---

(۱) تفسیر الکشاف ج۱ ص۶۲۹

(۲) البحر المحیط ج۴ ص۲۲۰

(۳) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۴۰۰

په دې باندې علاوه هغوی خو لا د خوسي عبادت کړی وه او د موسی ﷺ څخه يې د معبود (بوت) د تاکلو غوښتنه کړې وه چې: ﴿قَالُواْ يَٰمُوسَى ٱجۡعَل لَّنَآ إِلَٰهٗا كَمَا لَهُمۡ ءَالِهَةٞۚ﴾ [الأعراف: ۱۳۸] یعنې: دوی وویلې چې ای موسی! مونږ ته هم يو معبود وټاکه لکه څنګه چې دوی (دغه قوم) ته معبودان دي.

لنډه دا چې د هغوی په کوم يوه کفر باندې به سرې پرده واچولی شي، خلک وايي چې: اوښه کوم خای دې برابر دی پاتې دې لا غاړه.

خو الحمد لله

۴ـ خو الحمد لله کله چې نبي کريم ﷺ خپل صحابه کرام ﷺ جهاد ته دعوت کړه نو هغوی يې په څنګ کښې ښه په مېړانه ودرېده او د بني اسرائيلو جواب يې تقبيح کړ. لاندې حديث ولولئ:

عبد الله بن مسعود ﷺ وايي چې: کله د بدر د غزا په موقع المقدام بن الأسود (د صحابه وو کرامو ﷺ په استازيتوب) نبي کريم ﷺ ته جواب ورکړ چې مونږ تاته (ای پيغمبره!) داسې جواب نه درکوو لکه څنګه جواب چې موسی ﷺ ته خپل قوم ورکړی وه چې: ﴿فَٱذۡهَبۡ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَٰتِلَآ﴾، بلکې مونږ به ستا چارچاپېره هرې خوا ته جنګېږو «فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ أَشْرَقَ وَجْهُهُ وَسَرَّهُ»[۱] یعنې: نو ما نبي کريم ﷺ وليد چې مبارک مخ يې (ذکر شوي جواب) وځلاوه او خوشاله يې کړ.

﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي لَآ أَمۡلِكُ إِلَّا نَفۡسِي وَأَخِيۖ فَٱفۡرُقۡ بَيۡنَنَا وَبَيۡنَ ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡفَٰسِقِينَ ۝٢٥ قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيۡهِمۡۛ أَرۡبَعِينَ سَنَةٗۛ يَتِيهُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِۚ فَلَا تَأۡسَ عَلَى ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡفَٰسِقِينَ ۝٢٦﴾

[۲۵] (موسی ﷺ) وويلې چې: ای ربه! يقيناً زه (په هيڅا باندې وسه) نه لرم (چې جهاد ته يې سوق کړم) مګر (په) خپل خان او (په) خپل ورور (هارون ﷺ باندې).

نو (ای ربه!) زمونږ په منځ او د فاسق قوم په منځکښې فيصله وکړې.

[۲۶] (الله ﷻ) وويلې چې: نو بې شکه دا (مقدسه ځمکه) په دوی باندې څلوېښت کاله حرامه ده (چې دوی هلته ورننوځي)، دوی به په همدغې ځمکه (د "تيه" په ډاګ) کښې سرګردانه ګرځي راګرځي، نو په فاسق (نافرمانه) قوم باندې مه غمژن کېږه.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: کله چې موسی ﷺ د خپل قوم څخه د جهاد په نه کولو کښې قاطع جواب واورېده نو ډېر خپه شو او د خپل عجز وړاندې کولو په توګه يې سوال وکړ چې: ای ربه! زه يوازې د خپل خان او

---

[۱] صحيح البخاري ج۲ ص۵۶۴

په دې مقام کښې د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما د تفسير مطابق[1] غير محسوس جدا ګول مطلب دی يعنې اې ربه! زمونږ او د دغه نافرمانه قوم ترمنځ فيصله وکړه او هر چا ته مطابقه جزا ورکړه.

مونږ ښکه دا معنی غوره کړه چې موسی عليه السلام خو د خپل قوم څخه چر ته نه وه جدا شوی او د تحير په ميدان کښې ورسره ملګرې وه، مګر الله تعالى په ده او د ده په خاصو ملګرو باندې هلته اوسېدانه داسې اسانه کړې وه لکه څنګه چې په ابراهيم عليه السلام باندې اور ګلزار جوړ شوی وه[2]

تحريم څه معنی؟

٣ـ د ﴿ مُحَرَّمَةٌ ﴾ کلمه د "تحريم" څخه اشتقاق شوې ده او د "تحريم" نسبت چې الله تعالى ته وشي لاندې درې معناوې درلودلی شي[3]، چې يو تعبدي تحريم، او بل قهري تحريم دی او بالآخره بل تسخيري تحريم دی:

الف: تعبدي تحريم دې ته وايي چې د سړي د وسې دا پوره وي چې د يوه شي څخه استفاده وکړي اما په استفاده باندې ګنهګاريږي، لکه چې په مونږ باندې د خنزير غوښه حرامه ده

ب: قهري تحريم دې ته وايي چې الله تعالى چا ته د جنايتونو د کبله موقع ورنه کړي چې د حرام کړی شوی شي څخه استفاده وکړي، لکه چې الله تعالى فرمايي: ﴿ قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴾ [الأعراف: ٥٠] يعنې: دوی (جنتيان به د دوزخيانو په جواب کښې) ووايي چې: يقينًا الله تعالى جنتي خوراک او څښاک په کافرانو باندې حرام کړی دی

ج: تسخيري تحريم دې ته وايي چې الله تعالى د څه حکمتونو په بناء د چا څخه د يوه شي د استفادې وسه واخلي، لکه چې د موسی عليه السلام څخه يې د خپلې مور څخه په غير د تي رودلو وسه اخستې وه. او يا په بل عبارت: هغه يې په خپل تکويني امر سره متوجه کړی وه چې د خپلې مور څخه په غير د بلې زنانه تی ونه روي. لکه چې فرمايي: ﴿ وَحَرَّمۡنَا عَلَيۡهِ ٱلۡمَرَاضِعَ ﴾ [القصص: ١٢] يعنې: او مونږ په موسی عليه السلام باندې د شودو دايي ګانې حرامې کړې وې.

ځينې مفسرين کرام وايي چې په دې مقام کښې د تحريم څخه تعبدي تحريم مطلب دی[4]، چې بني اسرائيل مکلف وه چې تر څلوېښتو کالو پورې هلته تال شي، اما په موسی عليه السلام او په خاصو ملګرو باندې دا مکلفيت نه وه.

هو! دا بېله خبره ده چې دوی هم د هغوی د دعوت په خاطر هلته تم شوي وه.

مګر جمهور مفسرين کرام وايي چې دلته تکويني (تسخيري) تحريم مراد دی چې بني اسرائيل په

---

(١) زاد المسير ج٢ ص٢٦٢

(٢) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج٢ ص١٠٧

(٣) تفسير البغوي ج٢ ص٢٦؛ مفردات الراغب ص١١٣

(٤) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج٢ ص١٠٧

ذکره شوې موده کښې هلته بند پاتې وه او د وتلو وسه يې نه درلوده[۱]، اما موسی ﷺ او د ده خاصو ملګرو د وتلو وسه درلوده مګر د دوی د دعوت د کبله هلته مېشت وه.

سوال جواب

۴ـ که څوک وايي چې: ايا دا خبره عقل ته لوېږي چې يو غټ ټولګی خلک په يوه ميدان کښې را ايسار وي او تر څلوېښتو کالو پورې د وتلو لاره مونده نه کړي؟

مونږ وايو چې: دا کار خارق العاده وه او خوارق خو ټول د عقل د ساحې څخه بېرون وي. ويل کېږي چې دوی به چې هرڅومره مزل وکړ مګر په نتيجه کښې به په خارق العاده توګه او په لاشعوري ډول هغه ځای ته ورستانه شوي وه چې دوی به ترې حرکت کړی وه[۲].

اما مونږ ته د بني اسرائيلو د ايسارېدلو وجه دا هم لرې نه برېښي چې دوی به د وتلو چاره نه مونده کوله او دا ځکه چې مصر ته د فراعنه وو د ډاره نه شو ورتلای، او په مقدسې ځمکه کښې جبابره اوسېدل او په نورو ځمکو کښې به هم جهاد ته ضرورت وه او د دوی خو جهاد ته ملاوې ماتې وې علاوه په دې داسې وطن به هلته نه مونده کېده چې دوی ورته هجرت کړی وی لکه څنګه چې مونږ (افغانانو) ته د روسيانو سره د جهاد په وخت کښې مونده شوی دی.

لنډه دا چې ټول کارونه الله ﷻ کوي نو د اسبابو نه برابرول د تحريم څخه په غير بل شي نه دی.

يادونه

۵ـ که څه هم د تحير په ميدان کښې (چې اوسنی نوم يې د سينا ډاګ دی) د بني اسرائيلو اوسېدانه د موسی ﷺ د ښېراوو په اثر وه او څه د تعذيب او تاديب شکل يې درلود، مګر هملته الله ﷻ د دوی ټول اولني ضروريات پوره کړي وه او مَن او سَلوی يې وربانديې ورنازله کړې وه، لکه چې پوره بحث يې په اولنی سپاره کښې تېر شوی دی.

فاتح څوک وه؟

۶ـ کله چې بني اسرائيلو موسی ﷺ ته جواب ورکړ چې مونږ د جبارينو سره جهاد ته تيار نه ياستو، نو په دغه وخت کښې چې د دوی څخه هر چا د شلو کالو څخه اضافه عمر درلود هغوی ټول د څلوېښتو کالو په موده کښې مړه شوه[۳]، او د مقدسې ځمکې فتحه يې په نصيب نه شوه، مګر د همدوی د زوزات څخه د ذکرې شوې مودې د تېرېدلو څخه وروسته ښه يوه مجاهده ډله جهاد ته چمتو شوه او د جبارينو ښار يې فتحه کړ.

اما په دې خبره کښې اختلاف دی چې د فتحې په وخت کښې موسی ﷺ ژوندی وه که څنګه؟

---

(۱) روح المعاني ج۶ ص۱۰۹

(۲) البحر المحيط ج۴ ص۲۲۳

(۳) اللباب في علوم الكتاب ج۷ ص۲۷۸

ځینې علماء کرام وايي چې، موسی ﷺ وفات شوی وه او ذکره شوې فتحه د ده د نائب (یوشع بن نون) په لومنده باندې ترسره شوه[١].

مګر قوي خبره دا ده چې موسی ﷺ ژوندی وه او د جبارینو سره یې په جهاد باندې خپلې سترګې یخې کړې او دا ارمان یې د خپله خانه سره قبر ته یونه وو[٢]. حتی چې د سیرت علماء کرام وايي چې، عوق بن عنق (چې د ډېر قوي کافر وه) پخپله موسی ﷺ قتل کړ[٣].

د موسی ﷺ او هارون ﷺ د وفات قیصه

۷. که څوک غواړي چې د موسی ﷺ او هارون ﷺ د وفات په باره کښې عجائب او غرائب ولولي نو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[٤]. مونږ ته یې دلته رانقلول چندان ګټور ونه برېښېده.

﴿ وَٱتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ٱبْنَيْ ءَادَمَ بِٱلْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ ٱلْءَاخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ ۖ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ ٱللَّهُ مِنَ ٱلْمُتَّقِينَ ﴿٢٧﴾ لَئِنۢ بَسَطتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَآ أَنَا۠ بِبَاسِطٍ يَدِيَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ ۖ إِنِّيٓ أَخَافُ ٱللَّهَ رَبَّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٨﴾ إِنِّيٓ أُرِيدُ أَن تَبُوٓأَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلنَّارِ ۚ وَذَٰلِكَ جَزَٰٓؤُا۟ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٩﴾ فَطَوَّعَتْ لَهُۥ نَفْسُهُۥ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُۥ فَأَصْبَحَ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٣٠﴾ فَبَعَثَ ٱللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِى ٱلْأَرْضِ لِيُرِيَهُۥ كَيْفَ يُوَٰرِى سَوْءَةَ أَخِيهِ ۚ قَالَ يَٰوَيْلَتَىٰٓ أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَٰذَا ٱلْغُرَابِ فَأُوَٰرِىَ سَوْءَةَ أَخِى ۖ فَأَصْبَحَ مِنَ ٱلنَّٰدِمِينَ ﴿٣١﴾ ﴾

[۲۷] او په دوی (بني اسرائیلو) باندې د آدم ﷺ د دوه زامنو مهمه قیصه په حقه (رښتیا) سره ولوله. کله چې دوارو (هر یوه) څه قرباني (د الله ﷻ حضور ته) وړاندې کړه، نو د یوه کس څخه قبوله کړی شوه او د بل کس څخه قبوله نه کړی شوه

(د څه بل کس اولني کس ته) وویلې چې، خامخا هرو مرو به تا ووژنم. (اولني کس) وویلې چې: یقیناً الله ﷻ د متقیانو څخه (قرباني) قبلوي.

[۲۸] که چیرې ته ماته خپل لاس رااوږد کړې چې ما ووژنې (تعرض راباندې وکړې نو وبه یې کړې مګر) زه تا لره د خپل لاس دراوږدونکی نه یم چې ودې وژنم.

---

(١) التفسير الكبير ج١١ ص٢٠١

(٢) تفسير البغوي ج٢ ص٢٦، تفسير القرطبي ج٦ ص١٣١

(٣) زاد المسير ج٢ ص٢٦٣

(٤) تفسير البغوي ج٢ ص٢٦، تفسير القرطبي ج٦ ص١٣١

یقیناً زه د الله ﷻ څخهډارېږم چې د ټولو عالمونو پالونکی دی.

[۲۹] بې شکه زه غواړم چې ته زما په ګناه او په خپله ګناه (دواړو باندې) رجوع وکړې (د دواړو متحمل شې)، نو د اور د اندیوالانو (دوزخیانو) څخه به جوړ شې، او همدا د ظالمانو جزا ده.

[۳۰] نو ده ته خپل (اماره) نفس د خپل ورور وژل اسان کړه، نو ویې واژه، نو د زیانکارانو څخه شو.

[۳۱] نو الله ﷻ کارغه (ور) واستاوه چې په ځمکه کښې یې کندنه کوله، د دې دپاره چې هغه ته وروښایي چې د خپل ورور لاش څنګه (په ځمکه کښې) پټ کړي.

(کله چې قاتل کارغه ولید) نو ویې ویلې چې: ای زما افسوسه! (راشه همدا دې وخت دی) ایا زه د دې څخه هم عاجز (بې وسه) شوم چې د دغه کارغه په مثل جوړ شم نو د خپل ورور لاش پټ کړم. نو د پښېمانې کوونکو څخه وګرځېده.

ارتباطونه

په دې مقام کښې د هابیل علیه الرحمة او د قابیل قیصه د لاندې وجوهو د کبله د وړاندېنیو ایتونو سره ارتباط درلودلی شي:

۱ـ دغې قیصې د حسد څخه سرچینه اخستې ده، لکه چې د یهودو لجاجت د حسد څخه سرچینه اخلي او د پوهې سره په نبي کریم ﷺ باندې ایمان نه راوړي.

۲ـ یهودان په حقه مقاتله (جهاد) کښې جبن (بې زړه توب) ته لاس اچوي. د همدې کبله یې د موسی علیه السلام دعوت قبول نه کړ او د جبارینو سره جهاد ته ملاماتې شوه.

اما په ناحقه وژنه کښې زیات جسارت ښکاره کوي. د همدې کبله یې بې شماره پیغمبران وژلي دي او حتی د صحابه وو کرامو وژلو ته یې هم لاسونه وراوږده وکړه، خو الله ﷻ وسه ورنه کړه. لکه څنګه چې قابیل د خپل ورور (هابیل علیه الرحمة) وژلو ته لاس وراوږد کړ او د هغه وینه یې په ناحقه توی کړه.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای پیغمبره! په بني اسرائیلو باندې د آدم علیه السلام د دوه زامنو قیصه قرائت کړه چې د حسد کبله یو تن په خپل ورور باندې وربورته شو او په ناحقه یې د هغه وینه توی کړه او د قیامت د ورځې پورې یې د ظالمانه وژلو اساس کېښود.

دا د دې دپاره چې دوی ترې عبرت واخلي او د حسد او کینې څخه لاس په سر شي، د هغوی دواړو په منځکښې هیڅ داسې خبرې موجودیت نه درلود چې د قتل موجبه جوړه شوې وه، مګر صرف حسد او بدنیتي وه چې د قتل سبب شوه.

دا ځکه چې د آدم علیه السلام دواړو زامنو هر یوه د الله ﷻ د رضا دپاره د خپلو مالونو څه برخه د

نږدېکت وسيله وګرځوله، چې الله ﷻ د یوه وسیله او قرباني منظوره کړه او د بل يې منظوره او مقبوله نه کړه. او الله ﷻ هغه څه کوي چې خوښه يې شي.

د نامقبولې قرباني خاوند په غصه شو او په ترهو تندي باندې يې هغه بل مخاطب کړ چې خامخا هرومرو به دې وژنم. زه دا نه شم تحمل کولی چې ستا قرباني قبلېږي او زما قرباني دې قبوله نه شي.

د مقبولې قرباني خاوند جواب ورکړ چې ته هيڅ حق نه لرې چې ما ووژنې، د قبول او نه قبول کار خو زما په لاس کښې نه دی، بلکې د الله ﷻ کار دی چې د چا قبلوي او د چا نه قبلوي الله ﷻ ته د هر چا اخلاص او تقوی ښه ځرګنده ده او د مستحق غير مستحق ښه پېژني د ده ﷻ د قربانيو د قبول قانون دا دی چې د متقيانو قرباني قبلوي.

نو ته مهرباني وکړه او په عوض د دې چې ماته غابښ چيچي وکړې خپله تقوی تجديد النظر کړه، که ته ما شهيد هم کړې الله ﷻ به درځخه لا زيات ناراض شي او د قرباني د قبول چانس به دې بالکل د لاسه ووځي.

۲ـ زما فيصله دا ده چې زه به يې هيڅکله ستا د قتل دپاره لاس دراوږد نه کړم که څه هم زه حق لرم چې د خپل قتل څخه وړاندې درباندې وار رومبی کړم او د منځه دې يوسم، مګر زه دا کار نه کوم، زه د الله ﷻ څخه ډارېږم هسې نه چې راڅخه ناراض شي.

يا په بل عبارت: د قبول او نه قبول وجه اوس سمدستي ځرګنده شوه چې ته د الله ﷻ څخه نه ډارېږې بې ګناه قتل ته دې ملا تړلې ده او تقوی دې د پښو لاندې کړې ده، نو قرباني دې د قبول د چوکاټ لاندې نه راځي. اما زه بالعکس د الله ﷻ څخه ډارېږم او هر يو کار مې په تقوی باندې ولاړ دی، نو قرباني مې هم د قبول په چوکاټ کښې داخله ده.

لنډه دا که بالفرض زما قرباني نه وی قبوله شوې هم نو ما به هيڅکله د وروروژنې نيت نه وی کړی، بلکې په خپله تقوی باندې به مې تجديد النظر کړی وی.

۳ـ نو که ته خپل ضد او حسد ته ادامه ورکړې او زما د وژلو پسې تاند ووهې او زما نصائح د پښو لاندې کړې نو که په دفاعي صورت کښې زما د لاسه ستا په باره کښې څه اقدام وشي د هغه مسئول به هم همدا ته يې. نو د يو پلوه به د خپل عمل ګناه ستا په اوږو باندې بار شي او د بل پلوه به زما د دفاعي عمل ګناه هم تاته متوجه وي. او يا د يوه پلوه به زما د قتل ګناه ستا په غاړه واقع شي او د بله پلوه به دې پخوانۍ هغه ګناه هم په غاړه پاتې شي چې د هغې د کبله دې قرباني نه ده قبوله شوې، په دواړو صورتونو کښې به دوزخي جوړ شي او دا خکه چې دوزخ د ظالمانو دپاره تيار کړی شوی دی او په دې صورت کښې به ستا څخه غټ ظالم بل څوک وي؟، په دنيا کښې خو به په ماباندې زړه يخ کړې او ما به ووژنې (که وسه دې وشي) نو د قيامت په ورځ به د کينې او حسد لمبې په څه شي مړې کړې چې ما الله ﷻ جنت ته بوځي او تا په دوزخ کښې ورواچوي؟ نو ښه دا ده چې د نوموړي سوء قصد څخه لاس په سر شې او د خپل ځان د اصلاح دپاره هڅه وکړې.

۴ـ بالآخره د آدم ظالم زوی په مظلوم ورور باندې خپل سوء قصد عملي کړ او خپل ځان يې بې وروره کړ او د دنيا او آخرت د زيانکارۍ متحمل شو، چې د قيامت د ورځې پورې د ټولو قاتلانو دپاره يې (چې په اول سر کښې يې يهودان دي) د قتل اساس کېښود، او د شهيد ورور نصائح يې ټول د پښو لاندې کړه.

۵ـ مګر د خپل ورور د شهادت څخه وروسته نه پوهېده چې د شهيد د تکفين او تدفين بندوبست وکړي او د شهيد لاش د سترګو پنا کړي. نو الله ﷻ فضل وکړ او يوه کارغه ته يې وظيفه ورکړه چې ذکر شوي قاتل ته د دفن کولو طريقه ورزده کړي، هغه دا چې کارغه د نومړي په وړاندې ځمکه وکنوده او څه شی يې پکښې دفن کړ، سمدستي د قاتل خپلې سادګۍ ته فکر شو او په حسرت سره يې وويلې چې کاشکې ما هم د دغه کارغه په شان د قتل نه اول وخت کښې خپل وژل شوی ورور دفن کړی وی، او د هغه لاش مې په جلتۍ سره د خپلو سترګو څخه پنا کړی وی.

لهذا دا چې د پښېمانۍ او حسرت څخه وروسته يې د کارغه شاګردي قبوله کړه او د خپل شهيد ورور لاش يې دفن کړ او خپل مټ يې د تل دپاره پرې کړ.

توضيحات

۱ـ ځينې علماء کرام وايي چې: په دې مقام کښې د آدم ﷺ د دوه زامنو څخه د بني اسرائيلو دوه سړي مراد دي چې دواړه ورونه وو او يو پورته شو، بل يې وواژه[۱]. او دا خکه چې:

الف: په ﴿عَلَيۡهِمۡ﴾ کښې ضمير بني اسرائيلو ته راجع دی چې د دې نه وړاندې څخه په همدوی کښې بحث راروان دی نو معلومه شوه چې ذکر شوي دواړه (قاتل او مقتول) به هم د همدوی څخه وي.

مګر دا وجه کمزورې ده خکه چې په بني اسرائيلو باندې د ذکرې شوې قيصې لوستل د دې کبله دي چې دوی د ذکر شوي قاتل په شان حاسدان دي، نه د دې کبله چې هغه د دوی د نژاد څخه وه.

ب: دلته د قربانۍ قبول په دې باندې وپېژندل شو چې د اسمانه اور رابکته شو او د مقتول قرباني يې پورته کړه خو د قاتل قرباني په ځای پاتې شوه[۲]، حال دا چې د قبول دغه علامه په بني اسرائيلو پورې خاصه ده نو معلومه شوه چې ذکره شوې قيصه هم په همدوی کښې واقع شوې ده.

مګر دا وجه هم چندان مزه ناکه نه ده، او دا خکه چې اول خو دا ثابته نه ده چې د قربانۍ د مقبوليت ذکره شوې نخښه په بني اسرائيلو پورې مختصه ده او بالفرض که مختصه هم وګڼله شي نو بيا دا معلومه نه ده چې ذکره شوې قبوله شوې قرباني په همدغې طريقې سره پېژندله شوې ده.

څه لرې نه ده چې الله ﷻ آدم ﷺ ته د مقبولې قربانۍ په باره کښې وحې کړې وي چې د فلاني قرباني د الله ﷻ په نزد مقبوله ده[۳].

---

[۱] زاد المسير ج۲ ص۲۶۳.
[۲] التفسير الكبير ج۱۱ ص۲۰۵.
[۳] تفسير المنار ج۶ ص۳۴۲.

جمهور علماء کرام وايي چې ذکر شوې قیصه د آدم ﷺ په دوه زامنو کښې پېښه شوې ده چې د قاتل زوی نوم يې قابيل وه او په عمر کښې مشر وه او د مقتول زوی نوم يې هابیل ودوه وه چې په عمر کښې د قاتل څخه کشر وه مګر په قوت کښې وړاندې دپاسه وه⁽¹⁾ او دا ځکه چې

اول په ﴿ ٱبۡنَيۡ ءَادَمَ ﴾ کښې د "ابن" اطلاق په حقیقي زامنو باندې حقیقت دی او په لمسیانو او کړوسیانو باندې مجاز دی ترڅو پورې چې حقیقت متعذر شوی نه وي، نو بايد چې مجازي معنی اراده نه کړی شي

دوهم په لاندې حدیث شریف کښې قاتل د آدم ﷺ د اولني زوی په نامه باندې تفسیر شوی عبد الله بن مسعود ﷺ وايي چې نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چې «لَا تُقْتَلُ نَفْسٌ ظُلْمًا إِلَّا كَانَ عَلَى ابْنِ آدَمَ الأَوَّلِ كِفْلٌ مِنْ دَمِهَا لِأَنَّهُ أَوَّلُ مَنْ سَنَّ الْقَتْلَ»⁽²⁾ يعني: هيڅ نفس په ظلم سره نه وژل کيږي مګر د آدم ﷺ په اولني اشاره زوی باندې د هغه قتل څه برخه واقع کيږي. ځکه چې يقيناً همدی هغه څوک دی چې د قتل لار يې جوړه کړې ده يعني په هغه باندې د تاسیس ګناه شته دی.

يادونه

۲ـ د "قُرْبَان" د کلمې تفصیل د [آل عمران:۱۸۳] ایت لاندې تېر شوی دی، بيا ليکلو ته يې حاجت نه ګورو.

د "قُرْبَان" وړاندې کولو باعث څه شی وه؟

۳ـ ځینو علماوو د قرباني د وړاندې کولو څه اسباب ليکلي دي چې په يوه سبب باندې هم سړی د صحت ګومان نه شي کولی⁽³⁾. مثلاً يو سبب يې دا ښودلی دی چې بي بي حواء رضي الله عنها به په هر حل باندې دوه بچې زېږول چې يو به نارینه وه او بل به زنانه وه مګر په هر نارینه باندې همدغه خور حرامه وه چې غبرګه به ورسره تولد شوې وه.

يا په بل عبارت: آدم ﷺ به دوه زامنو ته په دوه خورګانو باندې بدل کاوه او نکاح به يې ورته تړله. په همدې اساس باندې آدم ﷺ وغوښتل چې د قابيل او هابيل دوه په منځکښې هم د خويندو بدلون وکړي او دواړو ته کوروونه آباد کړي چې ماته الله ﷻ همداسې امر کړی دی، مګر قابيل دا خبره ونه منله او وې ويل چې زما خور ښائسته ده زه يې پخپله نکاح کوم او تا ته الله ﷻ دغسې امر نه دی کړی بلکې دا کار ستا خپل خاني دی. آن تر دې چې د قابيل د قناعت دپاره د قرباني په وړاندېز باندې فیصله وشوه چې که د هر چا قرباني منظوره شوه هغه به دغه ښائسته

---

(۱) المحرر الوجيز ج۵ ص۷۷

(۲) صحيح البخاري ج۱ ص۴۶۹

(۳) تفسير القرطبي ج۶ ص۱۳۴

انجلی (د قابیل غبرګونې) په نکاح اخلي، چې په نتیجه کښې د قابیل قرباني منظوره نه شوه او د هابیل علیه الرحمة منظوره شوه او خبره په قتل تمامه شوه.

مګر مونږ ته داسې ښکاري چې د قربانۍ د وړاندې کولو دپاره د داسې اسبابو جوړولو ته حاجت نشته چې د ورایه پکښې د عدم صحت نښې خلبرې، مثلاً:

آدم ﷺ ورته وویلي چې: ماته الله ﷻ همداسې امر کړی دی او په مقابل کښې یې قابیل وویلي چې دغسې نه ده دا ستا خپل انتخاب دی، یعنې ته دروغ وایې، العیاذ بالله.

نو بهتره دا ده چې ذکرې شوې قربانۍ به څه خاص سبب نه درلود، بلکې د آدم ﷺ د دواړو زامنو به قربانۍ کولو ته شوق او مینه پیدا شوې وې لکه چې د هر مؤمن په زړه کښې دغسې ولولې ډېرې پرېوځي چې صرف د الله ﷻ د رضاء دپاره څه نذرانه وړاندې کړي.

یادونه

۴ـ که څه هم ځینو علماوو کرامو لیکلي دي چې قابیل د ورور په قتل باندې کافر شو[۱]، مګر د ایت شریف څخه د هغه دوزخي ګرځېدل ثابت دي خو د همېشوالي نخښې پکښې نه ښکارې. نو بهتره دا ده چې سړی ورباندې د کفر حکم ونه کړي او دا خکه چې د مسلمان په قتل باندې ترهغه سړی نه کافر کېږي چې ترڅو یې حلال ونه ګڼي چې تحقیق یې د [النساء:۹۳] ایت لاندې تېر شوي دي، او دا معلومه نه ده چې قابیل به د هابیل علیه الرحمة قتل حلال ګڼلی وی او که نه.

د همدې کبله ځینو مفسرینو کرامو لیکلي دي چې د کافرانو مشر ابلیس علیه اللعنة دی، او د خطاکارانو مشر قابیل دی[۲]، نه دا چې په کفر کښې دوهم (قابیل) مشر دی.

سوال جواب

۵ـ که څوک وایي چې په ذکره شوې قیصه کښې قرباني څه شی وه چې د الله ﷻ د رضا دپاره یې وړاندې کړ؟

مونږ وایو چې: د قربانۍ په تشخیص کښې څه ګټه نشته د همدې کبله الله ﷻ مونږ ته مشخصې نه کړې، مګر ځینو مفسرینو کرامو لیکلي دي چې قابیل د کښت (زراعت) خاوند وه، او په خپلو زراعتي حاصلاتو کښې یې څه خراب حاصلات ولټول او هغه یې د قربانۍ دپاره وړاندې کړه حتی چې هیڅ ښه څنډه یې پکښې پرېنښودله[۳].

اما هابیل علیه الرحمة د څرېدونکو مالونو خاوند وه او په خپلو مواشي وو کښې ډېر ښه غوره ګډ ولټاوه او هغه یې د الله ﷻ د رضا دپاره وړاندې کړ چې الله ﷻ قبول کړ او په جنت کښې یې تر هغه وساته چې ابراهیم ﷺ ته یې راښکته کړ او هغه د اسماعیل ﷺ په عوض ذبحه کړ[۴].

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۶ ص۱۶۲
(۲) تفسیر القرطبي ج۶ ص۱۴۲
(۳) تفسیر القرطبي ج۶ ص۱۳۳
(۴) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۲

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۶ـ که څوک وايي چې: ايا هابيل عليه السلام ته جائزه نه وه چې د خپل ځان څخه يې دفاع کړې وې؟. يا په بل عبارت: نوموړی خو د قابيل (ظالم) جرئت لا زيات کړ، چې ورته يې وويل که ته مې وژنې هم زه د خپل ځان دفاع هم نه کوم؟

مونږ وايو چې: ځينو مفسرينو کرامو ليکلي دي چې د هغه په شريعت کښې د خپل ځان څخه دفاع جائزه نه ده[1]. مګر دا جواب چندان د منلو وړ نه دی او دا ځکه چې د يوه ظالم قاتل په مقابل کښې د دفاع څخه لاس اخستل خو د ځان وژنې څخه په غير بل شی نه دی، او ځان وژنه خو په هيڅ شريعت کښې جائزه نه وه.

نو په جواب کښې دا ښه ده چې د هابيل عليه السلام مطلب دا نه وه چې زه به ستا په مقابل کښې لړ تر لړه د خپله ځانه دفاع هم ونه کړم، او نه دا خبره د ايت شريف څخه فهمېږي او دا ځکه چې بسط اليد (د لاس اوږدونه) په تعرض کښې استعمالېږي نه په دفاع کښې.

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: که ته په ما باندې تعرض وکړې نو وبه يې کړې مګر زه په تا باندې تعرض کوونکی نه يم زه د الله ﷻ څخه دارېږم.

په همدې مضمون باندې لاندې احاديث دلالت کوي:

الف: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَنْ شَهَرَ سَيْفَهُ ثُمَّ وَضَعَهُ فَدَمُهُ هَدَرٌ»[2] يعني: هر څوک چې خپله توره وباسي بيا يې کېږدي (توره ښکته پورته کړي) نو وينه يې ضائع ده (مرګ يې جائز دی).

ب: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «الْمُسْتَبَّانِ مَا قَالَا فَعَلَى الْبَادِئِ مَا لَمْ يَعْتَدِ الْمَظْلُومُ»[3] يعني: دوه کنځل کوونکي چې دوی دواړه څه وايي نو (ګناه يې) د دواړو څخه د پيل کوونکي په غاړه ده (ځکه چې همدی ظالم دی) ترڅو پورې چې مظلوم (په انتقام کښې) تجاوز نه وي کړی (د انتقام څخه اضافه کنځل يې نه وي کړي).

ج: ابو بکرة رضي الله عنه وايي چې د نبي کريم ﷺ څخه مې اورېدلي دي چې: «إِذَا الْتَقَى الْمُسْلِمَانِ بِسَيْفَيْهِمَا فَالْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ فِي النَّارِ» يعني: په هغه وخت کښې چې دوه مسلمانان خپلې دوه توري سره پيوسته کړي (او يو بل ووهي) نو قاتل او مقتول دواړه په اور کښې دي. ما وويلې چې: «يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا الْقَاتِلُ فَمَا بَالُ الْمَقْتُولِ» ای د الله رسوله! دا خو قاتل دی، نو د مقتول څه حال دی (ولې په اور کښې دی)؟. نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «إِنَّهُ كَانَ حَرِيصًا عَلَى قَتْلِ صَاحِبِهِ»[4] مقتول خو هم د خپل انديوال په وژلو باندې حارص وه. يعني دواړه يو په بل باندې تعرض کوونکې دي.

---

(١) تفسير الطبري ج۴ ص۱۹۲
(٢) سنن النسائي ج۲ ص۱۷۳
(٣) صحيح مسلم ج۲ ص۳۲۱
(۴) صحيح البخاري ج۱ ص۹

سوال جواب

۷_ که څوک وايي چې: الهي قانون دا دی چې هر څوک فقط په خپله ګناه باندې نیولی کېږي، نو ایا د هابیل علیه الرحمة دا خبره صحت لري چې: ﴿ إِنِّي أُرِيدُ أَن تَبُوأَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ ﴾ یعنې: یقیناً زه اراده لرم چې زما په ګناه او په خپله ګناه باندې اخته شې؟

ځینې مفسرین کرام په جواب کښې وايي چې: دا عبارت د مضاف په حذف سره ده چې "بإثم قتلي" یعنې: زه غواړم چې زما د قتل ګناه او ستا خپله ګناه چې ستا د قربانۍ د قبول مخه یې نیولې وه دواړه ستا په اوږو بار شي. مګر دا جواب چندان متبادر نه دی.

مونږ ته داسې برېښي چې مظلوم حق لري چې د خپله ځانه دفاع وکړي اګر که په مقابل کښې یې ظالم مسلمان وي، او ښکاره ده چې دفاع کول کله-کله قتل ته منجر کېږي او د مسلمان قتل خو ګناه ده، مګر دا ګناه هم د متعرض ظالم په غاړه ده، ته به وايي چې ظالم پخپله خپل ځان وژلی دی.

نو په دې مقام کښې یې د جواب حاصل دا دی چې: ای قابیله! که بالفرض په دفاع کښې ته ووژل شې نو ته به د خپل ځان قاتل هم وګڼل شې.

په همدې مضمون باندې لاندې حدیث ډېره ښه رڼا اچوي:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: د کبیره ګناهونو څخه دا هم ده چې سړی مور او پلار ته کنځلې وکړي. صحابه کرامو پوښتنه وکړه چې: ای د الله رسوله! ایا مور او پلار ته هم سړی کنځلې کوي؟، نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «نَعَمْ يَسُبُّ أَبَا الرَّجُلِ فَيَسُبُّ أَبَاهُ وَيَشْتُمُ أُمَّهُ فَيَشْتُمُ أُمَّهُ»[1] یعنې: هو، چې د بل سړي پلار ته کنځل وکړي نو هغه د ده پلار ته کنځل وکړي، او د هغه مور ته سپکې خبرې وکړي نو هغه د ده مور ته سپکې سپورې خبرې وکړي. یعنې نو نوموړی سړی داسې ګڼل کېږي لکه چې پخپله یې مور او پلار ته کنځلې او سپکې سپورې خبرې کړې وي.

او دا هم څه لرې نه ده چې د هابیل علیه الرحمة مطلب دا وي چې: ای قابیله! که ته په ماباندې ظلم وکړې نو د قیامت په ورځ به د ظلم په مقابل کښې زما ګناهونه هم په تاباندې دربار شي البته په هغه وخت کښې چې ستا حسنات د ظلم تکافؤ ونه کړی شي. د ښه وضاحت دپاره لاندې حدیث شریف ولولئ:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: هر چا چې په خپل ورور باندې څه ظلم کړی وي نو نن ورځ دې ترې ځان خلاص کړي (یا دې ترې عفوه واخلي او یا دې راضي کړي) وړاندې د هغې ورځې څخه چې هلته نه دینار وي او نه درهم وي، که څه نیکي یې درلوده د ظلم په اندازه به ترې واخستلی شي او که څه حسنات یې نه درلوده نو «أُخِذَ مِنْ سَيِّئَاتِ صَاحِبِهِ فَحُمِلَ عَلَيْهِ»[2] یعنې: د اندیوال (مظلوم) د ګناهونو څخه به واخستل شي او په ده (ظالم) باندې به وربار کړی شي.

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۲
(۲) صحيح البخاري ج۱ ص۳۳۱

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۸ـ که څوک وايي چې: د ذکر شوي تفصيل په بنا بايد چې هابيل عليه الرحمة د خپل ځان دفاع کړې وی؟.

مونږ وايو چې: ځينو مفسرينو کړي، و ليکلي دي چې نوموړی په خوب باندې ويده وه چې قابيل يې يوه غټه ډبره په سر باندې ورخلاصه کړه او شهيد يې کړه[1]، چې د دفاع هيڅ فرصت لاس ته ورنغی. او که بالفرض په ويښه باندې يې وژلی وی هم څه لرې نه ده چې دفاع به يې ګټوره نه وی واقع شوې، که څه هم خپل کوښښ به يې کړی وی، والله ﷻ اعلم.

کارغه استاذ

۹ـ کله چې قابيل خپل کشر ورور (هابيل عليه الرحمة) په شهادت ورساوه نو د لاندې وجوهو د کبله په حيرت کښې ولوېد چې د لاش سره به يې څه ډول چال چلند وکړي:

الف: د ځمکې په مخ اولنی انسان هابيل عليه الرحمة وه چې مړ شو، د ده څخه وړاندې بل څوک نه وه مړ شوی چې د تدفين طريقه يې معلومه وی.

ب: څه لرې نه ده چې د نوموړي لاش تعفن (بد بويي) هم کړې وي او د تعفن د کبله قابيل زړه تنګی شوی وي، او يا وربانديې د ده په وړاندې مرغان راغونډ شوي وي چې ترڅو پرې خپلې خېټې ډکې کړي.

ج: په طبعي توګه انسان نه خوښوي چې په قرب جوار (څنګ ګاونډ) کښې يې د مړي لاش پروت وي، نه به وايي چې ورڅخه ډارېږي، که څه هم د ډېر خواږه انديوال لاش يې وي.

د: احتمال لري چې قابيل به د پلار او مور (آدم عليه السلام، حواء رضي الله عنها) د کبله هم د نوموړي په لاش باندې په حيرت کښې لوېدلی وي چې د هغوی د سترګو څخه يې پټ کړي.

لنډه دا چې قابيل په همدې تحير کښې وه چې يوه کارغه د ده په وړاندې يوه مانوره ترسره کړه او نوموړي ته يې د شهيد ورور تدفين ورزده کړ، او کارغه يې استاذ شو.

د کارغه مانوره (عمليه)

۱۰ـ که څه هم مفسرينو کرامو د کارغه په عمليه کښې ډېر څه ليکلي دي[2]، چې ذکره شوې عمليه دوه کارغانو اجراء کړه او يوه بل ووژه او بيا يې دفن کړ او داسې نور؛ مګر د ايت شريف څخه فقط لاندې دوه صورتونه ښه څرګندېږي، چې يوازې يوه کارغه اجراء کړې دي[3].

الف: يوه کارغه د قابيل په وړاندې په منښوکې او پښو سره ځمکه ژوره کړه، ته به وايي چې د خوراک څه شی لټوي.

---

(۱) زاد المسير ج۲ ص۳۶۶

(۲) التفسير الکبير ج۱۱ ص۲۰۹؛ في ظلال القرآن ج۲ ص۸۷۷

(۳) تفسير المنار ج۶ ص۳۴۶

ب: يوه كارغه خمكه ژوره كړه او څه شى يې پكښې دفن كړ، لكه چې تدفين د كارغانو عادت دى.

په هر صورت، قابيل ته د كارغه د عمليې څخه د خپل ورور د لاش د تدفين فكر پيدا شو.

كارغه موظف وه

۱۱ـ ځينې علماء كرام وايي چې ذكر شوى يو كارغه يا دوه كارغان يوه يا دوه ملكې وې چې د الله ﷻ د پلوه د مرغانو په صورت كښې د ذكر شوي عمل د اجراء دپاره توظيف شوي وې(۱)، لكه چې د ﴿ فَبَعَثَ ٱللَّهُ غُرَابًا ﴾ جمله ورباندې دلالت كوي.

مګر مونږ ته داسې ښكاري چې څه حاجت نشته چې سړى د ايت شريف متبادره معنى پريږدي ځكه چې الله ﷻ كله-كله حيوانات هم توظيفوي، چې په زړه كښې د يوه كار اجراء كول ورواچوي. الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى ٱلنَّحْلِ ﴾ [النحل:۶۸] يعنې: او ستا رب د شاتو مچيو ته په زړونو كښې ورواچوله (چې شات جوړ كړي).

د كارغه ښودانه ساده وه

۱۲ـ ځرنګه چې د كارغه ښودانه ډېره ساده وه، په كار خو دا وه چې قابيل پرې پخپله پوه شوى وى او كارغه يې نه وى استاذ شوى نو نوموړى ډېر خپه شو او افسوس يې وكړ چې كاشكې د خپل ورور لاش مې تر اوسه پورې د تدفين څخه نه وى ټال كړى او د وژلو سره سم مې دفن كړى وى.

ايا زه د كارغه څخه هم ساده وم چې د تدفين طريقه مې زده نه وه؟ كه د كارغه استاذ ښودانه نه وى نو ترڅه وخته به مې د حيرت شپې تېرولې؟

سوال جواب

۱۳ـ كه څوك وايي چې: ايا د قابيل ندامت او پښيمانې د خپل ورور په وژلو باندې نه وه؟

مونږ وايو چې كه بالفرض نوموړى د خپل ورور په وژلو باندې نادم شوى وى نو الله ﷻ به د هغه د خولې څخه داسې حكايت كړى وى چې "يَا وَيْلَتَنَا لِمَ اقْتُلْ" يعنې: كاشكې چې خپل ورور مې نه وى وژلى، ځرنګه چې نوموړى فقط د خپل ورور د لاش په عدم تدفين باندې حسرت كړى دى نو معلومه شوه چې په وژلو باندې پښيمانه نه وه.

سَوْأَةَ څه معنى؟

۱۴ـ كه څه هم د "سَوْأَةَ" اطلاق د كنايې په توګه په عورت باندې كېږي چې سړي ته يې پټول ضرور ښكاري(۲)، مګر په دې مقام كښې د "سَوْأَةَ" څخه د هابيل مړ لاش مراد دى ځكه چې

(۱) روح المعاني ج۶ ص۱۱۶

(۲) مفردات الراغب ص۲۵۲

قابیل ته یې د سترګو څخه پنا کول د ډېر ضرور ښکارېده. ته به وایي چې ټول لاش عورت وه او په ښکاره کولو باندې یې د خجالت سره مخامخ کېده.

آدم علیه السلام ته د هابیل علیه الرحمة عوضونه

۱۵_ د هابیل علیه الرحمة د وژنې د کبله آدم علیه السلام ډېر غمژن شو[۱]، مګر الله جل جلاله ورته د آخرت اجرونه ساتلي دي او په دنیا کښې یې هم عوضونه ورکړه.

عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وایي په کوم وخت کښې چې آدم علیه السلام وفات شو نو اولادونه او لمسیان یې څلوېښتو زرو (۴۰۰۰۰) تنو ته رسېده[۲].

یادونه

۱۶_ که څوک غواړي چې د هابیل علیه الرحمة په قیصه کښې څه عجائب او غرائب ولولي نو ځینو تفاسیرو[۳] ته دې مراجعه وکړي، مونږ رانقل نه کړه ځکه چې صحت یې راته مزه ناک ښکاره نه شو.

﴿ مِنْ أَجْلِ ذَٰلِكَ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ أَنَّهُۥ مَن قَتَلَ نَفْسًۢا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِى ٱلْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ ٱلنَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَآ أَحْيَا ٱلنَّاسَ جَمِيعًا ۚ وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِٱلْبَيِّنَٰتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم بَعْدَ ذَٰلِكَ فِى ٱلْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٢﴾ ﴾

[۳۲] د همدې (ذکر شوي قتل) د کبله مونږ په بني اسرائیلو باندې (لیکل شوی) حکم کړی وه چې بې شکه شان دا دی چې هر څوک یو کس بې د بل کس (د قصاص) څخه او بې د فساد څخه په ځمکه کښې ووژني نو دا داسې دی لکه چې یقینًا ټول خلک یې وژلي وي. او څوک یې چې ژوندی کړي نو دا داسې دی لکه چې یقینًا ټول خلک یې ژوندي کړي وي (نجات یې ورکړی وي).

او بې شکه دوی (بني اسرائیلو) ته زمونږ پیغمبران د معجزاتو سره ورغله (مګر) بیا د دوی څخه ډېر خلک د همدې څخه وروسته (هم) په ځمکه کښې خامخا تجاوز کوونکي دي.

ارتباط

په دې ایت شریف کښې یو عمومي قانون بیان شوی دی چې د تشریع سبب یې د قابیل او هابیل علیه الرحمة قیصه ده، کومه چې په وړاندېنیو ایتونو کښې تېره شوې ده.

---

(۱) المحرر الوجیز ج۵ ص۸۰

(۲) تفسیر القرطبي ج۶ ص۱۳۵

(۳) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۱_ ص۴۶؛ البحر المحیط ج۴ ص۲۳۶؛ تفسیر خازن ج۲ ص۲۶۷؛ تفسیر البغوي ج۲ ص۳۱

د مطلب خلاصه

یعنې د دې کېله چې قابیل خپل ورور شهید کړ حال دا چې نه یې څوک وژلی وه چې ورباندې قصاص شوی وی او نه یې په ځمکه کښې څه فساد کړی وه چې مباح الدم جوړ شوی وی، مونږ په بني اسرائیلو باندې بلکې په ټوله انساني دنیا باندې دا حکم وکړ چې هر څوک دغسې بې ګناه مسلمان قتل کړي نو دا کار د الله ﷻ په نزد داسې ګڼل کېږي لکه چې ټول خلک یې قتل کړي وي، نو په کار دي چې ورباندې قصاص کړی شي.

او دا ځکه چې د یو کس قاتل او د ټولو خلکو قاتل په لاندې شیانو کښې سره شریک دي که څه هم په کم او کیف کښې به فرق لري.

١ـ دواړه دوزخیان دي. ٢ـ دواړه د الله ﷻ د لعنت او غضب مستحق دي. ٣ـ دواړه په قصاص کېدلی شي. ۴ـ دواړه د نورو قاتلانو دپاره استاذان ګڼلی شي.

بالمقابل که څوک یوه کس ته نجات ورکړي او ښېګڼه ورسره وکړي داسې دی لکه هغه چې ټولو خلکو ته نجات ورکړی وي او یا یې د ټولو خلکو سره ښېګڼه کړې وي کوم چې د الله ﷻ د رضا په لاس ته راوړلو کښې شریک دي که څه هم په کم او کیف کښې به یې فرق وي.

مګر د ذکر شوي حکم سره‌سره بني اسرائیلو ته زمونږ پیغمبران ورغله، خپلې پیغمبرۍ یې په معجزاتو باندې ثبوت ته هم ورسولې ترڅو دوی ټول خلک ونه وژني بلکې ټول خلک ژوندي او هوسا کړي، خو دوی (زیاتره) د همدې څخه وروسته هم مسرفان جوړ شوه او د شرعي حدودو څخه یې په ځمکه کښې تیری وکړ او دا ځکه چې دوی حاسدان دي او په حاسد باندې معجزات او دلایل څه اثر نه کوي.

توضیحات

١ـ کله چې الله ﷻ آدم ﷺ په ځمکه کښې خلیفه وګرځاوه نو شیطان د حسد د کبله د هغه خلافت ونه مانه او خپل ځان یې ورباندې کافر کړ حال دا چې خلیفه ګرځول د الله ﷻ کار وه آدم ﷺ پکښې هیڅ مداخله نه درلوده.

همدارنګه کله چې الله ﷻ د هابیل علیه الرحمة قرباني قبوله کړه، نو قابیل ورباندې رخه (حسد) وکړ او د ډېرې لویې خطا مرتکب شو حال دا چې د قربانۍ قبول صرف د الله ﷻ کار وه او د هابیل علیه الرحمة پکښې هیڅ وسه نه وه.

لنډه دا چې حسد د هرې ګناه سر دی او مسلمانانو ته په کار دي چې ځانونه ترې بچ وساتي.

اجل څه معنی؟

٢ـ دغه ماده (ء، ج، ل) چې د "اجل" کلمه ترې جوړه شوې ده اصلاً د کشولو معنی ورکوي[١]، د ښه وضاحت دپاره لاندې څه مثالونه ولولئ:

---

(١) تفسیر القرطبي ج۶ ص۱۴۵

الف: هغې نېټې ته أجل وايي چې په يوه معامله کښې تر هغې پورې ثمن يا مبيعه ټال شوې وي، نه په وايي چې ذکر شوې معامله هغې نېټې ته ورکشول کېږي چې نرخو پای ته ورسېږي.

ب: د انسان د مرګ نېټې ته هم ځکه أجل وايي چې هرڅوک هغې نېټې ته په خوښه او ناخوښه وررسېږي، ته په وايي چې زنځيزونه پکښې اچولي شوي دي.

ج: په عربي ژبه کښې د "أجل" کلمه د بوې خبرې د منلو دپاره هم استعمالېږي[1]، او دا ځکه: په کومې خبرې باندې چې سړی مخاطب ګرځي په حقيقت کښې د همغې خبرې منلو ته راکشول کېږي.

په دې مقام کښې ځکه نوموړې کلمه ﴿ أَجْلِ ﴾ استعمال شوه چې د قابيل او هابيل ...
قيصه په بني اسرائيلو باندې د قصاص د فرضيت سبب جوړه شوې ده، او هر يو سبب خپل مسبب ځان ته راکاږي.

سوال جواب

۳- که څوک وايي چې: قصاص خو په ټولو اديانو کښې فرض وه نو په دې کښې څه حکمت دی چې دلته يوازې د بني اسرائيلو نوم واخستلی شو چې په دوی باندې مو قصاص فرض ګرځولی وه؟

موږ وايو چې:

الف: که څه هم په ټولو اديانو کښې قصاص فرض وه مګر د لومړي ځل دپاره په مکتوبي دول په بني اسرائيلو باندې نازل شوی وه، د دوی څخه وړاندې فرض وه خو مکتوبي نه وه[2].

ب: موږ ته دا هم څه لرې نه ښکاري چې د بني اسرائيلو نوم به ځکه ذکر شوی وي چې دوی په ناحقه وژنه کښې د هر چا څخه وړاندې دي حتی چې د پيغمبرانو په وژنه باندې يې هم صرفه نه کوه.

نو د معنی حاصل به داسې شي چې په بني اسرائيلو باندې مستقيماً د قصاص فرضيت ځکه نازل شوی وه چې دوی د بل هر چا څخه په لجاجت او حسد کښې وړاندې دي لکه څنګه چې د هر چا څخه په ناحقه وژنه کښې وړاندې دي.

ايا د يو کس وژنه د ټولو خلکو وژنه ده؟

۴- که څه هم په دې مقام کښې مفسرينو کرامو پنځه يا زياتې توجيګانې کړې دي چې د يوه کس وژنه څنګه د ټولو خلکو د وژنې غوندې شمېرله شوې ده[3]، مګر موږ ته لاندې احاديث د ايت شريف ډېر ښه تفسير په نظر راځي:

الف: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «الْمُؤْمِنُونَ كَرَجُلٍ وَاحِدٍ إِنِ اشْتَكَى رَأْسُهُ تَدَاعَى سَائِرُ الْجَسَدِ بِالْحُمَّى وَالسَّهَرِ»[4] يعني: ټول مؤمنان د يو سړي غوندې دي که سر يې شکايت وکړي (په درد شي)

---

(۱) لسان العرب ج۱۱ ص۱۲

(۲) تفسير القرطبي ج۶ ص۱۴۶

(۳) زاد المسير ج۲ ص۲۶۸؛ المحرر الوجيز ج۲ ص۸۵

(۴) صحيح مسلم ج۲ ص۳۲۱

نو ټول بدن ته په تبې او بې خوبۍ سره دعوت ورکوي. نو کله چې د یو مؤمن درد بدل د ټولو مؤمنانو درد بدل وګڼل شوه نو د یوه وژل به خو د ټولو وژل ګڼل کیږي.

ب- نبي کریم ﷺ فرمایي چې «لا یُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ»[۱] یعنې ستاسو یو تن به تر هغه کامل مؤمن نه شي ترڅو چې د خپل مؤمن ورور دپاره هغه څه خوښ کړي چې خپل ځان ته یې خوښوي.

سوال جواب

۵- که څوک وایي چې: ستاسو ایت شریف یوازې په مؤمنانو باندې تفسیر کړه حال دا چې الله ﷻ د یوه کس وژنه د ټولو خلکو غوندې ګڼلې ده چې کافرانو ته هم شاملیږي؟

موږ وایو کله چې د یوه کس ناحقه وژنه د ټولو مؤمنانو د وژنې غوندې وګڼله شوه نو طبعي ده چې د ټولو خلکو د وژلو غوندې وګڼله شي او دا ځکه چې دلته خو به مؤمنانو باندې ودانه ده، که ټول مؤمنان بالفرض ووژل شي نو داسې ګڼل کیږي لکه چې کافران یې هم وژلي وي. نبي کریم ﷺ فرمایي چې «لا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى لا يُقَالَ فِي الْأَرْضِ اللهُ اللهُ»[۲] یعنې قیامت به د هغه وخت پورې قائم نه شي (دنیا به ورانه نه شي) څو چې په ځمکه کښې "الله، الله" ونه ویل شي. یعنې ترڅو چې داسې وخت رانشي چې هیڅوک د ځمکې په مخ د الله ﷻ نوم نه یادوي او ټول کافر وي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۶- که څوک وایي ایا د یو کس وژنکی او د ټولو خلکو وژونکی یو برابر دي؟ هیڅ فرق نه لري؟

موږ وایو چې: د تشبیه وجه په "مشبه به" کښې حقیقي وي او په مشبه کښې ادعایي وي چې مبالغةً حقیقي ګڼله کیږي او دا ځکه چې د هغو دوه شیانو په منځکښې تشبیه صحت نه لري چې دواړه یو ترېله په ټولو وجوهو سره متغائر وي. الله ﷻ فرمایي ﴿إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ﴾ [الفرقان ۴۴] یعنې نه دي دوی (کافران) مګر په (ګمراهۍ کښې) د چارپایانو غوندې دي. دلته د چارپایانو ضلالت حقیقي دی چې بالکل د هدایت استعداد نه لري، خو د کافرانو ضلالت د مبالغې په توګه د هغوی ضلالت ته رسولی شوی دی. که نه نو کافران خو اصلاً د هدایت استعداد لري.

نو د ټولو خلکو وژونکی (که بالفرض موجود شي) نو حقیقي قاتل به وي، او د یوه کس په ناحقه باندې وژنکی مبالغةً او حکماً د ټولو خلکو وژونکی ګڼل کیږي. د حقیقي قاتل او د ادعایي قاتل ترمنځ خو د ځمکې او اسمان فرق دی.

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۶

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۴۴

یو نظیر

۷_د ښه وضاحت دپاره لاندې حدیث ولولئ چې د ذکر شوي بیان دپاره یو نظیر ګڼل کېږي:
نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمايي چې: «أَيَعْجِزُ أَحَدُكُمْ أَنْ يَقْرَأَ ثُلُثَ الْقُرْآنِ فِي لَيْلَةٍ»
یعنې: ایا ستاسو یو کس (عاجزېږي) نه شي کولی چې په یوه شپه کښې د قرآن دریمه برخه قرائت کړي، نو په صحابه وو کرامو ﷺ باندې ډېره درنه تمامه شوه او عرض یې وکړ چې: ای د الله رسوله! ایا دا کار څوک کولی شي!؟ نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «اللهُ الْوَاحِدُ الصَّمَدُ ثُلُثُ الْقُرْآنِ»[1] یعنې: د اخلاص سورت د قرآن کریم د یوه ثلث (دریمې برخې) سره برابر دی.
نو موږ وایو چې: د ټول قرآن کریم قرائت حقیقي ختم دی او د اخلاص سورت درې خله لوستل حکمي ختم دی چې مبالغةً او تشبیهاً ورسره برابر ګڼل شوی دی.

ایا انسان چا ته ژوند ورکولی شي؟

۸_ په دې مقام کښې د ﴿ وَمَنْ أَحْيَاهَا ﴾ معنی حقیقي ژوند ورکول نه دي بلکې علماوو کرامو یې لاندې تفسیرونه کړي دي[2]:
الف: عبد الله بن مسعود ﷺ وايي چې د هلاکت څخه نجات ورکړي داسې ده لکه د اور څخه یې چې وژغوري.
ب: عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وايي چې د عادل پاچا سره کومک وکړي چې مفسدان د منځه یوسي.
ج: مجاهد علیه الرحمه وايي چې په وژلو باندې یې لاس بر شي خو قتل یې نه کړي.
د: حسن علیه الرحمه وايي چې د مقتول اولیاء د قصاص څخه قاتل ته عفوه وکړي.
هـ: ابو یعلی علیه الرحمه وايي چې د مقتول د اولیاؤ سره د قصاص په اخستلو کښې کومک وکړي ځکه چې په قصاص کښې حیات دی.
و: موږ وایو چې: ذکر شوي ټول تفسیرونه یو تربله منافات نه لري، څه لرې نه ده چې علماء کرامو هر یوه د حصر په توګه نه وي تفسیر کړی، زموږ په ګومان هغه چا ته به هم ایت شریف شامل وي چې د قتل څخه خلک منعه کوي او په معروف باندې ورته امر کوي.

﴿ إِنَّمَا جَزَٰٓؤُاْ ٱلَّذِينَ يُحَارِبُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَسْعَوْنَ فِى ٱلْأَرْضِ فَسَادًا أَن يُقَتَّلُوٓاْ أَوْ يُصَلَّبُوٓاْ أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم مِّنْ خِلَٰفٍ أَوْ يُنفَوْاْ مِنَ ٱلْأَرْضِ ۚ ذَٰلِكَ لَهُمْ

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۷۵
(۲) زاد المسیر ج۲ ص۲۶۹

خِزۡيٌ فِي ٱلدُّنۡيَاۖ وَلَهُمۡ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝٣٣ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُواْ مِن قَبۡلِ أَن تَقۡدِرُواْ عَلَيۡهِمۡۖ فَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝٣٤ ﴾

[۳۳] بې شکه د هغو کسانو جزا چې د الله ﷻ او د ده ﷺ د پیغمبر سره جنګ کوي او په ځمکه کښې په فساد سره تاند وهي دا ده چې ښه پوره قتل کړی شي یا ښه پوره په دار کړی شي او یا د دوی (ښي) لاسونه او (چپې) پښې ښې پوره پرې کړی شي (بالآخره) یا د ځمکې څخه نفې کړی شي (او بندیخانې ته واستولی شي)

دا (جزاګانې) د دوی دپاره (د کومکیانو په شمول) په دنیا کښې رسوایي (شرمول) دي، او دوی لره په آخرت کښې لوی عذاب دی.

[۳۴] مګر هغه کسان (د جزاګانو څخه خلاص دي) چې د هغه څخه وړاندې توبه تائب شي چې تاسو وړباندې قدرت مونده کړئ، نو پوه شئ چې یقیناً الله ﷻ بښونکی (او) مهربان دی (تاسو هم بښنه او مهرباني وکړئ).

ارتباط

په وړاندېنۍ ایت کښې په اجمالي توګه اشاره شوې وه چې د هغه چا وژل جائز دي څوک چې په ځمکه کښې د فساد په نیت تاند وهي. په دغو ایتونو کښې د ذکرې شوې اشارې پوره تفصیل بیان شوی دی چې دغسې خلکو ته الله ﷻ دغه-دغه ډول جزاګانې ټاکلې دي چې په وخت سره وړباندې تطبیق شي.

شان نزول

د ذکرو شوو ایتونو په شان نزول کښې لاندې اختلاف شته دی

۱_ د خینو علماوو کرامو د بیان د طرز څخه څرګندېږي چې دا ایتونه د مرتدانو په باره کښې نازل شوي دي او دا ځکه چې ذکر شوي ایتونه یې د عنوان په ډول لیکلي دي او بیا یې د مرتدانو قیصه بیانه کړې ده[۱].

۲_ خینې علماء کرام وايي چې د اهل الکتابو په باره کښې نازل شوي دي لکه چې د همدغو ایتونو څخه وړاندې ایتونه هم د اهل الکتابو حال بیانوي. دوی وايي چې د نبي کریم ﷺ سره ځینو اهل الکتابو معاهده کړې وه خو معاهده یې ماته کړه او لارې یې وشکولې او په ځمکه کښې یې د فساد هڅه وکړه[۲].

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۲۰۵.

(۲) تفسیر الطبري ج۲ ص۲۰۵

۳ـ او ځينې لا وايي چې دا کار مشرکانو کړی وه، چې په ذکرو شوو ایتونو کښې يې حکم نازل شو[۱].

۴ـ جمهور علماء کرام وايي چې: ذکر شوي ایتونه د مسلمانانو حکم بیانوي کله چې دوی د الله ﷻ سره محاربه پیل کړي او په ځمکه کښې د فساد هڅه وکړي[۲].

مګر مونږ ته دا بهتره ښکاري چې د ایتونو مفهوم ته تخصیص ورنه کړی شي او هر څوک چې ذکر شوی کار وکړي په هغه باندې باید د ایت شریف حکم تطبیق شي، برابره خبره ده چې مرتد وي او که اهل الکتاب، ذمي وي او که مسلمان، چې ځينو علماوو کرامو همدې ډول حکم ته اشاره کړې ده[۳].

سوال جواب

که څوک وايي چې: ایت شریف حکم کوي چې د قدرت څخه وروسته ذکر شوي محاربین په توبه کولو سره د حد څخه نجات نه شي موندلی، حال دا چې د مرتد توبه خو په هر حال کښې مقبوله ده نو په کار دي چې ایتِ شریف مرتد ته شامل ونه ګڼلی شي؟

مونږ وايو چې: محارب مرتد ته دوه توبې په کار دي چې یوه د ارتداد توبه ده چې په هر حال باندې مقبوله ده، او بله په ځمکه کښې د فساد توبه ده چې د قدرت څخه وروسته يې د حد مخه نه شي نیوی.

یا په بل عبارت: محارب مرتد ته دوه ډوله حد متوجه دی چې یو د قدرت څخه وروسته په توبې باندې نه ساقطیږي او بل يې ساقطیږي، او په ایت شریف کښې اولنی ډول حد مطلب دی او بس.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای مؤمنانو! د هغه خلکو دپاره چې عمومي امنیت خرابوي، لارې شکوي او څوک نه پریږدي چې ؛ ځمکه کښې په ارامۍ سره ژوند وکړي او یو ځای بل ځای د کسب او تجارت په غرض وګرځي راوګرځي، په لاندې ډول دنیاوي جزاګانې ټاکلی شوې دي:

الف: چې ټول ووژل شي.

ب: چې یا په دار باندې وځوړولی شي او پانسي کړی شي.

ج: چې یا د هر یوه ښی لاس او چپه پښه پرې کړی شي.

د: چې یا د اوسېدانې د وطن څخه لرې کړی شي یعنې ټول بندیان کړی شي.

ذکرې شوې جزاګانې د دنیا د رسوائۍ او شرمندګۍ دپاره دي چې نور خلک ترې عبرت واخلي او د دوی په څېر عمل ته لاس وانه چوي.

---

(۱) زاد المسیر ج۲ ص ۲۷۰

(۲) عمدة القاري شرح صحیح البخاري ج۲۳ ص ۲۸۴

(۳) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص ۴۰۸

اما په آخرت کښې ذکرو شوو قطاع الطریقانو ته ډېر لوی عذاب ټاکلی شوی دی چې یوازې الله ﷻ ته معلوم دی او بس.

یوه استثناء

۲ـ ای مؤمنانو! د ذکرو شوو څلورو واړو دنیاوي جزاګانو څخه د داړه مارانو د ډلې څخه صرف هغه کسان وتلي دي چې ستاسو د قدرت څخه وړاندې په خپله خوښه توبه تائب شي او په خپلو کړو باندې پښېمانه شي، نو تاسو ته په کار دي چې د دغو توبه کوونکو توبه قبوله کړئ او د تېر شوي عمل بښنه ورته وکړي او دا ځکه چې الله ﷻ بښونکی او مهربان دی، نو په کار دي چې تاسو هم بښنه ولرئ او هم مهرباني ولرئ.

هو! که ذکر شوي داړه ماران ستاسو قبضې ته درغله او د ذکرو شوو جزاګانو دپاره لایق وګرځېده نو بیا د دوی توبه مه قبلوئ او الهي حدود وړباندې جاري کړئ ځکه چې د حدودو بښنه ستاسو صلاحیت نه دی.

توضیحات

۱ـ که څه هم مونږ د [البقرة ۲۷۹] ایت لاندې لیکلي دي چې د عمومي امنیت خرابول او د ټولو مسلمانانو منافع د پښو لاندې کول د الله ﷻ او د ده ﷺ د پیغمبر ﷺ سره محاربه او جنګ کول کېږي، مګر دلته دومره اضافه کوو چې په ذکر شوي ایت شریف کښې د «الذين يحاربون الله ورسوله» څخه د فقهاوو په اتفاق سره قطاع الطریق (لارې شکوونکي) مراد دي[۱]، یعنې هغه کسان چې د هغوی د اذیت د کبله په لاره باندې خوک تګ راتګ نه کوي. نه په وایې چې لاره پرې کړی شوې ده د همدې کبله ابو حنیفه رحمه الله وایې چې ذکر شوی حکم په هغو داړه مارانو باندې تطبیقېږي چې د ښار څخه دباندې وي، ځکه چې د ښار په داخل کښې دوی د خلکو تګ راتګ نه شي پرې کولی[۲].

د «أو» توری د حکم د تنویع دپاره دی

۲ـ ځینې علماء کرام د امام مالک رحمه الله په شمول وایې چې په ایت شریف کښې د «أو» توری د تخییر دپاره دی[۳]، لکه په راتلونکي [۸۹] ایت کښې چې د «أو» توری د تخییر دپاره دی نو هغه څوک چې په قسم کښې حانث شي اختیار لري چې په هر ډول باندې خپله کفاره ورکړي.

مونږ وایو چې په دې مقام کښې که د «أو» توری د تخییر معنی ورکولی نو اسلامي حکومت ته به جائزه وی چې قاتل لار وهونکي ته په حبس سره جزا ورکړي حال دا چې په اتفاق سره په دې

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۴۰۷

(۲) الفقه الاسلامي وادلته ج۶ ص۱۳۴

(۳) تفسیر القرطبي ج۶ ص۱۵۲

صورت کښې په حبس سره جزا ورکول جائز نه دي[1]، نو معلومه شوه چې "أوْ" د تخییر دپاره نه دی

احناف علیهم الرحمة وایي چې د "أوْ" توری د حکم د تنویع دپاره دی چې باید د جنایت کیفیت په نظر کښې ونیول شي او په لاندې تفصیل سره پرې حکم تطبیق کړی شي[2].

الف: کومو داړه مارانو چې نه قتل کړی وي او نه یې مال اخستی وي خو یوازې خلک یې دارولي وي د دوی دنیاوي جزا دا ده چې ترهغه بندي کړی شي چې ترڅو توبه تائب شي[3].

ب: کوم داړه ماران چې یوازې د لارویو مالونه یې اخستي وي خو قتل یې نه وي کړی د هغوی باید ښي لاسونه او چپې پښې پرې کړی شي.

ج: کومو چې قتل کړی وي خو مال یې نه وي اخستی هغوی باید قتل کړی شي.

د: کومو چې هم قتل کړی وي او هم یې مال اخستی وي او طبعي ده چې دارول به یې هم کړې وي، نو د دوی جزا باید په لاندې څلورو کیفیتونو سره اجراء شي[4]:

اول: چې لاس او پښې یې پرې کړی شي او بیا په دار کړی شوی ووژل شي.

دوهم: چې لاس او پښې یې پرې کړی شي خو بدون د دار څخه ووژل شي.

دریم: چې بدون د قطعې څخه په دار کړی شوی ووژل شي.

څلورم: چې بدون د قطعې څخه او بدون د دار خېژولو څخه قتل کړی شي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۳ـ که څوک وایي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې په دې مقام کښې جزاګانې د تفعیل د باب په بنیاد بیان کړی شوې او ﴿ يُقَتَّلُوٓاْ ﴾، ﴿ يُصَلَّبُوٓا ﴾، ﴿ تُقَطَّعَ ﴾ نازل شو، حال دا چې همدا مطلب خو په مجردو باندې هم پوره کېدی شو چې "يُقْتَلُوا، يُصْلَبُوا، تُقْطَعَ" بدون د شد څخه نازل شوی وی؟

مونږ وایو چې: د تفعیل باب دلته د تکثیر دپاره دی. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې قطاع الطریقانو ته ښه ډېره جزا ورکړئ حتی چې د دوی په کومکیانو باندې هم ذکر شوې حدود تطبیق کړئ که څه هم عملاً یې په لار وهنه کښې برخه نه وي اخستې، بلکې د دفاع په شکل ورسره ملګري وي. نو که ذکرې شوې کلمې مجردې (بدون د شد څخه) نازلې شوې وی نو دفاعي ګروپ ته به جزاګانې نه وی شاملې شوې، حال دا چې په نوموړي جنایت کښې کومکیان او مباشران فرق نه لري[5].

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: د احنافو علیهم الرحمة په نزد خو په ایت شریف کښې د "أوْ" توری د تخییر

(۱) بدائع الصنائع ج۷ ص۹۳

(۲) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۴۰۹

(۳) کتاب الفقه علی المذاهب الأربعة ج۵ ص۴۰۹

(۴) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۴۰۹

(۵) کتاب الفقه علی المذاهب الأربعة ج۵ ص۴۱۲

دپاره نه، بلکې د توزیع او تنویع دپاره دي، حال دا چې په څلورم صورت کښې تاسو څلور ډوله جزاګانې جائزې وګڼلې، ایا دا تخییر نه دی؟، ایا دا تناقض نه دی؟

مونږ وایو چې: په څلورم صورت کښې ذکر شوي څلور کیفیتونه د تخییر ښخه نمایندګي نه کوي بلکې د شدید جنایت د کبله درې جزونه (قطعه، وژل، په دار ځړول) لري، او اسلامي حکومت اختیار لري چې په هر یوه جز باندې جزا ورکول پیل کړي، نو طبعي ده چې ذکر شوي څلور صورتونه ورته جواز پیدا کوي. ځکه چې که د هر څه ښخه وړاندې په قطعه پیل وکړي او بیا یې په دار کړي نو درېواړه جزونه متحقق شوه او اولنی کیفیت ترې جوړ شو ځکه چې په دار کولو سره وژل لازم دي. که په قطعه پیل وکړي او بیا ووژل شي نو دوهم کیفیت ترې جوړېږي او په دارځړولو ته موقع نه پاتې کېږي، او دا ځکه چې په دار ځړول خو د جزا په توګه واجب شوي دي او مړي ته خو جزا نه ورکوله کېږي[1].

همدارنګه که په وژلو یا په دار کولو باندې پیل وکړي نو قطعې ته موقع نه پاتې کېږي چې د مړي لاس او پښې قطعه شي.

ایا دنیاوي عقوبات د أخروي عقوباتو مخه نیسي؟

۵ـ د همدې ایت شریف ﴿ذَٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا ۖ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ ښخه معلومېږي چې دنیاوي حدود په چا باندې اجراء شي نو د أخروي عذاب ښخه ورباندې نه خلاصېږي. ځکه چې دنیاوي جزاګانې په حقیقت کښې زواجر دي ترڅو څوک جنایتونو ته اقدام ونه کړي، اما اصلي جزاګانې هغه دي چې په آخرت کښې ورباندې ورکول کېږي.

هو! دا بېله خبره ده چې یا ورته الله ﷻ پرته له توبې عفوه وکړي او یا څوک د دنیاوي عقوبت سره-سره توبه هم وباسي، لکه چې ماعز ؓ د زنا په جنایت کښې په رجم شو خو توبه تائب او پښېمانه هم شو. نبي کریم ﷺ د نوموړي صحابي ؓ په باره کښې په یوه اورده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «لَقَدْ تَابَ تَوْبَةً لَوْ قُسِمَتْ بَيْنَ أُمَّةٍ لَوَسِعَتْهُمْ»[2] یعنې: یقیناً (ماعز ؓ) داسې توبه ویستله که بالفرض د یو ټولګي په منځکښې ووېشله شي نو ورته به ورسېږي.

همدا د احنافو علیهم رحمه نظر دی. مګر اکثره علماء کرام وایي[3] چې دنیاوي عقوبات زواجر نه دي بلکې جوابر دي چې د أخروي تعذیب ښخه پرې مسلمان جنایتکار خلاصېږي او د جنایت جبیره یې جوړېږي. او دا ځکه چې نبي کریم ﷺ فرمایي چې: «مَنْ أَصَابَ فِي الدُّنْيَا ذَنْبًا فَعُوقِبَ بِهِ فَاللهُ أَعْدَلُ مِنْ أَنْ يُثَنِّيَ عُقُوبَتَهُ عَلَى عَبْدِهِ»[4] یعنې: هرڅوک چې یوې ګناه ته اصابت وکړي نو په همدې ګناه باندې

---

(۱) الفقه الاسلامي وادلته ج۶ ص۱۳۸

(۲) صحیح مسلم ج۲ ص۶۸

(۳) الفقه الاسلامي وادلته ج۶ ص۱۷۷

(۴) سنن ابن ماجه ص۱۸۷ - مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۲۱۳، ۲۳۴

معذب شي، نو الله ﷻ د دې څخه ډېر عادل دی چې په خپل بنده باندې خپل عقوبت دوه کرته کړي؛ په همدې مضمون باندې نور أحاديث هم روايت کړی شوي دي[1].

د ایت او د حدیث تطبیق

۶- څوک چې د دنیاوي عقوباتو جوابر بولي چې د آخرت د عذابه پرې جنایتکار خلاصېږي، د ایت او حدیث ترمنځ په لاندې ډول تطبیق کوي

الف- بالکل واضحه ده چې په حدیث کښې خو مسلمانان جنایتکاران مطلب دي لکه چې په لاندې حدیث کښې ورباندې صراحت شوی دی.

نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې «مَنْ أَصَابَ مِنْكُمْ حَدًّا فَعُجِّلَتْ لَهُ عُقُوبَتُهُ فَهُوَ كَفَّارَتُهُ»[2] يعنې: ستاسو څخه (اې مؤمنانو!) هرڅوک چې حد ته اصابت وکړي (محدود شي) نو عقوبت يې په جلتۍ سره (په دنیا کښې) ورکړی شي، نو همدا ورته کفاره ده. يعنې په آخرت کښې پرې نه نيول کېږي.

او په ايت شريف کښې کافران مراد دي[3]، نو د معنى حاصل به داسې کېږي چې په حدودو باندې مؤمنان د اخروي عذابه خلاصېږي او کافران که محدود کړی شي هم، اخروي عذاب ورته غاره دی.

مګر دا تطبيق په زړه پورې نه دی، لکه چې د همدې ايت په شان نزول کښې ليکلي شوي دي چې ايت شريف عام دی ټولو قطاع الطريقانو ته شامل دی، که څه هم يا کافر وي او يا مسلمان وي.

ب- ځينې علماء کرام وايي چې په حدودو کښې يوازې د لارې شکوونکو حدود همداسې دي چې د آخرت د عذابه پرې نه خلاصېږي او په نورو حدودو باندې د أخروي عذابه خلاصېږي[4]، لکه د زنا حد، د شراب خورۍ حد، د قذف حد، د غلا حد.

مګر دا تطبيق هم زړه ته نه لوېږي ځکه چې په احکامو کښې د مفهوم عموم ته اعتبار وي او د مورد خصوص په تشريع کښې څه اثر نه لري.

ج- ځينې علماء کرام وايي چې په ايت شريف کښې لږ څه عبارت مقدر دی[5]، نو تقدير به داسې کېږي چې: "وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ إِنْ لَمْ يُخْزَوْا فِي الدُّنْيَا" يعنې قطاع الطريقو لره په هغه وخت کښې اخروي لوی عذاب دی چې په دنياوي جزا باندې رسوا نه کړی شي او سالم پاتې شي.

مګر دا تطبيق د يو پلوه متبادر نه دی او د بله پلوه په تقدير باندې بنا دی او تقدير خلاف الأصل دی، چې دلته ورته ضرورت نشته.

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۱۰۰۳

(۲) سنن ابن ماجه ص۱۸۷

(۳) عمدة القاري على البخاري ج۲۳ ص۲۷۴

(۴) تفسير القرطبي ج۶ ص۱۵۷

(۵) البحر المحيط ج۴ ص۲۴۱

د: خینې وايي چې قطاع الطريقانو لره أخروي عذاب په حقوق العبادو کښې ناکلی شوی دی[1]، نو کومو داره مارانو چې مال اخستی وي او يو لاس او يوه پښه يې وربانديې پرې شي خو د مال خاوند ته خپل حق ورنه کړي، نو په دې صورت کښې به أخروي لوی عذاب سره مخامخ شي او بس.

مګر دا تطبيق هم د منلو وړ نه دی ځکه چې په ﴿وَلَهُمْ فِي ٱلْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ کښې د "لَهُمْ" ضمير ټولو داړه مارانو ته راجع دی او په دې صورت کښې ټولو ته نه راجع کېږي، بلکې فقط يوې ډلې ته راجع کېږي چې مال يې په غاړو پاتې وي.

مونږ ته داسې برېښي چې د ايت او حديث ترمنځ څه تضاد نشته حتی چې تطبيق ته يې اړتيا وليده شي، او دا ځکه چې په ايت کښې تشريعي عقوبات مراد دي چې د أخروي عذاب څخه پرې جنايتکاران نه خلاصېږي.

د همدې کبله يوه ورځې نبي کريم ﷺ ته يو غل په داسې حال کښې راوستلی شو چې لاس يې پرې کړی شوی وه، نو آمر يې ورته وکړ چې: «قُلْ أَسْتَغْفِرُ اللهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ» يعني: ووايه! چې د الله ﷻ څخه بښنه غواړم او همده ﷻ ته توبه وباسم. کله چې غله ذکرې شوې جملې ولوستلې نو نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «اللَّهُمَّ تُبْ عَلَيْهِ»[2] يعني: ای الله! په ده باندې په رحمت سره رجوع وکړې. يعني توبه يې قبوله کړې.

اما په حديث شريف کښې تکويني عقوبات او مصائب مطلب دي چې د جنايتکارانو څخه په آخرت کښې د عذاب مخه نيسي او د ګناهونو دپاره کفارات جوړېږي. د ښه وضاحت دپاره لاندې تفصيل ولولئ:

اول: الله ﷻ فرمايي چې: ﴿وَمَآ أَصَٰبَكُم مِّن مُّصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُواْ عَن كَثِيرٍ﴾ [الشورى: ۳۰] يعني: او هغه څه چې تاسو ته رسېږي چې څه مصيبت څخه عبارت دی نو ستاسو د لاسونو په کسب سره دي او الله ﷻ د ډېرو (کسبونو) څخه عفوه (هم) کوي.

دوهم: نبي کريم ﷺ فرمايي چې: «إِذَا أَرَادَ اللهُ بِعَبْدِهِ الْخَيْرَ عَجَّلَ لَهُ الْعُقُوبَةَ فِي الدُّنْيَا وَإِذَا أَرَادَ اللهُ بِعَبْدِهِ الشَّرَّ أَمْسَكَ عَنْهُ بِذَنْبِهِ حَتَّى يُوَافِيَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»[3] يعني: کله چې الله ﷻ خپل بنده ته د خير اراده وکړي نو په دنيا کښې چالاکه عقوبت ورکوي او کله چې الله ﷻ خپل بنده ته د شر اراده وکړي نو (عقوبت) ترې د ګناه په سبب بندوي، تر دې چې د قيامت په ورځ پرې پوره (عقوبت) ورکړي.

درېيم: نبي کريم ﷺ فرمايي: «مَا مِنْ مُصِيبَةٍ تُصِيبُ الْمُسْلِمَ إِلَّا كَفَّرَ اللهُ بِهَا عَنْهُ حَتَّى الشَّوْكَةِ يُشَاكُهَا»[4]

---

(۱) روح المعاني ج۶ ص ۱۲۰
(۲) سنن النسائي۲ ص۲۵۴
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۶۵
(۴) صحيح البخاري ج۲ ص۸۴۳

يعني هيڅ يو مصيبت نه دی چې يوه مسلمان ته رسيږي مګر الله ﷻ پرې د هغه ځنې (ګناهونه) روژوي، آن تر اغزي پورې چې ورباندې چوخ کړی شي

سوال جواب

۷ـ که څوک وايي چې د ذکر شوې توضيح د اولنې حديث شريف ځنې ځرګنديږي چې د ايت او حديث ترمنځ تضاد شته او تطبيق ته ضرورت لري، ځکه چې دلته د حد کلمه روايت شوې ده چې: «مَنْ أَصَابَ مِنْكُمْ حَدًّا فَعُجِّلَتْ لَهُ عُقُوبَتُهُ فَهُوَ كَفَّارَتُهُ»، او حد خو نه دی مګر تشريعي عقوبت دی؟

موږ وايو چې دلته د حد ځنې تشريعي حد مراد نه دې ترڅو سوال وارد شي، بلکې دلته د حد ځنې ګناه مراده ده، او د حدودو اطلاق په محارمو (ګناهونو) باندې کيږي[١] او دا ځکه چې:

الف دلته د اصابت نسبت بنده ته شوی دی يعني چې کوم يو بنده ګناه ته اصابت وکړي، که بالفرض تشريعي عقوبت مطلب وی نو داسې "مَنْ أُصِيبَ مِنْكُمْ حَدًّا" به روايت شوی وی يعني هغه څوک چې هغه ته حد ورسولی شي او په حد کړی شي

ب که د حد ځنې تشريعي عقوبت مطلب وی نو د حديث شريف دوهمه ټکړه «فَعُجِّلَتْ لَهُ عُقُوبَتُهُ» به نبي کريم ﷺ نه وی فرمايلې، ځکه چې ارتيا به ورته نه وی پاتې شوې

يادونه

۸ـ موږ په دې مقام کښې خبره ځکه ډېره اوږده کړه چې ترڅو خلک پوه شي چې أبو حنيفه رح د احکامو په استنباط کښې څومره زيات باريک بين او مدقق وه. او د نصوصو څومره زيات مراعات يې ساتلی دی او بالآخره څومره پراخه علم ورته الله ﷻ ورکړی وه. فلله الحمد والشکر

توبه او حقوق العباد

۹ـ د يوه جنايتکار توبه تائب جوړېدل صرف په حقوق الله کښې موثر واقع کيږي، چې الله ﷻ ورته د جنايت ځنې تيريږي، اما په حقوق العبادو کښې هيڅ اثر نه لري[٢] د ښه وضاحت دپاره لاندې دوه مثالونه ولولئ:

الف که د قطاع الطريقانو ځنې کوم يو د نيولو ځنې وړاندې توبه تائب شي حال دا چې د لاروېو مال يې اخستی وي نو اسلامي حکومت يې بايد لاس او ښپه پرې نه کړي. مګر اخستی مال يې به غاړه باندې پاتې دی چې بايد په خاوندانو باندې يې وسپاري

ب او که په همدې حال کښې توبه تائب شو مګر لاروی يې وژلی وه نو اسلامي حکومت به پرې د ذکر شوي ايت تاکلی عقوبت نه جاري کوي. بلکې د مقتول وارثانو ته به يې سپاري. که دوی قصاص وغوښت نو قصاص به يې کړي او که عفوه يې کړه خوښې به يې کړي

---

(١) الفقه الإسلامي وأدلته ج۲ ص۱۲

(۲) بدائع الصنائع ج۲ ص۹۶

هو! که په همدغه دوهم صورت کښې د نيولو څخه وروسته توبه تائب شو نو اسلامي حکومت پرې باید د ایت حکم عملي کړي او حد پرې جاري کړي، د وارثانو خبره پکښې هيڅ مطرحه نه ده.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَٱبۡتَغُوٓاْ إِلَيۡهِ ٱلۡوَسِيلَةَ وَجَٰهِدُواْ فِي سَبِيلِهِۦ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ﴿٣٥﴾ ﴾

[۳۵] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! د الله ﷻ څخه وډار شئ او همده ﷻ ته وسیله (نژدېکت) ولټوئ، او د همده ﷻ په لار کښې جهاد وکړئ، شاید چې تاسو فلاح مونده کړئ (مطلب ته ورسېږئ).

د ارتباط وجوه

۱_ په وړاندې ایتونو کښې د لوټماری څخه توبه د تشریعي عقوبت، یعنې حد، مانعه ګڼله شوې وه، او په دې ایت کښې الله ﷻ ته د ښه نژدېکت چانس بیان شوی دی.

۲_ هلته د غیر مشروعې محاربې (جګړې) بیان وه او دلته مشروعې بلکې فرضې محاربې (جهاد) ته اشاره شوې ده.

۳_ بالآخره په دې ایتونو کښې ټولو مسلمانانو ته توصیه شوې ده چې په مفسدانو باندې زړه سوی ونه کړي او د مفاسدو د منځه وړلو دپاره عمومًا او د لوټمارانو د ایل کولو دپاره خصوصًا مجاهده وکړي، او خپل زور (قوت) په لوټماری کښې نه، بلکې په جهاد کښې مصرف کړي.

د مطلب خلاصه

یعنې: ای مؤمنانو! الله ﷻ په تاسو باندې ډېر مهربان او نرمي کوونکی دی، د همدې کبله یې د لوټمارانو او داړه مارانو د توبې په قبول باندې توصیه کړې ده چې په وخت سره یې وباسي او د تشریعي عقوبت مانعه یې جوړه کړې ده.

نو تاسو ټولو ته په کار دي چې د محارمو څخه خان وساتئ او په طاعتونو سره الله ﷻ ته خپل خانونه ورنژدې کړئ، او څوک چې د محارمو څخه خان ساتنه نه کوي د هغوی سره د الله ﷻ په لار کښې مجاهده وکړئ، ترڅو په دنیا او آخرت دواړو کښې د هوسا ژوند خاوندان شئ.

توضیحات

۱_ د ﴿ ٱلۡوَسِيلَةَ ﴾ کلمه د "وَسْل" څخه اخستله شوې ده او "وَسْل" د "وَصْل" (نژدېکت) په معنی سره دی، مګر دواړه لفظونه (وَسْل، وَصْل) سره فقط دومره فرق لري چې په "وَسْل" کښې د قلبي میلان لحاظ شته او په "وَصْل" کښې نشته[1]، د همدې کبله الله ﷻ د ﴿ ٱلۡوَسِيلَةَ ﴾ په عوض "اَلْوَصِيلَة" نازل نه کړ ترڅو مونږ پوه کړي چې په مینه او محبت سره د الله ﷻ عبادت وکړئ.

---

(۱) مفردات الراغب ص۵۶۰

د وسیلې معناوې

۲ـ د ﴿ ٱلْوَسِيلَةَ ﴾ کلمه په لاندې معناوو باندې استعمالېږي.

الف: طاعات او عبادات، چې د فرضو څخه نیولې آن تر مستحبو پورې پکښې شامل دي، اما مباحات پکښې شامل نه دي[۱] ځکه چې ثواب پکښې نشته، او د منهیاتو ترک هم پکښې دلته نه شاملېږي ځکه چې د منهیاتو پرهېزولو ته په ﴿ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ﴾ کښې اشاره شوې ده.

په دې مقام کښې همدغه معنی مراده ده[۲]، د ښه وضاحت دپاره لاندې بیان ولولئ:

نبي کريم ﷺ په یوه اوږده قدسي حدیث کښې د الله ﷻ څخه حکایت کوي چې: «وَمَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّا افْتَرَضْتُ عَلَيْهِ»[۳] یعنې: او ماته خپل بنده په هیڅ شي سره خپل ځان نه نژدې کوي چې هغه ماته د هغه شي څخه محبوب وي کوم چې ورباندې ما فرض کړی وي یعنې په ټولو وسیلو کښې الله ﷻ ته په فرائضو باندې وسیله کول ډېر محبوب دي.

ب: سوال او شفاعت کول، دا دوول وسیله لاندې صورتونه لري:

اول: چې سړی د خپل ځان څخه د بهتر سړي څخه وغواړي چې زما دپاره الله ﷻ ته سوال وکړه. لکه چې یوه ورځې نبي کريم ﷺ ته یو ړوند سړی ورغی او ویې ویل چې: یا رسول الله! د الله ﷻ څخه وغواړه چې ماته عافیت راکړي (سترګې مې بینا کړي) نو نبي کريم ﷺ ورته وویلې چې: «إِنْ شِئْتَ دَعَوْتُ وَإِنْ شِئْتَ صَبَرْتَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ»[۴] یعنې: که خوښه دې وي الله ﷻ ته به سوال کړم او که خوښه دې وي نو ته صبر وکړه خو دا (صبر کول) درته بهتر دي.

دوهم: چې سړی د خپل ځان څخه د ادنی سړي څخه غوښتنه وکړي چې د الله ﷻ څخه زما دپاره سوال وکړه. لکه چې یوه ورځې ابن عمر ؓ عمرې ته روان وه او نبي کريم ﷺ ورته وفرمایل چې: «يَا أُخَيَّ أَشْرِكْنَا فِي شَيْءٍ مِنْ دُعَائِكَ وَلَا تَنْسَنَا»[۵] یعنې: ای ورورکوټیه په خپلو خپنو دعاګانو کښې مونږ هم شریک کړه او مه مو هېروه.

درېم: یوه ورځې نبي کريم ﷺ صحابه وو کرامو ته وویلې چې: ماته د الله ﷻ څخه الوسیله وغواړئ، دوی وویلې چې: ای د الله رسوله! الوسیله څه شی دی؟، نبي کريم ﷺ جواب ورکړ چې: «أَعْلَى دَرَجَةٍ فِي الْجَنَّةِ لَا يَنَالُهَا إِلَّا رَجُلٌ وَاحِدٌ أَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَنَا هُوَ»[۶] یعنې: وسیله په جنت کښې یو لوړ مقام دی چې هغه ته نه رسېږي مګر یو سړی، زه امید کوم چې هغه سړی به همدا زه شم.

---

(۱) تفسير القاسمي ج۶ ص۱۸۵
(۲) تفسير ابو السعود ج۳ ص۳۲
(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۹۶۳
(۴) جامع الترمذي ج۲ ص۱۹۸
(۵) سنن ابن ماجه ص۲۰۸
(۶) جامع الترمذي ج۲ ص۲۰۲

د اذان دعاء

۳_ نبي كريم ﷺ فرمايي: هر څوک چې أذان واوري او دا دعاء «اللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِي وَعَدْتَهُ» ولولي «إِلَّا حَلَّتْ لَهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ»[1] يعني: مګر زما شفاعت به يې په نصيب کړی شي.

په دې باره کښې نور ډېر احاديث روايت شوي دي، چې ځينو علماوو کرامو راغونډ کړي دي[2].

ايا په فاضله ذواتو باندې توسل جائز دی؟

۴_ څرنګه چې فاضلو اشخاصو باندې توسل (چې الله ﷻ ته وربانديې قسم ورکړي چې: ای الله! ستا دې په فلاني فاضل باندې قسم وي چې زما حاجت پوره کړې او داسې نور)، نه د نبي كريم ﷺ په حيات کښې صحابه وو کرامو ﷺ کړی دی او نه د ده ﷺ د وفات څخه وروسته د کوم صحابي څخه حکايت شوی او بالآخره نه پکښې د نبي كريم ﷺ څخه کوم يو حديث روايت شوی دی[3]؛ نو د همدې کبله په دوی باندې توسل کول په اتفاق سره څه بهتري نه لري اما په جواز کښې يې اختلاف دی، ځينې علماء کرام يې حرام بولي او ځينې نور يې صرف جائز ګڼي.

كه څوک غواړي چې په دې موضوع کښې زيات تحقيق ولولي نو ځينو کتابونو[4] ته دې مراجعه وکړي، موږ پکښې ځکه بحث نه اوږدوو چې د دې مقام سره چندان ارتباط نه لري.

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُۥ مَعَهُۥ لِيَفْتَدُواْ بِهِۦ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٦﴾ يُرِيدُونَ أَن يَخْرُجُواْ مِنَ ٱلنَّارِ وَمَا هُم بِخَٰرِجِينَ مِنْهَا ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٧﴾ ﴾

[۳۶] بې شکه هغه کسان چې دوی کافران شوي دي که (بالفرض) دوی لره هغه ټول شيان وی چې په ځمکه کښې دي او (يو بل) چند يې هم ورسره شي چې دوی يې د قيامت د ورځې د عذاب (عوض) فديه ورکړي نو ترې به قبول نه کړی شي، او دوی لره دردناک عذاب دی.

[۳۷] دوی به (د قيامت په ورځ) غواړي چې د اور (دوزخ) څخه ووځي (په هره ذريعه چې وي) حال دا چې دوی ترې وتونکي نه دي، او دوی لره دائمي عذاب دی.

---

(۱) سنن النسائي ۱ ص ۱۱۰

(۲) تفسير ابن كثير ج ۲ ص ۵۲

(۳) تفسير القاسمي ج ۶ ص ۱۸۷

(۴) روح المعاني ج ۶ ص ۱۲۴

د ارتباط وجوه

۱ـ په وړاندې ایتونو کښې اُخروي عذاب ته د عظیم لقب ورکړی شوی وه او په دې ایتونو کښې د عظمت اندازه وښودله شوه چې په هیڅ شي باندې یې فدیه او عوض نه شي پوره کېدلی.

۲ـ هلته د اُخروي عذاب څخه د نجات ډېره ساده او بسیطه لاره ښودلې شوې وه چې تقوی او اطاعت دی، دلته واضحه کېږي چې د همدغې لارې څخه په غیر د نجات بله لاره نشته، او د دې لارې دروازه هم په مرګ سره تړله کېږي.

د مطلب خلاصه

یعنې: ای مؤمنانو! تاسو د کافرانو په قدم باندې قدم مه ږدئ چې په ناچیزه دنیا سره خپل خانونه د آخرت په لوی عذاب باندې اخته کړئ، تاسو اسان چانس د لاسه مه ورکوئ، تقوی او طاعت وکړئ او د قطاع الطریقی څخه خانونه بچ وساتئ.

کافران به په آخرت کښې پوه شي چې دوی په څومره ناچیزه دنیا باندې اسان چانس د لاسه ورکړی دی څکه که بالفرض د دنیا ټول شیان د کافرانو وي او د دې دنیا په مثل د بوې فرضي بلې دنیا سازوسامان هم د دوی وي او دوی وغواړي چې د اُخروي عذاب په عوض کښې یې فدیه کړي، نو هم ترې قبول به نه شي کړی، بلکې کافرانو لره داسې دردناک عذاب دی چې بالکل فدیه نه لري او نه ترې د خلاصون لاره شته.

هلته به د دوی زړونه غواړي چې د دوزخ د وتلو څه لاره مونده کړي مګر حقیقت دا دی چې د خلاصون لارې صرف په دنیا کښې موندله کېږي او بس، د همدې کبله به کافران هیڅکله د دوزخ څخه ونه شي وتلی او د دائمي عذاب سره به دوچار شي.

توضیحات

۱ـ مونږ د [آل عمران:۹۱] ایت لاندې د کافرانو د اُخروي عذاب په هکله څه لیکلي دي چې بو خل بیا کتل یې بې فائدې نه دي، په دې مقام کښې لاندې یو حدیث شریف لیکو چې ایت شریف یې ډېر ښه تفسیر کړی دی، هغه دا چې:

نبي کریم ﷺ فرمایي چې: «يُقَالُ لِلْكَافِرِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ لَكَ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا أَكُنْتَ تَفْتَدِي بِهِ؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ! فَيُقَالُ لَهُ: قَدْ سُئِلْتَ أَيْسَرَ مِنْ ذَلِكَ»[۱] یعنې: یوه کافر ته به د قیامت په ورځ وویل شي چې خبر راکړه که بالفرض د ځمکې د ډکوالي په اندازه سره زر (نن ورخ) تا درلودی، ایا (د عذاب څخه) به دې فدیه کړې وی؟، نو کافر به ووایي چې: هو، نو ده ته به وویل شي چې ستا څخه خو ډېره اسانه غوښتنه شوې وه (چې ایمان راوړه او په کفر باندې مه کلکېږه، مګر تا ونه منله).

---

(۱) صحیح مسلم ج۲ ص۳۷۴

یوه عجیبه قیصه

۲ـ په مسلمانانو کښې یوه طائفه شته چې د خوارجو په نامه یادېږي. د دوی دا عقیده ده چې د دوزخ څخه ګناهګاران مسلمانان هم بېرته نه شي وتلی ترڅو جنت ته لاړ شي. یوه ورځې د دغې طائفې یوه سړي چې نافع بن الازرق نومیده عبد الله بن عباس رضي الله عنهما (رئیس المفسرین) ته وویلې چې: ای هغه څوکه چې هم دې د سر سترګې ړندې دي او هم د زړه په سترګو ړوند یې!. ایا ته ګومان کوې چې خینې خلک (ګناهګاران مسلمانان) به د دوزخ څخه بېرته ووځي (جنت ته به لاړ شي) حال دا چې الله ﷻ فرمایي چې: ﴿وَمَا هُم بِخَٰرِجِينَ مِنۡهَا﴾ یعنې: او دوزخیان د دوزخ څخه وتونکي نه دي. رئیس المفسرین رضي الله عنه جواب ورکړ چې: «وَيْحَكَ، اقْرَءْ مَا فَوْقَهَا هذِهِ لِلْكُفَّارِ»[۱] خوار شې!، پاس ایت ولوله ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ﴾ الآية. دا ایت په کافرانو کښې نازل شوی دی (او زه خو د مسلمانانو ګناهګارانو په باره کښې د وتلو خبره کوم).

﴿وَٱلسَّارِقُ وَٱلسَّارِقَةُ فَٱقۡطَعُوٓاْ أَيۡدِيَهُمَا جَزَآءَۢ بِمَا كَسَبَا نَكَٰلٗا مِّنَ ٱللَّهِۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٞ ﴿٣٨﴾ فَمَن تَابَ مِنۢ بَعۡدِ ظُلۡمِهِۦ وَأَصۡلَحَ فَإِنَّ ٱللَّهَ يَتُوبُ عَلَيۡهِۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٌ ﴿٣٩﴾ أَلَمۡ تَعۡلَمۡ أَنَّ ٱللَّهَ لَهُۥ مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ يُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ وَيَغۡفِرُ لِمَن يَشَآءُۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ﴿٤٠﴾﴾

[۳۸] او غل سړی او غله ښځه (دوی دواړه چې دي) د هغه شي د جزا د کبله چې دوی دواړو کړي دی (او هم) د الله ﷻ د جانبه د عبرتناک عذاب د کبله نو د دوی لاسونه (د هر یوه ښي لاس) پرې کړئ. او الله ﷻ د کلکې ارادې خاوند دی (او) د حکمت څښتن دی.

[۳۹] نو هغه څوک چې د خپل ظلم څخه وروسته توبه تائب شي او (خپل خان) اصلاح کړي نو یقیناً الله ﷻ په هغه باندې په رحمت سره رجوع کوي (توبه یې قبلوي). بې شکه الله ﷻ بښونکی (او) مهربان دی.

[۴۰] ایا ته نه پوهېږې (ای مخاطبه!) چې یقیناً الله ﷻ چې دی خاص همده ﷻ ته د اسمانونو او ځمکو واکداري ده، هغه چا ته عذاب ورکوي چې اراده یې ورته وشي، او هغه چا ته بښنه کوي چې اراده یې ورته وشي او الله ﷻ په هر شي باندې د قدرت څښتن دی.

ارتباط

د علماء کرامو په نزد غلا (سرقه) په دوه ډوله ده[۲]، یوې ته لویه غلا وایي او بلې ته وړه غلا وایي.

---

(۱) تفسیر الطبري ج۴ ص۲۲۸

(۲) الفقه الإسلامي وادلته ج۶ ص۱۲۸

په وړاندې ایتونو کښې د لویې غلا (لوټماری) احکام او مربوطات بیان شوه او په دې ایتونو کښې د وړې غلا احکام او مربوطات بیانېږي.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای مؤمنانو! د دې دپاره چې ښه هوسا ژوند وکړئ او نارامه نه شئ، مونږ د غل سړي او غلې ښځې دپاره د یوه-یوه لاس پرېکول د حد په توګه درنازل کړه نو تاسو په دوی دواړو باندې زړه مه سوزئ او لاسونه یې پرې کړئ ترڅو ستاسو هوسایي د خطر څخه بچ شي.

۲ـ د غلو لاس پرېکول د یو پلوه د دوی د خپل عمل دنیاوي جزا ده چې بله ورځ داسې کار ونه کړي او د بله پلوه د الله ﷻ د پلوه د نورو خلکو دپاره د عبرت درس دی چې بل څوک غلا ته زړه ښه نه کړي او د چا په مال باندې تعرض ونه کړي.

الله ﷻ د قوي ارادې خاوند دی، څوک یې د ارادې مخه نه شي نیولی که اراده یې شوې وی نو په تکویني توګه به یې چا ته د غلا موقع نه وی ورکړې او هرڅوک به یې خود پخوده د غلا کولو څخه عاجز ګرځولی وی، مګر دا کار د حکمت څخه مخالف وه چې ابتلاء او ازمېښت به د منځه تللی وی، او الله ﷻ خو د حکمت خاوند هم دی، نو ځکه یې تشریعي عقوبات (حدود) درنازل کړه.

۳ـ هو! د اُخروي عذاب څخه د خلاصون په غرض که غل سړی یا غله ښځه وروسته د دې چې هر یوه په خپل-خپل ځان او هم په نورو خلکو باندې ظلم کړی دی، توبه تائب شي او خپل ځان اصلاح کړي چې په نېک نیت توبه وکړي، نو الله ﷻ به په هغه باندې په رحمت سره رجوع وکړي او توبه به یې قبوله کړي. دا ځکه چې الله ﷻ بښونکی دی، ګناه به ورته وبښي او مهربان هم دی، لا زیات توفیق به ورکړي.

۴ـ نو ای مخاطبه! (هرڅوک چې یې) ایا ته نه پوهېږې چې د اسمانونو او ځمکو پاچاهي یوازې او یوازې د الله ﷻ ده، ایا ته نه پوهېږې چې الله ﷻ د هر چا څخه په خپل مخلوق باندې زیات مهربان دی حتی چې مور په خپل کوچني ماشوم باندې دومره مهرباني نه لري لکه څومره مهرباني چې الله ﷻ په خپل مخلوق باندې لري، مګر د دې سره-سره د نظام په خاطر د خپلې خوښې مطابق چاته تعذیب ورکوي او چا ته بښنه کوي.

۵ـ ای مخاطبه! ایا ته نه پوهېږې چې الله ﷻ په هر شي باندې قادر دی، دا یې هم کولی شو چې غلو ته یې هیڅ تشریعي عقوبت نه وی ټاکلی (لکه څنګه یې چې د اسلام دښمنه ټولنو زړه غواړي) مګر که داسې یې کړي وی نو د دنیا نظام به ګډوډ شوی وی، نو ځکه یې حدود درنازل کړه.

توضیحات

۱ـ که څوک وایي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ ﴿ وَٱلسَّارِقُ وَٱلسَّارِقَةُ ﴾ نازل کړ چې د نارینه ذکر یې په زنانه باندې وړاندې کړ حال دا چې د زنا په حد کښې یې بالعکس د زنانه وو ذکر په نارینه وو باندې وړاندې کړی دی او ﴿ ٱلزَّانِيَةُ وَٱلزَّانِي ﴾ [النور: ۲] یې نازل کړی دی؟.

مونږ وايو چې:

الف: غلا کول په جرئت باندې بنا دي او جرئت په نارينه وو کښې زيات دی نو غلا هم په دوی کښې زياته واقع کېږي، او زنا په شهوت باندې بنا ده او شهوت په زنانه وو کښې زيات دی[1]، نو شايد چې د زنا په واقع کېدلو کښې به د زنانه وو کردار زيات موثر وي. مونږ ته دا جواب په زړه پوری نه ښکاري ځکه چې:

اول: يوه ورځې د نبي کريم ﷺ څخه پوښتنه وشوه چې (يو سړی د خوبه وينښ شي) او په خپلو جامو باندې څه لوندوالی مونده کړي خو احتلام (خوب ليدنه) يې په ياد نه وي (ايا غسل پرې شته او که نه)؟ نو نبي کريم ﷺ جواب ورکړ چې غسل دې وکړي.

همدارنګه ترې د يو سړي په باره کښې پوښتنه وشوه چې احتلام (خوب ليدنه) ورپه ياده وي مګر په جامو باندې لوندوالی مونده نه کړي (چې ايا غسل پرې شته او که څنګه؟) نو نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: غسل ورباندې نشته، نو (أم سلمى رضي الله عنها) ووېلي چې: يا رسول الله! ايا په زنانه وو باندې غسل شته چې ذکر شوی خوب وګوري؟ نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «إِنَّ النِّسَاءَ شَقَائِقُ الرِّجَالِ»[2] هو! يقيناً زنانه د نارينه وو ټوټې دي. يعني دوی دواړه يو ترېله سره متشابه دي او دواړه جانبه د آدم عليه السلام د بدن څخه راجدا شوي دي، نو معلومه شوه چې نارينتوب او زنانه توب په شهوت باندې څه اثر نه لري، البته چې د هر يوه د بدن د قوت او کمزورۍ پورې مربوط دی.

هو! دا بېله خبره ده چې يوه فاحشه زنانه د ډېرو نارينه وو څخه فاحشان جوړولی شي مګر يو فاحش نارينه د ډېرو زنانه وو څخه فاحشې نه شي جوړولی.

دوهم: که هر څوک د خپلې زمانې په وګړو کښې دقيق نظر وکړي نو پوه به شي چې په زناکارۍ کښې د نارينه وو تاند وهنه د زنانه وو په نسبت زياته ده.

ب: مونږ ته داسې برېښي چې د زناکارۍ موانع په زنانه وو کښې زيات دي چې حجاب ورباندې فرض دی او بدون د شرعي محرم څخه ورته سفر کول جواز نه لري، او د غلا کولو موانع په نارينه وو کښې زيات دي چې د کار او کسب کامل توان لري، او د جزاګانو اولنی مستحق هغه څوک ګڼلی کېږي چې ډېر موانع د پښو لاندې کړي او جنايت ته اقدام وکړي، نو ځکه د غلا په بيان کښې نارينه لومړی ذکر شو، او د زنا په بيان کښې زنانه وو ته د اول ذکر حق ورکړی شو.

سرقه (غلا) څه ته وايي؟

۲ـ د ﴿وَٱلسَّارِقُ وَٱلسَّارِقَةُ﴾ کلمات د "سرقة" څخه اشتقاق شوي دي، "سرقة" مطلق غلا ته وايي چې هر څوک يې پېژني. مګر هغه غلا چې حد ورته ټاکلی شوی دی يا په بل عبارت: هغه غلا چې

---

[1] تفسير القرطبي ج٦ ص١٧٥

[2] جامع الترمذي ج١ ص٣١

[illegible] معروف کېږي چي، څوک محروز (ساتل شوی) پردی مال په پټه سره واخلي نو دا کار په شرعي [illegible] د غلا په باره یادېږي. لاندي وضاحتونو ته لږ څه متوجه شئ؛

الف: محروز هغه مال ته وايي چي په "حرز" کښي واقع وي او "حرز" په شريعت کښي د هغه شي نوم دی چي د خلکو په عرف (عادت) کښي په هغه سره يو مال ساتل شوی ګڼل کېږي[1].

د حرز وضاحت دپاره لاندي مثالونه وګورئ؛

اول: کور، دوکان، خېمه او داسي نور ځايونه. شرعًا "حرز" ګڼل کېږي برابره خبره ده چي ساتونکی ورسره وي او که نه، خاوند يې موجود وي يا نه، دروازه ولري او يا نه. بالآخره دروازه يې بنده وي يا پرانستي.

دوهم: جومات، مسافر خانه او داسي نور ځايونه، چي خلقو ته د دخول دپاره عام اذن وي "حرز" نه ګڼل کېږي. لکه څنګه چي بېديا او داګ "حرز" نه ګڼل کېږي.

درېيم: په هغو ټولو ځايونو کښي، که د مال سره خپل خاوند او يا ځارونکی موجود وي که څه هم په خوب [illegible] ويده وي، نو بيا "محروز" ګڼل کېږي او په غلا باندي يې لاس قطعه کېږي. لاندي يوه واقعه [illegible] ته وکړئ؛

يوه ورځ صفوان بن أميه ؓ په جومات کښي ويده وه او څادر يې د سر لاندي کړی وه څو چا ترې غلا کړ. په [illegible] کښي غله د نبي کريم ﷺ په حضور کښي اعتراف وکړ، نو نبي کريم ﷺ يې د لاس په قطعه کولو باندي امر وکړ. صفوان ؓ زاري وکړي چي اي د الله رسوله! ما دغه غلا کړی شوی مال ور بښلی دی، لاس يې مه پرې کوه، نبي کريم ﷺ وفرمايل چي «فهلّا قبلَ الآنَ»[2] يعني: نو دا خبره دي ولي وړاندي نه کوله يعني حاکم ته د قضيې د فيصلې دپاره نه راوستلی او د خپله خانه سره دي ورته بښلی وی.

ب: که څوک د خپل اولاد څخه څه مال غلا کړي هم حد ورباندي نشته. ځکه چي د اولاد مال د پلار دپاره پردی نه ګڼل کېږي. نبي کريم ﷺ يوه صحابي ؓ ته وفرمايل چي: «أنتَ ومالُكَ لأبيكَ»[3] يعني: ته او ستا مال ستا د پلار دي.

ج: هغه کار چي په زور يا ټګۍ سره د پردي مال ترلاسه کول سرقه نه ګڼل کېږي بلکي دغه جنايت ته غصب، يا خيانت وايي، د هغې فيصلې څخه د يوه مال تښتول هم د لاس قطعه کولو سبب نه شي جوړېدلی. او دا ځکه چي دغه درې واړه کارونه (غصب، خيانت، تښتول) په ښکاره ډول باندي اجراء کېږي، د همدې کبله نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چي: «ليسَ على مُختلسٍ ولا مُنتهبٍ ولا خائنٍ قطعٌ»[4] يعني: په تښتوونکي، او په زور اخستونکي (بالآخره) په خيانتکار باندي قطعه نشته.

(۱) [illegible] الفقه على مذاهب الأربعة ج۵ ص۱۵۵، الفقه الإسلامي وأدلته ج۶ ص۱۰۷
(۲) سنن النسائي ۲ ص۲۵۴
(۳) سنن ابن ماجه ص۱۶۵
(۴) سنن النسائي ۲ ص۲۶۱

سوال جواب

۲ـ که څوک وايي چې په دې کښې څه حکمت دی چې په ذکرو شوو درېواړو جنايتونو کښې قطعه نشته؟

موږ وايو چې د [المائدة:۳۳] ايت لاندې ثابته شوې ده چې تشريعي عقوبات (حدود) زواجر دي چې د يو پلوه د بل خل جنايت مخنيوی کوي او د بلې خوا د نورو خلکو د ورته جنايتونو مخه نيسي او د همدې کبله ذکر شوي عقوبات په هغو جنايتونو کښې مشروع شوي دي چې د عقوباتو څخه په غير يې مخنيوی کمزوری او ضعيف وي لکه سرقه (غلا)، چې د مال ساتنه ترې مشکله ده

اما د ذکر شوو درېواړو جنايتونو (غصب، خيانت، اختلاس يا تېښتولی) مخه په خپل زور او عقل يا د نورو مسلمانانو په زور او عقل باندې په ښه قوت سره نيول کېږي او د واقع کېدلو صورتونه يې نادر دي او د نادر دپاره قوانين نه تشريع کېږي.

د همدې کبله خليفة المسلمين (عمر ﷺ) فرمايلي دي چې په وچکالۍ کښې بايد د غله لاس قطعه نه کړی شي[1]، او دا ځکه چې دغه حالت اضطرار ته ورته دی او د اضطرار واقع کېدل نادر دي، قوانين د نوادرو دپاره نه وضعه کېږي

ايا په غلا شوي مال کښې نصاب شرط دی؟

۳ـ څرنګه چې د وړاندېنۍ توضيح څخه ثابته شوه چې د لاس پرې کولو دپاره په غلا شوي مال کښې محروزيت (ساتنه) شرط ده، او کوم مال چې خلکو ته چندان ارزښت نه لري لکه يوه خرما يا يو پياز هغه نه محروزېږي (نه ساتل کېږي)، په اصطلاح د يوې خرما او يا يوه پياز د ساتنې دپاره څوک شپه نه ويښه کوي؛ نو د ټولو علماوو کرامو په اتفاق سره د ناچيزه شي په غلا کولو کښې لاس نه پرې کېږي بلکې نصاب پکښې شرط دی اما دا خبره چې دغه نصاب څومره مال دی، نو په دې کښې فقهاؤ کرامو زيست ډېر قولونه کړي دي او هر چا د خپل قول دپاره دلايل وړاندې کړي دي[2]

مګر په ټولو قولونو کښې اتفاقي قول دا دی چې د لسو درهمو غلا کولو کښې د لاس قطعه شته دی، او نور ټول اقوال د لسو درهمو څخه په لږ مقدار کښې دي، نه په وايي چې لس درهمه اتفاقي نصاب دی او نور نصابونه اختلافي دي

بلکې په همدغه نصاب باندې په يوه حديث کښې صراحت هم شوی دی. نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې «لا قطْعَ فِيمَا دُونَ عَشَرَةِ دَرَاهِمَ»[3] يعنې د لسو درهمو څخه په کم مقدار کښې د لاس قطعه نشته

---

(۱) اعلاء السنن ج۱۱ ص۷۱۲

(۲) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۴۱۶

(۳) مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۶۳۹

نو د همدې کبله ابو حنیفه رحمه الله د غلا نصاب لس درهمه ټاکلی دی، البته هغه لس درهمه چې د سپینو زرو څخه جوړ وي، او یا د دغو لسو سپینو درهمو قیمت نصاب ګڼل کېږي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وایي چې: د یوه لاس ارزښت خو په شریعت کښې "نِصْفُ الدِّيَةِ" (یعنې: پنځه زره درهمه) دی[1]، نو په کار وه چې د غلا د حد دپاره لس درهمه نه بلکې پنځه زره درهمه نصاب ټاکلی شوی وی؟

مونږ وایو چې: رښتیا چې د یوه لاس ارزښت "نِصْفُ الدِّيَةِ" دی خو دا هله چې مظلوم واقع شي او څه خیانت یې نه وی کړی، مګر کله چې ظالم او جاني واقع شي او غلا یې وکړه نو ارزښت یې لسو درهمو ته راټیټېږي لکه چې عبد الرحمن مومند په خپل یوه شعر کښې ویلي دي چې:

تاته خدای د ملکو مقام درکړ :: خو تا دا خپل صورت پخپله ګاو خر کړ

سوال جواب

۶ـ که څوک وایي چې په ﴿ فَاقْطَعُوٓا أَيْدِيَهُمَا ﴾ کښې د "أَيْدِيَ" کلمه د "يَدٌ" جمعه ده، نو د معنی حاصل به یې داسې کېږي چې د غله او غلې دواړو ټول لاسونه پرې کړئ، ایا دا معنی صحت لري؟

مونږ وایو چې: په دې مقام کښې د جمعې څخه مثنی مراده ده لکه څنګه چې په ﴿ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا ﴾ [التحریم ۴] کښې د جمعې څخه مثنی مطلب ده؛ یعنې: یقیناً ستاسو دواړو دوه زړونه کاږه شوي دي

نو حاصل به یې داسې کېږي چې د غله او غلې دواړو دوه لاسونه پرې کړئ؛ ځکه چې مثنی بلې مثنی ته مضافه شي نو توزیع فائده کوي یعنې یو لاس د غله سړي او یو لاس د غلې زنانه.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۷ـ که څوک وایي چې: په ﴿ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا ﴾ کښې خو د جمعې معنی صحت نه لري نو د مجبورۍ د کبله د جمعې څخه مثنی مراده کړی شوه دا ځکه چې دوه کسان صرف دوه زړونه لري، نه ډېر. اما په ﴿ أَيْدِيَهُمَا ﴾ کښې خو د جمعې معنی سمه ده، چې دوه کسان ډېر (څلور) لاسونه درلودلی شي، نو څه ضرورت دی چې د جمعې څخه مثنی مراده کړی شي؟

مونږ وایو چې د ټول امت اجماع ده چې په لومړي ځل غلا کښې باید ښي لاس قطعه شي[2]، او پوره واضحه ده لکه څنګه چې دوه انسانان صرف دوه زړونه لري، همدارنګه دوی دواړه صرف دوه ښي لاسونه لري او بس.

---

(۱) الفقه الإسلامي وادلته ج ۶ ص ۳۰۲

(۲) احکام القرآن للجصاص ج ۲ ص ۴۱۴؛ البحر المحیط ج ۴ ص ۲۵۴

په همدې معنی باندې د عبد الله بن مسعود ﷺ قرائت هم دلالت کوي چې د ﴿ فَٱقۡطَعُوٓاْ أَيۡدِيَهُمَا ﴾ په عوض یې "فَاقْطَعُوا أَيْمَانَهُمَا" لوستی دی[۱].

سوال جواب

۸_ که څوک وايي چې مسئله خو دا ده چې څوک دوهم ځل غلا وکړي او همدارنګه که يو غل وموندہ شي چې اصلاً ښی لاس ونه لري نو بايد چې په دغو دوارو صورتونو کښې د غله چپه پښه پرې کړی شي، نو پوښتنه دا ده چې په ايت شريف کښې خو پښه باکل نه ده ذکره شوې نو په څه دليل باندې په چپه پښه باندې حد اجراء شو؟

مونږ وايو چې: په ذکرو شوو دوارو صورتونو کښې د پښې پرې کول په اجماع سره ثابت دی او بس[۲].

بايد لاس د مړوند څخه پرې کړی شي

۹_ څرنګه چې د "يَدْ" اطلاق د ګوتو د څوکو څخه نيولي آن د اوږې پورې په ټول لاس باندې کيږي نو د همدې کبله خوارج وايي چې بايد لاس د اوږې څخه قطعه کړی شي[۳]، او اهل التشيع وايي چې بايد څلور ګوتې پرې کړی شي[۴].

مګر د جمهورو علماوو کرامو نظر دا دی چې بايد لاس د مړوند څخه پرې کړی شي. ځکه چې:

الف: د ګوتو پرېکولو ته په عربي ژبه کښې "قَطْعُ الْأَصَابِعْ" وايي، نه "قَطْعُ الْيَدْ"، او په ايت شريف کښې "قَطْعُ الْيَدْ" واجب کړی شوی دی.

هو! د "قَطْعُ الْيَدْ" اطلاق په درې بندونو باندې کيږي چې د مړوند څخه پرې شي او يا د څنګلې څخه پرې شي، او بالآخره يا د اوږې څخه پرې کړی شي، نو څرنګه چې په حدودو کښې احتياط په کار دی نو جمهور علماوو کرامو په لومړي اطلاق باندې اکتفاء کړې ده چې مړوند دی.

ب: برسېره په دې د نبي کريم ﷺ په فعل او د درې تنو خلفاء الراشدينو (أبو بکر ﷺ، عمر ﷺ، عثمان ﷺ) په افعالو باندې هم د ايت شريف اجمال پورته شوی دی، چې دوی ټولو د غلو لاسونه د مړوندونو څخه پرې کړي دي[۵].

په حدودو کښې شفاعت نه منل کيږي

۱۰_ ترڅو پورې چې د غلا واقعه د حاکم حضور ته نه وي وړاندې شوې او په ثبوت باندې نه وي رسېدلې نو د مال خاوند کولی شي چې غله ته عفوه وکړي او همدارنګه شفات کوونکی هم د

---

(۱) تفسير الطبري ج۴ ص۲۲۸

(۲) تفسير المظهري ج۳ ص۱۰۳

(۳) بدائع الصنائع ج۷ ص۸۸

(۴) تفسير نمونه ج۴ ص۳۷۶

(۵) اعلاء السنن ج۱۱ ص۷۱۲

شفاعت کولو حق لري، مګر کله چې غلا په ثبوت ورسېده او حد ورباندې ثابت شو نو بیا نه په عفوه ساقطېږي او نه څوک حق لري چې د سقوط دپاره يې شفاعت وکړي.

د عفوې د عدم قبول په هکله وراندې په دوهمه توضیح کښې د صفوان بن أمیه ﷺ حدیث تېر شوی دی، او د عدم شفاعت په باره کښې لاندې حدیث شریف ولولی:

یوه ورځې یوې ښځې چې فاطمه نومېده او د مخزوم د قبیلې څخه وه، غلا کړې وه او د ثبوت څخه وروسته پرې نبي کریم ﷺ د لاس د پرېکولو امر وکړ، مګر د ښځې خپلوان اسامه ﷺ ته ورغله ترڅو د نبي کریم ﷺ سره د نوموړې ښځې په باره کښې خبرې وکړي چې حد ورباندې جاري نه کړي.

نو نبي کریم ﷺ د اسامه ﷺ په شفاعت باندې ډېر خپه شو او څېره مبارکه يې تغیره شوه او ويې فرمایل چې: «لَوْ أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ مُحَمَّدٍ سَرَقَتْ لَقَطَعْتُ يَدَهَا ثُمَّ قَطَعَ تِلْكَ الْمَرْأَةَ»[١] یعنې: قسم دی که (بالفرض) یقینًا بي بي فاطمه رضی الله عنها د حضرت محمد ﷺ لور غلا وکړي هم نو ضرور به يې لاس پرې کړم. بیا يې د هغې غلې ښځې (لاس) پرې کړ.

اولنی لاس پرې کړی څه نومېده؟

۱۱ــ که څه هم د غله لاس پرېکونه په جاهلیت کښې هم رواج وه، د همدې کبله قریشو د هغه غله لاس پرې کړ چې د کعبې شریفې خزانه يې غلا کړې وه او "دُوَيْكْ" نومېده[٢]؛ مګر په اسلام کښې اولنی سړی چې نبي کریم ﷺ يې په غلا کښې لاس پرې کړ "الخیار بن عَدي" نومېده او اولنۍ زنانه د مخزوم د قبیلې وه چې "فاطمه" نومېده او نبي کریم ﷺ د دې په باره کښې د اسامه ﷺ شفاعت ونه مانه[٣]، لکه چې قیصه يې دستې تېره شوه.

یوه عجیبه قیصه

۱۲ــ د علماوو کرامو څخه یو عالم چې "اصمعي" نومېده، وايي چې یوه ورځې ما قرآن کریم لوست او ترڅوا مې یو اعرابي سړی ناست وه مګر سهواً مې په ذکر شوي [٣٨] ایت کښې د ﴿ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴾ په عوض "وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ" ولوست، نو نوموړي اعرابي راسره لاندې سوال جواب وکړ:

اعرابي: "كَلَامُ مَنْ هٰذَا؟" دا د چا کلام وه؟

اصمعي: "كَلَامُ اللهِ" دا د الله ﷻ کلام دی.

اعرابي: "أَعِدْ" ته يې بیا ووایه!

اصمعي: ﴿ وَٱلسَّارِقُ وَٱلسَّارِقَةُ ﴾ (تر آخره پوري) وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ.

اعرابي: "لَيْسَ هٰذَا كَلَامَ اللهِ" دا د الله کلام نه دی.

---

(١) سنن النسائي ٢ ص٢٥٦

(٢) كتاب الفقه على مذاهب الأربعة ج٥ ص١٥٣

(٣) تفسير القرطبي ج٦ ص١٦١

اصمعي: زه په خپله سهوه باندې پوه شوم او ایت شریف مې تصحیح کړ چې: ﴿ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴾.

اعرابي: "أَصَبْتَ هٰذَا كَلَامُ اللّٰهِ" حق ته ورسېدې همدا د الله ﷻ کلام دی.

اصمعي: "أَتَقْرَؤُ الْقُرْآنَ؟" ایا ته قرآن کریم لولې یعنې ایا ته قاري یې چې زما غلطي دې ونیوله؟.

اعرابي: نه زه قاري نه یم.

اصمعي: "فَمِنْ أَيْنَ عَلِمْتَ أَنِّيْ أَخْطَأْتُ؟" نو څه پوه شوې چې ما قرآن کریم خطا ولوست؟.

اعرابي: "يَا هٰذَا عَزَّ فَحَكَمَ فَقَطَعَ وَلَوْ غَفَرَ وَرَحِمَ لَمَا قَطَعَ"[1] یعنې ای ساده سړیه! الله ﷻ عزیز او حکیم دی ځکه یې د لاس په پرېکولو امر وکړ، که بالفرض خپل ځان یې په غفور او رحیم سره توصیف کړی وی نو د لاس په پرېکولو باندې به یې امر نه وی کړی.

یادونه

۱۳ـ څرنګه چې د غلا بحث د فقهې په کتابونو کښې[2] ډېر ښه مفصل لیکلی شوی دی، مونږ دلته د همغو ځنډو په بحث باندې اکتفاء وکړه چې د ایتونو تفسیر ورپورې شدید ارتباط درلود، نو هیله ده چې د زیات تفصیل دپاره هملته مراجعه وکړی شي.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ لَا يَحۡزُنكَ ٱلَّذِينَ يُسَٰرِعُونَ فِي ٱلۡكُفۡرِ مِنَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ ءَامَنَّا بِأَفۡوَٰهِهِمۡ وَلَمۡ تُؤۡمِن قُلُوبُهُمۡۛ وَمِنَ ٱلَّذِينَ هَادُواْۛ سَمَّٰعُونَ لِلۡكَذِبِ سَمَّٰعُونَ لِقَوۡمٍ ءَاخَرِينَ لَمۡ يَأۡتُوكَۖ يُحَرِّفُونَ ٱلۡكَلِمَ مِنۢ بَعۡدِ مَوَاضِعِهِۦۖ يَقُولُونَ إِنۡ أُوتِيتُمۡ هَٰذَا فَخُذُوهُ وَإِن لَّمۡ تُؤۡتَوۡهُ فَٱحۡذَرُواْۚ وَمَن يُرِدِ ٱللَّهُ فِتۡنَتَهُۥ فَلَن تَمۡلِكَ لَهُۥ مِنَ ٱللَّهِ شَيۡـًٔاۚ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَمۡ يُرِدِ ٱللَّهُ أَن يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمۡۚ لَهُمۡ فِي ٱلدُّنۡيَا خِزۡيٞۖ وَلَهُمۡ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٞ ﴿٤١﴾ سَمَّٰعُونَ لِلۡكَذِبِ أَكَّٰلُونَ لِلسُّحۡتِۚ فَإِن جَآءُوكَ فَٱحۡكُم بَيۡنَهُمۡ أَوۡ أَعۡرِضۡ عَنۡهُمۡۖ وَإِن تُعۡرِضۡ عَنۡهُمۡ فَلَن يَضُرُّوكَ شَيۡـًٔاۖ وَإِنۡ حَكَمۡتَ فَٱحۡكُم بَيۡنَهُم بِٱلۡقِسۡطِۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلۡمُقۡسِطِينَ ﴿٤٢﴾ وَكَيۡفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِندَهُمُ ٱلتَّوۡرَىٰةُ فِيهَا حُكۡمُ ٱللَّهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوۡنَ مِنۢ بَعۡدِ ذَٰلِكَۚ وَمَآ أُوْلَٰٓئِكَ بِٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٤٣﴾ ﴾

---

(۱) زاد المسیر ج۲ ص۲۴۷

(۲) بدائع الصنائع في ترتیب الشرائع ج۷ ص۶۵ـ۹۰؛ احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۴۱۳ـ۴۳۲؛ الفقه الاسلامي وادلته ج۶ ص۹۲ـ۱۳۵، کتاب الفقه علی المذاهب الاربعة ج۵ ص۱۵۲ـ۲۰۸

[۴۱] ای پیغمبره! تا دې هغه کسان غمژن نه کړي چې هغوی په کفر کښې تاند وهي (دوی) د هغو کسانو څخه عبارت دي چې په خپلو خولو باندې وايي چې مونږ ایمان راوړی دی او حال دا چې زړونه يې معتقد نه دي (ایمان يې نه دی راوړی).

او هم (دوی) د هغو کسانو څخه عبارت دي چې په یهودیت کښې داخل دي. (دوی دواړه ډلې) دروغو ته ښه غوږ اېښودونکي (او هم دوی) یو بل قوم ته ښه غوږ اېښودونکي وي چې هغوی تاته نه دي درغلي (یا دوی د دروغو دپاره او د جاسوسۍ دپاره ښه غوږ اېښودونکي دي).

(ای پیغمبره! ذکر شوې ټولې ډلې) کلماتو ته د هغه څخه وروسته تغیر ورکوي چې په خپلو ځایونو کښې (بې ثبوت موندلې) وي، دوی (یو تربله) وايي چې: که چرته دغه (تحریف شوی حکم د نبي کریم ﷺ د پلوه) درکړی شو نو قبول يې کړئ، او که درنه کړی شو (بلکې بل حکم درکړی شو) نو ځانونه ترې وساتئ.

او (ای پیغمبره!) هرڅوک چې الله ﷻ يې په فتنه (ګمراهۍ) کښې د اچولو اراده وکړي نو هیڅکله به (حتی) ته هم هغه لره (د هدایت څخه) په هیڅ شي باندې ونه توانېږې (پاتې خو لا نور خلک).

دغه (دې واړه ډلې) هغه کسان دي چې الله ﷻ اراده نه کړې چې زړونه يې (د خیرې څخه) پاک کړي، دوی لره په دنیا کښې رسوایي ده او دوی لره په آخرت کښې لوی عذاب دی.

[۴۲] (دوی) دروغو لره ښه اورېدونکي دي (او) ښه حرام خواره دي، نو که چرته دوی تا ته (د فیصلې دپاره) درشي نو د دوی په منځکښې حکم (فیصله) وکړه او یا ترې اعراض وکړه (تاته اختیار دی). او که ته د دوی (د فیصلې) څخه اعراض وکړې (مخ ترې واړوې) نو هیڅکله به دوی تا ته څه ضرور ونه شي رسولی، او که ته (د دوی په منځکښې) فیصله وکړې (اولنی اختیار غوره کړې) نو د دوی په منځکښې په انصاف سره فیصله وکړه. یقیناً الله ﷻ انصاف کوونکي خوښوي.

[۴۳] او دوی به تا (په واقعي توګه) څنګه حَکَم (منصف) وټاکي او حال دا چې د دوی سره تورات دی چې د الله ﷻ حکم پکښې دی (او دوی ته ښه معلوم دی) بیا ترې دوی د همدې (علم او ثبوت) څخه وروسته مخونه اړوي او (که د دوی په رښتیا سره د الله ﷻ حکم مطلب وی نو تاته يې څه حاجت وه خو خبره دا ده چې) همدغه کسان (په خپل کتاب تورات باندې هم) مؤمنان (یقین کوونکي) نه دي.

ارتباطونه

۱ـ په وړاندې ایتونو کښې د ډاکوانو احکام بیان شوي وه، چې د خلکو مالونه لوټ کوي او په دې ایتونو کښې د هغو لوټمارانو احکام بیانېږي کوم چې د الله ﷻ کتاب لوټ کوي (تحریفوي).

۲ـ هلته د هغو کسانو بحث وه چې په مالونو باندې خلک زوروي او ژوند يې نا ارامه کوي او دلته د هغو کسانو بحث دی چې په تحریف او منافقت او هم په جاسوسۍ او حرامخورۍ باندې د خلکو خوشالي او ارامي د منځه وړي.

۳ـ بالآخره د تشريعي حدودو په تعقيب دلته د اهل الكتابو د تشريعي حدودو حال واضحه شو چې څرنګه يې تحريف او څنګه يې د منځه يووړه، ترڅو مونږ د هغوی په قدم باندې قدم کېښږدو او د هغوی چال چلند اختيار نه کړو. نو د دې ايتونو څخه نيولې آن تر [٥٠] ايت پورې په لسو ايتونو کښې په همدغې موضوع باندې هر اړخيز بحث شوی دی.

شان نزول

که څه هم د ذکرو شوو ايتونو په شان نزول کښې تقريباً پنځه واقعات روايت کړی شوي دي[۱]، مګر مونږ دلته يوازې د يوه روايت په لنډيز باندې اکتفاء کوو، چې د ايتونو د تفسير سره راته ډېر نژدې ښکاره شو. هغه دا چې:

ابو هريره ﷺ وايي چې الله ﷻ په تورات کښې د زناکارانو دپاره د رجم حکم ناز کړی وه، مګر يهودانو د پښو لاندې کړي وه خو د خپلو ځانونو سره يې څه تشويش درلود چې د الله ﷻ په حضور کښې په مونږ څه جواب ووايو؟.

يوه ورځې يوه نارينه يهودي د يوې زنانه يهودۍ سره په زنا باندې مبتلا شو، نو دوی مشوره وکړه چې راشئ د موقع څخه استفاده وکړو او دا حادثه نبي کريم ﷺ ته وړاندې کړو، څه لرې نه ده چې د رجم څخه پرته بله څه اسانه جزا وټاکي، نوموړی نبي الرحمة دی او په دين کښې يې اسانې ډېره ده. نو که د نبي الرحمة څخه مو اسان حکم ترلاسه کړ د قيامت په ورځ به مو د الله ﷻ په حضور کښې جواب جوړ شي چې: ای الله! مونږ ځکه د رجم د حکم څخه تېر شوي ياستو چې ستا يوه پيغمبر (محمد ﷺ) مونږ ته همداسې هدايت کړی دی.

هو! دوی د ذکر شوي مشورې سره-سره دا خبره هم د ځانونو سره غوټه کړه که بالفرض نبي الرحمة درنه فيصله درکړه او د رجم حکم يې وکړ نو بيا به يې نه منو او په خپل دريغ باندې به کلکېږو.

کله چې واقعه نبي کريم ﷺ ته وړاندې کړی شوه نو نبي کريم ﷺ د يهودو څخه پوښتنه وکړه چې په تورات کښې د زناکارۍ جزا په څه ډول ده؟، دوی جواب ورکړ چې: د تورات جزا دا ده چې مونږ دواړه زناکاران په خره باندې شا په شا سوررو او په داسې حال کښې چې مخونه مو ورتور کړي وي په کلي او کوڅو کښې يې ګرځوو راګرځوو ترڅو شرمنده او خجالت شي. اما د رجم په جزا باندې په ټپه منکر شوه.

نبي کريم ﷺ دوی ته په ډېره کلکه لهجه باندې قسم ورکړ چې ستاسو دې قسم وي چې په تورات کښې د رجم حکم نشته؟ دوی ټولو انکار وکړ يوازې يوه سړي چې "ابن صوريا" نومېده اقرار وکړ چې هو دا حکم شته.

نبي کريم ﷺ د ابن صوريا څخه پوښتنه وکړه چې: په تاسو باندې څه باعث وه چې ذکر شوی حکم مو د پښو لاندې کړی دی؟ هغه ووېلې چې د شاهي کورنۍ څخه يوه سړي زنا وکړه او د خپل رسوخ

---

(۱) زاد المسير ج۲ ص۲۷۵

د کبله وربانديې رجم اجراء نه شو، بلکه ورځ د عوامو څخه يو سړی په ذکر شوي جنايت اخته شو مګر خپلوان يې کلک ودرېده چې که په دغه سړي باندې رجم اجراء کېږي نو بايد چې د شاهي کورنۍ په سړي باندې هم اجراء شي. په نتيجه کښې مونږ د رجم د حکم څخه د ټولو خلکو په هکله صرف نظر شوو او په عوض کښې مو يوازې د خره په شا باندې په سرچپه سوررولو اکتفاء وکړه ترڅو مونږ وکولی شو چې په شاه او ګدا دواړو باندې يې تطبيق کړو.

نو نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «فَإِنِّي أَحْكُمُ بِمَا فِي التَّوْرَاةِ فَأَمَرَ بِهِمَا فَرُجِمَا»[١] نو زه په همغه حکم باندې فيصله کوم چې په تورات کښې دی، نو په دواړو باندې يې امر وکړ نو دواړه رجم کړی شو. نو الله ﷻ ذکر شوي ايتونه نازل کړه[٢].

يادونه

ذکره شوې واقعه په مختلفو روايتونو باندې روايت شوې ده چې په ځينو روايتونو کښې يې لاندې ټکي هم روايت شوي دي:

١ـ ځرنګه چې د يهودانو هغې ډلې چې د رجم د حکم څخه منکران وه، په خپل انکار باندې زيات ټينګار وکړ نو نبي کريم ﷺ تورات راوغوښت، مګر د قرائت په وخت کښې يوه يهودي ورانديې بيرته ولوست خو د رجم په ايت باندې يې لاس کېښود ترڅو يې د نبي کريم ﷺ څخه پټ وساتي نو عبد الله بن سلام ﷺ ورته وويلې چې: ته لاس پورته کړه!، چې لاس يې پورته کړ د رجم ايت ښکاره شو، نو بيا يهودانو د مجبورۍ د کبله اقرار وکړ[٣].

٢ـ نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَوَّلُ مَنْ أَحْيَا أَمْرَكَ إِذْ أَمَاتُوهُ»[٤] يعني: ای الله! زه هغه اولنی سړی يم چې ستا حکم مې په داسې وخت کښې راژوندی کړ چې هغوی وژلی وه (او د پښو يې لاندې کړی وه).

د مطلب خلاصه

١ـ يعني: ای پيغمبره! د منافقانو او يهودانو په چال چلند باندې مه غمژن کېږه، چې دوی په کفرياتو کښې په ډېر سرعت سره ورانديې روان دي او په هر ډول خيانت باندې يې چې لاس بر شي ورته نشته، دا څکه چې: دوی په ورانکارۍ باندې غمژن کېدل څه په کار دي؟، چې هيڅ د خير تمه

الف: دوی دروغمژنه خبره ډېره ښه اوري او عقيده وربانديې کوي او په رښتيا خبرو باندې کانه دي. علاوه په دې، ای پيغمبره! ستا خبرو ته د دې دپاره غوږ نيسي چې دروغ دريورې وتړي او په وينا کښې ادلون بدلون راولي.

(١) سنن ابي داود ج٢ ص٢٥٥
(٢) اسباب النزول للواحدي ص١٣١
(٣) موطا ابن مالک ص٦٨٣
(٤) سنن ابن ماجه ص١٨٤

ب: او هم ستا حضور ته د دې دپاره درځي چې د نورو جنايتكارانو دپاره جاسوسي وكړي كوم چې د دوى څخه په تخريبكارۍ كښې ورانديې دي او ستا حضور ته لا نه دي درغلي، چې د زياتې كينې د كبله ستا مبارك مخ ته نه شي كتلى. يا په بل عبارت، چې ستا رنګ وربانديې بد لګي.

٢_ اى پيغمبره! ذكر شوي دوه مخي كسان لاندې صفات لري:

الف: دوى هر ډول حقو خبرو ته تحريف وركوي برسيره په دې چې خپل اسماني كتاب (تورات) يې تحريف كړى دى، مثلاً د رجم ثابت حكم يې د خپله خايه بې خايه كړى دى او په عوض كښې يې د زناكارانو دپاره په خره باندې سورول د جزا په حيث ټاكلي دي.

ب: دوى خپلو جاسوسانو ته وايي البته كله يې چې ستا حضور ته دراستوي چې د زناكارانو په هكله درڅخه فيصله واخلي، چې كه دغه حكم يې دركړ كوم چې مونږ اختراع كړى دى او يا د دې څخه په اسان حكم باندې يې فيصله وكړه نو ويې منئ او كه نه نو خپل خانونه ترې وساتئ: يا په بل عبارت، كه رښتيانى حكم يې دركړ نو مه يې قبلوئ او كه دروغين حكم يې دركړ نو قبول يې كړئ، او شاباس هم وربانديې وواياست چې آفرين.

٣_ اى پيغمبره! ته ځكه مه غمژن كېږه چې ته په تكويني شيانو كښې واک او اختيار نه لرې دا صرف د الله ﷻ كار دى چې څه شى يا موجودوي او يا يې معدوموي، يا چا ته هدايت كوي او څوک په فتنه كښې اچوي (ګمراه كوي يې)، ستا وظيفه صرف د شريعت بيانول او رسول دى او په دې كښې خو تا په هيڅ ډول باندې قصور نه دى كړى ترڅو ستا د غمژن كېدلو سبب شي.

۴_ اى پيغمبره! ذكرو شوو كسانو (چې برسېره په كفر باندې د منافقت مرتكب شوي هم دي) د هدايت استعداد د لاسه وركړى دى او الله ﷻ اراده نه لري چې د دوى زړونه د كفرياتو او منافقتونو څخه پاک كړي، نو همدوى لره په دنيا كښې رسوايي ده چې په نن سبا كښې به وربانديې الله ﷻ عذاب ورنازل كړي او د جهاد په نتيجه كښې به يا وشړل شي او يا به ووژل شي، او د آخرت عذاب خو يې بالكل څرګند دى چې په لوى دائمي عذاب باندې به اخته شي.

۵_ اى پيغمبره! ذكر شوي كسان برسېره په دې چې دروغژنه خبره ډېره ښه اوري او په دروغين حكم باندې ډېر ښه عمل كوي، ډېر غټ حرام خواره هم دي چې توله وينه او غوښه يې د حرامو څخه جوړه ده نو په دوى كښې به د هدايت استعداد د كومه شي؟

دوى تاته د حق پلټنې دپاره نه درځي بلكې په دې غرض درځي چې خپلو باطلو حكمونو ته د حقانيت رنګ وركړي. يا په بل عبارت: چې خلكو ته ښكاره كړي چې د زناكارانو دپاره په خره باندې شا په شا سورول د محمد ﷺ حكم دى، او په همدې طريقې باندې تا هم د خپلو خانو په شان بې لارې كړي.

د دوى غرض ستا بې لارې كول دي، نو كه چرته د كومې فيصلې د اخستلو دپاره درغله، نو ته اختيار لرې چې فيصله وركوې او كه مخ ترې اړوې.

نو که ترې مخ واړوي او فيصله ورنه کړي چې تاسو د حق پلټنې دپاره راغلي نه یاست، نو په هيڅ ډول ضرر به درته ونه شي رسولی، په ښه جرئت سره ترې مخ واړوه.
او که خوښه دي شوه چې فيصله ورکړې نو د فيصلې په وخت کښې د دوی جنايتونو او تخريبکاريو ته مه ګوره او په انصاف سره فيصله وکړه. ځکه چې الله ﷻ په فيصله کښې عادلان او منصفان خوښوي. که څه هم فيصله د دښمنانو په باره کښې وي.
٦ـ ای پيغمبره! دوی به څنګه تاته د حقې فيصلې غوښتلو دپاره درشي او په خپلو قضاياوو کښې به تا په رښتيانې توګه د قاضي په حيث ومني حال دا چې د دوی سره تورات شته چې د الله ﷻ په احکامو باندې مشتمل دی او دوی پرې ښه پوهېږي چې دا حقې فيصلې دي مګر د پوهې سره ـ سره ورته شا کوي او تاته درځي چې مونږ ته د زانيانو په باره کښې فيصله راکړه.
که بالفرض دوی رښتيا حق غوښتونکي وی نو تاته درتګ ته به يې حاجت نه وی او مطلب به يې په خپل کور کښې ترلاسه شوی وی خو اصلاً دوی د حقې فيصلې غوښتونکي نه دي.

توضيحات

١ـ که څه هم ځينو مفسرينو کرامو په ﴿ وَلَمْ تُؤْمِن قُلُوبُهُمْ ﴾ باندې وقف کړی دی چې په دې تقدير راتلونکی ټول بيان په يهودو پورې تعلق نيسي[١]، مګر مونږ ته دا ښه ښکاره شوه چې په ﴿ وَمِنَ ٱلَّذِينَ هَادُوا۟ ﴾ باندې وقف وکړو، چې په دې تقدير به راتلونکي ټول بيان کښې منافقان هم شاملېږي، او دا نظر ځکه بهتر دی چې د دنيا په رسوائي او د آخرت په لوی عذاب کښې د يهودو غوندې منافقان هم ښه پوره دونه برخه لري.

يادونه

٢ـ مونږ د اهل الکتابو د تحريف ډولونه د [آل عمران:٧٨] ايت لاندې ليکلي دي چې بيا ليکلو ته يې څه اړتيا نه ګورو، مګر دلته فقط همدومره اضافه کوو چې الله ﷻ د دوی د تحريفاتو ځخه په [النساء:٤٦] ايت کښې په ﴿ يُحَرِّفُونَ ٱلْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِۦ ﴾ سره تعبير کړی دی، او په دغو ايتونو کښې، چې سمدستي د بحث لاندې دی، په ﴿ يُحَرِّفُونَ ٱلْكَلِمَ مِنۢ بَعْدِ مَوَاضِعِهِۦ ﴾ سره ترې تعبير کوي چې هلته د "عَنْ" توری او دلته د "مِنْ" توری نازل شوی دی، او همدارنګه هلته د "بَعْدِ" کلمه نشته او دلته شته.
نو مونږ وايو ـ وبالله التوفيق ـ چې د "مِنْ" او "عَنْ" توري دواړه د جر ورکوونکو حرفونو ځخه دي او يو د بل په ځای باندې استعمالېږي، نو څه لري نه ده چې په دواړو ايتونو کښې تفنن في العبارة په نظر کښې نيول شوی وي.
اما لکه چې د ذکر شوو ايتونو په شان نزول کښې واضحه شوې ده چې اهل الکتابو د رجم ايت

---
(١) تفسير الکشاف ج١ ص٦٣٣

په تورات کښې د خپله خایه نه وه بنوروللی خو د دې سره-سره په حکایت او انتقال کښې یې تحریف ورکړ او بالکل ورباندې تپ منکر شوه، نو ځکه ورسره دلته د ﴿ بَعْدِ ﴾ کلمه زیاته نازله شوه.

نو دلته یې د معنی حاصل داسې کېږي چې: دوی الهي کلماتو ته د هغه څخه وروسته تحریف ورکوي چې هغه په خپلو خایونو کښې ثابت پاتې وي. او هلته یې حاصل داسې را اوځي چې: دوی الهي کلمات د خپلو-خپلو خایونو څخه په محوه کولو یا په تبدیلولو بالآخره یا په تاویل ورکولو او نورو طریقو باندې تحریفوي نو هغه ایت نظر دې ایت ته عام دی. والله ﷻ اعلم.

سُحت څه معنی؟

۳ـ د "السُّحْت" کلمه خو اصلاً د یو شي بیخ ویستلو یا هلاکولو ته وایي[١]، مګر په دې مقام کښې ترې حرام مالونه عموماً او د رشوت مالونه خصوصاً مراد دي. ځکه چې د حرامو مالونو خوړل د برکت بیخ اوباسي او د نیکیو توفیق د منځه وړي چې په نتیجه کښې حرام خور د معنوي هلاکت سره مخامخ کېږي. د ښه وضاحت دپاره لاندې قیصه ولولئ:

نبي کریم ﷺ د خیبر د یهودو سره صلحه کړې وه چې د خرماګانو د حاصلاتو نیمایي برخه به اسلامي حکومت ته ورکوئ او متباقي نیمایي برخه به ستاسو وي.

یو کال نبي کریم ﷺ عبد الله بن رواحه ﷺ ورواستاوه چې خپله برخه خرماګانې مدینې منورې ته انتقال کړي، مګر یهودانو نوموړي صحابي ﷺ ته څه د رشوت وړاندیز وکړ چې دا واخله خو مونږ ته د نیمایي برخې څخه څه زیاتې خرما پرېږده.

هغه جواب ورکړ چې قسم دی چې په ټول مخلوق کښې ماته تاسو مبغوض یاست خو د دې سره-سره نه غواړم چې په تاسو باندې ظلم وکړم او د انصاف څخه تېر شم. او هر چې ستاسو د رشوت وړاندیز دی «فإنها سحت وإنا لا نأكلها»[٢] نو یقیناً هغه حرام دی او مونږ حرام نه خورو، نو هغوی وویلې چې په همدې انصاف باندې دنیا ودانه ده.

﴿ إِنَّآ أَنزَلْنَا ٱلتَّوْرَىٰةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ ۚ يَحْكُمُ بِهَا ٱلنَّبِيُّونَ ٱلَّذِينَ أَسْلَمُوا۟ لِلَّذِينَ هَادُوا۟ وَٱلرَّبَّٰنِيُّونَ وَٱلْأَحْبَارُ بِمَا ٱسْتُحْفِظُوا۟ مِن كِتَٰبِ ٱللَّهِ وَكَانُوا۟ عَلَيْهِ شُهَدَآءَ ۚ فَلَا تَخْشَوُا۟ ٱلنَّاسَ وَٱخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِى ثَمَنًا قَلِيلًا ۚ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٤٤﴾ وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَآ أَنَّ ٱلنَّفْسَ بِٱلنَّفْسِ وَٱلْعَيْنَ بِٱلْعَيْنِ وَٱلْأَنفَ

(١) البحر المحيط ج٣ ص٢٥٨

(٢) موطا الإمام مالک ص٣٤٩

بِٱلۡأَنفِ وَٱلۡأُذُنَ بِٱلۡأُذُنِ وَٱلسِّنَّ بِٱلسِّنِّ وَٱلۡجُرُوحَ قِصَاصٌۚ فَمَن تَصَدَّقَ بِهِۦ فَهُوَ
كَفَّارَةٌ لَّهُۥۚ وَمَن لَّمۡ يَحۡكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٤٥﴾

[۴۴] یقینًا مونږ تورات نازل کړی وه چې په دې کښې هدایت او رڼا وه، په دې باندې به هغو پیغمبرانو فیصلې کولې چې غاړه ایښودونکي وه، (البته) د هغو خلکو دپاره چې دوی په یهودیت کښې داخل وه، او (هم به) الله پرستانو او علماوو په هغه شي سره (فیصلې کولې چې) د دوی څخه یې ساتنه غوښتلې شوې وه چې هغه شی د کتاب الله څخه عبارت وه حال دا چې دوی پرې شاهدان وه (چې دا کتاب الله دی او مونږ ځارونکي یاستو).

نو (دوی ټولو ته مو دا هم ویلي وه چې) د خلکو څخه مه دارېږئ او زما څخه ودار شئ او زما په ایتونو باندې بې ارزښته (ناچیزه) پیسې مه اخلئ، او هرڅوک چې په هغه څه باندې فیصله ونه کړي چې الله ﷻ نازل کړی دی (او په عوض کښې یې تحریف شوی حکم عملي کړي) دغه ډله همدوی کافران دي.

[۴۵] او په دوی باندې مو په دغه (تورات) کښې (دا حکم) هم فرض کړی وه چې یقینًا یو شخص (به وژل کېږي) په بل شخص سره او سترګه به (ویستله کېږي) په سترګې سره او پوزه به (پرېکول کېږي) په پوزې سره او غوږ به (غوڅېږي) په غوږ سره او غاښ به (ماتېږي) په غاښ سره او (بلکې ټول) زخمونه یو برابر دي.

نو هر څوک چې په دغه (فرض کړی شوي حکم باندې) خیرات وکړي (عفوه وکړي) نو دا د ده دپاره د (ګناهونو) کفاره ده، او هرڅوک چې په هغه څه باندې فیصله ونه کړي چې الله ﷻ نازل کړي وي نو همدغوی ظالمان دي.

ارتباط

په دې ایتونو کښې هم د وړاندېنیو ایتونو مضمون تعقیب شوی دی چې نبي کریم ﷺ ته یهودان خپل قضایا د دې دپاره نه وړاندې کوي چې په رښتیانی توګه د شرعي حکم مطالبه کوي بلکې د دوی مطلب دا دی چې خپل تحریف شوي حکم ته څه د حقانیت لباس ورواغوندي.
علاوه په دې دلته دې خبرې ته هم اشاره شوې ده چې اهل الکتابو یوازې د زناکارانو شرعي عقوبت ته تحریف نه وه ورکړی بلکې د ناحقه قاتلانو عقوبت یې هم د خپل محور څخه اړولی وه، چې د زنانه وو نارینه قاتل یې نه قصاص کاوه او داسې نور.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای پیغمبره! مونږ د قرآن کریم څخه وړاندې تورات نازل کړی دی چې په خپل وخت کښې د ټولو حوادثو او قضایاوو دپاره جواب ورکوونکی وه او دې ته اړتیا نه وه چې تابعان یې د

قضایاوو حل بل چرته ولټوي، په دې کتاب کښې د ټولو حل لارو هدایتونه شته او د مشکلاتو څخه د خلاصون دپاره د یوه چراغ حیثیت لري.

د همدې کبله نوموړی کتاب د موسی ﷺ څخه نیولې آن د عیسی ﷺ پورې د ټولو پیغمبرانو دستور العمل وه او همدې کتاب ته دوی غاړه ایښودونکي وه چې د یهودانو موضوعات به یې وربانډې حل کول.

۲_ همدارنګه په همدغه تورات باندې ډېرو مشانخو، پوهانو او جیدو علماوو عمل کړی دی چې د دوی د جملې څخه ابن صوریا هم دی، چا چې د زانیانو د رجم حکم پټ نه کړ.

څکه چې د دوی څخه دا مطالبه کړی شوې وه چې د نوموړي کتاب د تحریف څخه ساتنه کوئ او په همدې کار باندې پوره څارونکي اوسئ، د خلکو څخه به نه ډارېږئ او یوازې زما څخه به ډارېږئ، او هم زما ایتونه به نه خرڅوئ، او هرڅوک چې په هغه شي باندې حکم ونه کړي چې الله ﷻ نازل کړی دی او په عوض کښې یې د خپله خانه په جوړ کړی شوي حکم فیصلې وکړې نو هغوی کافران دي. مګر د وخت په مرور سره یهودانو نه د خپل کتاب حفاظت وکړ او نه یې د تحریف څخه وساته بلکې پخپله یې پکښې ګوتې ووهلې، او حقائق یې پټ کړه او د خلکو د ډاره یې (چې قلنګونه به راباندې ودروي) د نبي کریم ﷺ صفات ردوبدل کړه او په ناچیزه پیسو یې خرڅ کړ، چې په نتیجه کښې یې وربانډې خپل خانونه کفر ته ورسول.

۳_ ای پیغمبره! په تورات کښې مونږ په یهودانو باندې د قتل په باره کښې قصاص هم واجب کړی وه، چې یو شخص به په بل شخص باندې وژل کېږي که څه هم دواړه اشخاص سره یو تریله په فقر، غنا او نورو صفاتو کښې فرق ولري چې یو شخص د شاهي کورنیو څخه وي او بل شخص د عام رعیت څخه وي.

همدارنګه مو په دوی باندې د انسان د هر یوه اندام په بدله کښې د جنایتکار د اندام او هم د ټولو زخمونو په عوض کښې قصاص واجب کړی وه.

۴_ او په تورات کښې مو هغوی ته دا توصیه هم کړې ده چې هرڅوک خپل جنایتکار ته عفوه وکړي او د خپل زخم بدله ترې وانه خلي نو دا کار د هغه دپاره د ګناهونو کفاره جوړېږي.

بالآخره څوک چې په هغه شي باندې حکم ونه کړي چې الله ﷻ نازل کړی دی او په عوض کښې خپل جوړ کړی شوي حکمونه اجراءاتو ته وراندې کړي، چې دا د الله ﷻ نازل کړی شوي دي نو یقیناً همدغه ډله خلک ظالمان دي داسې ظالمان چې د دوی په سویه بل ظالم په دنیا کښې نشته.

توضیحات

۱_ مونږ د [البقرة: ۹۱] ایت لاندې لیکلي دي چې د بلاغت په علم کښې کله-کله یو تېر شوی کار داسې ګڼل کېږي لکه د سره چې تېر شوی نه وي، نه به وایې چې هغه دی حاضر دی او سمدستي د سترګو لاندې دی.

په دې مقام کښې د ﴿ يَحْكُمُ بِهَا ٱلنَّبِيُّونَ ﴾ جمله په همدې قانون باندې بنا ده، ته به وايې چې سمدستي پیغمبران او نور حاکمان د تورات په مقتضی لګيا دي فيصلې کوي.

سوال جواب

۲ـ که څوک وايي چې: ﴿ ٱلَّذِينَ أَسْلَمُوا۟ ﴾ خو د ﴿ ٱلنَّبِيُّونَ ﴾ دپاره صفت واقع شوي دي، نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې هغو پیغمبرانو به په تورات باندې حکم کاوه چې هغوی به مسلمانان وه، نو پوښتنه دا ده چې: اسلام خو د نبوت دپاره نه بېلېدونکی او لازم صفت دی نو په ذکر کښې يې څه حکمت دی؟

موږ وايو چې:

الف: په دې تکي کښې په یهودانو باندې د ملامتيا تعريض نغښتی دی چې دوی به پیغمبران عمومًا او ابراهیم ﷺ خصوصًا یهودي مسلکه ګڼه، نو الله ﷻ ورته وفرمايل چې هغوی مسلمانان وه، د یهودیت محرف مسلک خو دوی د خپله خانه اختراع کړی دی.

ب: لکه څنګه چې په صفاتو باندې د موصوف عظمت څرګندول کېږي همدارنګه کله-کله د صفاتو تعظیم ته هم اشاره کېږي چې دغه صفات دومره لوی شان لري چې حتی فلانی ورباندې موصوف شوی دی. یا په بل عبارت: د ﴿ ٱلَّذِينَ أَسْلَمُوا۟ ﴾ ذکر په دې مقام کښې د اسلام د تعظیم دپاره شوی دی، چې یهودان ورته په سپک نظر باندې ګوري.

د دې نظیر په هغه ایت شریف کښې ښه څرګندېږي چې الله ﷻ ملائک په ایمان باندې موصوف کړي دي که څه هم په دوی کښې د ایمان نه راوړلو استعداد نشته، ترڅو څرګنده شي چې ایمان ډېر عظيم الشان صفت دی. الله ﷻ فرمايلي دي چې: ﴿ ٱلَّذِينَ يَحْمِلُونَ ٱلْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُۥ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِۦ ﴾ [غافر:۷] يعنې: هغه ملائک چې عرش العظيم حمل (په اوږو) کوي او هغه ملائک چې د عرش العظيم څخه چارچاپېر دي (دوی ټول) د خپل رب ﷻ تسبيحات وايي او همده ﷻ باندې ایمان راوړي.

استحفاظ څه معنی؟

۳ـ د ﴿ ٱسْتُحْفِظُوا۟ ﴾ جمله د "استحفاظ" څخه اشتقاق شوې ده. "استحفاظ" د حفاظت او ساتنې غوښتلو ته وايي. په دې مقام کښې يې د معنی حاصل داسې کېږي چې د بني اسرائيلو څخه آن د پیغمبرانو په شمول د تورات په باره کښې د الله ﷻ د جانبه دوه شيان غوښتل شوي وه چې يو يې د تحریف څخه ساتنه ده او بل په همدې کتاب باندې مراقبت او څارنه ده، چې نور څوک پکښې ګوتې ونه وهي.

پیغمبرانو او ربانيونو او بالآخره واقعي علماوو هر چا په خپل خپل وخت کښې ورسپارلی شوی کار ترسره کړ او ښه په کلکه ورباندې ودرېده، مګر په دائمي توګه يې ونه شو کړی چې د دنیا پرستانو د تحریفونو څخه يې بچ وساتي.

اما د قرآن کریم حفاظت الله ﷻ زمونږ څخه نه دی غوښتی بلکې په خپله یې د تحریف څخه ساتي لکه چې فرمايي: ﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا ٱلذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ﴾ [الحجر: ٩] یعني: یقیناً همدا مونږ ذکر (قرآن کریم) نازل کړی دی او یقیناً مونږ یې ساتونکي یاستو. د همدې کبله هیڅوک توان نه لري چې د قیامت د ورځې پورې په قرآن کریم کښې څه تحریف وکړي.

رباني او حبر څه فرق لري؟

۴ـ د "الرَّبَّانِيُّونَ" کلمه د "رَبَّانِيٌّ" جمعه ده چې مونږ یې لفظي تحقیق د [آل عمران: ۷۹] ایت لاندې لیکلي دي، او "الْأَحْبَارُ" د "حَبْرٌ" جمعه ده چې د "حِبْرٌ" څخه اخستله شوې ده، "حَبْرٌ" په معنی د ښائست سره دی، عالم ته ځکه "حَبْرٌ" وايي چې د ده علم ښائسته اثار د خلکو په زړونو کښې تر ډېره وخته پورې پاتې کېږي[1]. هوا په ځینو استعمالاتو کښې "حِبْرٌ" د "ح" په زیر سره هم اورېدلی کېږي، اما په دې مقام کښې د ذکرو شوو دواړو کلمو په معناوو کښې مفسرین کرام ډېر نظریات لري. مثلاً:

الف: اکثره علماء وايي چې دواړه کلمې په مصداق کښې څه فرق نه لري[2]، چې دینداره عالمان ترې مطلب دی ځکه چې دوی هم الله پرستان دي او هم د دوی په علم سره خلک ښائسته کېږي.

ب: ځینې وايي چې د "الرَّبَّانِيُّونَ" څخه والیان (سیاستمداران) مطلب دي او د "الْأَحْبَارُ" څخه عالمان مراد دي[3].

ج: ځینې وايي چې اوله کلمه د عبادت کوونکو (مشائخو) څخه عبارت ده او دوهمه کلمه د علماوو څخه عبارت ده[4].

مونږ ته همدغه دریم تفسیر ښه ښکاري، که څه هم علم او عبادت سره تقریباً لازم او ملزوم دي او یو د بل څخه نه جدا کېږي.

ایا په کتاب الله باندې فیصله نه کول کفر دی؟

۵ـ خوارج وايي چې په هره یوه ګناه باندې سړی کافر کېږي[5]، د همدې کبله الله ﷻ هغه کسان کافران معرفي کړه او د اسلام څخه یې ویستل څوک چې کتاب الله د خپلو قضایاوو دپاره فیصله کوونکي جوړ نه کړي که څه هم عقیده ورباندې ولري.

اما د أهل السنة والجماعة عقیده دا ده چې په ګناه باندې څوک نه کافر کېږي خو په دې شرط چې ګناه حلاله ونه ګڼي، په کتاب الله فیصله نه کول یوه ګناه ده، کفر نه دی، او ذکر شوی ایت د یهودانو په باره کښې نازل شوی دی.

---

(۱) مفردات الراغب ص۱۰۴
(۲) زاد المسیر ج۲ ص۲۸۱
(۳) البحر المحیط ج۴ ص۲۶۷
(۴) روح المعاني ج۶ ص۱۴۴
(۵) روح المعاني ج۶ ص۱۴۵

سوال جواب

۶ـ که څوک وايي چې: د احکامو په استنباط کښې خو د شان نزول خصوص ته اعتبار نشته بلکې صرف د کلام مفهوم ته کتل کېږي، نو څرنګه چې د "مَنْ" د کلمې مفهوم عام دی، کافرانو او مسلمانانو ټولو ته شامل دی نو په کار دی چې د خوارجو نظر صحت ولري؟

مونږ وايو چې: رښتيا ده چې په نصوصو کښې د مفهوم عموم ته کتل کېږي خو چې موانع ونه لري او دلته يې موانع شته دي چې د عقيدې د صحت سره-سره په عملي ګناه باندې هيڅوک نه کافر کېږي او دلائل يې د [آل عمران:۲۵] ايت لاندې تېر شوي دي. که بالفرض کافر کېدلی نو د پيغمبرانو څخه په غير به د خوارجو په شمول هيڅوک مسلمان نه وی پاتې شوی. لاندې وضاحت ولولئ:

الف: عبد الله بن مسعود ﷺ وايي کله چې دا ايت نازل شو چې: ﴿ وَلَمۡ يَلۡبِسُوٓاْ إِيمَـٰنَهُم بِظُلۡمٍ ﴾ [الأنعام: ۸۲] يعنې: هغه خلک د دوزخ د اور څخه په امن کښې دي چې د خپلو ايمانونو سره ظلم نه خلط ملط کوي؛ نو صحابه کرامو ﷺ وويلې چې: «أَيُّنَا لَمْ يَظْلِمْ»[۱] زمونږ کوم يوه ظلم نه دی کړی بلکې ټول ګناهګاران ياستو. نو دا ايت شريف نازل شو چې: ﴿ إِنَّ ٱلشِّرۡكَ لَظُلۡمٌ عَظِيمٞ ﴾ [لقمان: ۱۳] يقينًا شرک لوی ظلم دی، يعنې د ظلم څخه شرک مطلب دی او عملي ګناه مطلبه نه ده.

ب: د همدې کبله البراء بن عازب ﷺ وايي چې: د دې مقام درېواړه ايتونه د کافرانو په باره کښې دي او بس[۲]، چې ﴿ وَمَن لَّمۡ يَحۡكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُوْلَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡكَـٰفِرُونَ ﴾، ﴿ وَمَن لَّمۡ يَحۡكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُوْلَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّـٰلِمُونَ ﴾، ﴿ وَمَن لَّمۡ يَحۡكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُوْلَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡفَـٰسِقُونَ ﴾ چې راتلونکی ايت پرې ختم شوی دی.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۷ـ که څوک وايي چې: حذيفه ﷺ ته چا وويلې چې ذکر شوي درېواړه ايتونه په بني اسرائيلو کښې نازل شوي دي، نو نوموړي صحابي ﷺ جواب ورکړ چې: «نِعْمَ الْإِخْوَةُ لَكُمْ بَنُو إِسْرَائِيلَ إِنْ كَانَتْ لَهُمْ كُلُّ مُرَّةٍ، وَلَكُمْ كُلُّ حُلْوَةٍ، كَلَّا وَاللهِ لَتَسْلُكُنَّ طَرِيقَهُمْ قَدْرَ الشِّرَاكِ»[۳] يعنې: عجيبه ده، بني اسرائيل خو ستاسو ډېر ښه وروڼه دي چې هره ترخه د هغوی ده، او هره خوږه ستاسو ده، دغسې نه ده لکه چې تاسو اټکل کوئ قسم دی چې تاسو به هم د هغوی په لاره باندې لاړ شئ که څه هم د هغوی لاره د څپلې د وندني په اندازه نرۍ وي. نو پوښتنه دا ده چې: نوموړي صحابي ﷺ درېواړه ايتونه آن مسلمانانو ته هم شامل ګڼلي دي؟

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۶۶۶
(۲) صحيح مسلم ج۲ ص۷۰
(۳) تفسير الطبري ج۴ ص۲۵۲

مونږ وایو چې د نوموړي صحابي ؓ مطلب دا نه دی چې (تاسو) مسلمانانو ته ایتونه هم شامل دي بلکې مطلب يې دا دی چې که څه هم ایتونه تاسو ته شامل نه دي مګر تاسو به د بني اسرائیلو په لاره باندې رفتار غوره کړئ که څه هم ډېره تنګه لاره وي او په لوی لاس به د ایتونو په عموم کښې خپل خانونه شامل کړئ او د الله ﷻ د احکامو څخه به انکار وکړئ. نو په دې خبره باندې مه غولېږئ چې مسلمانان په کښې شامل نه یاست

همدا مضمون نبي کريم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې ډېر ښه بیان کړی دی چې: زما دې قسم وي چې تاسو به د پخوانیو په قدم باندې لاړ شئ: وازه په وازه، او ګز په ګز او بالآخره لوېشت په لوېشت، تردې چې که هغوی د سمسارې په سوړه کښې ننوزې نو تاسو به هم پکښې ننوزئ. چا ورته وویلې چې ای د الله رسوله! د پخوانیو څخه یهود او نصارا مراد دي؟ نو نبي کريم ﷺ وفرمایل چې: «فمَنْ إذًا»[1] یعنې چې دوی مراد نه دي نو څوک مراد دي؟ بلکې همدوی مې مطلب دي.

یادونې

۸ـ په دې مقام کښې لاندې یادونې په ذهن کښې ساتل په کار دي

الف: مونږ د [النساء ۹۲، ۹۳] ایتونو او هم د [البقرة ۱۷۸، ۱۷۹] ایتونو لاندې د قتل په باره کښې ښه پوره معلومات لیکلي دي چې بیا لیکلو ته يې څه اړتیا نه ګورو

ب: همدارنګه د فقهي کتابونو د زخمونو د قصاص په باره کښې ښه مفصل او ګټور بحثونه کړي دي[2]. هیله ده چې هغلته مراجعه وکړی شي. دلته رانقلول يې ډېر اوږدوالی پیدا کوي.

تصدق څه معنی؟

۹ـ د ﴿فَمَن تَصَدَّقَ بِهِ﴾ کلمه د "تصدق" څخه اشتقاقه شوې ده. که څه هم "تصدق" د مال په خیراتولو کښې استعمالېږي مګر په دې مقام کښې د عفوې څخه څکه په ﴿تَصَدَّقَ﴾ باندې تعبیر کړی شوی دی ترڅو بني اسرائیل وهڅول شي چې د قصاص څخه عفوه بهتره ده او د سري د ګناه کفاره جوړېږي. نه په وایې چې د خپلې ګناه په بدل کښې يې ښه پوره فدیه ورکړې ده.

همدا مضمون په لاندې حدیث کښې په ډېره ښه توګه منعکس شوی دی:

ابو الدرداء ؓ وایي چې د نبي کريم ﷺ څخه مې اورېدلي دي چې «مَا مِنْ رَجُلٍ يُصَابُ بِشَيْءٍ مِنْ جَسَدِهِ فَيَتَصَدَّقُ بِهِ إِلَّا رَفَعَهُ اللهُ بِهِ دَرَجَةً وَحَطَّ عَنْهُ بِهِ خَطِيئَةً سَمِعَتْهُ أُذُنَايَ وَوَعَاهُ قَلْبِي»[3] یعنې هیڅ یو سړی نه وي چې په بدن کښې ورته څه مصیبت ورسولی شي نو په هغه باندې تصدق (عفوه) وکړي مګر الله ﷻ به يې پرې لوړې درجې نه پورته کړي او لویه ګناه به يې پرې ورژوي. (دا حدیث) زما غوږونو اورېدلی دی او زړه مې ساتلی دی

---

(۱) سنن ابن ماجه ص ۲۸۷

(۲) الفقه الإسلامي وادلته ج۶ ص ۲۲۱ـ ۲۶۲

(۳) سنن ابن ماجه ص ۱۹۲

سوال جواب

۱۰ _ که څوک وايي چې: تاسو خو د [البقرة:۱۷۸] ایت لاندې لیکلي دي چې په یهودانو باندې قصاص فرض وه او عفوې ورته جواز نه درلود. حال دا چې په دې مقام کښې واضحه څرګنده شوه چې عفوه جائزه لا څه چې ورته د قصاص څخه بهتره هم وه؟

مونږ وايو چې: هلته مطلب دا دی چې هغوی ته داسې عفوې جواز نه درلود چې دیت واخلي او داسې مو مطلب نه دی چې هغوی ته په هیڅ صورت باندې د عفوې جواز نه وه، ترڅو تناقض لازم شي.

لنډه دا چې په یهودانو باندې فرض وه چې یا قصاص واخلي او یا مفته عفوه وکړي مګر هغوی دغه حکم ته تغیر ورکړ او په دیت سره یې عفوه د الله ﷻ حکم وګڼله او په دیت کښې یې هم ټول خلک یو برابر نه ګڼل، د کمزورو او (د دوی په اصطلاح) د رذیلو خلکو نیم دیت او د زورورو او شریفو خلکو دپاره پوره دیت ټاکلی وه.

څرنګه چې بني نضیرو خپل قومیان (بني قریظه) سیالان نه ګڼل، نو په خپل وژل شوي کښې به یې پوره دیت اخست او د هغوی په وژل شوي کښې به یې نیم دیت ورکاوه[۱]. دا وو د اهل کتابو په قصاص کښې د تحریف یو مثال.

﴿ وَقَفَّيْنَا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم بِعِيسَى ٱبْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلتَّوْرَىٰةِ ۖ وَءَاتَيْنَٰهُ ٱلْإِنجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلتَّوْرَىٰةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾ وَلْيَحْكُمْ أَهْلُ ٱلْإِنجِيلِ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فِيهِ ۚ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٤٧﴾ ﴾.

[۴۶] او د دوی (پیغمبرانو) په قدمونو باندې مو وروسته د بي بي مریمې رضي الله عنها زوی عیسی علیه السلام ورولیږه، په داسې حال کښې چې د هغه شي تصدیق کوونکی وه چې د ده (عیسی علیه السلام) څخه وړاندې وه چې د تورات څخه عبارت دی، او ده (عیسی علیه السلام) ته مو انجیل ورکړی وه چې په دې (کتاب) کښې هدایت او رڼا وه، او دا (کتاب مو هم په داسې حال کښې ورکړی وه چې) دا د هغه شي تصدیق کوونکی وه چې د ده څخه وړاندې وه چې د تورات څخه عبارت دی، او هم (د خلکو دپاره) هدایت وه او هم د متقیانو دپاره پند (او نصیحت) وه.

[۴۷] او (دا توصیه مو هم ورته کړې وه چې) د انجیل اهل (خاوندان) دې هم په هغه باندې فیصله وکړي چې الله ﷻ پکښې نازل کړې دی، او هرڅوک چې په هغه شي باندې فیصله ونه کړي چې الله ﷻ نازل کړی دی (او د خانه جوړ کړی شوی حکم یې عوض کړي) نو همدغوی فاسقان دي.

---

(۱) المحرر الوجیز ج۵ ص۱۱۵

ارتباط

په دې ایتونو کښې هم د وړاندېنیو ایتونو مضمون تعقیب شوی دی چې بني اسرائیل مونږ په یوه وخت کښې هم بې هدایته نه دي پرېښي، خو د دې سره‌سره د الله ﷻ هدایتونو ته یې شا کړې ده او احکامو ته یې تحریف ورکړی دی.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: مونږ بني اسرائیلو ته هم یو په بل پسې پیغمبران وراستولي دي تردې چې آخرنی پیغمبر مو عیسی ﷺ ورواستاوه، او هم مو د تورات پسې انجیل ورنازل کړی وه، ترڅو هغه انوار او هدایتونه ژوندي وساتل شي چې دوی ته آن د موسی ﷺ د زمانې څخه ورکړی شوی وه.

مگر دوی ټولو نه د پیغمبرانو احترام وکړ چې خبره یې د دوی منلې وی او د وژلو اقدام یې ورته نه وی کړی او نه یې د کوم کتاب احترام وساته چې په تحریف باندې یې د ده سپکاوی نه وی کړی، حال دا چې هر یوه پیغمبر د سابقه کتاب او پیغمبر تصدیق کاوه.

یا په بل عبارت: نه په پیغمبرانو کښې څه اختلاف وه او نه په تورات او انجیل کښې چې د دوی د غُصې باعث جوړ شوی وی، مگر دوی بلا باعثه نه د پیغمبرانو د عداوت څخه لاس واخست او نه د کتاب د تحریف څخه.

۲ـ اصلي خبره دا ده چې بني اسرائیلو د تقوی استعداد د لاسه ورکړی وه، که نه نو دوی هیڅکله بې هدایته او بې رڼا او بالآخره بې پنده نه دي پرېښودل شوي.

لنډه دا چې دوی ته په انجیل کښې هم د تورات غوندې توصیه شوې وه چې خپلې فیصلې په هغه شي باندې وکړئ چې الله ﷻ نازل کړی دی او اختراعي احکام یې مه عوض کوئ، که څوک دا کار وکړي نو هغه به فاسق (د شرعي چوکاټ څخه وتلی) جوړ شي، مگر دوی خپل ځانونه فاسقان جوړ کړه او د هغه شي د تحریف څخه یې لاس وانه اخست چې الله ﷻ نازل کړی دی، آن تردې چې د آخر الزمان پیغمبر ﷺ بشارت یې هم پټ کړ، چې په نامه سره ښودلی شوی وه چې احمد نومېږي.

توضیحات

۱ـ که څوک وایي چې: د ﴿ وَقَفَّيْنَا ﴾ کلمه اصلاً د "قفا" (څټ) څخه اخستله شوې ده، نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې په بني اسرائیلو کښې مو پیغمبران یو په بل پسې استولي وه. نو پوښتنه دا ده چې همدغه معنی خو د ﴿ عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم ﴾ څخه هم معلومېږي، نو د څه حکمت په بنا د "قفّینا" په عوض "أرسلنا" نازل نه کړی شو؟

مونږ وایو چې: په ﴿ وَقَفَّيْنَا ﴾ کښې د اتصال معنی پرته ده، تـه به وایې چې یو پیغمبر به په بل پسې دومره نژدې استولی کېده چې په اصطلاح څټ به یې ورته ښکارېده، او د دواړو په منځکښې د فترت زمانه نه وه چې د پیغمبرانو څخه خالي شوې وي لکه څنګه چې د عیسی ﷺ او

د نبي کریم ﷺ په منځکښې زمانه ترې خالي وه، نو که د "قَفَّيْنَا" په عوض "أَرْسَلْنَا" نازل شوی وی نو ذکر شوی مطلب به فوت شوی وی.

۲ـ که څه هم د تورات دپاره د انجیل تصدیق هو بهو د عیسی ﷺ تصدیق دی، مگر الله ﷻ هم د انجیل سره او هم د عیسی ﷺ سره د ﴿ مُصَدِّقًا ﴾ کلمه مستقله ذکره کړه ترڅو د بني اسرائیلو (لجوجو خلکو) دپاره د ګوتې د اینبودلو ځای پاتې نه شي او د اعتراض توان ونه لري.

محمدي بشارت په انجیل کښې

۳ـ الله ﷻ د عیسی ﷺ د خولې څخه حکایت کوي چې ده بني اسرائیلو ته ویلي وه چې زه په داسې حال تاسو ته دراستولی شوی یم چې: ﴿ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ ﴾ [الصف:۶] یعنې: زیری درکوونکی یم په یو پیغمبر سره چې زما څخه وروسته به راشي او نوم به یې احمد وي. مګر نصاراوو په دغه بشارت باندې حکم ونه کړ او خولې یې پرې پټې کړې.

یوه عجیبه قیصه

۴ـ یوه ورځې یو نصراني زمونږ د سلفو صالحینو څخه د یوه عالم سره په لاندې ډول سوال جواب وکړ(۱):

نصراني: ایا د اتفاقي پیغمبر اتباع بهتره ده که د اختلافي پیغمبر؟

عالم: د اتفاقي اتباع بهتره ده.

نصراني: نو تاسو ته په کار دي چې د محمد ﷺ اتباع پرېږدئ او زمونږ نصرانیت ته راواوړئ، ځکه چې عیسی ﷺ زمونږ او ستاسو په منځکښې اتفاقي پیغمبر دی او محمد ﷺ اختلافي دی ځکه چې مونږ یې نه منو.

عالم: محمد ﷺ هم أتفاقي پیغمبر دی خو که تاسو د خپل کتاب (انجیل) متابعت وکړئ، افسوس چې تاسو خپل کتاب هم نه منئ:

نو نصراني متحیر او ملامته شو.

کفر، ظلم، فسق څه فرق لري؟

۵ـ که څه هم د ذکرو شوو درېواړو کلماتو په مفاهیمو کښې فرق شته، مګر په مصداقاتو کښې سره څه منافات نه لري، یوه د بلې سره مصدقي اتحاد درلودلی شي. د ښه وضاحت دپاره لاندې تفصیل ولولئ:

الف: کفر خو اصلاً پټولو ته وایي(۲)، نو لکه څرنګه چې د شریعت څخه په انکار باندې د الله ﷻ

(۱) اضواء البیان ج۲ ص۹۶
(۲) مفردات الراغب ص۴۵۱

نعمتونه پټول کیږي او ناشکري یې کیږي، همدارنګه ګناه کول هم د نعمت د پټولو او ناشکرۍ څخه په غیر بل شی نه دی

ب ظلم خو اصلاً "تیاره" ته وایي چې په مقابل کښې یې نور (رڼا) استعمالیږي(١)، نو لکه څنګه چې د اسلامي شریعت نه منل په تیاره کښې لوېدل دي همدارنګه ګناه کول هم یو ډول تیاره ده.

ج فسق خو اصلا وتلو ته وایي لکه چې خرما د خپل شخولې څخه اوځي(٢)، نو لکه څنګه چې د شریعت نه منل د الله ﷻ د اطاعت څخه وتل دي همدارنګه ګناه کول هم د الله ﷻ د اطاعت څخه عباره عدول دي.

په دې مقام کښې اهل الکتاب خکه په ﴿ٱلْكَـٰفِرُونَ﴾، ﴿ٱلظَّـٰلِمُونَ﴾، ﴿ٱلْفَـٰسِقُونَ﴾ درېواړو لقبونو باندې یاد کړی شوه چې دوی هم د الله ﷻ نعمتونه پټ کړه چې پیغمبران یې ونه منل او کتابونه یې تحریف کړه. او هم د رڼا څخه په تورو تیارو کښې ولوېدل، او بالآخره هم د الله ﷻ د اطاعت او بندګی څخه بېرون ووتل

﴿وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَـٰبَ بِٱلْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلْكِتَـٰبِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ ۖ فَٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ ٱلْحَقِّ ۚ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا ۚ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَلَـٰكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِى مَآ ءَاتَىٰكُمْ ۖ فَٱسْتَبِقُوا۟ ٱلْخَيْرَٰتِ ۚ إِلَى ٱللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾ وَأَنِ ٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ وَٱحْذَرْهُمْ أَن يَفْتِنُوكَ عَنۢ بَعْضِ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ إِلَيْكَ ۖ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَٱعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ أَن يُصِيبَهُم بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ ۗ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ لَفَـٰسِقُونَ ﴿٤٩﴾ أَفَحُكْمَ ٱلْجَـٰهِلِيَّةِ يَبْغُونَ ۚ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ ٱللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾﴾

[۴۸] او مونږ تاته (ای پیغمبره!) په حقه کتاب (قرآن کریم) درنازل کړی دی په داسې حال کښې چې د هغه شي تصدیق کوونکی دی چې د ده څخه وړاندې وه چې د جنس کتاب (تورات، انجیل، زبور) څخه عبارت دی، او (په داسې حال کښې چې) په جنس کتاب باندې څارونکی دی.

---

(١) مفردات الراغب ص ٣٢٥

(٢) مفردات الراغب ص ٣٩٤

نو د دوی (اهل الکتابو) په منځکښې په هغه شي باندې حکم (فیصله) وکړه چې الله ﷻ نازل کړی دی او د دوی د خواهشاتو پیروي مه کوه چې (د هغه شي څخه) تجاوز وکړې چې تاته درغلی دی چې د حق څخه عبارت دی.

ستاسو (انسانانو) څخه مو د هرې یوې ډلې دپاره (بېل) شریعت او (بېله) لاره ټاکلې ده، او که د الله ﷻ اراده شوې وی نو تاسو ټول به یې ضرور یو اُمت جوړ کړي وی (ټولو ته به یې یو شریعت مقرر کړی وی) مګر (الله ﷻ دا اراده ونه کړه) د دې دپاره چې تاسو په هغه شي کښې امتحان کړي چې تاسو ته یې درکړی دی (چې د بېل-بېل شریعت څخه عبارت دی) نو تاسو ټول خیریه کارونو ته سبقت وکړئ (وروخغلئ).

خاص الله ﷻ ته ستاسو د ټولو بېرته ورتاوېدل دي، نو په هغه شي باندې به مو خبر کړي چې په هغه کښې تاسو یاست چې اختلاف پکښې کوئ.

[۴۹] او (ای پیغمبره! دا خبره مو هم تاته درنازله کړې ده چې) د دوی (اهل الکتابو) په منځکښې په هغه شي سره حکم (فیصله) وکړه چې الله ﷻ نازل کړی دی او د دوی د خواهشاتو پیروي مه کوه، او د دوی څخه حذر (ډار) وکړه چې د هغه شي د څه برخې څخه دې په فتنه کښې واچوي چې الله ﷻ تاته درنازل کړی دی (چې د شریعت ځیني احکام عملي نه کړي).

نو که دوی (د شریعت حکم ته) شا کړه نو پوه شه چې یقیناً الله ﷻ اراده کړې ده چې دوی ته د ځینو ګناهونو په سبب باندې مصیبت ورورسوي. او یقیناً د خلکو څخه ډېر خامخا فاسقان دي (چې دوی هم د همدغې ډلې څخه دي).

[۵۰] ایا دوی د جاهلیت حکم (ستا څخه) غواړي، (حال دا چې) هغه څوک دی چې د الله ﷻ څخه د داسې قوم دپاره چې یقین کوي د حکم د حیثه ښه وي؟ (د الله ﷻ څخه د هغه حکم بهتر وي، هیڅوک نشته).

د مطلب خلاصه

۱ــ یعني: ای پیغمبره! څرنګه چې اهل الکتابو خپل کتابونه ګډوډ کړي دي او په تحریفاتو سره یې رښتیاني مضامین په دروغینو مضامینو کښې ورک کړي دي، نو دغه دی تاته مو داسې کتاب درواستاوه چې د یو پلوه په خپل حقانیت باندې پخپله شاهدي وایي او خلک یې د مقابلې څخه عاجز دي، او د بله پلوه د پخوانیو کتابونو واقعي مضامین او حقائق یو ځل بیا په اثبات رسوي او هم یې یو ځل بیا حفاظت او ساتنه کوي چې دا ځل د اهل الکتابو وسه نه کېږي چې تحریف پکښې وکړي. او دا څکه دوی خو خپلو کتابونو ته تحریف ورکړ، مګر د قرآن کریم د تحریف وسه نه په دوی کښې شته او نه په بل چا کښې.

۲ــ نو کله چې تا ته الله ﷻ خپل احکام درنازل کړه او حقائق یې درته ټول په ډاګه کړه نو همېشه د ټولو خلکو په منځکښې حتی د اهل الکتابو په منځکښې هم په ما انزل الله سره فیصلې کوه

او پام کوه چې د حق څخه دې د دوی خواهشات منحرف نه کړي.

۳ـ مونږ د هرې زمانې د خلکو دپاره بیل شریعت او بېله سمه سیده لاره ټاکلې ده چې خپل روزمره قضایا ورباندې حل او فصل کړي، نو په نني عصر کښې ستا شریعت د تعمیل وړ او د الله ﷻ په نزد باندې منظور دی، په عملي ساحه کښې پخواني ټول شرائع منسوخ دي او د فیصلې قابلیت نه لري، نن ورځ په اهل الکتابو باندې هم لازمه ده چې په همدې شریعت باندې خپل مشکلات حل کړي او خپلمنځي شخړې پرې د منځه یوسي.

که د الله ﷻ اراده شوې وی چې تاسو ټولو (بني بشرو) ته یو شریعت وټاکي نو همداسې به يې کړي وی، مگر په دې تقدیر به د ازمېښت ساحه تنگه شوې وی او په ښه توگه به نه وی ترسره شوې.

نو څکه يې د زمانو په بدلون سره شرائع هم په عملي ساحه کښې واړول راواړول، ترڅو دا وازمويي چې نوي شریعت ته د پخواني شریعت پیروان غاړه ږدي او که څنگه؟

۴ـ نو ای د دې زمانې خلکو! (چې تاسو ټول د نبي کریم ﷺ په دعوتي امت کښې شامل یاست) او ای اهل الکتابو! تاسو ټول د خیر طرف ته یو د بل څخه وړاندې شئ او د شریعت په قبول کښې یو بل ته مه ټالبېږئ او شریعت قبول کړئ.

تاسو چې په هر شریعت باندې یاست الله ﷻ ته به ورټول شئ که نن ورځ قرآني فیصله نه منئ نو د قیامت په ورځ به الله ﷻ ستاسو په منځکښې اختلافي موضوعات په حقه باندې فیصله کړي او هیڅوک به د شکایت حق ونه لري.

۵ـ ای پیغمبره! یو ځل بیا واوره چې د ټولو خلکو په منځکښې حتی د اهل الکتابو په منځکښې هم په هغه شي سره فیصلې کوه چې الله ﷻ نازل کړی دی او د خلکو د خواهشاتو او غوښتنو پسې مه گرځه، بلکې پام کوه چې دوی دې د ما انزل الله څخه په چل او فریب باندې بل طرف ته تاو نه کړي، دوی ډېر چلیان دي، زیات کوښښ کوي چې که د ټول ما انزل الله څخه دې وانه ړوي د ځینې څخه خو دې واړوي.

۶ـ ای پیغمبره! که دوی په خپلو خواهشاتو باندې زیات ټینگار وکړ او د ما انزل الله څخه يې مخونه واړول نو پوه شه چې الله ﷻ دوی ته اراده کړې ده چې د ځینو گناهونو په مصیبت باندې يې په دنیا کښې اخته کړي او تا ترې خلاص کړي، ته به څکه د دوی د مخ اړونې سره دوچار کېږې چې د خلکو څخه زیات فاسقان دي او هر فاسق د الله ﷻ د حکم څخه مخ اړوي.

۷ـ ای پیغمبره! په آخره کښې د دوی عجیبه حالت ته یو ځل ښه په غیر سره وگوره چې دوی خومره سپین سترگي دي چې ستا څخه هم دوی د جاهلیت فیصلې غواړي، د دوی نیت دی چې فریب درکړي او په خپلو باطلو خیالاتو باندې تا هم واړوي، حال دا چې هغه څوک دی چې د الله ﷻ څخه د هغه فیصله ښانسته او په زړه پورې وي؟ مگر په دې باندې هغه څوک پوهېږي چې په الله ﷻ باندې په حقه یقین او باور لري او بس.

توضیحات

۱ـ که څه هم مفسرینو کرامو د "المُهَيْمِن" کلمې دپاره په دې مقام کښې څلور معناوې کړې دي[۱]، مګر مونږ ته په ټولو کښې دا ښه ښکاره شوه چې په معنی د حافظ او مراقب سره شي[۲].

نو د معنی حاصل به يې داسې شي چې قرآن کريم د پخوانيو کتابونو د مضامينو ساتونکی او تصحيح کوونکی دی چې هلته ضائع شوی او غلط کړی شوی وه، او هم يې مراقب او څارونکی دی چې د غلطۍ څخه يې ساتي او دا څکه کله چې په قرآن کريم کښې د هغه مضامين خای په خای ذکر شوه نو هيڅوک تحريف نه شي ورکولی.

د "شِرْعَة" او "مِنهاج" فرق

۲ـ په ﴿ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا ﴾ کښې د "شِرْعَة" او "مِنهاج" فرق اعتباري دی، د ښه وضاحت دپاره لاندې معلومات ولولی:

د احکامو هغه مجموعه کومه چې الله ﷻ د بندګانو دپاره د پيغمبرانو عليهم السلام په سلسله څمکې ته را استولې ده ترڅو ورباندې د دنيا او اخرت سعادت حاصل کړی شي، د اعتباراتو په لحاظ متعدد لقبونه لري[۳] لاندې مثالونه يې ولولی:

الف: همدغه مجموعه د "شِرْعَة" يا "شَرِيْعَة" په نومونو ياديږي، دا څکه چې دغه دواړه نومونه په اصل کښې هغې لارې ته وضعه شوي دي کومه چې تګی سړی اوبه خور (د اوبو څښکلو خای) ته رسوې، او پوره واضحه ده چې په ذکره شوي مجموعه باندې معنوې خړوبتيا حاصلېږي او هم ورباندې باطني خيری او پليتی د منځه خي.

ب: همدغې مجموعې ته په دې اعتبار سره "دِّين" ويل کيږي چې اُمتونه ورته انقياد کوي او غاړې ورته ګدي، ترڅو د قيامت په ورځ د نيکي جزا سره مخامخ شي.

ج: همدغې مجموعې ته د "مِنهاج" لقب هم ورکولی کيږي چې دغه لقب په اصل کښې د واضحه لارې لقب دی، او ذکره شوي مجموعه هم معنوې واضحه لاره ده.

د: همدغه مجموعه د "مِلَّة" په لقب هم ياديږي چې پيغمبران عليهم السلام يې خپلوخپلو اُمتونو ته ليکې ترڅو ورباندې په دوامداره توګه عمل وکړي، او د اسماني قانون په نظر ورته وګوري.

همدغه لقب (مِلَّة) د "اَملَلتُ" دپاره اصلي مصدر دی چې د ليکلو معنی ورکوي.

په همدې ارتباط د الله ﷻ په توفيق د [البقرة: ۱۲۰] ايت لاندې څه وضاحت تېر شوی دی.

ه: همدغې مجموعې ته د "هِدَاية" او "هُدیٰ" لقبونه هم ورکړی شوي دي چې د دنيا او اخرت د دواړو لاربښودونکی دی.

---

(۱) زاد المسير ج۲ ص۲۸۴

(۲) البحر المحيط ج۴ ص۲۵۹

(۳) روح المعاني ج۶ ص۱۵۳

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې: الله ﷻ په دې مقام کښې فرمايلي دي چې د هرې زمانې د خلکو دپاره بېل بېل شريعت ټاکلی شوی دی حال دا چې په بل ځای کښې فرمايي چې مونږ تاسو ته هغه دين تشريع کړی دی کوم دين مو چې نوح ﷺ او نورو پيغمبرانو ته تشريع کړی وه لکه چې فرمايي: ﴿ شَرَعَ لَكُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِۦ نُوحًا ﴾ الآية [الشورى:۱۳]. نو پوښتنه دا ده چې دغه دواړه ايتونه څه تناقض نه لري؟

مونږ وايو چې: چرته چې ټول شرايع متحد ښودلي شوي دي هلته يا اساسي (عقيدوي) احکام مراد دي، چې شريعتونه په عقايدو کښې څه اختلاف نه لري، او يا ذاتي اتحاد مراد دی، مثلاً ټول اديان د عبادت په ذات کښې اختلاف نه لري بلکې په کيفيت کښې سره اختلاف درلودلی شي.

او چرته چې يو شريعت د بل څخه جدا ښودلی شوی دی، نو هلته يا فرعي او عملي احکام مطلب دي چې دلته اديان اختلاف لري، او يا صرف مکلفيت ته کتل شوي دي چې هر أمت په خپل-خپل شريعت باندې مکلف دی او بس، مثلاً په مونږ باندې په وژل شوي کښې قصاص د دې کبله فرض دی چې د قرآن کريم حکم دی او په بني اسرائيلو باندې د دې کبله فرض وه چې د تورات حکم وه، نو دواړه قصاصونه يو تربله جدا-جدا شو.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک وايي چې: په وړاندې ايتونو کښې الله ﷻ نبي کريم ﷺ ته اختيار ورکړی وه چې د اهل الکتابو په قضاياوو فيصله وکړي او يا يې ونه کړي، چې: ﴿ فَإِن جَآءُوكَ فَٱحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ ﴾ [المائدة: ۴۲] يعني: نو که اهل الکتاب تاته د حکم او فيصلې دپاره درغله نو خوښه دې چې فيصله ورکوې او که يې نه ورکوې. اما په دې مقام کښې يې ورته په قطعي توګه امر کړی دی چې د دوی په منځکښې حکم او فيصله وکړه: ﴿ فَٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ ﴾.

مونږ وايو چې: د ځينو مفسرينو کرامو نظر دا دی چې په همدغه ايت باندې تخير نسخه شوی دی لکه چې د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما څخه هم نسخه روايت شوي ده[۱].

او ځينې وايي چې نبي کريم ﷺ ته په حربيانو کافرانو کښې د فيصلې کولو اختيار ورکړی شوی وه او د اهل الذمه وو کافرانو په باره کښې ورباندې فيصله کول واجب وه[۲]. نو هلته حربيان مراد دي او دلته اهل الذمه مطلب دي.

مګر مونږ ته داسې برېښي چې هلته هغه اهل الکتاب مطلب دي چې اصلاً د فيصلې اخستلو دپاره نه وه ورغلي بلکې د دې دپاره ورغلي وه چې په خپل تحريفي حکم باندې د نبي کريم ﷺ

---

(۱) روح المعاني ج ۶ ص ۱۴۱

(۲) احکام القرآن للجصاص ج ۲ ص ۴۳۵

مبارکه ژبه وچلوي او بهانه جوړه کړي. لکه چې الله ﷻ د دوی د خولو څخه داسې حکایت کوي چې ﴿ يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَٰذَا فَخُذُوهُ وَإِن لَّمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا ﴾ [المائدة ۴۱] يعنې: دوی وایي که دغه حکم درکړی شو نو واېئ خلئ او که درنه کړی شو نو پرهېز ترې وکړئ.

او په دې مقام کښې هغه اهل الکتاب (کافران) مطلب دي چې نبي کریم ﷺ ته د فیصلې دپاره ورغلي وه مګر غوښتل يې چې فیصله په خپل غرض باندې وشي. خو دوی لاندې وضاحت (د شان نزول) ولولئ چې د عبد الله بن عباس رضي الله عنه څخه روایت شوی دی[1].

يوه ورځې د اهل الکتابو يوه ډله نبي کریم ﷺ ته ورغله چې یا محمده (پېغمبره) ته خو پوهېږې چې مونږ په یهودو کښې اشراف او احبار یاستو که مونږ ستا اطاعت وکړو نو ټول یهودان به ستا اطاعت وکړي. مطلب دا دی چې زمونږ او د یو بل قوم په منځ کښې څه لانجه ده او مونږ دواړه جانبه غواړو چې ته راته لانجه حل کړې. که ته زمونږ په نظر باندې فیصله وکړې نو مونږ درباندې ایمان راوړو. او په نتیجه کښې به ټول یهودان په ایمان باندې مشرف شي. نو الله ﷻ ذکر شوی ایت شریف نازل کړ چې په هغه شي باندې فیصله کوه چې الله ﷻ نازل کړی دی او ښه زیات متوجه اوسه چې اهل الکتاب دې تېر نه باسي او بې لارې دې نه کړي.

په ذکر شوي بیان سره د هغه سوال مخه هم نیوه کېږي چې د څه حکمت په منظور الله ﷻ په دغو دواړو ایتونو کښې چې سمدستي د بحث لاندې دي. دوه ځله نبي کریم ﷺ ته امر کړی دی چې په هغه شي باندې فیصله کوه چې الله ﷻ نازل کړي دي.

د مخنیوي حاصل يې دا دی چې ذکره شوې جمله ﴿ وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ ﴾ دوهم ځل په خاصه موضوع کښې نازله شوې ده. چې اهل الکتاب نبي کریم ﷺ ته د چل او فریب دپاره ورغلي وه او د هغوی دسیسه يې شنډه کړه.

د چنګېز قانون

۵ـ کوم قوانین چې د الهي شریعت څخه په غیر د بلې منبع څخه سرچینه اخلي هغه ټول د جاهلیت قوانین دي. لکه د چنګېز خان دولتي قانون چې د مختلفو منابعو څخه يې راغونډ کړی وه لکه یهودیت، نصرانیت، اسلام او داسې نور. حتی خپل نظریات يې هم پکښې راغونډ کړي وه او یو کتاب يې ترې جوړ کړی وه چې د "الیاسق" په نامه به يې یاداوه. دغه کتاب د ده په اولاده کښې د یوه اسماني کتاب په شان عزت درلود. حتی چې په ایت او حدیث باندې يې وړاندې ګاڼه[2].

د الله ﷻ په توفیق درېم ټوک ختم شو. والحمد لله ﷻ.

---

(۱) اسباب النزول للواحدي ص۱۳۲

(۲) تفسیر القاسمي ج۶ ص۲۳۸

النساء (٤)

المائدة (۵)